Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ

2. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 50

Dinî İlimler Serisi	: 6
Kitabın Adı	: MESÎRU UMÛMİ'L-MUVAHHİDÎN ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ, 2. CİLT (11 CİLT)
Metin	: İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)
Tercüme ve Şerh	: Yusuf Sıdkî el-Mardinî (ö. 1319/1902)
Özgün Dili	: Osmanlıca
Yayına Hazırlayanlar	: Prof. Dr. Mustafa Koç Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doç. Dr. Eyyüp Tanrıverdi Dicle Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Arşiv Kayıt	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 5852
Kitap Tasarım	: Abdusselam Ferşatoğlu
Yapım	: Fotografika Ltd. Şti.
Baskı	: Pasifik Ofset, Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok 34310 Haramidere-İstanbul. Tel.: 0212 412 17 77 Sertifika No. 12027
Baskı Yeri ve Yılı	: İstanbul 2016
Baskı Miktarı	: 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Yusuf Sıdkî el-Mardinî
Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn
İhyâ Tercüme ve Şerhi, 2. Cilt (11 Cilt)

1. İhyâ, 2. Dinî İlimler, 3. Ahlâk, 4. Gazzâlî, 5. Yusuf Sıdkî el-Mardinî

ISBN: 978-975-17-3772-4 (Takım) 978-975-17-3852-3 (2. Cilt)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

MESÎRU UMÛMİ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

(ÇEVİRİ YAZI - TIPKIBASIM)

2. CİLT

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ
(ö. 1902)

Yayına Hazırlayanlar
Mustafa Koç
Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

Yā Allāh Yā Muvaffık Yā Muᶜīn

Bi-Lutfihi'l-Kerīm
Mesīrü'l-ᶜUmūm ᶜAlā İhyāi'l-ᶜUlūm Kitābının İkinci Cildidir
ve Billāhi't-Tevfīk

Bismillāhirrahmānirrahīm

KİTĀBU ESRĀRİ'T-TAHĀRET

[كتاب أسرار الطهارة]

[بسم الله الرحمن الرحيم كتاب اسرار الطهارة وهو الكتاب الثالث من ربع العبادات]

Rubᶜ-ı ᶜibādātın üçüncü kitābıdır ki esrār-ı tahāret mebāhis ve edille ve tafsīlātını hāvī olan kitābdır. Hulāsaten cild-i evvelin mebdeinde zikr ve beyān olunduğu vechile tevfīkāt-ı celīle-i samedāniyyeye istināden terceme ve şerh ve tanzīmi musavver olan cild-i sānīnin mebdei, metnin çün kitāb-ı sālisi olup ve musannif-i merhūmun deᵓbi her bir kitābı besmele ve hamdele ve tasliye ile bedᵓ ve tasdīr edegelmiş bulunduğundan işbu kitāb-ı sālisi dahi kezālik o vechile başlayıp buyurdu ki:

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي تلطف بعباده فتعبدهم بالنظافة وأفاض على قلوبهم تزكية لسرائرهم أنواره وألطافه وأعد لظواهرهم تطهيرا لها الماء المخصوص بالرقة واللطافة وصلى الله على النبي محمد المستغرق بنور الهدى أطراف العالم وأكنافه وعلى آله الطيبين الطاهرين صلوة تنجينا بركاتها يوم المخافة وتنتصب جنة بيننا وبين كل آفة]

Zāt-ı vācibü'l-vücūd ve müfīzü'l-hayr ve'l-cūd, Rahmān-ı dünyā vü āhiret ve Rahīm-i havāss u ehl-i saᶜādet der-yevm-i cezā vü ᶜadl ü magfiret-i hazretlerinin meᶜūnet-i ism-i pāk-i celīl ve berekātıyla *Kitābu İhyāi ᶜUlūmid'd-Dīn*'in rubᶜ-ı ᶜibādātı kütüb-i ᶜaşeresinin tahāret mebāhisini şāmil olan üçüncü kitābını bedᵓ ile, lutf-ı ᶜamīm ve kerem-i ᶜazīmiyle ᶜibādını pāklik ve nezāfetle taᶜabbüd ve gizlilerini yaᶜnī derūn-ı gönül ve bātınlarının serāirlerini tezkiye etmek için gönülleri üzere envār ve eltāfını bi'l-ifāza onların zāhirlerini dahi kāffe-i ednās-ı hakīkiyye vü hükmiyyeden tathīr eylemek üzere rikkat ve letāfetle mahsūs olan mā-i tahūru iᶜdād ve īcādıyla ihyā ve müteᶜabbed olan Kuddūs-i bī-nazīre cemīᶜ-i envāᶜ-ı şükr ü mehāmidi müstagrik olan hamd ü sipās-ı bī-gāye ᶜarz ve dahi ᶜālemün etrāf ve eknāfını nūr-ı hidāyetle muhīt ve ziyādār eden nibrās-ı enbiyā vü rüsül ve eşref-i nās Hazret-i Muhammed el-Mustafā ve seyyidü'l-ekyās ile cemīᶜ-i āl-i mukaddes ü mümeccedlerine rūz-ı rüstāhīzde her bir āfeden aramızda bize bir hicāb-ı māniᶜ ve siper-i kātıᶜ olup ve berekātı dahi bizi rūz-i hevl-nākta her bir korkuluktan necāt eden salavāt-ı kesīre ve teslīmāt-ı vefīreyi takdīm edip hāmiden ve şākiren feth-i bāb-ı makāl ve berāᶜat-ı istihlāl ile fıkarāt-ı mezkūrede ve mübāhese-i ātiyeye telmīh ve temlīh-i meᵓāl ettikte,

[أما بعد فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم "بُنِي الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ" وقال صلى الله عليه وسلم "مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُور"]

Bu maksad-ı hayr-mirsadına musannif-i merhūm başlayıp kelime-i fasl-ı hitābı īrād eyledi, yaᶜnī teyemmünen ve teberrüken besmele ve hamdele ve tasliye farīzası edāsından sonra esrār-ı tahāret hakkında vārid olan āyāt-ı Kurᵓāniyye ve ehādīs-i nebeviyyenin zikriyle o mebāhisi tasdīr ve onunla berāber kāᶜide-i cāriyesi mūcibince mebhūsün anhü olan maksadın müstenid olduğu edille ve senedlerin zikriyle deᵓbini icrā etmiştir. Ve kütüb-i mütekaddimede en evvel āyāt-ı Kurᵓāniyye ile başlamış olduğu vākiᶜ ise de burada mebhase bir temel-i kavī vazᶜ ve teᵓsīsi ümīdiyle bu iki hadīs-i şerīfi maᶜriz-i tercemede zikr ve īrād edip yine kāᶜidesine tevfīken sāir mebāhisi dahi īrād ve zikr ve tertīb etmiştir

Hāsıl-ı kelām musannif-i merhūm burada buyurur ki bundan sonra yaᶜnī takdīm-i farīza-i şükrāneden sonra ey sālik-i rāh-ı saᶜādet ve kāsıd-ı necāt ve ᶜulüvv-i derecāt, bil ve āgāh ol ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir hadīs-i şerīfinde "بُنِي الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ"[1] ve dīger bir hadīsinde "مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُور"[2] diye buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāl-i lafz-ı münīfleri: "Dīn-i İslām pāklik ve temīzlik üzere binā olunmuştur" ve "Namāzın anahtarı tuhūrdur" yaᶜnī temīzliktir ve pākliktir. Ve dahi *Künūzu'd-Dekāik*'te İmām Ahmed ᶜaleyhi'r-rahmenin *Müsned*'inden menkūl ve mazbūt olan hadīsin ᶜibāresi "مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الْوُضُوءُ"[3] Ve hulāsa-i meᵓāl-i lafz-ı şerīfi: "Cennetin anahtarı namāzdır ve namāzın anahtarı ābdest almaktır" ki "طُهُورٌ" yerinde "اَلْوُضُوءُ" vārid olmuştur Ve bu hadīs-i şerīf dahi bu hadīs-i mezkūrun meᵓālini teᵓyīd ve teşyīd eder.

[وقال الله تعالى ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ وقال النبي صلى الله عليه وسلم "الطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ" وقال الله تعالى ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾]

Hazret-i Bārī-i müteᶜāl Kurᵓān-ı ᶜazīm ve Furkān-ı hakīminde buyurmuştur ki ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾[4] Bu āyet-i kerīme sūre-i Tevbe'nin yüz dokuzuncu āyetindendir. Ve hulāsa-i meᵓāl-i lafz-ı şerīfi: "Onda ricāl vardır ki [2] rızāullāh için pākliği severler, Allāhu taᶜālā dahi pāk olanları sever." Bu pāklik hısāl-i zemīmeden yāhūd su ile istincā ve tetahhurdur denildi. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hazretleri "الطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ"[5] buyurdu Ve hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi:

---

1 *Keşfu'l-Hafā*, 1/330, no: 922; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/289, 292.

2 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/124, 8/372.

3 Tirmizī, Tahāret, 3, no: 4; *Musnedu* Ahmed, 3/340, no: 14662; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/336, no: 4364.

4 et-Tevbe, 9/108.

5 Tirmizī, Daᶜavāt, 87, no: 3519; Dārimī, Tahāret, 2, no: 680; *Musnedu* Ahmed, 4/260, no: 18287; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 3/284, no: 3423; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/142.

“Tuhūr īmānın yarısıdır” Yaᶜnī iki şatrının bir şatrıdır. Ve dahi tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾[6] el-āyet buyurdu. Ve hulāsa-i meᵓāl-i lafz-ı ᶜālīsi: “Ey müᵓminler, zāt-ı zü’l-celāl dīnde size güçlüğü irāde etmemiştir, sizin pāk olmanızı irāde eyledi.”

[فتفطن ذوو البصائر بهذه الظواهر أن أهم الأمور تطهير السرائر إذ يبعد أن يكون المراد بقوله صلى الله عليه وسلم ”الطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ“ عمارة الظاهر بالتنظيف بإفاضة الماء وإلقائه وتخريب الباطن وإبقائه مشحوناً بالأخباث والأقذار هيهات هيهات]

Ve meᵓāl-i nusūs-ı Kurᵓāniyye ve ahbār-ı celīle-i nebeviyye çün böyle olunca ashāb-ı basāir onların zavāhirleriyle tefattun edip anladılar ki ehemm-i umūr ancak tathīr-i serāirdir, zīrā ki pek çok uzaktır ki ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz hazretlerinin ānifü’l-beyān ”الطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ“[7] hadīsinden murādı yalnız o gasl-i zāhirī ola o hāl ile ki derūn-ı ecsām ahbās ve akzār ile dolu ve vīrān ola, çünkü ᶜimāret-i zāhir ecsāma suyu döküp ve dışı pāklik ve yıkamakla tanzīf etmekte mümkin olmaz; içi necāsetle memlū olanın dışı yıkamakla pāk olup tamāmen maᶜmūr olmak baᶜīd ve pek çok baᶜīd ve uzaktır ki ᶜakl ve hikmet onu tecvīz etmez.

[والطهارة لها أربع مراتب المرتبة الأولى تطهير الظاهر عن الأحداث وعن الأخباث والفضلات]

Ve hāl böyle olunca tahāret dört mertebe üzere bulunmak lāzım gelir ki musannif-i merhūm dahi beyānında tahāretin dört mertebesi vardır diye nass ve tavzīh etti.

Birinci mertebesi ahdās ve ahbās ve fazalāttan zāhirin pāklik ve tathīridir ki ahdāstan yaᶜnī necāsāt-ı hükmiyyeden ki cenābetten gusl etmek

---

6 el-Māide, 5/6.

7 Tirmizī, Daᶜavāt, 87, no: 3519; Dārimī, Tahāret, 2, no: 680; *Musnedu* Ahmed, 4/260, no: 18287; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu’l-Kebīr*, 3/284, no: 3423; *Şuᶜabu’l-Īmān*, 2/142.

ve ābdestsizlikten ābdest almak ve ahbāstan yaᶜnī necāset-i hakīkiyye-den pāk olmak, isterse necāset-i mugallaza ve isterse necāset-i muhaf-fefe olsun ve fazalāttan yaᶜnī zevāid-i ezfār ve şaᶜr-ı harām ve cilde-i hıtān gibi fazla-i bedenden pāk olmak gibi tahārettir.

[المرتبة الثانية تطهير الجوارح عن الجرائم والآثام]

Ve ikinci mertebesi cevārih-i bedeniyyenin cerāim ve āsāmdan pāk ve tathīr etmekliktir ki kulakları menāhī ve melāhī istimāᶜından vikāye ve gözleri nā-mahrem ve muharremāta nazar etmeklikten hıfz ve lisān ile kelām-ı muharremin nutkundan ve muharremāt eklinden sakınmak ve ellerin efᶜāl-i muharremeye tetāvül ve tenāvül ve taᶜaddī eylemekten menᶜ ve akdām ile meşy-i harāmdan sıyānet etmek kaziyyeleridir ki bunların günāhlarından vāreste olmak dahi nezāfet ve tahārettir.

[المرتبة الثالثة تطهير القلب عن الأخلاق المذمومة والرذائل الممقوتة]

Ve üçüncü mertebesi ahlāk-ı rediyye vü mezmūme ve rezāil-i makdūha vü mebgūzadan gönüllerin tathīr ve pāk ve temīz etmekliktir. Ahlāk-ı mezmūme ve rezāil-i memkūte-i kalbiyye ise mahallerinde ber-tafsīl zikr ve beyān olunacaklardır.

[المرتبة الرابعة تطهير السر عما سوى الله تعالى وهي طهارة الأنبياء صلوات الله عليهم والصديقين]

Ve dördüncü mertebesi zāt-ı zü'l-celālin māsivāsından sırrın tathīridir ki enbiyā-i ᶜizām ᶜaleyhimü's-salātu ve's-selām hazerātıyla sıddīkīn-i kirāmın tahāretleridir, yaᶜnī gönüllerinde sırren ve bātınen zāt-ı zü'l-celāl hazretlerinin kurbü ve hubb-ı rızā ve likāsı maᶜ-adāsından bir nes-ne hutūr etmez, leyl ve nehārları müstagrak-ı ᶜummān-ı vahdet olup hemīşe tahsīl-i rızā ve neyl-i likā-i ebedī ile dem-güzār olurlar.

[والطهارة في كل رتبة نصف العمل الذي فيها فإن الغاية القصوى في عمل السر أن ينكشف له جلال الله تعالى وعظمته ولن تحل معرفة الله تعالى بالحقيقة في السر ما لم يرتحل ما سوى الله تعالى عنه ولذلك قال الله عز وجل ﴿قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ لأنهما لا يجتمعان في قلب و ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾ وأما عمل القلب فالغاية القصوى عمارته بالأخلاق المحمودة

والعقائد المشروعة ولن يتصف بها ما لم ينظف عن نقائضها من العقائد الفاسدة والرذائل الممقوتة فتطهيره أحد الشطرين وهو الشطر الأول الذي هو شرط في الثاني فكان الطهور شطر الإيمان بهذا المعنى وكذلك تطهير الجوارح عن المناهي أحد الشطرين وهو الشطر الأول الذي هو شرط في الثاني فتطهيره أحد الشطرين وهو شطر الأول وعمارتها بالطاعات الشطر الثاني]

Ve tahāret ise her bir rütbede olan ᶜamelin nısfıdır yaᶜnī yarısıdır, zīrā ki ᶜamelin yaᶜnī ᶜamel-i sırrın ᶜillet-i gāiye ve derece-i müntehā ve kusviyyesi ᶜāmile celāl-i Bārī'nin inkişafıdır. Ve bi'l-hakīka insānın sırrından māsivallāhın zikr ve hubb ve fikri gitmedikçe maᶜrifetullāh onun sırrında girip hulūl etmez. Ve onun için zāt-ı zü'l-celāl ﴿قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾[8] buyurdu ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Enᶜām'ın doksan birinci āyetindendir. Vaktā ki reīs-i ahbār-ı Yehūd Mālik b. ed-Dayf li-ecli'l-mücādele huzūr-ı ᶜālī-i risālet-penāhīye varıp suʾāl-i ᶜālī-i peygamberīden gazab ve kāffe-i kütüb-i münzeleyi inkār etti, onun şānında nāzil olmuştur. Ve nassın hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Sen ey nebiyy-i zişān, onlara kitābı gönderen Allāhu taᶜālā'dır diye söyle, sonra bātıl güft ü gūlarında onları terk eyle Allāh bes, bākī heves ki mā-hasalı mā-sivallāhtan fārig ol demek olur, çünkü hubb u fikr-i mā-sivā maᶜrifetullāh ile maᶜan bir kalbde cemᶜ olmazlar, zīrā zāt-ı zü'l-celāl bir ādeme iki kalb yaratmamıştır, ancak her bir insānın yalnız bir kalbi vardır, nitekim buyuruldu ki ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ﴾[9] Bu nass-ı ᶜālī dahi sūre-i Ahzāb'ın dördüncü āyetindendir ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Zāt-ı zü'l-celāl hazretleri bir recülün cevfinde iki kalbi kılmadı" yaᶜnī cemᶜ etmedi demektir. Ve iki kalb olmadığı hālde bir kalbde hubb-ı mā-sivā ile maᶜan maᶜrifetullāh nice cemᶜ olabilir? ᶜAmel-i kalb ise o gāyet-i baᶜīde ve kusvāsı ahlāk-ı mahmūde ve ᶜakāid-i meşrūᶜa ile kalbi şeyn ve ābādān ve maᶜmūr eylemektir. [3] Ve kalb ise nekāizinden yaᶜnī ᶜakāid-i fāside ve rezāil-i memkūte vü mebgūzadan pāk ve temīz olmayınca sıfat-ı maᶜmūriyyet ile muttasıf olamaz ve böyle olıcak onun tathīri iki şatrın bir şatrıdır ve birinci şatrı dahi odur. Ve tāᶜat ile ᶜimā-

8 el-Enᶜām, 6/91.

9 el-Ahzāb, 33/4.

reti onun ikinci şatrıdır. Ve şatr-ı evvel şatr-ı sānīye şart olup ki şatr-ı evvel bulunmadıkça şatr-ı sānī bulunmaz, yaᶜnī gönül sıfāt-ı rediyyeden pāk ve mutahher olmayınca ahlāk-ı mahmūde ile maᶜmūr ve ābādān olamaz. İşte bu cihetle tuhūr īmānın nısfı oldu, yaᶜnī ancak bu maᶜnā ile tuhūr īmānın şatrı olmuştur. Ve bu kabīlden olarak menāhīden tathīr-i cevārih tahāret-i cevārihin ᶜameline şatr olup ve şatr-ı sānīye dahi şarttır ki cevārihin cerāim-i āsāmdan tathīri birinci şatrıdır ki ᶜamel-i tāᶜāt ile tecmīl ve tahmīlleri ona şarttır, yaᶜnī tathīrin şatr-ı evveli ki şatr-ı sānīye dahi şarttır ki aᶜzā ve cevārih menāhīden pāk ve tāhir olmayınca aᶜmāl-i tāᶜāt hāsıl ve kāmil olmaz ve bu minvāl üzere tahāretin her bir mertebesinde olan ᶜamelin nısfı olmuştur.

[فهذه مقامات الإيمان ولكل مقام طبقة ولن ينال العبد الطبقة العالية إلا أن يجاوز الطبقة السافلة فلا يصل إلى طهارة السر عن الصفات المذمومة وعمارته بالمحمودة ما لم يفرغ من طهارة القلب عن الخلق المذموم وعمارته بالخلق المحمود ولن يصل إلى ذلك من لم يفرغ عن طهارة الجوارح عن المناهي وعمارتها بالطاعات وكلما عز المطلوب وشرف صعب مسلكه وطال طريقه وكثرت عقباته فلا تظن أن هذا الأمر يدرك بالمنا وينال بالهوينا]

İşte īmānın makāmātı bunlardır ve her bir makām için birer tabaka vardır ki tabaka-i nāzileyi yaᶜnī alt katı geçmedikçe tabaka-i ᶜāliyeye yaᶜnī üst kata ādem varamaz. Meselen ve hükmen kalbi ahlāk-ı mezmūmeden tathīr ve ahlāk-ı mahmūde vü memdūha ile taᶜmīr etmekten ādem fārig olmayınca kendi sırrını sıfāt-ı mezmūmeden tezkiye ve maᶜrifet-i ilāhiyye ile tahliye etmeğe vāsıl olamaz. Ve cevārihini ednās-ı cerāim ü āsāmdan pāk ve tāᶜāt ile iᶜmār etmeyen ādem dahi kalbini minvāl-i muharrer üzere tathīr ve iᶜmārına vāsıl olamaz. Ve'l-hāsıl matlūb ᶜazīz ve şerīf oldukça mesleki dahi güç ve tarīki tavīl ve ᶜakabeleri çok olur. Artık sen zann etme ki leyte ve leᶜalle ve ārzū ve temennī ve sehl ve kolaycıkla bu tahāret-i mensūsa vü mergūbe hāsıl ve vāsıl ola.

[نعم من عميت بصيرته عن تفاوت هذه الطبقات لم يفهم من مراتب الطهارة إلا الدرجة الأخيرة التي هي كالقشرة الأخيرة الظاهرة بالإضافة إلى اللب المطلوب فصار يمعن فيها ويستقصى في مجاريها ويستوعب جميع أوقاته في الاستنجاء

وغسل الثياب وتنظيف الظاهر وطلب المياه الجارية الكثيرة ظناً منه بحكم الوسوسة وتخيل العقل أن الطهارة المطلوبة الشريفة هي هذه فقط وجهالة بسيرة الأولين واستغراقهم جميع الهمة والفكر في تطهير القلب وتساهلهم في أمر الظاهر]

Evet bu tabakāt-ı mezkūrenin tefāvütünden basīresi kör olan kimse lübb-i matlūba izāfetle dış kabuk menzilesinde bulunup ki merātib-i tahāretin son derecesinden gayrı başka bir mertebeyi fehm etmez ve siyer-i evvelīne cehālet ve nādānīden ve emr-i zāhirde bi’t-tesāhül kāffe-i himmet ü fikrleri tathīr-i kalbe müstagrak olageldiğinden onun ᶜadem-i vukūf u ıttılāᶜından nāşī bi-hükmi tahayyüli’l-ᶜakl matlūb olan tahāret-i şerīfe-i mergūbe ancak tanzīf-i zāhir ve gasl-i siyāb u beden ve tathīr-i mekān ve mübālaga-i tenkıye ve istincā olduğunu zann eder ve dahi vesvese hükmünce tūl-i ᶜömründe bu tahāret-i zāhireye imᶜān-ı nazar u dikkat edip mecārīsini istiksāsında kāffe-i ezmine vü evkātı sarfıyla o efᶜāl-i zāhiri icrāsıyla istīᶜāb-ı zamān eder gider, hālbuki edille-i tarīk-i saᶜādet ve ecille-i sahābet ve eᶜāzım-ı ᶜulemā-i dīn hazarātının ihtimāmları bu gibi efᶜāle münhasır ve muktasır olmamıştır.

[حتى إن عمر رضي الله عنه مع علو منصبه توضأ من ماء في جرة نصرانية وحتى إنهم ما كانوا يغسلون اليد من الدسومات والأطعمة بل كانوا يمسحون أصابعهم بأخمص أقدامهم وعدوا الأشنان من البدع المحدثة ولقد كانوا يصلون على الأرض في المساجد ويمشون حفاة في الطرقات ومن كان لا يجعل بينه وبين الأرض حاجزاً في مضجعه كان من أكابرهم وكانوا يقتصرون على الحجارة في الاستنجاء وقال أبو هريرة وغيره من أهل الصفة: كنا نأكل الشواء فتقام الصلاة فندخل أصابعنا في الحصى ثم نفركها بالتراب ونكبر وقال عمر رضي الله عنه: ما كنا نعرف الأشنان في عصر رسول الله صلى الله عليه وسلم وإنما كانت مناديلنا بطون أرجلنا كنا إذا أكلنا الغمر مسحنا بها]

Hattā server-i ashāb Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb radiyallāhu taᶜālā ᶜanhü ᶜulüvv-i mansıb ve şān ve şükūhuyla Nasrāniyye’nin yedinde bulunan ve destī içinde memlū olan sudan ābdest almıştır ve dahi mübārek eyādī-i şerīfeleri yağlı nesnelerden ve etᶜimeden yıkamazlardı, belki elleri ve parmakları yağlı şeylerden ayaklarının altı olup yere değmeyen mahallerde sürüp mesh eylerler idi ve sābūn yerinde istiᶜmāl olunup

üşnān yaᶜnī çoğan dedikleri maᶜrūf nebātın istiᶜmāl edişini dahi bidᶜa bilirlerdi. Hulāsa-i kelām elleri ve başları üşnān ile yıkamaları bidᶜa-i muhdeseden sayarlardı. Ve dahi mescidlerde [4] toprak üzerine namāz kılıp hasır ve ferş-i sāireyi bast ve ferş etmezlerdi. Ve dahi yollarda yalın ayak yürüyüp gezerlerdi. Ve yatarken vücūdu ile zemīn arasında hācizi komayan ādem sahābenin ekābirinden idi, yaᶜnī ekābir-i ashāb cāme-hābı istiᶜmāl etmeyip belki yatarlar iken toprak üzerine yatıp altlarına yatak veyāhūd kilim veyā bir hasır bile komazlardı. Ve istincāda taş üzerine iktisār edip baᶜde'l-istincāi bi'l-ahcār ve baᶜde husūli't-tenkıye su ile tekrār istincā etmezler idi.

Ezcümle Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Biz biryān kebābı ekl ederken cemāᶜat namāza dururlardı ve biz dahi parmaklarımızı hasāya yaᶜnī ufacık taşlara sokup sonra toprak ile ovuşturup hāk ile silerdik ve namāza girip tekbīr alırdık." Yaᶜnī ellerimizi yıkamadan namāza dururduk. Ve sāir ashāb-ı suffe dahi bu gibi sözler söyleyip ihbār etmişlerdir.

Ve Hazret-i ᶜÖmer radiyallāhu ᶜanhü: "Biz ᶜasr-ı Hazret-i Peygamberī'de üşnānı bilmez idik, ancak bizim mendillerimiz ayaklarımızın altı idi. Ellerimizle yağlı yemeği yediğimiz vaktte ellerimizi ayaklarımızın altına sürüp mesh ederdik" diye beyān-ı muᶜāmele-i memdūha etmiştir.

[ويقال أول ما ظهر من البدع بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم أربع المناخل والأشنان والموائد والشبع]

Ve denilir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin intikālinden sonra en evvel zuhūr edeb bidaᶜ dörttürler: dakīki kalbur ve elek ile elemek ve elbise ve elleri çoğan ile yıkamak ve simātı kurmak ve tokluk yaᶜnī iştihāsı yettiği mertebeyecek yemek yeyip karnı lebāleb doldurmak efᶜālidir ki vakt-i saᶜādette bu şeyler yoktu ve sahābe-i kirām bu gibi şeylere aslā bakıp meyl etmezlerdi.

[فكانت عنايتهم كلها بنظافة الباطن حتى قال بعضهم الصلاة في النعلين أفضل لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما نزع نعليه في صلاته بإخبار جبريل عليه

السلام له أن بهما نجاسة وخلع الناس نعالهم قال صلى الله عليه وسلم لم خلعتم نعالكم وقال النخعي في الذين يخلعون نعالهم وددت لو أن محتاجا جاء إليها فأخذها منكرا لخلع النعال فهكذا كان تساهلهم في هذه الأمور بل كانوا يمشون في طين الشوارع حفاة ويجلسون عليها ويصلون في المساجد على الأرض ويأكلون من دقيق البر والشعير وهو يداس بالدواب وتبول عليه ولا يحترزون من عرق الإبل والخيل مع كثرة تمر عنها في النجاسات ولم ينقل قط عن أحد منهم سؤال في دقائق النجاسات]

Ve'l-hāsıl selef-i sālihīnin kāffe-i iᶜtinā vü dikkatleri ancak tanzīf-i bātında idi, hattā baᶜzı ᶜulemā demiş ki "Naᶜleyn ile üzerine namāz kılmak daha ziyāde efdaldir, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz namāz kılarken mübārek ayaklarında bulunan naᶜleynde necāset bulunduğunu Cebrāīl ᶜaleyhi's-selām ona haber verip ve kendisi dahi naᶜleyni nezᶜ ettikte cemāᶜat dahi ayaklarından naᶜleyni nezᶜ ettiler. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz cemāᶜate hitāben "Siz niçin naᶜleyni ayaklarınızdan çıkardınız?" diye anları mesᵓūl tutmuştur. Ve naᶜleynlerini nezᶜ edenlerin hakklarında ᶜAllāme Nehaᶜī dahi halᶜ-i niᶜāllerine münkir olduğu hālde "Kāşki bir muhtāc gelip onları alaydı!" diye nezᶜlerini takbīh etmiştir. İşte onların bu gibi umūrda tesāhülleri böyle idi ve belki yalın ayak olarak yolların çamurlarında yürürlerdi.

Ve yolların kenārlarında dahi toprak üzerine otururlardı ve mescidlerde zemīn ve toprak üzerine namāz kılarlardı. Ve hayvānların ayakları altında dökülüp üzerine hayvān işemiş bulunan arpa ve buğdayın dakīkinden yerlerdi. Ve necāset içinde yuvarlayıp pek çok ağnamakta meᵓlūf olan esb ve devenin terlerinden dahi sakınmazlardı. Dekāyık-ı necāset üzerine onların sorup suᵓāl ettikleri aslā nakl ve rivāyet olunmamıştır.

[فهكذا كان تساهلهم فيها وقد انتهت النوبة الآن إلى طائفة يسمون الرعونة نظافة فيقولون هي مبنى الدين فأكثر أوقاتهم في تزيينهم الظواهر كفعل الماشطة بعروسها والباطن خراب مشحون بخبائث الكبر والعجب والجهل والرياء والنفاق ولا يستنكرون ذلك ولا يتعجبون منه ولو اقتصر مقتصر على الاستنجاء بالحجر أو مشى على الأرض حافيا أو صلى على الأرض أو على بواري المسجد من غير

سجادة مفروشة أو مشى على الفرش من غير غلاف للقدم من أدم أو توضأ من آنية عجوز أو رجل غير متقشف أقاموا عليه القيامة وشدوا عليه النكير ولقبوه بالقذر وأخرجوه من زمرتهم واستنكفوا عن مؤاكلته ومخالطته فسموا البذاذة التي هي من الإيمان قذارة والرعونة نظافة فانظر كيف صار المنكر معروفا والمعروف منكرا وكيف اندرس من الدين رسمه كما اندرس حقيقته وعلمه]

Mā-hasal sahābe-i ᶜizām ve ᶜulemā-yı aᶜlām ānifü'l-beyān mevāddlarda müsāheleleri böyle iken imdi sıra ve nevbet böyle bir tāifeye varıp müntehī olmuş ki ruᶜūnet ve şaşkınlık işine nezāfet adını koyup dīnin temeli ve mebniyyün ᶜaleyhi budur derler ve ᶜarūsa meşşātanın bezeyişi gibi ekser-i evkātları tezyīn-i zavāhire hasr ve kasr etmişler o hāl ile ki derūn ve bātınları habāis-i ahlāk ile harāb ve vīrān ve āfāt-ı habīse-i ᶜucb u kibr ü cehl ü riyā ile meşhūn ve müstehān olmuştur ki bu habāis-i bātıniyyeleri münker görmezler ve ondan taᶜaccüb etmezler. Ve eger zātın birisi istincāsında yalnız ahcār üzerine iktisār edip su ile tahāret almazsa veyā ayağı çıplak yalın ayak olarak yer üzerine yürürse ve seccāde ve kilim sermeksizin mescidlerde hasır üzerine namāz kılarsa veyāhūd deriden papucu [5] giymeksizin ferş üzerine yürürse veyā bir kocakarının kapkacaklarındaki sudan veyāhūd bir fakīr ādemin destisi suyundan bir ābdest alırsa onun başı üzerine kıyāmeti koparırlar ve pek çok şiddetle o fiᶜlini inkār ederler, gūyā ki ᶜazīm bir münker işe tasaddī etmiştir ve onu arısızlık ve nā-pāk lakabı ile telkīb ve tesmiye ederler ve zümrelerinden çıkarırlar, onunla muhālata edip onunla yemek yemeden bile istinkāf ederler. Ve īmāndan maᶜdūd olan terk-i zīnete arısızlık ve kazāret nāmı ve ruᶜūnete nezāfet ismi tesmiye etmişler. Artık nazar edip bak ki emr-i münker nice ber-ᶜaks emr-i maᶜrūf olmuş ve emr-i maᶜrūf nice emr-i münker olmuştur ve dīnden ᶜilmi münderis olup hakīkati nāyāb ve muntamis idüği gibi resmi dahi nice münderis ve bī-eser olmuştur.

[فإن قلت أفتقول إن هذه العادات التي أحدثها الصوفية في هيئاتهم ونظافتهم من المحظورات أو المنكرات فأقول حاش لله أن أطلق القول فيه من غير تفصيل ولكني أقول إن هذا التنظيف والتكلف وإعداد الأواني والآلات واستعمال غلاف

القدم والإزار المقنع به لدفع الغبار وغير ذلك من هذه الأسباب إن وقع النظر إلى ذاتها على سبيل التجرد فهي من المباحات وقد يقترن بها أحوال ونيات تلحقها تارة بالمعروفات وتارة بالمنكرات فأما كونها مباحة في نفسها فلا يخفى أن صاحبها متصرف بها في ماله وبدنه وثيابه فيفعل بها ما يريد إذا لم يكن فيه إضاعة وإسراف وأما مصيرها منكرا فبأن يجعل ذلك أصل الدين ويفسر به قوله صلى الله عليه وسلم "بُنِي الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ" حتى ينكر به على من تساهل فيه الأولين أو يكون القصد به تزيين الظاهر للخلق وتحسين موقع نظرهم فإن ذلك هو الرياء المحظور فيصير منكرا بهذين الاعتبارين أما كونه معروفا فبأن يكون القصد منه الخير دون التزين وأن لا ينكر على من ترك ذلك ولا يؤخر بسببه الصلاة عن أوائل الأوقات ولا يشتغل به عن عمل هو أفضل منه أو عن علم أو غيره فإذا لم يقترن به شيء من ذلك فهو مباح يمكن أن يجعل قربة بالنية ولكن لا يتيسر ذلك إلا للبطالين الذين لو لم يشتغلوا بصرف الأوقات فيه لاشتغلوا بنوم أو حديث فيما لا يعنى فيصير شغلهم به أولى لأن الاشغال بالطهارات يجدد ذكر الله تعالى وذكر العبادات فلا بأس به إذا لم يخرج إلى منكر أو إسراف]

Burada musannif-i merhūm defᶜ-i iᶜtirāz ve tavzīh-i agrāzı için bir suᵓāl īrād edip buyurdu ki "Tāife-i sūfiyye heyᵓātlarında ihdās ettikleri ᶜādāt ile bu nezāfetleri mahzūrāt ve muharremāttan mıdır yoksa münkerāttan mıdır nedir?" dersen ben hāşā lillāh bunun hakkında kavli ıtlāk etmem, yaᶜnī ᶜale'l-ıtlāk bilā-takyīd hakkında bir nesne demem, ancak tafsīlen ve takyīden hakīkatini beyān eylerim ki bu nezāfet ve bu tekellüf ve bu evānī ve ālātın tedārük ve istiᶜmāli ve defᶜ-i gubār için bu gılāf ve papuç ve burkaᶜ ve perde ve izārın ittihāzı ve sāir bu gibi esbāb-ı nezāfetin istilzām ve istiᶜmāli ᶜalā-sebīli't-tecerrüd zātlarına nazar vākiᶜ olursa mübāhāttandır, lākin onunla bir takım ahvāl ve niyyāt iktirānıyla gāh onları münkerāta ve gāh maᶜrūfāta ilhāk eder.

Ve fī-zātihā mübāh olduğunun beyānı ise maᶜlūmdur ki o tasarrufāt sāhibi izāᶜa ve isrāftan tehāşī ve mübāᶜadetle kendi hālis mülk ve māl ve beden ve siyābında bir tasarruf demektir ve mahzūru irtikāb etmeksizin herkes mülk ve māl ve beden ve siyābında dilediği gibi tasarruf eder.

Ve bir hāl veyā niyyet iktirānıyla münker oluşu keyfiyyeti ise, o dahi nezāfet diye ittihāz ettikleri ᶜādātı asl-ı dīn ittihāzıyla ᶜaleyhi'-s-

salātu ve's-selām efendimizin "بُنِي الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ"[10] diye buyurdukları hadīs-i şerīfi onunla tefsīr edip tesāhül-i selef-i sālih gibi tesāhül eden ādemlerin üzerlerine inkār etmek veyāhūd garaz ve maksadı zīnet ve ārāyiş olup onunla mevkiᶜ-i nazar-ı halkı tahsīn ve zāhirini tezyīn eylemek gibi ᶜamel-i riyākārī kaziyyeleridir. Ve bu iki iᶜtibār ile o tasarruf mübāhlıktan çıkıp münker olur.

Ve kezālik iktirān-ı hāl ve niyyet ile maᶜrūf oluşu dahi ki ondan hayr murād olunup tezyīn ve ārāyişi murād olunmaya ve onu terk eden ādemlerin üzerlerine inkār kılınmaya ve iştigāliyle namāzı evāil-i evkātından teʾhīr olunmaya ve dahi ondan efdal olan bir ᶜamel veyā bir ᶜilm-i mühimm onun sebebi ile terk ve teʾhīr kılınmaya. Ve'l-hāsıl onunla işbu ahvāl-i mezkūreden bir hāl mukterin olmazsa o vaktte mübāh kalır ve niyyet ile ᶜibādet ve tāᶜat olmak dahi mümkin olur, fakat battāl gürūhundan gayrı dīger bir kimseye müteyessir olmaz. Ve "battāl"dan murādımız ki başka gūnā bir tāᶜat ve ᶜibādete muktedir olmayıp onunla meşgūl olmazsa evkātını uyku veyāhūd lā-yaᶜnī ve lā-yüfīd bir kelām ile sarf eden ādemlerdir, çünkü bu gibi işsiz ādemlerin evkātını boşa geçirmedense tahāret ile iştigāl etmeleri hakklarında evlā ve daha ziyāde hayrlı ve enfaᶜdır, zīrā ki onunla zikrullāh ve zikr-i ᶜibādāt müteceddid ve tāze olur. Ve münker bir hāl veyā bir isrāfa çıkmayınca onunla iştigāl etmekte bir beʾs olmaz ve böyle olıcak ber-minvāl-i muharrer zümre-i battālīne niyyet-i ᶜibādetle tāᶜat olabilir, yoksa başka gūnā ondan ehemm ve elzem bir ᶜibādete muktedir olan ādem hakkında tāᶜat olamaz, zīrā ki onunla terk-i ehemm etmiş olur. [6]

[وأما أهل العلم والعمل فلا ينبغي أن يصرفوا من أوقاتهم إليه إلا قدر الحاجة فالزيادة عليه منكر في حقهم وتضييع العمر الذي هو أنفس الجواهر وأعزها في حق من قدر على الانتفاع به ولا يتعجب من ذلك فإن حسنات الأبرار سيئات المقربين]

Ve ehl-i ᶜilm ü ᶜamel zümresi ise onların evkātlarından emr-i tahārete mikdār-ı hācetten ziyāde bir vaktleri sarf olmamak gerektir, zīrā ki

---

10 *Keşfu'l-Hafā*, 1/330, no: 922; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/289, 292.

kadr-i hācetten ziyāde ona vakt sarf etmek hakklarında münkerdir. Ve dahi āher bir ʿamel ile iştigāl ve enfes-i cevāhir ve eʿazzı olan ʿömr-i ʿazīzleriyle intifāʿa onların kudretleri var iken onu etmeyip de varıp dekāyık-ı tahārete tevaggul ve ona hasr-ı vakt ü aʿmāl etmek o ʿömr-i ʿazīzi tazyīʿ eymek demektir.

Ve bu ifādeden dahi taʿaccüb etmek lāzım gelmez, yaʿnī tāʿat ve kurbetin esbābı teʿātīsinde sarf olunacak evkāt nice münker olabilir ve ona sarf olan vakt nice ʿömr-i ʿazīze tazyīʿ demek olabilir denilerek taʿaccüb ve istigrāb olunmak lāzım gelmez, zīrā ki ebrārın hasenātı mukarrebīnin seyyiʾātıdırlar, yaʿnī ʿavāmm için aʿmāl-i hasenedir diye sayılan baʿzı ʿamel-i tāʿāt aʿmāl-i mukarrebīne nisbetle yaʿnī o gibi ʿamel zümre-i evliyā-i mukarrebīn ü sıddīkīnden vākiʿ olur ise onlara zenb ve cürm sayılır.

[ولا ينبغي للبطال أن يترك النظافة وينكر على المتصوفة ويزعم أنه يتشبه بالصحابة إذ التشبه بهم في أن لا يتفرغ إلا لما هو أهم منه كما قيل لداود الطائي لم لا تسرح لحيتك قال إني إذا لفارغ فلهذا لا أرى للعالم ولا للمتعلم ولا للعامل أن يضيع وقته في غسل الثياب احترازا من أن يلبس الثياب المقصورة وتوهما بالقصار تقصيرا في الغسل فقد كانوا في العصر الأول يصلون في الفراء المدبوغة ولم يعلم منهم من فرق بين المقصورة والمدبوغة في الطهارة والنجاسة بل كانوا يجتنبون النجاسة إذا شاهدوها ولا يدققون نظرهم في استنباط الاحتمالات الدقيقة بل كانوا يتأملون في دقائق الرياء والظلم]

Ve bu sūretle tafsīl-i keyfiyyet ve beyān-ı hakīkat senin maʿlūmun olıcak burası dahi böylece bilinmeli ki sāir günā ʿamel ve ʿilmi olmayan tāife-i battālīn hāllerine münāsib odur ki onlar nezāfeti terk etmeyeler ve sahābe-i ʿizāma teşebbühle zümre-i mutasavvifenin üzerlerine inkār eylemeyeler, zīrā ki onlara teşebbüh etmek ancak o hālde olur ki ondan ehemm olan nesneden buna müteferrig olmayıp boşta ʿamelsiz kalmamaklıkta olur. Nitekim Dāvūd-ı Tāī'ye "Lihyeni niçin tesrīh etmezsin?" Yaʿnī sakalın niçin taramazsın diye sorulduktа, "Ben imdi fārigim" demiştir, yaʿnī ondan ehemm olan ʿamelden fārig olacak olursam tararım demek ister. İşte bunun için kassārdan yaʿnī cāme-şūydan elbisenin yı-

kamalarında şāyed bir taksīr vukūᶜu tevehhüm ve zannıyla merd-i ᶜālim veyā müteᶜallim terk-i ᶜilm edip de bi'z-zāt gasl-i siyāba mübāşeretleriyle tazyīᶜ-i evkāt etmelerine ben revā göremem, zīrā ki ᶜasr-ı evvelde medbūg kürk ve postlarda namāzı kılıp onlardan medbūg ile maksūr beynlerinde emr-i tahāret ü necāsetten dolayı bir vesvese edip tevehhüm ile tefrīk eden bir kimse bulunduğu bilinmemiştir. Ve onlar yaᶜnī ehl-i ᶜasr-ı evvel ancak muᶜāyene ve manzūrları olan necāsetten tevakkī ve mücānebet ederlerdi ve ihtimālāt-ı dakīkasının istinbātlarına pek çok tedkīk ve taᶜmīk eylemezlerdi, belki onların iᶜtinā ve dikkatleri hemīşe dekāyık-ı zulm ü riyāda idi.

[حتى قال سفيان الثوري لرفيق له كان يمشي معه فنظر إلى باب دار مرفوع معمور لا تفعل ذلك فإن الناس لو لم ينظروا إليه لكان صاحبه لا يتعاطى هذا الإسراف فالناظر إليه معين له على الإسراف]

Hattā İmām Süfyān es-Sevrī yolda gider iken esnā-yı tarīkte rāst geldikleri maᶜmūr bir hānenin kapısı açık bulunup refīki derūn-ı hāneye bakınca imām-ı mūmā ileyh: "Böyle etme, yaᶜnī derūn-ı hāneye bakma, zīrā ki ᶜālem ona bakmamış olaydılar onun sāhibi bu isrāfı teᶜātī etmezdi." Ve böyle olunca ona nazar eyleyen dahi o müsrife bu fiᶜl-i isrāfta muᶜīn olmuş olur.

[فكانوا يعدون جمام الذهن لاستنباط مثل هذه الدقائق لا في احتمالات النجاسة فلو وجد العالم عاميا يتعاطى له غسل الثياب محتاطا فهو أفضل فإنه بالإضافة إلى التساهل خير وذلك العامي ينتفع بتعاطيه إذ يشغل نفسه الأمارة بالسوء بعمل المباح في نفسه فيمتنع عليه المعاصي في تلك الحال و النفس السالم لم تشغل بشيء شغلت صاحبها وإذا قصد به التقرب إلى العالم صار ذلك عنده من أفضل القربات فوقت العالم أشرف من أن يصرفه إلى مثله فيبقى محفوظا عليه وأشرف وقت العامي أن يشتغل بمثله فيتوفر الخير عليه من الجوانب كلها وليتفطن بهذا المثل لنظائره من الأعمال وترتيب فضائلها ووجه تقديم البعض منها على البعض فتدقيق الحساب في حفظ لحظات العمر بصرفها إلى الأفضل أهم من التدقيق في أمور الدنيا بحذافيرها]

İşte selef-i sālih mecmūᶜ-ı zülāl-i zihnlerini ancak nükte ve dakī-

kaların istinbātına iᶜdād ve tehyiᵓe ve āmāde ederlerdi, yoksa necāsetlerin ihtimāline iᶜdād etmezlerdi. Ve bināberīn li-ecli'l-ihtiyāt merd-i ᶜālem eger elbise ve çamaşır ve siyāblarını gasl eder bir merd-i ümmī vü ᶜāmmīyi bulup ona yıkatırsa ona daha ziyāde hayrlı ve efdaldir ki ᶜāleme hayrlı olması tesāhüle izāfet ve ashāb-ı kirāma iktidā ve muvāfakat etmek cihetiyledir ve merd-i ᶜāmmīye dahi o hizmete teᶜātī etmesiyledir, zīrā ki āmāde-i sūᵓ olan nefsini bu ᶜamel-i mübāh ile işgāl edip o hālde teᶜātī-i meᶜāsī üzerine mümteniᶜ olur, çünkü maᶜlūm ve mukarrerdir ki nefs-i emmāre bir nesne ile meşgūl olmazsa sāhibini āsām ve meᶜāsī ile işgāl eder. Ve bi'l-hāssa rızā-i Bārī için o hizmetle o merd-i ᶜālime takarrüb etmek niyyeti ve kasdı dahi vākiᶜ olur ise o kasd-ı hayrı ile o ᶜamel ona efdal-i kurubāt ve ecmel-i ᶜamel-i tāᶜāt olur. Ve ᶜālimin şerefli vakti ise bu gibi ᶜamel yaᶜnī ihtiyāten gasl-i cāme vü siyāb için sarf olmaktan daha ziyāde eşrefli bir ᶜamel ve tāᶜate hıfzı hakkında daha ziyāde hayrlı ve ahsendir, zīrā ki sarf-ı nefīs ile iktisāb-ı hasīs kār-ı hikmetten değildir. Ve merd-i ᶜāmmī vü ümmīnin eşref-i vakti o vakttir ki bu gibi hayra makrūn bir ᶜamele iştigāl ile masrūf oluna ki o vaktte onun üzerine her bir taraftan hayr ve sevāb mütevāfir ve mütekāsir olur. [7] Ve bu mesel ile aᶜmālden nezāyiri bulunanlara ve fezāyillerinin tertīblerine ve yekdīgerine olan vech-i takdīmlerine tefattun oluna ve efdaline sarf için lehazāt-ı ᶜömrün hıfzı hisābına dikkat etmek bi-esrihā dünyānın umūruna dikkat eylemekten daha ziyāde ehemm ve elzemdir.

[وإذا عرفت هذه المقدمة واستبنت أن الطهارة لها أربع مراتب فاعلم أنا في هذا الكتاب لا نتعرض قصدا إلا للظواهر فنقول طهارة الظاهر ثلاثة أقسام طهارة عن الخبث وطهارة عن الحدث وطهارة عن فضلات البدن وهي التي تحصل بالقلم والاستحداد واستعمال النورة والختان وغيره]

Ve çün bu mukaddime senin maᶜlūmun olup tahāretin dahi ber-minvāl-i muharrer dört mertebesi olduğu sende nümāyān oldu, bil ve āgāh ol ki biz bu kitābda zavāhirin gayrısına kasden taᶜarruz etmeyiz ve bināen ᶜalā-zālik deriz ki zāhirin tahāreti üç kısmdır: Bir kısmı hubstan tahāret etmek yaᶜnī necāset-i hakīkiyyeyi izāle ve berī ve pāk etmektir ve dīger kısmı hadesten tahāret eylemek yaᶜnī necāset-i hükmiyyeyi izāle eyle-

mektir ve kısm-ı sālisi fazalāt-ı bedeni izāle etmektir yaʿnī kalm-i azfār ve halk-ı ʿāne ve sünnet olmak gibi bedenin emr-i tathīrine bakmaktır.

"Kalm-i azfār" tırnağı kesmek maʿnāsına ve "halk-ı ʿāne" ve "istihdād" harām kılı koparmak veyā ustura ile almak veyāhūd ot istiʿmāliyle pāk etmek demektir ve "hıtān" sünnet olmak maʿnāsınadır ki bunlara dahi lafz-ı tahāret şāmil olur.

el-Kısmu'l-Evvel Fī Tahāreti'l-Hubsi ve'n-Nazaru Fīhi Yeteʿallaku bi'l-Müzāli ve'l-Müzāli Bihi ve'l-İzāleti

[القسم الأول في طهارة الخبث والنظر فيه يتعلق بالمزال والمزال به والإزالة]

Aksām-ı selāse-i mezkūrenin birincisi ise hubsün tahāretidir yaʿnī necāset-i hakīkiyyenin izālesidir ki bu kısmın mahall-i nazarı üç şeydir: müzāl yaʿnī izāle olunan nesne ve müzālün bih yaʿnī onunla o nesne ki zāil olur ve izāle yaʿnī keyfiyyet-i izālenin beyānıdır. İşte bu ahvāl-i selāse üç taraf iʿtibār olunur.

et-Tarafu'l-Evvel Fi'l-Müzāl

[الطرف الأول في المزال]

Birinci tarafı müzālin zikr ve taʿrīfindedir ki müzāl olan necāsetin hakīkati beyānındadır yaʿnī ʿayn-ı necāsetin māddesini bildirir, zīrā ki ʿaynı bilinmedikçe müzīli dahi bilinmez ve aranılmaz ve vech-i izālesi ʿilmi lāzım gelmez ve bu iʿtibār ile bahsi birinci taraf oldu.

[وهي النجاسة والأعيان ثلاثة: جمادات وحيوانات وأجزاء حيوانات]

Hattā onun için musannif-i merhūm dahi taʿrīfinde "وَهِـيَ النَّجَاسَـةُ" diye tefsīr etmiştir, yaʿnī müzāl denilen nesne izālesi vācib olan necāsettir isterse galīza olsun ve isterse hafīfe olsun eseri zāhir olsun olmasın ki ʿibādet eden kimsenin meʾkūl ve meşrūb ve tuhūrundan ve dahi bedeninden ve elbise ve secdegāhından izālesi şerʿan vācib olanisliktir. Ve bu necāsetin ʿaynı üç nesneden ʿibāret bulunmasıyla evvel emrde aʿyān-ı mükevvenenin aksāmı beyānına şürūʿ edip buyurdu ki aʿyān üç-

tür: cemādāt yaᶜnī zī-rūh olmayan nesnedir ve hayvānāt ki zī-rūh olan mahlūktur ve eczā-i hayvānāt yaᶜnī zī-rūhun cüzᵓü olan şeylerdir.

[أما الجمادات فطاهرة كلها إلا الخمر وكل منتبذ مسكر]

Cemādāt ise hamr ile hamrın hükmünde olan nebīz-i müskīrin mā-ᶜadāsından kāffesi tāhirdirler yaᶜnī cemādāttan pis şey ancak hamr ve nebīz-i müskirdir.

[والحيوانات طاهرة كلها إلا الكلب والخنزير وما تولد منهما أو من أحدهما فإذا ماتت فكلها نجسة إلا خمسة: الآدمي والسمك والجراد ودود التفاح وفي معناه كل ما يستحل من الأطعمة وكل ما ليس نفس سائلة كالذباب والخنفساء وغيرهما فلا ينجس الماء بوقوع شئ منها فيه]

Ve hayvānāt ise kelb ve hınzīr ile onların mütevellidātları mā-ᶜadāsından kāffesi tāhirdirler, ammā hayātta oldukça ve eger bilā-zebh ü bī-tesmiye hālik olurlarsa beş nevᶜi mā-ᶜadāsından kāffeleri necis olurlar. Ve o beş nevᶜi efrād-ı beşer ve balık ve çekirge ve fevākih ve etᶜimeden hayvānāta mütehavvil olan kurtlar ve nefs-i sāilesi olmayan hayvānlardır, sinek ve domuzlan böceği ve emsāli gibi kansız hayvānāttır ki bunların vefeyātından bir nesne suya vākiᶜ olsa o su o nesne ile necis ve murdār olmaz.

[وأما أجزاء الحيوانات فقسمان أحدهما: ما يقطع منه وحكمه حكم الميت والشعر لا ينجس بالجز والموت والعظم ينجس الثاني: الرطوبات الخارجة من باطنه فكل ما ليس مستحيلاً ولا له مقر فهو طاهر كالدمع والعرق واللعاب والمخاط وما له مقر وهو مستحيل فنجس إلا ما هو مادة الحيوان كالمني والبيض والقيح والدم والروث والبول نجس من الحيوانات كلها ولا يعفى عن شئ من هذه النجاسات قليلها وكثيرها إلا عن خمسة الأول: أثر النجو بعد الاستجمار بالأحجار يعفى عنه ما لم يعد المخرج والثاني: طين الشوارع وغبار الروث في الطريق يعفى عنه مع تيقن النجاسة بقدر ما يتعذر الاحتراز عنه وهو الذي لا ينسب المتلطخ به إلى تفريط أو سقطة الثالث: ما على أسفل الخف من نجاسة لا يخلو الطريق عنها فيعفى عنه بعد الدلك للحاجة: الرابع: دم البراغيث ما قل منه أو كثر إلا إذا جاوز حد العادة سواء كان في ثوبك أو في ثوب غيرك فلبسته الخامس: دم البثرات وما ينفصل منها من قيح وصديد ودلك ابن عمر رضي الله عنه بثرة على وجهه فخرج منها

الدم وصلى ولم يغسل وفي معناه ما يترشح من لطخات الدماميل التي تدوم غالباً وكذلك أثر الفصد إلا ما يقع نادراً من خراج أو غيره فيلحق بدم الاستحاضة ولا يكون في معنى البثرات التي لا يخلو الإنسان عنها في أحواله ومسامحة الشرع في هذه النجاسات الخمس تعرفك أن أمر الطهارة على التساهل وما ابتدع فيها وسوسة لا أصل لها [٨]

Ve eczā-i hayvānāt ise onlar iki kısmdırlar:

Bir kısmı hayvānāttan kesilen şeydir ve onun hükmü evvelinin hükmüdür, yaᶜnī müteveffā ve hālik ve meyyitin hükmü gibidir, fakat kesilen saç necis değildir ve ölümle dahi necis olmaz. Ve kemik, kesmek ve ölmek ile necis olur.

Ve eczānın ikinci kısmı ise hayvānātın derūnundan hāric olan rutūbetlerde ve o rutūbetten müstahīl olmayan yaᶜnī dīger bir nevᶜe mütehavvil ve münkalib olmayan ve makarrı bulunmayan rutūbāt, meselā göz yaşı ve ter ve ağızın suyu ve tükürüğü ve sümük gibi şeyleri tāhirlerdir. Ve makarrı olan ve māddesi āhere mütehavvil olan rutūbāt kāffesi necistir, meğer ki hayvānın māddesi ola, menī ve yumurta gibi, onlar tāhirlerdir. Ve irim[11] ve kan ve hayvānātın tersi ve sidik ve sāir pislikleri her ne hayvāndan olur ise olsun necistirler, bunlardan bir şey maᶜfüvv tutulmaz, azı ve çoğu necistir meğer ki beş nesneleri. Onlar ki zarūreten maᶜfüvv olmuşlar, o beş nesnelerin birisi ebnā-i beşerin taşlarla istincā ettikleri hālde mahreci tecāvüz etmeyen eser-i necv ü recīᶜ ü gāitleridir. İkincisi yolların çamurundan ve yolda vākiᶜ olan revsin gubārından elbise ve bedene dokunan cüzʾī çamur ve gubārdır o şart ile ki ondan sakınmak müteᶜazzir ola ve çokça olmaya. Ve onun hadd ve taᶜrīfi odur ki onunla bulaşmış olan ādem tefrīt ve mübālātsızlığa haml veyāhūd kayıp düşmüş hāline mensūb olmaya, yaᶜnī o bulaşık mahalli gören ādem demez ki bu ādem yol çamurundan ve pislikten sakınmaz, ne mübālātsız bir ādemdir veyāhūd demez ki bu ādem düşmüş ki bu kadar yeri çamurdan ve sāir gubār ve pislikten bulaşmış. İşte o mikdār cüzʾī zarūret maᶜfüvvdür ve çokça olursa maᶜfüvv olmaz. Ve üçüncüsü

11 "İrin" kelimesinin ağız varyantı.

mestin dibinde bulunan cüzʾī necāsetlerdir ki yol ondan hālī olamaz, o dahi ovalayıp cirmi zāil olduktan sonra eseri zarūreten maᶜfüvvdür. Dördüncüsü pirelerin kanıdır, hadd-i muᶜtādı tecāvüz etmedikçe azı ve çoğu li'z-zarūret maᶜfüvvdür ve o pirelerin kanı dilerse kendi elbisende olsun ve dilerse āherin elbisesinde olsun ki bi'l-ᶜāriyet onu giymiş bulunmuşsun. Beşincisi ufacık sivilci[12] ve kabarcık ki yüzde ve gövdede çıkanların kanıdır ve dahi onlardan çıkan sarı su ve cüzʾī irimdir ki bunlar dahi zarūreten maᶜfüvvdür, hattā ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān yüzünde olan sivilciyi ovalayıp kanı çıkınca onu yıkamadan namāza durmuştur. Ve dāimī çıbanlardan mütereşşih olan cüzʾī kanın hükmü dahi böyledir, yaᶜnī besrenin kanı gibi maᶜfüvvdür. Ve damardan neşterle kan alındıktan sonra mahall-i neşterden çıkan cüzīʾ kanın hükmü dahi böylecedir meğer ki nādiren vukūᶜ bulduğu gibi o mahalden kan akmak hāli hāsıl olur, o vakt hükmü dem-i istihāzanın hükmü gibidir, o vakt ondan beden-i insān tehī ve hālī olamadığı besrelerin hükmünden çıkar.

Ve şerᶜ-i şerīfin bunlara vākiᶜ olan işbu müsāmahası emr-i tahāret tesāhül üzere mübtenī olduğuna bir delīldir. Ve dahi burasını sana bildirir ki bu emr-i tahārette ibtidāᶜ olunan tedkīkāt-ı ᶜamīka vesvese olup bī-asl ve bī-esāstır. İntehā.

Musannif-i merhūm cild-i evvelde beyān olunduğu vech üzere Şāfiᶜiyyü'l-mezheb olması hasebiyle bu bahsi dahi mezhebine tevfīkan ber-minvāl-i meşrūh īrād edip bu zābıtaya idhāl etmiştir. Ammā mezheb-i Hanefī'de olan taᶜrīf ve zābıta egerçi buna karīb ise de lākin baᶜzı dakīkaları ona mübāyin ve müfārıktır. Ve bināberīn o dakīkaları bilinmek için ᶜalā-tarīki'l-īcāz ve'l-iktisād mezheb-i Hanefī üzere olan taᶜrīf ve zābıtayı dahi burada bi'l-ᶜilāve ilhāk ve zikr olunur: Şöyle ki necāset iki nevᶜdir, birisi galīza ve birisine hafīfe derler.

Necāset[-i galīza] odur ki dübürden çıkan necis ve bevl ve kan ve şarāb ve it necisi ve hınzīr eti ve bütün eczāsı ve yiyilmeyen hayvānların etleri eğer besmele ile boğazlanmasalar. Ammā besmele ile boğaz-

---

12 "Sivilce" kelimesinin ağız varyantı

lansalar onların etleriyle yāhūd derisiyle kable'd-dibāga namāz kılmak cāizdir, lākin hınzīr besmele ile boğazlansa tāhir olmaz ve derisi debg olunsa zāhir-i rivāyet ve ᶜāmme-i meşāyıhın kavli üzere tāhir olmaz, velākin İmām Ebū Yūsuf'tan rivāyet olunmuş ki hınzīr derisi debg olsa tāhir olur ve beyᶜi dahi cāizdir, ammā bu rivāyet zaᶜīf olup müftā-bih değildir. Ve at ve katır ve eşek necisi ki revs derler ve sığır ve bakar necisi ki hisy derler ve deve ve koyun ve keçi necisi ki baᶜr derler, bunlar Ebī Hanīfe yanında necāset-i galīzadır ve İmāmeyn yanında yaᶜnī İmām Ebū Yūsuf ve İmām Muhammed b. el-Hasen yanlarında hafīfedir. Ve *Gunyetü'l-Fukahā* kitābında gelmiş ki eşek bevli ve tavuk tersi ve batt tersi necāset-i galīzadır.

Ve necāset-i hafīfe odur ki eti yiyilen kuşların ve eti yiyilmeyen kuşların tersidir, ammā İmām Hinduvānī rivāyeti ile İmām Muhammed demiş ki ikisi dahi tāhirdir. Lākin kedi bevli zāhirü'l-mezhebde necāset-i galīzadır. Lākin eti yiyilen kuşların necisi tavuk ve kaz ve ördekten gayrı bizlerde yaᶜnī mezheb-i Hanefī'de tāhirdir, güvercin ve serçe ve gayrıları gibi; suya düşerse de murdār etmez, sıçan tersi dahi eger kalīl ise yağda ve gayrı nesnede düşse murdār etmez, belvā-yı ᶜāmm olduğu için maᶜfüvv tutulmuştur. Tavuktan bir yumurta suda veyāhūd şorbada düşse kezālik murdār etmez, yeni doğmuş oğlak ve ondan çıkan infeha ki sarı sudur ki peynir mayasıdır, ölmüş keçiden olur bir nesnede düşseler murdār olmaz. Ammā müstaᶜmel su Ebū Hanīfe yanında necāset-i galīzadır ve Ebū Yūsuf ᶜindinde hafīfedir ve İmām Muhammed ᶜindinde tāhir-i gayr-ı tuhūrdur.

Ve müstaᶜmel su odur ki onunla [9] bir hades refᶜ olunmuş veyāhūd ᶜibādet vechi üzere bedende istiᶜmāl olunmuş ola. Ve benī-ādem derisinden bir parça tırnak kadarınca suda düşse suyu murdār eder. Ve murdār ölmüş olan hayvānın kaba damarı ve boynuzu ve kemiği ve kuş tüyü ve koyun yünü ve keçi kılı ve çatal tırnağı üzerlerine o murdār hayvāndan rutūbet bulunmazsa kāffesi tāhirdir. Ammā fīl derisi dibāga olunsa tāhir olur ve kemiği dahi tāhirdir ve beyᶜi cāizdir, fakat İmām Muhammed'in ᶜindinde tāhir değildir. Ve yine İmām Muhammed'den

rivāyet olunmuş ki bir karının boynunda boğmağı olup ve onda aslan dişi veyāhūd tilki dişi veyāhūd it dişi olsa ve o boğmak ile namāz kılsa namāzı cāizdir.

İnsānın menīsi dahi necistir, yaş iken yıkamadıkça onunla namāz kılınmaz, ammā kuruduktan sonra ferk ile yeri pāk ve tāhir olur ve bu dahi elbisede olur ise, ammā beden-i insān üzere bulunursa ferk ile yaᶜnī ovmak ile pāk olmaz, zīrā harāret-i beden cāzibedir, o menī yine cirmine ᶜavdet eylemeğe māniᶜ olur ve bedenin ferki mümkin olmaz, behemehāl suya muhtācdır. Ve Ebū İshāk el-Hāfız demiştir ki menī-i yābis o zamān ferk ile tāhir olur ki zekerin reᵓsi tāhir ola; vakt-i hurūcda eger zekerin reᵓsi tāhir değil ise ferk ile tāhir olmaz. Ve bu menī necāseti hakkında İmām Şāfiᶜī'nin hilāfı vardır ki İbn ᶜAbbās üzerine mervī bulunan hadīs-i şerīf ki "الْمَنِيُّ كَالْمُخَاطِ فَأَمِطْهُ عَنْكَ وَلَوْ بِإِذْخِرَةٍ"[13] delāleti ile tahāretine zāhib olmuştur. Ve menī ādemīnin asl-ı hilkatıdır, türāb gibi tāhirdir, enbiyā ᶜaleyhime's-selām necisten halk olunmadı diye ihticāc etmiştir. Ve İmām-ı Aᶜzam Ebū Hanīfe necāsetine zāhib olmuştur ve o dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz, seyyidetü'n-nisāᵓ Hazret-i ᶜĀişe es-Sıddīka'ya "فَاغْسِلِيهِ إِنْ كَانَ رَطْبًا فَافْرُكِيهِ إِنْ كَانَ يَابِسًا"[14] diye hadīs-i şerīfine istinād birle ᶜAmmār b. Yāsir'e "مَا نُخَامَتُكَ وَدُمُوعُ عَيْنَيْكَ وَالْمَاءُ الَّذِي فِي رِكْوَتِكَ إِلَّا سَوَاءٌ إِنَّمَا يُغْسَلُ الثَّوْبُ مِنْ خَمْسٍ مِنْ الْبَوْلِ وَالْغَائِطِ وَالدَّمِ وَالْمَنِيِّ وَالْقَيْءِ"[15] diye fermān buyurdukları dīger hadīsin mazmūnu delāletiyle temessük etmiştir. İmām Şāfiᶜī'nin müstenedi olan hadīs ise daᶜvāsında huccet olamaz, zīrā ki "كَالْمُخَاطِ" kavl-i şerīfi onun tāhir olmasını muktezī değildir. Cāizdir ki lüzūcette ve kıllet-i tedāhülde teşbīh-i imāta ola ve emr ise ki "فَاغْسِلِيهِ" kavl-i şerīfidir, necis olmasını istidᶜā eder, zīrā ki emr vücūb içindir, necis olmayan şeyin izālesi vācib değildir.

---

13 Tirmizī, Tahāret, 86, no: 117; *Musannefu* Abdirrezzāk, 1/368, no: 1438; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/83, no: 924; *Sunenu'd-Dārekutnī*, 1/225, no: 447.

14 *el-Cāmiᶜu's-sahīh li'l-suneni ve'l-mesānīd*, 23/2.

15 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/21, no: 40; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/113, no: 5963; *Sunenu'd-Dārekutnī*, 1/230, no: 458; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 3/185, no: 1611;

Ve dahi ki hınzīrden gayrı meyyitenin kılı ve kemiği ve siniri ve boynuzu ve tırnağı tāhirdir ve insānın şaᶜrı ve kemiği dahi tāhirdir. Bu mesᵓelede kezālik İmām Şāfiᶜī'nin ihtilāfı vākiᶜ olmuştur. İşte bu dakīkaları bilinmek için bu kadarcık beyān ile iktifā kılındı.

et-Tarafu's-Sānī Fi'l-Müzāli bih

[الطرف الثاني في المزال به]

Etrāf-ı selāse-i mezkūrenin ikinci tarafı ise ki müzālün bih mebāhisi idi, o dahi onunla necāset zāil olan mevāddın beyānında olup ki zābıta-i taᶜrīfinde musannif-i merhūm buyurur ki:

[وهو إما جامد وإما مائع؛ فحجر الاستنجاء وهو مطهر تطهير تخفيف بشرط أن يكون صلباً طاهراً منشفاً غير محترم]

Zāten beyānında bulunduğumuz müzālün bih iki nevᶜden hālī değildir: yā cāmid ola yaᶜnī zī-rūh olmayan ve hareket-i ihtiyāriyyesi bulunmayan bir nesne ola veyā māiᶜ ola yaᶜnī sıvık ola. Cāmid ise istincā taşları gibidir, onlar mutahhirdirler ki necāset-i hakīkiyyeyi izāle ederler, lākin tecfīf ile yaᶜnī kurutmakla pāk ederler ve tathīrlerinde işrāt olunmuş ki o cāmid olan nesne sulb ve katı olup zāten pāk ve gayr-i muhterem ola.

[وأما المائعات فلا تزال النجاسات بشئ منها إلا الماء؛ ولا كل ماء بل الطاهر الذي لم يتفاحش تغيره بمخالطة ما يستغنى عنه ويخرج الماء عن الطهارة بأن يتغير بملاقاة النجاسة طعمه أو لونه أو ريحه فإن لم يتغير وكان قريباً من مائتين وخمسين منا وهو خمسمائة رطل برطل العراق لم ينجس لقوله صلى الله عليه وسلم ''إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلْ خَبَثًا'' وإن كان دونه صار نجساً عند الشافعي رضي الله عنه]

Ve māiᶜāt nevᶜi ise tāhir olan sudan başka dīger bir sıvık ve māiᶜ nesne ile necāsetler zāil olmazlar, ancak yalnız mā-i tāhir ile pāk ve zāil olurlar. Ve her bir mā-i tāhir dahi necāsete müzīl olamaz, zīrā ondan müstagnī bulunduğu nesneye muhtelit olup tabᶜı tagayyür-i fāhiş ile mütegayyir olan su necāseti izāle etmez. Ve mülākāt-ı necāsetle taᶜm ve levn ve rāyihası mütegayyir olan su yaᶜnī necāsete karışmakla tat ve renk

ve kokusu mütegayyyir olan su tāhir olmaklıktan çıkıp müzīl-i necāset kalmaz. Ve necāsete ihtilātla evsāf-ı selāse-i mezkūresinden bir sıfatı mütegayyir olmayan su iki yüz elli menne karīb ise yaᶜnī rıtl-ı ᶜIrākī ile beş yüz rıtla yakın bir su ise necis olmaz, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلْ خَبَثًا"[16] diye buyurmuş. Ve hulāsa-i meʾāl-i lafz-ı şerīfi: "Kulleteyne bālig olan su necāseti kaldırmaz." Ve "kulleteyn" ise mikdār-ı mezkūr ile takdīr olunmuştur, yaᶜnī rıtl-ı ᶜIrākī ile beş yüz rıtlın vezninde olan suya ᶜulemā takdīr etmişler. Ve eger kulleteynden dūn ve ekall bir su ise necis olur.

Bu reʾy ve takdīr-i mezkūr ve bu ictihād yine İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmenin reʾy ve ihtiyārıdır.

[هذا في الماء الراكد وأما الماء الجاري إذا تغير بالنجاسة فالجرية المتغيرة نجسة دون ما فوقها وما تحتها لأن جريات الماء متفاصلات وكذا النجاسة الجارية إذا جرت بمجرى الماء فالنجس موقعها من الماء وما عن يمينها وشمالها إذا تقاصر عن قلتين وإن كان جري الماء أقوى من جري النجاسة فما فوق النجاسة طاهر وما سفل عنها فنجس وإن تباعد [١٠] وكثر إلا إذا اجتمع في حوض قدر قلتين وإذا اجتمع قلتان من ماء نجس طهر ولا يعود نجساً بالتفريق هذا هو مذهب الشافعي رضي الله عنه]

Musannif-i merhūm sebkat eden taᶜrīf mā-i rākid hakkındadır der. Ammā cārī hükmü eger necāsete tesādüfle mugayyer olur ise mugayyer olan su necis olur, mā-fevkinde ve mā-tahtında olan su necis olmaz, zīrā māın ciryātı mütefāsıllardır yaᶜnī suyun dalgaları yekdīgerinden munfasıl olup başka başkadırlar, suyun necāset-i vākıᶜaya isābetle vasfı mütegayyir olan dalga yalnız pis olur ve altında cereyān etmiş olan dīger dalga onun yukarısından akacak dalgalar pāk ve tāhirlerdir. Ve eger suya isābet eden necāset su gibi bi-ᶜaynihā cārī olduysa yalnız mevkiᶜi necis olur ve yemīn ve yesārında bulunan su kulleteyne bālig ise tāhirdir. Ve eger kulleteynden dūn ve ekall ve eksik ise o dahi mevkiᶜ-i necāset gibi necis olur. Ve eger suyun cereyānı necāsetin cereyānından

16 Ebū Dāvūd, Tahāret, 33, no: 63; Tirmizī, Tahāret, 50, no: 67; Nesāī, Tahāret, 44, no: 52; İbn Māce, Tahāret, 75, no: 517; Dārimī Tahāret, 54, no: 758.

daha ziyāde kuvvetli ise o vakt mevkiᶜ-i necāsetin mā-fevki tāhir olur ve mā-tahtında olan su velev ki baᶜīd ve kesīr ola kāffesi necis olur meğer ki bir havuza akıp o havuzda kulleteyn mikdārı müctemiᶜ ola ki o vaktte havuzda müctemiᶜ ve kulleteyne bālig olan su tāhir olur, çünkü kulleteynde bilikip[17] müctemiᶜ olan mā-i necis tāhir olur ve dağılmakla bir dahi necis olmaz yaᶜnī teferrukla necāseti ᶜavdet etmez.

Ve bu tafsīl ve bu reᵓy kezālik İmām Şāfīᶜī ᶜaleyhi'r-rahmenin mezhebidir.

[وكنت أود أن يكون مذهبه كمذهب مالك رضي الله عنه في أن الماء وإن قل لا ينجس إلا بالتغير إذ الحاجة ماسة إليه ومثار الوسواس اشتراط القلتين ولأجله شق على الناس ذلك: وهو لعمري سبب المشقة ويعرفه من يجربه ويتأمله ومما لا أشك فيه أن ذلك لو كان مشروطاً لكان أولى المواضع بتعسر الطهارة: مكة والمدينة؛ إذ لا يكثر فيهما المياه الجارية ولا الراكدة الكثيرة ومن أول عصر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى آخر عصر أصحابه لم تنقل واقعة في الطهارة ولا سؤال عن كيفية حفظ الماء عن النجاسات وكانت أواني مياههم يتعاطاها الصبيان والإماء الذين لا يحترزون عن النجاسات وقد توضأ عمر رضي الله عنه بماء في جرة نصرانية وهذا كالصريح في أنه لم يعول إلا على عدم تغير الماء وإلا فنجاسة النصرانية وإنائها غالبة تعلم بظن قريب]

Fakat ben severdim ki İmām Şāfiᶜī'nin bu mesᵓelede olan mezhebi İmām Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān mezhebi gibi olaydı ki tagayyür-i vasf vākiᶜ olmadıkça kalīl olsa da su necis olmaz, zīrā ki muktezā-yı hācet böyledir. Ve müsār-ı vesvese ancak kulleteynin iştirātıdır, çünkü iştirāt-ı kulleteyn hem bāᶜis-i vesvese oldu ve hem dahi halk üzerine mūcib-i meşakkat oldu. Ve ᶜömrüme kasem ederim ki o iştirāt-ı kulleteyn sebeb-i meşakkattir ve bunu tecribe edip ona teᵓemmül eden ādem bilir. Ve dahi ben şübhe ve şekk etmem ki meşrūt olmuş olaydı her mahalden ziyāde ᶜusret-i tahāretle ibtilāda sekene-i Mekke vü Medīne ūlā olurlardı, zīrā ki beldeteyn-i mükerremeteyn-i mezkūreteynde miyāh-ı cāriye ve miyāh-ı kesīre-i rākidenin çokluğu yoktur ve tahāret mā-i kulleteyn ile meşrūt olmuş olsa onlarda husūl-i tahāret elbette müteᶜassir olurdu.

17 "Birikip" kelimesinin ağız varyantı.

Ve mebde-i ᶜasr-ı saᶜīd-i Hazret-i Peygamberī'den tā müntehā-yı ᶜasr-ı sahābe-i kirāma tahāret hakkında bir vākıᶜa nakl olunmadı ve necāsetten miyāhın keyfiyyet-i hıfzı üzerine bir suʾāl dahi vākiᶜ olduğu mervī ve menkūl olmamıştır o hāl ile ki onların evānī-i māiyyelerine necāsetten ihtirāzları olmayan sıbyān ve ᶜabīd ve cevārī teᶜātī ederlerdi, yaᶜnī su fıçılarına ve küp ve tulum ve onlara mümāsil sāir zurūf ve evānī ve rāviyeleri eyādī-i sıbyān u imāʾda iken tahāret, su hakkında onların bir vākıᶜaları rivāyet ve pislikten keyfiyyet-i hıfzı hakkında bir suʾāl vukūᶜ bulduğu dahi mervī ve menkūl değildir. Ve maᶜa-hāzā mervīdir ki server-i ashāb Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān hazretleri necāsāttan ihtirāz ve mübālātı olmayan Nasrāniyye'nin destīsinde bulunan sudan ābdest almıştır. Ve müşārün ileyhin bu fiᶜli delīl-i sarīh gibidir ki muᶜavvelün ᶜaleyh olan hāl ancak suyun ᶜadem-i tagayyürüdür, iştirāt-ı kulleteyn değildir, çünkü zann-ı karīb ile maᶜlūm olur ki Nasrāniyye ile kapkacakları gāliben necislerdir, yaᶜnī fi'l-gālib tāife-i Nasārā necāsetten vāreste olamazlar ve kapkacakları dahi necāsetten masūn ve mahfūz olmazlar.

[فإذا عسر القيام بهذا المذهب وعدم وقوع السؤال في تلك الأعصار دليل أول وفعل عمر رضي الله عنه دليل ثان والدليل الثالث: إصغاء رسول الله صلى الله عليه وسلم الإناء للهرة وعدم تغطية الأواني منها بعد أن يرى أنها تأكل الفأرة ولم يكن في بلادهم حياض تلغ السنانير فيها وكانت لا تنزل الآبار والرابع: أن الشافعي رضي الله عنه نص على أن غسالة النجاسة طاهرة إذا لم تتغير ونجسة إن تغيرت وأي فرق بين أن يلاقي الماء النجاسة بالورد عليها أو بورودها عليه؟ وأي معنى لقول القائل إن قوة الورود تدفع النجاسة مع ان الورود لم يمنع مخالطة النجاسة؟ وإن أحيل ذلك على الحاجة فالحاجة أيضاً ماسة إلى هذا فلا فرق بين طرح الماء في إجانة فيها ثوب نجس أو طرح الثوب النجس في الإجانة وفيها ماء؟ وكل ذلك معتاد في غسل الثياب والأواني والخامس: أنهم كانوا يستنجون على أطراف المياه الجارية القليلة ولا خلاف في مذهب الشافعي رضي الله عنه إذا وقع بول في ماء جار ولم يتغير أنه يجوز التوضؤ به وإن كان [١١] قليلاً وأي فرق بين الجاري والراكد؟ وليت شعري هل الحوالة على عدم التغير أولى أو على قوة الماء بسبب الجريان؟ ثم ما حد تلك القوة أتجري في المياه الجارية في أنابيب الحمامات أم لا فإن لم تجر

فما الفرق وإن جرت فما الفرق بين ما يقع فيها وبين ما يقع في مجرى الماء من الأواني على الأبدان وهي أيضاً جارية؟ ثم البول أشد اختلاطاً بالماء الجاري من نجاسة جامدة ثابتة إذا قضى بأن ما يجري عليها وإن لم يتغير نجس إلى أن يجتمع في مستنقع قلتان فأي فرق بين الجامد والمائع والماء واحد والاختلاط أشد من المجاورة؟ والسادس: أنه إذا وقع رطل من البول في قلتين ثم فرقتا فكل كوز يغترف منه طاهر ومعلوم أن البول منتشر فيه وهو قليل وليت شعري هل تعليل طهارته بعدم التغير أولى أو بقوة الماء بعد انقطاع الكثرة وزوالها مع تحقق بقاء أجزاء النجاسة فيها؟ والسابع: أن الحمامات لم تزل في الأعصار الخالية يتوضأ فيها المتقشفون ويغمسون الأيدي والأواني في تلك الحياض مع قلة الماء ومع العلم بأن الأيدي النجسة والطاهرة كانت تتوارد عليها]

Ve ber-minvāl-i meşrūh bu mezheb ile yaᶜnī mezheb-i Şāfiᶜī ile bu mesᵓelede kıyām etmek müteᶜassir olunca ve aᶜsār-ı mütekaddimede ᶜadem-i vukūᶜ-ı suᵓāl dahi birinci delīl olup ve Hazret-i ᶜÖmer'in fiᶜl-i mezkūru delīl-i sānī ve kapta olan sudan kedi su içerken ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu kavmayıp[18] kanıncaya dek ona isgā ve kedi sıçanı yeyip ondan ağzı havuzdan su içmekle yıkanacak bir mā-i kesīr olmadığı ve kedi kuyuya nüzūl ve ondan su içmek hāli dahi gayr-ı mümkin bulunduğu hālde o kaptan su içtiğini görmüş iken kapların ağzı üzerine bir kapak ve örtü komak için bir emr etmeyişi delīl-i sālis ve Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmet onunla necāset gasl olunan su mugayyir olmazsa tāhir ve mugayyir olursa necis olduğuna nass edip ve necāsete su mülākatıyla suya necāsetin mülākātında bir fark olmayıp ve necāsete vārid olan suyun kuvvet-i muhālata-i necāsete māniᶜ değil iken o kuvve necāseti defᶜ eder demenin bir maᶜnāsı dahi bulunmayıp ve ihtiyāc ve zarūrete haml ve ihāle olunacak olsa bile o ihtiyāc ve zarūret bu hālde dahi mevcūd ve kasᶜa ve taşt içinde olan suya sevb-i necisin ilkāsıyla kasᶜa ve taşt içinde olan sevb-i necis üzerine suyun vürūdunda bir fark görünmediği ve bunun kāffesi gasl-i siyāb u evānīde muᶜtād olıcak imām-ı mūmā ileyhin bu bābda olan nass-ı sarīhi dahi delīl-i rābiᶜ ve miyāh-ı cāriye-i kalīlenin etrāfında istincā edegelmeleri ve bilā-hilāf

18 Kav-, kov- anlamında ağız kelimesi.

mezheb-i Şāfiᶜī üzere mā-i cārīye vākiᶜ olan bevl ile suyun bir vazᶜı mütegayyir olmazsa o su tāhir olup ondan ābdest almak cāiz olup velev ki o su kalīl ola.

Ve bu sūrette mā-i cārī ile mā-i rākid beyninde bir fark yok iken ᶜacabā o suyun tahāreti ᶜadem-i tagayyürüne havālesi mi evlādır yoksa cereyānı sebebi ile kuvve-i māa hamli mi evlā olur ve o kuvvenin haddi ne mikdārda ve o kuvve hamāmların kurnalarına musluktan cereyān edip akan suda dahi cārī olabilir mi ve cārī olmazsa ne fark vardır ve cārī olursa o musluklarda vukūᶜ bulan necāset ile sāir kap ve kacaklarda olup ebdān üzerine cereyān eden suyun mecrāsında vukūᶜ bulan necāset için ne fark vardır ve bevlin suya olan ihtilātı necāset-i sāire-i cāmide-i sābitenin suya olan mücāveretinden eşedd iken o mücāveretle o su mütegayyir olmasa bile mecmaᶜ mahallinde kulleteyne bālig oluncaya dek suyun necāsetine hükm olunup da mā-i kalīle muhtelit olan bevl ile o mā-i kalīlin necāsetine hükm etmemekte fark nedir, hālbuki ihtilāt mücāveretten eşeddir!

Ve necāsetin dahi māyiᶜ ve cāmidi beyninde bir fark yoktur. Ve su ise bir su bulunmuştur, yaᶜnī bu bābda olan mezhebi dahi delīl-i hāmis ve dahi kulleteyn içinde bir rıtl bevl vākiᶜ olduktan sonra o kulleteyn suyu eğer destīlere tefrīk olunsa destīlere konulan su çünkü tāhir olur ve o hāl ile ki o bevl münteşir olduğu maᶜlūmdur, kāşki bileydim ki o tahāreti onun ᶜadem-i tagayyür ile taᶜlīl mi evlā olup yoksa suyun teferruku ile munkatıᶜ ve zāil olan kuvve ile mi taᶜlīl mi evlādır maᶜa-hāzā ki eczā-i necāset-i mezkūre o suda bākī bulunmuş ola, yaᶜnī imām-ı mūmā ileyhin bu mesᵓeledeki ictihādı dahi delīl-i sādis ve dahi ᶜale'd-devām aᶜzā-i hāliyede şedīdü'l-ᶜayş olan ādemler hamāmlarda kurnalardan ābdest alıp hemīşe eyādī ve evānīleri kurnalarda olan mā-i kalīle daldırıp ve maᶜlūmdur ki eyādī-i necise vü tāhire o suya tevārüd edip ve o su necis olmasına bir reᵓy vukūᶜ bulmayışı delīl-i sābiᶜ bulununca nice mezheb-i Mālik bu mesᵓelede müstahsen görünmez demek ister.

[فهذه الأمور مع الحاجة الشديدة تقوى في النفس أنهم كانوا ينظرون إلى عدم التغير معولين على قوله صلى الله عليه وسلم ''خُلِقَ الْمَاءُ طَهُورًا لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ إِلَّا

مَا غَيَّرَ طَعْمَهُ أَوْ لَوْنَهُ اَوْ رِيحَهُ'' وهذا فيه تحقيق وهو أن طبع كل مائع أن يقلب إلى صفة نفسه كل ما يقع فيه وكان مغلوباً من جهته؛ فكما ترى الكلب يقع في المملحة فيستحيل ملحاً ويحكم بطهارته بصيرورته ملحاً وزوال صفة الكلبية عنه فكذلك الخل يقع في الماء وكذا اللبن يقع فيه وهو [١٢] قليل فتبطل صفته ويتصور بصفة الماء وينطبع بطبعه إلا إذا كثر وغلب وتعرف غلبته بغلبة طعمه أو لونه أو ريحه فهذا المعيار وقد أشار الشرع إليه في الماء القوي على إزالة النجاسة وهو جدير بأن يعول عليه فيندفع به الحرج ويظهر به معنى كونه طهوراً إذ يغلب عليه فيطهره كما صار كذلك فيما بعد القلتين وفي الغسالة وفي الماء الجاري وفي إصغاء الإناء للهرة ولا تظن ذلك عفواً إذ لو كان كذلك لكان كأثر الاستنجاء ودم البراغيث حتى يصير الماء الملاقي له نجساً ولا ينجس بالغسالة ولا بولوغ السنور في الماء القليل]

İşte bu umūr yaᶜnī o delāil-i sebᶜa nefse bir takviyet verir ki sahābe-i ᶜizām hazerātıyla tābiᶜīn-i be-nām ᶜadem-i tagayyüre nazar edip ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''خُلِقَ الْمَاءُ طَهُورًا لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَيَّرَ طَعْمَهُ أَوْ لَوْنَهُ اَوْ رِيحَهُ''[19] diye emr buyurdukları hadīs-i şerīfin mazmūnu üzere iᶜtimād etmişlerdi ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Tahūr olduğu hālde su yaratılmış, onun tat ve renk ve kokusunu tagyīr etmeyen hīçbir nesne onu necis etmez." Yaᶜnī hīçbir nesne onu necis etmez meğer o nesne ile necis olur ki onun evsāf-ı selāsesinden bir vasfını tagyīr eder ki onun tat veyāhūd rengi veyāhūd kokusunu bozup tagyīr eyler. Bu hükmde bir tahkīk vardır ki her bir sıvık nesnenin tabᶜı onunla katılıp ihtilāt eden nesneyi kendi sıfatına kalb ve tahvīl etmek ister meğer ki maglūbu olmaya, nitekim köpek memlehaya düşüp tuz olunca tuzun vasfına kalb olunup tabᶜı tahvīl olunur ve tuz olması haysiyyetiyle tahāretine dahi hükm olunur, çünkü sıfat-ı kelbiyye ondan zāil olup sıfat-ı āherle muttasıf oldu. Ve kezālik süt ve sirke suya düşüp suyun maglūbu olmalarıyla tabᶜları suyun tabᶜına ve sıfatları dahi suyun sıfatlarına mütehavvil olur ki onu gören ādem onu su bilir.

Ve iki nevᶜden sıvık nesneler çün yekdīgerine karışıp ihtilāt ederler, herhangi nevᶜ āherin maglūbu olup onun tabᶜ ve sıfatına mütehavvil ve

---

19 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/392, no: 1224; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/132, no: 1518; *Sunenu'd-Dārekutnī*, 1/30, no: 46; 1/33, no: 52.

münkalib olduysa hükm o gālibe kalır. Ve keyfiyyet-i galebe taᶜm ve levn ve rīh ile bilinecektir, işte miᶜyār budur ve şerᶜ-i şerīf dahi buna işāret etmiştir ki mā-i kavī necāseti izāle ettikte ehad-ı evsāfı mütegayyir olmayınca o su necis olmaz demiştir, zīrā ki o necāset suyun maglūbu olup ve suyun tabᶜ ve sıfatına mütehavvil ve münkalib olur, onun bir hükmü kalmaz ve iᶜtimād olmağa dahi bu miᶜyārdır, tā kim onunla harec ve meşakkat mündefiᶜ ola ve su tahūr olduğunun maᶜnāsı zāhir ola, çünkü ona galebe etmekle onu tathīr eder, nitekim kulleteyne bālig olduktan sonra bir dahi necis olmaz ki o kuvvenin galebesiyle o sıfat ve tabīᶜat zāil ve mütehavvil olur. Ve gusāle dahi o kabīlden maᶜdūd olup ve mā-i cārī dahi o kuvve ile müteneccis olmaz.

İşte bu ahkām medār-ı hükm-i kuvve olduğuna şerᶜin işāretidir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin su içerken hirreye olan isgāsı dahi kezālik buna işārettir. Ve bu ahkām ᶜafv olduğuna sen zann etmeyesin, zīrā ki ᶜafv olmuş olaydı hükmü eser-i istincā ve dem-i berāgīs gibi olurdu ki su ona mülākāt etmekle necis olur, mülākāt-ı gusāle ile necis olmaz ve kezālik kedinin mā-i kalīlden içtiği suyun mülākātı ile necis olmaz. İşte bu hükmden maᶜlūm olur ki o tahāret ᶜafv kabīlinden değildir, çünkü hükmü hükmüne mübāyindir.

[وأما قوله صلى الله عليه وسلم "لا يَحْمِلُ خَبَثًا" فهو في نفسه مبهم فإنه يحمل إذا تغير فإن قيل أراد به إذا لم يتغير فيمكن أن يقال إنه أراد به أنه في الغالب لا يتغير بالنجاسات المعتادة؟ ثم هو تمسك بالمفهوم فيما إذا يبلغ قلتين وترك المفهوم بأقل من ألأدلة التي ذكرناها ممكن وقوله لا يحمل خبثاً ظاهره نفي الحمل أي يقلبه إلى صفة نفسه كما يقال للمملحة لا تحمل كلباً ولا غيره أي ينقلب وذلك لأن الناس قد يستنجون في المياه القليلة وفي الغدران ويغمسون الأواني النجسة فيها ثم يترددون في أنها تغيرت تغيراً مؤثراً أم لا؟ فتبين أنه إذا كان قلتين لا يتغير بهذه النجاسة المعتادة فإن قلت: فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم لا يحمل خبثاً ومهما كثرت حملها فهذا ينقلب عليك فإنها مهما كثرت حملها حكماً كما حملها حساً فلابد من التخصيص بالنجاسات المعتادة على المذهبين جميعاً وعلى الجملة فميلي في أمور النجاسات المعتادة إلى التساهل فهما من سيرة الأولين وحسماً لمادة الوسواس وبذلك أفتيت بالطهارة فيما وقع الخلاف فيه في مثل هذه المسائل]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلْ خَبَثًا"[20] buyurdukları lafz-ı celīlin medlūlü nefsinde mübhem olup zīrā ki ehad-ı evsāfı mütegayyir olur ise habesi haml eder ve necis olur. Ve eger denilse ki bununla mütegayyir olmayan su murād etmiştir, yine denilir ki mümkindir ki o kelām ile fi'l-gālib necāsāt-ı muᶜtāde ile mütegayyir olmayan su murād etmiş ola ve dahi ondan sonra kulleteyne bālig olmayan suyun hakkında olan hükm onun mefhūmuna temessükle vākiᶜ olmuştur. Ve temessük-i mefhūm ile vākiᶜ olan reʾy bizim zikr ettiğimiz edilleden ekall bir delīl ile terki dahi mümkindir. Ve dahi efendimizin "لَا يَحْمِلُ خَبَثًا" mazmūnu habāseti kaldırmaz demektir. Ve bunda zāhiren menfī ancak haml-i habāsettir. Tefsīri ise habesi sıfat-ı nefsiyyesine kalb ve tahvīl etmesiyle haml etmez demek olur, nitekim denilir ki memlaha suyu köpek ve sāireyi kaldırmaz yaᶜnī onu tuza kalb ve tahvīl eder ve o dahi nās miyāh-ı kalīle ve göllerde istincā ederler ve necis kapları ona daldırırlar, ondan sonra tagayyür-i müʾessir ile mütegayyir olup olmadığına [13] tereddüd ederler. İşte bununla nümāyān ve maᶜlūm olur ki su kulleteyne bālig olunca işbu necāsāt-ı muᶜtāde ile mütegayyir olmaz.

Ve eger sen ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "لَا يَحْمِلُ خَبَثًا" kavl-i ᶜālīsi delīline temessük ettinse, necāset çoklaştıkça suyu necis edip onunla habes kaldırmış olmasıyla o delīl senin kavlin ᶜaleyhine dönmüş olur der isen, çünkü necāset tekāsür buldukça hissen su onu haml ettiği gibi hükmen dahi haml etmiş olur. Ve böyle olunca bu bābda br tahsīs lāzım olur ki habes maᶜnāsı bir nevᶜ necāsete tahsīsi iktizā eder. Ve habesten murād necāsāt-ı muᶜtāde olmak gerektir. Evet benim ᶜale'l-cümle mezhebeyn üzerine meylim odur ki umūr-ı necāsāt-ı muᶜtāde tesāhül üzere mütebeyyendir, zīrā siyer-i evvelīnden mefhūm odur ve bununla mādde-i vesvese dahi munkatıᶜ ve münhasim olur ve binābeřīn beyne'l-mezhebeyn hilāf-ı vākiᶜ olan bu gibi şeylerde ben tahāretlerine fetvā vermişim. İntehā

---

20 Ebū Dāvūd, Tahāret, 33, no: 63; Tirmizī, Tahāret, 50, no: 67; Nesāī, Tahāret, 44, no: 52; İbn Māce, Tahāret, 75, no: 517; Dārimī, Tahāret, 54, no: 758.

Musannif-i merhūm bu izāle-i necāset bahsleri egerçi kendi mezhebinin ahkāmına tevfīkan zikr ve beyān ve bu bābda defᶜan li'l-harec ve taᶜvīlen ᶜale't-tesāhül husūs-ı merkūmda reᵓy-i Mālik'i ihtiyār ve tercīh ve mezheb-i Şāfiᶜī ahkāmı dahi o mertebede olmasına temennī ve vech-i ihtiyārı bu serd ettiği edille ile isbāt ve tavzīh ettiyse de fakat mezhebeyn-i mezbūreyne bu husūslarda muhālif bulunan mezheb-i Hanefī ahkāmı bunda meskūtün ᶜanhü bırakıp ona bir gūnā taᶜarruz ve beyān göstermemiştir. Ve Hanefiyyü'l-mezheb bulunan zevāt bu bābda olan İmām Hanefī'nin reᵓyi maᶜrifetine dahi muztarr ve muhtāc olmağın o ihtiyācın defᶜi bābında bir nebzecik tafsīlāt ile o mezhebi dahi bu mebāhise zamm ve ilhāk ile mūcezen ve muktesiden işbu müzālün bihin hakkında mezheb-i Hanefī üzere olan ahkāmın taᶜrīfinde şöyle diyeriz ki fi'l-hakīka müzīl-i necāset yā cāmid veyā māyiᶜ ise de velākin cāmidi hacer-i istincā üzerine maksūr değildir ve māyiᶜi dahi mā-i mutlak üzerine muktesir değildir. Fakat zevāl-i necāset-i hükmiyye yaᶜnī refᶜ-i hades ki gasl-i cenābet ü hayz u nifās ile ābdest almak mā-i mutlak üzerine muktesırdır. Zevāl-i necāset-i hakīkiyye başka bir māyiᶜ ve cāmid ile mümkin olabilir, nitekim *Münyetü'l-Musallī* kitābında zikr ve beyān olmuş ki necāsetin pāk ettirmesi mā-i mutlak ile cāiz olduğu gibi mukayyed su ile ve her tāhir olan sıvık nesne ile cāizdir o şart ile ki onunla o necāsetin izālesi mümkin ola. Ve baᶜzı yerlerde āteş ve toprak dahi müzīl-i necāset ve mutahhir olur, o yerlerin birisi budur ki bir bıçak kan ile bulaşsa yāhūd bir koyun kellesi kan ile bulaşsa āteşe koyulsalar, üzerlerinde olan kan yansa bıçak dahi ve kelle dahi tāhir olurlar. Ve kezālik kana bulaşmış olan bıçak toprak ile silinse tāhir olur, hattā İmām Muhammed ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine rivāyet olunmuş ki eger bir müsāfir ādemin eli kana değse ve toprak ile silse eli tāhir olur ve fetvā bu kavl üzerinedir, bunu *Muhīt* kitābında zikr etmiştir. Ammā cirm ve cesedi olmayan necāset-i bevl gibi huffa değse o huff toprak ile silmekle pāk olamaz, su ile yumak vācibdir. Ve İmām Ebū ᶜAlī en-Nesefī el-Kādī, Şeyh Ebū Bekr b. el-Fazl'dan rivāyet edip der imiş ki bir kimse toprak yāhūd kum üzerine yürüse ve o topraktan bir nesne huffuna yaᶜnī mestine yapışsa o huff kuruyup yerde mesh etse Ebū Hanīfe

ᶜaleyhi'r-rahmenin yanında tāhir olur. Ve yine Ebū Caᶜfer el-Fakīh dahi Ebū Hanīfe'den böyle rivāyet etmiştir. Ve İmām Ebū Yūsuf'tan dahi bu misillice reʾy rivāyet olunmuştur.

Ve dahi necāsetin izālesi "hakk" ile yaᶜnī tırnak ile kazmak ve "hass" ile yaᶜnī ağaç ile kazmak ve "ferk" ile yaᶜnī o yeri iki eli arasında ovamak ile hāsıl olur, hattā cirmli necāset bir huffa değse ve kurusa hakk ve hass ile zāil olup o huff Ebī Hanīfe ve Ebī Yūsuf ᶜindlerinde tāhir olur. Ve *Muhīt* kitābında zikr olunmuş ki Rey'de yaᶜnī Horāsān'da İmām Muhammed dahi İmāmeyn'in kavline dönüp reʾyinden rücūᶜ etmiştir, çünkim onda belvā-yı ᶜāmmeyi müşāhede eyledi.

Ve eger şarāb ādemin eline değip diliyle yalasa tāhir olur, üç kerre yalasa ağız suyuyla tāhir olur, nitekim ağzı hamrdan tāhir olur. Ve *Muhīt* kitābında Şemsüleimme es-Serahsī'den rivāyet olunur ki necis olan yer kurusa ve üzerinde necāset eseri görükmese tāhir olur, güneş değerse ve değmese fark birdir. Ve eger ufak taş necis olsa ve üzerlerine olan necāset kurusa ve eseri kalmasa yine tāhir olurlar. Eger yerde yapışmış ise ve ayrık ve mutlak otlar ve her ne ki yerde biten nesneler murdār olsa mādām ki yerde bitmiş dura mutlakā kurumak ile tāhir olur. Ve yine yerde düşmüş taş ve kiremit dahi necis olup kurusa tāhir olurlar, ammā eger yerde düşmeyip böyle yer üzerine koyulmuşlarsa ki yerden yere taşılırsa su ile yumayınca tāhir olmazlar. Ve kerpiç dahi yerde düşmüş ise necis olup kuruduktan sonra üzerine namāz kılmak cāizdir.

Ve bir çamur ki ya suyu ya toprağı necis ise necistir ve bu çamurdan bardaklar olup ya çömlek olup āteşle pişerse tāhir olur. Ve eger insānın necisi yāhūd davarın revsi yanıp kül olsa yāhūd bir eşek yerde olan tuzlakta düşüp ölse veyāhūd bir kuyuda revs düşüp kuyuda kara balçık olsa bunların necāseti zāil olur ve tāhir olurlar. Fakat İmām Muhammed ile İmām Yūsuf ᶜindlerinde bir ihtilāf vākiᶜ olmuştur. İşte bu mesʾelelerin mefhūmu ile maᶜlūm olur ki izāle-i necāset-i hakīkiyye mā-i mutlak ve ahcār-ı istincā üzerine maksūr değildir, hattā dibāgat ile cülūd-ı necise dahi pāk olurlar.

Ve mā-i mutlak mā-i semā ve enhār ve ebhār ve ᶜuyūn ve ābāra ıtlāk

olunur. Ve mā-i mukayyed gülāb ve hoşāb ve emsāli gibi sulara ıtlāk olunur. Mā-i cārī yaᶜnī akar su necis olmaz. Ve mā-i rākid gadīr-i ᶜazīm olmayınca yaᶜnī eni on arşın ve uzunu on arşın olup garf ile yer yüzü dahi açılmaz rāddesinde bulunmayınca habānete mütehammildir, yaᶜnī içinde cüzʾī [14] bir necāset vukūᶜuyla müteneccis olmaz.

Hulāsa-i kelām mā-i mutlak ile tahāret cāizdir ve ber-minvāl-i muharrer mā-i mutlak mā-i semā yaᶜnī yağmur suyu gibi ve kardan ve doludan eriyip müctemiᶜ olan sular ve dereler suyu gibi ve mā-i ᶜuyūn yaᶜnī mā-i arz ki arzdan hurūcu müşāhede olunur ve mā-i bihār dahi mā-i ᶜuyūn gibidir ve mā-i enhār ve ābāra ıtlāk olunmuş. Ve bu suların evsāfından baᶜzısını bir tāhir şey tagyīr ederse dahi yine tuhūriyyetine bir halel tārī olmaz, onunla ābdest almak cāizdir. Evsāf-ı mādan murād tat ve renk ve kokudur, yaᶜnī toprak ve zaᶜferān ve çoğan ve sābūn ve emsālleri gibi tāhir bir nesneye ihtilātlarıyla baᶜzı evsāfları mütegayyir olsa bile onunla cevāz-ı tahārete bir halel gelmez, isterse muhtelit olan şey cins-i arzdan, ola toprak gibi ve isterse cins-i arzdan olmaya, sābūn ve çoğan gibi ola velev ki durmak ile su kokmuş ola. Fakat tabᶜından dīgerinin galebesiyle veyāhūd evrāk-ı eşcār ile esmārın kesretiyle çıkarsa o vakt onunla gasl ve ābdest almak cāiz olmaz. Ve kezālik pişirmekle tabᶜından çıkıp nām-ı āherle mukterin olan sularla gasl ve ābdest almak cāiz olmaz, sirke ve gül suyu ve yeşil otlar suyu ve çorba suyu gibi.

Ve necāsete uğramış olan mā-i kalīl-i rākidle ābdest almak cāiz değildir velev ki kulleteynden ziyāde bir su ola, ammā gadīr olsa yaᶜnī ᶜaşren fī ᶜaşr ᶜazīm bir göl suyu olur ise o vaktte evsāf-ı selāsesinden bir vasfı mütegayyir olmayınca mülākāt ve ihtilāt-ı necāsetle murdār olmaz. Ve gadīr o suya denilir ki taraf-ı āherinin tahrīkiyle müteneccis olan taraf müteharrik olmaya veyāhūd ᶜaşren fī ᶜaşr ola ve derinliği o kadar ola ki garf ile suyun altında olan arz münkeşif olmaya. “Garf” gayn-ı muᶜcemenin fethi ve rā’nın sükūnuyla eli ile suyu almaktır. İşte bu gibi ᶜazīm su vukūᶜ-ı necāsetle necis olmaz. Ve ondan aşağı olan su cüzʾī bir necāset içinde vukūᶜuyla müteneccis olur. Ve akar suyun hadd ve mikdārı o kadardır ki samanı gidere yaᶜnī ona saman konuldukta gö-

türe, eğlenmeye, buna mā-i cārī denilir ve içinde bir necāset vukūᶜuyla müteneccis olmaz ki ondan ābdest alınır ve gasl olunur. İntehā.

et-Tarafu's-Sālis Fī Keyfiyyeti'l-İzāleti

[الطرف الثالث في كيفية الإزالة]

Üçüncü taraf keyfiyyet-i izāle beyānındadır.

[والنجاسة إن كانت حكمية وهي التي ليس لها جرم محسوس فيكفي إجراء الماء على جميع مواردها وإن كانت عينية فلابد من إزالة العين وبقاء الطعم يدل على بقاء العين وكذالك بقاء اللون إلا فيما يلتصق به فهو معفو عنه بعد الحت والقرص أما الرائحة فبقاؤها يدل على بقاء العين ولا يعفى عنها إلا إذا كان الشئ له رائحة فائحة يعسر إزالتها فالدلك والعصر مرات متواليات يقوم مقام الحت والقرص في اللون والمزيل للوسواس أن يعلم أن الأشياء خلقت طاهرة بيقين فما لا يشاهد عليه نجاسة ولا يعلمها يقيناً يصلي معه ولا ينبغي أن يتوصل بالاستنباط إلى تقدير النجاسات]

Ve necāset ise taᶜrīf-i mütekaddimden müstefād olduğu vech üzere iki kısma münkasim idi ki yā hükmiyyedir veyā hakīkiyyedir. Necāset hükmiyye olur ise onun izālesi kāffe-i mevāridi üzerine suyun icrāsı kifāyet eder yaᶜnī o imrār-ı mā ile zāil olup tahāret-i matlūbe ve pāklik hāsıl olur. Ve necāset-i hükmiyye cirm-i mahsūsu olmayana ıtlāk olunur. Ve eger necāset hakīkiyye ve ᶜayniyye ise onun izāle ve tahāret ve pākliği ᶜaynı izālesiyledir, ᶜaynı zāil olmadıkça zāil olmaz, zevāl-i ᶜaynı lābüd ve lāzımdır. Tadının bekāsı bekā-i ᶜaynına delālet eder ve kezālik bekā-i levn dahi bekā-i ᶜayna delīldir meğer ki levn onunla mültesık olup zevāli mümkin olmaz, o vaktte zevāli müteᶜazzir olan renk maᶜfüvv olur, zevāline hükm olunur, o dahi hatt ve kars-ı muktezā husūlünden sonra olur. "Ḥatk"in taᶜrīfi sebkat etti ve "kars" etrāf-ı esābiᶜ ile o mahalli gasl edip ᶜayn-ı necāseti dağıtmaktır. Ve rāyihanın bekāsı dahi kezālik bekā-i ᶜayn üzerine delālet eder ve maᶜfüvv olamaz meğer ki o nesnenin rāyiya-i fāihası vardır ki zevāli müteᶜazzir ve müteᶜassirdir, o vaktte maᶜfüvv olur ve mütevālī kerrelerle o nesneyi ovmak ve sıkmak levnli nesnede olan hatt ve kars makāmında kāim olur yaᶜnī zevāli

müteᶜassir olan rāyiha magsūl olan nesneyi mütevāliyen kaç defa gasl ve delk ve ᶜasr ettikten sonra bākī kalan eser-i rāyiha maᶜfüvv olur demektir. Ve vesvesenin müzīli odur ki ger bir mahlūk olan şey pāk halk olduğunu yakīnen bilip bir nesnenin üzerine necāseti görmedikçe ve yakīnen onu bilmedikçe necāsetine zāhib olmaya, onunla namāz kıla. Takdīr-i necāsete istinbāt ile mütevassıl olmamak gerektir, zīrā mukarrerdir ki “el-yakīnu lā yezūlu bi’ş-şekk” yaᶜnī “Şekk ve şüpheyle yakīn zāil olmaz.”

el-Kısmu’s-Sānī Tahāretu’l-Ahdāsi ve Minha’l-Vudūᵓu ve’l-Guslü ve’t-Teyemmümü Fī Tahāreti’l-Hubsi ve Yetekaddemuha’l-İstincāu Fe’lnürid Keyfiyyetihā ᶜAle’t-Tertībi Maᶜa-Ādābihā ve Sünenihā Mübtediᵓīne bi-Sebebi’l-Vudūi ve Ādābi Kazāi’l-Hāceti İnşāallāhu Taᶜālā

[القسم الثاني طهارة الأحداث ومنها الوضؤ والغسل والتيمم ويتقدمها الاستنجاء فلنورد كيفيتها على الترتيب مع آدابها وسننها مبتدئين بسبب الوضؤ وآداب قضاء الحاجة إن شاء الله تعالى]

Ve tahāretin kısm-ı sānīsi ise tahāret-i ahdāstır ki gusl ve ābdest ve teyemmüm etmek ondandır. Ve onların efᶜāline dahi istincā fiᶜli mütekaddim olur ki evvelā ādem istincā eder baᶜdehu ābdest alır veyāhūd gusl eder o haysiyyetle bahs ve taᶜrīfi dahi tahāretin sāir mebāhisine bi’t-takdīm sebeb-i vudūᵓ ve ādāb-ı kazā-i hāceye mübtedī olarak ādāb ve sünnetleriyle maᶜan ᶜale’t-tertīb tahāret-i mezkūrenin beyān-ı keyfiyyetini īrād edelim inşāallāhu taᶜālā.

Bābu Ādābi Kazāi’l-Hācet

[باب آداب قضاء الحاجة]

[15] Bu bāb ādāb-ı kazā-i hāce beyānındadır.

[ينبغي أن يبعد عن أعين الناظرين في الصحراء وأن يستتر بشئ إن وجده وأن لا يكشف عورته قبل الانتهاء إلى موضع الجلوس وأن لا يستقبل الشمس والقمر وأن لا يستقبل القبلة ولا يستدبرها إلى إذا كان في بناء والعدول أيضاً عنها في البناء أحب وإن استتر في الصحراء براحلته جاز وكذلك بذيله]

Lāyık odur ki kazā-i hācet için sahrāya çıkmış ise bir nesne ile nefsini ʿayn-ı nāzırīnden setr eyleye. Eger onu setr edecek bir nesne bulduysa yaʿnī sahrāya kazā-i hācet için çıkarsa onu görecek ādemlerin gözlerinden baʿīd ola ki uzakça gide tā ki ʿumrānda onu görmeyeler ve nefsini setr edecek bir şey bulur ise onunla kendini setr ede. Ve oturacak yere varmadan ʿavretini keşf etmeye yaʿnī kazā-i hācet mahalline ulaşmadan ʿavretini açmaya. Ve şems ve kamere karşı oturmaya yaʿnī güneş ve aya müstakbil ve müteveccih olarak kazā-i hācete kuʿūd etmeye. Ve kezālik kıble cānibine yüzü ve arkası vermeye yaʿnī kıble cānibine müteveccih ve müstakbil ve müstedīr oturmaya meğer ki binā yaʿnī hāne içinde buluna, o vaktte istikbāl ve istidbārında beʾs olmaz velākin ebniye içinde dahi kıbleden ʿudūl ve inhirāfı ehabb ve ahsendir, zīrā ki kıblenin ihtirāmı lāzımdır, kıbleye karşı kazā-i hācete oturmamak gerektir. Ve sahrāda rāhilesiyle yaʿnī merkūbu olan nāka ve deve ile veyāhūd etek ve dāmeniyle istitār etse cāizdir.

[وأن يتقي الجلوس في متحدث الناس وأن لا يبول في الماء الراكد ولا تحت الشجرة المثمرة ولا في الحجر وأن يتقي الموضع الصلب ومهاب الرياح في البول استنزاهاً من رشاشه وأن يتكى في جلوسه على الرجل اليسرى وإن كان في بنيان يقدم الرجل اليسرى في الدخول واليمنى في الخروج]

Ve dahi mütehaddis nāstan ittikā edip nāsın mahall-i tekellüm ü cülūslarında kazā-i hācet için cülūs etmeye. Ve akmayan bir mā-i rākid içinde yaʿnī göllerde ve ābār içinde bevl etmeye yaʿnī işemeye. Ve kezālik şecere-i müsmirenin altında ve taş üstünde kazā-i hācete oturmaya ve üstüne sepmekten ihtirāzen mehābb-ı riyāh yaʿnī rüzgāra karşı ve havālı yerlerde ve katı ve sulb yerlerde işemeye. Ve kazā-i hācete oturursa sol ayağı üzerine ittikā edip dayana. Ve ebniye içinde ayak yoluna gireceği vaktte sol ayağını takdīm edip gire ve ayak yolundan çıkarken sağ ayağını takdīm ede, çıka.

[ولا يبول قائماً قالت عائشة رضي الله عنها من حدثكم أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يبول قائماً فلا تصدقوه وقال عمر رضي الله عنه رآني رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا أبول قائماً فقال: ''يَا عُمَرُ لَا تَبُلْ قَائِمًا'' قال عمر: ''فَمَا بُلْتُ قَائِمًا

بَعْدُ" وفيه رخصة إذ روى حذيفة رضي الله عنه أنه عليه الصلاة والسلام بال قائماً فأتيته بوضؤ فتوضأ ومسح على خفيه]

Ve dahi ayak üzere işemeye. ᶜAişe radiyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki "Her kim ki size ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ayak üzere dururken su dökegeldiğini haber verirse ise onu inanmayınız." Ve Hazret-i ᶜÖmer radiyallāhu ᶜanhü buyurmuş ki "Ayak üzere durup su döktüğümü ᶜaleyhi's-selām efendimiz gördükte, "يَا عُمَرُ لَا تَبُلْ قَائِمًا"[21] diye fermān buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Yā ᶜÖmer, ayak üzere durup kāim olduğun hālde bevl etmeyesin!" yaᶜnī işemeyesin demektir. "Ve bu emr-i ᶜālīye imtisālen fī-mā baᶜd ben ayak üzere dururken aslā su dökmedim" diye beyān buyurmuş. Fakat ona ruhsat vardır, zīrā Huzeyfe radiyallāhu ᶜanhü rivāyet etmiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kāimen ayak üzere dururken su döküp ve ben dahi ona ābdest suyu getirtip ondan ābdest alıp lābis olduğu mestleri üzerine dahi mesh ettiğini gördüm" demiştir.

[ولا يبول في المغتسل قال صلى الله عليه وسلم عامة الوسواس منه وقال ابن المبارك: قد وسع في البول في المغتسل إذا جرى الماء عليه ذكره الترمذي وقال عليه الصلاة والسلام "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ" وقال ابن المبارك: إن كان الماء جارياً فلا باس به]

Ve dahi mugteselinde yaᶜnī gusl edeceği yerde işemeye, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ" buyurmuştur yaᶜnī "Kāffe-i vesvese ondandır." Ammā İbn el-Mübārek "Mugteselde su cārī olup durmazsa onda işemeğe bir tevsīᶜ vākiᶜ olmuştur" diye söylemiş ve rivāyet Tirmizī kitābında mezkūrdur. Ve dīger bir hadīste ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ"[22] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Sizin

---

21 Tirmizī, Tahāret, 8, no: 12; İbn Māce, Tahāret, 14, no: 308; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/271, no: 1423; *el-Mustedrek*, 1/295, no: 661.

22 Ebū Dāvūd, Tahāret, 15, no: 27; Nesāī, Tahāret, 32, no: 36; İbn Māce, Tahāret, 12, no: 304; *Musnedu* Ahmed, 5/56, no: 20569; *el-Mustedrek*, 1/273, no: 595.

biriniz cāy-ı istihmām ve mekān-ı igtisālinde aslā bevl etmeye, yaᶜnī işemeye, ᶜāmme-i vesvese ondandır." Ve yine İbn el-Mübārek: "Eger akar bir su ise onda beᵓs yoktur." Yaᶜnī mekān-ı gusl ve mahall-i igtisāli akar bir su olup mā-i cārī ise içinde bevl etmekte bir beᵓs olmaz. Ve mukarrerdir ki lā-beᵓs olan fiᶜlin terki evlādır ve ihtiyāten ondan sakınmak hayrlı ve ahsendir.

[ولا يستصحب شيئاً عليه اسم الله تعالى أو رسوله صلى الله عليه وسلم ولا يدخل بيت الماء حاسر الرأس وأن يقول عند الدخول "بِسْمِ اللهِ أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" وعند الخروج "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي مَا يُؤْذِينِي وَأَبْقَى عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِي" ويكون ذلك خارجاً عن بيت الماء]

Ve kazā-i hācete giderken içinde lafza-i Celāl ve ism-i Bārī ve nām-ı nāmī-i Hazret-i Peygamberī yazılı bir nesneyi [16] istishāb etmeye. Ve dahi ayak yoluna baş açık dāhil olmaya ve ayak yoluna girerken "بِسْمِ اللهِ أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"[23] deyip taᶜavvüz eyleye ki maᶜnāsı "Ben ism-i celīl ile müstaᶜīn ve mülābis olarak recis yaᶜnī ᶜazāb ve gazab veyāhūd neces ve necis yaᶜnī murdār ve habīs yaᶜnī şeytān-ı zeker veyāhūd necāset ve muhbis yaᶜnī müfsid olan şeytān-ı recīmden zāt-ı zü'l-celāl ile sığınıp taᶜavvüz eylerim" demektir. Ve helādan çıkarken "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي مَا يُؤْذِينِي وَأَبْقَى عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِي"[24] diye şükr eyleye. Ve bu taᶜavvüz ve teşekkür beyt-i helā hāricinde vākiᶜ olmak gerektir ki beyt-i helāya girmeden evvel taᶜavvüzü söyleye ve beyt-i helādan hurūcundan sonra bu teşekkür-i meᵓsūru okuya. Ve bu senānın maᶜnāsı budur ki "Beni rencīde eden nesneyi benden izhāb ve izāle eden ve bana menfaᶜat verecek nesneyi bende ibkā eden zāt-ı zi'l-celāl hazretlerine hamd ve şükr eylerim" demektir.

[وأن يعد النبل قبل الجلوس وأن لا يستنجي بالماء في موضع الحاجة وأن

---

23 İbn Māce, Tahāret, 9, no: 299; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 134, no: 365; *el-Mustedrek*, 1/297, no: 668.

24 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/136, no: 371; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/179, no: 538; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe,1/12, no: 12; 6/115, no: 29908; *Sunenu'd-Dārekutnī*, 1/91, no: 156.

يستبرىء من البول بالتنحنح والنثر ثلاثاً وإمرار اليد على أسفل القضيب ولا يكثر التفكر في الاستبراء فيتوسوس ويشق عليه الأمر وما يحس به من بلل فليقدر أنه بقية الماء فإن كان يؤذيه ذلك فليرش عليه الماء حتى يقوى في نفسه ذلك ولا يتسلط عليه الشيطان بالوسواس وفي الخبر أنه صلى الله عليه وسلم فعله أعني رش الماء وقد كان أخفهم استبراء أفقههم فتدل الوسوسة فيه على قلة الفقه]

Ve dahi kazā-i hācete giden ādem mahall-i kazā-i hācette oturmadan hacer-i istincāyı yaʿnī istincā taşları tedārük ede ve ihzār ede, baʿdehu kazā-i hācete otura. Ve kazā-i hācet yerinde yaʿnī tahāret bozduğu yerde su ile istincā etmeye, āher yere nakl ve tahavvülden sonra su ile istincā ede. Ve işemekten üç kerre tanahnuh ve nesr etmekle istibrā ede. Ve kazībin yaʿnī zekerin altında elini geçirip mesh ede ki derūn-ı damarda bir eser-i bevl kalmaya. Fakat istibrāya dahi pek çok düşünüp tefekkür etmeye tā ki vesveseye düşmeye ve emr-i istibrā ona meşakkatli olmaya. Ve eger elbisesinden bir rutūbet ve yaşlık hiss ederse onu mā-i istincāya haml ede. Ve eger o yaşlık vesvesesiyle müteʾezzī ve rencīde olursa o yere bir su sepip ki o yaşlık o su rutūbeti olduğu nefsinde mütekarrir ve zannı kavī ola tā kim bu yüzden dahi şeytān ona mutasallıt olmaya ve onu vesveseye düşürmeye hattā haberde vārid olmuş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu işlemiştir yaʿnī yaşlık yerine su sepmiştir. Ve dahi ʿasr-ı mütekaddimde en ziyāde emr-i istibrāda hafīf olan ādemleri onların en ziyāde olan fakīhleri idi. Ve böyle olıcak istibrāda olan vesvese kıllet-i fıkha delīldir.

[وفي حديث سلمان رضي الله عنه علمان رسول الله صلى الله عليه وسلم كل شئ حتى الخراءة أمرنا أن لا نستنجي بعظم ولا روث ونهانا أن نستقبل القبلة بغائط أو بول]

Ve dahi Selmān ʿaleyhi'r-rıdvān hadīsinde gelmiş ki "ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz her bir şeyi bize taʿlīm edip öğretti, hattā tahāret bozmağı keyfiyyetini dahi taʿlīm etti, ʿazm yaʿnī kemik ve revs yaʿnī hayvān fışkısıyla istincā etmemeğe emr ve fermān etti ve kazā-i hācet ederken istikbāl-i kıbleden bizi nehy etti."

[وقال رجل لبعض الصحابة من الأعراب وقد خاصمه: لا أحسبك تحسن الخرءة قال: بلى وأبيك إني لأحسنها وإني بها لحاذق أبعد الأثر وأعد المدر وأستقبل

الشيح وأستدبر الريح وأقعي إقعاء الظبي وأجفل إجفال النعام الشيح نبت طيب الرائحة بالبادية والإقعاء ههنا أن يستوفز على صدور قدميه والإجفال أن يرفعه عجزه ومن الرخصة أن يبول الإنسان قريباً من صاحبه مستتراً عنه فعل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم مع شدة حيائه ليبين للناس ذلك]

Ve zātın birisi aʿrābdan olan sahābenin birisi ile muhāsame ederken merd-i sahābīye demiş ki "Zann etmem ki sen tahāreti bozmak keyfiyyeti bilirsin!" O sahābī cevābında: "Evet senin baban hakkı için yaʿnī babana kasem ederim ben onu iyi bilirim ve onda dahi hāzık ve māhirim; eser-i ʿumrāndan uzağa gidip istincā taşları hāzır ettikten sonra şīh adlı olan giyāha karşı oturup arkamı dahi rüzgāra veririm ve ceyran oturuşu gibi ayaklarımın sadrı üzerinde durup arkamın ʿacizini yaʿnī sonunu yerden kaldırıp yüksek tutarım" demiştir.

"Meder", "mederet"in cemʿidir; lügatte egerçi kesek ve toprak pāresine gelmiş ise de bunda onunla istincā etmek mümkin olan toprak pāresi ve ahcār murād edilmiştir. Ve "şīh" yavşan dedikleri ottur ki bādiye ve beyābānda biter, hattā zemīn ve yaban sıçanı onun kokusunu duydukta ininden taşra çıkar. Ve "ikʿāʾ" lügattte dizini çöküp makʿadı üstüne oturmak maʿnāsına gelmiş olduğundan musannif-i merhūm burada ikʿāʾ"dan murād sadr-ı kademeyn üzere müstaʿcil durmaktır. Ve "icfālu neʿām" dahi ki "neʿām" devekuşu maʿnāsına ve "cefl" ve "icfāl" sürʿatle gitmek maʿnāsına vārid olmasıyla kezālik burada "icfālu neʿām"dan murād gerisini yerden kaldırıp yüksek tutmak maʿnāsına gelmiştir dedi.

Ve kazā-i hācet için uzağa gitmek ve aʿyün-i nāzırīnden tebāʿud etmek ādābdan olduğu beyānı sebkat etmekle ve bu hükme nazaran sāhibi kurbünde işemek dahi gayr-i münāsib anlaşılacağı hātırdan baʿīd olmamakla musannif-i merhūm bi'l-hāssa ona taʿarruz edip buyurdu ki refīk ve sāhibinden müstetir olduğu hālde onun kurb ve yakınlığında su dökmeğe ruhsat-ı şerʿiyye vardır, zīrā ki ʿāleme beyān etmek için şiddet-i hayāsıyla maʿan ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu işlemiştir yaʿnī sāhibinin kurbünde onda müstetir bulunduğu hālde tahāret-i hafīfeyi alıp su dökmüştür.

Keyfiyyetü'l-İstincā [كيفية الاستنجاء]

[17] Keyfiyyet-i istincā beyānı ise kazā-i hācetten fārig olduktan sonra,

[ثم يستنجي لمقعدته بثلاثة أحجار فإن أنقى بها كفى وإلا استعمل رابعاً فإن أنقى استعمل خامساً لأن الإنقاء واجب والإيتار مستحب قال عليه السلام ''مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ'']

Oturağı için üç taş ile istincā eder. Onlarla pāk olduysa ona kifāyet eder; pāk olmazsa bir taş dahi ahzıyla istiᶜmāl eder. Ve dördüncü taş ile pāk olur ise bir taş dahi istiᶜmāl eder ki beş taş olup ītār hāsıl ola, zīrā ki ᶜaded-i ahcār vitr olmak yaᶜnī üç veyā beş veyā yedi veyā dokuz olmak mendūbdur, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ''[25] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Taş ile istincā eden kimse istiᶜmāl edeceği taşların ᶜadedini vitr etsin" ki āhir ᶜadediyyetin tek ola, meselā üç ve beş ve yedi aᶜdādı gibi.

[ويأخذ الحجر بيساره ويضعه على مقدم المقعدة قبل موضع النجاسة ويمره بالمسح والإدارة إلى المؤخر ويأخذ الثاني ويضعه على المؤخر كذالك ويمره إلى المقدمة ويأخذ الثالث فيديره حول المسربة إدارة فإن عسرت الإدارة ومسح من المقدمة إلى المؤخر أجزأه ثم يأخذ حجراً كبيراً بيمينه والقضيب بيساره ويمسح الحجر بقضيبه ويحرك اليسار فيمسح ثلاثاً في ثلاثة مواضع أوفى ثلاثة أحجار أو في ثلاثة مواضع من جدار إلى أن لا يرى الرطوبة في محل المسح فإن حصل ذلك بمرتين أتى بالثالثة وجب ذلك إن أراد الاقتصار على الحجر وإن حصل بالرابعة استحب الخامسة للإيتار]

Ve dahi hacer-i istincāyı sol eliyle alıp oturağın önünde mahall-i necāsetin karşısında koyup arka tarafına sildirerekten geçirir ve mümkini olduğu hālde çevirerekten geçirir. Baᶜdehu ikinci taşı alıp oturağın arkası tarafından mahall-i necāsetin önünde vazᶜ ve önü tarafına geçirir, yine onunla eser-i necāseti silip mesh eder. Sonra üçüncü taşı alıp mes-

25 İbn Māce, Tahāret, 23, no: 337; Dārimī, Tahāret, 5, no: 689; *Musnedu* Ahmed, 2/463, no: 9969; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/257; no: 1410.

rebenin etrāfında idāre ede, yaᶜnī dolaştıra.

"Mesrebe" mecrā-yı gāite derler, memerr-i hades ve mesīl-i gāit olduğu için "mesrebe" tesmiye olunmuştur.

Mesrebenin etrāfında dolaştırıp çevirmesi müteᶜassir olur ise ve onunla önünden arka tarafına imrārıyla mesh eyler ise ona kāfī olur. Ondan sonra bir kebīr taş yaᶜnī büyücek bir taşı alıp sağ eli ile onu tuta ve sol eli ile kazībi yaᶜnī ᶜālet-i maᶜhūdesini tutup taşı kazībe sile ve sol elini tahrīk ede. O dahi üç mahalden üç kerre mesh eyleye yāhūd üç taş ile sile veyāhūd duvar ise üç yerinden mesh ede tā ki mahall-i meshte bir rutūbeti görmeye yaᶜnī o kadar siler ki sildiği yerde bir yaşlık eseri görmeye. Ve bu hāl yaᶜnī rutūbet görünmezliği iki kerre silmeklikle hāsıl olur ise yine ītār etmek için bir dahi sile ki ᶜadedi üç ola. Ve eger gasl etmeyip taş üzerine iktisār edecek ise o üçüncü silmekliği vācibdir yaᶜnī su ile istincā almayacak ve o mahalli yıkamayacak ise behemehāl meshi üçe iblāgı lāzımdır velev ki iki kerre ile yaşlık eseri kesile. Ve eger dördüncü taş ile eser-i rutūbet kesildi, müstehabbdır ki beşe iblāg ede tā kim ītār hāsıl ola.

[ثم ينتقل من ذلك الموضع إلى موضع آخر ويستنجي بالماء بأن يفيضه باليمنى على محل النجو ويدلك باليسرى حتى لا يبقى أثر يدركه الكف بحس اللمس ويترك الاستقصاء فيه بالتعرض للباطن فإن ذلك منبع الوسواس وليعلم أن كل ما لا يصل إليه الماء فهو باطن ولا يثبت حكم النجاسة للفضلات الباطنة ما لم تظهر وكل ما هو ظاهر وثبت له حكم النجاسة فحد ظهوره أن يصل الماء إليه فيزيله ولا معنى للوسواس ويقول عند الفراغ من الاستنجاء "اَللّٰهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ وَحَصِّنْ فَرْجِي مِنَ الْفَوَاحِشِ" ويدلك يده بحائط أو بالأرض إزالة للرائحة إن بقيت]

Ve ondan sonra o mevziᶜden dīger mevziᶜe intikāl edip su ile istincā ede yaᶜnī içinde tahāret bozduğu yerden taş ile istincā ettikten sonra dīger bir yere intikāl edip mā-i tāhūr ile mahall-i istincāyı gasl ede. O dahi suyu sağ eliyle tutup mahall-i necv ü necāseti üzerine döküp sol eli ile mahall-i necāseti ovalaya tā ki bir eseri kalmaya yaᶜnī o mertebede gasl eder ki o mahalden eli ile mess ile idrāk edecek bir eser kalmaya. Ve onda mübālaga ve istiksāyı terk eyleye yaᶜnī bātına taᶜarruz etmeye,

zīrā ki istiksā menbaᶜ-ı vesvese vü dağdağadır.

Ve bile ki her yer ki ona su vāsıl olmaz, o yer bātındır ve fazalāt-ı bātıneye hükm-i necāset sābit olmaz mādām ki zāhir olmamıştır. Ve her ne ki zāhirdir ve ona hükm-i necāset sābit olmuştur, onun pāklik ve tahāretinin hadd ve mikdārı ona vusūl-i mā-i müzīlidir, ne vaktte su oraya vāsıl olup onu izāle ettiyse o vakt o mahal pāk ve tāhir olur, vesvese için bir maᶜnā yoktur.

İstincādan fārig olup ᶜavret yerini setr ettikten sonra bu duᶜāyı okuya ki ''اَللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ وَحَصِّنْ فَرْجِي مِنَ الْفَوَاحِشِ''[26] Yaᶜnī "Yā Rabb, nifāktan kalbimi pāk eyle ve fevāhişten benim ᶜavretlerimi yaᶜnī mestūr mahallerimi hıfz edip mütehassın eyle." Ve elinde bir koku eseri kalmış ise o rāyihanın izālesi için el elini duvar veyā yer ile ovalaya. [18]

[والجمع بين الماء والحجر مستحب فقد روى أنه لما نزل قوله تعالى ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لأهل قباء: ''ما هذه الطهارة التي أثنى الله بها عليكم قالوا كنا نجمع بين الماء والحجر'']

Ve istincāda mā ve hacer ile istincā edip ikisi beyninde cemᶜ etmek müstehabbdır yaᶜnī minvāl-i meşrūh üzere evvelā ahcār baᶜdehu su ile istincā etmek müstehabbdır, zīrā mervīdir ki ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾[27] el-āyet nāzil olduğu vaktte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ehl-i Kubā'dan "Sizi onunla Cenāb-ı Zāt-ı Zü'l-celāl senā buyurduğu işbu tahāret ne asl tahārettir?" diye suʾāl buyurdukta, "Biz beyne'l-mā ve'l-hacer cemᶜ ederdik" diye cevāb vermişler yaᶜnī istincāda taş ve su beyninde cemᶜ eylerdik demişler. Bu nass-ı ᶜālī sūre-i Tevbe'nin yüz dokuzuncu āyetindendir, Mescid-i Kubā'da bulunan cemāᶜat-i müslimīnin vasflarında vārid olmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i nass-ı ᶜālī: "Onda ricāl vardır ki rızāullāh için pākliği severler, Allāhu taᶜālā dahi pāk olanları sever." Bu pāklik hısāl-i zemīmeden yāhūd su ile istincā ve tetahhurdur denildi. İntehā.

---

26 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/340; *Keşfu'l-Hafā*, 1/217, no: 574.

27 et-Tevbe, 9/108.

Musannif-i merhūm ādāb-ı kazā-i hāce ve keyfiyyet-i istincā taʿrī-fi kezālik kendi mezhebine tevfikan yaʿnī mezheb-i Şāfiʿī üzere īrād ve beyān etmiştir. Ve mezheb-i Hanefī mūcibince ādāb-ı kazā-i hāce ve keyfiyyāt-ı istincā ise kütüb-i Hanefiyye'de bu vechle beyān buyurulmuş ki istincā sünnettir. Lügatte "istincāʾ" batndan çıkan şeyden ve eserinden ferāg talebidir, yaʿnī mevziʿ-i necāseti su ile veyāhūd türāb ve gayrı şey ile pāk eylemeğe derler. Hazret-i Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem istincāya gāh muvāzabat edip gāhī terk eylemiştir. Ve muvāzabat ve ahyānen terk delīl-i sünnettir. Şāfiʿī katında farzdır, eger istincā terk olunsa salavāt cāiz olmaz der, o dahi rīhten gayrı ehad-ı sebīleynden yaʿnī kubül ve dübürden çıkan şeyden istincā sünnettir ve rīhten istincā bidʿattir, zīrā rīh necis değildir velev ki karnından çıka.

Ve istincāda ʿaded-i mesnūn yoktur, Şāfiʿī katında teslīs lāzımdır, ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "وَاسْتَنْجِ بِثَلَاثَةِ اَحْجَارٍ"[28] hadīs-i şerīfine temessük etmiştir, zīrā emr vücūb içindir. Ve İmām-ı Aʿzam Ebū Hanīfe ʿaleyhi'r-rahme hazretlerinin delīli ise ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ"[29] hadīs-i şerīfidir, zīrā ki ītār vāhide dahi şāmildir.

Ve bu bābda lāzım odur ki ehad-ı sebīleyni hacer ve hacer misilli bulunan haşeb ve türāb ile mesh ede tā o mahal pāk oluncaya dek sile. Birinci taş ile idbār eder yaʿnī hayāları altından dübür tarafına çeke. Ve ikinci taş ile dübür tarafından hayāları tarafına ikbāl ettire. Ve üçüncü taş ile idbār eyleye evvelki gibi. Bu da yaz günlerindedir, zīrā yaz günlerinde husyeteyn bir mikdār merhī olur, mesh-i evvelde ikbāl eylese husyeteyn mülevves olmak ihtimāli olur. Ve kış ve şitā günlerinde olur ise erkek hacer-i evvel ile ikbāl ve sānī ve sālis ile idbār eder. Ammā ʿavret şitāda sayfta olan gibi işleye.

Ve mevziʿ-i necāseti hacerden sonra su ile yıkamak efdaldir, o dahi evvelā iki ellerini gasl eyleye, ondan sonra mahreci bir parmağın yāhūd

28 Buhārī, Vudū', 21, no: 156.

29 İbn Māce, Tahāret, 23, no: 337; Dārimī, Tahāret, 5, no: 689; *Musnedu* Ahmed, 2/463, no: 9969; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/257; no: 1410.

iki parmağın batnı ile ve eger kifāyet etmezse üç parmağın batnı ile gasl eyleye, parmakların uçlarıyla gasl eylemeye tā ki şukūk-ı azfāra necāset hulūl etmeye. Ve dahi mübālaga ile mahrecini irhā edip aşağıya koyuvere eger sāim değil ise.

Ve mahall-i istincāda zikrullāh eylemeye ve tükürmeye ve sümkürmeye.

Ve bir dirhem mikdārından ziyāde necis mahreci tecāvüz ederse gasl yaᶜnī yumak vācib olur. Ve iᶜtibār mikdārı yaᶜnī dirhem mikdārından ziyāde olması ki necāsetin tecāvüzü mevziᶜ-i istincānın gayrısında iᶜtibār olunur, bu reʾy İmām Ebī Hanīfe ve Ebī Yūsuf'undur, ammā İmām Muhammed katında mevziᶜ-i istincā ile maᶜandır ki istincā beş vech üzeredir, ikisi vācibdir: Biri mahrecin necāsetini gasl etmektir ve o dahi cenābetten ve hayz ve nifāstan gasl hālinde. İkincisi İmām Muhammed ᶜindinde mahreci mütecāviz olan necāset ile mahrecde olan necāset dirhemden ziyāde olduğu hāldedir ki ahvat budur. Ammā İmām Aᶜzam ve İmām Ebī Yūsuf mütecāviz olan necāsetin dirhemden zāid olduğunu iᶜtibār ederler. Ve üçüncüsü sünnettir ki necāset mahreci tecāvüz etmeksizin gasl eylemektir, buna edeb dahi demişlerdir. Dördüncüsü müstehabbdır ki bilā-tagavvut tebevvül ile istihbāben mahreci gasl etmektir. Beşincisi bidᶜattir, rīhten istincā etmek gibi.

Ve istincāyı murād eden kimse kemik ve at fışkısıyla istincā eylemez, zīrā Nebiyy-i zī-şān bunlardan nehy eylemiştir, çünkü revs kendisi necistir, müzīl-i necāset olamaz. Ve kemik zād-ı cinnīdir. Ve kömür ve evrāk-ı eşcār ve ᶜalef-i hayvān ile istincā etmek mekrūhtur. Ve taᶜām ile dahi istincā olunmaya. Ve dahi sağ eliyle istincā eylemeye, zīrā sağ el ile istincā etmekten Hazret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām bizi menᶜ eylemiştir ki buyurmuştur: "اَلْيَمِينُ لِلْوَجْهِ وَالْيَسَارُ لِلْمَقْعَدِ" Ve hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Sağ el yüz içindir ve sol el oturak içindir."

Ve kazā-i hācette kıbleye karşı ve kıbleye arka verip oturmak ve durmak mekrūhtur, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا أَتَيْتُمْ

الْغَائِطَ فَعَظِّمُوا قِبْلَةَ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَقْبِلُوهَا وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا''[30] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Kazā-i hācet için sahrāya gittiğiniz vaktte zāt-ı zü'l-celāl hazretlerinin kıblesini taʿzīm ediniz, ona istikbāl ve istidbār etmeyiniz velākin şarka veyāhūd garba karşı oturunuz." Velev ki beyt-i helāda olsa yine kıbleye istikbāl ve istidbār olunmamak gerektir.

Ve dahi duran suya tagavvut ve tebevvül etmek mekrūhtur. Ve müslümānların istirāhat ettikleri gölgede ve tarikte ve yemiş ağacının altında dahi mekrūhtur. Ve hāl-i tagavvut u tebevvülde tekellüm etmek dahi mekrūhtur. İntehā.

Keyfiyyetü'l-Vudūʾ [كيفية الوضوء]

Ābdest almağın keyfiyyeti ise,

[إذا فرغ من الاستنجاء اشتغل بالوضوء فلم ير رسول الله صلى الله عليه وسلم قط خارجًا من الغائط إلا توضأ]

Tālib-i tahāret olan kimse istincādan fārig olduğu vaktte der-ʿakab ābdest almak ʿameliyle müştagil ola, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kazā-i hācetten çıkıp ābdest almadığını kimse görmemiştir, yaʿnī dāimā kazā-i hācetten ferāgıyla berāber derhāl ābdest alırdı demektir ki ābdestsiz durduğunu kimse görmemiştir.

[ويبتدىء بالسواك فقد قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقُ الْقُرْآنِ فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ'' فينبغي أن ينوي عند السواك تطهير فمه لقراءة القرآن وذكر الله تعالى في الصلاة وقال صلى الله عليه وسلم ''صَلَاةٌ عَلَى أَثَرِ سِوَاكٍ أَفْضَلُ مِنْ خَمْسٍ وَسَبْعِينَ صَلَاةٍ بِغَيْرِ سِوَاكٍ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي، لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَا لِي أَرَاكُمْ تَدْخُلُونَ عَلَيَّ قُلْحًا اِسْتَاكُوا'' أي صفر الأسنان وكان عليه السلام يستاك في الليل مرارا. وعن ابن عباس رضي الله عنه انه قال لم يزل يأمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسواك حتى ظننا أنه سينزل عليه فيه شيء وقال عليه السلام ''عَلَيْكُمْ

30 Ebū Dāvūd, Tahāret, 4, no: 8; İbn Māce, Tahāret, 16, no: 313.

بِالسِّوَاكِ فَإِنَّهُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ وَمَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ" وقال علي بن أبي طالب كرم الله وجهه السواك يزيد في الحفظ ويذهب البلغم. وكان أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم يروحون والسواك على آذانهم]

Ve çün ābdest almağa kıyām eder, evvelā sivāk ile başlar, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقُ الْقُرْآنِ فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ"[31] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk sizin ağızlarınız Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānın yollarıdır, sivāk istiᶜmāliyle onları tatyīb ediniz." Ve öyle olunca misvākı istiᶜmāl edeceği vaktte kırāet-i Kurᵓān ve namāzda zikrullāh için tathīr-i fem etmesini niyyet ede, yaᶜnī kırāet-i Kurᵓān ve namāzda zikrullāh etmek için ağzını misvāk istiᶜmāliyle pāk eylemek kasdında ola tā kim bu niyyet iktirānıyla o ᶜameli tāᶜat ve ᶜibādet olup onunla meᵓcūr ola. Ve bu istiᶜmāl-i sivāk sünnettir.

ᶜAleyhi's-selām efendimiz onu istiᶜmāl etmiş ve fezāilini beyān buyurarak istiᶜmāline emr ve fermān etmiştir. Ve fezāili beyānında "صَلَاةٌ عَلَى أَثَرِ سِوَاكٍ أَفْضَلُ مِنْ خَمْسٍ وَسَبْعِينَ صَلَاةٍ بِغَيْرِ سِوَاكٍ"[32] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Misvākın istiᶜmāli ᶜakabinde edāᵓ olunan namāz sivākı istiᶜmāl etmeksizin edāᵓ olunan yetmiş beş namāzdan efdaldir." Yaᶜnī sevāb ve ecri yetmiş beş namāzın sevāb ve ecrinden ziyādedir. Ve devām ve istimrār ile icrāsı īcāb edeceğine bir īmā ve işāreti bābında "لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي، لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ"[33] buyurmuştur. Ve hulāsa-i mefhūm-ı celīli: "Benim üzerime onunla bir meşakkat etmemiş olsaydım her bir namāz için istiᶜmāl-i sivāk etmelerini emr ederdim." Ve bu mefhūmdan maᶜlūm olur ki her bir namāz için istiᶜmāli lāzımdır, fakat ᶜamelī farz olup terkiyle ümmet günehkār ve muᶜazzeb olmamak için her bir namāza istiᶜmāline emr etmemiştir. Ve binābertīn dāimen ve müstemirren onun istiᶜmāli mendūb ve müstahsen kalır. Ve dāhi ashāb-ı

---

31 İbn Māce, Tahāret, 7, no: 291; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/296.

32 *el-Makāsıdu'l-Hasene*, 423; *Keşfu'l-Hafā*, 2/29, no: 104.

33 İbn Māce, Tahāret, 7, no: 287; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/386; İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 1/363; *Şerhu'n-Nevevī Alā Müslim*, 3/143; İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 2/375; el-Aynī, *Umdetu'l-Kārī*, 7/198; el-Munāvī, *Feyzu'l-Kadīr*, 3/82.

kirāmına ”مَا لِي أَرَاكُمْ تَدْخُلُونَ عَلَيَّ قُلْحًا اِسْتَاكُوا“[34] buyurmuştur. Ve hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Bana ne ʿacībdir ki siz benim yanıma geldiğiniz vaktte dişlerinizi sarı olduğu hālde dāhil olduğunuzu görüyorum. Misvāki istiʿmāl ediniz." İşte bunun mefhūmundan terk-i istiʿmālinde bir melāmet ve mesʾūliyyet olduğuna işāret vardır ki netīce-i mahsūl niçin siz sivāki istiʿmāl etmiyorsuz, tā kim sizin dişleriniz sarı olmaya ve dişlerinizde bir sarılık görünmeye. Nedir ki ben sizi bu hālde görürüm demektir. Bu ise nevʿan-mā bir tevbīh ve melāmettir ki hātime-i hadīste sarāhaten istiʿmāl-i sivāke emr ve fermān buyurmuştur, artık külliyyen terk ve ihmāli cāiz olmamak gerektir. Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz gecede mirāren istiʿmāl-i sivāk ettiği dahi mervīdir.

Ve İbn ʿAbbās ʿaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Bilā-infikāk ve bilā-zevāl ʿaleyhi's-selām efendimiz bize istiʿmāl-i sivāk emr ederdi, hattā biz zann ettik ki onun hakkında bir şeyʾ Zāt-ı Zü'l-Celāl'den nāzil olacaktır." Yaʿnī o mertebede emr etmiş ki onun şānında bir āyet-i celīlenin nüzūlü zann olunmuştur. Ve dīger bir hadīsinde ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ”عَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ فَإِنَّهُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ وَمَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ“[35] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Sivāki siz iltizām ediniz, zīrā ki ağzın pāklığına ālettir ve rızā-yı rabbānīye bāʿistir." Yaʿnī femin mutahhiridir ve hem dahi rızā-yı rabbānīye cālibdir, ʿale'd-devām istiʿmāline mülāzemet ediniz demektir. Ve Hazret-i ʿAlī b. Ebī Tālib radıyallāhu ʿanhu buyurmuş ki "İstiʿmāl-i sivāk kuvve-i hıfza ve ezberliği ziyāde eder ve balgamı giderir." Ve kāffe-i ashāb istiʿmāline devām etmişler ki yolda giderken misvākları kulakları üstünde bulunurdu.

[وكيفيته أن يستاك بخشب الأراك أو غيره من قضبان الأشجار مما يخشن ويزيل القلح ويستاك عرضًا وطولًا وإن اقتصر فعرضًا ويستحب السواك عند كل صلاة وعند كل وضوء وإن لم يصل عقيبه وعند تغير النكهة بالنوم أو طول الأزم أو كل ما تكره رائحته]

---

34 *Tuhfetu'l-Ahvezī*, 1/88; *Şerhu Musnedi Ebī Hanīfe*, 540; *Mecmaʿu'z-Zevāʾid*, 1/221, 2/97; *Kenzu'l-ʿUmmāl*, 9/318.

35 *Musnedu* Ahmed, 2/108, no: 5865; *Kenzu'l-ʿUmmāl*, 9/320, no: 26222

Ve keyfiyyet-i istiᶜmāli ise meşhūr erāk adlı bir ağaç veyāhud sarılığı giderir perk ve katı dīger bir ağaç ile istiyāk ede ki ᶜarzan ve tūlen istiyāk eder ve yalnız ᶜarzan istiᶜmāl ederse dahi kezālik cāizdir. Ve her bir namāza kıyāmında ve her bir ābdest almakta velev ki o ābdestin ᶜakībinde namāz kılmayacaktır ve ağzının kokusu bozuldukça isterse uykudan ve isterse tūl-i ezmden yaᶜnī tūl-i sükūt u hāmūşī ve şiddet-i cūᶜdan bozulmuş ola. Ve rāyihası mekrūh bir nesneyi yedikçe misvākı istiᶜmāl edip istiyāk ede [20].

[ثـم عنـد الفـراغ مـن السـواك يجلس للوضـوء مسـتقبل القبلـة ويقـول بسـم الله الرحمن الرحيم قال صلى الله عليه وسلم "لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يُسَمِّ اللهَ تَعَالَى" أي لا وضوء كاملا ويقول عند ذلك "أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ" ثـم يغسل يديه ثلاثا قبل أن يدخلهما الإناء ويقول "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْيُمْنَ وَالْبَرَكَةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشُّؤْمِ وَالْهَلَكَةِ".]

Ve çün sivāktan fārig olur, ābdest almak için kıbleye karşı oturur ve bismillāhirrahmānirrahīm söyler, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz [36]"لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يُسَمِّ اللهَ تَعَالَى" buyurmuştur, yaᶜnī "Ābdest alırken besmeleyi okumayan adamın ābdest-i kāmili olmaz." Yaᶜnī besmelesiz olan ābdestin kemāli yoktur, noksāndır. Ve o vaktte yaᶜnī besmelenin okumasıyla berāber "أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ" diye. Bu nass-ı ᶜālī sūre-i Müʾminūn'un doksan sekizinci āyetindendir. Hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Yā rabbi, şeytānların vesveselerinden ve namāz ve tilāvet ve cemīᶜ-i ahvālimde yanımda hāzır olmalarından sana sığınırım demektir. Ve bu taᶜavvüzün okumasından sonra iki ellerini üç kerre gasl edip ve o dahi kaba daldırmaktan yaᶜnī su kabına idhāl etmezden evvel ola. Ve elleri yıkarken "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْيُمْنَ وَالْبَرَكَةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشُّؤْمِ وَالْهَلَكَةِ" söyleye, yaᶜnī bu duᶜā ve taᶜavvüz-i meʾsūru kırāet ede. Maᶜnāsı: "Yā rabbi, ben yümn ve bereketi senden dilerim ve şüʾm ve helekeden sana sığınırım" demektir. "Şüʾm"

36 Ebū Dāvūd, Tahāret, 48, no: 102; Tirmizī, Tahāret, 20, no: 25; İbn Māce, Tahāret, 41, no: 397; *Musnedu* Ahmed, 3/41, no: 11370; Dārimī, Tahāret, 26, no: 718.

āfette yaramaz yıldızlı, hayrsız kişiye gelmiştir. Ve "heleke" feth-i hāʾ ve lām ile helāk maʿnāsınadır ki hāsıl-ı duʿā vü taʿavvüz: "Yā rabbi, ben senden yümn ve bereketi niyāz ederim ve hayrsız şey ve helāktan sana sığınırım" demek olur.

[ثم ينوي رفع الحدث أو استباحة الصلاة ويستديم النية إلى غسل الوجه فإن نسيها عند الوجه لم يجزه]

Ve ondan sonra refʿ-i hadesi veyā namāz kılmak ibāhat ve ruhsat kasdı niyyet eder. Ve o niyyeti kalbinde gasl-i veche kadar yaʿnī yüzü yıkayıncaya dek tutup istidāme eder ve yüzünü yıkarken onu unutup hātırından çıkarsa en evvel ettiği niyyet ona kifāyet etmez, yaʿnī o vaktte ābdesti sahīh olmaz. Lāzımdır ki yüzünü gasl eylerken o niyyet hātırında ola.

[ثم يأخذ غرفة لفيه بيمينه فيتمضمض بها ثلاثًا ويغرغر بأن يرد الماء إلى الغلصمة إلا أن يكون صائمًا فيرفق ويقول "اَللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى تِلَاوَةِ كِتَابِكَ وَكَثْرَةِ الذِّكْرِ لَكَ".]

Ve ondan sonra eli ile bir tutam su alıp ağzına koya ve üç kerre onunla mazmaza ve gargara ede ki suyu ağzında oynatıp tahrīk ede. Ve boğazı deliğine kadar indirip iʿāde kıla. "Galsame" boğaz deliğine derler. Meger ki oruç ola, yaʿnī sāim olur ise suyu boğazı deliğine indirmeye. Ve bu sūretle üç kerre mazmaza ve gargara ettikten sonra "اَللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى تِلَاوَةِ كِتَابِكَ وَكَثْرَةِ الذِّكْرِ لَكَ" diye duʿā eyleye ki meʾāli: "Yā rabbi tilāvet-i kitābın üzerine bana iʿāne eyle ve dahi senin için edeceğim zikr-i kesīre dahi muʿāvenet eyle."

[ثم يأخذ غرفة لأنفه ويستنشق ثلاثا ويصعد الماء بالنفس إلى خياشيمه ويستنثر ما فيها ويقول في الاستنشاق "اَللَّهُمَّ أَوْجِدْ لِي رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ" وفي الاستنثار "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ رَوَائِحِ النَّارِ وَمِنْ سُوءِ الدَّارِ" لأن الاستنشاق إيصال والاستنثار إزالة]

Ve ondan sonra dahi yine eli ile bir tutam su alıp onunla istinşāk ede, yaʿnī nefesi ile suyu burnuna çeke, o dahi üç kerre işleye ve hem dahi onunla istinsār ede ki burnunda olan sümüğü çıkara. Ve burnuna suyu nefesi ile çekip istinşāk ederken "اَللَّهُمَّ أَوْجِدْ لِي رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ"

diye. Ve istinsār eder iken yaᶜnī suyu ve sümüğü burnundan nefesi ile çıkarırken "اَللَّهُـمَّ إِنِّي أَعُـوذُ بِـكَ مِـنْ رَوَائِـحِ النَّـارِ وَمِـنْ سُـوءِ الـدَّارِ" okuya, zīrā istinşāk īsāldir ve istinsār izāledir, onun için duᶜā ve taᶜavvüzleri başka başkadır. İstinşāk duᶜāsının maᶜnāsı: "Yā rabbi, sen benden rāzī olduğun hālde cennet kokusunu bana nasīb ve mevcūd-ı şemm eyle." Ve maᶜnā-yı taᶜavvüz-i istinsār dahi: "Yā rabbi, ben āteş kokularından ve kötü hāneden yaᶜnī sū-i makarr u meskenden sana sığınırım" demektir.

[ثم يغرف غرفة لوجهه فيغسله من مبدإ سَطْحِ الوجه إلى منتهى ما يقبل من الذقن في الطول ومن الأذن إلى الأذن في العرض ولا يدخل في حد الوجه النزعتان اللتان على طرفي الجبينين فهما من الرأس ويوصل الماء إلى موضع التحذيف وهو ما يعتاد النساء تنحية الشعر عنه وهو القدر الذي يقع في جانب الوجه مهما وضع طرف الخيط على رأس الأذن والطرف الثاني على زاوية الجبين ويوصل الماء إلى منابت الشعور الأربعة الحاجبان والشاربان والعذاران والأهداب لأنها خفيفة في الغالب والعذاران هما ما يوازيان الأذنين من مبدإ اللحية ويجب إيصال الماء إلى منابت اللحية الخفيفة أعني ما يقبل من الوجه وأما الكثيفة فلا وحكم العنفقة حكم اللحية في الكثافة والخفة ثم يفعل ذلك ثلاثًا ويفيض الماء على ظاهر ما استرسل من اللحية ويدخل الأصابع في محاجر العينين وموضع الرمص ومجتمع الكحل وينقيهما فقد روي أنه صلى الله عليه وسلم فعل ذلك ويأمل عند ذلك خروج الخطايا من عينيه وكذلك عند كل عضو ويقول عنده "اَللَّهُـمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ أَوْلِيَائِكَ وَلَا تُسَوِّدْ وَجْهِي بِظُلُمَاتِكَ يَوْمَ تَسْوَدُّ وُجُوهُ أَعْدَائِكَ" [٢١] ويخلل اللحية الكثيفة عند غسل الوجه فإنه مستحب.]

Ve dahi ondan sonra eli ile bir tutam su alıp onunla yüzünü gasl eder. Ve onun hadd ve mikdārı dahi tūlen yaᶜnī uzunlukça sath-ı cebhenin ibtidāsından zekanın mukābiline kadar ve ᶜarzan ki enlikçe kulaktan kulağa kadardır. Ve bu sūrette olan tahdīde nazaran cebīnin tarafları üstlerinde olan iki "نَزَعَة" yüzün haddinde dāhil olmazlar, "نَزَعَة" fethateyn ile başta alnın iki cānibinde saç olmayan açık yer ki ikisine "نزعتان" derler. Bunlar baştandırlar, yüzden değildirler. Ve suyu tahzīfe kadar īsāl ede. "Tahzīf" o mahaldir ki tāife-i nisā ondan saçı tenhiye edip ber-taraf ederler. Ve o dahi o kadardır ki bir ipliğin bir ucu kulağın başı üstüne ve dīger ucu zāviye-i cebīn üzerine konuldukça yüzün cāni-

bine düşen mikdārdır. Lügatte "tahzīf" saçını düzüp bezemek ve ᶜavret yüzlerin kılını yolup pāk ettikleri yerin nihāyetine ıtlāk olunmuştur ki "mevziᶜ-i tahzīf" derler. Ve dahi menābit-i şuᶜūr-ı erbaᶜaya dek suyu īsāl ede. "Şuᶜūr-ı erbaᶜa"dan murād iki kaş ve iki bıyık ve iki ᶜizār ve göz kapakların saçlarıdır, zīrā ki bunların saçı hafīf olup kalın değildirler. Nādir bulunur ki bu saçlar kesīf ola. Ve ᶜizārlar ise mübtede-i lihyeden iki kulağa muhāzī ve mukābil olan mahallerdir. Ve sakal hafīf olur ise onun saçı menābitine kadar suyun īsāli lāzımdır ki o dahi yüze mukābil olan saçların menbiti olacaktır. Ve kesīfe yaᶜnī kalın ve kaba bir sakal ise saçın menābitine kadar suyun īsāli īcāb etmez, onun gasli kāfīdir. Ve dahi "ᶜan[fe]ka"nın hükmü sakal hükmü gibidir. "ᶜAn[fe]ka" dudak altında biten kıla ıtlāk olunur, yaᶜnī hafīf ise menābit-i şaᶜra kadar īsāl-i mā lāzımdır ve kalın ve kaba ise gasli kifāyet eder, menābit-i şaᶜra kadar īsāl-i su lāzım gelmez. Ve bu vechle yüzünü üç kerre gasl ettikten sonra suyu çenesinden inip uzanmış olan sakalın üzerine ifāza ede ve gözlerinin köşelerine ve "kehal"in mecmaᶜ yerine ve "remas"ın biliken mahalline yaᶜnī çapak yerlerine parmaklarının ucunu idhāl edip oraları dahi gasl edip pāk eyleye, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böylece işlemiş olduğu mervīdir. Ve böylece yüzü gasl edip gözleri pāk ettiği vaktte gözlerinden günāhların hurūcunu dahi ümīd ede ve kezālik her bir ᶜuzvu yıkadıkça ondan hurūc-ı ism ü günāhı meᵓmūl eyleye. Ve yüzünü yıkarken "اَللَّهُـمَّ بَيِّـضْ وَجْهِـي بِنُـورِكَ يَـوْمَ تَبْيَـضُّ وُجُـوهُ أَوْلِيَائِـكَ وَلَا تُسَـوِّدْ وَجْهِـي بِظُلُمَاتِـكَ يَـوْمَ تَسْـوَدُّ وُجُـوهُ أَعْدَائِـكَ" okuya. Maᶜnāsı: "Yā rabbi, evliyān yüzlerin beyāz olduğu günde benim yüzümü senin nūrun ile ak ve beyāz eyle, düşmānların yüzleri siyāh olduğu günde benim yüzümü zulumātınla siyāh ve kara etme" demektir. Ve sakalı kaba ve kalın ise parmaklarıyla tahlīl ede, yaᶜnī parmakları kılların ara yerlerine geçirip su ile ıslata, zīrā yüzünü gasl ederken lihyesinin tahlīli müstehabbdır.

[ثـم يغسـل يديـه إلـى مرفقيـه ثلاثـا ويحـرك الخاتـم ويطيـل الغـرة ويرفـع المـاء إلـى أعلى العضـد فإنهـم يحشـرون يـوم القيامـة غـرًا محجليـن مـن آثـار الوضـوء كذلـك ورد الخبـر قـال صلى الله عليه وسـلم "مَـنِ اسْـتَطَاعَ أَنْ يُطِيـلَ غُرَّتَـهُ فَلْيَفْعَـلْ" وروي أن الحليـة تبلـغ مواضـع الوضـوء ويبـدأ باليمنـى ويقـول "اَللَّهُـمَّ أَعْطِنِـي كِتَابِـي بِيَمِينِـي وَحَاسِبْنِـي

حِسَابًا يَسِيرًا'' ويقول عند غسل الشمال ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تُعْطِيَنِي كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي'']

Ve dahi ondan sonra dirseğine kadar iki ellerini gasl edip parmağında yüzük var ise depretip tahrīk eyleye ve gurre yerlerini uzun ede ki suyu ᶜadudun aᶜlāsına kadar kaldıra yaᶜnī koltuk altına karīb bir mahalle kadar suyla īsāl ede, zīrā ki rūz-ı kıyāmette namāz kılanlar gurreli ve muhaccelli haşr olurlar, yaᶜnī el ve ayakları beyāz ve nūrānī olarak mahşere gelirler. O dahi ābdestin eserindendir, ahbār-ı sahīha hakkında vārid olmuştur. Ez-cümle haberde gelmiş ki ᶜaleyhi's-selām ''مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ''[37] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Gurresi tatvīline kudreti müteᶜallak olan kimse onu işlesin ki aᶜzā-i vuzūʾun hudūd-ı maᶜlūmelerini gasl ile tecāvüz etsin ki rūz-ı kıyāmette gurreleri uzun buluna." Çün kim aᶜzā-i vuzūʾ beyāz ve nūrānī olurlar. Ve binābērīn gurresi uzun etmeğe müstatīᶜ ve muktedir olan ādem onu etsin demektir. Ve dahi rivāyet olunmuş ki müʾminlerin bezek ve ārāyişleri ābdest yerlerine kadar bālig olurlar. Evvelā sağ eli ile başlayıp ''اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا'' diye. Maᶜnāsı: "Yā rabbi, benim kitābımı rūz-ı mahşerde sağ elime verip sehl ve āsān ve kolay bir muhāsebe ile beni muhāsebe eyle" demektir. Ve baᶜdehu sol elini gasl ederken ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تُعْطِيَنِي كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي'' diye. Maᶜnāsı: "Yā rabbi, rūz-ı mahşerde solumdan veyā arkam tarafından benim kitābımı bana vermenden sana sığınırım" demektir.

[ثم يستوعب رأسه بالمسح بأن يبل يديه ويلصق رؤوس أصابع يديه اليمنى باليسرى ويضعهما على مقدمة الرأس ويمدهما إلى القفا ثم يردهما إلى المقدمة وهذه مسحة واحدة يفعل ذلك ثلاثا ويقول ''اَللَّهُمَّ غُشَّنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأَظِلَّنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ'']

Ve ondan sonra başını silip onu mesh ile istīᶜāb ede, yaᶜnī kāffesini mesh eder. [22] Ādābı budur ki iki elini su ile yaş edip ıslattıktan sonra da sağ elinin parmakları uçları sol elinin parmakları uçlarına yapıştırıp

37 Buhārī, Vudūʾ, 3; no: 136; Müslim, Tahāret, 12; *Musnedu* Ahmed, 2/334, no: 8413.

ellerini birbirine ilsāk ve başının mukaddimesinden yaʿnī önünden bedʾ ile nāsıyesini mesh ederek ellerini başın arkası nihāyetine dek çekip götüre, baʿdehu yine önüne çevirip silerek mukaddimeye başladığı yere kadar çekip ellerini iʿāde ve redd ede. Ve bu bir kerre sayılır ki bir mesha ʿadd olunur. Ve böyle böyle meshi üçe iblāg eyleye, zīrā inde'ş-Şāfiʿiyye mesh-i reʾs dahi üç kerredir. Ve başını mesh ederken "اَللَّهُمَّ غُشَّنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأَظِلَّنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ" deyip duʿāʾ eyleye ki maʿnāsı "Yā rabbi, benim kāffe-i vücūdumu senin rahmetin ile örtüp setr eyle ve berekātın dahi benim üzerime indirip nāzil eyle ve senin sāyenden gayrı kimsenin sāyesi olmadığı günde zīr-i zıll-ı ʿarşında beni müstazıll ve sāye-yāb eyle" demektir.

[ثم يمسح أذنيه ظاهرهما وباطنهما بماء جديد بأن يدخل مسبحتيه في صماخي أذنيه ويدير إبهاميه على ظاهر أذنيه ثم يضع الكف على الأذنين استظهارًا ويكرره ثلاثًا ويقول "اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ اَللَّهُمَّ اسْمَعْنِي مُنَادِي الْجَنَّةِ مَعَ الْأَبْرَارِ"]

Ve dahi ondan sonra iki kulağının zāhir ve bātınlarını mā-i cedīd ile mesh ede yaʿnī ellerini be-tekrār su ile ıslatıp iki müsebbiha parmaklarını kulakların içine idhāl ve idāre ve iki ibhām parmaklarıyla kulaklarının diş taraflarına dolaştırarak mesh ede. Ve kezālik iki ayaları dahi kulakları üzerlerine koyup üç kerre mesh etmekle "اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ اَللَّهُمَّ اسْمَعْنِي مُنَادِي الْجَنَّةِ مَعَ الْأَبْرَارِ" deyip duʿāʾ eyleye ki maʿnāsı: "Yā rabbi, beni sözü işitip ahsenini itbāʿ edenlerden eyle ve cennette maʿa'l-mukarrebīn ebrār ile berāber münādī-i cennetin nidāsını işittir" demektir.

[ثم يمسح رقبته بماء جديد لقوله صلى الله عليه وسلم "مَسْحُ الرَّقَبَةِ أَمَانٌ مِنَ الْغُلِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" ويقول "اَللَّهُمَّ فُكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ"]

Ve ondan sonra yine mā-i cedīd ile rakabesini yaʿnī boynunu mesh ede, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَسْحُ الرَّقَبَةِ أَمَانٌ مِنَ الْغُلِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Rakabenin meshi yaʿnī ābdest alırken boynun silmesi rūz-ı kıyāmette gullden emān-

dır." Yaᶜnī ondan emīn olur ki onda boğazını geçmez demektir. Lügatte "gull" zamm-ı gayn ile esīrler ve mücrimler boynuna ettikleri bağ ve demir maᶜnāsına gelmiştir ve yevm-i kıyāmette dahi ehl-i nār ve günāhkārānın boyunlarına āteşten vazᶜ olunan bağ ve zencīre dahi ıtlāk olunmuştur. Ve mesh-i rakabe ederken "اَللَّهُمَّ فُكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ" diye ki maᶜnāsı: "Yā rabbi, āteşten benim rakabemi fekk edip halās eyle ve cehennemin silsile ve bağlarından ben sana sığınırım." "Aglāl" taᶜrīfi mesbūk olan "gull"ün cemᶜidir ve "selāsil" dahi "silsile"nin cemᶜidir.

[ثم يغسل رجله اليمنى ثلاثًا ويخلل باليد اليسرى من أسفل أصابع الرجل اليمنى ويبدأ بالخنصر من الرجل اليمنى ويختم بالخنصر من الرجل اليسرى ويقول "اَللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ يَوْمَ تَزِلُّ الْأَقْدَامُ فِي النَّارِ" ويقول عند غسل اليسرى "أَعُوذُ بِكَ أَنْ تَزِلَّ قَدَمِي عَنِ الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ أَقْدَامُ الْمُنَافِقِينَ" ويرفع الماء إلى أنصاف الساقين]

Ve dahi ondan sonra iki ayaklarını üçer kerre gasl edip parmaklarını sol eli ile tahlīl eyleye, sağ ayağının parmakları aşağısından başlar ki sağ ayağının hınsırından yaᶜnī küçük parmağından bedᵓ ile sol ayağının küçük parmağında hatm ede ve sağ ayağının gaslinde "اَللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ يَوْمَ تَزِلُّ الْأَقْدَامُ فِي النَّارِ" ve sol ayağını yıkarken "أَعُوذُ بِكَ أَنْ تَزِلَّ قَدَمِي عَنِ الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ أَقْدَامُ الْمُنَافِقِينَ" diye ki maᶜnāları: "Yā rabbi, āteşte ayaklar kaydığı günde sırāt-ı müstakīm üzerine benim ayağımı sābit ve üstüvār eyle ve sırātta akdām-ı münāfıkīn kaydıkları günde ondan benim ayağımı kaymaktan sana sığınırım" demektir. Ve suyu topuğundan yukarı sākın nısfına yaᶜnī baldırının yarısına kadar refᶜ ede ki gurreyi uzattırmak için nısf-ı sāka kadar ayağını gasl eyleye.

[فإذا فرغ رفع رأسه إلى السماء وقال "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَاغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِي عَبْدًا صَبُورًا شَكُورًا وَاجْعَلْنِي أَذْكُرُكَ كَثِيرًا وَأُسَبِّحُكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا" يقال إن من قال هذا بعد الوضوء ختم على وضوئه بخاتم ورفع له تحت

العرش فلم يزل يسبح الله تعالى ويقدسه ويكتب له ثواب ذلك إلى يوم القيامة]

Ve çün ābdest almaktan fārig olur, bāşını semāya karşı kaldırıp bu duᶜāyı okuya. Duᶜā dahi budur ki [23] "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَاغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِي عَبْدًا صَبُورًا شَكُورًا وَاجْعَلْنِي أَذْكُرُكَ كَثِيرًا وَأُسَبِّحُكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا" Maᶜnāsı: "Zāt-ı Zi'l-Celāl'den gayrı bi-hakkin dayanacak bir ilāh-ı maᶜbūd yoktur, ancak Zāt-ı celīli bir olup şerīki olmadığına şehādet ederim ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā onun kulu ve hakk resūlü olduğuna dahi şehādet eylerim. Yā rabbi, seni her bir nevākıs ve ᶜuyūbdan tenzīh ve takdīs edip dergeh-i ᶜazīm-i ulūhiyyetine ben takdīm-i hamd ü şükr ederim. Kendim mücrimim, nefsimi zulm edip yaramazlık edip ᶜamel-i sūᵓ işlemişim, ben senden ᶜafv ve magfireti dilerim. Yā rabbi, ben tevbe ettim, sen dahi üzerime tevbe edip cürm ve günāhımı ᶜafv ve magfiret eyle ki ᶜale't-tahkīk Tevvāb-ı Rahīm sensin. Yā rabbi, beni mübālaga ile tevbe edicilerden eyle ve pāk ve mütetahhirlerden eyle ve dahi salāh işleyici kullarından eyle ve dahi sana çok sabr ve şükr edici bir kul eyle ve hem dahi beni çokça seni zikr edici ve sabāh ve akşam seni tesbīh ve takdīs ve tenzīh edici eyle" demektir. Denilmiş ki ᶜale't-tahkīk her kim ki ābdest aldıktan sonra da bunu okursa onun ābdesti üzerine hātem-i kabūl ile hatm olunup ᶜarş-ı berīn altına refᶜ olunur ve yevm-i kıyāmete kadar orada tesbīh ve takdīsten münfekk ve zāil olmaz ve onun ecr ve sevābı o ādeme yazılır.

[ويكره في الوضوء أمور منها أن يزيد على الثلاث فمن زاد فقد ظلم وأن يسرف في الماء توضأ عليه السلام ثلاثًا وقال "مَنْ زَادَ فَقَدْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ" وَقَالَ "سَيَكُونُ قَوْمٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَالطَّهُورِ" ويقال من وَهْنِ عِلْمِ الرَّجُلِ وُلُوعُهُ بِالْمَاءِ فِي الطَّهُورِ وقال إبراهيم بن أدهم يقال إن أول ما يبتدئ الوسواس من قبل الطهور وقال الحسن إن شيطانًا يضحك بالناس في الوضوء يقال له الولهان]

Ve ābdest almakta baᶜzı umūr-ı mekrūhe vardır ki ondan tehāşī ve mübāᶜadet ve tevakkī etmek gerektir. Ez-cümle üç kerre gasl etmekten

ziyāde bir ᶜuzvu gasl etmek mekrūhtur. Kim ki üç kerreden ziyāde bir ᶜuzvu gasl ederse zulm etmiş olur. Ve dahi suda isrāf etmek mekrūhtur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz üçer kerre aᶜzāyı gasl ederek ābdest almakla "مَنْ زَادَ فَقَدْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ"[38] diye irāde ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Bundan ziyāde ki üçer kerreden ziyāde aᶜzāyı gasl eden kimse zulm ve isāet etmiş olur" demektir. Ve dahi "سَيَكُونُ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ وَالطَّهُورِ"[39] buyurmuştur, yaᶜnī "Bu ümmetten duᶜāᵓ ve tahūrda taᶜaddī edecek bir kavm olacaktır." Ve denilir ki ādemin zaᶜf-ı ᶜilminden nāşīdir ki tahūrda suya tevelluᶜ ve tevaggul eder, yaᶜnī tahūrda suya tevelluᶜ etmek vehn-i ᶜilmdendir.

Ve İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Vesvesenin en evvel ibtidāsı tahūr-ı kalbdendir." Yaᶜnī vesvese ibtidāsı tahūr tarafındandır ki ondan başlar. Ve Hasen el-Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Ābdest almakta ᶜāleme güler bir şeytān vardır ki onun ismi Velhān'dır." Yaᶜnī ᶜakıllarına gülüp onları aldatan bir şeytān vardır ki adı Velhān'dır.

[ويكره أن ينفض اليد فيرش الماء وأن يتكلم في أثناء الوضوء وأن يلطم وجهه بالماء لطما وكره قوم التنشيف وقالوا الوضوء يوزن قاله سعيد بن المسيب والزهري لكن روى معاذ رضي الله عنه أنه عليه السلام مسح وجهه بطرف ثوبه وروت عائشة رضي الله عنها أنه صلى الله عليه وسلم كانت له منشفة ولكن طعن في هذه الرواية عن عائشة]

Ve dahi ābdest alırken ellerini silkip suyu sepmek dahi mekrūhtur. Ve esnā-i vuzūᵓda söz söyleşmek dahi mekrūhtur. Ve suyu yüzüne vurmak dahi mekrūhtur. Ve aᶜzā-yı vuzūyu kurutmak yaᶜnī havlu ve mendīl ve emsāli gibi şeylerle aᶜzāyı silip ābdest suyundan kurutmak, bir kavm onu mekrūh görüp demişler ki ābdesti vezn olunup tartılır ki onu Saᶜīd b. el-Müseyyeb ve ᶜAllāme Zuhrī demişlerdir. Velākin Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz mübārek vech-i şerīfini sevbinin ucuyla silmiştir. Ve dahi Ümmu'l-müᵓminīn

---

38 Ebū Dāvūd, Tahāret 51, no: 135; İbn Māce, Tahāret, 48, no: 422.

39 *Musnedu* Ahmed, 4/86, no: 16796; *Musnedu*'r-Rūyānī, 2/98, no: 897; el-*Mustedrek*, 2/267, no: 579.

ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin aᶜzāyı silip kurutur bir havlusu var idi demiş. Ammā ᶜĀişe'nin üzerine mervī olan işbu rivāyette taᶜn vākiᶜ olmuştur.

[ويكره أن يتوضأ من إناء صفر وأن يتوضأ بالماء المشمس وذلك من جهة الطب وقد روي عن ابن عمر وأبي هريرة رضي الله عنهما كراهية إناء الصفر وقال بعضهم أخرجت لشعبة ماء في إناء صفر فأبى أن يتوضأ منه ونقل كراهية ذلك عن ابن عمر وأبي هريرة رضي الله عنهما]

Ve dahi bakır bir kaptan ābdest almak mekrūhtur. Ve güneşe konulmuş su ile ābdest almak dahi mekrūhtur. Ve bu kerāhet cihet-i tıbbdandır ki sıhhat-ı vücūda muhill ve ᶜillete bāᶜistir. Ve İbn ᶜÖmer ve Ebī Hüreyre radıyallāhu ᶜanhumānın üzerlerine bakır kaptan ābdest almaklığın kerāheti rivāyet olunmuştur ki baᶜzu'l-ᶜulemāʾ demiş ki ben Şuᶜbe'ye ābdest almak için bakır kap içinde su çıkardım, onunla ābdest almaktan ibā ve imtināᶜ edip kerāhiyyetini İbn ᶜÖmer ve Ebī Hüreyre'nin [24] üzerlerine nakl etti.

[ومهما فرغ من وضوئه وأقبل على الصلاة فينبغي أن يخطر بباله أنه طهر ظاهره وهو موضع نظر الخلق أن يستحي من مناجاة الله تعالى من غير تطهير قلبه وهو موضع نظر الرب سبحانه وليتحقق أنّ طهارة القلب بالتوبة والخلو عن الأخلاق المذمومة والتخلق بالأخلاق الحميدة أولى وأن من يقتصر على طهارة الظاهر كمن يدعو ملكا إلى بيته فتركه مشحونا بالقاذورات واشتغل بتجصيص ظاهر الباب البراني من الدارِ وما أجدر مثل هذا الرجل بالتعرض للمقت والبوار والله سبحانه أعلم]

Ve minvāl-i muharrer üzere ābdest almaktan fārig oldukça ve namāz kılmağa müteveccih ve mukbil oldukça lāyık odur ki onun hātırına gele ki nazar-gāh-ı mahlūk olan aᶜzā-yı zāhirelerini tathīr etti gerektir ki nazar-gāh-ı Hudā olan kalb-i meşgūl ile münācāta duhūl etmekten dahi hayā ve şermsārī ede, yaᶜnī kalbini tathīr etmeksizin namāza girip Hakk'a münācāt etmekten utanıp hicāb ede gerektir. Kalbin tahāreti ise ancak tevbe ve inābe ile berāber ahlāk-ı zemīmeden hulüvv ve tahāret ve ahlāk-ı hamīde ile mütehallik olmaklıkladır. Tahāret-i zāhiriyyenin üzerine iktisār eden kimse o kimseye benzer ki bir pādişāhı hānesine daᶜvet eder de hānesinin içi necāset ile lebāleb dolu ve memlū iken onun

nezāfet ve tathīrine bakmayıp gidip hānenin dış kapısına sokaktan taraf kireç vurup tebyīzi ile meşgūl olur. Artık taᶜarruz-ı gazab u helāka bu gibi ādem ne çok sezā ve lāyıktır, var buna kıyās eyle demektir. İntehā.

Bu bahs dahi yaᶜnī keyfiyyet-i vuzūᵓun taᶜrīfi kezālik musannif mezheb-i Şāfiᶜī üzere beyān ve tertīb etmiştir. Ve baᶜzı yerlerinde mezheb-i Hanefī'nin ona hilāfı olmakla oraları bilinmek için mezheb-i Hanefī üzerine keyfiyyet-i vuzūᵓun taᶜrīfi lāzım geldi. Şöyle ki ābdest almak için ferāiz ve sünen ve ādāb ve menāhī vardır. Ferāizi ise ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾[40] nass-ı ᶜālīsi meᵓālince gasli meᵓmūrün bih olan aᶜzā-i selāse ve mesh-i reᵓstir ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Ey müᵓmin olan kimseler, siz muhdes olduğunuz hālette eger namāza kalkmak ve durmak isterseniz yüzünüzü ve dirseğe kadar ellerinizi ve topuğa kadar ayaklarınızı gasl edip yuyunuz ve başınıza dahi mesh ediniz" demektir. Yüzde sakal yeri ile kulakların aralarında olan beyāz ve ince yeri yumak vācibdir. Ammā bunda İmām Ebū Yūsuf muhālefet edip ki o yerin yuması vācib değildir demiş. Ve mesh-i reᵓsten mefrūz yalnız başın rubᶜudur, yaᶜnī dört bölüğünün bir bölüğüdür ki nāsıye mikdārıdır. Nāsıye başın önüne derler, çün kim sahābe-i kirāmdan Mugīre b. Şuᶜbe ᶜaleyhi'r-rıdvān, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine ettiği rivāyette Resūl-i Ekrem efendimiz bir kavmin zibilliğinde ābdest bozup ve gelip ābdest alınca başından nāsıyesi üzerine mesh etmiş ve ayaklarında mest bulunmasıyla mesti üzerine mesh eylemiş demiştir. İşte bu aᶜzā-yı selāsenin biri tamāmen gasl olmaz ve rubᶜ-ı reᵓs dahi tamāmen mesh olunmaz ise o ābdest sahīh olmaz, zīrā ki bir farzı terk etmiş olur.

Ve süneni ise yaᶜnī ābdest almağın sünnetleri ise onlar dahi başlarken bileğe kadar iki ellerini yumak ki o dahi suyun büyük kabına dalmazdan evvel yumaktır ve üç kerre yudukta "Bismillāhi'l-ᶜazīm" diye tesmiye etmektir. Ve esahh-ı akvāldir ki iki kerre tesmiye ede ki bir kerre ᶜavreti istincāya açmazdan evvel ve bir kerre ᶜavreti örtüp ābdestin ibtidāsında ola. Ve sivāk etmek dahi sünnettir. Ve mazmaza etmek

40 el-Māide, 6/108.

yaʿnī suyu ağızda koyup tahrīk etmek sünnettir ve o dahi üç kerre cedīd su ile ola. Ve istinşāk etmek dahi sünnettir, yaʿnī suyu burunda yukarıya çekmek ve o dahi üç kerre cedīd su ile ola. Ve bıyıklar ve kaşlar kıllarının dibine suyu ulaştırmak sünettir. Ve sakaldan inen saçı mesh etmek ve sakalı hilāllemek ve bütün başı meshte kaplamak yaʿnī mesh ile istīʿāb eylemek sünnettir. İstīʿāb-ı mesnūnun keyfiyyeti ise iki elleri-ni ıslatıp parmaklarıyla maʿan ve her elin üç ʿaded küçük parmaklarını uçtan birbirine yanaştırıp altından yukarı başın önünde koyup. Ammā baş parmak ile şehādet parmaklarını tutup ki başa değmeyeler ve başını önden ardına varınca mesh ede ki ayaları dahi başa değmesin baʿdehu her bir ayasıyla başın bir cānibini silip iki yanını mesh ettikten sonra iki kulakların dışarılarını o iki baş parmakların içerisiyle ve kulakların içerileri baş parmakların dışarısıyla bir kerre mesh ede. *Muhīt* kitābında böylece zikr olunmuştur. Mesh-i reʾs bir kerre olup üç kerre değildir. Ve mā-i cedīd ve üç parmaklarının arkalarıyla bir kerre boynunu mesh etmek dahi sünnettir. Ve ābdestin ibtidāsında niyyet etmek dahi sünnettir. Ve ābdest aʿzālarını üçer kerre gasl etmek ve el ve ayaklarının parmaklarını hilāllemek ve āyette mezkūr olan tertīb mūcibince onları yumak ve dahi aʿzāyı ovamak ve birbiri ardınca bilā-fasl müvālāten yumak kezālik sünnettir.

Ve ādābı ise yaʿnī ābdestin ādābı onların dahi namāzın vakti girmezden mukaddem namāz için hāzırlanıp ābdest almak [25] ve istincāya oturdukta kıblenin sağ tarafı üzerine kıbleye karşı oturmamak ve otururken ayaklarının birbirinden ayrı, sık oturmamak meger ki oruç ola ve necāset çıktığı yeri su ile yumak eger necāset mahreci tecāvüz etmemişse ve eger dirhem mikdārı tecāvüz etmişse o vaktte gasli farz olur ve tecāvüzü dirhemden ekall ise o vaktte gasli sünnettir ve dirheme karīb ise gasli vācibdir. Ve gaslātın bir ʿaded-i mesnūnu yoktur ki pāk oluncaya dek gasl olunur. Ve yerinden kalkmadan evvel istincāʾ yerini baʿde'l-gasl bir çaput ile silip kurutmak ve çaput bulamazsa eli ile o yeri kurutmak ve istincādan fārig olduğu anda ʿaceleten yaʿnī tīzce ʿavreti setr etmek ve ābdestin emrini bi'z-zāt kendi nefsi ile görüp gayrısına emr etmemek ve ābdest almağa otururken kıbleye karşı otur-

mak ve esnāsında dünyā sözü söylememek ve her bir ʿuzvu gasl ettikte kelime-i şehādeti okumak ve dahi Hazret-i Peygamber'i üzerine mervī bulunan daʿavāt-ı meʾsūreyi okumak ve sağ eli ile mazmaza ve istinşāk edip sol eli ile istinsār etmek ve sivākı ağzın enliği ile edip uzunluğu ile etmemek ve misvāk bulamazsa parmağıyla istiyāk etmek. Ve oruç değil ise mazmaza ve istinşākta mübālaga eylemek, yaʿnī gargara etmek veyāhūd ağzını su ile doldurmak ve istinşākta suyu nefesi ile dimāgına kadar çekmek ve iki parmaklarını iki kulaklarının deliklerine sokmak ve içlerini mesh etmek ve ayaklarının parmaklarını sol elinin serçe parmağıyla tahlīl etmek ve parmaklarında yüzük var ise geniş olduğu hālde onu depretip tahrīk etmek ve dar ise onu çıkartmak ve ābdest suyunda isrāf etmemek velev ki ırmak kenārında mā-i cārīde ābdest almış ola. Ve ābdestin hitāmında "أَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" duʿāsı okumak ki maʿnāsı: "Yā rabbi, beni çokça tevbe edicilerden ve çokça pak oluculardan ve sālih kullarından ve rūz-ı kıyamette havf ve hüznleri olmayan kullarından eyle" demektir. Ve dahi "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ اَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ" deyip başını semāya kaldırıp bakmak. Ve bir kerre veyā iki veyā üç kerre ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[41] sūre-i şerīfesi okumak ve ābdest suyundan bir fazla kalmış ise ondan ayak üzere kāimen içip "أَللَّهُمَّ اشْفِنِي بِشِفَائِكَ وَدَاوِنِي بِدَوَائِكَ وَاعْصِمْنِي مِنَ الْوَهَلِ وَالْأَمْرَاضِ وَالْأَوْجَاعِ" diye duʿāʾ etmek ve ābdestin ardınca iki rekʿat namāz kılmak ve ibriğini bir dahi doldurup hāzır etmek ve ābdesti var iken bir dahi ābdest almaktır. İşte bunların kāffesi ābdestin ādābıdır.

Maʿlūmdur ki suyu ayak üzere içmek fazla-i vuzūʾ ve zemzem suyuna muhtasstır, yoksa bunların gayrısında ayak üzerine kāimen su içmek mekrūhtur. Ve namāzı dahi vakt-i mekrūha tesādüf etmezse kılınır, yoksa vakt-i mekrūhta kılınmaz. Ve ābdesti var iken tāʿat ve ʿibādet niyyetiyle ābdest almak nūrun ʿalā-nūr olup isrāf sayılmaz. Ve "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ اَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ

41 el-Kadr, 97/1.

“مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ” duᶜāsının maᶜnāsı: “Yā rabbi, seni her bir ᶜayb ve noksāndan tenzīh ve takdīs ederek hamd ve şükr ederim. Ve hamd ve şükür ve tesbīhimle berāber senden gayrı tapınır bir maᶜbūd olmadığına ve sen bir yalnızsın, şerīkin olmadığına şehādet eylerim. Ben her bār ve her lahza senden ᶜafv ve magfireti dileyip sana tevbe ve rücūᶜ ve inābe eylerim. Ve ᶜale't-tahkīk Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā senin kulun ve resūlün olduğuna şehādet ederim” demektir. Ve “أَللَّهُمَّ اشْفِنِي بِشِفَائِكَ وَدَاوِنِي بِدَوَائِكَ وَاعْصِمْنِي مِنَ الْوَهَلِ وَالْأَمْرَاضِ وَالْأَوْجَاعِ” duᶜāsının maᶜnāsı: “Yā rabbi, senin şifān ile beni şifāᵓ et yaᶜnī hastalıklardan halās eyle ve senin ᶜilāc ve dermānın ile beni müdāvāt eyle ve beni korkmak ve galat ve unutmaktan ve hastalıktan ve ağrılardan sakla ve masūn ve mahfūz eyle” demektir.

Ve ābdest almağın menhiyyātı ise onlar dahi istincāᵓ ederken kıbleye karşı oturmak ve kimsenin huzūrunda ᶜavret yerini açmak ve sağ eli ile istincā etmek ve taᶜām ve kemik ve davar ᶜalefi ve gayrın mālı ve hayvānātın fışkısıyla istincāᵓ eylemek ve su içinde sümkürmek ve balgam tükürmek ve aᶜzā-yı vuzūyu üçten ziyāde gasl etmek veyā üçten eksik eylemek ve hadd-i gasli tecāvüz etmek ve istincā yerini sildiği çaput ile ābdest aᶜzālarını silmek ve suyu yüzüne perk vurmak ve suda üfürmek ve ağzını ve gözlerini perk yummak efᶜālidir ki bunların işlemesi dahi menhī ve memnūᶜdur, onlardan tevakkī ve mübāᶜadet etmek gerektir.

Ve mezheb-i Hanefī üzere keyfiyyetin taᶜrīfi ise yaᶜnī ābdest almak keyfiyyetinin vech-i mesnūnu beyānı ise o dahi evvelā baᶜde-tamāmi'l-istincāᵓ mürtefiᶜ bir yerde kıbleye karşı oturup niyyet-i sahīha ve besmele ile bedᵓ ederek ellerini su kabına daldırmaktan evvel bileklerine dek üç defᶜa gasl ede ve “bismillāhi'l-ᶜazīm ve'l-hamdu lillāhi ᶜalā dīni'l-islām” diye ve ellerini gasl ederken en evvel sağ eli ile suyu alıp sol elini gasl eder ve baᶜdehu sağ elini gasl eder. Ve “أَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجعلني من عبادك الصالحين” duᶜāsı okur ve ondan sonra üç defᶜa mazmaza ve istinşāk eyler. Ve “اَللَّهُمَّ اَرِحْنِي مِنْ رَائِحَةِ الْجَنَّةِ وَارْزُقْنِي مِنْ نَعِيمِهَا” der ki maᶜnāsı: “Yā rabbi, bana cennet kokusundan koklattırıp naᶜīminden dahi beni behre-dār edip merzūk eyle”

demektir. Baᶜdehu yüzünü üç kerre gasl edip "اَللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ أَوْلِيَائِكَ وَلَا تُسَوِّدْ وَجْهِي بِظُلُمَاتِكَ يَوْمَ تَسْوَدُّ وُجُوهُ أَعْدَائِكَ" duᶜāsını [26] okur. Ve ondan sonra kollarını dirsekleriyle berāber kezālik üç kerre gasl edip "اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا" duᶜāsını okur. Ve sol kolunu gasl ederken "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تُعْطِيَنِي كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي" duᶜāsını okur. Ve ondan sonra bir kerre başını taᶜrīf-i mesbūk vech üzere mesh eder. "اَللَّهُمَّ غَشِّنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأَظِلَّنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ" duᶜāsını tilāvet eder. Ve kulaklarını dahi bir kerre mesh edip "اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ اَللَّهُمَّ اسْمَعْنِي مُنَادِي الْجَنَّةِ مَعَ الْأَبْرَارِ" duᶜāsını kırāet eder. Ve bir kerre boynunu mesh edip "اَللَّهُمَّ فُكَّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ" duᶜāsını okur ve ondan sonra iki ayaklarını üçer kerre yuyup "اَللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ يَوْمَ تَزِلُّ الْأَقْدَامُ فِي النَّارِ" duᶜāsını okur.

Ve ābdest almaktan fārig olduktan sonra "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ انْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ" duᶜāsını kırāet eder ve ᶜakabinde sūre-i Kadr'i tilāvet eder. Ve mekrūh bir vaktte değilse iki rekᶜat namāz kılar. İntehā.

Fazīletü'l-Vudūᵓ [فضيلة الوضوء]

[قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ" وفي لفظ آخر "وَلَمْ يَسْهُ فِيهِمَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ" وقال صلى الله عليه وسلم أيضًا "أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِمَا يُكَفِّرُ اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ [قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ] إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَنَقْلُ الْأَقْدَامِ إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ" ثلاث مرات]

Bu bahs ābdest almaklığın fezāili beyānındadır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ"[42] buyurdu ki hulāsa-i meᵓā-

---

42 Buhārī, Vudūᵓ, 24, no: 160; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/402-

li: "Kim ki sünen ve ādābıyla berāber ābdest alıp hitāmında iki rekᶜat namāzı kılsa ve o namāzı içinde umūr-ı dünyādan nefsini bir nesne ile tahdīs etmezse anasından yevm-i vilādetinde zünūbdan pāk bulunduğu gibi öylece zünūbundan çıkıp pāk olur." Ve āher bir rivāyette "وَلَـمْ يَسْـهُ فِيهِمَـا غُفِـرَ لَـهُ مَـا تَقَـدَّمَ مِـنْ ذَنْبِـهِ"[43] vārid olmuştur, yaᶜnī "Sünen ve ādābına riᶜāyetle kim ki bir ābdest alıp ᶜakabinde iki rekᶜat namāz kılar da o namāzında bir sehv dahi etmezse onun geçmiş olan günāhı ᶜafv ve mağfiret olunur." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَلَا أُنَبِّئُكُـمْ بِمَا يُكَفِّرُ اللّٰهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ [قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ] إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَنَقْلُ الْأَقْدَامِ إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ"[44] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Āgāh olunuz ben size haber vereyim mi ki cürm ve günāhı ᶜafv ve magfiret edip derecātı yüce eden şey nedir? Mekārih üzerine isbāg-ı vuzūᵓ ve mesācide nakl-i akdām ve namāzdan sonra namāzı intizār etmektir." Yaᶜnī günāhı ᶜafv ve magfiret ettiren ve derecātı yüksek eden şeyᵓ bu ᶜamellerdir ki birincisi isbāg-ı vuzūᵓdur ki sünen ve ādābıyla maᶜan güzelce ābdest almaktır. Ve ikincisi mescidlere gidip cemāᶜatle namāz kılmaktır. Ve üçüncüsü namāzdan sonra namāzı gözetip intizār etmektir. İşte ribāt yaᶜnī aᶜmāl-i gazā ve cihād bunlardır.

[وتوضأ صلى الله عليه وسلم مرة مرة وقال "هَذَا وُضُوءٌ لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ الصَّلَاةَ إِلَّا بِهِ" وتوضأ مرتين مرتين وقال "مَنْ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ أَتَاهُ الله أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ" وتوضأ ثلاثًا ثلاثًا وقال "هَذَا وُضُوئِي، وَوُضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، وَوُضُوءُ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ"]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz aᶜzā-yı vuzūyu birer kerre gasl ederek bir ābdest alıp buyurdu ki "هَـذَا وُضُـوءٌ لَا يَقْبَـلُ اللّٰهُ الصَّـلَاةَ إِلَّا بِـهِ"[45] Yaᶜnī "Bu ābdest böyle bir ābdesttir ki Bārī taᶜālā hīçbir kimse-

403, bazı farklılıklarla.

43 Musnedu Ebī Dāvūd et-Tayālīsī, 2/260.

44 *Şerhu'n-Nevevī ᶜAlā Müslim*, 3/141; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 2/4; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 4/367; 8/150; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 1/236; 2/36, 37, 92, 133; *et-Temhīd li-Mā fi'l-Muvatta*, 20/222-224.

45 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/130; *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 1/298;

den bunsuz bir namāzı kabūl etmez." Ve bir dahi aᶜzā-yı vuzūyu ikişer kerre gasl ederek bir ābdest alıp buyurdu ki "مَنْ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ أَتَاهُ الله أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ"[46] Yaᶜnī "İkişer kerre ikişer kerre aᶜzāyı gasl ederek ābdest alan kimseye Zāt-ı Zü'l-Celāl onun ecr ve sevābını iki kerre verir." Ve bir dahi aᶜzāyı üçer kerre gasl ederek bir ābdest alıp buyurdu ki "هَذَا وُضُوئِي، وَوُضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، وَوُضُوءُ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ"[47] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "İşte bu ābdest benim ābdestimdir ve benden evvel olan enbiyā-i ᶜizāmın ābdestleridir ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sevgilisi ve halīli İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmın ābdestidir." Yaᶜnī üçer kerre ābdest aᶜzālarını yumak peygamberlerin ābdestidir demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ ذَكَرَ اللهَ عِنْدَ وُضُوئِهِ طَهَّرَ اللهُ جَسَدَهُ كُلَّهُ وَمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اللهَ لَمْ يُطَهِّرْ مِنْهُ إِلَّا مَا أَصَابَ الْمَاءَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ ذَكَرَ اللهَ عِنْدَ وُضُوئِهِ طَهَّرَ اللهُ جَسَدَهُ كُلَّهُ وَمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اللهَ لَمْ يُطَهِّرْ مِنْهُ إِلَّا مَا أَصَابَ الْمَاءَ"[48] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki ābdesti ᶜindinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr ettiyse cesedinin kāffesi pāk olur ve kim ki zikr etmezse suya değen yerleri yalnız pāk olur." Yaᶜnī her kim ki ābdest aldı ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'i tesmiye ve hamd ve şükr ve duᶜāᵓ ile zikr etti ki aᶜzāyı gasl ederken o esniye-i meᵓsūre ve edᶜiye-i mezkūreyi baᶜde't-tesmiye okudu, onun kāffe-i cesedi pāk ve tāhir olur ve her kim ki tesmiyesiz ve esniye ve edᶜiyesiz ābdest aldı, onun vücūdundan ancak gasl olunan yerleri pāk olur demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ"]

Ve dāhi ᶜaleyhi's-salātu [27] ve's-selām efendimiz "مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ

İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 1/233.

46 Buhārī, Vudūᵓ, 23, no: 158; İbn Māce, Tahāret, 47, no: 420.

47 el-Beyhakī, *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 1/298, no: 705; *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/78, no: 3661.

48 *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/417; *et-Tenvīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 10/221; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 9/294.

كَتَبَ اللّٰهُ لَـهُ بِـهِ عَشْـرَ حَسَـنَاتٍ''[49] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Her kim ki ābdesti var iken ʿalā-tuhrin takarrüb niyyetiyle ābdest alırsa Zāt-ı Zü'l-Celāl ona on hasene yazar."

]وقال صلى الله عليه وسلم ''الْوُضُوءُ عَلَى الْوُضُوءِ نُورٌ عَلَى نُورٍ''[

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''الْوُضُـوءُ عَلَى الْوُضُـوءِ نُـورٌ عَلَـى نُـورٍ''[50] Yaʿnī "Ābdest üzerine ābdest almaklık nūr üstüne nūrdur." Yaʿnī onda ziyāde-i sevāb vardır, nitekim bir hānede bir çerāg yanarken dīger bir çerāg yansa o hānenin rūşenliği ne mertebe ziyāde olur, o dahi böyledir ki mezīd-i hüsn ü kemāl ü zīnet ü cemāldir.

]وهذا كله حث على تجديد الوضوء[

Ve bunun mecmūʿu tecdīd-i vuzūʾ için bir tergīb ve teşvīktir ve dahi kındırmaktır.

]وقال عليه السلام ''إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ فَتَمَضْمَضَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ، فَإِذَا اسْتَنْثَرَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجْتِ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ'' ويروى ''إِنَّ الطَّاهِرَ كالصَّائِمِ''[

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ فَتَمَضْمَضَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ، فَإِذَا اسْتَنْثَرَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجْتِ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ''[51]

---

49 Ebū Dāvūd, Tahāret, 32, no: 62; Tirmizī, Tahāret, 44, no: 59; İbn Māce, Tahāret, 73, no: 512; *Umdetu'l-Kārī*, 3/113; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 1/352.

50 *el-Makāsıdu'l-Hasene*, 1/704, no: 1264; İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 1/234.

51 Nesāī, Tahāret, 85, no: 103; *Musnedu* Ahmed, 4/349, no: 19068; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/220, no: 446; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/132,

buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Müᵓmin ve müslim bir kimse ābdest aldığı vaktte çün ağzına su koyup mazmaza eder, onun ism ve günāhı ağzından çıkıp gider, ağzı cürm ve günāhtan pāk olur. Ve çün burnuna suyu çekip istinsār eder, kezālik vizr ve günāh burnundan dahi çıkıp zāil olur, yaᶜnī burnu dahi hatādan sālim ve pāk olur. Ve yüzünü gasl ettiği vaktte dahi zenb ve günāhı kezālik yüzünden çıkıp mündefiᶜ olur, hattā göz kirpikleri altından ki göz kapaklarının kenārlarından dahi vizr ve hatāyā çıkıp gider, yüzü dahi günāhtan pāk ve tāhir olur. Ve ellerini gasl ettiği vaktte ellerinden dahi günāhı çıkar, hattā tırnaklarının altından dahi vizri gider. Ve çün başını mesh eder, başından dahi cürm ve günāhı çıkar, hattā kulaklarının altından dahi hatāyāsı çıkar. Ve ayaklarını gasl ettiği vaktte ayaklarından hattā ayak tırnakları altından zenb ve günāhı çıkıp gider. Ondan sonra mescide yürüyüp gitmesinin ecri ve namāzının sevābı ona nāfile yaᶜnī fazla ve kār kalır. Çünkü ābdest ile kāffe-i evzār u zünūb u hatāyası gidince elbette mescide meşyinin sevābı ve namāz kılmasının ecri ona ziyāde-i mahsūl ve fazla-i kesb kalır." Ve dahi mervīdir ki tāhir sāim gibidir ki ecr ve sevābda yekdīgerine şebīh ve müsāvīdirler.

[قال عليه الصلوة والسلام "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ رَفَعَ طَرَفَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ"[52] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Kim ki ābdestini riᶜāyet-i ādāb ve itmām-ı sünen ile alıp tahsīn eylerse ve hitāmında semāya doğru başını kaldırıp "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" diye teşehhüd ve senā ve duᶜā eylerse o kimseye cennetin sekiz

no: 383.

52 İbn Māce, Tahāret 60, no: 469; Dārimī, Tahāret, 44, no: 743; *Musnedu* Ahmed, 1/274, no: 121; en-Nesāᵓī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/129, no: 140; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/126, no: 369.

kapıları açılır ki her hangisinden cennete girmek isterse ondan cennete dāhil olur."

[وقال عمر رضي الله عنه إن الوضوء الصالح يطرد عنك الشيطان وقال مجاهد من استطاع أن لا يبيت إلا طاهرًا ذاكرًا مستغفرًا فليفعل فإن الأرواح تبعث على ما قبضت عليه]

Ve Hazret-i Ömer radıyallāhu ᶜanhu buyurmuş ki "ᶜAle't-tahkīk sālih olan vuzūᵓ yaᶜnī vech-i mesnūn üzere alınıp ᶜindallāh makbūl olan ābdest insān üzerinden tasallut-ı şeytānı tard eder" ki şeytān-ı laᶜīn o mütevazzīden dūr ve baᶜīd olup ondan matrūd olur ki şerr-i şeytāndan emāndır demek olur. Ve Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Tāhir ve müstagfir ve zākir olarak yatıp dāimā tahāret ve zikr ve istigfār etmeksizin beytūtet etmek istemeyen ādem kudret ve istitāᶜati ona müteᶜallik olursa dāimā onu işleye yaᶜnī kim ki kudreti vardır ki ᶜalā-tahāretin zākir ve müstagfir olarak uykuya vara onu etsin zīrā ki ervāh makbūz olduğu hālet üzerine baᶜs olunurlar." Ve çün ᶜalā-tahāretin zikr ve istigfār ederek yatar ve o uykuda ruhu kabz olunur ᶜinde'l-baᶜs tāhir ve zākir ve müstagfir olduğu hālde rūhu baᶜs olunur ki ᶜafv ve magfiret ve cennete şāyān ve sezāvār olur demektir.

Keyfiyyetü'l-Gusl [كيفية الغسل]

[وهو أن يضع الإناء عن يمينه ثم يسمي الله تعالى ويغسل يديه ثلاثًا ثم يستنجي كما وصفت لك وَيُزِيلُ مَا عَلَى بَدَنِهِ مِنْ نَجَاسَةٍ إِنْ كَانَتْ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ كَمَا وَصَفْنَا إلا غسل القدمين فإنه يؤخرهما فإن غسلهما ثم وضعهما على الأرض كان إضاعة للماء ثم يصب الماء على رأسه ثلاثًا ثم على شقه الأيمن ثلاثًا ثم على شقه الأيسر ثلاثًا ثم يدلك [٢٨] ما أقبل من بدنه وما أدبر وَيُخَلِّلُ شَعْرَ الرَّأْسِ وَاللِّحْيَةِ وَيُوصِلُ الْمَاءَ إِلَى منابت ما كثف منه أو خَفَّ وَلَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ نَقْضُ الضَّفَائِرِ إِلَّا إِذَا عَلِمَتْ أَنَّ الْمَاءَ لَا يَصِلُ إِلَى خلال الشعر ويتعهد معاطف البدن وليتق أن يمس ذكره في أثناء ذلك فإن فعل ذلك فليعد الوضوء وإن توضأ قبل الغسل فلا يعيده بعد الغسل]

Musannif-i merhūm tahāret-i sugrā keyfiyyeti beyānından sonra tahāret-i kübrā keyfiyyeti taʿrīfine şürūʿ edip buyurdu ki keyfiyyet-i gusl ise o dahi odur ki gusl etmek isteyen kimse onunla gusl edeceği suyun kabı onun sağ eli tarafından koyup besmele-i şerīfeyi kırāet ettikten sonra iki elini vech-i mesnūn ve taʿrīf-i sābık mūcibince gasl edip sonra ādābı üzere istincāʾ eder, nitekim bahsinde vasf ve taʿrīf kılınmıştır. Ve bedeni üzerine bir necāset var ise onu dahi izāle edip gasl ede ve ondan sonra namāzın ābdesti gibi ber-vech-i taʿrīf-i mezkūr ābdest alır, fakat ayakları zemīn üzere mā-i müstaʿmel düşeceği yerde bulunurlarsa ayakları o vaktte gasl etmez, gusl tekmīlinden sonra dīger mahalle geçip onları gasl ede, çünkü mā-i müstaʿmel bilikecek yerde olurlarsa mütevazzī bir dahi onları gasl etmeğe muztarr olacağından ve onunla gasl-i evvel suyu izāʿa etmiş olur, isrāf hāsıl olacağından artık gasl-i akdām bu cihetle teʾhīri lāzım gelir. Ve ondan sonra yaʿnī baʿde'l-vuzūʾ üç kerre suyu başına döküp gasl ettikten sonra üç kerre dahi sağ omuzu üstüne ve sonra üç kerre dahi sol omzu üzerine döküp şakk-ı eymen ü eyserini gasl etmekle kāffe-i vücūdunu önden ve arttan kudreti yettiği mertebede delk ede ve baş ve sakalının saçlarını tahlīl edip suyu saçın dibine kadar īsāl ede, dilerse saçı kaba ve kesīf ola ve dilerse yufka ve hafīf ola. Ve kadınların üzerine örgüleri çözmek vācib değildir, meger ki saçı içine ve saçının dibine su vāsıl olmadığına ʿālime ola, o vaktte örgüleri çözmek üzerine vācib olur. Ve bedeninin kāffe-i meʿātif ve etrāf-ı zāhiriyyelerinin gasline ziyādesiyle iʿtinā ve dikkat ede. Ve eli zekerine düşmekten tevakkī eyleye. Ve eger eli zekerine degip mess ederse aldığı ābdesti bozulur, o ābdestin iʿādesi lāzım gelir, zīrā ki mezheb-i Şāfiʿī'de mess-i zeker ābdesti bozar ki nevākız-ı vuzūʾdan maʿdūddur. Ve kable'l-gusl ābdest alırsa baʿde'l-gusl ābdestin iʿādesi īcāb etmez.

[فهذه سنن الوضوء والغسل ذكرنا منها ما لا بد لسالك طريق الآخرة من علمه وعمله وما عداه من المسائل التي يحتاج إليها في عوارض الأحوال فليرجع فيها إلى كتب الفقه]

İşte ābdest almak ve gusl etmek sünnetleri bunlardır. ʿİlm ve ʿameli sālik-i tarīk-i āhirete muktezī olanlarını biz burada zikr ettik ve mā-ʿa-

dāsından ahvāl-i ᶜārızalarda muhtācı olacak mesāil-i sāirede dahi onları kütüb-i fıkha mürācaᶜatle taᶜallüm ede.

[والواجب من جملة ما ذكرناه في الغسل أمران النية واستيعاب البدن بالغسل وفرض الوضوء النية وغسل الوجه وغسل اليدين إلى المرفقين ومسح ما ينطلق عليه الاسم من الرأس وغسل الرجلين إلى الكعبين والترتيب و[أما] الموالاة فليست بواجبة]

Ve guslde bizim bu zikr ettiğimiz efᶜālde vācib iki emrdir, birisi niyyet ve ikincisi kāffe-i bedenin gaslidir. Ve ābdest almağın farzları niyyet ve gasl-i vech ve mirfaklara dek ellerin gasli ve baştan ona ism-i mesh ıtlāk olunur mikdārı mesh etmek ve topuklarına kadar ayakların gasli ve tertīb üzerine gasl ve mesh etmektir. Ammā müvālāt farz değildir. İntehā.

İşte burada dahi mezheb-i Hanefī'nin ihtilāfı vardır, nitekim baᶜde-mā beyān-ı keyfiyyeti sırasında zikr olunacaktır ki mezbeh-i Hanefī'de ferāiz-i gusl mazmaza ve istinşāk ve kāffe-i bedenin gaslidir, niyyet farz değildir. Ve ābdestin ferāyizi mahallinde sebkat etti, onda dahi niyyet ve tertīb farz değildir. Ve baştan meshi mefrūz ancak dört bölüğün bir bölüğüdür. İntehā.

[والغسل الواجب بأربعة بخروج المني والتقاء الختانين والحيض والنفاس وما عداه من الأغسال سنة كغسل العيدين والجمعة والإحرام والوقوف بعرفة ومزدلفة ولدخول مكة وثلاثة أغسال أيام التشريق ولطواف الوداع على قول والكافر إذا أسلم غير جنب والمجنون إذا أفاق ولمن غسل ميتًا فكل ذلك مستحب]

Ve gusl dört nesne ile vācib olur, yaᶜnī mūcibāt-ı gusl dört şeydir: Birisi zekerden veyā fercden hurūc-ı menīdir. Ve ikincisi iltikā-i hitāneyn yaᶜnī zekerin ferce duhūlüdür ki erkek ve ᶜavretten iki sünnet yerlerinin kavuşmasıdır. Ve dem-i hayzın inkıtāᶜı üçüncüsüdür, yaᶜnī ᶜavretin ᶜādeti üzere gördüğü kanın kesilmesidir. Ve dördüncüsü dem-i nifāsın inkıtāᶜıdır yaᶜnī baᶜde'l-vilādet kadınların gördükleri kanın kesilmesidir. Ve bunların mā-ᶜadāsında olan gusllerin baᶜzıları sünnetir, bayram namāzının guslü ve yevm-i cumᶜanın guslü ve ihrām giyenin

guslü ve vukūf-ı ᶜArefe vü Muzdelife'nin guslleri ve duhūl-i Mekke'nin guslü gibi. Ve baᶜzıları müstehabbdır ki eyyām-ı selāse-i teşrīk guslleri [29] ve ᶜalā-kavlin tavāf-ı vedāᶜ guslü ve kāfir-i gayr-ı cünübün baᶜde'l-islām guslü ve ifākat bulan mecnūnun guslü ve meyyiti tagsīl edenin güslü gibi bunların guslleri müstehabbdır. İntehā.

Musannif-i merhūm keyfiyyet-i gusl ve esbāb-ı vücūb ve istihbābı kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzere zikr ve beyān etmiş ve baᶜzı efᶜāl ve esbābında mezheb-i Hanefī'nin hilāfı olmakla emākin-i ihtilāfı bilinmek üzere ber-mūcib-i mezheb-i Hanefī beyān-ı keyfiyyeti ile esbāb-ı farziyyet ve vücūb ve istihbābın zikri dahi īcāb eder. Şöyle ki mezheb-i Hanefī'de gusl on bir nevᶜ üzerinedir. Beş nevᶜi farzdır ki gaybūbet-i haşefe ve inzāl-i menī ve ihtilām ve inkıtāᶜ-ı dem-i hayz ve inkıtāᶜ-ı dem-i nifās ile vācib olan gusllerdir. Ve dört nevᶜi sünnettir ki cumᶜa günü gusl eylemek ve ᶜarefe gününde ve ihrām vaktinde ve ᶜīdeynde gusl etmektir. Ve bir gusl dahi bi-tarīki'l-kifāye vācibdir ki o dahi gasl-i meyyittir, hattā cemāᶜatten baᶜzı işlese baᶜzı āherden sākıt olur, hīçbirisi işlemese cümlesi āsim olurlar, zīrā Hazret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām buyurdular ki "Müslimin müslim üzerine altı hakkı vardır." Sahābe radıyallāhu ᶜanhum dediler ki "O altı hakk nedir, buyurun." Pes buyurdular ki "Hīn-i mülākātta selām vermektir. Ve daᶜvet eylese icābet eylemektir. Ve bir kimse hayr ile nasīhat istese bildiğini dirīg etmeyip nasīhat eylemektir. Ve aksırsa teşmīt eylemektir ki "yerhamukallāh" diye duᶜā eylemektir. Ve hasta olsa onun ᶜiyādesine varmaktır. Ve fevt olsa cenāzesine hāzır olup gasl eylemektir eger kendisine münhasır ise." Ve bir gusl dahi müstehabbdır ki kāfir İslām'a geldikte gusl eylemektir. Zīrā Resūlullāh sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem gelip İslām murād edene gusl ile emr ederdi. Ammā bu guslün müstehabb olması kāfir cünüb olmadığı zamāndadır ve eger cünüb olur ise o zamānda gusl farzdır. İşte bu taᶜrīf-i icmālīden envāᶜ-ı gusl maᶜlūm olur.

Ve ber-minvāl-i muharrer egerçi hurūc-i menī sebeb-i farziyyet-i gusl olduğu bir emr-i maᶜlūm ise de ammā onda baᶜzı kuyūd-ı lāzime vardır ki onların maᶜrifetleri lāzımdır. Ez-cümle hurūc-i menī ki şehvet

ile ᶜalā-vechi'd-defk reᵓs-i zekerden çıkarsa o hurūc sebeb-i farziyyet olur. Ve eger yerinden şehvetle hareket edip ammā koptuktan sonra zekerini tutup şehveti zāil olduktan sonra zekerden menī şehvetsiz çıksa ona İmām Aᶜzam Ebū Hanīfe ve İmām Muhammed ᶜindlerinde yine gusl vācib olur. Ve İmām Ebū Yūsuf ᶜindinde vācib olmaz, hattā muhtelim dahi yaᶜnī düşünde cimāᶜ eder gören adam eger uyanıp zekerini tutup şehveti sākin olduktan sonra zekerinden menī çıksa iki imāmların yanlarında ona gusl vācib olur ve Ebū Yūsuf yanında vācib olmaz. Ve gaybūbet-i haşefe bahsine gelince ki o dahi sebeb-i farziyyet-i gusldür, onun dahi bālig ādemin zekerinin ucu sünnet yerine kadar ᶜavret fercinde yāhūd dübürde girerse kişiye ve ᶜavrete yaᶜnī fāᶜil ve mefᶜūle gusl vācib olur velev ki menī çıkmasa. Ammā eger bir hayvāna veyā ölmüş bir karıya veyāhūd bir küçük kıza ki onun gibi cimāᶜı tahammül etmeyen sagīrenin fercine zeker dāhil olursa menī çıkmayınca o ādeme gusl farz olmaz, lākin ᶜAllāme İsbīcābī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki zikr olunan sagīre kızın fercine bir ādem zekerini idhāl ederse menī çıkmazsa da o ādama gusl vācib olur. Ve ihtilām ise ki o dahi sebeb-i farziyyet-i gusldür. Eger bir kimse uykudan uyanıp döşeğinde veyāhūd esbābında veyāhūd uyluklarında yaş görse ve düşünde cimāᶜ ettiği hātırına gelse veyāhūd tahkīk edip ki o yaş menīdir veyāhūd mezīdir veyā menī ve mezī olduğunu şekk etse o kimseye gusl farz olur, lākin ihtilām hātırına gelmese ve o yaşı menī tahkīk edip yāhūd şekk etse yine gusl vācibdir. Ammā o yaşı tahkīk etse ki mezīdir, gusl üzerine vācib olmaz. "Mezī" ᶜinde'l-mülāᶜabe cimāᶜdan evvel bilā-defk çıkan rakīk ve yufka suya denilmiştir. Ve "menī" şehvet ve defk ile çıkan kalın suya denilmiştir. Ve "ihtilām" düşünde cimāᶜ etmek maᶜnāsına gelmiştir. Ve eger uykudan uyanıp zekerin deliğinde veyā ucunda yaş görse ve ihtilām hātırına gelmese eger yatmaktan evvel zekeri hareket üzere imişse ona gusl vācib olmaz. Ve eger yatmaktan evvel zekeri yavaş ve sākin iken gusl vācib olur ve bu hükm eger o kimse oturmaktan veyāhūd kıyāmdan yatmış ise. Ammā eger yanı üzerine yatmış ise veyāhūd tahkīk edip ki o yaş menidir, üzerine gusl vācibdir. Ve bir kimse eger ihtilām olsa ve zekerinden hīçbir nesne çıkmasa bi'l-ittifāk ona gusl vācib olmaz. Ve bu

hükmde ᶜavret dahi kişi gibidir. Ve eger bir kimse cimāᶜ etse veyāhūd ihtilām olsa, ammā tebevvül etmezden evvel gusl etse ve guslden sonra menīsinden bākī kalan fazla çıksa Ebū Hanīfe ve Muhammed yanında tekrār gusl üzerine [30] vācib olur, Ve İmām Ebū Yūsuf yanında vācib olmaz. Ve bir sarhoş kimse o hālinden ayılıp esbābında bir menī görse onun üzerine gusl vācib olur ve eger mezī görse gusl vācib olmaz. Ve bayılmış olan kimsenin hükmü dahi böyledir. Ve hayz ve nifās kanlarının inkıtāᶜında dahi ᶜavretlerin üzerine gusl etmek farzdır.

Ve guslün ferāizi mazmaza ve istinşāk ve kāffe-i cesedin gaslidir, yaᶜnī ağzı ve burnu ve sāir bedeni yumaktır, fakat müteᶜazzir yerlerin ki gözünün ve göbeğin içinin gasli gibi o mevāziᶜ-i müteᶜazzirenin yumaları lāzım değildir. Ammā elinde olan hātem eger vāsiᶜ ise onun tahrīki sünnettir ve eger dar olup altına su dāhil olmazsa tahrīki farzdır. Delk-i beden farz değildir, yaᶜnī bedenin oğması farz değildir, belki sünnettir ve baᶜzıları müstehabbdır demişler.

Ve guslün sünnetleri ise onun iki elini ve fercini gasl eylemek ve eger bedeni üstünde bir necāset var ise onu dahi gasl eylemek ve namāz ābdesti gibi bir ābdest almak, fakat mā-i müstaᶜmel düştüğü yerde durmuş ise o vakit ayaklarını gasl etmez, onların gasllerini sonraya teʾhīr eder. Ve gasli üçer kerre olmak ve ondan sonra iki ayaklarını āher bir mahalle intikālinden sonra yumak ve guslün ᶜakabinde bilā-teʾhīr gasllerine müsāraᶜat kılınmak ve menābit-i şaᶜra suyu īsāl etmektir. Bunların kāffesi sünnettir. Ve niyyet dahi kezālik sünnettir. İntehā.

Keyfiyyetü't-Teyemmüm [كيفية التيمم]

[من تعذر عليه استعمال الماء لفقده بعد الطلب أو بمانع له عن الوصول إليه من سبع أو حابس أو كان الماء الحاضر يحتاج إليه لعطشه أو لعطش رفيقه أو كان ملكا لغيره ولم يبعه إلا بأكثر من ثمن المثل أو كان به جراحة أو مرض وخاف من استعماله فساد العضو أو شدة الضنا فينبغي أن يصبر حتى يدخل عليه وقت الفريضة ثم يقصد صعيدا طيبا عليه تراب طاهر خالص لين بحيث يثور منه غبار ويضرب عليه كفيه ضاما بين أصابعه ويمسح بهما جميع وجهه مرة واحدة وينوي عند

ذلك استباحة الصلاة ولا يكلف إيصال الغبار إلى ما تحت الشعور خفت أو كثفت ويجتهد أن يستوعب بشرة وجهه بالغبار ويحصل ذلك بالضربة الواحدة فإن عرض الوجه لا يزيد على عرض الكفين ويكفي في الاستيعاب غالب الظن]

Ve teyemmüm keyfiyyeti ise yaʿnī izāle-i necāset-i hükmiyye teyemmüme muhtāc olan kimsenin vech-i mesnūn üzere teyemmüm etmesinin keyfiyyeti beyānı ise fakdına veyā taʿassür-i vüsūl ve taʿazzür-i istiʿmāline bināen refʿ-i hades-i asgar u ekberde istiʿmāl-i māʾa kudreti taʿalluk etmeyen ādem ber-vech-i ātī teyemmüm eder, yaʿnī ref-i hadese muhtāc olan kimse baʿde't-taleb yaʿnī suyu aradıktan sonra bulamazsa veyāhūd bulmuş ammā yolu üstünde bir aslan bulunmuş ve onun vusūlüne māniʿ olmuş veyāhūd kendisi bir zālimin yedinde mahbūs ve tutsak olup suya varamaz veyāhūd bulduğu suya susamasından veyā refīkinin susamasından dolayı ona ihtiyācı olup umūr-ı tahārete o suyu sarf edemez veyā o su āherin mülkü olup semen-i misli ile ona beyʿ etmez ki kıymetinde semen-i mislden ziyāde ona bir bahā ister veyāhūd kendi bedeninde bir yara ve cirāhat olup veyā bir hastalığı vardır ki suyu istiʿmāl ederse istiʿmāliyle yā bir ʿuzvu fesāda uğrar veyā hastalık ve ālāmı ziyāde olup dınāsı müştedd olmaktan havf eder de suyu istiʿmāl edemez. Refʿ-i hades kasdıyla tāhir bir yere varır ki o yerin üstünde hālis ve ondan toz kopar bir yumuşak toprak vardır, iki eli ile parmakları birbirine mültesık ve yapışık olarak ve iki ayası açık olarak o yere darb eder ve onlarla yüzünün kāffesini mesh eder ve onunla istibāha-i salātı niyyet eyler. Saçlarının altlarına yaʿnī menābit-i şuʿūra īsāl-i gubār lāzım değildir, isterse saçı kesīf olsun ve isterse hafīf olsun. O kadar cehd eder ki yüzünün kāffesini mesh ile istīʿāb ede ve o dahi darbe-i vāhide ile hāsıl olur, zīrā yüzünün eni yaʿnī ʿarzı iki ayaların ʿarzından daha ziyāde enli değildir. İstīʿābda agleb-i zann kāfīdir, yaʿnī istīʿāb ettiğine ekser-i zannı hāsıl olur ise ona kifāyet eder. Ve teyemmümde gubār ile mesh-i vech etmek bir kerredir, yaʿnī gasl gibi üç kerre değildir.

[ثم ينزع خاتمه ويضرب ضربة ثانية يفرج بها بين أصابعه ثم يلصق ظهور يده اليمنى ببطون أصابع يده اليسرى بحيث لا يجاوز أطراف الأنامل من إحدى الجهتين عرض المسبحة من الأخرى ثم يمر يده اليسرى من حيث وضعها على ظاهر

ساعده الأيمن إلى المرفق ثم يقلب بطن كفه اليسرى على باطن ساعده الأيمن ويمرها إلى الكوع ويمر بطن إبهامه اليسرى على ظاهر إبهامه اليمنى ثم يفعل باليسرى كذلك ثم يمسح كفيه ويخلل بين أصابعه]

Ve ondan sonra hātemi olduğu hālde onu parmağından çıkarır. Ve parmakları birbirinden açıp yaʿnī araları açık olarak bir dahi iki elini yere darb edip kaldırır. Ve sağ eli parmaklarının arkaları sol eli parmaklarının içi yaʿnī bātınları üzerine koyup yapıştırır ki iki cihetinden parmaklarının etrāfı müsebbiha parmağının enine tecāvüz etmeye. Ve elini koyduğu yerden sağ elinin sāʿidi üzerine dirseğe kadar imrār ederek çeker götürür, sonra sol elinin ayasını çevirip [31] sağ elinin sāʿid-i eymeni içi üzerine koyar ve bilezik yerine dek çekip götürmekle imrār ede. Ve sol elinin baş parmağı içi ile sağ elinin baş parmağının arkasını mesh eder, sonra sağ eline işleyip mesh ettiği gibi sol eline dahi öyle işler ve onun gibi mesh eder. Ve ondan sonra iki ayayı dahi mesh edip parmaklarını tahlīl eyler.

[وغرض هذا التكليف تحصيل الاستيعاب إلى المرفقين بضربة واحدة فإن عسر عليه ذلك فلا بأس بأن يستوعب بضربتين وزيادة وإذا صلى به الفرض فله أن يتنفل كيف شاء فإن جمع بين فريضتين فينبغي أن يعيد التيمم للثانية وهكذا يفرد كل فريضة بتيمم والله أعلم]

Ve bu teklīften garaz ve maksad odur ki darbe-i vāhide ile dirseklere kadar istīʿāb-ı mesh etmekliktir. Eger bu siyāk üzere teyemmüm etmek merd-i müteyemmime müteʿassir olur ise iki darbe ve daha ziyāde ile istīʿābda bir beʾs yoktur. Ve çün o teyemmüm ile farz namāzını kılar, o teyemmümle dilediği nāfileleri dahi edāʾ eder fakat iki farīzaya olmaz, her bir farz için bir teyemmüm lāzımdır. İntehā.

Bu mebhas dahi mezheb-i Şāfiʿī üzerine tertīb ve beyān olunmuş ve mezheb-i Hanefī ise kezālik baʿzı yerlerinde ona muhālefet etmiştir. Mezheb-i Hanefī mūcibince keyfiyyet-i teyemmüm ise o dahi böylecedir ki teyemmümün şerāit ve erkānı vardır. Rüknleri ise ellerini iki kerre toprak üzerine vurmaktır ki bir vuruşta yüzünü mesh eder ve ikinci vuruşta ellerini dirsekleriyle maʿan mesh eyler. Ve keyfiyyeti ise evvelā

kasd-ı tahāret ile iki elini yer üzerine veyāhūd direk cinsinden bir nesne üzerine parmakları birbirinden ayrı olarak vura ve ileriye süre ve kendi tarafına geriye çeke, sonra kaldırıp iki baş parmaklarını birbirine vurup bir kerre silke. Ve zāhir-i rivāyette ve İmām Ebū Yūsuf katında iki kerre silke, zīrā ki yüzünü ve ellerini toprak ile bulaştırmak vācib değildir. Ve ᶜalā-kile'r-rivāyeteyn ber-minvāl-i muharrer ellerini silkedikten sonra yüzünü onlarla mesh ede, sonra bir dahi yere vura ve sağ elini sol eli ile ve sol elini sağ eli ile parmakları ucundan dirseklerine varınca mesh eder. İmām Kerhī ᶜindinde ve zāhir-i rivāyette ashāb-ı Hanefī'den mervīdir ki yüzünü ve ellerini mesh ile kaplamak yaᶜnī istīᶜāb-ı mesh etmek vācibdir, ammā Hasen b. Ziyād'ın yine Hanefī ashābı üzerine ettiği rivāyet mūcibince meshin istīᶜābı vācib değildir, hattā bir ᶜuzvun rubᶜunu terk edip mesh etmese teyemmümü cāizdir demiş. Ve bu rivāyete göre yüzüğün çıkarması veyā parmakların tahlīli vācib kalmaz. Ammā rivāyet-i İmām Kerhī üzerine aᶜzā-i teyemmümden bir azacık yer terk olunup mesh olunmazsa o teyemmüm cāiz olmaz. Ve bu rivāyete bināen yüzüğün çıkarması ve parmakların tahlīli vācib olur. Ve ihtiyāta riᶜāyet ederek hātemi çıkarmak ve esābiᶜi tahlīl etmek daha evlādır, hattā İmām Muhammed'in ᶜindinde eger iki ayalarının arkaları terk olunup mesh olunmazsa o teyemmüm cāiz olmaz. Ve iki dirseğinden elleri kesilen kimsenin teyemmümde kesilen yerleri yalnız mesh eder.

Ve teyemmümün şartları ise onlar dahi evvelā niyyet etmektir, niyyetsiz teyemmüm cāiz olmaz. Ve maᶜmūr ve şenlik bir yerde ise veyāhūd beyābānda olup ammā ekser-i zann ve agleb-i tahmīninde onun etrāfında su olup aradığı hālde bulacağını ᶜaklı keserse veyā kurbünde bir su olduğu ona bir kimse haber verirse onu yaᶜnī suyu arayıp taleb etmek dahi şarttır ki kable't-taleb teyemmüm etse teyemmüm cāiz olmaz. Ammā ekser-i zann ve agleb-i tahmīni su olmadığına zāhib olursa veyāhūd harāb çöllerde bulunmuştur, o vaktte ona taleb şart değildir, kable't-taleb aramaksızın teyemmüm etse teyemmümü cāizdir. Ve o yerlerde su maᶜdūm ve mefkūd idüğine ona bir haber veren olduysa onda bi'l-ittifāk talebsiz teyemmümü cāiz olur. Ve dahi suyun istiᶜmāli üzerine kudreti olmamak şarttır ki onun yanında su bulunur, ammā

onu istiᶜmāl edemez veyā istiᶜmāliyle mutazarrır olur o vaktte o ādeme teyemmüm etmek cāiz olur. Meselā marīz ve hasta olup suyun istiᶜmāline kudreti yoktur veyāhūd istiᶜmāliyle hastalığının ziyādesi veyā sağ olmasının butᵓü ve teᵓehhürü olacaktır, bu havf ile ona teyemmüm etmek cāiz olur ve hakkında o su maᶜdūm hükmünde olur. Hattā ᶜAllāme İsbīcābī şerhinde demiş ki cünüb olan kimse cemīᶜ-i cesedinde veyāhūd cesedinin ekserinde yaralar veyāhūd çiçek çıbanları olsa ve teyemmüm etse cāizdir, hattā yarasız yerlerini gasl etmek dahi ona vācib olmaz ve kezālik ābdest aᶜzālarının cemīᶜisinde veyāhūd ekseri üzerinde cirāhāt bulunursa o kimseye teyemmüm etmek cāizdir. Ammā cirāhat aᶜzālarının ekallinde olup ekserleri sahīh ve yaradan sağ iseler o vaktte sağ olan yerleri gasl eder ve yaralı olan yerlerini mesh eder, eger meshleri zarar vermezse.

Ve dahi beldede mukīm olan bir cünüb kimse sağ ve sahīh iken su ile igtisāl eder olsa soğukluk helākinden yāhūd ona hasta etmesinden havf etse İmām Ebī Hanīfe rahimehullāh ᶜindinde o ādem eger teyemmüm ederse teyemmümü cāiz olur. Ve eger beldeden dışarı yerde ise bi'l-ittifāk teyemmüm etmesi cāiz olur, hattā beldeden müsāfereten veyāhūd odun getirmek için [32] çıksa yāhūd bir köyden bir köye gider olsa ona teyemmüm etmek cāizdir. Eger sudan bir mīl kadar mesāfe olursa, mīl dört bin adımdır ki fersahın bir sülüsüdür, beldeden cünüb çıkmışsa yāhūd yolda cünüb olmuşsa farkı yoktur. Ve eger bir kimse su ona yakın iken bilmeyip teyemmüm edip namāz kılsa namāzı cāizdir.

Ve eger refīkinde su olsa refīkinden istemeksizin teyemmüm etmek cāiz değildir. O dahi eger agleb-i zannında taleb etmekle kendiye verir ve eger refīki suyu verir, ammā kıymetsiz vermez, eger yanında akçesi yok ise bahā ile almaz ve bi'l-icmāᶜ teyemmüm etmesi cāizdir. Ve eger akçesi var ise suyu kıymeti ile refīkinden almak lāzım gelir, o hāl ile ki yol levāzımātından ve ona ihtiyācı olan gerek yemek ve gerek içecek suyun bahāsından ziyāde akçesi veyāhūd mālı bulunur ise ve o refīk o suyu kıymeti ile verirse veyāhūd gabn-ı yesīr ile verirse. Ammā eger refīki gabn-ı fāhiş ile ona verirse o vaktte alması lāzım gelmez ve te-

yemmüm ona cāiz olur. Gabn-ı fāhiş odur ki o aldığı nesneyi takvīm edenler verdiği kıymeti kodukları kıymetin altında dāhil olmaz, belki kıymeti ziyādedir. Meselā bir destī suyu beş paraya alınsa takvīm edenlerden bir kimse beş para değer demez, baᶜzı bir para değer ve baᶜzı iki para değer ve baᶜzı üç para değer derler, hīçbir kimse beş para değer demez. Ve baᶜzılar demişler ki gabn-ı fāhiş odur ki her nesnenin kıymeti iki kat olmaktır.

Duhūl-i mescid ve mess-i Mushaf için vākiᶜ olan teyemmümle namāz kılınmaz, zīrā teyemmümün sıhhati için namāzın niyyeti dahi şarttır. Velākin secde-i tilāvet için ve nāfile yaᶜnī tetavvuᶜun namāzı için veyāhūd cenāze namāzı için vākiᶜ olan teyemmüm ile farīzayı kılmak yaᶜnī namāz-ı mefrūzayı edāᵓ etmek cāizdir.

Ve müsāfir olan kimse suyu bulmazsa ona müstehabb odur ki namāzı āhir-i vaktine dek teᵓhīr ede, lākin ifrāt-ı teᵓhīr etmeye ki namāz mekrūh vaktine erişe. Ve namāz vakti dāhil olmadan teyemmüm etse mezheb-i Hanefī'de cāizdir. Sicn ve zindānda mahbūs olan kimseye cāizdir ki teyemmüm edip namāz kıla, velākin sonra iᶜāde eder ki Ebū Hanīfe ve İmām Muhammed ᶜaleyhime'r-rahme böyle demişler ve İmām Ebū Yūsuf iᶜāde etmez demiştir. Ve diyār-ı harbde esīr olan ādeme hīç su vermeseler teyemmüm eder ve işāret ile namāz kılar, sonra da iᶜāde eder.

Ve İmām Ebū Hanīfe ve İmām Muhammed'in yanlarında yer cinsinden olan her nesne ile teyemmüm etmek cāizdir ki kum ve taş ve zırnīh ve sürme ve mürde-seng ve kireç ve aşı ki kızıl balçıktır ve kīl-i Ermenī ve emsālleri gibi ki bunlarla teyemmüm etmek cāizdir. Velākin yer cinsinden olmayan nesne ile teyemmüm etmek cāiz değildir ki altın ve gümüş ve demir ve kurşun ve buğday ve sāir hubūbāt ile teyemmüm etmek cāiz olmaz. Ve eger bunların üzerlerinde toz var ise Ebī Hanīfe ᶜindinde tozlarla teyemmüm etmek cāizdir. Ve İmām Muhammed'in dahi iki rivāyetlerinden bir rivāyette dahi toz ile teyemmüm etmek cāizdir.

Ve yine Ebū Hanīfe ve Muhammed'in yanlarında teyümmümün şartı odur ki hemān insānın eli mücerred yere veyāhūd yer cinsinden olan

nesneye değmektir, hattā ellerini üzerine toz olmayan perk taşın üzerine veyāhūd bir yaş yerin üzerine koyup ellerine bir nesne yapışmasa da Ebū Hanīfe'de ve ᶜalā-rivāyetin İmām Muhammed'de teyemmüm cāizdir. Ve perk taş ile altın ve gümüşün arasındaki fark odur ki altın ve gümüş egerçi yerde halk olmuşlar, ammā āteşte erirler ve āteşte taş erimez. Ve dahi pişmiş kiremit ile teyemmüm etmek ᶜale'l-ıtlāk İmām Ebū Hanīfe ᶜindinde cāizdir, ammā İmām Muhammed'de ufanmışsa veyā döğülmüş veyāhūd üzerinde toz bulunmuş ise cāiz olur ve illā cāiz olmaz demiş, fakat tozun aslı dağ olmak şarttır. Ve eger tozun aslı su olursa onunla teyemmüm etmek cāiz olmaz. Ve çorak ve şūr yer dahi toz makāmındadır. Ve ᶜAllāme İsbīcābī şerhinde zikr etmiş ki çorak yer ile teyemmüm etmek cāizdir, lākin İmām Şemsü'l-eᵓimme es-Serahsī demiş ki sahīh kavl budur ki toz ile teyemmüm etmek cāiz değildir, *Muhīt* kitābında böyle zikr etmiştir. Ve bir kimse kendi esbāb ve siyāblarının tozuyla veyāhūd āher zevāt-ı muᶜayyenenin tozlarıyla yāhūd rüzgār tozu getirip teyemmüm isteyen ādemin yüzüne ve ellerine vurup ve kendi dahi yüzünü ve ellerini teyemmüm niyyeti ile mesh eylese Ebū Hanīfe ve Muhammed ᶜindlerinde cāizdir ki başka toprak bulursa; bulmazsa hisāb birdir. Ammā İmām Ebū Yūsuf ᶜindinde başka bir toprak bulursa zikr olunanların tozlarıyla teyemmüm etmek cāiz değildir.

Ve eger bir müsāfir kimseye yağmur yağıp bi'l-cümle esbābı ve atının eyerini ıslatıp hīç kuru toprak bulamazsa ve su dahi bulamazsa gerektir ki esbāblarından her birini çamur ile bulaştırıp kurutsun ve ovup onunla teyemmüm etsin, zīrā çamur ile teyemmüm etmek cāiz değildir. Beyāz kireç ile ve bardaklarla ve küpler ile ve balçık çanaklarıyla ve kesekten yapılmış olan duvarlarla üzerlerinde gubār olsun olmasın teyemmüm etmek cāizdir, ammā çanaklar kurşun ile içi veyā dışı boyanmış olsa o vaktte teyemmüm etmek cāiz olmaz, meger ki üzerlerinde gubār ve toz bulunur. Ve eger saksılarla teyemmüm olunsa eger hālis topraktan düzülmüşse ve topraklarıyla hīç dermān koyulmamışsa cāizdir. Ve eger dermān katılmış ise cāiz olmaz. Kül ile teyemmüm etmek cāiz değildir, ammā eger kül ile toprak karışıp toprak gālib olmuşsa cāiz olur. Ve eger kül gālib olmuştur, cāiz olmaz.

Ve eger bir yere [33] necāset değse lākin yer güneşten kuruyup necāsetin eseri kalmazsa zāhir-i rivāyette o yer üzerine namāz kılmak cāiz olur. Ammā teyemmüm etmek o yerden cāiz olmaz velākin yine ashāb-ı Hanefī'den rivāyet olunmuş ki teyemmüm etmek dahi cāizdir. Ve bir kimse bir yerden teyemmüm etse āher kimse dahi gelip o yerden teyemmüm eylese cāizdir. Ve cünüb ādem ve ābdestsiz ādem teyemmümde müsāvīdir. Ve bir kimse su bulmayıp teyemmüm birle namāz kılsa sonra namāz vakti bākī iken su bulsa iᶜāde etmez.

Ve memleket içinde su var iken sağ ādem meyyit namāzı üzerine geçmek havf etse ona cāizdir ki teyemmüm ile o meyyit namāzı kıla. Ammā imāmet velīsi ise ona cāiz olmaz. Ve bayram namāzında ābdesti bozulan ādemin dahi hurūc-ı vakt havfıyla eger teyemmüm edip namāzını bināᵓ ile itmām eylese bilā-hilāf teyemmüm etmesi cāizdir. Ve eger hurūc-ı vakt havfı yok ise yalnız Ebū Hanīfe katında cāizdir.

Ve her ne ki ābdesti bozarsa teyemmümü dahi bozar. Ve suyu görmek ve istiᶜmāline kudreti taᶜalluk etmek dahi teyemmümü bozar. Ve müteyemmim olan kimse ābdest alan tāifeye imām olsa Ebū Hanīfe'nin ᶜindinde imāmeti cāizdir. Ve bir farīza için edilen teyemmüm ile dīger farzlar dahi edāᵓ olunur, yaᶜnī her bir farz için başka başka teyemmüm etmek vācib değildir. Teyemmüm-i vāhid ile farz ve neflden edāᵓ ve kazādan dilediğini vakt-i vāhidde veyāhūd evkāt-ı müteᶜaddidede edāᵓ eder, mādem ki su bulmaya veyāhūd hades vākiᶜ olmaya, zīrā ki teyemmüm hadesi izāle edici bir tahāret-i mutlakadır, o dahi ābdest gibidir. İntehā.

el-Kısmu's-Sālisü Mine'n-Nezāfeti

[القسم الثالث من النظافة]

[التنظيف عن الفضلات الظاهرة وهي نوعان أوساخ وأجزاء]

Ve tahāretin yaᶜnī nezāfetin ve pāklığın ikinci kısmı ise ki fazalāt-ı zāhireden yaᶜnī cesedin zāhirinde olan ziyāde ve artık nesnelerden beden-i insānı pāk etmektir. O fazalāt ise iki nevᶜdir ki evsāh yaᶜnī bede-

nin kīrliği ve eczāʾ yaʿnī bedenin baʿzı eczā-i zevāyididir, sünnet olmak ve tırnak kesmek ve şaʿr-ı harāmı izāle etmek gibi şeylerdir.

et-Nevʿü'l-Evvel el-Evsāhu'r-Rutūbātu ve'l-Mütereşşihatu ve Hiye Semāniyetün

[النوع الأول الأوساخ والرطوبات المترشحة وهي ثمانية]

Birinci nevʿi ise ki evsāh-ı beden ve rutūbāt-ı müteresşihadır, onlar sekiz şeydirler, yaʿnī zāhir-i bedende husūle gelen yaşlık ve kīrlik sekiz nevʿdir.

[الأول ما يجتمع في شعر الرأس من الدرن والقمل فالتنظيف عنه مستحب بالغسل والترجيل والتدهين إزالة للشعث عنه وكان صلى الله عليه وسلم يدهن الشعر ويرجله غبًا ويأمر به ويقول صلى الله عليه وسلم "اِدَّهِنُوا غِبًّا" وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ كَانَ لَهُ شَعْرَةٌ فَلْيُكْرِمْهَا" أي ليصنها عن الأوساخ ودخل عليه رجل ثائر الرأس أشعث اللحية فقال "أَمَا كَانَ لِهَذَا دُهْنٌ يُسَكِّنُ بِهِ شَعْرَهُ" ثُمَّ قَالَ "يَدْخُلُ أَحَدُكُمْ كَأَنَّهُ شَيْطَانٌ"]

Birinci nevʿi ise başının saçında hāsıl olan kīr ve bitin yıkamak ve taramak ve dühn yağı sürmekle o saçın izāle-i şaʿas ve temīz ve pāk etmesidir, zīrā onun pāk etmesinin ʿameli müstehabbdır ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu ahyānen işlemiş ve onunla emr ve fermān etmiştir, hattā mervīdir ki saçına aralıkta yağı sürüp birle "اِدَّهِنُوا غِبًّا"[53] buyurmuştur, yaʿnī "Aralıkta saçınıza yağı sürünüz" demektir. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ كَانَ لَهُ شَعْرَةٌ فَلْيُكْرِمْهَا"[54] diye emr ve irāde etmiştir, yaʿnī "Kim ki bir saçı vardır, onu ikrām etsin ki kīrden saklayıp evsāh-ı hāsıladan onu mersūn tutsun." Ve bir günde huzūr-ı ʿālīsine bir ādem başının saçı sāir ve lihyesi dahi müteşaʿʿis olarak dāhil oldukta ʿaleyhi's-selām efendimiz "أَمَا كَانَ لِهَذَا دُهْنٌ يُسَكِّنُ بِهِ شَعْرَهُ" diye melāmet etmiş, yaʿnī "Bunun saçını teskīn edecek bir yağı yok muydu?" buyur-

---

53 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/293.

54 *Kenzu'l-ʿUmmāl*, 6/660, no: 17267.

muş. Ve dahi ondan sonra "يَدْخُلُ أَحَدُكُمْ كَأَنَّهُ شَيْطَانٌ"[55] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Sizin biriniz sanki şeytān gibi yanıma girer" yaᶜnī kīrden ve saçı taramaksızlıktan ve ona yağı sürmeksizlikten onun saçı kīrli ve dağınık diken gibi durmuş olduğu hālde sanki şeytān-ı laᶜīnin heyᵓet-i münkeresi gibi bir heyᵓette bizim huzūrumuza sizin baᶜzı efrādınız dāhil oluyor demek olur ki bundan bir emr-i zımnī anlaşılır ki saçınızı kīrden saklayıp şeytānın heyᵓet-i münkeresi gibi bir heyᵓette bulunmayınız demektir. "Tercīl" egerçi lügatte artmağa gelmiştir velākin saçı tarayıp düzmek ve onu pāk ve güzel etmek maᶜnāsında dahi istiᶜmāl olunmuştur ki bu makāmda bu maᶜnā murād buyurulmuştur. Ve "şaᶜas" saçın toz ve gubār ile kīrlenip karma karışık bir hālde bulunmak maᶜnāsınadır. Ve "gıbb" kesr-i gayn iledir ki bir işi bir gün işleyip ve bir gün veyā dahi ziyāde terk etmek maᶜnāsına gelmiştir. İşte bu edille ile baş kılı ve sakalın tercīli müstehabb olduğu sābit oldu.

[الثاني ما يجتمع من الوسخ في معاطف الأذن والمسح يزيل ما يظهر منه وما يجتمع في قعر الصماخ فينبغي أن ينظف برفق عند الخروج من الحمام]

Ve ikinci nevᶜi kulakların maᶜan taraflarında müctemiᶜ olan kīr ve vesahın izāle ve pāk etmesidir, egerçi kulakların meshi [34] zāhirde olan kīri izāle ve defᶜ eylerse de ammā sımā1-ı üzünde yaᶜnī kulağın deliğinde olan kīr bilikir, mesh ile gitmez ki mahsūs bir tenkiye ve tanzīfe muhtācdır. İşte kaᶜr-ı sımāhta müctemiᶜ olan evsāhı hammāmdan çıktıktan sonra rıfk ve līnetle izāle ve kulak deliğinin dibi dahi temīz ve pāk etmek lāzımdır, zīrā ki o evsāhın orada olan ictimāᶜı ola ki semᶜe zarar verir, yaᶜnī sağırlık hāli gibi bir hāle düşer.

[الثالث ما يجتمع في داخل الأنف من الرطوبات المنعقدة الملتصقة بجوانبه ويزيلها بالاستنشاق والاستنثار]

Üçüncü nevᶜ burnun içinde müctemiᶜ olup burnun cevānibinde yapışan evsāhtır, o dahi istinşāk ve istinsār ile ihrāc ve izāle ve pāk ve temīz etmesi lāzımdır.

---

55 Muvatta, Şaᶜar, 7; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 8/428, no: 6043; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 7/2845.

[الرَّابِعُ مَا يَجْتَمِعُ عَلَى الْأَسْنَانِ وطرف اللسان من القلح فيزيله السواك والمضمضة وقد ذكرناهما]

Dördüncü nevᶜi dişlerin üzerine ve lisān etrāfına müctemiᶜ olan kalah yaᶜnī diş sarılmaktır ki o diş sarılığı mesbūk olan zikr ve beyān ve taᶜrīfimiz vech üzere mazmaza ve istiᶜmāl-i sivāk ile izāle ve onu pāk etmek gerektir.

[الخامس ما يجتمع في اللحية من الوسخ والقمل إذا لم يتعهد ويستحب إزالة ذلك بالغسل والتسريح بالمشط وفي الخبر المشهور أنه صلى الله عليه وسلم كان لا يفارقه المشط والمدرى والمرآة في سفر ولا حضر وهي سنة العرب وفي خبر غريب أنه صلى الله عليه وسلم كان يسرح لحيته في اليوم مرتين وكان صلى الله عليه وسلم كث اللحية]

Beşinci nevᶜ sakalda hāsıl ve müctemiᶜ olan vesah ve bittir ki sakalın taramasına ve yıkamasına bakmazsa o bit ve evsāh saç arasında ve dibinde bilikir, onun dahi gasl ve tesrīh yaᶜnī yumak ve tarak ile taramakta izālesi ve pāk etmesi müstehabbdır ki haber-i meşhūrda gelmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz sefer ve hazarda muşt ve midrā ve mirʾāta müfārik olmaz idi. "Muşt" tarak maᶜnāsınadır. Ve "midrā" kesr-i mīm ve feth-i rāʾ ile boynuz veyā demirden çuvaldız gibi bir nesnedir ki ᶜavretler onunla saçların düzeltip ıslāh ederler, dahi ondan tarakla tararlar. Ve "mirʾāt" ayna maᶜnāsınadır. Yaᶜnī efendimizin seferde ve gerek hazarda yaᶜnī sākin olduğu beldenin içinde mukīm olduğu hengāmda tarak ve midrā ve mirʾātı yanında buldurup kendinden onları ayırmazdı ki bu hālet ᶜArab'ın sünnet ve tarīk ve ᶜādetleridir. Ve āher bir haber-i garībde vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz günde iki kerre lihye-i şerīfelerini tarardı. Ve ᶜaleyhi's-selām efendimizin lihye-i şerīfesi kess idi, yaᶜnī kaba idi.

[وكذلك كان أبو بكر وكان عثمان طويل اللحية رقيقها وكان علي عريض اللحية قد ملأت ما بين منكبيه]

Ve yine Ebū Bekr radıyallāhu ᶜanhu lihyesi dahi öyle idi. Ve ᶜOsmān ᶜaleyhi'r-rıdvānın sakalı uzun ve yufka idi. Hazret-i ᶜAlī kerremallāhu

vechehu ᶜarīzu'l-lihye idi ki sakalı iki menkibinin aralarını doldurmuş idi. "Menkib" feth-i mīm ve kesr-i kāf ile ketifle kol kemiği cemᶜ olduğu yer maᶜnāsınadır ki mecmaᶜ-ı ᶜazm-ı ᶜadud u ketife ıtlāk olunmuştur.

[وفي حديث أغرب منه قالت عائشة رضي الله عنها اجتمع قوم بباب رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرج إليهم فرأيته يطلع في الحب يسوي من رأسه ولحيته فقلت أوتفعل ذلك يا رسول الله فقال "نَعَمْ، إِنَّ اللهَ يُحِبُّ مِنْ عَبْدِهِ أَنْ يَتَجَمَّلَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ"]

Ve dahi ondan agreb bir hadīste gelmiş ki Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki bir gün ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin kapısına bir kavm bilikip müctemiᶜ oldu. Ve Hazret-i Risālet-penāhī onların yanlarına gitmek üzere çıkmakla başı ve sakalı tesviye ederekten çıktığını görünce, ben "Yā Resūlallāh, onu işler misin?" dediğimde o dahi "neᶜam" diye fermān buyurdular. Ve "نَعَمْ، إِنَّ اللهَ يُحِبُّ مِنْ عَبْدِهِ أَنْ يَتَجَمَّلَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ" buyurdu ki hulāsa-i meʾāli: "Evet işlerim, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl kulundan dīn kardeşlerinin yanlarına çıkarken tecemmül etmek fiᶜlini sever" demektir, yaᶜnī bir müʾmin bir müʾmine çıkacak olsa mütecemmil olarak çıkması ᶜindallāh mahbūb ve marzīdir ki nefsi gözüne hakīr göstermeye ki güzelce bir heyʾet ile çıka. "Tecemmül" lügatte ululuk göstermek maᶜnāsına gelmiştir.

[والجاهل ربما يظن أن ذلك من حب التزين للناس قياسًا على أخلاق غيره وتشبيهًا للملائكة بالحدادين وهيهات فقد كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مأمورًا بالدعوة وكان من وظائفه أن يسعى في تعظيم أمر نفسه في قلوبهم كيلا تزدريه نفوسهم ويحسن صورته في أعينهم كيلا تستصغره أعينهم فينفرهم ذلك ويتعلق المنافقون بذلك في تنفيرهم وهذا القصد واجب على كل عالم تصدّى لدعوة الخلق إلى الله عز وجل وهو أن يراعي من ظاهره ما لا يوجب نفرة الناس عنه والاعتماد في مثل هذه الأمور على النية [٣٥] فإنها أعمال في أنفسها تكتسب الأوصاف من المقصود فالتزين على هذا القصد محبوب وترك الشعث في اللحية إظهارا للزهد وقلة المبالاة بالنفس محذور وتركه شغلا بما هو أهم منه محبوب]

Bu sūretle olan tecemmüle ola ki merd-i cāhil ve nādān zann eder

ki bu tecemmül nāsa hubb-ı tezeyyündendir ki sāirin ahlākına kıyāsen böyle zann edip demircileri melāike-i kirāma teşbīh eyler, hālbuki bu pek çok uzak ve baᶜīddir, demirciler gürūhu melekler gibi midirler! ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Zāt-ı Zi'l-Celāl'e halkı daᶜvet etmeğe meᵓmūr idi, nefsleri ona izdirāᵓ ve gözleri onu istisgār edip ondan müteneffir olmamak ve tenfīrlerine dahi zümre-i münāfıkīne bir ser-rişte verilmemek üzere kılıp halkta emrān-ı nefsīnin taᶜzīmi husūsuna saᶜy etmek dahi onun vezāifinden idi, yaᶜnī aᶜyünlerinde sūretinin tahsīni dahi umūr-ı lāzimeden idi. Ve bu kasd ve niyyet ile olan tecemmül ve tahsīn sūret-i tāᶜat u ibādettir. Ve daᶜvet-i halka tasaddī eden her bir ᶜālim ve dānişmende lāzımdır ki kendisi dahi bu kasd ve niyyetle tecemmül ve tahsīn-i sūret ede ki zāhirinden ondan nefret-i nāsı mūcib olur bir gūnā heyᵓet ve sıfatı olmamağa mürāᶜāt eyleye. Ve bu gibi umūrda niyyet üzerinedir iᶜtimād, zīrā ki fī nefsihā aᶜmāldir, zīnetten evsāfı iktisābı eder ki ᶜibādet kasdıyla olursa tāᶜat ve ᶜibādettir ve tekebbür ve tecebbür ve fahr ve taᶜazzum kasdıyla olur ise ism ve maᶜsiyyettir. Sıfatları niyyetle hāsıl olur ve hāl böyle olunca bu kasd üzere olan tezyīn ve tezeyyün mahbūb ve marzīdir. Ve izhār-ı zühd için ve nefse kıllet-i mübālāt için sakalda şaᶜası bırakmak dahi mahzurdur, ammā ondan ehemm dīger bir emr-i müstahsene iştigāliyle eger terk-i tecemmül eyler ise kezālik mahbūb ve marzīdir.

[وهذه أحوال باطنة بين العبد وبين الله عز وجل والناقد بصير والتلبيس غير رائج عليه بحال وكم من جاهل يتعاطى هذه الأمور التفاتًا إلى الخلق وهو يلبس على نفسه وعلى غيره ويزعم أن قصده الخير فترى جماعة من العلماء يلبسون الثياب الفاخرة ويزعمون أن قصدهم إرغام المبتدعة والمجادلين والتقرب إلى الله تعالى به وهذا أمر ينكشف يوم تبلى السرائر ويوم يبعثر ما في القبور ويحصل ما في الصدور فعند ذلك تتميز السبيكة الخالصة من البهرجة فنعوذ بالله من الخزي يوم العرض الأكبر]

İşte bunlar bir ahvāl-i bātınedir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ile kulları beyninde mahfī ve mestūr ve pinhān hāllerdir. Ve maᶜlūm olduğu vech üzere Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine hīle ve hudᶜa ve mekr ve telbīs mümkin değildir. Sarrāf-ı nakd-āşināyāna kalb ve zaᶜīf ve gayr-ı rāyic bir nakdin

iᶜtāsı mümkin olmadığı gibi ᶜālimü's-sırr ve'l-hafiyyāta dahi böyle bir kalb ve magşūş ve hulka veyā hevā-yı nefse mevzūᶜ olan aᶜmāl tāᶜāt yerinde geçmezler. Mesel-i meşhūrdur ki nākıd-ı basīre hīle geçmez ve hīçbir hāl ile telbīs dahi ona rāyic olmaz. Ve halka iltifāten nīçe nādānlar vardır ki bu umūru teᶜātī ederek hem nefsine ve hem dahi gayrısına telbīs edip zuᶜm eyler ki bunlardan murādı hayrdır, hattā ᶜulemādan bir cemāᶜati görürsün ki elbise-i fāhire giyip ondan rugm-ı mübtediᶜa vü mücādilīn ve onunla Zāt-ı Zü'l-Celāl'e takarrüb etmek kasd ettiklerini zuᶜm ederler. Hālbuki bu bir emrdir ki "yevme tuble's-serāir" gününde açık ve mekşūf olur ve "yevme yubaᶜseru mā-fi'l-kubūr ve yuhassalu mā-fi's-sudūr"da hakīkati maᶜlūm ve nümāyān olur, zīrā ki o vaktte sebīke-i hālisa kursa-i magşūşe-i mübehreceden mütemeyyiz olur. Bu elfāz ile sūre-i Tārık'ta olan āyet ile sūre-i ᶜĀdiyāt'taki olan āyetlere telmīh vākiᶜ olmuştur. Sūre-i Tārık'taki āyet ki ﴿فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ﴾[56] hulāsa-i meʾāl-i celīli: "O günde gizliler āşikār olur yaᶜnī dünyāda savm ve gusl ve onlar misilli şeyle ki kimse vākıf olmaz, esrārdan olmakla o günde eden etmeyen zāhir olur. O günde insān için kuvvet ve yardımcı olmaz ki ᶜazābı defᶜ eder." Ve sūre-i ᶜĀdiyāt'taki āyetler ki ﴿أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ﴾[57] Hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīleri: "İnsān bilmez mi şol vakti ki kabrlerdeki baᶜs olunup zāhir olur ve kalblerde olan hayr ve şerr temyīz olunup ortaya gelir. Rabb taᶜālā onların iᶜlān ve ihfā ettikleri şeyi bilir ve o günde cezāsını verir." "Sebīke-i hālisa" lügatte erimiş fidda-i hālisa maᶜnāsına gelmiştir. Ve "nebehrecet" lügatte geçmez bakırlı akçe ve her nesnenin kemine ve kötüsüne gelmiştir. Artık ᶜarz-ı ekber gününde helāk ve rezīl olmaktan biz Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sığınırız.

[السادس وسخ البراجم وهي معاطف ظهور الأنامل كانت العرب لا تكثر غسل ذلك لتركها غسل اليد عقيب الطعام فيجتمع في تلك الغضون وسخ فأمرهم رسول الله صلى الله عليه وسلم بغسل البراجم]

Ve altıncı nevᶜ ise vesah-ı berācimin gaslidir ki "berācim" zuhūr-ı

56 et-Tārık, 86/10.
57 el-ᶜĀdiyāt, 100/9-11.

enāmilin me^cātıfına ıtlāk olunur ki parmakların boğumudurlar. Tāife-i ᶜArab yemekten sonra ellerini yummalarından nāşī parmaklarının boğumları üstünde olan kiri dahi yummazlardı. Ve onun için o boğumlar derisinin büklümlerinde kīr toplanırdı, bināen ᶜalā-zālik Zāt-ı Risālet-penāhī onlara gasl-i berācim ile emr ve fermān etti.

[السابع تنظيف الرواجب أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم العرب بتنظيفها وهي رءوس الأنامل وما تحت [٣٦] الأظفار من الوسخ لأنها كانت لا يحضرها المقراض في كل وقت فتجتمع فيها أوساخ فوقت لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم قلم الأظفار ونتف الإبط وحلق العانة أربعين يومًا لكنه أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بتنظيف ما تحت الأظفار وجاء في الأثر ''أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم اسْتَبْطَأَ الْوَحْيَ فَلَمَّا هَبَطَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لَهُ كَيْفَ نَنْزِلُ عَلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَغْسِلُونَ بَرَاجِمَكُمْ وَلَا تُنَظِّفُونَ رَوَاجِبَكُمْ وَقُلْحًا لَا تَسْتَاكُونَ مُرْ أُمَّتَكَ بِذَلِكَ'' والاف وسخ الظفر والتف وسخ الأذن وقوله عز وجل ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ﴾ تعبهما أي بما تحت الظفر من الوسخ وقيل لا تتأذ بهما كما تتأذى بما تحت الظفر]

Ve yedinci nevᶜ ise o dahi tanzīf-i revācibdir. "Revācib" ruʾūs-ı enāmil yaᶜnī parmakların başları ve tırnak altı maᶜnāsına gelmiştir ki ruʾūs-ı enāmilde tırnakların altında olan kīrin izālesidir, oraları pāk ve temīz etmek dahi müstehabbdır, çünkü tāife-i ᶜArab'a her vaktte mikrāz bulunamadığından tırnakları altına evsāh müctemiᶜ olurdu. Ve bināberīn kalm-ı azfār yaᶜnī tırnağın kesmesine ve koltuk altında olan kılların koparmasına ve ᶜāne yaᶜnī harām saçının tırāşına ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kırk gün mīᶜād tevkīt ve taᶜyīn etti ki kırk günden ziyāde bunların efᶜāli terk ve teʾhīr olunmaya. Velākin tırnak altının tanzīfine emr etti, yaᶜnī oralarda kīr bulundukça izāle edip ruʾūs-ı enāmili dāimā pāk ve temīz tutalar. Ve dahi eserde gelmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize vahyin nüzūlü teʾehhür edip gecikti. Ve çün ᶜaleyhi's-selāma Cibrīl ᶜaleyhi's-selām nāzil oldu, teʾehhür-i nüzūl-ı vahy ve geç kalmasının sebebi beyānında buyurmuş ki ''كَيْفَ نَنْزِلُ عَلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَغْسِلُونَ بَرَاجِمَكُمْ وَلَا تُنَظِّفُونَ رَوَاجِبَكُمْ وَقُلْحًا لَا تَسْتَاكُونَ مُرْ أُمَّتَكَ بِذَلِكَ''[58] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Siz berāciminizi gasl ve revācibinizi tan-

58 Yaklaşık bir formu *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/275; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/157.

zīf ve ağzınızı sivāk isti^cmāl edip dişlerinizin sarılığı izāle etmediğiniz hālde biz size nice nāzil oluruz? Sen ümmetine bununla emr eyle" demektir. Ya^cnī gasl-i berācim ve tanzīf-i revācib ve isti^cmāl-i sivāk ile dişleri sarılığın izālesiyle sen ümmetine emr eyle demek olur. "Uff" vesah-ı zufra ıtlāk olunduğuna bir rivāyet vardır. Ve "tuff" kulakların kīrine isti^cmāl olunmuştur, hattā Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ﴾[59] tefsīrinde ya^cnī "Onların tırnaklarının altında olan kīr ve vesah ile onları ta^cyīb etme" ma^cnāsı denilmiştir. Ve bir kavlde dahi "Tırnağın altında bulunan vesahtan müteᵓezzī olduğun gibi onlarla müteᵓezzī ve rencīdeli olma" demektir.

[الثامن الدرن الذي يجتمع على جميع البدن برشح العرق وغبار الطريق وذلك يزيله الحمام ولا بأس بدخول الحمام دخل أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم حمامات الشام وقال بعضهم نعم البيت بيت الحمام يطهر البدن ويذكر النار روى ذلك عن أبي الدرداء وأبي أيوب الأنصاري رضي الله عنهما وقال بعضهم بئس البيت بيت الحمام يبدي العورة ويذهب الحياء فهذا تعرض لآفته وذاك تعرض لفائدته ولا بأس بطلب فائدته عند الاحتراز من آفته ولكن على داخل الحمام وظائف من السنن والواجبات]

Ve sekizinci nev^c gubār-ı rāh ve terden cemī^c-i bedende müctemi^c olan evsāhın gaslidir ki o dahi hammām ile gider. Hammāmın duhūlünde bir beᵓs yoktur. Ashāb-ı peygāmberī hammāma girmişler, hattā mervīdir ki Ebu'd-Derdāᵓ ve Ebū Eyyūb el-Ensārī ^caleyhime'r-rıdvān Şām hammāmına girip "Hammām hānesi güzel bir hānedir ki bedeni pāk ve āteşi yāda getirir" demişler. Ve ba^czıları dahi hammām hānesi çirkīn ve kötü bir hānedir ki ^cavret yerleri açıp izhār eder ve utanmak ve hayāyı giderir demişler. Ve bu söz āfetine ta^carruz eder ve o söz fāidesine ta^carruz eyler. Ve āfetinden ihtirāz edip sakındığı hālde fāidesinin talebinde dahi bir beᵓs olmaz. Lākin hammāma girecek ādemin üzerine sünen ve vācibāttan vezāif vardır, o vazīfelerin ri^cāyetleri lāzımdır.

[فعليه واجبان في عورته وواجبان في عورة غيره أما الواجبان في عورته فهو أن يصونها عن مس الغير فلا يتعاطى أمرها وإزالة وسخها إلا بيده ويمنع الدلاك من

59 el-İsrā, 17/23

مس الفخذ وما بين السرة إلى العانة وفي إباحة مس ما ليس بسوءة لإزالة الوسخ احتمال ولكن الأقيس التحريم إذأ لحق مس السوأتين في التحريم بالنظر فكذلك ينبغي أن تكون بقية العورة أعني الفخذين]

Ve burası maᶜlūm olunca biline ki hammāma girmek isteyen ādemin kendi ᶜavretinden dolayı üzerine iki şey vācibdir ve āher ᶜavretinden dolayı kezālik üzerine iki şeyᵓ vācibdir. Kendi ᶜavretinde olan vācibān ise birinci vācib odur ki onu mess-i gayrdan sıyānet ede, yaᶜnī dīgerine ᶜavret yerini mess ettirmeye ve āherin elini ona değdirmeye ki nefsinden gayrı onun emrini teᶜātī ettirmeye yaᶜnī kendi elinden başka dīger bir kimsenin eli ile kīrini izāle ettirmeye. Ve ikinci vācib ise mess-i fahizden ve mā-beyne's-sürre ile'l-ᶜāne olan yerlerin messinden dellākı menᶜ eyleye yaᶜnī uyluğunun değmesinden ve göbeği ile şaᶜr-ı harām mā-beyninde bulunan yerin messinden dellākı menᶜ ede, ammā sevᵓe yaᶜnī ud yeri ki ᶜavret-i galīzanın mā-ᶜadāsı olan yerin ibāhat-i messinde ihtimāl vardır velākin bi-hasebi'l-kıyās [37] harām olmak gerektir, çünkü mess-i sevᵓeteyn nazara ilhākıyla harām olmuştur. Ve buna kıyāsen bakiyye-i ᶜavret dahi yaᶜnī uylukların dahi böyle olmak gerektir ki ikisinin nazarı harām olduğu gibi onların değmesi dahi harām ola.

[والواجبان في عورة الغير أن يغض بصر نفسه عنها وأن ينهى عن كشفها لأن النهي عن المنكر واجب وعليه ذكر ذلك وليس عليه القبول ولا يسقط عنه وجوب الذكر إلا لخوف ضرب أو شتم أو ما يجري عليه مما هو حرام في نفسه فليس عليه أن ينكر حرامًا يرهق المنكر عليه إلى مباشرة حرام آخر فأما قوله أعلم أن ذلك لا يفيد ولا يعمل به فهذا لا يكون عذرًا بل لا بد من الذكر فلا يخلو قلب عن التأثر من سماع الإنكار واستشعار الاحتراز عند التعبير بالمعاصي وذلك يؤثر في تقبيح الأمر في عينه وتنفير نفسه فلا يجوز تركه ولمثل هذا صار الحزم ترك دخول الحمام في هذه الأوقات إذ لا تخلو عن عورات مكشوفة لا سيما ما تحت السرة إلى ما فوق العانة إذ الناس لا يعدونها عورة وقد ألحقها الشرع بالعورة وجعلها كالحريم لها ولهذا يستحب تخلية الحمام وقال بشر بن الحرث ما أعنف رجلًا لا يملك إلا درهمًا دفعه ليخلي له الحمام ورؤي ابن عمر رضي الله عنهما في الحمام ووجهه إلى الحائط وقد عصب عينيه بعصابة وقال بعضهم لا بأس بدخول الحمام ولكن بإزارين إزار للعورة وإزار للرأس يتقنع به ويحفظ عينيه]

Ve dīgerinin ᶜavretinde olan iki vācib ise onlar dahi birincisi dīgerinin ᶜavretine bakmaktan gözlerini yumup nazar etmekten onları menᶜ etmektir. Ve ikincisi keşfinden nehy eylemektir, zīrā ki keşf-i ᶜavret münkerdir ve nehy-i münker vācibdir ve üzerine söz söylemek vācib olur, yaᶜnī ᶜavretini keşf eden ādeme keşf-i ᶜavret şerᶜan harām ve gayr-ı cāiz olduğunun sözünü söylemek ve zikr etmek vācibdir, kabūlü vācib değildir, havf-ı darb u şetmden gayrı onun üzerinden o vācibi bir nesne iskāt etmez, meger ki onun zikriyle fī nefsihi dīger bir emr-i harām üzerine cārī olacağı havf eder, o vaktte zikr etmez, çünkü bir münkerin inkārıyla onun fāᶜilini dīger bir münkere yüklettirip haml etmek dahi vācib değildir. Hulāsa-i kelām ādem hammāma duhūlünde bir mekşūfü'l-ᶜādet kimseyi görürse yaᶜnī ᶜavreti açık bir ādem var ise onun ᶜavretine bakmaktan nazarını menᶜ eder ve o ādeme keşf-i ᶜavret harām ve gayr-ı cāiz olup emr-i münker olduğunu bildirip lisānen o fiᶜlinden onu nehy ede ki fiᶜlen ve kavlen vācibdir demek olur, meger ki bu nehy-i münker dīger bir mahremin irtikābına sebebiyyet verir veyāhūd onun darb ve şetmine bādī ve müᵓeddī olur, o vaktte o zikr ve nehy-i münker vācib olmaz. Ammā bu korkusu olmasa fakat onun zikri fāide vermez veyā onunla ᶜamel olunmaz zannı bu vācibi iskāt etmez hattā o münkeri gören kimse dese ki ben biliyorum ki benim zikr ve nehyim ona fāide vermez ve benim sözümle ᶜamel olunmaz, onun için nehy etmedim, onun aslā bu ᶜözrü makbūl olmaz ki ᶜözr değildir, zīrā bir gönül yoktur ki semāᶜ-ı inkārdan müteᵓessir olmaya ve meᶜāsī ve āsāmın taᶜyīriyle muhteriz olmaya, elbette o zikr ve nehy ve taᶜyīr ve taᶜyībi o münker şeyᵓin fāᶜili gözünde emr-i takbīhine müᵓessir olur ve ondan nefsinin tenfīrine dahi mūcib olur, bināberīn terki cāiz olmaz.

Ve bu gibi umūrun vukūᶜuna mebnī hazm ve ihtiyāt hammāma girmemekliğin oldu, çünkü bu vaktlerde ᶜavrāt-ı mekşūfeden hammāmlar hālī olmaz oldu. Bā-husūs göbekten mā-fevk-i ᶜāneye kadar o yerlere ᶜavāmm-ı nās ᶜavret ᶜadd etmezler, onu çok bırakırlar, hālbuki şerᶜ-i şerīf onu ᶜavret-i galīzaya harīm edip emr-i hurmeti de ona ilhāk etmiştir ki orası dahi ᶜavret-i galīza gibidir, ona nazar etmek cāiz değildir ve onun için tahliye-i hammām müstehabb oldu, yaᶜnī hammāma girmek

isteyen ādem ki gerektir ki hammāmı tahliye ettirir de yalnız girer ve dīger kimse içinde komaz.

Bişr b. el-Hāris demiş ki "Ne bī-rıfk ve bī-mülāyemettir o kimse ki kendisi bir dirhemden gayrı bir nesneye mālik değil iken o dirhemi dahi ona hammāmın tahliyesine verir." Ve dahi İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān hammām içinde gözleri bağlı ve yüzü dahi duvara karşı olduğu hālde görülmüştür. Ve baᶜzu'l-ᶜulemāʾ demiş ki iki izār ile hammāma girmekte bir beʾs yoktur ki bir izār ile ᶜavretini örtüp setr eder ve bir izārı başına örtüp onunla nazarını muharremāta bakmaktan hıfz eder. "İzār" egerçi lügatte şol sevbe denilir ki baştan ayağa varınca bürüye, ammā bunda ᶜavret-i recülü setr edecek peştemāl murād olunmuştur, yaᶜnī kebīr peştemāllerden birisi başına ve birisi ᶜavret yerlerine örtüp hammāma gire demektir.

[وأما السنن فعشرة فالأول النية وهو أن لا يدخل لعاجل دنيا ولا عابثا لأجل هوى بل يقصد به التنظف المحبوب تزينا للصلاة ثم يعطي الحمامي الأجرة قبل الدخول فإن ما يستوفيه مجهول وكذا ما ينتظره الحمامي فتسليم الأجرة قبل الدخول دفع للجهالة من أحد العوضين وتطييب لنفسه ثم يقدم رجله اليسرى عند الدخول ويقول "بسم الله الرحمن الرحيم أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" ثم يدخل وقت الخلوة أو يتكلف تخلية الحمام فإنه إن لم يكن في الحمام [٣٨] إلا أهل الدين والمحتاطين للعورات فالنظر إلى الأبدان مكشوفة فيه شائبة من قلة الحياء وهو مذكر للنظر في العورات ثم لا يخلو الإنسان في الحركات عن انكشاف العورات بانعطاف في أطراف الإزار فيقع البصر على العورة من حيث لا يدري ولأجله عصب ابن عمر رضي الله عنهما عينيه]

Ve duhūl-i hammāmın süneni ise onlar dahi ondur ki ibtidāsı niyyet-i tahāret ü ᶜibādettir. Gerektir ki bir emr-i dünyevī için olmaya ve liecli'l-hevā ᶜabes olarak girmeye, ancak namāza bezelenmek ve mahbūb olan nezāfet için hammāma dāhil ola ve ondan sonra da hammāmcıya defᶜi lāzım gelen ücreti ber-vech-i pīşīn kable'd-duhūl hālen vere, zīrā istīfā edeceği menfaᶜatin mikdārı mechūl ve hammāmcının muntazırı bulunduğu akçenin mikdārı dahi mechūldür ve bu cihetle kable'd-duhūl defᶜ-i ücret ehadü'l-ᶜıvazaynden cehāleti defᶜ eder ve onunla hammām-

cının gönlü dahi hoş olur. Ve dahi ondan sonra içeriye girer iken sol ayağını takdīm edip ’’بسم الله الرحمن الرحيم أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ‘‘ diye. Bunun maᶜnāsı tahāret-i sugrā mebāhisi sırasında zikr olunmuştur, tekrārına hācet yoktur. Ve ondan sonra tenhālığı vaktinde dāhil ola veyā hammāmın tahliyesine mütekellif ola, zīrā ki ehlü'd-dīn ve zümre-i muhtātīnden gayrı dīger bir kimse bulunmasa bile tahliyesi ve tenhālığı lāzımdır, çünkü ebdān-ı mekşūfeye nazar etmekte kıllet-i hayā şāibesi vardır. Ve nazar ᶜavrāta müzekkirdir ve insān dahi harekātında inkişāf-ı ᶜavretten hālī olamaz, peştemāllerin etrāfı inᶜitāflarıyla mahall-i ᶜavret açılıp bilmediği bir haysiyyetle nazar ᶜavrete vākiᶜ olur. Ve bunun için İbn ᶜÖmer hazretleri gözlerini ᶜisābe ile bağlamış idi, tā ki bilā-ihtiyār onun nazarı āherin ᶜavretine düşmeye ve mahrem yerine bakmaya ve kimsenin çıplak bedenini dahi görmeye.

[ويغسل الجناحين عند الدخول ولا يعجل بدخول البيت الحار حتى يعرق في الأول وأن لا يكثر صب الماء بل يقتصر على قدر الحاجة فإنه المأذون فيه بقرينة الحال والزيادة عليه لو علمه الحمامي لكرهه لا سيما الماء الحار فله مئونة وفيه تعب]

Ve ondan sonra ᶜakībü'd-duhūl iki kollarını koltuğuna dek gasl ede ve terlemeden sıcak evine girmeğe ᶜacele etmeye ve çok su dahi döküp isrāf eylemeye yaᶜnī kadr-i hācetten ziyāde suyu sabb etmeye, belki kadr-i hācet üzerine iktisār ede, zīrā ki karīne-i hāliyye ile sabbına meᵓzūn olduğu su o mikdārdır ve ondan ziyāde dökeceği suya hammāmcı muttaliᶜ ve vākıf olursa onu kerāhet edip hoşuna gelmez, lā-siyyemā sıcak suyun meᵓūnete ve tekellüf ve mesārif ve yorgunluğu vardır, bilā-mūcib o suyun telef ve isrāfı cāᶜiz değildir, harāmdır, hadd-i meᵓzūniyyetinden hāricdir.

[وأن يتذكر حر النار بحرارة الحمام ويقدر نفسه محبوسا في البيت الحار ساعة ويقيسه إلى جهنم فإنه أشبه بيت بجهنم النار من تحت والظلام من فوق نعوذ بالله من ذلك بل العاقل لا يغفل عن ذكر الآخرة في لحظة فإنها مصيره ومستقره فيكون له في كل ما يراه من ماء أو نار أو غيرهما عبرة وموعظة فإن المرء ينظر بحسب همته فإذا دخل بزاز ونجار وبناء وحائك دارًا معمورة مفروشة فإذا تفقدتهم رأيت

البزاز ينظر إلى الفرش يتأمل قيمتها والحائك ينظر إلى الثياب يتأمل نسجها والنجار ينظر إلى السقف يتأمل كيفية تركيبها والبناء ينظر إلى الحيطان يتأمل كيفية إحكامها واستقامتها فكذلك سالك طريق الآخرة لا يرى من الأشياء شيئًا إلا ويكون له موعظة وذكرى للآخرة بل لا ينظر إلى شيء إلا ويفتح الله عز وجل له طريق عبرة فإن نظر إلى سواد تذكر ظلمة اللحد وإن نظر إلى حية تذكر أفاعي جهنم وإن نظر إلى صورة قبيحة شنيعة تذكر منكرًا ونكيرًا والزبانية وإن سمع صوتًا هائلًا تذكر نفخة الصور وإن رأى شيئًا حسنًا تذكر نعيم الجنة وإن سمع كلمة رد أو قبول في سوق أو دار تذكر ما ينكشف من آخر أمره بعد الحساب من الرد والقبول وما أجدر أن يكون هذا هو الغالب على قلب العاقل إلا لا يصرفه عنه إلا مهمات الدنيا فإذا نسب مدة المقام في الدنيا إلى مدة المقام في الآخرة استحقرها إن لم يكن ممن أغفل قلبه وأعميت بصيرته]

Ve dahi hammāmın sıcaklığıyla āteşin sıcaklığı tezekkür edip yādına getire ve nefsini sıcak hānede bir sāᶜat mikdārı tutsak takdīr edip ve cehenneme onu kıyās eyleye, zīrā cehenneme benzer bir hānedir sıcak hammām hānesi ki altında āteş, üstünde karanlık ve zalām vardır. Ondan Allāh'a sığındık, çünkü ᶜākıl-ı mehāmm-āşinā zikr-i ahvāl-i āhiretten bir lahza tehī ve hālī kalmaz, zīrā ki varacak yeri ve müstekarrı dār-ı āhirettir. Ve öyle olunca su ve āteşten ve sāireden her ne ki görürse onda ona bir ᶜibret olur. Ve bir mevᶜiza ve pend olur, zīrā ki her bir ādemin nazarı himmeti göredir, ona himmeti hasebince nazarı hāsıl olur, nitekim ᶜale'l-farz ve't-takdīr eger bir bezzāz ve neccār ve bennāᵓ ve hāik dördü birlikte bir maᶜmūr hāneye varıp girseler merd-i bezzāz sergi ve döşeme ve tecemmülāt-ı hāneye bakıp kıymetlerine teᵓemmül eder ve merd-i hāik yaᶜnī culhacı dahi siyāb ve elbiseye bakıp dokumaklarına teᵓemmül eder ve merd-i neccār yaᶜnī dülger ustası dahi tavana bakıp keyfiyyet-i terkībine teᵓemmül eyler [39] ve bennā ustası yaᶜnī duvarcı dahi duvarın istikāmet ve istihkāmı māddesine teᵓemmül eder. İşte onları tefakkud etsen her biri kendi sanᶜatına dāir olan nesnede müteᵓemmil olduğunu görürsün. Sālik-i tarīk-i āhiret dahi böyledir, o dahi dār-ı dünyāda kāffe-i eşyādan bir nesneyi görmez, illā ki o şeyden ona bir mevᶜiza ve tezkīr-i dār-ı āhiret olmaz yaᶜnī her ne ki görürse onunla dār-ı āhirete mütezekkir olur ve ondan ona bir mevᶜiza hāsıl olur. El-

bette manzūru olan eşyāda Zāt-ı Zü'l-Celāl ona bir tarīk-i ᶜibret küşāde eder ki eger bir siyāh nesneye nazar ederse zulmet-i lahdi tezekkür eder ve eger bir yılan ve hayyeyi görürse cehennem yaᶜnī dūzahın efāᶜī ve hayyeleri yādına gelir ve kabīhü's-sūre ve şenīᶜu'l-manzar bir çehreyi görürse münker ve nekīri tezekkür eder ve zebāniyye-i cehennem hātırına gelir ve korku verir bir hāil bir ses ve sadāyı işitse nefha-i sūr yādına gelir ve güzel bir nesneyi görse naᶜīm-i cenneti tezekkür eder ve redd veyā kabūle dāir bir söz dahi işitse rūz-ı cezāda baᶜde'l-hisāb emrinden münkeşif olup ona zahīr ve açık olacak redd veyā kabūlu tezekkür eyler. Ve ne pek çok sezā ve lāyıktır ki bu hāl fi'l-gālib kalb-i ᶜākıl üzerine müstevlī ola, çünkü mühimmāt-ı dünyāviyyeden gayrı dīger bir nesne onu o hālden sarf ve tagyīr etmez. Ve dünyāda olan müddet-i ikāmeti dār-ı āhirette olan müddet-i ikāmetine nisbet eyler ise elbette onu istihkār eder, eger kalbi gāfil ve basīreti kör olanlardan değilse.

[ومن السنن أن لا يسلم عند الدخول وإن سلم عليه لم يجب بلفظ السلام بل يسكت إن أجاب غيره وإن أحب قال عافاك الله وَلَا بَأْس بِأَنْ يُصَافِحَ الدَّاخِلَ وَيَقُولَ عَافَاكَ الله لابتداء الكلام ثم لا يكثر الكلام في الحمام ولا يقرأ القرآن إلا سرًا ولا بأس بإظهار الاستعاذة من الشيطان ويكره دخول الحمام بين العشاءين وقريبًا من الغروب فإن ذلك وقت انتشار الشياطين]

Ve dahi ᶜinde'd-duhūl kimseye selām vermemek ve ona selām verene dahi lafz-ı selām ile redd-i selām etmemek sünnettendir. Selām veren ādemin eger başkası tarafından onun selāmı redd olunmuş ise kendisi sükūt eder ve isterse ᶜāfiyetler olsun der. Ve ibtidāᵓ-ı kelām için hammāma duhūl eden kimse ile musāfaha edip ᶜāfiyetler olsun demede bir beᵓs olmaz. Ve dahi hammāmda çok söz söylememek sünnettendir. Ve cehren hammāmda Kurᵓān'ın okumamak dahi sünendendir, ammā izhār-ı istiᶜāzede beᵓs yoktur, yaᶜnī şeytān-ı recīmden cehren taᶜavvüz etse beᵓsi olmaz. Ve beyne'l-ᶜişāeyn yaᶜnī magrib ile yatsı mā-beyninde ve gurūb-ı şems yaᶜnī akşama yakın bir vaktte hammāma girmek mekrūhtur, çünkü o vaktler yaᶜnī gurūb-ı şemse karīb ve mā-beyne'l-ᶜişāeyn olan vaktler intişār-ı şeyātīn ü ecinnenin vaktidirler, böyle bir vaktte mesken-i şeyātīn olan hammāma girmek müstehabb değil belki mekrūhtur.

[ولا بأس أن يدلكه غيره فقد نقل ذلك عن يوسف بن أسباط أوصى بأن يغسله إنسان لم يكن من أصحابه وقال إنه دلكني في الحمام مرة فأردت أن أكافئه بما يفرح به وإنه ليفرح بذلك ويدل على جوازه ما روى بعض الصحابة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل منزلًا في بعض أسفاره فنام على بطنه وعبد أسود يغمز ظهره فقلت ما هذا يا رسول الله فقال "إِنَّ النَّاقَةَ تَقَحَّمَتْ بِي"]

Ve dīgeri onu delk etse onda bir beᵓs yoktur, zīrā menkūldür ki Yūsuf b. Esbāt ᶜaleyhi'r-rahme ashābından olmayan bir kimse onu tagsīl etmek için vasiyyet edip demiş ki "O ādem bir kerre beni hammāmda delk etmiştir, ben de sevdim ki onunla şād olacağı bir şeyᵓ ile mükāfāt edeyim ki bununla şād olacağından onun için böyle vasiyyet ettim" demiş. Ve dahi delkin cevāzına ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine baᶜzı sahābenin rivāyesi dahi delālet eder ki bir gün seferinin birinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz bir yerde nüzūl etmiş iken karnı üzerine yatıp siyāh bir gulām onun arkasını gamz ederdi. Ve o sahābī: "Yā Resūlallāh, bu nedir?" diye sorunca ᶜaleyhi's-selām efendimiz "إِنَّ النَّاقَةَ تَقَحَّمَتْ بِي"[60] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Benim nākam benimle kahm etti" demektir. "Kahm" lügatte fikrsiz kendiyi bir iş içine atmak ve hayvān dahi ihtiyārsız bir yere girmek ve esb süvārīsini düşürmeğe gelmiştir. Ve "gamz" sıkmak ve ovamak maᶜnāsınadır. Hulāsa-i kelām hammāmda dellākın ovamağında bir beᵓs yoktur ki ᶜaleyhi's-selām efendimizin arkasını siyāh bir ᶜabd sıkıp ovadığı mervīdir. Ve kibār-ı ehlüllāhtan Yūsuf b. Esbāt dahi hammāmda dellāk onu ovadığına hikāye ve beyān etmiştir.

[ثُمَّ مَهْمَا فَرَغَ مِنَ الْحَمَّامِ شَكَرَ اللَّهَ عز وجل على هذه النعمة فقد قيل الماء الحار في الشتاء من النعيم الذي يسأل عنه وقال ابن عمر رضي الله عنهما الحمام من النعيم الذي أحدثوه هذا من جهة الشرع]

Ve ondan sonra hammāmdan fārig oldukça Zāt-ı Zü'l-Celāl'i şükr ede ki bu dahi bir niᶜmettir ve şükrānesi lāzımdır, zīrā denilmiş ki kış eyyāmında sıcak su rūz-ı kıyāmette mesᵓūlün ᶜanh olunan niᶜamdandır. Ve İbn ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhu hammām [40] muhdesün olan niᶜam-

---

60 İbn Manzūr, *Lisānu'l-ᶜArab*, 12/31.

dandır demiş. İşte bu taʿrīf ve tavzīf ü beyān-ı nefʿ ü mazarrat cihet-i şerʿ-i şerīften olup yaʿnī mürāʿat-ı vācibāt u sünen ve mübāʿade-i mahzūr u fiten ile duhūl-i hammāmda husūl-i tahāret ve tezekkür-i umūr-ı āhiret hammāmın menāfiʿ-i şerʿiyyesidir.

[أما من جهة الطب فقد قيل الحمام بعد النورة أمان من الجذام وقيل النورة في كل شهر مرة تطفىء المرة الصفراء وتنقي اللون وتزيد في الجماع وقيل بولة في الحمام قائمًا في الشتاء أنفع من شربة دواء وقيل نومة في الصيف بعد الحمام تعدل شربة دواء وغسل القدمين بماء بارد بعد الخروج من الحمام أمان من النقرس ويكره صَبُّ الْمَاءِ الْبَارِدِ عَلَى الرَّأْسِ عِنْدَ الْخُرُوجِ وكذا شربه هذا حكم الرجال]

Ammā cihet-i tıbbdan nefʿ ve zararı ve sünen ve mekrūhu ise, denilmiş ki baʿde'n-nevre yaʿnī ot tutunmaktan sonra duhūl-i hammām ve gasl-i beden uyuzluktan emāndır, yaʿnī bir ādem kireç ve zirnīhten mürekkeb olan dermān ile şaʿr-ı harāmı izāle ederek tathīr-i ʿāne ettikten sonra istihmām eylese uyuz olmaktan emīn ve masūn olur. Ve beher māhta ot tutunmak yaʿnī o dermānı istiʿmāl ve ʿāneyi pāk etmek safrānın acılığını söndürür ve yüzün rengini tenkıye edip pāk eyler ve kuvvet-i cimāʿ u vatʾı artırıp ziyāde eyler. Ve dahi denilmiş ki hammām içinde kış günlerinde ayak üzere durup bir kerre işemek bir şürbe-i devāʾdan enfaʿdır. Ve dahi hammāmdan sonra yaz günlerinde bir kerre yatmak yaʿnī bir lahzacık uyumak bir şürbe-i devāʾ nefʿine muʿādil ve mukābildir. Ve dahi hammāmdan sonra ayaklarını soğuk su ile yumak nikris hastalığından emāndır. "Nikris" lügatte ayak zahmetine ve hāzıklık maʿnāsına ve maʿrūf bir dāʾa istiʿmāl olunmuştur. Burada nikristen murād o dā-i maʿrūf olmak gerektir. Yaʿnī kim ki hammāmdan çıktıktan sonra ayaklarını soğuk su ile gasl eylerse nikris ismiyle müsemmā ve maʿrūf olan dāʾyı görmez, ondan emīn ve masūn olur demektir. Ve hammāmdan çıktıktan sonra başına soğuk su dökülmek ve soğuk su içmek tıbben mekruhtur, ondan sakınmak gerektir. Ve ber-minvāl-i muharrer bu zikr olunan ahkām kāffesi erkeklerin ahkāmıdır.

[وأما النساء فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يُدْخِلَ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ" وفي البيت مستحم والمشهور أنه حرام على الرجال دخول الحمام إلا

بمئزر وحرام على المرأة دخول الحمام إلا نفساء أو مريضة ودخلت عائشة رضي الله عنها حمامًا من سقم بها فإن دخلت لضرورة فلا تدخل إلا بمئزر سابغ ويكره للرجل أن يعطيها أجرة الحمام فيكون معينًا لها على المكروه]

Ve nisāʾ yaʿnī kadınların hammāma duhūl etmeleri ise hakkında ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يُدْخِلَ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ وَفِي الْبَيْتِ مُسْتَحَمٌّ"[61] diye emr ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Hānesinde gusl-hānesi olan ādeme helāl değildir ki zevcesini hammāma idhāl ede." Yaʿnī hānesinde hammāmcığı olan kimseye cāiz değildir ki zevcesine hammāma gitmek için izn ve ruhsat vere. Ve meşhūr olan hükm ise izārsız hammāma girmek erkeklerin üzerine harāmdır, eger hammāma girse peştemāl ile gire. Ve nüfesāʾ ve hasta olmayınca kadınlara dahi duhūl-i hammām harām ve gayr-ı cāizdir ki Hazret-i ʿĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ʿanhā onunla mübtelā olduğu sekam ve ʿilletten hastalığı hālinde hammāma girmiştir. Ve'l-hāsıl kadın kısmı yaʿnī tāife-i inās ve nisāʾ çocuk doğurup nüfesālığı evānında veyāhūd hastalığı zamānında hammāma girecek olur ise elbette miʾzer-i sābıg ile gire ki miʾzer-i sābıg olmayınca o hālde dahi hammāma duhūlleri cāiz olmaz. "Miʾzer-i sābıg"dan murād onun ʿavret yerini setr edecek bir kāmil fūta ve peştemāldir, yaʿnī beline bağlayacağı fūta tavīl ve ʿarīz ve büyücek ola. Ve nüfesā ve hastalığı yok iken hammāma girmek isteyen kadına ücret-i hammāmı vermek kocası üzerine mekrūhtur, çünkü mürtekibe olduğu günāh ve ism ve mekrūh ve maʿsiyette ona muʿīn ve yāver olmuş olur, yaʿnī o hālde ona ücret-i hammām vermemek gerektir.

et-Nevʿü's-Sānī Fī-mā Yahdüsü Fi'l-Bedeni Mine'l-Eczāi ve Hiye Semāniyetün

[النوع الثاني فيما يحدث في البدن من الأجزاء وهي ثمانية]

61 Tirmizī, Edeb, 43, no: 2801; *Musnedu* Ahmed, 3/339, no: 14651; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 1/212, 2/194, 3/69; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/320; *Şuʿabu'l-Īmān*, 7/412. Bu kaynaklarda "وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يدْخل حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ" şeklinde.

İkinci nev' ise ki bedende hādis olan eczā' beyānında idi, o dahi bu āti'z-zikr olan eczādır ki mecmū'u sekiz cüz'dür, ya'nī sekiz nev' eczādır, bunlardan beden-i insān pāk olması lāzım gelir.

[الأول شعر الرأس ولا بأس بحلقه لمن أراد التنظيف ولا بأس بتركه لمن يدهنه ويرجله إلا إذا تركه قزعًا أي قطعًا وهو دأب أهل الشطارة أو أرسل الذوائب على [٤١] هيئة أهل الشرف حيث صار ذلك شعارًا لهم فإنه إذا لم يكن شريفًا كان ذلك تلبيسًا]

Birinci cüz' odur ki başın saçıdır, pāklik isteyen ādem için tırāş etmesinde be's yoktur. Ve onu tarayıp yağ süren ādem terk edip tırāş etmemesinde dahi be's olmaz, meger ki onu kıt'a kıt'a terk etmiş ola. "Kaz'" lügatte feth-i kāf ve zā' ile oğlancıkların başını yülüyüp ba'zı yerlerinde müteferrik saç komak ma'nāsına gelmiştir. İşte bu sūretle ba'zı yerlerini tırāş edip ba'zı yerlerini parça parça dağınık bırakmak cāiz değildir ki de'b-i ehl-i şatārettendir. "Şatāret" lügatte yardım olmak ve göz ucuyla bakmak ve müfsidlik ve yeynicilik etmek ma'nāsına gelmiştir. Allāhu a'lemu bu makāmda şatāret lafzından müfsidlik ma'nāsı murād olunmuş ki hāsıl-ı kelām başı kaz' hālinde komak müfsid ādemlerin 'ādātındandır demek olur. Ve ehl-i şeref misilli saçını örgü edip de bırakmak dahi cāiz olmaz, çünkü o hāl ve hey'et ehl-i şerefe şi'ār ve nīşān ve 'alāmet olmuştur ki kendisi eger ehl-i şereften değilse o fi'li telbīs olmuş olur.

[الثاني شعر الشارب وقد قال صلى الله عليه وسلم "قُصُّوا الشَّارِبَ" وفي لفظ آخر "جُزُّوا الشَّوَارِبَ" وفي لفظ آخر "حُفُّوا الشَّوَارِبَ وَأَعْفُوا اللِّحَى" أي اجعلوها حفاف الشفة أي حولها وحفاف الشيء حوله ومنه ﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾ وفي لفظ آخر احفوا وهذا يشعر بالاستئصال وقوله حفوا يدل على ما دون ذلك وقال الله عز وجل ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا﴾ أي يستقصى عليكم وأما الحلق فلم يرد والإحفاء القريب من الحلق نقل عن الصحابة نظر بعض التابعين إلى رجل أحفى شاربه فقال ذكرتني أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال المغيرة بن شعبة نظر إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقد طال شاربي فقال تعال فقصه لي على سواك ولا بأس بترك سباليه وهما طرفا الشارب فعل ذلك عمر وغيره لأن ذلك لا يستر الفم ولا يبقى فيه غمر الطعام إذ لا يصل إليه وقوله صلى الله

عليه وسلم اعفوا اللحى أي كثروها وفي الخبر إن اليهود يعفون شواربهم ويقصون لحاهم فخالفوهم وكره بعض العلماء الحلق ورآه بدعة]

İkinci cüzʾ bıyıkların saçıdır. Hakkında ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "قُصُّوا الشَّارِبَ" buyurmuştur ki hulāsa-i maʾāl-i münīfi siz bıyıkları kesiniz ve dīger bir rivāyette "جُزُّوا الشَّوَارِبَ" yaʿnī "Bıyığı katʿ ediniz." "Hazz" dahi kesmek maʿnāsınadır. Ve āher bir rivāyette olan lafz "حُفُّوا الشَّوَارِبَ وَأَعْفُوا اللِّحَى"[62] gelmiştir, yaʿnī "Siz bıyıkları dudağın etrāfında ediniz ve sakalın saçını çok eyleyiniz" ki hulāsa-i mazmūnu bıyıklarınızı yalnız dudağın etrāfında bırakınız ve eger saçı uzarsa kesiniz, ammā sakalın saçını çok ediniz demektir ki musannif-i merhūm onun tefsīrinde أي اجعلوها حفاف الشفة أي حولها وحفاف الشيء حوله demiştir. "إجعلوها" lafzında olan zamīr-i müʾennes "شوارب"e ʿāiddir ki [şevārib] "شارب" [şārib]in cemʿidir ve "şārib" bıyık maʿnāsınadır. Ve "حفوا" dahi "حفاف"tan müştaktır, sīga-i emrdir. "Hifāf" etrāf maʿnāsına gelmiştir, "hifāfu'ş-şeyʾ" nesnenin havālīsi ve etrāfı demektir. ﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾[63] kelām-ı celīli dahi o kabīlden vārid olmuştur. Bu nass-ı ʿālī sūre-i Zümer'in yetmiş ikinci āyetindendir, tefsīrinde denilmiş ki "Melāikeyi görürsün ki ʿarşın etrāfını ihāta edip tavāf ederler." Ve dahi dīger bir lafzda "أحفوا" gelmiştir. Ve bu lafz delālet eder ki bıyığın saçını kesmekte çok mübālağa ola ki kılların istiʾsāli hāsıl ola. Ammā "حفوا"nun lafzı delāleti o mertebede değildir, o mertebenin mā-dūnunda saçları kesilmesine muşʿirdir, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin kelām-ı ʿālīsinde ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا﴾[64] vārid olmuş ki "إحفاء"dan istiksāʾ murād buyurulduğu tefsīr olunmuştur ki يستقصي "عليكم" ʿibāresiyle teʾvīl olundu. Bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i Kıtāl'in otuz dokuzuncu āyetindendir, tefsīrinde denilmiş ki "Eger o sizden mübālaga talebiyle mālınızın cemīʿini nafaka edin dese, siz buhl ve imsāk

62 Buhārī, Libās, 64, no: 5892, 5893; Müslim, Tahāret, 52; *Musnedu* Ahmed, 2/16, no: 4654.

63 ez-Zümer, 39/75.

64 Muhammed, 47/37.

edip tīb-i nefsinizle vermezdiniz" ki "إحفاء"dan cemīᶜ-i mālın infākıdır murād denildi. Ve bu maᶜnāya nazaran "أَحْفُوا الشَّوَارِبَ" lafzından "bıyıkların cemīᶜini kesiniz" demek olur ki kesmeğinde istiksāᵓ lāzım gelir ve bıyıkların tırāş olmaları hāli ise egerçi eserde vārid olmamıştır. Velākin baᶜzı ashāb üzerine derece-i "إحفاء"da mübālagaları "حلق"a yaᶜnī tırāş rāddesine vardığı nakl olunmuştur, hattā baᶜzu't-tābiᶜīn bir zāta tesādüf eder ki bıyığını istiᵓsāl etmiştir, yaᶜnī çokça kesmiştir ona demiş ki "Senin bu rüᵓyetin bana ashāb-ı peygamberi tezkīr etti" yaᶜnī onları yādıma ve hātırıma getirdi ki bu kelāmdan mefhūm olur ki ashāb-ı peygamberi o heyᵓette görmüştür ki bıyıklarının saçı bütün bütün kesmişlerdir. Ve Mugīre b. Şuᶜbe ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki benim bıyığımın saçı uzamış olduğu hālde Zāt-ı ᶜālī-yi risālet-penāhī beni görüp "bana gel" diye irāde ve fermān buyurunca ben dahi huzūr-ı ᶜālīlerine vardım. Ve o dahi mübārek yediyle benim bıyığımın saçını bana bir sivāk üzerine kesti. Bu kelām dahi ahbār-ı mezkūreyi teᵓyīd eder. Ammā bıyıkların iki tarafındaki kılların terkinde beᵓs yoktur ki Hazret-i Ömer ve gayrısı onu işlemişler yaᶜnī iki taraflarının saçını kesmemişler, zīrā ki o saç ağzı örtüp setr etmez ve taᶜāmā dahi batmaz ve ulaşmaz. Ve haberde gelmiş ki "إِنَّ الْيَهُودَ يُعْفُونَ شَوَارِبَهُمْ وَيَقُصُّونَ لِحَاهُمْ فَخَالِفُوهُمْ"[65] Yaᶜnī "Tāife-i Yehūd bıyıklarını teksīr edip sakalların saçlarını keserler, siz onlara muhālefet ediniz" ki bıyıkları kesip sakalın saçı teksīr ediniz demektir. Ve baᶜzu'l- [42] ᶜulemā bıyıkların tırāş olmaları bidᶜatten görüp kerh etmiştir yaᶜnī mekrūh ᶜadd etmiştir.

[الثالث شعر الإبط ويستحب نتفه في كل أربعين يومًا مرة وذلك سهل على من تعود نتفه في الابتداء فأما من تعود الحلق فيكفيه الحلق إذ في النتف تعذيب وإيلام والمقصود النظافة وأن لا يجتمع الوسخ في خللها ويحصل ذلك بالحلق]

Üçüncü cüzᵓ koltuk altının saçıdır ki o dahi kırk günde bir kerre koparması müstehabbdır. Ve ona ᶜādet eden ādeme pek ziyāde kolaydır, ammā ibtidāda eger onu koparmayıp tırāş etmekle o saçı izāle edegel-

---

65 Bkz. *Musnedu* Ahmed, 2/240, no: 7274; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/23, no: 1221; 12/284, no: 5470; 12/290, no: 5476.

mişse o kimse onu koparamaz, tırāş etmek ona kāfīdir, zīrā ki koparmakta ona rencīdelik ve taᶜzīb vardır. Ve maksūd ise onun yeri pāk olmaktır, tā kim o saç içinde kīr bilikmeye ve bu garaz tırāş olmakla da hāsıl olur.

[الرابع شعر العانة ويستحب إزالة ذلك إما بالحلق أو بالنورة ولا ينبغي أن تتأخر عن أربعين يومًا]

Dördüncü cüzᵓ şaᶜr-ı harāmdır ki ᶜavret-i galīza etrāfında çıkar. O saçın dahi tırāş etmekle veyāhūd ot tutunmak ile izāle etmesi müstehabbdır. Ve kırk günden ziyādeye terk ve teᵓhīr-i izālesi lāyık değildir, yaᶜnī kırk günden ziyādeye teᵓhīr edilmemek gerektir.

[الخامس الأظفار وتقليمها مستحب لشناعة صورتها إذا طالت ولما يجتمع فيها من الوسخ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ''يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَلِّمْ أَظْفَارَكَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَقْعُدُ عَلَى مَا طَالَ مِنْهَا'' ولو كان تحت الظفر وسخ فلا يمنع ذلك صحة الوضوء لأنه لا يمنع وصول الماءولأنه يتساهل فيه للحاجة لا سيما في أظفار الرجل وفي الأوساخ التي تجتمع على البراجم وظهور الأرجل والأيدي من العرب وأهل السواد وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمرهم بالقلم وينكر عليهم ما يرى تحت أظفارهم من الأوساخ ولم يأمرهم بإعادة الصلاة ولو أمر به لكان فيه فائدة أخرى وهو التغليظ والزجر عن ذلك ولم أر في الكتب خبرًا مرويًا في ترتيب قلم الأظفار ولكن سمعت أنه صلى الله عليه وسلم بدأ بمسبحته اليمنى وختم بإبهامه اليمنى وابتدأ في اليسرى بالخنصر إلى الإبهام ولما تأملت في هذا خطر لي من المعنى ما يدل على أن الرواية فيه صحيحة إذ مثل هذا المعنى لا ينكشف ابتداء إلا بنور النبوة وأما العالم ذو البصيرة فغايته أن يستنبطه من العقل بعد نقل الفعل إليه فالذي لاح لي فيه والعلم عند الله سبحانه أنه لا بد من قلم أظفار اليد والرجل واليد أشرف من الرجل فيبدأ بها ثم اليمنى أشرف من اليسرى فيبدأ بها ثم على اليمنى خمسة أصابع والمسبحة أشرفها إذ هي المشيرة في كلمتي الشهادة من جملة الأصابع ثم بعدها ينبغي أن يبتدىء بما على يمينها إذ الشرع يستحب إدارة الطهور وغيره على اليمين وإن وضعت ظهر الكف على الأرض فالإبهام هو اليمين وإن وضعت بطن الكف فالوسطى هي اليمنى واليد إذا تركت بطبعها كان الكف مائلًا إلى جهة الأرض إذ جهة حركة اليمين إلى اليسار واستتمام الحركة إلى اليسار يجعل ظهر الكف عاليًا فما يقتضيه الطبع أولى ثم إذا وضعت الكف على الكف صارت الأصابع في

حكم حلقة دائرة فيقتضي ترتيب الدور الذهاب عن يمين المسبحة إلى أن يعود إلى المسبحة فتقع البداءة بخنصر اليسرى والختم بإبهامها ويبقى إبهام اليمنى فيختم به التقليم وإنما قدرت الكف موضوعة على الكف حتى تصير الأصابع كأشخاص في حلقة ليظهر ترتيبها وتقدير ذلك أولى من تقدير وضع الكف على ظهر الكف أو وضع ظهر الكف على ظهر الكف فإن ذلك لا يقتضيه الطبع]

Beşinci cüzʾ tırnaklardır ki onların dahi şenāʿat-i sūretlerine ve uzun olurlarsa onların altlarında evsāhın ictimāʿına mebnī kesimleri müstehabb olmuştur. Hakklarında ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَلِّمْ أَظْفَارَكَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَقْعُدُ عَلَى مَا طَالَ مِنْهَا"[66] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi "Yā Ebā Hüreyre, tırnaklarını katʿ eyle, zīrā ki şeytān-ı laʿīn ondan zāid olan nesnenin üzerine oturur." Ammā tırnak altında eger bir kīr bulunursa o kīr ābdestin sıhhatine māniʿ olmaz, zīrā vusūl-i māʾa māniʿ olamaz. Ve dahi hācet için onda tesāhül olunur, çünkü zarūret-i hācet onu īcāb eder, yaʿnī tesāhülü iktizā eder, bā-husūs sākin-i sevād ve tāife-i ʿarabdan riclin tırnaklarında ve zuhūr-ı ercül ü eydī ve berācim üstünde müctemiʿ olan evsāhta tesāhül buyururdu. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onları kalm-ı azfār ile yaʿnī tırnak kesmek ile emr ederdi ve dahi tırnak altında olan evsāhın izālesiyle emr ederdi ve izāle etmeyen olur ise onun üzerine inkār ederdi. Ammā iʿāde-i namāz ile emr etmezdi. Emr etmiş olsaydı içinde başka bir fāide olurdu ki onda taglīz olurdu ve onlara ondan bir zecr olmuş olurdu.

Musannif-i merhūm buyurur ki ben taklīm-i azfārın tertībi için bir eser ve kitābda mervī bir haber görmedim ancak ʿaleyhi's-selām efendimiz tırnaklarını keserken sağ elinin şehādet parmağından bedʾ ve ibhāmı ile hatm ettiğini işittim ki sol elinin tırnaklarını keser iken küçük parmağından başlardı. Ve çün buna teʾemmül ettim, rivāyet-i mezkūrenin sıhhatine delālet edecek bir maʿnā hātırıma geldi, zīrā ki bu gibi maʿnā ibtidāen nūr-ı nübüvvet olmayınca münkeşif olmaz. Ve basīretli ʿālim ise onun gāyet ve müntehā-yı fehm ü kudreti ancak ʿakl ile ihbār-ı

66 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/293.

fiᶜl-i peygamberīden menkūl olan umūrdan maᶜānīyi istinbāt etmektir. Binābeīn onun bu mervī olan fiᶜlinden bana zāhir oldu ki ve'l-ᶜilmu indallāhi taklīm-i azāfir-i eydī vü ercül bir emr-i lāzım [43] ve lābüd-dür. Ve el ise ayaktan eşreftir, elbette onunla başlamak gerektir. Ve sağ eli dahi sol elinden eşref olduğundan kezālik onunla bedᵓ etmek lāzımdır. Ve onun dahi beş parmağı vardır. Ve parmakların eşrefi ise müsebbiha parmağıdır, zīrā ki onunla kelime-i şehādette tevhīd-i Bārī-ye işāret olunur. Ve onun mā-baᶜdinde olanlardan cānib-i yemīninde bulunan parmaklarla başlamak münāsibdir, çünkü yemīn üzerine tuhūr ve gayrısının idāresi şerᶜ-i şerīf istihbāb etmiştir. Ve elin arkasını yere vazᶜ etsen baş parmak ona sağ tarafı olur. Ve batnu'l-keff yere konulsa onun orta parmağı yemīni olur ve eli tabᶜına bırakılırsa onun ayası içi cihet-i zemīne māil olurdu, zīrā ki hareke-i yemīn yesār cānibinedir ve istitmām-ı hareketi ayanın arkası yüksek eder. Ve mukarrerdir ki bu gibi mevādda muktezā-yı tabᶜ evlādır. Ve dahi aya aya üstüne koduğun vaktte parmaklar müstedir halka hükmünde olur. Ve tertīb-i devr ise cānib-i yemīnden gitmek iktizāᵓ eder, yaᶜnī müsebbiha parmağının cānib-i yemīninden dolaşmak īcāb eder ve öyle dolaşılınca elbette iᶜāde baş parmağa varır. Ve o sūrette lāzım gelir ki sol elin esābiᶜinde hınsırından yaᶜnī küçük parmağından başlaya ve ibhāmında hatm eyleye ve sağ elinin baş parmağı hātime ola. Ve ayanın içi dīger elinin ayası içine vazᶜ etmek takdīri ancak o cihetledir ki öylece vazᶜı onların parmakları eşhās-ı müctemiᶜanın halkaları gibi bir halka-i dāire eder ki bununla tertībleri zāhir olur. Ve bu sūretle vazᶜ olunmaları bir elin ayası dīger elin ayası arkasına veyā bir ayanın arkası dīger ayanın arkasına komaktan evlādır, çünkü bu sūretlerle komaları tabᶜın mukteziyātından değildir.

[وأما أصابع الرجل فالأولى عندي إن لم يثبت فيها نقل أن يبدأ بخنصر اليمنى ويختم بخنصر اليسرى كما في التخليل فإن المعاني التي ذكرها في اليد لا تتجه ههنا إذ لا مسبحة في الرجل وهذه الأصابع في حكم صف واحد ثابت على الأرض فيبدأ من جانب اليمنى فإن تقديرها حلقة بوضع الأخمص على الأخمص يأباه الطبع بخلاف اليدين]

Ammā ayakların parmakları hakkında bir nakl-i sābit olmazsa benim ᶜindimde evlā tarīki o tarīktir ki tırnakları keserken sağ ayağının hınsırından bedᵓ edip sol ayağının hınsırında hatm ede, tahlīl gibi ola, zīrā esābiᶜ-i eydīde bizim bu zikr ettiğimiz maᶜānī burada müteveccih olamaz, çünkü esābiᶜ-i riclde bir müsebbiha yoktur. Ve bu esābiᶜ yer üstünde dizilmiş bir saff-ı vāhid hükmündedirler. Böyle olunca cānib-i yemīnden başlamak lāzım gelir. Ve ondan başlarsa hınsırdan başlaması iktizā eder hem dahi dipleri yekdīgerine vazᶜıyla halka-i dāire takdīri uyamaz, çünkü onu tabᶜ kabūl etmez ki eller gibi değildirler, ellerin tabᶜı öylece iktizā ederdi.

[وهذه الدقائق في الترتيب تنكشف بنور النبوة في لحظة واحدة وإنما يطول التعب علينا ثم لو سئلنا ابتداء عن الترتيب في ذلك ربما لم يخطر لنا وإذا ذكرنا فعله صلى الله عليه وسلم وترتيبه ربما تيسر لنا مما عاينه صلى الله عليه وسلم بشهادة الحكم وتنبيهه على المعنى استنباط المعنى ولا تظنن أن أفعاله صلى الله عليه وسلم في جميع حركاته كانت خارجة عن وزن وقانون وترتيب بل جميع الأمور الاختيارية التي ذكرناها يتردد فيها الفاعل بين قسمين أو أقسام كان لا يقدم على واحد معين بالاتفاق بل بمعنى يقتضي الإقدام والتقديم فإن الاسترسال مهملًا كما يتفق سجية البهائم وضبط الحركات بموازين المعاني سجية أولياء الله تعالى وكلما كانت حركات الإنسان وخطراته إلى الضبط أقرب وعن الإهمال وتركه سدى أبعد كانت مرتبته إلى رتبة الأنبياء والأولياء أكثر وكان قربه من الله عز وجل أظهر إذ القريب من النبي صلى الله عليه وسلم هو القريب من الله عز وجل والقريب من الله لا بد أن يكون قريبًا فالقريب من القريب قريب بالإضافة إلى غيره فنعوذ بالله أن يكون زمام حركاتنا وسكناتنا في يد الشيطان بواسطة الهوى]

Ve tertībde olan işbu dekāyık nūr-ı nübüvvetle lahza-i vāhidede açık olur. Keşfinde tūl-i taᶜab ancak bizim üzerimize olur. Ve eger ibtidāen bu tertībi bizden bir suᵓāl eden olduysa yaᶜnī birisi gelip bu tertībin keyfiyyetini bizden sorup suᵓāl etse, ola ki hātırımıza hutūr etmez ve eger ᶜaleyhi's-selām efendimizin fiᶜli bize zikr edip tertībini beyān eylese ola ki ᶜaleyhi's-selām efendimizin şehādet-i hükm-i muᶜāyenesi ve maᶜnāya olan tenbīhi ile istinbāt-ı maᶜnā müteyessir olur. Sen zann etme ki harekāt-ı vākıᶜada ᶜaleyhi's-selām efendimizin kāffe-i efᶜāli vezn ve kānūn

ve tertībden hāric ve bīrūn idi, belki bizim bu zikr ettiğimiz cemīᶜ-i umūr-ı ihtiyāriyyede onun fāᶜili iki kısmda veyā daha ziyāde aksāmda tereddüd eder, kendisi ittifākī olarak bir nesnenin üzerine ikdām etmezdi, ancak takdīm ikdāmı iktizāᵓ eder bir maᶜnā ile ona ikdām ve takdīm ederdi, zīrā müttefak olduğu vech üzere mühmel olan istirsāl seciyye-i behāyimdir, yaᶜnī keyfe-mā-ittefak vākiᶜ olan harekāt-ı mühmele şīme-i behāyimdendir. Ve mevāzīn-i maᶜānī ile zabt-ı harekāt seciyye-i ehl-i velāyettendir. Ve insānın harekāt ve hatarātı zabta akreb ve ihmāl ve seddi metrūk olmaktan ebᶜad oldukça onun mertebesi mertebe-i enbiyā vü evliyāya akreb olur ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den dahi onun kurbiyyeti daha ziyāde azher olur, zīrā ki Nebī-yi zī-şāna karīb olan kimsedir, Zātü'l-Celāl'e karīb ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e karīb olan kimsedir. [44] Karīb ve dīgerine izāfetle karībden karīb olan kimse karīb olur, bizim harekāt ve sekenātımızın zimāmı vāsıta-i hevā ile şeytānın yedine geçmekten ve elinde olmaklığından Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sığınırız.

[واعتبر في ضبط الحركات باكتحاله صلى الله عليه وسلم فإنه كان يكتحل في عينه اليمنى ثلاثا وفي اليسرى اثنين فيبدأ باليمنى لشرفها وتفاوته بين العينين لتكون الجملة وترًا فإن للوتر فضلًا عن الزوج فإن الله سبحانه وتر يحب الوتر فلا ينبغي أن يخلو فعل العبد من مناسبة لوصف من أوصاف الله تعالى ولذلك استحب الإيتار في الاستجمار وإنما لم يقتصر على الثلاث وهو وتر لأن اليسرى لا يخصها إلا واحدة والغالب أن الواحدة لا تستوعب أصول الأجفان بالكحل وإنما خصص اليمين بالثلاث لأن التفضيل لا بد منه للإيتار واليمين أفضل فهي بالزيادة أحق فإن قلت فلم اقتصر على اثنين لليسرى وهي زوج فالجواب أن ذلك ضرورة إذ لو جعل لكل واحدة وتر لكان المجموع زوجًا إذ الوتر مع الوتر زوج ورعايته الإيتار في مجموع الفعل وهو في حكم الخصلة الواحدة أحب من رعايته في الآحاد ولذلك أيضًا وجه وهو أن يكتحل في كل واحدة ثلاثًا على قياس الوضوء وقد نقل ذلك في الصحيح وهو الأولى ولو ذهبت أستقصي دقائق ما راعاه صلى الله عليه وسلم في حركاته لطال الأمر فقس بما سمعته ما لم تسمعه]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin iktihāli ile zabt-ı harekātında ᶜibret al, zīrā ki gözlerine sürme çekerken sağ gözüne üç kerre mīl çekerdi ve sol gözüne iki kerre mīl çekerdi tā ki mecmūᶜu beş kerre

olup vitr ola ve sağ gözünden başlardı, çünkü sağ gözünün sol gözüne şerefi vardır. Ve vitrin dahi zevce yaᶜnī tekin çifteye şeref ve tafdīli vardır. Vitr sıfat-ı Bārī'dir. Hakk subhānehu ve taᶜālā vitr olup ve vitri sever. İşte iki gözün beyninde olan tefāvütü riᶜāyet buyurmuştur. Her bir ᶜabdin dahi her bir fiᶜli evsāf-ı Bārī'den bir vasfa münāsebeti olmaktan hālī olmamak gerektir, onun için isticmārda bile vitrin ᶜadedi gözetilmiş ki üç ᶜaded taş ile istincāᵓ etmek mendūb ve müstehabb olmuştur. Ve üç mīl üzerine iktisār etmediğinin hikmeti odur ki gözlerine üç mīl çekmek fi'l-vākiᶜ egerçi vitr ise de velākin ᶜayn-ı yemīnin fazl ve şerefi īcābınca iki mīl ᶜayn-ı yemīne ve bir mīl ᶜayn-ı yesāra çekmek lāzım gelirdi. Ve göze bir mīl-i vāhid çekmekle fi'l-gālib usūl-ı ecfān istīᶜābı yaᶜnī göz kapakları usūlünün ihāta ve şümūlü mümkin olamamasıyla behemehāl iki mīle muhtāc olurdu. Ve ᶜayn-ı yesāra iki mīl çekince riᶜāyeten li'l-fazl ve'l-ītār elbette sağ gözüne üç mīl çekmek lāzım gelir. Ve eger sol gözüne iki mīl üzerine zevc olduğu haysiyyetle niçin iktisār etti ve riᶜāyeten li'l-ītār her bir gözüne üçer mīl niçin çekmedi der isen cevābı odur ki mecmūᶜ-ı ᶜadedeynde ītār etmek lāzımdır ki ikisi bir ᶜuzva maᶜdūddurlar ve iki göze çekilen mīllerin ᶜadedi vitr olmak gerektir. Beher göze üçer mīl çekilmiş olsa mecmūᶜ-ı ᶜadedeyn altı olurdu. Ve altının ᶜadedi zevcdir, vitr değildir, hem dahi mecmūᶜ-ı fiᶜlde ītār vākiᶜ olmak īcāb eder ve burada fiᶜl ki iktihāldir yaᶜnī gözlerine sürme çekmek fiᶜlidir o fiᶜlin mecmūᶜ-ı ᶜaded merrātı altıya bālig olurdu, onda ītār hāsıl olmazdı, çünkü o fiᶜl-i haslet-i vāhide hükmündedir, onun mecmūᶜunda olan ītārı ahādında olan ītārından daha ziyāde mahbūbdur. Ve maᶜlūmdur ki iki vitrin ictimāᶜı zevc olur. İşte bu hālin riᶜāyeti için bi'z-zarūre iki mīl üzerine iktisār etmiştir. Velākin ābdest almakta olan gasl-i yedeyn gibi beher göze üçer mīl çekilmiş olsa onun dahi bir vechi vardır ve hem dahi sahīhte nakl olunmuştur ve evlā dahi odur. Ve bu sūrette rivāyet iki rivāyet olur. Ve beher göze üçer mīl çekmek rivayeti esahh ve evlā görünmüş olur. Ve'l-hāsıl Zāt-ı ᶜālī-yi Hazret-i Risālet-penāhī her kārında mürāᶜāt ettiği dekāyıkı istiksāᵓ edip kāffesini zikr etsem o bahs ve beyān be-gāyet uzun olur, sen işittiğin şeyᵓe işitmediğin şeyᵓi kıyās eyle.

[واعلم أن العالم لا يكون وارثًا للنبي صلى الله عليه وسلم إلا إذا اطلع على جميع معاني الشريعة حتى لا يكون بينه وبين النبي صلى الله عليه وسلم إلا درجة واحدة وهي درجة النبوة وهي الدرجة الفارقة بين الوارث والموروث إذ الموروث هو الذي حصل المال له واشتغل بتحصيله واقتدر عليه والوارث هو الذي لم يحصل ولم يقدر عليه ولكن انتقل إليه وتلقاه منه بعد حصوله له فأمثال هذه المعاني مع سهولة أمرها بالإضافة إلى الأغوار والأسرار لا يستقل بدركها ابتداء إلا الأنبياء ولا يستقل باستنباطها تلقيًا بعد تنبيه الأنبياء عليها إلا العلماء الذين هم ورثة الأنبياء عليهم السلام]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki merd-i ᶜālim Nebī-yi zī-şāna vāris olmaz, tā kim şerᶜ-i şerīfin kāffe-i maᶜānīsine muttaliᶜ ola, yaᶜnī şerīᶜatin maᶜānīsine vākıf ve muttaliᶜ olmayan kimse peygamberin vārisi olmaz. Vāris ancak o kimsedir ki maᶜānī-i şerīfin kāffesine muttaliᶜ olmuş,hattā Nebī-i zī-şān ile onun beyninde bir derece-i vāhide kalmış ki o derece derece-i nübüvvettir. Ve hem dahi vāris ile mevrūs beyninde tefrīk eden derecedir, [45] çünkü mevrūs o kimsedir ki vārisine mālı kazanmış ve tahsīl ile müştegil olup onun üzerine muktedir olmuştur. Ve vāris o kimsedir ki kendisi o mālı kazanmamıştır ve onun üzerine muktedir olmamıştır velākin irsen ona müntakil olup mūrisine husūlünden sonra ondan görüp telakkī etmiştir. İşte bu gibi maᶜānī agvār ve esrārına izāfetle emri egerçi āsān ve sehl ve kolay ise de lākin ibtidāen bi'l-istiklāl idrākine enbiyā-i ᶜizāmdan gayrı kimse muktedir değildir ve telakkiyen istinbātına dahi üzerine tenbīh-i enbiyādan sonra verese-i enbiyāᵓ olan ᶜulemā-i ᶜāmilīnden gayrı kimse muktedir olmaz.

[السادس والسابع زيادة السرة وقلفة الحشفة أما السرة فتقطع في أول الولادة وأما التطهير بالختان فعادة اليهود في اليوم السابع من الولادة ومخالفتهم بالتأخير إلى أن يثغر الولد أحب وأبعد عن الخطر قال صلى الله عليه وسلم ''الْخِتَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ وَمَكْرُمَةٌ لِلنِّسَاءِ'' وينبغي أن لا يبالغ في خفض المرأة قال صلى الله عليه وسلم لأم عطية وكانت تخفض ''يَا أُمَّ عَطِيَّةَ أَشِمِّي وَلَا تُنْهِكِي فَإِنَّهُ أَسْرَى لِلْوَجْهِ وَأَحْظَى عِنْدَ الزَّوْجِ'' أي أكثر لماء الوجه ودمه وأحسن في جماعها فانظر إلى جزالة لفظه صلى الله عليه وسلم في الكناية وإلى إشراق نور النبوة من مصالح الآخرة التي هي أهم مقاصد النبوة إلى مصالح الدنيا حتى انكشف له وهو أمي من هذا الأمر

النازل قدره ما لو وقعت الغفلة عنه خيف ضرره فسبحان من أرسله رحمة للعالمين ليجمع لهم بيمن بعثته مصالح الدنيا والدين صلى الله عليه وسلم]

Altıncı ve yedinci cüzᵓler ise onlar dahi ziyāde-i sürre yaᶜnī göbeğin artığı ve kulfetü'l-haşefe yaᶜnī zekerin üstündeki deriden olan kulfedir ki bunların kesimleri dahi lāzımdır. Göbeğin katᶜı ise çocuğun doğduğu sāᶜatte olur, yaᶜnī çocuğun vakt-i vilādetindedir. Ve tathīr-i hitān ise tāife-i Yehūdların ᶜādeti yevm-i vilādetin yedinci idüğinden onlara muhālefet etmek için sugūr-ı velede kadar teᵓhīri ahabb olur hem dahi hatardan ebᶜaddır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "الْخِتَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ وَمَكْرُمَةٌ لِلنِّسَاءِ"[67] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Erkeklere hitān sünnettir ve ᶜavretlere mekremettir." Yaᶜnī sünnet olmaklık ricāle sünnet ve kadınlara dahi mekremettir. Gerektir ki merᵓenin hafzına mübālaga olmaya ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ümmü ᶜAtiyye'ye hafz ederken yā Ümmü ᶜAtiyye "يَا أُمَّ عَطِيَّةَ أَشِمِّي وَلَا تُنْهِكِي فَإِنَّهُ أَسْرَى لِلْوَجْهِ وَأَحْظَى عِنْدَ الزَّوْجِ"[68] buyurdu ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Yā Ümmü ᶜAtiyye, hafz etme, yüksek eyle ve pekçe tenkīs edip nehk etme zīrā ki yüzün suyu ve kanının çokluğuna ve cimāᶜ ve vatᵓın lezzetine onun sebeb ve ziyāde-i hüsnü vardır." Artık sen ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin kināyede olan bu cezālet-i lafzına bak ki ne kadar hüsn-i cezāleti vardır. Hem dahi nūr-ı nübüvvetin işrākına nazar eyle ki ehemm-i makāsıd-ı nübüvvet olan mesālih-i āhiretten mesālih-i dünyāya dek neleri işrāk eder. Zāten ümmī yaᶜnī resm-i hattı okur yazmaz iken kadri nāzil olan böyle bir emrden sana bu nükte ve dakīka nīçe münkeşif olmuştur ki onda bir gaflet vākiᶜ olsa vukūᶜ-ı zararından sarf olunur. Artık mesālih-i dīniyye vü dünyāviyyelerinin ictimāᶜına ᶜāleme rahmet olarak onu irsāl eden Hazret-i Zāt-ı Zi'l-Celāl'i bir şevāib-i naks ve sıfāt-ı gayr-ı lāyıkadan tenzīh ve takdīs ederiz, yaᶜnī onun irsāl ve

---

67 *Musnedu* Ahmed, 5/75, no: 20719; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 7/273, 274; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/563; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 5/317.

68 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/562; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/368; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 5/172.

yümn-i biᶜseti ile ᶜālemīnin mesālih-i dünyāviyye vü dīniyyeleri ictimāᶜ ve hüsn-i intizām bulmak için ᶜālemlere rahmet olarak onu gönderen Hakīm-i müteᶜāl hazretlerinin niᶜmetine şükr ederek kemāl-i reᵓfet ve mezīd-i rahmetine iᶜtirāf edip onu tesbīh ve takdīs ederiz demektir.

[الثامنة ما طال من اللحية وإنما أخرناها لنلحق بها ما في اللحية من السنن والبدع إذ هذا أقرب موضع يليق به ذكرها وقد اختلفوا فيما طال منها فقيل إن قبض الرجل على لحيته وأخذ ما فضل عن القبضة فلا بأس فقد فعله ابن عمر وجماعة من التابعين واستحسنه الشعبي وابن سيرين وكرهه الحسن وقتادة وقالا تركها عافية أحب لقوله صلى الله عليه وسلم "أَعْفُوا اللِّحَى" وَالْأَمْرُ فِي هَذَا قَرِيبٌ إِنْ لَمْ يَنْتَهِ إلى تقصيص اللحية وتدويرها من الجوانب فإن الطول المفرط قد يشوه الخلقة ويطلق ألسنة المغتابين بالنبذ إليه فلا بأس بالاحتراز عنه على هذه النية وقال النخعي عجبت لرجل عاقل طويل اللحية كيف لا يأخذ من لحيته ويجعلها بين لحيتين فإن التوسط في كل شيء حسن ولذلك قيل كلما طالت اللحية تشمر العقل]

Sekizinci cüzᵓ sakalın uzamış kılların tūludur. Bunun beyānını ancak o sebebden teᵓhīr ettik ki lihyenin sünen ve ādāb ve bidaᶜının ahvāline dāir olan umūrun zikrini onun bahsine ilhāk edelim, zīrā ki münāsebet-i makām-ı beyānı için bundan enseb bir yeri yoktur, en ziyāde yakın ve akreb ve lāyık mekān bu mekāndır. ᶜUlemā-i selefin bu mebhasta ihtilāfları vardır, yaᶜnī sakalın uzunluğundan kesmeğin cevāzında ihtilāf etmişler. Kimi demiş ki ādem kendi lihyesinden bir kabzayı tutup ve fazla kalan nesneyi ahz etse onda bir beᵓs yoktur, zīrā ki İbn ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhu ve tābiᶜīnden bir cemāᶜat onu işlemiştir. Ve ᶜAllāme Şaᶜbī ve İbn Sīrīn dahi bu kavli tahsīn etmişler, ammā Hasen ve Katāde bu fiᶜli mekrūh görüp [46] demişler ki onu ᶜāfiye bırakması pekdir, yaᶜnī sakaldan bir nesneyi kesmeyip hāli üzere bırakılması ahsendir ve daha ziyāde mahbūbdur, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَعْفُوا اللِّحَى"[69] buyurmuştur, yaᶜnī "Sakalları ᶜafv edip çokça ediniz." Ve "ᶜafv" ise ondan bir nesneye dokunmamak īcāb eder. Bunda emr karībdir, uzak değildir ki mā-tahte'l-kabza yaᶜnī kabzadan artık olan tūlu yalnız kesilip

69 Buhārī, Libās, 64, no: 5892, 5893; Müslim, Tahāret, 52; *Musnedu* Ahmed, 2/16, no: 4654.

onun tedvīr ve taksīsine yaᶜnī cevānib ve etrāfından tenkīsine gidilmediği hālde o kadarcık kesmekte bir beᵓs olmaz, yine muᶜaffā demektir, zīrā ki tūl-i müfrit hilkat-i insānı çirkīn eder ve nebzi ile elsine-i mugtābīni ıtlāk eyler. Ve bu kasd ve niyyet ile eger tūl-i lihyeden alıp ondan ihtirāz etse onun beᵓsi olmaz. "Nebz" lügatte lakab komak maᶜnāsına gelmiştir. Ve "mugtāb" gıybet söyleyici maᶜnāsınadır. Hāsıl-ı kelām odur ki egerçi lihyenin teksīri mendūbdur ve ondan bir nesne almamak lafz-ı hadīsin muktezāsıdır, lākin çokça uzun olması dahi hem hilkati müşevvihtir ve hem dahi gıybet ve telkībe bādī ve müᵓeddīdir. Eger bundan ihtirāz etmek kasdıyla cevānib ve etrāfına dokunmayarak yalnız uzunluğundan alıp kabzanın ziyādesini keserse onda bir beᵓs yoktur demek olur ve beyne'l-kavleyn muvāfakat hāsıl olmuş olur.

ᶜAllāme Nehaᶜī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Tavīlü'l-lihye olan merd-i ᶜākıldan taᶜaccüb ederim ki nice sakalın uzunluğundan almaz da ki onu beyne'l-lihyeteyn komaz." Yaᶜnī ne kısa ve ne uzun bir mütevassıt heyᵓette onu etmez ki her birisinde tevassut güzeldir. Ve onun için denilmiş ki sakal uzun oldukça ᶜaklı yukarıya kaldırıp teşmīr eder yaᶜnī ᶜaklı noksān eder demektir.

Faslun Fi'l-Lihyeti ᶜAşrü Hısālin Mekrūhetin ve Baᶜzuhā Eşeddü Kerāheten Min Baᶜzin

[فصل وفي اللحية عشر خصال مكروهة وبعضها أشد كراهة من بعض]

Musannif-i merhūm tūl-i lihyeden olmak bahsine ilhāk edecek mebhasin īrādına kıyām ve beyānında lihyede olan hısāl-i mekrūhe-i ᶜaşerenin faslıdır diye bedᵓ-i kelām edip o hısāl dahi bir siyāk üzere mekrūh olmayıp ancak baᶜzının kerāheti baᶜzından eşedd olduğuna dahi taᶜrīz ve īhām etti.

[خضابها بالسواد وتبييضها بالكبريت ونتفها ونتف الشيب منها والنقصان منها والزيادة وتسريحها تصنعا لأجل الرياء وتركها شعثة إظهارا للزهد والنظر إلى سوادها عجبا بالشباب وإلى بياضها تكبرا بعلو السن وخضابها بالحمرة والصفرة من غير نية تشبها بالصالحين]

Evvelen icmālen hasāil-i ᶜaşere-i mezkūreyi beyān ve taᶜdād eyledi ki birincisi siyāh boya ile sakalı boyamak ve ikincisi kükürt ile onu ak ve beyāz etmek ve üçüncüsü saçını koparmak ve dördüncüsü ondan beyāz kılları koparıp şeybi zāyiᶜ etmek ve beşincisi başının saçı ile onu ziyāde ve çok etmek ve altıncısı riyā için onu taramak ve yedincisi izhār-ı zühd için onu taramaksızın bırakıp açık saçık ve karma karışık hālde komak ve sekizincisi civānlığına ᶜucb ederek siyāhlığına bakmak ve dokuzuncusu ᶜulüvv-i sinni ile tekebbür ederek beyāzlığına nazar etmek ve onuncusu nefsini sālihlere benzetmek için bir niyyet etmeksizin onu kırmızı veyāhūd sarı bir hidāb ile tahdīb eylemektir.

[أما الأول وهو الخضاب بالسواد فهو منهي عنه لقوله صلى الله عليه وسلم ''خَيْرُ شَبَابِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشُيُوخِكُمْ وَشَرُّ شُيُوخِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشَبَابِكُمْ'' والمراد بالتشبه بالشيوخ في الوقار لا في تبييض الشعر ونهى عن الخضاب بالسواد وقال هو خضاب أهل النار وفي لفظ آخر ''اَلْخِضَابُ بِالسَّوَادِ خِضَابُ الْكُفَّارِ'' وتزوج رجل عَلَى عَهْدِ عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ يخضب بالسواد فنصل خضابه وظهرت شيبته فرفعه أهل المرأة إلى عمر رضي الله عنه فرد نكاحه وأوجعه ضربًا وقال غررت القوم بالشباب ولبست عليهم شيبتك ويقال أول من خضب بالسواد فرعون لعنه الله وعن ابن عباس رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ''يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ'']

Birincisi ise ki siyāhlık ile boyamak hasletidir, o fiᶜl menhiyyün ᶜanh olup hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''خَيْرُ شَبَابِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشُيُوخِكُمْ وَشَرُّ شُيُوخِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشَبَابِكُمْ''[70] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Sizin hayrlı civānınız o kimsedir ki vakār-ı şerᶜīde pīrānınıza müteşebbih olur. Ve pīrānınızın şerlisi o kimsedir ki civānlarınıza müteşebbih olur." Teşebbüh-i şüyūhtan murād emr-i sekīnet ü vakārdadır. Ve teşebbüh-i şebābdan murād pīrliği saklamaktadır ki sāhibini siyāhlık ile boyatıp nefsini ᶜāleme civān göstermektir, yoksa teşebbüh-i şüyūhtan murād saçın tebyīzi değildir, istişhād teşebbüh-i şebāb kelāmındadır. Ve'l-hāsıl sakalı siyāhlık bir hidāb ile tahdībi mekruhtur ki menhiyyün

70 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 22/83, no: 202; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 13/467, no: 7483.

ᶜanhtir, hakkında "هُوَ خِضَابُ أَهْلِ النَّارِ" denilmiştir, yaᶜnī "Ehl-i nārın hidābıdır." Ve āher bir lafzda "Siyāh ile sakalın hidābı keferenin hidābıdır" denilmiştir.

Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb'ın zamān-ı hilāfetinde [47] civānlara müteşebbih olanların birisi teᵓehhül edip ve bir müddet-i kalīle mürūruyla hidābı gidip beyāz saçı görününce zevcesinin akrabāsı onu Hazret-i ᶜÖmer'e şekvā ettiler. Ve hakīkat-i hāl maᶜlūmu olunca onun nikāhını redd ve değnek ile onu darb ve tevcīᶜ edip sinn-i pīrliği saklamakla bu kavmi aldatıp telbīslik ile "sen kendi kendini onlara civān gösterdin" diye tevbīh ve taᶜzīr etmiştir. Ve dahi denilmiş ki en evvel siyāhlık ile hidāb eden kimse Firᶜavn-ı laᶜīndir. Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvānın üzerine rivāyeten ᶜaleyhi's-selām efendimiz "يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ"[71] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Āhir-i zamānda bir kavm olacak ki siyāhlık ile saçlarını tahdīb edecekler, havāsıl-ı hamām gibi onlar cennetin kokusunu koklamazlar." Yaᶜnī rāiha-i cenneti onlar almazlar ki mā-hasalı zamānın sonunda bir kavm olacak ki sakallarını güvercin kursakları gibi bir siyāh boya ile hidāb edip saçlarını siyāh edeceklerdir, onlar cennet kokusunu koklamazlar demek olur.

[الثاني الخضاب بالصفرة والحمرة وهو جائز تلبيسًا للشيب على الكفار في الغزو والجهاد فإن لم يكن على هذه النية بل للتشبه بأهل الدين فهو مذموم وقد قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "الصُّفْرَةُ خِضَابُ الْمُسْلِمِينَ وَالْحُمْرَةُ خِضَابُ الْمُؤْمِنِينَ" وكانوا يخضبون بالحناء للحمرة وبالخلوق والكتم للصفرة وخضب بعض العلماء بالسواد لأجل الغزو وذلك لا بأس به إذا صحت النية ولم يكن فيه هوى وشهوة]

İkinci haslet odur ki gazā ve cihādda keferenin üzerine şeybi telbīs etmek için sakalını sarı veyā kırmızı boya ile hidāb etmektir. İşte bu hidāb bu niyyet üzere olursa cāiz olur ve bu niyyet olmayıp da mahzā

71 Ebū Dāvūd, Teraccul, 19, no: 4212; Nesāī, Zīnet, 15, no: 5075; *Musnedu* Ahmed, 4/476; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 12/92; İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 6/499; *Umdetu'l-Kārī*, 16/46.

nefsini ʿāleme sulahāʾ ve ehl-i dīn ziyyinde göstermek kasdıyla olursa o dahi mezmūmdur, ammā kerāheti şedīd değildir, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "الصُّفْرَةُ خِضَابُ الْمُسْلِمِينَ وَالْحُمْرَةُ خِضَابُ الْمُؤْمِنِينَ"[72] buyurmuştur, yaʿnī "Sarılık müslimlerin hidābıdır ve kırmızılık müʾminlerin hidābıdır." Selefte kırmızılık için kına ile sakallarını hidāb ederdiler, sarılık için halūk ve kütüm ile sakallarını tahdīb ederlerdi. "Halūk" envāʿ-ı tībden bir gökçek kokulu mürekkeb nesneye derler ki zaʿferāndan ve gayrı tīblerden terkīb ederler. Ve "kütüm" zammeteyn ile bir otun yaprağıdır ki mersin yaprağına benzer hınnā ile karıştırıp boya ederler. Ve ʿinde'l-baʿz fülfül dānesine müşābih habbelerdir, hınnāya katsalar boyası gāyet iyi olur. Ve dahi gazā için baʿzu'l-ʿulemā siyāh boya ile hidāb etmişlerdir. Ve niyyet sahīha olunca onda dahi bir beʾs yoktur, yaʿnī o boyamak hevā ve şehvetle olmayıp mahzā keferenin üzerine şeybi telbīs etmek niyyet-i hālisasıyla olur ise onda dahi bir beʾs olmaz demek ister.

[الثالث تبييضها بالكبريت استعجالا لإظهار علو السن توصلا إلى التوقير وقبول الشهادة والتصديق بالرواية عن الشيوخ وترفعا عن الشباب وإظهارا لكثرة العلم ظنا بأن كثرة الأيام تعطيه فضلا وهيهات فلا يزيد كبر السن للجاهل إلا جهلا فالعلم ثمرة العقل وهي غريزة ولا يؤثر الشيب فيها ومن كانت غريزته الحمق فطول المدة يؤكد حماقته وقد كان الشيوخ يقدمون الشبابالعلم كان عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقدم ابن عباس وهو حديث السن على أكابر الصحابة ويسأله دونهم وقال ابن عباس رضي الله عنهما ما آتى الله عز وجل عبدا علما إلا شابا والخير كله في الشباب ثم تلا قوله عز وجل ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ﴾ وَقَوْلَهُ تَعَالَى ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ وقوله تعالى ﴿وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا﴾ وكان أنس رضي الله عنه يقول قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم وليس في رأسه ولحيته عشرون شعرة بيضاء فقيل له يا أبا حمزة فقد أسن فقال لم يشنه الله بالشيب فقيل أهو شين فقال كلكم يكرهه ويقال إن يحيى بن أكثم ولي القضاء وهو ابن إحدى وعشرين سنة فقال له رجل في مجلسه يريد أن يخجله بصغر سنه كم

72 el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 3/604; *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 2/105; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 7/69; *Feyzu'l-Kadīr*, 4/239. "الصُّفْرَةُ خِضَابُ المُؤْمِنِ، والحُمْرَةُ خِضَابُ المُسْلِمِ، والسَّوَادُ خِضَابُ الكَافِرِ" şeklinde.

سن القاضي أيده الله فقال مثل سن عتاب بن أسيد حين ولاه رسول الله صلى الله عليه وسلم إمارة مكة وقضاءها فأفحمه وروي عن مالك رحمه الله أنه قال قرأت في بعض الكتب لا تغرنكم اللحى فإن التيس له لحية وقال أبو عمرو بن العلاء إذا رأيت الرجل طويل القامة صغير الهامة عريض اللحية فاقض عليه بالحمق ولو كان أمية بن عبد شمس وقال أيوب السختياني أدركت الشيخ ابن ثمانين سنة يتبع الغلام يتعلم منه وقال علي بن الحسين من سبق فيه العلم قبلك فهو إمامك فيه وإن كان أصغر سنا منك وقيل لأبي عمرو بن العلاء أيحسن من الشيخ أن يتعلم من الصغير فقال إن كان الجهل يقبح به فالتعلم يحسن به وقال يحيى بن معين لأحمد بن حنبل وقد رآه يمشي خلف بغلة الشافعي يا أبا عبد الله تركت حديث سفيان بعلوه وتمشي خلف بغلة هذا الفتى وتسمع منه فقال له أحمد لو عرفت لكنت تمشي من الجانب الآخر إن علم سفيان إن فاتني بعلو أدركته بنزول وإن عقل هذا الشاب [٤٨] إن فاتني لم أدركه بعلو ولا نزول]

Üçüncü haslet onu kükürt ile beyāz ve ak etmektir ki zāten kendisi civān iken nāil-i garr u vakār olmak ve şehādeti makbūl ve eşyāhı üzerine edeceği rivāyeti musaddak ve civānān üzerine makāmı yüce ve mürtefiᶜ olmak kasdıyla onun ᶜulüvv-i sinnini izhār ve ᶜāleme göstermek için tutup sakalının saçını kibrīt ile ak edip tebyīz etmek hāli dahi mekrūhtur. Baᶜzı nādān kesret-i eyyām ona fazl ve ᶜirfān verir zannıyla ᶜilminin kesretini izhār etmek bābında kezālik sakalının saçını kibrīt ile tebyīz eder, hālbuki kesret-i eyyām fazl vermesi baᶜīd ve be-gāyet uzak ve baᶜīddir. Merd-i nādāna kiber-i sinn nādānlıktan başka bir şeyᵓ vermez, ancak cehlini artırıp nādānlığını ziyāde eyler, zīrā ki ᶜilm-i şerīf ᶜaklın semeresidir ve o dahi garīze ve melekedir, onda şeybin bir teᵓsīri yoktur. Ve garīzesi cehl ve humk olan kimse tūl-i müddet onun hamākatini teᵓkīd ve teşyīd eder, ᶜAsr-ı evvelde ve zemen-i sahābe vü tābiᶜīnde kebīrü's-sinn olan pīrān ᶜilm-i şerīfle hadīsü's-sinn olan civānān-ı dānişmendānı takdīm ederlerdi.

Ez-cümle serverān-ı ashābdan Hazret-i ᶜÖmer b. El-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān server-i müfessirīn-i ekyās ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhüyü hadīsü's-sinn olduğu hālde ekābir-i sahābe üzerine takdīm edip ondan suᵓāl ve istiftā ederdi ki onlardan sormazdı. Ve İbn ᶜAbbās

hazretleri demiş ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl bir kuluna ᶜilm vermemiş illā o kulu şābb bulunmamıştır, haberin mecmūᶜu yiğitlerdedir." Yaᶜnī Hakk subhānehu ve taᶜālā ᶜilm-i şerīfi civānān-ı nev-resānlarına ihsān eder, yekten pīrān-ı sāl-hordegāna ᶜilm verilmemiştir. Ve bu makālesinin müstened ve delīli olan nass-ı ᶜālīyi okudu ki ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ﴾[73] ve ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾[74] ve ﴿وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا﴾[75] Ve bu āyetlerde mezkūr olan lafz-ı فتى ve فتية ve صبي daᶜvāsına burhān-ı kātıᶜ ve huccet-i kaviyye ittihāz etti. "Fetā" lügatte kuvvetli yiğit, şābb-ı kavī maᶜnāsına ve dahi sehī ve cömert kişiye istiᶜmāl olunmuştur. Birinci āyet sūre-i Enbiyā'nın altmışıncı āyetidir. Tefsīrinde denilmiş ki "Dediler ki işittik ki bir yiğit putları mezemmetle zikr ederdi, onun ismine İbrāhīm denirdi." Ve ikinci āyet sūre-i Kehf'in on ikinci āyetidir ki tefsīrinde denilmiş ki "Biz sana o ashāb-ı kehfin haberini hakkla hikāyet ederiz ki o yiğitler rableri celle şānuhuya īmān getirdiler. Biz onların hidāyet ve sebātlarını artırdık." Üçüncüsü dahi sūre-i Meryem'in on birinci āyetindendir. Tefsīrinde denilmiş ki "Biz ona hikmet ve fehm-i Tevrāt'ı sabī iken verdik." Denildi ki üç yaşında hikmet ve fehm verildi. Mahalle çocukları ona gel oynayalım dediler, ben oyun için halk olunmadım dedi. Ve Enes b. Mālik der idi ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kabz olunup dār-ı bekāya teşrīflerinde başında ve sakalında beyāz olarak yirmi kıl yok idi. Ve o vaktte ona denilmiş ki "Yā Ebā Humre, ᶜaleyhi's-selām efendimiz müsinn olup altmışını tecāvüz etmişti, yaᶜnī nice oldu ki saçı beyāz olmadı?" Demiş ki "Hallāk-ı müteᶜāl hazretleri onu şeyb ile şeyn etmedi. "'Şeyb şeyn midir?" Ona denildikte, "Siz topunuz onu kerh edip sevmezsiniz" dedi, yaᶜnī siz şeybi kerh edip sevmezsiniz, yoksa şeyb şeyn değildir demek ister. "Şeyb" lügatte aklık ve kocalık ve saç ağarmak maᶜnāsınadır. Ve "şeyn" feth ile zeynin zıddıdır, kabāhat ve yaramaz nesne ve ᶜayb ve noksān maᶜnāsına gelmiştir.

---

73 el-Enbiyā, 21/60.

74 el-Kehf, 18/13.

75 Meryem, 19/12.

Denilir ki Yahyā b. Eksem yirmi bir yaşında iken beldenin birisine kādī olmuş. Ve meclisine hāzır bulunanlardan bir zāt onu sıgar-ı sinni ile utandırmak kasdında "Zāt-ı Zü'l-Celāl onu mansur ve muzaffer eyleye! Kādī efendinin yaşı kaçtır?" diye ondan suʾāl ettikte, Yahyā b. Eksem dahi "Cānib-i seniyyü'l-cevānib Hazret-i Risālet-penāhīden Mekke-i mükerremenin niyābet ve emāretine taᶜyīn buyurulan ᶜAttāb b. Esīd'in hīn-i nasbında olan yaşı gibidir" diye cevāb iᶜtāsıyla onu ifhām etmiş. Ve dahi İmām Mālik ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ki imām-ı mūmā ileyh "Ben baᶜzı kütübde okumuşum ki sakallar sizi aldatmaya, zīrā teke dedikleri erkek keçinin dahi sakalı vardır" demiş. Ve ᶜAmr b. el-ᶜAlāʾ dahi "Eger sen bir kimseyi boyu uzun ve başı küçük ve lihyesi ᶜarīz gördünse Umeyye b. ᶜAbduşems olsa bile sen onun üzerine hamākat ile hükm eyle" yaᶜnī o sıfatta olan kimseyi ahmak bil. Ve dahi Eyyūb es-Sahtiyānī demiş ki "Ben seksen yaşında olan pīr-i sāl-hordenin varıp bir gulāmdan taᶜallüm-i ᶜilm ettiğini görüp ve böyle bir müsinn ādemlere yetiştim." Ve dahi ᶜAlī b. el-Hüseyn demiş ki "Her kime ki sebkat edip senden evvel ᶜilm-i şerīf ona vāsıl olmuşsa yaşça senden sagīr olsa bile yine onda senin imāmındır." [49]

Ve dahi Ebī ᶜAmr b. el-ᶜAlāʾ'ya denilmiş ki "Sagīrden öğrenmek merd-i pīr ü müsinne bir hüsn verip ona bir güzelliği olur mu?" O dahi: "Nādānlık ile çirkīn olursa elbette o çirkīnliği izāle eden taᶜallüm ona hüsn verir." Ve dahi Yahyā b. Maᶜīn, İmām Ahmed b. Hanbel, İmām Şāfiᶜī'nin esteri ardında giderken "Yā Ebā ᶜAbdullāh, Süfyān'ın ᶜulüvvü ile olan hadīsini terk edip sen bu yiğidin esteri ardında yürüyüp gidiyorsun ve ondan dersi istimāᶜ ediyorsun!" deyince, Ahmed b. Hanbel cevābında: "Sen dahi bilmiş olsaydın esterinin öbür cānibinde sen dahi yürürdün. ᶜUlüvvü ile Süfyān'ın ᶜilmi eger beni geçerse ben onu nüzūlümle ulaşabilirim." İmām, bu yiğidin ᶜaklı beni geçerse ne ᶜulüvv ve ne de nüzūl ile ona ulaşabiliyorum dedi.

[الرابع نتف بياضها استنكافًا من الشيب وقد نهى عليه السلام عن نتف الشيب وقال ”هُوَ نُورُ الْمُؤْمِنِ“ وهو في معنى الخضاب بالسواد وعلة الكراهية ما سبق والشيب نور الله تعالى والرغبة عنه رغبة عن النور]

Dördüncü haslet şeybden istinkāf etmekle sakalın beyāz kıllarını koparmaklıktır ki o dahi mekruhtur. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz netf-i şeybden yaʿnī sakalın ak ve beyāz kıllarını koparmaktan nehy ve menʿ etmiştir, hakkında "هُوَ نُورُ الْمُؤْمِنِ"[76] diye senāʾ etmiştir, yaʿnī "Şeyb müʾminin nurudur" demiştir. Ve onun koparmaklığı siyāh boya ile boyamaklığı gibidir. ʿİllet-i kerāhet mezkūr olan ʿilel-i mütekaddimelerdir. Hāsıl-ı kelām şeyb Allāh'ın nūrudur, ondan ragbet etmek nūrdan ragbet eylemektir, yaʿnī onu istemememeklik Allāh'ın nūru istemememekliktir.

[الخامس نتفها أو نتف بعضها بحكم العبث والهوس وذلك مكروه ومشوه للخلقة ونتف الفنيكين بدعة وهما جانبا العنفقة شهد عند عمر بن عبد العزيز رجل كان ينتف فنيكيه فرد شهادته ورد عمر بن الخطاب رضي الله عنه وابن أبي ليلى قاضي المدينة شهادة من كان ينتف لحيته وأما نتفها في أول النبات تشبهًا بالمرد فمن المنكرات الكبار فإن اللحية زينة الرجال فإن لله سبحانه ملائكة يقسمون والذي زين بني آدم باللحى وهو من تمام الخلق وبها يتميز الرجال عن النساء وقيل في غريب التأويل اللحية هي المراد بقوله تعالى ﴿يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ﴾ قال أصحاب الأحنف بن قيس وددنا أن نشتري للأحنف لحية ولو بعشرين ألفًا وقال شريح القاضي وددت أن لي لحية ولو بعشرة آلاف وكيف تكره اللحية وفيها تعظيم الرجل والنظر إليه بعين العلم والوقار والرفع في المجالس وإقبال الوجوه إليه والتقديم على الجماعة ووقاية العرض فإن من يشتم يعرض باللحية إن كان للمشتوم لحية وقد قيل إن أهل الجنة مرد إلا هارون أخا موسى صلى الله عليهما وسلم فإن له لحية إلى سرته تخصيصًا له وتفضيلًا]

Ve beşinci haslet onun netfidir veyā baʿzısının netfidir, yaʿnī sakalın kıllarını cemīʿan koparmak veyāhūd baʿzı kıllarını ʿabes ve heves hükmü ile koparmaktır ki o dahi mekrūh ve hilkaten müşevvehtir. Ve iki fenīkin saçlarını koparmak dahi bidʿattir ki ʿanfekanın cānibidir. "Fenīk" lügatte sakalın ʿindinde iki çene biriktiği yerdir. Ve "ʿanfeka" dudağın altında olan saçlardır, yaʿnī ʿanfekanın iki cānibinde olan saçların koparması bidʿattir.

---

76 Tirmizī, Edeb, 56, no: 2821; *Şuʿabu'l-Īmān*, 8/384, no: 5970. Farklı lafızlarla.

ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz'in yanında bir ādem edā-i şehādet edip ve iki fenīkinin saçlarını koparmak sebebi ile onun şehādetini kabūl etmeyip redd etmiştir. Ve ᶜÖmer b. el-Hattāb ve Medīne kādīsi İbn Ebī Leylā dahi lihyelerini netf eden ādemlerin şehādetlerini redd edip kabūl etmezlerdi. Ve ᶜunfuvān-ı şebābda tüyü yeni çıkarken delikanlılara teşbīhen onu netf etmek yaᶜnī sakalın saçını koparıp emredler gibi cānını göstermek kebāir-i münkerāttandır, zīrā ki lihye erkeklerin zīnet ve cemālidir. Zāt-ı Zü'l-Celāl'in melāikeleri vardır ki hīn-i kasemlerinde "وَالَّـذِي زَيَّـنَ ابْـنَ آدَمَ بِاللِّحَـى" deyip yemīn ve kasem ederler, yaᶜnī "Benī ādemi sakal ile tezyīn eden zātın hakkı için" diyerek kasem ederler. Sakal halkın tetimmesidir, yaᶜnī cümle-i āferīniştendir, nisāᵓdan tāife-i ricāl onunla mütemeyyiz olurlar. Ve dahi *Garībü't-Teᵓvīl*'de ﴿يَزِيـدُ فِي الْخَلْـقِ مَـا يَشَـاءُ﴾[77] nass-ı ᶜālīsinin tefsīrinde ziyāde-i halktan murād sakaldır denilmiş.

Ve Ahnef b. Kays'ın ashābı "Sakal satın almakla hāsıl olsaydı biz yirmi bin dirhem ile Ahnef'e bir sakal iştirāsını sevip temennī ederiz" demişler. Ve Şureyh el-Kādī dahi "Velev ki on bin dirhemle bana bir sakal olsa onu sevip temennī ederim" demiş.

Sakal nice kerāhet olunur o hāl ile ki onunla ādemin taᶜzīmi vardır ve onun sebebi ile ᶜālem ādeme ᶜayn-ı ᶜilm ü vakār ile bakıp yerini mecāliste yüksek ve mürtefiᶜ ederler ve ona ikbāl-i vücūh hāsıl olup cemāᶜat üzerine onunla takdīm olunur. Ve hem dahi onda vikaye-i ᶜırz vardır ki bir ādem dīger bir ādemi şetm edecek olsa şetm olunacak ādemin eger sakalı olur ise onun sakalına taᶜarruz eder, ᶜırzını şetm etmez.

Ve dahi denilmiş ki Mūsā ᶜaleyhi's-selāmın birāderi Hārūn'dan gayrı cennette kimsenin sakalı yoktur, ehl-i cennet kāffesi şābb-ı emredlerdir, fakat Hārūn'un göbeğine kadar bir sakalı olacaktır ki o dahi onun tafdīli için bir tahsīstir, yaᶜnī tafdīlen bu sakal ile muhassas bulunacaktır. [50]

[السادس تقصيصها كالتعبية طاقة على طاقة للتزين للنساء والتصنع قال كعب يكون في آخر الزمان أقوام يقصون لحاهم كذنب الحمامة ويعرقبون نعالهم كالمناجل أولئك لا خلاق لهم]

---

77 Fātır, 35/1.

Ve altıncı haslet nisāya tasannuᶜ ve tezyīn etmek için tākası tāka üzerine bilikip toplamak için onun taksīsidir ki o dahi mekrūhtur. Kaᶜb ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Āhir-i zamānda bir takım akvām olacak ki sakallarını güvercinin kuyruğu gibi keserler ve naᶜllerini orak gibi yaparlar, onların halākları yoktur." Hulāsa-i meᵓāl sakalın etrāfından berāy-ı zīnet ve tedvīr ve taᶜbiye kesmek mekrūhtur demek olur.

[السابع الزيادة فيها وهو أن يزيد في شعر العارضين من الصدغين وهو من شعر الرأس حتى يجاوز عظم اللحى وينتهي إلى نصف الخد وذلك يباين هيئة أهل الصلاح]

Ve yedinci haslet baş saçından iki sudgundan olarak ᶜārızlarının saçlarını artırmaktır ki o saç ᶜazm-ı lihāyı tecāvüz edip yanağının yarısına kadar nāzil olur. Bu tezyīd-i lihye dahi mekruhtur, ehl-i salāhın heyᵓetine mübāyindir.

[الثامن تسريحها لأجل الناس قال بشر في اللحية شركان تسريحها لأجل الناس وتركها متفتلة لإظهار الزهد]

Ve sekizinci haslet nās için taramasıdır ki niyyet-i tāᶜat u ᶜibādet ve kasd-ı nezāfet ü tahāretle onu taramıyor, ancak halk için yaᶜnī senā-i halk için onu tarar, bu dahi mekrūhtur. Bişr demiş ki "Sakalda iki şirk vardır ki halk için onu taramak ve izhār-ı zühd için onu mütefettile yaᶜnī kılları yekdīgerine burulu bırakmak yaᶜnī taramaksızın terk etmektir."

[التاسع والعاشر النظر في سوادها أو في بياضها بعين العجب وذلك مذموم في جميع أجزاء البدن بل في جميع الأخلاق والأفعال على ما سيأتي بيانه]

Ve dokuzuncu ve onuncu haslet ᶜucb ve gurūr ve tekebbürle sakalın siyāh ve beyāzlığına nazar etmekliktir ki bunlar dahi mekrūhlardır. Ve yalnız bu ᶜucb ile sakalın karalık ve aklığına bakmaklık mekrūh olmayıp ancak bedenin kāffe-i eczāsına o vechle bakmaklık mekrūhtur, belki āti'l-beyān taᶜrīf mūcibince cemīᶜ-i efᶜāl ü ahlākına dahi dīde-i ᶜucb u fahr u gurūr ve tekebbürle bakmak mekrūhtur.

[فهذا ما أردنا أن نذكره من أنواع التزين والنظافة وقد حصل من ثلاثة أحاديث من سنن الجسد اثنتا عشرة خصلة خمس منها في الرأس وهي فرق شعر الرأس

والمضمضة والاستنشاق وقص الشارب والسواك وثلاثة في اليد والرجل وهي القلم وغسل البراجم وتنظيف الرواجب وأربعة في الجسد وهي نتف الإبط والاستحداد والختان والاستنجاء بالماء فقد وردت الأخبار بمجموع ذلك وإذا كان غرض هذا الكتاب التعرض للطهارة الظاهرة دون الباطنة فلنتقصر على هذا وليتحقق أن فضلات الباطن وأوساخه التي يجب التنظيف منها أكثر من أن تحصى وسيأتي تفصيلها في ربع المهلكات مع تعريف الطرق في إزالتها وتطهير القلب منها إن شاء الله عز وجل]

Tezyīn ve nezāfetten zikrini murād ettiğimiz şeyᵓ işte budur ve üç hadīsten hāsıl olmuştur, nitekim tahkīk ve zabt olunmuş ki ānifü'l-beyān ehādīs-i selāseden sünen-i cesedden on iki haslet hāsıl olmuştur ki beşer hasleti baştadır: Birincisi baş saçının farkı ve ikincisi mazmaza ve üçüncüsü istinşāk ve dördüncüsü kass-ı şārib yaᶜnī bıyık saçının kesmesi ve beşincisi sivāktır. Ve üç hasleti el ve ayaklardadır ki tırnak kesmesi ve gasl-i berācim ve tanzīf-i revācibdir. Ve dört hasleti ceseddedir ki koltuk altı almak ve şaᶜr-ı harāmı ᶜavret-i galīza etrāfından izāle etmek ve sünnet olmak ve su ile istincāᵓ etmektir. Bunların kāffesi hakkında ahbār-ı sahīha vārid olmuştur. Ve bu kitābın garazı tahāret-i zāhireye taᶜarruz etmek ise biz bu kadarcık beyān üzerine iktisār edelim.

Ve dahi tahkīkan bilinip yakīnen bilinmeli ki bātının vācibü'l-izāle olan evsāh ve fazalātı ᶜadd ve ihsādan zāid ve ekserdir. İnşāallāhu taᶜālā rubᶜ-ı mühlikātta turuk-i izālesinin taᶜrīfi ile maᶜan tafsīlātı gelecektir ve ondan tathīr-i kalbin turuk ve menāhici dahi orada ber-tafsīl zikr ve beyān olacaktır.

[تم كتاب أسرار الطهارة بحمد الله تعالى وعونه ويتلوه إن شاء الله تعالى كتاب أسرار الصلاة والحمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد وعلى كل عبد مصطفى]

İmdi bi-hamdihi subhānehu ve taᶜālā ve hüsn-i tevfīkihi esrār-ı tahāret kitābı ᶜavn-ı Bārī ile burada tamām ve tekmīl oldu ve ᶜakabinde esrār-ı namāzın kitabı dahi inşāallāhu taᶜālā vārid olacaktır. Artık hamd-ı bī-hadd biz ferd-i vāhide maᶜrūz edip salāt-ı bī-ᶜadd dahi Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā efendimize ve her bir ᶜabd-i mustafāya ihdāᵓ ve ithāfı Hakk'tan dileriz, ve's-selām. [51]

KİTĀBU ESRĀRİ’S-SALĀTİ ve MÜHİMMĀTİHĀ

[كتاب أسرار الصلاة ومهماتها]

İşbu kitāb esrār-ı namāzın mebāhis ve keyfiyyāt ve mühimmātının kitābıdır ki esrār-ı namāz ve fezāil-i mühimmesinin mesāiline cāmiᶜ olan kitābdır.

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي غمر العباد بلطائفه وعمر قلوبهم بأنوار الدين ووظائفه الذى تنزل عن عرش الجلال إلى السماء الدنيا من درجات الرحمة إحدى عواطفه فارق الملوك مع التفرد بالجلال والكبرياء بترغيب الخلق في السؤال والدعاء فقال ''هَلْ مِنْ دَاعٍ فَأَسْتَجِيبُ لَهُ وَهَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرُ لَهُ'' وباين السلاطين بفتح الباب ورفع الحجاب فرخص للعباد في المناجاة بالصلوات كيفما تقلبت بهم الحالات في الجماعات والخلوات ولم يقتصر على الرخصة بل تلطف بالترغيب والدعوة وغيره من ضعفاء الملوك لا يسمح بالخلوة إلا بعد تقديم الهدية والرشوة فسبحانه ما أعظم شأنه وأقوى سلطانه وأتم لطفه وأعم إحسانه]

Bismihi subhānehu nesᵓeluhu ihsānehu.

Hamd-i bī-gāye ve sipās u minnet-i bī-nihāye o kerīm-i kerem-fermāya merfūᶜ ve muhtass ve maᶜrūz ve mülahhas olsun ki ᶜummān-ı letāifinde ᶜibād-ı şükr-iᶜtiyādı magmūr birle dīn-i mübīnin vezāif ve envārıyla efᵓide ve kulūblarını müzeyyen ve maᶜmūr edip mezīd-i merhamet ü reᵓfetinden semā-i dünyāya ᶜarş-ı celālinden derecāt-ı rahmetten olarak ᶜavātıf-ı ᶜaliyyesi ile tenezzül ve celāl ve kibriyāya teferrüdle maᶜan mülūk-i zemīne suᵓāl ve duᶜāda tergīb-i halk ile müfārık olup ''هَلْ مِنْ دَاعٍ فَأَسْتَجِيبُ لَهُ وَهَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرُ لَهُ'' diye emr ve fermān buyurmuştur ki mülūk-i arz suᵓāl ve recāda zīr-destānlarına tergīb etmezler iken kendisi ve kemāl-i reᵓfetinden kullarını bu niᶜmet-i celīleye mazhar edip “Sizden bir duᶜā edici var mı ki ben onun duᶜāsını kabūl edeyim ve bir magfiret dileyici var mı ki ben onun günāhını ᶜafv ve magfiret edeyim” diye taltīf ve ihsān etmiş ve dahi namāz ile münācāt için bendegānına ruhsat ihsānıyla feth-i bāb ve refᶜ-i hicābda dahi salātīn zemīne mübāyenet etmiş o hāl ile ki kullarıyla zuhur-ı hālāt her nice mütekallib olur ise olsun cemāᶜāt ve tenhālık ve halvātlarında ikāme-i salavāt ile icrā-yı

münācāt için izn ve müsāᶜadātı hakklarında erzānī ve şāyān buyurulmuştur. Ve dahi tevāfür-i kerem ü imtināndan işbu bī-dirīg buyurulan müsāᶜade üzerine iktisār etmeyip daᶜvete dahi onları tergīb etti. Hālbuki dīgeri yaᶜnī mahlūku bulunan mülūk-i zuᶜafāᵓ takdim-i rüşvet ü hediyye olmayınca halvetlerine müsāmahat etmezler. Kaldı ki tebāreke ve taᶜālā onun şeᵓni ne ᶜazīm bir şeᵓndir ve sultānı dahi ne kavī bir sultāndır ve lutf-ı firāvānı ne tāmm bir lutfdur ve ihsānı ne ᶜamīm bir ihsāndır ki biz onun Zāt-ı Zü'l-Celāl'ini müstehakk ve sezāvār olduğunu hamd ve senā ile nām-ı celīlini teyemmünen ve teberrüken ve müsteᶜīnen yād ve zikr etmekle gayr-ı lāyık ve nā-sezā olan evsāftan onun sıfāt-ı ᶜaliyyelerini bi't-tenzīh tesbīh ve takdīs ederiz diye musannif-i merhūm ᶜādet-i müstemirresi üzere bu mebāhisi dahi besmele ve hamdele ile bedᵓ ve fevāid-i namāz ve keyfiyyet-i müsāᶜade-i niyāz ve hikmet-i farziyyet ve hāssiyyetine bi't-taᶜarruz berāᶜat-i istihlāl kabīlinden bu ᶜibāre-i şīrīn-edā ile āgāz-ı kelām edip telmīhen li'l-maksad ve'l-merām feth-i mukaddime ve temhīd-i makām etti. Ve kezālik ikmāl-i vācibāt-ı şürūᶜ u ibtidāya bi'r-riᶜāye:

[والصلاة على محمد نبيه المصطفى [ووليه المجتبى] وعلى آله وأصحابه مفاتيح الهدى ومصابيح الدجى وسلم تسليمًا]

Tahiyye-i salavātı dahi server-i kāināt ve mefhar-ı mevcūdāt, māye-i saᶜādet ü necāt ve vāsıta-i bunca ᶜināyāt olan Hazret-i Sultān-ı enbiyāᵓ vü mürselīne ᶜarz ve edāᵓ ve bi't-tebeᶜiyyeti lehu mefātīh-i hazāin-i rüşd ü hidāyet ve mesābīh-i dücā vü zulmet olan āl ü ashāb-ı güzīnine dahi ihdāᵓ buyurduktan sonra:

[أما بعد فإن الصلاة عماد الدين وعصام اليقين ورأس القربات وغرة الطاعات وقد استقصينا في فن الفقه في بسيط المذهب ووسيطه ووجيزه أصولها وفروعها صارفين جمام العناية إلى تفاريعها النادرة ووقائعها الشاذة لتكون خزانة للمفتي منها يستمد ومعولًا له إليها يفزع ويرجع ونحن الآن في هذا الكتاب نقتصر على ما لا بد للمريد منه من أعمالها الظاهرة وأسرارها الباطنة وكاشفون من دقائق معانيها الخفية في معاني الخشوع والإخلاص والنية ما لم تجر العادة بذكره في فن الفقه ومرتبون [٥٢] الكتاب على سبعة أبواب]

Fasl-ı hitābda vākiᶜ ve sadr-ı kitābda īrādı müstaᶜmel ve şāiᶜ olan kelime-i cāmiᶜayı taᶜkīb edip "ammā baᶜdu" demekle fazl-ı salāt ve fevāidi beyānına tevcīh-i vech-i hāme edip dedi ki baᶜde edā-i farzi't-tesmiye ve īfā-yı vecībetü'ş-şükr ᶜarz-ı tahiyyeden sonra beyān ve zikri īcāb eden nesne ise o nesnedir ki dīn direği ve yakīnin bendi ve kurubāt ve tāᶜātın başı ve ᶜibādāt ve inkıyādın gurresi olan namāzdır ki erkān ve efᶜāl-i mahsūsa ile olan münācāttır yaᶜnī şerᶜ-i şerīf ona salāt dediği ᶜibādettir. Ve biz egerçi fenn-i fıkhta *Basīt* ve *Vasīt* ve *Vecīz* adlı kitāblarımızda mezheb-i Şāfiᶜī üzere müctehedün fīh olan usūl ve fürūᶜunu güzelce beyān ve teᵓlīf-i taᶜrīf edip müntehā-yı kavāᶜid ve zavābıt-ı usūl ü fürūᶜa varılmakla tefārīᶜ-i nādire ve vekāiᶜ-i şāzzelerine dahi mecmūᶜ-ı ᶜināyeti sarf ve müftīlere hizānet olmak üzere o mebāhisi dahi istiksāᵓ ettikse de ve fi'l-hakīka onlar müsteftīlere merciᶜ ve mefzaᶜ ve müstemed bir tasnīf olmuş iseler de lākin burada bir takım maᶜānī-i hafiyyenin keşf-i dekāyıkı īcāb etti ve bināen ᶜaleyh biz dahi el-hāletü hāzihi işbu kitābda onun aᶜmāl-i zāhire ve esrār-ı bātınelerinden mürīde muktezī ve maᶜrifeti lābüdd ve lāzım olan mesāil-i hāssa üzerine iktisār edip bu kitābı tedvīn ve tanzīm ve fenn-i fıkhta onun zikr ve īrādına ᶜādet-i cāriye olmayan husūsātı dahi bu kitābda derc ve terkīm yaᶜnī huşūᶜ ve ihlās ve niyyet maᶜānīsinde olan dekāyık-ı dirīne ve nüket-i maᶜānī-i hafiyyeleri keşfinde bi'l-iᶜtināᵓ tetmīm birle mebāhis-i mezkūresi ber-vech-i ātī yedi bāba taksīm eyledik.

[الباب الأول في فضائل الصلاة

الباب الثاني في تفضيل الأعمال الظاهرة من الصلاة

الباب الثالث في تفضيل الأعمال الباطنة منها

الباب الرابع في الإمامة والقدوة

الباب الخامس في صلاة الجمعة وأدابها

الباب السادس في مسائل متفرقة تعم بها البلوى يحتاج المريد إلى معرفتها

الباب السابع في التطوعات وغيرها]

Ki birinci bābı namāzın fezāili beyānındadır. Ve ikinci bābı namāzın aᶜmāl-i zāhiresi tafdīli beyānındadır. Ve üçüncü bāb namāzdan aᶜmāl-i bātınenin tafdīli beyānındadır. Ve dördüncü bāb imāmet ve kudvenin beyānındadır. Ve beşinci bāb ādābı ile cumᶜa namāzının beyānındadır. Ve altınca bāb ᶜumūm-ı belvā onunla vākiᶜ olup mürīd ona muhtāc olacağı mesāil-i müteferrikadadır. Ve yedinci bāb tetavvuᶜ ve sāir nevāfilin namāzı beyānındadır.

el-Bābu'l-Evvel Fī Fezāili's-Salāti ve's-Sücūdi ve'l-Cemāᶜati ve'l-Ezāni ve Gayrihā

[الباب الأول في فضائل الصلاة والسجود والجماعة والأذان وغيرها]

Namāz ve sücūd ve cemāᶜat ile ezān ve sāir efᶜāl ve erkānın fezāilinde olan bāb ise işbu bābdır ki icmāl sırasında birinci bāb ᶜādd olundu.

Fazīletü'l-Ezān [فضيلة الأذان]

En evvel mebdeʾi ezān olmakla musannif-i merhūm dahi evvelā ezānın fezāilini zikrde takdīm edip dedi ki ezān okumanın fezāili ise, onun hakkında:

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ حِسَابٌ وَلَا يَنَالُهُمْ فَزَعٌ حَتَّى يَفْرُغَ مِمَّا بَيْنَ النَّاسِ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّ بِقَوْمٍ وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ، وَرَجُلٌ أَذَّنَ فِي مَسْجِدٍ وَدَعَا إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ وَرَجُلٌ ابْتُلِيَ بِالرِّزْقِ فِي الدُّنْيَا، فَلَمْ يَشْغَلْهُ ذَلِكَ عَنْ عَمَلِ الْآخِرَةِ'']

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ حِسَابٌ وَلَا يَنَالُهُمْ فَزَعٌ حَتَّى يَفْرُغَ مِمَّا بَيْنَ النَّاسِ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّ بِقَوْمٍ وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ، وَرَجُلٌ أَذَّنَ فِي مَسْجِدٍ وَدَعَا إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ وَرَجُلٌ ابْتُلِيَ بِالرِّزْقِ فِي الدُّنْيَا، فَلَمْ يَشْغَلْهُ ذَلِكَ عَنْ عَمَلِ الْآخِرَةِ''[78] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Üç tāife ādemler vardır ki yevm-i kıyāmette misk-i esvedden bir kesīb üzerinde bulunup

---

78 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/382, no: 1847; 4/451, no: 2798; *Umdetu'l-Kārī*, 5/113; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 15/832.

onların hisābdan havfları olmaz ki halk ve ʿālem korktukları vaktte onlara bir korkuluk olmaz: Birisi o tāifedir ki Hakk'ın rızāsı için hasbeten lillāhi taʿālā Kurʾān'ı kırāet edip onlardan rāzī bulunan cemāʿate imām olmuşlar. Ve ikincisi o ādemlerdir ki kezālik taleben li-marzātillāhi hasbī olarak mescidde ezān okuyup halkı Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin tāʿat ve ʿibādetlerine daʿvet etmişler. Ve üçüncüsü o ādemlerdir ki dünyāda zīk-ı rızk u maʿīşete mübtelā iken o ibtilāları dünyāda ʿamel-i āhiretten onları meşgūl etmemiştir."

[وقال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''لَا يَسْمَعُ نِدَاءَ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ'']

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَا يَسْمَعُ نِدَاءَ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[79] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Ezān-ı müʾezzini işiten bir nesne yoktur illā ki o nesne yevm-i kıyāmette o müʾezzine şehādet etmez." Yaʿnī ins ve cinn ve kāffe-i mahlūkāttan her ne ki müʾezzinin ezānını işitmişse elbette ezānı işiten nesne her ne ki cins ve nevʿden olur ise olsun o müʾezzine rūz-ı kıyāmette bilā-şekk şehādet eder demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم ''يَدُ الرَّحْمَنِ عَلَى رَأْسِ الْمُؤَذِّنِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ أَذَانِهِ'']

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''يَدُ الرَّحْمَنِ عَلَى رَأْسِ الْمُؤَذِّنِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ أَذَانِهِ''[80] buyurmuştur, [53] yaʿnī "Müʾezzin ezānından fārig oluncaya dek Rahmān'ın yed-i kudreti müʾezzinin başı üzerindedir."

[وقيل في تفسير قوله عز وجل ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ نزلت في المؤذنين]

Ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾[81] kavl-i celīlinin tefsīrinde bu āyet-i kerīme müʾezzinlerin şeʾn-

79 Buhārī, Ezān, 5, no: 609; *Bedʾu'l-Halk*, 12, no: 3296.

80 *Kenzu'l-ʿUmmāl*, 7/687, no: 20925.

81 Fussilet, 41/33.

lerinde nāzil olmuştur denilmiştir. Bu āyet Hā-mīm es-secdenin otuz birinci āyetidir ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Kelāmda ondan ahsen kim olur ki nāsı Allāhu taʿālāya daʿvet edip ve ʿamel-i sālih işleyip ben dahi Allāhu taʿālānın emrine münkād müslimlerdenim diye." Ve denildi ki bu āyet-i kerīme peygamberimiz ʿaleyhi's-selām bu vechle daʿvete meʾmūr olmakla onun hakkında veyāhūd müʾezzinīn ezān ile daʿvet etmekle onun hakkında ola ve şāyed Bilāl radıyallāhu taʿālā ʿanhu ola.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ" وَذَلِكَ مُسْتَحَبٌّ إِلَّا فِي الْحَيْعَلَتَيْنِ فَإِنَّهُ يَقُولُ فِيهِمَا "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ" وَفِي قَوْلِهِ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ "أَقَامَهَا اللّٰهُ وَأَدَامَهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ" وفي التثويب صدقت وبررت ونصحت وَعِنْدَ الْفَرَاغِ يَقُولُ "اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ" وقال سعيد بن المسيب من صلى بأرض فلاة صلى عن يمينه ملك وعن شماله ملك فإن أذن وأقام صلى وراءه أمثال الجبال من الملائكة]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ"[82] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı celīli: "Nidāyı işittiğiniz vaktte siz dahi müʾezzinin dediği gibi deyiniz." Müʾezzinin dediği gibi demek müstehabb olup fakat müʾezzin "حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ" ve "حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ" dedikçe müstemiʿ "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ" der. Ve ikāme getirirken "قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ" dediği vaktte "أَقَامَهَا اللّٰهُ وَأَدَامَهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ" der ki maʿnāsı "Yer ve gök durdukça Allāhu taʿālā hazretleri onu ikāme ve idāme ede." Ve müstemiʿ tesvībi işittikte "صدقت وبررت ونصحت" diye, yani "Doğru dedin ve ihsān ettin ve nush ve pend eyledin" demektir. Ve müʾezzin ezāndan fārig olduğu vaktte "اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ" duʿāsını okuya ki maʿnāsı: "Ey bu daʿvet-i tāmme ve salāt-ı kāime sāhibi, sen Muhammed ʿaleyhi's-selāma vesīle ve fazīle ve derece-i refīʿa vü ʿāliyeyi ver ve dahi ona vaʿd ettiğin makām-ı mahmūda onu gönder ki ʿale't-tahkīk sen mīʿādı hulf etmezsin" demektir.

---

82 Buhārī, Ezān, 7, no: 611; Müslim, Salāt, 7; *Muvatta*, Salāt, 2; *Musnedu* Ahmed, 18/73.

Ve Saʿīd b. el-Müseyyeb demiş ki "Kim ki sahrāʾ ve beyābānda yalnızca namāz kılarsa onun sağında ve solunda birer melek kendisiyle berāber namāz kılarlar. Ve eger orada ezān ve ikāmet okumuşsa onun arkasında melāikeden dağlar gibi ferişteler namāz kılarlar." İşte bu āyāt ve bu ehādīs ve rivāyāt ve ahbārdan fazl-ı ezān maʿlūm ve müstebān olur.

Fazīletü'l-Mektūbet [فضيلة المكتوبة]

Salāt-ı mefrūzanın fazīleti ise yaʿnī farz olan namāzın fazīleti beyānı ise o dahi āyāt-ı Kurʾāniyye ve ehādīs-i Nebeviyyeden maʿlūm olur.

[قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾]

Tebāreke ve taʿālā hazretleri kitāb-ı kerīm ve Kurʾān-ı mecīdinde hakkında ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾[83] buyurmuştur. Bu nass-ı ʿālī sūre-i Nisā'nın yüz birinci āyetindendir ki hulāsa-i meʾāli: "Tahkīk ve tahkīkan namāz müʾminler üzerine evkāt ile farz oldu" demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ عَلَى الْعِبَادِ، فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ، لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا، اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ، كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ"]

Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ عَلَى الْعِبَادِ، فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ، لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا، اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ، كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ"[84] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ʿibādı üzerine beş vakt namāzı farz etmiştir. Kim ki o namāzları kılıp hakklarına istihfāf bularak onlardan bir nesneyi itirip[85] zāyiʿ etmezse Zāt-ı

83 en-Nisā, 4/103.

84 *Muvatta*, Salātu'l-Leyl, 14; *Musnedu* Ahmed, 5/316, no: 22693; Dārimī, Salāt, 210, no: 1618; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 194, no: 1401; Ebū Dāvūd, Tahāret, 8, no: 1420.

85 "Yitirip"in ağız varyantı.

kerīm-i müteᶜālīnin ᶜindinde o ādemin bir ᶜahdi olur ki onu cennete idhāl ede. Ve kim ki bu beş vakt namāzı kılmazsa onun Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜindinde bir ᶜahdi olmaz, dilerse onu muᶜazzeb eder ki āteşle rencīde eder ve dilerse onu cennete idhāl eder.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَثَلُ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ في ذَلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ قَالُوا لَا شَيْءَ" قال صلى الله عليه وسلم "فَإِنَّ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ تُذْهِبُ الذُّنُوبَ كَمَا يُذْهِبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَثَلُ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ في ذَلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ قَالُوا لَا شَيْءَ"[86] قال صلى الله عليه وسلم "فَإِنَّ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ تُذْهِبُ الذُّنُوبَ كَمَا يُذْهِبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ"[87] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Beş vakt namāz kılmağın misāli sizin birinizin kapısına günde beş kerre girip hücūm ve iktihām eden tatlı bir nehr-i ᶜazīm gibidir. Ne görürsüz ki o nehr o kimsenin kapısında bir kīr veyā derin bırakır mı?" Hāzır olan sahābeler: "Aslā [54] bir şey bırakmaz" dediler. ᶜAleyhi's-selām efendimiz dahi: "Tahkīk ve tahkīkan beş vakt namāz kılmak dahi su kīri götürür gibi zünūbu götürür." Yaᶜnī o ādemde bir vizr ve günāh bırakmaz, onun zünūbunu tekfīr eder demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الصَّلَوَاتِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الصَّلَوَاتِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ"[88] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk namāz kılmak zünūb-ı kebāiri müctenib oldukça namāz evkātları beyninde vukūᶜ bulan zünūb-ı sagāire keffārettir." Yaᶜnī ᶜafv ve magfiret ettiricidir, o şart ile ki o musallī kebāire müctenib olursa

---

86 *el-Munteka Şerhu'l-Muvatta*, 1/310; *el-Mesālik Fī Şerhi Muvattai Mālik*, 3/233; *et-Tahbīr li-Īzāhi Maᶜāni't-Teysīr*, 5/11; *Cāmiᶜu'l-Usūl*, 9/389.

87 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 193, no: 1397; *Musnedu* Ahmed, 1/72, no: 518; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/384; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/304.

88 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/326; *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/106; *Feyzu'l-Kadīr*, 4/244; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 7/78.

yaᶜnī namāzların aralarında olan vaktlerde merd-i musallī işlemiş olduğu meᶜāsī-i sıgārın vizr ve günāhlarını setr edip ᶜafv ve magfiret ettirir. Meselā sabāh namāzı ile öyle vaktinin namāzı mā-beyninde ve kezālik öyle vaktinin namāzı ile ikindi namāzı mā-beyninde vākiᶜ olan evkātta namāz kılan ādemin eger bir günāhı olmuş ise o namāzlar o günāhlara mükeffirlerdir, ammā o şart ile ki o ādem eger zünūb-ı kebāirden muhteriz ve müctenib ve mütebāᶜid olmuş ise. Bundan maᶜlūm olur ki namāzların beynlerinde mütehallel olan evkāt içinde vukūᶜa gelen zünūb-ı sagāire mükeffirdir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ شُهُودُ الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَا يَسْتَطِيعُونَهُمَا"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ شُهُودُ الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَا يَسْتَطِيعُونَهُمَا"[89] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Bizimle münāfıkīn beyninde ᶜalāmet-i fārika ve niᶜmet-i kübrā huzūr-ı salāt-ı ᶜişāᵓ vü sabāhtır ki münāfıklar bu iki vaktte namāzın huzūruna muktedir değillerdir." Yaᶜnī yatsı ve sabāh namāzına münāfıklar gelip hāzır olamazlar ve bu cihetle namāzlara muzayyiᶜ olup ᶜafv ve magfirete sezā ve lāyık olmazlar demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ لَقِيَ اللهَ وَهُوَ مُضَيِّعٌ لِلصَّلَاةِ لَمْ يَعْبَإِ اللهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَسَنَاتِهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ لَقِيَ اللهَ وَهُوَ مُضَيِّعٌ لِلصَّلَاةِ لَمْ يَعْبَإِ اللهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَسَنَاتِهِ"[90] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı ᶜālīsi: "Kim ki namāza muzayyiᶜ olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olur ise onun başka hasenātına dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl bakıp yanında bir kadrleri olmaz belki ona mübālāt etmez." Yaᶜnī hasenāt sayılmaz derece ve hükmüne dāhil olurlar ki başka ᶜameli hebāen mensūren gider demektir.

89 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/337; *el-Mesālik Fī Şerhi Muvattai Mālik*, 3/24.

90 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/293. Bu anlamda daha çok "أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ لَهُ سَائِرُ عَمَلِهِ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سَائِرُ عَمَلِهِ" hadisine işaret edilmektedir, bkz. et-Taberānī, *el-Mucemu'l-Evsat*, 2/240, no: 1859.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''الصَّلاةُ عِمَادُ الدِّينِ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ هَدَمَ الدِّينَ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''الصَّلاةُ عِمَادُ الدِّينِ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ هَدَمَ الدِّينَ''[91] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Namāz dīnin direğidir, kim ki terk ederse dīni yıkıp hedm eder." Bunda ᶜalā-tarīki'l-mecāz ve'l-istiᶜāre dīni bir çadıra benzetmiş ve namāzı dahi direğe teşbīh etmiş. Direksiz çadır kāim olmadığı gibi, namāzsız dahi dīn kāim olmaz. Ve çadırın altından direk alındığı vaktte çadır nice yıkılıp yere düşer, namāz dahi terk olunursa sanki dīn dahi hedm olunup gider.

[وَسُئِلَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ'' فَقَالَ ''اَلصَّلَاةُ لِمَوَاقِيتِهَا'']

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden aᶜmālin efdali hangi ᶜameldir diye suᶜāl olundukta, "Vaktlerinde salāt-ı mefrūzayı kılmaktır"[92] diye beyān buyurmuştur.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ حَافَظَ عَلَى الْخَمْسِ بِإِكْمَالِ طُهُورِهَا وَمَوَاقِيتِهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا وَبُرْهَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا حُشِرَ مَعَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām ''مَنْ حَافَظَ عَلَى الْخَمْسِ بِإِكْمَالِ طُهُورِهَا وَمَوَاقِيتِهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا وَبُرْهَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا حُشِرَ مَعَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ''[93] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "İkmāl-i tahūruyla ferāiz-i hamseyi muhāfaza edip vaktlerinde edālarına dikkat ve iᶜtinā ile beş vakt namāzını izāᶜadan saklayan kimse[ye] o namāzlar yevm-i kıyāmette ona nūr ve burhān olur. Ve kim ki salavāt-ı hamseyi zāyiᶜ edip yitirirse rūz-ı cezāda Firᶜavn ve Hāmān ile haşr olunur."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ'' وقال ''مَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَى خَلْقِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا لَتَعَبَّدَ بِهِ مَلَائِكَتُهُ فَمِنْهُمْ رَاكِعٌ وَمِنْهُمْ سَاجِدٌ وَمِنْهُمْ قَائِمٌ وَقَاعِدٌ'']

---

91 *Keşfu'l-Hafā*, 2/34, no: 1620; *Umdetu'l-Kārī*, 5/6.

92 Nesāī, Mevākīt, 51, no: 610-611; *Musnedu* Ahmed, 1/421, no: 3998; *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/22, no: 9818.

93 Dārimī, Rikāk, 13, no: 2763; *Musnedu* Ahmed, 2/169, no: 6576; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/329, no: 1467; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 13/67, no: 163.

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ''[94] buyurmuştur, yaᶜnī "Behiştin anahtarı namāzdır." Ve dahi ''مَا افْتَرَضَ الله عَلَى خَلْقِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا لَتَعَبَّدَ بِهِ مَلَائِكَتُهُ فَمِنْهُمْ رَاكِعٌ وَمِنْهُمْ سَاجِدٌ وَمِنْهُمْ قَائِمٌ وَقَاعِدٌ''[95] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i vālāsı: "Zāt-ı Zü'l-Celāl tevhīdden sonra halkı üzerine namāzdan sevgili-ter bir nesneyi farz etmemiştir. Onun ᶜindinde ondan ziyāde ona sevgili bir nesne olmuş olsaydı melāikesini onunla müteᶜabbid etmezdi ki melāikelerinin baᶜzı rākiᶜ ve baᶜzı sācid ve baᶜzıları kāim ve kāᶜidlerdir." Yaᶜnī Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretlerinin ᶜindinde tevhīdden sonra namāz kılmak pek çok ziyāde sevgili ve mahbūbdur ki onu kāffe-i asnāf-ı tāᶜat u ᶜibādetten ziyādece sevdirmektir. Bunun delīli ise melāike-i kirām onunla müteᶜabbid oldukları keyfiyyettir, zīrā ki melāike-i kirāmın baᶜzısı dāimā rükūᶜ eder ve baᶜzısı dahi hemīşe secde eder ve baᶜzıları kıyām ve kuᶜūd edip Hakk'a kulluk ederler. Ve bizim namāzımız ise işte bu aᶜmālin kāffesine şāmil ve cāmiᶜdir.

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم ''مَنْ تَرَكَ صَلَاةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ'' أي قارب أن ينخلع عن الإيمان بانحلال عروته وسقوط عماده كما يقال لمن قارب البلدة إنه بلغها ودخلها وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ تَرَكَ صَلَاةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَ مِنْ ذِمَّةِ محمد عَلَيْهِ السَّلَامُ'']

Ve dahi Nebī-yi zī-şān ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ تَرَكَ صَلَاةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ''[96] buyurmuştur, yaᶜnī "Kim ki namāzı ᶜamden ve kasden terk ederse ᶜale't-tahkīk kāfir olur." Yaᶜnī küfre yakın ve karīb olur, çünkü dīnin direği sukūt ve īmānın ᶜurvesi inhilāli ile o kimse īmān rebekasından [55] dışarıya çıkmağa yakın ve karīb olur, nitekim bir beldeye yakın olmuş olan ādem için beldeye vāsıl ve dāhil olmuş denilir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ تَرَكَ صَلَاةً

94 Tirmizī; Tahāret, 3, no: 4; *Musnedu* Ahmed, 3/340, no: 14662; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*; 4/336; *Feyzu'l-Kadīr*, 5/526; *Avnu'l-Maᶜbūd*, 1/60.

95 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/165.

96 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/254; *Tarhu't-Tesrīb fī şerhi't-Takrīb*, 2/148; *Umdetu'l-Kārī*, 1/120,.

مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَ مِنْ ذِمَّةِ محمد عَلَيْهِ السَّلَامُ"[97] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Kim ki müteᶜammiden namāzı terk eder ise Muhammed ᶜaleyhi's-selāmın zimmetinden berī olmuş olur." "Zimmet" lügatte kesr-i zāl ve teşdīd-i mīm ile ᶜahd ve emān ve hıfz ve himāyeti vācib olan nesne ve ᶜinde'l-baᶜz kişi kendi nefsi üzerine hakk icāb eder nesneyi lāzım etmek maᶜnāsına gelmiştir. Ve bu maᶜnāya nazaran o tārik-i namāz ᶜaleyhi's-selām efendimizin ᶜahdinden çıkıp berī olmuş demek olur ki nezd-i peygamberīde bir ᶜahd ve emān ve hakkı kalmamış olur. Hulāsa-i mazmūnu şefāᶜatinden mahrūm ve ᶜahdinden hāric olur demektir.

[وقال أبو هريرة رضي الله عنه من توضأ فأحسن وضوءه ثم خرج عامدًا إلى الصلاة فإنه في صلاة ما كان يعمد إلى الصلاة وأنه يكتب له بإحدى خطوتيه حسنة وتمحى عنه بالأخرى سيئة فإذا سمع أحدكم الإقامة فلا ينبغي له أن يتأخر فإن أعظمكم أجرًا أبعدكم دارًا قالوا لم يا أبا هريرة قال من أجل كثرة الخطا]

Ve Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Kim ki ābdest alıp ābdesti güzel ve hasīn eder yaᶜnī ādāb ve sünen ve müstehabbātını itmām ve ikmāl eyler ve namāz kılmak kasdıyla ᶜamden hānesinden çıkıp cāmiᶜe doğru gider, o kimse namāza müteᶜammiden durdukça namāzdadır. Ve bir adım gitmesiyle ona bir hasene yazılır ve dīger bir adımla zünūbundan bir seyyiᵓe dahi mahv olunur." Yaᶜnī ayakları yürüdükçe her bir ayak için birer hasene yazılır ve dīger her bir ayak için onun günāhından birer seyyiᵓe mahv olunur. Ve bināberīn sizin dahi biriniz ikāmeyi işittiği vaktte namāza varmaktan geri durmamak gerektir, teᵓehhür etmeksizin gitmeğe müsāraᶜat ede gerek ve kim ki onun hānesi cāmiᵓden daha ziyāde uzaktır onun ecri daha ziyāde aᶜzamdır ve çoktur. Huzzār-ı meclisi: "Yā Ebā Hüreyre, bu nedendir?" diye suᵓāl ettiklerinde, "Hutvelerin kesreti içindir" demiş, yaᶜnī mescidden hānesi baᶜīd olan kimsenin ᶜizam-ı ecri ancak yürümekte vākiᶜ olan adımlarının çokluğu içindir.

[وَيُرْوَى "إِنَّ أَوَّلَ مَا يُنْظَرُ فِيهِ مِنْ عَمَلِ الْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فَإِنْ وُجِدَتْ تَامَّةً قُبِلَتْ مِنْهُ وَسَائِرُ عَمَلِهِ وَإِنْ وُجِدَتْ نَاقِصَةً رُدَّتْ عَلَيْهِ وَسَائِرُ عَمَلِهِ"]

Ve dahi rivāyet olunur ki "Rūz-ı kıyāmette ᶜabdin aᶜmālinden en ev-

97 *Tarhu't-Tesrīb fī şerhi't-Takrīb*, 2/145; *Feyzu'l-Kadīr*, 6/102

vel peşīn olarak namāzına bakılır. Eger namāzı tāmm bulunursa kabūl olunur ve aᶜmāl-i sāiresi dahi kabūl olunur ve eger eksik ve noksān bulunursa onun üzerine redd olunur ve sāir ᶜameli dahi ona redd olunur."[98] Hāsıl-ı kelām rūz-ı kıyāmette ādemin namāzı tāmm ve sahīh olup makbūl olmadıkça başka bir ᶜameli kabūl olunmaz. En ibtidā namāzına nazar olunur. Ve çün namāzı noksān çıkıp şāyān-ı kabūl olmamasıyla ona redd olunur, onun aᶜmāl-i sāiresi dahi ona redd olunur demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ اللهَ يَأْتِيكَ بِالرِّزْقِ مِنْ حَيْثُ لَا تَحْتَسِبُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ebū Hüreyre'ye hitāben "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ اللهَ يَأْتِيكَ بِالرِّزْقِ مِنْ حَيْثُ لَا تَحْتَسِبُ"[99] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı ᶜālīsi: "Ey Ebā Hüreyre, sen ehline namāz ile emr eyle, zirā ki ᶜale't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl ummadığın yerden rızkı sana verir." Yaᶜnī namāz kılmakla sen ehl-i hānene emr eyle ve çün onlar namāza devām ve muhāfaza ederler, Cenāb-ı Hakk rızkınızı hayāl ve hātırınıza hutūr etmeyen yerden size ihsān eder demek olur.

[وقال بعض العلماء مثل المصلي مثل التاجر الذي لا يحصل له الربح حتى يخلص له رأس المال وكذلك المصلي لا تقبل له نافلة حتى يؤدي الفريضة]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemā᾿ demiş ki namāz kılan kimsenin misāli tācire benzer ki sermāyesi kurtulmadıkça ona bir ribh hāsıl olmaz, yaᶜnī namāz kılan kimsenin dahi mefrūz olan nāmazı kılıp farīzası kabūl olunmadıkça ona bir nāfile makbūl olmaz ki onun sermāyesi dahi farīza-i vaktiyyedir, ona sahīh ve sağlam kurtulmadıkça ona dīger bir tetavvuᶜ ve nāfilenin sevāb ve ecri hāsıl olmaz demektir.

[وَكَانَ أَبو بكر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ قُومُوا إِلَى نَارِكُمُ الَّتِي أَوْقَدْتُمُوهَا فَأَطْفِئُوهَا]

Ve Hazret-i Ebī Bekr es-Sıddīk ᶜaleyhi'r-rıdvān derdi ki "Namāz hā-

98 *Muvatta*, Kasru's-Salāt, 89; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 2/294; *el-Mesālik Fī Şerhi Muvattai Mālik*, 2/342; *et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sahīh*, 6/103.

99 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/293.

zır olunca siz yaktığınız āteşin itfāsına kıyām ediniz." Yaᶜnī günāh ve meᶜāsī işlemekle siz sanki bir āteş yakmışsız ve onun söndürmesi ancak namāzın zülāli ile olur. Siz namāz vakti olunca o nār-ı āsām u meᶜāsīnin itfāsına kalkınız demek olur.

Fazīletü İtmāmi'l-Erkān [فضيلة إتمام الأركان]

Ve itmām-ı erkān fazīlesinin beyānı ise

[قَالَ صَلَّى الله عليه وسلم ''مَثَلُ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَالْمِيزَانِ مَنْ أَوْفَى اسْتَوْفَى'']

Onun hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَثَلُ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَالْمِيزَانِ مَنْ أَوْفَى اسْتَوْفَى''[100] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Namāz-ı mefrūzanın meseli terazinin meseli gibidir. Kim ki tamām īfā eder, tamāmen istīfā eyler." Yaᶜnī farz olan namāzı tamāmen edā᾽ eden kimse tamāmen ecrini alır, zīrā ki namāz-ı mefrūza terazi gibidir, noksān ve eksikli kabūl etmez demektir. [56]

[وقال يزيد الرقاشي كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم مستوية كأنها موزونة]

Ve dahi Yezīd-i Rakāşī demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin namāzı müstevī idi, sanki mevzūn idi."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ الرَّجُلَيْنِ مِنْ أُمَّتِي لَيَقُومَانِ إِلَى الصَّلَاةِ وَرُكُوعُهُمَا وَسُجُودُهُمَا وَاحِدٌ وَإِنَّ مَا بَيْنَ صَلَاتَيْهِمَا مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ'' وأشار إلى الخشوع]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ الرَّجُلَيْنِ مِنْ أُمَّتِي لَيَقُومَانِ إِلَى الصَّلَاةِ وَرُكُوعُهُمَا وَسُجُودُهُمَا وَاحِدٌ وَإِنَّ مَا بَيْنَ صَلَاتَيْهِمَا مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ''[101] buyurmuştur ki hulāsa-i me᾽āl-i şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk benim ümmetimden iki kişi namāza kalkarlar ve ikisinin rükūᶜ ve sücūdları bir olup velākin namāzları mā-beyninde olan tefāvüt gök ile yer mā-beyninde olan fark ve tefāvüt mikdārıdır" ki bununla huşūᶜa işāret buyu-

---

100 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 419; *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/290; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/506.

101 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/294.

rulmuştur.

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى الْعَبْدِ لَا يُقِيمُ صُلْبَهُ بَيْنَ رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى الْعَبْدِ لَا يُقِيمُ صُلْبَهُ بَيْنَ رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ"[102] buyurmuştur ki hulāsa-i şerīfi: "Rükūᶜ ve sücūdunda sulbünü ikāme etmeyen kuluna Zāt-ı Zü'l-Celāl yevm-i kıyāmette nazar etmez." Yaᶜnī namāz kılarken rükūᶜ ve sücūddan kıyām eden kimse eger tamāmen kalkmaz ve arkasını doğrutmaz ise rūz-ı cezāda Cenāb-ı Hakk o kimsenin yüzüne bakmaz demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَمَا يَخَافُ الَّذِي يُحَوِّلُ وَجْهَهُ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ وَجْهَهُ وَجْهَ حِمَارٍ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَمَا يَخَافُ الَّذِي يُحَوِّلُ وَجْهَهُ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ وَجْهَهُ وَجْهَ حِمَارٍ"[103] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Namāz kılarken namāzında yüzünü tahvīl eden kimse korkmaz mı ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onun yüzünü hımār yüzüne tahvīl ede." Yaᶜnī namāz kılarken yüzünü sağa sola çevirip bakan kimse onun yüzü eşek yüzüne dönmekten havf etmez mi? Çünkü böylece sağa sola bakmak ᶜadem-i huşūᶜdan hāsıl olur ve dīvān-ı Bārī'de durup böyle her hālde bulunan kimse gazab-ı Bārī'ye taᶜarruz etmiş olur, artık bu bī-edebīden gazab-ı ilāhīye uğrayıp yüzü eşek yüzüne dönüp mütehavvil olmaktan niçe havf etmez demek olur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى صَلَاةً لِوَقْتِهَا وَأَسْبَغَ وُضُوءَهَا وَأَتَمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا وَخُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ بَيْضَاءُ مُسْفِرَةٌ تَقُولُ حَفِظَكَ اللّٰهُ كَمَا حَفِظْتَنِي وَمَنْ صَلَّى لِغَيْرِ وَقْتِهَا وَلَمْ يُسْبِغْ وُضُوءَهَا وَلَمْ يُتِمَّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا وَلَا خُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ تَقُولُ ضَيَّعَكَ اللّٰهُ كَمَا ضَيَّعْتَنِي حَتَّى إِذَا كَانَتْ حَيْثُ شَاءَ

---

102 Ebū Dāvūd, Salāt, 143, no: 855; Tirmizī, Salāt, 196, no: 265; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 16, no: 871; *Musnedu* Ahmed, 4/21, no: 16284; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/123.

103 Müslim, Salāt, 115; *Şerhu'n-Nevevī Alā Müslim*, 4/151; *Umdetu'l-Kārī*, 5/223; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 4/98.

اللَّهُ لُفَّتْ كَمَا يُلَفُّ الثَّوْبُ الْخَلَقُ فَيُضْرَبُ بِهَا وَجْهُهُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى صَلَاةً لِوَقْتِهَا وَأَسْبَغَ وُضُوءَهَا وَأَتَمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا وَخُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ بَيْضَاءُ مُسْفِرَةٌ تَقُولُ حَفِظَكَ اللَّهُ كَمَا حَفِظْتَنِي وَمَنْ صَلَّى لِغَيْرِ وَقْتِهَا وَلَمْ يُسْبِغْ وُضُوءَهَا وَلَمْ يُتِمَّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا وَلَا خُشُوعَهَا عَرَجَتْ وَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ تَقُولُ ضَيَّعَكَ اللَّهُ كَمَا ضَيَّعْتَنِي حَتَّى إِذَا كَانَتْ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ لُفَّتْ كَمَا يُلَفُّ الثَّوْبُ الْخَلَقُ فَيُضْرَبُ بِهَا وَجْهُهُ"[104] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki vakti duhūlüyle namāzı kılar ve o namāza aldığı ābdesti isbāg etmiş olur, yaᶜnī bahs-i tahāret-i sugrāda mezkūr olan sıfat üzere kāffe-i ādāb ve sünen ve müstehabbātını icrāᵓ ve itmām ederek ābdesti almış olur ve kıldığı namāzın dahi rükūᶜ ve sücūd ve huşūᶜunu itmām ve ikmāl eder, o namāz parlayarak beyāz ve müşrika olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl'in meşīᵓeti müteᶜallik olduğu mahalle çıkıp ᶜurūc eder ve çıkarken beni hıfz ettiğin gibi Zāt-ı Zü'l-Celāl seni hıfz edip saklaya diye sāhibine duᶜāᵓ okur. Ve vaktinde namāzını kılmayan ve o namāza aldığı ābdesti dahi isbāg etmeyip rükūᶜ ve sücūd ve huşūᶜunu dahi itmām ve ikmāl etmeyen ādemin kıldığı namāz karanlık ve siyāh olarak meşīᵓet-i ilāhiyye ona müteᶜallik olan yere kadar çıkıp ᶜurūc eder. Ve çıkarken beni zāyiᶜ ettiğin gibi Zāt-ı Zü'l-Celāl seni zāyiᶜ eyleye diye onu bed-duᶜā ve inkisār eder ve baᶜdehu köhne ve ᶜatīk sevbin sarılması gibi sarılıp onu sāhibinin yüzüne darb olunur."

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ"[105] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Hırsızlıkta nāsın en ziyāde kötüsü o kimsedir ki namāzından sirkat eder."

[وقال ابن مسعود رضي الله عنه وسلمان رضي الله عنه الصلاة مكيال فمن أوفى استوفى ومن طفف فقد علم ما قال الله في المطففين]

---

104 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/263; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 7/316; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 1/302.

105 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 3/669; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 3/242; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/352, 353; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/302; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/482.

Ve ʿAbdullāh b. Mesʿūd ve Selmān el-Fārisī ʿaleyhime'r-rıdvān demişler ki "Namāz ölçüdür. Kim ki tamāmen īfāʾ eder, kendisi dahi tamāmen istīifāʾ eder ve kim ki tām alıp eksik verir, artık mutaffiflerin hakkında Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sādır olan emr-i ʿālīsini bilmiştir" ki bu kelām ile sūre-i Mutaffifīn'in birinci āyetinden altıncı āyetine kadar şeref-nüzūl eden āyāt-ı celīleye telmīh etmişler. Āyetler bunlardır: ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ (١) الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (٢) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ (٣) أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (٤) لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (٥) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٦)﴾[106] ki hulāsa-i meʾāl-i celīlleri: "Vay şunlara ki keyl ve vezninde naks ederler, onlar ki nāstan aldıklarını tamāmen ölçüp tamām çekerler ve nāsa verecek olduklarında eksik keyle eksik dirhemle verirler, o mutaffifler yakīnen bilmezler mi ki onlar yevm-i ʿazīm için baʿs olunurlar, o günde nās Rabbü'l-ʿālemīn'in hükm ve fermānı için kıyāmda duralar." Denildi ki kimsede kelāma mecāl olmayarak nās ayak üzere üç yüz sene duralar, müʾminlere zevāl-i şems kadar olur, tā ki Hazret-i ʿaleyhi's-selām şefāʿat edip makām-ı muhāsebeye getire ki o şefāʿat-i kübrādır.

Fazīletü'l-Cemāʿat [فضيلة الجماعة]

[57] Ve cemāʿatle namāz kılmaklığın fazīleti ise:

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً"]

ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً"[107] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Cemāʿatle kılınan namāz münferiden yalnızlık ile kılınan namāz üzerine yirmi yedi derece fazlı vardır." Yaʿnī cemāʿat ile edāʾ olunan namāzın fazlı münferiden edāʾ olunan namāzın fazlından yirmi yedi derece ziyāde ve artıktır.

---

106 el-Mutaffifīn, 83/6.

107 Buhārī, Ezān, 30, no: 645; Tirmizī, Salāt, 161, no: 215; Nesāī, İmāmet, 42, no: 837; *Şuʿabu'l-Īmān*, 4/313, 315, 318,.

[وَرَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدَ نَاسًا فِي بَعْضِ الصَّلَوَاتِ فَقَالَ "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ أُخَالِفُ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ" وفي رواية أخرى "ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَآمُرَ بِهِمْ فَتُحَرَّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتُهُمْ بِحُزَمِ الْحَطَبِ وَلَوْ عَلِمَ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَظْمًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ لَشَهِدَهَا" يعني صلاة العشاء وَقَالَ عثمان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا "مَنْ شَهِدَ الْعِشَاءَ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ لَيْلَةٍ وَمَنْ شَهِدَ الصُّبْحَ فَكَأَنَّمَا قَامَ لَيْلَةً"]

Ve Hazret-i Ebū Hüreyre ʿaleyhi’r-rıdvān rivāyet etmiş ki “ʿAleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz baʿzı namāzlarda baʿzı kimseleri tefakkud ve taleb edip onları cemāʿatin içinde bulamayınca yaʿnī onları gāib edip bulamayınca buyurdu ki "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ أُخَالِفُ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ"[108] ve ʿalā-rivāyetin uhrā: "ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنْهَا فَآمُرَ بِهِمْ فَتُحَرَّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتُهُمْ بِحُزَمِ الْحَطَبِ وَلَوْ عَلِمَ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَظْمًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ لَشَهِدَهَا"[109] buyurmuştur ki hadīs-i şerīfte bir ʿilāve dahi mervī buyurulmuştur. Hulāsa-i meʿāl-i münīfleri: “ʿAle’t-tahkīk ben kasd ve murād etmişim ki nās ile namāz kılmak için bir ādemi meʾmūr edeyim ve cemāʿatten tahallüf edip cemāʿate gelmeyenlere tehālüfle onların üzerlerine hānelerini yakıp ihrāk edeyim.” Ve rivāyet-i uhrāda olan ʿibārenin müfādı ise: “Mütehallif olup cemāʿate gelmeyen ādemler için ben emr vereyim ki onların üzerlerine odun huzmeleriyle hāneleri ihrāk oluna. Mütehalliflerin birisi eger semiz bir kemik veyāhūd iki mirmāt bulacağını bilmiş olsa gelip ona hāzır olurdu.” Yaʿnī yatsı namāzına gelip cemāʿatle onu edāʾ ederdi. “Mirmāt” lügatte nişān oku ve ʿinde’l-baʿz temreni müdevver küçürek ok ve baʿzılar katında koyun ve sığır tırnağına ve koyun tırnağının çatalı arasına istiʿmāl olunmuştur. Ve Hazret-i ʿOsmān b. ʿAffān ʿaleyhi’r-rıdvān demiş ki "مَنْ شَهِدَ الْعِشَاءَ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ لَيْلَةٍ وَمَنْ شَهِدَ الصُّبْحَ فَكَأَنَّمَا قَامَ لَيْلَةً"[110] Yaʿnī

---

108 Buhārī, Ezān, 29, no: 644; Müslim, Mesācid, 651; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/249.

109 Müslim, Mesācid, no: 651.

110 *Muvatta’*, Salātu’l-Cemāʿa, 7; Tirmizī, Salāt, 165, no: 221; *Şuʿabu’l-Īmān*, 4/333; İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi’l-Buhārī*, 2/245; *el-Muntekā Şerhu’l-Muvatta*, 1/231; *et-Teysīr bi-Şerhi’l-Cāmiʿi’s-Sagīr*, 2/426.

"Yatsı namāzına gelip onu cemāᶜatle edāᵓ eden kimse sanki gecenin nısfını ihyāᵓ etmiştir. Ve sabāh namāzına dahi gelip onu cemāᶜatle edā ederse sanki leyle-i kāmileyi ihyāᵓ etmiş olur" ki bu hadīsi merfūᶜan rivāyet olunmuştur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى صلاة في جماعة فقد ملأ نحره عبادة]

Ve dahi ᶜaleyhi's-selātu ve's-selām efendimiz "من صلى صلاة في جماعة فقد ملأ نحره عبادة" Yaᶜnī "Kim ki cemāᶜatle bir namāzı edāᵓ eylerse tahkīkan o kimse kendi nahrını ᶜibādetten doldurur." "Nahr" lügatte sīne ve sadr maᶜnāsına dahi gelmiştir, yaᶜnī her kim ki namāzını cemāᶜatle kılarsa ᶜibādetten sīnesini doldurmuş olur demektir.

[وقال سعيد بن المسيب ما أذن مؤذن منذ عشرين سنة إلا وأنا في المسجد]

Ve Saᶜīd b. el-Müseyyeb dahi demiş ki "Yirmi seneden beri bir müᵓezzin ezānı okumadı illā ki ben mescidde bulunmadım." Yaᶜnī yirmi seneden beri müᵓezzinin ezānının ben mescidde işitmişim ki namāza hāzır olmak üzere evkāt-ı hamsede zikr olunan müddette kable istimāᶜi'l-ezān mescide gidip namāzı intizār etmişim ve kırāet olunan ezānların kāffesi ben mescid içinde istimāᶜ etmişim demek ister.

[وقال محمد بن واسع ما أشتهي من الدنيا إلا ثلاثة أخا إنه إن تعوجت قومني وقوتا من الرزق عفوا من غير تبعة وصلاة في جماعة يرفع عني سهوها ويكتب لي فضلها]

Ve Muhammed b. Vāsiᶜ demiş ki "Ben dünyādan üç nesneden gayrı bir nesneyi iştihā edip ārzū ve temennī etmemişim, yaᶜnī dünyādan benim iştihā ve temennī ve ārzū ettiğim şey ancak üç nesnedir, ziyāde değildir: Birincisi odur ki eğrilecek olsam beni kaldırıp doğru edecek bir ah yaᶜnī bir birāder-i mihribān ki müᵓmin bir karındaş demektir. Ve ikincisi vizr ve vebāli olmayan helāl bir rızk-ı maᶜfüvvdür. Ve üçüncüsü onun sehvi benim üzerimden merfūᶜ ve fazlı bana mektūb olup cemāᶜatle edāᵓ olunan namāzdır."

[وروي أن أبا عبيدة بن الجراح أم قومًا مرة فلما انصرف قال ما زال الشيطان بي آنفًا حتى أريت أن لي فضلًا عن غيري لا أؤم أبدًا]

Ve rivāyet olunmuş ki Hazret-i Ebū ᶜUbeyde b. el-Cerrāh bir kerre bir kavme imām olup namāz kıldırmış ve munsarıf olup gittikten sonra demiş ki "ᶜAleyhi mā-yestehikku şeytān-ı laᶜīn benden ayrılıp gitmedi tā ki ben kendi nefsim için dīgerinin üzerine bir fazl gördüm. Artık baᶜ-de-mā ben ebeden imāmetlik etmem."

[وَقَالَ الحسن لَا تُصَلُّوا خَلْفَ رَجُلٍ لَا يختلف إلى العلماء]

Ve dahi Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "ᶜUlemāya gidip gelmeyen ādemin ardı sonra namāz kılmayınız."

[وقال النخعي مثل الذي يؤم الناس بغير علم مثل الذي يكيل الماء في البحر لا يدري زيادته من نقصانه]

Ve dahi ᶜAllāme Nehaᶜī demiş ki "Bi-gayr-i ᶜilm nāsa imāmetlik eden ādem bahr içinde suyu ölçüp ziyāde ve eksikliğini bilmeyen āde-me benzer ki o dahi onun gibidir."

[وقال حاتم الأصم فاتتني الصلاة في الجماعة فعزاني أبو إسحاق البخاري وحده ولو مات لي ولد لعزاني أكثر من عشر آلاف لأن مصيبة الدين أهون عند الناس من مصيبة الدنيا]

Ve dahi [58] Hātem el-Asamm demiş ki "Bana bir farz namāz geçti. Yalnız Ebū İshāk el-Buhārī gelip beni taᶜziye etti. Ve benim bir evlādım vefāt etmiş olsaydı, on bin nefsten mütecāviz ādem gelip beni taᶜziye ederlerdi, zīrā ki nāsın ᶜindinde dīnin musībeti dünyānın musībetinden āsāntıraktır." Yaᶜnī daha ziyāde sehl ve kolay görürler, maᶜā-hāzā dīnin musībeti dünyānın musībetinden daha ziyāde aᶜzam ve eşeddir.

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما من سمع المنادي فلم يجب لم يرد خيرا لم يرد به خير]

Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki kim ki savt-ı münādī istimāᶜ edip onun daᶜvetine icābet etmezse o kimse bir hayr istemez ve onunla bir hayr dahi murād buyurulmamıştır." Yaᶜnī her kim ki ezān-ı Muhammedī işitip cemāᶜat namāzına varmaz, o kimse bir hayr istemez ve onunla dahi bir hayr istenilmemiştir.

[وقال أبو هريرة رضي الله عنه لأن تملأ أذن ابن آدم رصاصًا مذابًا خير له من أن يسمع النداء ثم لا يجيب]

Ve dahi Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Savt-ı nidāyı işitip icābet etmeyen ādemin kulağı erimiş kurşundan dolu olması kendisine o semāᶜ ve ᶜadem-i icābetten yeğdir." Yaᶜnī daha ziyāde ona hayrlıdır ki kulağı erimiş kurşundan dolup helākı ve sağır olması ona hayrlı olmaz yā fakat o musībete nazaran o hāl ona daha ziyāde hayrlı kalır ki netīcesi ezānı işitip cemāᶜate varmayan ādemin kulağı kurkuşun[111] dolmakla helākı onun dirliğinden evlādır demek olur.

[وروي أن ميمون بن مهران أتى المسجد فقيل له إن الناس قد انصرفوا فقال ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ لفضل هذه الصلاة أحب إلي من ولاية العراق]

Ve dahi rivāyet olunur ki Meymūn b. Mehrān bir gün mescide varıp ona denilmiş ki "Nās munsarıf olmuşlar" yaᶜnī mescidin cemāᶜati farz-ı vakti edāᵓ edip dağılmış gitmişler. O dahi cemāᶜate yetişmediğinden teᵓessüf edip fevāt-ı sevāb-ı cemāᶜatten mahzun olmakla ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[112] diye teᵓevvüh birle "Bana bu namāzın fazlı ᶜIrāk vilāyeti vālīliğinden daha ziyāde sevgilidir" dedi.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى أَرْبَعِينَ يَوْمًا الصَّلَوَاتِ فِي جَمَاعَةٍ لَا تَفُوتُهُ فِيهَا تَكْبِيرَةُ الْإِحْرَامِ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بَرَاءَتَيْنِ بَرَاءَةً مِنَ النِّفَاقِ وَبَرَاءَةً مِنَ النَّارِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى أَرْبَعِينَ يَوْمًا الصَّلَوَاتِ فِي جَمَاعَةٍ لَا تَفُوتُهُ فِيهَا تَكْبِيرَةُ الْإِحْرَامِ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بَرَاءَتَيْنِ بَرَاءَةً مِنَ النِّفَاقِ وَبَرَاءَةً مِنَ النَّارِ"[113] buyurmuştur ki "Hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki kırk gün cemāᶜatle evkāt-ı hamsesinin namāzını kılıp ona tekbīr-i iftitāh geçmediyse o kimseye iki berāet yazılır ki bir berāet nifāktan ve bir berāet āteşten." Yaᶜnī ᶜale'd-devām ki cemāᶜate müdāvim olup mütevāliyen dahi kırk günde namāzını cemāᶜatle edāᵓ eder ve hīçbir namāzın birinci tekbīri ki tekbīr-i ihrām ve tekbīr-i iftitāh denilir, ona geçmemiş

111 "Kurşun" kelimesinin ağız varyantı.

112 el-Bakara, 2/156.

113 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/168.

ki kāffe-i salāvātını ibtidālarından nihāyetlerine dek imāma muktediyen cemāᶜatle lāhık olarak edāen bir nesne ile mesbūk olmamış ola, o kimse nifāk ve āteşten emīn ve masūn olup onlardan berāet-i zimmetine dāir ona iki berāet-nāmeler yazılır demek olur.

[ويقال إنه إذا كان يوم القيامة يحشر قوم وجوههم كالكوكب الدري فتقول لهم الملائكة ما كانت أعمالكم فيقولون كنا إذا سمعنا الأذان قمنا إلى الطهارة لا يشغلنا غيرها ثم تحشر طائفة وجوههم كالأقمار فيقولون بعد السؤال كنا نتوضأ قبل الوقت ثم تحشر طائفة وجوههم كالشمس فيقولون كنا نسمع الأذان في المسجد]

Ve denilir ki yevm-i kıyāmet olunca yüzleri kevkeb-i dirrī gibi bir kavm haşr olacak ve onları melāike görünce: "Dünyāda sizin aᶜmāliniz ne idi?" diye suʾāl ederler. Onlar dahi: "Biz ezānı işittiğimiz vaktte derhāl tahārete kalkıp bizi tahāretten gayrı dīger bir nesne meşgūl etmezdi." Yaᶜnī o vaktte bizim işimiz ābdest almak ve mescide varıp cemāᶜatle namāz kılmak idi ki aᶜmālimiz bu aᶜmāl idi diye cevāb verirler. Ve bir tāife dahi yüzleri akmār gibi yaᶜnī ay gibi haşr olacaklar ve onlara suʾāl-i melāike vukūᶜundan sonra cevāblarında: "Biz kable duhūli'l-evkāt ābdest alıp hemīşe namāza hāzır olurduk" diye söylerler. Ve dīger bir tāife haşr olunacak onların yüzleri dahi şems-i tābān gibi olup ve onlardan dahi ber-minvāl-i muharrer suʾāl-i melāike vukūᶜunda "Biz ezānı mescidde işitirdik" diye cevāb verirler. Bunda mahall-i istişhād ki fazl-ı cemāᶜattır, onların o heyʾet ve ecvibeleri medlūlü olur, yaᶜnī ezānı istimāᶜıyla kalkıp ābdest almasıyla berāber varıp cemāᶜatle namāz kılan kimseler rūz-ı kıyāmette yüzleri kevkeb-i dürrī ᶜarsa-i mahşere gelirler ve istimāᶜ-ı ezāndan evvel ābdesti alıp cemāᶜate hāzır olmuş olan ādem yüzü bedr-i münīr gibi ᶜarsa-i mahşere vārid olur ve daha evvel ābdesti alıp mescide giden ve mescidde ezānı işiten kimse dahi yüzü hurşīd-i dırahşān gibi ᶜarsa-i mahşere hāzır olacaktır. İşte bu sūretle olan cemāl ve āherlere olan imtiyāz ve ifdālleri fazl-ı cemāᶜate bir delīl-i kavī ve burhān-ı kāfīdir.

[وروي أن السلف كانوا يعزون أنفسهم ثلاثة أيام إذا فاتتهم التكبيرة الأولى ويعزون سبعًا إذا فاتتهم الجماعة]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki selef-i sālihīn eger imām ile berāber tekbīr-i iftitāhı alamayıp onlara o tekbīre-i ūlā geçerse ʿādetā hüzn ve mātem edip kendi nefslerine üç gün taʿziye ederlerdi ve onlara eger bir cemāʿat geçip bir namāzı münferiden edāʾ ederlerse kezālik nefslerini yedi gün taʿziye ederlerdi, yaʿnī mātem gibi hüzn edip teʾessüf ederlerdi. [59]

Fazīletü's-Sücūd [فضيلة السجود]

Ve dahi sücūdun fazlı ise,

[قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم "مَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ سُجُودٍ خَفِيٍّ"]

ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onun hakkında "مَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ سُجُودٍ خَفِيٍّ" buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Sücūd-ı hafīden efdal bir şey ile bir ʿabd Zāt-ı Zü'l-Celāl'e takarrüb etmemiştir, ancak gizli secde ile olan takarrübü her bir tāʿat ve ʿibādetten efdaldir." Yaʿnī baʿde't-tevhīd Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hafiyyen secde etmek her bir kurbāndan efdaldir demek olur.

[وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَسْجُدُ لِلّٰهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةً"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَسْجُدُ لِلّٰهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةً"[114] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'e secde eden bir müslim yoktur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl o secde ile onu bir derece refʿ ve ondan onunla bir seyyiʾe hatt etmemiştir." Yaʿnī Zāt-ı Zü'l-Celāl'e secde eden müslime elbette Zāt-ı Zü'l-Celāl mükāfāt edip o secde ile onu bir derece refʿ eder ve zünūbundan dahi o secde ile bir seyyiʾeyi mahv eder. Bir müslümān yoktur ki Allāhu ʿazīmü'ş-şāna bir secde edip onunla bir derecesi refʿ ve günāhtan dahi bir seyyiʾesi hatt ve ʿafv olunmamıştır.

114 *Musnedu* Ahmed, 5/276, no: 22370; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/402; *Musnedu*'r-Rūyānī, 1/405; *Feyzu'l-Kadīr*, 5/486.

[وروي أن رجلًا قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ادع الله أن يجعلني من أهل شفاعتك وأن يرزقني مرافقتك في الجنة فقال صلى الله عليه وسلم ''أَعِنِّي بِكَثْرَةِ السُّجُودِ'']

Ve dahi rivāyet olunmuş ki bir ādem ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden: "Cennette senin mürāfakatın niᶜmet-i celīlesini bana rızk ve nasīb etmek ve beni senin ehl-i şefāᶜatinden eylemek için sen Zāt-ı Zü'l-Celāl'e benim için bir duᶜā eyle" diye tazarruᶜ ve niyāz ettikte, ᶜaleyhi's-selām efendimiz: "Sen dahi kesret-i sücūd eyle bana muᶜāvenet eyle" diye o ādeme kesret-i sücūd ile emr ve fermān buyurdu.

[وقيل ''إِنَّ أَقْرَبَ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَكُونَ سَاجِدًا'' وهو معنى قوله عز وجل ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾]

Ve dahi denilmiş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kulunun en ziyādece karīblik hāli ancak sācid olmaklıkladır ki ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾[115] nass-ı celīlinin medlūlüdür, yaᶜnī sücūd ile hāsıl olan kurb başka bir aᶜmāl ile hāsıl olmaz. Bir ᶜabd secdede iken olan kurbü dīger bir ᶜibādette olmaz demek olur. Ve bu nass-ı celīl sūre-i ᶜAlak'ın on dokuzuncu āyetinin hātimesidir ki hāsıl-ı meʾāl-i ᶜālīsi: "ᶜAle'd-devām Allāhu taᶜālāya secde edip takarrüb eyle" demektir. İşte delālet-i sarīha ile secde etmek dahi esbāb-ı kurbiyyetten olduğu müstedleldir.

[وقال عز وجل ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ فقيل هو ما يلتصق بوجوههم من الأرض عند السجود وقيل هو نُورَ الْخُشُوعِ فَإِنَّهُ يُشْرِقُ مِنَ الْبَاطِنِ عَلَى الظاهر وهو الأصح وقيل هي الغرر التي تكون في وجوههم يوم القيامة من أثر الوضوء]

Ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl kelām-ı kadīm ve Kurʾān-ı ᶜazīminde ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾[116] buyurmuştur ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Feth'in on dokuzuncu āyetindendir. Onun hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Onların sīmā ve ᶜalāmetlerinden yüzlerinde secde eserleri zāhirdir." Baᶜzı müfessirīn-i kirām eser-i sücūda secde ederken yüzlerine yerden mülta-

---

115 el-Alak, 96/19.

116 el-Feth, 48/29.

sık olan nesnedir demişler. Ve baᶜzıları nūr-ı huşūᶜdur ki bātınlarından zāhirleri üzerine işrāk eder demişler ve esahh dahi bu teᵓvīldir. Ve bir kavlde dahi ābdestin eserinden yevm-i kıyāmette yüzlerinde zuhūr edecek gurer ve beyāzlıktır ki eser-i sücūd o aklıktır.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي، وَقَالَ يَا وَيْلَاهُ أُمِرَ هَذَا بِالسُّجُودِ، فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ، فَعَصَيْتُ، فَلِيَ النَّارُ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي، وَقَالَ يَا وَيْلَاهُ أُمِرَ هَذَا بِالسُّجُودِ، فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ، فَعَصَيْتُ، فَلِيَ النَّارُ''[117] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "İbn-i ādem āyet-i secdeyi okuyup secde ettiği vaktte ᶜaleyhi mā-yestehikk şeytān-ı laᶜīn ondan çekilip iᶜtizāl eder de ağlar ve der ki yā veylāh, bu ādem sücūd ile meᵓmūr olup secde etti, cennet onundur ve ben sücūd ile meᵓmūr olup ᶜisyān ettim, āteş benim içindir."

[ويروى عن علي بن عبد الله بن عباس أنه كان يسجد في كل يوم ألف سجدة وكانوا يسمونه السجاد]

Ve dahi rivāyet olunur ki ᶜAlī b. Abdullāh b. Abbās beher günde bin secde ederdi ve onu seccād yaᶜnī çok secde edici ismi ile tesmiye ederlerdi.

[ويروى أن عمر بن عبد العزيز رضي الله عنه كان لا يسجد إلا على التراب]

Ve dahi rivāyet olunur ki ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz topraktan gayrı dīger bir nesne üzerine secde etmezdi, yaᶜnī hemīşe sücūdu toprak üzerine idi.

[وكان يوسف بن أسباط يقول يا معشر الشباب بادروا بالصحة قبل المرض فما بقي أحد أحسده إلا رجل يتم ركوعه وسجوده وقد حيل بيني وبين ذلك]

Ve dahi Yūsuf b. Esbāt derdi ki "Ey yiğitler, siz hasta olmazdan evvel sıhhatte iken mübādere ediniz, zīrā ben gıbta edeceğim kimse

---

117 Müslim, Īmān, 133; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 70, no: 1052; *Musnedu* Ahmed, 2/443, no: 9713; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/118, no: 349,

kalmadı illā o kimse ki kendi rükūᶜunu ve sücūdunu itmām eder [60] ve el-hāl benimle onun arasında hāil vukūᶜ bulmuştur." Yaᶜnī itmām-ı rükūᶜ ve sücūda sizin kudretiniz var iken hasta olmadan hemān siz rükūᶜ ve sücūda saᶜy ve gayret ediniz, zīrā ki zaᶜf ve bīmārīye mübtelā olursanız itmāmlarına istitāᶜat ve makdiretiniz olmaz ve o vaktte onları itmām edene gıbta edersiniz. İşte ben zaᶜīf ve nātüvān olduğumdan onların itmāmlarına kudretim kalmamış ki onlarla benim aramızda hāil vukūᶜ buldu. İmdi itmāmlarına muktedir bulunanlara ben gıbta etmekteyim demek ister.

[وقال سعيد بن جبير ما آسى على شيء من الدنيا إلا على السجود وقال عقبة بن مسلم ما من خصلة في العبد أحب إلى الله عز وجل من رجل يحب لقاء الله عز وجل وما من ساعة العبد فيها أقرب إلى الله عز وجل منه حيث يخر ساجدًا وقال أبو هريرة رضي الله عنه أقرب ما يكون العبد إلى الله عز وجل إذا سجد فأكثروا الدعاء عند ذلك]

Ve dahi Saᶜīd b. Cubeyr demiş ki "Sücūddan gayrı dünyāda ben bir şeyʾ üzerine hüzn ve teʾessüf etmem." Yaᶜnī müfārakat-i dünyā ile yalnız sücūd üzerine hüzn ve teʾessüf eylerim. Ve ᶜUkbe b. Müslim demiş ki "Likāullāh muhabbetinin hasletinden ziyāde ᶜindallāh ᶜabdinde dīger bir haslet-i mahbūbe olmaz, yaᶜnī ᶜabdin hasāilinden ᶜindallāh en ziyāde sevgili ve mahbūb olan haslet muhabbet-i likā-i dīdār-ı Bārīdir. Ve secdeye vardığı sāᶜatten gayrı dīger bir sāᶜatte kulun mezīd-i kurbiyyet sāᶜati yoktur." Yaᶜnī secdeye vardığı sāᶜatte Zāt-ı Zü'l-Celāl'den olan ᶜabdin yakınlığı dīger bir sāᶜatte olmaz, ancak ziyāde-i kurbün evānı vakt-i sücūddur. Ve dahi Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl'den ᶜabdin hīn-i sücūdunda olan kurbünden ziyāde bir kurbü yoktur, siz sücūdunuzda duᶜāyı teksīr edip çok ediniz." Yaᶜnī ᶜinde's-sucūd ᶜabdin Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kurbü çoktur ki başka tāᶜat ve ᶜibādet vaktinde olan kurbü o kurb kadar olamaz, hemān ᶜinde's-sücūd siz duᶜāyı çok ediniz demektir.

Fazīletü'l-Huşūᶜ [فضيلة الخشوع]

Ve huşūᶜ ve huzūᶜun fazlı ise:

[قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾وقال تعالى ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾]

Onun hakkında tebāreke ve taᶜālā ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾[118] buyurmuştur. Ve dahi ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾[119] nehyi dahi fermān buyurulmuştur. ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾[120] nass-ı ᶜālīsi ise sūret-i Tāhā'nın on üçüncü āyetinin hātimesi olup ve o āyet-i kerīme ise ﴿إِنَّنِي أَنَا اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي﴾[121]

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾[122] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Tahkīk ve tahkīkan ben bir Allāh'ım, benden gayrı ilāh yoktur, ancak Allāh benim, bana ᶜibādet eyle ve bā-husūs namāza kāim ol benim zikrim için ki sen beni zikr ettikçe ben dahi seni senā ile yād ederim." ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾[123] nass-ı celīli dahi sūre-i Aᶜrāf'ın iki yüz dördüncü āyetinin hātimesi olup ki o āyet-i kerīme ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾[124] nazm-ı celīlidir. Ve hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Yā Muhammed, rabbin celle şānuhuyu nefsinde tazarruᶜ ve niyāz eyle ve ᶜazābından havf eder olduğun hālde zikr eyle ki o zikr ve duᶜā sırr ile cehr beyninde ola. Ve ona sabāh ve akşam müdāvemet eyle ve ondan gāfillerden olma."

[وقال عز وجل ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ قيل سكارى من كثرة الهم وقيل من حب الدنيا وقال وهب المراد به ظاهره ففيه تنبيه على سكر الدنيا إذ بين فيه العلة فقال حتى تعلموا ما تقولون وكم من مصل لم يشرب خمرًا وهو لا يعلم ما يقول في صلاته]

Ve dahi Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾[125] buyurmuştur. Ve bu nass-ı ᶜālī sūre-i Nisā'nın kırk

118 Tā Hā, 20/14.
119 el-Aᶜrāf, 7/205.
120 Tā Hā, 20/14.
121 Tā Hā, 20/14.
122 Tā Hā, 20/14.
123 el-Aᶜrāf, 7/205.
124 el-Aᶜrāf, 7/205.
125 en-Nisā, 4/43.

ikinci āyetindendir. Tefsīrinde denilmiş ki "Ey müᵓminler, siz nevm veyā hamr mislinden sarhoş olduğunuz hālde tā namāzda söylediğinizi bilmeyince dek namāza karīb ve kāim olmayın." Ve burada musannif-i merhūm dahi vücūh-ı tefāsīrden birkaç vechi īrād edip buyurmuş ki "قِيلَ سُكَارَى مِنْ كَثْرَةِ الْهَمِّ" ilā-āhirihi yaᶜnī sarhoşluktan murād yalnız şürb-i müskirāt sarhoşluğu olmayıp belki kesret-i hümūmun veyāhūd hubb-i dünyānın sarhoşluğu dahi murāddır ki tefsīrinde dahi böylece bir kavl denilmiştir.

Ve Vehb b. Munebbih demiş ki sekrden murād onun zāhir maᶜnāsı olup ki şürb-i müskirāttır. Ammā onda sekr-i dünyā üzerine dahi bir tenbīh vardır, zīrā onda olan ᶜilleti beyān buyurup ﴿حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾[126] demiştir. Ve nīçe musallīler vardır ki hamr içmemişler iken hālbuki namāzlarında söylediklerini bilmezler.

[وقال النبي صلى الله عليه وسلم "مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[127] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki iki rekᶜat namāz kılar da kendi nefsini umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile tahdīs etmez, onun zünūb-ı mütekaddimesi ᶜafv ve magfiret olunur." Yaᶜnī ferāg-ı bāl ve sufüvv-i hātır u hayāl ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e huzūᶜ ve huşūᶜ ederek bir kimse eger iki rekᶜat namāzı kılar ve namāzında nefsini umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile tahdīs etmez, yaᶜnī ᶜakl ve fikr ve vehm ve hayāli aslā umūr-ı dünyāviyyeye müteᶜallik bir şeyᵓ ile meşgūl olmaz ve hātırına hutūr etmez, Zāt-ı Zü'l-Celāl o kimseye geçmiş olan ᶜömrünün hatīᵓātı yaᶜnī vizr ve günāhını ᶜafv ve magfiret eder demektir.

---

126 en-Nisā, 4/43.

127 İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 2/365; 3/210; *Feyzu'l-Kadīr*, 6/191; *el-Mesālik Fī Şerhi Muvattai Mālik*, 2/330; *et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sahīh*, 7/41; 9/323. *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/158'de مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا، لَمْ يَسْأَلِ اللهَ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ şeklinde.

[وَقَالَ النبي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّمَا الصَّلَاةُ تَمَسْكَنٌ وَتَوَاضُعٌ وَتَأَوُّهٌ وَتَنَادُمٌ وَتَضَعُ يَدَيْكَ فَتَقُولُ: اللَّهُمَّ اللَّهُمَّ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِيَ خِدَاجٌ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّمَا الصَّلَاةُ تَمَسْكَنٌ وَتَوَاضُعٌ وَتَأَوُّهٌ وَتَنَادُمٌ وَتَضَعُ يَدَيْكَ فَتَقُولُ: اللَّهُمَّ اللَّهُمَّ فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِيَ خِدَاجٌ''[128] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Namāz ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine horluk ve hakīrlik izhār etmek ve dahi tevāzuᶜ ve tazarruᶜ eylemek ve dahi teʾevvüh yaᶜnī irāe-i eser-i renciş-i dil ve tenādüm ki peşīmānlık göstermektir ve bunlarla berāber ellerini vazᶜ edip "اللهم اللهم" demektir. Bunları işlemeyen ādem onun namāzı hidācdır yaᶜnī nākıs ve nā-tamām ve eksiktir." Yaᶜnī namāzın etemm ve ekmeli o namāzdır ki meskenet ve tevāzuᶜ ve mezellet ve tazarruᶜ ve tahassür ve nedāmete şāmil ola, zīrā ki huzūr-ı kalb ile kılınmış olur. [61]

[وروي عن الله سبحانه في الكتب السالفة أنه قال ''لَيْسَ كُلُّ مُصَلٍّ أَتَقَبَّلُ صَلَاتَهُ إِنَّمَا أَقْبَلُ صَلَاةَ مَنْ تَوَاضَعَ لِعَظَمَتِي وَلَمْ يَتَكَبَّرْ عَلَى عِبَادِي وَأَطْعَمَ الْفَقِيرَ الْجَائِعَ لِوَجْهِي'']

Ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kütüb-i sālifede ''لَيْسَ كُلُّ مُصَلٍّ أَتَقَبَّلُ صَلَاتَهُ إِنَّمَا أَقْبَلُ صَلَاةَ مَنْ تَوَاضَعَ لِعَظَمَتِي وَلَمْ يَتَكَبَّرْ عَلَى عِبَادِي وَأَطْعَمَ الْفَقِيرَ الْجَائِعَ لِوَجْهِي'' buyurduğu rivāyet olunmuştur ki hulāsa-i müfād-ı celīli: "Ben her bir namāz kılıcının namāzını kabūl etmem, ben ancak o kimsenin namāzını kabūl ederim ki benim ᶜazametime tevāzuᶜ eder ve ᶜibādım üzerine tekebbür etmez ve benim yüzüme yaᶜnī benim rızām için fakīr-i cāiᶜi itᶜām eder, yaᶜnī aç dilenci yoksula yemek yedirip doyurur."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّمَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ وَأُمِرَ بِالْحَجِّ وَالطَّوَافِ وَأُشْعِرَتِ الْمَنَاسِكُ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى فَإِذَا لَمْ يَكُنْ فِي قَلْبِكَ لِلْمَذْكُورِ الَّذِي هُوَ الْمَقْصُودُ وَالْمُبْتَغَى عَظَمَةٌ وَلَا هَيْبَةٌ فَمَا قِيمَةُ ذِكْرِكَ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّمَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ وَأُمِرَ بِالْحَجِّ وَالطَّوَافِ وَأُشْعِرَتِ الْمَنَاسِكُ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى فَإِذَا لَمْ يَكُنْ فِي قَلْبِكَ لِلْمَذْكُورِ الَّذِي هُوَ الْمَقْصُودُ وَالْمُبْتَغَى عَظَمَةٌ وَلَا هَيْبَةٌ فَمَا قِيمَةُ ذِكْرِكَ''[129] buyurmuş-

128 Ebū Dāvūd, Salāt, 5, no: 1296; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 172, no: 1325.

129 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/162.

tur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Namāzın farziyyeti ve hacc ve tavāf-ı beytin emr ve irādesi ve menāsik-i haccın aʿlām ve eşʿārı ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'in zikri içindir. Eger senin kalbinde maksūd ve matlūb olan mezkūre bir ʿazamet ve heybet olmazsa senin zikrin ne değer."

[وقال صلى الله عليه وسلم للذي أوصاه "وَإِذَا صَلَّيْتَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ" أي مودع لنفسه مودع لهواه مودع لعمره سائر إلى مولاه كما قال عز وجل ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾ وقال تعالى ﴿وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ﴾ وقال تعالى ﴿وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ﴾]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz vasiyyet ettiği ādeme "وَإِذَا صَلَّيْتَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ"[130] buyurmuştur, yaʿnī "Namāz kıldığın vaktte vedāʿ edicinin namāzı gibi namāz kıl." Yaʿnī nefsini ve hevāsını ve ʿömrünü vedāʿ edip efendisine giden ʿabdin namāzı gibi namāz kıl, nitekim Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾[131] buyurmuştur. Bu āyet, sūre-i İnşikāk'ın altıncı āyetidir ki onun tefsīrinde denilmiş ki "Ey insān, sen rabbin taʿālānın cezāsını bilip dünyāda ona göre ʿamele cidd ve saʿy edersin ki elbette o ʿamelinin cezāsına mülākī olursun." "Kedh" burada saʿy ve ʿamel maʿnāsına gelmiştir. Ve dahi ﴿وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ﴾[132] buyurmuştur. Bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i Bakara'nın iki yüz seksen üçüncü āyetindendir ki onun tefsīrinde denilmiş ki "Siz Allāhu taʿālādan ittikāʾ ediniz ve Allāhu taʿālā size mesālih-i dīniyye vü dünyeviyyenizi taʿlīm eder." Ve dahi ﴿وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ﴾[133] buyurmuştur. Ve bu nass-ı celīl dahi kezālik sūre-i Bakara'nın iki yüz yirmi ikinci āyetindendir ki onun tefsīrinde denilmiş ki "Siz Allāh taālānın emrine muhālefetten hazer ediniz ve nīk ve bed ʿamelinize vaktinde mülākātınızı biliniz."

[وقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا" والصلاة مناجاة فكيف تكون مع الغفلة]

130 İbn Māce, Zühd, 15, no: 4171; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/162.

131 el-İnşikāk, 84/6.

132 el-Bakara, 2/282.

133 el-Bakara, 2/223.

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا"[134] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli "Kim ki onun namāzı onu fahşāᵓ ve münkerden nehy ve menᵓ etmez, o kimsenin Zāt-ı Zü'l-Celāl'den onunla buᶜdiyyetten gayrı bir nesne ona ziyāde olmaz ki namāz münācāt olup gafletle nice olur."

[وقال بكر بن عبد الله يا ابن آدم إذا شئت أن تدخل على مولاك بغير إذن وتكلمه بلا ترجمان دخلت قيل وكيف ذلك قال تسبغ وضوءك وتدخل محرابك فإذا أنت قد دخلت على مولاك بغير إذن فتكلمه بغير ترجمان]

Ve dahi Bekr b. ᶜAbdullāh demiş ki "Ey ibn Ādem, eger dilersen ki senin efendin huzūruna iznsizin giresin ve tercümānsız onunla söyleşesin, girersin." "Ve o nice olur?" ona denildikte o dahi: "Tekmīl-i vācibāt u sünen ü müstehabbātla ābdestin alıp kendi mihrābına girdiğin vaktte işte o vakt iznsizin efendin huzūruna girmişsin ve tercümānsız onunla söylemiş olursun" demiş.

[وعن عائشة رضي الله عنها قالت كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يحدثنا ونحدثه فإذا حضرت الصلاة فكأنه لم يعرفنا ولم نعرفه اشتغالًا بعظمة اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ]

Ve Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bizimle söyleşirdi ve biz dahi onunla söyleşirdik. Ve çün namāz vakti olup namāza hāzır olurdu, sanki ne kendisi bizi bilirdi ve ne de biz onu bilirdik, ancak ᶜazametullāh ile iştigāl ederdi ki o iştigāl için böyle bir hālde olurdu."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم "لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى صَلَاةٍ لَا يُحْضِرُ الرَّجُلُ فِيهَا قَلْبَهُ مَعَ بَدَنِهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى صَلَاةٍ لَا يُحْضِرُ الرَّجُلُ فِيهَا قَلْبَهُ مَعَ بَدَنِهِ"[135] buyurmuştur, yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri namāzında bedeniyle berāber kalbini hāzır etmeyen ādemin namāzına nazar etmez" demektir.

---

134 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/54, no: 11025; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/162.

135 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/294.

[وكان إبراهيم الخليل إذا قام إلى الصلاة يسمع وجيب قلبه على ميلين]

Ve Hazret-i İbrāhīmü'l-Halīl ᶜaleyhi's-selām namāza durduğu vakt-te onun gönlünün ıztırābı iki mīl mesāfeden işitilirdi.

[وكان سعيد التنوخي إذا صلى لم تنقطع الدموع من خديه على لحيته]

Ve Saᶜīd et-Tenūhī namāz kılarken iki yanaklarından sakalı üzerine akmaktan gözlerinin yaşı kesilmezdi.

["وَرَأَى رسول الله صلى الله عليه وسلم رَجُلًا يَعْبَثُ بِلِحْيَتِهِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ لَوْ خَشَعَ قَلْبُ هَذَا لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir ādemi görüp namāzda iken sakalı ile oynardı, efendimiz onun bu hālini müşāhede edince "وَرَأَى رسول الله صلى الله عليه وسلم رَجُلًا يَعْبَثُ بِلِحْيَتِهِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ لَوْ خَشَعَ قَلْبُ هَذَا لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ"[136] buyurdu, yaᶜnī "Bunun kalbi huşūᶜ etmiş olsaydı, onun cevārihi dahi huşūᶜ ederdi ki namāz kılarken sakalı ile oynamazdı."

[وروي أن الحسن نظر إلى رجل يعبث بالحصى ويقول اللهم زوجني الحور العين فقال بئس الخاطب أنت تخطب الحور العين وأنت تعبث بالحصى]

Ve dahi rivāyet olunur ki Hasen-i Basrī bir ādemi görmüş ki ufacık taşlarla oynarken: "Yā rabbi, beni hūru'l-ᶜīn ile tezvīc et" diye söylerdi. Hasen-i Basrī ona: "Sen bir mezmūm hatb edicisin ki ufacık [62] taşlar-la oynar iken hūru'l-ᶜīni hitbet edersin."

[وقيل لخلف بن أيوب ألا يؤذيك الذباب في صلاتك فتطردها قال لا أعود نفسي شيئًا يفسد علي صلاتي قيل له وكيف تصبر على ذلك قال بلغني أن الفساق يصبرون تحت أسواط السلطان ليقال فلان صبور ويفتخرون بذلك فأنا قائم بين يدي ربي أفأتحرك لذبابة]

Ve Halef b. Eyyūb'a denilmiş ki "Namāz kılarken yüzüne konan sineklerden sen müteᵓezzī olmaz mısın ki onları kavasın."[137] Yaᶜnī yü-

136 *Musannefu* Abdirrezzāk, 2/266, no: 3308; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/86, no: 6787,

137 "Kovmak" anlamında "kavmak" ağız varyantı.

zünden niçin sinekleri kavmazsın ki seni incitmeyeler? Halef: "Ben namāzımı bozar bir nesne ile kendi nefsimi taᶜvīd edip alıştırmam." Yaᶜnī namāzımı ifsād edecek bir nesne ile nefsimi taᶜvīd etmem" dedi. Ve bunun üzerine: "Nice sabr edersin?" ona denildikte, o dahi: "Filān ādem cürᵓetlidir denilmek için zümre-i fussāk mülūkun değnekleri altında dayanıp sabr edegeldikleri işitmişim, yaᶜnī benim mesmūᶜuma göre feseka filān ādem cesūrdur denilmek için böylece sabr ederler de onunla iftihār eylerler, ben isem rabbim tebāreke ve taᶜālānın huzūrunda durmuşum, bir sinek için depreneyim mi?" Yaᶜnī bir sinek için kendim hareket edeyim mi?

[ويروى عن مسلم بن يسار أنه كان إذا أراد الصلاة قال لأهله تحدثوا أنتم فإني لست أسمعكم ويروى عنه أنه كان يصلي يومًا في جامع البصرة فسقطت ناحية من المسجد فاجتمع الناس لذلك فلم يشعر به حتى انصرف من الصلاة]

Ve dahi Müslim b. Yesār'ın üzerine rivāyet olunur ki kendisi namāza duracağı vaktte ehline: "Siz söyleşiniz ki ben sizin sözünüzü işitmem" derdi. Ve kezālik onun üzerine rivāyet olunmuş ki Basra cāmiᶜinde bir günde namāz kılarken cāmiᶜin bir nāhiyesi düşüp yıkılmış ve nās ona bilikmiş iken kendisi namāzdan munsarıf olmayınca ona ᶜālim ve vākıf olamamıştır.

[وكان عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وكرم الله وجهه إذا حضر وقت الصلاة يتزلزل ويتلون وجهه فقيل له ما لك يا أمير المؤمنين فيقول جاء وقت أمانة ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾]

Ve dahi Esedullāhi'l-Gālib ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān hazretleri ona bir namāz vakti hāzır olunca vücūdu lerze-nāk olup rengi mütelevvin olurdu. "Yā emīre'l-müᵓminīn, nen var?" diye ondan suᵓāl vākiᶜ oldukta, "Gök ve yer dağlara ᶜarz olunup ondan şefkat ederek hamlinden ibā ve imtināᶜ ettikleri emānetin vakti geldi ve ben o emānete mütehammil olmuşum" derdi. Bu kelāmda ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ

﴿ظَلُومًا جَهُولًا﴾[138] āyet-i kerīmeye bir telmīh vākiᶜ olmuştur. Bu āyet-i kerīme sūre-i Ahzāb'ın yetmiş ikinci āyeti olup ki onun tefsīrinde denilmiş ki "Biz emāneti semevāt ve arza ve dağlara ᶜarz ettik, onlar o emāneti yerine getirmeyecekleri havfiyle onu yüklenmekten ibā edip refᶜini ricā ettiler. O emāneti insān yüklenmekle nefslerine zulm edip ᶜākıbetinden cāhil oldular." Ve dahi bu meᵓāl-i ᶜālīsi egerçi müfessirīn-i ᶜızām hazerātı müdevven kitāplarında tafdīl etmişlerse de ammā burada kāffesinin zikrine makām mütehammil değildir, yalnız icmālīsinin zikri lāzım geldi. Şöyle ki bu emānetten murād Allāhu aᶜlem namāz ve savm ve hacc ve cihād ve'l-hāsıl o emre ke-mā huve hakkuhu inkıyād ve icrāᵓ ve nevāhīden kemāl üzere ictināb ve ihtirāz ola. Ve gökler ve yerler ve dağlar o emāneti tahmīlden imtināᶜları ne ān ki Hakk taᶜālāya muhālefet ciheti ile ola, mücerred mehāfet yüzünden edāda ᶜaczlerini idrāk ile, yā rabbenā biz senin emrine müsahharız, ne sevāb ve ne ᶜikāb isteriz demiş olalar ki hīn-i hilkatlerinde bu emānet ᶜarz olunup itāᶜat ederseniz sevāb ile mükāfāt olunursunuz, ᶜisyān ederseniz ᶜazāb ile mücāzāt olunursunuz buyurulmuş. Bināen ᶜaleyh havflerinden nāşī ibā etmişler. Bu takdīrce Cenāb-ı Hakk onlara fehm verip ᶜarz etmiş ola. Ve ᶜalā-kavlin bu sūret-i temsīl ile olup eger bu emānet o ecrām-ı sakīlelere tahmīl olunmak teklīf olunsa bu kuvvet ve ᶜazametleriyle onu tahmīlden ibāᵓ ederlerdi demek ola; insān bu emāneti böyle zaᶜīf bünye ve rehāvet-i kudretle yüklendi, insānın yüklenmesi dahi kuvvet cihetiyle olmayıp mücerred himmet yüzünden idi.

[ويروى عن علي بن الحسين أنه كان إذا توضأ اصفر لونه فيقول له أهله ما هذا الذي يعتريك عند الوضوء فيقول أتدرون بين يدي من أريد أن أقوم]

Ve dahi ᶜAlī b. el-Hüseyn üzerine rivāyet olunur ki kendisi ābdest aldığı vaktte onun rengi sarı olurdu. Onun ehli: "Sen ābdest aldığın vaktte sana ne ᶜārız olur ki senin yüzün rengi sarı olur?" diye sorarlar. Ve kendisi dahi onların cevāblarında: "Siz bilir misiniz ki ben kimin huzūrunda durmak isterim?" der idi.

---

138 el-Ahzāb, 33/72.

[ويروى عن ابن عباس رضي الله عنهما أنه قال قال داود عليه السلام في مناجاته إلهي من يسكن بيتك وممن تتقبل الصلاة فأوحى الله إليه يا داود ''إِنَّمَا يَسْكُنُ بَيْتِي وَأَقْبَلُ الصَّلَاةَ مِنْهُ مَنْ تَوَاضَعَ لِعَظَمَتِي وَقَطَعَ نَهَارَهُ بِذِكْرِي وَكَفَّ نَفْسَهُ عَنِ الشَّهَوَاتِ مِنْ أَجْلِي يُطْعِمُ الْجَائِعَ وَيُؤْوِي الْغَرِيبَ وَيَرْحَمُ الْمُصَابَ فَذَلِكَ الَّذِي يُضِيءُ نُورُهُ فِي السَّمَوَاتِ كَالشَّمْسِ إِنْ دَعَانِي لَبَّيْتِهِ وَإِنْ سَأَلَنِي أَعْطَيْتُهُ أَجْعَلُ لَهُ فِي الْجَهْلِ حِلْمًا وَفِي الْغَفْلَةِ ذِكْرًا وَفِي الظُّلْمَةِ نُورًا وَإِنَّمَا مَثَلُهُ فِي النَّاسِ كَالْفِرْدَوْسِ فِي أَعْلَى الْجِنَانِ لَا تَيْبَسُ أَنْهَارُهَا وَلَا تَتَغَيَّرُ ثِمَارُهَا'']

Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvān üzerine rivāyet olunur ki bu hadīs-i şerīfin rivāyetinde demiş ki Dāvūd ᶜaleyhi's-selām münācātında: "Ey benim ilāhım, senin hānende kim sākin olur ve sen kimden namāzı kabūl edersin?" demiş. Ve Cenāb-ı Zü'l-Celāl'den cevābında ona ''إِنَّمَا يَسْكُنُ بَيْتِي وَأَقْبَلُ الصَّلَاةَ مِنْهُ مَنْ تَوَاضَعَ لِعَظَمَتِي وَقَطَعَ نَهَارَهُ بِذِكْرِي وَكَفَّ نَفْسَهُ عَنِ الشَّهَوَاتِ مِنْ أَجْلِي يُطْعِمُ الْجَائِعَ وَيُؤْوِي الْغَرِيبَ وَيَرْحَمُ الْمُصَابَ فَذَلِكَ الَّذِي يُضِيءُ نُورُهُ فِي السَّمَوَاتِ كَالشَّمْسِ إِنْ دَعَانِي لَبَّيْتِهِ وَإِنْ سَأَلَنِي أَعْطَيْتُهُ أَجْعَلُ لَهُ فِي الْجَهْلِ حِلْمًا وَفِي الْغَفْلَةِ ذِكْرًا وَفِي الظُّلْمَةِ نُورًا وَإِنَّمَا مَثَلُهُ فِي النَّاسِ كَالْفِرْدَوْسِ فِي أَعْلَى الْجِنَانِ لَا تَيْبَسُ أَنْهَارُهَا وَلَا تَتَغَيَّرُ ثِمَارُهَا'' buyurulup vahy olunmuştur ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Benim hānemde ancak o kimse sākin olup namāzını kabūl ederim ki benim ᶜazametim için tevāzuᶜ edip nehārını benim zikrim ile katᶜ ve nefsini şehevāttan keff eder. Ve dahi benim için aç kulumu yedirip garībi dahi īvāᵓ yaᶜnī müsāferetle mihmānlığı kabūl eder ve musībete giriftār olan kimseye dahi merhamet eyler, [63] işte o kimsedir ki onun nūru göklerde şemsin nūru gibi parıldar ve dırahşān olur. Ve eger beni zikr edip bana duᶜā ederse onun duᶜāsını kabūl ederim ve benden bir şeyᵓ dilerse ona dilediğini veririm, cehl ve nādānīden ona ᶜakl ve gaflette zikr ve zulmette dahi nūr halk edip yaratırım ki onun meseli ise aᶜlā-yı cinānda olan firdevs yerinin meseli gibidir, onun nehrleri kurumazlar ve semereleri mütegayyir olmazlar."

[ويروى عن حاتم الأصم رضي الله عنه أنه سئل عن صلاته فقال إذا حانت الصلاة أسبغت الوضوء وأتيت الموضع الذي أريد الصلاة فيه فأقعد فيه حتى تجتمع جوارحي ثم أقوم إلى صلاتي وأجعل الكعبة بين حاجبي والصراط تحت قدمي والجنة عن يميني والنار عن شمالي وملك الموت ورائي وأظنها آخر صلاتي ثم

أقوم بين الرجاء والخوف وأكبر تكبيرًا بتحقيق وأقرأ قراءة بترتيل وأركع ركوعًا بتواضع وأسجد سجودًا بتخشع وأقعد على الورك الأيسر وأفرش ظهر قدمها وأنصب القدم اليمنى على الإبهام وأتبعها الإخلاص ثم لا أدري أقبلت مني أم لا]

Ve dahi Hātem el-Asamm üzerine mervīdir ki namāzı üzerine suᵓāl olunduğu vaktte kendisi demiş ki "Namāzın vakti yaklaşınca ben ferāiz ve sünen ve ādābına bi'r-riᶜāye ābdesti alıp içinde namāz kılacağım yere gelip otururum tā kim cevārihim müctemiᶜ olup o namāzın vakti hulūl ede, ondan sonra namāzıma kalkıp Kaᶜbe'yi iki kaşım arasında ve sırātı dahi iki ayağım altında ve cenneti yemīnimde ve cehennemi yesārımda ve melekü'l-mevti arkamda farz ve takdīr edip birle kılacağım namāzı dahi son ve āhir bir namāzım olduğuna zann edip beyne'r-recā ve'l-havf namāza kıyām ve tekbīri dahi tahkīk ile tekbīr etmekle kırāetimi dahi bi-tertīl ile okurum ve rükūᶜu huzūᶜ ve sücūdu huşūᶜ ile edip verik-i eyserin üzerinde kuᶜūd ve kademin arkasını ferşile sağ ayağımı dahi onun baş parmağı üstünde nasb eylerim ve hem dahi namāzın erkānına ihlāsı itbāᶜ edip o namāz benden makbūl olup olmadığına tereddüd ederim."

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما ركعتان مقتصدتان في تفكر خير من قيام ليلة والقلب ساه]

Ve dahi İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhu demiş ki "Ne tavīl ve ne kasīr mertebe-i mesnūne üzere mütevassıtan iki rekᶜat namāz kılmak gönül sāhī olduğu hālde bir gecenin kıyāmından yeğdir." Yaᶜnī huzūr-ı kalb ve huzūᶜ-ı cevārih ve itmām-ı erkān ve ādābı ile iki rekᶜat namāzının fazl ve sevābı gaflet-i kalb ile kıyām olunan bir gecenin sevābından ziyādedir.

Fazīletü'l-Mescid ve Mevziᶜi's-Salāt

[فضيلة المسجد وموضع الصلاة]

Ve fazīlet-i mescid ü mekān-ı salāt ise,

[قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾]

Tebāreke ve taᶜālā onun hakkında قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾[139] buyurmuştur. Bu āyet-i kerīme sūre-i Tevbe'nin on dokuzuncu āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Allāhu taᶜālānın mescidlerini ancak o kimseler taᶜmīr ederler ki Allāhu taᶜālāya ve āhirete īmān ede ve namāza ikāmet ve zekātı edāᵓ ede, dīn emrinde Allāhu taᶜālādan gayrı kimseden korkmaya, böyle kimseler hidāyete vāsıl olup tarīk-i necātı bulurlar."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِدًا وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ بَنَى اللّٰهُ له قصرًا فِي الْجَنَّةِ"]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir mescidi bināᵓ eder ise onun bināᵓ ettiği mescid mefhas-ı katāt gibi olsa bile Zāt-ı Zü'l-Celāl cennette ona bir köşk bināᵓ eder." "Mefhas" lügatte kuş yuvası maᶜnāsına gelmiştir ki Fārisīde āşiyān derler. Ve "katāt" dahi bağırtlak dedikleri kuştur, yaᶜnī binā olunan mescid bağırtlak kuşunun yuvası gibi sagīr ve küçük olsa bile onun bānīsine Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri behişt içinde bir kasr bināᵓ eyler demektir. Fakat niyyeti li-vechillāh olup riyā ve sümᶜa veyā garaz-ı dünyevīden bir garaza mübtenī olmaya ki ihlās şarttır.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ أَلِفَ الْمَسْجِدَ أَلِفَهُ اللّٰهُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ أَلِفَ الْمَسْجِدَ أَلِفَهُ اللّٰهُ"[140] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki mescide ülfet eder, onu dahi Zāt-ı Zü'l-[Celāl] ülfet eyler." "İlf" kesr-i hemz ve fethiyle meᵓnūs olmak ve üns tutmak ve dostluk maᶜnāsına gelmiştir, yanī kim ki mescidle istīnās eder Zāt-ı Zü'l-Celāl onu dost tutar.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ"]

---

139 et-Tevbe, 9/18.

140 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/639; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 2/614; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 10/144; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 2/23; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 7/649.

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ"[141] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Sizin biriniz mescide duhūl ettiği vaktte oturmadan evvel iki rekᶜat namāz kılsın" demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ"[142] buyurmuştur, yaᶜnī "Mescidin komşusuna mescidden gayrı dīger bir yerde namāz kāmil olmaz." Yaᶜnī onun namāz-ı kamili ancak mesciddedir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "المَلائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ الَّذِي صَلَّى فِيهِ تَقُولُ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ اغْفِرْ لَهُ مَا لَمْ يُحْدِثْ أَوْ يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "المَلائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ الَّذِي صَلَّى فِيهِ تَقُولُ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ اغْفِرْ لَهُ مَا لَمْ يُحْدِثْ أَوْ يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ"[143] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Sizin biriniz eger namāzı kılıp yerinde taᶜabbüd kasdıyla durursa o ādem kendi musallāsında durdukça yaᶜnī namāz kıldığı yerde durdukça melāike-i kirām ᶜaleyhi's-selām onun üzerine namāz kılarlar, mādāmki ābdesti bozulmamış ve mescidden çıkmamıştır." Yaᶜnī onlar ona ᶜafv ve magfiret dileyip yā rabbi onun üzerine salāt eyle, yā rabbi onu merhamet eyle, yā rabbi onun [64] kusūrunu bağışlayıp vizr ve günāhını magfiret eyle diye duᶜā ederler.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي يَأْتُونَ الْمَسَاجِدَ

141 Buhārī, Salāt, 59, no: 444; Nesāī, Mesācid, 37, no: 730; *Muvatta*, Kasru's-Salāt, 57; *Musnedu* Ahmed, 5/295, no: 22523; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 456; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 3/241.

142 el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/373; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/81; *Şerhu Maᶜāni'l-Āsār*, 1/394; *Sunenu'd-Dārekutnī*, 2/292; İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 1/231; İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 1/439.

143 Buhārī, Salāt, 60, no: 445; Ezān, 35, no: 659; Buyūᶜ, 49, no: 2119; Müslim, Mesācid, 272.

فَيَقْعُدُونَ حِلَقًا حِلَقًا، ذِكْرُهُمُ الدُّنْيَا وَحُبُّ الدُّنْيَا فَلَا تُجَالِسُوهُمْ فَلَيْسَ لِلّٰهِ بِهِمْ حَاجَةٌ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي يَأْتُونَ الْمَسَاجِدَ فَيَقْعُدُونَ حِلَقًا حِلَقًا، ذِكْرُهُمُ الدُّنْيَا وَحُبُّ الدُّنْيَا فَلَا تُجَالِسُوهُمْ فَلَيْسَ لِلّٰهِ بِهِمْ حَاجَةٌ''[144] buyurmuştur ki hulāsa-i meᶜāl-i münīfi: "Benim ümmetimden āhir-i zamānda bir nās gelecek ki mescidlere gelip halka halka otururlar. Onların zikrleri dünyā ve hubb-ı dünyādır, siz onlarla oturmayınız ki onlara Zāt-ı Zü'l-Celāl'in bir hāceti yoktur." Yaᶜnī āhir-i zamānda benim ümmetimden dünyāya bir kavm gelecek ki mescidlere varıp mescidlerin içinde dāire dāire oturup kelām-ı dünyā ile tekellüm ederler. Onların zikri umūr-ı dünyādır ve hubb-ı dünyādır. Siz onlarla mücāleset etmeyiniz demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ إِنَّ بُيُوتِي فِي أَرْضِي الْمَسَاجِدُ وَإِنَّ زُوَّارِي فِيهَا عُمَّارُهَا فَطُوبَى لِعَبْدٍ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي فَحَقٌّ عَلَى الْمُزَوَّرِ أَنْ يُكْرِمَ زَائِرَهُ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ إِنَّ بُيُوتِي فِي أَرْضِي الْمَسَاجِدُ وَإِنَّ زُوَّارِي فِيهَا عُمَّارُهَا فَطُوبَى لِعَبْدٍ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي فَحَقٌّ عَلَى الْمُزَوَّرِ أَنْ يُكْرِمَ زَائِرَهُ''[145] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Zāt-ı Zü'l-Celāl baᶜzı kütüb-i kütüb-i münezzelede "إن بيوتي" buyurdu yaᶜnī benim yerimde benim hānelerim ᶜale't-tahkīk mescidlerdir. Onda beni ziyāret edenler dahi mescidleri iᶜmār edenlerdir, yaᶜnī içinde salāt-ı mefrūzayı kılıp zikr eden ādemlerdir. Hāl böyle olunca kendi hānesinde tetahhür edip ondan sonra beni hānemde ziyāret eden kimseye tūbā ola, zīrā ki ziyāret olunan zāt üzerine hakktır ki onu ziyāret edene ikrām ede." Yaᶜnī Kerīm-i bī-misāl kullarına ikrāmen buyurmuş ki rūy-i zemīnde benim hānelerim mescidlerdir ve beni ziyāret edenler mescide gidip tāᶜat ve ᶜibādet edenlerdir. Ve bedīhī ve mukarrerdir ki ziyāret olunan zāt onu ziyāret eden zāta elbette ikrām eder. Artık beni ziyāret etmek kasdıyla kendini kendi hānesinde ahdās

---

144 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/198; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/109; *Neylu'l-Evtār*, 2/186; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 2/24. Bazı farklılıklarla.

145 *Feyzu'l-Kadīr*, 2/444; *Şerhu'l-Kastallānī*, 1/441; *Kevseru'l-Maᶜānī*, 7/181.

ve ahbāstan pāk edip benim hānemde beni ziyāret eden kuluma ʿaşk olsun, elbette onu ikrām ederim demektir. İkrāmı ise hāric-i hadd ü ihsāʾ olup fakat bunda "tūbā" lafzı delāletiyle Allāhu aʿlem o ādeme duhūl-i cennet ve vusūl-i şecere-i tūbā ile husūl-i tībin beşāret ve īhāmı vardır.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالْإِيمَانِ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالْإِيمَانِ"[146] buyurmuştur, yaʿnī "Eger siz bir ādemi gördünüz ki dāimā mescidi iʿtiyād eder, siz ona īmān ile şehādet ediniz." "İʿtiyād-ı mescid" edā-i salāt-ı mefrūza ve ikāme-i zikr ve icrā-yı ʿibādetledir. Kim ki mescidlere varmak ʿādet ederse elbette istishāb-ı tahāret ve kasd-ı tāʿat ve igtinām-ı emr-i cemāʿat ile mescide gidip gelir. Ve bu hāl sıfat-ı müʾminīndendir, siz dahi müʾmin olduğuna şehādet ediniz demektir.

[وقال سعيد بن المسيب من جلس في المسجد فإنما يجالس ربه فما حقه أن يقول إلا خيرًا]

Ve Saʿīd b. el-Müseyyeb demiş ki "Kim ki mescidde cülūs ederse yaʿnī otururaa o kimse ancak tanrısıyla mücāleset eder. Ve hāl bu sūretle olunca haber söylemekten gayrı bir nesneyi söylemek ona hakk olmaz ki onun hakkı ancak hayr söylemektir." Yaʿnī hadīs-i dünyā ve kelām-ı mā-lā-yaʿnī söylemek ona yakışmaz, zīrā ki huzūr-ı Hakk ve dīvān-ı Bārī'de duran ādeme münāsib değildir ki onun rızāsı hilāfına buluna ve bī-edebī ede.

[ويروى في الأثر أو الخبر الحديث في المسجد يأكل الحسنات كما تأكل البهائم الحشيش]

Ve eserde veyā haberde rivāyet olunur ki "Mescidde söyleşmek yaʿnī hadīs-i dünyevī ile tahaddüs etmek günāhı behāim otu yer gibi

---

146 *Musnedu* Ahmed, 3/68, no: 11651; Dārimī, Salāt, 23, no: 1259; Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 10, no: 3093; *Sahīhu* İbn Hibbān, 5/6; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/379; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/332.

hasenātı yer." Yaᶜnī mescidde söyleşmek aᶜmāl-i sālihanın hasenātını mahv ve itlāf eder demektir.

[وقال النخعي كانوا يرون أن المشي في الليلة المظلمة إلى المسجد موجب للجنة]

Ve ᶜAllāme Nehaᶜī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Selef-i sālihīn leyle-i muzlimede yaᶜnī karanlı gecede mescide yürümek mūcib-i cennet görürlerdi." Yaᶜnī karanlı gecede mescide yürümek esbāb-ı duhūl-i cennetten görüp ictihād etmişler demektir. Ve ictihādları elbette bir delīl ve senede müsteniddir.

[وقال أنس بن مالك من أسرج في المسجد سراجًا لم تزل الملائكة وحملة العرش يستغفرون له ما دام في ذلك المسجد ضوءه]

Ve dahi Enes b. Mālik radıyallāhu ᶜanhu buyurmuş ki "Kim ki mescidde bir sirācı yakarsa mescidde onun yışığı durdukça melāike ve hamele-i ᶜarş ona istigfār etmekten hāli ve zāil olmazlar." Yaᶜnī kim ki hasbeten lillāh ve hālisan li-vechillāhi taᶜālā kendi helāl mālından bir mūm veyā bir rūgan zeyt ve emsāli gibi māye-i şuᶜle vü çerāg bir nesneyi götürüp mescidde koyup onu īkād ederse o çerāgın ziyāsı mescidde durdukça hamele-i ᶜarş ve melāike-i kirām o kimseye istigfār ederler ki o çerāgın ziyāsı bitmedikçe onlar onun duᶜāsından yaᶜnī ona ᶜafv ve magfireti dilemekten fārig olmazlar.

[وقال علي كرم الله وجهه إذا مات العبد يبكي عليه مصلاه من الأرض ومصعد عمله من السماء ثم قرأ ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾ وقال ابن عباس تبكي عليه الأرض أربعين صباحًا وقال عطاء الخراساني ما من عبد يسجد لله سجدة في بقعة من بقاع الأرض إلا شهدت له يوم القيامة وبكت عليه يوم يموت]

Ve dahi Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu ᶜanhu ve kerremallāhu vechehu buyurmuş ki "ᶜAbd-i müᵓmin vefāt ettiği vaktte onun namāz-gāhı yaᶜnī yerden cāy-ı namāzı ve gökten masᶜad-ı aᶜmāli onun üzerine bükā edip ağlarlar." Ve dahi ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾[147] nass-ı ᶜālīsini dahi kırāet eylemiştir ki onun meᵓāli ile istidlāl etmiştir. [65]

147 ed-Duhān, 44/29.

Ve bu āyet-i kerīme sūre-i Duhā'nın yirmi sekizinci āyetidir ki onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Onların küfr ve şirkleri sebebiyle semā ve arz onların helākine ağlamadı ve onlara ᶜazāb geldikte vakt-i āhire nazar ve mühlet verilmediler." Zīrā denildi ki bir müᵓmin fevt olsa semā ve arz kırk sabāh onun için ağlarlar ki gökte bir müᵓmin için iki kapı olup birinden rızkı iner ve birinden ᶜamel-i sālihi çıkar. Ve zemīn dahi onun rükūᶜ ve sücūduyla mahzūz olur. Semāᵓ ve arz onlardan mahrūm oldukları için bükā ederler. Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Onun üzerine zemīn kırk gün ağlar." Ve dahi ᶜAtā-i Horāsānī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bir müᵓmin yoktur ki bikāᶜ-ı zemīnden bir bukᶜada Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir secde edip de illā o bukᶜa ki ona yevm-i kıyāmette şehādet etmez ve vefāt ettiği günde onun üzerine ağlamaz." Yaᶜnī kim ki Zāt-ı Zü'l-celāl'e bikāᶜ-ı arzdan bir bukᶜada bir secde ederse o bukᶜa ᶜale't-tahkīk yevm-i kıyāmette ona şehādet eder ve vefāt ettiği günde onun üzerine ağlar bir secde-gāh yoktur ki onun üstünde secde etmiş olan ādeme şehādet etmeye ve vefātı gününde onun üzerine ağlamaya demektir.

[وقال أنس بن مالك ما من بقعة يذكر الله تعالى عليها بصلاة أو ذكر إلا افتخرت على ما حولها من البقاع واستبشرت بذكر الله عز وجل إلى منتهاها من سبع أرضين وما من عبد يقوم يصلي إلا تزخرفت له الأرض ويقال ما من منزل ينزل فيه قوم إلا أصبح ذلك المنزل يصلي عليهم أو يلعنهم]

Ve dahi Enes b. Mālik demiş ki "Bikāᶜ-ı arzdan bir bukᶜa yoktur ki içinde bir namāz kılınmış ola veyāhūd zikrullāh cārī olmuş ola illā ki o bukᶜa onun etrāfında olan bikāᶜ üzerine iftihār etmeye ve yedi kat zemīnden müntehāsına dek zikrullāh ile istibşār etmeye." Yaᶜnī bikāᶜ-ı zemīnden secdezār-ı ᶜabd ve namāz-gāh-ı müᵓmin olan bukᶜalar etrāflarında bulunan bikāᶜ-ı sāireye iftihār ederler ve zikrullāh ile istibşār ederler ki yedi kat yerden müntehālarına varıncaya dek o namāz ve zikr ile iftihār ve istibşār ederler ve onlardan iftihār ve istibşār etmeyen bir bukᶜa yoktur. Ve bir ᶜabd-i müᵓmin yoktur ki namāza duracağı vaktte illā ki ona arz ve zemīn mütezeyyin ve mütezahref olmaya, yaᶜnī elbette yer ona zīnetlerin ki ona zīnetlenmez bir ᶜabd-i musallī yoktur. Ve denilir

ki menāzil-i turuktan bir menzil yoktur ki içinde nüzūl etmiş olan kavm için bir duʿā-i hayr veyāhūd laʿnet okumaya, yaʿnī bir kavme menzil olmuş olan mekān elbette o kavme yā rahmet okur veyāhūd laʿnet ve nefīr eder, zīrā ki o kavm o menzilde yā namāz veyā ʿibādāt-ı sāire ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'ı zikr ederler veyāhūd gaflet ile vaktleri geçip içinde ne namāz ve ne de zikr ederler. Eger namāz ile veyāhūd zikr ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'i onda zikr etmişlerse elbette o menzil onlara rahmet okur. Ve eger zamānları gaflet ve kesālet ve ihmāl-i zikr ve terk-i namāz ve terk-i ʿibādetle geçmiş ise o menzil o kavme laʿnet okur demektir.

el-Bābu's-Sānī Fī Keyfiyyeti'l-Aʿmāli'z-Zāhireti Mine's-Salāti ve'l-Bedʾeti bi't-Tekbīri ve Mā-Kablehu

[الباب الثاني في كيفية الأعمال الظاهرة من الصلاة والبداءة بالتكبير وما قبله]

Ve kitābu's-salātın ikinci bābı ise ki bedʾ ve tekbīr ile mā-kabli ve mā-baʿdleri olan namāzın efʿāl-i zāhiresi keyfiyyeti beyānındadır. O dahi bu sūretledir ki

[ينبغي للمصلي إذا فرغ مِنَ الْوُضُوءِ وَالطَّهَارَةِ مِنَ الْخَبَثِ فِي الْبَدَنِ وَالْمَكَانِ وَالثِّيَابِ وَسَتْرِ الْعَوْرَةِ مِنَ السُّرَّةِ إِلَى الركبة أن ينتصب قائمًا متوجهًا إلى القبلة ويزاوج بين قدميه ولا يضمهما فإن ذلك مما كان يستدل به على فقه الرجل وقد نهى صلى الله عليه وسلم عن الصفن والصفد في الصلاة والصفد هو اقتران القدمين معًا ومنه قوله تعالى ﴿مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾ والصفن هو رفع إحدى الرجلين ومنه قوله عز وجل ﴿الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾ هذا ما يراعيه في رجليه عند القيام]

Tāife-i zükūrdan namāz kılan ādeme gerektir ki ābdest almaktan ve beden ve siyābı dahi namāz-gāhı necāset ve habāsetten tathīr etmekten ve göbeğinden dizlerine varıncaya dek ʿavreti setr eylemekten fārig olunca kıbleye karşı beyt-i mükerrem olan Kaʿbe'ye müteveccihen durup kıyām ede ve kāmetini doğru edip nasb eyleye ve ayaklarını yekdīgerine zamm etmeksizin çift tuta, zīrā ki zamān-ı sābıkta bununla ādemin fıkhı üzerine istidlāl olunurdu ki eger ayaklarını birbirine yapıştırıp zamm eyler ise ona fakīh değildir denilirdi ve eger yapıştırmaksızın ve yekdīgerine zamm etmeksizin çift tutarsa ona fakīh denilirdi, çün-

kü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz namāzda safn ve safd etmekten nehy ve menᶜ etmiştir ki "safd" iktirān-ı kademeyn olup yaᶜnī iki ayakları yekdīgerine zamm ve ilsāk etmektir, hattā ﴿مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾[148] kavl-i ᶜālīsinin maᶜnāsı dahi bu kabīlden bulunmuş. Ve "safn" ayağının birisini kaldırmaktır ki ﴿الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾[149] kavl-i ᶜālīsinin maᶜnāsı dahi bu kabildendir. İşte hālet-i kıyāmdan musallī ayaklarında mürāᶜāt edeceği hāletler bunlardır. ﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾[150] nass-ı ᶜālīsi sūre-i İbrāhīm'in kırk sekizinci āyetindendir ki tamāmı ﴿مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾[151] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "O günde müşrikleri görürsün ki ᶜakāid ve aᶜmālde şerīkleriyle birbirine bağlanmış yāhūd her kāfir bir şeytān ile zencīre vurulmuş ola." [66] ﴿الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾[152] nass-ı celīli sūre-i Sād'ın otuzuncu āyetindendir ki ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾[153] āyet-i kerīmesidir. Ve tefsīrinde denilmiş ki "Yād eyle şunu ki Süleymān'a öyleden sonra bir ayağı tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duran makbūl ve meşhūr ve sürᶜatle gider atlar ᶜarz olundu." Ve zikrlerinden murād maᶜānī-i safn u safda istişhāddır ki "safd" iktirān ve zamm maᶜnāsına gelmiştir ve "safd" bir ayağı yukarıya kaldırmak maᶜnāsına gelmiştir. İşte musallī hālet-i kıyāmında bu hāletlerden tevakkī ve mübāᶜadet etmek lāzımdır, çün kim namāzda fiᶜlleri menhīdir.

[ويراعى في ركبتيه ومعقد نطاقه الانتصاب وأما رأسه إن شاء تركه على استواء القيام وإن شاء أطرق والإطراق أقرب للخشوع وأغض للبصر وليكن بصره محصورًا على مصلاه الذي يصلي عليه فإن لم يكن له مصلى فليقرب من جدار الحائط أو ليخط خطًا فإن ذلك يقصر مسافة البصر ويمنع تفرق الفكر وليحجر على بصره أن يجاوز أطراف المصلى وحدود الخط وليدم على هَذَا الْقِيَامَ كَذَلِكَ إِلَى الرُّكُوعِ مِنْ غَيْرِ التفات هذا أدب القيام]

148 İbrāhīm, 14/49; Sād, 38/38.
149 Sād, 38/31.
150 İbrāhīm, 14/49.
151 İbrāhīm, 14/49; Sād, 38/38.
152 Sād, 38/31.
153 Sād, 38/31.

Ve hālet-i kıyāmda dahi sāir aᶜzālarından mürāᶜat edeceği umūr-ı sāire ise onun makᶜad-ı nitākı yaᶜnī kemer ve kurşak[154] yeri ve dizlerinin intisābıdır ki onları da mürāᶜāt ede, yaᶜnī dizleri ve arkasını doğru tutup eğri etmeye, ammā başı dilerse istivāᵓ-ı kıyām üzere onu terk eder ve dilerse onu ıtrāk edip sīnesine indire yaᶜnī baş aşağıya onu saldıra; onun itrākı huşūᶜa akrebdir ve dahi menᶜ-i lahazāt-ı basara ensebdir, zīrā ki basarı dahi musallāsına mahsūr olmak gerektir ki onun üstünde namāz kıldığı mahalli tecāvüz ve taᶜaddī etmeye. Ve eger musallāsı yok ise duvar ve cidāra yanaşıp takarrüb eyleye veyāhūd bir çizgi çeke, çünkü duvardan yakın olmak ve önünde bir çizgi çekmek mesāfe-i basarı kasr ve teferruk-ı fikri menᶜ ve hacr eder ki nazarına duvar mebnī ve çekilen çizgi ve hatt māniᶜ olur. Ve'l-hāsıl hadd ve hatt ve etrāf-ı musallāsını tecāvüz etmemek için basarını bakmaktan menᶜ etmek gerektir ki iltifāt-ı nazar muhill-i huşūᶜ ve müferrik-i fikr ve mülhī-i ᶜakl u hayāldir. Ve bu gibi hālāttan tevakkī ve ihtirāz etmek musallāya vācibdir tā kim ᶜindallāh namāzı makbūl olup onunla meᵓcūr ola ve rükūᶜa varıncaya dek bu kıyām üzerine devām ede, hīçbir tarafa iltifāt etmeye ki kıyāmın edebi budur.

[فإذا استوى قيامه واستقباله وإطراقه كذلك فليقرأ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ تحصنًا به من الشيطان ثم ليأت بالإقامة وإن كان يرجو حضور من يقتدي به فليؤذن أولًا]

Ve çün ber-minvāl-i muharrer onun kıyāmı ile istikbāl ve ıtrākı doğrulmayınca şeytāndan tahsīn etmek için kezālik ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾[155] sūre-i şerīfesini kırāet ede, ondan sonra ikāmeti getire ve eger ona uyup iktidāᵓ edecek bir ādemin huzūru meᵓmūl ve recāᵓ ederse evvelen ezānı okuya.

[ثم ليحضر النية وهو أن ينوي في الظهر مثلًا ويقول بقلبه أؤدي فريضة الظهر لله ليميزها بقوله أؤدى عن القضاء وبالفريضة عن النفل وبالظهر عن العصر وغيره ولتكن معاني هذه الألفاظ حاضرة في قلبه فإنه هو النية والألفاظ مذكرات وأسباب لحضورها ويجتهد أن يديم ذلك إلى آخر التكبير حتى لا يعزب]

---

154 "Kuşak" kelimesinin eski versiyonu.

155 en-Nās, 114/1.

Ondan sonra niyyeti hāzır eyleye. İhzār-ı niyyet odur ki mesela öyle namāzı için gönlünde diye ki "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine farīza-i zuhru edā etmeğe niyyet ettim." Tā kim "farīza" demesiyle o namāzı nevāfilden mütemeyyiz ola ve "edāᵓ" lafzı demesiyle kazādan mütemeyyiz ola ve "zuhrun" lafzı demesiyle vakti ikindi ve salāt-ı sāirenin evkātından mütemeyyiz ola. Ve bu elfāzın maᶜānīleri kalbinde hāzır olmak gerektir, zīrā ki niyyet odur. Ve elfāz ise bu maᶜānīye müzekkir ve huzūruna müsebbiblerdir. Ve kalbinden bu maᶜnā vakt-i tekbīre kadar gāib olmamak için o maᶜānī tekbīr-i iftitāhın āhirine dek onun kalbinde istidāme ede ve devāmına dahi cehd eyleye.

[فإذا حضر في قلبه ذلك فليرفع يديه إلى حذو منكبيه بعد إرسالهما بحيث يحاذي بكفيه منكبيه وبإبهاميه شحمتي أذنيه وبرؤوس أصابعه رووس أذنيه ليكون جامعا بين الأخبار الواردة فيه ويكون مقبلا بكفيه وإبهاميه إلى القبلة ويبسط الأصابع ولا يقبضها ولا يتكلف فيها تفريجا ولا ضما بل يتركها على مقتضى طبعها إذ نقل في الأثر النشر والضم وهذا بينهما فهو أولى وإذا استقرت اليدان في مقرهما ابتدأ التكبير مع إرسالهما وإحضار النية]

Ve çün o maᶜānī-i elfāz-ı niyyet ber-minvāl-i meşrūh kalbinde hāzır oldu, irsāllerinden sonra iki ellerini iki menkibleri hizāsına kadar refᶜ edip tā ki iki ayası iki menkibine muhāzī ve mukābil ola ve iki baş parmakları dahi iki kulaklarının şahmelerine karşı gele ve parmaklarının uçları yaᶜnī başları iki kulaklarının başlarına mukābil ola tā ki hakkında vārid olan ahbārı bu sūretle vākiᶜ olan refᶜinde cāmiᶜ olunmuş ola ve hem dahi iki ellerinin ayaları ile baş parmakları kıbleye karşılayıp müteveccih olalar ve parmaklarını bast edip ki kabz eylemeye, yaᶜnī mebsūtan duralar, onlar da bir tefrīh veyāhūd zamm hālini tekellüf etmeye, ancak kendi tabᶜlarına bıraka ki yekdīğerine yapıştırmaya ve birbirinden çokça açıp tefrīk etmeye, zīrā ki eserde nesr ve neşrleri hakkında ahbār vākiᶜ olmuştur. Ve çün tabᶜlarına kalırlar ki ne zamm ve ne de tefrīc vākiᶜ olur, o hālet kendilerine bir hālet-i mütevassıta olup ve el muhālefet ve müzāddet ahvāli mündefiᶜ olur ve evlāsı dahi budur. Ve çün o sūretle elleri makarrlarında istikrār etti, tekbīr-i iftitāha başlar da ellerini irsāl ede birle niyyeti dahi

ᶜinde't-tekbīr ihzār edebile.

[ثم يضع اليدين على ما فوق السرة وتحت الصدر ويضع اليمنى على اليسرى إكرامًا لليمنى بأن تكون محمولة وينشر المسبحة والوسطى من اليمنى على طول الساعد [٦٧] ويقبض بالإبهام والخنصر والبنصر على كوع اليسرى وقد روي أن التكبير مع رفع اليدين ومع استقرارهما ومع الإرسال فكل ذلك لا حرج فيه وأراه بالإرسال أليق فإنه كلمة العقد ووضع إحدى اليدين على الأخرى في صورة العقد ومبدؤه الإرسال وآخره الوضع ومبدأ التكبير الألف وآخره الراء فيليق مراعاة التطابق بين الفعل والعقد وأما رفع اليد فكالمقدمة لهذه البداية]

Ve dahi ondan sonra iki ellerini sadrın altında göbeğinin üstünde koyup sağ elini sol elinin üstünde koya. O dahi yed-i yümnānın ikrāmı içindir, tā kim mahmūle ola, hāmile olmaya. Ve sağ elinden şehādet parmağı ile orta parmağını sol elinin sāᶜidi üstünde açıp neşr ede ve baş parmağı ile hınsır ve bınsır adlı olan sagīr parmaklarıyla sol elinin kūᶜu yaᶜnī baş parmağının tarafından el bileğini tuta. Bir rivāyette tekbīr-i iftitāh refᶜ-i yedeyn ile berāber alınacaktır ve dīger rivāyette istikrārlarında alınacaktır ve āher bir rivāyette dahi ellerin irsālleriyle yaᶜnī kaldırmaktan koyuverip itmeleriyle berāber alınacaktır ve kāffesinde bir harec ve meşakkat yoktur. Fakat musannif-i merhūm der ki bence irsālleriyle berāber tekbīr-i iftitāhı almak daha ziyāde lāyık ve sezādır, zīrā ki bağlamak sözüdür yaᶜnī ᶜakd-i namāzın kelimesidir ve ber minvāl-i meşrūh el ele komak ᶜakd ve bağlamak sūret ve kılığındadır. Ve ᶜakdin mebdeʾi ise o dahi refᶜden irsālleridir ve āhir ve müntehāsı dahi eli ele komaktır ve tekbīrin mebdeʾi elif ve āhiri rā harfleridir. İşte bu sūret-i mezkūrede beyne'l-fiᶜl ve'l-ᶜakd tetābuk vākiᶜ lāyık ve sezāvār olmak olur. Ve ellerin kaldırılması ise o dahi bu bidāyet ve başlamak için bir mukaddimedir.

[ثم لا ينبغي أن يرفع يديه إلى قدام رفعًا عند التكبير ولا يردهما إلى خلف منكبيه ولا ينفضهما عن يمين وشمال نفضًا إذا فرغ من التكبير ويرسلهما إرسالًا خفيفًا رفيقًا ويستأنف وضع اليمين على الشمال بعد الإرسال وفي بعض الروايات أنه صلى الله عليه وسلم كان إذا كبر أرسل يديه وإذا أراد أن يقرأ وضع اليمنى على اليسرى فإن صح هذا فهو أولى مما ذكرناه]

Ve dahi ondan sonra lāyık değildir ki tekbīr-i iftitāh vaktinde ellerini ileriye kaldıra veyāhūd menkiblerinin artlarına yaᶜnī omuz başlarının artlarına döndürüp çevire veyāhūd sağa sola silkeyerek indire. Ve çün tekbīrden fārig olur, ellerini hiffet ve rıfk ile yavaş olarak indirip irsāl ede ve dahi sağ elini sol elinin üstünde komaları baᶜde'l-irsāl istīnāf ede. Baᶜzı rivāyette vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz tekbīr-i iftitāhı aldığı vaktte ellerini irsāl ederdi ve okumağı istediği vaktte sağ elini sol eli üzerine koyardı. Ve bu rivāyet ve kavl sahīh olursa böylece etmek bizim ānifen zikr ettiğimiz sūretle etmekten daha ziyāde enseb olur ki evlā ve ahsen odur.

[وأما التكبير فينبغي أن يضم الهاء من قوله الله ضمة خفيفة من غير مبالغة ولا يدخل بين الهاء والألف شبه الواو وذلك ينساق إليه بالمبالغة ولا يدخل بين باء أكبر ورائه ألفا كأنه يقول أكبار ويجزم راء التكبير ولا يضمها فهذه هيئة التكبير وما معه]

Ve tekbīr-i ihrām yaᶜnī tekbīr-i iftitāhın sıfatı ise yaᶜnī keyfiyyet-i telaffuzu ise o dahi vācib odur ki Allāhu ekber dediği vaktte أَللّٰه nun kelimesinde olan harf-i hā'yı zamme-i hafīfe ile okuya ki ötürün[ün] lafzını uzatıp onu işbāᶜ eylemeye tā ki vāv harfinin savtı gibi düşmeye, zīrā ki zammın mübālaga-i işbāᶜıyla vāv harfinin sedāsı gibi bir sedā hāsıl olur ve beyne'l-hāᵓ ve'l-elif vāv harfi girmiş olur. İşte mübālaga ile bu hālete sürülüp münsāk olmamak için hafīfçe bir zamme ile hā'yı kırāet eyleye. Ve kezālik bā-yı "ekber"in fethası yaᶜnī üstünü pek çok işbāh ile elif harfinin savtına idhāl eylemeye, hafīfçe bir zebr ile okuya tā kim bāᵓ ile rāᵓ harfleri beyninde bir elif harfi girmeye sanki أكبار dediği gibi savtı olmaya ve tekbīrin rā'ı cezm edip ki ötürü ile okumaya, çünkü hareke üzerine sükūn etmiş olur. Ve hareke üzerine durmak cāiz değildir ki hulāsa-i kelām rā-i "Allāhu ekber" sākin olmak gerektir. İşte tekbīrin heyᵓeti ve keyfiyyeti budur ve tekbīr ile olan efᶜāl ve akvāl dahi bunlardır. İntehā.

Musannif-i merhūm namāzın sıfatından bu bahs ettiği taᶜrīf ve beyān keyfiyyeti kezālik Şāfiᶜī mezhebi üzerine zikr ve beyān etmiştir. Ve refᶜ-i yedeyn ve vazᶜlarında ve keyfiyyet-i kuᶜūd ve vakt-i tekbīrde mezheb-i Hanefī'nin hilāfı vardır. Ve mezheb-i Hanefī üzerine lāzım gelen

efʿālin sıfat ve keyfiyyeti ve sāir taʿrīfātı baʿde-mā mebāhis-i ātiyenin hitāmında mezheb-i Hanefī üzere sıfat-ı namāzın zikri sırasında beyān ve iʿlān olunacağından ʿinde'l-īcāb Hanefiyyü'l-mezheb olan kārī oraya mürācaʿat etmek için burada bu kadarca īmā ile ihtāra ibtidār kılındı ki ona gaflet olunmaya ve şübhe hāsıl olmaya.

el-Kırāet:

[ثـم يبتـدىء بدعـاء الاسـتفتاح وحسـن أن يقـول عقـب قولـه الله أَكْبَرُ ''الله أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ الله بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَى قَوْلِهِ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ'' ثـم يقـول ''سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ'' ليكون جامعًا بين متفرقات ما ورد في الأخبار وإن كان خلف الإمام اختصر إن لم يكن [٦٨] للإمام سكتة طويلة يقرأ فيها]

Ve kırāet ise o dahi evvelen duʿā-i istiftāh ile başlar. Ve güzeldir ki Allāhu ekber dedikten sonra ''الله أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ الله بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي، وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ''[156] diye ki baʿde kelimāti't-tekbīr ve'l-hamd ve't-tesbīh bu āyetleri okuya ve bu āyāt-ı kerīme sūre-i Enʿām'ın yetmiş dokuzuncu ve yüz altmış üçüncü ve yüz altmış dördüncü āyetleridir ki tefsīrlerine denilmiş ki "Tahkīkan ben cümle-i edyāndan ʿudūl ile gökleri ve yerleri halk eden Allāhu taʿālānın vahdāniyyetine mukırr ve müsellim olarak hulūs-i kalb ile tarafına müteveccih oldum ve ona bir şeyʾ işrāk edenlerden olmadım. Ve tahkīk tahkīkan benim namāzım ve kurbānım yā haccım ve īmān ve tāʿatta hayāt ve memātım o şerīk ve nazīri olmayan rabbü'l-ʿālemīn içindir. Ve bu ihlās ile emr olunmuşum ve ben müslimīnin mukaddimiyim." Ve dahi ''سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ''[157] kırāet eder ki onun maʿnāsı: "Yā rabbi, Zāt-ı celīlini ulūhiyyete yakışmayan sıfat ve hāletlerden ben sıdk-ı derūn ve

---

156 Müslim, Mesācid, 150; Ebū Dāvūd, Salāt, 118, no: 764.

157 Ebū Dāvūd, Salāt, 118, no: 775, 776; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 4/172.

hulūs-i sāfī ile takdīs ve tenzīh ederim ki onlardan sen pāk ve münezzehsin. İsmin mübārek ve hümāyūndur ve ceddin dahi yüksek ve ʿālīdir ve senān ʿazīm ve celīldir, senden gayrı ilāh yoktur" demektir. Ve bu sūretle bu āyāt ve senāyı okursa ahbārda vārid olan müteferrikāta cāmiʿ olmuş olur. Ve eger cemāʿatle namāz kılıp imāma uymuş ise okuması için imāmın eger uzunca bir sekte ve hāmūşluğu yok ise kendisi dahi bu edʿiyede ihtisār eder.

[ثم يقول أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ثم يقرأ الفاتحة يبتدىء فيها ببسم الله الرحمن الرحيم بتمام تشديداتها وحروفها ويجتهد في الفرق بين الضاد والظاء ويقول آمين في آخر الفاتحة ويمدها مدًا ولا يصل آمين بقوله ولا الضالين وصلا ويجهر بالقراءة في الصبح والمغرب والعشاء إلا أن يكون مأموما ويجهر بالتأمين]

Ve dahi ondan sonra "أعوذ بالله من الشيطان الرجيم" deyip Fātiha-i şerīfeyi okur ve besmele ile onu bedʾ edip başlar ve teşdīdātını ve hurūfātını itmām eder. ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾[158] kelimesinde olan dād harfini zāʾ harfinden tefrīk etmeğe dahi ictihād ede ve Fātiha'nın āhirinde āmīn deyip onu medd ede ve āmin kelimesini ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾[159] kelimesine vasl eylemeye. Ve sabāh ve akşam ve ya[t]sı namāzlarında cehren okuya meger ki muktedī ola, yaʿnī imāma uymuş ise cehren okumaya ve āmīn kelimesini dahi cehren okuya.

[ثم يقرأ السورة أو قدر ثلاث آيات من القرآن فما فوقها ولا يصل آخر السورة بتكبير الهوى بأن يفصل بينهما بقدر قوله سبحان الله ويقرأ في الصبح من السور الطوال من المفصل وفي المغرب من قصاره وفي الظهر والعصر والعشاء نحوه والسماء ذات البروج وما قاربها وفي الصبح في السفر قل يا أيها الكافرون وقل هو الله أحد وكذلك في ركعتي الفجر والطواف والتحية وهو في جميع ذلك مستديم للقيام ووضع اليدين كما وصفنا في أول الصلاة]

Ve dahi ondan sonra zamm-ı sūreyi okur ki yā bir sūre veyāhūd Kurʾān'dan üç āyet ve daha ziyāde kırāet ede. Ve sūrenin āhiri tekbīr-i rükūʿa vasl eylemeye "سبحان الله" diyecek mikdārı aralarına faysal vere

158 el-Fātiha, 1/7.
159 el-Fātiha, 1/7.

ve baᶜde-kırāeti'l-Fātiha sabāh namāzında vakt-i hāzırda tıvāl-i mufassal sūrelerinden bir sūre okuya ve magrib namāzında kısār-ı mufassal sūrelerinden bir sūre okuya ve öyle ve ikindi ve yatsı namāzlarında ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾[160] gibi veyā ona yakın ve mukārib bir sūreyi kırāet eyleye ve vakt-i seferde sabāh namāzında ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[161] ve ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[162] sūreleri kırāet eyleye ve dahi fecrin iki rekᶜatlarıyla tavāf-ı beyt-i mükerrem ve tahiyye-i mescidin namāzlarında kezālik onları tilāvet ede ve okudukça kıyām ve vazᶜ-ı yedeyni taᶜrīf-i mesbūk üzere idāme eyleye ki kırāet-i kıyām olup ve müddet-i vazᶜ-ı yedeyn dahi zamān-ı kırāettir. Okumağını tekmīl etmedikçe rükūᶜa varmaya ve ellerini salıvermeye. İşte bu mebhasta zikr olunan keyfiyyet dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzere zikr olunmuştur. Ve baᶜzı yerlerinde mezheb-i Hanefī'nin ihtilāf ve tafsīlātı vardır, baᶜde-mā oraları dahi keyfiyyet-i namāz bahsinde zikr ve beyān olunacaktır, ondan gaflet olunmaya.

er-Rükūᶜ ve Levāhıkuhu:

[الركوع ولواحقه ثم يركع ويراعي فيه أمورا وهو أن يكبر للركوع وأن يرفع يديه مع تكبيرة الركوع وأن يمد التكبير مدا إلى الانتهاء إلى الركوع وأن يضع راحتيه على ركبتيه في الركوع وأصابعه منشورة موجهة نحو القبلة على طول الساق وأن ينصب ركبتيه ولا يثنيهما وأن يمد ظهره مستويا وأن يكون عنقه ورأسه مستويين مع ظهره كالصفيحة الواحدة لا يكون رأسه أخفض ولا أرفع وأن يجافي مرفقيه عن جنبيه وتضم المرأة مرفقيها إلى جنبيها وأن يقول سبحان ربي العظيم ثلاثا والزيادة إلى السبعة وإلى العشرة حسن إن لم يكن إماما]

Ve dahi ondan sonra rükūᶜa varır ve onda dahi baᶜzı umūru mürāᶜat eder ki rükūᶜ için tekbīr eder ve tekbīr ile berāber kezālik [69] ellerini tekbīr-i iftitāhta kaldırdığı gibi kaldıra ve tekbīri dahi rükūᶜa varıncaya dek uzatıp medd eyleye. Ve rükūᶜda iki elinin ayaları iki dizi üstünde koya ve parmaklarını sākları üzerlerinde açıp neşr eyleye hem dahi kıb-

160 el-Burūc, 85/1.

161 el-Kāfirūn, 109/1.

162 el-İhlās, 112/1.

leye karşı olup kıbleye müteveccih olalar. Ve iki dizlerini kurup nasb ede ki onları büküp münsenī etmeye ve müstevī ve doğru olarak arkasını medd eyleye ve başı ve boynunu arkasıyla berāber doğru tutup safha-i vāhide gibi müstevī ola ki başı onun arkasından aşağı ve yukarı olmaya. Ve iki cānibinden iki dirseklerini uzak tutup mütecāfī ve mütebāᶜid olalar, ammā ᶜavret yaᶜnī ünsā kadınlar onların mirfaklarını cāniblerinden uzak tutmazlar, ancak dirseklerini iki cāniblerine zamm ve ilsāk ederler ve rükūᶜunda üç kerre ve daha ziyāde "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ" diye, fakat ᶜadedi tek ola ki beş veyā yedi veyā dokuz ola ve imām değilse on kerre "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ" demesi güzeldir.

[ثم يرتفع من الركوع إلى القيام ويرفع يديه ويقول سمع الله لمن حمده ويطمئن في الاعتدال ويقول ربنا لك الحمد ملء السموات وملء الأرض وملء ما شئت من شيء بعد ولا يطول هذا ا لقيام إلا في صلاة التسبيح والكسوف والصبح ويقنت في الصبح في الركعة الثانية بالكلمات المأثورة قبل السجود]

Ve dahi ondan sonra rükūᶜdan kıyāma refᶜ edip kalkarken kezālik yine ellerini kaldırıp "سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" diye ve çün kıyāmda muᶜtedil ve mutmaʾinn olur "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءُ السَّمَوَاتِ وَمِلْءُ الْأَرْضِ وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ"[163] deyip ve bu kıyāmı tesbīh ve küsūf ve sabāh namāzların gayrılarında uzatmaya ve sabāh namāzında rekᶜat-ı sāniyede rükūᶜdan kalktıktan sonra meʾsūr ve meşhūr olan kunūt duᶜāsını kırāet ede ki mahall-i kırāeti baᶜde'r-rükūᶜ ve kable's-sücūddur. İşte bu mebhasin taᶜrīfātı dahi mezheb-i Şāfiᶜī üzerinedir, mezheb-i Hānefīnin bu keyfiyetlerde yine muhālefeti vardır ki sıfat-ı namāz bahsinde o dahi maᶜlūm olacaktır, ona gaflet olunmaya.

es-Sücūd:

[السجود ثم يهوي إلى السجود مكبرا فيضع ركبتيه على الأرض ويضع جبهته وأنفه وكفيه مكشوفة ويكبر عند الهوى ولا يرفع يديه في غير الركوع وينبغي أن

---

163 Müslim, Salāt, 194; Ebū Dāvūd, Salāt, 118, no: 760; Cumᶜa, 1, no: 846, 847.

يكون أول ما يقع منه على الأرض ركبتاه وأن يضع بعدهما يديه ثم يضع بعدهما وجهه وأن يضع جبهته وأنفه على الأرض وأن يجافي مرفقيه عن جنبيه ولا تفعل المرأة ذلك وأن يفرج بين رجليه ولا تفعل المرأة ذلك وأن يكون في سجوده مخويا على الأرض ولا تكون المرأة مخويةوالتخوية رفع البطن عن الفخذين والتفريج بين الركبتين وأن يضع يديه على الأرض حذاء منكبيه ولا يفرج بين أصابعهما بل يضمهما ويضم الإبهام إليهما وإن لم يضم الإبهام فلا بأس ولا يفترش ذراعيه على الأرض كما يفترش الكلب حديث النهي عن أن يفرش ذراعيه على الأرض كما يفرش الكلب فإنه منهي عنه وأن يقول سبحان ربي الأعلى ثلاثا فإن زاد فحسن إلا أن يكون إماما]

Ve dahi ondan sonra kıyāmdan yere nüzūl edip secdeye ine ve inerken Allāhu ekber deyip ellerini kaldırmaya ki rükūᶜun gayrısında refᶜ-i yedeyn yoktur. Hemān tekbīr ederek sücūd etmeğe rūy-i zemīne iner. Ve evvelā yer üzerinde iki dizlerini koyar ve baᶜdehu iki ellerini koyar ve ondan sonra yüzünü koyar ki cebhesi yaᶜnī alnı ve burnu yer üzerinde koyar ve iki cānibinden iki dirseğini çıkarıp uzak eyler. Ammā kadın dirseklerini çıkarıp uzak etmez. Ve iki ayaklarını birbirinden ayırıp beynlerinde bir genişlik kala ve bunu dahi kadın etmez, yaᶜnī ayaklarını birbirinden ayırıp aralarında bir genişlik bırakmaz ve sücūdunda onun karnı uyluklarından kaldırıp baᶜīd tuta ve bunda dahi kadın böyle etmez ki onun karnı uyluklarına mültasık ola. Ve dahi iki dizleri kezālik yekdīgerinden açık durup aralarında bir genişlik kala. Ve secdede iken iki elleri omuz başlarına muhāzī ve mukābil olup onların parmakları dahi yekdīğerine munzamm ve muttasıl ola ve baş parmakları dahi kezālik onlara mazmūm ve muttasıl ola. Ve eger baş parmaklarını onlara zamm etmezse onda bir beʾs olmaz, fakat iki zirāᶜını yaᶜnī iki kolunun uzunluklarını kelb gibi yere döşeyip sermeye, zīrā ki sermeleri yaᶜnī secdede iki kol uzunluklarının zemīne ferş etmeleri menhīdir ki ona ikᶜā-i kelb yaᶜnī köpek oturuşu derler. Ve çün bu sūretle secdede mutmaʾinn olur, üç kerre ve daha ziyāde "سبحان ربي الأعلى" diye ve eger imām değil ise onu ne kadar ziyādece söylese daha iyi olur.

[ثم يرفع من السجود فيطمئن جالسا معتدلا فيرفع رأسه مكبرا ويجلس على

رجله اليسرى وينصب قدمه اليمنى ويضع يديه على فخذيه والأصابع منشورة ولا يتكلف ضمها ولا تفريجها ويقول "رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَاجْبُرْنِي وَعَافِنِي وَاعْفُ عَنِّي" ولا يُطَوِّلُ هذه الجلسة إلا في سجود التسبيح ويأتي بالسجدة الثانية كذلك ويستوي منها جالسًا جلسة خفيفة للاستراحة في كل ركعة لا تشهد عقيبها ثم يقوم فيضع اليد على الأرض ولا يقدم إحدى رجليه في حال الارتفاع ويمد التكبير حتى يستغرق ما بين وسط ارتفاعه من القعود إلى وسط ارتفاعه إلى القيام بحيث تكون الهاء من قوله الله عند استوائه جالسًا [٧٠] وكاف أكبر عند اعتماده على اليد للقيام وراء أكبر في وسط ارتفاعه إلى القيام ويبتدىء في وسط ارتفاعه إلى القيام حتى يقع التكبير في وسط انتقاله ولا يخلو عنه إلا طرفاه وهو أقرب إلى التعميم ويصلي الركعة الثانية كالأولى ويعيد التعوذ كالابتداء]

Ve dahi ondan sonra başını secdeden tekbīr edici olduğu hālde kaldırıp yer üzerine oturur ki yerinde mutmaʾinn ve muʿtedil olarak ve doğru oturur. Ve o celsesinin keyfiyyeti ise o dahi onun sağ ayağını dikip nasb eder ve sol ayağı üzerine oturur ve iki elleri dahi onun iki uylukları üstünde parmakları açık olarak koyup ki onda parmaklarının zamm ve ilsāk veyāhūd tefrīk ve tefrīc etmek husūsuna kendi nefsini teklīf eylemeye. Ve çün bu sūretle oturdukta "رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَاجْبُرْنِي وَعَافِنِي وَاعْفُ عَنِّي"[164] diye ki maʿnāsı: "Yā rabbi, benim günāhımı magfiret eyle ve bana merhamet eyle ve benim rızkımı ihsān eyle ve hidāyet ve rüşd ve istikāmetimi dahi sābit ve üstüvār eyle ve kesrimi cebr ve beni eskām ve ālāmdan beni ihlās edip şifāyāb eyle hem bana taksīrātımı dahi bağışlayıp cürm ve kusūrumu ʿafv eyle" demektir. Ve bu celseyi çokça tatvīl edip onu uzatmaya meger ki tesbīh namāzının celsesi ola, o dahi tesbīh mikdārı ola, ziyāde olmaya. Ondan sonra varıp secde-i sāniyeyi getire ki secde-i ūlā ne hāl ve sıfat ve heyʾette ettiyse bi-ʿaynihi ve bi-tamāmihi secde-i sāniye dahi böylece secde eyleye. Ve ondan başını kaldırınca istirāhat için hafīfcecik bir celse ile oturur ki onun ʿakībinde teşehhüdü olmayan her bir rekʿatın böyle bir hafīfcecik celsesi vardır, yaʿnī birinci ve üçünü rekʿatların secdelerinden sonra celsecik vardır, zīrā ki ʿakībinde teşehhüd kırāeti olan rekʿatın behemehāl

164 Müslim, Duā, 33 ve müteakip hadisler; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/156.

kırāet-i teşehhüd için bir cülūsu olacaktır. Ve dahi ondan sonra elini yere vazᶜ edip kıyām ede, yaᶜnī o celse-i hafīfeden sonra elini yere koyup ikinci rekᶜata kalkar fakat kıyām ederken ayaklarının birisini ileriye takdīm etmeye ve irtifāᶜından yaᶜnī o celsecikten kıyāma başlamasıyla berāber tā vasat-ı irtifāᶜ-ı kıyāmına kadar onun tekbīri ona müstagrak ve müstevᶜib olmak için lafz-ı tekbīri mümtedd edebilir bir haysiyyet ile uzata ki Allāhu ekber kelimesinden olan hāᵓ harfinin nutku o celseciğin hālet-i istivāsında vākiᶜ ola ve ekber kelimesinin kāfı dahi kıyām için elini yere vazᶜ ve iᶜtimādı hāletinde ola. Ve ekber kelimesinin rāᵓ harfinin nutku kıyāma vasat-ı irtifāᶜında vākiᶜ ola ve kıyāma irtifāᶜıyla berāber bedᵓ ede ki lafz-ı tekbīr vasat-ı intikālde düşüp ki o hāli dahi zikrsiz kalmaya ve intikālinin iki tarafından gayrısı tekbīrden tehī ve hālī kalmaya, çünkü bu hāl taᶜmīme akrebdir Ve rekᶜa-i sāniyeyi dahi rekᶜa-i ūlā gibi kılıp ve onun ibtidāsında dahi taᶜavvüzü okuyup iᶜāde ede. İşte bu taᶜrīf dahi bi-tamāmihi mezheb-i Hanefī'ye muvāfık değildir, onun mahall-i ihtilāfı kezālik sıfat-ı namāz bahsinde bilinecektir.

et-Teşehhüd:

[التشهد ثم يتشهد في الركعة الثانية التشهد الأول ثم يصلي عى رسول الله صلى الله عليه وسلم وعلى آله ويضع يده اليمنى على فخذه اليمنى ويقبض أصابعه اليمنى إلا المسبحة ولا بأس بإرسال الإبهام أيضا ويشير بمسبحة يمناه وحدها عند قوله إلا الله لا عند قوله لا إله ويجلس في هذا التشهد على رجله اليسرى كما بين السجدتين وفي التشهد الأخير يستكمل الدعاء المأثور بعد الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وسننه كسنن التشهد الأول لكن يجلس في الأخير على وركه الأيسر لأنه ليس مستوفزا للقيام بل هو مستقر ويضجع رجله اليسرى خارجة من تحته وينصب اليمنى ويضع رأس الإبهام إلى جهة القبلة إن لم يشق عليه ثم يقول السلام عليكم ورحمة الله ويلتفت يمينا بحيث يرى خده الأيمن من وراءه من الجانب اليمين ويلتفت شمالا كذلك ويسلم تسليمة ثانية وينوي الخروج من الصلاة بالسلام وينوي بالسلام من على يمينه الملائكة والمسلمين في الأولى وينوي مثل ذلك في الثانية ويجزم التسليم ولا يمده مدا فهو السنة وهذه هيئة صلاة المنفرد]

Ve çün ikinci rekᶜatın ikinci secdesinden fārig olup teşehhüde otu-

racak olur ki ikinci rekᶜatın ᶜakībinde ber-minvāl-i meşrūh bir teşehhüd kırāeti vardır, o teşehhüd için başını secde-i sāniyeden kaldırdıktan sonra beyne's-secdeteyn oturduğu gibi sol ayağı üzerine oturup teşehhüd senāsını okur ki buna teşehhüd-i evvel denilir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize dahi salāt-ı şerīfeyi okur ve āline dahi okur ki "اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ" duᶜāsı dahi teşehhüde ilhākıyla teşehhüd-i evvelde kezālik okunur demek olur. Ve otururken onun sağ elini sağ uyluğunun üstünde koyup müsebbihadan gayrı parmaklarını tutup kabz eder. Ve eger baş parmağını tutmayıp salıverirse bir beʾsi yoktur. Ve illallāh kelimesini okuduğu vaktte onun sağ elinin müsebbiha parmağı ile işāret kılar, zīrā ki zamān-ı işāreti illallāh kelimesinin kırāeti evānındadır ki lā ilāhenin kırāeti vaktinde müsebbiha parmağını işārete kaldırmaya. Ve namāzın teşehhüd-i ahīrinde baᶜde's-salavāt ᶜale'n-nebī ve ālihi daᶜavāt-ı meʾsūreyi okuya. Ve teşehhüd-i ahīrin süneni teşehhüd-i evvel gibidir, fakat teşehhüd-i ahīre sol uyluğunun başı yere koyup sol ayağı üstünde oturmaya yaᶜnī müteverriken oturur, zīrā ki bir dahi namāz için kıyām edecek değildir, ancak yerinde müstakarr olacaktır, yaᶜnī sol ayağını altından çıkarıp yatırır ve sağ ayağını diker de baş parmağının ucu dahi kıbleye tevcīh eder, eger ki tevcīhinde ona bir meşakkat olmaz ve ondan sonra yüzünü sağ tarafına çevirip es-selāmu ᶜaleykum ve rahmetullāhi deyip [71] sağ cānibinde olan melāike ve müslimīni niyyet ede ki onlara selām vermiş ola. Ve öyle bir mertebede iltifāt edip yüzünü çevirir ki sağ cānibinde olup ardında bulunan ādem onun yüzünü göre ve ondan sonra sol cānibine iltifāt edip yüzünü çevirip ikinci teslīmi dahi söyleye ve onunla namāzdan çıkıp hurūc ettiğini niyyet eyleye ve kezālik teslīmine sol cānibinde olan melāike ve müslimīni kezālik niyyet ede ve teslīmi cezm edip pek çok onu uzatmaya ki sünnet odur. Ve bu heyʾet münferiden namāz kılan ādemin heyʾetidir.

[ويرفع صوته بالتكبيرات وَلَا يَرْفَعُ صَوْتَهُ إِلَّا بِقَدْرِ مَا يُسْمِعُ نفسه وينوي الإمام الإمامة لينال الفضل فإن لم ينو صحت صلاة القوم إذا نووا الاقتداء ونالوا فضل الجماعة ويسر بدعاء الاستفتاح والتعوذ كالمنفرد ويجهر بالفاتحة والسورة في جميع الصبح وأوليي العشاء والمغرب وكذلك المنفرد ويجهر بقوله آمين في الصلاة

الجهرية وكذلك المأموم ويقرن المأموم تأمينه بتأمين الإمام معا لا تعقيبا ويسكت الإمام سكتة عقيب الفاتحة ليثوب إليه نفسه ويقرأ المأموم الفاتحة في الجهرية في هذه السكتة ليتمكن من الاستماع عند قراءة الإمام ولايقرأ المأموم السور في الجهرية إلا إذا لم يسمع صوت الإمام ويقول الإمام سمع الله لمن حمده عند رفع رأسه من الركوع وكذا المأموم]

Ve eger bir cemāᶜate imām olup ve ona bir kimse uyup iktidāʾ etmiş ise o musallī tekbīrāt-ı intikālātta sesini kaldırıverir, ammā nefsini ismāᶜ edecek mertebede savtını kaldırır, daha ziyādece sesini kaldırmaya ve cemāᶜaten imām cemāᶜate dahi nāil olurlar. Ve münferid gibi imām duᶜā-i istiftāh ve taᶜavvüzü gizli okur ki yalnız Fātiha ve zamm-ı sūreyi cehren okuyup yaᶜnī savtını kırāetlerinde refᶜ eder ve o dahi sabāh namāzında ve akşam ve yatsının ilk rekᶜatlarının ikişer rekᶜatlarında ola kezālik ve münferiden namāz kılan kimse dahi mezkūr vaktlerde Fātiha ve zamm-ı sūreyi imām gibi cehren kırāet eder. Ve cehriyyenin namāzında Fātiha'nın āhirinde olan āmīn kelimesini dahi cehren okuya ve muktedī olan cemāᶜat dahi imām ile berāber cehren āmīn deyeler. Ve nefsi ona ᶜavdet etmek için Fātiha'nın kırāetinden sonra muktedī Fātiha okuyacak kadar imām susup bir nesneyi okumaya yaᶜnī bir lahzacık sükūt edip hāmūş durur. Ve muktedī olan kimse dahi cehriyye namāzında imāmı hāmūş durduğu vaktte kendisi dahi Fātiha-i şerīfe sūresini kırāet eyleye tā kim imāmın kırāeti evānında istimāᶜ-ı kırāetine mütemekkin ola. Ve cehriyye namāzında muktedī olan kimse eger imāmın karābet-i sedāsını işitirse zamm-ı sūreyi okumaya, yalnız Fātiha'yı kırāet ede. Ve rükūᶜdan kalkarken imām semiallāhu li-men hamideh diye ve muktedī dahi kezālik onu diye, yaᶜnī rükūᶜdan başını kaldırmasıyla berāber semiallāhu li-men hamideh diye.

[ولا يزيد الإمام على الثلاث في تسبيحات الركوع والسجود ولا يزيد في التشهد الأول بعد قوله اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ ويقتصر في الركعتين الأخيرتين على الفاتحة ولا يطول على القوم ولا يزيد في دعائه في التشهد الأخير على قدر التشهد والصلاة عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وينوي عند السلام السلام على القوم والملائكة وينوي القوم بتسليمهم جوابه ويثبت الإمام ساعة حتى

يفرغ الناس من السلام ويقبل على الناس بوجهه والأولى أن يثبت إن كان خلف الرجال نساء لينصرفن قبله ولا يقوم واحد من القوم حتى يقوم وينصرف الإمام حيث يشاء عن يمينه وشماله واليمين أحب إلي ولا يخص الإمام نفسه بالدعاء في قنوت الصبح بل يقول ''اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا'' ويجهر به ويؤمن القوم ويرفعون أيديهم حذاء الصدور ويمسح لوجه عند ختم الدعاء لحديث نقل فيه وإلا فالقياس أن لا يرفع اليد كما في آخر التشهد]

Ve rükūᶜ ve sücūd tesbīhlerinde üç kerrenin üzerine imām ziyāde eylemeye, yaᶜnī üçer kerre subhāne rabbiye'l-ᶜazīm, subhāne rabbiye'l-aᶜlā deyip daha ziyāde ve artık söylemeye. Ve teşehhüd-i evvelde dahi ''اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ'' in kavli üzerine kezālik bir nesneyi ziyāde etmeye. Ve rubāᶜiyye namāzlarının son iki rekᶜatlarında kırāet-i Fātiha üzerine iktisār edip başka bir şey okumaya. Ve'l-hāsıl cemāᶜat üzerine tatvīl ve uzunluk etmeye ki teşehhüd-i ahīrin duᶜāsı maᶜa't-tasliye teşehhüdün kadrinden ziyāde eylemeye yaᶜnī teşehhüd-i ahīrde baᶜde't-tasliye ve't-teşehhüd kırāet olunacak edᶜiye uzunca olmaya, ancak maᶜa't-tasliye teşhīdin kırāeti mikdārınca ola. Ve selām verirken melāikenin ve kavmi yaᶜnī cemāᶜatini teslīminde niyyet ede, yaᶜnī onlara selām vermiş ola. Ve cemāᶜati dahi teslīmlerinde onun redd-i selām ve cevābını niyyet edeler. Ve cemāᶜat selāmdan fārig olmak için bir sāᶜat mikdārı namāz kıldığı yere heyᵓet-i hāliyyesi üzere durup sebāt ede. Ve eger cemāᶜatinde ricālin arkalarında nisāᵓ var ise o nisāᵓ dahi kalkıp gidinceye kadar yerinde dura ve baᶜdehu yüzünü cemāᶜate çevirip onlara yüzü ile mukbil ve müteveccih ola. Ve imām yerinden kalkmadıkça cemāᶜatten bir kimse kalkmaya ve kalkıp gideceği vaktte dilerse sağdan yana ve dilerse soldan yana gidip munsarıf ola. Ve sağdan taraf gitmesi bence daha ziyāde sevgilidir. Ve sabāh namāzının kunūtu duᶜāsında dahi imām kendi nefsini muhtass etmeye ve cemāᶜati duᶜāsında müşterek kılıp ''اللّٰهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ''[165] diye ve kunūt duᶜāsı cehren okuya ve cemāᶜat āmīn söyleyeler ve sīneleri kar-

---

165 Ebū Dāvūd, Salāt, 340, no: 1425'deki hadis şöyledir: ''اللّٰهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ''

şısına ellerini kaldırıp duᶜāᵓ hitāmında dahi yüzlerine süreler, zīrā ki hakkında bir hadīs vārid olmuştur, yoksa teşehhüdün āhirinde [72] olan duᶜāya kıyāsen ellerin kaldırılmaları lāzım gelirdi.

Bu mebhas dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzere vārid olmuştur. Bu keyfiyyetlerde mezheb-i Hanefī'nin hilāfı vardır, baᶜde-ez-īn mezheb-i Hanefī üzerine sıfat-ı namāzın beyānı sırasında vārid olacak taᶜrīften o ihtilāf müstebān olacaktır, ona gaflet olunmaya.

el-Menhiyyāt:

[المنهيات نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الصفن في الصلاة والصفد وقد ذكرناهما وعن الإقعاء وعن السدل والكف وعن الاختصار وعن الصلب وعن المواصلة وعن صلاة الحاقن واالحاقب والحازق وعن صلاة الجائع والغضبان والمتلثم وهو ستر]

Ve namāzda fiᶜli memnūᶜ ve menhī olan efᶜāl ve ahvāl ise onlar dahi bunlardır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz namāzda safn ve safd etmekten nehy etmiştir. Ve onların zikr ve beyānı mebde-i mebāhiste geçmiştir ki "safn" bir ayağını kaldırmaktır ve "safd" iki ayaklarını yekdīgerine yapıştırmaktır. Ve dahi ikᶜāᵓ ve sedl ve keff ve ihtisāl ve salb ve muvāsalet etmekten nehy eylemiştir. Ve hākın ve hākıb ve hāzık ve cāiᶜ ve gazbān ve mütelessim olarak namāz kılmaktan dahi menᶜ ve nehy etmiştir.

[أما الإقعاء فهو عند أهل اللغة أن يجلس على وركيه وينصب ركبتيه ويجعل يديه على الأرض كالكلب وعند أهل الحديث أن يجلس على ساقيه جاثيًا وليس على الأرض منه إلا رؤوس أصابع الرجلين والركبتين]

"İkᶜāᵓ" ise iki ıstılāh ile istiᶜmāl olunmuştur: Ehl-i lügat katında bir ādem iki uylukların başı üzerine oturup ve iki dizlerini dikip nasb etmekle iki ellerini yere koymakla köpeğin oturuşu gibi bir oturmaklığa müstaᶜmeldir. Ve ehl-i hadīs ᶜindinde "ikᶜāᵓ" o celsedir ki ādem iki sākı üstüne çöküp ayaklarının uçlarıyla dizlerinden gayrı yerin üstünde bir şeyᵓi bulunmaz ki bu celseye dahi celse-i kelb denilmiştir. Ve ᶜalā-kile'l-ıstılāhayn bu gibi bir celse ile namāzda cülūs etmek menhīdir, an-

cak musallīnin cülūsu taʿrīf-i mezkūr üzere bulunacaktır.

[وأما السدل فمذهب أهل الحديث فيه أن يلتحف بثوبه ويدخل يديه من داخل فيركع ويسجد كذلك وكان هذا فعل اليهود في صلاتهم فنهوا عن التشبه بهم والقميص في معناه فلا ينبغي أن يركع ويسجد ويداه في بدن القميص وقيل معناه أن يضع وسط الإزار على رأسه ويرسل طرفيه عن يمينه وشماله من غير أن يجعلهما على كتفيه والأول أقرب]

Ve "sedl" ise o dahi iki maʿnāya istiʿmāl olunmuştur: Birinci maʿnāsı ki ehl-i hadīsin mezhebidir, sedl-i sevb o hālettir ki ādem kendi sevbiyle sarılıp onun elleri o sevb-i melfūfun dāhilinde kalırlar ve böylece sarılı ve mültehif olarak rükūʿ ve sücūda varır. Ve o kimseye sevbi mesdūldür denilir ki bu hāletle rükūʿ ve sücūda varmak Yehūdun fiʿli idi. Ve Yehūdlere teşebbüh vākiʿ olmamak için merd-i musallī namāz kılarken sedl-i sevb etmekten memnūʿ ve menhī oldu. Ve ellerini yeninden çıkarılmayıp giyilmiş olan göynek dahi onun maʿnāsında bulunmuştur ki elleri göyneğin bedeni içinde bulunduğu hālde rükūʿ ve sücūda varılmamak gerektir. Ve ikinci maʿnāsı odur ki izārın ortasını başa koyup ki nısfı sağ ve nısf-ı dīgeri sol tarafına salıverip kolları üstüne bir nesnesi konulmaya; o gibi sevbin lebsine ıtlāk olunmuştur, lākin maʿnā-yı evvel ʿakla daha akreb ve hāle daha ziyade ensebdir.

[وأما الكف فهو أن يرفع ثيابه من بين يديه أو من خلفه إذا أراد السجود وقد يكون الكف في شعر الرأس فلا يصلين وهو عاقص شعره والنهى للرجال وفي الحديث "أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ وَلَا أَكُفَّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا" وكره أحمد بن حنبل رضي الله عنه إن يأتزر فوق القميص في الصلاة ورآه من الكف]

Ve "keff" ise o dahi musallī secde ederken urbasının bir tarafını önünden veyā arkasından kaldırmak veyāhūd başının saçını toplayıp tepesinden bağlamaktır ki musallī erkek olur ise başının saçı maʿkūs olduğu hālde namāz kılmaya. Ve bābda nehy ricāle muhtass olmuş ola, zīrā hadīste gelmiş ki "أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ وَلَا أَكُفَّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا"[166] Ve hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Ben yedi aʿzāʾ üzerine secde etmek

166 Buhārī, Ezān, 133, no: 809; Müslim, Salāt, 227 ve müteakip hadisler.

ve namāzda bir sevb veyā bir saçı keff etmemekle meʾmūr oldum." Ve İmām Ahmed b. Hanbel ʿaleyhi'r-rahme namāzda göyneğin üstünde izārı giymek mekrūh görmüştür ki onu kefften görmüştür.

[وأما الاختصار فأن يضع يديه على خاصرتيه]

Ve "ihtisār" ise o dahi iki ellerini namāz kılarken iki koltuğu altında koymaktır ki bu fiʿl dahi menhīdir.

[وأما الصلب فأن يضع يديه على خاصرتيه في القيام ويجافي بين عضديه في القيام]

Ve "salb" ise o dahi namāz kılarken ayak üzere kāim bulunduğu hālde iki ellerini iki koltuğu altında koyup onun iki bāzūsu beyninde dahi mübāʿadet ettirmektir.

[وأما المواصلة فهي خمسة اثنان على الإمام أن لا يصل قراءته بتكبيرة الإحرام ولا ركوعه بقراءته واثنان على المأموم أن لا يصل تكبيرة الإحرام بتكبيرة الإمام ولا تسليمه بتسليمه وواحدة بينهما أن لا يصل تسليمة الفرض بالتسليمة الثانية وليفصل بينهما]

Ve "muvāsalet" ise o dahi beş yerdedir ki ikisi imāmın üzerine menhīdir ki birisi onun kırāetini tekbīr-i iftitāha vasl etmemektir. Ve ikincisi rükūʿunu kırāetine vasl etmemektir. Ve o ikisi dahi meʾmūm üzerine yaʿnī imāma uymuş olan cemāʿat üzerine menhīdir ki birisi onun tekbīr iftitāhını imāmın tekbīrine vasl etmeye ve ikincisi onun teslīmi imāmın teslīmine vasl eylemeye ve birisi imām ile meʾmūm beynindedir ki teslīm-i farz [73] yaʿnī birinci selāmı ikinci selāmına vasl etmeyenleridir. İşte bu beş vaslı namāzda mekrūh olmuştur ki onlardan ittikāʾ ve mübāʿadet gerektir.

[وأما الحاقن فمن البول والحاقب من الغائط والحازق صاحب الخف الضيق فإن كل ذلك يمنع من الخشوع وفي معناه الجائع والمهتم وفهم نهي الجائع من قوله صلى الله عليه وسلم "إِذَا حَضَرَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ إِلَّا أَنْ يَضِيقَ الْوَقْتُ أَوْ يَكُونَ سَاكِنَ الْقَلْبِ" وفي الخبر "لَا يَدْخُلَنَّ أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ وَهُوَ مُقَطِّبٌ وَلَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ وَهُوَ غَضْبَانُ"]

Ve "hākın" ise ki sidikten sıkılmış ve "hākıb ise ki gāitten sıkılmıştır, yaᶜnī bevl veyāhūd gāit sıkıntısı olduğu hālde namāza girmeye. Evvelen kazā-i hācet edip tahāret aldıktan sonra namāza dāhil ola, çünkü böyle hācet-i beşeriyye ile muztarib olur ise elbette namāzında istiᶜcāl eder, taᶜdīl-i erkān ve itmām-ı sünen ve ādāb ile ikāme-i huşūᶜ u huzūᶜa muktedir olamaz.

Ve "hāzık" ise ki o dahi huff-ı dayyik sāhibidir, yaᶜnī namāzda dar mestin lābisi olan kimsedir ki ayakları darca bir mest içinde sıkılır ise kezālik onun sıkıntısıyla zihni meşgūl olup namāzında huşūᶜ ve huzūᶜ etmez.

Ve "cāiᶜ" yaᶜnī karnı aç olan kimse dahi bu maᶜnādadır.

Ve kedernāk ve berhem ve gam ile mehmūm olan kimse dahi bu kabīldendir. Karnı aç ve gürisne olan kimsenin namāza durmaktan nehyi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "إِذَا حَضَرَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ إِلَّا أَنْ يَضِيقَ الْوَقْتُ أَوْ يَكُونَ سَاكِنَ الْقَلْبِ"[167] kelām-ı ᶜālīsinden fehm olunmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Eger akşam taᶜāmı hāzır oldu ve namāz dahi ikāme olundu, namāzın vakti darlaşmamışsa siz taᶜāma başlayınız." Meger ki vakt-i salāt dar olur veyāhūd sākinü'l-kalb bulunur o vaktte namāzı taᶜām üzerine takdīm ediniz, namāza başlayınız ve sonra taᶜām ediniz demektir. İşte bu mazmūna nazaran vaktin genişliği olup veyāhūd sākinü'l-kalb olmayıp cūᶜ ile zihni meşgūl olur ise cāian namāza girmemek lāzım gelir. Ve dahi haberde vārid olmuş ki "لَا يَدْخُلَنَّ أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ وَهُوَ مُقَطِّبٌ وَلَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ وَهُوَ غَضْبَانُ"[168] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Yüzü türş ve ekşi yaᶜnī dargın çehreli olarak sizin bir ferdiniz namāza girmeye ve dahi hışım-nāk ve gazāb-nāk olarak siz bir ferdiniz namāza durmaya." Yaᶜnī sizin bir kimseniz dargın çehreli yā gazab-nāk olarak namāza durmaya demek olur ki bu hāl ile berāber

---

167 Müslim, Mesācid, 64; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 34, no: 935; *Musnedu* Ahmed, 3/100, no: 11971; Dārimī, Salāt, 67, no: 1318; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/66; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/403; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 167. Bu kaynaklarda hadisin istisna sonrası kısmı bulunmuyor.

168 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/160.

huşūᶜ-ı cevārih ve huzūr-ı kalb hāsıl olmaz, belki onun ᶜibādetinde bir taksīr veyā bir bī-edebīye vukūᶜu melhūz olur.

[وَقَالَ الحسن كُلُّ صَلَاةٍ لَا يَحْضُرُ فِيهَا القلب فهي إلى العقوبة أسرع]

Ve Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Her bir namāz ki içinde kalb hāzır olmaz, o namāz ᶜukūbete daha ziyāde serīᶜdir." Yaᶜnī ālet-i sevāb olmaktan esbāb-ı ᶜazāb olmağa daha ziyāde şitābāndır.

[وفي الحديث "سَبْعَةُ أَشْيَاءَ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرُّعَافُ وَالنُّعَاسُ وَالْوَسْوَسَةُ وَالتَّثَاؤُبُ وَالْحُكَاكُ وَالْإِلْتِفَاتُ وَالْعَبَثُ بِالشَّيْءِ" وَزَادَ بَعْضُهُمْ "السَّهْو وَالشَّكّ"]

Ve dahi hadīste vārid olmuş ki "Namāzda yedi nesnenin vukūᶜu şeytāndandır ki ruᶜāf yaᶜnī burnundan kan akmak ve nuᶜās yaᶜnī uyuklamak ve ımızganmak ve tesāᵓub ki esnemek ve hikāk ki kaşıntı olmak ve iltifāt ki sağa sola bakmak ve ᶜabes ki bir şey ile beyhūde oynamak." Ve baᶜzı ᶜulemāᵓ bu yedi şeyᵓe iki şeyᵓi dahi ziyāde ve ᶜilāve etmişler ki sehv yaᶜnī unutmak ve şekk yaᶜnī tereddüd etmek. Bunlar şeytān-ı laᶜīnin şerriyle namāzda vākiᶜ olurlar.

[وقال بعض السلف أربعة في الصلاة من الجفاء الإلتفات ومسح الوجه وتسوية الحصى وأن تصلى بطريق من يمر بين يديك]

Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki dört iş vardır ki namāzda onların işlemeleri cefadandır: Birisi namāz kılarken sağa sola bakmak, ikincisi namāzda yüzünü silmek, üçüncüsü ufacık taşları tesviye edip düz etmek, dördüncüsü memerr-i nāsta namāz kılmaktır.

[ونهى أيضًا عن أن يشبك أصابعه أو يفرقع أصابعه أو يستر وجهه أو يضع إحدى كفيه على الأخرى ويدخلهما بين فخذيه في الركوع وقال بعض الصحابة رضي الله عنهم كنا نفعل ذلك فنهينا عنه ويكره أيضا أن ينفخ في الأرض عند السجود للتنظيف وأن يسوي الحصى بيده فإنها أفعال مستغنى عنها ولا يرفع إحدى قدميه فيضعها على فخذه ولا يستند في قيامه إلى حائط فإن استند بحيث لو سل ذلك الحائط لسقط فالأظهر بطلان صلاته والله أعلم]

Ve dahi namāzda iken parmaklarını birbirine giriştirmek veyā parmaklarını çatlatmak ve yüzünü örtmek ve setr etmek ve rükūᶜda bir

ayasını dīger ayasına koyup ikisini onun iki uylukları arasına geçirmek efᶜāli dahi kezālik menhīlerdir. Hattā baᶜzu's-sahābe demiş ki "Biz bunu namāzda işler idik, ammā işlemesinden nehy olunduk." Ve pāklık için sücūda giderken yere üfürmek ve eli ile ufacık taşları düz etmek dahi mekrūhtur, zīrā ki lüzūmsuz ve müstagnā ᶜanh işlerdir. Ve dahi bir ayağını kaldırıp dīger ayağının uyluğu üstüne komaya ve bir duvara dahi dayatmaya, hattā denilmiş ki eger bir duvara dayanırsa ve'l-farz ve't-takdīr o duvarı yavaşça arkasından çekilip sell olunduğu takdīrde kendisi yere düşecek bir haysiyyette ise Allāhu aᶜlem kavl-i azher mūcibince onun namāzı bātıldır.

Temyīzü'l-Ferāizi ve's-Sünen:

[تمييز الفرائض والسنن جملة ما ذكرناه يشتمل على فرائض وسنن وآداب وهيئات مما ينبغي لمريد طريق الآخرة أن يراعي جميعها]

Bizim bu zikr ettiğimiz efᶜāl ve keyfiyyāt ferāiz ve sünen ve ādāb ve heyʾāt üzerine müştemildir. Ve sālik-i tarīk-i āhirete lāzımdır ki onların kāffesini mürāᶜāt ede. Bināberīn onların maᶜrifetleri sehl ve āsān olmak üzere ferāiz ve süneni yekdīğerinden fark ve temyīzleri lāzım gelir. Şöyle ki

[فالفرض من جملتها اثنتا عشرة خصلة النية والتكبير والقيام والفاتحة والانحناء في الركوع إلى أن تنال راحتاه ركبتيه مع الطمأنينة والاعتدال عنه قائمًا والسجود مع الطمأنينة [٧٤] ولا يجب وضع اليدين والاعتدال عنه قاعدًا والجلوس للتشهد الأخير والتشهد الأخير والصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم والسلام الأول فأما نية الخروج فلا تجب وما عدا هذا فليس بواجب بل هي سنن وهيئات فيها وفي الفرائض]

Namāzın farzları ise on iki haslettir ki niyyet ve tekbīr ve kıyām ve Fātiha okumak ve rükūᶜa varmak yaᶜnī eğilip ellerinin ayalarını iki dizleri üstünde koymak birle tumeʾnīnet hāsıl olmak ve ondan kalkıp ayak üzerinde doğru ve müstevī durmak ve dahi sücūda varıp secdede

mutmaʾinn olmak fakat onda vazᶜ-ı yedeyn vācib değildir ve secdeden kalkıp oturmak ve teşehhüd-i ahīrin kırāʾatine oturmak ve teşehhüd-i ahīri okumak ve āhir-i teşehhüdde nebiyy-i zī-şān üzerine salavāt-ı şerīfe okumak ve namāzdan çıkmak için birinci selāmı vermektir, ammā niyyet-i hurūc vācib değildir. Ve bu on iki hasletin mā-ᶜadāsı sünen ve heyʾāttır ki o heyʾāt dahi baᶜzısı sünendedir ve baᶜzısı ferāizdedir.

[أما السنن فمن الأفعال أربعة رفع اليدين في تكبيرة الإحرام وعند الهوىِ إلى الركوع وعند الارتفاع إلى القيام والجلسة للتشهد الأول]

Sünen ise efᶜālden dörttürler ki tekbīr-i iftitāhta ve dahi rükūᶜa ineceği vaktte ve rükūᶜdan kalkacağı vaktte ᶜinde't-tekbīrāt ellerini kaldırmak ve teşehhüd-i evvel kırāetine oturmaktır.

[فأما ما ذكرناه من كيفية نشر الأصابع وحد رفعها فهي هيئات تابعة لهذه السنة والتورك والافتراش هيئات تابعة للجلسة والإطراق وترك الالتفات هيئات للقيام وتحسين صورته وجلسة الاستراحة لم نعدها من أصول السنة في الأفعال لأنها كالتحسين لهيئة الارتفاع من السجود إلى القيام لأنها ليست مقصودة في نفسها ولذلك لم تفرد بذكر]

Ve bizim neşr-i esābiᶜ keyfiyyetleriyle refᶜleri haddinde zikr ettiğimiz efᶜāl ise onlar refᶜ-i yedeyn sünnetine tābiᶜlerdir ve teşehhüd-i ahīrde celse-i teverrük ve iftirāş-ı kadem dahi kezālik celseye tābiᶜ heyᶜetlerdir. Ve hālet-i kıyāmda olan ıtrāk yaᶜnī gözünü yere dikip bakıp durmak ve dahi sağ ve sola terk-i iltifāt etmek onlar dahi kıyām ve kıyāmın sūreti tahsīnine kezālik bir heyʾetlerdir. Ve rekᶜa-i sāniye veyā rābiᶜaya kalkacağı vaktte baᶜde's-secdeteyn olan celse-i istirāhati biz efᶜālde olan sünen-i usūliyyeden saymadık, çünkü o dahi sücūddan kıyāma olan irtifā heyʾetinin tahsīni içindir, fī nefsihā maksūde değildir ve onun için bir zikr ile münferid olmamıştır. .

[وأما السنن من الأذكار فدعاء الاستفتاح ثم التعوذ ثم قوله آمين فإنه سنة مؤكدة ثم قراءة السورة ثم تكبيرات الانتقالات ثم الذكر في الركوع والسجود والاعتدال عنهما ثم التشهد الأول والصلاة فيه على النبي صلى الله عليه وسلم ثم الدعاء في آخر التشهد الأخير ثم التسليمة الثانية وهذه وإن جمعناها في اسم السنة فلها

درجات متفاوتة إذ تجبر أربعة منها بسجود السهو]

Ve dahi ezkārdan olan sünen ise onlar dahi duᶜā-i istiftāh ve kelime-i taᶜavvüz ve Fātiha'dan kelime-i āmīn ki sünnet-i müᵓekkededir ve dahi kırāet-i sūre ve tekbīrāt-ı intikāl ve tesbīhāt-ı rükūᶜ u sücūd ve iᶜtidāllerinin zikri ve teşehhüd-i evvel ile āhirinde olan salavāt-ı şerīfenin kırāeti ve teşehhüd-i ahīrin āhirinde olan duᶜā ve teslīme-i sāniyedir. Ve bunları biz ism-i sünnet ile cemᶜ ve beyān ettikse de lākin onların dereceāt-ı mütefāviteleri vardır, çünkü dört sünnetleri secde-i sehv ile cebr olunurlar ki terklerinde musallīye secde-i sehv etmek lāzım olur.

[وأما من الأفعال فواحدة وهي الجلسة الأولى للتشهد الأول فإنها مؤثرة في ترتيب نظم الصلاة في أعين الناظرين حتى يعرف بها أنها رباعية أم لا بخلاف رفع اليدين فإنه لا يؤثر في تغيير النظم فعبر عن ذلك بالبعض وقيل الابعاض تجبر بالسجود وأما الأذكار فكلها لا تقتضي سجود السهو إلا ثلاثة القنوت والتشهد الأول والصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم فيه بخلاف تكبيرات الانتقالات وأذكار الركوع والسجود والاعتدال عنهما لأن الركوع والسجود في صورتهما مخالفان للعادة ويحصل بهما معنى العبادة مع السكوت عن الأذكار وعن تكبيرات الانتقالات فعدم تلك الأذكار لا تغير صورة العبادة وأما الجلسة للتشهد الأول ففعل معتاد وما زيدت إلا للتشهد فتركها ظاهر التأثير]

Ve o sünen-i erbaᶜa ki sücūd-ı sehv ile cebr olunur, efᶜālden yalnız bir sünnettir ki kırāet-i teşehhüd-i evvel için olan celsedir, zīrā ki o celse aᶜyün-i nāzirīnde nazm-ı salātın tertībine müᵓessiredir, hattā onunla bilinir ki o namāz rubāiyye midir yoksa sünāiyyedir. Ammā refᶜ-i yedeyn onun gibi değildir, çünkü onun terki tagyīr-i nazm-ı salāta müᵓessir olmaz. Ve o ki nazm-ı salātın tagyīrine müᵓessir olur, ona "baᶜz" lafzıyla taᶜbīr olunup hakkında "اَلْأَبْعَاضُ تُجْبَرُ بِالسُّجُودِ" denildi yaᶜnī "Ebᶜāz secde-i sehv ile cebr olunurlar" dediler. Ve ezkār ise üç zikrin mā-ᶜadāsı kāffesi sücūd-ı sehve muktezī değildir, o zikr ki sücūd-ı sehve muktezī olur: evvelā duᶜā-i kunūttur ve sāniyā teşehhüd-i evveldir ve sālisā teşehhüd-i evvelin salavāt-ı şerīfesidir. İşte bunların birisi terk olunur ise sücūd-ı sehv ile onun noksānı cebr olunur. Ammā tekbīrāt-ı intikālāt ve ezkār-ı rükūᶜ u sücūd ve iᶜtidālātı onlar gibi değillerdir, belki on-

ların hilāflarındadırlar, zīrā ki rükūᶜ ve sücūd suretleriyle zāten ᶜādete muhāliflerdir, çünkü ezkārsız ile maᶜnā-yı ᶜibādet onlardan hāsıl olur. Ve tekbīrāt-ı intikālāt dahi böylecedirler ki onların ᶜadem-i zikrleriyle sūret-i ᶜibādet mütegayyir olmaz. Ve celse-i teşehhüd-i evvel ise o dahi bir fiᶜl-i muᶜtād olup ancak teşehhüd için ziyāde olunmuştur, elbette onun terki zāhirü't-teˀsīrdir, efᶜāl-i sāireye makīs olamaz. [75]

[وأما دعاء الاستفتاح والسورة فتركهما لا يؤثر مع أن القيام صار معمورًا بالفاتحة ومميزًا عن العادة بها وكذلك الدعاء في التشهد الأخير والقنوت أبعد ما يجبر بالسجود ولكن شرع مد الاعتدال في الصبح لأجله فكان كمد جلسة الاستراحة إذ صارت بالمد مع التشهد جلسة للتشهد الأول فيبقي هذا قيامًا ممدودًا معتادًا ليس فيه ذكر واجب وفي الممدود احتراز عن غير الصبح وفي خلوه عن ذكر واجب احتراز عن أصل القيام في الصلاة]

Ve duᶜā-i istiftāh ve kıraet-i sūre ise onların terkleri nazm-ı salāta müˀessir değildirler, zīrā ki kıyām kırāet-i Fātiha ile maᶜmūr olup ve onunla ᶜādetten mümeyyez olmuştur. Ve teşehhüd-i ahīrede olan duᶜā dahi böylecedir, yaᶜnī o celse kırāet-i teşehhüdle maᶜmūr olup onunla ᶜādetten mümeyyez olmuştur, onun terki nazm-ı salāta müˀessir olmaz. Ammā duᶜā-i kunūt sücūd-ı sehv ile cebr olunan sünenin en ziyāde ebᶜadıdır, çünkü sabāh namāzında medd iᶜtidāl-i rükūᶜ ancak kırāet-i kunūt için meşrūᶜ olmuştur, nitekim kırāet-i teşehhüd-i evvel için celse-i istirāhatın meddi şerᶜ olunduğu gibi. Ve eger duᶜā-i kunūt içinde okunmazsa onun içinde kırāeti mefrūz olan zikrsiz bir kıyām-ı mümtedd ve muᶜtād kalır, işte bunun için terki nazma müˀessir olmuş olur. Ve "Memdūd bir kıyām kalır" dediğimizde sabāh namāzının gayrısında olan kıyāmdan ihtirāz olunmuş ve "Onun içinde mefrūz olan zikrsiz bir kıyām kalır" demekliğimizle dahi namāzda olan asl kıyāmdan ihtirāz olunmuştur.

[فإن قلت تمييز السنن عن الفرائض معقول إذ تفوت الصحة بفوت الفرض دون السنة ويتوجه العقاب به دونها فأما تمييز سنة عن سنة والكل مأمور به على سبيل الاستحباب ولا عقاب في ترك الكل والثواب موجود على الكل فما معناه فاعلم أن اشتراكهما في الثواب والعقاب والاستحباب لا يرفع تفاوتهما]

Ve sen "Sünenden ferāizin temyīzi maᶜkūl olup zīrā ki farzın fevātı

ile sıhhat-i salāt fāit olur ve sünnetin fevātıyla salātın sıhhati fāit olmaz ve dahi terk-i farīza ile ʿikāb ve ʿazāb müteveccih olur ve terk-i sünnet ile ʿazāb müteveccih olmaz ki bu cihetle temyīzleri lāzım olur. Lākin bir sünnet dīger bir sünnetten temyīzi için bir maʿnā görülmüyor, zīrā ki ʿalā-vechi'l-istihbāb kāffe-i sünen meʾmūrun bih olup edālarıyla sevāb hāsıl olur ve terkleriyle bir ʿikāb teveccüh etmez. Böyle olunca senin bu zikr ettiğin tefāvütün maʿnāsı nedir" der isen onu dahi böylece bil ki sevāb ve ʿikāb ve istihbābda olan iştirākları onların bu tefāvütlerini refʿ etmez.

[ولنكشف ذلك لك بمثال وهو أن الإنسان لا يكون إنسانًا موجودًا كاملًا إلا بمعنى باطن وأعضاء ظاهرة فالمعنى الباطن هو الحياة والروح والظاهر أجسام أعضائه ثم بعض تلك الأعضاء ينعدم الإنسان بانعدامها كالقلب والكبد والدماغ وكل عضو تفوت الحياة بفواته وبعضها لا تفوت بها الحياة ولكن يفوت بها مقاصد الحياة كالعين واليد والرجل واللسان وبعضها لا يفوت بها الحياة ولا مقاصدها ولكن يفوت بها الحسن كالحاجبين واللحية والأهداب وحسن اللون وبعضها لا يفوت بها أصل الجمال ولكن كماله كاستقواس الحاجبين وسواد شعر اللحية والأهداب وتناسب خلقة الأعضاء وامتزاج الحمرة بالبياض في اللون فهذه درجات متفاوتة فكذلك العبادة صورة صورها الشرع وتعبدنا باكتسابها]

Ve bunun işkāli sana bir meselin temsīl ve zikriyle keşf edelim. Şöyle ki insān bir maʿnā-yı bātın ve aʿzā-yı zāhiresi olmayınca cihānda mevcūd bir insān-ı kāmil olmaz, ancak o maʿnā-yı bātın ve aʿzā-yı zāhire ile mevcūd ve insān-ı kāmil olur ki onun maʿnā-yı bātını ancak hayāt ve rūhtur. Ve aʿzā-i zāhiri dahi onun aʿzā-i zāhiresinin ecsāmıdır. Ammā aʿzālarının baʿzısı inʿidāmıyla kendisi maʿdūm olur, meselā kalb ve kebid ve dimāg gibi aʿzāʾ ve her bir ʿuzv ki onun fevātıyla hayātı fāit olur. Ve baʿzı aʿzālarının fevātıyla onun hayātı fāit olmaz velākin makāsıd-ı hayāt onunla fāit olur ki göz ve el ve ayak ve lisān gibi. Ve baʿzı aʿzālarının fevātıyla ne hayātı fāit olur ve ne de makāsıd-ı hayāt fāit olur velākin onunla güzelliği ve hüsnü fāit olur ki kaş ve sakal ve göz kirpikleri ve rengin hüsnü gibi. Ve baʿzıları dahi onun fevātıyla asl hüsn ü cemāli fāit olmaz velākin kemāl-i hüsn ü cemāli fāit olur ki kaşlarının

yay eğriliği gibi eğrilikleri ve sakalının siyāhlığı ve göz kirpiklerinin sevādı ve hilkat-i aᶜzānın tenāsübü ve yüzünde aklık ile kırmızılık karışıklığı yaᶜnī renginde humret ve beyāzlığının imtizācı gibi. İşte bunlar derecāt-ı mütefāvitedirler, kaldı ki ᶜibādet dahi böyledir ki şerᶜ-i şerīf o ᶜibādeti bir sūre üzerine tasvīr etmiş ve iktisābı ile bizi taᶜabbüd etmiştir.

[فروحها وحياتها الباطنة الخشوع والنية وحضور القلب والإخلاص كما سيأتي ونحن الآن في أجزائها الظاهرة فالركوع والسجود والقيام وسائر الأركان تجري منها مجرى القلب والرأس والكبد إذ يفوت وجود الصلاة بفواتها والسنن التي ذكرناها من رفع اليدين ودعاء الاستفتاح والتشهد الأول تجري منها مجرى اليدين والعينين والرجلين ولا تفوت الصحة بفواتها كما لا تفوت الحياة بفوات هذه الأعضاء ولكن يصير الشخص بسبب فواتها مشوه الخلقة مذمومًا غير مرغوب فيه فكذلك من اقتصر على أقل ما يجزي مِنَ الصَّلَاةِ كَانَ كَمَنْ أَهْدَى إِلَى مَلِكٍ من الملوك عبدًا حيًا مقطوع الأطراف وأما الهيئات وهي ما وراء السنن فتجري مَجْرَى أَسْبَابِ الْحُسْنِ مِنَ الْحَاجِبَيْنِ وَاللِّحْيَةِ وَالْأَهْدَابِ وحسن اللون وأما وظائف الأذكار في تلك السنن فهي مكملات للحسن كاستقواس الحاجبين واستدارة اللحية وغيرهما فالصلاة عندك قربة وتحفة تتقرب بها إلى حضرة ملك الملوك كوصيفة يهديها طالب القربة من السلاطين إليهم وهذه التحفة تعرض على الله عز وجل ثم ترد عليك يوم العرض الأكبر فإليك الخيرة في تحسين صورتها وتقبيحها فإن أحسنت فلنفسك وإن أسأت فعليها ولا ينبغي أن يكون حظك من ممارسة الفقه أن يتميز لك السنة [٧٦] عن الفرض فلا يعلق بفهمك من أوصاف السنة إلا أنه يجوز تركها فتتركها فإن ذلك يضاهي قول الطبيب إن فقء العين لا يبطل وجود الإنسان ولكن يخرجه عن أن يصدق رجاء المتقرب في قبول السلطان إذا أخرجه في معرض الهدية فهكذا ينبغي أن تفهم مراتب السنن والهيئات والآداب فكل صلاة لم يتم الإنسان ركوعها وسجودها فهي الخصم الأول على صاحبها تقول ضيعك الله كما ضيعتني فطالع الأخبار التي أوردناها في كمال أركان الصلاة ليظهر لك وقعها]

Ve çün ᶜibādet bu sūretle tasvīr buyurulduğunu bildin, yine bil ve āgāh ol ki nāmazın rūhu ve hayāt-ı bātıniyyesi huşūᶜ ve niyyet ve huzūr-ı kalb ve ihlāstır. Ve bunun mezīd-i tafsīli baᶜde-mā geleceğinden imdi, biz eczā-yı zāhiriyyesi beyanındayız. İşte eczā-i zāhiriyyesi rükūᶜ ve sücūd ve kıyām ve erkān-ı sāiredir. Ve bunlar namāzdan beden-i insānda

olan kalb ve baş ve ciger mecrālarında cārīdirler, nitekim onların birisi fevātıyla vücūd-ı insāndan rūh ve hayātın fevātı vākiᶜ olur, bunların fevātıyla vücūd-ı salāt dahi fāit olur. Ve zikr ettiğimiz sünen ise refᶜ-i yedeyn ve duᶜā-i istiftāh ve teşehhüd-i evvel gibi sünen onlar dahi beden-i insāndan el ve göz ve ayakların mecrāları gibi namāzda cārīdirler ki fevāt-ı el ve ayak ve göz ile hayāt-ı insān fāit olmadığı gibi fevāt-ı refᶜ-i yedeyn ve duᶜā-i istiftāh ve teşehhüd-i evvel ile sıhhat-i salāt fāit olmaz velākin fevātları sebebiyle şahs-ı insān müşevvehü'l-hilkat ve mezmūm ve gayr-ı mergūb olduğu mislli namāz dahi bunların fevātıyla nā-tamām ve nākıs ve gayr-ı mergūbe olur.

Ve bināberīn kim ki ekall-i mā yüczī mine's-salāt üzerine iktisār eylerse yaᶜnī kim ki namāzın ferāiz ve erkānı üzerine iktisār ederse o kimse o ādeme benzer ki mülūkun birisine etrāfı kesik yaᶜnī el ve ayak ve gözleri kesilmiş bir köleyi hediyye takdīm eder. Ve heyʾāt ise yaᶜnī māverāe's-sünen olan efᶜāl ve ezkār ise o dahi namāzdan beden-i insānda olan kaş ve sakal ve göz kirpiği ve hüsn-i levn ve sāir esbāb-ı muhassine mecrālarında cārīdirler, nitekim bu esbāb-ı hüsnün fevātıyla beden-i insān çirkīn ve hüsnsüz kalır, o heyʾātın fevātıyla namāzın sūreti dahi bī-hüsn olur. Ve o sünende olan ezkārın vezāifi ise onlar dahi beden-i insānda istidāre-i lihye ve istikvās-ı hācibeyn gibi namāzda cārīdirler ki hüsne mükemmil ve mütemmimlerdir, nitekim onların fevātlarıyla hüsn-i insān nākıs ve nā-tamām olur, bunların fevātıyla hüsn-i namāz dahi nākıs ve nā-tamām olur. Kaldı ki sende namāz kılmak bir kurbe ve tuhfe ve hediyyedir ki onunla Melikü'l-mülūka takarrüb edip takdīm edersin, nitekim tālib-i kurb-i selātīn ki bir halāyık ve vasīfeyi selātīne hediyye takdīm eder ve senin bu tuhfe ve hediyyen Zāt-ı Zü'l-Celāl'a ᶜarz olunup sonra ᶜarz-ı ekber gününde senin üzerine redd olunur. Kaldı ki sen muhayyersin, dilersen sūretini tahsīn edip güzel edersin ve dilersen onun sūretini çirkīn edip takbīh edersin. Eger güzel edersen senin nefsine edersin ve eger fenālık ve isāet eylersen yine senin nefsin üzerine edersin, fakat iyisi odur ki mümārese-i fıkhtan senin behre ve nasībin farzdan sünneti temyīz edip ve fehmine evsāf-ı sünnetten onun cevāz-ı terkinden gayrı dīger bir nesne taᶜalluk etmemek olmaya ki onu terk

edesin, zīrā ki o hāl kavl-i tabībe benzer ki gözün kalʿı vücūd-ı insānīye mubtil değildir. Ve fi'l-hakīka egerçi mubtil değildir, ammā maʿriz-i hediyyede recā-i takarrüb ve ümīd-i ʿātıfet ile şehinşāhların birisine çün takdīm kılınır ise o kalʿ onu kabūl olmaktan menʿ eder.

İşte merātib-i sünen bu minvāl ve bu sūretle bilinmek gerektir, yaʿnī merātib-i sünen ve heyʾāt ve ādāb bu üslūb üzere biline. Ve hangi namāz ki rükūʿu ve sücūdu nā-tamām ve noksān olur, onun sāhibi üzerine en birinci hasm ve en evvel ʿadüvv ve düşman o olur ki kabūl-gāha varırken "Beni zāyiʿ ettiğin gibi Zāt-ı Zü'l-Celāl seni zāyiʿ ve nā-bedīd ede!" diye inkisār ve bed-duʿā eyler. Ve bu sözün teʾsīri sana güzelce zāhir olmak için erkān-ı salātın ikmāli hakkında īrād ettiğimiz ahbārı mütālaʿa eyle. İntehā. Sıfat-ı namāz mezheb-i Şāfiʿī üzere olan mebāhisi burada hatm oldu.

Ve mezheb-i Hanefī üzere olan sıfat ve keyfiyyeti ise o dahi bu vechiledir ki namāzın şurūt ve erkān ve ferāiz ve vācibāt ve sünen ve ādāb ve menhiyyātı vardır:

Şurūtu onlardır ki namāza duhūl etmezden akdem merd-i musallī evvelā vücūdunu gasl veyā ābdest almakla hadesten yaʿnī necāset-i hükmiyyeden pāk edip tathīr etmektir.

Ve sāniyā beden veyā elbise veyāhūd namāz-gāhında māniʿ-i cevāz-ı salāt bir necāset-i hakīkiyye var ise gerek galīza olsun ve gerek hafīfe olsun onu dahi izāle edip cesedi ve siyābı ve mekān-ı salātı kezālik pāk ve tāhir eylemektir.

Ve sālisā erkek veyā rakīka olursa göbeğinden dizine dek, erkeğin ve rakīkanın dahi karnı ve arkasıyla göbeğinden dizine kadar ve hatun kişi ise yüzü ve kademi ve iki ayasının mā-ʿadāsından kāffe-i cesedini urba ve libās-ı siyāb ile örtüp ʿavretlerini setr eylemektir.

Ve rābiʿā kıbleye karşı durup Kaʿbe-yi mükerremeye müteveccih olmaktır. Eger bir kimse Kaʿbe'de hāzır ise onun istikbālinde beyt-i mükerremin isābet-i ʿaynı ona vācib olur. Ve eger Kaʿbe'de hāzır değilse hemān Kaʿbe tarafına teveccüh ve istikbāl etmek ona lāzım gelir. Ve

eger hasta olup kıbleye teveccüh etmeğe kudreti olmazsa ve yanında onu kıbleye tevcīh ettirecek bir kimse bulunmazsa veyāhūd vücūdu sağlam olup velākin düşmandan veyā bir hayvāndan korkup kıbleye teveccüh etmeğe kudreti olmazsa her hangi semte teveccüh etmeğe kudreti olursa o semte teveccüh etsin ki li-ᶜözrin o namāzı o semte müteveccihen cāiz olur. Ve eger sahrāda olup [77] semt-i kıble üzerine müştebih olursa ve ona haber verecek bir kimse dahi yanında bulunmazsa kıble hakkında ᶜalāmet ve delīl olmağa lāyık nesneyi taleb edip kıbleyi taharrī eder ve hangi cihet kıble idüğü anlarsa o cihete müteveccihen namāz kıla. Ve namāzı itmāmından evvel hatā ve yanış[169] etmiş olduğunu anlarsa o semte dönüp namāzını itmām eder ve namāzı hitāmından sonra eger hatāsını anlarsa namāzını iᶜāde etmez, meger ki taharrīsiz kılmış ola, o vaktte iᶜāde eder. Ve kör ve aᶜmānın hükmü dahi böyledir.

Ve hāmisā vakt-i namāzın duhūlüdür.

Ve sādisā namāza niyyet etmektir.

İşte bu altı şartın bir şartı mefkūd olursa namāz sahīh ve cāiz olmaz, çünkü mukarrerdir ki şart bulunmayınca meşrūt bulunmaz.

Ve niyyette müstehabb odur ki kalbinde niyyet edip lisānıyla dahi tekellüm eyleye. Ve eger yalnız kalbinde niyyet edip ve lisānı ile tekellüm etmezse onun namāzı yine cāizdir. Ve ahvat odur ki niyyeti tekbīr-i iftihāha mukārin ola. Ve dāhil-i namāz olan ferāizden tekbīr-i iftitāh dahi şurūttan ᶜadd olunmuştur.

Ve namāzın erkānı ise onlar dahi kıyām ve kırāet ve rükūᶜ ve sücūd ve kaᶜde-i ahīredir ki bunların birisi mefkūd olursa namāzın sıhhati dahi mefkūd olur, meger ki li-ᶜözrün mefkūd ola, o vaktte bedel-i meşrūᶜu onun makāmında kāim olur.

Ve namāzın ferāizi dahi sekizdir, altısı vifāk üzeredir, yaᶜnī eᵓimme-i selāse Ebū Hanīfe ve Ebū Yūsuf ve Muhammed'in ᶜindlerinde bilā-ihtilāf bi'l-ittifāk farzlardır. Ve ikisi hilāf üzere farzlardır ki İmām-ı Aᶜ-

169 "Yanlış" kelimesimin ağız versiyonu.

zam katında sunᶜ-i musallī ile namāzdan çıkmak farzdır ve imāmeyn ᶜindlerinde farz değildir. Ve namāzda taᶜdīl-i erkān dahi İmām Ebū Yūsuf'un katında farzdır ve İmām-ı Aᶜzam ve İmām Muhammed'in ᶜindlerinde farz değildir. Ve vifāk üzere olan altı farz: tekbīr-i iftitāh ve kıyām ve kırāet ve rükūᶜ ve sücūd ve teşehhüd mikdārınca olan kaᶜde-i ahīredir.

Ve namāzın vācibātı ise onlar dahi on dörttür ki

Birincisi beher rekᶜatta Fātiha-i şerīfeyi taᶜyīn etmek

Ve ikincisi evvelki iki rekᶜatta kırāeti taᶜyīn eylemek

Ve üçüncüsü evvelki iki rekᶜatta Fātiha-i şerīfeyi birer kerre okumak

Ve dördüncüsü Fātiha'yı zamm-ı sūre üzerine takdīm etmek

Ve beşincisi Fātiha'ya tām bir sūre veyāhūd Kurᵓān'dan çend āyeti zamm etmek

Altıncısı imām cehr yerinde cehr ile okumak

Ve yedincisi imām gizli yerinde gizli okumak

Ve sekizincisi vitr namāzında kunūt duᶜāsı okumak

Ve dokuzuncusu iki kaᶜde tahiyyātı okumak

Ve onuncusu ᶜalā-rivāyetin tahiyyātı kaᶜde-i ahīrede fakat okumak

Ve on birincisi secde-i tilāveti okursa ona namāzda secde etmek.

Ve on ikincisi üzerinde sehv var ise ona iki secde etmek

Ve on üçüncüsü bayram namāzında altı tekbīr etmek

Ve on dördüncüsü bir fiᶜl ile bir farzdan öbür farza intikāl etmektir. Ve dahi fiᶜl-i mükerrerde tertīb riᶜāyeti vācib denilmiştir, rekᶜa-i vāhidede secde gibi. Bir kimse bir secdeden sonra kıyām eylese ve kıyāmda iken secde-i sāniyeyi tezekkür ve der-hātır ederse fi'l-hāl onu kazāᵓ eder ve kıyāmı yine muᶜteberdir.

Maᶜlūm ola ki tahkīkan salātta vākiᶜ olan erkān şundan hāli değildir

ki yā efᶜāl cinsinden ola veyā akvāl cinsinden ola. Efᶜāl cinsinden olursa o dahi şundan hālī değildir ki her rekᶜatta mütekerrir ola yāhūd olmaya. Eger mütekerrir olursa tertīb vācib olur, hattā kasden terk ederse āsim olur ve eger nāsiyen terk eylerse secde-i sehv lāzım olur. Sānī ki her rekᶜatta mütekerrrir olmayandır, tertīb onda farzdır, ᶜāmiden ev nāsiyen terk ederse salātı fāsid olur. Ve eger akvāl cinsinden olursa kırāet gibi tertīb onda vācibdir, eger kırāetten evvel rükūᶜ eylese; eger ᶜāmiden ise āsim olur ve eger sāhiyen ise secde-i sehv lāzım gelir. Ve ᶜalā-kavlin iki teşehhüdün kırāeti vācibdir. Ve lafz-ı selām dahi vācibdir, yaᶜnī es-selāmu ᶜaleykum ve rahmetullāhi demek dahi vācibdir.

Ve namāzın sünnetleri ise onlar dahi farz namāz için ezān okumak ve tekbīr-i iftitāh okurken iki ellerini kaldırmak ve baş parmaklarını kulağının yumuşağı yerine vazᶜ etmek veyāhūd muhāzātlarına kaldırmak ve hatun kişi ise omuzlarına berāber kaldırmak ve tekbīr eyledikte parmaklarını neşr eylemek yaᶜnī ellerini tekbīre kaldırdıkta parmakların ne tefrīc ede ve ne de zamm eyleye, hemān kendi hāli üzere terk eylemek ve imāmın tekbīrde cehr etmek ve dahi sırren senāyı okumak yaᶜnī "subhāneke allāhumme" ilā-āhirihi okumak ve sırren taᶜavvüz ve tesmiye ve teᵓmīn etmek yaᶜnī "eᶜūzu billāhi mine'ş-şeytāni'r-racīm", "bismillāhirrahmānirrahīm" demek ve Fātiha'dan ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾[170] kelimesini okuduktan sonra āmīn söylemek ve sağ elini sol elinin üzerine göbeği altında vazᶜ etmek ve hatun kişi elleri göğsü üzerine komak ve namāz hilālinde tekbīr-i intikālātı demek ve tekbīr-i rükūᶜ etmek, yaᶜnī rükūᶜa giderken "Allāhu ekber" demek. Ve ᶜalā-rivāyetin bu tekbīr dahi vācibdir. Ve rükūᶜda üç kerre "Subhāne rabbiye'l-ᶜazīm" demek ve rükūᶜdan refᶜ-i reᵓs edip kalkmak ve ᶜalā-kavlin İmām-ı Aᶜzam katında rükūᶜ ve sücūddan refᶜ-i reᵓs etmek farzdır. Ve bu kavl İmām Muhammed'indir. Ve iki elini dizleri üzerine vazᶜ etmek, yaᶜnī dizlerini iki elleriyle alıp parmaklarını açmak ve sücūda giderken "Allāhu ekber" demek ve secdede üç kerre "Subhāne rabbiye'l-aᶜlā" demek ve kaᶜdede iki elini iki dizleri üzerine komak ve sol ayağını döşeyip üstüne oturmak ve

---

170 el-Fātiha, 1/7.

sağ ayağını kıble tarafına müteveccihen dikip kurmak ve rükūᶜdan kalkmak ve iki secde beyninde dahi oturmak ki İmām Yūsuf'un ᶜindinde bu farzdır. Ve Nebiyy-i zī-şān üzerine salāt getirmek ve teşehhüd kırāetinden sonra duᶜā okumak, meselā "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ" veyāhūd "أَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" diye duᶜā-i meˀsūru okumaktır. Ve ᶜalā-rivāyetin iki şehādette şehādet parmağıyla işāret etmek ve farz namāzında āhirki iki rekᶜatta Fātiha okumak ve mücerred selām lafzıyla namāzdan hurūc etmek yaᶜnī sağ ve sola selām vermek dahi namāzın sünnetlerindendir.

Ve namāzın ādābı ise onlar dahi musallī mevziᶜ-i sücūduna nazar etmek ki eger ayak üzerinde ise mevziᶜ-i sücūduna nazar eder ve rükūᶜda ise ayağının üzerine nazar eyler ve secdede ise burnunun iki taraflarına nazar eder ve kuᶜūdda ise kucağına nazar eyler ve sağa selām verdikte sağ omzuna ve sola selām verdikte [78] sol omzuna nazar veder ve eger böylece edāˀ eylemezse āsim olmaz velākin terk-i edeb etmiş olur. Ve esnemek vaktinde dahi ağzını yummak ki aşağı dudağını dişi ile ahz ede ve eger ona müteᶜazzir olduysa elinin arkasını ağzı üzerine vazᶜ eylemek ve dahi iki ellerini yenlerinden ihrāc etmek ki o dahi ᶜinde't-tekbīr icrāˀ olunur. Ve bu maᶜnā ricāl hakkındadır, ammā nisāˀ ellerini yenlerine komak lāzımdır. Ve kādir olduğu mertebe öksürüğü defᶜ eylemek ve müˀezzin "hayye ᶜala's-salāh" dedikte salāta kıyām eylemek ve bir kavlde dahi "hayye ᶜale'l-felāh" denildikte kıyām eder ve müˀezzin "kad kāmeti's-salāh" dedikte namāza şürūᶜ etmektir. İşte namāza fiᶜli mendūb ve müstehabb olan şey bunlardır.

Ve namāzın menhiyyātı yaᶜnī namāzda fiᶜli mekrūh bulunan nesneler ise anlar dahi namāzda ağzını ve burnunu örtmek ve sarığın ucuyla başını ve yüzünü sarmak, ammā ᶜavret için yaᶜnī hatun kişiye bu mekrūh değildir. Ve dahi başında olan saçını başı tepesinde bağlayıp ᶜaks etmek veyāhūd zamk ile yapıştırmak veyāhūd iki saç bölüğünü başı çevresinde çevirmek veyāhūd saçını devşirip enseden bir nesne ile bağlar ki sücūdu vaktinde yere değmesin ki bunların kāffesine ᶜaks denilmiştir ki namāzda fiᶜli mekrūhtur. Ve dahi secdeye inerken ellerini dizlerin-

den evvel yere komak ve sücūddan kalkarken dizlerini ellerinden evvel yerden kaldırmak meger ki ᶜözrü ola ve horoz dāneyi yerden aldığı gibi sücūdda tīzce başını yere koyup kaldırmak ve ikᶜāᵓ etmek yaᶜnī kelbin oturuşu gibi oturmak ve rükūᶜa giderken ve rükūᶜdan kalkarken ellerini yukarıya kaldırmak ve sevbini veyāhūd binişini veyā ᶜabāsını omuzları üzerine koyup kollarını yenlerine koymamak ve eteklerini açık komak ki Ebī Caᶜfer el-Fakīh üzerine mervīdir ki ādem bir kaftan ile namāz kılıp belini kuşak veyāhūd dīger bir nesne ile bağlamazsa günāhkār olur demiş. Ve yine kaftanını devşirip ki toprağa değmesin, kaldırmak veyāhūt eteklerini beline sokmak ve yenlerini[171] sığanmışla namāz kılmak dahi mekrūhtur. Ve her iş ki cebbār ve zālim işlerindendir, onu namāzda etmek mekrūhtur. Ve bir kat sāde sevb ile namāz kılmak meger ki bir ᶜözrü ola ve baş açık namāz kılmak meger ki nefsini tezlīl için ede ve dahi bizle ve mehne urbasıyla namāz kılmak. "Bizle" urbası o urbadır ki onu kīrden ve tozdan saklamaz ki beher gün giyer, gündelik kaftanı maᶜnāsınadır. Ve "mehne" sevbi odur ki iş vaktinde giyilen kīrli kaftan maᶜnāsınadır. Çünkü müstehabb odur ki üç sevb ile namāz kılına ki bir izār yaᶜnī üst kaftanı ve bir kamīs ki göynek ve bir ᶜimāme ki sarık tülbenttir. Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahme namāz kılarken siyābının en ziyāde güzel ve ahsenini giyerdi. Ve hatun kişinin vakt-i namāzda libāsı dahi bir kamīs ve bir izār ve bir miknaᶜa yaᶜnī yaşmak ola. Ve dahi rükūᶜda başını arkasından yukarıya veyāhūd arkasından aşağıya tutmak ve sarkıtmak ve sevbinde oynamak veyāhūd bedeninde oynamak ve parmaklarını çatlatmak veyāhūd birbirine geçirip tutmak ve elini boş böğrüne koymak ve sücūdda ufacık taşları çevirip döndürmek meger ki üzerlerinde sücūd etmek mümkin olmaz, o dahi bir iki kerre düzete ve dahi bağdaş kurup oturmak meger ki maᶜzūr ola ve dahi gözlerini yummak veyāhūd gāh sağ ve gāh soluna bakmak ve sarığının çevresi üzerine secde etmek ve öksürüp boğazını ayıtlamak ve namāzda selāmı eli ile almak ve bir çocuğu kaldırıp yüklenmek ve ᶜamden ve bi-gayri ᶜözrün boğazını balgamdan ayıtlamak ve ağzında akçe komak ve eger kırāetine māniᶜ olur ise onun namāzını ifsād eder ve dahi

171 Metinde "yen" kelimesi arkaik bir imla olan "yeng" şeklindedir.

yere üfürmek, o dahi sesi işitilmeye ve eger savtı işitilip hurūfu çıkarsa namāzı ifsāda verir ve dahi dişleri arasında olan az nesneyi yutmak, o dahi eger nohut mikdārınca olursa namāzı ifsād eder ve dahi tesmiye ve āmīnde cehr etmek ve kırāeti rükūᶜda tekmīl ve itmām eylemek ve parmaklarıyla āyetleri veyāhūd tesbīhātı veyāhūd sūreleri saymak ve duvara bilā-ᶜözr dayanmak veyāhūd bir değneğin üzerine bilā-ᶜözr ittikā etmek ve ᶜözrsüz olarak adım atmak ve dahi sağa sola sallanmak ve pire veyā biti eli ile tutup öldürmek veyāhūd yere gömmek ve rükūᶜ ve sücūdda tumeʾnīneyi terk etmek ve farz namāzında sūreyi tekrār etmek, meğer ki başkasını bilmezse veyā tetavvuᶜ ve nāfile namāzı ola ve tetavvuᶜ namāzının evvelki rekᶜatını āhirki rekᶜat üzerine uzatıp tatvīl etmek meger ki meʾsūr ve mervī ola ve cemīᶜ-i salavātta āhirki rekᶜat evvelki rekᶜat üzerine uzatmak ve az bir ᶜamel ile göyneğini veyāhūd başındaki takyesini çıkarıp giymek ve hoş kokulu bir nesneyi koklamak ve ağzından tükürüğünü veyāhūd balgamını atmak ve yelpaze veyāhūd yeni ile bir veyā iki kerrede yel eylemek ve eger ziyāde olursa namāzı ifsād eder ve yenini dirseklerine dek sığamak ve bilā-ᶜözr elini yerinde komamak ve kıyām hāletinden gayrı dīger bir yerde Kurʾān'ı okumak ve tesbīhāt-ı rükūᶜ veyā tesbīhāt-ı sücūdu terk etmek ve intikālātta icrāsı meşrūᶜ ve lāzım olan zikrleri intikālāt tamāmından sonra getirmek ve terini veyāhūd toprağı yüzünden silmek ve farz namāzında münferid olan kimse cehennem zikri geçerse "eᶜūzu billāhi mine'n-nār" ve rahmet āyeti okursa "Allāhumme'rhamnī" veyāhūd "estagfirullāh" gibi nesne demek, ammā namāzı kılarken önünde bir mushaf olsa, yerde ise veyā duvarda asılmış ise lā-beʾstir. Ve dahi kilimde bir sūret olsa ve secdesi onun üzerine düşerse o dahi mekrūhtur. Ve namāz kıldığı yerde onun başı üstünde sakfta veyāhūd önünde ve mukābilesinde bir yüksek yerde asılı bir sūret bulunmak [79] meger ki sūret pek çok küçük ve sagīre ola veyāhūd sūretinin başı olmaya veyā bir iplik ve sāir nesne ile kesilip bozulmuş ola, fakat halılar ve keçeler ve sāir döşenecek nesne üzerine namāz kılmakta beʾs yoktur, o dahi yufka olur ise. Ve namāz kılarken imām mihrāb kemerinde dursa mekrūhtur. Ve kezālik imām yüksek bir yerde ve cemāᶜat alçak bir yerde veyāhūd imām yalnız al-

çak yerde ve cemāᶜat yüksek yerde namāz kılmak mekruhtur, ammā imām ile maᶜan cemāᶜatin baᶜzısı bulunur ise o vakt mekrūh olmaz. Ve muktedī yalnız saff ardında durup namāz kılmak dahi mekrūhtur meger ki saffta vüsᶜat bulmaz. Ve safflar arasında durup cemāᶜate kıyām ve kuᶜūd ve rükūᶜ ve sücūda muhālefet etmek dahi mekruhtur. Ve ᶜāmme-nin yolunda ve sahrāda memerr-i nās olduğu maznūn bir yerde sütresiz olarak namāz kılmak dahi mekrūhtur. Ve kezālik develer çöküp yattığı yerde ve zibillikte ve mezbaha-i cimālde ve mugtesel yerlerde ve Kaᶜ-be'nin damı üstünde namāz kılmak mekrūhtur. Ve dahi bir sūreden bir iki kelimeyi okuyup ve o sūreyi terk edip başka sūreden okumak ve onu kerh eden cemāᶜate imām olmak ve namāzı cemāᶜatin üzerine uzatmak ve ağırlık vermek ve üzerine kırāeti feth etmeğe cemāᶜati muztarr ve mecbūr etmek ve ᶜakabinde sünnet kılınacak namāz-ı mefrūzanın selā-mından sonra "Allāhumme ente's-selām ve minke's-selām tebārekte yā Ze'l-Celāli ve'l-ikrām" senāsını diyecek zamānın mikdārından ziyāde yerinde durup sünnete kalkmamak ve köle ve bādiye-nişīn olan cāhil aᶜrābī ve veledü'z-zinā ve fāsık ve gözleri kör ve aᶜmā olanlar imām olmak ve bayram namāzı kılınacağı yerde bayram namāzından evvel veyāhūd sonra tetavvuᶜan bir nāfile namāzı kılmak ve bevl veyāhūd gāitten sıkıntısı olduğu hālde namāza girmek cümlesi mekrūhtur. Ve eger namāza girerken ondan sıkıntısı olmayıp baᶜdehu ona o sıkıntı ᶜārız olduysa, eger onunla zihni meşgūl olup onu siklet ve ıztırāba düşürürse gerektir ki namāzı boza ve kazā-i hācet edip ābdest aldıktan sonra ge-lip namāza dura ve eger böyle etmeyip de o hālet ile namāzını itmām ederse onun namāzı cāiz olur velākin kendisi āsim ve günāhkār olur. Ve mescidin kıblesinde bir hammām veyāhūd kenīf olsa mekrūhtur. Ammā eger menzilinde namāz kılsa ve kıblesinde hammām olsa beᵓsi yoktur. Ve sütresiz namāz kılan ādemin kıblesinde geçmek dahi mekrūhtur. Ve'l-hāsıl menhiyyātın mebhası mebdeᵓinden buraya dek zikr olunan efᶜāl ve ahvāl kāffesi mekrūh olup merd-i musallī onlardan ittikāᵓ ve tehāşī ve mücānebet etmesi lāzımdır.

Ve ber-minvāl-i meşrūh namāzın şurūt ve erkān ve ferāiz ve vācibāt ve ādāb ve sünen ve müstehabbāt ve mekrūhātı ferden ferden maᶜlūm

olıcak vech-i mesnūn üzere namāzın sıfat-ı edāʾ ve keyfiyyet-i ikāmesi dahi bu vechle bilinmelidir ki bir kimse namāz kılmak istese evvelā niyyet eder ve iki ellerini yeninden çıkarıp refʿ etmeleriyle maʿan tekbīr eder. Ve ellerini kaldırmakta kulakların yumuşasına mukābil olacak kadar kaldırır ve parmaklarını birbirinden ortacak ayırır ve iki ayalarını kıbleye müteveccih eyler. Ve hatun kişi ise memelerine mukābil ve muhāzī oluncaya dek kaldırır. Ve imāma uyup cemāʿatle namāz kılacak ise imāmın tekbīrine mukārin maʿan tekbīr eder, ammā imāmeyn ʿindlerinde imāmın tekbīrinden sonra tekbīr eder ve bu ihtilāf efdaliyyettedir. Sonra sağ elini sol elin üzerine koyup sol elin bileğinden tutar ve elleri göbeği altında koyar ve hatun kişi ise memeleri üzerine koyar, "Subhānekallāhumme" ilā-āhirihi okur ve dahi ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾[172]، ﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾[173] kırāet eyler, lākin İmām Ebū Yūsuf üzerine rivāyet olunmuştur ki bunları tekbīrden evvel okuya ve yine onun üzerine mervī bulunan dīger bir rivāyette tekbīrden sonra okuya ve Ebū Hanīfe ve Muhammed ʿindlerinde bunları niyyetten evvel okuya. Ve sonra "Eʿūzu billāhi mine'ş-şeytāni'r-racīm" deyip şeytān-ı laʿīnin şerrinden taʿavvüz eder. Ve bu taʿavvüz "Subhānekallāhumme" duʿāsına tābiʿdir, hattā muktedī dahi onu okur. Ve bayram namāzında baʿde's-senāʾ ve kable't-tekbīr onu söyler ve ondan sonra "Bismillāhirrahmānirrahīm" der. Ve beher rekʿatın başında dahi bu besmeleyi okur. Ve imām olup cehren kırāet ederse besmeleyi sırren okur ve dahi ondan sonra münferiden namāz kılarsa Fātiha'yı okur ve eger imāma uyup cemāʿatle kılarsa sükūt eder, tā ki imām ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾[174] kelimesini okur, sırren āmīn dediği vaktte kendisi dahi sırren āmīn diyer ve eger münferiden namāz kılarsa baʿde'l-Fātiha bir sūre veyāhūd Kurʾān'dan üç āyet-i kerīme kırāet eyler, fakat müstehabb odur ki eger seferde ise zarūret vaktinde zamm-ı sūrede her hangi sūreyi dilerse kırāet eder ve zarūret vaktinde değilse fecr namāzında sūre-i Burūc ve ona

172 el-Enʿām, 6/79.

173 el-Enʿām, 6/162-163.

174 el-Fātiha, 1/7.

benzer bir sūre okur. Ve öyle namāzında dahi ona göre okur ve ikindide ve yatsı namāzında onlardan eksik okur. Ve magrib namāzında kısa sūreleri zamm eder. Ve eger mukīm ise ve vaktinin fevātından korkusu yok ise fecrin namāzında kırk āyet mikdārı veyāhūd elli veyā altmış āyet mikdārı okuya ve öyle namāzında dahi o mikdārı veyāhūd ondan noksān okuya ve ikindi ve yatsı dahi onun gibi kırāet ede. Ve ᶜalā-rivāyetin uhrā fecr namāzında tıvāl-i mufassal sūrelerinden bir sūre okuya ve öyle ve ikindi ve yatsı namāzlarında evsāt-ı mufassal sūrelerinden bir sūre okuya ve magrib namāzında kısār-ı mufassal sūrelerinden bir sūre kırāet ede. Tıvāl-i mufassal sūreleri ki sūre-i Hucurāt'tan sūre-i Burūc'a varıncaya dek olan sūrelerdir. Ve evsāt-ı mufassal dahi sūre-i Burūc'dan "Lem-yekun" sūresine dek olan sūrelerdir. Ve kısār-ı [80] mufassal "Lem-yekun" sūresinden hitām-ı Kurᵓān'a olan sūrelerdir. Ve fecrin namāzında imām evvelki rekᶜatı āhirki rekᶜatın üzerine uzata ve öyle namāzının evvelki iki rekᶜatlarıyla ikindi ve yatsı namāzlarının evvelki iki rekᶜatlarını berāber ve müsāvī kıla, ammā İmām Muhammed demiş ki beher namāzda evvelki rekᶜat ikinci rekᶜattan uzun olması bana hoş gelir. Velākin ikinci rekᶜat evvelki rekᶜattan uzatmak mekrūhtur. Eger o ziyādet üç āyet ve daha ziyāde ise ve eger bir veyā iki āyet mikdārı ziyāde ise mekrūh değildir. Ve sünen-i müᵓekkede nevāfilin rekᶜatları berāber olmak gerektir, meger ki kırāetleri mervī ve meᵓsūr ola. Ve kırāetten musallī fārig olunca tekbīr ederekten rükūᶜa gider ki mebde-i tekbīri mebde-i nüzūlü olup ve müntehāsı dahi onun rükūᶜa vüsūlüyle mukārin gele, yaᶜnī tekbīri rükūᶜa vardıktan sonra olmaya ve rükūᶜda tekbīr eylemeye. Ve rükūᶜda iki ellerini dizleri üzerine koymakla parmaklarını birbirinden ayırıp dizlerini tuta ve başını çok yukarıya veyāhūd aşağıya tutmaya, arkasıyla berāber ola. Ve rükūᶜunda üç kerre "subhāne rabbiye'l-ᶜazīm" diye. Ve üç kerre demek tesbīh mertebesinin ednāsıdır ki üç kerreden ziyāde söylemek efdaldir. Ve dahi tek ᶜaded üzerine dura ki beş veyāhūd yedi veyā dokuz kerre diye. Ve eger bir kerre dese veyāhūd birden terk etse namāzı egerçi cāiz olur velākin maᶜa'l-kerāhet cāiz olur. Ve Ebī Mutīᶜ-i Belhī'den rivāyet olunmuş ki rükūᶜ ve sücūdun tesbīhleri rükndür ki ādem terk ederse namāzı cāiz olmaz. Ve dahi denilmiş ki

imām olan kimse cemāᶜatini kaçırıp taᶜcīz edecek mertebede tesbīhleri uzatmaya yaᶜnī üç kerre üzerine iktisār ede. Ve rükūᶜdan fārīg olunca başını kaldırıp "semiᶜallāhu li-men hamideh" deyip kıyām ede ve eger muktedī ise "rabbenā leke'l-hamd" deyip "semiᶜallāhu" demeye ve münferid ise ikisini okuya. Ve imām ise bir rivāyette o dahi ikisini diye ve āher bir rivāyette yalnız "semiᶜallāhu li-men hamideh" deyip başka şeyᵓ demeye ve bundan ziyāde bir nesne okunmaya. Ve rükūᶜdan kalkınca ellerini salıverip yaᶜnī vakt-i kırāet gibi onları bağlamaya ve tutmaya. Ve ondan sonra tekbīr etmekle inip sücūda gider ve evvelā dizlerini ve baᶜdehu ellerini ve ondan sonra yüzünü yere koyup üç kerre "subhāne rabbiye'l-aᶜlā" diye. Ve secdede yüzü iki elinin mā-beyninde ola ve iki kolları ile koltuğu arasını izhār edip aça ve karnını dahi uyluklarından uzak ve ayrı tuta, fakat hatun kişi ise yere yatıp yaslanır ve karnını uyluklarına yapıştırır. Ve çün secdesi tamām olur, başını secdeden kaldırıp tamāmen oturur ve iki ellerini iki uylukları üzerine koyar. Ve çün her bir ᶜuzvu yerine yerleşip mutmaᵓinn oldu, yine tekbīr ederek secde-i sāniyeye gidip ve secde-i ūlā gibi secde ede ve tesbīhleri okuya. Ve secde-i sāniyeden fārig olunca yere oturmaksızın hemān birden bire secdeden yukarı kalkıp kıyām ede. Ve ᶜözrü olmayınca kıyām ederken eli yere komaya ve üzerine dayanmaya. Ve ikinci rekᶜatta dahi evvelki rekᶜatta ettiği efᶜāl ve akvāl gibi ede, yalnız subhāneke ve taᶜavvüzü okumaz ve tekbīre-i iftitāhtan gayrı dīger bir tekbīrede elleridini yukarıya kaldırmaz. Ve ikinci rekᶜatın ikinci secdesinden başını kaldırdıkta sol ayağını altında döşeyip ve sağ ayağını parmakları üzerine dikip oturur ve sağ ayağının parmaklarını kıbleye müteveccih ede ve iki ellerini iki uyluklarının üzerine koya ve parmaklarını orta olarak ayıra belki ᶜādeti üzere bıraka ve teşehhüdü kırāet eder, Hanefī'nin teşehhüdü budur ki "اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ اَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" Ve bundan ziyāde bir nesneyi okumaya. Ve eger bu kaᶜdede yaᶜnī teşehhüd-i evvel kaᶜdesinde bir nesneyi ziyāde ederse ki "أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ" sehven derse onun üzerine iki secde-i sehv vācib olur. Ve İmām Ebū Hanīfe'den rivāyet olunmuş ki eger bir harf yalnız ziyāde ederse

üzerine sücūd-ı sehv vācib olur. Ve meşāyıh-ı Hanefiyyenin ekseri dahi bu kavl üzerinedir, yaᶜnī harf-i vāhidin ziyādesiyle secde-i sehv vācib olur. Ve çün rekᶜat-ı sāliseye kalkar, yine ellerine dayanmaya. Ve eger kıldığı namāz farz ise āhirki iki rekᶜatın hālet-i kıyāmlarında muhayyerdir, dilerse okur ve dilerse tesbīh eder ve dilerse sükūt eder ve okuyacak olur ise yalnız sūre-i Fātiha'yı okur, onun üzerine bir nesneyi ziyāde eylemeye, yaᶜnī onunla zamm-ı sūre okumaya, zīrā ki zamm-ı sūre okursa İmām Ebū Yūsuf'un kavli üzerine onun üzerine secde-i sehv lāzım gelir. Ve o namāz eger sünnet veyāhūd bir nāfile namāz ise üçüncü rekᶜatta dahi evvelki rekᶜatta ibtidāᵓ ettiği gibi başlayıp ibtidāᵓ etsin yaᶜnī nāfile namāzında üçüncü rekᶜatın ibtidāsında subhāneke ve taᶜavvüzü okur, zīrā bu namāzın her iki rekᶜatı ᶜalā-hide başka bir namāz gibidir ve namāzın son kaᶜdesi kaᶜde-i ūlā gibidir, yaᶜnī sol ayağını yere döşeyip onun üstünde oturur ve sağ ayağını kıbleye müteveccihen diker durur, ammā hatun kişi ise müteverrike oturur ki iki cāniblerinin kalın et yerler olan sol cāniblerin üzerine oturup iki ayaklarını sağ yanına çıkarır ve iki kaᶜdesi birdir. Teşehhüdü dahi evvelki kaᶜdenin teşehhüdü gibi okur, fakat "abduhu ve resūluhu" dedikten sonra salavāt-ı şerīfe-yi meᵓsūreyi kırāet eder ve kendi nefsine ve vālideynine duᶜā ve istigfār eyler, o dahi vālideyni müslümān iseler. Ve kāffe-i ehl-i İslām'ı dahi duᶜāsında müşterek ede, [81] ammā okuyacak duᶜā gerek meᵓsūr ola, kelām-ı nās gibi olmaya, yaᶜnī peygamber efendimizden işitilip rivāyet olunmuş ola, meselā "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ المُقَدِّمُ، وَأَنْتَ المُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"[175] duᶜāsı gibi ola veyāhūd Kurᵓān-ı zī-şān elfāzına müşābih ola: "اَللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ"[176] gibi bir duᶜāᵓ ola. Ve çün kırāet-i duᶜāᵓdan fārig olur, sağ yanına "es-selāmu ᶜaleykum ve rahmetullāhi" deyip sağında olan melāike ve müᵓminīni bu selāmda niyyet ede ve baᶜdehu sol yanına dahi o vechle selām verip kezālik solunda olan melāikeyi ve müᵓminīni niyyet eyleye. Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki bu selāmda hafeza-i

---

175 Buhārī, Teheccüd, 1, no: 1120.

176 Buhārī, Tefsīrü'l-Kurᵓān, 38, no: 4542.

melāikeyi yalnız niyyet ede ve baᶜzı demiş ki kendisiyle olan melāikenin cemīᶜini niyyet eder, zīrā ki insān ile olan melāikenin mikdārı beyānında ᶜulemānın ihtilāfı vākiᶜ olmuştur, kimisi her bir müᵓmin ile beş melek vardır ve kimisi altmış melek vardır demişler. Ve muktedī olan kimse selām-ı evvelde imāmını niyyet eder, eger onun sağında veyā hizāsında ise ve eger onun solunda ise ikinci selāmında onu niyyet ede. Ve imām selām verirken ikinci teslīmede olan savtı evvelki teslīmenin savtından aşağı ve alçak ola. Ve imām namāzı itmāmından sonra muhayyer kalır, dilerse sol yanına döner ve dilerse sağ yanına döner ve isterse cemāᶜate müteveccih olur ve isterse işine gider. Ammā cemāᶜate müteveccih olacak ise onun karşısında bir namāz kılan kimse olmamak lāzımdır, çünkü namāz kılan kimsenin yüzüne istikbāl etmek mekrūhtur. Ve eger kıldığı farzın ᶜakabinde bir sünnet namāz var ise, meselā öyle ve akşam ve yatsı namāzları gibi, hemān derhāl edā-i sünnete kıyām ede, zīrā ki teᵓhīri mekrūhtur ve çün tetavvuᶜ namāzına kıyām eder, farzı kıldığı yerde onu kılmaya, gerektir ki ya sağa veyā sola münharif olup onda kıla veyā ileriye gide veyā geriye çekile veyāhūd menziline varıp onda tetavvuᶜu kıla. Ve meşāyıhın baᶜzısı demiş ki imām mihrābın sol yanında tetavvuᶜ eder. Ve Şemsü'l-eᵓimme el-Hulvānī demiş ki vākıᶜan böyledir, ammā imām eger farzdan sonra onun bir virdi olup onunla iştigāl etmek dilerse gerektir ki namāz kıldığı yerden kalkıp kıyāmda virdini kazāᵓ eder veyāhūd mescidin bir nāhiyesine varıp oturur ve onda virdini okur ve baᶜdehu tetavvuᶜ namāzına kıyām eder. Ve muktedī veyā münferiden namāz kılan kimseler namāz kıldıkları yerden tetavvuᶜa kalkmasalar cāizdir. Ve yerlerinde tetavvuᶜ namāzını kılmak dahi onlara cāizdir, fakat ahseni odur ki onlar namāz-ı mefrūzayı kıldıkları yerin gayrısında tetavvuᶜ namāzını kılalar ki başka yerde tetavvuᶜ etmeleri daha ziyāde güzeldir.

İşte mezheb-i Hanefī üzerine sıfat-ı salavātın keyfiyyeti dahi budur. Ve muhtasaran zikr olunmuş olduğundan eger musallīnin başka bir işkāli vukūᶜ bulur ise kütüb-i mufassale-i fıkhiyeye mürācaᶜat buyurup onda hall-ı işkāl ede. Vallāhu aᶜlemu bi's-savāb. İntehā.

el-Bābu's-Sālisü Fi'ş-Şurūti'l-Bātıneti Min Aᶜmāli'l-Kalbi

[الباب الثالث في الشروط الباطنة من أعمال القلب]

[ولنذكر في هذا الباب ارتباط الصلاة بالخشوع وحضور القلب ثم لنذكر المعاني الباطنة وحدودها وأسبابها وعلاجها ثم لنذكر تفصيل ما ينبغي أن يحضر في كل ركن من أركان الصلاة لتكون صالحة لزاد الآخرة]

Ve kitābu's-salātın aᶜmāl-i bātine-i kalbiyyenin şurūtu beyānında olan bāb-ı sālis ise o dahi bu bābdır. Biz bu bābda huşūᶜ ile huzūr-ı kalbe namāzın irtibātı ve maᶜānī-i bātıne ve onun hudūd ve esbāb ve ᶜilācātı ve her bir rüknünde huzūru lāzım gelen şeyʾin beyān-ı tafsīlātı dahi zikr edeceğiz tā kim o namāz zād-ı āhiret ve tūşe-i yevm-i cezāya sāliha ve lāyıka ola.

Beyānu İştirāti'l-Huşūᶜi ve Huzūri'l-Kalb

[بيان اشتراط الخشوع وحضور القلب]

Huşūᶜ ve huzūr-ı kalb iştirātının beyānı ise,

[اعلم أن أدلة ذلك كثيرة فمن ذلك قوله تعالى ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ وظاهر الأمر الوجوب والغفلة تضاد الذكر فمن غفل في جميع صلاته كيف يكون مقيما للصلاة لِذِكْرِهِ وَقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ نهي وظاهره التحريم وقوله عز وجل ﴿حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ تعليل لنهي السكران وهو مطرد في الغافل المستغرق الهم بالوسواس وأفكار الدنيا]

Onu dahi böylece bil ve āgāh ol ki onun edillesi pek çoktur. Ez-cümle Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾[177] ve ﴿وَلاَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾[178] buyurduğudur ve ﴿حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾[179] nass-ı celīlidir ki hāsıl-ı meʾāl-i lafz-ı şerīf: "Benim zikrim için sen namāzı ikāme eyle ve dahi gāfillerden olma." ﴿أَقِم﴾ lafzı emrdir ve zāhir-i emr vücūbdur. ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ

177 Tā Hā, 20/14.
178 el-Aᶜrāf, 7/205.
179 en-Nisā, 4/43.

الْغَافِلِينَ﴾[180] dahi nehydir ve zāhiri tahrīmdir, gaflet ise o dahi tezekkürün zıddıdır. Kāffe-i namāzında gāfil olan kimse zikr-i Bārī için ne sūretle namāzı ikāme etmiş olur? Çünkü mukarrerdir ki "اَلضِّـدَّانِ لَا يَجْتَمِعَـانِ" yaᶜnī iki zıddın ictimāᶜı mümkin olmaz. Zikr gafletin zıddı olunca o namāzda elbette zikr müntefī olmuş olur. Hālbuki irtikāb-ı gaflet dahi menhiyyün ᶜanh olup işte bu sūrette terk-i gafletle ikāme-i zikr için huzūr-ı kalb ve āgāhī şart oldu. [82] Ve ﴿حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾[181] nass-ı celīli nehy-i sekrāna taᶜlīldir. Ve sekrān ise efkār-ı dünyā ve vesvesenin hemmine müstagrak olan gāfile dahi muttariddir. İşte bunun mefhūmu ile dahi huzūr-ı kalb şart olur.

[وَقَوْلُـهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ "إِنَّمَـا الصَّـلَاةُ تَمَسْـكَنٌ وَتَوَاضُـعٌ" حَصْـرٌ بِالْأَلِـفِ وَاللَّامِ وَكَلِمَـةُ إِنَّمَا لِلتَّحْقِيـقِ وَالتَّوْكِيـدِ وقد فهـم الفقهاء من قوله عَلَيْـهِ السَّـلَامُ "إِنَّمَا الشُّـفْعَةُ فِيمَـا لَـمْ يُقْسَـمْ" الحصـر والإثبـات والنفـي وَقَوْلُـهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ "مَـنْ لَـمْ تَنْهَـهُ صَلَاتُـهُ عَـنِ الْفَحْشَـاءِ وَالْمُنْكَـرِ لَـمْ يَـزْدَدْ مِـنَ اللّٰهِ إِلَّا بُعْـدًا" وَصَـلَاةُ الْغَافِـلِ لَا تَمْنَعُ مِنَ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ "كَـمْ مِنْ قَائِـمٍ حَظُّـهُ مِنْ صَلَاتِـهِ التَّعَبُ وَالنَّصَبُ" وَمَا أَرَادَ بِـهِ إِلَّا الْغَافِلَ وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ "لَيْسَ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِـهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّمَـا الصَّـلَاةُ تَمَسْـكَنٌ وَتَوَاضُـعٌ وَتَـأَوُّهٌ وَتَنَادُمٌ وَتَضَـعُ يَدَيْكَ فَتَقُولُ: اللَّهُـمَّ اللَّهُـمَّ فَمَـنْ لَـمْ يَفْعَـلْ فَهِـيَ خِدَاجٌ"[182] ve "مَـنْ لَـمْ تَنْهَـهُ صَلَاتُـهُ عَـنِ الْفَحْشَـاءِ وَالْمُنْكَـرِ لَـمْ يَـزْدَدْ مِـنَ اللّٰهِ إِلَّا بُعْـدًا"[183] ve "كَـمْ مِـنْ قَائِـمٍ حَظُّـهُ مِـنْ صَلَاتِـهِ التَّعَـبُ وَالنَّصَـبُ"[184] buyurdukları ehādīs-i şerīfenin medlūl ve mefhūmlarıdır, yaᶜnī ehādīs-i mezkūre ᶜinde's-salāt huzūr-ı kalb şart olduğuna delīllerdir, çünkü "إِنَّمَـا الصَّـلَاةُ" lafzlarında elif ve lām ile hasr vardır ve "إنما" kelimesi dahi tahkīk ve tevkīd içindir, hālbuki fukahā-yı

---

180 el-Aᶜrāf, 7/205.

181 en-Nisā, 4/43.

182 Ebū Dāvūd, Salāt, 5, no: 1296; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 172, no: 1325.

183 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/54, no: 11025; *Musnedu'ş-Şihāb*, 1/305, no: 509; İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, 13/386,

184 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/171.

kirām ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''إِنَّمَا الشُّفْعَةُ فِيمَا لَمْ يُقْسَمْ''[185] hadīsinden hasr ve isbāt ve nefy fehm etmişlerdir. Ve bināberīn bu hadīsten dahi hasr ve nefy ve isbāt anlamak lāzım gelir. Ve ''مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا''[186] hadīsinde dahi, mefhūm-ı hadīs-i mütekaddime: "Kim ki onun namāzı onu fah[şāʾ]dan gayrı bir nesne ile [müzdād] olmaz, fahşāʾ ve münkerden menʿ etmeyen namāz kurb-i Yezdānīye sebeb olmaz, belki tebʿīde sebeb olur. Ve maʿlūm ve muhakkaktır ki gāfilin namāzı fahşāʾ ve münkerden menʿ etmez, kaldı ki o mazmūn iktizāsınca o namāz ona buʿdiyyetten gayrı bir nesneyi ziyāde etmemiş olur. Hulāsa-i mā-hasalı ʿindallāh marzī olmaz demek çıkar. Ve ''كَمْ مِنْ قَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ صَلَاتِهِ التَّعَبُ وَالنَّصَبُ''[187] hadīsi dahi meʾāl-i mezkūra müʾeyyiddir ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Nice musallī ādem vardır ki onun namāzından yorgunluk ve zahmetten gayrı onun bir behre ve nasībi olmaz." Ve bununla gāfilden gayrı dīger bir musallī murād olunmamıştır. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَيْسَ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا''[188] buyurmuştur ki bunun meʾāli dahi ehādīs-i mezkūrenin meʾāllerine muʿāzıddır ve hulāsa-i meʾāli: "Namāzından ʿabdin taʿakkul ettiği nesneden gayrı ona bir nesne yoktur." Yaʿnī gafletle kılınıp taʿakkul olunmayan nesneden onun bir günā fāidesi yoktur demektir. Ve böyle olunca taʿakkul lāzım olur ve taʿakkul ancak huzūr-ı kalb iledir. İşte bu ahbār dahi huzūr-ı kalb iştirātına delīllerdir.

[والتحقيق فيه أن المصلي مناج ربه عز وجل كما ورد به الخبر والكلام مع الغفلة ليس بمناجاة ألبتة وبيانه أن الزكاة إن غفل الإنسان عنها مثلًا فهي في نفسها مخالفة للشهوة شديدة على النفس وكذا الصوم قاهر للقوى كاسر لسطوة الهوى الذي هو آلة للشيطان عدو الله فلا يبعد أن يحصل منها مقصود مع الغفلة وكذلك الحج أفعاله شاقة شديدة وفيه من المجاهدة ما يحصل به الإيلام كان القلب حاضرًا

185 Muvatta, Şufʿa, 1; Buhārī, Hiyel, 13, no: 6976; *Şerhu Maʿāni'l-Āsār*, 4/121, no: 5991; *Sahīhu* İbn Hibbān, 11/590, no: 5185,

186 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 11/54, no: 11025; *Musnedu'ş-Şihāb*, 1/305, no: 509,

187 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/171.

188 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/170; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/376.

مع أفعاله أو لم يكن أما الصلاة فليس فيها إلا ذكر وقراءة وركوع وسجود وقيام وقعود فأما الذكر فإنه محاورة ومناجاة مع الله عز وجل فإما أن يكون المقصود منه كونه خطابًا ومحاورة أو المقصود منه الحروف والأصوات امتحانا للسان بالعمل كما تمتحن المعدة والفرج بالإمساك في الصوم وكما يمتحن البدن بمشاق الحج ويمتحن القلب بمشقة إخراج الزكاة واقتطاع المال المعشوق ولا شك أن هذا القسم باطل فإن تحريك اللسان بالهذيان ما أخفه على الغافل فليس فيه امتحان من حيث أنه عمل بل المقصود الحروف من حيث أنه نطق ولا يكون نطقًا إلا إذا أعرب عما في الضمير ولا يكون معربًا إلا بحضور القلب]

Ve onun tahkīki ise tahkīkan merd-i musallī namāzında rabbisi ile münācāt eder, nitekim haberde gelmiştir ve gafletle olan kelām elbette münācāt olmaz. Ve bunun beyānı ise ᶜale't-tahkīk insān kısmı meselā zekātı vermekte gaflet ederse, onun iᶜtāsı fī-nefsihi ᶜibādettir, zīrā ki şehvet-i nefsāniyyeye muhālefettir ve nefse dahi güç ve katı gelir. Ve oruç tutmak dahi kuvāya kāhirdir ve hevānın satvetine kāsirdir ve hevā ise ᶜaduvvullāh şeytān-ı laᶜīnin āletidir ki kesri ᶜibādet demektir. Ve bu cihetlerle onlardan maᶜa'l-gaflet maksūdun husūlü uzak ve baᶜīd olmaz. Ve hacc etmek dahi böyledir, zīrā ki efᶜāli katı çok meşakkatlidir hem dahi onda kalbe īlām verecek bir mücāhede vardır ki onunla kalb hāzır olup olmasın fark yoktur, zīrā o tahammül-i meşākk-ı şedīde ve mükāsāt-ı ālām bi-zātihā tāᶜat ve ᶜibādetlerdir. Ammā namāz kılmak böyle değildir, çünkü namāzda zikr ve kırāet ve rükūᶜ ve sücūd ve kıyām ve kuᶜūddan gayrı başka bir şeyᵓ yoktur. Zikr ise lā-şekke Bārī ile bir muhāvere ve münācāttır. Ve ondan maksūd şundan hālī değildir ki ondan yā muhāvere ve münācāt kasd ve murād olunur veyāhūd sıyāmda imsāk ile miᶜde ve ferci imtihān olunduğu gibi ve dahi hacc ve zekātta katᶜ-ı māl-ı mahbūb ve ihrāc-ı zekāt ile kalb ve bedeni tahammül-i meşākk ile imtihān olundukları mislli lisān dahi ᶜamelen imtihān olunmak üzere ondan hurūf ve asvāt murād olunur. Ve lā-şekke bu kısm bātıldır, yaᶜnī ᶜamelen imtihān-ı lisān murād ve maksūd olmaz, zīrā ki merd-i gāfilin üzerine hezeyān ile tahrīk-i lisān etmek ne ᶜaceb hafīf ve āsāndır, onda bir imtihān husūlü mutasavver olmaz. Ve çün min haysü'l-ᶜamel onda imtihān olmak mutasavver olmadı, kaldı ki nutk olduğu

haysiyyetle ondan murād ve maksūd harf oldu ve harf dahi mā-fi'z-zamīre muᶜrib ve mübeyyin olmayınca nutk olmaz ve kalb hāzır olmayınca mā-fi'z-zamīr üzerine dahi muᶜrib ve mübeyyin olmaz.

[فأي سؤال في قوله ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ إذا كان القلب غافلًا وإذا لم يقصد كونه تضرعًا ودعاء فأي مشقة في تحريك اللسان به مع الغفلة لا سيما بعد الاعتياد هذا حكم الأذكار [٨٣] بل أقول لو حلف الإنسان وقال لأشكرن فلانا وأثني عليه وأسأله حاجة ثم جرت الألفاظ الدالة على هذه المعاني على لسانه في النوم لم يبر في يمينه ولو جرت على لسانه في ظلمة وذلك الإنسان حاضر وهو لا يعرف حضوره ولا يراه لا يصير بارا في يمينه إذ لا يكون كلامه خطابا ونطقا معه ما لم يكن هو حاضرا في قلبه فلو كانت تجري هذه الكلمات على لسانه وهو حاضر إلا أنه في بياض النهار غافل لكونه مستغرق الهم بفكر من الأفكار ولم يكن له قصد توجيه الخطاب إليه عند نطقه لم يصر بارا في يمينه ولا شك أن المقصود من القراءة والأذكار الحمد والثناء والتضرع والدعاء والمخاطب هو الله عز وجل وقلبه بحجاب الغفلة محجوب عنه فلا يراه ولا يشاهده بل هو غافل عن المخاطب ولسانه يتحرك بحكم العادة فما أبعد هذا عن المقصود بالصلاة التي شرعت لتصقيل القلب وتجديد ذكر الله عز وجل ورسوخ عقد الإيمان به هذا حكم القراءة والذكر وبالجملة فهذه الخاصية لا سبيل إلى إنكارها في النطق وتمييزها عن الفعل]

Ve kalb gāfil olduğu hālde ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾[189] demesinde ne niyāz ve ne taleb vardır? Ve çün onunla bir duᶜā ve tazarruᶜ murād olunmazsa maᶜa'l-gafle onunla tahrīk-i lisānda ne meşakkat vardır, lā-siyyemā dahi bununla tahrīk-i lisān ona ᶜādet olursa, işte ezkārın hükmü budur. Ve belki ben derim ki bir ādem yemīn etse ki ben filān ādeme şükr ve senā᾽ ve taleb-i hācet edeyim, ondan sonra bu maᶜānīye delālet eden elfāz onun hālet-i nevminde lisānı üzere cārī olsa yemīninde bārr olmaz. Ve eger bir karanlıkta o insānın mahzarında o elfāz cārī olsa ve kendisi o insānı görmez ve huzūrunu bilmez, yine yemīnde bārr olmaz çünkü onun o kelāmı onunla nutk olmaz ve ona hitāb dahi olmaz, tā kim onun kalbinde o insān hāzır olmaz, hattā nehārın beyāz ve rūşenliğinde dahi o kelimāt onun lisānı üzere cārī olsa. Velākin kendisi efkārdan bir

---

189 el-Fātiha, 1/6.

fikrin hemmiyle müstagrak olup hīn-i nutkunda ona tevcīh-i hitāb kasdı olmazsa yine yemīninde bārr olmaz, yaᶜnī kasem ettiği şeyᵓi icrāᵓ ve īfāᵓ etmiş olmaz. Kırāet ve ezkārdan maksad hamd ve senā ve tazarruᶜ ve duᶜā olduğuna şekk yoktur ve muhātab dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir. Ve kendisinin kalbi ise ondan hicāb-ı gafletle mahcūb olup onu görmez ve müşāhede etmez, belki muhātabdan dahi gāfildir ve bi-hükmi'l-ᶜādet lisānı taharrük eder. Bunun bu şeᵓnī taskīl-i kalb ve tecdīd-i zikr-i Zāt-ı Zü'l-Celāl için şerᶜ ve onunla ᶜakd-i eymān tersīh olunmak üzere ikāmesi farz edilmiş olan namāzdan maksada ne mertebede uzak ve baᶜīddir. İşte kırāet ve ezkārın hükmleri dahi budur ve bi'l-cümle bu hāssiyyeti fiᶜlden temyīze ve nutkta inkār etmeğe bir tarīk ve sebīl yoktur.

[وأما الركوع والسجود فالمقصود بهما التعظيم قطعًا ولو جاز أن يكون معظمًا لله عز وجل بفعله وهو غافل عنه لجاز أن يكون معظمًا لصنم موضوع بين يديه وهو غافل عنه أو يكون معظمًا للحائط الذي بين يديه وهو غافل عنه وإذا خرج عن كونه تعظيمًا لم يبق إلا مجرد حركة الظهر والرأس وليس فيه من المشقة ما يقصد الامتحان به ثم يجعله عماد الدين والفاصل بين الكفر والإسلام ويقدم على الحج وسائر العبادات ويجب القتل بسبب تركه على الخصوص وما أرى أن هذه العظمة كلها للصلاة من حيث أعمالها الظاهرة إلا أن يضاف إليها مقصود المناجاة]

Ve namāzın rükūᶜ ve sücūdundan murād ve maksad katᶜā Zāt-ı Zü'l-Celāl'in taᶜzīmidir. Ve ondan gāfil olduğu hālde onu bir fiᶜl ile taᶜzīmi cāiz olmuş olsa kendi önünde mevzūᶜ ve ondan gāfil bulunduğu bir put ve sanemin bir fiᶜl ile taᶜzīm etmesi dahi cāiz olurdu veyāhūd önünde olup ondan gāfil bulunduğu cidār veyā duvarın taᶜzīmi cāiz olurdu. Ve mādām ki bilā-kasd maᶜa'l-gafle bir nesnenin taᶜzīmi cāiz olmaz, kezālik bilā-kasd ve-lā niyyet gaflet ile vukūᶜa gelen rükūᶜ ve sücūd ve kıyām ve kuᶜūd ile Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine dahi bir taᶜzīm olmaz. Ve rükūᶜ ve sücūd taᶜzīm olmaktan çıkıp hāric olunca artık baş ve arka hareketinden gayrı bir şey kalmazlar ve onda onunla imtihān kasd olunur bir meşakkat dahi yoktur. Böyle bir ᶜabes ve hükmsüz hareketler ne sūretle dīn-i mübīn ᶜimādı olur ve küfr ile İslām beyninde fāsıl olur ve ne vechle ᶜibādāt-ı sāireye müreccah olur ve üzerlerine mukaddem olur, ᶜale'l-husūs terki sebebi ile bir insān nice katl ve iᶜdām olunur! Ve ona

maksūd-ı münācāt izāfesi olmaksızın aᶜmāl-i zāhireleri haysiyyetle ben bu ᶜazameti namāz için göremem.

[فإن ذلك يتقدم على الصوم والزكاة والحج وغيره بل الضحايا والقرابين التي هي مجاهدة للنفس بتنقيص المال قال الله تعالى ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ﴾ أي الصفة التي استولت على القلب حتى حملته على امتثال الأوامر هي المطلوبة فكيف الأمر في الصلاة ولا أرب في أفعالها فهذا ما يدل من حيث المعنى على اشتراط حضور القلب]

Çünkü münācāt-ı Zāt-ı Zü'l-Celāl savm ve zekāt ve hacc ve ᶜibādāt-ı sāireye tekaddüm eder, belki tenkīs-i māl ile nefsin mücāhedesi onunla hāsıl olan zebh-i dahāyā vü karābīne dahi mukaddemdir ki tebāreke ve taᶜālā onların haklarında ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ﴾[190] buyurdu ki hulāsa-i mazmūn-ı āyet-i kerīme: "O kurbānların tasadduk olunan lahmleri ve zebhinde akan kanları mevkiᶜ-i kabūlde olmaz, velākin sizden takvā ve emr-i Bārī'de taᶜzīm ve li-vechillāh olan şey mevkiᶜ-i kabuldedir." Yaᶜnī imtisāl-i evāmire onu haml edip kalbine müstevlī olan sıfattır matlūb ve namāzın efᶜālinde bir hācet ve maksad olmadığı hālde [84] onunla emr etmek nice olur? İşte min-haysü'l-maᶜnā huzūr-ı kalb iştirātına delālet eden delīl dahi budur.

[فإن قلت إن حكمت ببطلان الصلاة وجعلت حضور القلب شرطًا في صحتها خالفت إجماع الفقهاء فإنهم لم يشترطوا إلا حضور القلب عند التكبير فاعلم أنه قد تقدم في كتاب العلم أن الفقهاء لا يتصرفون في الباطن ولا يشقون عن القلوب ولا في طريق الآخرة بل يبنون أحكام الدين على ظاهر أعمال الجوارح وظاهر الأعمال كاف لسقوط القتل وتعزير السلطان فأما أنه ينفع في الآخرة فليس هذا من حدود الفقه على أنه لا يمكن أن يدعى الإجماع]

Ve sen eger sıhhat-i salāta huzūr-ı kalbi şart edip onun fıkdānıyla butlān-ı salāta hükm eder isen onunla icmāᶜ-i fukahāya muhālefet etmiş olursun. Zīrā ki onlar ᶜinde't-tekbīr fakat huzūr-ı kalbi iştirāt etmişler der isen, onu dahi böylece bil ve āgāh ol ki kitābu'l-ᶜilmde mütekaddim olan beyān mūcibince fukahā-i kirām umūr-ı bātıniyye ve tarīk-i āhi-

---

190 el-Hacc, 22/37.

rette tasarruf etmezler ve gönülleri yarıp hükm vermezler, ancak dīn-i mübīnin ahkām-ı zāhiresini aʿmāl-i cevārihin zāhirleri üzerine bināʾ ederler ve aʿmālin zāhirleri taʿzīr-i sultān ve sukūt-ı katle kāfīdir, zīrā ki āhirette menfaʿat verecek nesneden bahs etmek fıkhın hudūdundan değildir, maʿa-hāzā ʿadem-i iştirāt-ı huzūr-ı kalbe icmāʿın iddiʿāsı dahi mümkin olmaz.

[فقد نقل عن بشر بن الحارث فيما رواه عنه أبو طالب المكي عن سفيان الثوري أنه قال من لم يخشع فسدت صلاته وروي عن الحسن أنه قال كُلُّ صَلَاةٍ لَا يَحْضُرُ فِيهَا الْقَلْبُ فَهِيَ إلى العقوبة أسرع وعن معاذ بن جبل من عرف من على يمينه وشماله متعمدًا وهو في الصلاة فلا صلاة له وروي أيضًا مسندًا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ لَهُ سُدُسُهَا وَلَا عُشْرُهَا وَإِنَّمَا يُكْتَبُ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا عَقَلَ مِنْهَا" وهذا لو نقل عن غيره لجعل مذهبًا فكيف لا يتمسك به وقال عبد الواحد بن زيد أجمعت العلماء على أنه لَيْسَ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ منها فجعله إجماعًا وما نقل من هذا الجنس عن الفقهاء المتورعين وعن علماء الآخرة أكثر من أن يحصى]

Çünkü Bişr b. el-Hāris'in üzerine Ebū Tālib el-Mekkī rivāyet ettiği kelāmdan yaʿnī nakl olunan rivāyette İmām Süfyān-ı Sevrī demiş ki "Kim ki namāzında huşūʿ etmezse onun namāzı fāsid olur." Ve dahi Hasen-i Basrī'nin üzerine rivāyet olunmuş ki kendisi dahi demiş ki "Beher namāz ki ona kalb hāzır olmaz, o namāz ʿukūbete esraʿdır." Ve dahi Muʿāz b. Cebel'in üzerine mervīdir ki "Kim ki namāzında yemīn ve yesārında bulunanları ʿamden bilir ise onun namāzı yoktur" demiş. Ve dahi müsned olarak mervīdir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ لَهُ سُدُسُهَا وَلَا عُشْرُهَا وَإِنَّمَا يُكْتَبُ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا عَقَلَ مِنْهَا"[191] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "ʿAle't-tahkīk bir ʿabd vardır ki kıldığı namāzın südüsü ona yazılmaz belki ʿöşrü bile yazılmaz; namāzından ʿabd için yazılan ancak ʿakl ettiğidir." Ve onun gayrından bu haber nakl olunmuş olsaydı mezheb olurdu ve nice bununla temessük olunmaz. Ve dahi ʿAbdulvāhid b. Zeyd demiş ki

---

191 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/298, no: 3527; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/169; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/295.

"ᶜUlemāᵓ icmāᶜ etmişler ki ᶜabd için namāzından taᶜakkul ettiği nesneden ziyāde bir şey yazılmaz." İşte onu icmāᶜ etmiştir. Ve'l-hāsıl fukahā-i müteverriᶜīn ve ᶜulemā-i āhiretin üzerine bu cinsten menkūl bulunan ahbār hadd-i ihsādan hāric ve efzūndur.

[والحق الرجوع إلى أدلة الشرع والأخبار والآثار ظاهرة في هذا الشرط إلا أن مقام الفتوى في التكليف الظاهر يتقدر بقدر قصور الخلق فلا يمكن أن يشترط على الناس إحضار القلب في جميع الصلاة فإن ذلك يعجز عنه كل البشر إلا الأقلين وإذا لم يمكن اشتراط الاستيعاب للضرورة فلا مرد له إلا أن يشترط منه ما يطلق عليه الاسم ولو في اللحظة الواحدة وأولى اللحظات به لحظة التكبير فاقتصرنا على التكليف بذلك ونحن مع ذلك نرجو أن لا يكون حال الغافل في جميع صلاته مثل حال التارك بالكلية فإنه على الجملة أقدم على العمل ظاهرًا وأحضر القلب لحظة وكيف لا والذي صلى مع الحدث ناسيًا صلاته باطلة عند الله تعالى ولكن له أجر ما يحسب فعله وعلى قدر قصوره وعذره ومع هذا الرجاء فيخشى أن يكون حاله أشد من حال التارك وكيف لا والذي يحضر الخدمة ويتهاون بالحضرة ويتكلم بكلام الغافل المستحقر أشد حالًا من الذي يعرض عن الخدمة وإذا تعارض أسباب الخوف والرجاء وصار الأمر مخطرا في نفسه فإليك الخيرة بعده في الاحتياط والتساهل ومع هذا فلا مطمع في مخالفة الفقهاء فيما أفتوا به من الصحة مع الغفلة فإن ذلك من ضرورة الفتوى كما سبق التنبيه عليه]

Ve hakk odur ki edille-i şerᶜiyyeye rücūᶜ etmektir. Ve bu şartta olan ahbār ve āsār zāhir ve bedīdārdırlar, ammā teklīf-i zāhirde makām-ı fetvā halkın kusūru kadrince takdīr olunur. Namāzın cemīᶜisinde huzūr-ı kalbin iştirātı mümkin değildir, zīrā ki şirzime-i kalīlenin mā-ᶜadāsından kāffe-i beşer ondan ᶜāciz ve kāsırlardır. Ve bu zarūret için çün o sūretle iştirātı mümkin olmaz, ona ism-i huzūr-ı kalb ıtlāk olunur. Bir cüzᵓe şartın redd etmesinden gayrı onun bir çāresi kalmaz velev ki bir lahza ola. Ve lahzātın en ziyāde evlāsı dahi lahza-i tekbīr olmakla biz onun üzerine teklīfin iktisārını münāsib gördük ve bununla berāber Allāh'tan recāᵓ ederiz ki cemīᶜ-i salātında gāfil olan kimsenin hāli namāzı külliyen terk eden bī-namāzın hāli gibi olmaya, zīrā ki fiᶜl üzerine ᶜale'l-cümle ikdām edip ve bir lahzada dahi kalbi ihzār etti ve nice olmaya o hāl ile ki maᶜa'l-hads sehv ve ferāmūşī ile kılınmış olan namāz

ᶜindallāh makbūl değil iken onu kılan ādeme onun fiᶜli kadrince ve ᶜözr ve kusūru mikdārınca bir ecr vardır. [85] Ve dahi bu recāᵓ ile berāber bir korkumuz vardır ki o gāfilin hāli külliyyen namāzı terk eden ādemin hālinden eşedd ola ve nice olmaya, zīrā ki hizmete hāzır olup hazrete tehāvün ve gāfil-i müstahkarın kelāmı ile tekellüm eden kimsenin hāli külliyyen hizmetten iᶜrāz eden kimsenin hālinden eşeddir ve esbāb-ı havf u recā yekdīgerine muᶜārız olup fī nefsihi emr hatarlı olunca artık ihtiyāt ve tesāhül emrinde hīre senindir, yaᶜnī onda sen muhayyersin, dilersen ihtiyātta bulun ve dilersen tesāhülde ol. Maᶜa-hāzā yaᶜnī bununla berāber ki maᶜa'l-gaflet namāzın sıhhatine fukahānın verdikleri fetvānın muhālefetine bir matmaᶜ yoktur, çünkü mesbūk olan tenbīh mūcibince o iftāᵓ ancak zarūret-i fetvādandır.

[ومن عرف سر الصلاة علم أن الغفلة تضادها ولكن قد ذكرنا في باب الفرق بين العلم الباطن والظاهر في كتاب قواعد العقائد أن قصور الخلق أحد الأسباب المانعة عن التصريح بكل ما ينكشف من أسرار الشرع فلنقتصر على هذا القدر من البحث فإن فيه مقنعًا للمريد الطالب لطريق الآخرة وأما المجادل المشغب فلسنا نقصد مخاطبته الآن وحاصل الكلام أن حضور القلب هو روح الصلاة وأن أقل ما يبقى به رمق الروح الحضور عند التكبير فالنقصان منه هلاك وبقدر الزيادة عليه تنبسط الروح في أجزاء الصلاة وكم من حي لا حراك به قريب من ميت فصلاة الغافل في جميعها إلا عند التكبير كمثل حي لا حراك به نسأل الله حسن العون]

Ve kim ki namāzın sırrını anlamıştır, bilir ki gaflet onun zıddıdır; velākin biz kavāᶜidü'l-ᶜakāidin kitābında ᶜilm-i bātın ile ᶜilm-i zāhirin beynlerinde olan farkın beyānı mebāhisinde zikr etmiştik ki halkın kusūr-ı fehmleri esrār-ı şerᶜden her bir münkeşif olan sırrın tasrīhine o dahi esbāb-ı māniᶜanın birisi olmuştur. Bināberīn bu bahsten dahi bu kadarın üzerine iktisār edelim, zīrā ki onda tarīk-i āhirete tālib olan mürīde kanāᶜat verecek kadar beyān vardır, ammā mücādil-i müşāgıb için egerçi mezīd-i bahs īcāb eder etse de fakat biz şimdi onun muhātabasını kasd etmemişiz. Hāsıl-ı kelām huzūr-ı kalb namāzın rūhudur ve māye-i hayātıdır ve onunla ramak-ı rūh bākī kalan en ekall cüzᵓü ancak tekbīr-i iftitāh cüzᵓüdür ki huzūr-ı kalb ile mukterin olan cüzᵓdür ve eger o cüzᵓ dahi ramaktan hālī ve namāz ondan noksān kalır ise artık o nok-

sān helāktir ve o cüzᵓ üzerine her ne kadar ki ramak-ı hayāt ve rūh ziyāde olur ise o namāzın eczāsında dahi rūh o kadar münbasit olur. Ve nice harekesiz zī-rūh ādem vardır ölü kimseden karībdir, netīcesi tekbīrin mā-ᶜadāsından cemīᶜ-i eczāsı gafletle edāᵓ kılınan namāz harekesiz bir hayya benzer. Kaldı ki biz Zāt-ı Zü'l-Celāl'den hüsn-i iᶜāneyi dileriz.

Beyānu'l-Maᶜāni'l-Bātıne

[بيان المعاني الباطنة]

[بيان المعاني الباطنة التي تتم بها حياة الصلاة إعلم أن هذه المعاني تكثر العبارات عنها ولكن يجمعها ست جمل وهي حضور القلب والتفهم والتعظيم والهيبة والرجاء والحياء فلنذكر تفاصيلها ثم أسبابها ثم العلاج في اكتسابها]

Ve namāzın dirlik ve hayātı onunla tamām olunan maᶜānī-i bātıne ise o dahi egerçi beyānında ᶜibārāt çoklaşır, ammā sen onu yaᶜnī o maᶜānī-yi böylece bil ki onu altı cümle cemᶜ eder ki birincisi huzūr-ı kalb ve ikincisi tefhīm yaᶜnī maᶜānī anlamak ve üçüncüsü taᶜzīm ve dördüncüsü heybet ve beşincisi recāᵓ ve altıncısı hayādır. İşte bu cümlelerle o maᶜānī müctemiᶜ olurlar. İmdi biz onun tefāsīlini zikr edelim sonra esbābını zikr edelim sonra iktisāblarında muktezī olan ᶜilācı zikr edelim.

[أما التفاصيل]

Onun tefāsīli ise

[فالأول حضور القلب ونعني به أن يفرغ القلب عن غير ما هو ملابس له ومتكلم به فيكون العلم بالفعل والقول مقرونا بهما ولا يكون الفكر جائلا في غيرهما ومهما انصرف في الفكر عن غير ما هو فيه وكان في قلبه ذكر لما هو فيه ولم يكن فيه غفلة عن كل شيء فقد حصل حضور القلب ولكن التفهم لمعنى الكلام أمر وراء حضور القلب فربما يكون القلب حاضرًا مع اللفظ ولا يكون حاضرًا مع معنى اللفظ فاشتمال القلب على العلم بمعنى اللفظ هو الذي أردناه بالتفهم وهذا مقام يتفاوت الناس فيه إذ ليس يشترك الناس في تفهم المعاني للقرآن والتسبيحات وَكَمْ مِنْ مَعَانٍ لَطِيفَةٍ يَفْهَمُهَا الْمُصَلِّي فِي أثناء الصلاة ولم يكن قد خطر بقلبه ذلك قبله ومن هذا الوجه كانت الصلاة ناهية عن الفحشاء والمنكر فإنها تفهم أمورًا تلك الأمور تمنع

عن الفحشاء لا محالة]

Birincisi ānifü'l-beyān huzūr-ı kalbdir. Huzūr-ı kalbden bizim murādımız odur ki onunla mülābis ve mütekellim olduğu emr ve kelāmın gayrısından gönlünü boş ve fārig etmektir, zīrā ki o vaktte onun ᶜameli fiᶜl ve kavlinde mülābisi bulunduğu emr ve mütekellim olduğu kelāma makrūn olur, yaᶜnī fikri dīger bir şeyde cevelān etmeyip mülābisi bulunduğu emr ve onunla mütekellim bulunduğu kelāmın gayrısından munsarıf oldukça ve içinde bulunduğu emr ve hāle dahi onun kalbinde bir zikr bulunup hīçbir şeyde onun bir gafleti olmazsa o vaktte huzūr-ı kalb hāsıl olmuş olur. Ammā maᶜānī-i kelāmın fehmi o dahi bir emr-i āherdir ki huzūr-ı kalbin verāsında bir emrdir. Ve ola ki kalbi bir lafz ile hāzır olup da maᶜnā lafz ile hāzır olmaz işte bu maᶜānī-i elfāza kalbin iştimāli tefehhüm olup ve tefehhümden bizim murādımız dahi odur. Bu fehm-i maᶜnā bir makāmdır ki nās onda mütefāvitlerdir, zīrā ki maᶜānī-i Kurᵓān ve tesbīhātta nās müşterek değillerdir, nice musallī vardır ki namāzı esnāsında nice bir maᶜānī-i latīfe anlar ki başka bir vaktte o maᶜānī onun kalbine hutūr etmemiştir. Ve fahşāᵓ ve münkerden namāzın nehyi dahi bu yüzdendir, zīrā ki bir maᶜānī-i latīfeyi anlatır ki o maᶜānī maᶜrifeti lā-mahāle fahşādan menᵓ eder. [86]

[وأما التعظيم فهو أمر وراء حضور القلب والفهم إذ الرجل يخاطب عبده بكلام هو حاضر القلب فيه ومتفهم لمعناه ولا يكون معظمًا له فالتعظيم زائد عليهما]

Ve taᶜzīm ise o dahi huzūr-ı kalb ve fehm-i maᶜānī mā-verālarındadır, zīrā ona ādem kendi kölesiyle kalbi hāzır olduğu hālde tekellüm edip ve maᶜānī-i kelāmı dahi anlar ve köleye muᶜazzim olmaz. Ve bu sūrette maᶜlūm oldu ki taᶜzīm dahi huzūr-ı kalb ve fehm-i maᶜnāya zāiddir. Ve musallīye ᶜinde'l-münācāti ve fehmi'l-maᶜnā taᶜzīm vācib ve lāzımdır.

[وأما الهيبة فزائدة على التعظيم بل هي عبارة عن خوف منشؤه التعظيم لأن من لا يخاف لا يسمى هائبًا والمخافة من العقرب وسوء خلق العبد وما يجري مجراه من الأسباب الخسيسة لا تسمى مهابة بل الخوف من السلطان المعظم يسمى مهابة والهيبة خوف مصدرها الإجلال]

Ve heybet ise o dahi taᶜzīmin mā-verāsıdır ki taᶜzīmden mütevellid

ve nāşī bir havftır ve ondan ᶜibārettir, zīrā havfı olmayan kimseye hāib denilmez, fakat ashāb-ı celālden husūle gelen havfa ıtlāk olunmuştur, çünkü hayye ve ᶜakrebden ve ᶜabdin sū-i hulukundan ve bunların mecrālarında cārī olan esbāb-ı hasīseden husūle gelen havf için mehābet denilmez, ammā sultān-ı muᶜazzamdan olan korkuluk için mehābet denilir. Ve'l-hāsıl heybet bir korkudur ki iclālden sādır olur.

[وأما الرجاء فلا شك أنه زائد فكم من معظم ملكًا من الملوك يهابه أو يخاف سطوته ولكن لا يرجو مثوبته والعبد ينبغي أن يكون راجيًا بصلاته ثواب الله عز وجل كما أنه خائف بتقصيره عقاب الله عز وجل]

Ve recāˀ ise lā-şekk o dahi taᶜzīme zāid bir hāldir, zīrā ki nice ādem vardır ki mülūkun birisinden havf edip taᶜzīm eder ve saltanatından mehābeti olur ve satvetinden dahi korkar, ammā ondan bir ihsān ve nefᶜ ve fāideyi recā ve ümīd etmez. Ve musallī ise onun taksīrātı sebebi ile ᶜikāb-ı Bārī'den havf ettiği gibi, onun namāzı vesīlesiyle sevāb-ı Bārī recāˀ etmesi dahi gerektir.

[وأما الحياء فهو زائد على الجملة لأن مستنده استشعار تقصير وتوهم ذنب ويتصور التعظيم والخوف والرجاء من غير حياء حيث لا يكون توهم تقصير وارتكاب ذَنْبٍ]

Ve hayāˀ ise yaᶜnī utanmak ve mahcūb ve şermsār bulunmak ise o dahi bu cümlenin üzerine zāiddir, çünkü onun müstenedi bir taksīrin istişᶜārı ve bir zenbin tevehhümüdür. Ve hayā bulunmaksızın taᶜzīm ve havf ve recā bulunmaları mutasavverdir, zīrā olur ki bir ādem mülūkun birisinden havf ve recā ederek taᶜzīm eder, ammā onun irtikāb-ı zenb ve vukūᶜ-ı taksīrinin tevehhümü olmadığından onun bir utanmak ve ondan bir şermsārlığı olmaz.

[وأما أسباب هذه المعاني الستة فاعلم أن حضور القلب سببه الهمة فإن قلبك تابع لهمتك فلا يحضر إلا فيما يهمك ومهما أهمك أمر حضر القلب فيه شاء أم أبى فهو مجبول على ذلك ومسخر فيه والقلب إذا لم يحضر في الصلاة لم يكن متعطلا بل جائلا فيما الهمة مصروفة إليه من أمور الدنيا فلا حيلة ولا علاج لإحضار القلب إلا بصرف الهمة إلى الصلاة والهمة لا تنصرف إليها ما لم يتبين أن

الغرض المطلوب منوط بها وذلك هو الإيمان والتصديق بأن الآخرة خير وأبقى وأن الصلاة وسيلة إليها فإذا أضيف هذا إلى حقيقة العلم بحقارة الدنيا ومهماتها حصل من مجموعها حضور القلب في الصلاة وبمثل هذه العلة يحضر قلبك إذا حضرت بين يدي بعض الأكابر ممن لا يقدر على مضرتك ومنفعتك فإذا كان لا يحضر عند المناجاة مع ملك الملوك الذي بيده الملك والملكوت والنفع والضر فلا تظنن أن له سببًا سوى ضعف الإيمان فاجتهد الآن في تقوية الإيمان وطريقه يستقصى في غير هذا الموضع]

Ve bu maᶜānī-i sittenin esbābı ise o dahi böylece bil ve āgāh ol ki huzūr-ı kalbin sebebi himmettir, zīrā ki senin kalbin himmetine tābiᶜdir, sana mühimm olmayan nesnede kalbin hāzır olmaz ve sana mühimm bir şey oldukça ister istemez kalbin ona hāzır olur, çünkü bunun üzerine mecbūl ve onda müsahhardır. Ve namāzda çün hāzır olmaz, müteᶜattıl kalmaz, varıp umūr-ı dünyāviyyeden olup senin himmetin ona masrūf bulunan nesnede cevelān eder. Ve namāza ihzār-ı kalb için ona sarf-ı himmeten gayrı bir hīle ve ᶜilāc yoktur ve onunla garaz-ı matlūb bilinmedikçe himmet ona munsarıf olmaz ki o garaz īmāndır Ve dünyādan āhiret hayr ve ebkā olduğuna iᶜtikād ve tasdīk eylemektir ve namāz dahi āhirete vesīle idüğüne cezm ve yakīn etmektir. İşte bunun ᶜilmi dünyānın hakāretine ve mühimmātının hasāsetine hāsıl olan ᶜilmin hakīkatine izāfe olunursa bunların mecmūᶜundan namāzda huzūr-ı kalb hāsıl olur. Ve bu gibi ᶜilletle senin menfaᶜat ve mazarratına kudreti olmayan baᶜzı ekābirin huzūrlarında bulunduğun hālde kalbin hāzır olur. Ve çün senin kalbin onun yed-i kudret ü satvetinde mülk ve melekūt ve nefᶜ ve zarar bulunan melikü'l-mulūkun hīn-i münācātında hāzır olmaz, onun ᶜadem-i huzūru için zaᶜīf īmāndan gayrı ona dīger bir sebeb bulunduğu zann etme. Muhakkak onu zaᶜf-ı īmāndan bil de īmānın takviyesine çalış, cehd eyle ve tarīkinin itmām-ı maᶜrifeti bu mevziᶜden gayrı dīger bir mevziᶜde hāsıl olur.

[وأما التفهم فسببه بعد حضور القلب إدمان الفكر وصرف الذهن إلى إدراك المعنى وعلاجه ما هو علاج إحضار القلب مع الإقبال على الفكر والتشمر لدفع الخواطر وعلاج دفع الخواطر الشاغلة قطع موادها أعني النزوع عن تلك الأسباب

التي تنجذب الخواطر إليها وما لم تنقطع تلك المواد لا تنصرف عنها الخواطر فمن أحب شيئًا أكثر ذكره فذكر المحبوب يهجم على القلب [٨٧] بالضرورة فلذلك ترى [أن] من أحب غير الله لا تصفو له صلاة عن الخواطر]

Ve tefehhümün sebebi ise o dahi baᶜde huzūri'l-kalb idāme-i fikr ve idrāk-i maᶜānīye zihnin sarfıdır ki onun ᶜilācı defᶜ-i havātıra teşemmür ve fikrin üzerine ikdām ve ikbāl etmekle berāber ihzār-ı kalbin ᶜilācıdır. Ve havātır-ı şāgıle defᶜinin ᶜilācı dahi māddelerinin katᶜıdır, yaᶜnī ona havātır cezb olunan umūrun esbābından çıkıp hurūc etmektir ki o māddeler münkatıᶜ olmadıkça onlardan havātır munsarıf olmazlar, zīrā kim ki bir nesneyi sever, onu çokça zikr eder ve mahbūbun zikri bi'z-zarūre kalb üzerine hücūm eder. Ve bunun için görürsün ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısını seven kimseye havātırdan sāfī ve hālis bir namāz bulunmaz.

[وأما التعظيم فهي حالة للقلب تتولد من معرفتين إحداهما معرفة جلال اللّٰهِ عز وجل وعظمته وهو من أصول الإيمان فإن من لا يعتقد عظمته لا تذعن النفس لتعظيمه الثانية معرفة حقارة النفس وخستها وكونها عبدا مسخرا مربوبا حتى يتولد من المعرفتين الاستكانة والانكسار والخشوع لله سبحانه فيعبر عنه بالتعظيم وما لم تمتزج معرفة حقارة النفس بمعرفة جلال الله لا تنتظم حالة التعظيم والخشوع فإن المستغني عن غيره الآمن على نفسه يجوز أن يعرف من غيره صفات العظمة ولا يكون الخشوع والتعظيم حاله لأن القرينة الأخرى وهي معرفة حقارة النفس وحاجتها لم تقترن إليه]

Ve dahi taᶜzīmin sebebi ise o dahi kalbe bir hālettir ki iki maᶜrifetten mütevellide olur: Birinci maᶜrifet odur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜazamet ve celālinin maᶜrifetidir. O dahi usūl-i īmāndandır, zīrā ki onun ᶜazametini bilmeyen nefs onun ᶜazametini bilip ona iᶜtikād etmeyince ona izᶜān ve inkıyād etmez. Ve ikinci maᶜrifet o maᶜrifettir ki kendi nefsinin hakāret ve hisseti ve bir ᶜabd-i müsahhar u merbūb olduğunun maᶜrifetidir. İşte bu iki maᶜrifet insāna hāsıl olup yekdīgeriyle imtizāc eylerse onlardan istikāne ve inkisār ile nefs-i insānda bir huşūᶜ ve huzūᶜ mütevellid olur ki buna taᶜzīm taᶜbīr olunur. Ve hakāret-i nefsin maᶜrifeti Celālullāhın maᶜrifeti ile mümtezic olmayınca huşūᶜ ve taᶜzīm hāleti muntazım olmaz, zīrā ki nefsine emīn ve gayrısından müstagnī bulunan kimse onun

gayrısından sıfat-ı ᶜazameti bilmek cāizdir, maᶜa-hāzā onun hāli huşūᶜ ve taᶜzīm olmaz, çünkü karīne-i uhrā yaᶜnī nefsinin hakāreti ve ihtiyācı maᶜrifeti o maᶜrifete munzamm olmamıştır.

[وأما الهيبة والخوف فحالة للنفس تتولد من المعرفة بقدرة الله وسطوته ونفوذ مشيئته فيه مع قلة المبالاة به وأنه لو أهلك الأولين والآخرين لم ينقص من ملكه ذرة هذا مع مطالعة ما يجري على الأنبياء والأولياء من المصائب وأنواع البلاء مع القدرة على الدفع على خلاف ما يشاهد من ملوك الأرض وبالجملة كلما زاد العلم بالله زادت الخشية والهيبة وسيأتي أسباب ذلك في كتاب الخوف من ربع المنجيات]

Ve heybet ve havfın esbābı ise o dahi nefse mütevellid bir hālettir ki kudret-i ilāhiyye ve satvet ve nüfūz-ı meşīᵓetin maᶜrifetinden tevellüd eder, yaᶜni Zāt-ı Zü'l-Celāl'in mülūk-i zemīnden müşāhede olunan ahvālin hilāfetinde bir kudret-i ᶜazīme ve satvet-i kāhiresi olup onun her bir şeyde dilediği gibi meşīᵓeti nāfiz olduğu ve bir nesneye ihtiyāc ve mübālātı olmayıp evvelīn ve āhirīn hālik olsalar onun mülkünden bir zerre kadar noksān olmayacağı keyfiyyātını bilip anlamasıyla beraber defᶜine kudreti var iken enbiyāᵓ ve evliyāsına envāᶜ-ı belā ve mesāibden cārī olmuş olan umūrun mütālaᶜasından nefs-i insāna mütevellid olan hālettir ki rubᶜ-ı münciyātta kitābu'l-havfta bunun esbābı beyān ve tavzīh olunacaktır. Ve'l-hāsıl Zāt-ı Zü'l-Celāl'e insānın ᶜilmi müzdād oldukça onun heybet ve haşyeti dahi müzdād olur demektir.

[وأما الرجاء فسببه معرفة لطف الله عز وجل وكرمه وعميم إنعامه ولطائف صنعه ومعرفة صدقه في وعده الجنة بالصلاة فإذا حصل اليقين بوعده والمعرفة بلطفه انبعث من مجموعهما الرجاء لا محالة]

Ve dahi recānın sebebi ise o dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in lutf ve kerem ve ᶜamīm-i inᶜām ve letāif-i sunᶜ ve namāz ile cennetin vaᶜdini bilip tasdīk etmektir, yaᶜnī bunların maᶜrifeti recāya sebebdir. Çün vaᶜdine yakīn ve lutf ve kerem ve ᶜamīm-i inᶜām ve letāif-i sunᶜuna maᶜrifet-i tāmme hāsıl olur, lā-mahāle onların mecmūᶜlarından recāᵓ hāleti münbaᶜis olur demektir.

[وأما الحياء فباستشعاره التقصير في العبادة وعلمه بالعجز عن القيام بعظيم حق

الله عز وجل ويقوى ذلك بالمعرفة بعيوب النفس وآفاتها وقلة إخلاصها وخبث دخلتها وميلها إلى الحظ العاجل في جميع أفعالها مع العلم بعظيم ما يقتضيه جلال الله عز وجل والعلم بأنه مطلع على السر وخطرات القلب وإن دقت وخفيت وهذه المعارف إذا حصلت يقينا انبعث منها بالضرورة حالة تسمي الحياء]

Ve hayānın sebebi ise o dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in hakk-ı ᶜazīmine kıyām etmekte olan ᶜaczini bilmek ve ᶜiyādette dahi taksīrini istişᶜār eylemektir. Ve bu hālet, nefsinin ᶜuyūb ve āfāt ve kıllet-i ihlās ve hubs-i dıhleti ile kāffe-i efᶜālinden hatt-ı ᶜācile olan meylinin maᶜrifetiyle kavī olur ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl onun sırrına muttaliᶜ olup her ne kadar dakīk ve hafī olur ise olsun onun kalbine hutūr eden havātıra vākıf ve āgāh olduğu maᶜrifeti ile Celālullāh muktezī olduğu nesneyi ᶜazīm idüğü ᶜilmi o hāli takviye eyler. Ve çün bu maᶜārif yakīnen hāsıl olur, bi'z-zarūre ondan hāsıl olan hālet hayāᵓ tesmiye olunur.

[فهذه أسباب هذه الصفات وكل ما طلب تحصيله فعلاجه احضار سببه ففي معرفت السبب [٨٨] معرفة العلاج ورابطة جميع هذه الأسباب الإيمان واليقين أعني به هذه المعارف التي ذكرناها ومعنى كونها يقينًا انتفاء الشك واستيلاؤها على القلب كما سبق في بيان اليقين من كتاب العلم وبقدر اليقين يخشع القلب]

İşte bu sıfātın esbābı bunlardır. Ve her ne ki tahsīli taleb olunursa onun ᶜilācı sebebinin ihzārıdır ki maᶜrifete ᶜilāc sebebin maᶜrifetindedir. Ve bu esbābın rābıtası īmān ve yakīndir, yaᶜnī bizim bu zikr ettiğimiz maᶜārifin bağı īmān ve yakīndir. Ve yakīn olmaklığı maᶜnāsı onda şekkin intifāsı ve o maᶜārif kalbin üzerine istilāsıdır, nitekim kitābu'l-ᶜilmde yakīn beyānında zikri sebkat etti. Ve kalbin huşūᶜu yakīn kadrincedir.

[ولذلك قالت عائشة رضي الله عنها كان رسول الله صلى الله عليه وسلم "يُحَدِّثُنَا وَنُحَدِّثُهُ فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ كَأَنَّهُ لَمْ يَعْرِفْنَا وَلَمْ نَعْرِفْهُ"]

Ve Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā "كان رسول الله صلى الله عليه وسلم "يُحَدِّثُنَا وَنُحَدِّثُهُ فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ كَأَنَّهُ لَمْ يَعْرِفْنَا وَلَمْ نَعْرِفْهُ"[192] buyurduğu kelām dahi onun içindir. Bu hadīsin terce-

192 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/294.

me ve şerhi bālāda zikr olunmuştur, tekrārına hācet yoktur.

[وَقَدْ رُوِيَ أَنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ أَوْحَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا مُوسَى إِذَا ذَكَرْتَنِي فَاذْكُرْنِي وَأَنْتَ تَنْتَفِضُ أَعْضَاؤُكَ وَكُنْ عِنْدَ ذِكْرِي خَاشِعًا مُطْمَئِنًّا وَإِذَا ذَكَرْتَنِي فَاجْعَلْ لِسَانَكَ مِنْ وَرَاءِ قَلْبِكَ وَإِذَا قُمْتَ بَيْنَ يَدَيَّ فَقُمْ قِيَامَ الْعَبْدِ الذَّلِيلِ وَنَاجِنِي بِقَلْبٍ وَجِلٍ وَلِسَانٍ صَادِقٍ" "وَرُوِيَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَيْهِ قُلْ لِعُصَاةِ أُمَّتِكَ لَا يَذْكُرُونِي فَإِنِّي آلَيْتُ عَلَى نَفْسِي أَنَّ مَنْ ذَكَرَنِي ذَكَرْتُهُ فَإِذَا ذَكَرُونِي ذَكَرْتُهُمْ بِاللَّعْنَةِ" هذا في عاص غير غافل في ذكره فكيف إذا اجتمعت الغفلة والعصيان]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri Mūsā ᶜaleyhi's-selāma vahy etmiş ki "يَا مُوسَى إِذَا ذَكَرْتَنِي فَاذْكُرْنِي وَأَنْتَ تَنْتَفِضُ أَعْضَاؤُكَ وَكُنْ عِنْدَ ذِكْرِي خَاشِعًا مُطْمَئِنًّا وَإِذَا ذَكَرْتَنِي فَاجْعَلْ لِسَانَكَ مِنْ وَرَاءِ قَلْبِكَ وَإِذَا قُمْتَ بَيْنَ يَدَيَّ فَقُمْ قِيَامَ الْعَبْدِ الذَّلِيلِ وَنَاجِنِي بِقَلْبٍ وَجِلٍ وَلِسَانٍ صَادِقٍ"[193] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Yā Mūsā, sen eger beni zikr ettinse vücūdun titreyerek cevārih ve aᶜzan lerze-nāk olarak beni zikr eyle ve benim zikrimin ᶜindinde sen hāşiᶜ ve mutmaᵓin ol ve dahi beni zikr ettiğin vaktte senin lisānın kalbin arkasında olsun." Yaᶜnī huzūr-ı kalb ile beni zikr eyle, sanki lisānın kalbin arkasındadır ve benim huzūrumda ᶜibādete turduğun vaktte ᶜabd-i zelīlin kıyāmı gibi kıyām eyle ve korkak bir gönül ile benimle münācāt eyle ve lisān-ı sādık ile tekellüm ve münācāt eyle. Ve dahi rivāyet olunur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ona vahy etmiş ki "وَرُوِيَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَيْهِ قُلْ لِعُصَاةِ أُمَّتِكَ لَا يَذْكُرُونِي فَإِنِّي آلَيْتُ عَلَى نَفْسِي أَنَّ مَنْ ذَكَرَنِي ذَكَرْتُهُ فَإِذَا ذَكَرُونِي ذَكَرْتُهُمْ بِاللَّعْنَةِ"[194] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Sen ᶜusāt-ı ümmetine de ki beni zikr etmesinler, zīrā ki ben nefsime kasem ve īlāᵓ etmişim ki kim ki beni zikr eylerse ben dahi onu zikr ederim ve senin ümmetin günāhkārānı beni ᶜisyānlıkları hāliyle zikr ederlerse ben dahi onları laᶜnet ile zikr ederim." İşte bu hükm zikrinde gāfil olmayan ᶜāsīde olunca onun zātında gaflet ile ᶜisyānlık müctemiᶜ olan kimse nice olur.

[وباختلاف المعاني التي ذكرناها في القلوب انقسم الناس إلى غافل يتمم صلاته ولم يحضر قلبه في لحظة منها وإلى من يتمم ولم يغب قلبه في لحظة بل ربما

193 *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/55; *Cāmiᶜu'l-Ulūm ve'l-Hikem*, 2/519; 3/1291.

194 Bkz. *Kūtu'l-Kulūb*, 1/106.

كان مستوعب الهم بها بحيث لا يحس بما يجري بين يديه ولذلك لم يحس مسلم بن يسار بسقوط الاسطوانة في المسجد اجتمع الناس عليها وبعضهم كان يحضر الجماعة مدة ولم يعرف قط من على يمينه ويساره ووجيب قلب إبراهيم صلوات الله عليه وسلامه كان يسمع على ميلين وجماعة كانت تصفر وجوههم وترتعد فرائصهم وكل ذلك غير مستبعد فإن أضعافه مشاهد في همم أهل الدنيا وخوف ملوك الدنيا مع عجزهم وضعفهم وخساسة الحظوظ الحاصلة منهم حتى يدخل الواحد على ملك أو وزير ويحدثه بمهمته ثم يخرج ولو سئل عمن حواليه أو عن ثوب الملك لكان لا يقدر على الإخبار عنه لاشتغال همه به عن ثوبه وعن الحاضرين حواليه ولكل درجات مما عملوا]

Ve bizim kulūbda zikr ettiğimiz maᶜānīnin ihtilāfı ile nās iki kısma münkasım oldular ki bir kısmı gāfil gürūhudur ki kendi namāzını itmām eder, hālbuki onun kalbi bir lahzasında hāzır olmaz. Ve dīger kısmı onun kıldığı namāzın bir lahzasında kalbi gāib olmaz, belki onun ihtimāmı onunla müstevᶜib olur ki önünde cereyān eden nesneye hiss etmez, nitekim Müslim b. Yesār mescidde namāz kılarken mescidin üstüvānesi düşüp nās ona ictimāᶜ etti ve kendisi sukūtuyla hiss etmedi. Ve baᶜzıları cemāᶜate bir müddet hāzır olur da yemīninde ve yesārında bulunanları aslā bilmez. Ve İbrāhīm ᶜaleyhi's-selām gönlünün ıztırābı sedāsı iki mīl mesāfeden istimāᶜ olunurdu. Ve bir cemāᶜat dahi yüzleri sararıp ferāisleri mürteᶜid olurdu. Ve bunun kāffesi müstebᶜad ve ᶜakldan uzak değildir ki ᶜāciz ve zaᵓīf o[la]ndan hāsıl olacak fevāid cüzᵓī vü kalīl ve nahīf olan mülūk-i rūy-i zemīnin havfından ehl-i dünyānın himeminde bunun adᶜāfı müşāhede olunur, hattā ehl-i dünyānın birisi bir melik veyāhūd bir vezīrin huzūruna girer ve kendi maslahat-ı mühimmesi ile tekellüm eder de huzūrundan çıktıktan sonra onun havālīsinde bulunanların üzerlerine veyāhūd melikin lābis olduğu sevbin üzerine ondan sorulmuş olsa onun hemmi onunla meşgūl olup hem-celīs ve sevbine müştegil olamamasından nāşī o mesᵓūlün ᶜanh olan nesnenin üzerine haber vermeğe muktedir olmaz. Artık her bir kısm için kendi ᶜamellerinden dereceleri vardır.

[فحظ كل واحد من صلاته بقدر خوفه وخشوعه وتعظيمه فإن موضع نظر الله

سبحانه القلوب دون ظاهر الحركات ولذلك قال بعض الصحابة رضي الله عنهم يحشر الناس يوم القيامة على مثال هيئتهم في الصلاة من الطمأنينة والهدوء ومن وجود النعيم بها واللذة ولقد صدق فإنه يحشر كل على ما مات عليه ويموت على ما عاش عليه ويراعى في ذلك حال قلبه لا حال شخصه فمن صفات [٨٩] القلوب تصاغ الصور في الدار الآخرة وَلَا يَنْجُو إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سليم نسأل الله حسن التوفيق بلطفه وكرمه]

Ve'l-hāsıl her birinin namāzından behresi onun havf ve huşūᶜ ve taᶜzīmi mikdārıncadır, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in nazar-gāhı kulūb olup harekāt-ı zāhire değildir. Ve bunun için baᶜzu's-sahābe demiş ki namāzda olan heyᵓetleri gibi yevm-i kıyāmette nās haşr olunur ki tumeᵓnīne ve hüdūᵓ ve onunla naᶜīmin vücūd ve iltizāzı nice ise hīn-i haşrda dahi böylece olur. Ve onun bu ifādesine sıdk edip vākıᶜa mutābık söylemiştir ki her bir insān onun üzerine vefāt ettiği hāl üzere haşr olunur ve hem dahi onun üzerine yaşadığı hāl üzerine vefāt eyler ve onda kalbinin hāli mürāᶜat olunur, şahsının hāli mürāᶜat olunmaz ki dār-ı āhirette sıfāt-ı kulūbdan suver-i insāniyye isāga olunurlar ve kalb-i selīm ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e gelen ādemlerin gayrısı necāt bulamazlar, kaldı ki biz Allāh ᶜazīmü'ş-şān'dan onun lutf ve keremi ile hüsn-i tevfīki dileriz.

Beyānu'd-Devāi'n-Nāfiᶜi Fī Huzūri'l-Kalb

[بيان الدواء النافع في حضور القلب]

[بيان الدواء النافع في حضور القلب اعلم أن المؤمن لا بد أن يكون معظما لله عز وجل وخائفا منه وراجيا له ومستحييا من تقصيره فلا ينفك عن هذه الأحوال بعد إيمانه وإن كانت قوتها بقدر قوة يقينه فانفكاكه عنها في الصلاة لا سبب له إلا تفرق الفكر وتقسيم الخاطر وغيبة القلب عن المناجاة والغفلة عن الصلاة ولا يلهى عن الصلاة إلا الخواطر الواردة الشاغلة فالدواء في إحضار القلب هو دفع تلك الخواطر ولا يدفع الشيء إلا بدفع سببه]

Ve huzūr-ı kalbe nāfiᶜ olan devāᵓ ve dermānın beyānı ise o dahi onu böylece belki her bir müᵓmine lābüdd ve lāzımdır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine muᶜazzim ola ve ondan hāif ve korkak ola ve dahi ᶜamīm-i

lutf u kerem ü inᶜāmından rācī ve ümīdvār ola ve dāimā kendi taksīrinden dahi utanıp şermsār ola, çünkü şeref-i īmān ile müşerref olduktan sonra bu ahvālden infikākı olmaz. Ve bu ahvālin kuvveti onun yakinin mikdārınca olunca namāz içinde bu ahvālden infikākı için teferruk-ı fikr ve inkısām-ı hātır ve münācāttan gaybet-i kalb ve namāzda vukūᶜ-ı gafletten başka bir sebeb yoktur ve havātır-ı vāride-i şāgileden gayrı dīger birisi insānı namāzında ilhāˀ etmez. Ve hakīkat-ı hāl çün bu sūretle olunca artık huzūr-ı kalbin devāsı ancak o havātırın defᶜidir. Ve sebebi mütedeffiᶜ olmayınca bir nesne mündefiᶜ olmaz.

[فلتعلم سببه وسبب موارد الخواطر إما أن يكون أمرا خارجا أو أمرا في ذاته باطنا أما الخارج فما يقرع السمع أو يظهر للبصر فإن ذلك قد يختطف الهم حتى يتبعه ويتصرف فيه ثم تنجر منه الفكرة إلى غيره ويتسلسل ويكون الإبصار سببا للافتكار ثم تصير بعض تلك الأفكار سببا للبعض ومن قويت نيته وعلت همته لم يلهه ما جرى على حواسه ولكن الضعيف لا بد وأن يتفرق به فكره]

Ve bunun sebebi ile mevārid-i hātırın sebebi ise onu dahi öylece bilmeli ki o esbāb yā bir emr-i hāricīdirler veyāhūd onun zātında bir emr-i bātınīdir. Emr-i hāricī ise kulağa çalınıp ve basara görünür şeylerdir, zīrā göze görünen ve kulağa çalan nesne insānın hemmini derhāl kapıp götürür ve onda dahi tasarruf eder ve ondan sonra iftikārı ondan dīger şeylere müncer ve müteselsil olur ve o görmek ve işitmek iftikāra sebeb olur ve o efkārın dahi yekdīgerine sebeb olurlar. Ve kim ki niyyeti kavī ve himmeti ᶜālīdir, onun hevāsı üzere cereyān eden nesne onu ilhāˀ etmez, velākin merd-i nātüvān u zaᶜīf elbette onunla fikri dağılıp müteferrik olur.

[وعلاجه قطع هذه الأسباب بأن يغض بصره أو يصلى في بيت مظلم أو لا يترك بين يديه ما يشغل حسه ويقرب من حائط عند صلاته حتى لا تتسع مسافة بصره ويحترز من الصلاة على الشوارعوفي المواضع المنقوشة المصنوعة وعلى الفرش المصبوغة ولذلك كان المتعبدون يتعبدون في بيت صغير مظلم سعته قدر السجود ليكون ذلك أجمع للهم والأقوياء منهم كانوا يحضرون المساجد ويغضون البصر ولا يجاوزون به موضع السجود ويرون كمال الصلاة في أن لا يعرفوا من على يمينهم وشمالهم وكان ابن عمر رضي الله عنهما لا يدع في موضع الصلاة مصحفًا ولا سيفًا

إلا نزعه ولا كتابًا إلا محاه]

Ve onun ᶜilāc ve çāresi bu esbābın katᶜıdır ki gözünü mevziᶜ-i sücūdundan gayrı dīger bir yere bakmaktan menᶜ eder, hemīşe nazarı onun secde-gāhında ola veyāhūd karanlı bir hānede namāz kılar veyāhūd onun hevāsını meşgūl edecek bir şey namāz-gāhında bırakmaya ve namāz kılanda dahi bir duvara yanaşıp takarrüb ede tā ki mesāfe-i nazar geniş ve vāsiᶜ kalmaya ve yollarda ve nakşlı yerlerde ve musannaᶜ bir mekānda ve boyalı seccādelerde namāz kılmaktan dahi ihtirāz ve tehāşī ve mücānebet eyleye. Ve bunun için zümre-i müteᶜabbidīn genişliği sücūdları mikdārınca olan sagīr ve karanlı hānelerde namāz kılarlardı, tā ki o hāl ictimāᶜ-ı hemme daha ziyāde kuvvet vere. Ve onlardan zümre-i akviyāʾ mesācidlerde namāzı kılıp ammā secde-gāhlarından gayrı dīger bir yere bakmaktan ve o yeri tecāvüz ve taᶜaddī etmekten nazarlarını menᶜ ederlerdi ve yemīn ve yesārlarında bulunanlarının bilmemezliğiyle namāzın kemālini görüp reʾy ederlerdi. İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān namāz-gāhında bir mushaf veyā bir şemşīri bırakmazdı [90] ve dahi mahv etmedik bir yazı komazdı.

[وأما الأسباب الباطنة فهي أشد فإن من تشعبت به الهموم في أودية الدنيا لا ينحصر فكره في فن واحد بل لا يزال يطير من جانب إلى جانب وغض البصر لا يغنيه فإن ما وقع في القلب من قبل كاف للشغل فهذا طريقة أن يرد النفس قهرا إلى فهم ما يقرؤه في الصلاة ويشغلها به عن غيره ويعينه على ذلك أن يستعد له قبل التحريم بأن يحدد على نفسه ذكر الآخرة وموقف المناجاة وخطر المقام بين يدي الله سبحانه وهو المطلع ويفرغ قلبه قبل التحريم بالصلاة عما يهمه فلا يترك لنفسه شغلا يلتفت إليه خاطره قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعثمان بن أبي شيبة ''إِنِّي نَسِيتُ أَنْ أَقُولَ لَكَ أَنْ تُخَمِّرَ الْقِدْرَ الَّذِي فِي الْبَيْتِ'' فإنه لا ينبغي أن يكون في البيت شيء يشغل الناس عن صلاتهم فهذا طريق تسكين الأفكار]

Ve esbāb-ı bātıne ise esbāb-ı hāriceden daha ziyāde katı ve şiddetlidirler, zīrā ki evdiye-i dünyāda onunla hümūm münşaᶜib olan kimse onun fikri bir fenn-i vāhidde münhasır olmaz ve cānibden cānibe uçmaktan zāil olmaz ve menᶜ-i nazar ona bir fāide ve gınā vermez, çünkü evvelden kalbine düşen şeyʾ iştigāl-i fikrine kāfidir. Ve bu gibi derde

dūçār olan kimsenin devāʾ ve dermānı ve tarīk-i muᶜālece vü tīmārı odur ki namāzında okuduğu elfāzın maᶜānīsini fehm etmeğe nefsini kahren çevirip digeri ile iştigāl etmekten zihnini bununla meşgūl eder. Ve buna yāver ve muᶜīndir o hāl ki kable't-tahrīme yaᶜnī namāza şürūᶜ etmezden akdem buna müstaᶜidd olur da nefsi üzerine zikr-i āhireti tecdīd eder ki ahvāl ve ehvāl rūz-ı cezāyı yādına getirir ve dahi mevkif-i münācāt ve huzūr-ı Bārīde kıyām ve makāmın hatarını ve mutallaᶜın korkuluğunu dahi yād edip birle kable't-tahrīm kalbini hümūm-ı beytiyye ve umūr-ı zātiyyeden fārig eder ki namāzda iken yādına gelip fikrini işgāl edecek bir mühimm işi nefsine terk etmeye. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜOsmān b. Ebī Şeybe'ye "إِنِّي نَسِيتُ أَنْ أَقُولَ لَكَ أَنْ تُخَمِّرَ الْقِدْرَ الَّذِي فِي الْبَيْتِ"[195] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Unutup ferāmūş ettim ki hānedeki çölmeği tahmīr etmeğe sana bir emr vereyim, zīrā ki hānede nāsı namāzlarından işgāl edecek bir nesneleri kalmamak gerektir." Ve ne ki mühimm işleri var ise onu namāza girmeden evvel göreler. İşte tarīk-i teskīn-i efkār bu tarīktir.

[الأفكار فإن كان لا يسكن هوائج أفكاره بهذا الدواء المسكن فلا ينجيه إلا المسهل الذي يقمع مادة الداء من أعماق العروق وهو أن ينظر في الأمور الصارفة الشاغلة عن إحضار القلب ولا شك أنها تعود إلى مهماته وأنها إنما صارت مهمات لشهواته فيعاقب نفسه بالنزوع عن تلك الشهوات وقطع تلك العلائق فكل ما يشغله عن صلاته فهو ضد دينه وجند إبليس عدوه فإمساكه أضر عليه من إخراجه فيتخلص منه بإخراجه كما روى أنه صلى الله عليه وسلم لما لبس الخميصة التي أتاه بها أبو جهم وعليها علم وصلى بها نزعها بعد صلاته وقال صلى الله عليه وسلم "اذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي وَائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ" وأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بتجديد شراك نعله ثم نظر إليه في صلاته إذ كان جديدًا فأمر أن ينزع منها ويرد الشراك الخلق وكان صلى الله عليه وسلم قد احتذى نعلًا فأعجبه حسنها فسجد وقال "تَوَاضَعْتُ لِرَبِّي عَزَّ وَجَلَّ كَيْ لَا يَمْقُتَنِي" ثم خرج بها فدفعها إلى أول سائل لقيه ثم أمر عليًا رضي الله عنه أن يشتري له نعلين سبتيتين جرداوين فلبسهما وكان صلى الله عليه وسلم في يده خاتم من ذهب قبل التحريم وكان على المنبر فرماه وقال "شَغَلَنِي هَذَا نَظْرَةً إِلَيْهِ وَنَظْرَةً إِلَيْكُمْ"]

195 Ebū Dāvūd, Menāsik, 93, no: 2030.

Ve eger onun hāic-i fikri bu devā-i müsekkin ile durup sākin olmazsa artık onu mādde-i ᶜilleti damarların dibinden koparıp kökünü kamᶜ ve kalᶜ eden ᶜilāc-i müshilden gayrı bir nesne sağ edip necāt etmez, o ᶜilāc dahi budur ki ihzār-ı kalbden onu meşgūl eden umūr-ı sārifeye bakmaktır. Ve bī-şekk ve şübhe onlar mühimmātına ᶜāid şeylerdir ve onların mühimm oldukları ancak ārzū ve şehevātıyladır, lāzım gelir ki nefsini o şehevātın nezᶜ ve ihrācıyla muᶜākabe ede ve o ᶜālāyıkı kesip katᶜ ede. Ve her ne ki onu namāzından meşgūl eder, o nesne onun dīninin zıddır ve ᶜadüvvullāh olan iblīs-i laᶜīnin leşkeridir. Ve onun imsāki nefsine zararı ihrācından daha ziyāde artıktır, iyisi odur ki nefsini onun ihrācıyla tahlīs ede, nitekim rivāyet olunmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz, Ebū Cehm ona getirdiği ᶜalemli hamīsayı giyip namāz kılınca namazı hitāmından sonra onu nezᶜ edip soymuş ve dahi "اذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي وَائْتُونِي بِأَنْبَجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ"[196] buyurmuştur ki hulāsai meʾāl-i şerīfi: "Bunu Ebū Cehm'e götürünüz ve bana Ebū Cehm'in enbecāniyyesini getiriniz, zīrā ki beni ānifen namāzımdan ilhāʾ etti." Ve dahi naᶜlinin bağı tecdīnine emr edip ve çün tecdīd olundu ve namāz kılarken ona yeni olduğu haysiyyetle nazar etti. O bağın nezᶜi ile ᶜatīk ve eski olan bağının iᶜādesine emr ve fermān eyledi. Ve dahi güzelce bir naᶜli giyip hüsnünü beğenince secde buyurup "تَوَاضَعْتُ لِرَبِّي عَزَّ وَجَلَّ كَيْ لَا يَمْقُتَنِي"[197] buyurup o naᶜl ile mescidden çıkıp en evvel karşısına rāst gelen sāile verip tasadduk etti ki buyurduğu hadīsin hulāsa-i meʾāli dahi: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tevāzuᶜ ettim ki beni bugz eylemeye" demektir. Ve ondan sonra Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu ᶜanhuya emr etti ki ona sebtāvī ve cerdāvī olarak iki naᶜl satın ala dahi onları giydi. Kable't-tahrīm bir hātem-i zer vār idi, minber üstünde iken onu parmağından çıkarıp attı, [91] "شَغَلَنِي هَذَا نَظْرَةً إِلَيْهِ وَنَظْرَةً إِلَيْكُمْ"[198] diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Bu beni meşgūl etti ki bir kerre ona ve bir kerre size nazar ediyorum." Ve bu ᶜibāre ile atmasının sebebini beyān buyurdu.

196 Buhārī, Salāt, 14, no: 373; Müslim, Mesācid, 61.
197 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/173.
198 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/432.

[روي أن أبا طلحة صلى في حائط وفيه شجر فأعجبه دبسي طار في الشجر يلتمس مخرجًا فأتبعه بصره ساعة ثم لم يدركم صلى فذكر لرسول الله صلى الله عليه وسلم ما أصابه من الفتنة ثم قال يا رسول الله هو صدقة فضعه حيث شئت وعن رجل آخر أنه صلى في حائط له والنخل مطوقة بثمرها فنظر إليها فأعجبته ولم يدر كم صلى فذكر ذلك لعثمان رضي الله عنه وقال هو صدقة فاجعله في سبيل الله عز وجل فباعه عثمان بخمسين ألفًا فكانوا يفعلون ذلك قطعًا لمادة الفكر وكفارة لما جرى من نقصان الصلاة]

Ve dahi rivāyet olunur ki Ebū Talha hazretleri onun bir mülk bāgçesinde namāz kılarken ağaçtan ağaca uçup mahrec arar bir dübsīye gözü ilişti. Ve bir sāᶜat mikdārı onun nazarı o kuşa mütetebbiᶜ olmakla kıldığı namāzın ᶜaded-i rekeᶜātını unuttu ki kaç rekᶜat namāz kıldığı yādına ve hātırına gelmez oldu. Ve çün bu vākıᶜasını ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize zikr etti: "Yā Resūlallāh, benim o bāgçem sadakadır, dilediğin yere koy!" diye katᶜ-ı mādde-i iftikār ve cebr-i noksān-ı namāz ve keffāre-i zenb olmak üzere o bāgçeyi sadakaten verdi. Dübsī kumruya benzer bir kuştur ki Fārisīde mūsīce derler. Ve dahi mervīdir ki başka bir ādemin dahi hāitle muhāt bir hurmā ağaçları bāgında namāz kılarken ve onun hurmā ağaçları semeresi ile mutavvak bulunduklarından o ağaçlara bakıp onlar beğendi ve fikri onunla meşgūl olunca kaç rekᶜat namāz kıldığını unutup ferāmūş etti. Gidip bu keyfiyyeti Hazret-i ᶜOsmān ᶜaleyhi'r-rıdvāna zikr edip ve "Bu bāg sadakadır, Allāh yoluna koy" diye tasadduk ettikte, Hazret-i ᶜOsmān onu elli bin ile sattı. İşte selef-i sālihīn mādde-i fikrin katᶜına ve cārī olan noksān-ı salavātın keffāresine böylece muᶜāmeleler ederlerdi.

[وهذا هو الدواء القامع لمادة العلة ولا يغني غيره فأما ما ذكرناه من التلطف بالتسكين والرد إلى فهم الفكر فذلك ينفع في الشهوات الضعيفة والهمم التي لا تشغل إلا حواشي القلب فأما الشهوة القوية المرهقة فلا ينفع فيها التسكين بل لا تزال تجاذبها وتجاذبك ثم تغلبك وتنقضي جميع صلاتك في شغل المجاذبة ومثاله رجل تحت شجرة أراد أن يصفو له فكره وكانت أصوات العصافير تشوش عليه فلم يزل يطيرها بخشبة في يده ويعود إلى فكره فتعود العصافير فيعود إلى التنفير بالخشبة فقيل له إن هذا أسير السواني ولا ينقطع فإن أردت الخلاص فاقطع

الشجرة فكذلك شجرة الشهوات إذا تشعبت وتفرعت أغصانها انجذبت إليها الأفكار انجذاب العصافير إلى الأشجار وانجذاب الذباب إلى الأقذار والشغل يطول في دفعها فإن الذباب كلما ذب آب ولأجله سمي ذبابًا فكذلك الخواطر]

İşte ᶜilleti kökünden kamᶜ ve kalᶜ eden devāᵓ budur, başkası gınāᵓ vermez. Ve bizim telattuf ile teskīn ve fikri fehm-i maᶜānīye redd etmek bābında zikr ettiğimiz müdāvātı ancak şehevāt-ı zaᶜīfe ve kalbin hāşiyelerinden gayrı bir nesneyi meşgūl edemeyen himemin hastalığı defᶜine yarar, yoksa şehvet-i kaviyye-i mürhikaya emr-i teskīn nefᶜ ve fāide vermez belki keşākeşiyle mücāzebesinden sen zāil olamazsın tā ki sana galebe eder ve mücāzebesinden senin namāzın münkazī olur. Bunun misāli ise o ādemin misāline benzer ki onun bir şeceresi vardır ve o şecereye konan serçelerin sesinden zihni sāfī olmaz, hemīşe asvāt-ı ᶜasāfir ile müşevveş olduğundan o şecere altında namāz kılmak için sufüvv-i fikri murād edip bilā-zevāl o serçeleri yedinde bir ağaç parçası ahzıyla uçurup durduğundan kendisi yerine ᶜavdet ettikçe serçeler dahi ᶜavdet ederler. Ve derhāl yine tenfīrlerine gidip onun zamānı bu hāl ile münkazī olup bu dagdagadan vāreste olamamasından ona denildi ki bunlar sevānī ve eşcārın esīridirler, onlardan kesilmezler. Eger sen onlardan halās bulmak ister isen ağacı kesip kurtulasın. İşte şehevātın şeceresi dahi böyledir, eger teşaᶜᶜub edip agsānı müteferriᶜ olur ise serçelerin eşcāra ve sineklerin akzāra incizābı gibi efkār ona müncezib olurlar. Ve sineklerin akzārdan ve serçeleri eşcārdan defᶜ etmeğin eşgāli uzun olup zīrā ki sinekleri kavdıkça dönerler ve bu cihetle zübāb ismi ile tesmiye olunmuşlar, çünkü "zübbe" ve "ābe" kelimelerinden mürekkebdir ki "zübbe" kovulmuş ve "ābe" döndü maᶜnāsınadır. İşte havātır dahi böyledir, şecere-i şehevāt ortadan münkatıᶜ olmadıkça o serçe-i havātır fikre dönüp gelmekten kesilmezler.

[وهذه الشهوات كثيرة وقلما يخلو العبد عنها ويجمعها أصل واحد وهو حب الدنيا وذلك رأس كل خطيئة وأساس كل نقصان ومنبع كل فساد ومن انطوى باطنه على حب الدنيا حتى مال إلى شيء منها لا ليتزود منها ولا ليستعين بها على الآخرة فلا يطمعن في أن تصفو له لذة المناجاة في الصلاة فإن من فرح بالدنيا لا يفرح بالله

سبحانه وبمناجاته وهمة الرجل مع قرة عينه فإن كانت قرة عينه في الدنيا انصرف لا محالة إليها همه]

Ve bu şehevāt ise pek çoktur ve ondan bir insān hālī kalması pek azdır. Amma onu bir asl-ı vāhid cemᶜ eder ki hubb-ı dünyādır. Ve hubb-ı dünyā ise her bir günāhın başıdır, yaᶜnī aslıdır ve her bir noksānın temel ve esāsıdır ve her bir fesādın menbaᶜıdır. Kim ki onun bātını hubb-ı dünyā üzerine müntavī olup ondan bir şeyᵓe meyl eder ve o meyl ettiği şey zād-ı āhiret veyāhūd onunla āhiret umūru üzerine istiᶜāne olacak bir şey değildir, o kimse ona lezzet-i münācātın sufüvvüne aslā tamaᶜ etmesin, zīrā ki dünyā ile şād ve ferah-nāk olan kimse Zāt-ı [92] Zü'l-Celāl ve münācātıyla şād olmaz. Ricālin himmeti kurre-i ᶜaynı olan nesne iledir, yaᶜnī onun ihtimāmı onunla şād ve mesrūr olduğu nesneye münhasır olur, kim ki onun kurre-i ᶜaynı ve şādumānlığı dünyādadır, lā-mahāle onun himmeti ona munsarif olur.

[ولكن مع هذا فلا ينبغي أن يترك المجاهدة ورد القلب إلى الصلاة وتقليل الأسباب الشاغلة فهذا هو الدواء المر ولمرارته استبشعته الطباع وبقيت العلة مزمنة وصار الداء عضالًا حتى إن الأكابر اجتهدوا أن يصلوا ركعتين لا يحدثوا أنفسهم فيها بأمور الدنيا فعجزوا عن ذلك فَإِذًا لا مطمع فيه لأمثالنا وليته سلم لنا من الصلاة شطرها أو ثلثها من الوسواس لنكون ممن خلط عملًا صالحًا وآخر سيئًا وعلى الجملة فهمة الدنيا وهمة الآخرة في القلب مثل الماء الذي يصب في قدح مملوء بخل فبقدر ما ندخل فيه من الماء يخرج منه من الخل لا محالة ولا يجتمعان]

Velākin bununla berāber namāza kalbin reddine ve esbāb-ı şāgılenin taklīline saᶜy ve mücāhedeyi terk etmemek gerektir. İşte acı ve telh olan devāᵓ budur. Açlığına mebnī tıbāᶜ-ı beşeriyye onu nā-hoş tutup tenāvül etmediler de ᶜilletleri müzmine olup ᶜilācı kabūl etmez oldu, hattā ekābir-i ᶜārifīn içinde umūr-ı dünyāviyye ile nefslerini tahdīs eylemeksizin iki rekᶜat namāzı kılmağa çabalayıp pek çok çalıştılar sonra ondan ᶜāciz kalıp hemm ve efkār-ı dünyāviyyeden vāreste ve hālis olarak bir namāz kılamadılar. Kaldı ki bizim emsālimiz için onda bir tamaᶜı yoktur, yaᶜnī kibār-ı ᶜārifīn kemāl-i cehd ile tahdīs-i nefsten sālim bir namāz kılamadıkları hālde bizim böyle bir namāz kılmağa tamaᶜımız olamaz.

Kāşki bizim kıldığımız namāzın nısfı veyāhūd sülüsü vesveseden bize sālim ola, tā ki biz dahi o zümreden oluruz ki ᶜamel-i sālihi ᶜamel-i seyyiᵓ ile karıştırmış olalım. Ve ᶜale'l-cümle böyle bilinmelidir ki gönülde himmet-i dünyā ile himmet-i āhiret kadehte memlū olan sirke üzerine suyu dökmek gibidir ki kadehe giren su mikdārınca kadehten sirke çıkıp dökülür, zīrā lā-mahāledir ki onların ikisi bir yerde müctemiᶜ olamazlar.

Beyānu Tafsīli Mā-Yenbagī En Yahdure Fi'l-Kalbi ᶜİnde Külli Rüknin ve Şartin Min Aᶜmāli's-Salāti

[بيان تفصيل ما ينبغي أن يحضر في القلب عند كل ركن وشرط من أعمال الصلاة]

[بَيَانُ تَفْصِيلِ مَا يَنْبَغِي أَنْ يَحْضُرَ فِي الْقَلْبِ عِنْدَ كُلِّ رُكْنٍ وَشَرْطٍ مِنْ أَعْمَالِ الصلاة فنقول حقك إن كنت من المريدين للآخرة أن لا تغفل أولًا عن التنبيهات التي في شروط الصلاة وأركانها]

Ve dahi aᶜmāl-i salāttan her bir şart ve rüknde gönülde huzūru lāzım gelen nesnenin beyān-ı tafsīli ise o dahi biz diyeriz ki sen eger āhiret mürīdlerindensin, namāzın şurūt ve erkānında olan tenbīhāttan gāfil olmayasın.

[أما الشروط السوابق فهي الأذان والطهارة وستر العورة واستقبال القبلة والانتصاب قائمًا والنية]

Namāzda mütekaddim olan şurūtta bulunan tenbīhāt ve her bir şartın ᶜindinde kalbde ihzārı lāzım ve münāsib olan hālāt ise ez-cümle şurūt-ı sevābık ᶜadd olunan ve tahāret ve setr-i ᶜavre ve istikbāl-i kıble ve kıyām ve niyyet şartlarıdır. Ve ezān okumaklığının tenbīh ve şeᵓni ise,

[فإذا سمعت نداء المؤذن فأحضر في قلبك هول النداء يوم القيامة وتشمر بظاهرك وباطنك للإجابة والمسارعة فإن المسارعين إلى هذا النداء هم الذين ينادون باللطف يوم العرض الأكبر فاعرض قلبك على هذا النداء فإن وجدته مملوءًا بالفرح والاستبشار مشحونًا بالرغبة إلى الابتدار فاعلم أنه يأتيك النداء بالبشرى والفوز يوم القضاء ولذلك قال صلى الله عليه وسلم أَرِحْنَا يَا بِلَالُ" أي أرحنا بها وبالنداء إليها إذ كان قرة عينه فيها صلى الله عليه وسلم]

Vaktā ki müʾezzinin sesini işittin, yaʿnī savt-ı müʾezzini işittiğin vaktte senin kalbinde yevm-i kıyāmette olan nidāʾın korkusu hāzır edip derhāl namāza kalkmağa şitāb ve zāhir ve bātınınzla çemrenip icābete müsāraʿat edesin, zīrā ki bu nidāya müsāraʿat edenlerdir o kimselerdir ki ʿarz-ı ekber gününde lutf ile çağrılıp münādāt olunanlar. Ve dahi senin gönlünü bu nidāya ʿarz eyle. Ve çün onu ferah ve sürūr ve beşāretle dolu görüp ibtidārın ragbeti ile meşhūn ve memlū olduğunu anlarsın, bil ki rūz-ı cezāda ve yevm-i kazāda dahi fevz ve felāh ve büşrā ile nidāʾ sana gelecektir. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَرِحْنَا يَا بِلَالُ"[199] buyurmuştur, yaʿnī: "Ey Bilāl, bizi namāzın nidāsı ile ve namāz ile sen rāhat ve āsūde eyle." Çünkü namāz kılmak ʿaleyhi's-selām efendimizin māye-i serveri ve kurre-i ʿaynı idi, gözü onunla karār-gīr-i meserret ü şādumānī olurdu.

[وأما الطهارة فإذا أتيت بها في مكانك وهو ظرفك الأبعد ثم في ثيابك وهي غلافك الأقرب ثم في بشرتك وهي قشرك الأدنى فلا تغفل عن لبك الذي هو ذاتك وهو قلبك فاجتهد له تطهيرا بالتوبة والندم على ما فرطت وتصميم العزم على الترك في المستقبل فطهر بها باطنك فإنه موضع نظر معبودك]

Ve tahāret ise onu dahi namāz kılacağın yeri pāk ettiğin vaktte zarf-ı baʿīdin pāk edersin ve elbise ve siyābını pāk ettiğin hālde gılāf-ı akrebini pāk etmiş olursun ve beşeretini yaʿnī cesedini dahi pāk ettiğin vaktte ki yakın olan kabuğundur, yaʿnī çün onları pāk eylersin artık senin magzının pāk etmesinden gāfil olmamalısın, çünkü senin zātındır ve kalbindir; gerektir ki onu dahi tevbe ve nedem ve peşīmanlık ile tathīr eyleyesin ki ettiğin meʿāsī üzerine nedem edip fī-mā baʿd onları işlememeğe ʿazm ve cezm ederek tevbe etmelisin tā ki o tevbe ile pāk olur, zīrā en ziyāde tathīre sezā ve şāyān odur ki nazar-gāh-ı ilāhīdir.

[وأما ستر العورة فاعلم أن معناه تغطية مقابح بدنك عن أبصار الخلق فإن ظاهر بدنك مرتع لنظر الخلق فما بالك في عورات باطنك وفضائح سرائرك التي لا يطلع عليها إلا ربك عز وجل فاحضر تلك الفضائح ببالك وطالب نفسك بسترها وتحقق

199 *Musnedu* Ahmed, 5/364, no: 23088; Ebū Dāvūd, Edeb, 78, no: 4985; Ebū Nuaym, *Maʿrifetu's-Sahābe*, VI, 3097, no: 7149.

أنه لا يستر عن عين الله سبحانهساتر وإنما يغفرها الندم والحياء والخوف فتستفيد بإحضارها في قلبك انبعاث جنود الخوف والحياء من مكامنهما فتدل بها بنفسك ويستكين تحت الخجلة قلبك وتقوم بين يدي الله عز وجل قيام العبد المجرم المسيء الآبق الذي ندم فرجع إلى مولاه ناكسا رأسه من الحياء والخوف]

Ve setr-i ᶜavret ise o dahi bil ki ebsār-ı nāstan mekābih-i bedenin örtmesidir, zīrā ki zāhir-i bedenin nazar-gāh-ı mahlūktur. Ve onun setr-i ᶜuyūbu lāzım gelince nazar-gāh-ı ilāhī olup rabbin tebāreke ve taᶜālādan gayrı onu görmeyen ᶜavrāt-ı bātıne ve fezāih-i esrārına ne zann edersin ki onların ᶜuyūb ve mekābihinin setri īcāb etmez mi? İşte o fedāihi dahi kalbine ihzār edip setrleriyle nefsini mütālebe eyle. Ve yakīnen ve muhakkakan bil ki ᶜayn-ı Bārī'den bir nesne mestūr ve pinhān ve örtülü olmaz ki ondan setr edecek bir şeyᵓ yoktur, ancak onu tekfīr eden nedem ve hayā ve havftır. Ve kalbine istihzārından husūle gelen fāide odur ki o kabāih-i bātınenin ihzārında kalbin gizli yerlerinde muhtefī ve pinhān olan ᶜasākir-i havf u hayāᵓ münbaᶜis olup onunla nefsin hor ve zelīl olur ve haclet ve şermsārī altında kalbin dahi müstekin olur. Ve o vaktte efendisinden kaçıp firār eden ᶜabd-i ābıka gelen nedem ve peşīmānlık ile efendisine be-tekrār rücūᶜ ve kelām-ı havf u hayādan başını eğip ser-fürūlukla efendisi huzūrunda duran ᶜabd-i müsīᵓ ü mücrim gibi sen dahi huzūr-ı Bārī'de kıyam edersin.

[وأما الاستقبال فهو صرف ظاهر وجهك عن سائر الجهات إلى جهة بيت الله تعالى أفترى أن صرف القلب عن سائر الأمور إلى الله عز وجل ليس مطلوبا منك هيهات فلا مطلوب سواه وإنما هذه الظواهر تحريكات للبواطن وضبط للجوارح وتسكين لها بالإثبات في جهة واحدة حتى لا تبغي على القلب فإنها إذا بغت وظلمت في حركاتها والتفاتها إلى جهاتها استتبعت القلب وانقلبت به عن وجه الله عز وجل فليكن وجه قلبك مع وجه بدنك فاعلم أنه كما لا يتوجه الوجه إلى جهة البيت إلا بالانصراف عن غيرها فلا ينصرف القلب إلى الله عز وجل إلا بالتفرغ عما سواه وقد قال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا قَامَ الْعَبْدُ إِلَى صَلَاتِهِ فَكَانَ هَوَاهُ وَوَجْهُهُ وَقَلْبُهُ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ انْصَرَفَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ'']

Ve dahi istikbāl-i kalb ise o dahi senin yüzün cihāt-ı sāireden beyt-i mükerrem cihetine sarf ve tevcīh etmektir, Sen ne zann edersin? Senin

kalbin umūr-ı sāireden Zāt-ı Zü'l-Celāl'in emrine sarf ve tevcīh etmek senden matlūb değil midir? Böyle mi görürsün? Uzaktır, uzaktır! Yaᶜnī senin bu zannın ve bu re'yin baᶜīd ve be-gāyet baᶜīddir ki senden matlūb ve murād ancak odur, başka şey' değildir. Ve bu zavāhir ancak bevātının tahrīkine ve bir cihet-i vāhidede cevārihin zabt ve teskīn ve isbātınadır, tā kim onun cevārih ve aᶜzāsı kalb üzerine bagy ve zulm etmeyeler, zīrā harekāt ve cihāta iltifāt etmekle zulm edip kalb üzerine bagy ederlerse kalbi dahi istitbāᶜ edip kalb ile berāber Zāt-ı Zü'l-Celāl'in vechinden munsarıf olurlar. Ve hāl böyle olunca senin bedenin yüzü ile kalbinin yüzü dahi birleşip berāber ola. Ve nitekim cihāt-ı sāireden munsarıf olmadıkça beyt-i mükerrem cihetine yüzün tevcīhi mümkin olmaz, kezālik gönül dahi ᶜammā-sivādan fārig olmayınca gönül Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müteveccih olmaz, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِذَا قَامَ الْعَبْدُ إِلَى صَلَاتِهِ فَكَانَ هَوَاهُ وَوَجْهُهُ وَقَلْبُهُ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ انْصَرَفَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ''[200] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Eger bir kimse namāzına kıyām eder de onun yüzü ve kalb ve hevāsı Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müteveccih olursa anasından doğduğu gün gibi bī-zenb ve bī-günāh namāzdan munsarıf olur." Yaᶜnī o namāz ile onun cürm ve kusūru ᶜafv ve magfiret olunur demektir.

[وأما الاعتدال قائما فإنما هو مثول بالشخص والقلب بين يدي الله عز وجل فليكن رأسك الذي هو أرفع أعضائك مطرقًا مطأطئًا متنكسًا وليكن وضع [٩٤] الرأس عن ارتفاعه تنبيهًا على إلزام القلب التواضع والتذلل والتبري عن الترؤس والتكبر وليكن على ذكرك ههنا خطر القيام بين يدي الله عز وجل في هول المطلع عند العرض للسؤال واعلم في الحال أنك قائم بين يدي الله عز وجل وهو مطلع عليك فقم بين يديه قيامك بين يدي بعض ملوك الزمان إن كنت تعجز عن معرفة كنه جلاله بل قدر في دوام قيامك في صلاتك أنك ملحوظ ومرقوب بعين كالئة من رجل صالح من أهلك أو ممن ترغب في أن يعرفك بالصلاح فإنه تهدأ عند ذلك أطرافك وتخشع جوارحك وتسكن جميع أجزائك خيفة أن ينسبك ذلك العاجز المسكين إلى قلة الخشوع وإذا أحسست من نفسك بالتماسك عند ملاحظة عبد مسكين فعاتب نفسك وقل لها إنك تدعين معرفة الله وحبه أفلا تستحين من

200 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/294.

استجرائك عليه مع توقيرك عبدًا من عباده أو تخشين الناس ولا تخشينه وهو أحق
أن يخشى ولذلك لما قال أبو هريرة كيف الحياء من الله فقال صلى الله عليه وسلم
"تَسْتَحِي مِنْهُ كَمَا تَسْتَحِي مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ مِنْ قَوْمِكَ" وروي من أهلك]

Ve dahi muᶜtedil olarak kıyām etmek ise o dahi beyne yedeyillāh şahs ve kalb ile bir müsūldür. Ve öyle olunca senin aᶜzāᵓ ve cevārihin yüce ve yükseği olan başın mutrık ve mutaᵓtiᵓ yaᶜnī baş aşağa nāzil ve münhadir ola, gerden-keş ve mürtefiᶜ ve mansūb olmaya, tā ki onun irtifāᶜından hatt ve tenzīli kalbin baş olmaktan teberrī ve tevāzuᶜ ve tezellülün iltizāmı üzerine bir tenbīh ola, yaᶜnī tekebbürden sakınıp ihtirāzına bir āgāh vermek hāli ola. Ve suᵓāle ᶜarz olacağın gününde hevl matlaᶜında beyne yedeyillāh olan kıyāmının hatarı dahi burada senin yādında ola, yaᶜnī o kıyāmı bu kıyāmda der-hātır edip ve o makāmın hatarını tezekkür ede. Ve dahi bil ki hālen dahi sen Zāt-ı Zü'l-Celāl'in huzūrunda kāimsin ve o dahi sana muttaliᶜ ve nāzırdır. Ve bināen ᶜaleyh eger onun künh-i celāli maᶜrifetinde kāsır ve ᶜāciz oldunsa mülūk-i rūy-i zemīnin birisi huzūrunda durduğun gibi dīvānında kıyām edesin ve dahi farz ve takdīr edesin ki sen namāzda durdukça senin kavminden ve ehlinden bir merd-i sālihin tarafından seni hıfz eder bir göz ile melhūz ve manzūrsun veyāhūd seni salāh ile bir bir kimsenin gözüyle manzūr ve müşāhedsin, zīrā ki böyle bir hāli farz ve takdīr ettiğin vaktte o ᶜabd-i ᶜāciz ü miskīn seni kıllet-i huşūᶜa nisbet etmek havfıyla senin kāffe-i etrāfın sākin ve mütevāziᶜ olur ve cevārihin dahi huşūᶜ eder ve cemīᶜ-i eczā-i vücūdun meskenette bulunurlar. Ve çün senin nefsinden o vechle imsāk ve sükūnet ve huşūᶜu hiss ettin, senin nefsine ᶜitāb edip diye ki bir ᶜabd-i ᶜāciz ü miskīn seni kıllet-i huşūᶜa nisbet etmemek için böyle bir huşūᶜ ve meskenette bulunursun ve kendin hubb ve maᶜrifetullāhı iddiᶜā ederken sen onun huzūrunda böyle bir hālde bulunmazsın. Zāt-ı Zü'l-Celāl'den utanıp hayāᵓ etmez misin ki ᶜibādından bir ᶜabdi tevkīr edip ondan korkarsın ve Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine cürᵓet ve cesāret eylersin. Nāstan havf edip Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan havf etmez misin o hāl ile ki ondan havf olunmağa kendisi ehakktır ve onun için Ebū Hureyre ᶜaleyhi'r-rıdvān, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize "Zāt-ı

Zü'l-Celāl'den hayāʾ etmek nice olur?" diye yaʿnī keyfiyyet-i hayāyı suʾāl ettikte, ʿaleyhi's-selām efendimiz "تَسْتَحِي مِنْهُ كَمَا تَسْتَحِي مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ مِنْ قَوْمِكَ"[201] buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Senin kavminden ve ʿalā-rivāyetin uhrā senin ehlinden bir merd-i sālihten utanır gibi ondan utanasın" buyurmuş.

[وأما النية فاعزم عَلَى إِجَابَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي امْتِثَالِ أمره بالصلاة وإتمامها والكف عن نواقضها ومفسداتها وإخلاص جميع ذلك لوجه الله سبحانه رَجَاءً لِثَوَابِهِ وَخَوْفًا مِنْ عِقَابِهِ وَطَلَبًا لِلْقُرْبَةِ منه متقلدًا للمنة منه بإذنه إياك في المناجاة مع سوء أدبك وكثرة عصيانك وعظم في نفسك قدر مناجاته وانظر من تناجي وكيف تناجي وبماذا تناجي وعند هذا ينبغي أن يعرق جبينك من الخجل وترتعد فرائصك من الهيبة ويصفر وجهك من الخوف]

Ve niyyet ise o dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ikāme-i namāz hakkında şeref-sādır olan emr ve fermānın icābetini ve emre imtisāl ve inkıyād ve mutāvaʿatini kasd etmektir ki huzūr-ı ʿālīsine takarrüb etmek niyāzıyla sevābına recāʾ ve tamaʿ ve ʿikābından havf ve fezaʿ ederek hālisan li-vechillāhi taʿālā o namāz-ı mefrūzayı nevākıs ve müfsidātından müctenib olduğu hālde edāʾ ve itmāmını niyyet etmekle senin sū-i edeb ve ʿisyānınla münācātına meʾzūn olduğun haysiyyetle namāz edāsında dahi minneti Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bilmektir. Ve dahi kendi nefsinde onun münācātının kadrini taʿzīm edesin, bak ki sen kimle münācāt edersin ve nice münācāt edersin ve ne ile münācāt eylersin ki bunun ʿindinde gerektir ki senin cebīnin haclden terleye ve heybetten dahi ferāisin lerze-nāk ve mürteʿid ola da korkudan yüzün sarı ola.

[وأما التكبير فإذا نطق به لسانك فينبغي أن لا يكذبه قلبك فإن كان في قلبك شيء هو أكبر من الله سبحانه فالله يشهد إنك لكاذب وإن كان الكلام صدقا كما شهد على المنافقين في قولهم إنه صلى الله عليه وسلم رسول الله فإن كان هواك أغلب عليك من أمر الله عز وجل فأنت أطوع له منك لله تعالى فقد اتخذته إلهك وكبرته فيوشك أن يكون قولك الله أكبر كلاما باللسان المجرد وقد تخلف القلب

201 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 6/69, no: 5539.

عن مساعدته وما أعظم الخطر في ذلك لولا التوبة والاستغفار وحسن الظن بكرم الله تعالى وَعَفْوِهِ]

Ve dahi tekbīr ise o dahi senin lisānın onunla nutk ettikte gerektir ki gönlün onu tekzīb edip yalancı çıkarmaya, zīrā senin gönlünde Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan daha ziyādece büyük bir şeyᵓ var ise o vaktte Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri o sözde sen yalancı olduğuna şehādet eder velev ki söylediğin söz doğrudur, nitekim münāfıkīn üzerine "Muhammedun Resūlullāhi" dediklerinde ki şehādet etti. çünkü senin kendi ārzū ve hevān emr-i Bārī'den ziyāde eger senin üzerine gālib olursa o hālde Zāt-ı Zü'l-Celāl'e olan itāᶜatinden ziyāde ona mutīᶜ ve münkād olmuş olursun ve o vaktte kendi hevānı ilāh ittihāz edip onu büyütüp tekbīr etmiş olursun ve o hālde yakın ve karīb olur ki senin lisānında söylediğin Allāhu ekber kelāmın yalnız lisānın bir kavl-i mücerredidir ki gönül o kelāmdan mütehallif olup o sözde ona müsāᶜade etmemiştir. Artık tevbe ve istigfār ve ᶜafv-i kusūra Zāt-ı Zü'l-Celāl'in keremine olan hüsn-i zann olmayaydı bu hāl ve şān ve bu tekellümde ne ᶜazīm bir hatar vardır, yaᶜnī ne pek çok hatarlı ve tehlikelidir.

[وأما دعاء الاستفتاح فأول كلماته قولك ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ وليس المراد بالوجه الوجه الظاهر فإنك إنما وجهته إلى جهة القبلة والله سبحانه يتقدسعن أن تحده الجهات حتى تقبل بوجه بدنك عليه وإنما وجه القلب هو الذي تتوجه به إلى فاطر السماوات والأرض فانظر إليه أمتوجه هو إلى أمانيه وهمه في البيت والسوق ومتبع للشهوات أو مقبل على فاطر السموات وإياك أن تكون أول مفاتحتك للمناجاة بالكذب والاختلاق ولن ينصرف الوجه إلى الله تعالى إلا بانصرافه عما سواه فاجتهد في الحال في صرفه إليه وإن عجزت عنه على الدوام فليكن قولك في الحال صادقا]

Ve istiftāh duᶜāsı ise onun dahi mebde-i kelimātı senin ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾[202] dediğin kelimelerdir ki "Ben kendi yüzümü gök ve yerleri halk edene tevcīh edip karşı tutmuşum" demektir. Ve bu yüzden murād vech-i zāhir değil-

202 el-Enᶜām, 6/79.

dir, zīrā ki vech-i zāhiri sen ancak cihet-i kıbleye tevcīh etmişsin, o cihet Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ciheti değildir, Zāt-ı Zü'l-Celāl cihāttan berī ve münezzehtir ki onu bir cihet hadd etmekten mukaddestir, onun ciheti yok ki sen ona müteveccih olup karşı durasın ve bedenin yüzünü ona mukābil tutasın. Kaldı ki sen ancak gönlün yüzü fātıru's-semāvāta tevcīh etmişsin ve müteveccih gönül yüzü olunca sen gönlüne nazar edip bak ki onun yüzü hāne ve bāzārda olan mühimmāt ve ümniyye ve āmāl ve murādātına mı müstakbil ve müteveccih olup kendi şehevātına müttebiᶜ olmuştur yoksa fi'l-hakīka her bir şeyden ferāg ve insırāf ile fātıru's-semāvāt ve'l-arz üzerine mi mukbil ve müteveccih olmuştur. Gerektir ki münācātın mebdeʾi yalan ile iftitāh etmekten sakınıp hilāf olmasından hazer ve mücānebet edesin. Ve mā-sivādan sarf olunmadıkça kalbin yüzü Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müteveccih olmaz. Ve ᶜale'd-devām ona tevcīh etmekten ᶜāciz kaldığın hālde bārī hīç olmazsa o hālde senin sözün doğru ve sādık olmak üzere o sāᶜatte kalbin ᶜammā-sivādan munsarıf olup ona müteveccih olmağa çabalayıp cehd edesin.

[وَإِذَا قُلْتَ ﴿حَنِيفًا مُسْلِمًا﴾ فينبغي أن يخطر ببالك أن المسلم هو الذي سلم المسلمون من لسانه ويده فإن لم تكن كذلك كنت كاذبا فاجتهد في أن تعزم عليه في الاستقبال وتندم على ما سبق من الأحوال]

Ve dahi ﴿حَنِيفًا مُسْلِمًا﴾[203] dediğin vaktte gerektir ki yādına gele ki müslim ancak o kimsedir ki onun lisān ve yedinden müslimler sālim olmuşlar ve sen böyle bir ādem olmadığın hālde senin sözünde yalancı olmuş olursun. Bunu yād ettiğin hālde dahi fī-mā baᶜd gelecek zamānda o sıfatta bulunmağa ᶜazm ve cezm edip birle geçmiş zamānda dahi senden vākiᶜ olan ahvāle nedāmet ve peşīmānlık etmeğe çalışasın.

[وَإِذَا قُلْتَ ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ فَأَخْطِرْ بِبَالِكَ الشرك الخفي فإن قوله تعالى ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ نزل فيمن يقصد بعبادته وجه الله وحمد الناس وكن حذرا مشفقا من هذا الشرك واستشعر الخجلة في قلبك إن وصفت نفسك بأنك لست من المشركين من غير براءة عن هذا الشرك فإن اسم الشرك يقع على القليل والكثير منه]

---

203 Ālu ᶜİmrān, 3/67.

Ve dahi ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾[204] dediğin vaktte yādına gele ki şirk-i hafīden sakınmak gerektir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾[205] buyurduğu kelām-ı ʿālī onun ʿibādeti ile vech-i Bārī ve hamd-i nās kasd eden ādemin şeʾninde nāzil olmuştur ki onun hulāsa-i meʾāl-i nazm-ı celīli: "Kim ki rabbisinin cennette dīdārını taleb ve recāʾ ederse yāhūd kıyāmette haşrden havf eylerse onun rızāsını taleble ʿamel-i sālih işlesin." Riyāʾ yāhūd bir kimseden ecr talebiyle rabbisi taʿālā onun ʿibādetine kimseyi şerīk etmesin demektir. Ve çün bunu yād edersen bu şirkten dahi sakınıp hazer edesin. Ve sen bu şirkten berī ve hālis değil iken kendi nefsini müşriklerden olmadığı sıfatıyla vasf ettiğinden dahi utanıp haclet ve şermsārlığı kendi kalbinden istişʿār edesin, zīrā ki ism-i şirk şirkin kalīl ve kesīrine vākiʿ olur.

[وإذا قلت محياي ومماتي لله فاعلم أن هذا حال عبد مفقود لنفسه موجود لسيده وأنه إن صدر ممن رضاه وغضبه وقيامه وقعوده ورغبته في الحياة ورهبته من الموت لأمور الدنيا لم يكن ملائما للحال]

Ve dahi ﴿وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾[206] dediğin vaktte bil ki bu hāl nefsine [96] mefkūd ve efendisine mevcūd bir ʿabdin şeʾnidir ki bu söz, onun rızā ve gazabı ve kıyām ve kuʿūdu ve hayāta ragbet ve ölümden rehbet ve havfı umūr-ı dünyāviyyeye münhasır bir kimseden sādır olursa o söz onun hāline mülāyim olmaz, yaʿnī o dahi hilāf-ı vākiʿ demek olur.

[وإذا قلت أعوذ بالله من الشيطان الرجيم فاعلم أنه عدوك ومترصد لصرف قلبك عن الله عز وجل حسدا لك على مناجاتك مع الله عز وجل وسجودك له مع أنه لعن بسبب سجدة واحدة تركها ولم يوفق لها وأن استعاذتك بالله سبحانه منه بترك ما يحبه وتبديله بما يحب الله عز وجل لا بمجرد قولك فإن من قصده سبع أو عدو ليفترسه أو يقتله فقال أعوذ منك بذلك الحصن الحصين وهو ثابت على مكانه فإن ذلك لا ينفعه بل لا يعيذه إلا تبديل المكان فكذلك من يتبع الشهوات التي هي

204 el-Enʿām, 6/79.

205 el-Kehf, 18/10.

206 el-Enʿām, 6/162-163.

مَحَابُّ الشَّيْطَانِ وَمَكَارِهُ الرَّحْمَنِ فَلَا يُغْنِيهِ مُجَرَّدُ القول فليقترن قوله بالعزم على التعوذ بحصن الله عز وجل عن شر الشيطان وحصنه لا إله إلا الله إذ قال عز وجل فيما أخبر عنه نبينا صلى الله عليه وسلم "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي" والمتحصن به لا معبود له سوى الله سبحانه فأما من اتخذ إلهه هواه فهو في ميدان الشيطان لا في حصن الله عز وجل واعلم أن من مكايده أن يشغلك في صلاتك بذكر الآخرة وتدبير فعل الخيرات ليمنعك عن فهم ما تقرأ فاعلم أن كل ما يشغلك عن فهم معاني قراءتك فهو وسواس فإن حركة اللسان غير مقصودة بل المقصود معانيها]

Ve dahi "eᶜūzu billāhi mine'ş-şeytāni'r-racīm" dediğin vaktte bil ki şeytān-ı racīm senin düşmanındır ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den kalbini sarf etmeğe müterakkıb ve fırsat-bīndir ki senden kıskanıp sana hased ettiği için bu ᶜadāveti seninle eder, çünkü kendisi bir secde-i vāhidenin terk ve ona ᶜadem-i muvaffakiyetinden nāşīᵓ tard ve laᶜn olmuştur. Ve sen Zāt-ı Zü'l-Celāl'e münācāt edip secde edersen bu hasedden nāşī seninle düşman olup münācāt ve secdelerin kabūl olunmamak için saᶜy ve gūşiş etmektedir. Ve hāl böyle olunca gerektir ki onun şerrinden onun sevdiği nesneyi terk ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sevdiği nesneye tebdīliyle Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sığınıp taᶜavvüz etmekliğin dahi bir kavl-i mücerredin ile olmaya, zīrā ki bir sebuᶜ yaᶜnī arslan veyāhūd ᶜadüvv ve düşmanın iftirās ve katlinden bir kimse ben bunun şerrinden bu kalᶜaya sığındım deyip yerinden kımıldanmazsa ve kaçıp o kalᶜaya gidip girmezse o söz ona bir fāide vermez ve onu o sebuᶜ ve düşmanın şerrinden kurtarıp saklayamaz, ancak ona tebdīl-i yer ve mekān menfaᶜat verir. İşte mahābb-ı şeytān ve mekārih-i Rāhmān olan şehevāta müttebiᶜ olan kimsenin dahi kavl-i mücerredi ona gınā ve fāide vermez. Ve bu sürette ona lāzımdır ki onun bu kavli şerr-i şeytāndan hısn-ı hasīn-i ilāhiyyeye varıp sığınmaklığıyla mukterin ola. Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin hısnı "lā ilāhe illallāh"tır, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ahbārı mūcibince Hakk subhānehu ve taᶜālā "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي"[207] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Lā

207 *Mirkātu'l-Mefātīh*, 2/773; *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/188; Fey-

ilāhe illallāh kelimesi benim hısnımdır, kim ki benim hısnıma girerse ʿazābımdan emīn olur" demektir. Ve bu hısna mütehassın ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı maʿbūdu olmayan kimsedir, yaʿnī kim ki kendi hevāsını ilāh ittihāz etmişse o hısna girip mütehassın olmamıştır, ancak şeytānın meydānında duruyor. Kaldı ki sen bu taʿvīzi okuduğun vaktte şeytānın meydānından kaçıp hevā ve hevesten ferāg-ı kalb ile berāber varıp kalʿa-i tevhīde sığınasın ve onda sebāt ve istikāmet eyleyesin tā ki şerr-i şeytāndan emīn olasın. Ve dahi bil şeytānın cümle-i mekr ve cüll-i mekāidindendir ki sen namāza durduğun vaktte gelip senin yādına āhiretin zikri ve fiʿl-i hayrın tedbīrini ilkāʾ eder ki seni bununla meşgūl edip tā ki sen okuduğun nesnenin maʿnāsını fehm etmeyesin. Āhir sen böyle bil ki senin namāzında okuduğun kırāetin maʿnāsını fehm etmekten her ne ki seni iştigāl eylerse o nesne vesvese-i şeytānīdir, ondan hemīşe sen kaçıp ihtirāz ve tehāşī edesin, çünkü kırāette lisānın hareketi matlūb değildir, ondan murād ve matlūb ancak maʿānīdir.

[فأما القراءة فالناس فيها ثلاثة رجل يتحرك لسانه وقلبه غافل ورجل يتحرك لسانه وقلبه يتبع اللسان فيفهم ويسمع منه كأنه يسمعه من غيره وهي درجات أصحاب اليمين ورجل يسبق قلبه إلى المعاني أولًا ثم يخدم اللسان القلب فيترجمه ففرق بين أن يكون اللسان ترجمان القلب أو يكون معلم القلب والمقربون لسانهم ترجمان يتبع القلب ولا يتبعه القلب]

Ve dahi kırāet ise nās onda üç ferīktir ki okuyan kimse elbette üç hālden hālī olmaz yā ki okuduğundan gāfil olur veyā gāfil olmaz, ammā okuduğu nesne ile kırāetin maʿānīsine āgāh olur veyā kable'l-kırāet maʿānīye kalbi sebkat ettikten sonra kırāet eder. İşte bu iʿtibār ile nās onda üç kısm oldular ki bir kısmı kırāetle lisānı müteharrik olur, ammā kalbi ondan gāfildir ve ikinci kısmı kırāetle lisānı müteharrik olur ve kalbi dahi lisānına tābiʿ olup ondan fehm eder ve ondan istimāʿ eyler, sanki āherden istimāʿ eder gibi. Bu hālet ashāb-ı yemīnin derecātıdır. Ve kısm-ı sālisi onun kalbi evvelā maʿānīye sebkat eder ve ondan sonra lisānı kalbe hizmet edip onu terceme eyler. Ve lisān kalbe tercümān olmak-

zu'l-Kadīr, 4/489; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 5/337, 8/16, 17; *Kenzu'l-ʿUmmāl*, 1/47, 52, 54, 297.

lıkla kalbe muᶜallim olmakta fark vardır. Zümre-i mukarrebīn ise onların lisānları [97] tercümān olup kalbe tābiᶜdir, kalb ona tābiᶜ değildir.

[وتفصيل ترجمة المعاني أنك إذا قُلْتَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَانْوِ بِهِ التَّبَرُّكَ لِابْتِدَاءِ الْقِرَاءَةِ لِكَلَامِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَافْهَمْ أن الأمور كلها بالله سبحانه وافهم أن معناها إن الأمور كلها بالله سبحانه وأن المراد بالاسم ههنا هو المسمى وإذا كانت الأمور بالله سبحانه فلا جرم كان ومعناه أن الشكر لله إذ النعم من الله ومن يرى من غير الله نعمة أو يقصد غير الله سبحانه بشكر لا من حيث إنه مسخر من الله عز وجل ففي تسميته وتحميده نقصان بقدر التفاته إلى غير الله تعالى فإذا قلت ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ فَأَحْضِرْ فِي قَلْبِكَ جَمِيعَ أَنْوَاعِ لطفه لتتضح لك رحمته فينبعث بها رَجَاؤُكَ ثُمَّ اسْتَثِرْ مِنْ قَلْبِكَ التَّعْظِيمَ وَالْخَوْفَ بِقَوْلِكَ ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ أَمَّا الْعَظَمَةُ فَلِأَنَّهُ لا ملك إلا له وَأَمَّا الْخَوْفُ فَلِهَوْلِ يَوْمِ الْجَزَاءِ وَالْحِسَابِ الَّذِي هُوَ مَالِكُهُ]

Ve terceme-i maᶜānīnin tafsīli ise o dahi böylece bil ki sen "bismillāhirrahmānirrahīm" dediğin vaktte gerektir ki onunla niyyet ve kasd edesin ki kırāet-i kelām-ı Bārī ibtidāsı için onunla teberrük ediyorsun. Ve dahi bil ve anla ki onun maᶜnāsı budur ki kāffe-i umūr Zāt-ı Zü'l-Celāl iledir. Ve burada ismden murād müsemmādır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir ve kāffe-i umūr Zāt-ı Zü'l-Celāl ile olunca lā-cereme hamd ve şükr dahi onundur, zīrā ki niᶜam onundur ve şükre müstehakk kendisidir. Ve kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı dīger bir kimseden bir niᶜmeti görür ve dahi müsahhar olduğu haysiyyetle değil belki āher bir haysiyyetle onu şükr ile kasd ederse, onun tesmiye ve tahmīdinde dīgerine vākiᶜ olan iltifātı mikdārınca noksān vardır. Ve dahi ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾[208] dediğin vaktte onun envāᶜ-ı lutfunun cemīᶜisini kendi kalbinde hāzır etmelisin tā ki onun rahmeti sana vāzıh ve ᶜayān olup onunla recāᵓın münbaᶜis ola. Ve ondan sonra ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾[209] dediğin vaktte senin kalbinde ᶜazamet ve havfı istisāre edesin ki ᶜazametin istisāresi ise mālikü'l-mülk olduğu ve Zāt-ı Celīlinden gayrı hīçbir kimseye bir mülk olmadığı içindir. Ve havf ve haşyetin istisāresi dahi rūz-ı cezā vü hisābın korkusu içindir ki māliki kendisidir ve o günün şehinşāh hükümdārı Zāt-ı Celīl'dir.

---

208 el-Fātiha, 1/3.

209 el-Fātiha, 1/4.

[ثُمَّ جَدِّدِ الْإِخْلَاصَ بِقَوْلِكَ ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ وجدد العجز والاحتياج والتبري مِنَ الْحَوْلِ وَالْقُوَّةِ بِقَوْلِكَ ﴿وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ وَتَحَقَّقْ أَنَّهُ مَا تَيَسَّرَتْ طَاعَتُكَ إِلَّا بِإِعَانَتِهِ وَأَنَّ له المنة إذ وفقك لطاعته واستخدمك لعبادته وجعلك أهلًا لمناجاته ولو حرمك التوفيق لكنت من المطرودين مع الشيطان اللعين]

Ve ondan sonra ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾[210] demekle ihlāsını tecdīd edip birle ﴿وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[211] demekle ᶜacz ve ihtiyācını ve havl ve kuvvetinden teberrī ettiğini tāzeleyip tecdīd eyleyesin. Hem dahi yakīnen ve muhakkakan maᶜlūmun ola ki onun tāᶜatine müteyessir olduğun ancak onun iᶜānesiyledir ki tevfīk ve iᶜānesi olmasaydı, ona müteyessir olmazdın. Ve dahi minneti ona bilesin, zīrā ki seni tāᶜatine muvaffak edip ᶜibādetinde seni istihdām etti ve dahi seni münācātına ehl etti. Ve eger seni tevfīkten mahrūm etseydi şeytān-ı lāᶜīn ile berāber matrūdlardan olurdun.

[ثم إذا فرغت من التعوذ ومن قولك بسم الله الرحمن الرحيم ومن التحميد ومن إظهار الحاجة إلى الإعانة مطلقًا فعين سؤالك ولا تطلب إلا أهم حاجاتك وَقُلِ ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ الَّذِي يَسُوقُنَا إِلَى جِوَارِكَ وَيُفْضِي بِنَا إِلَى مَرْضَاتِكَ]

Ve dahi o sūretle taᶜvīz ve "بسم الله الرحمن الرحيم" demekle tesmiye ve ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (٤)﴾[212] kavliyle tahmīd ve ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[213] zikriyle mutlakan iᶜāneye hācetini izhār etmekten fārig olduktan sonra kendi süʾālini taᶜyīn edesin ve senin ehemm-i hācetin gayrısını istemeyesin, ancak senin hācātından en ziyāde ehemmi olan tarīk-i müstakīmi taleb edip ki ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾[214] diyesin, yaᶜnī civārına sevk eden ve rızāna mūcib ve müfzī olan sırāt-ı müstakīm üzere bizi sābit ve pāyidār eyle diye niyāz ve tevakkuᶜ edesin.

[وزده شرحا وتفصيلا وتأكيدا واستشهادا بالذين أفاض عليهم نعمة الهداية من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين دون الذين غضب عليهم من الكفار

210 el-Fātiha, 1/5.
211 el-Fātiha, 1/5.
212 el-Fātiha, 1/1-4.
213 el-Fātiha, 1/5.
214 el-Fātiha, 1/6.

والزائغين من اليهود والنصارى والصابئين ثم التمس الإجابة وقل آمين]

Ve dahi ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾[215] kavliyle matlūbun olan tarīk-i müstakīme mezīd-i şerh ü tafsīl verip teʾkīd-i istişhād eyleyesin, yaʿnī enbiyāʾ ve sıddīkīn ve şühedāʾ ve sālihīnden niʿmet-i hidāyet feyzine mazhar olan hāss kullarının tarīki üzere bizi sābit ve pāyidār ve mukīm ve üstüvār eyle ki gazaba uğrayıp dalālete düşmüş olan kefere-i yehūd u nasārā ve sābiʾīn-i zāigīn-i bī-dīnin tarīki olmaya deyip sonra kabūl-i duʿāyı iltimās edip āmīn söyleyesin.

[فإذا تلوت الفاتحة كذلك فيشبه أن تكون من الذين قال الله تعالى فيهم فيما أخبر عنه النبي صلى الله عليه وسلم "قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، نِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، يَقُولُ الْعَبْدُ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حَمِدَنِي عَبْدِي وَأَثْنَى عَلَيَّ" وهو معنى قوله سمع الله لمن حمده الحديث الخ فلو لَمْ يَكُنْ لَكَ مِنْ صَلَاتِكَ حَظٌّ سِوَى ذكر الله لك فِي جَلَالِهِ وَعَظَمَتِهِ فَنَاهِيكَ بِذَلِكَ غَنِيمَةً فَكَيْفَ بِمَا تَرْجُوهُ مِنْ ثَوَابِهِ وَفَضْلِهِ]

Ve çün bu vechle Fātiha-i şerīfeyi okursun, hadīs-i ātīde zikri muharrer olan ādemlerden olmağa müşābih olursun ki nebiyy-i zī-şān ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ahbārı mūcibince Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri "قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، نِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، يَقُولُ الْعَبْدُ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حَمِدَنِي عَبْدِي وَأَثْنَى عَلَيَّ"[216] [٨٩] buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Benimle kulum beyninde ben namāzı iki bölüğe bölmüşüm ki yarısı bana ve yarısı kuluma ve kulumun dilediği dahi ona olsun ki kavl-i ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾[217] dediği vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl benim kulum bana hamd ve senāʾ etti buyurur." Ve musallī "semiʿallāhu li-men hamideh" dediğinin maʿnāsı dahi budur. İşte ey tālib-i rāh-ı saʿādet-i āhiret, senin namāzından bundan gayrı bir behre ve nasībin olmazsa bile Zāt-ı Zü'l-İfdāl'ın ʿazamet ve celālette sana bu zikr edişi sana bir büyük niʿmet ve ganīmettir ve bu ganīmet sana kāfīdir, nice ki maʿa-hāzā sevāb

---

215 el-Fātiha, 1/7.

216 Müslim, Salāt 38.

217 el-Fātiha, 1/1.

ve fazlından recā ettiğin nesne dahi sana başkaca bir ribh ve nemādır ve bī-reyb onun vaᶜd-ı celīl-i kerīmānesi mūcibince ona dahi nāil olursun.

[وكذلك ينبغي أن تفهم ما تقرؤه من السور كما سيأتي في كتاب تلاوة القرآن فلا تغفل عن أمره ونهيه ووعده ووعيده ومواعظه وأخبار أنبيائه وذكر منته وإحسانه ولكل واحد حق فالرجاء حق الوعد والخوف حق الوعيد والعزم حق الأمر والنهي والاتعاظ حق الموعظة والشكر حق ذكر المنة والاعتبار حق إخبار الأنبياء]

Ve tilāvetü'l-Kurᵓān kitābında gelecek beyān mūcibince namāzda okuyacağın zamm-ı sūrelerin maᶜnāları dahi o vechle anlamak gerektir ki sen onun emr ve nehy ve vaᶜd ve vaᶜīdinden ve mevᶜiza ve ahbār-ı enbiyādan ve onun minnet ve ihsānı beyān ve zikrini nātık olan āyāttan gāfil olmayasın, zīrā ki her birinin bir hakkı vardır ki recaᵓ ve temennī vaᶜdin hakkıdır ve havf ve haşyet ve korkuluk vaᶜīdin hakkıdır ve ᶜazm ve cezm dahi emr ve nehyin hakkıdır ve kabūl-i nush u pend ü mevᶜiza dahi nush ve vaᶜzın hakkıdır ve şükr dahi minen ve ihsān ve inᶜāmının zikri hakkıdır ve ᶜibret almak ahbār-ı enbiyānın hakkıdır.

[وروى أن زرارة بن أوفى لما انتهى إلى قوله تعالى ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾ خر ميتًا وكان إبراهيم النخعي إذا سمع قوله تعالى ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾ اضطرب حتى تضطرب أوصاله وقال عبد الله بن واقد رأيت ابن عمر يصلي مغلوبًا عليه وحق له أن يحترق قلبه بوعد سيده ووعيده فإنه عبد مذنب ذليل بين يدي جبار قاهر]

Rivāyet olunmuş ki Zurāre b. Evfā ᶜaleyhi'r-rahme ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾[218] kelāmına kırāeti müntehī olunca cānsız düşüp vefāt etmiştir. Ve İbrāhīm en-Nehaᶜī ᶜaleyhi'r-rahme ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾[219] āyet-i kerīmesi işittikçe vücūdu muztarr olup hattā onun aᶜzāsı ve evsālı muztarib olurdu. Ve ᶜAbdullāh b. Vākid ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Ben İbn ᶜÖmer'i namāz kılarken baygın gördüm." Ve hakkıdır ki efendisinin vaᶜd ve vaᶜīdini istimāᶜıyla yüreği yanıp sūzān ola, zīrā ki kendisi bir ᶜabd-i müznib ü zelīl ü günāhkār u hakīrdir ve efendisi bir melik-i cebbār u kāhirdir ve öyle bir efendi huzūrundadır.

218 el-Müddessir, 74/8.

219 el-İnşikāk, 84/1.

[وتكون هذه المعاني بحسب درجات الفهم ويكون الفهم بحسب وفور العلم وصفاء القلب ودرجات ذلك لا تنحصر والصلاة مفتاح القلوب فيها تنكشف أسرار الكلمات]

Ve bu maᶜānī ise insānda fehminin dereceleri hasebince olur ve fehm dahi ᶜilmin vüfūr ve kesreti hasebincedir hem dahi safā-i kalbe göre hāsıl olur, bunun derecātı münhasır olmaz. Ve namāz dahi kulūbun anahtarıdır ki esrār-ı kelimāt onda münkeşif olur.

[فهذا حق القراءة وهو حق الأذكار والتسبيحات أيضا ثم يراعى الهيبة في ا لقراءة فيرتل ولا يسرد فإن ذلك أيسر للتأمل ويفرق بين نغماته في آية الرحمة والعذاب والوعد والوعيد والتحميد والتعظيم والتمجيد كان النخعي إذا مر بمثل قوله عز وجل ﴿مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ﴾ يخفض صوته كالمستحيي عن أن يذكره بكل شيء لا يليق به وروي أنه يقال لقارىء القرآن "اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا"]

İşte kırāetin hakkı bunlardır ve dahi ezkār ve tesbīhātın hakklarıdır. Ondan sonra kırāette heybeti dahi mürāᶜat ede ki kırāeti tertīl edip onu serd ile serd eylemeye, çünkü teᵓemmül için bu daha ziyāde āsān ve sehl ve kolay gelir, fehm-i maᶜnāya daha ziyāde yüsrlüdür. Ve dahi nagamātı beyninde tefrīk eyleye, yaᶜnī āyet-i rahmet ve ᶜazāb ve vaᶜd ve vaᶜīd ve tahmīd ve taᶜzīm ve temcīd okuduğu vaktte savt ve sedāsının refᶜ ve hattında bir fark ola ki mervīdir ki ᶜAllāme Nahaᵓī ᶜaleyhi'r-rahme tebāreke ve taᶜālā hazretlerinin kelām-ı kerīminden ﴿مَا اتَّخَذَ اللهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ﴾[220] ve emsālleri gibi āyetleri okuduğu vaktte sesini hafz ve tenzīl ederdi, sanki mahcūb ve şermsār olurdu ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'i lāyık olmayan bir vasf ile yād ede. Ve dahi mervīdir ki rūz-ı kıyāmette Kurᵓān'ı kırāet edenlere "اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا"[221] denilir, yaᶜnī "Dünyāda tertīl ettiğin gibi burada dahi oku ve tertīl edip terakkī

220 el-Müᵓminūn, 23/91.

221 Ebū Dāvūd, Salāt, 355, no: 1464; Tirmizī, Fezāilü'l-Kur'ān, 18, no: 2914; Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/272, no: 8002; *Musnedu* Ahmed, 2/192, no: 6799; *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/43, no: 766; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/739, no: 2030.

eyle" ki hulāsa-i mefhūmu derece-i cennātta kāriʾin irtifāᶜ ve terakkīsi kırāet ve tertīline göre hāsıl olur demektir.

[وأما دوام القيام فإنه تنبيه على إقامة القلب مع الله عز وجل على نعت واحد من الحضور قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلٌ عَلَى الْمُصَلِّي مَا لَمْ يَلْتَفِتْ" وكما تجب حراسة الرأس والعين عن الالتفات إلى الجهات فكذلك تجب حراسة السر عن الالتفات إلى غير الصلاة فإذا التفت إلى غيره فذكره باطلاع الله عليه وبقبح التهاون بالمناجي عند غفلة المناجي ليعود إليه]

Ve dahi kıyāmın devāmı ise o dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl ile huzūrdan bir naᶜt-ı vāhidin üzerine kalbin ikāmesine bir tenbīhdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلٌ عَلَى الْمُصَلِّي مَا لَمْ يَلْتَفِتْ"[222] buyurmuştur, yaᶜnī "Vācibü'l-vücūd hazretleri merd-i musallīye mukbildir, mādām ki iltifāt etmemiştir" ki iltifāt etmedikçe merd-i musallīden iltifāt ve ikbāli zāil olmaz demektir. Ve cihāt-ı sāireye iltifāt etmekten göz ve reʾsin hirāseti vācib olduğu gibi kezālik namāzın gayrısına iltifāt etmekten sırrın hirāsesi dahi vācib olur, zīrā ki [99] āhere iltifāt edip Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ıttılāᶜıyla gaflet ve münācīnin kubhü ile onu yād eylerse o yaramazlığı ona ᶜāid olur.

[وألزم لخشوع للقلب فَإِنَّ الْخَلَاصَ عَنِ الِالْتِفَاتِ بَاطِنًا وَظَاهِرًا ثَمَرَةُ الْخُشُوعِ وَمَهْمَا خَشَعَ الْبَاطِنُ خَشَعَ الظَّاهِرُ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ رَأَى رَجُلًا مصليًا يعبث بلحيته "أَمَّا هَذَا لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ" فَإِنَّ الرَّعِيَّةَ بِحُكْمِ الرَّاعِي وَلِهَذَا وَرَدَ فِي الدُّعَاءِ "اللَّهُمَّ أَصْلِحِ الرَّاعِي وَالرَّعِيَّةَ" وهو القلب والجوارح وكان الصديق رضي الله عنه في صلاته كأنه وتد وابن الزبير رضي الله عنه كأنه عود وبعضهم كان يسكن في ركوعه بحيث تقع العصافير عليه كأنه جماد وكل ذلك يقتضيه الطبع بين يدي من يعظم من أبناء الدنيا فكيف لا يتقاضاه بين يدي ملك الملوك عند من يعرف ملك الملوك وكل من يطمئن بين يدي غير الله عز وجل خاشعًا وتضطرب أطرافه بين يدي الله [عابثا] فذلك لقصور معرفته عن جلال الله عز وجل وعن إطلاعه على سره وضميره وقال عكرمة في قوله عز وجل ﴿الَّذِي يَرَاكَ

222 Ebū Dāvūd, Salāt, 160, no: 909; Nesāī, Sehv, 10, no: 1195; *Musnedu* Ahmed, 5/172, no: 21508; Dārimī, Salāt, 140, no: 1463; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/361, no: 862.

حِينَ تَقُومُ (٢١٨) وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ﴾ قال قيامه وركوعه وسجوده وجلوسه]

Ve dahi kalbe huşūᶜu ilzām eyle, zīrā ki zāhiren ve bātınen iltifāttan halās bulmak huşūᶜun semeresidir ve bātın huşūᶜ ettikçe zāhir dahi huşūᶜ eder. Namāzında lihyesiyle oynar bir musallīye ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin nazar-ı ᶜālīsi düşünce ”أَمَّا هَـذَا لَـوْ خَشَـعَ قَلْبُهُ لَخَشَـعَتْ جَوَارِحُـهُ“[223] buyurdu, yaᶜnī “Bu ādem ise onun kalbi huşūᶜ etmiş olsaydı onun aᶜzāᵓ ve cevārihi dahi huşūᶜ ederdi.” Zīrā ki raᶜiyyet rāᶜīnin hükmü iledir. Ve bunun için ”اللَّهُـمَّ أَصْلِـحِ الرَّاعِـي وَالرَّعِيَّـةَ“[224] diye duᶜāᵓ vārid olmuştur ki rāᶜī gönüldür ve raᶜiyyet aᶜzāᵓ ve cevārihtir. Sıddīk-i Ekber ᶜaleyhi’r-rıdvān namāzında yere çakılmış kazık gibi kıyāmda durup sākin olurdu. Ve İbnu’z-Zübeyr ᶜaleyhi’r-rıdvān dahi sanki bir değnek idi. Ve baᶜzıları rükūᶜlarında böyle dururlardı ki serçeler üzerlerine düşerlerdi, sanki cemādlardır. Ve bunun kāffesi garīb ve baᶜīd değildir ki ebnā-i dünyādan taᶜzīm olunan zātın mahzarında onun vukūᶜu tabᶜ-ı beşer iktizāᵓ eder ve bir beşerin huzūrunda muktezī olan huşūᶜ ve sükūn melikü’l-mülūkun huzūr-ı celīlinde nice muktezāsı olmaz, lā-siyyemā ki melikü’l-mülūkun ᶜazamet ve celāletine ᶜārif ola. Ve kim ki Zāt-ı Zü’l-Celāl’in gayrısı mahzarında huşūᶜ ve huzūᶜ ile mutmeᵓinn olup da beyne yedeyillāh onun etrāfı muztarib olur, o kimsenin bu hāli ancak Zāt-ı Zü’l-Celāl’in celāli maᶜrifetinde ve onun sırr ve zamīri üzerine vākıf ve muttaliᶜ olduğunun idrākinde olan kusūrundan neşᵓet eder, Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretlerinin ﴿الَّـذِي يَـرَاكَ حِيـنَ تَقُـومُ وَتَقَلُّبَـكَ فِـي السَّـاجِدِينَ﴾[225] kelām-ı ᶜālīsi tefsīrinde ᶜİkrime ᶜaleyhi’r-rahme demiş ki “Onun kıyām ve rükūᶜ ve sücūd ve cülūsunda demektir.” Bu āyet-i kerīme sūre-i Şuᶜarā’nın iki yüz on yedinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki “Aᶜdāsını kahra ve evliyāsına nusrete kādir Allāhu taᶜālāya tevekkül eyle ki o seni gece teheccüdde kıyāmın ve gündüz salāt-ı

---

223 *Musannefu* Abdirrezzāk, 2/266, no: 3308; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/86, no: 6787; *Feyzu’l-Kadīr*, 5/319; *et-Tenvīr Şerhu’l-Cāmiᶜi’s-Sagīr*, 3/238; 9/150; *Kenzu’l-ᶜUmmāl*, 8/197.

224 İbnu’s-Subkī, *Tabakātu’ş-Şāfiᶜiyye*, 6/295.

225 eş-Şuᶜarā, 26/218-219.

mefrūzada kıyām ve rükūᶜ ve sücūdun vaktinde görür."

[وَأَمَّا الرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ فَيَنْبَغِي أَنْ تُجَدِّدَ عِنْدَهُمَا ذِكْرَ كِبْرِيَاءِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَتَرْفَعَ يَدَيْكَ مُسْتَجِيرًا بعفو الله عز وجل من عقابه بتجديد نيته ومتبعًا سنة نبيه صلى الله عليه وسلم ثُمَّ تَسْتَأْنِفَ لَهُ ذُلًّا وَتَوَاضُعًا بِرُكُوعِكَ وَتَجْتَهِدَ في ترقيق قلبك وتجديد خُشُوعَكَ وَتَسْتَشْعِرَ ذَلِكَ وَعِزَّ مَوْلَاكَ وَاتِّضَاعَكَ وَعُلُوَّ رَبِّكَ وَتَسْتَعِينَ عَلَى تَقْرِيرِ ذَلِكَ فِي قَلْبِكَ بِلِسَانِكَ فَتُسَبِّحَ رَبَّكَ وَتَشْهَدَ لَهُ بِالْعَظَمَةِ وَأَنَّهُ أعظم من كل عَظِيمٍ وَتُكَرِّرَ ذَلِكَ عَلَى قَلْبِكَ لِتُؤَكِّدَهُ بِالتَّكْرَارِ]

Ve rükūᶜ ve sücūd ise o dahi rükūᶜ ve sücūd ederken gerektir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl kibriyāsının zikri onda dahi tāzeleyip tecdīd edesin ve onun ᶜikābından ᶜafvına sığınıp sünnet-i seniyye-i Hazret-i Peygamberīye ittibāᶜan ellerin refᶜiyle maᶜa-tecdīdi'n-niyye isticāre eyleyesin ve dahi bu rükūᶜun ile ona bir züll ve tevāzuᶜ ve meskeneti istīnāf edip her bār terakkuk-ı kalb ve tecdīd-i huşūᶜuna ictihād edesin, hem dahi onu istişᶜārıyla berāber senin ittizāᶜın ve efendinin ᶜizz ve ᶜulüvv ve irtifāᶜını bilip kalbinde onun ᶜilmini temkīn ve takrīr etmeğe kendi lisānın ile istiᶜāne kılıp Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ᶜazamet ile şehādet ve onunla rabbini tesbīh eyleyesin ve zātı her bir ᶜazīmden aᶜzam olduğuna yakīn ve cezm ederek o ᶜilmi dahi kendi kalbinde tekrār tesbīhāt ile teʾkīd eyleyesin.

[ثم ترتفع من ركوعك راجيًا أنه راحم لك ومؤكدًا لِلرَّجَاءِ فِي نَفْسِكَ بِقَوْلِكَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ أَيْ أَجَابَ لِمَنْ شَكَرَهُ ثُمَّ تُرْدِفَ ذلك الشكر الْمُتَقَاضِي لِلْمَزِيدِ فَتَقُولَ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ وَتُكْثِرَ الحمد بقولك ملء السموات وَمِلْءَ الْأَرْضِ]

Ve ondan sonra sana merhamet hāsıl olduğu ümīd ve recāsıyla ve o emel ve derecātı dahi senin nefsinde "semiᶜallāhu li-men hamideh" kavliyle bi't-teʾkīd başını rükūᶜdan refᶜ ve kıyām ve iᶜtidāl edesin. Ve çün "semiᶜallāhu li-men hamideh" maᶜnāsı onu şükr edene icābet eder demektir, bu şükrü mezīde mütekāzāī olan şükre terdīf edip "rabbenā leke'l-hamd" diyesin ve hamdi milʾe's-semāvāt ve milʾe'l-arz kavliyle çoklaştırıp teksīr eyleyesin.

[ثم تهوى إلى السجود وهو أعلى درجات الاستكانة فتمكن أعز أعضائك وهو الوجه من أذل الأشياء وهو التراب وإن أمكنك أن لا تجعل بينهما حائلا فتسجد

على الأرض فافعل فإنه أجلب للخشوع وأدل على الذل وإذا وضعت نفسك موضع الذل [١٠٠] فاعلم أنك وضعتها موضعها ورددت الفرع إلى أصله فإنك من التراب خلقت وإليه تعود فعند هذا جدد على قلبك عظمة الله وقل سبحان ربي الأعلى وأكده بالتكرار فإن الكرة الواحدة ضعيفة الأثر فإذا رق قلبك وظهر ذلك فلتصدق رجاءك في رحمة الله فإن رحمته تتسارع إلى الضعف والذل لا إلى التكبر والبطر فارفع رأسك مكبرا وسائلا حاجتك وقائلا رب اغفر وارحم وتجاوز عما تعلم أو ما أردت من الدعاء ثم أكد التواضع بالتكرار فعد إلى السجود ثانيا كذلك]

Ve dahi ondan sonra secdeye inesin ki sücūd derecat-ı istikānenin aᶜlāsıdır. Ve o vaktte dahi senin aᶜzāʾ ve cevārihinin eᶜazzı olan yüzünü ezell-i eşyāʾ olan türābda temekkün eyleyesin ve toprak ile senin yüzün beynlerinde bir hāil komamağa mümkin ve müteyesserin olursa onu etmelisin, yaᶜnī bilā-hāil hāk üzerine yüzün koyasın, zīrā ki o sūretle secde etmekliğin huşūᶜa daha ziyāde cālibdir ve horluk ve mezellet üzerine daha ziyāde delīldir. Ve çün kendi nefsini mekān-ı züll ü tevāzuᶜda koyasın bil ki onu yerine komuşsun ve ferᶜi aslına redd ve iᶜāde etmişsin, zīrā ki topraktan yaratılmışsın ve toprağa dönüp rücūᶜ edersin. Ve bunun ᶜindinde yaᶜnī sücūd vaktinde be-tekrār Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜazametini kalbin üzerine tecdīd edip "subhāne rabbiye'l-aᶜlā" diyesin ve onu tekrār ile kalbinde teʾkīd edesin, zīrā ki bir kerrenin teʾsīri zaᶜīftir. Ve senin gönlün onunla yufkalanıp hāli sana zāhir ve ᶜayān olduğu vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl'in rahmetinde olan recānı tasdīk etmelisin, çünkü onun rahmeti zaᶜf ve zülle müsāraᶜat eder, batar ve kibre müsāraᶜat etmez. Ve senin gönlünde bu hālin husūlünden sonra tekebbür edici olduğun hālde başını yerden refᶜ edip "رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ" deyip veyāhūd duᶜādan dilediğin sāir kelimāt-ı meʾsūreyi söylemekle hācetin dileyesin ve ondan sonra tekrār etmekle tevāzuᶜun teʾkīdi için bir dahi sücūda varıp secde-i ūlā gibi bir dīger secde edesin.

[وأما التشهد فإذا جلست له فاجلس متأدبا وصرح بأن جميع ما تدلي به من الصلوات والطيبات أي من الأخلاق الطاهرة لله وكذلك الملك لله وهو معنى التحيات وأحضر في قلبك النبي صلى الله عليه وسلم وشخصه الكريم وقل سلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته وليصدق أملك في أنه يبلغه ويرد عليك ما هو أوفى منه ثم

تسلم على نفسك وعلى جميع عباد الله الصالحين ثم تأمل أن يرد الله سبحانه عليك سلاما وافيا بعدد عباده الصالحين]

Ve teşehhüd ise o dahi onun için oturduğun vaktte müteʾeddib olarak ona kuᶜūd edip birle Zāt-ı Zü'l-Celāl'den vāsıta-i ittisālin olan salavāt ve tayyibāt yaᶜnī ahlāk-ı tāhirenin cemīᶜisi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in olduğuna ve mülk dahi kāffesi onun mülkü idüğüne bi'l-ikrār ve'l-cezm iᶜtirāf ve tasdīk ederek tasrīh edesin ki et-tahiyyāt maᶜnāsıdır. Ve dahi Hazret-i Peygamber'i kalbine ihzār ve şahs-ı kerīmini gönlünde tezkār edip "اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ" demekle tuhfe-i marziyyeyi hazretine ᶜarz ve senin bu selāmın ona vāsıl olacağı ve ondan evfā ve ahsen bir tahiyye ve selāmı o hazret-i ᶜaliyye sana redd edeceğinde olan emelini dahi cezm ve tasdīk eyleyesin ve dahi ondan sonra kendi nefsin üzerine ve ᶜibād-ı sālihīnin üzerlerine teslīm ve ᶜibād-ı sālihīn ᶜadedince Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri sana redd-i tahiyye edip selām-ı vāfī vü kāmili teslīm edeceğini dahi meʾmūl ve tereccī edesin.

[ثم تشهد له تعالى بالوحدانية ولمحمد نبيه صلى الله عليه وسلم بالرسالة مجددا عهد الله سبحانه بإعادة كلمتي الشهادة ومستأنفا للتحصن بها ثم ادع في آخر صلاتك بالدعاء المأثور مع التواضع والخشوع والضراعة والابتهال وصدق الرجاء بالإجابة وأشرك في دعائك أبويك وسائر المؤمنين]

Ve dahi ondan sonra da Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretine vahdāniyyet ve nebiyy-i zī-şānı Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā'ya nübüvvet ve risāletle şehādet edip senin bu şehādetinle Hakk subhānehu ve taᶜālāya olan ᶜahdin tecdīdinde dahi şehādetin iki kelimelerini yād ve iᶜāde eyleyesin ve hısn-ı hasīn-i ilāhiyyeye olan tahsīnin onunla istīnāf edesin ve ondan sonra namāzın āhirinde tevāzuᶜ ve huşūᶜ ve darāᶜat ve ibtihāl ve kabūl-i duᶜāya sıdk-ı recā ile edᶜiye-i meʾsūreden bir duᶜā okuyasın ve duᶜānda ebeveynin ve müʾminīn-i sāireyi müşāreket ettiresin.

[واقصد عند التسليم السلام على الملائكة والحاضرين وانو ختم الصلاة به واستشعر شكر الله سبحانه على توفيقه لإتمام هذه الطاعة وتوهم أنك مودع لصلاتك هذه وأنك ربما لا تعيش لمثلها وقال صلى الله عليه وسلم للذي أوصاه "صَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ" ثُمَّ أَشْعِرْ قَلْبَكَ الْوَجَلَ وَالْحَيَاءَ مِنَ التَّقْصِيرِ في االصلاة وَخَفْ أَنْ لَا تُقْبَلَ

صَلَاتُكَ وَأَنْ تَكُونَ مَمْقُوتًا بِذَنْبٍ ظَاهِرٍ أَوْ بَاطِنٍ فَتُرَدَّ صَلَاتُكَ في وجهك وترجو مع ذلك أن يقلبها بكرمه وفضله]

Ve ᶜinde't-teslīm selāmın ile melāike-i kirām ve müᵓminīn-i hāzırīni kasd ederek selām veresin ve onunla hatm-i salavātı niyyet edesin ve bu tāᶜatın itmāmına hāsıl olan muvaffakıyetinin şükrānesini dahi istişᶜār edesin. Ve o namāz sanki āhir namāzın olup bu namāzına mūdiᶜ idiğini bi't-tevehhüm, ola ki sen onun misline dek yaşamayacağını zann edersin, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu tāᶜat ile tavsiye ettiği adama "صَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ"[226] diye irāde ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Namāzın edāsında vedāᶜ edici ādemin namāzını kıl." Ve namāzda bir taksīrin vukūᶜundan nāşī kendi kalbinde dahi havf ve haclet ve şermsārlığı devşirip kalble işᶜār edesin ve hem dahi senden vukūᶜa [101] gelmiş bir zenb için kendin memkūt ve mebgūz olduğun hasebiyle bu salātın kabūl olunmayıp senin yüzüne redd olunmasından dahi havf edip korkmalısın ve bu havf ile beraber onun lutf ve kereminden kabūl buyuracağını dahi recāᵓ ve ümīdin ola.

[كان يحيى بن وثاب إذا صلى مكث ما شاء الله تعرف عليه كآبة الصلاةوكان إبراهيم يمكث بعد الصلاة ساعة كأنه مريض فهذا تفصيل صلاة الخاشعين الذين هم في صلاتهم خاشعون والذين هم على صلواتهم يحافظون والذين هم على صلاتهم دائمون والذين هم يناجون الله على قدر استطاعتهم في العبودية فليعرض الإنسان نفسه على هذه الصلاة فبالقدر الذي يسر له منه ينبغي أن يفرح وعلى ما يفوته ينبغي أن يتحسر وفي مداراة ذلك ينبغي أن يجتهد]

Mervīdir ki Yahyā b. Vessāb namāz kılanda namāzın hemm ve gamından münkesir olduğu ᶜalāmeti onun yüzünden bir zamān görünürdü, yaᶜnī namāzdan sonra ona meşīᵓet-i Bārī müteᶜallik olduğu zamāna kadar namāz-gāhında mehmūm ve magmūm durup āsār-ı hüzn ü inkisārī yüzünden nümāyān olurdu demektir. Ve dahi İbrāhīm ᶜaleyhi'r-rahme dahi namāzından sonra bir sāᶜāt mikdārınca hasta gibi dururdu. İşte salāt-ı hāşiᶜīnin tafsīli budur, o hāşiᶜler ki onlar namāzlarında huşūᶜ-ı tāmm etmişler ve namāzları üzerine muhāfaza etmişler ve devām etmiş-

226 İbn Māce, Zühd, 15, no: 4171; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/162.

ler ve istitāᶜat ve kudretleri mikdārınca ᶜubūdiyyette münācāt etmişler. Gerektir ki insān kendi nefsini bu namāz üzerine ᶜarz ede ve ondan ona müteyessir olduğu mikdāra şād ve mesrūr ola ve ona ondan geçmiş ola nesnenin üzerine müteᵓessif ve mütehassir ola ve onun müdāvemetine cehd ve gūşiş edip çabalaya.

[وأما صلاة الغافلين فهي مخطرة إلا أن يتغمده الله برحمته والرحمة واسعة والكرم فائض فنسأل الله أن يتغمدنا برحمته ويغمرنا بمغفرته إذ لا وسيلة لنا إلا الاعتراف بالعجز عن القيام بطاعته]

Ve ehl-i gaflet gürūhunun namāzı ise hatarlı bir yerdir, meger ki o gāfilin cürm ve kusūrunu Zāt-ı Zü'l-Celāl setr edip ᶜafv ede. Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretlerinin rahmeti geniştir ve keremi fāizdir. Kaldı ki biz Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan dileriz ki bizi rahmeti ile setr ve magfireti ile şīrīn-kām ede, çünkü onun tāᶜatının hakkıyla kıyām etmekten ᶜāciz ve kāsır idüğümüzün iᶜtirāfından başka bizim dīger bir vesīlemiz yoktur.

[واعلم ان تخليص الصلاة عن الآفات وإخلاصها لوجه الله عز وجل وأداءها بالشروط الباطنة التي ذكرناها من الخشوع والتعظيم والحياء سبب لحصول أنوار في القلب تكون تلك الأنوار مفاتيح علوم المكاشفة فأولياء الله المكاشفون بملكوت السموات والأرض وأسرار الربوبية إنما يكاشفون في الصلاة لا سيما في السجود إذ يتقرب العبد من ربه عز وجل بالسجود ولذلك قال تعالى ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ وإنما تكون مكاشفة كل مصل على قدر صفائه عن كدورات الدنيا ويختلف ذلك بالقوة والضعف والقلة والكثرة وبالجلاء والخفاء حتى ينكشف لبعضهم الشيء بعينه وينكشف لبعضهم الشيء بمثاله كما كشف لبعضهم الدنيا في صورة جيفة والشيطان في صورة كلب جاثم عليها يدعو إليها ويختلف أيضًا بما فيه المكاشفة فبعضهم ينكشف له من صفات الله تعالى وجلاله ولبعضهم من أفعاله ولبعضهم من دقائق علوم المعاملة]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki bu āfāttan namāzın tahlīsi ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine bu şurūt-ı bātıneden zikr ettiğimiz huşūᶜ ve taᶜzīm ve hayāᵓ ile edāᵓ ve ihlāsı gönülde bir envārın husūlüne sebebdir ki o envār-ı mükāşefeye mefātīh ve anahtar olurlar. Melekūt-ı semevāt u arāzī

ve esrār-ı rübūbiyyete mükāşefe eden evliyā-i ᶜizām ancak namāzda mükāşefe ederler, lā-siyyemā sücūd vaktinde; zīrā ki ᶜabd, Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sücūd ile takarrüb eder ve bunun için tebāreke ve taᶜālā ﴿وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾[227] buyurmuştur. Ve her bir musallīnin mükāşefesi dahi ancak o musallīnin küdūrāt-ı dünyāviyyeden sufüvvü mikdārınca olur. O dahi zaᶜf ve kuvvet ve kıllet ve kesret ve celāʾ ve hafāʾ ile muhtelif olur, hattā baᶜzı evliyāullāha hakīkat-i eşyāʾ bi-ᶜaynihā münkeşif olurdu ve baᶜzılarına emsāli ile münkeşif olurdu, nitekim dünyā baᶜzılarına bir cīfenin sūret ve şeklinde ve şeytān-ı laᶜīn dahi bir kelb-i cāsim kılığında münkeşif oldu ki o kelb o cīfenin üstünde iki dizi üzerine çöküp oturmuş ve bu cīfeye daᶜvet etmekte bulunmuştur. Ve dahi mükāşefe olunan umūr ile o keşf muhtelif olur ki baᶜzılarına sıfāt-ı Bārī ve celālī münkeşif olur ve baᶜzılarına onun baᶜzı efᶜāli münkeşif olur ve baᶜzılarına dekāyık-ı ᶜulūm-ı muᶜāmele münkeşif olur.

[ويكون لتعين تلك المعاني في كل وقت أسباب خفية لا تحصى وأشدها مناسبة الهمة فإنها إذا كانت مصروفة إلى شيء معين كان ذلك أولى بالانكشاف ولما كانت هذه الأمور لا تتراءى إلا في المرائي الصقيلة وكانت المرآة كلها صدئة فاحتجبت عنها الهداية لا لبخل من جهة المنعم بالهداية بل لخبث متراكم الصدإ على مصب الهداية تسارعت الألسنة إلى إنكار مثل ذلك إذ الطبع مجبول على إنكار غير الحاضر ولو كان للجنين عقل لأنكر إمكان وجود الإنسان في متسع الهواء ولو كان للطفل تمييز ما ربما أنكر ما يزعم العقلاء إدراكه من ملكوت السموات والأرض وهكذا الإنسان في كل طور يكاد ينكر ما بعده [١٠٢]]

Ve o maᶜānīnin taᶜyīni için her bir vaktte lā-tuᶜadd ve lā-tuhsā esbāb-ı hafiyye olur ve o esbābın en ziyāde katı ve eşeddi hemmin münāsebesidir, zīrā ki himmet bir muᶜayyen nesneye masrūfe olur ise o nesne inkişāfa sāir eşyādan evlā olur. Ve çün bu eşyāʾ mücellā ve saykallı aynalardan gayrı bir şeyʾe görünmezler ve aynaların ekseri gubār-ālūde olup mücellāʾ ve saykallı bulunmazlar, onlardan o eşyānın hidāyeti mahcūb oldu, yoksa hāşā münᶜim-i hidāyetin buhl ve imsāki ile mahcūb olmadılar, ancak masabb-ı hidāyetin üzerinde müterākim olan habesin

227 el-Alak, 96/19.

sad[āsı]yla müşāhededen memnūᶜ ve mahcūb kalmışlardır. Ve bunun emsāli inkārına elsine-i nās müsāraᶜat eder, çünkü hāzır olmayan nesnenin inkārı üzerine tabᶜ-ı insān mecbūl ve meftūrdur, rahim-i māderde olan cenīnin ᶜaklı olsaydı hevānın geniş yerinde insānın imkān-ı vücūdunu inkār ederdi. Ve tıflın dahi bir nevᶜ temyīzi olsaydı melekūt-ı semevāt u arāzīden gürūh-ı ᶜukalānın zuᶜm ettikleri eşyāyı inkār ederdi. Ve her bir tavrında dahi insān böyledir ki o tavrının mā-baᶜdinde olan tavrın inkārına yaklaşıp karīb olur.

[ومن أنكر طور الولاية لزمه أن ينكر طور النبوة وقد خلق الخلق أطوارًا فلا ينبغي أن ينكر كل واحد ما وراء درجته نعم لما طلبوا هذا من المجادلة والمباحثة المشوشة ولم يطلبوها من تصفية القلوب عما سوى الله عز وجل فقدوه فأنكروه ومن لم يكن من أهل المكاشفة فلا أقل من أن يؤمن بالغيب ويصدق به إلى أن يشاهد بالتجربة]

Ve kim ki tavr-ı velāyeti inkār eylerse lāzım gelir ki tavr-ı nübüvveti dahi inkār eder ve tavr-ı nübüvvetin inkārı ise maᶜāzallāhi taᶜālā küfr ve dalālettir. Nice bu gibi atvār inkār olunurlar o hāl ile ki Bārī taᶜālā haber vermiş ki halk ve ᶜālemi atvār olarak halk etmiştir ve lāyık değildir ki bir kimse onun derecesi mā-verāsında olanı inkār ede. Evet bunu gereği gibi tasdīk etmiş olsaydılar isbātını mücādele ve mübāhase-i müşevveşeden taleb etmezlerdi. Ve ᶜammā-sivallahtan tasfiye-i kulūbdan onu taleb etmezlerdi, onu gāib ettiler de inkār ettiler. Gerektir ki ehl-i mükāşefeden olmayan kimse lā-ekall gayb ile īmān edip tasdīk ede tā ki tecribe ile müşāhede eyleye.

[ففي الخبر إن العبد إذا قام في الصلاة رفع الله سبحانه الحجاب بينه وبين عبده وواجهه بوجهه وقامت الملائكة من لدن منكبيه إلى الهواء يصلون بصلاته ويؤمنون على دعائه وإن المصلي لينثر عليه البر من عنان السماء إلى مفرق رأسه وينادي مناد لو علم هذا المناجي ما التفت وإن أبواب السماء تفتح للمصلين وإن الله عز وجل يباهي ملائكته بعبده المصلي ففتح أبواب السماء ومواجهة الله تعالى إياه بوجهه كناية عن الكشف الذي ذكرناه]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki tahkīk ve tahkīkan merd-i musallī namāza durduğu vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onun zāt-ı kibriyāsı

ile ᶜabdi mā-beyninde olan hicābı refᶜ edip vech-i kerīmi ile ona müvācehe eder ve melāike-i kirām dahi onun iki omuzu başından havāya dek durup onun namāzı ile namāz kılıp duᶜāsı üzerine āmīn söylerler ve ᶜale't-tahkīk ᶜanān-ı semādan başı mefrikına kadar namāz kılan kimsenin üzerine birr ve ihsān nesr olunur. Ve bir münādī nidāᵓ edip çağırır ki "Bu ādem bilse ki kimle münācāt eder, iltifāt etmezdi." Ve dahi göklerin kapıları namāz kılanlara açılıp küşāde olurlar ve Zāt-ı Zü'l-Celāl namāz kılan kulu ile melāike-i kirāma mübāhāt eyler. Ve bu göklerin kapıları küşādı ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in vech-i kerīmi ile zikr olunan müvācehesi bizim bu zikr ettiğimiz keşften kināyedir

[وفي التوراة مكتوب يا ابن آدم لا تعجز أن تقوم بين يدي مصليًا باكيًا فأنا الله الذي اقتربت من قلبك وبالغيب رأيت نوري]

Ve dahi Tevrāt kitabında "Yā ibn ādem" ilā-āhirihi yazılıdır ki müfād-ı şerīfi: "Ey ibn ādem, benim huzūrumda namāz kılıp ağlayarak kıyām etmekten usanıp ᶜāciz olma. Ben o Allāhım ki senin kalbinden takarrüb edip ve bi'l-gayb sen benim nūrumu gördün."

[قال فكنا نرى أن تلك الرقة والبكاء والفتوح الذي يجده المصلي في قلبه من دنو الرب سبحانه من القلب وإذا لم يكن هذا الدنو هو القرب بالمكان فلا معنى له إلا الدنو بالهداية والرحمة وكشف الحجاب]

Ve denilmiş ki namāz kılan kimse onun kalbinde bulduğu fütūh ve rikkat ve onun bükāᵓ ve ağlamaklığı hāli kalbine olan kurb-i rabbānīden görürdün ve bu kurb ve dünüvv kurb-i mekān olmayınca keşf-i hicāb ve rahmet ve hidāyetle olan dünüvv ve kurbden gayrı onun dīger bir maᶜnāsı olmaz, yaᶜnī Zāt-ı Zü'l-Celāl kurb-i mekāndan münezzeh ve mukaddestir ve mādām ki kurb-i mekān değildir, bī-şekk o kurb ve dünüvv keşf-i hicāb ve rahmet ve hidāyetle olan kurb ve dünüvvdür demek olur.

[ويقال إن العبد إذا صلى ركعتين عجب منه عشرة صفوف من الملائكة كل صنف منهم عشرة آلاف وباهى الله به مائة ألف ملك وذلك أن العبد قد جمع في الصلاة بين القيام والقعود والركوع والسجود وقد فرق الله ذلك على أربعين ألف

ملك فالقائمون لا يركعون إلى يوم القيامة [١٠٣] والساجدون لا يرفعون إلى يوم القيامة وهكذا الراكعون والقاعدون فإن ما رزق تعالى الملائكة من القرب والرتبة لازم لهم مستمر على حال واحد لا يزيد ولا ينقص لذلك أخبر الله عنهم أنهم قالوا ﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ﴾ وفارق الإنسان الملائكة في الترقي من درجة إلى درجة فإنه لا يزال يتقرب إلى الله تعالى فيستفيد مزيد قربه وباب المزيد مسدود على الملائكة عليهم السلام وليس لكل واحد إلا رتبته التي هي وقف عليه وعبادته التي هو مشغول بها لا ينتقل إلى غيرها ولا يفتر عنها لا يتكبرون عن عبادته ولا يستحسرون يسبحون الليل والنهار لا يفترون]

Ve dahi denilir ki bir ᶜabd yaᶜnī bir insān iki rekᶜat namāz kıldığı vaktte her bir saffı on bin melekten ᶜibāret bulunan sufūf-ı melāikeden on saff ondan taᶜaccüb ederler. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi onunla yüz bin melāikeye mübāhāt eyler ki bu şeᵓn o cihettendir ki benī ādem namāzında kıyām ve kuᶜūd ve rükūᶜ ve sücūd beyninde cemᶜ etmiştir. Ve bunları Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kırk bin meleklere tefrīk eylemiştir ki ᶜibādetleri kıyām olan melāike yevm-i kıyāmete dek rükūᶜ etmezler ve ᶜibādetleri secde etmek olan melekler dahi yevm-i kıyāmete kadar başlarını secdeden kaldırmazlar ve rükūᶜda ve kuᶜūdda olanların dahi kezālik başlarını refᶜ edip kıyām ve āher bir ᶜibādete müştagil olmazlar, zīrā ki Zāt-ı Vācibü'l-vücūd hazretleri melāike-i kirāma rızk ve ihsān ettiği rütbe ve kurbiyyet onlara mülāzım olup hāl-i vāhīd üzere dāim ve müstemirrdir, ziyāde ve noksān olmaz ve onun için onların makāleleri ahbārında beyān buyurdu ki onlar demişler ki ﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ﴾[228] Yaᶜnī "Bizden makāmı maᶜlūm olmayan bir melek yoktur ki her birimize birer makām-ı maᶜlūm vardır" demektir. Ve insān ise dereceden dereceye olan terakkīsinde melāikeye müfārakat etmiştir ki dāimā Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine takarrüb ve dereceden dereceye intikāl ve terakkī edip o ziyāde ve terakkīden zāil olmaz ki bu hāl ile mezīd-i kurbiyyet bulup istifade eder. Ve melāike-i kirām ise onların üzerlerine bāb-ı mezīd mesdūddur, yaᶜnī onların üzerlerine bu ziyāde ve artıklığının kapıları kapalıdırlar ki her birinin üzerine vakf edilen rütbeden başka ona

---

228 es-Sāffāt, 37/164.

dīger bir rütbe yoktur ve onunla meşgūl bulunduğu ᶜibādetten dahi dīger bir ᶜibādete müntakil olmaz ve ondan usanıp süst ve gevşek ve ᶜāciz olmaz ve ᶜibādetine mütekebbir ve müstahsir olmaz ki gece gündüz tesbīh edip onlara bir ᶜacz ve fütūr yoktur ve kesel onlara ᶜārız olmaz.

[وَمِفْتَاحُ مَزِيدِ الدَّرَجَاتِ هِيَ الصَّلَوَاتُ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (١) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ فَمَدَحَهُمْ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِصَلَاةٍ مَخْصُوصَةٍ وَهِيَ الْمَقْرُونَةُ بِالْخُشُوعِ ثُمَّ خَتَمَ أَوْصَافَ الْمُفْلِحِينَ بِالصَّلَاةِ أَيْضًا فقال تعالى ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ثُمَّ قَالَ تَعَالَى فِي ثَمَرَةِ تِلْكَ الصِّفَاتِ ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ (١٠) الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ فَوَصَفَهُمْ بِالْفَلَاحِ أَوَّلًا وَبِوِرَاثَةِ الْفِرْدَوْسِ آخِرًا وَمَا عِنْدِي أَنَّ هَذْرَمَةَ اللِّسَانِ مَعَ غَفْلَةِ الْقَلْبِ تَنْتَهِي إِلَى هَذَا الْحَدِّ وَلِذَلِكَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي أَضْدَادِهِمْ ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ (٤٢) قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ﴾ فَالْمُصَلُّونَ هُمْ وَرَثَةُ الْفِرْدَوْسِ وَهُمُ الْمُشَاهِدُونَ لِنُورِ اللهِ تَعَالَى وَالْمُتَمَتِّعُونَ بِقُرْبِهِ وَدُنُوِّهِ مِنْ قُلُوبِهِمْ نسأل الله أن يجعلنا منهم وأن يعيذنا من عقوبة من تزينت أقواله وقبحت أفعاله إنه الكريم المنان القديم الإحسان وصلى الله على كل عبد مصطفى]

Ve mezīd-i derecāt kapısının anahtarı namāzlardır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾[229] buyurdu. İşte hizb-i muvahhidīn baᶜde'l-īmān bir salāt-ı mahsūsa ile medh etti ki o namāz-ı mahsūsa huşūᶜ ile mukterin olan namāzdır ve ondan sonra evsāf-ı müflihīni kezālik namāz ile hatm edip buyurdu ki ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾[230] Ve o sıfāt-ı mergūbenin semerelerinde ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾[231] buyurmuştur ki onları evvelā felāh ve āhiren verāset-i firdevs ile onları vasf etti. Bu āyāt-ı ᶜizām sūre-i Müʾminūn'un birinci ve ikinci ve dokuzuncu ve onuncu ve on birinci āyetleridir ki hulāsa-i tefsīrlerinde buyurulmuş ki "Tahkīkan felāh buldular yaᶜnī cennette ebed kalmakla saᶜādet buldular şol müʾminler ki namāzlarında Allāhu taᶜālādan havf ve ona tezellül ve tevāzuᶜ ederler, öyle ki yemīn ve şimālinde olan kimseleri bilmezler.

---

229 el-Müʾminūn, 23/1-2.

230 el-Müʾminūn, 23/9.

231 el-Müʾminūn, 23/10-11.

Ve onlar ki namāzlarını vaktiyle ve şurūt ve ādābıyla ve taʿdīl-i erkān üzere muhāfazat ve edāʾ ederler, bu mezkūr sıfatlarla muttasıf kimseler vārislerdir ki cennetin aʿlāsı onlara mīrās olur; onlar onda ebedī ve dāim muhalledlerdir."

Musannif-i merhūm burada buyurur ki bence yaʿni benim zuʿmümce gaflet-i kalb ile yalnız lisānın hezremesi bu mertebeye varıp bu hadde müntehī olamaz. "Hezreme" lügatte sürʿatle okumak maʿnāsına gelmiştir, yaʿnī kalbi gāfil olduğu hālde namāz kılan ādem yalnız sürʿat-i lisān kırāetiyle bu mecd ve şerefe vüsūlünü pek de ummam demektir. Ve dahi onun için bunların azdādlarında Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ﴾[232] buyurmuştur ki bu āyetler dahi sūre-i Müddessir'in kırk ikinci ve kırk üçüncü āyetleridir ki hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki "O ashāb-ı yemīn cennetlerde müşriklere suʾāl edeler ki sizi ne şey sakara sülūk ettirdi. O müşrikler diyeler ki biz dünyāda namāz kılanlardan olmadık" ilā-āhirihi. İşte bu āyetlerin müfādınca namāz kılanlar firdevsin vārisleridirler ve nūr-ı Bārī'ye müşāhede eden onlardır ve gönüllerinden onun o kurbeti ile mütemettiʿ ve müntefiʿ dahi onlardır. Biz dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'den dileriz ki bizi onlardan ede ve bizi akvāli zīnetli ve efʿāli çirkīn ve kabīh olanların cürm ve ʿukūbet ve cezālarından iʿāze ve hıfz eyleye ki tahkīk ve tahkīkan çok minnet edici bir kerīmdir ve ihsānı kadīmdir ve ʿamīmdir. Ve dahi her bir ʿabd-i mustafānın üzerine salāt ve selām ola. [104]

Hikāyātun ve Ahbārun Fī Salāti'l-Hāşiʿīne

[حكايات وأخبار في صلاة الخاشعين]

[حكايات وأخبار في صلاة الخاشعين رضي الله عنهم اعلم أن الخشوع ثمرة الإيمان ونتيجة اليقين الحاصل بجلال الله عز وجل ومن رزق ذلك فإنه يكون خاشعًا في الصلاة وفي غير الصلاة بل في خلوته وفي بيت الماء عند الحاجة فإن موجب الخشوع معرفته اطلاع الله تعالى على العبد ومعرفة جلاله ومعرفة تقصير العبد فمن هذه المعارف يتولد الخشوع وليست مختصة بالصلاة]

232 el-Müddessir, 74/42-43.

Hāşiᶜlerin namāzları hakkında mervī bulunan ahbār ve hikāyelerdir. Sen ey sālik-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki tahkīk ve tahkīkan huşūᶜ īmā-nın semerisidir ve dahi zillet Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜazamet ve celāli ile hāsıl olan yakīnin netīcesidir. Kim ki īmān ve yakīn-i kāmil ona rızk ve nasīb olmuştur, onun her bir hāl ve şānında hāşiᶜ ve mütevāziᶜ olur ki namāzın-da ve halvetinde belki kazā-i hācete vardığı beyt-i halāda bile hāşiᶜ olur, zīrā ki huşūᶜun mūcibi Zāt-ı Zü'l-Celāl onun her bir hāl ve şānı üzere muttaliᶜ ve vākıf olduğunun maᶜrifeti ve onun ᶜazamet ve celālinin ᶜilmi ve ᶜabdin cürm ve taksīrden vāreste olmadığının hālini bilmesidir. Kim ki bu maᶜārife mālik olur, ona bu maᶜrifetlerden huşūᶜ ve huzūᶜ mütevellid ve hāsıl olur; huşūᶜ namāza muhtass ve mahsūr değildir.

[ولذلك روي عن بعضهم أنه لم يرفع رأسه إلى السماء أربعين سنة حياء من الله وخشوعًا له]

Ve onun için baᶜzı hāşiᶜīn üzerine mervīdir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den hayāʾ ve huşūᶜ ederek göklere doğru kırk senede başını refᶜ etmemiştir.

[وكان الربيع بن خيثم من شدة غضه لبصره وإطراقه يظن بعض الناس أنه أعمى وكان يختلف إلى منزل ابن مسعود عشرين سنة فإذا رأته جاريته قالت لابن مسعود صديقك الأعمى قد جاء فكان يضحك ابن مسعود من قولها وكان إذا دق الباب تخرج الجارية إليه فتراه مطرقًا غاضًا بصره وكان ابن مسعود إذا نظر إليه يقول وبشر المخبتين أما والله لو رآك محمد صلى الله عليه وسلم لفرح بك وفي لفظ آخر لأحبك وفي لفظ آخر لضحك ومشى ذات يوم مع ابن مسعود في الحدادين فلما نظر إلى الأكوار تنفخ وإلى النار تلتهب صعق وسقط مغشيا عليه وقعد ابن مسعود عند رأسه إلى وقت الصلاة فلم يفق فحمله على ظهره إلى منزله فلم يزل مغشيًا عليه إلى مثل الساعة التي صعق فيها ففاتته خمس صلوات وابن مسعود عند رأسه يقول هذا والله هو الخوف وكان الربيع يقول ما دخلت في صلاة قط فأهمني فيها إلا ما أقول وما يقال لي]

Ve Rebīᶜ b. Haysem ᶜaleyhi'r-rahme gazz-ı basarının şiddetinden ve başının baş aşağa sarkıntısı kesretinden onu baᶜzu'n-nās kör ve aᶜmā zann ederdi. Kendisi İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvānın ahbābı idi, yirmi sene İbn Mesᶜūd'un hānesine tereddüd edip onun yanına gidep gelir-di. Ve İbn Mesᶜūd'un cāriyesi onu gördükçe gidip efendisine "Senin

o kör dostun gelmiş" diye haber verirdi. Ve kapıyı çaldıkça o cāriye gidip onu gözleri kapalı ve başı baş aşağı sarkıntılı görürdü. İbn Mesᶜūd ona nazar ettikçe "وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ" deyip "Āgāh ol ki vallāhi Muhammed ᶜaleyhi's-selām seni görmüş olsaydı seninle şād ve mesrūr olurdu" derdi. Ve āher bir rivāyet ile "seninle şād olur" yerinde "seni severdi" derdi ve dīger bir rivāyette "gülerdi" der idi. Onun "وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ" kelāmında bir nass-ı ᶜālī-i Kurʾānīye telmīh vardır ki sūre-i Haccın otuz dördüncü āyetinde ﴿وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ﴾[233] nass-ı ᶜālīsi vārid olmuştur. Ve hulāsa-i tefsirinde: "Yā Muhammed, mutīᶜ ve mütevāziᶜleri cennetle müjde eyle" denilmiştir ki "muhbit" merd-i mutīᶜ ve mütevāziᶜe ıtlāk olunmuştur. Ve dahi bir gün İbn Mesᶜūd ile berāber yürüyüp demirciler çarşısında geçerler iken haddādların kūrları yaᶜnī āteş yaktıkları yerleri körüklerle üfürülüp parlamaları ve āteşlerin dahi onların içlerinde ᶜalevlenerek mültehib olmalarını göricek bülend āvāz ile bir naᶜra vurup baygın düşer. Ve namāz vakti gelinceye dek başı ucunda İbn Mesᶜūd durup onu beklediyse de ifākat bulamadığından İbn Mesᶜūd onu arkasına alıp haml etmekle hānesine götürmüş. Ve onun baygınlığı yirmi dört sāᶜate mümtedd olup ki yevm-i sānīde naᶜra vurduğu sāᶜatin misline dek uzanmakla beş vakt namāz ona geçti. Ve İbn Mesᶜūd başı ucundan ayrılmadı, her bār "Vallāhi havf budur!" Yaᶜnī korkuluk olur ise böyle olur demektir. Ve kendisi yaᶜnī Rebīᶜ b. Haysem derdi ki "Ben bir namāza girip beni onda bir nesne mehmūm etmedi illā bana ne denilecek ve ben ne diyeceğim fikri." Yaᶜnī beni namāzımda mehmūm eden nesne ancak bu fikr olup başka bir şey değildi demek ister.

[وكان عامر بن عبد الله من خاشعي المصلين وكان إذا صلى ربما ضربت ابنته بالدف وتحدث النساء بما يردن في البيت ولم يكن يسمع ذلك ولا يعقله وقيل له ذات يوم هل تحدثك نفسك في الصلاة بشيء قال نعم بوقوفي بين يدي الله عز وجل ومنصرفي إلى إحدى الدارين قيل فهل تجد شيئًا مما نجد من أمور الدنيا فقال لأن تختلف الأسنة في أحب إلي من أن أجد في صلاتي ما تجدون وكان يقول "لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا"]

---

233 el-Hacc, 22/34.

Ve dahi ʿĀmir b. ʿAbdullāh ʿaleyhi'r-rahme huşūʿ ile namāz kılıcılardan idi. Kendisi namāz kıldığı vaktte ola ki kızı defi çalardı ve hatun kişiler dahi o hānede diledikleri ile tahaddüs edip söyleşirlerdi ve kendisi [105] onu işitip taʿakkul etmezdi. Bir günde ona denilmiş ki "Sen namāz kıldığın vaktte senin nefsin seni bir nesne ile tahaddüs eder mi?" Yaʿnī senin yādına bir nesne gelip hutūr eder mi? O dahi: "Evet, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in huzūrunda durup dāreynin birisine gideceğimi der-hātır ediyorum." Dāreynden murād vallāhu aʿlemu cennet ve cehennemdir, yaʿnī baʿde'l-mevt ʿarsa-i mahşere varıp huzūr-ı Bārī'de vukūf edeceğim ve cennet veyā cehenneme munsarıf olacağım keyfiyyeti yādıma gelir, başka bir şeyʾ benim hātırıma gelmez demektir. Ve bir dahi: "Umūr-ı dünyādan bizim nefsimize bulduğumuz gibi sen dahi kendi nefsinde namāz ederken bir şeyʾ bulur musun?" Ona denildikte: "Bana süngü, demir ve harbeleri gelip gitmesi, kendi namāzımda sizin bulduğunuzdan daha ziyāde hoş ve sevgilidir" demiş. Ve dahi "لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا"[234] der idi, yaʿnī "Īmān ve yakīnim o mertebe tāmm ve kāmil olmuş ki örtü ve kapak kalkarsa yaʿnī hicāb refʿ olunursa bana bir ziyāde-i yakīn hāsıl olmaz" demektir.

[وقد كان مسلم بن يسار منهم وقد نقلنا أنه لم يشعر بسقوط اسطوانة في المسجد وهو في الصلاة وتأكل طرف من أطراف بعضهم واحتيج فيه إلى القطع فلم يمكن منه فقيل إنه في الصلاة لا يحس بما يجري عليه فقطع وهو في الصلاة وقال بعضهم الصلاة من الآخرة فإذا دخلت فيها خرجت من الدنيا وقيل لآخر هل تحدث نفسك بشيء من الدنيا في الصلاة فقال لا في الصلاة ولا في غيرها وسئل بعضهم هل تذكر في الصلاة شيئًا فقال وهل شيء أحب إلي من الصلاة فأذكره فيها]

Ve Müslim b. Yesār dahi namāzda huşūʿ eden zümreden idi. Ve akdemce biz zikr ve nakl etmiştik, mescidde namāz kılarken mescidin bir üstüvānı düşüp kendisi farkına varamamıştır. Ve o zümreden bir zāt ʿuzvunun birisine ākile denilen çıban ve ʿillet zuhūr etti ve o ʿuzvun katʿı lāzım gelince onun acısına mütehammil olamayacağından

234 *Letāifu'l-İşārāt*, 1/58; *Tefsīru'r-Rāzī*, 31/81; *Hilyetu'l-Evliyāʾ*, 10/202.

ondan kesmesinin imkānı olmadı. Ve çün bu ādem namāz kılarken üzerine cereyān eden umūrdan bir nesneyi hiss etmez diye etıbbāya haber verildi. Kendisi namāz kılarken onun o ᶜuzvunu etıbbāᵓ kesmişler. Ve baᶜzu'l-hāşiᶜīn demiş ki namāz āhirettendir, namāza dāhil olunca dünyādan çıkmış olursun. Ve dīgere denilmiş ki "Namāzda iken sen nefsini umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile tahdīs eder misin?" O dahi: "Ben ne namāzda ve ne de namāzın gayrısında kendimi bir nesne ile tahdīs ederim" demiş. Ve kezālik zümre-i mezbūrenin birisine denilmiş ki "Sen namāzda hīçbir şeyᵓ tezekkür edip yād eder misin?" O dahi: "Bana namāzdan hoş ve daha ziyāde sevgili bir nesne var mıdır ki onu namāzımda yād ve der-hātır edeyim?" demiştir.

[وكان أبو الدرداء رضي الله عنه يقول من فقه الرجل أن يبدأ بحاجته قبل دخوله في الصلاة ليدخل في الصلاة وقلبه فارغ وكان بعضهم يخفف الصلاة خيفة الوسواس]

Ve Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvān derdi ki "Ādemin tefakkuhluğundandır ki namāza duhūl etmezden akdem hācetini görüp onunla başlar tā ki fārigü'l-bāl olarak namāza dāhil ola ve onun hātırı bir nesne ile meşgūl kalmaya." Ve dahi baᶜzu'l-hāşiᶜīn vesvesenin havfından namāzlarını tahfīf ederler idi.

[وروي أن عمار بن ياسر صلى صلاة فأخفها فقيل له خففت يا أبا اليقظان فقال هل رأيتموني نقصت من حدودها شيئًا قالوا لا قال إني بادرت سهو الشيطان أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال "إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ لَهُ نِصْفُهَا وَلَا ثُلُثُهَا وَلَا رُبُعُهَا وَلَا خُمُسَهَا سُدُسُهَا وَلَا عُشْرُهَا وَكَانَ يَقُولُ إِنَّمَا يُكْتَبُ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا عَقَلَ مِنْهَا" ويقال إن طلحة والزبير وطائفة من الصحابة رضي الله عنهم كانوا أخف الناس صلاة وقالوا نبادر بها وسوسة الشيطان]

Mervīdir ki ᶜAmmār b. Yāsir ᶜaleyhi'r-rahme bir gün hafīf bir namāz kılmış. Onu görenler: "Yā Ebe'l-Yakzān, namāzını hafīf ettin!" dediklerinde kendisi: "Siz hudūdundan bir nesneyi tenkīs ettiğimi gördünüz mü?" Onlar "yok" dediler. O dahi: "Ben şeytānın sehvine mübāderet eyledim, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ لَهُ نِصْفُهَا وَلَا ثُلُثُهَا وَلَا رُبُعُهَا وَلَا خُمُسُهَا سُدُسُهَا وَلَا عُشْرُهَا وَكَانَ

يَقُـولُ إِنَّمَـا يُكْتَـبُ لِلْعَبْـدِ مِـنْ صَلَاتِـهِ مَـا عَقَـلَ مِنْهَـا"[235] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "ᶜAle't-tahkīk Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın ᶜibādından bir ᶜabd vardır ki bir namāz kılar da ondan ona ne nısfı ki yarısı ve ne rubᶜu ki dörtten biri ve ne de humusu ki beşten biri ve ne de südüsü ki altıdan biri ve ne ᶜöşürü ki ondan biri yazılmaz." Ve derdi ki "ᶜAbde namāzından ancak onun taᶜakkul ettiği yazılır." Ve denilir ki Talha ve Zübeyr ᶜaleyhime'r-rıdvān ve sahābe-i kirāmdan bir tāife namāzı tahfīf edip "Biz onunla vesvese-i şeytāniyyeyi mübāderet ve müsāraᶜat eyleriz" derlerdi.

[وروي أَنَّ عُمَـرَ بْـنَ الْخَطَّابِ رَضِـيَ اللَّهُ عَنْـهُ قـال علـى المنبـر إن الرجـل ليشـيب عارضاه في الإسلام وما أكمل لله تعالى صلاة قيل وكيف ذلك قال لا يتم خشوعها وتواضعهـا وإقبالـه علـى الله عـز وجـل فيهـا]

Ve dahi mervīdir ki Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb minber üstünde demiş ki "Ādem dīn-i İslām'da muᶜammer olup onun iki ᶜārızının saçı beyāz olur da kendisi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir namāzı ikmāl edememiştir." Ve bu nice olur diye ondan suʾāl vākiᶜ oldukta o dahi: "O namāzının huşūᶜ ve huzūᶜunu itmām etmez ve onda Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri üzerine ikbālini dahi itmām eylemez" demiştir.

[وسئل أبـو العاليـة عـن قولـه تعالـى ﴿الَّذِينَ هُـمْ عَـنْ صَلَاتِهِـمْ سَـاهُونَ﴾ قـال هـو الـذي يسـهو فـي صلاتـه فـلا يـدري علـى كـم ينصـرف أعلـى شـفع أم علـى وتـر وقـال الحسـن هـو الـذي يسـهو عـن وقـت الصـلاة حتـى تخـرج وقـال بعضهـم [١٠٦] هـو الـذي إن صلاهـا فـي أول الوقـت لـم يفـرح وإن أخرهـا عـن الوقـت لـم يحـزن فـلا يـرى تعجيلهـا خيـرا ولا تأخيـرا إثمًـا]

Ve dahi Ebu'l-ᶜĀliye ᶜaleyhi'r-rahme ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِـمْ سَاهُونَ﴾[236] nass-ı ᶜālīsi ile murād buyurulmuş olan eşhāsın üzerine suʾāl vākiᶜ oldukta demiş ki "Namāzında sāhī olan o kimsedir ki namāzında sehv eder ki kıldığı namāz kaç rekᶜattır bilmez ve tek üzerine mi sarf olun-

235 *Musnedu* Ahmed, 4/321, no: 18894; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/298, no: 3527; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/169-170.

236 el-Māᶜūn, 107/5.

muş yoksa şefᶜ yaᶜnī zevc üzerine mi sarf olunmuş bilmez ve der-hātır etmez." Ve Hasen ᶜaleyhi'r-rahme: "Sāhī o kimsedir ki namāzdan vakti hurūcuna dek sehv eder." Yaᶜnī namāzı unutup vakti hurūcuna kadar onu der-hātır etmez demiştir. Ve baᶜzu'l-müfessirīn: "Sāhī o kimsedir ki namāzı evvel-i vaktinde edāᵓ etmesiyle şād olmaz ve vakti āhirinde edāᵓ etmesiyle dahi hüzn etmez ki ne taᶜcīlinde bir hayr ve ne teᵓhīrinde bir ism ve günāh görür." Bu āyet-i kerīme sūre-i Māᶜūn'un beşinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Şiddet-i ᶜazāb o musallīler içindir ki namāzlarını gaflet ile lā-şeyᵓ ᶜadd ederler ve onlar içindir ki namāzlarını halk yanında nifākāne ve riyā ile kılıp tenhāda terk ederler."

[واعلم أن الصلاة قد يحسب بعضها ويكتب بعضها دون بعض كما دلت الأخبار عليه وإن كان الفقيه يقول إن [الصلاة في] الصحة لا تتجزأ ولكن ذلك له معنى آخر ذكرناه وهذا المعنى دلت عليه الأحاديث إذ ورد جبر نقصان الفرائض بالنوافل]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki kılınan namāzın baᶜzısı mahsūb ve baᶜzısı yazılıp mektūb olur ve baᶜzısı yazılmaz ve mahsūb olmaz velev ki fakīh namāzın sıhhati mütecezzī olmaz der, zīrā ki ahbār-ı sahīha onun üzerine delālet etmiştir ve hakkında ehādīs-i şerīfe vārid olmuştur ve noksān-ı ferāiz nevāfil ile cebr olunur denilmiştir. Ve fakīhin sıhhat-i namāz mütecezzī olmaz dediğine başka bir maᶜnā vardır ki fī-mā sebak biz onu zikr ettik.

[وفي الخبر "قَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى بِالْفَرَائِضِ نَجَا مِنِّي عَبْدِي وَبِالنَّوَافِلِ تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي" وقال النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ تعالى "قَالَ اللهُ تَعَالَى لَا يَنْجُو مِنِّي عَبْدِي إِلَّا بِأَدَاءِ مَا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ"]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām demiş ki "يَقُولُ اللهُ تَعَالَى بِالْفَرَائِضِ نَجَا مِنِّي عَبْدِي وَبِالنَّوَافِلِ تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي"[237] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Edā-i ferāiz ile benim bendem benden necāt buldu ve edā-i nevāfil ile benim bendem bana takarrüb etti diye Hakk taᶜālā emr ve fermān buyurmuştur." Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "Tebāreke ve taᶜālā hazretleri emr ve fermān etti ki "قَالَ الله

237 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/170.

تَعَالَى لَا يَنْجُو مِنِّي عَبْدِي إِلَّا بِأَدَاءِ مَا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ"[238] Yaᶜnī "Benim bendem onun üzerine iftirāz ettiğim ᶜibādātın gayrısıyla benden necāt bulmaz" ki onun üzerine iftirāz ettiğim ᶜibādātın edāsıyla ancak necāt bulur demektir.

[رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً فَتَرَكَ مِنْ قِرَاءَتِهَا آيَةً فَلَمَّا انْفَتَلَ قَالَ "مَاذَا قَرَأْتُ" فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَسَأَلَ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ رضي الله عنه فَقَالَ "قَرَأْتَ سُورَةَ كَذَا وَتَرَكْتَ آيَةَ كَذَا فَمَا نَدْرِي أَنُسِخَتْ أَمْ رُفِعَتْ فَقَالَ أَنْتَ لَهَا يَا أُبَيُّ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الْآخَرِينَ فَقَالَ "مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَحْضُرُونَ صَلَاتَهُمْ وَيُتِمُّونَ صُفُوفَهُمْ وَنَبِيُّهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ لَا يَدْرُونَ مَا يَتْلُو عَلَيْهِمْ مِنْ كِتَابِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَذَا فَعَلُوا فَأَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى نَبِيِّهِمْ أَنْ قُلْ لِقَوْمِكَ تُحْضِرُونِي أَبْدَانَكُمْ وَتُعْطُونِي أَلْسِنَتَكُمْ وَتَغِيبُونَ عَنِّي بِقُلُوبِكُمْ بَاطِلٌ مَا تَذْهَبُونَ إِلَيْهِ" وهذا يدل على أن استماع ما يقرأ الإمام وفهمه بدل على قراءة السور بنفسه]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir namāzı kılıp kırāetinden bir āyetin kırāetini terk etti. Ve çün cemāᶜate müteveccih oldu, "مَاذَا قَرَأْتُ" diye sordu yaᶜnī "Namāzımda ne okudum?" dedi. Cemāᶜat sükūt durup cevāb veremeyince Ubeyy b. Kaᶜb'dan sordu. Ubeyy filānca sūreyi okudun ve filānce āyeti terk ettin, bilemeyiz ki nesh olundu mu yoksa refᶜ olundu mu? ᶜAleyhi's-selām efendimiz maᶜriz-i tahsīn ve tebşīrde "أَنْتَ لَهَا يَا أُبَيُّ" buyurdu, yaᶜnī "Ey Ubeyy, sen ona nāil ve fāizsin" demektir. Ve ondan sonra kavm-i hāzır üzerine ikbāl edip buyurdu ki "مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَحْضُرُونَ صَلَاتَهُمْ وَيُتِمُّونَ صُفُوفَهُمْ وَنَبِيُّهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ لَا يَدْرُونَ مَا يَتْلُو عَلَيْهِمْ مِنْ كِتَابِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَذَا فَعَلُوا فَأَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى نَبِيِّهِمْ أَنْ قُلْ لِقَوْمِكَ تُحْضِرُونِي أَبْدَانَكُمْ وَتُعْطُونِي أَلْسِنَتَكُمْ وَتَغِيبُونَ عَنِّي بِقُلُوبِكُمْ بَاطِلٌ مَا تَذْهَبُونَ إِلَيْهِ"[239] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Baᶜzı akvām ne zann ve hülyādadırlar ki namāzlarına hāzır olurlar ve sufūflarını itmām ederler ve peygamberleri onların önlerinde dururken onların üzerlerine tanrıları kitābından okuduğunu bilmezler. Āgāh olunuz ki Benī İsrāᵓīl dahi bu gibi iş işlediler ve Zāt-ı Zü'l-Celāl onların peygamlerlerine vahy edip fermān buyurdu ki "قُلْ لِقَوْمِكَ تُحْضِرُونِي أَبْدَانَكُمْ

238 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/170.

239 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/172.

وَتُعْطُونِي أَلْسِنَتَكُمْ وَتَغِيبُونَ عَنِّي بِقُلُوبِكُمْ بَاطِلٌ مَا تَذْهَبُونَ إِلَيْهِ" ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Sen kavmine söyle ki siz ebdānınızı bana hāzır edersiniz ve elsinenizi yaᶜnī dillerinizi bana verirsiniz ve kulūbunuzla benden gāib olursuz." Yaᶜnī bana gönüllerinizi ihzār etmezsiniz, ona vardığınız şeyᵓ bātıldır. Ve bu ehādīs ve ahbār delālet eder ki imāmın okuduğunu işitmek ve maᶜnāsını anlamak muktedī olan kimsenin kendi nefsi ile okuyacağı kırāetten bedeldir ki istimāᶜı vācibdir.

[وقال بعضهم إن الرجل يسجد السجدة عنده أنه تقرب بها إلى الله عز وجل ولو قسمت ذنوبه في سجدته على أهل مدينته لهلكوا قيل وكيف يكون ذلك قال يكون ساجدًا [١٠٧] عند الله وقلبه مصغ إلى هوى ومشاهد لباطل قد استولى عليه فهذه صفة الخاشعين فدلت هذه الحكايات والأخبار مع ما سبق على أن الأصل في الصلاة الخشوع وحضور القلب وأن مجرد الحركات مع الغفلة قليل الجدوى في المعاد والله أعلم نسأل الله حسن التوفيق]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki "ᶜİbāddan bir ādem vardır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine takarrüb etmek kasdıyla bir secde eder de o secdeden kazandığı zünūbu sākin olduğu memleketin ahālīsi üzerine taksīm olunmuş olsa onları ihlāk ederdi." Ve bu nice olur [diye] ondan soruldukta, "Kendisi ᶜindallāh sācid olur da onun kalbi ona müstevlī olmuş olan bātıla müşāhid ve bir hevāya müttebiᶜ ve musgī ve münkād olur" demiş. İşte huşūᶜ edicilerin sıfatları budur. Ve bu hikāyāt ve ahbār maᶜa-mā-sebak delālet ederler ki namāzda asl ve esās ve garaz ve maksad ancak huşūᶜ ve huzūᶜ ve huzūr-ı kalbdir. Ve maᶜa'l-gaflet harekāt-ı mücerredenin nefᶜi yevm-i meᶜādda cüzᵓī ve kalīldir ki ona lutf u kerem-i Bārī mütedārik olmazsa ādeme bir gınāᵓ vermez. Vallāhu aᶜlem kaldı ki biz Zāt-ı Zü'l-Celāl'den hemīşe hüsn-i tevfīki dileriz.

el-Bābu'r-Rābiᶜu Fi'l-İmāmeti ve'l-Kudveti ve ᶜAle'l-İmāmi Vezāifü Kable's-Salāti ve Fi'l-Kırāeti ve Fī Erkāni's-Salāti ve Baᶜde's-Selāmi

[الباب الثالث في الشروط الباطنة من أعمال القلب]

İşbu bāb imāmet ve kudvet-i vezāifi beyānında olan dördüncü bābdır, yaᶜnī kitābu's-salātın dördüncü bābıdır. Sen ey tālib-i rāh-ı saᶜādet-i

āhiret, bil ve āgāh ol ki imāmın üzerine vezāif-i mahsūsa vardır. Ve o vezāif baᶜzısı namāzdan evveldir ve baᶜzısı baᶜde's-selām namāzdan sonradır ve baᶜzısı dahi kırāet ve erkān-ı salāttadırlar. Ve ᶜale't-tafsīl beyān ve işᶜārı lāzımeden olmakla musannif-i merhūm beyānında buyurdu ki:

[أَمَّا الْوَظَائِفُ الَّتِي هي قبل الصلاة فستة]

İmāmın namāza şürūᶜ etmezden evvel üzerine olan vezāif ise onlar altı vazīfedir.

[أَوَّلُهَا أَنْ لَا يَتَقَدَّمَ لِلْإِمَامَةِ عَلَى قَوْمٍ يكرهونه فإن اختلفوا كان النظر إلى الأكثرين فإن كان الأقلون هم أهل الخير والدين فالنظر إليهم أولى وفي الحديث ثَلاَثَةٌ لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ رُؤُوسَهُمْ العَبْدُ الآبِقُ وَامْرَأَةٌ وَزَوْجُهَا سَاخِطٌ عَلَيْهَا وَإِمَامٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ"]

Ki o vezāif-i sittenin birinci vazīfesi odur ki bir kimse onu kerh edip istemeyen kavm üzerine imāmet için tekaddüm etmemek gerektir. Ve eger kavmin beyninde ihtilāf vākiᶜ olup ki kimisi onu isterler ve kimisi onu istemezler, o vaktte nazar-ı intihāb ve takdīm kavmin ekserinedir. Ammā ekall-i kavm çün ehl-i hayr u diyanet olurlar, o hālde nazar onlara kalır, zīrā ki hadīs-i şerīfte vārid olmuştur ki ثَلاَثَةٌ لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ رُؤُوسَهُمْ العَبْدُ الآبِقُ وَامْرَأَةٌ وَزَوْجُهَا سَاخِطٌ عَلَيْهَا وَإِمَامٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ"[240] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Üç kimselerin namāzları başlarından tecāvüz etmez yaᶜnī kabūl-hāne-i Hazret-i Perverdigār'a merfūᶜ ve mürtekī olmaz: Birisi efendisinden kaçıp firār eden ᶜabd-i ābıktır ve ikincisi zevci rızāsından çıkıp kişisi ona rāzī olmayan imreᵓedir ve üçüncüsü onu kerh edip istemeyen kavme imām olan kimsedir."

[وكما ينهى عن تقدمه مع كراهيتهم فكذلك ينهى عن التقدمة إن كان وراءه مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ إِلَّا إِذَا امْتَنَعَ من هو أولى منه فله التقدم فإن لم يكن شيء من ذلك فليتقدم مهما قدم وعرف من نفسه القيام بشروط الإمامة]

Ve kavmin kerāhetleriyle imāmete tekaddümlüğü menhī bulunduğu

---

240 Tirmizī, Salāt, 266, no: 360; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 43, no: 971; bazı farklılıklarla, ayrıca bkz. *Kūtu'l-Kulūb*, 2/350.

gibi, onun arkasında ondan daha ziyāde bir fakīh bulunduğu hālde imāmete tekaddümlüğü dahi menhīdir, meger ki o fakīh imām olmaktan ibāᵓ ve imtināᶜ eder, o vaktte menhī kalmaz. Ve çün bu eşyādan bir şeyᵓ bulunmaz ve kendi nefsinden şurūt-ı imāmetle kıyām edeceğini bilip onu cemāᶜat dahi imāmetliğe takdīm etmişler, lāzım gelir ki imāmetlik ede.

[ويكره عند ذلك المدافعة فقد قيل إن قومًا تدافعوا الإمامة بعد إقامة الصلاة فخسف بهم وما روى من مدافعة الإمامة بين الصحابة رضي الله عنهم فسببه إيثارهم من رأوه أنه أولى بذلك أو خوفهم على أنفسهم السهو وخطر ضمان صلاتهم فإن الأئمة ضمناء وكان من لم يتعود ذلك ربما يشتغل قلبه ويتشوش عليه الإخلاص في صلاته حياء من المقتدين لا سيما في جهره بالقراءة فكان لاحتراز من احترز أسباب من هذا الجنس]

Ve müdāfaᶜa etmeye, yaᶜnī o vaktte müdāfaᶜa etmek mekrūhtur. Müdāfaᶜa odur ki imāmetliği āhere teklīf edip kendisi tekaddüm etmez ve o ādem dahi onu kabūl etmeyip imāmetliğe onun tekaddümünü ister ve yekdīgerine teklīf ve vakti bilā-mūcib tesvīf ve teᵓhīr ve cemāᶜati intizārda komaklıktır. Denilmiş ki namāzı ikāme kılındıktan sonra bir kavm imāmetliği müdāfaᶜa ettiler ve müdāfaᶜalarına mebnī yer onlarla hasf olundu. [108] Ve sahābe-i kirām üzerine mervī bulunan müdāfaᶜa ise onun esbābı vardır ki imāmetliğe takdīm olunan zāt cemāᶜatte kendinden imāmetliğe bir evlā görür de veyāhūd nefsi üzerine sehvden havf eder veyā cemāᶜatin namāz noksānı damānından korkar da hatar-ı damāndan tehāşī eylerdi, zīrā ki eᵓimme dāminlerdir. Ve dahi içlerinden imāmetliği iᶜtiyād etmemiş ādem dahi bulunurdu. Ve imāmetliği taᶜavvüd etmeyen kimse korkardı ki kalbi onunla müştegil olur da muktedīlerden utanıp üzerine namāzda emr-i ihlās müteşevveş olur, lā-siyyemā namāz cehriyye olur ise ki cehren kırāet edecektir. İşte onların müdāfaᶜaları ve imāmetlikten ihtirāz eden ādemin ihtirāzı bu cinsten idi.

[الثانية إذا خير المرء بين الأذان والإمامة فينبغي أن يختار الإمامة فإن لكل واحد منهما فضلًا ولكن الجمع مكروه بل ينبغي أن يكون الإمام غير المؤذن وإذا تعذر الجمع فالإمامة أولى وقال قائلون الأذان أولى لما نقلناه من فضيلة الأذان ولقوله

صلى الله عليه وسلم "الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ" فقالوا فيها خطر الضمان وقال صلى الله عليه وسلم "اَلْإِمَامُ أَمِينٌ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا" وفي الحديث "فَإِنْ أَتَمَّ فَلَهُ وَلَهُمْ وَإِنْ نَقَصَ فَعَلَيْهِ لَا عَلَيْهِمْ" ولأنه صلى الله عليه وسلم قال "اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الْأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ" والمغفرة أولى بالطلب فإن الرشد يراد للمغفرة]

Ve ikinci vazīfe odur ki bir ādem eger imāmetlik ile müᵓezzinlik beyninde tahyīr olunursa gerektir imāmetliği ihtiyār ede, zīrā ki her birinin bir fazīleti vardır ve beynlerinde cemᶜ etmek mekrūhtur ki bir ādem hem imām ola ve hem dahi o mescidde müᵓezzin ola. Ve lāyık odur ki imām müᵓezzinin gayrısı ola. Ve çün beynlerinde cemᶜ etmek müteᶜazzir oldu, kaldı ki imāmet müᵓezzinlikten evlā oldu. Ve baᶜzu'l-ulemāᵓ demişler ki ezān fazīleti hakkında nakl olunan ahbārdan dolayı ezān imāmetlikten evlādır. Ve müstenedleri olan edille ezān bahsinde biz nakl etmişiz. Ve vech-i tafdīlinin delīl-i sānīsi dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ"[241] diye buyurduğu hadīs-i şerīfin mefhūmudur ki hulāsa-i meᵓāli: "İmām dāmindir ve müᵓezzin müᵓtemindir." Yaᶜnī cemāᶜatin noksān-ı salātına imām dāmin olur ve müᵓezzin dāmin olmaz demektir. Ve bināen ᶜaleyh müᵓezzinlik evlādır, demişler ki imāmetlikte damānın hatarı vardır demişler. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْإِمَامُ أَمِينٌ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا"[242] buyurmuştur, yaᶜnī "İmām emīndir, rükūᶜ eder ise siz dahi rükūᶜ ediniz ve secde eylerse siz dahi secde ediniz" demektir. Ve dahi hadīste vārid olmuş ki "فَإِنْ أَتَمَّ فَلَهُ وَلَهُمْ وَإِنْ نَقَصَ فَعَلَيْهِ لَا عَلَيْهِمْ"[243] Yaᶜnī "Namāzını tamām ederse ecri ona ve cemāᶜatedir ve eksik kılarsa noksānı onun üzerine-

241 Ebū Dāvūd, Salāt, 32, no: 517; Tirmizī, 1/282, no: 207; *Musnedu* Ahmed, 2/232, no: 7169; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/559, no: 1672; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/30, no: 74; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/626, no: 1997; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/87.

242 Buhārī, Salāt, 18, no: 378; *Musnedu* Ahmed, 2/438, no: 9652; Dārimī, Salāt, 72, no: 1350; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/62, no: 7473; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 3/52; no: 1614; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/128, no: 7220.

243 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/356.

dir, cemāᶜatin üzerine bir noksān yazılmaz." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الْأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ"[244] buyurmuştur, yaᶜnī "Yā rabbi, eᵓimmeyi irşād eyle ve müᵓezzinlere mağfiret eyle" demektir. Ve magfiret ise elbette talebe daha ziyāde evlādır, çünkü rüşdü magfiret için taleb olunur.

[وفي الخبر "مَنْ أَمَّ فِي مَسْجِدٍ سَبْعَ سِنِينَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ بِلَا حِسَابٍ وَمَنْ أَذَّنَ أَرْبَعِينَ عَامًا دَخَلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ" ولذلك نقل عن الصحابة رضي الله عنهم أنهم كانوا يتدافعون الإمامة والصحيح أن الإمامة أفضل إذ واظب عليها رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر رضي الله عنهما والأئمة بعدهم]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ أَمَّ فِي مَسْجِدٍ سَبْعَ سِنِينَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ بِلَا حِسَابٍ وَمَنْ أَذَّنَ أَرْبَعِينَ عَامًا دَخَلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ"[245] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki bir mescidde yedi sene imāmetlik ederse hisābsız olarak cennet ona vācib olur ve kim ki bir mescidde kırk sene müᵓezzinlik ederse hisābsız olarak cennete dāhil olur." Ve bu rivāyāt ve ehādīs için nakl olundu ki sahābe-i kirām ᶜaleyhimu'r-rıdvān imāmeti müdāfaᶜa ederlerdi. Ve sahīh odur ki imāmet müᵓezzinlikten efdaldir, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz imāmetlik üzerine muvāzabet etti ve Ebū Bekr ve ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān dahi ona muvāzabet eylediler ve onlardan sonra eᵓimme-i ᶜızām dahi kezālik imāmetlik üzerine muvāzabet etmişler.

[نعم فيها خطر الضمان والفضيلة مع الخطر كما أن رتبة الإمارة والخلافة أفضل لقوله صلى الله عليه وسلم "لَيَوْمٌ مِنْ سُلْطَانٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً" ولكن فيها خطر ولذلك وجب تقديم الأفضل والأفقه فقد قال صلى الله عليه وسلم "أَئِمَّتُكُمْ شُفَعَاؤُكُمْ" أَوْ قَالَ "وَفْدُكُمْ إِلَى اللهِ فَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُزَكُّوا صَلَاتَكُمْ فَقَدِّمُوا أَخْيَارَكُمْ"]

---

244 Ebū Dāvūd, Salāt, 32, no: 517; Tirmizī, 1/282, no: 207; *Musnedu* Ahmed, 2/232, no: 7169; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/559, no: 1672; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/30, no: 74; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/626, no: 1997; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/87.

245 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/356, bunda birincisi de "من أذن" şeklinde.

Evet, imāmetlikte hatar-ı damān vardır, fazīlet dahi hatar iledir, nitekim rütbe-i imāret ü hilāfet efdal olmuştur ki ᶜadl ile rütbe-i imāret ü hilāfet rütbe-i ᶜibādetkārīden efdal olmuştur ki hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَيَوْمٌ مِنْ سُلْطَانٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً"[246] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Melik-i ᶜādilden bir günlük ᶜadāleti merd-i müteᶜabbidin yetmiş senelik ᶜibādetinden efdaldir." [109] Ammā onda hatar vardır ve onun için kavmden efdal ve efkah olan ādemin takdīmi vācib oldu, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَئِمَّتُكُمْ شُفَعَاؤُكُمْ" أَوْ قَالَ "وَفْدُكُمْ إِلَى اللهِ فَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُزَكُّوا صَلَاتَكُمْ فَقَدِّمُوا أَخْيَارَكُمْ"[247] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīsi: "Sizin eʾimmeniz sizin şefīᶜlerinizdirler veyāhūd Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine sizin elçi ve resūllerinizdirler, eger namāzınızı tezkiye etmek isterseniz sizin ihtiyārınızı yaᶜnī sizin en ziyāde iyi ve güzel ādemlerinizi imāmetliğinize takdīm ediniz."

[وقال بعض السلف ليس بعد الأنبياء أفضل من العلماء ولا بعد العلماء أفضل من الأئمة المصلين لأن هؤلاء قاموا بين يدي الله عز وجل وبين خلقه هذا بالنبوة وهذا بالعلم وهذا بعماد الدين وهو الصلاة وبهذه الحجة احتج الصحابة في تقديم أبي بكر الصديق رضى الله عنه وعنهم للخلافة إذ قالوا نظرنا فإذا الصلاة عماد الدين فاخترنا لدنيانا من رضيه رسول الله صلى الله عليه وسلم لديننا وما قدموا بلالًا احتجاجًا بأنه رضيه للأذان]

Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki dünyāda enbiyādan sonra ᶜulemādan gayrı efdal kimse yoktur ve dahi ᶜulemādan sonra namāz eʾimmelerinden gayrı kimse yoktur, çünkü bunlar beynallāh ve beyne'l-halk kıyām etmişlerdir ki peygamber beyān-ı enbāʾ ve evāmir ü menāhī-i Rabbānī ile kāim oldular ve ᶜālim ve dānişmend kezālik beyān-ı ᶜilm-i kitāb u sünnet ile kıyām eder ve namāz eʾimmeleri dīnin ᶜamūdu olan namāz ile kıyām eylerler. Ve sahābe-i kirām ᶜaleyhi[mu]-rıdvān hilāfete Hazret-i

---

246 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/337, no: 11923; es-Subkī, 3/396; يَوْمٌ مِنْ إِمَامٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً şeklinde; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/209, 2/210, عدل ساعة من إمام عادل خير من عبادة ستين سنة şeklinde

247 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/350; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 2/152, no: 131.

Ebī Bekr es-Siddīk ᶜaleyhi'r-rıdvānın takdīmi için bu huccet ile ihticāc ve temessük ve istinād ettiler, zīrā dediler ki "Biz ki namāza bakıp nazar ettik ve onu dīnin direği ve ᶜamūdu gördük, dünyāmız için bizim namāzımızda nebiyy-i zī-şānımız rāzī olduğu ādemi ihtiyār ettik." Maᶜa-hāzā Bilāl ᶜaleyhi'r-rıdvānı takdīm etmediler ve onu ezān için nebiyy-i zī-şān intihāb etmiş diyerek hilāfete ihtiyār etmediler.

[وما روي أنه قال له رجل ''يَا رَسُولَ اللهِ ''دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ'' قَالَ ''كُنْ مُؤَذِّنًا'' قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ ''كُنْ إِمَامًا'' قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ ''صَلِّ بِإِزَاءِ الْإِمَامِ'' فلعله ظن أنه لا يرضى بإمامته إذ الأذان إليه والإمامة إلى الجماعة وتقديمهم له ثم بعد ذلك توهم أنه ربما يقدر عليها]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ'' diyen ādeme قَالَ ''كُنْ مُؤَذِّنًا'' قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ ''كُنْ إِمَامًا'' قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ ''صَلِّ بِإِزَاءِ الْإِمَامِ''[248] buyurduğunun rivāyeti ise ola ki zann buyurulmuş ki onun imāmetliği ile kavmi rāzī olmazlar, ona müᵓezzinlik hizmeti ile emr etti, çünkü müᵓezzinlik emri onundur ve imāmetlik emri hem onun ve hem kavmindir ki onlar dahi onu kabūl edip takdīm etmeleri lāzımdır. Sonra tevehhüm buyurdu ki onun imāmetliğe kudreti vardır, onunla ona emr etmiştir. Hulāsa-i meᵓāl-i hadīs-i şerīf odur ki sen müᵓezzin ol diye evvelā emr etmiştir ve çün ona muktedir değilim demiş, ona imām ol demiş ve ona dahi muktedir değilim deyince imāmın hizāsında namāz kıl diye fermān etmiştir demek olur.

[الثالثة أَنْ يُرَاعِيَ الْإِمَامُ أَوْقَاتَ الصَّلَوات فَيُصَلِّي فِي أوائلها ليدرك رضوان الله سبحانه فَفَضْلُ أَوَّلِ الْوَقْتِ عَلَى آخِرِهِ كَفَضْلِ الْآخِرَةِ على الدنيا هكذا روي عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفي الحديث ''إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ فِي آخِرِ وَقْتِهَا وَلَمْ تَفُتْهُ وَلَمَّا فَاتَهُ مِنْ أَوَّلِ وَقْتِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا'']

Ve üçüncü vazīfe ise imāmın namāz vaktlerine mürāᶜat etmesidir tā ki namāzı vaktinin evvelinde edāᵓ edip onunla rızā-i Bārīye lāhık ve vāsıl ola, çünkü āhirine evvel-i vaktin fazīleti dünyāya āhiretin fazīleti gibidir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām üzerine böylece rivāyet olunmuş-

248 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/363, no: 7737; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/251.

tur. Ve dahi hadīste gelmiş ki ''إِنَّ الْعَبْدَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ فِي آخِرِ وَقْتِهَا وَلَمْ تَفُتْهُ وَلَمَّا فَاتَهُ مِنْ أَوَّلِ وَقْتِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا''[249] ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "ᶜAle't-tahkīk bir ᶜabd kendi namāzını āhir-i vaktinde kılar da ona geçmemiş olur, ammā evvel-i vaktinde edāsından ona geçmiş olan fazīlet ve ecr ve sevāb ona dünyā ve mā-fīhādan yeğ ve hayrlı idi."

[ولا ينبغي أن يؤخر الصلاة لانتظار كثرة الجماعة بل عليهم المبادرة لحيازة فضيلة أول الوقت فهي أفضل من كثرة الجماعة ومن تطويل السورة وقد قيل كانوا إذا حضر اثنان في الجماعة لم ينتظروا الثالث وإذا حضر أربعة في الجنازة لم ينتظروا الخامس وقد تأخر رسول الله صلى الله عليه وسلم عن صلاة الفجر وكانوا في سفر وإنما تأخر للطهارة فلم ينتظر وقدم عبد الرحمن بن عوف فصلى بهم حتى فاتت رسول الله صلى الله عليه وسلم ركعة فقام يقضيها قال فأشفقنا من ذلك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ''قَدْ أَحْسَنْتُمْ هَكَذَا فَافْعَلُوا'' وقد تأخر في صلاة الظهر فقدموا أبا بكر رضي الله عنه حتى جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو في الصلاة فقام إلى جانبه حديث تأخر في صلاة الظهر فقدموا أبا بكر الحديث متفق عليه من حديث سهل بن سعد وليس على الإمام انتظار المؤذن وإنما على المؤذن انتظار الإمام للإقامة فإذا حضر فلا ينتظر غيره]

Ve cemāᶜatin tekessürü için namāzı evvel-i vaktinden teʾhīr edilmemek gerektir. Ancak cemāᶜatin üzerine vācibdir ki fazīlet-i vakti ihrāz etmek için onlar müsāraᶜa ve mübāderet edeler, çünkü evvel-i vaktin fazīleti kesret-i cemāᶜat ve tatvīl-i sūreden efdaldir. Denilmiş ki ᶜasr-ı evvelde ve zamān-ı saᶜādette cemāᶜatten iki kişi hāzır olur ise üçüncü kişinin [110] huzūruna muntazır olmazlardı. Ve dahi cenāze namāzına dahi dört kişi hāzır olurlarsa beşincinin huzūruna muntazır olmazlardı. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün seferde sabāh namāzından birazca teʾehhür ettiği vaktte yaᶜnī tahāret sebebi ile geç kalınca cemāᶜat huzūr-ı ᶜālīlerine beklemeyip ᶜAbdurrahmān b. ᶜAvf'ı imāmetliğe bā-takdīm namāza şürūᶜ etmeleriyle ᶜaleyhi's-selām efendimize bir rekᶜat geçti ve kazāsına kıyām buyurunca cemāᶜate birazca havf hāsıl oldu, yaᶜnī kudūm-ı ᶜaliyyesine muntazır olmamalarından havf-nāk oldular. O vakt ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''قَدْ أَحْسَنْتُمْ هَكَذَا

249 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/51; 2/351; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/295.

"فَافْعَلُوا"[250] irāde ve fermān buyurdular, yaᶜnī "Namāzı evvel-i vaktinde edāᵓ edip teᵓhīr etmediğinizden güzel ve iyi etmişsiniz, hemān böyle işleyiniz" ki kimsenin huzūru için namāzı evvel-i vaktinden teᵓhīr etmeyiniz demektir. Ve dahi öyle namāzında dahi bir gün teᵓehhür etmiştir ve cemāᶜat imāmetliğe Ebī Bekr'i takdīm edip namāza şürūᶜ ettikten sonra ᶜaleyhi's-selām efendimiz teşrīf buyurup Ebū Bekr'in cānibinde namāza durmuştur. Ve imām üzerine müᵓezzinin intizārı vācib olmaz, ammā müᵓezzin üzerine ikāmet için imāmın intizārı vācibdir. Ve çün imām hāzır olur, dīgeri intizār olunmaz.

[الرابعة أن يؤم مخلصا لله عز وجل ومؤديا أمانة الله تعالى في طهارته وجميع شروط صلاته أما الإخلاص فبأن لا يأخذ عليها أجرة فقد أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم عثمان بن أبي العاص الثقفي وقال "اِتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى الْأَذَانِ أَجْرًا" فالأذان طريق إلى الصلاة فهي أولى بأن لا يؤخذ عليها أجر فإن أخذ رزقًا من مسجد قد وقف على من يقوم بإمامته أو من السلطان أو آحاد الناس فلا يحكم بتحريمه ولكنه مكروه والكراهية في الفرائض أشد منها في التراويح وتكون أجرة له على مداومته على حضور الموضع ومراقبة مصالح المسجد في إقامة الجماعة لا على نفس الصلاة]

Ve dördüncü vazīfe ise o dahi Zāt-ı Zü'l-Celal hazretlerine muhlis ve tahāret ve namāzın cemīᶜ-i şurūtunun emānetlerini müᵓeddī olduğu hālde imāmet etmekliktir. İhlāsın vechi ise imāmetliği üzerine ücret almamaklıktır, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz, ᶜOsmān b. Ebī ᶜĀs es-Sekafī'ye "اِتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى الْأَذَانِ أَجْرًا"[251] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Hutām-ı dünyādan ezān üzerine ücret almayan bir müᵓezzini ittihāz eyle" demektir. Ve ezān ise namāzın yoludur ve namāzın yolunda ücretin ahzı menhī olunca elbette nefs-i salātın ikāmesi üzerine ücret almak bi-tarīki'l-evlā īcāb eder. Ammā mescidin imāmetliğine kıyām eden zāt üzerine ehline hayr tarafından veyāhūd sultān cānibinden veyā āhād-ı nās taraflarından vakf ve tahsīs olunan vazīfeyi

250 Müslim, Salāt, 105; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/354.

251 İbn Māce, Ezān, 3, no: 714; Tirmizī, Salāt, 155, no: 209; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 9/56; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/194, 350, 438; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/134.

alırsa onun tahrīmine hükm olunmaz, fakat mekruhtur. Ve ferāizde olan kerāhet, terāvīhte ondan daha ziyāde eşedd kerāhet vardır. Ve meʾhūzu olan nesne ona ʿale'd-devām huzūr-ı mevziʿ ve ikāme-i cemāʿatte mesālih-i mescidi murākabe etmekliği için ücret ola, nefs-i namāz üzerine ücret olmaya.

[وأما الأمانة فهي الطهارة باطنا عن الفسق والكبائر والإصرار على الصغائر فالمترشح للإمامة ينبغي أن يحترز عن ذلك بجهده فإنه كالوفد والشفيع للقوم فينبغي أن يكون خير القوم وكذا الطهارة ظاهرا عن الحدث والخبث فإنه لا يطلع عليه سواه فإن تذكر في أثناء صلاته حدثا أو خرج منه ريح فلا ينبغي أن يستحي بل يأخذ بيد من يقرب منه ويستخلفه فقد تذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم الجنابة في أثناء الصلاة فاستخلف واغتسل ثم رجع ودخل في الصلاة وقال سفيان صل خلف كل بر وفاجر إلا مدمن خمر أو معلن بالفسوق أو عاق لوالديه أو صاحب بدعة أو عبد آبق]

Ve emānet ise o dahi imāmete mütesaddī ve müchtereşşih olan zāt kendi bātının fısk ve meʿāsī-yi kebāirden ve āsām-ı sagāirin üzerine ısrār eylemekten ve zāhirini dahi hades ve habesten pāk ve tāhir etmektir ki kāffe-i cehd ü kudreti ile onlardan mütevakkī ve muhteriz ve mütecennib ve mütebāʿid ola, zīrā ki o kavm için elçi ve resūl ve şefīʿ gibidir, hayrü'l-kavm olması lāzım gelir ve dahi emānete dikkati cümleden ziyāde ola. Ve bu ahvāline kendi nefsinden gayrı kavminden bir kimse muttaliʿ ve vākıf olamaz.

Çün namāzı esnāsında bir hadesi tezekkür edip tahāretsiz olduğunu der-hātır eder ve yāhūd ondan bir rīh hurūcunu hiss edip anlarsa lāyık odur ki ondan utanmaya, hemān derhāl kurbünde bulunan kimsenin yedinden tutup onu yerine istihlāf ede, zīrā ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz namāzı esnāsında kendisine gusl etmek vücūbunu yād buyurdu ve yerine bir ādemi bi'l-istihlāf derhāl varıp gusl ettikten sonra rücūʿ edip namāza dāhil olmuştur. Ve Süfyān demiş ki "Her bir birr ve fācirin ardında namāz kılınız, meger ki o fācir müdmin-i hamr olup yaʿnī şürb-i hamr üzerine devām ve istimrār ve ısrār eder bir kimse ola veyāhūd iʿlān-ı fısk etmiş ola veyāhūd ana ve atasına ʿāsī ve ʿāik ve

müʾezzī bir ādem ola veyā bir bidᶜat sāhibi ola veyāhūd efendisinden kaçak ve ābık bir köle ola" ki bunların artlarında namāz kılınmaz. [111]

[الخامسة أن لا يكبر حتى تستوي الصفوف فليلتفت يمينا وشمالا فإن رأى خللا أمر بالتسوية قيل كانوا يتحاذون بالمناكب ويتضامون بالكعاب ولا يكبر حتى يفرغ المؤذن من الإقامة والمؤذن يؤخر الإقامة عن الأذان بقدر استعداد الناس في الصلاة ففي الخبر "لِيَتَمَهَّلِ الْمُؤَذِّنُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ بِقَدْرِ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ طَعَامِهِ وَالْمُعْتَصِرُ مِنِ اعْتِصَارِهِ" وذلك لأنه نهى عن مدافعة الأخبثين وأمر بتقديم العشاء على العشاء طلبًا لفراغ القلب]

Ve beşinci vazīfe ise sufūf-ı cemāᶜat müstevī olmadıkça tekbīr etmemekliktir. Gerektir ki sufūfa iltifāt edip yemīn ve yesār cānibleri-ne nazar ede ve sufūf içinde bir halel görürse onu tesviye etmeğe emr eyleye. Denilmiş ki selef-i sālihīn namāza durdukları vakt cemāᶜatin omuzları yekdīgerine mütevāzī ve mütehāzī ve topukları dahi yekdīgere mütezāmim olurdu. Ve dahi ikāmetten müʾezzin fārig olmadıkça kendisi namāza tekbīr almaya. Ve gerektir ki müʾezzin dahi ikāmeyi ezāndan cemāᶜat namāza müstaᶜidd olacak zamān mikdārınca teʾhīr eyleye. Haberde gelmiş ki "لِيَتَمَهَّلِ الْمُؤَذِّنُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ بِقَدْرِ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ طَعَامِهِ وَالْمُعْتَصِرُ مِنِ اعْتِصَارِهِ"[252] Yaᶜnī "Müʾezzin ezān ile ikāmet beyninde bir müddet temehhül ede, o mühlet dahi o kadar ola ki taᶜām eden ādem var ise taᶜāmından fārig ola ve kazā-i hācetten dolayı bir kimsenin sıkıntısı var ise onu defᶜ edip ondan dahi fārig ola." Ve bu kadarca temāhül etmek sebebi ise mebāhis-i mütekaddimeden müstefād olduğu vech üzere namāzda bevl ve gāitanın müdāfaᶜaları mekrūh olduğundan ve ferāg-ı bāl için dahi akşam yemeği magrib namāzına takdīm etmek emrinden nāşīdir.

[السادسة أن يرفع صوته بتكبيرة الإحرام وسائر التكبيرات ولا يرفع المأموم صوته إلا بقدر ما يسمع نفسه وينوي الإمامة لينال الفضل فإن لم ينو صحت صلاته وصلاة القوم إذا نووا الاقتداء ونالوا فضل القدوة وهو لا ينال فضل الإمامة وليؤخر المأموم تكبيره عن تكبيرة الإمام فيبتدئ بعد فراغه والله أعلم]

252 Tirmizī, Salāt, 143, no: 195; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/320, no: 732; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/357.

Ve vazīfe-i sādise ise o dahi tekbīr-i iftitāh ve tekbīrāt-ı sāirede sesini kaldırmaktır. Ammā muktedī sesini kaldırmaz, meger o mikdār ola ki nefsini ismāᶜ edecek mikdār ola. Ve dahi imām olduğuna niyyet ede tā ki imāmetlik fazlına nāil ola. Ve kendisi eger imāmetliği niyyet etmezse ve cemāᶜati iktidāyı niyyet edip ona uymuşlarsa onun ve cemāᶜatin namāzları sahīh olur ve cemāᶜat dahi fazl-ı iktidāya nāil olurlar, ammā kendisi imāmetlik fazlına nāil olamaz. Ve muktedī olan kimse imāmın tekbīr almaktan fārig olduğu anda tekbīr ede ki onun tekbīri imāmın tekbīrinden müteᵓahhar ola, vallāhu aᶜlemu.

İşbu vezāif-i sitte dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī ahkāmınca tehzīb ve īrād olunmuşlar ve baᶜzı yerlerinde mezheb-i Hanefī'nin ihtilāfı vardır. Onlar dahi imāmetlik mebāhisi āhirinde beyān olunacaklarından burada bu kadarcık īmā ile ihtāra ibtidār kılınmıştır.

[واما وظائف القراءة فثلاثة أولها أن يسر بدعاء الاستفتاح والتعوذ كالمنفرد ويجهر بالفاتحة والسورة بعدها في جميع الصبح وأوليي العشاء والمغرب وكذلك المنفرد ويجهر بقوله ''آمِينَ'' في الصلاة الجهرية وكذا المأموم ويقرن المأموم تأمينه بتأمين الإمام معا لا تعقيبا حديث الجهر ب﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ والأخبار فيه متعارضة واختيار الشافعي رضي الله عنه الجهر]

Ve dahi kırāetin vezāifi ise onlar dahi üç vazifedir: Birincisi duᶜā-i istiftāh ve taᶜavvüzü münferid gibi sırren okumaktır. Ve cehriyye namāzlarında dahi sabāh namāzının cemīᶜisinde ve akşam ve yatsının ilk iki rekᶜatlarında sūre-i Fātiha ve zamm-ı sūreyi cehren kırāet eylemektir. Ve cehriyye namāzında gerektir ki āmīn kelimesini dahi cehren okuya ve merd-i meᵓmūm dahi kezālik imām ile maᶜan cehren āmīn söyleye ki onun teᵓmīni imāmın teᵓmīnine mukterin olup onun teᵓmīni ᶜakibinde vākiᶜ olmaya. Ve kezālik ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾[253] āyetini dahi cehren okuya, fakat bunun cehren kırāeti hakkında ahbār-ı vāride yekdīgerine muᶜārızlardır. Ammā İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme hazretlerinin ihtiyārı cehren okumaklığıdır.

[الثانية أن يكون للإمام في القيام ثلاث سكتات هكذا رواه سمرة بن جندب

253 el-Fātiha, 1/1.

وعمران بن الحصين عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أولاهن إذا كبر وهي الطولى منهن مقدار ما يقرأ من خلفه فاتحة الكتاب وذلك وقت قراءته لدعاء الاستفتاح فإنه إن لم يسكت يفوتهم الاستماع فيكون عليه ما نقص من صلاتهم فإن لم يقرؤوا الفاتحة في سكوته واشتغلوا بغيرها فذلك عليهم لا عليه السكتة الثانية إذا فرغ من الفاتحة ليتم من يقرأ الفاتحة في السكتة الأولى فاتحته وهي كنصف السكتة الأولى السكتة الثالثة إذا فرغ من السورة قبل أن يركع وهي أخفها وذلك بقدر ما تنفصل القراءة عن التكبير فقد نهى عن الوصل فيه ولا يقرأ المأموم وراء الإمام إلا الفاتحة فإن لم يسكت الإمام قرأ فاتحة الكتاب معه والمقصر هو الإمام وإن لم يسمع المأموم في الجهرية لبعده أو كان في السرية فلا بأس بقراءة السورة]

Ve ikinci vazīfe ise [112] imāmın hālet-i kıyāmında üç sekteliği olmak gerektir, yaᶜnī salāt-ı cehriyyede üç kerre hāmūş ola ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine Semure b. Cundeb ve ᶜİmrān b. el-Husayn ᶜaleyhime'r-rıdvān böylece rivāyet etmişler:

Birinci sektesi istiftāh duᶜāsının vakt-i kırāetindedir ve öteki sektelerin atvelidir ki ardında olan muktedī sūre-i Fātiha'yı okuyacak mertebenin uzunluğu mikdārınca ola, zīrā eger orada hāmūş durmazsa cemāᶜate istimāᶜ-ı kırāet geçip fāit olur ve bu sebeble namāzlarından tenkīs ettiği nesnenin vebāli onun üstünde kalır. Ve eger kendisi sükūt edip hāmūş durur da onlara Fātiha'yı o sektelik vaktinde okumazlarsa ve āher bir şeyᵓ ile o vakt iştigāl edip imāmın kırāeti vaktinde Fātiha'yı okuyup istimāᶜ-ı kırāet onlara geçerse onun vizr ve vebāli onların üstlerinde kalır.

Ve ikinci sektesi Fātiha'nın kırāetinden ferāgı vukūᶜ bulduğu vakttedir. O dahi uzunluğu sekte-i ūlānın nısfı mikdārınca ola, tā kim sekte-i ūlāda Fātiha'sını itmām edemeyen ādem onda itmām ede.

Ve üçüncü sektesi zamm-ı sūrenin kırāetinden sonradır ve rükūᶜdan evveldir. Ve o sekte kırāet tekbīrden munfasıl olacak mikdār ola ki sektelerin en ziyāde ehaffı bu sektedir, zīrā ki tekbīr-i rükūᶜa vasl-ı kırāet menhiyyün ᶜanhtir. Ve Fātiha'dan gayrı meᵓmūm imāmın ardında okumaya ve eger imām sükūt etmezse muktedī Fātiha'yı okur. Taksīr imām tarafından vākiᶜ olmasıyla vebāli ona ᶜāid olur. Ve muktedī uzak yerde olup kırāeti istimāᶜ edemediği hālde veyāhūd namāz sırriyye olduğu

hālde muktedī zamm-ı sūre okursa bir beʾsi yoktur.

[الوظيفة الثالثة أن يقرأ في الصبح سورتين من المثاني ما دون المائة فإن الإطالة في قراءة الفجر والتغليس بها سنة ولا يضره الخروج منها مع الإسفار]

Ve üçüncü vazīfe ise o dahi sabāh namāzında mesānī sūrelerinden iki sūrenin kırāetidir ki āyeleri yüzden ekall ola, zīrā ki fecrin kırāetini uzatmak ve namāzı dahi gales vaktinde olmak sünnetir. Ve eger galeste başlayıp isfār ile berāber namāzdan çıkarsa onun bir zararı olmaz.

[ولا بأس بأن يقرأ في الثانية بأواخر السور نحو الثلاثين أو العشرين إلى أن يختمها لأن ذلك لا يتكرر على الأسماع كثيرًا فيكون أبلغ في الوعظ وأدعى إلى التفكر وإنما كره بعض العلماء قراءة بعض أول السور وقطعها وقد روي أنه صلى الله عليه وسلم قرأ بعض سورة يونس فلما انتهى إلى ذكر موسى وفرعون قطع فركع وروي أنه صلى الله عليه وسلم قرأ في الفجر آية من البقرة وهي قوله ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا﴾ وفي الثانية ﴿رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ﴾ وسمع بلالًا يقرأ من ههنا وههنا فسأله عن ذلك فقال ''أَخْلِطُ الطَّيِّبَ بِالطَّيِّبِ'' فَقَالَ ''أَحْسَنْتَ'']

Ve rekᶜat-ı sāniyede evāhir-i suverden eger otuz veyāhūd yirmi āyeti okuyup tā ki onu hatm ede, onun bir beʾsi olmaz, zīrā ki o sūretle olan kırāeti ismāᶜ üzerine çokça mütekerrir olmaz ve vaᶜzda dahi daha ziyāde eblag olur ve tefekküre dahi daha ziyāde dāᶜī ve bāᶜis olur. Ve baᶜzı ᶜulemānın kerāhet gördükleri ancak evvel-i sūreden bir nesneyi okuyup ve onu kesmektir, yoksa mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Yūnus sūresinin baᶜzısını okumuş ve kırāeti Mūsā ve Firᶜavn'ın zikrine müntehī olıcak kırāeti kesip rükūᶜa varmıştır. Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz fecr namāzında sūre-i Bakara'dan rekᶜat-ı ūlāda ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا﴾[254] āyeti okumuş ve rekᶜat-ı sāniyede ﴿رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ﴾[255] āyeti okumuştur. Ve dahi Bilāl-i Habeşī şundan bundan okuduğunu işitip ondan suʾāl buyurdukta, Bilāl dahi ''أَخْلِطُ الطَّيِّبَ بِالطَّيِّبِ''[256] diye cevāb verince ᶜaleyhi's-selām efendi-

---

254 el-Bakara, 2/136.

255 Ālu ᶜİmrān, 3/53.

256 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/110; 2/352.

miz "اَحْسَنْتَ" diye tahsīn buyurmuştur.

[ويقرأ في الظهر بطوال المفصل إلى ثلاثين آية وفي العصر بنصف ذلك وفي المغرب بأواخر المفصل وآخر صلاة صلاها رسول الله صلى الله عليه وسلم المغرب قرأ فيها سورة المرسلات ما صلى بعدها حتى قبض وبالجملة التخفيف أولى لا سيما إذا كثر الجمع قال صلى الله عليه وسلم في هذه الرخصة "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ وَإِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ"]

Ve dahi öyle namāzında tıvāl-i mufassaldan otuz āyete kadar kırāet eder ve ikindi namāzında dahi onun nısfı okur ve akşam namāzında evāhir-i mufassal ile kırāet eder. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin cemāᶜatle en āhir namāzı magrib namāzı olup onda ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾ sūresini okumuştur ki ondan sonra kabz oluncaya dek cemāᶜatle namāz kılamamıştır. Ve bi'l-cümle zābıta odur ki imām için tahfīf-i kırāet evlādır, lā-siyyemā cemāᶜat çok olursa, zīrā ki bu ruhsatta ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ وَإِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ"[257] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāli: "Sizin biriniz eger nās ile namāz kılıp imām olursa gerektir ki namāzını hafīf ede, zīrā ki onlarda zaᶜīf ve nātüvān ve müsinn ve ihtiyār ve pīrān ve ehl-i hācāt ve ashāb-ı mesālih bulunur ve çün münferiden kendi nefsine namāz kılar, artık dilediği kadar namāzını uzatıp tatvīl eyleye" demektir.

[وقد كان معاذ [١١٣] بن جبل يصلي بقوم العشاء فقرأ البقرة فخرج رجل من الصلاة وأتم لنفسه فقالوا نافق الرجل فتشاكيا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فزجر رسول الله صلى الله عليه وسلم معاذاً فقال "أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأْ سُورَةَ سَبِّحْ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا"]

Ve dahi Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān bir kavm ile yatsı namāzı kılıp onda sūre-i Bakara okuduğu vaktte cemāᶜatinden bir ādem namāzından çıkıp kendi nefsine münferiden namāzını itmām edince ve

257 Buhārī, Ezān, no: 702, 1/142; Ebū Dāvūd, 1/211, no: 795; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/167, no: 5275, 3/167, no: 5277; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/353.

hakkında bu ādem nifāk edip cemāᶜatten tahallüf etti denilince varıp Fahr-i kāināt ᶜaleyhi efdalu't-tahiyyāt efendimize teşekkī edip hasmı ile mürāfaᶜa oldukta, ᶜaleyhi's-selām efendimiz Muᶜāz'ı zecr ve menᶜ edip "أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأْ سُورَةَ سَبِّحْ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا"[258] diye ona tevbīh buyurdu ki hulāsa-i müfādı: "Sen fettān mısın yā Muᶜāz! "Sebbihi'sme" "ve's-semāi ve't-tārik" "ve'ş-şemsi ve duhāhā" sūrelerini kırāet eyle" demektir.

[وأما وظائف الأركان فثلاثة أولها أن يخفف ا لركوع والسجود فلا يزيد في التسبيحات على ثلاث فقد روي عن أنس أنه قال ما رأيت أخف صلاة من رسول الله صلى الله عليه وسلم في تمام نعم روي أيضا أن أنس بن مالك لما صلى خلف عمر بن عبد العزيز وكان أميرًا بالمدينة قال ما صليت وراء أحد أشبه صلاة بصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم من هذا الشاب قال وكنا نسبح وراءه عشرًا عشرًا وروي مجملًا أنهم قالوا كنا نسبح وراء رسول الله صلى الله عليه وسلم في الركوع والسجود عشرًا عشرًا وذلك حسن ولكن الثلاث إذا كثر الجمع أحسن فإذا لم يحضر إلا المتجردون للدين فلا بأس بالعشر هذا وجه الجمع بين الروايات وينبغي أن يقول الإمام عند رفع رأسه من الركوع سمع الله لمن حمده]

Ve dahi erkānın vezāifi ise onlar dahi üçtür: Birinci vazīfe ise rükūᶜ ve sücūdu tahfīf etmektir ki tesbīhātlarında üçten ziyāde etmeye, zīra ki Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki "Ben tamām-ı erkān ve sünen ve müstehabbātıyla maᶜan ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin namāzından ehaff hīçbir kimseye bir namāz görememişim" demiştir, yaᶜnī ᶜaleyhi's-selām efendimizin namāzı cümlenin namāzından ehaff ide, maᶜā-zālik tāmm ve kāmil bir namāz idi ki hīçbir noksānı yok idi demek olur. Evet yine Enes'in üzerine mervīdir ki Medīne-i münevvere emīri olduğu hālde ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz'in ardında namāz kılmış ve "Bu civān iğitin[259] namāzından gayrı ᶜaleyhi's-selām efendimizin namāzına en ziyādece müşābih bir namāzı cemāᶜatle bir kimsenin ardında kılamadım. Biz onun ardında onar onar tesbīh eder idik" diye

258 Buhārī, Ezān, 63, no: 705, 1/142; Edeb, 74, no: 6106; Müslim, Salāt, 178; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/120, no: 5100, 3/159, no: 5251.

259 "Yiğit"in ağız versiyonu.

söylemiştir. Ve mücmelen dahi mervīdir ki onlar demişler ki "Biz ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ardında rükūᶜ ve sücūdda onar onar tesbīh eyler idik." Ve o kadar tesbīh etmek güzeldir velākin cemᶜ çok olunca üçer kerre tesbīh eylemek güzeldir. Ve eger cemāᶜate dīne mütecerrid olan ādemin gayrı bir kimse hāzır olmazsa o vaktte onar kerre tesbīh etmekte bir beᵓs olmaz. Ve beyne'r-rivāyāt cemᶜin vechi işte budur. Ve başı rükūᶜdan kaldırdığı vaktte gerektir ki imām "semiᶜallāhu li-men hamideh" diye.

[الثانية في المأموم ينبغي أن لا يساوي الإمام في الركوع والسجود بل يتأخر فلا يهوى للسجود إلا إذا وصلت جبهة الإمام إلى المسجد هكذا كان اقتداء الصحابة برسول الله صلى الله عليه وسلم ولا يهوي للركوع حتى يستوي الإمام راكعا]

Ve ikinci vazīfe ise o dahi meᵓmūmdadır ki imām ile rükūᶜ ve sücūdda müsāvāt etmeye, ancak ondan geri kalıp birazca teᵓehhür eyleye ki imāmın cebhesi secde-gāhında yere vāsıl olmadıkça kendisi inip sücūda varmaya ve rükūᶜda dahi müstevī olmadıkça rükūᶜa inip gitmeye. Resūl-i kibriyā ᶜaleyhi ekmelü't-tehāyāya sahābe-i kirāmın iktidāları böyle idi.

[وقد قيل إن الناس يخرجون من الصلاة على ثلاثة أقسام طائفة بخمس وعشرين صلاة وهم الذين يكبرون ويركعون بعد الإمام وطائفة بصلاة واحدة وهم الذين يساوونه وطائفة بلا صلاة وهم الذين يسابقون الإمام وقد اختلف في أن الإمام في الركوع هل ينتظر لحوق من يدخل لينال فضل الجماعة وإدراكهم لتلك الركعة ولعل الأولى أن ذلك مع الإخلاص لا بأس به إذا لم يظهر تفاوت ظاهر للحاضرين فإن حقهم مرعي في ترك التطويل عليهم]

Ve dahi denilmiş ki nās namāzdan üç kısım üzere çıkıp salāttan hāric olurlar: Bir tāife ki bir kısmdır, yirmi beş namāz ile çıkarlar ki onlar o kimselerdir ki namāzlarında imāmdan sonra tekbīr ve rükūᶜ ederlerdi. Ve bir tāife ki dīger kısmdır, yalnız bir namāz ile çıkarlar ve onlar dahi o kimselerdir ki namāzlarında tekbīr ve rükūᶜlarında imām ile müsāvāt edip imāmla maᶜan berāberce tekbīr ve rükūᶜ ederlerdi. Ve bir tāife ki üçüncü kısmdır, namāzsız çıkarlar ve onlar dahi o kimselerdir ki imāma müsābakat edip imāmdan evvel tekbīr ve rükūᶜ ederlerdi. Ve imām

rükūᶜda iken mescide dāhil olan ādem rükūᶜa ulaşıp fazl-ı cemāᶜate nāil ve o rekᶜatın idrāki için ona intizār edip etmemesi hakkında ihtilāf vākiᶜ olmuştur. Maᶜa'l-ihlās ola ki o intizārın bir beᵓsi olmaz mādām ki cemāᶜat-i hāzıraya bir tefāvüt-i zāhir hāsıl ve zāhir olmamıştır, zīrā ki onların üzerlerine terk-i tatvīl etmek hakkı dahi mürāᶜat olunur, tā ki onların bu hakkları dahi o intizārda zāyiᶜ ve gāib olmaya. [114]

[الثالثة لا يزيد في دعاء التشهد على مقدار التشهد حذرا من التطويل ولا يخص نفسه في الدعاء بل يأتي بصيغة الجمع فيقول اللهم اغفر لنا ولا يقول اغفر لي فقد كره للإمام أن يخص نفسه ولا بأس أن يستعيذ في التشهد بالكلمات الخمس المأثورة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيقول "نَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَعَذَابِ الْقَبْرِ ونعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَاقْبِضْنَا إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونِينَ" وقيل سمي مسيحًا لأنه يمسح الأرض بطولها وقيل لأنه ممسوح العين أي مطموسها]

Ve dahi vazīfe-i sālise odur ki vakt-i kırāet-i teşehhüdde kırāet edecek duᶜāyı teşehhüdün mikdārı ola ki daha ziyāde onu tatvīl eylemeye ve onda dahi tatvīlden ihtirāz kıla ve kendi nefsini duᶜāda tahsīs eylemeye ve okuyacağı duᶜāyı sīga-i cemᶜ ile okuya, meselā "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي" demeye "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا" diye, zīrā ki imāma mekrūhtur ki kendi nefsini duᶜādā tahsīs ede. Ve dahi teşehhüdde kelimāt-ı hamse-i meᵓsūre ile istiᶜāze eylemekte bir beᵓs yoktur. Fakat "نَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَعَذَابِ الْقَبْرِ ونعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَاقْبِضْنَا إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونِينَ"[260] diye. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz üzerine mervī ve meᵓsūr olan işbu kelimāt-ı hamse-i istiᶜāzenin hulāsa-i maᶜnāları: "Yā rabbi, biz ᶜazāb-ı cehennem ve ᶜazāb-ı kabrden ve mahyāt ve memāt fitnelerinden ve dahi mesīh-i deccālin fitnesinden sana sığınırız. Ve eger bir kavm ile bir fitne murād buyurulsa meftūn olmadığımız hālde bizi sana kabz eyle." Yaᶜnī sen bizi bu āfetlerden saklayıp mahfūz ve masūn buyurasız demektir. Ve deccāla mesīh denilmesinin vechi ise ᶜalā-kavlin tūlen rūy-i zemīni mesh edeceğindendir

260 Buhārī, Daᶜavāt, 38, no: 6368, 6875, 6877; Müslim, Mesācid, 129; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/110; 2/354.

ve ʿalā-kavlin āher memsūhu'l-ʿayn yaʿnī matmūsu'l-ʿayn ki bir gözü kör olduğundandır.

[وأما وظائف التحلل فثلاثة أولها أن ينوي بالتسليمتين السلام على القوم والملائكة الثانية أن يثبت عقيب السلام كذلك فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر رضي الله عنهما فيصلي النافلة في موضع آخر فإن كان خلفه نسوة لم يقم حتى ينصرفن وفي الخبر المشهور أنه صلى الله عليه وسلم "لَمْ يَكُنْ يَقْعُدُ إِلَّا قَدْرَ قَوْلِهِ اللهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"]

Ve tahallül etmekliğin vezāifi ise onlar dahi üçtür ki birincisi iki teslīmesiyle kavmi ve melāikeyi niyyet etmektir. Ve ikincisi selāmdan sonra yerinden sürʿatle kıyām etmekliktir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ve Ebū Bekr es-Sıddīk ve ʿÖmer el-Fārūk ʿaleyhime'r-rıdvān böyle ederlerdi ki nāfileyi dahi dīger bir yerde edāʾ eyleye. Ve ardında eger hatun kişi bulunmuşsa onlar savuşup gitmeyince yerinden kıyām etmemek gerektir. Haber-i meşhūrda mervīdir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz yerinde "اللهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"[261] demesi mikdārından ziyāde oturmazdı.

[الثالثة إذا وثب فينبغي أن يقبل بوجهه على الناس ويكره للمأموم القيام قبل انتقال الإمام فقد روي عن طلحة والزبير رضي الله عنهما أنهما صليا خلف إمام فلما سلما قالا للإمام ما أحسن صلاتك وأتمها إلا شيئًا واحدًا أنك لما سلمت لم تنفتل [بوجهك] ثم قالا للناس ما أحسن صلاتكم إلا أنكم انصرفتم قبل أن ينفتل إمامكم ثم ينصرف الإمام حيث شاء من يمينه وشماله واليمين أحب]

Ve üçüncü vazīfe ise o dahi baʿde's-selām kıyāmdan sonra dönüp yüzü ile cemāʿate müteveccih olmaktır. Ve imāmın intikālinden evvel yaʿnī yüzü cemāʿate tahvīl etmekten evvel meʾmūm olanların kıyāmları dahi mekrūhtur, zīrā ki Talha ve Zübeyr'in üzerlerine mervīdir ki bir imāmın ardında namāz kılmışlar ve selām verdiklerinden sonra imāma demişler ki "Senin bu namāzın ne güzel ve hasīn ve tamām bir namāzdır illā bir nesnesi eksik idi ki selāmı verdin ve yüzünü öbür tarafa tah-

261 Müslim, Mesācid, 136; Tirmizī, Salāt, 224, no: 298; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/260, no: 3005; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/110; 2/354.

vīl etmedin." Yaᶜnī dönüp yüzünle cemāᶜate karşı oturmadın. Ve ondan sonra cemāᶜate dahi demişler ki "Sizin namāzınız ne güzel ve hasīn bir namāz idi illā siz imāmınız yüzünü öbür tarafa tahvīl etmezden akdem siz kalkıp savuştunuz." Ve o vechle cemāᶜate iltifāt ettikten sonra imām dahi kendi yemīn ve yesārından dilediği cānibe savuşup gider velākin cānib-i yemīne savuşması daha ziyāde hoştur.

[هذه وظيفة الصلوات وأما الصبح فزيد فيها القنوت فيقول الامام اللهم اهدنا ولا يقول اللهم اهدني ويؤمن المأموم فإذا انتهى إلى قوله "إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ" فلا يليق به التأمين وهو ثناء فيقرأ معه فيقول مثل قوله أو يقول "بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ" أو "صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ" وما أشبه ذلك وقد روي حديث في رفع اليدين في القنوت فإذا صح الحديث استحب ذلك وإن كان على خلاف الدعوات في آخر التشهد إذ لا يرفع بسببها اليد بل التعويل على التوقيف وبينهما أيضًا فرق أن للأيدي وظيفة في التشهد وهو الوضع على الفخذين على هيئة مخصوصة ولا وظيفة لهما ههنا فلا يبعد أن يكون رفع اليدين هو الوظيفة في القنوت فإنه لائق بالدعاء والله أعلم فهذه جمل آداب القدوة والإمامة والله الموفق [١١٥]

İşte namāzların vazīfeleri bunlardır, ammā sabāh namāzında dahi dīger bir vazīfe ziyāde edilmiştir ki onda kunūt duᶜāsı okunur. Ve onda imām "أَللَّهُمَّ اهْدِنَا" diye ki "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي" demeye ve cemāᶜat dahi āmīn diyeler. Ve çün kırāeti onun "إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ" kelāmına müntehī olur, onda teʾmīn etmek lāyık olamaz, çünkü senādır, orada cemāᶜat onun gibi diyeler veyāhūd "بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ" diyeler veyāhūd "صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ" ve buna benzer kelimāt söyleyeler. Ve kunūtta refᶜ-i yedeyn hakkında bir hadīs rivāyet olunmuştur, eger o hadīs sahīh ise onda refᶜ-i yedeyn müstehabb olur velev ki teşehhüdün āhirinde olan daᶜavātın hilāfında vākiᶜ olur, çünkü daᶜavātın sebebi ile refᶜ-i yed etmek lāzım gelmez, ancak iᶜtimād ve taᶜvīl tevkīf üzerinedir, nerede ki yedeyn refᶜi mervī olmuştur, onda ittibāᶜan refᶜ olunurlar. Ve bu kunūt duᶜāsı ile teşehhüdün āhirinde olan daᶜavāt beynlerinde fark vardır, zīrā ki daᶜavāt teşehhüd kırāeti vaktinde eyādī için mahsūs bir vazīfe vardır ki onları fahizeyn üzerine bir heyʾet-i mahsūsa ile vazᶜ

olunurlar ve kunūt kırāeti vaktinde onlara böyle bir vazīfe yoktur. Uzak değildir ki o vaktte onları kaldırmak onlara bir vazīfe-i mahsūsa ola, zīrā ki kunūt duᶜādır ve duᶜāya refᶜ-i yed lāyık ve münāsibdir. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hakīkat-i emre aᶜlemdir, işte kudve ve imāmetlik ādābının cümleleri bunlardır. Ve muvaffik Zāt-ı Zü'l-kerem ve'l-ifdāldir. İntehā.

Musannif-i merhūm kırāet ve erkān ve tahlīl vezāifinde ityān ettiği beyān dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzere tehzīb ve tertīb etmiştir. Ve bazı yerlerinde yine mezheb-i Hanefī'nin hilāfı olmakla mahall-i ihtilāfı bilinmek için mezheb-i Hanefī mūcibince dahi imāmetliğin ādābını zikr etmek vācib oldu. Şöyle ki ferāizde cemāᶜatle namāz kılmak sünnet-i müᵓekkededir. Cemāᶜat bir sünnettir ki kuvvette vācib mesābesindedir. Cemāᶜate muᶜāhede eden kimsenin müᵓmin olduğuna istidlāl olunur. Hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْجَمَاعَةُ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى لاَ يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ"[262] Yaᶜnī "Cemāᶜat sünen-i hüdādandır, münāfık kimseden başka ondan bir kimse tahallüf etmez" demektir, meger ki ᶜözrü ola ve aᶜzārı meflūc olmak veyāhūd yağmur ve balçık ve berd-i şedīd ve zulmet-i şedīde ve sultāndan veyāhūd garīmden ihtifāᵓ ve şeyh-i fānī ve aᶜmā olmak gibi şeylerdir ki bunların cümlesi cemāᶜate varmamağa ᶜözrlerdir. Ve kezālik fıkh-ı şerīfe mütālaᶜa dahi cemāᶜate varmağa ᶜözrdür, ammā gayrısının mütālaᶜası ᶜözr değildir.

Ve nāsın imāmete evlāsı o nāsın sünnete aᶜlem olanlarıdır, yaᶜnī ahkām-ı salavātın sıhhat ve fesādını bilen kişidir ve ondan sonra kırāete aᶜlem olandır ve ondan sonra imāmete evlā olan veraᶜ sāhibidir ki şübühāttan ictināb eden kimsedir ve ondan sonra sinn cihetinden ekber ve muᶜammer olan kimse imāmete evlādır ve ondan sonra hüsn-i huluk sāhibi imāmete evlādır. Hüsn-i huluk taᶜrīfinde ihtilāf vākiᶜ olmuştur. Baᶜzılar dediler ki nās ile güzel muᶜāşeret ve hüsn-i muᶜāmele eyleye. Ve baᶜzılar hadīs-i şerīf ile istidlāl edip gece ile çok namāz kılan kimsenin vechi güzel olur diye ona zāhib olmuşlardır. Ebū Mesᶜūd el-Ensārī el-Bedrī'den rivāyet olundu ki Resūlullāh sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem:

262 Müslim, Mesācid, 256; Ebū Dāvūd, Salāt, 46, no: 550; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/83, no: 4952; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/285.

"Kavme imāmet eylesin ekraʾ olan, eger berāber olursa aʿlem bi's-sünnet olan, yine berāber olur ise hicrette akdem olan, eger berāber olursa sinnen ekber olan, yine berāber olursa huluku hasen olan, yine berāber olursa yüzü güzel olan" buyurdu. Ve sāhibü'd-*Durer* der ki baʿdehu neseb cihetinden eşrefi ve yine berāber olursa libāsı pāk olan, zīrā bu sıfāt teksir-i cemāʿate sebebdir. Bunlarda dahi berāber olursa kavmin hıyārına havāle olunur. Ve baʿzılar dediler ki biri dahi hatunu hasnā olmaktır. Ve ʿabd ve aʿrābī ve aʿmā ve fāsık ve mübtediʿ ve veledü'z-zinānın imāmetleri mekrūhtur ve eger tekaddüm ederlerse cāizdir.

Ve dahi imāmın salātı tatvīl etmek mekruhtur. Ve nisānın yalnız cemāʿat olması dahi mekrūhtur. Cemāʿatle namāz kılacak olurlarsa imām olan hatun ortalarında dursun. Ve havf-ı fitne için kocakarılardan gayrı nisāʾ tāifesi cemāʿate hāzır olmasınlar denilmiş. Ve kocakarılar dahi fecr ve magrib ve yatsı namāzlarında cemāʿate hāzıra olurlar.

Ve cemāʿatle namāz kılınacak olduğu hālde imām olan kimse eger bir nefer ile namāz kılacak ise onu sağında ikāmet ettire ve iki neferle kılacak ise onların önlerine geçip tekaddüm eder. Ve imām olana ricālin sufūfu karīb ola ve ricālden sonra sıbyān sufūfu duralar ve sıbyāndan sonra hünsā olanlar saff olurlar ve onların artları sonra nisānın sufūfu duralar.

Ve huşūʿ ve huzūʿ ile namāza şürūʿ ederler ve mezheb-i Hanefī üzere sıfat-ı salāt mebāhisinde mezkūr olduğu vech üzere. Ammā tekbīr-i iftitāhı cehren aldığı vaktte meʾmūm dahi sırren tekbīri alıp ve muktedīnin tekbīri imāmın tekbīrine mukārin olması efdaldir ki İmām Ebū Hanīfe ʿaleyhi'r-rahme böyle ihtiyār etmiştir, yaʿnī muktedīnin tekbīri imāmın tekbīrinden sonra olmakta bir evleviyyet ve fazl yoktur demektir.

Ve dahi onu kerh eden cemāʿate imām olmamak gerektir. Ve imāmetlik üzerine kavl-i mütekaddim üzere ücret almamak lāzımdır velākin ʿulemā-i müteʾahhirīn li'z-zarūre ahz-ı ücreti tecvīz etmişler. Ve imām kırāete başladığı vaktte salāt-ı cehriyye duʾā-i iftitāhı ve taʿavvüz ve besmeleyi sırren okur, besmelede cehr etmez ve āmīn [116] kelimesini

dahi sırren söyler, onda cehr etmez. Ve zamm-ı sūre için tesmiye etmez, yaʿnī "bismillāhirrahmānirrahīm" söylemez. Ve imāmın hālet-i kıyām ve kırāette onun bir sekte ve hāmūşluğu yoktur, sektesiz lüzūm ve hācet yoktur. Onun ardında bulunan cemāʿat Fātiha okumazlar yaʿnī imāma uyup iktidāʾ etmiş olan ādem kırāet eylemez, belki sükūt edip istimāʿ eder, zīrā ki ehl-i Kūfe namāzda bir şeyʾ okumazlar, mezhebleri budur. Ve Ebū Hanīfe hazretleri Kūfīdir, ammā İmām Şāfiʿī ʿaleyhi'r-rahme ʿindinde Fātiha'nın kırāeti vācibdir, "لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ"[263] hadīs-i şerīfine mütemessiktir, yaʿnī "Kırāetsiz namāz olmaz" demektir. Ve Ebū Hanīfe hazretleri ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾[264] nass-ı ʿālīsi ile ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَإِنَّ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ قِرَاءَتُهُ"[265] ve dahi "مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ"[266] diye buyurduğu hadīs-i şerīflere mütemessik olmuştur. Nass-ı ʿālī-i Kurʾānī tefsīrinde bu hitāb muktedī içindir denilmiş, yaʿnī ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾[267] emrlerinde olan hitāb meʾmūm olanlaradır ki "Onu dinleyiniz ve hāmūş olunuz" demektir. Ve hulāsa-i meʾāl-i ehādīs-i şerīfe ise: "Kim ki imāmı vardır, onun kırāeti imāmının kırāetidir ve kim ki imāmın ardında bir şeyʾ okursa sünnet-i seniyyeyi hatāʾ etmiş" demektir. İmām Şāfiʿī'nin mütemessik olduğu hadīs-i şerīfe biz dahi teslīm ederiz ki lafz-ı hadīste bir kelām yoktur, kelām imāmın kırāeti muktedīnin kırāeti olmasındadır. Bunda ise imāmın kırāetinde nefy ve isbāttan bir şeyʾ yoktur, ammā bizim delīlimizde nübüvvete delālet vardır. Ve muktedīnin half-i imāmda kırāetten menʿi için kibār-ı sahābeden seksen nefer kimseden

---

263 Müslim, Salāt, 41; Ebū Dāvūd, Salāt, 132, no: 820; Tirmizī, Salāt, 233, no: 313; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/365, no: 872; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/240, no: 2934; 2/275, no: 3061.

264 el-Aʿrāf, 7/204.

265 İbn Māce, İkāmetü's-salāt, 13, no: 850; *Muvatta*, 1/62, no: 124; *Musnedu* Ahmed, 3/339, no: 14643; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 7/308, no: 7579; *Musannefu* Abdirrezzāk, 2/135, no: 2797; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/227, no: 2897 ve müteakip hadisler.

266 *Sunenu*'d-Dārekutnī, 2/123, 124; *Musannefu* Abdirrezzāk, 2/136, *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/330.

267 el-Aʿrāf, 7/204.

rivāyet olunmuştur, hattā Saᶜd b. Ebī Vakkās "مَـنْ قَـرَأَ خَلْـفَ الْإِمَـامِ فَسَـدَتْ صَلَاتُـهُ"[268] demiştir, yaᶜnī "Kim ki imāmın ardında okursa namāzı fāsid olur" demektir. Ve'l-hāsıl mezheb-i Hanefī'de muktedīnin kırāeti imāmın kırāeti olup ve onun ayrıca bir okuması olmadığından imāma bir sektelik ve hāmūşluk hāli olmaz.

Ve muktedī dahi mütābaᶜaten mecbūr olup imāmı rükūᶜa varırsa bilā-teʾehhür berāberce gider ve rükūᶜdan başını kaldırırsa, o dahi berāberce başını refᶜ eder ve secdeye gidene dahi kezālik berāberce gide ve refᶜ ede, fakat vācib odur ki onu sebkat etmemeğe dikkate ede ki ona hīçbir şeyde tekaddüm etmeye. Ve dahi baᶜde's-selām kıyām-ı muktedī imāmın infitāl ve tahvīl vechine vābeste değildir, teslīmeteyn ile onun emr-i mütābeᶜatı hitām-pezīr olur.

Ve dahi sabāh namāzında kunūt duᶜāsı yoktur ve refᶜ-i yedeyn dahi yoktur. Kunūt duᶜāsı ancak vitr namāzındadır ve rükūᶜa varmazdan evveldir. Ve kırāetine alınacak tekbīreyi tekbīr-i iftitāh gibi alınıp ki ellerini o tekbīreye refᶜ ettiği gibi refᶜ eder ve yine ellerini kırāet-i sāireden bağladığı gibi bağlar ve kırāet-i duᶜā vaktinde dahi yine o vechle bağlı durur. Ve vitr namāzı ise ramazānın gayrısında münferiden edāʾ olunur, cemāᶜatle kılınmaz, fakat ramazānda terāvīh namāzından sonra vitr namāzı terāvīh namāzı gibi cemāᶜatle kılınıp ve imām kırāette cehr eder, ammā kunūt duᶜāsı sırren okur ve muktedī bulunanlar dahi kunūt duᶜāsı sırren kırāet eylerler. İşte bu cihetlerle kunūt hakkında olan beyān-ı muzᶜāf bu beyāna mübāyin ve muhāliftir. Vallāhu aᶜlemu bi's-savāb. İntehā.

el-Bābu'l-Hāmisü Fazlu'l-Cumᶜati ve Ādābihā ve Sünenihā ve Şurūtihā

[الباب الخامس فضل الجمعة وآدابها وسننها وشروطها]

Fazīletü'l-Cumᶜati [فضيلة الجمعة]

268 *Musannefu* Abdirrezzāk, 2/139; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/331. Bu kaynaklarda مَـنْ قَـرَأَ خَلْـفَ الإِمَـامِ فَـلا صَـلاةَ لَـهُ şeklinde..

İşbu bāb ki namāzın beşinci bābıdır ki fazl-ı cumᶜa ve ādābı ile sünen ve şurūtunun beyānında idi, o dahi işte budur. Ve cumᶜa namāzının fazlı ise işte bu mebhasta zikr ve beyān olunur. Şöyle ki

[اعلم أن هذا يوم عظيم عظم الله به الإسلام وخصص به المسلمين قال الله تعالى ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ فحرم الاشتغال بأمور الدنيا وبكل صارف عن السعي إلى الجمعة]

Sen ey tālib-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki bu cumᶜa günü ᶜazīm bir gündür ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla İslām'ı taᶜzīm etmiştir ve müslimīni dahi onunla muhtass eylemiştir ve hakkında tebāreke ve taᶜālā hazretleri Kurᵓān-ı ᶜazīm ve furkān-ı hakīminde ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾[269] buyurdu ki bu āyet-i kerīme sūre-i Cumᶜa'nın dokuzuncu āyeti olup onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müᵓminler, cumᶜa günü namāz için nidāᵓ olundukta Allāhu taᶜālānın zikri olan [117] namāza saᶜy ile gidin ve alışverişi terk edin. O saᶜy ve terk-i beyᶜ size hayrlıdır, eger hayrı ve şerri bilirseniz." İşte bu nass-ı sarīh ile o günde cumᶜaya nidāᵓ verildiği evānda umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile iştigāl etmek muharrem oldu ve cumᶜaya gitmekten her ne ki insānı sarf ve menᶜ eder, onunla iştigāl etmekliği dahi tahrīm buyurdu.

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ في يومي هَذَا فِي مَقَامِي هَذَا" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثًا مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ" وفي لفظ آخر "فَقَدْ نَبَذَ الْإِسْلَامَ وَرَاءَ ظَهْرِهِ"]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ في يومي هَذَا فِي مَقَامِي هَذَا"[270] وفي لفظ آخر "فَقَدْ نَبَذَ الْإِسْلَامَ وَرَاءَ ظَهْرِهِ"[271] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri işbu günümde ve işbu makāmımda cumᶜa namāzını sizin üzerinize farz etti."

---

269 el-Cumᶜa, 62/9.

270 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/244, no: 5570; el-Beyhakī, *Fezāilu'l-Evkāt*, 478, no: 261; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/116.

271 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 9/216.

Ve āher bir hadīste [272]"مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثًا مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قَلْبِهِ" buyurdu ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Kim ki cumᶜa namāzını bī-ᶜözr üç kerre terk ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl onun kalbi üzerine hatm eder." Ve āher bir lafz ile rivāyet olunmuş ki "Kim ki bī-ᶜözr cumᶜa namāzını üç kerre terk eylerse İslām'ı arkası ardına atmış olur." Yaᶜnī dīn-i İslām'ı kalbinden halᶜ edip ardı sonra ilkāᵓ eylemiş olur demektir.

[واختلف رجل إلى ابن عباس يسأله عن رجل مات لم يكن يشهد جمعة ولا جماعة فقال في النار فلم يزل يتردد إليه شهرًا يسأله عن ذلك وهو يقول في النار]

Ve mervīdir ki bir kişi İbn ᶜAbbās'a bir müddet gidip gelmiş ve cumᶜa ve cemāᶜate hāzır olmayan bir müteveffānın hāli üzerine sormuş. İbn ᶜAbbās "āteştedir" diye cevāb vermiş. Ve bir māh müddette tereddüd edip suᵓāl etmekten zāil ve hālī olmadı ve o dahi āteştedir diye cevāb vermekten zāil olmadı.

[وفي الخبر "إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابَيْنِ أُعْطُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ فَصَرَفُوا عَنْهُ وَهَدَانَا اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ وَأَخَّرَهُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ وَجَعَلَهُ عِيدًا لَهُمْ فَهُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِهِ سَبْقًا وَأَهْلُ الْكِتَابَيْنِ لَهُمْ تَبَعٌ"]

Ve haberde gelmiş ki ehlü'l-kitābeyn yaᶜnī Tevrāt ve İncīl kitāblarının ehline cumᶜa günü verilmişti ve onlar onda ihtilāf etmeleriyle o yevmden masrūf oldular. Ve bizi Zāt-ı Zü'l-Celāl ona hidāyet ve irşād edip bu ümmete teᵓhīr eyledi ve onlara onu bayram etti. İşte onlar onunla fī-mā sebak evlādırlar ve ehlü'l-kitābeyn onlara tebiᶜlerdir.

[وفي حديث أنس عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَفِّهِ مِرْآةٌ بَيْضَاءُ وَقَالَ هَذِهِ الْجُمُعَةُ يَفْرِضُهَا عَلَيْكَ رَبُّكَ لِتَكُونَ لَكَ عِيدًا وَلِأُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ قُلْتُ فَمَا لَنَا فِيهَا قَالَ لَكُمْ فِيهَا خَيْرُ سَاعَةٍ مَنْ دَعَا فِيهَا بِخَيْرٍ قُسِمَ لَهُ أَعْطَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ إِيَّاهُ أَوْ لَيْسَ لَهُ قِسْمٌ ذَخَرَ لَهُ مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ أَوْ تَعَوَّذَ مِنْ

272 İbn Māce, İkāmetu's-salāt, 93, no: 1126; *Musnedu* Ahmed, 3/425, no: 15498; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/259, no: 1669, *Musnedu*'l-Bezzār, 18/138, no: 100; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/91, no: 273; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/430, no: 1081; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/418; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/116.

شَرٍّ هُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ إِلَّا أَعَاذَهُ [اللهُ] عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمَ مِنْهُ وَهُوَ سَيِّدُ الْأَيَّامِ عِنْدَنَا وَنَحْنُ نَدْعُوهُ فِي الْآخِرَةِ يَوْمَ الْمَزِيدِ قُلْتُ وَلِمَ قَالَ إِنَّ رَبَّكَ عَزَّ وَجَلَّ اتَّخَذَ فِي الْجَنَّةِ وَادِيًا أَفْيَحَ مِنَ الْمِسْكِ أَبْيَضَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ نَزَلَ تَعَالَى مِنْ عِلِّيِّينَ عَلَى كُرْسِيِّهِ فَيَتَجَلَّى لَهُمْ حَتَّى يَنْظُرُوا إِلَى وَجْهِهِ الْكَرِيمِ"]

Ve dahi Enes b. Mālik ʿaleyhi'r-rıdvān, nebiyy-i zī-şān ʿaleyhi salavātu'r-rahmān üzerine rivāyet eylediği hadīste demiş ki ʿaleyhi's-selām efendimiz "أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَفِّهِ مِرْآةٌ بَيْضَاءُ وَقَالَ هَذِهِ الْجُمُعَةُ يَفْرِضُهَا عَلَيْكَ رَبُّكَ لِتَكُونَ لَكَ عِيدًا وَلِأُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ قُلْتُ فَمَا لَنَا فِيهَا قَالَ لَكُمْ فِيهَا خَيْرُ سَاعَةٍ مَنْ دَعَا فِيهَا بِخَيْرٍ قُسِمَ لَهُ أَعْطَاهُ اللهُ سُبْحَانَهُ إِيَّاهُ أَوْ لَيْسَ لَهُ قِسْمٌ ذَخَرَ لَهُ مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ أَوْ تَعَوَّذَ مِنْ شَرٍّ هُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ إِلَّا أَعَاذَهُ [اللهُ] عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمَ مِنْهُ وَهُوَ سَيِّدُ الْأَيَّامِ عِنْدَنَا وَنَحْنُ نَدْعُوهُ فِي الْآخِرَةِ يَوْمَ الْمَزِيدِ قُلْتُ وَلِمَ قَالَ إِنَّ رَبَّكَ عَزَّ وَجَلَّ اتَّخَذَ فِي الْجَنَّةِ وَادِيًا أَفْيَحَ مِنَ الْمِسْكِ أَبْيَضَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ نَزَلَ تَعَالَى مِنْ عِلِّيِّينَ عَلَى كُرْسِيِّهِ فَيَتَجَلَّى لَهُمْ حَتَّى يَنْظُرُوا إِلَى وَجْهِهِ الْكَرِيمِ"[273] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı meknūn-ı ʿālīsi: "Yedinde beyāz bir ayna bulunduğu hālde Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām benim yanıma geldi ve bana bu cumʿadır dedi, senin rabbin tebāreke ve taʿālā senin üzerine onu farz edecektir, tā ki sana bayram ola ve senden sonra senin ümmetine dahi bayram ola. Ben dahi ona onda bize ne vardır diye suʾāl ettim. O dahi onda size bir hayrlı sāʾat vardır ki o sāʾatte kim ki ona maksūm ve mukadder bir nesne ile duʿā ederse Bārī taʿālā onu ona verir ve eger maksūm ve mukadder olmayan bir şeyʾ ile duʿāʾ eylerse ondan aʿzam ve ahsen bir nesneyi ona rūz-ı cezāya iddihār eder ve kim ki o sāʿatte üzerine yazılır bir şerrden taʿavvüz ederse onu ondan aʿzam ve ekber bir şerrden iʿāze edip saklar. Bizde eyyāmın ulusu ve kebīr ve efendisidir ve yevm-i āhirette biz onu yevm-i mezīd tesmiye ederiz. Ben dahi niçin dedim. O dahi senin rabbin ʿazze ve celle kokusu misk kokusundan daha ziyāde beyāz bir vādī cennette ittihāz etmiştir ve cumʿa günü olunca aʿlā-yı ʿilliyyīnden tebāreke ve taʿālā hazretleri kürsīsi üzerine nāzil olup havāss kullarına mütecellī olur, tā ki onun dīdār-ı kerī ve celīli nazarıyla kulları

273 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 2/314, no: 2084; 7/15, no: 6717; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/117.

mütenaᶜᶜim olalar."

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَهُوَ عِنْدَ اللهِ يَوْمُ الْمَزِيدِ كَذَلِكَ تُسَمِّيهِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ وَهُوَ يَوْمُ النَّظَرِ إِلَى اللهِ تَعَالَى فِي الْجَنَّةِ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَهُوَ عِنْدَ اللهِ يَوْمُ الْمَزِيدِ كَذَلِكَ تُسَمِّيهِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ وَهُوَ يَوْمُ النَّظَرِ إِلَى اللهِ تَعَالَى فِي الْجَنَّةِ''[274] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Üzerine güneş tulūᶜ eden eyyāmın en ziyade hayrlısı cumᶜa günüdür ki o günde Ādem ᶜaleyhi's-selām halk olunmuştur ve onda [118] cennete idhāl olundu ve onda cennetten rūy-i zemīne inzāl olundu ve onda onun üzerine tevbe olundu yaᶜnī onda onun tevbesi kabūl olundu ve onda vefāt etti ve onda sāᶜat-i kıyām eder ve ᶜindallāh yevmü'l-mezīddir ve melāike-i kirām dahi gönüllerde yevmü'l-mezīd tesmiye ederler ki cennette Zāt-ı Zü'l-Celāl'e nazar etmek günüdür."

[وفي الخبر ''إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ سِتُّمائَةِ أَلْفِ عَتِيقٍ'' وفي حديث أنس رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم قال ''إِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ الْجَحِيمَ تُسَعَّرُ فِي كُلِّ يَوْمٍ قَبْلَ الزَّوَالِ عِنْدَ اسْتِوَاءِ الشَّمْسِ فِي كَبِدِ السَّمَاءِ فَلَا تُصَلُّوا فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ صَلَاةٌ كُلُّهُ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَا تُسَعَّرُ فِيهِ'']

Ve dahi haberde vārid olmuş ki "Her bir cumᶜa gününde Zāt-ı Zü'l-Celāl'in āteşten altı yüz bin ᶜatīk ve āzādlısı vardır" Yaᶜnī Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri beher yevm-i cumᶜada mücrim ve günāhkār kullarından altı yüz bin kişi nār-ı cehennemden ᶜıtk ve āzād eder demektir. Ve dahi Enes b. Mālik hadīsinde mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ''[275] diye buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Cumᶜa günü sālim olursa eyyām-ı sāire dahi

274 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/326, no: 4335; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/117.

275 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/140; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/284, no: 3434.

sālim olurlar" demektir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ الْجَحِيمَ تُسَعَّرُ فِي كُلِّ يَوْمٍ قَبْلَ الزَّوَالِ عِنْدَ اسْتِوَاءِ الشَّمْسِ فِي كَبِدِ السَّمَاءِ فَلَا تُصَلُّوا فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّهُ صَلَاةٌ كُلُّهُ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَا تُسَعَّرُ فِيهِ''[276] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Beher gün nār-ı cahīm yanıp īkād olunur ve vakt-i tesᶜīr ü īkādı güneş göklerin ortasında bulunup kable'z-zevāl istivāsı evānındadır. Siz o sāᶜatte yevm-i cumᶜadan gayrı namāz kılmayınız, çünkü yevm-i cumᶜa cemīᶜisi namāzdır." Yaᶜnī namāz vaktidir ki onda āteş-i cehennem yanıp īkād olunmaz.

[وقال كعب إن الله عز وجل فضل من البلدان مكة ومن الشهور رمضان ومن الأيام الجمعة ومن الليالي ليلة القدر ويقال إن الطير والهوام يلقى بعضها بعضًا في يوم الجمعة فتقول سلام سلام يوم صالح وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ كَتَبَ اللهُ لَهُ اَجْرَ شَهِيدٍ وَوُقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ'']

Ve Kaᶜb demiş ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri memālik ve bilāddan Mekke-i mükerremeyi tafdīl etmiştir ve şühūrdan dahi şehr-i ramazānı tafdīl etmiştir ve eyyāmdan yevm-i cumᶜayı tafdīl etmiştir ve gecelerden kadr gecesini tafdīl eylemiştir." Ve dahi denilir ki yevm-i cumᶜada tuyūr ve hevāmm yek-dīgerlerini görüp birbirine "Selām selām! Bu sālih gündür" derler. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ كَتَبَ اللهُ لَهُ اَجْرَ شَهِيدٍ وَوُقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ''[277] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki cumᶜa gününde veyāhūd cumᶜa gecesinde vefāt eylerse Bārī taᶜālā ona bir şehīd ādemin ecrini yazar ve o ādem kabrin fitnesinden vikāye olunur."

Beyānu Şurūti'l-Cumᶜati [بيان شروط الجمعة]

[بيان شروط الجمعة اعلم أنها تشارك جميع الصلوات في الشروط وتتميز عنها بستة شروط الأول الوقت فإن وقعت تسليمة الإمام في وقت العصر فاتت الجمعة وعليه أن يتمها ظهرًا أربعًا والمسبوق إذا وقعت ركعته الأخيرة خارجًا من الوقت ففيه خلاف]

276 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/117; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/188.

277 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 16/67, no: 164; 14/28, no: 14747, *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/155.

Ve cumᶜa namāzının şartları ise onu dahi bil ve āgāh ol ki şurūt-ı namāzda salāt-ı sāireye müşāreket eder ve altı şart-ı dīger ile onlardan mütemeyyiz olur. Şurūt-ı sitte-i mezkūrenin birisi vakttir. İmāmın teslīmesi ᶜasrın vaktinde vākiᶜ olursa cumᶜa namāzı geçmiş olur. Ve üzerine vācib olur ki onu dört rekᶜata itmām ede ki öyle namāzı ola. Ve mesbūk olan kimse dahi kazā-i mā-sebekaya kıyām edip namāzını tekmīl edince onun bir rekᶜası vakt-i cumᶜanın hāricinde düşer ise onda hilāf vākiᶜ olmuştur.

[الثاني المكان فلا تصح في الصحاري والبراري وبين الخيام بل لا بد من بقعة جامعة لأبنية لا تنقل يجمع أربعين ممن تلزمهم الجمعة والقرية فيه كالبلد ولا يشترط فيه حضور السلطان ولا إذنه ولكن الأحب استئذانه]

Ve ikinci şart mekāndır ki cumᶜa namāzı sahrāᵓ ve beyābānlarda ve beyne'l-hıyām sahīha olmaz. Lābüddür ki bir bukᶜada kılına ki o bukᶜa nakl olunmayan büyūta cāmiᶜ ola ve kırk nefer mukīm kimselerle kıyām oluna ki o kimselere cumᶜa namāzı lāzım ve vācib olmuştur. Edāsına mısr şart değildir, karye dahi mısr gibidir. Ve huzūr-ı sultān dahi şart değildir ve izn-i sultānī dahi şart değildir velākin ehabb ve ahsen odur ki sultāndan istīzān oluna.

[الثالث العدد فلا تنعقد بأقل من أربعين ذكورًا مكلفين أحرارًا مقيمين لا يظعنون عنها شتاء ولا صيفًا فإن انفضوا حتى نقص العدد إما في الخطبة أو في الصلاة لم تصح الجمعة بل لا بد منهم من الأول إلى الآخر]

Üçüncü şart ᶜadeddir ki kırk kişiden eksik bir cemāᶜatle kılınmaz [119] ki o kırk kişi kāffesi zükūr ve mükellef ve hürr ve mukīm olalar ve yaz ve kış o yerden āher yere nakl etmezler. Ve eger namāzda veyāhūd hutbe kırāeti vaktinde dağılırlarsa cumᶜa namāzları sahīh olmaz ki evvelinden āhirine dek bulunmaları lābüdd ve lāzım ve mütehattemdir.

[الرابع الجماعة فلو صلى أربعون في قرية أو في بلد متفرقين لم تصح جمعتهم ولكن المسبوق إذا أدرك الركعة الثانية جاز له الانفراد بالركعة الثانية وإن لم يدرك ركوع الركعة الثانية اقتدى ونوى الظهر وإذا سلم الإمام تممها ظهراً]

Ve dördüncü şart cemāᶜattir ki o kırk kişi müteferrik ve dağınık ola-

rak mescidde veyā bir karyede namāz kılarlarsa cumᶜaları sahīh olmaz. Ammā mesbūk olan kimse rekᶜat-ı sāniyeyi idrāk etmişse rekᶜat-ı sāniyede ona infirād etmek cāiz olur ve eger rekᶜat-ı sāniyenin rükūᶜunu idrāk edememişse yine imāma iktidāᵓ eder, ammā öyle namāzını niyyet eder ve imām teslīm ettiği vaktte onun namāzını öyle namāzı itmām eder yaᶜnī dört rekᶜat kılar.

[الخامس أن لا تكون الجمعة مسبوقة بأخرى في ذلك البلد فإن تعذر اجتماعهم في جامع واحد جاز في جامعين وثلاثة وأربعة بقدر الحاجة وإن لم تكن حاجة فالصحيح الجمعة التي يقع بها التحريم أولًا وإذا تحققت الحاجة فالأفضل الصلاة خلف الأفضل من الإمامين فإن تساويا فالمسجد الأقدم فإن تساويا ففي الأقرب ولكثرة الناس أيضًا فضل يراعى]

Ve beşinci şart o cumᶜa namāzı o beldede dīgeri ile mesbūk olmamaktır. Ve ehl-i belde eger bir mahalde ictimāᶜları müteᶜazzir olup cemāᶜat cāmiᶜ-i vāhidde sığışmazlarsa bi-kadri'l-hācet iki ve üç ve dört cāmiᶜde kılınır. Ve bilā-ihtiyāc müteᶜaddid cāmiᶜlerde kılınırsa sahīhi sebkat edendir, yaᶜnī her hangi cāmiᶜin cemāᶜati imāmı onun tekbīr-i tahrīmi ilk vākiᶜ olur işte cumᶜa namāzı o cemāᶜate sahīh olur ve dīger cemāᶜatlere sahīh olmaz. Ve müteᶜaddid yerlerde edāsına ihtiyāc-ı cemāᶜat mütehakkak olur ise ādeme efdali odur ki efdal olan imāmın ardında kılına. Ve fazlda eᵓimme mütesāvī olurlarsa mescidlerin en ziyāde kadīm olan mescidde kıla. Ve mescidler dahi kıdemlikte mütesāvī olurlarsa en ziyade yakın ve karīb cāmiᶜde kıla. Ve kesret-i nāsın dahi fazlı vardır, o fazlı dahi mürāᶜat olunur.

[السادس الخطبتان فهما فريضتان والقيام فيهما فريضة والجلسة بينهما فريضة وفي الأولى أربع فرائض التحميد وأقله الحمد لله والثانية الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والثالثة الوصية بتقوى الله سبحانه وتعالى والرابعة قراءة آية من القرآن وكذا فرائض الثانية أربعة إلا أنه يجب فيها الدعاء بدل القراءة واستماع الخطبتين واجب من الأربعين]

Ve altıncı şart iki hutbelerdir ki ikisi dahi farzlardır. Ve onlarda ayak üzere kāimen durmak ve aralarında bir celsecik oturmak dahi farzdır. Hutbe-i ūlāda dört farīza vardır: Birincisi "el-hamdu lillāhi" demektir

ve ikincisi nebiyy-i zī-şāna salavāt okumaklıktır ve üçüncüsü cemāᶜati takvā ile vasiyyet etmektir. Ve dördüncüsü Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şāndan bir āyet okumaktır. Ve ikinci hutbenin farzları dahi bunlardır, yaᶜnī hamdele ve tasliye ve tavsiye ve kırāettir, fakat kırāet yerinde duᶜāᵓ okumak vācibdir ki duᶜāᵓ kırāetin bedelidir. Ve o kırk kişiden hutbelerin istimāᶜı dahi vācibdir.

Ve Amma's-Sünenü [وأما السنن]

[وأما السنن فإذا زالت الشمس وأذن المؤذن وجلس الإمام على المنبر انقطعت الصلاة سوى التحية والكلام لا ينقطع إلا بافتتاح الخطبة ويسلم الخطيب على الناس إذا أقبل عليهم بوجهه ويردون عليه السلام فإذا فرغ المؤذن قام مقبلًا على الناس بوجهه لا يلتفت يمينًا ولا شمالًا ويشغل يديه بقائم السيف أو العنزة والمنبر كي لا يعبث بهما أو يضع إحداهما على الأخرى ويخطب خطبتين بينهما جلسة خفيفة ولا يستعمل غريب اللغة ولا يمطط ولا يتغنى وتكون الخطبة قصيرة بليغة جامعة ويستحب أن يقرأ آية في الثانية أيضًا ولا يسلم من دخل والخطيب يخطب فإن سلم لم يستحق جوابًا والإشارة بالجواب حسن ولا يشمت العاطسين أيضاً]

Ve cumᶜa namāzının sünnetleri ise istivādan güneş zāil olup müᵓezzin dahi ezānı okuyup ve imām dahi gelip minber üzerine oturursa tahiyye-i mescidden gayrı namāz kılmak hāli münkatıᶜ olur ki o vaktte başka bir namāz kılınmaz ve iftitāh ve hutbe ile söz dahi kesilir, yaᶜnī imām hutbeleri okurken söz söylemek dahi cāiz olmaz. Ve hatīb cemāᶜate müteveccih olup onlara ikbāl ettiği vaktte cemāᶜate bir selām verir ve onlar dahi onun selāmını redd ederler. Ve çün müᵓezzin ezāndan fārig olur, hatīb ayak üzere cemāᶜate yüzü müstakbel olduğu hālde kıyām eder ve yemīn ve yesāra iltifāt etmeyerek ve onun eli şemşīrin kabzasıyla veyāhūd ᶜasā ve ᶜikāsı veyā minber ile meşgūl ederek tā ki onunla ᶜabes etmeye veyāhūd onun bir eli öbür el üzerine koyup kāimen iki hutbeyi kırāet eyleye. Ve aralarında bir celse-i hafīfe dahi cülūs ede. Ve onda yaᶜnī hutbelerde lügat-i garībe istiᶜmāl etmeye ve kelimātı uzatıp onunla bir tegannī eylemeye ve okuyacağı hutbeleri kısa ve cāmiᶜ ve belāgatli ola. Ve hutbe-i sāniyede dahi bir āyetin kırāeti müstehabbdır. Ve hatīb [120] hutbe okurken mescide duhūl eden kimse selām vermemek

gerektir ve eger selām verirse cevāba müstehakk olmaz, fakat işāretle cevāb vermek hasendir, yaᶜnī güzeldir. Ve cumᶜa namāzına hāzır olup hutbeleri istimāᶜ eden kimse ᶜātısa teşmīt etmez yaᶜnī hutbe okunurken aksıran ādeme "yerhamukallāh" demez, çünkü o vaktte sükūt ve istimāᶜ etmek farzdır.

Beyānu Ādābu'l-Cumᶜati ᶜAlā Tertībi'l-ᶜĀdeti ve Hiye ᶜAşere Cümelin

[بيان آداب الجمعة على ترتيب العادة وهي عشر جمل]

[بيان آداب الجمعة على ترتيب العادة وهي عشر جمل الأول أن يستعد لها يوم الخميس عزمًا عليها واستقبالًا لفضلها فيشتغل بالدعاء والاستغفار والتسبيح بعد العصر يوم الخميس لأنها ساعة قوبلت بالساعة المبهمة في يوم الجمعة قال بعض السلف إن لله عز وجل فضلًا سوى أرزاق العباد لا يعطى من ذلك الفضل إلا من سأله عشية الخميس ويوم الجمعة]

Ve cumᶜanın ādābı ise o dahi tertīb-i ādet üzere on ᶜaded cümledir: Birincisi perşembe gününün akşamından fazlına müstakbel ve cumᶜaya ᶜazm etmek için ona müstaᶜidd ve hāzır olmaktır ki yevm-i perşembede ikindi namāzından sonra duᶜā ve istigfār ve tesbīh ile iştigāl ede, zīrā bu dahi bir mübārek ve kadrli sāᶜattir ki yevm-i cumᶜada olan sāᶜat-i mübheme vü mahfiyyeye mukābile olmuştur, hattā baᶜzu's-selef demiş ki erzāk-ı ᶜibāddan başka Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin fazlı vardır, onu perşembe akşamında ve cumᶜa gününde dileyip suᶜāl etmeyene vermez.

[ويغسل في هذا اليوم ثيابه ويبيضها ويعد الطيب إن لم يكن عنده ويفرغ قلبه من الأشغال التي تمنعه من البكور إلى الجمعة وينوي في هذه الليلة صوم يوم الجمعة فإن له فضلًا وليكن مضمومًا إلى يوم الخميس أو السبت لا مفردًا فإنه مكروه]

Ve dahi bu günde çamaşırını gasl edip tebyīz ede yaᶜnī perşembe gününde urbasını yıkayıp ak ve beyāz kıla. Ve kokusu hoş bir tībi yok ise onu dahi bu günde tedārük ve ihzār edip āmāde eyleye. Ve erkence cumᶜaya varmaktan onu menᶜ edecek iştigālden dahi kalbi fārig edip yaᶜnī o işleri dahi göre. Ve o günün akşamında ki cumᶜa gecesidir, yevm-i cumᶜanın sıyāmını niyyet ede, fakat yevm-i cumᶜanın sıyāmı

veyā yevm-i hamīse veyāhūd yevm-i sebte mazmūm ola, zīrā ki yevm-i cumᶜanın müfreden sıyāmı mekrūhtur.

[ويشتغل بإحياء هذه الليلة بالصلاة وختم القرآن فلها فضل كثير وينسحب عليها فضل يوم الجمعة ويجامع أهله في هذه الليلة أو في يوم الجمعة فقد استحب ذلك قوم حملوا عليه قوله صلى الله عليه وسلم "رَحِمَ اللهُ مَنْ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَغَسَّلَ وَاغْتَسَلَ" وهو حمل الأهل على الغسل وقيل معناه غسل ثيابه فروي بالتخفيف واغتسل لجسده وبهذا تتم آداب الاستقبال ويخرج من زمرة الغافلين الذين إذا أصبحوا قالوا ما هذا اليوم قال بعض السلف أوفى الناس نصيبًا من الجمعة من انتظرها ورعاها من الأمس وأخفهم نصيبًا من إذا أصبح يقول أيش اليوم وكان بعضهم يبيت ليلة الجمعة في الجامع لأجلها]

Ve dahi namāz kılmak ve Kurᵓān'ı hatm etmekle bu gece yaᶜnī cumᶜa gecesinin ihyāsıyla iştigāl ede, zīrā ki bu gecenin fazlı çoktur ve üzerine cumᶜa gününün fazlı dahi müstehabb olur, yaᶜnī yevm-i cumᶜanın fazlı ona çekilip gelir ki fazlun ᶜalā fazl olur demektir. Ve bu gecede veyāhūd cumᶜa gününde ehli ile mücāmaᶜa ede, zīrā ᶜulemā-i seleften bir kavm onu müstehabb görmüşler. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "رَحِمَ اللهُ مَنْ بَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَغَسَّلَ وَاغْتَسَلَ"[278] nass-ı ᶜālīsine haml etmişlerdi ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri o kimseye merhamet etsin ki erkence cāmiᶜe gider ve gönderir ve gusl eder ve ettirir" demektir, yaᶜnī ehlini gusl etmeğe haml eder demek olur. Ve tahfīf ile rivāyet olunup denilmiş ki onun maᶜnāsı Allāh o kimseyi merhamet etsin ki o günde urbasını gasl eder ve kendisi dahi igtisāl eder ki cesedini gasl eyler ve bununla ādāb-ı istikbālī tamām olur ve bu ādāb ile kıyām eden zāt zümre-i gāfilīnden hāric olur. Ve gāfilīn burada o kimselerdir ki sabāh ettikleri vaktte bu gün ne gündür diye sorarlar. Ve baᶜzu's-selef demiş ki yevm-i cumᶜadan behre ve nasībi en ziyādece vāfī nāstan ancak o kimsedir ki bir gün evvel yevm-i cumᶜayı gözetip intizār eder ve onu o günde dahi mürāᶜat eyler ve behre ve nasībi en ziyāde ehaff ve

278 Ebū Dāvūd, Tahāret, 127, no: 349; Tirmizī, Cumᶜa, 4, no: 496; Nesāī, Cumᶜa, 10, no: 1381; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/418, no: 1042; *Musnedu* Ahmed, 4/9, no: 16172. Hadisin benzer bir şekli.

sebük dahi o kimsedir ki sabāh edince bu gün hangi gündür diye suʾāl eder. Ve dahi baʿzu's-selef cumʿa için cāmiʿlerde beytūtiyyet ederdi.

[الثاني إذا أصبح ابتدأ بالغسل بعد طلوع الفجر وإن كان لا يبكر فأقربه إلى الرواح أحب ليكون أقرب عهدًا بالنظافة فالغسل مستحب استحبابًا مؤكدًا وذهب بعض العلماء إلى وجوبه قال صلى الله عليه وسلم ''غُسْلُ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ'' والمشهور من حديث نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما ''مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ شَهِدَ الْجُمُعَةَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَلْيَغْتَسِلْ'' [١٢١]]

Ve ikinci cümlesi ise o dahi yevm-i cumʿada sabāh olduğu gibi baʿde tulūʿi'l-fecr igtisāle başlar. Ve eger erkence cāmiʿe gitmezse gideceği vakte kadar teʾhīr edip gideceğine yakın gusl etmek daha hoştur ki tahāret ve pāklığının ʿahdi karīb ola. Ve cumʿanın guslü istihbāb-ı müʾekked ile müstehabbdır, hattā baʿzu'l-ʿulemāʾ vücūbuna zāhib olmuşlar ki hakkında ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''غُسْلُ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ''[279] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Her bir muhtelim üzerine cumʿanın guslü vācibdir." Ve dahi İbn ʿÖmer'in üzerine Nāfiʿ'in rivāyet ettiği hadīsten meşhūr ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ''[280] buyurmuştur, yaʿnī "Kim ki cumʿaya gelirse gusl etsin" demiştir. Ve āher bir hadīste ''مَنْ شَهِدَ الْجُمُعَةَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَلْيَغْتَسِلْ''[281] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaʿnī "Ricāl ve nisādan kim ki cumʿaya hāzır olmuşsa igtisāl etsin" demektir.

[وكان أهل المدينة إذا تساب المتسابان يقول أحدهما للآخر لأنت أشر ممن لا يغتسل يوم الجمعة]

Ve Medīne-i münevvere ahālīsinden çün iki ādem bir birine sebb ve şetm eder, müşātemelerinde "Sen cumʿanın guslünü etmeyen ādemden daha ziyāde şerrlisin!" derlerdi. İşte maʿriz-i sebbde şu sūretle kelām söylemek yevm-i cumʿanın guslünü terk eden kimsenin şerīr idüğüne bir delīl ve beyān-ı vāzıh olup ve onun kesret-i şerrinden dahi bir kināye olur.

---

279 Buhārī, Ezān, 161, no: 858; Müslim, Cumʿa, 5.

280 Buhārī, Cumʿa, 2, no: 877; Müslim, Cumʿa, 1.

281 *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/27; no: 1226; 4/28; no: 1227; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/267, no: 5660.

[وقال عمر لعثمان رضي الله عنهما لما دخل وهو يخطب أهذه الساعة منكرًا عليه ترك البكور فقال ما زدت بعد أن سمعت الأذان على أن توضأت وخرجت فقال والوضوء أيضا وقد علمت أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأمرنا بالغسل]

Ve Hazret-i ʿÖmer b. el-Hattāb hutbe okurken ʿOsmān b. ʿAffān cāmiʿe girmiş. Hazret-i Ömer onun o vakte kadar teʾehhürü ve ʿadem-i tekbīri üzerine inkār edip "Bu sāʿatte mi?" deyince Hazret-i Osmān: "Ezānı işittiğimde ben ābdest alması üzerine bir nesneyi ziyāde etmeden çıkmışım" diye cevāb vermiş. Ve onun bu sözü üzerine Hazret-i ʿÖmer: "Cumʿa namāzına ābdest almak dahi böyledir, sen bilmişsin ki ʿaleyhi's-selām efendimiz bizi gusl ile emr ederdi" diye onu dahi inkār edip cumʿaya gusl etmek emr-i peygamberī idüğünü beyān ve tezkār etmiştir, yaʿnī Hazret-i ʿÖmer'in bu inkār ve emri dahi vücūb-ı gusle delīl olur demektir.

[وقد عرف جواز ترك الغسل بوضوء عثمان رضي الله تعالى عنه وبما روي أنه صلى الله عليه وسلم قال ''مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ وَمَنِ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ'' ومن اغتسل للجنابة فليفض الماء على بدنه مرة أخرى على نية غسل الجمعة فإن اكتفى بغسل واحد أجزأه وحصل له الفضل إذا نوى كليهما ودخل غسل الجمعة في غسل الجنابة وقد دخل بعض الصحابة على ولده وقد اغتسل فقال له ألِلجمعة فقال بل عن الجنابة فقال أعد غسلًا ثانيًا وروى الحديث في ''غُسْلُ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ'' وإنما أمره به لأنه لم يكن نواه وكان لا يبعد أن يقال المقصود النظافة وقد حصلت دون النية ولكن هذا ينقدح في الوضوء أيضًا وقد جعل في الشرع قربة فلا بد من طلب فضلها ومن اغتسل ثم أحدث توضأ ولم يبطل غسله والأحب أن يحترز عن ذلك]

Ve gusl-i mezkūrun cevāz-ı terki delīli ise o dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine mervī bulunan hadīstir ki ʿaleyhi's-selām efendimiz ''مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ وَمَنِ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ''[282] buyurmuştur ve onun hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Kim ki yevm-i cumʿada ābdest alırsa fe-bihā ve niʿimme ve kim ki igtisāl eylerse gusl

282 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/441, no: 1408, 1410; 1/442, no: 1412; 1414, 1/443, no: 1415; 3/270, no: 5668.

etmek daha efdaldir." İşte bu nass-ı ʿālī cevāz-ı terkine burhān-ı kātıʿ ve mürīhtir. Ve kim ki yevm-i cumʿada refʿ-i hades-i ekber için gusl ederse gusl-i cumʿa niyyeti ile bir dahi onun cesedi üzerine suyu döküp ifāza etmek gerektir. Ve çün gusl-i vāhidle iktifā edip gusl-i cenābetle maʿan gusl-i cumʿayı dahi niyyet eder, o gusl ona kāfīdir. Ve gusl-i cumʿa gusl-i cenābete dāhil olur, fakat onun kifāyetine onun niyyeti şarttır ki ikisine niyyet eyleye kim mervīdir ki baʿzu's-sahābe onun oğlu cumʿa gününde gusl ederken üzerine varıp hānesine girmiş ve ona "Cumʿaya mı?" diye sorunca oğlu "Cenābetten gusl ettim" diye cevāb verdikte, "Bir dahi guslü iʿāde eyle" diye oğluna emr etmiş ve "غُسْلُ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ"[283] hadīs-i şerīfini rivāyet etmiş. İşte iʿāde-i gusle onun sādır olan emri ancak onu gusl-i cenābetle maʿan niyyet edilmediğindendir. Ve bunda maksad nezāfettir ve nezāfet ise bi-dūni'n-niyyet hāsıl olup ancak yalnız niyyet hāsıl olmamış denilse egerçi pek baʿīd olmazsa da velākin bu kavl ābdest almakta dahi vākiʿ olacak ve onda makdūh olur. Bu tahāret ve gusl şerʿde kurbet ve ʿibādet edilmiştir. Ve kurbet olunca onun taleb-i fazlı lābüdd ve lāzımdır. Artık bi-dūni'n-niyyet gusl-i cenābet cumʿaya gusl olamaz, tedāhüllerine onun niyyeti dahi lāzımdır. Ve eger cumʿaya gusl ettikten sonra ābdesti bozulup cumʿa namāzına ābdest alırsa onun guslü bātıl olmaz, fakat ondan ihtirāz ve tehāşī etmek daha ziyāde hoştur.

[الثالثة الزينة وهي مستحبة في هذا اليوم وهي ثلاثة الكسوة والنظافة وتطييب الرائحة أما النظافة فبالسواك وحلق الشعر وقلم الاظافير وقص الشارب وسائر ما سبق في كتاب الطهارة قال ابن مسعود من قلم أظفاره يوم الجمعة أخرج الله عز وجل منه داء وأدخل فيه شفاء فإن كان قد دخل الحمام في الخميس أو الأربعاء فقد حصل المقصود فليتطيب في هذا اليوم بأطيب طيب عنده ليغلب بها الروائح الكريهة ويوصل بها الروح والرائحة إلى مشام الحاضرين في جواره "وَأَحَبُّ طِيبِ الرِّجَالِ مَا ظَهَرَ رِيحُهُ وَخَفِيَ لَوْنُهُ وَطِيبُ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَخَفِيَ رِيحُهُ" وروي ذلك في الأثر وقال الشافعي رضي الله عنه من نظف ثوبه قل همه [١٢٢] ومن طاب ريحه زاد عقله]

Ve üçüncü cümle ise o dahi bezenip zīnetlenmektir ki yevm-i cumʿa-

---

283 Buhārī, Ezān, 161, no: 858; Müslim, Cumʿa, 5.

da zīnet müstehabbdır ve üç nevᶜden ᶜibārettir: bir nevᶜi kisvet ve ikinci nevᶜi nezāfet ve üçüncü nevᶜi tetayyüb-i rāyihattır. Nezāfet ise misvākı istiᶜmāl etmek ve saçı tırāş etmek ve tırnağı kesmek ve dahi bıyıkların saçını kırpmak ve kitābu't-tahārede mezkūr sāir pākliği icrāᵓ etmektir. İbn Mesᶜūd radıyallāhu ᶜanhu demiş ki "Kim ki cumᶜa gününde tırnaklarını keserse Zāt-ı Zü'l-Celāl ondan dāᵓı çıkarıp vücūduna şifāyı idhāl eder." Ve eger cumᶜaya hāzır olacak zāt cumᶜadan evvel perşembe veyāhūd çarşambada hammāma girmiş ise onun hammāma duhūlüyle maksūd olan nezāfet hāsıl olmuş olur, o vaktte ona lāzımdır ki vücūdunu rāiha-i tayyibe ile tatyīb ede, tā ki cumᶜaya hāzır olup onun civārında bulunan ihvān-ı müᵓminīn meşāmları o rāyiha-i tayyibe ile muᶜattar olup nefesleri hoş ola. Ve o günde onun yanında bulunan hoş kokulu revāihin en ziyāde hoş ve tayyib olan tībi istiᶜmāl etmek gerektir, tā ki o tīb-i fāih revāih-i kerīheye gālib gele. Erkeklerin en ziyāde makbūl ve mahbūb olan tībleri o tībdir ki levn ve rengi mahfī ve pinhān ve rīh ve feyhi nümāyān ve tāhir olur. Ve nisānın en çok ziyāde marzī ve makbūl ve müstehabb olan tībleri o tībdir ki onun rīh ve feyhi mestūr ve pinhān ve levn ve rengi zāhir ve nümāyān olur, zīrā ki eserde böyle gelmiştir. Ve İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki sevbi pāk olur, onun himmeti az olur ve kim ki onun kokusu hoş olur, onun ᶜaklı çok ve zāid olur."

[وأما الكسوة فأحبها البياض من الثياب إذ أحب الثياب إلى الله تعالى البيض ولا يلبس ما فيه شهرة ولبس السواد ليس من السنة ولا فيه فضل بل كره جماعة النظر إليه لأنه بدعة محدثة بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والعمامة مستحبة في هذا اليوم وروى واثلة بن الأسقع أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ''إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى أَصْحَابِ الْعَمَائِمِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ'' فإن أكربه الحر فلا بأس بنزعها قبل الصلاة وبعدها ولكن لا ينزع في وقت السعي من المنزل إلى الجمعة ولا في وقت الصلاة ولا عند صعود الإمام المنبر وفي خطبته]

Ve kisvet ise o dahi ehabbı beyaz olan esvāb ve elbisedir, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜindinde marzī ve makbūl ve en ziyāde hoş olan libās esvāb-ı bīzdir, yaᶜnī ak ve beyāz olan urbadır. Fakat şöhretlli şey giymemek gerektir. Ve siyāh elbiseyi giymek sünnetten değildir ve onda

bir fazīlet yoktur, belki bir cemāᶜat ona nazar etmek mekrūh görmüşler, çünkü zāt-ı ᶜālī-i risālet-penāhīden sonra ihdās ve ibdāᶜ olunmuştur. Ve yevm-i cumᶜada ᶜimāme giymek müstehabbdır, yaᶜnī başında sarığı sarmak müstehabbdır. Vāsile b. el-Eskaᶜ radıyallāhu ᶜanhu rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى أَصْحَابِ الْعَمَائِمِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ"[284] diye beyān buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ile melāikesi yevm-i cumᶜada ᶜimāmeyi giymiş bulunan ādemlerin üzerine salāt buyururlar." Yaᶜnī melāike-i kirām yevm-i cumᶜada hāzır cemāᶜat bulunan ashāb-ı ᶜamāyime Hakk subhānehu ve taᶜālādan ᶜafv ve magfireti dilerler. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi o günde ashāb-ı ᶜamāime merhamet buyurur. Ve dünyānın sıcaklığından sıkılıp başından ᶜimāmeyi çıkarmak isterse o sıkıntının defᶜi için namāzdan evvel ve namāzdan sonra nezᶜ ve ihrācında bir beʾs olmaz, fakat hānesinden cāmiᶜe giderken ve namāzda ve hutbe okunurken ve hatīb minbere suᶜūdunda nezᶜ ve ihrāc etmemek gerektir, yaᶜnī ᶜimāme ile cāmiᶜe varır. Ve hatīb minbere suᶜūd edeceği vaktte dahi kezālik ᶜimāme başında buluna ve hutbe okurken kezālik başında mevcūd ola ve ᶜimāme ile namāz kıla demektir.

[الرابع البكور إلى الجامع ويستحب أن يقصد الجامع من فرسخين وثلاث وليبكر ويدخل وقت البكور بطلوع الفجر وفضل البكور عظيم وينبغي أن يكون في سعيه إلى الجمعة خاشعًا متواضعًا ناويًا للاعتكاف في المسجد إلى وقت الصلاة قاصدًا للمبادرة إلى جواب نداء الله عز وجل إلى الجمعة إياه والمسارعة إلى مغفرته ورضوانه]

Ve dördüncü cümle ise erkence cāmiᶜe varmaktır, müstehabbdır ki cāmiᶜi iki üç fersah mesāfeden kasd oluna yaᶜnī sākin olduğu mahallin cāmiᶜ-i cāmiᶜadan iki üç fersah mesāfe ile baᶜīd olsa bile o kadar mesāfeden gelmesi müstehabbdır. Ve dahi ᶜale's-sabāh erkence davranıp gelmek hoştur. Erkence dediğimiz bükre vaktidir ve bükrenin vakti tulūᶜ-ı fecr ile dāhil olur. Ve cumᶜa namāzına tālib olan kimse gerektir

---

284 et-Taberānī, *Musnedu'ş-Şāmiyyīn*, 4/336, no: 3487; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/189; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/119.

ki bükūr vaktinde yaʿnī fecrin tulūʿuyla cāmiʿe müteveccih ve ʿāzim ola, zīrā ki bükūrun fazlı ʿazīmdir. Ve dahi cumʿaya saʿy ederken saʿyinde hāşiʿ ve mütevāziʿ ola ve namāza kadar mescidde iʿtikāf etmeğe niyet ede. Ve bu sūretle olan saʿyinde Zāt-ı Zü’l-Celāl hazretlerinin cumʿaya şeref-müteʿallik ve sādır olan nidāʾ ve daʿvet emr-i ʿālīsinin imtisāl ve daʿvetine icābet eylediğini murād ve kasd eyleye ki onun infāz-ı emriyle magfiret ve rıdvānına müsāraʿat eder.

[وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ رَاحَ إِلَى الْجُمُعَةِ فِي السَّاعَةِ الْأُولَى فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا أَهْدَى بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طُوِيَتِ الصُّحُفُ وَرُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ [١٢٣] عِنْدَ الْمِنْبَرِ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ فَمَنْ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا جَاءَ لِحَقِّ الصَّلَاةِ لَيْسَ لَهُ مِنَ الْفَضْلِ شَيْءٌ" والساعة الأولى طلوع الشمس والثانية إلى ارتفاعها والثالثة إلى انبساطها حين ترمض الأقدام والرابعة والخامسة بعد الضحى الأعلى إلى الزوال وفضلهما قليل ووقت الزوال حق الصلاة ولا فضل فِيهِ]

Hālbuki ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz "مَنْ رَاحَ إِلَى الْجُمُعَةِ فِي السَّاعَةِ الْأُولَى فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا أَهْدَى بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طُوِيَتِ الصُّحُفُ وَرُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ الْمِنْبَرِ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ فَمَنْ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا جَاءَ لِحَقِّ الصَّلَاةِ لَيْسَ لَهُ مِنَ الْفَضْلِ شَيْءٌ"[285] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: “Kim ki cumʿanın birinci sāʿatinde cāmiʿe giderse sanki fī sebīlillāh bir deveyi kurbān etmiş ve kim ki ikinci sāʿatinde giderse sanki bir inek kurban etmiş ve kim ki üçüncü sāʿatinde giderse sanki boynuzlu bir koyun kurbān etmiş ve kim ki dördüncü sāʿatte giderse sanki bir tavuk hediyye takdīm etmiş ve kim ki beşinci sāʿatinde giderse sanki bir yumurtayı takdīm etmiş olur. Ve çün imām minbere çıkar, suhuf ve defātir bükülüp kapanırlar ve aklām dahi refʿ olunurlar. Ve melaʾike minberin yanında bilikip zikri istimāʿ ederler, o vaktte cāmiʿe

---

285 Buhārī, Cumʿa, 4, no: 881; Müslim, Cumʿa, 10; *Kūtu’l-Kulūb*, 1/117/118.

gelen ādem ancak namāz hakkına gelmiş olacağından onun için fazldan bir şey yoktur." Birinci sāᶜati ise tulūᶜ-ı şemse kadardır. Ve ikinci sāᶜati şemsin irtifāᶜına kadardır. Ve üçüncü sāᶜati şemsin inbisātına kadar ki o vakt rūy-i zemīn ayakları yaktığı zamāndır, yaᶜnī harāret-i şemsten taş ve toprak pek ziyāde sıcak olduğu vakttir. Ve dördüncü sāᶜati ve beşinci sāᶜati kaba kuşluktan şemsin nısfu's-semāda olan zevāli vaktine kadardır ki bu iki sāᶜatin fazlı kalīldir. Ve zevāl vakti namāzın hakkıdır, artık onun bir fazlı yoktur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "ثَلَاثٌ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِيهِنَّ لَرَكَضُوا رَكْضَ الْإِبِلِ فِي طَلَبِهِنَّ الْأَذَانُ وَالصَّفُّ الْأَوَّلُ وَالْغُدُوُّ إِلَى الْجُمُعَةِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "ثَلَاثٌ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِيهِنَّ لَرَكَضُوا رَكْضَ الْإِبِلِ فِي طَلَبِهِنَّ الْأَذَانُ وَالصَّفُّ الْأَوَّلُ وَالْغُدُوُّ إِلَى الْجُمُعَةِ"[286] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Üç şey vardır ki onlarda ne fazl olduğunu nās bilmiş olsaydılar onların taleblerinde develerin rakzları gibi rakz ederlerdi. O üç şey: ezān okumak ve saff-ı evvelde namāz kılmak ve cumᶜa namāzına varmaktır." "Rakz" lügatte ayakları depretmek ve vurmak maᶜnāsına gelmiştir. Ve devenin rakzı sevinç ile yeri ayağıyla vurarak sürᶜatle gitmek maᶜnāsına istiᶜmāl olunmuştur.

[وقال أحمد بن حنبل رضي الله عنه أفضلهن الغدو إلى الجمعة]

İmām Ahmed b. Hanbel ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bunların efdali bu zikr olunan ᶜibādāt-ı selāsenin efdali cumᶜaya vurmaklıktır" ki onun fazlı pek çok ziyādedir demek olur.

[وفي الخبر "إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ قَعَدَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى أَبْوَابِ الْمَسَاجِدِ بِأَيْدِيهِمْ صُحُفٌ مِنْ فِضَّةٍ وَأَقْلَامٌ مِنْ ذَهَبٍ يَكْتُبُونَ الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ عَلَى مَرَاتِبِهِمْ"]

Ve haberde vārid olmuş ki cumᶜa günü olunca melāike ebvāb-ı mesācid üzerlerine otururlar ve yedlerinde gümüşten sahīfeler ve altından kalemler vardır. Evvel be-evvel mesācide gelenleri ᶜalā-merātibihim yazarlar.

---

286 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/118.

[وجاء في الخبر "إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَتَفَقَّدُونَ الرَّجُلَ إِذَا تَأَخَّرَ عَنْ وَقْتِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَيَسْأَلُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا عَنْهُ مَا فَعَلَ فُلَانٌ وَمَا الَّذِي أَخَّرَهُ عَنْ وَقْتِهِ فَيَقُولُونَ اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَخَّرَهُ فَقْرٌ فَأَغْنِهِ وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ مَرَضٌ فَاشْفِهِ وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ شُغْلٌ فَفَرِّغْهُ لِعِبَادَتِكَ وَإِنْ كَانَ أَخَّرَهُ لَهْوٌ فَأَقْبِلْ بِقَلْبِهِ إِلَى طَاعَتِكَ"]

Ve dahi haberde gelmiş ki melāike yevm-i cumᶜada vaktinden teʾehhür edip geriye kalan ādemi arayıp tefakkud ederler ve yekdīgerlerine filān ne etmiş ve onu vaktinden teʾhīr eden nesne nedir diye suʾāl ederler ve derler ki "Yā rabbi, eger onu teʾhīr eden fakr ise onu ganī ve zengin eyle ve eger onu teʾhīr eden hastalık ise onu sağlam edip şifā-yāb eyle ve eger onu teʾhīr eden iş ise kendi ᶜibādetine onu o işten fārig eyle ve eger onu teʾhīr eden şey lehv ise onun gönlünü senin tāʾatine çevirip tahvīl eyle."[287]

[وكان يرى في القرن الأول سحرًا وبعد الفجر الطرقات مملوءة من الناس يمشون في السرج ويزدحمون بها إلى الجامع وكيف لا يستحي المسلمون من اليهود والنصارى وهم يبكرون إلى البيع والكنائس يوم السبت والأحد وطلاب الدنيا كيف يبكرون إلى رحاب الأسواق للبيع والشراء والربح فلم لا يسابقهم طلاب الآخرة ويقال إن الناس يكونون في قربهم عند النظر إلى وجه الله سبحانه وتعالى على قدر بكورهم إلى الجمعة ودخل ابن مسعود رضي الله عنه بكرة الجامع فرأى ثلاثة نفر قد سبقوه بالبكور فاغتم لذلك وجعل يقول في نفسه معاتبًا لها رابع أربعة وما رابع أربعة من البكور ببعيد]

Ve dahi karn-ı evvelde vakt-i seherde ve fecrin tulūᶜundan sonra yolları nāstan dolu görünürlerdi, çerāgla yürüyüp yollarda izdihām ile cāmiᶜe giderlerdi. İmdi ehl-i İslām yehūd ve nasārādan utanmazlar mı ki onlar cumᶜa ertesi ve pazar günlerinde bīᶜa ve kenīselerine erkence gidip tekbīr ederler. Ve tullāb-ı dünyā dahi çarşı ve bāzārın meydānlarına nice erkence sabāhan giderler, beyᶜ ve şirā ve ribha tekbīr edip müsāraᶜat ederler, tullāb-ı āhiret yā niçin onlara müsābakat etmezler! Ve dahi denilir ki rūz-ı cezāda cennette nās nazar-ı rabbānī kurbünde cumᶜaya olan tekbīrleri kadrince olur, yaᶜnī en ziyāde tekbīr eden [124] nazar-ı

287 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/118.

dīdār-ı Rahmānīye cümleden daha ziyāde yakın ve karīb olur demektir. Ve dahi İbn Mesᶜūd bükreten cāmiᶜe girip içinde üç kişi bulunca o neferler bükūr ile onu sebkat ettiklerinden nāşī nefsine muᶜātebe edip "Ey nefs, sen rābiᶜ-i erbaᶜasın!" Yaᶜnī yā nefs, dördüncüsün derdi, hālbu ki dördüncü dahi bükūrdān baᶜīd olmaz.

[الخامس في هيئة الدخول ينبغي أن لا يتخطى رقاب الناس ولا يمر بين أيديهم والبكور يسهل ذلك عليه فقد ورد وعيد شديد في تخطي الرقاب وهو أنه يجعل جسرا يوم القيامة يتخطاه الناس]

Ve beşinci cümle ise o dahi cāmiᶜde rikāb-ı nāsı tehattī etmemekliktir ki heyᵓet-i duhūl dahi edībāne ola. Ve dahi nāsın önlerinde mürūr etmemek gerektir. Ve cāmiᶜe erkence gitmek bu heyᵓet-i duhūlü sehl ve āsān eder, çünkü tehattī-i rikāb hakkında bir vaᶜīd-i şedīd vārid olmuştur ki tehattī-i rikāb eden kimse yevm-i kıyāmette bir köprü olup onun üzerine nās tehattī edecektir.

[وروى ابن جريج مرسلًا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم بينما هو يخطب يوم الجمعة إذ رأى رجلًا يتخطى رقاب الناس حتى تقدم فجلس فلما قضى النبي صلى الله عليه وسلم صلاته عارض الرجل حتى لقيه فقال "يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُجْمِعَ مَعَنَا قَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ قَدْ جَمَعْتُ مَعَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَلَمْ نَرَكَ تَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ" أشار به إلى أنه أحبط عمله وفي حديث مسند أنه قال "مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا قَالَ أَوَ لَمْ تَرَنِي يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم رَأَيْتُكَ تَأَنَّيْتَ وَآذَيْتَ" أي تأخرت عن البكور وآذيت الحضور]

Ve İbn Cureyc mürsel olarak rivāyet ettiği hadīste demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām bir cumᶜa gününde hutbe okurken rikāb-ı nās tehattī eder. Bir ādemi gördü ki o ādem rikāb-ı nās üzerine tehattī ederekten tekaddüm edip oturmuş, ᶜaleyhi's-selām efendimiz namāzından fārig olunca gidip o ādemin tarīkine muᶜāraza edip tā ki ona mülākī oldu ve ona: "يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُجْمِعَ مَعَنَا قَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ قَدْ جَمَعْتُ مَعَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَلَمْ نَرَكَ تَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ"[288] buyurdu, yaᶜnī "Bizimle cemᶜ etmekten seni ne şey menᶜ etti?" O ādem dahi: "Yā nebiyyallāh,

---

288 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/416, no: 2741; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

ben sizinle cemᶜ oldum" dedi. ᶜAleyhi's-selām efendimiz أَلَمْ نَرَكَ تَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ" diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Rikāb-ı nāsa tehattī ettiğini biz görmedik mi?" ki bununla işāret vardır ki onun o tehattīsi ile ᶜameli habt olmuştur ve kendisi cumᶜasız kalıp ecr ve sevābdan bī-behre kalmıştır. Ve müsned olarak rivāyet olunan dīger bir hadīste ᶜaleyhi's-selām efendimiz tehattī-yi rikāb eden kimseye "مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا" diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Bizimle berāber namāz kılmaktan seni ne şey menᶜ etti?" O dahi: "Yā Resūlallāh, sen beni görmedin mi?" deyince, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "رَأَيْتُكَ تَأَنَّيْتَ وَآذَيْتَ"[289] diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Ben seni gördüm ki geç kaldın ve cemāᶜati incitip rencīde ettin."

[ومهما كان الصف الأول متروكا خاليا فله أن يتخطى رقاب الناس لأنهم ضيعوا حقهم وتركوا موضع الفضيلة قال الحسن تخطوا رقاب الناس الذين يقعدون على أبواب الجوامع يوم الجمعة فإنه لا حرمة لهم وإذا لم يكن في المسجد إلا من يصلي فينبغي أن لا يسلم لأنه تكليف جواب في غير محله]

Ve cāmiᶜden saff-ı evvel metrūk ve hālī kaldıkça dāhil-i cāmiᶜ olan zāt rikāb-ı nāsı tehattī edip saff-ı evvele varmağa muktedir olur, zīrā ki onlar kendi hakklarını izāᶜa edip gāib etmişler. Hasen ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Yevm-i cumᶜada ebvāb-ı cevāmiᶜe oturanların rikāblarına tehattī ediniz, zīrā ki onların hürmetleri yoktur." Ve namāz kılandan gayrı cāmiᶜde bir kimse bulunmadığı hālde cāmiᶜe duhūl eden kimse selām vermemek gerektir, zīrā nā-be-mahal bir cevābın teklīfidir.

[السادس أن لا يمر بين يدي الناس ويجلس حيث هو إلى قرب أسطوانة أو حائط حتى لا يمرون بين يديه أعني بين يدي المصلي فإن ذلك لا يقطع الصلاة ولكنه منهي عنه قال صلى الله عليه وسلم لأن يقف أربعين عامًا خير له من أن يمر بين يدي المصلي وقال صلى الله عليه وسلم لأن يكون الرجل رمادًا أو رميمًا تذروه الرياح خير من أن يمر بين يدي المصلي]

Ve altıncı cümle ise o dahi nāsın önünde geçmemekliktir ki bir ᶜamūd veyāhūd bir duvardan karīb yere oturup tā ki bir namāz kılıcının önünde geçmeye, egerçi o mürūr namāzı kesmezse de. Velākin men-

---

289 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

hiyyün ᶜanhtir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لأن يقف أربعين عاما خير له من أن يمر بين يدي المصلي'' buyurmuştur, yaᶜnī bir "Musallīnin önünde geçmektense kırk senenin tevakkufu ādeme yeğdir." Ve dahi ''لأن يكون الرجل رمادا او رميما تذروه الرياح خير له من أن يمر بين يد المصلي'' buyurmuştur, yaᶜnī "Bir ādem yanıp kül olsa veyāhūd remīm olup hāk olsa ve rüzgār ile savrulursa bir musallīnin önünden geçmekten ona yeğdir."

[وقد روي في حديث آخر في المار والمصلي حيث صلى على الطريق أو قصر في الدفع فقال ''لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي وَالْمُصَلِّي مَا عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ سَنَةً خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ'' والأسطوانة والحائط والمصلى المفروش حد للمصلي فمن اجتاز به فينبغي أن يدفعه قال صلى الله عليه وسلم ''لِيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ'']

Ve dahi mārr ve kenār-ı tarīkte namāz kılan ve def-i mārr için [125] tesāhül ve taksīr eyleyenlerin hakklarında vārid olan hadīste gelmiş ki ''لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي وَالْمُصَلِّي مَا عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ سَنَةً خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ''[290] Yaᶜnī ᶜaleyhi's-selām buyurmuş ki "Musallīnin önünde mürūr eden kimse onun üzerinde o mürūr ile ne vizr ve günāh olduğunu bilmiş olsa onun yerinde kırk sene durup tevakkuf etmesi ona o musallīnin önünde mürūr eylemesinden hayrlıdır." Ve ᶜamūd ve duvar ve seccāde uzunluğu musallīnin haddidir, kim ki onun bu haddini tecāvüz etmek isterse gerektir ki onu defᶜ edip bırakmaya, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لِيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ''[291] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Onu namāz-gāhında geçmekten menᶜ etsin ve eger ibāᵓ ederse yine menᶜ etsin ve yine ibā ederse onunla mukātele etsin, zīrā ki şeytāndır."

[وكان أبو سعيد الخدري رضي الله عنه يدفع من يمر بين يديه حتى يصرعه فربما تعلق به الرجل فاستعدى عليه عند مروان فيخبره أن النبي صلى الله عليه وسلم أمره بذلك فإن لم يجد أسطوانة فلينصب بين يديه شيئا طوله قدر ذراع ليكون ذلك

290 Buhārī, Salāt, 101, no: 510; Müslim, Salāt, 261; Ebū Dāvud, Salāt, 108, no: 701; Tirmizī, Salāt, 251, no: 336.

291 Müslim, Salāt, 258; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/602, no: 1702; *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/159, 4/152.

علامة لحده]

Ve Ebū Saᶜīd el-Hudrī ᶜaleyhi'r-rıdvān onun önünden geçen ādemi yere düşürecek mertebede iteleyip onu geçmekten menᶜ ve defᶜ eylerdi ve olur ki ve iteleyip yere düşürdüğü ādemler gidip onu Mervān'a teşekkī ederlerdi ve kendisi dahi Mervān'a haber verirdi ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz bununla ona emr etmiştir. Ve eger dāhil-i cāmiᶜ olan kimse cāmiᶜde bir ᶜamūd veyā duvarı bulamazsa onun önünde birer arşın irtifāᶜında bir nesneyi diksin ki o mansūb olan nesne onun haddinin ᶜalāmeti ola.

[السابع أن يطلب الصف الأول فإن فضله كثير كما رويناه وفي الحديث ''مَنْ غَسَلَ وَاغْتَسَلَ وَبَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ وَاسْتَمَعَ كَانَ ذَلِكَ لَهُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ'' وفي لفظ آخر ''غَفَرَ اللهُ لَهُ إِلَى الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى'' وقد اشترط في بعضها ''وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ'']

Ve yedinci cümle ise saff-ı evveli istemektir, zīrā rivāyet ettiğimiz vech üzere onun fazlı ᶜazīmdir ve dahi hadīste gelmiş ki ''مَنْ غَسَلَ وَاغْتَسَلَ وَبَكَّرَ وَابْتَكَرَ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ وَاسْتَمَعَ كَانَ ذَلِكَ لَهُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ''[292] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki gusl edip ve ettirip ve ardınca cāmiᶜe davranıp bükreten gider de imāmdan karīb olup hutbeyi istimāᶜ eylerse onun bu aᶜmāli iki cumᶜanın mā-beynlerinde olan günlerle maᶜan üç gün ziyādenin zünūbuna kefarettirler." Yaᶜnī bu efᶜāli on bir günün vizr ve günāhlarına keffāre olurlar. Ve dīger bir lafzda ''غَفَرَ اللهُ لَهُ إِلَى الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى''[293] buyurulduğu rivāyet olunmuştur, yaᶜnī "Onun bu aᶜmāl-i sālihası sebebiyle Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri gelecek cumᶜa gününe kadar ona magfiret eder." Ve dīger rivāyetlerde ''وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ''[294] şartı dahi mezkūrdur ki mā-hasal-ı rivāyet "Kim ki cumᶜa gününde gusl eder ve ettirir ve cāmiᶜe bükreten gidip imāmdan karīb bir

292 Ebū Dāvūd, Tahāret, 127, no: 349; Tirmizī, Cumᶜa, 4, no: 496; Nesāī, Cumᶜa, 10, no: 1381; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/418, no: 1042; *Musnedu* Ahmed, 4/9, no: 16172.

293 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

294 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

yerde oturup hutbeyi dinler ve giderken tehattī-i rikāb etmemişse Hakk celle ve ᶜalā hazretleri cumᶜa-yı ātiye dek onun cürm ve günāhını bağışlar" demektir.

[ولا يغفل في طلب الصف الأول عن ثلاثة أمور أولها أنه إذا كان يرى بقرب الخطيب منكرًا يعجز عن تغييره من لبس حرير من الإمام أو غيره أو صلى في سلاح كثير ثقيل شاغل أو سلاح مذهب أو غير ذلك مما يجب فيه الإنكار فالتأخر له أسلم وأجمع للهم فعل ذلك جماعة من العلماء طلبًا للسلامة قيل لبشر بن الحارث نراك تبكر وتصلي في آخر الصفوف فقال إنما يراد قرب القلوب لا قرب الأجساد وأشار به إلى أن ذلك أقرب لسلامة قلبه]

Vasf-ı evvele tālib olan kimse gerektir ki üç emrden gāfil olmaya: Birinci emr odur ki saff-ı evvelde defᶜine muktedir olamayacağı bir münkeri görmemekliktir. Eger bilir ki hatībin kurbünde bir münkeri görür de onun inkār ve menᶜ ve tagyīrinden ᶜāciz ve kāsır kalacaktır, meselā lübs-i harīr gibi, gerek imāmda ve gerek gayrısında veyā ağır ve müşgıl bir silāh ile namāz kılmak veyā müzehheb bir silāh ile namāz kılmak veyāhūd ondan inkār etmek vācib olan sāir günā eşyā bulunmak münkerāt vardır, o hālde teᵓehhür etmek ona daha ziyāde eşlemdir ve dahi himmet ve fikrine daha ziyāde cāmiᶜdir ki selāmet talebinde bir cemāᶜat bunu işlemiştir. Ez-cümle Bişr b. el-Hāris'e denilmiş ki "Sen erkence bükreten cāmiᶜe gelirken hālbuki seni sufufun āhirinde görürüz!" Yaᶜnī niçin saff-ı evvelde bulunmazsınız. O dahi demiş ki "Murād ve maksūd ancak kurb-i kulūbdür, kurb-i ecsād değildir." Ve bununla işāret etmiş ki saff-ı ahīrde oturmak onun kalbine daha ziyāde mūcib-i selāmettir.

[ونظر سفيان الثوري إلى شعيب بن حرب عند المنبر يسمع إلى الخطبة من أبي جعفر المنصور فلما فرغ من الصلاة قال شغل قلبي قربك من هذا هل أمنت أن تسمع كلاما يجب عليك إنكاره فلا تقوم به ثم ذكر ما أحدثوا من لبس السواد فقال يا أبا عبد الله أليس في الخبر أدن واستمع فقال ويحك ذاك للخلفاء الراشدين المهديين فأما هؤلاء فكلما بعدت عنهم ولم تنظر إليهم كان أقرب إلى الله عز وجل وقال سعيد بن عامر صليت إلى جنب أبي الدرداء فجعل يتأخر في الصفوف حتى كنا في آخر صف فلما صلينا قلت له أليس يقال خير الصفوف أولها قال نعلم إلا

أن هذه الأمة مرحومة منظور إليها من بين الأمم فإن الله تعالى إذا نظر إلى عبد في الصلاة غفر له ولمن وراءه من الناس فإنما تأخرت رجاء أن يغفر لي بواحد منهم ينظر الله إليه وروى بعض الرواة أنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ذلك فمن تأخر على هذه النية إيثارًا وإظهارًا لحسن الخلق فلا بأس وعند هذا يقال الأعمال بالنيات]

Ve dahi Süfyān es-Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme, ᶜindinde Ebū Caᶜfer el-Mansūr'dan hutbeyi istimāᶜ eden Şuᶜayb b. Harb'e nazar edip görmüş ve çün namāzdan [126] fārig oldu, ona dedi ki "Bundan senin bu kurbün benim gönlümü meşgūl etti. Sen emīn oldun mu hīç ki sen ondan bir münker söz işitip ve inkārı sana vācib olur da sen o vācib ile kıyām etmezsin? Ve dahi ondan sonra lübs-i sevāddan ihdās ettikleri bidᶜatı zikr etti. O dahi: "Yā Ebā ᶜAbdullāh, haberde yok mudur ki sen yanaş da istimāᶜ eyle, yaᶜnī hatībden karīb ol da hutbeyi dinle" dedi. Süfyān ᶜaleyhi'r-rahme: "Sana yazıklar olsun o emr ve irāde hulefā-i rāşidīn-i mehdiyyīn şānlarında idi. Bunlar sen ne kadar onlardan uzak olup onları görmezsin, o kadar Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine sen daha ziyāde yakın ve karīb olursun" demiş. Ve dahi Saᶜīd b. ᶜĀmir demiş ki "Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvānın cānibinde ben namāz kıldım ve safflar düzüldükçe kendisi geriye çekilip teᵓehhür ettiğinden artık sufūfun en āhir saffında kaldık. Ve çün namāzı kıldık ona dedim ki "Sufūfun hayrı evvelki saff idüğü denilmemiş mi?" Yaᶜnī saff-ı evvel hayrlı olduğu denilmiş iken niçin sen saff-ı ahīre namāz kıldın demek olur. O dahi yaᶜnī Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Evet böyle denilmiştir, fakat bu ümmet ümemden merhūm ve manzūre bir ümmettir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl namāzda ᶜabdin birisine nazar buyurursa onun ve nāstan mā-verāsında bulunanların cürm ve kusūrlarını bağışlar. Ben dahi ancak cemāᶜatten nazar-ı ilāhīye mazhar olacak zātın sebebi ile bana ᶜafv ve magfiret olmak recāsında geriye çekilip teᶜehhür ettim" demiş. Ve dahi baᶜzu'r-rüvāt rivāyet etmiş ki ben bunu zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīden dahi işitmişim. İşte bu kasd ve niyyet üzerine hüsn-i hulukın izhārı ve müᵓmin birāderlerinin nefsine tercīh ve īsārı bābında eger bir kimse teᵓehhür eylerse onun teᵓehhüründe bir beᶜs yoktur. ᶜİndinde "الأعمال بالنيات" denilir,

yaᶜnī aᶜmāl ancak niyyāt ve makāsıdladır cevāb verilir.

[ثانيها إن لم تكن مقصورة عند الخطيب مقتطعة عن المسجد للسلاطين فالصف الأول محبوب وإلا فقد كره بعض العلماء دخول المقصورة كان الحسن وبكر المزني لا يصليان في المقصورة ورأيا أنها قصرت على السلاطين وهي بدعة أحدثت بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في المساجد والمسجد مطلق لجميع الناس وقد اقتطع ذلك على خلافة وصلى أنس بن مالك وعمران بن حصين في المقصورة ولم يكرها ذلك لطلب القرب ولعل الكراهية تختص بحالة التخصيص والمنع فأما مجرد المقصورة إذا لم يكن منع فلا يوجد كراهة]

Ve ikinci emr ise yaᶜnī ondan gaflet olunmayacak umūr-ı selāsenin ikinci emri dahi saff-ı evvelde selātīne muhtass bir maksūre bulunmamaklıktır. Eger hatīb ᶜindinde mescidden selātīn için kesilmiş bir maksūre yok ise saff-ı evvel mahbūb olur, yoksa baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ duhūl-i maksūre mekrūh görmüştür. Hasen-i Basrī ve Bekrī-yi Müzenī maksūrede namāz kılmazlar idi. Ve o maksūre selātīn üzerine kasr olunup zāt-ı ālī-i Hazret-i Risālet-penāhīden sonra mescidlerde ihdās kılınmış olduğundan onu bidᶜat görürlerdi. Çünkü mescid cemīᶜ-i nāsa mutlaktır ki mescidin hükmü hilāfette mukteti ᶜ olmuştur. Ammā Enes b. Mālik ve ᶜİmrān b. el-Husayn maksūrede namāz kılıp onu mekrūh görmediler ve o dahi hatībden karīb olmak talebine mebnī idi. Ve mercūdur ki maksūrede namāz kılmak kerāheti maksūrenin selātīne ihtisāsı hāletiyledir ki selātīnin gayrısı duhūlünden memnūᶜ olurlar. Ammā bilā-menᶜ ve bilā-tahsīs o kıtᶜanın mücerred kasrı kerāhete mūcib olmazdı.

[وثالثها أن المنبر يقطع بعض الصفوف وإنما الصف الأول الواحد المتصل الذي في فناء المنبر وما على طرفيه مقطوع وكان الثوري يقول الصف الأول هو الخارج بين يدي المنبر وهو متجه لأنه متصل ولأن الجالس فيه يقابل الخطيب ويسمع منه ولا يبعد أن يقال الأقرب إلى القبلة هو الصف الأول ولا يراعى هذا المعنى وتكره الصلاة في الأسواق والرحاب الخارجة عن المسجد وكان بعض الصحابة يضرب الناس ويقيمهم من الرحاب]

Ve umūr-ı selāse-i mezkūrenin üçüncüsü ise o dahi saff-ı evvel minber ile maktūᶜ olmayan saff idüğünü bilip minberin önündeki saffı

birinci saff hadd etmektir, zīrā ki minber baᶜzı sufūfu kesip katᶜ eyler. Ve saff-ı evvel ancak o safftır ki minberin fināsındadır ki onun cemāᶜati yekdīgerine muttasıl olurlar, çünkü o saffta oturan kimse hatībe mukābil ve muhāzī olup ondan hutbeyi dinler. Velākin bu maᶜānīye riᶜāyet olunmayarak kıbleye karīb olan saff dahi saff-ı evveldir denilse o kavl dahi uzak ve baᶜīd olmaz. Çarşılarda ve mesācidin hāricinde olan meydānlarda namāz kılmak mekrūhtur ki baᶜzu's-sahābe nāsı döverek meydānlardan kaldırırlardı.

[الثامن أن يقطع الصلاة عند خروج الإمام ويقطع الكلام أيضا بل يشتغل بجواب المؤذن ثم باستماع الخطبة وقد جرت عادة بعض العوام بالسجود عند قيام المؤذنين ولم يثبت له أصل في أثر ولا خبر ولكنه إن وافق سجود تلاوة فلا بأس بها للدعاء لأنه وقت فاضل ولا يحكم بتحريم هذا السجود فإنه لا سبب لتحريمه]

Ve sekizinci cümle ise o dahi imām minbere çıktığı vaktte namāz ve tekellümü kesmektir, yaᶜnī imām minberde durdukça namāz kılmamak ve söz söylememek gerektir. İmāmın minbere tulūᶜuyla berāber bunları kesip katᶜ etmek lāzım gelir ve o vaktte icābet-i nidā-i müᵓezzin ve istimāᶜ-ı kırāet-i hitābet ile meşgūl ola. Ve baᶜzu'l-ᶜavāma bir ᶜādet cāriye olmuş ki imāmın minbere hurūc ve ezāna müᵓezzinlerin kıyāmlarında sücūd ederler. Bunun için eserde ve haberde bir asl sābit olmamıştır. Velākin eger bir secdeyi bir tilāvete muvāfık olduysa duᶜā için o secdede bir beᵓs olmaz, zīrā ki fazīletli bir vakttir. Ve bu sücūdun tahrīmine dahi hükm olunmaz, [127] zīrā ki tahrīmine bir sebeb yoktur.

[وقد روي عن علي وعثمان رضي الله عنهما أنهما قالا من استمع وأنصت فله أجران ومن لم يستمع وأنصت فله أجر ومن سمع ولغا فعليه وزران ومن لم يستمع ولغا فعليه وزر واحد]

Ve ᶜAlī ve ᶜOsmān ᶜaleyhime'r-rıdvān üzerlerine mervīdir ki onlar buyurmuşlar ki "Kim ki hutbeti istimāᶜ edip tekellüm etmezse onun iki ecri vardır ve kim ki hutbeti dinlemeyip sükūt etmişse onun bir ecri vardır ve kim ki dinleyip de tekellüm eylerse onun üzerine iki vizr ve günāh vardır ve kim ki dinlemeyip tekellüm eylerse onun üzerine bir vizr ve günāh vardır."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ أَنْصِتْ أَوْ مَهْ فَقَدْ لَغَا وَمَنْ لَغَا وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلَا جُمُعَةَ لَهُ'' وهذا يدل على أن الإسكات ينبغي أن يكون بإشارة أو رمي حصاة لا بالنطق وفي حديث أبي ذر أنه لما سأل أبيًا والنبي صلى الله عليه وسلم يخطب فقال متى أنزلت هذه السورة فأومأ إليه أن أسكت فلما نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم قال له أبي اذهب فلا جمعة لك فشكاه أبو ذر إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال ''صَدَقَ أُبَيٌّ'']

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ أَنْصِتْ أَوْ مَهْ فَقَدْ لَغَا وَمَنْ لَغَا وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلَا جُمُعَةَ لَهُ''[295] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki imām hutbe okurken sāhibine hāmūş ol veyāhūd sus derse lagv etmiş olur ve lagv eden kimseye cumᶜa namāzı yoktur." Hadīs delālet eder ki susturmak ve iskāt etmek nutk ile olmayacaktır belki işāret vermek veyāhūd bir ufacık taş ona remy etmekle olacaktır. Ve dahi Ebī Zerr hadīsinde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hutbe okurken, Hazret-i Ubeyy'e "Bu sūre ne vaktte nāzil oldu?" diye suᵓāl ettikte, Ubeyy ona hāmūşī ve sükūt etmesine işāret kılıp birle efendimiz minberden indiği vaktte: "Git, sana cumᶜa yoktur!" diye söyleyince o dahi gidip onu zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīye şekvā edip ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz dahi ''صَدَقَ أُبَيٌّ''[296] yaᶜnī "Ubeyy sana doğru demiş, bu söylediği söz de sadıktır" buyurmuş.

[وإن كان بعيدًا من الإمام فلا ينبغي أن يتكلم في العلم وغيره بل يسكت لأن كل ذلك يتسلل ويفضي إلى هينمة حتى ينتهي إلى المستمعين ولا يجلس في حلقة من يتكلم فمن عجز عن الاستماع بالبعد فلينصت فهو المستحب وإذا كانت تكره الصلاة في وقت خطبة الإمام فالكلام أولى بالكراهية وقال علي كرم الله وجهه تكره الصلاة في أربع ساعات بعد الفجر وبعد العصر ونصف النهار والصلاة والإمام يخطب]

Ve imāmdan baᶜīd olsa bile ᶜilmde tekellüm etmemek gerektir, yine sükūt durması lāzımdır, zīrā ki bunların kāffesi teselsül eder. Ve bir

---

295 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/124.

296 *Sahīhu* İbn Hibbān, 7/34, no: 2794; et-Taberanī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/107, no: 3728; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/412, no: 2736; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/124.

heymeneye müfzī olur ki müstemiᶜīne kadar müntehī olur. "Heymene" savt-ı hafī maᶜnāsına gelmiştir. Ve o vaktte ᶜilm ile tekellüm eden ādemin halkasında dahi oturmamak gerektir ki buᶜdü hasebiyle istimāᶜdan ᶜāciz kalan kimsenin dahi insātı lāzımdır. Ve onu müstehabb görmüşler, zīrā ki hutbe okunurken namāz kılmak mekruh olunca bi-tarīki'l-evlā ᶜilm ile tekellüm etmek dahi mekrūh olur. Hazret-i ᶜAlī kerremallāhu vechehu demiş ki "Dört saᶜātlerde nāmaz kılmak mekrūhtur ki fecr ve ᶜasr namāzlarından sonra olan sāᶜatlerle nısfu'n-nehārda ve imāmın hutbe kırāeti sāᶜatlerinde." İşte bu dört sāᶜatlerde namāz kılmak mekrūhtur.

[التاسع أن يراعي في قدوة الجمعة ما ذكرناه في غيرها فإذا سمع قراءة الإمام لم يقرأ سوى الفاتحة فإذا فرغ من الجمعة قرأ الحمد لله سبع مرات قبل أن يتكلم وقل هو الله أحد والمعوذتين سبعًا سبعًا وروى بعض السلف أن من فعله عصم من الجمعة إلى الجمعة وكان حرزًا له من الشيطان ويستحب أن يقول بعد الجمعة "اَللَّهُمَّ يَا غَنِيُّ يَا حَمِيدُ يَا مُبْدِىءُ يَا مُعِيدُ يَا رَحِيمُ يَا وَدُودُ أَغْنِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَبِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ" يقال من داوم على هذا الدعاء أغناه الله سبحانه عن خلقه ورزقه من حيث لا يحتسب ثم يصلي بعد الجمعة ست ركعات فقد روى ابن عمر رضي الله عنهما أنه صلى الله عليه وسلم كان يصلي بعد الجمعة ركعتين وروى أبو هريرة أربعًا وروى علي وعبد الله ابن عباس رضي الله عنهم ستًا والكل صحيح في أحوال مختلفة والأكمل أفضل]

Ve dokuzuncu cümle ise o dahi salavāt-ı sāirede bizim zikr ettiğimiz ādāb-ı muktedī bu cumᶜa namāzı iktidāsında o ādābı riᶜāyet etmekledir. Muktedī imāmın kırāeti işitince sūre-i Fātiha'dan gayrı bir nesneyi okumaya ve cumᶜa namāzından fārig olıcak tekellüm etmezden evvel sūre-i Fātiha ve İhlās ve Muᶜavvizeteyn'i yedişer kerre okuya. Baᶜzu's-selef rivāyet etmiş ki kim ki bunu işlerse yaᶜnī namāzından sonra kable't-tekellüm kim ki bu sūreleri yedişer kerre okursa gelecek cumᶜaya dek maᶜsūm olur. Ve bu kırāet ona şerr-i şeytāndan harezz olur. Ve dahi müstehabbdır ki cumᶜadan sonra "اَللَّهُمَّ يَا غَنِيُّ يَا حَمِيدُ يَا مُبْدِىءُ يَا مُعِيدُ يَا رَحِيمُ يَا وَدُودُ أَغْنِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَبِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ" duᶜāsı dahi okuya, zīrā denilmiş ki bu duᶜāʾ üzerine devām ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl onu halkından ignāʾ edip min haysü lā-yahtesib onun rızkını ihsān eder.

Ve ondan sonra baᶜde salāti'l-cumᶜa altı rekᶜat namāz kıla. İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz cumᶜadan sonra iki rekᶜat namāz kılardı ve Hazret-i Ebū Hüreyre dört rekᶜat kılardı ve Hazret-i ᶜAlī ve ᶜAbdullāh b. ᶜAbbās altı rekᶜat kılardı demişler. Ve ahvāl-i muhtelifede [128] vukūᶜundan nāşī kāffe-i rivāyāt sahīha olup ve efdal olan ᶜibādet ekmel olan ᶜibadettir, yaᶜnī altı rekᶜat kılmak elbette efdaldir ki rivāyāta cāmiᶜdir.

[العاشر: أن يلازم المسجد حتى يصلي العصر فإن أقام إلى المغرب فهو الأفضل يقال من صلى العصر في الجامع كان له ثواب الحج ومن صلى المغرب فله ثواب حجة وعمرة فإن لم يأمن التصنع ودخول الآفة عليه من نظر الخلق إلى اعتكافه أو خاف الخوض فيما لا يعني فالأفضل أن يرجع إلى بيته ذاكرا لله عز وجل مفكرا في آلائه شاكر لله تعالى على توفيقه خائفا من تقصيره مراقبًا لقلبه ولسانه إلى غروب الشمس حتى لا تفوته الساعة الشريفة ولا ينبغي أن يتكلم في الجامع وغيره من المساجد بحديث الدنيا قال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ أَمْرُ دُنْيَاهُمْ لَيْسَ لِلّٰهِ تَعَالَى فِيهِمْ حَاجَةٌ فَلَا تُجَالِسُوهُمْ"]

Ve onuncu cümle ise o dahi cumᶜa namāzı kılındıktan sonra ikindiye dek mescide mülāzemet etmekliktir ki o cāmiᶜde ikindiye kadar iᶜtikāf edip içinde ikindi namāzı kıldıktan sonra hānesine ᶜavdet ede. Ve akşama kadar cāmiᶜde ikāmet ederse daha efdal olur ki efdal ve ekmeli odur. Denilmiş ki kim ki ikindi namāzını cāmiᶜde kılarsa ona hacc sevābı vardır ve akşam namāzını dahi cāmiᶜde kılarsa ona hacc ile ᶜumre sevābı vardır, yaᶜnī kim ki cumᶜa namāzını kıldıktan sonra cāmiᶜden çıkmayıp akşama kadar cāmiᶜde iᶜtikāf eder ve o günün ikindi ve akşām namāzlarını o cāmiᶜde kılarsa ona hacc ve ᶜumre etmek sevābı kadar sevāb vardır. Ve eger iᶜtikāfına halkın vākiᶜ olacak nazarlarından nefsi üzerine tasannuᶜ ve duhūl-i āfetten korkar veyāhūd fī-mā lā-yaᶜnī-ye havz etmekten havf eylerse efdal odur ki hānesine dönüp rücūᶜ ve ᶜavdet ede, fakat ᶜavdet ederken Zāt-ı Zü'l-Celāl'e zākir ve niᶜmetlerine müteşekkir ve tevfīki üzerine ona hāmid ve kendi taksīrinden dahi hāif ve gurūb-ı şemse kadar kalb ve lisānına murākıb ola. Ve cumᶜa cāmiᶜinde ve mesācid-i sāirede hadīs-i dünyā' ile mütekellim olmamak gerektir

ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ أَمْرُ دُنْيَاهُمْ لَيْسَ لِلَّهِ تَعَالَى فِيهِمْ حَاجَةٌ فَلَا تُجَالِسُوهُمْ"[297] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Nās üzerine bir zamān gelecek ki o zamānda onların mesācidlerinde hadīsleri umūr-ı dünyāviyyeleri olur; onlarda Zāt-ı Zü'l-Celāl'in bir hāceti yoktur, siz onlarla mücālese etmeyiniz." Yaᶜnī nās üzerine bir zamān gelecek ki o zamānın ehli cevāmiᶜ ve mesācidlerde umūr-ı dünyāviyyeleriyle tekellüm edip müzākere ederler. Ve bu hāle mütecāsir olanlar ᶜindallāh makbūl ve marzī olmazlar, siz onlarla mücālese etmeyiniz demektir. Ve bu vaᶜīd pek çok ᶜazīm ve şedīd bir vaᶜīddir.

Beyānu'l-Ādābi ve's-Süneni'l-Hāriceti ᶜAni't-Tertībi's-Sābıkıllezī Yeᶜummu Cemīᶜa'n-Nehāri ve Hiye Sebᶜatu Umūrin

[بيان الآداب والسنن الخارجة عن الترتيب السابق الذي يعم جميع النهار وهي سبعة أمور]

[بيان الآداب والسنن الخارجة عن الترتيب السابق الذي يعم جميع النهار وهي سبعة أمور الأول: أن يحضر مجالس العلم بكرة أو بعد العصر ولا يحضر مجالس القصاص فلا خير في كلامهم ولا ينبغي أن يخلو المريد في جميع يوم الجمعة عن الخيرات والدعوات حتى توافيه الساعة الشريفة وهو في خير ولا ينبغي أن يحضر الحلق قبل الصلاة وروى عبد الله بن عمر رضي الله عنهما إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن التحلق يوم الجمعة قبل الصلاة إلا أن يكون عالمًا بالله يذكر بأيام الله ويفقه في دين الله يتكلم في الجامع بالغداة فيجلس إليه فيكون جامعًا بين البكور وبين الاستماع واستماع العلم النافع في الآخرة أفضل من اشتغاله بالنوافل]

Ve dahi cemīᶜ-i nehāra ᶜumūm eden tertīb-i sābıktan hāric olan sünen ve ādābın beyānı ise o dahi yedi māddedirler: Şöyle ki birinci emri odur ki yevm-i cumᶜada ᶜale's-sabāh bükreten meclis-i ᶜilme huzūr olup ᶜilm-i nāfiᶜi işitmektir veyāhūd o günün ᶜasrından sonra meclis-i ᶜilme hāzır olup ᶜilm-i nāfiᶜi işitmektir, fakat kıssa-hānların mecālislerine hā-

297 *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 7/198, no: 35310; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/387, no: 2701.

zır olmamak gerektir. Ve'l-hāsıl gerektir ki yevm-i cumᶜanın cemīᶜisinde mürīd-i saᶜādet olan kimse hayrāt işlemekten ve duᶜāᵓ okumaktan hālī olmaya tā ki eşref-i sāᶜat onu bir hayr işinde veyā bir duᶜāda tesādüf eyleye. Ve namāzdan evvel halkalarda hāzır olmamak gerektir ki ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz yevm-i cumᶜada namāzdan evvel halka etmekten nehy etmiştir, meger ki ᶜālim billāh bir zāt olup her gün kuşluktan sonra eyyāmullāh ile halkı tezkīr ve dīnullāhta tefkīh etmek deᵓb ve ᶜādet etmiş ola, o vaktte beyne'l-fazīleteyn cemᶜ etmiş olur ki bükreten cāmiᶜe varmaklığının fazlı ile ᶜilm-i nāfiᶜ istimāᶜının fazlını birleştirmiş olur ve āhirette menfaᶜat verir. ᶜİlmin istimāᶜı iştigāl-i nevāfilden efdaldir.

[فقد روى أبو ذر إن حضور مجلس علم أفضل من صلاة ألف ركعة قال أنس بن مالك في قوله تعالى ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ [١٢٩] أما إنه ليس بطلب دنيا لكن عيادة مريض وشهود جنازة وتعلم علم وزيارة أخ في الله عز وجل وقد سمى الله عز وجل العلم فضلًا في مواضع قال تعالى ﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾ ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ وقال تعالى ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا﴾ يعني العلم فتعلم العلم في هذا اليوم وتعليمه من أفضل القربات والصلاة أفضل من مجالس القصاص إذ كانوا يرونه بدعة ويخرجون القصاص من الجامع]

Hazret-i Ebī Zerr rivāyet etmiş ki "Meclis-i ᶜilmin huzūru bin rekᶜat namāz kılmaktan efdaldir." Ve Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān "Tebāreke ve taᶜālānın ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾[298] el-āyette buyurduğu taleb-i fazldan murād taleb-i māl-ı dünyā olmayıp ancak ondan murād ᶜiyādet-i marīz ve huzūr-ı namāz-ı cenāze ve taᶜallüm-i ᶜilm ve ziyāret-i ah-i müᵓmindir" demiş. Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜilme fazl tesmiye etmiştir ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda kaç yerde ᶜilmi fazl ismiyle zikr etmiştir. Ez-cümle ﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾[299], ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾[300] buyurmuştur, yaᶜnī "Seni bilmediğin nesneyi taᶜlīm

298 el-Cumᶜa, 62/10.
299 en-Nisā, 4/113.
300 en-Nisā, 4/113.

etti ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın fazlı ᶜazīm idi." Ve dahi ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا﴾[301] buyurmuştur, yaᶜnī "Biz tahkīkan Dāvūd ᶜaleyhi's-selāma bizden fazl verdik" ki ondan ᶜilmdir murād denilmiştir. Kaldı ki bu günde yaᶜnī cumᶜa gününde ᶜilmin taᶜallüm ve taᶜlīmi efdal-i kurubāt u ᶜibādāttandır. Ve kıssa-hānların meclisleri ise onlar mecālis-i ᶜilm değillerdir, namāzı kılmak kıssa-hānın meclisine hāzır olmaktan efdaldir, çünkü selef-i sālihīn onu bidᶜat görürlerdi ve kıssa-hānları cāmiᶜden çıkarırlardı.

[بكر ابن عمر رضي الله عنهما إلى مجلسه في المسجد الجامع فإذا قاص يقص في موضعه فقال قم عن مجلسي فقال لا أقوم وقد جلست وسبقتك إليه فأرسل ابن عمر إلى صاحب الشرطة فأقامه، فلو كان ذلك من السنة لما جازت إقامته فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا" وكان ابن عمر إذا قام الرجل له من مجلسه لم يجلس فيه حتى يعود إليه وروى أن قاصا كان يجلس بفناء حجرة عائشة رضي الله عنها فأرسلت إلى ابن عمر إن هذا قد آذاني بقصصه وشغلني عن سبحتي فضربه ابن عمر حتى كسر عصاه على ظهره ثم طرده]

İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān bir gün ᶜale's-sabāh bükreten cāmiᶜ olan mescide varıp kendi meclisi yerinde bir kıssa-hānı göricek ona "Benim meclisimden kalk!" diye emr etmiş. Ve kıssa-hān ise o dahi: "Ben kalkmam, seni sebkat edip içinde oturmuşum" dedikte İbn ᶜÖmer sāhib-i şurta yaᶜnī müdīr-i umūr-ı memlekete haber gönderip onun vāsıtası ile kıssa-hānı yerinden kaldırmış. İşte kıssa-hānlık sünnetten olsaydı, onun yerinden kaldırması cāiz olmazdı, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا"[302] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Sizin biriniz müᵓmin birāderini yerinden onun meclisinde oturmak için kaldırmaya velākin füshat edip genişlik ediniz." Yaᶜnī tevsīᶜ etmekle yer yapıp sığışasınız. Hattā İbn ᶜÖmer'e birisi eger kıyām edip kendi yerini ona terk

---

301 es-Sebeᵓ, 34/10.

302 Müslim, Selām, 30; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/329, no: 5898; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/432, no: 1087; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/143; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/123.

etseydi kendisi gidip orada oturmazdı tā ki sāhibi yine ona ᶜavdet edip otura. Ve dahi mervīdir ki kıssa-hānın birisi gidip Ümmü'l-müᵓminīn Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka'nın hücresi karşısında oturup kıssa-hānlık etmiş. Hazret-i ᶜĀişe, İbn ᶜÖmer'e haber göndermiş ki "Bu adam kıssalarıyla beni rencīde edip tetavvuᶜ namāzımdan dahi meşgūl etti." İbn ᶜÖmer gidip o kıssa-hānı darb edip tā ki ᶜasāsını onun arkası üzerinde kırıp o yerden tard etmiş.

[الثاني: أن يكون حسن المراقبة للساعة الشريفة ففي الخبر المشهور "إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَايُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ الله عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ" وفي خبر آخر "لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ يُصَلِّي" واختلف فيها فقيل إنها عند طلوع الشمس وقيل عند الزوال وقيل مع الأذان وقيل إذا صعد الإمام المنبر وأخذ في الخطبة وقيل إذا قام الناس إلى الصلاة وقيل آخر وقت العصر أعني وقت الاختيار وقيل قبل غروب الشمس وكانت فاطمة رضي الله عنها تراعي ذلك الوقت وتأمر خادمتها أن تنظر إلى الشمس فتؤذنها بسقوطها فتأخذ في الدعاء والاستغفار إلى أن تغرب الشمس وتخبر بأن تلك الساعة هي المنتظرة وتؤثره عن أبيها صلى الله عليه وسلم وعليها]

Ve umūr-ı sebᶜa-i mezkūrenin ikincisi ise o dahi yevm-i cumᶜada mübhem ve mahfī bulunan sāᶜat-i şerīfenin hüsn-i murākabasıdır ki haber-i meşhūrda gelmiş ki "ᶜAle't-tahkīk yevm-i cumᶜa bir sāᶜat vardır ki o sāᶜate bir ᶜabd-i müslim muvāfakat edip Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bir nesneyi dileyip suᵓāl etmezse illā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ona o nesneyi vermez"[303] Yaᶜnī eger o sāᶜate onun duᶜāsı tesādüf edip tevāfuk eylerse elbette onun dilhāh ve mesᵓūlü ona iᶜtāᵓ olunur, duᶜāsı redd olunmaz, vakt-i şerīftir ve icābet-i duᶜāᵓ sāᶜātidir, ona rāst gelen kimse onun bereketiyle dilhāhı hāsıl olur. Ve āher bir rivāyette "لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ يُصَلِّي"[304] zikr olunmuştur, yaᶜnī "Bir ᶜabd-i musallī ona tesādüf etmez illā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den mesᵓūlü hāsıl olmaz." Yaᶜnī behemehāl ona tesādüf eden ᶜabd-i musallīnin mesᵓūlü onun berekātıyla hāsıl olur demektir. [130] Ve bu sāᶜatin taᶜyīninde ihtilāf vākiᶜ olmuştur. Baᶜzan demiş ki yevm-i

303 Buhārī, Cumᶜa, 35, no: 935; Müslim, Cumᶜa, 13; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

304 Ebū Dāvud, Salāt, 207, no: 1046; *Musnedu* Ahmed, 5/451, no: 23785; Muvatta', Cumᶜa, 13.

cumᶜanın şemsi tulūᶜundadır ve baᶜzan demiş ki zevāl vaktindedir. Ve kimi ezān okunduğu vakt ve kimi imām minbere çıkıp hutbeye başladığı vakt ve kimi cemāᶜat namāza durduğu vakt ve kimi ᶜasrın āhiri yaᶜnī vakt-i ihtiyārīnin nihāyeti ve kimi güneş gurūb ettiği vakttir demişler. Ve Sittü'n-nisāᵓ Hazret-i Fātımatu'z-Zehrāᵓ peder-i emcedleri ᶜaleyhi ve ᶜaleyhe's-selāmdan meᵓsūr olarak sāᶜat-i mezkūre şemsin gurūbu vaktinde olduğunu rivāyet ve o vakti mürāᶜat ederdi, hattā gurūb-ı şems ile haber vermek için hādimesine emr verip onu gözetirdi ve çün hādimesi sukūt-ı şems ile ona haber verirdi kendisi duᶜā ve istigfāra başlardı, tā ki şems gurūb ede. Müşārün ileyhānın bu vakte riᶜāyet ve intizārı ve o vaktte bulunduğu hakkında meᵓsūren o rivāyet ve ahbārı mezkūr sāᶜat gurūb-ı şems ᶜindinde olduğuna bir delīl-i kavī bulunmuştur.

[وقال بعض العلماء هي مبهمة في جميع اليوم مثل ليلة القدر تتوفر الدواعي على مراقبتها وقيل إنها تنتقل في ساعات يوم الجمعة كتنقل ليلة القدر وهذا هو الأشبه وله سر لا يليق بعلم المعاملة ذكره ولكن ينبغي أن يصدق بما قال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهَا'' ويوم الجمعة من جملة تلك الأيام فينبغي أن يكون العبد في جميع نهاره متعرضًا لها بإحضار القلب وملازمة الذكر والنزوع عن وساوس الدنيا فعساه يحظى بشيء من تلك النفحات وقد قال كعب الأحبار إنها في آخر ساعة من يوم الجمعة وذلك عند الغروب فقال أبو هريرة وكيف تكون آخر ساعة وقد سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول ''لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ يُصَلِّي وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ'' فقال كعب ألم يقل رسول الله صلى الله عليه وسلم ''مَنْ قَعَدَ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي الصَّلَاةِ'' قال بلى قال فذلك صلاة فسكت أبو هريرة وكان كعب مائلًا إلى أنها رحمة من الله سبحانه للقائمين بحق هذا اليوم وأوان إرسالها عند الفراغ من تمام العمل وبالجملة هذا وقت شريف مع وقت صعود الإمام المنبر فليكثر الدعاء فيهما]

Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki yevm-i cumᶜada mübhem bir sāᶜattir ki leyle-i kadr gibi ibhām olunmuştur, tā kim murākabesi üzerine devāᶜī-yi nās müzdād ve mütevāfir ola. Ve dahi denilmiş ki yevm-i cumᶜanın sāᶜātinde leyle-i kadrin tenakkulü gibi tenakkul eder ki ᶜale'd-devām bir vakt-i muᶜayyen ü muhassasta durmaz, sāᶜātten sāᶜate intikāl eder, yaᶜnī bir cumᶜa ᶜinde tulūᶜi'ş-şems olursa dīger cumᶜa ᶜinde'z-zevāl veyāhūd

ᶜinde gurūbi'ş-şems vākiᶜ olur. Ve kavl-i eşbeh ü elyak bu kavldir ki bunun bir sırrı vardır ki zikri ᶜilm-i muᶜāmelāta lāyık olmaz. Velākin lāyık odur ki ᶜaleyhi's-selām efendimizin üzerine mervī bulunan hadīs tasdīk oluna ki buyurmuştur ki "إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهَا"[305] Yaᶜnī "Sizin dehrinizin eyyāmında rabbiniz tebāreke ve taᶜālā hazretlerinin nefehātı vardır, siz nefsinizi ona ᶜarz eyleyiniz." Ve cumᶜa günü ise o dahi o eyyāmın cümlesindendir, gerektir ki ᶜabd-i müʾmin gönlünden nezᶜ-i vesāvis edip ihzār-ı kalb ve mülāzemet-i zikr ile nehārı kāffesinde nefsini o nefehāta ᶜarz eyleye, ola ki o nefehāttan bir şeyʾe nāil ve behre-dār ola. Ve Kaᶜbu'l-Ahbār: "Sāᶜat-i mezkūre yevm-i cumᶜanın āhir sāᶜatidir ki gurūb-ı şems vaktidir" deyince Hazret-i Ebī Hüreyre ona demiş ki "Āhir-i sāᶜat-i nehār nice olabilir o hāl ile ki ben ᶜaleyhi's-selāmdan işittim ki "لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ يُصَلِّي وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ"[306] buyurmuştur ve āhir-i sāᶜat ise namāz vakti değildir. Bu sūrette ᶜabdin namāzı ona ne asl muvāfakat edebilir!" O dahi cevaben: "Sen ᶜaleyhi's-selām efendimizin hadīsini işitmedin mi ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz "مَنْ قَعَدَ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي الصَّلَاةِ"[307] demedi mi ki namāzın muntazırı namāzdadır." Ve Ebū Hüreyre evet, yaᶜnī buyurmuştur dedi. Kaᶜb dahi işte o dahi namāzdır dedi, Ebū Hüreyre sükūt etti. Yaᶜnī ᶜinde gurūbi'ş-şems magrib namāzına muntazır olan kimse namāzda demektir. İşte o muntazır eger intizārı o sāᶜate tesādüf ederse demek olacaktır. Kaᶜb ise o sāᶜat Allāh'tan merhamet olduğuna māil idi ki Zāt-ı Zü'l-Celāl yevm-i cumᶜada kıyām edenlere bir rahmet gönderir ki vakt-i irsāli dahi ancak vakt-i ᶜamelin tamāmında olur. İşte bu takdīrce şemsin vakt-i gurūbunda olmak lāzım gelir. Hulāsa bi'l-cümle beyānı ise bu vakt-i gurūb dahi bir vakt-i şerīftir ki bu sāᶜate tālib olan zāt hem bu vaktte ve hem dahi imāmın minbere suᶜūdu evānında duᶜāʾ ve istigfārı teksīr ede.

---

305 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/180; 6/221; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/370.

306 *Sahīhu* İbn Hibbān, 7/7, no: 2772; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/413, no: 1030; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/397, no: 2714; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/355, no: 6002; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/120.

307 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/121.

[الثالث يستحب أَنَّ يُكْثِرَ الصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى الله عليه وسلم في هذا اليوم فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ ثَمَانِينَ مَرَّةً غَفَرَ اللهُ لَهُ ذُنُوبَ ثَمَانِينَ سَنَةً قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكَ قَالَ تَقُولُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَتَعْقِدَ وَاحِدَةً وَإِنْ قُلْتَ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ وَاجْزِهِ عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ وَاجْزِهِ أَفْضَلَ مَا جَازَيْتَ نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" [١٣١] تقول هذا سبع مرات فقد قيل من قالها في سبع جمع في كل جمعة سبع مرات وجبت له شفاعته صلى الله عليه وسلم]

Ve umūr-ı sebᶜa-i mezbūrenin üçüncüsü ise o dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize kırāet-i salavāt-ı şerīfenin teksīridir ki yevm-i cumᶜada her günden ziyāde salavāt-ı şerīfeyi okuya, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ ثَمَانِينَ مَرَّةً غَفَرَ اللهُ لَهُ ذُنُوبَ ثَمَانِينَ سَنَةً قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكَ قَالَ تَقُولُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَتَعْقِدَ وَاحِدَةً وَإِنْ قُلْتَ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ وَاجْزِهِ عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ وَاجْزِهِ أَفْضَلَ مَا جَازَيْتَ نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"[308] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki yevm-i cumᶜada benim üzerime seksen kerre salavāt okursa Zāt-ı Zü'l-Celal hazretleri ona seksen senenin zünūbunu ᶜafv ve magfiret edip cürmünü bağışlar." Ve Hazret-i ᶜaliyyesine "Senin üzerine salavāt-ı şerīfenin okuması nicedir?" diye keyfiyyet-i tasliye suᵓāl buyurulunca, "اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَتَعْقِدَ وَاحِدَةً وَإِنْ قُلْتَ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ وَاجْزِهِ عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ وَاجْزِهِ أَفْضَلَ مَا جَازَيْتَ نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" zikr ve beyān buyurdu ki hulāsa-i maᶜnāsı: "Yā rabbi, senin kulun ve peygamberin ve resūlün olan nebiyy-i ümmī yaᶜnī resm-i hattı okumayan peygamberin Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selāma senin rahmetin dāim ve ber-karār eyle"

308 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/121.

demektir. Ve böylece bir kerre dediğin vaktte bir kerreyi iᶜtibār edip ona bir düğüm düğmeleyesin. Ve eger sen "اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ وَاجْزِهِ عَنَّا مَا هُوَ أَهْلُهُ وَاجْزِهِ أَفْضَلَ مَا جَازَيْتَ نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" dedinse bunu yedi kerre demelisin, zīrā denilmiş ki bunu yedi cumᶜada beher cumᶜa gününde yedi kerre diyen ādeme onun şefāᶜati vācib olur. Ve salavāt-ı şerīfenin hulāsa-i meᵓāli ise o dahi: "Yā rabbi, Hazret-i Muhammed'e ve Muhammed'in āline sana marzī ve onun hakkını edā edecek hakk-ı rahmetle merhamet eyle, yaᶜnī sezāvār buyurulan merhamet böyle bir merhamet olsun ki senin Zāt-ı Celīl'ine marzī ola ve bize vācib olan hakk-ı ᶜālīsi dahi onunla edāᵓ hāsıl ola. Ve dahi mevᶜūdu olan vesīleyi ona verip makām-ı mahmūda onu gönder ve bizden yana ehli ve müstehakkı olduğu ecr ve cezāyı mücāzāt eyle hem dahi ümmetlerinden yana peygamberlere ihsān buyurulan ecr ve cezānın efdali ola. Ve ey erhamü'r-rāhimīn, yaᶜnī ey merhamet edicilerin kāffesinden daha ziyāde merhamet edici mevlām, onun ve enbiyāᵓ ve sulahādan kāffe-i ihvānı üzerlerine senin merhametin hemīşe sābit ve ber-karār eyle" demektir.

[وإن أراد أن يزيد أتى بالصلاة المأثورة فقال "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فَضَائِلَ صَلَوَاتِكَ وَنَوامِيَ بَرَكَاتِكَ وَشَرَائِفَ زَكَوَاتِكَ وَرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَتَحِيَّتِكَ عَلَى محمدٍ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَإِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَرَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَائِدِ الْخَيْرِ وَفَاتِحِ الْبِرِّ وَنَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَسَيِّدِ الْأُمَّةِ اَللَّهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا تُزْلِفُ بِهِ قُرْبَهُ وَتَقَرُّ بِهِ عَيْنُهُ يَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَالْآخِرُونَ اَللَّهُمَّ أَعْطِهِ الْفَضْلَ وَالْفَضِيلَةَ وَالشَّرَفَ وَالْوَسِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَالْمَنْزِلَةَ الشَّامِخَةَ الْمُنِيفَةَ اَللَّهُمَّ أَعْطِ مُحَمَّدًا سُؤْلَهُ وَبَلِّغْهُ مَأْمُولَهُ وَاجْعَلْهُ أَوَّلَ شَافِعٍ وَأَوَّلَ مُشَفَّعٍ اَللَّهُمَّ عَظِّمْ بُرْهَانَهُ وَثَقِّلْ مِيزَانَهُ وَأَبْلِجْ حُجَّتَهُ وَارْفَعْ فِي أَعْلَى الْمُقَرَّبِينَ دَرَجَتَهُ اَللَّهُمَّ احْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ وَاجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ شَفَاعَتِهِ وَأَحْيِنَا عَلَى سُنَّتِهِ وَتَوَفَّنَا عَلَى مِلَّتِهِ وَأَوْرِدْنَا حَوْضَهُ وَاسْقِنَا بِكَأْسِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَادِمِينَ وَلَا شَاكِّينَ وَلَا مُبَدِّلِينَ وَلَا فَاتِنِينَ وَلَا مَفْتُونِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ"]

Ve eger okuyacağı salavāt-ı şerīfede ziyāde etmek isterse işbu salavāt-ı meᵓsūreyi okuya ki "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فَضَائِلَ صَلَوَاتِكَ وَنَوامِيَ بَرَكَاتِكَ وَشَرَائِفَ زَكَوَاتِكَ وَرَأْفَتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَتَحِيَّتِكَ عَلَى محمدٍ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَإِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَخَاتَمِ

النَّبِيِّينَ وَرَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَائِدِ الْخَيْرِ وَفَاتِحِ الْبِرِّ وَنَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَسَيِّدِ الْأُمَّةِ اَللَّهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا تُزْلِفُ بِهِ قُرْبَهُ وَتَقَرُّ بِهِ عَيْنُهُ يَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَالْآخِرُونَ اَللَّهُمَّ أَعْطِهِ الْفَضْلَ وَالْفَضِيلَةَ وَالشَّرَفَ وَالْوَسِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَالْمَنْزِلَةَ الشَّامِخَةَ الْمُنِيفَةَ اَللَّهُمَّ أَعْطِ مُحَمَّدًا سُؤْلَهُ وَبَلِّغْهُ مَأْمُولَهُ وَاجْعَلْهُ أَوَّلَ شَافِعٍ وَأَوَّلَ مُشَفَّعٍ اَللَّهُمَّ عَظِّمْ بُرْهَانَهُ وَثَقِّلْ مِيزَانَهُ وَأَبْلِجْ حُجَّتَهُ وَارْفَعْ فِي أَعْلَى الْمُقَرَّبِينَ دَرَجَتَهُ اَللَّهُمَّ احْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ وَاجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ شَفَاعَتِهِ وَأَحْيِنَا عَلَى سُنَّتِهِ وَتَوَفَّنَا عَلَى مِلَّتِهِ وَأَوْرِدْنَا حَوْضَهُ وَاسْقِنَا بِكَأْسِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَادِمِينَ وَلَا شَاكِّينَ وَلَا مُبَدِّلِينَ وَلَا فَاتِنِينَ وَلَا مَفْتُونِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ"[309]
ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Yā rabbi, senin salavātının fezāilleri ve berekātının nevāmīleri ve zekevāt ve reʾfet ve rahmet ve tahiyyetinin şerāifleri senin mürsellerinin aʿzam ve ekberi ve müttakīlerin imām ve pīşrevi ve peygamberlerin hātemi ve rabbü'l-ʿālemīnin sefīr ve resūlü ve hayrın kāidi ve birr ve ihsānın fātihi ve rahmetin peygamberi ve ümmetin efendisi ve ulusu Hazret-i Muhammed'in üzerine sābit ve üstüvār eyle. Yā rabbi, onu onunla kurbü müzdād ve gözü karīr ve şād ve evvelīn ve āhirīn dahi ona gıbtaları hāsıl olacak makām-ı mahmūda baʿs ve irsāl eyle. Yā rabbi, ona fazl ve fazīlet ve şeref ve vesīle ve derece-i refīʿa ve menzile-i ʿāliye-i münīfe verip ihsān eyle. Yā rabbi, Hazret-i Muhammed'e onun dileyip istediği mesʾūlātı iʿtā edip onu meʾmūlüne vāsıl ve bālig eyle ve onu birinci şefāʿat edici ve şefāʿatleri makbūl olanların birincisi eyle ve dahi burhānı ʿazīm ve mīzānı sakīl ve girān buyurup onun huccetini rūşenli ve zāhir ve aʿlā-yı mukarrebīnde onun derece ve mertebesini yüce ve bālā eyle. Yā rabbi, bizi zümresinde haşr buyurup hem dahi bizi şefāʿati ehlinden eyle ve dahi bizi sünneti üzere ihyā edip ve hulūl-i ācālimizde dahi bizi milleti üzerine teveffī eyle ve bizi havzına vārid edip hālik ve rüsvāy ve nādim ve peşīmān ve şekvācı ve mübeddil ve fitne edici ve meftūn olmadığımız hālde bizi onun keʾsi ile āb-ı kevserden içirip sīrāb eyle. Sen ey ʿālemlerin rabbisin, bizim bu duʿāmızı kabūl eyle" demektir.

[وعلى الجملة فكل ما أتى به من ألفاظ الصلاة ولو بالمشهورة في التشهد كان مصليا وينبغي أن يضيف إليه الاستغفار فإن ذلك أيضًا مستحب في هذا اليوم]

309 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/121-122.

Ve ᶜale'l-cümle salavāt-ı şerīfenin elfāzından her hangi lafzı okursa velev ki teşehhüdde meşhūr olan lafzı ola, Hazret-i Peygamber'e salavāt-ı şerīfeyi okumuş olur. Ve gerektir ki o günde salavāt-ı şerīfeye edᶜiye-i istigfārı dahi izāfe ve zamm ve ᶜilāve eyleye, zīrā ki bu günde istigfār etmek dahi müstehabbdır. [132]

[الرابع قراءة القرآن فليكثر منه وليقرأ سورة الكهف خاصة فقد روي عن ابن عباس وأبي هريرة رضي الله عنهما إن من قرأ سورة الكهف ليلة الجمعة أو يوم الجمعة أعطي نورًا من حيث يقرؤها إلى مكة وغفر له إلى يوم الجمعة الأخرى وفضل ثلاثة أيام وصلى عليه سبعون ألف ملك حتى يصبح وعوفي من الداء والدبيلة وذات الجنب والبرص والجذام وفتنة الدجال]

Ve umūr-ı sebᶜa-i mezkūrenin dördüncüsü ise o dahi yevm-i cumᶜada kırāet-i Kurʾān'ın teksīridir ki o günde eyyām-ı sāireden ziyāde Kurʾān'dan kırāet eyleye ve hāssaten sūre-i Kehf'i okuya, zīrā ki Ebū Hüreyre ve İbn ᶜAbbās üzerlerine mervīdir ki onlar buyurmuşlar ki "ᶜAle't-tahkīk kim ki sūre-i Kehf'i cumᶜa gecesinde veyāhūd cumᶜa gününde okursa ona okuduğu yerinden Mekke'ye dek bir nūr verilir ve cumᶜa-i ātīye dek ve dahi üç gün fazlası olarak onun cürm ve kusūru ᶜafv ve magfiret olunur ve sabaha kadar onun üzerine yetmiş bin melek dahi salavāt okurlar ve dāʾ ve debīle yaᶜnī dāhiye ve zātü'l-cenb ve baras ve cüzām emrāzından muᶜāfā ve şifā-yāb olup deccālin fitnesinden dahi masūn ve mahfūz olur."

[ويستحب أن يختم القرآن في يوم الجمعة وليلتها إن قدر وليكن ختمه للقرآن في ركعتي الفجر إن قرأ بالليل أو في ركعتي المغرب أو بين الأذان والإقامة للجمعة فله فضل عظيم وكان العابدون يستحبون أن يقرؤوا يوم الجمعة ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ألف مرة ويقال إن من قرأها في عشر ركعات أو عشرين فهو أفضل من ختمة وكانوا يصلون على النبي صلى الله عليه وسلم ألف مرة وكانوا يقولون سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ ألف مرة]

Ve dahi yevm-i cumᶜada veyāhūd cumᶜa gecesinde Kurʾān-ı ᶜazīmü'ş-şānı okuyup hatm etmek müstehabbdır. Eger gecede okumuşsa gerektir ki hatmi fecrin iki rekᶜatlarında ola ve eger gündüzde okumuşsa hatmi magrib namāzının iki rekᶜasında ola veyāhūd cumᶜaya okunacak

ikāme ile ezānı beyninde ola ki fazl-ı ᶜazīmi vardır. Ve zümre-i ᶜābidīn cumᶜa gününde bin kerre sūre-i İhlās'ın kırāetini müstehabb görürlerdi. Ve denilir ki on veyāhūd yirmi rekᶜatta okuması hatmden daha ziyāde efdal olur, yaᶜnī on rekᶜatta veyāhūd yirmi rekᶜatta zamm-ı sūre yerinde ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[310] sūre-i şerīfesini bin kerre okumak hāric-i namāzda olan kırāetinden daha ziyāde efdaldir, belki bir hatmin kırāetinden dahi efdal olur. Ve kezālik yevm-i cumᶜada zümre-i ᶜābidīn, nebiyy-i zī-şāna dahi bin kerre salavāt-ı şerīfe okurlardı ve bin kerre "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَـٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" derlerdi.

[وإن قرأ المسبحات الست في يوم الجمعة أو ليلتها فحسن وليس يروى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كان يقرأ سورًا بأعيانها إلا في يوم الجمعة وليلتها كان يقرأ في صلاة المغرب ليلة الجمعة ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ و﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ وكان يقرأ في صلاة العشاء الآخرة ليلة الجمعة سورة الجمعة والمنافقين وروي أنه صلى الله عليه وسلم كان يقرؤهما في ركعتي الجمعة وكان يقرأ في الصبح يوم الجمعة سورة سجدة لقمان وسورة ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾]

Ve dahi yevm-i cumᶜada veyāhūd gecesinde müsebbihāt-ı sitte sūreleri okusa güzeldir. Cumᶜa günü ve gecesinin gayrısında ᶜaleyhi's-selām efendimiz namāzlarda suver-i muᶜayyene okuduğu mervī değildir, ammā leyle-i cumᶜada akşam namāzında ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[311] ve ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[312] sūreleri ve yatsı vaktinde dahi sūre-i Cumᶜa ve sūre-i Münāfıkīn okuduğu mervīdir. Ve dahi rivāyet olunmuş ki cumᶜa namāzının iki rekᶜatlarında dahi Cumᶜa ve Münāfıkīn sūrelerini okumuştur ve yevm-i cumᶜanın sabāh namāzında secde-i Lokmān ve ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾[313] sūrelerini okuduğu dahi kezālik mervīdir.

[الخامس الصلوات يستحب إذا دخل الجامع أن لا يجلس حتى يصلي أربع ركعات يقرأ فيهن قل هو الله أحد مائتي مرة في كل ركعة خمسين مرة فقد نقل عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إن من فعله لم يمت حتى يرى مقعده من الجنة

310 el-İhlās, 112/1.

311 el-Kāfirūn, 109/1.

312 el-İhlās, 112/1.

313 el-İnsān, 76/1.

أو يرى له ولا يدع ركعتي التحية وإن كان الإمام يخطب ولكن يخفف أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بذلك وفي حديث غريب أنه صلى الله عليه وسلم سكت للداخل حتى صلاهما فقال الكوفيون إن سكت له الإمام صلاهما]

Ve umūr-ı sebᶜa-i mezbūrenin beşincisi ise o dahi yevm-i merkūmda baᶜzı nevāfil namāzları kılmaktır ki cāmiᶜe duhūlü sāᶜatinde oturmadan evvel dört rekᶜat namāz kılmak ve onlarda iki yüz kerre sūre-i İhlās'ı okuyup ki beher rekᶜatta ellişer kerre sūre-i İhlās'ı kırāet etmek müstehabbdır, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden menkūl olarak rivāyet olunmuş ki ᶜale't-tahkīk kim ki bunu işlerse cennetten oturacak yerini görmedikçe veyāhūd dīgerine onun oturacak yeri görülmedikçe o kimse vefāt etmez. Tahiyye-i mescid namāzı dahi terk etmemelidir, hatīb hutbe okumakta olsa bile yine tahiyye-i mescid namāzını kılacaktır, fakat o vaktte yaᶜnī hutbenin vaktinde hafīfçe kıla, zīrā ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz bununla emr etmiştir. Ve garīb bir hadīste mervīdir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz mescide duhūl eden bir kimseye tahiyye-i mescid namāzı kılmak için sükūt etmiştir. Ve binābeřīn ehl-i Kūfe demişler ki eger hatīb ona sükūt ederse tahiyye-i mescid namāzını kılar.

[ويستحب في هذا اليوم أو في ليلته أن يصلي أربع ركعات بأربع سور الأنعام والكهف وطه ويس فإن لم يحسن قرأ يس وسورة سجدة لقمان وسورة الدخان وسورة الملك [١٣٣] ولا يدع قراءة هذه الأربع سور في ليلة الجمعة ففيها فضل كثير ومن لا يحسن القرآن قرأ ما يحسن فهو له بمنزلة الختمة ويكثر من قراءة سورة الإخلاص]

Ve dahi müstehabbdır ki bu cumᶜa gününde veyāhūd gecesinde dört rekᶜat namāz kıla ve bu dört rekᶜatta sūre-i Enᶜām ve sūre-i Kehf ve sūre-i Tā-hā ve sūre-i Yāsīn okuya ve eger bu sūreleri okuyamazsa Yāsīn ve secde-i Lokmān ve Duhān ve Mülk sūrelerini kırāet ede ve cumᶜa gecesinde bu suver-i erbaᶜanın kırāetini terk ve ihmāl etmeye, zīrā onlarda fazl-ı kesīr vardır. Ve Kurᵓān'ın kırāetine muktedir olmayan kimse Kurᵓān'dan kırāetine muktedir olduğu suver ve āyātı kırāet eyleye ki o dahi hatm menzilesinde olur ve sūre-i İhlās'ın kırāetini teksīr ede.

[ويستحب أن يصلي صلاة التسبيح كما سيأتي في باب التطوعات كيفيتها لأنه صلى الله عليه وسلم قال لعمه العباس ''صَلِّهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ'' وكان ابن عباس رضي الله عنه لا يدع هذه الصلاة يوم الجمعة بعد الزوال وكان يخبر عن جلالة فضلها]

Ve dahi müstehabbdır ki bāb-ı tetavvuᶜātta keyfiyyeti vārid olacak tesbīh namāzını dahi o günde edāᵓ ede, çünkü ᶜaleyhi's-selām efendimiz ᶜamm-i muhteremi Hazret-i ᶜAbbās'a [314]''صَلِّهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ'' diye irāde ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Her bir cumᶜada onu kıl" demektir. Ve İbn ᶜAbbās dahi yevm-i cumᶜada baᶜde'z-zevāl onu kılardı, hīç onu bırakmazdı ve celālet-i fazlından haber verirdi.

[والأحسن أن يجعل وقته إلى الزوال للصلاة وبعد صلاة الجمعة إلى العصر لاستماع العلم وبعد العصر إلى المغرب للتسبيح والاستغفار]

Ve güzel ve ahsen odur ki onun vakti tulūᶜ-ı fecrden zevāle kadar namāza ve cumᶜa namāzından sonra ikindiye dek istimāᶜ-ı ᶜilm ve ikindi namāzından gurūb-ı şems ve duhūl-i vakt-i magribe dek tesbīh ve istigfāra tahsīs ve taᶜyīn kıla.

[السادس الصدقة مستحبة في هذا اليوم خاصة فإنها تتضاعف إلا على من سأل والإمام يخطب وكان يتكلم في كلام الإمام فهذا مكروه وقال صالح بن محمد سأل مسكين يوم الجمعة والإمام يخطب وكان إلى جانب أبي فأعطى رجل أبيا قطعة ليناوله إياها فلم يأخذها منه أبي وقال ابن مسعود إذا سأل الرجل في المسجد فقد استحق أن لا يعطى وإذا سأل على القرآن فلا تعطوه ومن العلماء من كره الصدقة على السؤال في الجامع الذين يتخطون رقاب الناس إلا أن يسأل قائما أو قاعدا في مكانه من غير تخطٍ]

Ve umūr-ı sebᶜanın altıncısı ise o dahi yevm-i mezkūrda tasadduk eylemektir ki yevm-i mezkūrda tasadduk etmek hāssaten müstehabbdır, zīrā ecr ve sevābı kat-ender-kat mütezāyid ve mütezāᶜif olur, meger ki hutbe okunurken cāmiᶜin içinde suᵓāl eden bir sāil ola ki hatībin tekellümü esnāsında tekellüm edip cāmiᶜde suᵓāl ede, öyle bir sāile tasadduk etmek mekruhtur. Ve Sālih b. Muhammed demiş ki "Yevm-i cumᶜada imām hutbeyi okurken Ubeyy cānibinde bulunan bir sāil suᵓāl etmiş.

314 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/122.

Cemāᶜatin birisi o sāile vermek üzere Ubeyy'e bir kıtᶜa verecek olduk-ta Ubeyy o kıtᶜayı o ādemin elinden almayıp ahzından ibāᵓ ve imtināᶜ etmiştir." Ve İbn Mesᶜūd demiş ki "Mescidde suᵓāl eden kimse ona sadaka vermemekliği istihkāk etmiş. Ve eger Kurᵓān üzerine suᵓāl eylerse siz ona sadaka vermeyiniz." Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ cāmiᶜde tehattī-i rikāb-ı nās edip suᵓāl eden kimsenin suᵓāli üzerine sadaka vermek mekrūhtur demiş, meger ki tahattī-i rikāb-ı nās etmeksizin kendi durduğu yerde veyāhūd oturduğu hālde suᵓāl etmiş ola, o vakt ona onun suᵓāli üzerine sadaka vermek mekrūh olmaz.

[وقال كعب الأحبار من شهد الجمعة ثم انصرف فتصدق بشيئين مختلفين من الصدقة ثم رجع فركع ركعتين يتم ركوعهما وسجودهما وخشوعهما ثم يقول "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ بسم الله الرحمن الرحيم وَبِاسْمِكَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الَّذِي لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ تَعَالَى شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ" وقال بعض السلف من أطعم مسكينًا يوم الجمعة ثم غدا وابتكر ولم يؤذ أحدًا ثم قال حين يسلم الإمام "بسم الله الرحمن الرحيم الْحَيُّ الْقَيُّومُ أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي وَتُعَافِينِي مِنَ النَّارِ" ثم دعا بما بدا له استجيب له]

Ve dahi Kaᶜbu'l-Ahbār demiş ki "Kim ki cumᶜa namāzına hāzır olup ve cumᶜa namāzını kıldıktan sonra gidip muhtelif bir iki nevᶜden iki nesneyi tasadduk etmekle cāmiᶜe ᶜavdet ve rükūᶜ ve sücūdlarını itmāmıyla iki rekᶜat namāzı dahi huşūᶜ ve huzūᶜ ile kılıp ᶜakabinde "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ بسم الله الرحمن الرحيم وَبِاسْمِكَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الَّذِي لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ تَعَالَى شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ" derse, o sāᶜatte her ne ki dileyip suᵓāl eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl ona iᶜtāᵓ ve ihsān eder. Bir şey dilemez ki illā ki tebāreke ve taᶜālā ona vermez." Yaᶜnī elbette onun duᶜāsı o hālde kabūl olunup ve mesᵓūlü verilir demektir. Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki "Kim ki yevm-i cumᶜada bir miskīni doyurup itᶜām-ı taᶜām eder ve ᶜale's-sabāh bükreten cāmiᶜe gidip bir kimseyi dahi rencīde etmez ve cumᶜa namāzından fārig olup imām teslīm ettikten sonra "بسم الله الرحمن الرحيم الْحَيُّ الْقَيُّومُ أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي وَتُعَافِينِي مِنَ النَّارِ" deyip dilediği nesne ile duᶜā ederse o kimse her ne ki dilemişse Cenāb-ı Hakk ona ihsān ederek duᶜāsını kabūl eyler." [134]

[السابع أن يجعل يوم الجمعة للآخرة فيكف فيه عن جميع أشغال الدنيا ويكثر فيه الأوراد ولا يبتدىء فيه السفر فقد روي أنه من سافر في ليلة الجمعة دعا عليه ملكاه وهو بعد طلوع الفجر حرام إلا إذا كانت الرفقة تفوت وكره بعض السلف شراء الماء في المسجد من السقاء ليشربه أو يسبله حتى لا يكون مبتاعا في المسجد فإن البيع والشراء في المسجد مكروه وقالوا لا بأس لو أعطى القطعة خارج المسجد ثم شرب أو سبل في المسجد وبالجملة ينبغي أن يزيد في الجمعة في أوراده وأنواع خيراته فإن الله سبحانه إذا أحب عبدا استعمله في الأوقات الفاضلة بفواضل الأعمال وإذا مقته استعمله في الأوقات الفاضلة بسيء الأعمال ليكون ذلك أوجع في عقابه وأشد لمقته لحرمانه بركة الوقت وانتهاكه حرمة الوقت ويستحب في الجمعة دعوات وسيأتي ذكرها في كتاب الدعوات إن شاء الله تعالى وصلى الله على كل عبد مصطفى]

Ve umūr-ı sebᶜa-i mezkūrenin yedincisi ise o dahi yevm-i cumᶜayı āhirete tahsīs ve taᶜyīn edip onda kāffe-i eşgāl-i dünyāviyyeden keff-i yed etmektir ve dahi yevm-i mezkūrda evrādı teksīr edip o günde bir seferi başlamamaktır, zīrā mervīdir ki yevm-i cumᶜada veyāhūd cumᶜa gecesinde kim ki sefer ederse onun iki meleki onu inkisār edip bed-duᶜā ederler. Ve tulūᶜ-i fecrden sonra yevm-i merkūmda sefer etmek harāmdır, meger ki refekası geçer de onun zararına bir sebebiyyet verir, o vaktte o ᶜözr ile sefer etmekliğinde bir beᵓs olmaz. Ve baᶜzu's-selef içmek ve fī sebīlillāh teşnegāna sebīl edip içirmek için dāhil-i mescidde suyun iştirāsını mekrūh görmüştür, yaᶜnī mescidin içinde içmeğe ve tesbīl etmeğe sakkādan suyu satın almak mekrūhtur demişler, tā ki derūn-ı mescidde mübtāᶜ olmaya, zīrā ki mescid içinde beyᶜ ve şirā etmek mekruhtur. Velākin demişler ki eger akçeyi sakkāya mescidin hāricinde verdikten sonra suyu alıp içer veyāhūd tesbīl eylerse onda bir beᵓs yoktur. Ve bi'l-cümle zābit odur ki yevm-i cumᶜada merd-i müᵓmin evrād ve hayrāt ve meberrātında bir ziyādelik eyleye gerektir, zīrā ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri bir kulunu severse onu evkāt-ı fāzılada aᶜmālin fevāzılı ile meşgūl ve müstaᶜmil eder ve eger bir kulunu bugz ederse onu evkāt-ı fāzılada aᶜmāl-i seyyiᵓe ile istiᶜmāl eder, tā ki onun ᶜikābına daha ziyāde rencīdelik hāsıl ola ve bugzı dahi daha ziyāde şedīd ola, çünkü bereket-i vaktin hirmānından ve hürmet-i vakti intihāk

ve hürmetini gidermek aᶜmālinden şiddet-i bugzu müstehakk olur. Ve kitābu'd-daᶜavātta vārid olan edᶜiyeyi dahi o günde kırāet etmek müstehabbdır. Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri her bir ᶜabd-i mustafāya salavāt-ı lāyıka bezl ve ihsān buyura. İntehā.

Musannif-i merhūm yevm-i cumᶜanın ferāiz ve sünen ve ādābını kezālik mezheb-i Şāfiᶜī'nin reˀy ve ihtiyārı mūcibince beyān ve ityān etti. Ve bunun dahi baᶜzı yerlerinde mezheb-i Hanefī'nin hilāfı olmakla ondan gaflet olunmamak için mücmelen ve muhtasaran mezheb-i Hanefī'nin reˀyi ve ihtiyārı dahi zamm ve ilhākı lāzım geldi. Şöyle ki şerāit-i vücūbu müstecmiᶜ olursa cumᶜa namāzı kitāb ve sünnet ve icmāᶜ-ı ümmetle farzdır, terki cāiz değildir; farziyyeti ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾[315] nass-ı ᶜālīsi ile müsebbettir. Ve bu āyetin hulāsa-i tefsīri fī-mā sebak zikr olunmuştur. Ve farziyyetinin teˀkīd ve teşyīdi bābında Hazret-i Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervī bulunan hadīs-i şerīfte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hutbe okurken "يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا وَتَقْرَبُوا إِلَى اللهِ بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ قَبْلَ أَنْ تَشْتَغِلُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي يَوْمِي هَذَا فِي شَهْرِي هَذَا فِي عَامِي هَذَا فِي مَقَامِي هَذَا فَمَنْ تَرَكَهَا تَهَاوُنًا بِهَا اَوِ اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهَا وَلَهُ اِمَامٌ جَائِرٌ اَوْ عَادِلٌ أَلَا فَلَا جَمَعَ اللهُ شَمْلَهُ إِلَّا فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا فَلَا زَكَاةَ لَهُ إِلَّا فَلَا صَوْمَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ فَمَنْ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ"[316] ve dīger bir hadīste "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ"[317] ve dīger bir hadīste "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ بِلَا عُذْرٍ كُتِبَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ"[318] diye irāde ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i mezāmīn-i ᶜaliyyeleri: "Ey nās, mütenebbih ve āgāh olunuz, siz ölmeden evvel Hallāk'ınıza tevbe ediniz ve dahi meşgūl olmanızdan evvel

---

315 el-Cumᶜa, 62/9.

316 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/64, no: 1261; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/244, no: 5570.

317 İbn Māce, İkāmetu's-salāt, 93, no: 1126; *Musnedu* Ahmed, 3/425, no: 15498; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/259, no: 1669, *Musnedu*'l-Bezzār, 18/138, no: 100; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/91, no: 273; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/430, no: 1081,

318 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/169, no: 2828; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/415, no: 1034. Son kısmı "طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ" şeklinde.

aᶜmāl-i sāliha ile Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine takarrüb ediniz ve dahi biliniz ki tahkīk ve tahkīkan Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri işbu günümde ve işbu māhımda ve işbu sālimde ve işbu makāmımda sizin üzerinize cumᶜa namāzı kılmak farz etti, kim ki ona tehāvün ederek terk ederse veyāhūd hukūkuna istihfāf eyleyerek onu kılmazsa ve maᶜa-zālik o kimsenin dahi cāir veyāhūd ᶜādil bir emīri var. Āgāh olunuz ki onun şemlini Zāt-ı Zü'l-Celāl cemᶜ etmesin, āgāh olunuz ki onun bir namāzı yoktur, āgāh olunuz ki onun bir zekātı yoktur, āgāh olunuz ki onun bir sıyāmı yoktur meger ki tevbe ede. Ve kim ki tevbe ederse ona dahi Zāt-ı [Zü'l-]Celāl merhamet edip üzerine tevbe eder." Ve dīgerin hulāsa-i meᵓāli: "ᶜAbd-i memlūk ve imreᵓe ve sabī ve marīzin mā-ᶜadālarından her bir ᶜabd-i müslim üzerine cemāᶜatle cumᶜa namāzı kılmak vācibdir." Ve āher hadīsin hulāsa-i müfādı: "Kim ki cumᶜanın namāzına tehāvün ederek üç cumᶜayı [135] terk ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onun kalbi üzerine hatm eder." Ve öbür hadīsin hulāsa-i mefhumu: "Kim ki bilā-ᶜözr üç cumᶜayı terk eylerse münāfıklardan yazılır" demektir.

Ve ümmet farziyyetine icmāᶜ eylemişlerdir, ihtilāfları ancak vaktindedir. Ammā maᶜnādan bir maᶜnā ile sābit olması biz salāt-ı zuhrun terki ile emr olunduk, cumᶜayı ikāmet için zuhr ise farzdır, farzın terki cāiz olmaz illā o farzdan müᵓekked bir farz ile olur. İmdi bu takdīrce salāt-ı cumᶜa zuhrdan müᵓekked farz olmak lāzım olur. Ve dahi maᶜlūm ola ki cumᶜa için on iki şart vardır. Bu şartın altısı edāᵓ içindir ve altısı vücūb içindir.

Edāsı için olan şurūt ise, biri mısr yaᶜnī memleket veyāhūd mısrın musallāsı, ikincisi sultān veyāhūd nāibi, üçüncüsü vakt-i zuhr, dördüncüsü hutbe, beşincisi cemāᶜat, altıncısı izn-i ᶜāmmdır. İşte bu şurūt-ı sittenin birisi mefkūd olursa cumᶜanın edāsı sahīh olmaz.

Ve vücūbunun şurūtu ise o dahi evvelkisi ikamettir, ikincisi zükūriyyettir, üçüncüsü sıhhattir, dördüncüsü hürriyettir, beşincisi selāmetü'l-ᶜayndır, altıncısı selāmetü'r-ricleyndir. Ve edāᵓ için olan şurūt cümlesi salāta müteᶜalliktir. Ve vücūb için olan şurūt musallīnin sıfatıdır. Edāᵓ ile vücūb mā-beyninde olan fark budur ki edāᵓ için olan şartın

intifāsı ile cumᶜanın edāsı sahīh olmaz. Ve vücūb için olan şartın intifāsı ile cumᶜa sahīh olur. Meselā aᶜmā ve marīz ve ᶜabd ve sāirleri cumᶜayı edāᵓ eyleseler sahīh olur.

İşte edāsına mezkūr olan şurūtta İmām Şāfiᶜ'īnin ihtilāfı vākiᶜ olmuştur, zīrā ki sıhhatine mısrı iştirāt etmedi ve sultān veyā nāibinin huzūrunu dahi iştirāt etmedi ve kezālik izn-i ᶜāmmı dahi iştirāt eylemedi. Ve cemāᶜati iştirāt ettiyse o dahi kırk nefer olmak şart etti. Hālbuki mezheb-i Hanefī'de imāmdan mā-ᶜadā üç neferle edāsı sahīh olur ve o üç nefer hür ve mukīm olmasalar bile yine cemāᶜat olurlar. Mısr o bir memlekettir ki ahkāmı tenfīz eder ve hudūd-ı şerᶜiyyeyi ikāme eder bir emīr ve kādīsi vardır. Ve mısrın fināsı şol mevziᶜdir ki o mısra muttasıl ola ehlinin mesālıhı için muᶜadd ola ve buᶜd ve kurbü bir ok atımı ve bir at koşumu mikdārı ola. Ve kavl-i esahh üzere bir mısr içinde mevāziᶜ-i müteᶜaddide[de] cumᶜa edāsı sahīh olur. Ve bu şarta bināen emīr ve kādīsi olmayan kurāda cumᶜa sahīha olmaz ve dahi sultān veyā nāibi bulunmadıkça ve edāsına izn-i ᶜāmm olmayınca sahīh olmaz.

Ve hutbenin farzı ise o dahi Ebū Hanīfe'nin ᶜindinde bir tesbīh veyāhūd tesbīhe benzer şeylerdir, fakat hutbe kasdıyla kırāet oluna. Ve İmām Muhammed ve Ebū Yūsuf ᶜindinde hutbe için zikr-i tavīl lāzımdır ki ᶜörfen ona hutbe tesmiye oluna. İmām Şāfiᶜī der ki iki hutbe okuya ki her biri hamd ve salātı ve vaᶜzı müştemil ola.

Ve hutbenin on bir sünneti vardır: Evvelkisi taᶜavvüzdür, kable'l-hutbe ihfāᵓ ile, ikincisi cumᶜa ile bidayettir, üçüncüsü senādır şol zāt-ı şerīfin üzerine ki ona ehldir, dördüncüsü şehadettir, beşincisi tasliyedir, altıncısı vaᶜz ve tezkīrdir, yedincisi kırāet-i Kurᵓān'dır, sekizincisi beyne'l-hutbeteyn cülūstur ki Şāfiᶜī katında vācibdir, dokuzuncusu hutbe-i sāniyede hamd ve senā ve salavātı iᶜāde eylemektir ve vaᶜz mekānında duᶜā eylemektir, onuncusu duᶜāda müᵓminīn ve müᵓminātı ziyāde eylemektir, on birincisi hutbeteyn tıvāl-i mufassal olan sūre mikdārı tahfīf eylemektir ki tıvāl-i mufassaldan ziyāde tatvīl mekrūhtur.

Ve hutbenin tertīb-i sünnetini terk etmek dahi mekrūhtur. Ve çün imām cumᶜa namāzına üç kişi ve daha ziyāde bir cemāᶜatle şürūᶜ eder ve

o cemāᶜati birinci rekᶜata secde etmezden evvel dağılıp cümlesi nefret ederse İmām-ı Aᶜzam katında imām zuhrü istīnāf eder, yaᶜnī cumᶜadan fārig olup zuhre ibtidā᾽ eder. Ve imāmeyn katında salāt-ı zuhrü istīnāf eylemez, belki cumᶜa namāzını edā eder, zīrā ki cemāᶜat ibtidāda inᶜikādına şarttır, devāmı meşrūt değildir, ammā şürūᶜ etmezden evvel cemāᶜat cümlesi dağılıp nefret ederlerse ittifākan salāt-ı zuhrü istīnāf eder. Ve cumᶜa namāzı vakt-i zuhrün hurūcuyla bātıl olur, zīrā ki vakt-i zuhr cumᶜanın şurūtundandır.

Ve bu taᶜrīf-i icmālīden müstefād buyurulduğu vech üzere cumᶜa namāzı müsāfirlere ve karyede mukīm olan kimselere ve hatun kişiye ve ᶜabd-i memlūka ve gözleri kör ve ayakları sakat ve kötürüm ādemlere vācib olmaz ki bunlar eger cumᶜayı kılmazlarsa o vaᶜīde müstehakk olmazlar ve āsīm ve günāhkār olmazlar, fakat mısrın hāricinde mukīm ve cumᶜanın nidāsını işiten kimse olsa ona vācib olur ve onun buᶜd-i mesāfesi kavl-i müftā bih üzere mısr ile hānesi mā-beyninde üç fersah mesāhası takdīr olunmuştur. Ve eger bir köylü yevm-i cumᶜada mısra dāhil olsa, eger cumᶜa namāzına degin mekse niyyet eylese cumᶜa namāzı ona vācib olur ve eger vakt-i cumᶜa duhūlünden evvel hurūca niyyet eylese lāzım olmaz. Ve üzerlerine cumᶜa namāzı vācib olmayan ādemler eger cumᶜa namāzını edā᾽ ederlerse vaktin farzından onlara kifāyet eder. Merd-i müsāfir ve memlūk ve marīz cumᶜa namāzına imām olabilirler ve onlarla dahi münᶜakid olur, yaᶜnī müsāfir ve marīz ve ᶜabd-i memlūk ile cumᶜa münᶜakid olur, hattā imāmın halfinde bunlardan gayrı kimse olmasa bile cumᶜa münᶜakid olur.

Ve şol kimsenin ᶜözrü olmasa zuhrü cumᶜa namāzından evvel kılsa cāizdir, ammā kerāhet-i tahrīmiyye ile mekrūhtur. Ve maᶜzūr ve mescūn için cumᶜa günü [136] mısrda cemāᶜat ile öyle namāzı kılmak mekrūhtur, gerek imāmın ferāgından evvel olsun ve gerek sonra olsun bir fark yoktur, çünkü cemāᶜati cāmiᶜa olan cumᶜaya halel verir, ammā ahālī-i kurāya kerāhet yoktur, zīrā onlara cumᶜa namāzı vācib değildir.

Ve kim ki teşehhüdde veyāhūd secde-i sehvde erişse o kimse cumᶜayı tamām eder ki eriştiğini imām ile kılar ve bākīsini binā᾽ eder, zīrā

ᶜaleyhi's-selām efendimiz "مَا أَدْرَكْتُمْ، فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا"[319] buyurmuştur ki "مَا فَاتَكُمْ" den murād "مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا" karīnesiyle imāmın salātından demektir. Ve imāmın salātı cumᶜa idi, o dahi cumᶜayı itmām eder. Ammā İmām Muhammed demiş ki zuhrü itmām eder, çünkü cumᶜanın ikinci rekᶜatının ekserine yetişmemiştir ve sāniyenin ekserine erişmek ikinci rekᶜatın rükūᶜundan imām başını kaldırmadan erişmektir. Ve kavl-i akvā imāmeynin kavlidir, çünkü İmām Muhammed'in delīli için şart yoktur, zīrā ki zuhr ile cumᶜa birbirine muhāliftir, birinin tahrīmesiyle āher üzerine binā sahīh olmaz. Ve eger rekᶜat-ı sāniyenin ekserine erişse cümlenin ittifākı üzere cumᶜaya erişmiş olur.

Ve imām minbere çıkınca hutbeden fārig oluncaya dek cemāᶜat için aslā bir salāt ve kelām yoktur, hattā tahiyye-i mescid namāzı dahi kılınmaz, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ فَلاَ صَلاَةَ ولاَ كَلاَمَ"[320] Yaᶜnī "İmām minbere çıkınca artık ne namāz ve ne de söz vardır" ki ikisinin katᶜı lāzımdır. Ve eger bir kimse cumᶜanın sünnetini kılarken imām minbere çıktı ve hutbeye bedᵓ etti, eger henüz bir rekᶜat kılmıştı, bir dahi ona zamm eder selām verir ve eger üç rekᶜat kılmıştı, dördü tamām eder.

Cumᶜā gününde ezān-ı evvel istimāᶜıyla beyᶜin terki ve cāmiᶜe saᶜy etmekliği vācib olur. Ve çün imām minbere çıkıp oturur, imāmın önünde dahi bir ezān okunur ve cemāᶜat imāma müstakbil oldukları hālde hutbeyi istimāᶜ ederler. Ve minbere çıkarken imām cemāᶜate selāmet vermez, hemān çıkıp cemāᶜate müteveccihen cülūs eder ve önünde kırāet olunan ezānın hitāmında ayak üzere kalkıp ᶜalā-tahāretin kāimen hutbe-i mesnūneyi okur ve hamdele ile hutbeti başlar. Ve o belde eger seyf ile feth olunmuşsa hutbe okurken elinde bir kılıç tutar ve eger sulhan veyāhūd ahālīsi taleb ve istekleriyle müslümān olmuşsa elinde bir ᶜasāyı tutup hutbeyi kırāet eyler. Ve muhtasar olarak iki hutbeyi okuyup beynlerinde bir celse-i hafīfe ile cülūs eyler ve okuyacağı hutbeler dahi

---

319 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/496; 4/73. مَا أَدْرَكْتُمْ، فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا şeklinde.

320 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 13/75, no: 13708.

bir āyetin tilāveti ve takvāya vasiyyeti ve nebī ʿaleyhi's-selām salātı şāmil olalar. Ve dahi hatīb hutbeden fārig olunca ikāmet getirilip cumʿa namāzı kılınır ve iki rekʿat olmasıyla ikisinde dahi imām cehr ile Fātiha ve zamm-ı sūreyi okur. Cumʿa namāzında ʿaleyhi's-selām efendimizin kırāetinde ihtilāf olunmuştur. Baʿzıları sūre-i Cumʿa vü Münāfıkīn'i okumuş dediler ve baʿzılar ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾[321] ve ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾[322] okumuş dediler. Vallāhu aʿlemu bi's-savābi. İntehā.

el-Bābu's-Sādisü Fī Mesāile Müteferrikatin Teʿummu Bihe'l-Belvā ve Yahtācu'l-Mürīdü İlā Maʿrifetihā Fe-amma'l-Mesāilülletī Tekaʿu Nādireten Fekad İstaksaynāhā Fī Kütübi'l-Fıkhi

[الباب السادس في مسائل متفرقة تعم بها البلوى ويحتاج المريد إلى معرفتها فأما المسائل التي تقع نادرة فقد استقصيناها في كتب الفقه]

Ve kitābu's-salātın altıncı bābı olup ki mesāil-i mühimmeye şamildir, o dahi işte bu bābdır ve onunla ʿumūm-ı belvā vākiʿ ve maʿrifetine merd-i mürīd muhtāc olduğu mesāil-i müteferrika-i mühimme dahi işte bu mesāildir. Ve vukūʿu şāzz ve nādir olan mesāil-i sāire ise onlar kütüb-i fıkhiyyede tamāmıyla zikr ve beyānını istiksā eylemiş olduğumuzdan artık bu muhtasarda be-tekrār beyān ve tezkārına bir şiddet-i lüzūm ve ihtiyāc yoktur.

Mesʾele:

[مسألة الفعل القليل وإن كان لا يبطل الصلاة فهو مكروه إلا لحاجة وذلك في دفع المار وقتل العقرب التي تخاف ويمكن قتلها بضربة أو ضربتين فإذا صارت ثلاثة فقد كثرت وبطلت الصلاة]

Bu mesʾele o mesʾeledir ki li-zarūretin namāzda vukūʿ bulan ʿamel-i kalīlin beyānına şamildir. Fiʿl-i kalīl egerçi namāzı battāl etmez velākin li-hācetin olmayan fiʿl-i kalīl yine namāzda mekruhtur. Ve eger li-hācetin vākiʿ olmuşsa meselā defʿ-i mār için veyā bir veyāhūd iki darbe

---

321 el-Aʿlā, 87/1.

322 el-Gāşiye, 88/1.

ile katli mümkin olan korku verici bir ᶜakreb ve hayyenin defᶜ-i ezāsı için bir fiᶜl ise işte bu gibi fiᶜl-i kalīl-i zarūrī mekrūh olmaz, ammā iki darbeden ziyāde bir darb veyā dīger bir hareketi vākiᶜ olursa o vaktte fiᶜl-i kesīr olur ve namāzı dahi battāl eder.

[وكذلك القملة والبرغوث مهما تأذى بهما كان له دفعهما وكذلك حاجته إلى الحك الذي يشوش عليه الخشوع كان معاذ يأخذ القملة والبرغوث في الصلاة وابن عمر كان يقتل القملة في الصلاة حتى يظهر الدم على يده وقال النخعي يأخذها ويوهنها ولا شيء عليه إن قتلها وقال ابن المسيب يأخذها ويخدرها [١٣٧] ثم يطرحها وقال مجاهد الأحب إلي أن يدعها إلا أن تؤذيه فتشغله عن صلاته فيوهنها قدر ما لا تؤذي ثم يلقيها]

Ve bit ve pire dahi böyledir, yaᶜnī merd-i musallī bit ve pire ile müteʾezzī olur ise ona ruhsat vardır ki ᶜamel-i kalīl ile onları defᶜ ede ve huşūᶜuna teşvīş veren kaşımak dahi böyledir, yaᶜnī muhtācı olur ise kezālik ᶜamel-i kalīl ile onu defᶜ eyleye. Sahābe-i kirāmdan Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān namāzda bit ve pireyi alırdı. Ve İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān biti namāzda kırardı hattā eline kan eseri zuhūr edip görünürdü. VeᶜAllāme Nehaᶜī demiş ki "Namāzda biti alıp örseleye ve kırarsa ona bir şey terettüb etmez." Ve İbnu'l-Müseyyeb demiş ki "Onu tutup ovuştura sonra onu ilkāʾ ede." Ve Mücāhid demiş ki "Eger onu namāzından meşgūl edip ona bir ezā vermezse bana güzel ve hoş odur ki onu bırakıp terk ede ve çün ezāsına dayanmayıp onu namāzından meşgūl edecek olur ise iyisi odur ki onu tutup ovuştırup ezā vermeyecek bir hāl-i zaᶜīfe düşürdükten sonra onu ilkāʾ ede."

[وهذه رخصة وإلا فالكمال الاحتراز عن الفعل وإن قل ولذلك كان بعضهم لا يطرد الذباب وقال لا أعود نفسي ذلك فيفسد على صلاتي وقد سمعت أن الفساق بين يدي الملوك يصبرون على أذى كثير ولا يتحركون ومهما تثاءب فلا بأس أن يضع يده على فيه وهو الأولى وإن عطس حمد الله عز وجل في نفسه ولا يحرك لسانه وأن تجشأ فينبغي أن لا يرفع رأسه إلى السماء وإن سقط رداؤه فلا ينبغي أن يسويه وكذلك أطراف عمامته فكل ذلك مكروه إلا لضرورة]

Kaldı ki bunlar ruhsattırlar, yoksa kemāl-i fazl ve cezīl-i ecr ve

sevāb-ı cemīl odur ki bundan dahi tevakkī ve ihtirāz ede velev ki ekall-i kalīl bir fiᶜl ile defᶜ-i ezāları mümkin ola, zīrā ki ehl-i veraᶜın baᶜzısı namāzda sinekleri kovmazdı ki ben nefsimi bununla taᶜavvüd etmem derdi ve eger nefsimi bununla taᶜvīd edip alıştırırsam sonra namāzımı bana fāsid eder derdi. Ve dahi mesmuᶜa göre baᶜzu'l-feseka huzūr-ı mülūkta pek çok ezālara sabr edip deprenmezler tā kim onu cesūr ve cürᵓetlidir denile der idi. Fakat esnedikçe eli ağzına komakta bir beᵓs yoktur ki belki evlāsı dahi odur. Ve aksırırsa kendi nefsinde hamd edip lisānı onunla tahrīk etmeye. Ve geğirdikçe gerektir ki başını semāya doğru kaldırmaya ve ridāsı düşerse onu tesviye etmemek gerektir. Ve sarığının bir ucu dahi çözülürse kezālik onu terk edip tesviye etmemek gerektir, zarūret mess etmedikçe bunların fiᶜli kāffesi mekrūhtur velev ki bir fiᶜl-i kalīl ile hāsıl ola.

Mesᵓele:

[مسألة الصلاة في النعلين جائزة وإن كان نزع النعلين سهلًا وليست الرخصة في الخف لعسر النزع بل هذه النجاسة معفو عنها وفي معناها المداس صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في نعليه ثم نزع فنزع الناس نعالهم فَقَالَ: "لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ" قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ فَخَلَعْنَا، قَالَ صلى الله عليه وسلم "إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثًا، فَإِذَا أراد أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ وَلْيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى خَبَثًا فَلْيَمْسَحْهُ بِالْأَرْضِ، وَلِيُصَلِّ فِيهِمَا" وقال بعضهم الصلاة في النعلين أفضل لأنه صلى الله عليه وسلم قال لم خلعتم نعالكم وهذه مبالغة فإنه صلى الله عليه وسلم سألهم ليبين لهم سبب خلعه إذ علم أنهم خلعوا على موافقته]

Bu dahi nezᶜ-i naᶜleyn hakkında bir mesᵓeledir ki naᶜleyn ile namāz kılmak cāizdir velev ki halᶜ ve nezᶜleri sehl ve kolay ve āsān olsa. İşte bu ruhsat nezᶜleri müteᶜassir olduğu haysiyyetle hufflarda hāsıl olmadı, yaᶜnī huffa bir habes isābet edip müteneccis olursa nezᶜi müteᶜassir ve güç olduğu haysiyyetle onun habesini yere silmekle iktifā kılınmadı, belki nezᶜ ve gasl ile tathīrleri reᵓy ve ihtiyār buyurulmuş ve bināen ᶜaleyh naᶜleynin ᶜadem-i nezᶜleri taᶜassürlüğünden münbaᶜis bir ruhsat olmayıp ancak naᶜleyne isābet eden necāset maᶜfüv tutulduğundandır. Medās dahi bu kabīldendir, yaᶜnī naᶜleyn gibidir. Burada medāstan

murād papuçtur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kendi lābisi bulunduğu naᶜleyn ile namāz kıldı sonra naᶜleyni çıkarıp ayaklarından nezᶜ buyurunca nās dahi naᶜllerini çıkarıp nezᶜ ettiler. Ve onların nezᶜlerini görünce onlara "لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ" diye suᵓāl buyurup onlar dahi "رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ فَخَلَعْنَا" diye cevāb verdiklerinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz "إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثًا، فَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ وَلْيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى خَبَثًا فَلْيَمْسَحْهُ بِالْأَرْضِ، وَلِيُصَلِّ فِيهِمَا"[323] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāli: "Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selām bana gelip naᶜleynimin altında bir habes bulunduğu bana ihbār ettiğinden ben onları çıkarıp halᶜ ettim. Sizin biriniz eger mescidi isterse lābis olduğu iki naᶜleynini çevirip baksın, eger altlarında bir habesi görürse onu yere sürüp mesh etsin ve onlarla namāz kılsın" demektir. Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki naᶜleyn içinde namāz kılmak daha ziyāde efdaldir, zīra ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ" buyurdu, yaᶜnī "Yā siz niçin naᶜleyninizi çıkarıp [138] halᶜ ettiniz?" buyurmuştur. Ve bu bir mübālagadır ki ᶜaleyhi's-selām onlara halᶜ etmesinin sebebini beyān ede, zīrā bilmişti ki onların halᶜ etmeleri ancak ona muvāfakaten olmuştur.

[وقد روى عبد الله بن السائب أن النبي صلى الله عليه وسلم خلع نعليه فإذا قد فعل كليهما فمن خلع فلا ينبغي أن يضعهما عن يمينه ويساره فيضيق الموضع ويقطع الصف بل يضعهما بين يديه ولا يتركهما وراءه فيكون قلبه ملتفتًا إليهما ولعل من رأى الصلاة فيهما أفضل راعي هذا المعنى وهو التفات القلب إليهما روى أبو هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ نَعْلَيْهِ بَيْنَ رِجْلَيْهِ" وقال أبو هريرة لغيره اجعلهما بين رجليك ولا تؤذ بهما مسلماً ووضعهما رسول الله صلى الله عليه وسلم على يساره وكان إمامًا فللإمام أن يفعل ذلك إذ لا يقف أحد على يساره والأولى أن لا يضعهما بين قدميه فتشغلانه ولكن قدام قدميه ولعله المراد بالحديث وقد قال جبير بن مطعم وضع الرجل نعليه بين قدميه بدعة]

Ve dahi ᶜAbdullāh b. es-Sāib rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-

323 *el-Mustedrek Ala's-Sahīhayn*, 1/391, no: 955; *Musnedu* Ahmed, 3/20, no: 11153; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/107, no: 1017; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/311, no: 4293.

selām efendimiz iki naʿllerini halʿ etmiştir. Ve bu sūrette ikisini işlemiş olur, yaʿnī hem naʿleyn ile namāz kılmış ve hem dahi onları mübārek ayaklarından çıkarıp halʿ etmeleriyle namāz kılmış ve bu fiʿli cevāz ve mesāga bir delildir. Fakat eger naʿleyn ayaklarından halʿ ettiyse gerektir ki onları yemīn veyā yesārında koyup onlarla mescid[i] tazyīk ve saffı katʿ eylemeye, belki onları önünde koya ve onları ardı sonra terk etmeye tā ki kalbi onlara mültefit olmaya. Ve mercūdur ki onlarla namāzı kılmak efdal gören zāt bu maʿnāya mürāʿat etmiş ola, yaʿnī onlara iltifāt-ı kalb vākiʿ olmamak için naʿleyn ile namāz kılmak efdal görmüş ola. Ve Hazret-i Ebū Hüreyre ʿaleyhi'r-rıdvān üzerine mervī bulunan hadīs-i şerīfte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ نَعْلَيْهِ بَيْنَ رِجْلَيْهِ"[324] diye irāde ve fermān buyurulmuştur, yaʿnī "Sizin biriniz namāz kılacak olsa onun naʿleynini onun iki ayaklarının aralarında koya." Ve yine Hazret-i Ebū Hüreyre dīgerine demiş ki "Onları senin iki ayaklarının aralarında koyup onlarla bir müslümānı rencīde etmeyesin." Ve ʿaleyhi's-selām efendimiz imām iken onları cānib-i yesārında komuş idi. Ve bināberīn imām olan kimseye böylece işlemeğe cevāz vardır, yaʿnī iki naʿleynini cānib-i yesārında komak için imām olan kimseye ruhsat ve cevāz vardır, zīrā ki imāmın cānib-i yesārında kimse durmaz. Ve evlā odur ki onları ayakları arasında komaya tā ki onu meşgūl etmeyeler velākin onları ayakları önünde koya ve mercūdur ki hadīsten murād olan maʿnā dahi bu maʿnā ola. Ve Cubeyr b. Mutʿim demiş ki "Ādemin iki naʿleynini iki ayağı aralarında komak bidʿattir."

Mesʾele:

[مسألة إذا بزق في صلاته لم تبطل صلاته لأنه فعل قليل وما لا يحصل به صوت لا يعد كلامًا وليس على شكل حروف الكلام إلا أنه مكروه فينبغي أن يحترز منه إلا كما أذن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه إذ روى بعض الصحابة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى في القبلة نخامة فغضب غضبًا شديدًا ثم حكها بعرجون كان في يده وقال "اِئْتُونِي بِعَبِيرٍ" فلطخ أثرها بزعفران ثم التفت إلينا وقال: "أَيُّكُمْ

324 *Musnedu*'l-Bezzār, 15/128, no: 8432; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/182, no: 7899.

يُحِبُّ أَنْ يُبْزَقَ فِي وَجْهِهِ" قُلْنَا لَا أَحَدَ قَالَ: "فَإِنَّ اَحَدَكُمْ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَه وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ" وفي لفظ آخر واجهه الله تعالى فلا يبزقن أحدكم تلقاء وجهه ولا عن يمينه ولكن عن شماله أو تحت قدمه اليسرى فإن بدرته بادرة فليبصق في ثوبه وليقل به هكذا ودلك بعضه ببعض]

Bu mesʾele dahi tükürük hakkındadır ki bir kimse namāzında tükürürse namāzı battāl olmaz, zīrā ki fiʿl-i kalīldir. Ve onunla savt hāsıl olmayan teneffüs kelām sayılmaz ve kelāmın hurūfu şekline olmaz velākin namāzda tükürmek mekruhtur, ondan sakınmak gerektir, meger ki meʾzūn olduğu vech üzere vākiʿ ola, çünkü baʿzu's-sahābe rivāyet etmiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün mescidin cānib-i kıblīsinde bir tükürüğü görmüş ve onu yedinde bulunan çevgānı ile kazıp hakk ettikten sonra "اِئْتُونِي بِعَبِيرٍ" diye emr ve fermān etmiştir ve o yeri zaʿferān ile sıvamış ve ondan sonra bize iltifāt edip buyurmuş "أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يُبْزَقَ فِي وَجْهِهِ"ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Sizin hanginizin hoşuna gelir ki bir kimse onun yüzüne tüküre?" Ve sahābe-i kirām cevāblarında: "Hīçbirimizin hoşuna gelmez" diye söyleyince "فَإِنَّ اَحَدَكُمْ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَه وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ"[325] buyurdu, yaʿnī "Biriniz namāza girince Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kıblesiyle onun mā-beynindedir." Ve lafz-ı āherde "Zāt-ı Zü'l-Celāl ona müvācehet [139] eder" dedi. Ve böyle olıcak hīçbiriniz yüzüne karşı veyā yemīni cānibine tükürmeyesiz ve eger bir kimse tükürüğünün ilkāsına muztarr ve müstaʿcil olduysa onun lābisi bulunduğu sevbin bir ucuna tükürüp böyle ede ki o yeri yekdīgerine ovalayıp delk eyleye demek olur.

Mesʾeletün li-Vukūfi'l-Muktedī Sünnetün ve Farzun:

[مسألة لوقوف المقتدى سنة وفرض أما السنة فأن يقف الواحد عن يمين الإمام متأخرا عنه قليلا والمرأة الواحدة تقف خلف الإمام فإن وقفت بجنب الإمام لم يضر ذلك ولكن خالفت السنة فإن كان معها رجل وقف الرجل عن يمين الإمام

325 Buhārī, Salāt, 33, no: 405; Müslim, Mesācid, 52; *Musnedu*'l-Humeydī, 2/3, no: 746; Dārimī, Salāt, 143, no: 1436; *Musannefu* Abdirrezzāk, 1/431, no: 1683; yaklaşık bir formudur.

وهي خلف الرجل ولا يقف أحد خلف الصف منفردًا بل يدخل في الصف أو يجر إلى نفسه واحدًا من الصف فإن وقف منفردًا صحت صلاته مع الكراهية]

Bu mesᵓele dahi vukūf-ı muktedīnin deᵓbi beyānındadır ki muktedīnin vukūfuna hem sünnet ve hem dahi farz vardır. Sünneti ise muktedī eger bir ādem ise imāmın cānib-i yemīninde ondan azıcık müteᵓahhir olarak durur ve muktedī eger bir hatun kişi ise imāmın ardı sonra durur ve eger imāmın cānibinde durduysa o duruşu egerçi muzırr değildir velākin onunla sünnete muhālefet etmiş olur ve eger onunla bir er kişi dahi bulunduysa er kişi imāmın cānib-i yemīninde durur ve hatun kişi o er kişinin ardı sonra durur. Ve yalnızlı münferid olarak bir kimse saff ardında durmaya belki saffa dāhil ola veyāhūd kendisi ile berāber durmak üzere bir kişi safftan çeke. Ve çün böyle etmeyip de münferiden saffın arkasında durup namāz kılarsa namāzı egerçi sahīh olur, ammā maᶜa'l-kerāhiyye sahīh olur.

[وأما الفرض فاتصال الصف وهو أن يكون بين المقتدي والإمام رابطة جامعة فإنهما في جماعة فإن كانا في مسجد كفى ذلك جامعًا لأنه بني له فلا يحتاج إلى اتصال صف بل إلى أن يعرف أفعال الإمام]

Ve farzı ise saffın ittisālidir, çünkü vācibdir ki imām ile muktedīnin beyninde cemᶜ eder bir rābıta buluna, zīrā ki ikisi bir cemāᶜattedirler. Ve eger imām ile muktedī bir mescidde bulundularsa mescid onlara bir rābıta-i kāfiyedir, çünkü cemāᶜate bināᵓ olunmuştur ve o vaktte ittisāl-i saffa hācet kalmaz, ancak efᶜāl-i imāmın maᶜrifetine hācet kalır.

[صلى أبو هريرة رضي الله عنه على ظهر المسجد بصلاة الإمام وإذا كان المأموم على فناء المسجد في طريق أو صحراء مشتركة وليس بينهما اختلاف بناء مفرق فيكفي القرب بقدر غلوة سهم وكفى بها رابطة إذ يصل فعل أحدهما إلى الآخر وإنما يشترط إذا وقف في صحن دار على يمين المسجد أو يساره وبابها لائط في المسجد فالشرط أن يمد صف المسجد في دهليزها من غير انقطاع إلى الصحن ثم تصح صلاة من في ذلك الصف ومن خلفه دون من تقدم عليه وهكذا حكم الأبنية المختلفة فأما البناء الواحد والعرصة الواحدة فكالصحراء]

Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān mescidin zahrı üzerine imāma

muktedī olarak namāz kılmıştır. Ammā muktedī mescidin fināsı üzere bir tarīk veyāhūd bir sahrā-i müşterekede namāz kılsa eger beynlerinde ihtilāfı düşürür bir binā-i müferrik bulunmazsa o vaktte beynlerinde olacak kurb bir ok atımı mikdārı ola ki ᶜinde'l-baᶜz dört yüz zirāᶜa takdīr olunur. Ve çün o kadar kurb vākiᶜ olur, ona bir rābıta-i kāfiye hāsıl olmuş olur ki yekdīgere hükmen efᶜālleri vāsıl olur demektir, yaᶜnī başka bir şarta hācet kalmaz demek olur. Ve eger muktedī bir hānenin içinde bulundu ve o hāne mescidin yā cānib-i yemīninde veyāhūd cānib-i yesārında olup kapısı dahi mescide muttasıl ve yapışık bulunmuştur, o vaktte mescidin saffı o hānenin dehlīzine bilā-inkıtāᶜ muttasıl olmak ve namāz-gāhı bulunan sahn hāneye dek vāsıl olmak şarttır, yaᶜnī eger böyle olur ise o muktedīnin namāzı sahīh olur ve o dahi saff-ı mescide muttasıl olan saffta durmuşsa veyāhūd onun arkasındaki saffta bulunmuşsa. Ve eger o saff-ı muttasıladan mütekaddim bir saffta ise yine namāzı sahīh olmaz, çünkü rābıtanın hāricinde kalmış olur. "Dehlīz" lügatte ev ile kapı arasına derler, mā-beyne'l-bābi ve'd-dār maᶜnāsına gelmiştir ki Fārisīden muᶜarrebdir.

İşte ebniye-i muhtelifenin hükmü budur, onda ittisāl-i saff ve husūl-i rābıta meşrūttur. Ammā binā-i vāhidde ve ᶜarsa-i vāhidede bu ittisāl-i saff şart değildir, onun hükmü sahrāᵓ hükmü gibidir ki imām ile meᵓmūm mā-beyninde bir ok atımı kadar kurb-i mesāfe bulunmak lāzımdır.

Mesᵓele:

[مسألة المسبوق إذا أدرك آخر صلاة الإمام فهو أول صلاته فليوافق الإمام وليبن عليه وليقنت في الصبح في آخر صلاة نفسه وإن قنت مع الإمام وإن أدرك مع الإمام بعض القيام فلا يشتغل بالدعاء وليبدأ بالفاتحة وليخففها فإن ركع الإمام قبل تمامها وقدر على لحوقه في اعتداله من الركوع فليتم فإن عجز وافق الإمام وركع وكان لبعض الفاتحة حكم جميعها فتسقط عنه بالسبق وإن ركع الإمام وهو في [١٤٠] السورة فليقطعها وإن أدرك الإمام في السجود أو التشهد كبر للإحرام ثم جلس ولم يكبر بخلاف ما إذا أدركه في الركوع فإنه يكبر ثانيا في الهوى لأن ذلك انتقال محسوب له والتكبيرات للانتقالات الأصلية في ا لصلاة لا للعوارض بسبب القدوة

ولا يكون مدركا الركعة ما لم يطمئن راكعا في الركوع والإمام بعد في حد الراكعين فإن لم يتم طمأنينته إلا بعد مجاوزة الإمام حد الراكعين فاتته تلك الركعة]

Bu dahi bir mesʾeledir ki mesbūkun imāma idrāki hükmündedir. Mesbūk olan kimse imāmın son namāzına yaʿnī salātının āhirine ulaşsa imāmın āhir salātı her ne ise onun evvel salātıdır ve onda imāma muvāfakat etmek gerektir ve idrāk edip onunla muvāfakat ettiği nesnenin üzerine bināʾ eyleye. Ve eger sabāh namāzında mesbūk olup imām ile maʿan kunūt etmiş olsa dahi kazā-i mā-sebeka kıyām ve nāmazını itmām edicek namāzı āhirinde bir dahi kunūt edecektir. Ve mesbūk olan kimse imām ile berāber kıyāmın baʿzısına ulaşıp idrāk eder ise gerektir ki edʿiye ile meşgūl olmaya, hemān Fātiha sūresinin kırāetine başlayıp müsāraʿat ede ve mümkin olduğu mertebede dahi onu tahfīf ede. Ve eger Fātiha'yı tekmīl etmeden evvel imāmı rükūʿa varırsa nazar eder ki eger onu ikmāl-i Fātiha'dan sonra kıyām-ı rükūʿda ulaşacak ise Fātiha'sını itmām ve tekmīl eder ve eger onu kıyām-ı rükūʿda ulaşamayıp ittibāʿından geri ʿāciz ve kāsır kalacak ise artık Fātiha'sını itmām etmeden evvel imāma mütābaʿat ve muvāfakat edip rükūʿ eder. Ve Fātiha'dan okuyabildiği mikdāra cemīʿ-i Fātiha'nın hükmü olur ve noksān kalan nesnesi onun üzerinden mesbūkiyyetle sākıt olur. Ve eger kendisi zamm-ı sūreyi okurken imām rükūʿ etse onu keser de imāma muvāfakat edip rükūʿa gider. Ve mesbūk olan kimse eger imāma secdede veyāhūd teşehhüdde ulaşıp idrāk etmişse hemān iftitāh-ı namāz için tekbīr-i ihrāmı alıp oturur ve başka bir tekbīr daha almaz. Ammā ona rükūʿda idrāk etmiş ise o vaktte bir tekbīri iftitāh-ı namāza aldıktan sonra rükūʿa inerken bir dahi tekbīr eder, zīrā ki bu intikāldir ve ona mahsūb olmuştur. Ve tekbīrāt ise onların namāzda intikālāt-ı asliyyeye derler yoksa bi-sebebi'l-kudve ʿavārıza merbūt değillerdir. Ve mesbūk o rekʿata müdrik olmaz tā kim imām hadd-i rākiʿīnde olduğu hālde, kendisi dahi rükūʿda bulunup ve onun rükūʿu tām ve mutmaʾin olmaz, yaʿnī ancak o vaktte rekʿata vāsıl ve müdrik olur ki imām henüz rükūʿda iken kendisi dahi rükūʿa varıp onunla rükūʿunu itmām-ı itmiʾnān ile eriştirmiş ola. Ve eger imāma hadd-i rākiʿīnde ulaşıp ber-minvāl-i muharrer rükūʿu

mutmaʾinn olmazsa o rekʿat ona geçmiş olur ve ona ulaşmamış olur.

Bu mesʾelenin agleb-i ahkāmı mezheb-i Şāfiʿīye mübtenīdir, zīrā ki mezheb-i Hanefī'de muktedī için kırāet-i Fātiha vācib değildir ve sabāh namāzında dahi kunut yoktur. Ve mesbūk olan kimse min-külli'l-vücūh imāma mütābaʿat ve muvāfakata mecbūrdur ve eger rükūʿda iken imāma idrāk ettiyse o rekʿata müdrik olmuş olur.

Mesʾele:

[مسألة من فاتته صلاة الظهر إلى وقت العصر فليصل الظهر أولا ثم العصر فإن ابتدأ بالعصر أجزأه ولكن ترك الأولى واقتحم شبهة الخلاف فإن وجد إماما فليصل العصر ثم ليصل الظهر بعده فإن الجماعة بالأداء أولى فإن صلى منفردًا في أول الوقت ثم أدرك جماعة صلى في الجماعة ونوى صلاة الوقت والله يحتسب أيهما شاء فإن نوى فائتة أو تطوعا جاز وإن كان قد صلى في الجماعة فأدرك جماعة أخرى فلينو الفائتة أو النافلة فإعادة المؤداة بالجماعة مرة أخرى لا وجه له وإنما احتمل ذلك لدرك فضيلة الجماعة]

Bu mesʾele dahi ona bir vakt namāz geçip onu dīger vaktte kazāʾ etmek ve münferiden namāzı kılıp baʿdehu cemāʿat ile o vaktin edāsına kudreti yetmek mesʾelelere şāmildir. Kim ki öyle namāzı ona geçip ikindi vaktine dāhil olur ise gerektir ki evvelā öylenin namāzını edāʾ ede sonra ikindi namāzına başlar. Ve eger evvelā ikindi namāzını kılarsa egerçi ona kifāyet ederse de, yaʿnī baʿde kazāi salāti'z-zuhr egerçi be-tekrār iʿādesi īcāb etmezse de velākin evlāyı terk ve şübhe-i hilāfı iktihām etmiş olur. Ve eger bir imām bulduysa gerektir ki onunla ikindi namāzını cemāʿatle kıla, sonra öyle namāzını dahi kazāʾ ede, çünkü edā cemaʿate kazādan ehakk ve evlādır. Ve eger bir kimse evvel-i vaktte bir namāzı münferiden kılsa ve ondan sonra bir cemāʿate ulaşıp ve o vakti cemāʿatle edāya kudreti taʿalluk etse o vakti yine cemāʿatle kılıp ve niyyetinde dahi vaktin farzını niyyet ede ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri her hangisi dilerse onu mahsūb eder. Ve böyle etmeyip de dīger bir fāite veyāhūd bir nāfileyi tetavvuʿan niyyet ederse o dahi cāiz olur. Ve eger bir vaktin namāzını cemāʿat ile edāʾ ettikten sonra o vakt için dīger bir

cemāᶜate müdrik olsa yine o cemāᶜatle dahi namāz kıla, ammā bir geçmiş namāzını veyāhūd bir nāfileyi niyyet eyleye, yoksa cemāᶜatle edāᵓ olunan namāz ki dīger cemāᶜatle onun iᶜādesine bir vech yoktur, ancak fazl-ı cemāᶜat ona geçmemek için bir fāite veyā bir nāfileyi niyyet edip kılar. [141]

Mesᵓele:

[مسألة من صلى ثم رأى على ثوبه نجاسة فالأحب قضاء الصلاة ولا يلزمه ولو رأى النجاسة في أثناء الصلاة رمى بالثوب وأتم والأحب الاستئناف وأصل هذا قصة خلع النعلين حين أخبر جبرائيل عليه السلام رسول الله صلى الله عليه وسلم بأن عليهما نجاسة فإنه صلى الله عليه وسلم لم يستأنف الصلاة]

Bu mesᵓele dahi namāzı kıldıktan sonra sevbi üzerine necāseti gören adama iᶜāde-i namāz lāzım gelip gelmediğine dāirdir. Kim ki namāzı kıldıktan sonra kendi sevbi üzerine necāset görürse iyisi odur ki o namāzı bir dahi kılıp onu kazāᵓ ede. Ve eger onu etmezse āsim ve günāhkār olmaz ki kazāsı onun üzerine lāzım değildir. Ammā namāzda iken necāseti görürse derhāl o sevbi atıp ilkāᵓ eyleye gerektir ve namāzını yine itmām edip müceddeden onu istiᵓnāf etmez, fakat namāzı müceddeden başlayıp istīnāf ederse daha ziyāde hoş olur. Ve bunun aslı ve müstenedi ise halᶜ-i naᶜleyn kıssasıdır ki Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selām zāt-ı ᶜālī-i Risālet-penāhīye naᶜleyn altlarında necāset olduğuna haber vericek ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onları nezᶜ edip atmış ve namāzını müceddeden bedᵓ ve istīnāf etmemiştir.

Mesᵓele:

[مسألة من ترك التشهد الأول أو القنوت أو ترك الصلاة على رسول الله صلى الله عليه وسلم في التشهد الأول أو فعل فعلا سهوا وكانت تبطل الصلاة بتعمده أو شك فلا يدر أصلى ثلاثا أو أربعا أخذ باليقين وسجد سجدتي السهو قبل السلام فإن نسي فبعد السلام مهما تذكر على القرب فإن سجد بعد السلام وبعد أن أحدث بطلت صلاته فإنه لما دخل في السجود كأنه جعل سلامه نسيانًا في غير محله فلا يحصل التحلل به وعاد إلى الصلاة فلذلك يستأنف السلام بعد السجود فإن تذكر

سجود السهو بعد خروجه من المسجد أو بعد طول الفصل فقد فات]

Bu mesᵓele dahi namāzda vukūᶜ bulan sehv ve noksāna dāirdir. Kim ki teşehhüd-i evveli veyāhūd kunūtu veyā teşehhüd-i evvelde ᶜaleyhi'❜s-salātu ve's-selām efendimize salavāt-ı şerīfe kırāeti terk ederse veyā sehve mebnī bir fiᶜli işleyip ki müteᶜammiden onu işlerse salātı bātıl olurdu veyāhūd kıldığı namāzın ᶜaded-i rekeᶜātında tereddüd edip bilmez ki üç rekᶜat mı kılmış yoksa dört rekᶜat kılmış, o vaktte yakīn ile alıp sehv için kable's-selām iki secde eder. Ve eger onu unutup selām vermişse onun yādına geldiği vaktte kezālik secde-i sehvi baᶜde's-selām dahi edāᵓ eder o kadar ki onun tezekkürü yakın bir vaktte ola, zīrā eger o sehv için baᶜde's-selām ve baᶜde'l-hades ve teceddüdi't-tahāret sücūd eylerse o namāzı battāl olur, çünkü sücūd-ı sehve duhūlüyle o namāz için verdiği selāmı sanki nā-be-mahal onu nesyen bir şey etmiş olur ve onunla tahallül dahi hāsıl olmadı ki bu defᶜa olan sücūd-ı sehv ile be-tekrār namāza ᶜavdet ve rücūᶜ etti, hattā baᶜde sücūdi's-sehv selāmı dahi istīnāf eder ve eger mescidden hurūc ettikten veyāhūd arada fāsıla uzadıktan sonra sücūd-ı sehvi yād eylerse ona geçmiş olur.

Bu mesᵓele dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir, zīrā ki mezheb-i Hanefī'de secde-i sehv ancak o hālde vācib olur ki musallī namāzın vāciblerinden sehven bir vācibi terk eder veyāhūd onu mahallinden teᵓhīr eder veyā namāzın bir rüknünü yerinden teᵓhīr eder. Ve vācibin terki ise kunūt terki gibi veyā kırāet-i teşehhüd ve tekbīrāt-ı ᶜīdeyn gibi ve imāmın cehr etmek yerinde gizli okuması ve gizli okuyacağı yerde cehren okuyuşu gibi.

Ve'l-hāsıl *Zahīre* kitābında zikr olunmuş ki altı nesne ile sücūd-ı sehv musallīye vācib olur ki (1) bir rükn takdīm etmek ki kırāetten evvel rükūᶜa gide veyāhūd rükūᶜdan evvel sücūda gide (2) veyā bir rüknü teᵓhīr etmek ki evvelki rekᶜadan bir secde unutup ikinci rekᶜada hātırına gelmek ile secde eyleye yāhūd ikinci rekᶜanın kıyāmını teᵓhīr etmek ki secdeden oturur, ikinci rekᶜata yekten kıyām etmemek gibi (3) yāhūd bir rüknün tekrār etmek, iki kerre rükūᶜ etmek gibi veyāhūd üç secde etmek gibi (4) ve dahi vācibi bir hāletten bir hāle tagyīr etmek, meselā

imām cehr yerinde gizli okumak ve gizli yerinde cehren kırāet etmek gibi (5) ve dahi vācibi terk etmek ki kunūt ve kaᶜde-i ūlāyı terk etmek (6) ve her bir sünnet ki namāzın cemīᶜisine muzāf olur, meselā kaᶜde-i ūlāda kırāet-i teşehhüd gibi, işte bu gibi sünnetin dahi terki ile sücūd-ı sehv lāzım gelir ki hulāsa-i kelām ile vācibin terki ile sücūd-ı sehv vācib olur demektir.

Ve eger evvelki kaᶜdede yaᶜnī teşehhüd-i evvelde teşehhüd üzerine bir nesneyi ziyāde etse, eger "أللَّهُـمَّ صَـلِّ عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمـدٍ" dese bi'l-ittifāk üzerine secde-i sehv lāzım gelir, ammā Ebī Hanīfe'den rivāyet olunmuş ki eger bir harf ziyāde ederse vācib olur demiş. Secde-i sehv baᶜde's-selām edāᵓ olunur, yaᶜnī musallī ki efᶜāl-i salāttan bir fiᶜli ziyāde ile veyāhūd noksān ile sehv eylese lāzımdır ki iki secde eyleye ve o dahi iki tarafa selām verdikten sonra secde eyleye. [142]

Mesᵓele:

[مسألة الوسوسة في نية الصلاة سببها خبل في العقل أو جهل بالشرع لأن امتثال أمر الله عز وجل مثل امتثال أمر غيره وتعظيمه كتعظيم غيره في حق القصد ومن دخل عليه عالم فقام له فلو قال نويت أن أنتصب قائما تعظيما لدخول زيد الفاضل لأجل فضله مقبلا عليه بوجهي كان سفها في عقله بل كما يراه ويعلم فضله تنبعث داعية التعظيم فتقيمه ويكون معظما إلا إذا قام لشغل آخر أو في غفلة واشتراط كون الصلاة ظهرا أداء فرضا في كونه امتثالا كاشتراط كون القيام مقرونا بالدخول مع الإقبال بالوجه على الداخل وانتفاء باعث آخر سواه وقصد التعظيم به ليكون تعظيما فإنه لو قام مدبرا عنه أو صبر فقام بعد ذلك بمدة لم يكن معظما]

Bu dahi bir mesᵓeledir ki namāzda vakt-i niyyette tekevvün eden vesvesenin beyānına şamildir. Namāzın niyyetinde olan vesvesenin sebebi ᶜaklın habel ve noksanıdır veyāhūd şerᶜ-i şerīfin cehl ve nādānlığıdır, zīrā ki kasd ve niyyet hakkında Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin imtisāl-i emr ve taᶜzīmi dīgerinin imtisāl-i emr ve taᶜzīmi gibidir. Kim ki yanına bir ᶜālim ādem girende ona kıyām edip dese ki "Ben bu Zeyd-i fāzılın duhūlü taᶜzīmine onun fazlı için duhūlüne muttasıl olarak ve benim yüzüm ona mukbil ve müteveccih bulunarak ayak üzerine dikilip

durmağa niyyet ettim'', onun bu kelāmı o kıyāmı ile ᶜaklının sefehinden olmuş olur, çünkü lāyık odur ki o ādemi görünce ve onun fazlını bilince kendi zātından dāᶜiye-i taᶜzīm münbaᶜis olup ki onu yerinden ona kıyām ettirir ve ona muᶜazzim olur meger ki āher bir işe kalkmış olur veyāhūd kendisi bir gaflette bulunur.

Ve namāzın öyle namāzı ve farzı ve edāsı olduğunun imtisāl-i emr-i Bārī'de iştirāt olması sāhib-i hānenin kıyāmı o ᶜālimin duhūlüne makrūn ve ona yüzü ile teveccüh ve ikbāl ve bāᶜis-i āherin intifāsıyla kasd-ı taᶜzīm etmesinin iştirātı gibidir tā ki o kıyām ile o ᶜālime muᶜazzim olmuş ola, zīrā ki duhūlüyle berāber eger kıyām edip ammā ona müteveccih olmaz veyāhūd onun arkasını ona çevirip yüzüne bakmaz veyāhūd derhāl ona kıyām etmez de belki zamān-ı kıyāmı geçip bir müddet sabr ve tevakkuf ettikten sonra ona kıyām etmiş olsa o vaktte onun bu gibi kıyām ile o ᶜālime muᶜazzim olmuş sayılmaz.

[ثم هذه الصفات لا بد وأن تكون معلومة وأن تكون مقصودة ثم لا يطول حضورها في النفس في لحظة واحدة وإنما يطول نظم الألفاظ الدالة عليها إما تلفظا باللسان وإما تفكرا بالقلب فمن لم يفهم نية الصلاة على هذا الوجه فكأنه لم يفهم النية فليس فيه إلا أنك دعيت إلى أن تصلي في وقت فأجبت وقمت فالوسوسة محض الجهل فإن هذه القصود وهذه العلوم تجتمع في النفس في حالة واحدة ولا تكون مفصلة الآحاد في الذهن بحيث تطالعها النفس وتتأملها وفرق بين حضور الشيء في النفس وبين تفصيله بالفكر والحضور مضاد للعزوب والغفلة وإن لم يكن مفصلاً]

Ve dahi ondan sonra lāzım ve lābüddür ki bu sıfāt hem maᶜlūme ola ve hem dahi maksūde ola. Ve nefste huzūru lahza-i vāhidede uzamaz, ancak ona delālet eden elfāzın nazm ve lisān ile tekellüm ve kalbde tefekkürü uzar. Ve namāzın niyyeti bu vech üzere olduğunu bilip fehm etmeyen kimse sanki niyyeti aslen fehm etmemiştir. Bunda bundan gayrı başka bir şey yoktur ki sen bir vaktte namāz kılmağa daᶜvet olundun ve sen dahi daᶜvete icābet edip kıyām ettin, kaldı ki onda vesvese etmek mahz-ı cehl ve nādānīdir, çünkü bu makāsıd ve ᶜulūm nefste bir hālet-i vāhidede müctemiᶜ olur, ammā nefs onu hātıra mütālaᶜa ve teᵓemmül

etmek için onun āhādī zihninde mufassal bulamaz ki bir nesnenin nefste huzūruyla fikrde tafsīlinin vücūdu beynlerinde fark vardır ve mufassal olmasa bile huzur yine gaflet ve gıyābın zıddıdır.

[فإن من علم الحادث مثلًا فيعلمه بعلم واحد في حالة واحدة وهذا العلم يتضمن علومًا هي حاضرة وإن لم تكن مفصلة فإن من علم الحادث فقد علم الموجود والمعدوم والتقدم والتأخر والزمان وأن التقدم للعدم وأن التأخر للوجود فهذه العلوم منطوية تحت العلم بالحادث بدليل أن العالم بالحادث إذا لم يعلم غيره لو قيل له هل علمت التقدم فقط أو التأخر أو العدم أو تقدم العدم أو تأخر الوجود أو الزمان المنقسم إلى المتقدم والمتأخر فقال ما عرفته قط كان كاذبًا وكان قوله مناقضًا لقوله إني أعلم الحادث]

Meselā hādisi bilen kimse onu bir hālet-i vāhide ve bir ᶜilm-i vāhide ile bilir, maᶜa-ennehu o ᶜilm ᶜulūm-ı ᶜadīde vü hāzıraya mutazammın olur velev ki o hīnde mufassaleten bulunmaz, zīrā ki hādisi bilen kimse elbette mevcūd ile maᶜdūm ve mütekaddim ile müteˀahhir ve zamānı bilmek iktizā eder. Ve hem dahi tekaddümü ᶜademe ve teˀehhürü vücūda bile, çünkü mādām ki bu nesne hādistir dedi, elbette onun hudūsüne bir zamān lāzım gelir ki o zamāndan akdem olan zamānda o nesne yok idi ki maᶜdūm idi ve sonra vücūda gelip var oldu. Ve zamān-ı hudūsünden sonra olan zamān ki ona nisbetle zamān-ı müteˀahhir kalır ki o zamānda o nesne mevcūd idi, işte bu ᶜulūm hādisin ᶜilmi altında müntavīdir o delīl ile ki hādisi bilip dīgerini bilemeyen kimseye denilse ki sen tekaddümü hīç yalnız bildin mi veyāhūd teˀehhürü veyā ᶜademi veyā ᶜademin tekaddümü ve vücūdun teˀehhürü veyā mukaddim ve müteˀahhire münkasim olan zamānı anladın mı? O dahi aslā ben bunları [143] bilmem dese yalancı olmuş olur ve bu sözü ben hādisi bilirim dediği söze dahi münākız olur.

[ومن الجهل بهذه الدقيقة يثور الوسواس فإن الموسوس يكلف نفسه أن يحضر في قلبه الظهرية والأدائية والفرضية في حالة واحدة مفصلة بألفاظها وهو يطالعها وذلك محال ولو كلف نفسه ذلك في القيام لأجل العالم لتعذر عليه]

Ve bu nükte ve dakīkanın cehlinden vesvese kopar, zīrā ki müvesvis nefsine teklīf eder ki o sāᶜatte kendi kalbinde o namāz öyle namāzı ol-

duğu ve edāʾ olup kazāʾ olmadığı ve kılması farz olduğunu hāzırlaya ve bir hālet-i vāhidede elfāzı mütālaᶜasıyla gönlünde mevcūd ola ve bu ise muhāldir, zīrā ki mesīlinde o şahs-ı ᶜālime taᶜzīmen kıyām eden kimse dahi kendi nefsine bunu teklīf etse onun üzerine müteᶜazzir olurdu.

[فبهذه المعرفة يندفع الوسواس وهو أن امتثال أمر الله سبحانه في النية كامتثال أمر غيره ثم أزيد على سبيل التسهيل والترخص وأقول لو لم يفهم الموسوس النية إلا بإحضار هذه الأمور مفصلة ولم يمثل في نفسه الامتثال دفعة واحدة وأحضر جملة ذلك في أثناء التكبير من أوله إلى آخره بحيث لا يفرغ من التكبير إلا وقد حصلت النية كفاه ذلك ولا نكلفه أن يقرن الجميع بأول التكبير أو آخره فإن ذلك تكليف شطط ولو كان مأمورًا به لوقع للأولين سؤال عنه ولوسوس واحد من الصحابة في النية فعدم وقوع ذلك دليل على أن الأمر على التساهل فكيفما تيسرت النية للموسوس ينبغي أن يقنع به حتى يتعود ذلك وتفارقه الوسوسة ولا يطالب نفسه بتحقيق ذلك فإن التحقيق يزيد في الوسوسة وقد ذكرنا في الفتاوي وجوهًا من التحقيق في تحقيق العلوم والقصود المتعلقة بالنية تفتقر العلماء إلى معرفتها أما العامة فربما ضرها سماعها ويهيج عليها الوسواس فلذلك تركناها]

İşte bu maᶜrifet ile vesvese mündefiᶜ olur, yaᶜnī bil ki niyyet hakkında imtisāl-i emr-i rabbānī dīgerinin emri imtisāli gibidir. Ve buna tarīk-i teshīl ü terahhus için ben bir ziyādelik zamm ve ᶜilāve edip diyerim ki merd-i müvesvis eger defᶜaten vāhideten imtisāli nefsinde temsīl edemeyip ve mufassal olarak bu umūru kalbinde ihzār etmedikçe niyyeti fehm edemezse çün esnā-i tekbīrde bu cümleyi kalbinde ihzār eder ve tekbīrin ibtidāsından āhirine dek bu cümle kalbinde bulunur, öyle bir haysiyyetle ki tekbīrden fārig olmaz illā ki o niyyet hāsıl olmamış ola, o mikdār huzūru ona kāfī olur. Ve o umūrun mecmūᶜu ibtidā tekbīr veyāhūd āher tekbīre mukterin etmesi husūsunu ona teklīf etmeyiz, zīrā ki bu teklīf şetat bir teklīftir. "Şetat" fethateyn[le] yalan, kezib gibi ve haddinden ve mikdārından tecāvüz etmek ve cevr ve zulm ve ırak, baᶜīd gibi maᶜānīye gelmiştir; ve minhu yukālu: "قَوْلٌ ذُو شَطَطٍ" أَيْ بَعِيدٌ عَنِ الْحَقِّ وَالصَّوَابِ demektir. Ve burada "şetat"tan murād ve'l-ᶜilmü ᶜindallāh maᶜnā-yı ahīrdir ki hāsılı o teklīf hakk ve savābdan baᶜīd ve ıraktır demek olur, çünkü meʾmūrun bih olmuş olsaydı elbette ᶜasr-ı pīşīn ehline

ondan bir suʾāl vākiᶜ olurdu ve sahābe-i kirāmdan niyyette bir kimseye vesvese düşerdi. İşte ᶜadem-i vukūᶜ-ı suʾāl ve vesvese delīldir ki emr-i niyyet müsāhele üzeredir. Lāyık odur ki merd-i mütevesvise niyyet nice müteyessir ve kolay geldiyse onunla kanāᶜat ede, tā ki ona müteᶜavvid olup vesveseden kurtula ve nefsini dīger bir tahkīk ile mütālebe eylemeye; çünkü mezīd-i tahkīk vesveseye ziyādet verir. Ve fetāvā-yı fıkhiyyede niyyete müteᶜallik olan ᶜulūm ve kusūdun tahkīkinde baᶜzı vücūh-ı tahkīki zikr etmişiz ki onun maᶜrifetine gürūh-ı dānişmendān müftekırlardır, ammā ᶜāmmeye semāᶜı mümkindür ki muzırr ola ve vesveselerine tehyīc vere ve bu mahzūr mütālaᶜasıyla biz burada o vücūhun zikrini terk eyledik. İntehā.

Bu mesʾele dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce tehzīb ve zikr ve tensīb olunmuştur, zīrā ki huzūr-ı kalb niyyette müştarat olup tekbīre kadar devāmı dahi meşrūt olmasıyla artık bu zikr ve tekellüfe musannif muztarr olmuştur, yoksa mezheb-i Hanefī'de niyyetin bu gibi tekellüfātı yoktur, yaᶜnī ki bu teklīf şetattan vāreste olmuştur. İntehā.

Mesʾele:

[مسألة ينبغي أن لا يتقدم المأموم على الإمام في الركوع والسجود والرفع منهما ولا في سائر الأعمال ولا ينبغي أن يساويه بل يتبعه ويقفو أثره فهذا معنى الاقتداء فإن ساواه عمدا لم تبطل صلاته كما لو وقف بجنبه غير متأخر عنه فإن تقدم عليه ففي بطلان صلاته خلاف ولا يبعد أن يقضي بالبطلان تشبيهًا بما لو تقدم في الموقف على الإمام بل هذا أولى لأن الجماعة اقتداء في الفعل لا في الموقف فالتبعية في الفعل أهم]

Bu mesʾele dahi imām üzerine meʾmūmun tekaddüm etmemesinin ahkāmı beyānındadır. Gerektir ki imāma uyup cemāᶜatle namāz kılan kimse rükūᶜ ve sücūd ile onlardan refᶜ etmekte ve'l-hāsıl namāzın cemīᶜ-i aᶜmālinde meʾmūm imāma tekaddüm etmeye belki onunla müsāvī ve berāber olmaya, hemīşe meʾmūm imāma ittibāᶜ edip onun isrinde dura. Ve ᶜamden eger ona müsāvī olduysa onun namāzı bātıl olmaz, nitekim onun cānibinde ondan gayr-ı müteʾehhir durup namāz kılması gibi ve

eger onun [144] üzerine takdīm eylerse onun namāzı butlānında hilāf vardır. Ve mevkifte imāma tekaddüm etmek namāza mubtil olduğuna teşbīhen aᶜmālde dahi imāma tekaddüm etmek ile namāzı butlānına hükm eylemek dahi baᶜīd olmaz belki daha ziyāde ehakk ve evlādır, zīrā ki cemāᶜat fiᶜlde iktidādır, mevkifte değildir, elbette fiᶜlde mütābaᶜati daha ziyāde ehemmdir, yaᶜnī çün ki muktedī imāmdan ileri durursa namāzı bātıl olur, kezālik imāmdan ileri rükūᶜa varmak ve ondan ileri secdeye varmak ve dahi ondan ileri başını secdeden kaldırmak dahi namāza mubtil olması īcāb eder.

[وإنما شرط ترك التقدم في الموقف تسهيلًا للمتابعة في الفعل وتحصيلًا لصورة التبعية إذ اللائق بالمقتدى به أن يتقدم فالتقدم عليه في الفعل لا وجه له إلا أن يكون سهواً ولذلك شَدَّدَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النكير فيه فقال "أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ الله رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ"]

Ve fiᶜlde mütābaᶜatın teshīli için terk-i tekaddüm ancak mevkifte şart olmuştur ve dahi sūret-i tebeᶜiyyetin tahsīli için şart olmuştur, çünkü muktedā bih olan kimseye lāyık odur ki ileride mütekaddim ola. Ve mekānca tekaddümü lāzım olduğu hālde artık onun üzerine efᶜālde muktedīlerin tekaddüm etmelerine aslā bir vech yoktur, meger ki sehv ola. Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onda inkārı teşdīd edip buyurdu ki "أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ الله رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ"[326] Yaᶜnī "Başını imāmdan evvel kaldıran kimse korkmaz mı ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onun başını eşek başına tahvīl ede" ki taksīrden dolayı böyle bir hāle uğramaktan havf eylemez mi demektir.

[وأما التاخر عنه بركن واحد فلا يبطل الصلاة وذلك بأن يعتدل الإمام عن ركوعه وهو بعد لم يركع ولكن التأخر إلى هذا الحد مكروه فإن وضع الإمام جبهته على الأرض وهو بعد لم ينته إلى حد الراكعين بطلت صلاته وكذا إن وضع الإمام جبهته للسجود الثاني وهو بعد لم يسجد السجود الأول]

326 Buhārī, Ezān, 53, no: 691; Müslim, Salāt, 114; Ebū Dāvūd, Salāt, 75, no: 623; Tirmizī, Salāt, 409, no: 582; İbn Māce, İkāmetu's-salāt, 41, no: 961; *Musnedu* Ahmed, 2/260, no: 7534; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 4/231, no: 2612.

Ve imāmdan bir rükn-i vāhidde geri kalıp müteᵓehhir olmak ise o dahi namāza mubtil değildir velākin rükn-i vāhidden ziyāde geriye kalmak namāzı battāl eyler. Meselā imām rükūᶜa varıp ve rükūᶜdan iᶜtidāl ve kıyām edinceye dek muktedī eger rükūᶜa varmazsa onun namāzı battāl olmaz, ammā eger sücūdda varıp cebhesi yere vazᶜ ettiği vaktte dahi o muktedī eger rükūᶜa varmamışsa namāzı battāl olur. Ve kezālik imām secde-i sāniyeye varıp cebhesini yere vazᶜ ederse ve muktedī henüz secde-i ūlāyı sücūd etmemişse yine muktedīnin namāzı bātıl olur. İntehā.

Bu mesᵓele dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir, yoksa mezheb-i Hanefī'de muktedī eger bir rüknde mütābaᶜattan geriye kalır ise namāzı bātıl olur. Meselā bir muktedī ki imāmın rükūᶜuna rükūᶜu tesādüf etmezse onun namāzı bātıl olur, gerektir ki imām tām bir rükn ile muktedīye geçmeye, kaldı ki burada olan bu kuyūd ve şurūt cümle mezheb-i Şāfiᶜī üzere zikr ve beyān olunmuştur. İntehā.

Mesᵓele:

[مسألة حق على من حضر الصلاة إذا رأى من غيره إساءة في صلاته أن يغيره وينكر عليه وإن صدر من جاهل رفق بالجاهل وعلمه فمن ذلك الأمر بتسوية الصفوف ومنع المنفرد بالوقوف خارج الصف والإنكار على من يرفع رأسه قبل الإمام إلى غير ذلك من الأمور]

Bu mesᵓele dahi cemāᶜate gidip bir münkeri görse onun inkārına kıyām etmesinin lüzūmu beyānındadır. Kim ki namāza gider ve dīgerinde bir isāe görürse ona lāzım ve hakk odur ki o kimsenin fiᶜli üzerine inkār ve tagyīrine saᶜy ede. Ve eger o fiᶜl nā-meşrūᶜ bir cāhil ādemden sādır olmuştur, rıfk ile ona muᶜāmele edip vech-i şerᶜīsini taᶜlīm ede. Ez-cümle tesviye-i sufūfa emr etmek ve saffın hāricinde ve arkasında münferiden durmaktan menᶜ etmek ve kable'l-imām başını kaldırmaktan tahzīr ettirmek bu kabīldendir ve sāir bu gibi nā-meşrūᶜ umūrda bulunmak emr-i münkerini nehy ede.

[فقد قال صلى الله عليه وسلم "وَيْلٌ لِلْعَالِمِ مِنَ الْجَاهِلِ حَيْثُ لَا يُعْلِمُهُ" وقال ابن مسعود رضي الله عنه من رأى من يسيء صلاته فلم ينهه فهو شريكه في وزرها

وعن بلال بن سعد أنه قال الخطيئة إذا أخفيت لم تضر إلا صاحبها فإذا أظهرت فلم تغير أضرت بالعامة وجاء في الحديث أن بلالًا كان يسوي الصفوف ويضرب عراقيبهم بالدرة وعن عمر رضي الله عنه قال تفقدوا إخوانكم في الصلاة فإذا فقدتموهم فإن كانوا مرضى فعودوهم وإن كانوا أصحاء فعاتبوهم والعتاب إنكار على من ترك الجماعة ولا ينبغي أن يتساهل فيه وقد كان الأولون يبالغون فيه حتى كان بعضهم يحمل الجنازة إلى بعض من تخلف عن الجماعة إشارة إلى أن الميت هو الذي يتأخر عن الجماعة دون الحي]

Zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "وَيْلٌ لِلْعَالِمِ مِنَ الْجَاهِلِ حَيْثُ لَا يُعْلِمُهُ"[327] Yaᶜnī "Cāhilden ᶜālime yazıktır ki onu taᶜlīm etmeye!" ki ᶜadem-i taᶜlīm haysiyyetiyle ᶜālime hayf ve yazık olsun demektir. Ve dahi İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Kim ki bir ādemi görür ki namāzını isāe eder ve onu nehy etmezse onun vizr ve günāhında şerīk olur." Ve Bilāl b. Saᶜd üzerine mervīdir ki bir hadīsinde demiş ki "Hatīᵓe gizli ve pinhān olursa sāhibinden gayrı bir kimseye zarar vermez ve eger zāhir olup tagyīr olunmazsa ᶜāmmeye zarar verir." Ve hadīste vārid olmuş ki Bilāl ᶜaleyhi'r-rıdvān [145] cāmiᶜde sufūf-ı cemāᶜati tesviye edip onların ayaklarına tura dedikleri nesne ile darb ederdi. Ve dahi ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Cāmiᶜde müᵓmin birāderlerinizi siz tefakkud ediniz, eger onları bulamadınızsa eger hastegān iseler varıp onları ᶜiyāde ediniz yaᶜnī yanlarına gidip hāl ve hātırlarını suᵓāl ediniz ve eger sağlam ve sahīh iseler cāmiᶜe cemāᶜat için gelmediklerinden dolayı onları muᶜātebe ediniz." Ve ᶜitāb ise cemāᶜati terk eden kimsenin üzerine inkārdır, terk-i cemāᶜat emrinde tesāhül etmemek gerektir, hattā selef-i sālihīn onda pek çok mübālaga ederlerdi ve baᶜzıları cemāᶜate gelmeyen ādemin hānesi kapısına naᶜş tahtası götürürlerdi ki bunda bir işāret vardır ki cemāᶜatten teᵓehhür eden ādem hayy ve diri olmaz, elbette müteveffā olmuş ki cemāᶜate gidememiştir demek çıkar, yaᶜnī hayy ve zinde olan ādem cemāᶜatten bilā-ᶜözr kesilip geri kalmaz maᶜnāsı çıkar.

[ومن دخل المسجد ينبغي أن يقصد يمين الصف ولذلك تزاحم الناس عليه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى قيل له تعطلت الميسرة فقال صلى الله

327 *Keşfu'l-Hafā*, 2/423, no: 2974, *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 10/197.

عليه وسلم ''مَنْ عَمَّرَ مَيْسَرَةَ الْمَسْجِدِ كُتِبَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ'' ومهما وجد غلامًا في الصف ولم يجد لنفسه مكانًا فله أن يخرجه إلى خلف ويدخل فيه أعني إذا لم يكن بالغًا وهذا ما أردنا أن نذكره من المسائل التي تعم بها البلوى وسيأتي أحكام الصلوات المتفرقة في كتاب الأوراد إن شاء الله تعالى]

Ve dahi kim ki mescide girerse gerektir ki saffın yemīnini kasd ede, yaᶜnī saffın sağ tarafına gide ve onun için yemīn-i saff üzerine izdihām vākiᶜ olup mescidin meyseresi yaᶜnī sol tarafı boş ve muᶜattal kaldı. Ve bu hāl ile ᶜaleyhi's-selām efendimize haber verilip meysere müteᶜattal kaldı denilince ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''مَنْ عَمَّرَ مَيْسَرَةَ الْمَسْجِدِ كُتِبَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ''[328] diye mescidin sol cānibine bu vaᶜd-i ᶜālī ile hass ve tergīb etti, yaᶜnī "Kim ki mescidin sol tarafını taᶜmīr eylerse ki gider orada namāz kılarsa onun iki kat ecr ve sevābı var" demektir. Ve cāmiᶜe varıp sufūf içinde nefsine yer bulamayan ādem saff içinde sagīr ve dūne'l-bülūg bir sabī bulursa onu saffın hāricine ihrācıyla onun yerinde saffa duhūl etmeğe cevāz ve ruhsat vardır. İşte onunla ᶜumūm-ı belvā hāsıl olan mesāilden zikrini murād ettiğimiz mesᵓeleler bunlardır. Ve inşāallāhu taᶜālā kitābu'l-evrādda salavāt-ı müteferrikanın ahkāmı dahi vārid olacaktır.

el-Bābu's-Sābiᶜu Fi'n-Nevāfili Mine's-Salavāt

[الباب السابع في النوافل من الصلوات]

[اعلم أن ما عدا الفرائض من الصلوات ينقسم إلى ثلاثة أقسام سنن ومستحبات وتطوعات ونعني بالسنن ما نقل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم المواظبة عليه كالرواتب عقيب الصلوات وصلاة الضحى والوتر والتهجد وغيرها لأن السنة عبارة عن الطريق المسلوكة ونعني بالمستحبات ما ورد الخبر بفضله ولم ينقل المواظبة عليه كما سننقله في صلوات الأيام والليالي في الأسبوع وكالصلاة عند الخروج من المنزل والدخول فيه وأمثاله ونعني بالتطوعات ما وراء ذلك مما لم يرد في عينه أثر ولكنه تطوع به العبد من حيث رغب في مناجاة الله عز وجل بالصلاة التي ورد

---

328 İbn Māce, İkāmetu's-salāt, 55, no: 1007; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/64, no: 4678.

الشرع بفضلها مطلقًا فكأنه متبرع به إذا لم يندب إلى تلك الصلاة بعينها وإن ندب إلى الصلاة مطلقًا والتطوع عبارة عن التبرع وسميت الأقسام الثلاثة نوافل من حيث إن النفل هو الزيادة وجملتها زائد على الفرائض]

Ve dahi kitābu's-salātın nevāfil bahsine şāmil olan yedinci bāb ise o dahi işbu bābdır. Bil ve āgāh ol ki namāzın ferāizi mā-ᶜadāsında olan namāzlar üç kısma münkasımdır ki sünen ve müstehabbāt ve tetavvuᶜāttır. Sünenden murādımız o namāzlardır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz edālarına devām ve muvāzabet etmiştir, ferāizlerin ᶜakīblerinde olan revātib gibi ve duhā ve teheccüd ve vitr namāzları gibi. Çünkü sünnet, tarīk-i meslūk maᶜnāsınadır ve ondan ᶜibārettir ki bu namāzları nebiyy-i zī-şān kılmıştır ve kılması onun tarīki olmuştu, bize lāzımdır ki o yolda gidip ve o tarīkte sülūk edelim. Ve müstehabbāttan murādımız edāsının fazlı hakkında ahbār-ı nebeviyye vārid olup üzerlerine muvāzabetleri menkūl olmayan namāzlardır, haftaların eyyām ve leyālīsinde bizim zikr edeceğimiz namāzlar gibi ve hāneden çıkıp ve hāneye duhūl edende kılınan namāzlar gibi ve emsālleri olan namazlardır. Ve dahi tetavvuᶜāttan bizim murādımız o namāzlardır ki ānifü'l-beyān olan salavātın mā-verāsında olup ᶜaynına eser vārid olmayan nāmazlardır ki münācāt-ı rabbānīye ragbeti müzdād ve efzūn olan bende ᶜale'l-ıtlāk fazlına şerᶜ-i şerīf vārid olan namāz cinsinden tetavvuᶜan kılınan namāzdır, sanki onda müteberriᶜdir ki onun ᶜaynına nedb ve daᶜvet etmeksizin onu ragbeten fi'l-münācāt ve tamaᶜan fi'l-kurb ve irtifāᶜi'd-derecāt edāʾ edegelmekte olan namāzdır. Tetavvuᶜ dahi teberruᶜdan ᶜibārettir. Ve bu aksām-ı selāseye nevāfil ismi ıtlāk olunmuştur, zīrā ki nefl ziyādet maᶜnāsına gelmiştir ve cümlesi ferāizden zāid oldukları haysiyyetle ona ism-i nevāfil ıtlākı mustalah olmuştur.

[فلفظ النافلة والسنة والمستحب والتطوع أردنا الاصطلاح عليه لتعريف هذه المقاصد ولا حرج على من يغير هذا [١٤٦] الاصطلاح فلا مشاحة في الألفاظ بعد فهم المقاصد وكل قسم من هذه الأقاسم تتفاوت درجاته في الفضل بحسب ما ورد فيها من الأخبار والآثار المعرفة لفضلها وبحسب طول مواظبة رسول الله صلى الله عليه وسلم عليها وبحسب صحة الأخبار الواردة فيها واشتهارها ولذلك يقال سنن

الجماعات أفضل من سنن الانفراد وأفضل سنن الجماعة صلاة العيد ثم الكسوف ثم الاستسقاء وأفضل سنن الانفراد الوتر ثم ركعتا الفجر ثم ما بعدهما من الرواتب على تفاوتها واعلم أن النوافل باعتبار الإضافة إلى متعلقاتها تنقسم إلى ما يتعلق بأسباب كالكسوف والاستسقاء وإلى ما يتعلق بأوقات والمتعلق بالأوقات ينقسم إلى ما يتكرر بتكرر اليوم والليلة أو بتكرر الأسبوع أو بتكرر السنة فالجملة أربعة أقسام]

Kaldı ki biz lafz-ı nāfileden sünnet ve müstehabb ve tetavvuᶜu bu namāzlara ıstılāh ve taᶜbīr ettik, tā kim bu makāsıd onunla taᶜrīf oluna. Ve bu ıstılāhı tagyīr edenin üzerine bir cürm ve günāh olmaz ki makāsıdı fehminden sonra elfāzda münākaşa ve müşāhha olmaz. Ve dahi hakkında vārid olan ahbār ve āsār ve tūl-i muvāzabet-i Hazret-i Peygamberī ve taᶜrīf-i fezāili bābında mevrūd olan ahbārın sıhhat ve iştihārı mūcibince bu aksām-ı mezkūrenin her bir kısmının derecātı dahi fazlda mütefāvit olur. Ve onun için sünen-i cemāᶜāt sünen-i infirāddan efdaldir denildi. Ve sünen-i cemāᶜatin dahi en ziyāde efdalleri bayram namāzıdır ve ondan sonra küsūf namāzıdır ve dahi ondan sonra istiskāʾ namazıdır. Ve sünen-i infirādın en ziyāde efdali dahi vitr namāzıdır ve ondan sonra fecrin iki rekᶜat sünnet namāzıdır ve ondan sonra mā-baᶜdlerinde olan sünen-i revātibtir ki onlar dahi tefāvütleri üzerinedir. Ve dahi bil ki müteᶜallakātına iᶜtibār-ı izāfetle işbu nevāfil namāzları iki kısma münkasim olur, bir kısmı esbāb-ı mūcibesine müteᶜallık olan namāzlardır, meselā küsūf ve istiskāʾ namāzları gibi ve dīger kısmı evkāta müteᶜallik olan salavattır. Ve evkāta müteᶜallik olan kısm dahi kezālik gece ve gündüzün tekerrürleriyle mütekerrir olan salavāt olup ki salavāt-ı revātib gibi veyāhūd üsbūᶜun tekerrürleriyle mütekerrir olan salavāttır ki sünnet-i cumᶜa ve emsāli gibi veyāhūd senenin tekerrürleriyle mütekerrir olan salāta münkasimdir ki bayram ve kadr ve leyle-i berāt ve regāib ve ᶜaşr-i muharrem namāzları gibi ki hulāsa-i kelām cümlesi dört kısm olur.

el-Kısmu'l-Evvelü Mā Yetekerrerü Bi-Tekerrüri'l-Eyyāmi ve'l-Leyālī ve Hiye Semāniyetün: Hamsetün Hiye Revātibü's-Salavāti'l-Hamsi ve Selāsetün Verāehā ve Hiye Salātu'd-Duhā ve İhyāu Mā-Beyne'l-ᶜIşāeyni ve't-Teheccüdi

[القسم الأول ما يتكرر بتكرر الأيام والليالي وهي ثمانية خمسة هي رواتب الصلوات الخمس وثلاثة وراءها وهي صلاة الضحى وإحياء ما بين العشاءين والتهجد]

Birinci kısmı tekerrür-i eyyām u leyālī ile mütekerrir olan nevāfildir ki o dahi sekiz nevᶜdir, beşi salavāt-ı hamsin revātibidir ve üçü onların mā-verāsında olan salāt-ı duhā ve mā-beyne'l-ᶜişāeyn ve namāz-ı teheccüddür.

[الأولى راتبة الصبح وهي ركعتان قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا" ويدخل وقتها بطلوع الفجر الصادق وهو المستطير دون المستطيل وإدراك ذلك بالمشاهدة عسير في أوله إلا أن يتعلم منازل القمر أو يعلم اقتران طلوعه بالكواكب الظاهرة للبصر فيستدل بالكواكب عليه ويعرف بالقمر في ليلتين من الشهر فإن القمر يطلع مع الفجر في ليلة ست وعشرين ويطلع الصبح مع غروب القمر ليلة اثني عشر من الشهر هذا هو الغالب ويتطرق إليه تفاوت في بعض البروج وشرح ذلك يطول وتعلم منازل القمر من المهمات للمريد حتى يطلع به على مقادير الأوقات بالليل وعلى الصبح]

Ve revātib-i hamsin birincisi ise fecrin iki rekᶜat sünnet namāzıdır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hakkında "رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا"[329] diye irāde ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Fecrin iki rekᶜati dünyā ve mā-fīhādan yeğdir." Ve onun vakti tulūᶜ-ı fecr-i sādık ile dāhil olur ki fecr-i sādık fecr-i müstetīrdir, fecr-i müstetīl değildir ve evvelinde müşāhede ile onun idrāki ᶜasīrdir, meger ki menāzil-i kameri bilmiş ola veyā basara görünen kevākibe iktirān-ı tulūᶜu bilmiş ola ki tulūᶜuna o kevākib ile istidlāl ede. Ve māhda iki gecede kamer ile bilinir, çünkü māhın yirmi altıncı gecesinde kamer fecr ile berāber tulūᶜ eder ve ayın on iki[nci] gecesinde gurūb-ı kamer tulūᶜ-ı fecr-i sādık iledir ki fi'l-agleb böyle vākiᶜ ve cārī olur ve baᶜzı burūcda tefāvüt ona tetarruk eder. Burada onun beyān ve şerhi uzun olur velākin mürīd için leylen mekādīr-i evkāta muttaliᶜ olmak ve tulūᶜ-ı subha dahi onunla vākıf ve āgāh

329 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 96; Tirmizī, Salāt, 307, no: 416; Nesāī, Kıyāmu'l-leyl, 56, no: 1759; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/661, no: 4154.

bulunmak üzere menāzil-i kamerin taᶜallümü mühimmāttandır.

[ويفوت وقت ركعتي الفجر بفوات وقت فريضة الصبح وهو طلوع الشمس ولكن السنة أداؤهما قبل الفرض [١٤٧] فإن دخل المسجد وقد قامت الصلاة فليشتغل بالمكتوبة فإنه صلى الله عليه وسلم قال "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ" ثُمَّ إِذَا فرغ من المكتوبة قام إليهما وصلاهما والصحيح أنهما أداء ما وقعتا قبل طلوع الشمس لأنهما تابعتان للفرض في وقته وإنما الترتيب بينهما سنة في التقديم والتأخير إذا لم يصادف جماعة فإذا صادف جماعة انقلب الترتيب وبقيتا أداء والمستحب أن يصليهما في المنزل ويخففهما ثم يدخل المسجد ويصلي ركعتين تحية المسجد ثم يجلس ولا يصلي إلى أن يصلي المكتوبة وفيما بين الصبح إلى طلوع الشمس الأحب فيه الذكر والفكر والاقتصار على ركعتي الفجر والفريضة]

Ve farīza-i subhun vakti fevāt ve şemsin tulūᶜuyla sünnet-i fecrin vakti dahi geçer. Ve vech-i mesnūnu ise gerektir ki onları farzdan evvel edāᵓ ede ve mescide girip farīzaya ikāmet okunduğunu görürse o vaktte evvelā mefrūza ile iştigāl eder ve baᶜdehu onları kılar, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ"[330] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Mefrūzayı ikāmet olunduğu vaktte mefrūzadan gayrı o vaktte bir namāz olmaz" demektir. Ve çün mefrūzadan fārig olur, onlara kıyām edip kılar ve tulūᶜ-ı şemsden evvel kılındıkça kavl-i esahh üzere edāᵓ kılmış olur velev ki baᶜde'l-farz kılınmış olsalar bile, zīrā ki vaktinde farza tābiᶜlerdir. Ve beynlerinde takdīm ve teᵓhīrden dolayı olan tertīb sünnettir, o dahi cemāᶜate tesādüf etmezse. Ve çün cemāᶜate tesādüf eder, o tertīb münkalib olur ve çün o vaktte kılınırsa yine edāen kılınmış olur. Ve onları menzilde kılıp baᶜdehu cāmiᶜe gitmek müstehabbdır. Ve çün menzilde onları kılarsa onları tahfīf ede ve baᶜdehu mescide vardığı vaktte mescidin tahiyyesi olan iki rekᶜatı kılıp oturur. Mektūbe kılıncaya dek başka bir namāz kılmaz, çünkü tulūᶜ-ı subh ile tulūᶜ-ı şems beyninde namāz-ı mesnūne vü mefrūzadan gayrı bir namāz kılınmaz. Ve üzerlerine iktisār edicek güzel ve ehabbı

330 Buhārī, Ezān, 38; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 63; Ebū Dāvūd, Salāt, 294, no: 1266; Tirmizī, Salāt, 312, no: 421; İbn Māce, İkāmetu's-salāt, 55, 103, no: 1151; *Musnedu* Ahmed, 2/455, no: 9873; Dārimī, Salāt, 171, no: 1488.

odur ki onun o hālī vakti zikr ve fikr ile geçe.

[الثانية راتبة الظهر وهي ست ركعات ركعتان بعدها وهي أيضًا سنة مؤكدة وأربع قبلها وهي أيضًا سنة وإن كانت دون الركعتين الأخيرتين روى أبو هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم أنه قال ''مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ يُحْسِنُ قِرَاءَتَهُنَّ وَرُكُوعَهُنَّ وَسُجُودَهُنَّ صَلَّى مَعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتَّى اللَّيْلِ'' وكان صلى الله عليه وسلم لا يدع أربعًا بعد الزوال يطيلهن ويقول ''إِنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ تُفْتَحُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ فَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ لِي فِيهَا عَمَلٌ'' رواه أبو أيوب الأنصاري وتفرد به ودل عليه أيضًا ما روت أم حبيبة زوج النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ ''مَنْ صَلَّى فِي كُلِّ يَوْمٍ اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً غَيْرَ الْمَكْتُوبَةِ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَأَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْعَصْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ'']

Ve revātib-i hamsin ikinci rātibesi ise o dahi altı ᶜaded rekᶜatlerdir: Dördü nısfu'n-nehārda zevāl-i şemsten sonra öylenin farzı kılınmazdan evveldir ve iki rekᶜatleri öyle namāzının farzı kılındıktan sonradır. Ve mütekaddim olan rekeᶜātın müᵓekkedlikleri egerçi müteᶜehhir olan iki rekᶜatın mā-dūnu ise de lākin cümleleri sünen-i müᵓekkededendirler. Hazret-i Ebū Hüreyre'nin üzerine mervī bulunan hadīs-i şerīfte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ يُحْسِنُ قِرَاءَتَهُنَّ وَرُكُوعَهُنَّ وَسُجُودَهُنَّ صَلَّى مَعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتَّى اللَّيْلِ''[331] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki zevāl-i şemsten sonra tetavvuᶜan dört rekᶜat namāzı tahsīn-i kırāet ve rükūᶜ ve sücūd ile kılarsa onunla berāber yetmiş bin melek namāz kılarlar ve geceye kadar o melekler ona istigfār ederler." Ve hem dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz baᶜde'z-zevāl bu dört rekᶜat namāzı hīç terk etmedi ve onları uzatıp buyururdu ki ''إِنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ تُفْتَحُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ فَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ لِي فِيهَا عَمَلٌ''[332] Yaᶜnī "Bu sāᶜatte ebvāb-ı āsumān feth olunup ben dahi severim ki onun içinde bana bir ᶜamel refᶜ oluna." Bu hadīs Ebū Eyyūb-ı Ensārī ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiştir ve rivāyetinde müteferrid olmuştur. Ammā ezvāc-ı mutahhereden Ummu Habībe'nin rivāyet

331 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/52.

332 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/52.

ettiği hadīsi dahi buna delālet etmiştir ki buyurmuştur ki "مَنْ صَلَّى فِي كُلِّ يَوْمٍ اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً غَيْرَ الْمَكْتُوبَةِ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَأَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْعَصْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ"[333] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Kim ki mektūbenin gayrısı olarak bir gün on iki rekᶜat namāz kılarsa ona cennette bir hāne binā᾽ olunur ki iki rekᶜati fecrin namāzından evveldir ve dört rekᶜati öylenin namāzından evveldir ve iki rekᶜati öylenin namāzından sonra ve iki rekᶜati ikindinin namāzından evveldir ve iki rekᶜati akşam namāzından sonradır."

[وقال ابن عمر رضي الله عنهما حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في كل يوم عشر ركعات فذكر ما ذكرته أم حبيبة رضي الله عنها إلا ركعتي الفجر فإنه قال تلك ساعة لم يكن يدخل فيها [١٤٨] على رسول الله صلى الله عليه وسلم ولكن حدثتني أختي حفصة رضي الله عنها أنه صلى الله عليه وسلم كان يصلي ركعتين في بيتها ثم يخرج وقال في حديثه ركعتين قبل الظهر وركعتين بعد العشاء فصارت الركعتان قبل الظهر آكد من جملة الأربعة ويدخل وقت ذلك بالزوال]

Ve dahi İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden on ᶜaded rekᶜati hıfz ederim." Ve Ummu Habībe'nin zikr ettiği rekeᶜātı zikr edip yalnız fecrin iki rekᶜatini zikr etmedi. Zīrā dedi ki "Onlar bir sāᶜatte kılınırlar ki ben o sāᶜatte huzūr-ı ᶜālī-i Hazret-i Peygamberī'ye duhūl edemezdim velākin benim kızkardeşim Hafsa radıyallāhu ᶜanhumā beni tahdīs edip buyurdu ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onun hāne-i saᶜādetlerinde iki rekᶜat namāzı kılardı diye ona haber vermiştir." Ve dahi hadīsinde öyleden evvel ve yatsı namāzından sonra ikişer rekᶜat namāz kılardı diye rivāyet etmiştir ki bununla öyle namāzından evvel olan bu iki rekᶜat o dört rekᶜattan daha ziyāde mü᾽ekked oldu ve bu namāzın vakti zevāl ile dāhil olur.

[والزوال يعرف بزيادة ظل الأشخاص المنتصبة مائلة إلى جهة الشرق إذ يقع للشخص ظل عند الطلوع في جانب المغرب يستطيل فلا تزال الشمس ترتفع والظل ينقص وينحرف عن جهة المغرب إلى أن تبلغ الشمس منتهى ارتفاعها وهو قوس نصف النهار فيكون ذلك منتهى نقصان الظل فإذا زالت الشمس عن منتهى الارتفاع

333 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/247.

أخذ الظل في الزيادة فمن حيث صارت الزيادة مدركة بالحس دخل وقت الظهر ويعلم قطعًا أن الزوال في علم الله سبحانه وقع قبله ولكن التكاليف لا ترتبط إلا بما يدخل تحت الحس والقدر الباقي من الظل الذي منه يأخذ في الزيادة يطول في الشتاء ويقصر في الصيف ومنتهى طوله بلوغ الشمس أول الجدي ومنتهى قصره بلوغها أول السرطان ويعرف ذلك بالأقدام والموازين]

Ve zevāl vakti ise o dahi cihet-i şarka māil olarak muntasıb olan eşhāsın ziyādeten zıllı ile bilinir, zīrā ki tulūᶜ-ı şemste o şahs-ı muntasıbe cihet-i garbīde bir gölgelik düşer ki şems mürtefiᶜ oldukça o gölgelik eksilip noksān olur ve bu hālde zāil olmaz tā ki şems müntehā-yı irtifāᶜı olup kavs-ı nısfu'n-nehār taᶜbīr olunan mahalle varıp ve ondan zevāl etmeğe başlar, işte o vaktte noksān-ı zıllın müntehāsı olur. Ve çün şems nısfu'n-nehārın kavsinden inip garb cānibine gitmeğe başlar, o gölgelik yine ziyādeye başlar. Ve çün o ziyāde hüsn ile bilinip idrāk olunur, vakt-i zuhr dāhil olur ve hem dahi katᶜan bilinir ki fī-ᶜilmillāhi taᶜālā ondan evvel zevāl dahi vukūᶜ bulmuştur, ammā tekālīf taht-ı hisse dāhil olmayan nesne ile mürtebit olmadığından bu hissin husūlüne kadar vābeste kalır ve eksilmekten geriye kalıp sonrada ziyādeye başlayan zıll kış günlerinde uzun ve yaz günlerde kısa olur ki müntehā-yı tūlu şemsin burc-ı cedyin evveline bālig oluncaya dektir. Ve müntehā-yı kasrı dahi şemsin bülūg-ı evvelin seratāna kadardır. Ve bu dahi ikdām ve mevāzīn ile bilinir.

[ومن الطريق القريبة من التحقيق لمن أحسن مراعاته أن يلاحظ القطب الشمالي بالليل ويضع على الأرض لوحًا مربعًا وضعًا مستويًا بحيث يكون أحد أضلاعه من جانب القطب بحيث لو توهمت سقوط حجر من القطب إلى الأرض ثم توهمت خطًا من مسقط الحجر إلى الضلع الذي يليه من اللوح لقام الخط على الضلع على زاويتين قائمتين أي لا يكون الخط مائلًا إلى أحد الضلعين ثم تنصب عمودًا على اللوح نصبًا مستويًا في موضع علامة • وهو بإزاء القطب فيقع ظله على اللوح في أول النهار مائلًا إلى جهة المغرب في صوب خط ا ثم لا يزال يميل على أن ينطبق على خط ب بحيث لو مد رأسه لانتهى على الاستقامة إلى مسقط الحجر ويكون [موازياً] للضلع الشرقي والغربي غير مائل إلى أحدهما فإذا بطل ميله إلى الجانب الغربي فالشمس في منتهى الارتفاع فإذا انحرف الظل عن الخط الذي على اللوح

إلى جانب الشرق فقد زالت الشمس وهذا يدرك بالحس تحقيقًا في وقت هو قريب من أول الزوال في علم الله تعالى ثم يعلم على رأس الظل عند انحرافه علامة فإذا صار الظل من تلك العلامة مثل العمود دخل وقت العصر فهذا القدر لا بأس بمعرفته في علم الزوال وهذه صورته]

[149] Ve mürāᶜatına muktedir bulunan ādeme tahkīkin en ziyāde karīb olan tarīk bu tarīktir ki leylen kutb-ı şimālīyi mülāhaza edip murabbaᶜ olarak bir levhi yere vazᶜ eder ki doğru olarak yere vazᶜ olunmuş ola ve onun adlāᶜının birisi kutbun cānibinden ola, öyle bir hāl ve heyᵓette buluna ki farazā kutb-ı şimālīden bir taş düşse ve maskat-ı hacerden bir hattı tevehhüm edilse o levhten kutb-ı şimālīye muhāzī olan dılᶜa vāsıl olsa o dılᶜ üzerine o hatt iki zāviye-i kāime üzerine kāim olur ki o hatt ehad-ı dılᶜayn levhe māil olmaya ve ondan sonra mezkūr levh üzerine doğru ve nasb-ı mütesāvī ile bir ᶜamūdu dikilip "0" bu ᶜālāmet üzerine vākiᶜ ola ki kutbun hizāᵓ ve izāsında olur. Ve o ᶜamūdun gölgeliği evvel-i nehārda cihet-i garba māil "elif" ki bu hattın tarafında düşe ve o gölgelik meylden zāil ve münfek olmaz tā ki "bā" hattına muntabık ola ki böyle bir haysiyyetle ki onun başı doğrudan doğruya uzatılmış olsa o maskat-ı hacere müstakīmen vāsıl ola. Ve dılᶜ-ı şarkī veyā garbīye meyl etmeksizin yine dılᶜayn-i mezkūreyne müvāzī ola. Ve çün cānib-i garbīye meyli nāyāb olur, o vaktte şems müntehā-yı irtifāᶜda olur. Ve çün o gölge levhin üstünde olan hattın üzerinden cānib-i şarkīye māil ve münharif olur, o vakt şems mihver nısfu'n-nehārdan zāil olmuş olur. Ve bu hāl fī ᶜilmillāh olan evvel-i zamān-ı zevālden karīb bir vaktedir ki hiss ile tahkīkan bilinip idrāk olunur. Ve ondan sonra gölgeliğin başında inhirāfı vaktinde bir ᶜalāmet vazᶜıyla bakasın ki gölge nere[ye] dek vardır. Ve çün o gölgelik o ᶜalāmetten ᶜamūd gibi olur, o vakt ikindi vakti dāhil olmuş olur. İşte ᶜilm-i zevālden bu kadarca maᶜrifet bilmekte dahi bir beᵓs yoktur ve onun sūreti ise hatt-ı sürh ile çekilip tekaddüm eden işbu sūrettir.

[الثالثة راتبة العصر وهي أربع ركعات قبل العصر روى أبو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم أنه قال ''رَحِمَ اللهُ عَبْدًا صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا'' ففعل ذلك على رجاء الدخول في دعوة رسول الله صلى الله عليه وسلم مستحب استحبابًا

مؤكدًا فإن دعوته تستجاب لا محالة له ولم تكن مواظبته على السنة قبل العصر كمواظبته على ركعتين قبل الظهر]

Üçüncü rātibe ise o dahi ikindi namāzından evvel olan dört rekᶜattır ki Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān, Fahr-i kāināt ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine rivāyet ettiği hadīste demiş ki "رَحِمَ الله عَبْدًا صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا"[334] Yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri o ᶜabde merhamet etsin ki ikindi namāzından evvel dört ᶜaded rekᶜat namāz kıla." İşte bu duᶜā-i Hazret-i Peygamberī'ye dāhil olmak emel ve ümīdiyle bu dört rekᶜatın namāzını kılmak istihbāb-ı müᵓekkedle müstehabbdır, çünkü lā-mahāle onun duᶜāsı müstecābdır. Ve ikindi namāzından evvel olan namāza muvāzabeti öylenin namāzından evvel olan iki rekᶜatın muvāzabeti gibi değildi.

[الرابعة راتبة المغرب وهما ركعتان بعد الفريضة لم تختلف الرواية فيهما وأما ركعتان قبلهما بين أذان المؤذن وإقامة المؤذن على سبيل المبادرة فقد نقل عن جماعة من الصحابة كأبي بن كعب وعبادة بن الصامت وأبي ذر وزيد بن ثابت وغيرهم قال عبادة أو غيره كان المؤذن إذا أذن لصلاة المغرب ابتدر أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم السواري يصلون ركعتين وقال بعضهم كنا نصلي الركعتين قبل المغرب حتى يدخل الداخل فيحسب أنا صلينا فيسأل أصليتم المغرب وذلك يدخل في عموم قوله صلى الله عليه وسلم "بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ لِمَنْ شَاءَ" وكان أحمد بن حنبل يصليهما فعابه الناس فتركهما فقيل له في ذلك فقال لم أر الناس يصلونهما فتركتهما وقال لئن صلاهما الرجل في بيته أو حيث لا يراه الناس فحسن]

Dördüncü ise o dahi akşam namāzının rātibesidir ki iki rekᶜattırlar, farzdan sonra kılınırlar. Ve bu baᶜde'l-farz olan iki rekᶜat hakkında vārid olan rivāyāt muhtelif değillerdir, ammā farzdan evvel olan iki rekᶜat hakkında rivāyetler muhteliflerdir, yaᶜnī ezān-ı müᵓezzin ile farzın ikāmesi beyninde ᶜalā-sebīli'l-mübāderet kılınan iki rekᶜatın hakkında olan rivāyet muhtelif olmuştur ki sahābe-i kirāmdan Ubeyy b. Kaᶜb ve ᶜUbāde b. es-Sāmit ve Ebī Zerr ve Zeyd b. Sābit ve sāirleri üzerlerine nakl olunmuş ki ᶜUbāde veyāhūd gayrısı demiş ki çün akşam namāzı-

334 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/52.

na müʾezzin ezān okurdu, ashāb-ı Resūl sevārīye ibtidār edip iki rekʿat namāz kılarlardı. Ve dahi baʿzu's-sahābe demiş ki "Biz akşam farīzasından evvel o iki rekʿatleri kılar idik ki mescide dāhil olan zann ederdi ki biz farīzayı kılmışız, hattā bizden suʾāl ederlerdi ki siz akşam namāzını kıldınız mı?" Ve dahi ʿaleyhi's-selām efendimizin "بَيْـنَ كُلِّ أَذَانَيْـنِ صَـلَاةٌ لِمَـنْ شَـاءَ"[335] kavl-i [150] ʿālī-i ʿumūmīsi altına dāhil olur, çünkü hulāsa-i meʾāl-i celīli: Dileyen kimseye her iki ezān beyninde bir namāz vardır" demek olur. Ve her iki ezān beyninde bir namāz olıcak işte bu rekʿatler dahi yine iki ezān beynindedirler. Ve İmām Ahmed b. Hanbel evvelā kendisi bu rekʿatleri kılardı, sonra onları terk etti. Ve sebeb-i terki ondan soruldukta demiş ki "Nās onları kıldıklarını görmediğimden ben dahi onları terk ettim" diye cevāb vermiştir. Ve dahi demiş ki "Bir ādem onları kendi hānesinde veyāhūd nās onu görmeyecekleri bir yerde kılsa daha ziyāde güzeldir."

[ويدخل وقت المغرب بغيبوبة الشمس عن الأبصار في الأراضي المستوية التي ليست محفوفة بالجبال فإن كانت محفوفة بها في جهة المغرب فيتوقف إلى أن يرى إقبال السواد من جانب المشرق قال صلى الله عليه وسلم "إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَهُنَا وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ" والأحب المبادرة في صلاة المغرب خاصة وإن أخرت وصليت قبل غيبوبة الشفق الأحمر وقعت أداء ولكنه مكروه وأخر عمر رضي الله عنه صلاة المغرب ليلة حتى طلع نجم فأعتق رقبة وأخرها ابن عمر حتى طلع كوكبان فأعتق رقبتين]

Ve magribin vakti yaʿnī akşam namāzının vakti güneşin gurūb ve gıyābıyla dāhil olur ki cibāl ile mahfūf ve melfūf olmayan arāzī-i müsteviyyede kurs-ı hurşīd ebsār-ı nāstan gāib ve nā-bedīd olmakla akşam namāzı kılınır ve rātibesi dahi edāʾ olunur. Ve eger merd-i musallī bir yerde bulunmuş ki cibāl-i şāhika cihet-i garbdan ona mülteff ve mahfūf bulunmuştur, o yerde cānib-i şarktan karanlığın ikbāl ve zuhūruna kadar tevakkuf ve teʾehhür etmek lāzım gelir, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا أَقْبَـلَ اللَّيْـلُ مِـنْ هَهُنَـا وَأَدْبَـرَ النَّهَـارُ مِـنْ هَهُنَـا فَقَـدْ أَفْطَـرَ

---

335 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/248.

الصَّائِمُ"[336] buyurmuştur, yaᶜnī "Geceyi buradan gelip gündüzü buradan giderse merd-i sāim iftār eder" demektir. Ve hāssaten magrib namāzına mübāderet etmek daha ziyāde hoştur. Ve eger taᶜcīlen kılınmayıp da teʾhīr olunup şafak-ı ahmerin gıyābından evvel kılındıysa yine edāen kılınmış olur velākin namāz kerāhete dūçār olmuş olur. Hazret-i ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhu bir gece bir necmin tulūᶜuna kadar onu teʾhīr etmesiyle bir rakabe ᶜıtk ve āzād etmiştir. Ve İbn ᶜÖmer dahi iki necmin tulūᶜuna kadar onu teʾhīr ettiğinden kezālik o dahi iki rakabe āzād ve ᶜıtk eylemiştir.

[الخامسة راتبة العشاء الآخرة أربع ركعات بعد الفريضة قالت عائشة رضي الله عنها كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بعد العشاء الآخرة أربع ركعات ثم ينام واختار بعض العلماء من مجموع الأخبار أن يكون عدد الرواتب سبع عشرة كعدد المكتوبة ركعتان قبل الصبح وأربع قبل الظهر وركعتان بعدها وأربع قبل العصر وركعتان بعد المغرب وثلاث بعد العشاء الآخرة وهي الوتر ومهما عرفت الأحاديث الواردة فيه فلا معنى للتقدير فقد قال صلى الله عليه وسلم الصلاة "خَيْرُ مَوْضُوعٍ فَمَنْ شَاءَ أَكْثَرَ وَمَنْ شَاءَ أَقَلَّ" فإذًا اختيار كل مريد من هذه الصلاة بقدر رغبته في الخير فقد ظهر فيما ذكرناه أن بعضها آكد من بعض وترك الآكد أبعد لا سيما والفرائض تكمل بالنوافل فمن لم يستكثر منها يوشك أن لا تسلم له فريضة من غير جابر]

Ve dahi beşinci rātibe ise o dahi ᶜişā-i ahīrenin namāzından sonra olan dört rekᶜalardır ki Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki "ᶜAleyhi's-selām efendimiz ᶜişā-i āhirenin farzından sonra dört rekᶜat namāz kılardı ve ondan sonra yatardı." Ve mecmūᶜ-ı ahbārdan baᶜzu'l-ᶜulemāʾ ᶜaded-i revātibi ᶜaded-i mektūbe gibi on yedi rekᶜa olmak ihtiyār etmişler ki iki rekᶜa sabāh namāzından evvel ve dört rekᶜa öyle farzından evvel iki rekᶜa öylenin farzından sonra ve dört rekᶜat ikindinin farzından evvel ve iki rekᶜat akşam farzından sonra ve üç rekᶜat ᶜişā-i āhirenin farzından sonra ola ki o dahi vitr namazıdır. Ve hakkında vārid olan ehādīs senin maᶜlūmun oldukça artık takdīr için sen bir maᶜnā göremezsin, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz

336 Buhārī, Savm, 43, no: 1954; Müslim, Sıyām, 51; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/371.

“خَيْرُ مَوْضُوعٍ فَمَنْ شَاءَ أَكْثَرَ وَمَنْ شَاءَ أَقَلَّ”[337] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī “Bu namāzlar ile takarrüb etmek bir hayr-ı mevzūᶜdur cānı isteyen onu çok eyler ve cānı isteyen onu az eder.” Kaldı ki bu sūrette bu namāzlardan her bir mürīdin ihtiyārı hayrda olan ragbeti kadardır. Bizim bu zikr ettiğimizden zāhir oldu ki revātib-i mesnūne yekdīgerinden ākeddirler. Ve āked olan namāzın terki ise sıfat-ı hayr-hāhīden be-gāyet uzak ve daha ziyāde ırak ve ebᶜaddır, lā-siyyemā ferāiz-i mektūbenin noksānları nevāfil ile ikmāl ve itmām olunur. Ve nevāfilden istiksār etmeyen ādeme baᶜīd olmaz ki ona bi-gayr-i cābir bir farīza sālim olmaya, yaᶜnī bu nevāfilin tertībinden hikmet ancak noksān-ı ferāizi ikmāl, vesāvis ve itmāᶜ-ı şeytāniyyeyi katᶜ eylemektir. Ve çün bu nevāfile ragbet olunmaz ve onlardan istiksār olunmaz, artık korkulur ki o kılınan ferāiz bilā-cābir sālim olmazlar. [151]

[السادسة الوتر قال أنس بن مالك كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يوتر بعد العشاء بثلاث ركعات يقرأ في الأولى ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ وفي الثانية ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وفي الثالثة ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ وجاء في الخبر أنه صلى الله عليه وسلم كان يصلي بعد الوتر ركعتين جالسًا وفي بعضها متربعًا وفي بعض الأخبار إذا أراد أن يدخل فراشه زحف إليه وصلى فوقه ركعتين قبل أن يرقد يقرأ فيهما ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ وسورة التكاثر وفي رواية أخرى ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ويجوز الوتر مفصولًا وموصولا بتسليمة واحدة وتسليمتين وقد أوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم بركعة وثلاث وخمس وهكذا بالأوتار إلى إحدى عشرة ركعة والرواية مترددة في ثلاث عشرة وفي حديث شاذ سبع عشرة ركعة وكانت هذه الركعات أعني ما سمينا جملتها وترًا صلاته بالليل وهو التهجد والتهجد بالليل سنة مؤكدة وسيأتي ذكر فضائلها في كتاب الأوراد]

Ve altıncı ise o dahi vitr namāzıdır ki Enes b. Mālik ᶜaleyhi’r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz yatsı namāzından sonra üç rekᶜat ile vitr ederdi: Birincisinde zamm-ı sūrede ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾[338] sūresi ve ikincisinde ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[339] ve üçüncüsünde

337 *Kūtu’l-Kulūb*, 2/247; *Hilyetu’l-Evliyā*, 1/166.

338 el-Aᶜlā, 87/1.

339 el-Kāfirūn, 109/1.

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[340] sūreleri okurdu. Ve dahi haberde gelmiş ki vitr namāzından sonra cālis olduğu hālde ᶜaleyhi's-selām efendimiz iki rekᶜat namāz kılardı. Ve baᶜzısında dahi müterebbiᶜ olduğu hālde kılmıştır denildi. Ve dahi ahbārda vārid olmuş ki yatağına girecek olduğu hālde dahi arkası üzerine yatağa varıp onun üzerinde dahi uykuya varmazdan akdem iki rekᶜat namāz kılıp zamm-ı sūrelerinde ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾[341] ve sūre-i Tekāsür'ü okurdu ve dīger bir rivāyette ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[342] sūresini okurdu denilmiş. Ve mefsūl ve mevsūl olarak yaᶜnī bir teslīme veyāhūd teslīmeteyn ile vitr etmek cāizdir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz baᶜzen bir ve baᶜzen üç ve baᶜzen beş rekᶜatle vitr edegeldiği mervī ve menkūldür. Ve on bir rekᶜata varıncaya dek böylece evtār ile vitr etmiş olduğu dahi mervīdir. Ve on üçüncüye dek vitr ettiğinin rivāyetinde tereddüd vākiᶜ olmuştur. Ve on yedinciye dek vitr ettiği dahi şāzz bir hadīste zikr olunmuştur. Ve cümlesi vitr tesmiye ettiğimiz işbu innerekeᶜāt onun gecelik namāzı idi, yaᶜnī onun teheccüd namāzı idi ki gecede teheccüd etmek dahi sünnet-i müᵓekkededir. Ve kitābu'l-evrādda onun fezāili zikri gelecektir.

[وفي الأفضل خلاف فقيل إن الإيتار بركعة فردة أفضل إذ صح أنه صلى الله عليه وسلم كان يواظب على الإيتار بركعة فردة وقيل الموصولة أفضل للخروج عن شبهة الخلاف لا سيما الإمام إذ قد يقتدي به من لا يرى الركعة الفردة صلاة فإن صلى موصولًا نوى بالجميع الوتر وإن اقتصر على ركعة واحدة بعد ركعتي العشاء أو بعد فرض العشاء نوى الوتر وصح لأن شرط الوتر أن يكون في نفسه وترًا وأن يكون موترًا لغيره مما سبق قبله وقد أوتر الفرض ولو أوتر قبل العشاء لم يصح أي لا ينال فضيلة الوتر الذي هو خير له من حمر النعم كما ورد به الخبر وإلا فركعة فردة صحيحة في أي وقت كان وإنما لم يصح قبل العشاء لأنه خرق إجماع الخلق في الفعل ولأنه لم يتقدم ما يصير به وتراً فأما إذا أراد أن يوتر بثلاث مفصولة ففي نيته في الركعتين نظر فإنه إن نوى بهما التهجد أو سنة العشاء لم يكن هو من الوتر وإن نوى الوتر لم يكن هو في نفسه وترًا وإنما الوتر ما بعده ولكن الأظهر أن ينوي الوتر

340 el-İhlās, 112/1.
341 ez-Zilzāl, 99/1.
342 el-Kāfirūn, 109/1.

كما ينوي في الثلاث الموصولة الوتر ولكن للوتر معنيان أحدهما أن يكون في نفسه وترًا والآخر أن ينشأ ليجعل وترًا بما بعده فيكون مجموع الثلاثة وترًا والركعتان من جملة الثلاث إلا أن وتريته موقوفة على الركعة الثالثة وإذا كان هو على عزم أن يوترهما بثالثة كان له أن ينوي بهما الوتر والركعة الثالثة وتر بنفسها وموترة لغيرها والركعتان لا يوتران غيرهما وليستا وترًا بأنفسهما ولكنهما موترتان بغيرهما والوتر ينبغي أن يكون آخر صلاة الليل فيقع بعد التهجد وسيأتي فضائل الوتر والتهجد وكيفية الترتيب بينهما في كتاب ترتيب الأوراد]

Velākin efdaliyyette ihtilāf vākiᶜ olmuştur, yaᶜnī vitr namāzı mevsūl olarak kılması mı efdaldir veyāhūd mefsūl olarak kılması mı efdal olur. Baᶜzen demiş ki müfrede bir rekᶜat ile vitr etmek efdaldir, çünkü bir rivāyet-i sahīhada gelmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz müfrede bir rekᶜat ile vitr etmeğe muvāzabet etmiştir. Ve baᶜzen demiş ki şübhe-i hilāftan hurūc etmek için mevsūl olarak kılması efdaldir, lā-siyyemā imām olur ise zīrā ki onunla rekᶜa-i müfredeyi namāz görmeyen ādem dahi iktidāᵓ eder. Ve çün mevsūl olarak vitr edecek olur ise gerektir ki cemīᶜisinde vitri niyyet ede. Ve eger yatsı namāzından sonra kılınmış olan [152] iki rekᶜat üzerine iktisār edecek olursa yaᶜnī o sünnete bir rekᶜat-i münferide zamm edip onun üzerine iktisār eylerse veyāhūd yatsının farzından sonra bir rekᶜat-i münferide kılıp onun üzerine iktisār eder ise ve vitri niyyet eyler ise o dahi sahīh olur, zīrā ki vitrin şartı odur ki kendi zātında bir tek olup ve āhirine mūtir ola, yaᶜnī onu sebkat eden namāza dahi mūtir ola ve baᶜde'l-farz kılınmış olan rekᶜat-i münferide o farzı vitr etmiş olur. Ammā yatsı namāzından evvel vitr eder ise vitri sahīh olmaz. Ve haberde mevrūd ve humr-i neᶜamdan hayrlı olarak maᶜdūd olan vitrin fazīletine nāil olmaz, yoksa bir rekᶜat-i münferide dahi her bir vaktte sahīha bir namāzdır ve yatsı namāzından o bir rekᶜat-i münferide ile vitr sahīh olmadığı ancak fiᶜlde icmāᶜın harkına bāᶜis olmasından neşᵓet eder ve onunla vitr olacak bir namāzın ᶜadem-i tekaddümündendir. Ve eger üç rekᶜat ile mefsūl olarak vitr etmek isterse o rekᶜat-i münferide-i mefsūleye mütekaddim olan iki rekᶜanın niyyetinde bir nazar vardır ki eger onlarla teheccüd namāzı veyāhūd yatsının sünnetini niyyet eylerse o vakt o iki rekᶜat vitrden olmazlar. Ve eger o iki rekᶜat vitri niyyet edip

başka bir namāzı niyyet etmezse fī-nefsihā tek olmadığı haysiyyetle yine vitr olmazlar, vitr ancak onun mā-baᶜdinde kılınan rekᶜat-i münferidedir, fakat azher olan kavl üzerine mevsūldur. Vitri mecmūᶜuna niyyet eylediği gibi mefsūlde dahi o iki rekᶜata vitri niyyet eyle. Ve maᶜlūmdur ki vitr için iki maᶜnā vardır ki birisi fī-nefsihi vitr ve tek olmaktır ve dīgeri ondan sonra kılınacak namāz ile vitr olmak üzere ibtidāda inşā᾽ olunan namāzdır. Ve bu sūretle o üç rekᶜanın mecmūᶜu vitr olur. Ve o iki rekᶜat dahi o üç rekᶜatin cümlesindendirler, fakat onun vitr olması mu᾽ahharen kılınacak rekᶜat-i münferideye mevkūf kalır. Çün onları rekᶜat-i sālise ile vitr etmeğe ᶜazm eder, ona cāizdir ki o iki rekᶜate dahi vitri niyyet ede. Ve rekᶜat-i sālise ise zāten kendi nefsinde bir tek ve münferid bir vitrdir ve dīgerini yaᶜnī ona tekaddüm etmiş olan rekeᶜātı dahi vitr eder, yoksa o iki rekᶜat nefsen çift ve zevc olduğu haysiyyetle vitr olmazlar ve dīgerlerini dahi vitr edemezler velākin bir tek rekᶜate mukterin olmalarıyla tek ve vitr olurlar. Ve lāyık odur ki vitr namāzı gecenin āhir namāzı ola ki teheccüd namāzından sonra kılına ve kitāb-ı tertībü'l-evrādda fezāil-i vitr ü teheccüd ve keyfiyyet-i tertībleri beyānı vārid olacaktır.

[السابعة صلاة الضحى فالمواظبة عليها من عزائم الأفعال وفواضلها أما عدد ركعاتها فأكثر ما نقل فيه ثماني ركعات روت أم هانىء أخت علي بن أبي طالب رضي الله عنهما أنه صلى الله عليه وسلم صلى الضحى ثماني ركعات أطالهن وحسنهن ولم ينقل هذا القدر غيرها فأما عائشة رضي الله عنها فإنها ذكرت أنه صلى الله عليه وسلم كان يصلي الضحى أربعًا ويزيد ما شاء الله سبحانه فلم تحد الزيادة أي أنه كان يواظب على الأربعة ولا ينقص منها وقد يزيد زيادات وروي في حديث مفرد أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي الضحى ست ركعات]

Ve yedinci ise o dahi duhā namāzıdır, zīrā ki duhā namāzı dahi efᶜālin ᶜazāim ve fevāzılındandır. Ve onun ᶜaded-i rekeᶜātı ise taᶜayyün-i mikdārında rivāyet muhtelif olmuştur ki onun en çoğu ki menkūlün fīh olmuştur, sekiz rekᶜattır. Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib'in kızkardeşi Ummu Hānī radıyallāhu ᶜanhā rivāyet etmiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz duhā namāzını yaᶜnī kuşluk namāzını sekiz rekᶜat kılıp o rekeᶜātı dahi uzatıp pek ziyāde güzel kılardı." Ve onun gayrısı bu kadar

rekeᶜāta bir kimse nakl etmemiştir. Ve Ümmu'l-müʾminīn Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka dahi zikr etmiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz duhā namāzını dāimā dört rekᶜat kılardı ve baᶜzen meşīʾet-i ilāhiyye mikdārınca rekeᶜātı ziyāde ve teksīr ederdi ki o ziyādeyi tahdīd etmemiştir." Yaᶜnī dörde muvāzabet ederdi ki ondan bir şey eksik ve noksān etmezdi velākin ziyādātta onun bir hadd ve karārı yok idi ki dilediği kadar aralıkta artırırdı demek olur. Ve dahi müfred bir hadīste mervīdir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz duhā namāzını altı rekᶜat kılardı.

[وأما وقتها فقد روى علي رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم كان يصلي الضحى ستًا في وقتين إذا أشرقت الشمس وارتفعت قام وصلى ركعتين وهو أول الورد الثاني من أوراد النهار كما سيأتي وإذا انبسطت الشمس وكانت في ربع السماء من جانب الشرق صلى أربعًا فالأول إنما يكون إذا ارتفعت الشمس قيد نصف رمح والثاني إذا مضى من النهار ربعه بإزاء صلاة العصر فإن وقته أن يبقى من النهار ربعه والظهر على منتصف النهار ويكون الضحى على منتصف ما بين طلوع الشمس إلى الزوال كما أن العصر على منتصف ما بين الزوال إلى الغروب وهذا أفضل الأوقات ومن وقت ارتفاع الشمس إلى ما قبل الزوال وقت للضحى على الجملة]

Ve onun vakti ise o dahi Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kuşluk namāzını iki vaktlerde altı rekᶜat olarak kılardı geh iki rekᶜati güneşin işrāk ve irtifāᶜında kılardı ki o namāz baᶜde-mā evrādü'n-nehārda gelecek beyān mūcibince evrād-ı nehārın vird-i sānīsi evvelinde ola. [153] Ve çün güneş münbasit olup gökte cānib-i şarkīde rubᶜu's-semāda bālig olurdu, o vaktte dahi dört rekᶜat kılardı. Ve vakt-i evvel ancak o vakttir ki güneş yarım mızrak boyunda mürtefiᶜ olup hadd-i kerāhetten çıktığı zamāndır. Ve vakt-i sānī nehārın rubᶜudur ki dört kısmının bir kısmı mürūrundan sonradır ki ikindi vaktine muhāzī ve müvāzī bir vakttir, çünkü ikindinin vakti nehārın üç kısmı mürūrundan sonradır ki nehārın bir rubᶜu kalmış ola. Ve öylenin vakti nehārın yarısıdır ve öyle olıcak duhānın vakti dahi tulūᶜ-ı şemsten öyle vaktine kadar olan zamānın yarısında vākiᶜ ola ki nısfu'n-nehārın nısfıdır, nitekim ikindi vakti zevālden gurūb-ı şemse kadar olan zamānın nısfında düşmüştür ki o dahi nısfu'n-nehār dīgerinin nısfı demektir ve bu vakt kāffe-i evkātın efdalidir. Ve'l-hāsıl irtifāᶜ-ı

şemsten ilā-mā kable'z-zevāl olan vakt ʿale'l-cümle duhā namāzının vaktidir.

[الثامنة إحياء ما بين العشاءين وهي سنة مؤكدة ومما نقل عدده من فعل رسول اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بين العشاءين ست ركعات ولهذه الصلاة فضل عظيم وقيل إنها المراد بقوله عز وجل ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ وقد رُوِيَ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ''مَنْ صَلَّى بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَإِنَّهَا مِنْ صَلَاةِ الْأَوَّابِينَ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ بِقُرْآنٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَبْنِيَ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ كُلِّ قَصْرٍ مِنْهُمَا مِائَةُ عَامٍ وَيَغْرِسَ لَهُ بَيْنَهُمَا غِرَاسًا لَوْ طَافَهُ أَهْلُ الْأَرْضِ لَوَسِعَهُمْ'' وسيأتي بقية فضائلها في كتاب الأوراد إن شاء الله تعالى]

Ve sekizinci ise o dahi mā-beyne'l-ʿişāeyn kılınan namāzdır, yaʿnī akşam namāzı ile yatsı namāzının mā-beyninde akşamın iki rekʿatı ile maʿan kılınan evvābīn namāzıdır ki ona ihyā-i mā-beyne'l-ʿişāeyn denilir ve hakkında sünnet-i müʾekkededir diye rivāyet vākiʿ olmuştur. Ve ʿaded-i rekeʿātı hakkında menkūl olan ahbār mūcibince ʿaleyhi's-selām efendimiz onu altı rekʿat kılmıştır ki bu namāz için fazl-ı ʿazīm vardır, hattā denilmiş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[343] kavl-i ʿālīsi ile murād buyurulan duʿā işbu namāzdır. Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine mervī bulunan bir hadīste buyurmuş ki ''مَنْ صَلَّى بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَإِنَّهَا مِنْ صَلَاةِ الْأَوَّابِينَ''[344] Yaʿnī "Kim ki akşam ile yatsı namāzı beyninde bir namāz kılarsa onun o namāzı evvābīn namazlarındandır." Ve dīger bir hadīste ''مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ بِقُرْآنٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَبْنِيَ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ كُلِّ قَصْرٍ مِنْهُمَا مِائَةُ عَامٍ وَيَغْرِسَ لَهُ بَيْنَهُمَا غِرَاسًا لَوْ طَافَهُ أَهْلُ الْأَرْضِ لَوَسِعَهُمْ''[345] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki kendi nefsini iki ʿişāʾ mā-beyninde yaʿnī akşam ile yatsı namāzları mā-beyninde bir cemāʿatin mescidi içinde habs edip namāz ve Kurʾān'dan gayrı bir kelām ile tekellüm etmezse o ādeme vaʿd-i

343 es-Secde, 32/16.

344 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/57.

345 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/58.

kerīm-i ʿālī īcābınca bir istihkāk hāsıl olur ki cenāb-ı erhamü'r-rāhimīn ona cennet içinde iki kasr bināʾ ede ki her bir kasrın mesīresi yüz senelik mesāfedir ve o iki kasrın mā-beyninde olan mahalde dahi bāg ve fidānları gars eder ki kāffe-i ehl-i zemīn onu tavāf etmiş olsalar onda sığarlardı." Ve bakiyye-i fezāili inşāallāhu taʿālā kitābu'l-l-evrād'da vārid olacaktır. İntehā.

Musannif-i merhūm leyl ve nehārda mütekerrir olan sünen ve nevāfili kezālik kendi muhtārı bulunan mezheb yaʿnī mezheb-i Şāfiʿī ahkāmınca taʿrīf ve tavsīf edip birle salāt-ı mefrūza ile edāʾ olunan sünen-i müʾekkede vü müstehabbenin beyānı dahi o vechle zikr ve tehzīb eylemiştir ve vitr namāzını kezālik o mezheb-i mezkūr iktizāsınca vasf ve keyfiyyet-i edāsını hikāye ve tensīb etmiştir. Hālbuki bu mebāhiste dahi mezheb-i Hanefī'nin hilāfı vardır. Ve mahall-i ihtilāftan gaflet olunmamak için bu sünen ve vācib ve müstehabbātın hakkında olan ihtiyār Hanefī beyānı vācib olmakla onun dahi bu sūretle zikr ve beyān olunup şöyle ki eyyām ve leyālīde salāt-ı mefrūzadan gayrı tekerrür eden salavāt üç kısma münkasimdir ki bir kısmı vācibdir ki vitr namāzıdır ve bir kısmı sünen-i müʾekkededirler ki maʿa'l-ferāiz edāʾ olunan rekeʿāt-ı āti'z-zikrdir ve dīger kısmı sünen-i mendūbelerdir. Ve ferāiz ile kılınan sünen-i müʾekkede ise namāz-ı fecrden evvel edāʾ olunan iki rekʿat ile öyle namāzından evvel kılınan dört ve farzdan sonra kılınan iki rekʿat ve magrib namāzından sonra kılınan iki rekʿat ile yatsı namāzından sonra kılınan iki rekʿattırlar ki mecmūʿ-ı ʿaded-i rekeʿāt on ikiye bālig olur. Ve ikindi namāzından evvel olan dört rekʿat ile yatsı namāzından evvel olan dört rekʿat ve yatsı namāzının sünnet-i müʾekkedesinden sonra kılınan dīger iki rekʿat sünen-i mendūbe ve müstehabbedirler, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz işbu sünen-i müstehabbe üzerine muvāzabet etmemiştir ki baʿzı vaktlerde bunları kılmazdı, fakat kılınmalarının fazlı çoktur ve pek ziyāde müstahsendir.

Ve duhā namāzı dahi müstehabbdır ki hakkında ehādīs-i şerīfe vārid olmuştur, ekalli iki rekʿattır ve ekseri on iki rekʿattır, yaʿnī duhā namā-

zını kılmak isteyen kimse dilerse onu iki rekᶜat kılar ve dilerse dört ve dilerse altı ve dilerse sekiz ve dilerse on ve dilerse on iki rekᶜat kılar ki ne kadar çün kılsa o kadar çok güzel olur ki on iki rekᶜata kadar kılındığı mervīdir.

Sünen-i [154] müᵓekkede üzerine ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz muvāzabet etmiştir ki tārikleri āsim ve müstehakk-ı melāmettir. Ammā sünen-i mendūbenin terki üzerine bir melāmet vākiᶜ olmaz.

Ve vitr namāzı İmām Aᶜzam Ebū Hanīfe katında vācibdir ki derece cihetinden farzdan aşağıdır, zīrā münkir ve cāhidi ikfār olunmaz ve sünnetten derecece aᶜlādır ki sehven ve nāsiyen terk olunursa kazāᵓ olunur. Ve ᶜözrsüz olarak rāhile üzerinde kılınmaz ve niyyetsiz edāsı cāiz olmaz ve delīl-i vücūbu ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ"[346] buyurduğu hadīs-i şerīftir ki hulāsa-i meᵓāli: "Vitr namāzı her bir ferd-i müslimin üzerine hakktır" demektir. Ve hem dahi üç rekᶜattir, zīrā ki İbn Mesᶜūd üzerine menkūldür ki hadīste "اَلْوِتْرُ ثَلَاثٌ كَالْمَغْرِبِ"[347] diye beyān buyurulmuş, yaᶜnī "Vitr, magrib namāzı gibi üç rekᶜattir" ki rekᶜa-i münferide vitr olmaz demek olur. Ve mevsūlen bir selām-ı vāhide ile kılınır, zīrā ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz üzerine mervī olmuş ki dāimā üç rekᶜat ile vitr ederdi ve āhirlerinde selām ederdi. Ve üç rekᶜatında Fātiha ve zamm-ı sūre okunur ve rekᶜa-i sālisenin kırāeti hitāmında tekbīr-i iftitāh gibi ellerini kaldırıp sonra yine onları bağlar ve kunūt duᶜāsını tilāvet eder ki kunūt duᶜāsı budur: "اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ أَللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ"[348] Ve eger bu duᶜānın kırāetine kudreti olmazsa onun bedelinde "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي" üç kerre kırāet ede veyāhūd bir kerre "رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ" diye ve vitr namāzından gayrıda kunūt duᶜāsını

346 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/34, no: 4776.
347 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/45, no: 4812.
348 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/299, no: 3144.

okumaya. Ve vitr namāzı ramazānın mā-ᶜadāsında münferiden kılınıp cemāᶜatle kılınmaz, ammā ramazānda baᶜde't-terāvīh cemāᶜatle kılınır. Ve muktedī, onda imāma tābiᶜ olur ki rekeᶜātta kırāet etmez, fakat kunūt duᶜāsını imām sırren kırāet ederken muktedī dahi sırren kunūt duᶜāsını kırāet eder. Ve eger imām vitrde muktedī kunūtunu tamām eylemezden mukaddem rükūᶜ eylese imāma tābiᶜ olsun ve eger imām kunūt okumadan rükūᶜ eylese ve muktedī dahi kunūttan bir şey okumayıp eger rükūᶜu fevtinden havf ederse rükūᶜ eylesin. Ve eger rükūᶜ fevtinden havf eylemezse kunūtu okuya ondan sonra rükūᶜ eyleye. Ve eger bir kimse kunūtu unutsa ve rükūᶜdan baş kaldırdıktan sonra tezekkür eylese o kimse kunūt okumasın ve sehv için secde eylesin.

Ve magrib namāzının iki rekᶜat-i müᵓekkededen gayrı dört rekᶜat namāz kılmak müstehabbdır ki ᶜaded-i rekeᶜāt altıya bālig olur ki denilmiştir ki baᶜde'l-magrib altı rekᶜat kılmak mendūbdur ki ona salāt-ı evvābīn denilmiştir. Ve teheccüd namāzı dahi kezālik müstehabb olup sünnet-i müᵓekkede değildir ki tāriki günāhkār olmaz.

el-Kısmu's-Sānī Mā Yetekerrerü bi-Tekerrüri'l-Esābīᶜi ve Hiye Salavātu Eyyāmi'l-Üsbūᶜi ve Leyālīhi li-Külli Yevmin ve li-Külli Leyletin

[القسم الثاني ما يتكرر بتكرر الأسابيع وهي صلواة أيام الأسبوع ولياليه لكل يوم ولكل ليلة]

Ve nevāfilin kısm-ı sānīsi olup tekerrür-i esābīᶜ ile mütekerrir olan namāzlar ise onlar dahi eyyām-ı üsbūᶜ ve leyālīsinin namāzlarıdırlar, yaᶜnī beher gün ve beher geceye muhtass olan salavāt-ı maᶜlūmelerin mebāhisi ise işbu mebhāstır ki ᶜale't-tafsīl içinde salavāt-ı eyyām u leyālī zikr ve beyān olunur.

[أما الأيام فنبدأ فيها بيوم الأحد]

Günlerin ise onlardan evvelā pazar gününden başlayalım, yaᶜnī pazar gününün namāzı fezāil ve keyfiyyeti zikriyle iftitāh-ı bahs edelim demektir. Ve yevm-i mezkūrdan bedᵓi ancak mebde-i eyyām-ı hafta ol-

duğu haysiyyet ve münāsebet iledir ki evvel-i eyyām-ı hafta ᶜadd olunmuştur.

Yevmü'l-Ehad [يوم الأحد]:

[روى أبو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم أنه قال "مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾ مَرَّةً كَتَبَ اللهُ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ نَصْرَانِيٍّ وَنَصْرَانِيَّةٍ حَسَنَاتٍ وَأَعْطَاهُ اللهُ ثَوَابَ نَبِيٍّ وَكَتَبَ لَهُ حَجَّةً وَعُمْرَةً وَكَتَبَ لَهُ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَلْفَ صَلَاةٍ وَأَعْطَاهُ اللهُ فِي الْجَنَّةِ بِكُلِّ حَرْفٍ مَدِينَةً مِنْ مِسْكٍ أَذْفَرَ" وروي عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال "وَحِّدُوا اللهَ بِكَثْرَةِ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْأَحَدِ فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ وَاحِدٌ لَا شَرِيكَ لَهُ فَمَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ بَعْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ وَالسُّنَّةِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَنْزِيلَ السَّجْدَةِ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَبَارَكَ الْمُلْكُ ثُمَّ تَشَهَّدَ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةَ الْجُمُعَةِ وَسَأَلَ اللهَ سُبْحَانَهُ حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ [١٥٥] يَقْضِيَ حَاجَتَهُ"]

İşbu pazar gününün namāzı hakkında Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān Nebiyy-i zī-şān üzerine rivāyet eylediği hadīs-i şerīfte demiş ki "مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ ﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾[349] مَرَّةً كَتَبَ اللهُ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ نَصْرَانِيٍّ وَنَصْرَانِيَّةٍ حَسَنَاتٍ وَأَعْطَاهُ اللهُ ثَوَابَ نَبِيٍّ وَكَتَبَ لَهُ حَجَّةً وَعُمْرَةً وَكَتَبَ لَهُ بِكُلِّ رَكْعَةٍ أَلْفَ صَلَاةٍ وَأَعْطَاهُ اللهُ فِي الْجَنَّةِ بِكُلِّ حَرْفٍ مَدِينَةً مِنْ مِسْكٍ أَذْفَرَ"[350] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki yevm-i ehadde yaᶜnī pazar gününde dört rekᶜat namāz kılıp her bir rekᶜatında birer kerre Fātiha-i şerīfe sūresiyle ﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾[351] āyet-i kerīmesini kırāet eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona her bir nasrānī ve nasrāniyye ᶜadedince hasenāt yazar ve bir nebiyy-i zī-şān sevābı kadar sevāb verir ve ona bir hacce ve ᶜumrenin sevābı kadar ecr ve cezāʾ yazar ve dahi her bir rekᶜat ile ona bin namāzın sevābı yazar ve her bir harf ile cennette misk-i edferden bir medīne iᶜtāʾ eyler" demektir. Ve dahi ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān kezālik nebiyy-i zī-şān üzerine mervī ve menkūl

349 el-Bakara, 2/285.

350 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/52.

351 el-Bakara, 2/285.

olarak bir hadīs-i şerīfte demiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki ''وَحِّدُوا اللهَ بِكَثْرَةِ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْأَحَدِ فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ وَاحِدٌ لَا شَرِيكَ لَهُ فَمَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَحَدِ بَعْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ وَالسُّنَّةِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَنْزِيلَ السَّجْدَةِ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَتَبَارَكَ الْمُلْكُ ثُمَّ تَشَهَّدَ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةَ الْجُمُعَةِ وَسَأَلَ اللهَ سُبْحَانَهُ حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَقْضِيَ حَاجَتَهُ''[352] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Ey ehl-i īmān, siz yevm-i ehadde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i namāzın kesreti ile tevhīd ediniz, zīrā ki tahkīkan Zāt-ı Zü'l-Celāl birdir şerīki yoktur. Ve kim ki yevm-i ehadde öylenin farz ve sünneti namāzından sonra dört rekᶜat namāz kılıp birinci rekᶜatında sūre-i Fātiha ile tenzīlü's-secde sūresini ve ikinci rekᶜatında sūre-i Fātiha ile tebāreke el-mülk sūresini okur ve teşehhüd ve teslīm ile ikinci şufᶜa kıyām ve yine iki rekᶜat namāzı kılıp onlarda dahi sūre-i Fātiha ve Cumᶜa sūresini kırāet ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'dan hācetini dileyip suᵓāl eder ise onun bir hakkı olur ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri dahi kemāl-i lutf u kereminden onun o duᶜāsını kabūl ve hācet-i mesᵓūlesini revā görür."

Yevmü'l-İsneyn [يوم الاثنين]:

[يوم الاثنين روى جابر عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً فَإِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ اللهَ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم عَشْرَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللهُ تَعَالَى لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا'' وروى أنس بن مالك عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً فَإِذَا فَرَغَ قَرَأَ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ وَاسْتَغْفَرَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً يُنَادَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ لِيَقُمْ فَلْيَأْخُذْ ثَوَابَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَأَوَّلُ مَا يُعْطَى مِنَ الثَّوَابِ أَلْفَ حُلَّةٍ وَيُتَوَّجُ وَيُقَالُ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَسْتَقْبِلُهُ مِائَةُ أَلْفِ مَلَكٍ مَعَ كُلِّ مَلَكٍ هَدِيَّةٌ يُشَيِّعُونَهُ حَتَّى يَدُورَ عَلَى أَلْفِ قَصْرٍ مِنْ نُورٍ يَتَلَأْلَأُ'']

Ve dahi pazartesi günü namāzı ise o dahi hakkında Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bu-

352 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/53-54.

yurmuş ki ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[353] وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً فَإِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ اللهَ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم عَشْرَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللهُ تَعَالَى لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا''[354] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Kim ki pazar ertesi gününde nehārın irtifāᶜı vaktinde iki rekᶜat namāz kılıp her bir rekᶜatında birer kerre sūre-i Fātiha ve āyete'l-kürsī ve ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[355] ve Muᶜavvizeteyn sūrelerini kırāet ve baᶜde't-teslīm on iki kerre istigfār ve on iki kerre salavāt-ı şerīfe okursa Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onun kāffe-i zünūbunu ona ᶜafv ve magfiret eder." Ve dahi Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān nebiyy-i zī-şān üzerine rivāyet eylediği hadīste demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً فَإِذَا فَرَغَ قَرَأَ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[356] اثْنَتَيْ عَشْرَةَ وَاسْتَغْفَرَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً يُنَادَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ لِيَقُمْ فَلْيَأْخُذْ ثَوَابَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَأَوَّلُ مَا يُعْطَى مِنَ الثَّوَابِ أَلْفَ حُلَّةٍ وَيُتَوَّجُ وَيُقَالُ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَسْتَقْبِلُهُ مِائَةُ أَلْفِ مَلَكٍ مَعَ كُلِّ مَلَكٍ هَدِيَّةٌ يُشَيِّعُونَهُ حَتَّى يَدُورَ عَلَى أَلْفِ قَصْرٍ مِنْ نُورٍ يَتَلَأْلَأُ''[357] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Kim ki pazar ertesi gününde on iki rekᶜat namāz kılıp beher rekᶜatında birer kerre sūre-i Fātiha ile āyete'l-kürsī kırāet ve baᶜde't-teslīm ve'l-ferāg on ikişer kerre dahi sūre-i İhlās ve kelime-i istigfārı okur ise yevm-i kıyāmette onunla bir münādī nidāᵓ edip çağırır ki filān b. filān kandadır, kalkıp Zāt-ı Zü'l-Celāl'den sevābını alsın. Ve en evvel ona verilecek ᶜatiyye-i marziyye bin kat hulledir ve başına bir tāc konulup ona cennete dāhil ol denilir. Ve her bir melek ile ona birer hediyye olduğu hālde ona yüz bin melek karşı gelip ona istikbāl ederler ve nūr ile parlar bin ᶜaded kasra dolaşıp gezdikçe onu teşyīᶜ ederler" demektir.

Yevmü's-Sülāsāᵓ [يوم الثلاثاء]:

---

353 el-İhlās, 112/1.

354 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/53.

355 el-İhlās, 112/1.

356 el-İhlās, 112/1.

357 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/53.

[روى يزيد الرقاشي عن أنس بن مالك قال قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ عِنْدَ انْتِصَافِ النَّهَارِ'' وفي حديث آخر ''عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَمْ تُكْتَبْ [١٥٦] عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا فَإِنْ مَاتَ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا مَاتَ شَهِيدًا وَغُفِرَ لَهُ ذُنُوبُ سَبْعِينَ سَنَةً'']

Ve dahi yevm-i salının namāzı ise o dahi hakkında Enes b. Mālik'ten rivāyet ederek Yezīd er-Rakāşī demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ عِنْدَ انْتِصَافِ النَّهَارِ وفي حديث آخر ''عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[358] ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا فَإِنْ مَاتَ إِلَى سَبْعِينَ يَوْمًا مَاتَ شَهِيدًا وَغُفِرَ لَهُ ذُنُوبُ سَبْعِينَ سَنَةً''[359] ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Kim ki salı gününde günün yarısında ve ᶜalā-rivāyetin uhrā nehārın irtifāᶜı vaktinde on rekᶜat namāz kılıp beher rekᶜatında birer kerre sūre-i Fātiha ile āyete'l-kürsī ve üçer kerre sūre-i İhlās'ı kırāet eder ise yetmiş güne dek onun üzerine bir günāh yazılmaz ve yetmiş güne kadar eger vefātı vākiᶜ olur ise şehīd olarak vefāt eder ve yetmiş senelik zünūbu ona ᶜafv ve magfiret olunur."

Yevmü'l-Erbiᶜāᵓ [يوم الأربعاء]:

[روى أبو إدريس الخولاني عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ نَادَى مُنَادٍ عِنْدَ الْعَرْشِ يَا عَبْدَ اللهِ اسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ فَقَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَرَفَعَ اللهُ سُبْحَانَهُ عَنْكَ عَذَابَ الْقَبْرِ وَضِيقِهِ وَظُلْمَتِهِ وَرَفَعَ عَنْكَ شَدَائِدَ الْقِيَامَةِ وَرُفِعَ لَهُ مِنْ يَوْمِهِ عَمَلُ نَبِيٍّ'']

Ve yevm-i çehārşenbenin namāzı ise onun dahi hakkında Muᶜāz b. Cebel'den mervī Ebū İdrīs el-Havlānī bir hadīs rivayet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً عِنْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً

358 el-İhlās, 112/1.

359 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/53.

وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[360] ثَلاَثَ مَرَّاتٍ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ نَادَى مُنَادٍ عِنْدَ الْعَرْشِ يَا عَبْدَ اللهِ اسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ فَقَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَرَفَعَ اللهُ سُبْحَانَهُ عَنْكَ عَذَابَ الْقَبْرِ وَضِيقِهِ وَظُلْمَتِهِ وَرَفَعَ عَنْكَ شَدَائِدَ الْقِيَامَةِ وَرُفِعَ لَهُ مِنْ يَوْمِهِ عَمَلُ نَبِيٍّ''[361] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki çehārşenbe gününde nehārın hīn-i irtifāʿında on iki rekʿat namāz kılıp beher rekʿatında birer kerre sūre-i Fātiha ile āyete'l-kürsī ve üçer kerre sūre-i İhlās ile Muʿavvizeteyn'i kırāet eylerse ʿinde'l-ʿarş bir münādī nidāʾ edip der ki ey ʿabdullāh, işbu ʿamelini istīnāf edip sen yeniden başla ki senin geçmiş olan ʿömrünün günāhı yaʿnī senin zünūb-ı mütekaddimeni sana ʿafv ve magfiret olundu ve Hakk subhānehu ve taʿālā senin üzerinden ʿazāb-ı kabr ve mezār darlığı ve karanlığını kaldırıp senin üzerinden şedāid-i kıyāmeti refʿ etti. Ve onun gününden dahi o kimseye bir nebiyy-i zī-şān ʿameli gibi bir ʿāmeli refʿ olur."

Yevmü'l-Hamīs [يوم الخميس]:

[عن عكرمة عن ابن عباس قال قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْخَمِيسِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْفَاتِحَةَ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ مِائَةَ مَرَّةٍ وَيُصَلِّي عَلَى محمدٍ مِائَةَ مَرَّةٍ أَعْطَاهُ اللهُ ثَوَابَ مَنْ صَامَ رَجَبَ وَشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ وَكَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلُ حَاجِّ الْبَيْتِ وَكُتِبَ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِاللهِ سُبْحَانَهُ وَتَوَكَّلَ عَلَيْهِ'' حَسَنَة]

Ve dahi yevm-i pençşenbenin namāzı ise o dahi hakkında İbn ʿAbbās'tan mervī ʿİkrime'nin rivāyet ettiği hadīste ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ صَلَّى يَوْمَ الْخَمِيسِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى الْفَاتِحَةَ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَفِي الثَّانِيَةِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[362] مِائَةَ مَرَّةٍ وَيُصَلِّي عَلَى محمدٍ مِائَةَ مَرَّةٍ أَعْطَاهُ اللهُ ثَوَابَ مَنْ صَامَ رَجَبَ وَشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ وَكَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلُ حَاجِّ الْبَيْتِ وَكُتِبَ لَهُ بِعَدَدِ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِاللهِ سُبْحَانَهُ وَتَوَكَّلَ عَلَيْهِ'' حَسَنَةٌ[363] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki yevm-i pençşenbede öyle ile ikindi mā-beyninde iki rekʿat namāz kılıp rekʿat-i ūlāsında sūre-i

---

360 el-İhlās, 112/1.

361 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/53.

362 el-İhlās, 112/1.

363 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/54.

Fātiha ile āyete'l-kürsī yüz kerre ve rekᶜa-i sāniyesinde sūre-i Fātiha ile sūre-i İhlās'ı yüz kerre kırāet ve Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selāma dahi yüz kerre salavāt-ı şerīfe okursa Zāt-ı Zü'l-Celāl o kimseye receb ve şaᶜbān ve ramazānı sıyām edenin sevābını verir ve dahi hacc-ı beyt etmiş kadar ona bir ecr ve sevābı ihsān eder hem dahi ona Hakk subhānehu ve taᶜālāya īmān ve tevekkül eden kesānın ᶜadedince haseneler yazılır."

Yevmü'l-Cumᶜa [يوم الجمعة]:

[وروي عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال "يَوْمُ الْجُمُعَةِ صَلَاةٌ كُلُّهُ مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ قَامَ إِذَا اسْتَقَلَّتِ الشَّمْسُ وَارْتَفَعَتْ قَدْرَ رُمْحٍ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ أَسْبَغَ الْوُضُوءَ فَصَلَّى تَسْبِيحَةَ الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا إِلَّا كَتَبَ اللهُ لَهُ مِائَتَيْ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ مِائَتَيْ سَيِّئَةٍ وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللهُ سُبْحَانَهُ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَرْبَعَمِائَةِ دَرَجَةٍ وَمَنْ صَلَّى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللهُ تَعَالَى لَهُ فِي الْجَنَّةِ ثَمَانِمِائَةِ دَرَجَةٍ وَغَفَرَ لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا وَمَنْ صَلَّى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ دَرَجَةٍ" وعن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "مَنْ دَخَلَ الْجَامِعَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسِينَ مَرَّةً لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى [١٥٧] مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْ يُرَى لَهُ"]

Ve yevm-i cumᶜanın namāzı ise o dahi hakkında Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "يَوْمُ الْجُمُعَةِ صَلَاةٌ كُلُّهُ مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ قَامَ إِذَا اسْتَقَلَّتِ الشَّمْسُ وَارْتَفَعَتْ قَدْرَ رُمْحٍ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ أَسْبَغَ الْوُضُوءَ فَصَلَّى تَسْبِيحَةَ الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا إِلَّا كَتَبَ اللهُ لَهُ مِائَتَيْ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ مِائَتَيْ سَيِّئَةٍ وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللهُ سُبْحَانَهُ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَرْبَعَمِائَةِ دَرَجَةٍ وَمَنْ صَلَّى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ رَفَعَ اللهُ تَعَالَى لَهُ فِي الْجَنَّةِ ثَمَانِمِائَةِ دَرَجَةٍ وَغَفَرَ لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا وَمَنْ صَلَّى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَيْنِ وَمِائَتَيْ دَرَجَةٍ"[364] ki hulāsa-i meᵓāli: "Cumᶜa günü kāffe-i sāᶜātı namāz vaktidir. Bir ᶜabd-i müᵓmin yoktur ki yevm-i cumᶜada güneş müstakil ve bir mızrak boyunda ve daha ziyāde mürtefiᶜ olduğu vaktte kalkıp bir ābdest alır birle ābdesti

364 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/54.

isbāg eder yaᶜnī ābdest alırken kāffe-i vācibāt u sünen ü müstehabbātına tamāmıyla riᶜāyet edip īmānen ve ihtisāben iki rekᶜat duhā namāzını kılar da illā ki Hakk subhānehu ve taᶜālā ona yüz hasene yazmaz ve üzerinden yüz seyyiᵓe dahi mahv etmez, yaᶜnī elbette o namāzı kılan kimseye Zāt-ı Zü'l-Celāl yüz haseneyi yazar ve onun üzerinden yüz seyyiᵓeyi dahi mahv eder ki bu sūretle o namāzı edāᵓ eden ᶜabd-i müᵓmin bu gibi ecr ve mesūbāttan mahrūm ve bī-behre kaldığı yoktur demek olur. Ve eger o ᶜabd-i müᵓmin isbāg-ı vuzūᵓ ettikten sonra duhā namāzını dört rekᶜat kılarsa tebāreke ve taᶜālā hazretleri cennette ona dört yüz derece refᶜ eder, yaᶜnī onun menzile ve mertebesi dört yüz derece yüce ve ᶜālī eder ve eger onu sekiz rekᶜat kılarsa cennette ona kerīm-i müteᶜālī sekiz yüz derece refᶜ eyler ve kāffe-i zünūbu dahi ᶜafv ve magfiret eder ve eger onu on iki rekᶜat kılarsa Zāt-ı Zü'l-Efdāl hazretleri ona iki bin iki yüz hasene yazar ve günāhtan dahi iki bin iki yüz seyyiᵓeyi mahv edip cennette ona iki bin iki yüz derece refᶜ eyler, yaᶜnī cennette onun menzile ve mertebesi iki bin iki yüz derece de yüksek ve mürtefiᶜ eder." Ve dahi Nāfiᶜ ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki İbn Ömer ᶜaleyhi'r-rıdvāndan mesmūᶜu olan bir hadīste demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ دَخَلَ الْجَامِعَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[365] خَمْسِينَ مَرَّةً لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْ يُرَى لَهُ"[366] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki yevm-i cumᶜada cāmiᶜe girip cumᶜa namāzından evvel dört rekᶜat namāz kılıp beher rekᶜatında sūre-i el-hamdu lillāh ile sūre-i ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[367] ellişer kerre kırāet ederse o kimse cennette onun yerini görmedikçe veyāhūd başkası tarafından ona görülmedikçe vefāt etmez." Yaᶜnī cennetten onun makāmını görüp onu bildikten sonra vefāt eder demektir.

Yevmü's-Sebt [يوم السبت]:

[روى أبو هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ صَلَّى يَوْمَ السَّبْتِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِذَا

365 el-İhlās, 112/1.

366 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/54.

367 el-İhlās, 112/1.

فَرَغَ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ كَتَبَ اللهُ لَهُ [بِكُلِّ حَرْفٍ حَجَّةً وَعُمْرَةً وَرَفَعَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ أَجْرَ سَنَةٍ صِيَامِ نَهَارِهَا وَقِيَامِ لَيْلِهَا وَأَعْطَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ] بِكُلِّ حَرْفٍ ثَوَابَ شَهِيدٍ وَكَانَ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِ اللهِ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ"]

Ve dahi cumᶜa ertesi namāzı ise o dahi onun hakkında Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى يَوْمَ السَّبْتِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِذَا فَرَغَ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ كَتَبَ اللهُ لَهُ [بِكُلِّ حَرْفٍ حَجَّةً وَعُمْرَةً وَرَفَعَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ أَجْرَ سَنَةٍ صِيَامِ نَهَارِهَا وَقِيَامِ لَيْلِهَا وَأَعْطَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ] بِكُلِّ حَرْفٍ ثَوَابَ شَهِيدٍ وَكَانَ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِ اللهِ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ"[368] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Kim ki cumᶜa ertesi gününde dört rekᶜat namāzı kılıp her bir rekᶜatında sūre-i Fātiha ile sūre-i İhlās'ı üçer kerre kırāet eder ve namāzdan fārig olduktan sonra āyete'l-kürsī dahi tilāvet eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl ona her bir harf ile bir şehīdin sevābını yazar ve o kimse enbiyāᵓ ve şühedāᵓ ile maᶜan ᶜarşın gölgesi altında bulunur."

Ve Amma'l-Leyālī, Leyletü'l-Ehad [وأما الليالي، ليلة الأحد]:

Ve haftanın gece namāzları fezāili ise onlar dahi bu mebhasta zikr olunur ki ez-cümle leyle-i ehadın namāzı yaᶜnī pazar gecesisinin namāzı ise o dahi hakkında mervīdir ki

[روى أنس بن مالك في ليلة الأحد أنه صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَحَدِ عِشْرِينَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسِينَ مَرَّةً وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَاسْتَغْفَرَ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ مِائَةَ مَرَّةٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم مِائَةَ مَرَّةٍ وَتَبَرَّأَ مِنْ حَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ وَالْتَجَأَ اللهِ إِلَى ثم قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ آدَمَ صَفْوَةُ اللهِ وَفِطْرَتُهُ وَإِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللهِ وَمُوسَى كَلِيمُ اللهِ وَعِيسَى رُوحُ اللهِ وَمُحَمَّدًا حَبِيبُ الله كَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ بِعَدَدِ مَنْ دَعَا لِلَّهِ وَلَدًا وَمَنْ لَمْ يَدْعُ لِلَّهِ وَلَدًا وَبَعَثَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الآمِنِينَ وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ تَعَالَى أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ مَعَ النَّبِيِّينَ"]

Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān leyle-i ehadın namāzı hakkında rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ

368 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/55.

الْأَحَدِ عِشْرِينَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسِينَ مَرَّةً وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مِائَةَ مَرَّةٍ وَاسْتَغْفَرَ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ مِائَةَ مَرَّةٍ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم مِائَةَ مَرَّةٍ وَتَبَرَّأَ مِنْ حَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ وَالْتَجَأَ الله ثم قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ آدَمَ صَفْوَةُ اللهِ وَفِطْرَتُهُ وَإِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللهِ وَمُوسَى كَلِيمُ اللهِ وَعِيسَى رُوحُ اللهِ وَمُحَمَّدًا حَبِيبُ الله كَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ بِعَدَدِ مَنْ دَعَا لِلَّهِ وَلَدًا وَمَنْ لَمْ يَدْعُ لِلَّهِ وَلَدًا وَبَعَثَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الآمِنِينَ وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ تَعَالَى أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ مَعَ النَّبِيِّينَ"[369] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki pazar gecesinde yirmi rekᶜat namāz kılıp beher rekᶜatında sūre-i Fātiha ile sūre-i İhlāsı ellişer kerre [158] ve Muᶜavvizeteyn sūrelerini dahi birer kerre kırāet edip yüz kerre istigfār eylese ve nefsine ve ebeveynine dahi yüz kerre magfiret dileyip hem dahi peygamber-i zī-şāna yüz kerre salavāt-ı şerīfe okumakla kendi havl ve kuvvetinden teberrī ederek Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sığınıp ilticāᵓ eylese ve baᶜdehu "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ آدَمَ صَفْوَةُ اللهِ وَفِطْرَتُهُ وَإِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللهِ وَمُوسَى كَلِيمُ اللهِ وَعِيسَى رُوحُ اللهِ وَمُحَمَّدًا حَبِيبُ اللهِ" dese o kimseye Zāt-ı Zü'l-Celāl'e veledi iddiᶜā eden ve iddiᶜā etmeyenlerin ᶜadedlerince ecr ve sevāb vardır. Ve yevm-i kıyāmette Zāt-ı Zü'l-Celāl onu hizb-i āminīn ile maᶜan gönderip peygamberlerle berāber cennete idhāl etmeğe onun hakkı olur."

Leyletü'l-İsneyn [ليلة الإثنين]:

[روى الأعمش عن أنس قال قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْإِثْنَيْنِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عِشْرِينَ مَرَّةً وَفِي الثَّالِثَةِ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَفِي الرَّابِعَةِ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ أَرْبَعِينَ مَرَّةً ثُمَّ يُسَلِّمُ وَيَقْرَأُ ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اللهَ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً ثُمَّ سَأَلَ اللهَ حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُعْطِيَهُ سُؤْلَهُ مَا سَأَلَ" وهي صلاة الحاجة]

Ve pazar ertesinin gecesi ise onun hakkında dahi Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvānın üzerine menkūl ve mervī Aᶜmeş ᶜaleyhi'r-rahme rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ

369 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/55.

الْإِثْنَيْنِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عِشْرِينَ مَرَّةً وَفِي الثَّالِثَةِ ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَفِي الرَّابِعَةِ ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ أَرْبَعِينَ مَرَّةً ثُمَّ يُسَلِّمُ وَيَقْرَأُ ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً وَاسْتَغْفَرَ اللهَ لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ خَمْسًا وَسَبْعِينَ مَرَّةً ثُمَّ سَأَلَ اللهَ حَاجَتَهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُعْطِيَهُ سُؤْلَهُ مَا سَأَلَ"[370] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli "Kim ki pazar ertesi gecesinde dört rekᶜat namāzı kılıp birinci rekᶜatında sūre-i Fātiha ile on kerre sūre-i İhlās ve ikinci rekᶜatında sūre-i Fātiha ile yirmi kerre sūre-i İhlās ve üçüncü rekᶜatında sūre-i Fātiha ile otuz kerre sūre-i İhlās ve dördüncü rekᶜatında sūre-i Fātiha ile kırk kerre sūre-i İhlās'ı okuyup selām verdikten sonra yetmiş beş kerre sūre-İhlās'ı kırāet eyler ve dahi nefsine ve peder ve māderine yetmiş beş kerre magfireti dileyip ondan sonra hācetini suᵓāl ve taleb ederse onun hāceti revā görülüp dilediğini vermek husūsu dahi merhamet-i ilāhiyyede bir hakkı olur." Yaᶜnī fazl ve kerem-i Bārī ile o hāceti revā görülüp yakīnen duᶜāsı kabūl ve mesᵓūlü mebzūl olur, hattā bu namāz için kazā-i hācet namāzı yād olunup tesmiye olunmuştur.

Leyletü's-Sülāsāᵓ [ليلة الثلاثاء]:

["مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً [وَيَقْرَأُ بَعْدَ التَّسْلِيمِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَاسْتَغْفَرَ اللهَ تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً] كَانَ لَهُ ثَوَابٌ عَظِيمٌ وَأَجْرٌ جَسِيمٌ" وَرُوِيَ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الثُّلَاثَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ و﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعْتَقَ اللهُ رَقَبَتَهُ مِنَ النَّارِ وَيَكُونُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِدَهُ وَدَلِيلَهُ إِلَى الْجَنَّةِ"]

Ve dahi salı gecesinin namāzı ise o dahi kim ki salı gecesinde iki rekᶜat namāzı kılıp her bir rekᶜatında Fātihatü'l-kitāb ile ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[371] ve Muᶜavvizetān sūrelerini on beşer kerre kırāet eylerse o kimseye bir

370 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/55-56.

371 el-İhlās, 112/1.

sevāb-ı ᶜazīm ve ecr-i cesīm hāsıl olur. Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki Hazret-i ᶜÖmer demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[372] وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً [وَيَقْرَأُ بَعْدَ التَّسْلِيمِ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً آيَةَ الْكُرْسِيّ وَاسْتَغْفَرَ الله تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً] كَانَ لَهُ ثَوَابٌ عَظِيمٌ وَأَجْرٌ جَسِيمٌ'' وَرُوِيَ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الثُّلَاثَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[373] و﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[374] سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعْتَقَ الله رَقَبَتَهُ مِنَ النَّارِ وَيَكُونُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِدَهُ وَدَلِيلَهُ إِلَى الْجَنَّةِ''[375] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki salı gecesinde iki rekᶜat namāzı kılıp her bir rekᶜatında Fātihatü'l-kitābı bir kerre ve ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[376] sūresiyle ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[377] sūresini yedişer kerre kırāet eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl o kimsenin rakabesini āteşten ᶜıtk ve āzād eder ve yevm-i kıyāmette dahi onun delīl ve kāidi olur" demektir.

Leyletü'l-Erbiᶜāᵓ [ليلة الأربعاء]:

[ليلة الأربعاء روت فاطمة رضي الله عنها عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَرْبِعَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأَوَّلِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الثَّانِيَةِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ إِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ الله عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى محمد صلى الله عليه وسلم عَشْرَ مَرَّاتٍ نَزَلَ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ ثَوَابَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ'' [١٥٩] وفي حديث آخر وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ ''سِتَّ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ مَا شَاءَ الله وَيَقْرَأُ فِي آخِرِ الرَّكْعَتَيْنِ آيَةَ الْكُرْسِيّ ثَلَاثِينَ مَرَّةً وَفِي الْأُولَيَيْنِ ثَلَاثِينَ مَرَّةً ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ يَشْفَعُ فِي عَشَرَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ وَجَبَتْ عَلَيْهِمُ النَّارُ'']

Ve çehārşenbe gecesi namāzı ise o dahi Hazret-i Sittü'l-müᵓmināt Fātımatu'z-Zehrā ᶜaleyhi'r-rıdvān hakkında rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْأَرْبِعَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي الْأَوَّلِ

372 el-İhlās, 112/1.

373 el-Kadr, 97/1.

374 el-İhlās, 112/1.

375 Bkz.*Kūtu'l-Kulūb*, 1/56.

376 el-Kadr, 97/1.

377 el-İhlās, 112/1.

فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾[378] عَشْرَ مَرَّاتٍ وَفِي الثَّانِيَةِ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾[379] عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ إِذَا سَلَّمَ اسْتَغْفَرَ الله عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى محمد صلى الله عليه وسلم عَشْرَ مَرَّاتٍ نَزَلَ مِنْ كُلِّ سَمَاءٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَكْتُبُونَ ثَوَابَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ"[380] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki çehār-şenbe gecesinde iki rekᶜat namāzı kılıp birincisinde Fātihatü'l-kitāb ile ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾[381] sūresini on kerre ve ikincisinde Fātiha'dan sonra ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾[382] sūresini on kerre kırāet ve selām verdikten sonra kelime-i istigfārı dahi on kerre ve Muhammed ᶜaleyhi's-selāma on kerre salavāt-ı şerīfeyi okursa her bir gökten yetmiş bin melek nāzil olup yevm-i kıyāmete kadar o ādemin sevābını yazarlar." Ve dīger bir hadīste gelmiş ki "Kim ki o gecede on altı rekᶜat namāzı kılar da baᶜde'l-Fātiha Zāt-ı Zü'l-Celāl'in dilediği nesneyi kırāet eder ve rekᶜateyn-i ahīreteynin āhirlerinde otuz kerre āyet-i kürsī ve rekᶜateyn-i ūleyeynin āhirlerinde ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[383] sūresini otuz kerre okursa o kimse hānesi halkından yaᶜnī ehl-i beytinden nāra müstehakk olanlardan on nefere şefāᶜat eder."

Leyletü'l-Hamīs [ليلة الخميس]:

[ليلة الخميس قال أبو هريرة رضي الله عنه قال النبي صلى الله عليه وسلم "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْخَمِيسِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ خَمْسَ مَرَّاتٍ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسَ مَرَّاتٍ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ مَرَّاتٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ الله تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَجَعَلَ ثَوَابَهُ لِوَالِدَيْهِ فَقَدْ أَدَّى حَقَّ وَالِدَيْهِ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ عَاقًّا لَهُمَا وَأَعْطَاهُ الله تَعَالَى مَا يُعْطِي الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ"]

Ve dahi pençşenbe gecesi namāzı onun hakkında Hazret-i Ebū Hüreyre demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْخَمِيسِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ

378 el-Felak, 113/1.

379 en-Nās, 114/1.

380 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/56.

381 el-Felak, 113/1.

382 en-Nās, 114/1.

383 el-İhlās, 112/1.

خَمْسَ مَرَّاتٍ وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[384] خَمْسَ مَرَّاتٍ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ خَمْسَ مَرَّاتٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ اللهَ تَعَالَى خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَجَعَلَ ثَوَابَهُ لِوَالِدَيْهِ فَقَدْ أَدَّى حَقَّ وَالِدَيْهِ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ عَاقًّا لَهُمَا وَأَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى مَا يُعْطِي الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ''[385] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki pençşenbe gecesinde akşam ile yatsı mā-beyninde iki rekᶜat namāz kılıp her bir rekᶜatında Fātihatü'l-kitāb ile āyete'l-kürsī ve sūre-i İhlās ile Muᶜavvizeteyn'i beşer kerre kırāet ve namāzdan fārig olduktan sonra Zāt-ı Zü'l-Celāl'i on beş kerre istigfār edip bu namāzın sevābını ebeveynine bağışlarsa onların hakklarını ödemiş olur velev ki onlara ᶜākk ve ᶜāsī olmuş idi. Ve hem dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona şühedāʾ ve sıddīkīne verdiği ᶜatāyā gibi bir ᶜatāʾ verir."

Leyletü'l-Cumᶜa [ليلة الجمعة]:

[قال جابر قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً فَكَأَنَّمَا عَبَدَ اللهَ تَعَالَى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً صِيَامَ نَهَارِهَا وَقِيَامَ لَيْلِهَا'' وَقَالَ أَنَسٌ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ صَلَاةَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فِي جَمَاعَةٍ وَصَلَّى رَكْعَتَيِ السُّنَّةِ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهُمَا عَشْرَ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ وَنَامَ عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ وَجْهُهُ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَأَنَّمَا أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ'' وَقَالَ صلى الله عليه وسلم ''أَكْثِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيَّ فِي اللَّيْلَةِ الْغَرَّاءِ وَالْيَوْمِ الْأَزْهَرِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ'']

Ve cumᶜa gecesinin namāzı ise o dahi hakkında Cābir radıyallāhu ᶜanhu demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[386] إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً فَكَأَنَّمَا عَبَدَ اللهَ تَعَالَى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً صِيَامَ نَهَارِهَا وَقِيَامَ لَيْلِهَا''[387] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki cumᶜa gecesinde akşam ile yatsı namāzları mā-beyninde on iki rekᶜat namāz

384 el-İhlās, 112/1.

385 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/56.

386 el-İhlās, 112/1.

387 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/56-57.

kılıp her bir rekᶜatında Fātihatü'l-kitābı bir kerre ve sūre-i İhlās'ı on bir kerre kırāet ederse sanki o ādem Zāt-ı Zü'l-Celāl'e on iki senenin gündüzleri sıyām ve geceleri kıyām ile ᶜibādet etmiş olur." Ve dahi Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ صَلاَةَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فِي جَمَاعَةٍ وَصَلَّى رَكْعَتَي السُّنَّةِ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهُمَا عَشْرَ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾[388] وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ مَرَّةً مَرَّةً ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ وَنَامَ عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ وَجْهُهُ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَأَنَّمَا أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ"[389] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki cumᶜa gecesinde yatsı namāzını cemāᶜatle kılıp da sonra yatsı namāzının sünnetini dahi iki rekᶜat kılar ve ondan sonra on iki rekᶜat dahi namāz kılıp beher rekᶜatında Fātihatü'l-kitāb ve sūre-i İhlās ve Muᶜavvizeteyn'i birer kerre kırāet ve dahi ondan sonra üç rekᶜat vitr namāzını kılıp kıbleye müteveccih ve karşı olarak sağ yanı üzerine yatarsa o ādem sanki leyle-i kadri ihyā etmiş olur." [160] Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَكْثِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيَّ فِي اللَّيْلَةِ الْغَرَّاءِ وَالْيَوْمِ الْأَزْهَرِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ"[390] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Siz leyle-i garrāʾ ve yevm-i ezherde yaᶜnī cumᶜa gününde ve gecesinde benim üzerime salavāt-ı şerīfenin kırāetini teksīr ediniz." Yaᶜnī çokça okuyunuz demektir.

Leyletü's-Sebt [ليلة السبت]:

[قَالَ أنس قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ السَّبْتِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ قَصْرٌ فِي الْجَنَّةِ وَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ وَتَبَرَّأَ مِنَ الْيَهُودِ وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ"]

Ve dahi cumᶜa ertesinin gecesi namāzı fezāili ise o dahi Hazret-i Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān onun hakkında bir hadīs-i şerīfi rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَلَّى لَيْلَةَ السَّبْتِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ قَصْرٌ فِي الْجَنَّةِ وَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ وَتَبَرَّأَ مِنَ الْيَهُودِ وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ"[391] buyurmuştur ki

---

388 el-İhlās, 112/1.

389 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/57.

390 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/57.

391 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/57.

hulāsa-i meʾāli: “Kim ki cumᶜa ertesi gecesinde akşam ile yatsı mā-beyninde on iki rekᶜat namāz kılarsa o kimseye cennette bir kasr binā olunur birle ecrden o kadar sevāba nāil olur ki sanki her bir müʾmin ve müʾminenin üzerine tasadduk etmiş olur ve dahi yehūddan teberrī eder ve ᶜindallāhu şāyeste-i ᶜafv u magfiret olur ki vaᶜd-i kerīm-i ᶜālīsi īcābınca müstehakk-ı magfiret olmuş olur.”

el-Kısmu's-Sālisü Mā Yetekerrerü bi-Tekerrüri's-Sinīni ve Hiye Erbaᶜatun: Salātu'l-ᶜĪdeyni ve't-Terāvīhü ve Salātu Recebin ve Şaᶜbānin

[القسم الثالث ما يتكرر بتكرر السنين وهي أربعة صلاة العيدين والتراويح وصلاة رجب وشعبان]

Ve kısm-ı sālīsi olup tekerrür-i sinīn ile mütekerrir olan namāzlar ise onlar dahi dört nevᶜ namāzdır ki bayramların namāzları ve şehr-i ramazān-ı şerīfte leylen kılınan terāvīh namāzı ve receb ayında leyle-i regāibde ve şaᶜbān ayında leyle-i berātta kılınan namāzlardır. Ez-cümle bayram namāzları ki o salāvātın birincileri ᶜadd olunmuştur, onların vasf ve keyfiyyet ve fezāilinin taᶜrīfi ise hakklarında mervī bulunan āsāra nazaran musannif-i merhūm buyurur ki:

el-Ūlā Salātu'l-ᶜĪdeyni [الأولى صلاة العيدين]

Birinci namāzı yaᶜnī tekerrür-i sinīn ü aᶜvām ile tekerrür eden salavātın en birincileri ise iki bayramın yaᶜnī ᶜīd-i fıtr ve ᶜīd-i adhānın namāzlarıdır.

[وهي سنة مؤكدة وشعار من شعائر الدين وينبغي أن يراعى فيها سبعة أمور الأول التكبير ثلاثًا نسقًا فيقول ”اَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ“ يفتتح بالتكبير ليلة الفطر إلى الشروع في صلاة العيد وفي العيد الثاني يفتتح التكبير عقيب الصبح يوم عرفة إلى آخر النهار يوم الثالث عشر وهذا أكمل الأقاويل ويكبر عقيب الصلوات المفروضة وعقيب النوافل وهو عقيب الفرائض آكد]

Bu namāz musannif-i merhūm muhtārı olan mezheb-i Şāfiʿī hükmünce beyān-ı vasf u taʿrīf-i keyfiyyetine bedʾ ve mübāşeret edip buyurdu ki işbu namāz yaʿnī ʿīdeynin namāzı sünnet-i müʾekkededir ve dīn-i mübīnin şeʿāirindendir ki onda yedi emrin mürāʿātı lāzım gelir ki birincisi nesakan üç kerre Allāhu ekber demektir ve dahi üç kerre mütevāliyen Allāhu ekber dedikten sonra āhirki kelime-i tekbīreye kebīren lafzını dahi zamm ve "اَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ" ʿibāresini dahi ʿilāve ve ilhāk eyleye ki hulāsa-i mazmūn-ı tekbīr ve meʾāl-i ʿibāre-i muzāfe odur ki "Zāt-ı Vācibü'l-vücūd hazretleri her bir büyük ve büzürg ve uludan büyüktür, yaʿnī en ziyāde büzürg ve büyük ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'ıdır ve envāʿ-ı medh ü senāʾ ve şükr ü sipās u hamd-i kesīre lāyık ve müstehakk ancak Zāt-ı Kibriyāsıdır. Ben dahi onu hamd-i kesīr ile hamd eylerim ve kāffe-i aʿzāʾ ve cevārihlerimle ona ʿarz-ı teşekkür ve senā-i cemīl ü cezīl ederim. Ve sabāh ve akşam dahi ʿale'd-devām ve'l-istimrār huzūr-ı ʿizzet ü celāline refʿ-i rāye-i mahmedet ü şükrāne ederim ki hamde müstehakk bir ilāh-ı vāhiddir, onun şerīki yoktur, biz dīn-i mübīni ona ihlās etmişiz velev ki kefere-i fecere bizim bu ihlāsımızı kerh edip onu istemezler" demek olur. Ve bu mazmūnu şāmil olan işbu ʿibāre-i ʿArabiyye-i tekbīriyyeyi ʿīd-i fıtrın gecesinden bedʾ ve bayram namāzına şürūʿ edinceye dek tekrār ve tezkār eder, yaʿnī ramazān-ı şerīfin günleri hitāmındaki bayram gecesi akşamından bu tekbīre başlar tā ki bayram namāzına dura. Ve ʿīd-i adhānın tekbīrātına yevm-i ʿarefenin sabāhından bedʾ eder, yaʿnī şehr-i zi'l-hiccenin dokuzuncu günü ki yevm-i ʿarefedir, o günün fecri namāzından şehr-i mezkūrun on üçüncü günü nihāyetine kadar bu tekbīre devām eder [161] ki bu reʾy ekser-i ekāvīlin hükmü mucibindedir. Ve bu tekbīr her bir namāz-ı mefrūzanın ʿakībinde icrāsı mesnūn olup ve nevāfilin ʿakībinde dahi icrāsı egerçi mesnūn ise de ammā ʿakīb-i salavāt-ı mefrūzada icrāsının sünneti daha ziyāde ākeddir.

[الثاني إذا أصبح يوم العيد يغتسل ويتزين ويتطيب كما ذكرناه في الجمعة والرداء والعمامة هو الأفضل للرجال وليجنب الصبيان الحرير والعجائز التزين عند الخروج]

Ve o umūr-ı sebᶜanın ikincisi ise o dahi bayram gününde igtisāl edip yevm-i cumᶜanın mebāhisinde zikr ettiğimiz vech üzere istiᶜmāl-i tīb ve tezeyyün etmektir. Ve ricāle lübs-i ridāᵓ ve ᶜimāme efdaldir, fakat sıbyā-nı lübs-i harīrden ve ᶜacāizin ᶜinde'l-hurūc bezelenmekten mücānebet ettirmek gerektir.

[الثالث أن يخرج من طريق ويرجع من طريق آخر هكذا فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان صلى الله عليه وسلم يأمر بإخراج العواتق وذوات الخدور]

Ve üçüncüsü ise o dahi musallāya çıkacağı vaktte bir yoldan çıkıp ve āher bir yoldan dönüp rücūᶜ etmektir, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böyle işlemiştir, yaᶜnī musallāya bir yoldan gidip ve dīger bir yoldan ᶜavdet etmiştir. Ve civān ve tāze ve muhaddire hatunların dahi musallāya hurūc etmeğe emr ederdi.

[الرابع المستحب الخروج إلى الصحراء إلا بمكة وبيت المقدس فإن كان يوم مطر فلا بأس بالصلاة في المسجد ويجوز في يوم الصحو أن يأمر الإمام رجلًا يصلي بالضعفة في المسجد ويخرج بالأقوياء مكبرين]

Ve dördüncüsü dahi bayram namāzı kılmağa sahrāya çıkmaktır ki müstehabbdır meger ki Mekke-i mükerreme ve Beyt-i Makdis'te ola ki bu iki mescidin ahālīsi sahrāya hurūcları müstehabb değildir, onlar zikr olunan mescidlerde namāz kılarlar. Ve eger yağış bir gün olup da sah-rāya çıkmazlarsa o hālde o ᶜözr için mescidlerde namāz kılmaklarında bir beᵓs olmaz ve açık günlerde dahi cāizdir ki imām mescidlerde ᶜaceze ve nātüvānlarla namāz kılmak için bir ādemi meᵓmūr ede ve kendisi kuvvetli ve tüvānā ādemlerle sahrāya tekbīr edici oldukları hālde hurūc ede.

[الخامس يراعي الوقت فوقت صلاة العيد ما بين طلوع الشمس إلى الزوال ووقت الذبح للضحايا ما بين ارتفاع الشمس بقدر خطبتين وركعتين إلى آخر اليوم الثالث عشر ويستحب تعجيل صلاة الأضحى لأجل الذبح وتأخير صلاة الفطر لأجل تفريق صدقة الفطر قبلها هذه سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve dahi beşincisi ise o dahi vaktin mürāᶜātıdır ki namāz-ı ᶜīdin vakti tulūᶜ-ı şemsten zevāle kadardır. Ve zebh-i dahāyā vü karābīnin vakti

dahi tulūᶜ-ı şemsten sonra iki hutbe okumaklıkla iki rekᶜat namāz kılınacak zamān mürūruyla şemsin irtifāᶜından şehr-i zi'l-hiccenin on üçüncü gününün āhirine kadardır, yaᶜnī bayram nāmazlarının vakti bayram gününde tulūᶜ-ı hūrşīdden zevāle kadardır. Ve kurbān kesmenin vakti dahi bayram namāzı vaktinden hutbe ve namāz kılınacak kadar bir zamān mürūrundan on üçüncü gününün nihāyetine kadardır. Ve dahi müstehabb odur ki kurbān bayramının namāzı taᶜcīl oluna tā ki udhiyye zebh oluna ve fıtr bayramının namāzı dahi teʾhīr oluna tā ki namāzdan evvel sadaka-i fıtrı fukarāya dağılıp tefrīk oluna, çünkü sünnet-i seniyye-i peygamberiyye böyledir, ᶜaleyhi's-selām efendimiz böylece eder idi.

[السادس في كيفية الصلاة فليخرج الناس مكبرين في الطريق وإذا بلغ الإمام المصلى لم يجلس ولم يتنفل ويقطع الناس التنفل ثم ينادي مناد الصلاة جامعة ويصلي الإمام بهم ركعتين يكبر في الأولى سوى تكبيرة الإحرام والركوع سبع تكبيرات يقول بين كل تكبيرتين سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَـهَ إِلَّا الله والله أكبر ويقول وجهت وجهي للذي فطر السموات والأرض عقيب تكبيرة الافتتاح ويؤخر الاستعاذة إلى ما وراء الثامنة ويقرأ سورة ق في الأولى بعد الفاتحة واقتربت في الثانية والتكبيرات الزائدة في الثانية خمس سوى تكبيرتي القيام والركوع وبين كل تكبيرتين ما ذكرناه ثم يخطب خطبتين بينهما جلسة ومن فاتته صلاة العيد قضاها]

Ve altıncısı ise o dahi keyfiyyet-i salātın mürāᶜātıdır ki mükebbir olarak nās musallāya çıkarlar ve yolda giderken tekbīri okurlar. Ve imām musallāya bālig ve vāsıl olunca oturmaksızın ve teneffül etmeksizin namāza durur ve nās dahi teneffülü keserler. Ve bir münādī "es-salātu cāmiᶜatun" nidāʾ edip imām dahi namāza şürūᶜ edip bedʾ eder ve o nās-ı müctemiᶜa ile iki rekᶜat namāzı kılar. Ve tekbīr-i ihrām u rükūᶜdan gayrı rekᶜat-i ūlāda tekbīr-i ihrām ve "veccehtü vechī" duᶜāsını okuduktan sonra kable-kırāeti't-taᶜavvüz yedi kerre Allāhu ekber diye ve her bir kerre Allāhu ekber dedikte sırren "Subhānallāhi ve'l-hamdu lillāhi ve lā ilāhe illāllāhu vallāhu ekber" dahi okuya, yaᶜnī her bir iki tekbīrin arasında bunu hafiyyen söyleye ve tekbīre-i sāmineden sonra istiᶜāzeyi okuyup birinci rekᶜatta Fātiha'dan sonra Kāf sūresini okuya ve rekᶜa-i sāniyede ﴿اِقْتَرَبَت﴾ sūresini kırāet eyleye. Ve tekbīrāt-ı zevāid ikinci

rekᶜatta beştir yaᶜnī tekbīr-i kıyām u rükūᶜdan başka beş kerre Allāhu ekber söyleye ve dahi her bir iki tekbīrin arasında ānifen zikr ettiğimiz tesbīh ve tahmīd ve tehlīl ve tekbīri sırren söyleye ve dahi ondan sonra imām iki hutbeyi okuyup mā-beynlerinde bir celsecik cülūs ede ve kim ki bayram namāzı ona geçerse onu kazāᵓ eder.

[السابع أن يضحي بكبش ضحى [١٦٢] رسول الله صلى الله عليه وسلم بكبشين أملحين وذبح بيده وقال بسم الله والله أكبر هذا عني وعمن لم يضح من أمتي]

Ve yedincisi bir kebş yaᶜnī bir koyunu zebh ve boğazlamak ile tadhiye etmek yaᶜnī kurbān kesmektir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz koyundan bir koçu kesmekle tadhiye etmiş ve kurbānı kendi mübārek yediyle boğazlayıp "bismillāhi vallāhu ekber" ilā-āhirihi diye tesmiye ve tekbīr ve duᶜāᵓ etmiştir, yaᶜnī "İşbu ben zebh ettiğim kurbān benden ve benim ümmetimden tadhiye etmeyen yaᶜnī kurbānı kesmeyen ādemlerden kabūl buyurun" diyerek duᶜā buyurulmuştur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ رَأَى هِلَالَ ذِي الْحِجَّةِ وَأَرَادَ أَنْ يُضَحِّيَ فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهِ وَلَا مِنْ أَظْفَارِهِ شَيْئًا" قال أبو أيوب الأنصاري كان الرجل يضحي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم بالشاة عن أهل بيته ويأكلون ويطعمون وله أن يأكل من الضحية بعد ثلاثة أيام فما فوق وردت فيه الرخصة بعد النهي عنه]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ رَأَى هِلَالَ ذِي الْحِجَّةِ وَأَرَادَ أَنْ يُضَحِّيَ فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهِ وَلَا مِنْ أَظْفَارِهِ شَيْئًا"[392] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Kim ki zi'l-hiccenin hilālini görür ve kurbānı kesmek murād ederse o kimse kurbānı zebh edinceye dek kendi saçından ve tırnaklarından bir nesneyi kesmesin" demektir. Ve Hazret-i Ebū Eyyūb-ı Ensārī ᶜaleyhi ridāᵓu'l-Bārī buyurmuş ki "ᶜAhd-i saᶜīd-i Hazret-i Risālet-penāhīde bir kişi yalnız bir şāt yaᶜnī bir koyun ile kendi ehl-i hānesi tarafından boğazlardı ve hem dahi ondan yerdi ve itᶜām ederdi. Ve üç gün ve daha ziyādeye dahi ondan yemeğe baᶜde'n-nehy ruhsat erzānī olmuştu."

392 Müslim, Edāhī, 39; İbn Māce, Edāhī, 11, no: 3150; Ebū Dāvūd, Dahāyā, 3, no: 2791; Tirmizī, Edāhī, 24, no: 1523.

[وقال سفيان الثوري يستحب أن يصلي بعد عيد الفطر اثنتي عشرة ركعة وبعد عيد الأضحى ست ركعات وقال هو من السنة]

Ve Süfyān es-Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "ᶜĪd-i fıtrın namāzından sonra on iki rekᶜat ve ᶜīd-i adhānın namāzından sonra altı rekᶜat namāz kılmak müstehabbdır." Ve dahi demiş ki "Bu namāzları kılmak sünnettendir." Yaᶜnī ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hazretleri bu bayram namāzlarından sonra bu namāzları kılmıştır demek ister. İntehā.

Musannif-i merhūm işbu bayram namāzlarını dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzere zikr etmiştir. Ve sıfat ve keyfiyyet-i edāsında İmām Hanefī'nin hilāfı vardır. Şöyle ki işbu iki bayram namāzı vācibdir ve sebeb-i vücūbu ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ﴾[393] nass-ı şerīfidir. Ve tevātür-i ahbār-ı Nebī ᶜaleyhi's-selām dahi vücūbuna delīldir ki Enes radıyallāhu taᶜālā ᶜanhten rivāyet olundu ki Resūl-i Ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem Medīne-i münevvereye duhūl buyurduklarında ehl-i Medīne'nin iki günleri var idi ki o günlerde laᶜb ederlerdi. Nebī ᶜaleyhi's-selām buyurdu ki "قَدْ أَبْدَلَكُمُ اللهُ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا اَلْاَضْحَى وَالْفِطْرَ"[394] Ve Ümmet dahi Resūl-i Ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellemden bu güne gelince icmāᶜ edip bir kimse inkār etmemiştir ki ᶜinde'l-cumhūr vācibedir. Ve baᶜzılar sünnettir demişler ve esahh olan vācib olmaktır.

Ve hutbeden gayrı şartları vücūben ve edāen cumᶜanın şartı gibidir, zīrā ki cumᶜada hutbesiz namāz cāiz değildir, ammā ᶜīdeynde hutbesiz namāz cāizdir, çünkü sünnettir, şart değildir, nihāyet terk eylemekle sünnete muhālefet bulunup isāet eylemiş olur. Ve eger hutbe salāttan evvel olmuş olursa yine cāizdir, zīrā ki maksūd hāsıl olur velākin mütevāris olan sünnete muhālefet eylemeğin mekrūh olur. ᶜĪd-i şerīfin hutbesi için ezān ve ikāmet yoktur.

Ve ᶜĪd-i fıtrda salavāttan evvel bir şey ekl eylemek dahi mendūbdur ki Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki "ᶜAleyhi's-selām efendimiz

---

393 el-Bakara, 2/185.

394 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/179, no: 1556, el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 4/292; *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 5/48.

üç yāhūd beş yāhūd yedi dāne temri ekl buyururdu." Ve dahi misvākı istiᶜmāl ve gusl ve gökçek kokular eylemek dahi mendūbdur ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz böylece eylerdi, zīrā ki yevm-i ictimāᶜdır ve bir ferd rāyiha-i kerīheden müteʾezzī olmamak için onu işlemiştir. Ve kezālik ahsen-i siyābı giymek dahi mendūbdur.

Ve salāttan evvel fıtresini vermek dahi mendūbdur ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz böylece işlerdi. Ve [395]"أَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ فِي هَذَا الْيَوْمِ" diye emr etmiştir, yaᶜnī "Bu günde suʾāl etmekten gürūh-ı fukarāyı ganī edip ihtiyāclarını defᶜ ediniz" demektir. Ve kable's-salāt onlara sadaka-i fıtrın iᶜtāsıyla onların ferāg-ı bālleri hāsıl olur.

Ve musallī musallāya giderken ᶜīd-i fıtr gününde sırren tarīkte tekbīr ederek gider. Ve ᶜīd-i adhā gününde cehren tekbīr ederek gider yaᶜnī yolda giderken tekbīr ederek gitmek mendūbdur. Ve namāz-ı mezkūrenin vakti ise şemsin bir rumh veyāhūd iki rumh mikdārı irtifāᶜından zevāle varıncadır.

Ve namāzın sıfatı ise o dahi iki rekᶜat kılmaktır ki ihrām tekbīri gibi tekbīr eder olduğu hālde elini bağlaya, kırāet hālinde olduğu gibi ve dahi ondan sonra senāʾ eyleye, yaᶜnī subhānekallāhumme okuya āhirine varınca ve ondan sonra el kaldırmakla üç kerre tekbīr eder ve ondan sonra Fātiha ve zamm-ı sūre okur ve ondan sonra rükūᶜ ve sücūd edip rekᶜa-i sāniyeye kıyām ettikte okumağa başlar ve kırāeti hitāmından sonra ki rükūᶜa varmazdan akdem üç kerre el kaldırmakla yine üç kerre tekbīr eder ve baᶜdehu rükūᶜ için refᶜ-i yed etmeksizin bir tekbīr okuyup rükūᶜa varır. Ve beyne't-tekbīreteyn zikr okumak mesnūn değildir, zīrā ki onun hakkında bir hadīs-i şerīf nakl olunmamıştır. Ammā İmām Şāfiᶜī katında her bir iki tekbīrin beyninde "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" demek lāzımdır. [163] Ve tekbīr-i zevāidi okurken ellerini kaldırıp salıverir. Ve baᶜde's-salāt imām iki hutbe okur ve beyne'l-hutbeteyn üç āyeti kırāet edecek mikdār cülūs eder. Ve ᶜīd-i fıtrda hutbede

---

395 İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 3/567; *el-Beyān ve't-Taᶜrīf fī Esbābi Vurūdi'l-Hadīs*, 1/116.

ahkām-ı fıtreyi nāsa taʿlīm eder. Ve ʿīd-i adhāda dahi ahkām-ı udhiyye ve tekbīr-i teşrīki taʿlīm eder.

Ve bir kimseye bayram namāzı geçerse kazāʾ etmez yaʿnī o kimse münferiden salāt-ı ʿīdi kazāʾ eylemez, çünkü cemāʿatle kılınması şarttır. Ve ʿīd-i fıtrın namāzı birinci gününde bir ʿözr-i māniʿ hulūlüyle kılınmazsa yine ikinci gününde onu kılarlar. Ve ʿīd-i adhā namāzı olur ise yevm-i sālise kadar teʾhīri cāizdir, fakat yevm-i ʿīd-i adhāda namāzdan evvel bir nesneyi ekl etmez ki namāzın hitāmına kadar teʾhīr-i ekl müstehabbdır. Ve kable edāi's-salāt eger bir nesneyi ekl ederse mekrūh olmaz. Ve ʿīd-i adhāda musallāya giderken esnā-i tarīkte cehren tekbīr eder ve cemāʿat-i müstehabbe ile edāʾ olunan her bir namāz-ı mefrūzanın ʿakabinde yevm-i ʿarefenin fecrinden āhir-i eyyām-ı teşrīkin ʿasrına kadar tekbīr-i teşrīk kırāeti vācibdir ki müsāfir ve ehl-i kurāya ve nisāya vācib değildir. Ammā nisāʾ ve müsāfir imāma iktidāʾ etmeleriyle onlara dahi bi'l-iktidāʾ vācib olur. Ve nevāfil ve sünenin ʿakībinde tekbīr-i teşrīk vācib değildir. Ve tekbīrin sıfatı ise o dahi "اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ" Yaʿnī bu kelām-ı saʿādet-encāmı bir kerre demektir ki Şāfiʿī'nin kavli gibi üç kerre değildir, zīrā ki bu tekbīr İbrāhīm peygamber ʿaleyhi's-selāmdan meʾsūrdur. Denildi ki Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām kurbānı getirdikte Hazret-i İbrāhīm zebh-i İsmāʿīl'e ʿacele eylemek havfından Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām Allāhu ekber Allāhu ekber dedi. Hazret-i İbrāhīm, Cibrīl-i Emīn'i gördükte "Lā ilāhe illallāh vallāhu ekber" dedi. Hazret-i İsmāʿīl dahi fidā geldiğin bildikte "Allāhu ekber ve lillāhi'l-hamd dedi." Ahīreyn ki Hazret-i İbrāhīm ve İsmāʿīl ʿaleyhime's-selāmın tekbīrleridir, yā vācib ola veyā sünnet ola. İbn ʿÖmer'den rivāyet olundu ki Hazret-i Resūl-i Ekrem sallallāhu taʿālā ʿaleyhi ve sellem buyurmuştur ki: "أَفْضَلُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالْأَنْبِيَاءُ مِنْ قَبْلِي يَوْمَ عَرَفَةَ أَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ اَللهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ" Hattā imām eger onu terk eylerse merd-i muktedī onu terk etmez, yaʿnī eger imām teşrīk tekbīrini eylemezse muktedī eylemek lāzımdır, terk etmemek gerektir. Ve bayram namāzlarından sonra bir namāz kılmak hakkında eʾimme-i Hanefiyye'den reʾy ve ictihād-ı mendūb vākiʿ ve menkūl olduğu görül-

memiştir. İntehā.

es-Sāniyetü et-Terāvīhu [الثانية التراويح]:

[وهي عشرون ركعة وكيفيتها مشهورة وهي سنة مؤكدة وإن كانت دون العيدين واختلفوا في أن الجماعة فيها أفضل أم الانفراد وقد خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيها ليلتين أو ثلاثًا للجماعة ثم لم يخرج وقال "أَخَافُ أَنْ تُوجَبَ عَلَيْكُمْ" وجمع عمر رضي الله عنه الناس عليها في الجماعة حيث أمن من الوجوب بانقطاع الوحي فقيل إن الجماعة أفضل لفعل عمر رضي الله عنه ولأن الاجتماع بركة وله فضيلة بدليل الفرائض ولأنه ربما يكسل في الانفراد وينشط عند مشاهدة الجمع وقيل الانفراد أفضل لأن هذه سنة ليست من الشعائر كالعيدين فإلحاقها بصلاة الضحى وتحية المسجد أولى ولم تشرع فيها جماعة وقد جرت العادة بأن يدخل المسجد جمع معًا ثم لم يصلوا التحية بالجماعة ولقوله صلى الله عليه وسلم فضل صلاة التطوع في بيته على صلاته في المسجد كفضل صلاة المكتوبة في المسجد على صلاته في البيت]

Ve dahi tekerrür-i sinīn ve aᶜvām ile mütekerrir olan salavātın ikincisi ki terāvīh namāzıdır, o dahi sünnet-i müᵓekkededir velev ki onun teᵓekküdü namāz-ı ᶜīdeynin teᵓekküdü mā-dūnundadır. Ve ᶜaded-i rekeᶜātı yirmi rekᶜattır, keyfiyyeti dahi meşhūre olup taᶜrīf ve beyānından vārestedir, fakat cemāᶜatle kılınması efdal olup olmadığı hakkında ihtilāf vākiᶜ olmuştur. Kimi cemāᶜatle kılınması efdaldir demiş ve kimi münferiden kılınması efdaldir demiş. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz iki veyāhūd üç gecede cemaᶜatle kılınması için saᶜādet-hānesinden mescide çıkmıştır. Ve baᶜdehu bir dahi hurūc etmeyip "أَخَافُ أَنْ تُوجَبَ عَلَيْكُمْ"[396] diye ᶜadem-i hurūcuna bir sebeb ve ᶜillet beyān etmiştir, yaᶜnī "Sizin üzerinize vācib olmak havfinden nāşī ben çıkmadım" demektir. Ve Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān çün inkıtāᶜ-ı vahy ile vücūbundan emīn oldu cemāᶜatle edāsı için mescide çıkıp ona nāsı cemᶜ etmiştir.

İşte Hazret-i ᶜÖmer'in bu fiᶜli ve ictimāᶜ bereketli olup ferāizin delā-

---

396 Buhārī, Teheccud, 5, no: 1129; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 177, lafız farkıyla.

letleriyle onun bir fazīleti olduğu ve ᶜinde'l-infirād vukūᶜ-ı kesel ve ᶜinde'l-ictimāᶜ cemᶜin müşāhedesiyle husūl-i neşāt bulunduğu eclden yaᶜnī salāt-ı mezkūre cemāᶜatle edāsı efdal görünmüştür. Ve münferiden efdaliyyetin delīli ise o dahi salāt-ı merkūme bayram namāzı gibi şeᶜāir-i dīnden olmayıp onu salāt-ı duhā ve tahiyye-i mescide ilhākı daha ziyāde enseb olduğu ve dahi onda bir cemāᶜat şerᶜ olunmadığı ve bir cemāᶜat dahi cāmiᶜe duhūllerinde tahiyye-i mescidi cemāᶜatle edāya bir ᶜādet-i ᶜāmme cārī olmadığı ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "فضل صلاة التطوع في بيته" ilā-āhirihi, el-hadīs buyurduğu nassın meʾāli delāletiyle ᶜale'l-infirād herkes kendi hānesinde yalnız ve münferiden [164] kılması efdal olmuştur, zīrā ki hadīs-i şerīfin hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Kendi hānesinde bir ādemin kıldığı tetavvuᶜ namāzının fazlı mescidde edāʾ olunan tetavvuᶜun fazlı üzerine mescidde edāʾ olunan salāt-ı mefrūzanın hānede kılınmış olan salāt-ı mefrūzanın fazlı üzerine mütekarrer olan fazlı gibidir." Yaᶜnī mescidde cemāᶜatle kılınan salāt-ı mefrūzanın fazlı kendi hānesinde münferiden kıldığı namāzın fazlı üzerine ne mertebe efzūn ve evferdir, kezālik kendi hānesinde münferiden kıldığı tetavvuᶜ namāzının fazlı mescidde kılınan tetavvuᶜ namāzının fazlı üzerine o mertebe evfer ve ekserdir. İşte bu medlūl mūcibince terāvīh namāzı dahi kendi hānesinde münferiden kılınması daha ziyāde efdal olmak lāzım gelir denilmiş.

[وَرُوِيَ أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِي مَسْجِدِي وَأَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ رَجُلٌ يُصَلِّي فِي زَاوِيَةِ بَيْتِهِ رَكْعَتَيْنِ لَا يَعْلَمُهُمَا إِلَّا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ" وهذا لأن الرياء والتصنع ربما يتطرق إليه في الجمع ويأمن منه في الوحدة]

Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِي مَسْجِدِي وَأَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ رَجُلٌ يُصَلِّي فِي زَاوِيَةِ بَيْتِهِ رَكْعَتَيْنِ لَا يَعْلَمُهُمَا إِلَّا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ"[397] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi:

397 Müslim, Hacc, 506; *Musnedu* Ahmed, 2/29, no: 4838; İbn Māce, İkāme-

"Benim bu mescidimde kılınan bir namāzın fazlı sāir mescidlerde kılınan yüz namāzın fazlından artıktır, yaᶜnī onun ecr ve sevābı daha ziyāde efdaldir. Ve mescid-i harāmda kılınan bir namāzın fazlı benim mescidimde kılınan bin namāzın fazlından daha ziyāde ekserdir. Ve bunun kāffesinden daha ziyāde efdal olan ancak o namāzdır ki bir ādem kendi hānesinin bir köşesinde kılıp onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı kimse bilmemiş olan iki rekᶜat namāzdır."

Musannif-i merhūm bu efdāliyyeti taᶜlīl edip buyurur ki hānesi köşesinde sırren kıldığı bu iki rekᶜat namāzın efdāliyyeti ancak o vechdendir ki o namāz tasannuᶜ ve riyādan vāreste olduğu haysiyyetledir, zīrā ki cemᶜ içinde kıldığı namāza riyā ve tasannuᶜun tetarruku muhtemeldir ve ola ki ona riyānın şāibesi tārī ve sārī olmuş olur, ammā vahdette kılarsa elbette ondan emīn olur, yaᶜnī onun namāzı āfet-i riyā ve tasannuᶜdan sālim olur.

[فهذا ما قيل فيه والمختار أن الجماعة أفضل كما رآه عمر رضي الله عنه فإن بعض النوافل قد شرعت فيها الجماعة وهذا جدير بأن يكون من الشعائر التي تظهر وأما الالتفات إلى الرياء في الجمع والكسل في الإنفراد عدول عن مقصود النظر في فضيلة الجمع من حيث إنه جماعة وكأن قائله يقول الصلاة خير من تركها بالكسل والإخلاص خير من الرياء فلنفرض المسألة فيمن يثق بنفسه أنه لا يكسل لو انفرد ولا يرائي لو حضر الجمع فأيهما أفضل له فيدور النظر بين بركة الجمع وبين مزيد قوة الإخلاص وحضور القلب في الوحدة فيجوز أن يكون في تفضيل أحدهما على الآخر تردد]

İşte bu ihtilāfta denilen akvāl ve ityān edilen edille ve senedāt ve irāe kılınan vücūh bunlardır. Ammā kavl-i müreccah ve reʾy-i muhtār odur ki terāvīhi cemāᶜatle kılmak daha ziyāde efdaldir, nitekim onu Hazret-i ᶜÖmer reʾy edip işlemiştir, zīrā ki baᶜzı nevāfilde cemāᶜat meşrūᶜ olmuştur. Ve bu yaᶜnī terāvīh namāzı kılmak zāhir olan şeᶜāirden olmağa

tu's-salāt, 195, no: 1404; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/109, no: 3867; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/499, no: 1620; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/554, no: 8553; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/40; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/322, no: 3846. Bu kaynaklarda hadisteki son kısım bulunmuyor.

sezādır. Ve cemᶜde riyāᵓ ve infirādda olan kesele iltifāt etmek cemāᶜat olduğu haysiyyetle fazīlet-i cemᶜde olan nazar-ı maksūddan ᶜudūl ve hurūcdur. Bunu söyleyen sanki der ki kesel ile ihmāl ve terk etmekten ise cemāᶜatle namāz kılmak yeğdir ve riyādan dahi ihlās hayrlıdır demek ister. Kaldı ki biz bunu yaᶜnī bu mesᵓeleyi münferid olursa keselden vāreste ve cemāᶜate hāzır olursa riyādan sālim olup kendi nefsinde bu āfetten āzāde olduğuna iᶜtimād-ı kavīsi olan bir kimsede farz etsek o vaktte nazar bereket cemᶜ ve mezīd-i kuvvet-i ihlās ile vahdette olan huzūr-ı kalb beyninde dāir olur ve cāizdir ki o vaktte yekdīgerine tafdīl eylemekte bir tereddüd hāsıl olur ki birisi āhere tercīh olunamaz belki derece-i müsāvātte kalır. Ve'l-hāsıl huzūr-ı kalb ile cemāᶜatte mezīd-i ihlās ile kılmak yine vech-i muhtār üzere evlā ve ahrādır demek olur, çünkü bereket-i cemᶜ ü cemāᶜat mezīd-i ihlās ve huzūr-ı kalbe mukterin olmuş olur.

[ومما يستحب القنوت في الوتر في النصف الأخير من رمضان]

Ve dahi müstehabb olan aᶜmālden şehr-i ramazān-ı şerīfin nısf-ı ahīrinde vitrin namāzında kunūt etmektir, yaᶜnī ihtiyār-ı İmām Şāfiᶜī mūcibince şehr-i ramazānın nısf-ı ahīrinde salāt-ı vitrde kunūt duᶜāsını okumak müstehabbdır demek olur. Ammā mezheb-i Hanefī'de dāimā ve müstemirren vitrde kunūt duᶜāsı okumak vācibdir ki şehr-i ramazānın nısf-ı ahīrine muhtass değildir ve taᶜrīfi mebāhis-i mütekaddimede geçmiştir, tekrārına hācet yoktur.

Ammā Salātu Receb [أما صلاة رجب]:

[فقد روي بإسناد عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "مَا مِنْ أَحَدٍ يَصُومُ أَوَّلَ خَمِيسٍ مِنْ رَجَبَ ثُمَّ يُصَلِّي فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ وَالْعَتَمَةِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَفْصِلُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ بِتَسْلِيمَةٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ صَلَّى عَلَيَّ سَبْعِينَ مَرَّةً يَقُولُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ ثُمَّ [١٦٥] يَسْجُدُ وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ سَبْعِينَ مَرَّةً سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَقُولُ سَبْعِينَ مَرَّةً رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَةً أُخْرَى وَيَقُولُ فِيهَا مِثْلَ مَا قَالَ فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى ثُمَّ يَسْأَلُ حَاجَتَهُ

فِي سُجُودِهِ فَإِنَّهَا تُقْضَى" قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يُصَلِّي أَحَدٌ هَذِهِ الصَّلَاةَ إِلَّا غَفَرَ اللهُ تَعَالَى لَهُ جَمِيعَ ذُنُوبِهِ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَعَدَدِ الرَّمْلِ وَوَزْنِ الْجِبَالِ وَوَرَقِ الْأَشْجَارِ وَيُشَفَّعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي سَبْعِمِائَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ مِمَّنْ قَدِ اسْتَوْجَبَ النَّارَ"]

Ve şehr-i recebde leyle-i regāibde kılınan namāz ise onun hakkında dahi isnād ile mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا مِنْ أَحَدٍ يَصُومُ أَوَّلَ خَمِيسٍ مِنْ رَجَبَ ثُمَّ يُصَلِّي فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ وَالْعَتَمَةِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَفْصِلُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ بِتَسْلِيمَةٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ مَرَّةً وَ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[398] ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾[399] اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً فَإِذَا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ صَلَّى عَلَيَّ سَبْعِينَ مَرَّةً يَقُولُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ سَبْعِينَ مَرَّةً سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَقُولُ سَبْعِينَ مَرَّةً رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَةً أُخْرَى وَيَقُولُ فِيهَا مِثْلَ مَا قَالَ فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى ثُمَّ يَسْأَلُ حَاجَتَهُ فِي سُجُودِهِ فَإِنَّهَا تُقْضَى"[400] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīf-i ᶜālīsi: "Şehr-i recebü'l-asammın birinci pençşenbesini sıyām edip akşamında dahi yaᶜnī cumᶜa gecesinde akşam ile yatsı namāzı ma-beyninde on iki rekᶜat namāzı kılıp da her bir iki rekᶜaların mā-beyninde birer teslīme ile fasl ve beher rekᶜatta birer kerre Fātihatü'l-kitābı ve üçer kerre ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[401] sūresi ve on ikişer kerre ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾[402] sūresini kırāet ve namāzdan ferāgat ettikten sonra "اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ" diye, benim üzerime yetmiş kerre salavāt-ı şerīfe okur ve ondan sonra secdeye varıp sücūdunda yetmiş kerre "سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ" deyip ve başı secdeden refᶜ ettikten sonra oturup yetmiş kerre "رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ" der ve baᶜdehu ikinci secdeye varıp birinci secdede okuduğu gibi okur da secdesinde hācetini

398 el-Kadr, 97/1.

399 el-İhlās, 112/1.

400 eş-Şevkānī, *el-Fevāidu'l-Mecmūᶜa*, 440. Tamamının bidᶜat olduğu belirtilmiş: İbnu'l-Cevzī, *el-Mevdūᶜāt*, 2/124-125.

401 el-Kadr, 97/1.

402 el-İhlās, 112/1.

dileyen bir kimse yoktur ki hāceti revā görülüp kazā olunmamıştır." Yaᶜnī elbette bu sūretle sıyām edip ve bu vech üzere leyle-i regāib-de bu namāzı kılan kimse onun secde-i ahīresinde Hakk subhānehu ve taᶜālādan dileyip suᶜāl ettiği şeyᵓ ona hāsıl olur demektir. Ve dahi ᶜaley-hi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا يُصَلِّي أَحَدٌ هَذِهِ الصَّلَاةَ إِلَّا غَفَرَ اللهُ تَعَالَى لَهُ جَمِيعَ ذُنُوبِهِ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَعَدَدِ الرَّمْلِ وَوَزْنِ الْجِبَالِ وَوَرَقِ الْأَشْجَارِ وَيُشَفَّعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي سَبْعِمِائَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ مِمَّنْ قَدِ اسْتَوْجَبَ النَّارَ"[403] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Bu namāzı kılıp kāffe-i zünūbu ona ᶜafv ve magfiret olunmamış bir ādem yoktur, yaᶜnī bu namāzı ber minvāl-i muharrer kılan kimse elbette onun zünūbu ᶜafv ve magfiret olunur velev ki onun vizr ve günāhı bahrın zebedi ve remlin ᶜadedi ve dağların vezn ve ağırlığı ve eşcārın varak ve yaprakları mikdārınca ola ve dahi yevm-i kıyāmette onun ehl-i hānesinden nāra müstevcib olan ādemlerden yedi yüz kişiye şefāᶜat edip onları ᶜazābdan kurtarır."

[فهذه صلاة مستحبة وإنما أوردناها في هذا القسم لأنها تتكرر بتكرر السنين وإن كانت رتبتها لا تبلغ رتبة التراويح وصلاة العيد لأن هذه الصلاة نقلها الآحاد ولكني رأيت أهل القدس بأجمعهم يواظبون عليها ولا يسمحون بتركها فأحببت إيرادها]

İşte bu namāz-ı müstehabbedir. Ve biz bu kısmda onu zikr ettiğimizin sebebi ancak tekerrür-i sinīn ü aᶜvām ile mütekerrir olduğu sebebdendir, yaᶜnī beher sene şehr-i recebin birinci cumᶜası gecesinde kılınması müstehabb olduğu eclden biz dahi tekerrür-i aᶜvām ile tekerrür eden salavātın mebāhisi meyānında onu zikr ettik demek olur velev ki mertebesi terāvīh ve bayram namāzı mertebelerine bālig ve vāsıl olamaz çünkü hakkında olan işbu eserin rāvīleri āhāddır ve isnādı rütbe-i iştihār u tevātüre vāsıl olmamıştır velākin Kuds-i şerīf ahālīsi bu namāza muvāzib olup ve terkine müsāmahat etmediklerini görünce ben dahi kitābımda īrādını hoş görüp sevdim ve ber-minvāl-i meşrūh onu zikr edip hakkında vārid olan ahbār-ı şerīfeyi beyān ve īrād eyledim.

Ve Ammā Salātu Şaᶜbān [وأما صلاة شعبان]:

---

403 İbnu'l-Cevzī, *el-Mevdūᶜāt*, 2/125.

[فليلة الخامس عشر منه يصلي مائة ركعة كل ركعتين بتسليمة يقرأ في كل ركعة بعد الفاتحة ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ إحدى عشرة مرة وإن شاء صلى عشر ركعات يقرأ في كل ركعة بعد الفاتحة مائة مرة ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ فهذا أيضًا مروي في جملة الصلوات كان السلف يصلون هذه الصلاة ويسمونها صلاة الخير ويجتمعون فيها وربما صلوها جماعة روي عن الحسن أنه قال حدثني ثلاثون من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم إن من صلى هذه الصلاة في هذه الليلة نظر الله إليه سبعين نظرة وقضى له بكل نظرة سبعين حاجة أدناها المغفرة]

Ve dahi leyle-i berāt namāzı ki şehr-i şaᶜbānın namāzı ise o dahi cümle-i salavāt içinde mervīdir ve selef-i sālihīn onu kılıp salātü'l-hayr diye ona ad koyup tesmiye etmişlerdir, hattā ona cemᶜ olunup baᶜzen cemāᶜat ile kılmışlardır ki bu namāz şehr-i şaᶜbān-ı şerīfin on beşinci gecesinde kılınır ve bir vechde yüz rekᶜat kılınıp ki her bir iki rekᶜatı bir teslīme ile kılınır ve beher rekᶜatta Fātihatü'l-kitāb sūresi bir kerre kırāet olunduktan sonra on bir kerre ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[404] sūre-i şerīfesi dahi tilāvet olunur. Ve dilerse onu dīger vechte kılar ki o gecede [166] on rekᶜatı kılar ve beher rekᶜatında Fātiha'dan sonra yüz kerre sūre-i İhlās'ı kırāet eyler. Hazret-i Hasen el-Bāsrī ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine rivāyet olunup demiş ki "Ashāb-ı Hazret-i Peygamberī'den otuz nefer zevāttan istimāᶜ etmişim ki işbu leyle-i mezkūrede kim ki bu namāzı kılarsa Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona yetmiş kerre bakıp nazar eyler ve her bir nazra ile yetmiş hācet ona kazāᵓ edip revā görür ki o hācetlerin en ziyāde ednāları mağfirettir." Yaᶜnī ᶜindallāh o sūretle marzī ve makbūl olur ki yetmiş kerre onun nazar-ı merhametine mazhar olur ve her bir nazra ile onun yetmiş hāceti revā görüp bitirir ki en ednāsı günāhlarının ᶜafv ve magfiretidir ve bī-günāh kalınca elbette cennete ehl ve kurb-i Yezdānīye sezā ve lāyık olur demektir.

el-Kısmu'r-Rābiᶜu Mine'n-Nevāfili Mā Yeteᶜallaku bi-Esbābin ᶜĀrızatin ve Lā Yeteᶜallaku bi'l-Mevākīti ve Hiye Tisᶜatun

[القسم الرابع من النوافل ما يتعلق بأسباب عارضة ولا يتعلق بالمواقيت وهي تسعة]

404 el-İhlās, 112/1.

Ve dördüncü kısmı olup esbāb-ı ᶜārızaya müteᶜallik olan nevāfil ise o dahi mevākīte müteᶜallik olmayan dokuz nevᶜ namāzdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur.

[صلاة الخسوف والكسوف والاستسقاء وتحية المسجد وركعتي الوضوء وركعتين بين الأذان والإقامة وركعتين عند الخروج من المنزل والدخول فيه ونظائر ذلك فنذكر منها ما يحضرنا الآن]

Onlar yaᶜnī esbāb-ı ᶜārızaya müteᶜallik olan salavāt-ı mendūbe salāt-ı husūf u küsūf ve istiskāʾ ve tahiyye-i mescid ve rekᶜatey vuzūʾ ile beyne'l-ezān ve'l-ikāme kılınan iki rekᶜat namāz ve menzilden hurūc ve menziline duhūlü vaktinde kılınan iki rekᶜat ve bunlara nazīr ve mümāsil olan namazlardır. İmdi biz onlardan mā-hazarı zikr edelim, yaᶜnī imdi zihnimize hāzır olup onlardan der-hātır ettiğimiz nevāfil-i mendūbeyi zikr ederiz. Şöyle ki esbāb-ı ᶜārızaya müteᶜallik olup mārrü'z-zikr olan salavāt-ı mendūbeden:

el-Ūlā Salātu'l-Husūf [الأولى صلاة الخسوف]:

[قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ الشَّمْسَ وَالقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَالصَّلَاةِ'' قال ذلك لما مات ولده إبراهيم صلى الله عليه وسلم وكسفت الشمس فقال الناس إنما كسفت لموته]

Birinci namāz o namāzdır ki küsūf-ı şems ve husūf-ı kamerde kılınan namāzdır ki hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz mahdūm-ı mükerrem ü muᶜazzamları İbrāhīm ᶜaleyhi't-tahiyye ve'r-rıdvān hazretlerinin hīn-i vefātında vākiᶜ olan küsūf-ı şemste nās ancak vefāt-ı İbrāhīm için güneş küsūf etti diye tefevvüh ettikleri vaktte o dahi buyurmuş ki ''إِنَّ الشَّمْسَ وَالقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَالصَّلَاةِ''[405] ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "ᶜAle't-tahkīk şems ve kamer yaᶜnī güneş ve ay ikisi āyāt-ı ilāhiyyeden iki āyetlerdir ki onlar bir kimsenin vefāt ve hayātı için husūf etmezler. Siz onları husūflarını gördüğünüz vaktte hemān zikrullāh ve namāza

405 Buhārī, Kusūf, 2, no: 1044; Müslim, Kusūf, 9.

iltica' ediniz." Yaʿnī ʿalāmāt-ı kudret ü vahdāniyyet ve ʿazamet-i ilāhiyyeden olan māh ve mihrin husūflarını gördüğünüz vaktte siz gazab-ı ilāhiyyeden havf edip hemān zikr-i ilāhiyyeye sığınıp namāza iltica' ediniz demektir.

[والنظر في كيفيتها ووقتها أما الكيفية فإذا كسفت الشمس في وقت الصلاة فيه مكروهة أو غير مكروهة نودي الصلاة جامعة وصلى الإمام بالناس في المسجد ركعتين وركع في كل ركعة ركوعين أوائلهما أطول من أواخرهما ولا يجهر فيقرأ في الأولى من قيام الركعة الأولى الفاتحة والبقرة وفي الثانية الفاتحة وآل عمران وفي الثالثة الفاتحة وسورة النساء وفي الرابعة الفاتحة وسورة المائدة أو مقدار ذلك من القرآن من حيث أراد ولو اقتصر على الفاتحة في كل قيام أجزأه ولو اقتصر على سور قصار فلا بأس ومقصود التطويل دوام الصلاة إلى الإنجلاء ويسبح في الركوع الأول قدر مائة آية وفي الثاني قدر ثمانين وفي الثالث قدر سبعين وفي الرابع قدر خمسين وليكن السجود على قدر الركوع في كل ركعة ثم يخطب خطبتين بعد الصلاة بينهما جلسة ويأمر الناس بالصدقة والعتق والتوبة وكذلك يفعل بخسوف القمر إلا أنه يجر فيها لأنها ليلية]

Ve salāt-ı mezbūrenin keyfiyyet ve vaktinde olan nazar ise o dahi keyfiyyeti ise güneş tutulup küsūf-ı şems olduğu vaktte ve o vakt isterse vakt-i mekrūh olsun isterse vakt-i mekrūh olmasın hemen "es-salātu cāmiʿatun" diye nās içinde bir münādī bağırıp nidā' eder. Ve imām mescide varıp mescid içinde nās ile iki rekʿat namāz kılar ki her bir rekʿatta iki kerre rükūʿ eder. Ve birinci rükūʿları ikincisinden uzatıp tatvīl eyler ve sırren okuyup yaʿnī kırāette cehr etmez, çünkü salāt-ı nehāriyyedir ve rekʿa-i ūlānın birinci kıyāmında sūre-i Fātiha ile sūre-i Bakara'yı okur ve ikinci kıyāmında yaʿnī birinci rükūʿundan kıyām ettikten sonra sūre-i Fātiha ile sūre-i Āl-i ʿİmrān'ı kırāet eder. Ve ikinci rekʿanın birinci kıyāmında sūre-i Fātiha ile sūre-i Nisā'yı okur ve ikinci kıyāmında sūre-i Fātiha ile sūre-i Māide'yi kırāet eyler veyāhūd bu sūrelerin mikdārınca Kur'ān-ı ʿazīmü'ş-şāndan dilediği yerlerden āyetler okur ve her bir kıyāmda kırāet-i Fātiha üzerine iktisār [167] etmiş olsa sıhhat ve cevāz-ı namāza o mikdār kifāyet eder. Ve eger sūre-i kısār üzere iktisār ederse yine bir be'si olmaz, zīrā ki tatvīl-i kırāetten murād ve maksūd

incilā-i şemse kadar namāzın devāmıdır. Ve rükūᶜ-i evvelde yüz āyetin kırāeti mikdārınca tesbīh eder ve ikinci rükūᶜda seksen āyetin kırāeti mikdārınca tesbīh eyler ve üçüncü rükūᶜda yetmiş āyetin kırāeti mikdārınca tesbīh eder ve dördüncü rükūᶜda elli āyetin kırāeti mikdārınca tesbīh eyler ve sücūdu dahi her bir rekᶜatta rükūᶜu mikdārınca ola. Ve ondan sonra imām iki hutbeyi kırāet edip nāsa tasadduk ve ᶜıtk ve tevbe ile emr eder. Ve beyne'l-hutbeteyn yine bir celse ile fasl ede. Ve husūf-ı kamerde dahi kezālik böylece işler, fakat salāt-ı leyliyye olduğu eclden kırāette cehr eder.

[فأما وقتها فعند ابتداء الكسوف إلى تمام الإنجلاء ويخرج وقتها بأن تغرب الشمس كاسفة وتفوت صلاة خسوف القمر بأن يطلع قرص الشمس إذ يبطل سلطان الليل ولا تفوت بغروب القمر خاسفًا لأن الليل كله سلطان القمر فإن انجلى في أثناء الصلاة أتمها مخففة ومن أدرك الركوع الثاني مع الإمام فقد فاتته تلك الركعة لأن الأصل هو الركوع الأول]

Ve onun vakti ise yaᶜnī salāt-ı küsūfun vakti ise o dahi şemsin ibtidā-i küsūfundan incilāsı tamāmına kadar ve kāsife olarak güneşin gurūbuyla vakti çıkıp hāric olur. Ve husūf-ı kamerin namāzı dahi tulūᶜ-ı kurs-ı āfitāb ile geçip fāit olur, zīrā ki tulūᶜ-ı kurs-ı hūrşīd ile geceliğin sultānı bātıl olur. Ammā hāsif olarak kamerin gurūbuyla namāz-ı husūf geçip fāit olmaz, çünkü gecenin mecmūᶜu kamerin sultānıdır ve namāz arasında kamer müncelī olur ise yine namāzını itmām eder, fakat hafīf olarak itmām eder, kıyām ve rükūᶜ ve sücūdu evvelki gibi uzatıp tatvīl etmez. Ve her kim ki rükūᶜ-ı sāniye müdrik olur, ona evvel rekᶜat geçmiş olur, çünkü rükūᶜ-ı aslī rükūᶜ-ı evveldir ve çün rükūᶜ-ı evvele idrāk etmemiştir, o evvel rekᶜata idrāk etmemiş olur. İntehā.

Musannif-i merhūm işbu salāt-ı küsūfun ve husūfun keyfiyyeti kezālik mezheb-i Şāfiᶜī hükmü mūcibince zikr ve beyān etmiştir. Ve İmām Aᶜzam Ebī Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahme'nin mezhebi hükmünce olan keyfiyyeti ise o dahi bu vechledir ki güneş tutulduğu vakt imām-ı cumᶜa nās ile iki rekᶜat namāz kılar. Küsūf lügatte şemsin ziyāsı gidip siyāh olmasıdır. Meşhūr olan küsūf şems için, husūf kamer içindir. Ebī Mesᶜūd-ı

Ensārī'den rivāyettir ki Resūl-i Ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem efendimizin oğlu İbrāhīm vefāt eylediği hīnde şems tutulmuş idi. Nās dediler ki şemsin tutulması mevt-i İbrāhīm içindir. Nebī ᶜaleyhi's-selām istimāᶜ buyurdukta buyurur ki ''إِنَّ الشَّـمْسَ وَالقَمَـرَ آيَتَـانِ مِـنْ آيَـاتِ اللّٰهِ تَعَالَـى لَا تَنْكَسِفَانِ بِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا بِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُـمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأَفْزَاعِ فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ''[406] Ve sahābeden bir cemāᶜat rivāyet eylemişlerdir ki Nebī ᶜaleyhi's-selām küsūf-i şemste iki rekᶜat namāz kılmıştır, her rekᶜatta bir rükūᶜ ile iki rekᶜat namāz kılınmıştır. İmām Şāfiᶜī her rekᶜatta iki rükūᶜ ile kılına demiştir. Ve Şāfiᶜī'nin delīli hadīs-i ᶜĀişe radıyallāhu ᶜanhādır ki ''إِنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى صَلَاةَ الْكُسُوفِ رَكْعَتَيْنِ بِأَرْبَعةِ رُكُوعَاتٍ وَأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ''[407] Yaᶜnī "ᶜAleyhi's-selām efendimiz salāt-ı küsūfu dörder rükūᶜ ve sücūd ile iki rekᶜat namāzı kılmıştır." Ve eᵓimme-i Hanefiyye'nin delīli ise hadīs-i ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ve en-Nuᶜmān b. Bişr ve Ebī Bekr ve Semure b. Cundeb'dir ki elfāz-ı muhtelife ile rivāyet eylemişlerdir ki "Nebī ᶜaleyhi's-selām küsūf-ı şemste iki rekᶜat namāzı kıldı, şems müncelī olunca salātı tatvīl eyledi." Ve çün rivāyetler teᶜāruz ederler, rivāyet-i ricāl tercīh olunur. İki rükūᶜ ile rivāyet olunanın teᵓvīli ve tevkīfi bu ola ki Nebī ᶜaleyhi's-selām rükūᶜu uzatıp çok durmakla saff-ı evvelde olanlar Resūl ᶜaleyhi's-selāmı rükūᶜdan kalkmış zann edip başların kaldırıp halfinde olan saff dahi saff-ı evveli kıyāmda görüp başların kaldırıp ve evvelkiler ise Nebī ᶜaleyhi's-selāmı rükūᶜda görüp tekrār rükūᶜ edip saff-ı sānī dahi kezālik rükūᶜ etmekle sonraki saffta olanlar hazreti iki kerre rükūᶜ etmiş zann eyleyeler. Böyle iştibāh katı çok vākiᶜ olur, husūsā Hazret-i ᶜĀişe saff-ı nisādadır ki saff-ı ahīrdir Ve eger denilir ise Şāfiᶜī'nin delīli olan hadīs-i küsūfu ricālden İbn ᶜAbbās dahi rivāyet eylemişlerdir, cevāb verilir ki o zamān İbn ᶜAbbās hazretleri sıbyāndan olmağın nisāᵓ saffının önünde idi ve onlar dahi baᶜīd olmakla iki defᶜa rükūᶜ zann eyleye ve imām kırāeti tatvīl eyleye, zīrā ki nebiyy-i zī-şān rekᶜa-i ūlāda sūre-i Bakara ve sāniyede sūre-i Āl-i ᶜİmrān mikdārı kırāet edegeldiği mervīdir.

---

406 Bkz. Buhārī, Kusūf, 2, no: 1044; Müslim, Kusūf, 9.

407 Müslim, Kusūf, 5; Tirmizī, Salāt, 396, no: 560; *Musnedu* Ahmed, 1/216, no: 1864; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/202, no: 913.

Ve Ebī Hanīfe ʿindinde sırren kırāet eder ve İmām Muhammed ve Ebū Yūsuf ʿindlerinde cehren kırāet eyler ve ondan sonra yaʿnī namāzdan sonra şems müncelī olunca duʿā eyleye, imām dilerse otururken ve dilerse kāimen ve dilerse kıbleye karşı dura ve dilerse cemāʿate karşı durup duʿā eyleye ve kavm dahi [168] āmīn diyeler ve imām hutbe okumaya.

Şāfiʿī der ki baʿde's-salāt iki hutbe okuya, bayramda okuduğu gibi. Delīli ʿĀişe radıyallāhu taʿālā ʿānhānın rivāyetidir ki Nebī ʿaleyhi's-selām namāz kıldıktan sonra hutbe okuyup Allāh'a hamd ve senā eyledi. Ve eʾimme-i Hanefiyye'nin cevābı ise Hazret-i ʿĀişe'nin gayrısından nakl olunmamıştır. Eger nakl sahīh olur ise teʾvīli bu ola ki nās küsūfu mevt-i İbrāhīm için derler idi. Onların cevāblarını redd için hutbe okumuş ola, yoksa bu hutbe şerʿiyye değildir yāhūd Hazret-i ʿĀişe'nin hutbe okudu kavli duʿā demek ola, zīrā duʿāya hutbe dahi tesmiye olunmuştur. Ve eger imām-ı cumʿa hāzır olmazsa takdīm ve tekaddümde münāzaʿa fitnesi olmasın için cemāʿat münferiden edāʾ eylesinler, zīrā ki tetavvuʿda asl olan münferiden edāʾ olunmaktır. Dilerlerse iki rekʿat kılarlar ve dilerlerse dört rekʿat kılarlar, salāt-ı husūf gibi, ammā salāt-ı husūfta imām-ı cumʿa hāzır olursa da yine münferiden edāʾ ederler, zīrā ki gecede ictimāʿ müteʿassirdir. Ve'l-hāsıl salāt-ı husūf salāt-ı küsūf gibi olmayıp onda cemāʿat yoktur, herkes mescide varıp dört rekʿat namāzı münferiden kılar. Ve zulmet ve fezaʿ ve rīh ve zelzele-i şedīde ve sāʿika ve intişār-ı kevākib ve emtār-ı dāime ve ʿumūm-ı emrāz için kılınan namāz dörder rekʿattır, husūf-ı kamer namāzı gibidirler, cemāʿatle kılınmazlar. Vallāhu aʿlemu. İntehā.

es-Sāniyetü Sālātu'l-İstiskāʾ [الثانية صَلَاةُ الِاسْتِسْقَاءِ]:

[فإذا غارت الأنهار وانقطعت الأمطار أو انهارت قناة فيستحب للإمام أن يأمر الناس أولا بصيام ثلاثة أيام وما أطاقوا من الصدقة والخروج من المظالم والتوبة من المعاصي ثم يخرج بهم في اليوم الرابع وبالعجائز والصبيان متنظفين في ثياب بذلة واستكانة متواضعين بخلاف العيد وقيل يستحب إخراج الدواب لمشاركتها في الحاجة ولقوله صلى الله عليه وسلم "لَوْلَا صِبْيَانٌ رُضَّعٌ وَمَشَايِخُ رُكَّعٌ وَبَهائِمُ

رُتَّعٌ لَصُبَّ عَلَيْكُمُ الْعَذَابُ صَبًّا'' ولو خرج أهل الذمة أيضا متميزين لم يمنعوا فإذا اجتمعوا في المصلى الواصل من الصحراء نودي الصلاة جامعة فصلى بهم الإمام ركعتين مثل صلاة العيد بغير تكبير ثم يخطب خطبتين وبينهما جلسة خفيفة وليكن الإستغفار معظم الخطبتين وينبغي في وسط الخطبة الثانية أن يستدبر الناس ويستقبل القبلة ويحول رداءه في هذه الساعة تفاؤلا بتحويل الحال حديث استدار الناس واستقبال القبلة وتحويل الرداء في الإستسقاء أخرجاه من حديث عبد الله بن زيد المازني هكذا فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم فيجعل أعلاه أسفله وما على اليمين على الشمال وما على الشمال وما على اليمين وكذلك يفعل الناس ويدعون في هذه الساعة سرًا ثم يستقبلهم فيختم الخطبة ويدعون أرديتهم محولة كما هي حتى ينزعوها متى نزعوا الثياب ويقول في الدعاء ''اَللَّهُمَّ إِنَّكَ أَمَرْتَنَا بِدُعَائِكَ وَوَعَدْتَنَا إِجَابَتَكَ فَقَدْ دَعَوْنَاكَ كَمَا أَمَرْتَنَا فَأَجِبْنَا كَمَا وَعَدْتَنَا اَللَّهُمَّ فَامْنُنْ عَلَيْنَا بِمَغْفِرَةِ مَا قَارَفْنَا وَإِجَابَتِكَ فِي سُقْيَانَا وَسَعَةِ أَرْزَاقِنَا'' ولا بأس بالدعاء أدبار الصلوات في الأيام الثلاثة قبل الخروج ولهذا الدعاء آداب وشروط باطنة من التوبة ورد المظالم وغيرها وسيأتي ذلك في كتاب الدعوات]

Ve ikinci namāzı ise salāt-ı istiskādır ki enhār-ı cāriye batıp suları kesilirse ve yağmur dahi yağmazsa ve mecrā-yı ᶜuyūn kuru[yu]p suları baş aşağı inerse ve serābları bozulup yıkılıp harāb ve vīrān olur ise müstehabbdır ki imāmü'l-müslimīn evvelā sıyām ile nāsı emr ede ki üç gün oruç tutalar ve sāniyen kudret ve tākat ve istitāᶜatları mikdārınca fukarāya tasadduk ve taᶜaddiyāt ve mezālimden hurūc ve meᶜāsīden tevbe etmeğe dahi ᶜāleme emr ede ve dördüncü gününde salāt-ı istiskāʾ için imāmü'l-müslimīn sahrāya çıkıp nāsı ihrāc ede. Ve şüyūh-ı fānī ve ᶜacāiz ve sıbyānı dahi berāber çıkara ve çıkarken ebdānları pāk ve tāhir ve elbise ve siyābları bezle ve köhne olarak kemāl-i meskenet ü tevāzuᶜla çıksalar, bayram gibi elbise-i fāhire ve zīnet ve ārāyiş ve neşāt ile çıkmayalar. Ve berāberce behāyim ve hayvānātın ihrācı dahi müstehabbdır denilmiş, çünkü ihtiyācda onların dahi müşāreketleri vardır ve hem dahi erzānī-i merhamete medārdır, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَوْلَا صِبْيَانٌ رُضَّعٌ وَمَشَايِخُ رُكَّعٌ وَبَهَائِمُ رُتَّعٌ لَصُبَّ عَلَيْكُمُ الْعَذَابُ صَبًّا''[408] ki hulāsa-i müfād-ı ᶜālīsi: "Sütü emen ço-

408 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/481, no: 6390, 6391.

cuklarla beli bükülen şüyūh-ı rükkaᶜ ve müsinn ve pīr-i fānī gürūhu ve behāyim-i rüttaᶜ yaᶜnī berr ve beyābānda sāim olan hayvānāt-ı bī-vizr ü günāhı olmasaydı sizin mahsūl ve kesb-i yedinizle olan cürm ve cināyātın cezā-yı sezāsı olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri sizin üzerinize ᶜazābı sabb olarak sabb ederdi." Yaᶜnī suyu döker gibi ᶜazābı üzerinize dökerdi demektir. Ve ehl-i zimmet dahi yaᶜnī hıristiyan tāifeleri eger ayrıca çıkarlarsa menᶜ olunmazlar, yaᶜnī ehl-i İslām ile katılmayarak ayrıca durmak üzere duᶜāya [169] çıkarlarsa hurūcdan menᶜ olunmazlar.

Ve çün ehl-i īmān musallā ve namāz-gāhta bilikip müctemiᶜ olurlar "es-salātu cāmiᶜatun" diye nidāᵓ olunup imām onlarla iki rekᶜat namāz kılar, bayram namāzı gibi, fakat bu namāzın tekbīrāt-ı zevāidi yoktur, onu tekbīrsiz kılar. Ve ondan sonra iki hutbeyi okuyup beyne'l-hutbeteyn bir celse-i hafīfe ile fasl eder. Ve hutbelerin muᶜzamı istigfār ola. Ve hutbe-i sāniyenin vasatında arkasını cemāᶜat ve yüzünü kıbleye çevirip ridāsını dahi tahvīl ede ki yakasını aşağıya ve eteklerini yukarıya ve sağ cānibini sol ve sol cānibini sağa getirir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böylece işlemiştir, yaᶜnī hutbe arasında ridāsını tahvīl eylemiştir. Ve cemāᶜat dahi kezālik onların ridālarını o sāᶜatte onun gibi tahvīl ve sırren duᶜā okuyalar. Ve sonra te-bekrār cemāᶜate yüzünü çevirip onları istikbāl ve hutbesini tekmīl eder ve urbaları soyuluncaya kadar o hāl üzerine ridālarını bırakıp terk edeler, bir dahi önünde çevirip döndürmeyeler. Ve imām duᶜāsında der ki "اَللَّهُمَّ إِنَّكَ أَمَرْتَنَا بِدُعَائِكَ وَوَعَدْتَنَا إِجَابَتَكَ فَقَدْ دَعَوْنَاكَ كَمَا أَمَرْتَنَا فَأَجِبْنَا كَمَا وَعَدْتَنَا اَللَّهُمَّ فَامْنُنْ عَلَيْنَا بِمَغْفِرَةِ مَا قَارَفْنَا وَإِجَابَتِكَ فِي سُقْيَانَا وَسَعَةِ أَرْزَاقِنَا" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen bizi duᶜān ile emr ettin ve kabūl-i duᶜāmıza dahi vaᶜd buyurdun. İşte biz senin emrin üzere sana duᶜā ettik, sen dahi vaᶜdin mūcibince duᶜāmızı kabūl eyle. Yā rabbi, bizim kesb ettiğimiz zünūbun ᶜafv ve magfiretleriyle bize minnet edip içeceğimiz sular ile siᶜat-ı erzākımıza dāir ettiğimiz duᶜānın kabūl ve icābetiyle dahi bize minnet ve merhamet ve ihsān eyle" demektir. Ve salāt-ı istiskāya hurūc etmezden evvel sıyām edecekleri eyyām-ı selāsede her bir namāz-ı mefrūzanın ᶜakibinde duᶜā etmekte dahi bir beᶜs yoktur.

Ve bu yağmur yağmak duᶜāsının başka bir ādāb ve şurūt-ı bātınesi vardır ki redd-i mezālim ve tevbe ve inābe gibi şurūt ve ādābdır, onların beyānı kitābu'd-daᶜavātta gelecektir. İntehā.

Musannif-i merhūm işbu istiskā namāzını dahi reᵓy ü ihtiyār-ı Şāfiᶜī üzere zikr ve beyān etmiştir. Ve İmām-ı Aᶜzam Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahme hazretleri bunda dahi hilāfı vardır. Ve dahi eᵓimme-i Hanefiyye'nin beyninde bu namāz için ihtilāf vākiᶜ olmuştur. Şöyle ki İmām-ı Aᶜzam katında istiskāda cemāᶜat ile namāz yoktur, belki duᶜā ve istigfārdır, çünkü tebāreke ve taᶜālā hazretleri Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾[409] diye fermān buyurmuştur ve Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜizzet istigfārı irsāl-i matar için sebeb kılmıştır, namāzı zikr etmemiştir. Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz istiskāya çıkıp namāz kılmayıp ancak duᶜā okumuştur. Ve Hazret-i Ömer radıyallāhu ᶜanhu dahi istiskāᵓ için sahābe ile müşāvere edip sahābeden Kaᶜb: "Yā emīre'l-müᵓminīn, Benī İsrāᵓīl peygamberlerinin ᶜusbesiyle istiskā ederlerdi. Ve hālen ᶜAbbās hāzırdır ve ᶜamm-i Resūl ᶜaleyhi's-selāmdır" dedikte ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhu ᶜAbbās'ı minber üzerine iclās edip ve kendisi dahi yanına durup "أَللَّهُمَّ نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّكَ" diye duᶜā edip minberden nüzūl eylemeden ᶜazīm yağmurlar yağmıştır. İstiskāda Nebī ᶜaleyhi's-selāmdan mervī olan duᶜā budur: "اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا هَنِيئًا مَرِيئًا مَرِيعًا غَدَقًا مُجَلِّلًا سَبْحًا طَبَقًا عَامًّا اللَّهُمَّ اسْقِنَا الْغَيْثَ وَلَا تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ، اللَّهُمَّ إِنَّ بِالْبِلَادِ وَالْعِبَادِ وَالْخَلْقِ مِنَ اللَّأْوَاءِ وَالضَّنْكِ مَا لَا نَشْكُو إِلَّا إِلَيْكَ، اللَّهُمَّ أَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ، وَأَدِرَّ لَنَا الضَّرْعَ، وَاسْقِنَا مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ، وَأَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، إِنَّكَ كُنْتَ غَفَّارًا فَأَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَارًا"[410] Kaçan yağmur yağsa "اَللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا" diye dahi cemāᶜat diye ki "مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ" [Ve] "غَيْثٌ" matar maᶜnāsınadır, مغيثا مريئا mahmūdü'l-ᶜākıbet demektir. "مَرِيعًا" mīm'in fethi ile ucuzluk demektir. "غَدْقًا" feth-i gayn ve dāl ile suyun ve hayrın çokluğudur ve yağmurun katrelerinin büyüğü olmak dahi denilmiştir. Ve "مُجَلِّلًا" kesr-i lām ile şol buluttur ki yağmuru yer yüzüne ᶜāmm ola veyāhūd

409 Hūd, 11/52.

410 *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 5/177, no: 7210.

bilād ve ᶜibāda onun nefᶜi ᶜāmm ola. "سَيْحًا" feth-i sīn ile matar-ı şedīddir. "عَامًّا طَبَقًا" yaᶜnī rūy-i zemīne muhīt ve müstevᶜib ola. "قَانِطِينَ" meʾyūsīn maᶜnāsınadır. "مِنَ اللَّأْوَاءِ" medd ile şiddet-i mecāᶜa ve açlık. Ve "ضَنْكٌ" zīk ve darlık maᶜnāsınadır.

Berekāt-ı semāʾ kesret-i emtārdır. Berekāt-ı arz birden hāsıl olan zerᶜ ve merᶜādan ᶜibārettir. Ve eger ehl-i īmān orada namāz kılmak isterlerse ve münferiden namāz kılarlarsa cāizdir. Velākin İmām Muhammed ve Ebū Yūsuf ᶜaleyhime'r-rahme dediler ki imām nāsa iki rekᶜat namāz kılıverir ve kırāette dahi cehr eder ve salattān sonra bayram gibi iki hutbe okunur, fakat İmām Ebū Yūsuf yalnız bir hutbe okur demiştir. Ve imām ridāsını İmām Muhammedin kavli üzerine kalb eder, ammā cemāᶜat ridālarını kalb etmezler ki mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz istiskāya çıktıkta kıbleye istikbāl edip ridāsını taklīb eylemiştir. Sıfat-ı taklīb budur ki eger ridāʾ murabbaᶜ ise yukarısını aşağı ve aşağısını yukarı eyleye ve eger müdevver ise sağını sola ve solunu sağa taklīb ede. [170] Ammā Ebū Hanīfe katında imām dahi ridāsını taklīb etmez, zīrā ki Nebī ᶜaleyhi's-selām yevm-i cumᶜada istiskāya çıktı, ridāsını taklīb eylemedi; eger sünnet olaydı, terk eylemezdi. İmām Muhammed'in rivāyeti tefeʾʾülen ola, yaᶜnī ridāyı tagyīr ile havāʾ mütegayyir olmak için ve muhtemeldir ki Nebī ᶜaleyhi's-selām dahi öyle eylemiş ola ki Allāhu taᶜālā hāli tagyīr eyleye, ridāyı tagyīr eylemekle, bu ise gayrıda bulunmaz, Nebī ᶜaleyhi's-selāma mahsūs olmuş bir fiᶜl olur yāhūd vaktā ki ahbār teᶜāruz eylese kıyāsı temessük ederiz, kıyās ise taklīb olunmamaktır, salāt-ı küsūf ve cumᶜa ve ᶜīdeynde olmadığı gibi.

Ve dahi cemāᶜat mütevāliyen ancak üç gün istiskāya çıkalar, üç günden ziyāde çıkmayalar. Ve çıktıkları vakt yayan ve eski kaftan veyāhūd eski hırkalar giyip zelīl ve mütevāziᶜ ve hāşiᶜ oldukları hālde başlarını eğeler ve çıkmazdan mukaddem sadaka eyleyeler ve tevbe ve istigfārlarını tecdīd eyleyeler. Mā-beynlerinde ᶜadāvet olanlar birbirlerini rāzī eyleyeler, zuᶜafāʾ ve şüyūh ve sıbyān ile istiskāya çıkalar, yaᶜnī duᶜāya gittikte bunlar ile maᶜan gideler. Ve dahi imāma müstehabbdır ki üç gün halkı sāim olmaklığa emr eyleye, ondan sonra dördüncü günde

musallāya çıkalar. Ve ehl-i zimmet istiskāya çıkmayalar, zīrā ki istiskāᵓ istinzāl-i rahmet içindir, kefere üzerine rahmet nāzil olmaz. Ammā İmām Mālik katında eger kendileri çıkarlarsa menᶜ olunmayalar, onlardan istiskādan menᶜ olunmamak için eser dahi vārid olmuştur. Ve baᶜzı hulefāᵓ ᶜahdinde maᶜan çıkmışlardır, menᶜ eylememişlerdir, ammā eᵓimme-i Hanefiyye katında hāzır olmaları cāiz değildir. İntehā.

es-Sālisetü Salātu'l-Cenāiz [الثالثة صلاة الجنائز]:

[وكيفيتها مشهورة وأجمع دعاء مأثور ما روي في الصحيح عن عوف بن مالك قال رأيت رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى على جنازة فحفظت من دعائه ''اللهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ عَلَيْهِ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ'' حتى قال عوف تمنيت أن أكون أنا ذلك الميت]

Ve dahi üçüncü namāz ise o dahi salāt-ı cenāizdir. Ve salāt-ı cenāzenin keyfiyyeti meşhūre olup yaᶜnī taᶜrīf ve beyāndan müstagnīdir, fakat ondan meᵓsūre olarak en ziyāde cemᶜiyyetli duᶜā budur ki onu ᶜAvf b. Mālik rivāyetiyle sahīhte mervī olmuştur ki ᶜAvf demiş ki ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi gördüm ki bir cenāze üzerine namāz kılıp bir duᶜā okudu ve okuduğu duᶜādan bunu hıfz ettim edip ezber ettim ki buyurmuş ki ''اللهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ عَلَيْهِ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ''[411] ki mazmunu: "Yā rabbi, sen bu müteveffāya ᶜafv ve magfiret edip ona merhamet eyle ve dahi onu muᶜāfā buyurup onun menzilini mükerrem eyle ve medhalini dahi geniş ve vāsiᶜ edip māᵓ ve selc ve bered ile onu gasl eyle ve sevb-i ebyazını denesten yaᶜnī ak çamaşırını kīrden tenkiye ve tathīr olunur gibi onu dahi günāhlardan tenkiye ve tathīr eyle ve ona hānesinden yeğ bir

---

411 Müslim, Cenāiz, 85; Tirmizī, Cenāiz, 28, no: 1025; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/65, no: 6965.

hāne ve ehlinden hayrlı bir ehl ve zevcesinden hayrlı bir zevceyi ibdāl ve onu cennete idhāl ve ᶜazāb-ı kabr ü nārdan dahi iᶜāze eyle" demektir. Hattā ᶜAvf demiş ki "Ben bu duᶜāyı işitince temenni eyledim ki o ölü ben olaydım."

[ومن أدرك التكبيرة الثانية فينبغي أن يراعي ترتيب الصلاة في نفسه ويكبر مع تكبيرات الإمام فإذا سلم الإمام قضى تكبيره الذي فات كفعل المسبوق فإنه لو بادر التكبيرات لم تبق للقدوة في هذه الصلاة معنى فالتكبيرات هي الأركان الظاهرة وجدير بأن تقام مقام الركعات في سائر الصلوات هذا هو الأوجه عندي وإن كان غيره محتملاً]

Ve kim ki cenāze namāzının ikinci tekbīrine idrāk eder, ona lāyık odur ki nefsinde namāzın tertībini mürāᶜat edip imāmın tekbīrātı ile maᶜan tekbīr ede ve çün imām namāzını tekmīl edip selām verirse o kimse ona geçmiş olan tekbīre-i ūlāyı kazāᵓ ede mesbūk gibi, yaᶜnī salavāt-ı sāirede mesbūk olan kimse ne sūretle kazā-i mā-sebak ederse o dahi öyle kazāᵓ eyler, çünkü tekbīrlere mübāderet etmiş olsa bu iktidāya bu namāzda bir maᶜnā kalmaz, zīrā ki cenāze namāzında erkān-ı zāhire tekbīrlerdir ve salavāt-ı sāirede olan rekᶜaların makāmlarında kāim olmağa dahi sezā ve karīb ve lāyıktır. İşte benim ᶜindimde vech-i evceh budur, velev ki gayrısı dahi muhtemeldir. [171]

[والأخبار الواردة في فضل صلاة الجنازة وتشييعها مشهورة فلا نطيل بإيرادها وكيف لا يعظم فضلها وهي من فرائض الكفايات وإنما تصير نفلا في حق من لم تتعين عليه بحضور غيره ثم ينال بها فضل فرض الكفاية وإن لم يتعين لأنهم بجملتهم قاموا بما هو فرض الكفاية وأسقطوا الحرج عن غيرهم فلا يكون ذلك كنفل لا يسقط به فرض عن أحد]

Ve cenāzeye huzūr ve namāzını kılmağa ve onu teşyīᶜ etmeğe fazl-ı ᶜazīm vardır. Ve hakkında yaᶜnī salāt-ı cenāze ve teşyīᶜinin fezāili hakkında olan ahbār-ı vāride meşhūre olup onun zikriyle biz bahsi uzatmayalım. Ve fazl nice ᶜazīm olmaya o hāl ile ki zāten salāt-ı mezkūre farz-ı kifāyeden ola ve nefl ve tetavvuᶜ ancak o vaktte olur ki o kişiye müteᶜayyen olmamış ola ki dīgeri onunla kıyām etmiş buluna, çünkü onun gayrısı ona huzūruyla onun üzerinden farzı sākıt edip kendisi ona

müteᶜayyin kalmamış olur. Ve çün varıp ona hāzır olur o huzūruyla farz-ı kifāyenin fazlına nāil olur velev ki kendisi ona müteᶜayyin olmamıştı, zīrā ki hāzır olanların cümlesiyle o farz-ı kifāye kāim oldu ve terkinin vizr ve günāh ve ism ve hareci āherlerinden iskāt ettiler. Ve böyle olunca bu nefli onunla farz sākıt olmayan sāir nevāfil gibi olmadı, yaᶜnī onun fazl ve sevābı sāir nevāfil ve tetavvuᶜātın fazl ve sevābından aᶜzamdır ve aᶜzam olmaklığında bir şübhe kalmaz demektir.

[ويستحب طلب كثرة الجمع تبركًا بكثرة الهمم والأدعية واشتماله على ذي دعوة مستجابة لما روى كريب عن ابن عباس أنه مات له ابن فقال يا كريب انظر ما اجتمع له من الناس قال فخرجت فإذا ناس قد اجتمعوا له فأخبرته فقال تقول هم أربعون قلت نعم قال أخرجوه فإني سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول "مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ"]

Ve dahi kesret-i himem ü edᶜiyeye teberrüken ve müstecābu'd-daᶜve bir zāta iştimāline emelen kesret-i cemāᶜatin talebi müstehabbdır, çünkü Kureyb ᶜaleyhi'r-rahme İbn ᶜAbbās üzerine rivāyet edip demiş ki İbn ᶜAbbās'a bir oğul vefāt eylediği vaktte bana: "Yā Kureyb, bak ki nāstan ne kadar ādem cenāzeye gelip bilikmiştir." Ben dahi çıkıp cemāᶜate baktım ve hayli ādem tecemmuᶜ ettiğini görünce gidip İbn ᶜAbbās'a haber verdim. O dahi: "Ne dersin kırk kişi olmuş mudur?" diye benden suʾāl ve ben dahi evet olmuştur diye cevāb verdiğimde İbn ᶜAbbās: "Onu ihrāc ediniz, yaᶜnī namāza cenāzeyi çıkarınız, zīrā ki ben ᶜaleyhi's-selāmdan bir hadīs işittim, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَّعَهُمُ اللهُ فِيهِ"[412] buyurdu ki hulāsa-i meʾāli: "Bir merd-i müslim vefāt edip cenāzesi üzerine müşrik olmayanlardan kırk kişi durup da onun ᶜafv-ı kusūrunu dileyip bir kimse yoktur ki o cemāᶜatin şefāᶜati ona makbūle olmamıştır." Yaᶜnī bir merd-i müslim vefāt ettiği vaktte eger cenāzesine ehl-i īmāndan kırk kişi hāzır olup namāzını kılarsa elbette tebāreke ve taᶜālā hazretleri o kırk kişinin duᶜālarını kabūl buyurup ona

412 Müslim, Cenāiz, 59; *Musnedu* Ahmed, 1/278, no: 2509.

vākiᶜ olan şefāᶜatlerini dahi tutar, zīrā ki kırk müᵓmin bir yere bilikip müctemiᶜ olurlarsa içlerinde müstecābu'd-dave bir zāt bulunur ve onun duᶜāsı kabūl olunduğu hālde bereketiyle o cemᶜin duᶜāsı dahi maklūb olur ki onunla müşfiᶜ olmuş olurlar demektir. Ve bu hadīsin meᵓāline nazar cenāzeye cemāᶜat-i kesīrenin huzūrunu istemek lāzım gelir ve müstehabb olmuştur.

[وإذا شيع الجنازة فوصل المقابر أو دخلها ابتداء قال ''اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ هَذِهِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ'' والأولى أن لا ينصرف حتى يدفن الميت فإذا سوي على الميت قبره قام عليه وقال ''اَللَّهُمَّ عَبْدُكَ رُدَّ إِلَيْكَ فَارْأَفْ بِهِ وَارْحَمْهُ اَللَّهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ وَافْتَحْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِرُوحِهِ وَتَقَبَّلْهُ مِنْكَ بِقَبُولٍ حَسَنٍ اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَضَاعِفْ لَهُ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ'']

Ve çün hāzır-ı salāt-ı cenāze cenāzeyi teşyīᶜ edip kubūra vāsıl veyāhūd mezāristāna dāhil olur, ibtidāen ''اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ هَذِهِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ''[413] deyip cenāzeyi defn ve kabri tesviye oluncaya dek o mezāristānda dura. Ve söylediği selāmın maᶜnāsı ise: "Ey zümre-i müslimīn ü müᵓminīnden işbu hānelerin ehli, sizin üzerinize selām olsun. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bizden müstakdimīn ve müsteᵓhirīne rahmet eyleye, inşāallāhu taᶜālā biz dahi size ulaşıcıyız" demektir. Ve çün o cenāzenin kabri o cenāzenin üzerine tesviye olunur, gelip kabri üzerinde yaᶜnī başı hizāsında mezārı yanında durup ''اَللَّهُمَّ عَبْدُكَ رُدَّ إِلَيْكَ فَارْأَفْ بِهِ وَارْحَمْهُ اَللَّهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ وَافْتَحْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِرُوحِهِ وَتَقَبَّلْهُ مِنْكَ بِقَبُولٍ حَسَنٍ اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَضَاعِفْ لَهُ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ''[414] diye, o müteveffāya bir duᶜā okuya ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, senin bu kulun sana döndü, sen ona ziyādesiyle merhamet buyurup zemīni onun iki cenbi üzerinden uzak ve baᶜīd edip [172] rūhuna dahi gökler kapılarını açıp küşāde eyle ve dahi kabūl-i hasen ile senden kabūl buyurasın.

---

413 Müslim, Tahāret, 39; İbn Māce, Cenāiz, 36, no: 1547; *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/321, no: 1046.

414 *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/201.

Yā rabbi, eger muhsin ise onun hasenātını kat-ender-kat ziyāde edip muzāᶜafa eyle ve eger müsīᵓ ve günāhkār ise onun kusūrundan vāz geçip cürm ve cināyetini bağışla" demektir.

er-Rābiᶜatu Tahiyyetü'l-Mescid [الرابعة تحية المسجد]:

[ركعتان فصاعدًا سنة مؤكدة حتى أنها لا تسقط وإن كان الإمام يخطب يوم الجمعة مع تؤكد وجوب الإصغاء إلى الخطيب وإن اشتغل بفرض أو قضاء تأدى به التحية وحصل الفضل إذ المقصود أن لا يخلو ابتداء دخوله عن العبادة الخاصة بالمسجد قياما بحق المسجد ولهذا يكره أن يدخل المسجد على غير وضوء فإن دخل لعبور أو جلوس فليقل سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر يقولها أربع مرات يقال إنها عدل ركعتين في الفضل ومذهب الشافعي رحمه الله أنه لا تكره التحية في أوقات الكراهية وهي بعد العصر وبعد الصبح ووقت الزوال ووقت الطلوع والغروب لما روي أنه صلى الله عليه وسلم صلى ركعتين بعد العصر فقيل له أما نهيتنا عن هذا فقال "هُمَا رَكْعَتَانِ كُنْتُ أُصَلِّيهِمَا بَعْدَ الظُّهْرِ فَشَغَلَنِي عَنْهُمَا الْوَفْدُ" فأفاد هذا الحديث فائدتين إحداهما أن الكراهية مقصورة على صلاة لا سبب لها ومن أضعف الأسباب قضاء النوافل]

Dördüncü namāz ise o dahi tahiyyet-i mescid namāzıdır ki iki rekᶜat ve daha ziyāde nāfile namāz kılmaktır ki bu tahiyye-i mescid namāzı eᵓimme-i Hanefiyye katında müstehabbdır ve İmām Şāfiᶜī katında sünnet-i müᵓekkededir, hattā yevm-i cumᶜada hutbenin kırāeti vaktinde dahi kılınır ki hutbenin istimāᶜ ve isgāsı farīzasıyla sākıt olmaz velev ki hatībe isgāᵓ etmek vücūbu dahi müteᵓekkeddir, yaᶜnī o teᵓekküdle maᶜan yine tahiyyet-i mescid namāzı kılınıp sākıt olmaz demiştir. Ve mescide duhūlüyle berāber eger bir farza müştagil olursa dilerse edāᵓ ve dilerse kazāᵓ olsun tahiyyet-i mescid namāzının fazlı hāsıl olur, çünkü murād ve maksūd odur ki onun ibtidāen duhūlü mescide muhtass bir ᶜibādetten hālī olmamaklıktır, tā kim mescidin hakkı ile kıyām olunmuş ola. Ve bunun için ābdestsiz mescide girmek mekrūh olmuştur. Ve eger ᶜubūr ve mürūr veyāhūd cülūs için girerse dört kerre "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ" diye ki denilmiş ki onun fazlı iki rekᶜat namāz kılmaklığın fazlına muᶜādildir. Ve mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce evkāt-ı mekrūhede dahi tahiyye-i mescid namāzı kılınır ki vakt-i kerāhette kılması mekrūh

değildir. Evkāt-ı kerāhet ikindi namāzından sonra ve sabāh namāzından sonra ve şemsin vakt-i tulūᶜ ve vakt-i gurūbudur, zīrā ki mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün ikindi namāzından sonra iki rekᶜat namāz kılmıştır. Ve hazret-i ᶜaliyyesine denilmiş ki "Siz bizi bundan nehy etmediniz mi?" O dahi bu kıldığı namāza "هُمَا رَكْعَتَانِ كُنْتُ أُصَلِّيهِمَا بَعْدَ الظُّهْرِ فَشَغَلَنِي عَنْهُمَا الْوَفْدُ"[415] diye cevāben fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Bunlar şol iki rekᶜattırlar ki ben onu öyle namāzından sonra kılardım ve bu gün bana gelmiş olan vefd yaᶜnī süferāᵓ onların kılmalarından beni meşgūl etmiştir, imdi ben onları kıldım" demektir. İşte bu hadīs-i şerīf iki fāideyi ifāde etti: Birincisi o fāidedir ki kerāhet sebebi olmayan namāz üzerine muktasırdır ki bī-sebeb tetavvuᶜan kılınan nāfileye muhtasstır, yoksa sebebli olan namāz tahiyye-i mescid ve şükrāne-i vuzūᵓ ve emsāli gibi namāzların vakt-i kerāhette kılınmaları mekrūh olmaz. Ve esbābın en ziyāde azᶜafı kazā-i nevāfil iken işte ᶜaleyhi's-selām efendimiz vakt-i kerāhette kıldığı namāza onu sebeb ᶜaddiyle o suᵓāle bu cevābı vermiştir. Ve esbābın en ziyāde azᶜafı kazā-i nevāfildir dedik, onun azᶜafiyyeti o sebebdendir ki kazā-i nevāfil hakkında ᶜulemāᵓ ihtilāf etmiştir ki bir ādeme nāfile bir namāz geçerse kazāᵓ olunur mu ve ona geçmiş olan nāfilenin mislini işlerse kazāᵓ sayılır mı, işte buraya işāretle musannif-i merhūm buyurdu ki:

[إذ اختلف العلماء في أن النوافل هل تقضى وإذا فعل مثل ما فاته هل يكون قضاء وإذا انتفت الكراهية بأضعف الأسباب فبأحرى أن تنتفي بدخول المسجد وهو سبب قوي ولذلك لا تكره صلاة الجنازة إذا حضرت ولا صلاة الخسوف والاستسقاء في هذه الأوقات لأن لها أسباباً]

Çünkü nevāfilin kazāᵓ olunup olunmadığına ve ona geçmiş olan nāfilenin mislini işlerse o fiᶜl kazāᵓ olup olmadığına ᶜulemāᵓ ihtilāf etmiştir. Ve çün bu haysiyyetle kazā-i nevāfil azᶜaf-ı esbāb olup ve azᶜaf-ı esbāb ile kerāhet müntefī olunca behemehāl esbāb-ı kaviyye ile intifāsı bi-tarīki'l-evlā ehakk ve ahrādır. İşte duhūl-i mescid dahi sebeb-i kavī

---

415 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 298; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/21, no: 1568; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/445, no: 1577.

olup ve onunla o kerāhet müntefī olduğu emr-i muᶜallemdir, nitekim vakt-i kerāhete tesādüf eden cenāze namāzı ve husūf [173] istiskāᵓ namāzı ki onlar bu vaktlerde kılınmaları mekrūh olmaz, çünkü esbāb-ları vardır.

[الفائدة الثانية قضاء النوافل إذ قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم ذلك ولنا فيه أسوة حسنة وقالت عائشة رضي الله عنها كان رسول الله صلى الله عليه وسلم رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا غلبه نوم أو مرض فلم يقم تلك الليلة وقد قال العلماء من كان في الصلاة ففاته جواب المؤذن فإذا سلم قضى وأجاب وإن كان المؤذن سكت ولا معنى الآن لقول من يقول إن ذلك مثل الأول وليس يقضى إذ لو كان كذلك لما صلاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في وقت الكراهة نعم من كان له ورد فعاقه عن ذلك عذر فينبغي أن لا يرخص لنفسه في تركه بل يتداركه في وقت آخر حتى لَا تميل نفسه إلى الدعة والرفاهية وتداركه حسن على سبيل مجاهدة النفس ولأنه صلى الله عليه وسلم قال ''أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ'' فيقصد به أن لا يفتر في دوام عمله وروت عائشة رضي الله عنها عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال ''مَنْ عَبَدَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعِبَادَةٍ ثُمَّ تَرَكَهَا مَلَالَةً [مَقَتَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ'' فليحذر أن يدخل تحت الوعيد وتحقيق هذا الخبر أنه مقته الله تعالى بتركها ملالة] فلولا المقت والإبعاد لما سلطت الملالة عليه]

Ve dahi fāide-i sāniye ise yaᶜnī hadīs-i mezkūrun ifāde ettiği fāidele-rin ikincisi ise o dahi kazā-i nevāfilin mesāgıdır, çünkü ᶜaleyhi's-selām efendimiz o nāfileyi kazāᵓ etti ve bizim için onun fiᶜliyle iktidā-yı hasen ve ittibāᶜ-ı müstahsen vardır ki her ne işlediyse ona ittibāᶜan biz dahi iş-leriz. Ve iktidāmız marzīdir ki Zāt-ı Celīl-i risālet-penāhīleri bize güzel muktedādır. Ve Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyal-lāhu ᶜanhā buyurmuş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimize eger uyku veyā bir hastalık galebe edip o gecede teheccüd namāzına kalk-mazsa o gecenin sabāhında evvel-i nehārda on iki rekᶜat namāz kılardı." Ve ᶜulemāᵓ dahi demişler ki kim ki namāzda bulunup müᵓezzini icābet etmezse gerektir ki namāzı tekmīl edip selām verdikten sonra ve yine müᵓezzine icābet ede velev ki müᵓezzin sükūt etmiştir. Ve bu ehādīs ve ekāvīlin bu müfādına nazaran nevāfilde olan kazāᵓ kazāᵓ değildir, ancak ona geçmiş olan nāfilenin mislini edāᵓ etmiş olur diyenlerin sözlerine

bir maʿnā kalmaz, çünkü eger böyle olmayıp da ʿaleyhi's-selām efendimiz onu vakt-i mekrūhta kılmazdı. Evet her kim ki bir virdi olur da onu virdinden bir nesne veyā bir ʿözr ʿavk eylerse, gerektir ki terki için nefsine ruhsat vermeye belki ona lāzımdır ki onu vakt-i āherde tedārük eyleye, tā ki terkine ve nefsine tereffühüne onun nefsi bir meyl ve heves eylemeye. Ve'l-hāsıl mücāhede-i nefs tarīki üzere o virdin tedārükü güzeldir, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللّٰهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ"[416] Yaʿnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine aʿmālin ehabbı onların edvemidir velev ki az ve kalīl bir ʿamel ola" ki aʿmālin en ziyāde sevgili ve marzīsi ancak en ziyāde dāim ve müstemirr olmuş olan ʿameldir velev ki cüzʾī ola ve o virdin kazāsıyla ona devām-ı ʿamelde bir fütūr ve aczin ʿadem-i vukūʿunu kasd ede. Ve dahi Hazret-i ʿĀişe radıyallāhu ʿanhā rivāyet etmiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ عَبَدَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعِبَادَةٍ ثُمَّ تَرَكَهَا مَلَالَةً مَقَتَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ"[417] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'i bir ʿibādetle ʿibādet eder de sonra o ʿibādetten usanıp ʿacz ve melāletten nāşī o ʿibādeti terk eylerse o kimse ʿindallāh memkūt ve mübaʿʿad olmasaydı ona o ʿacz ve melāle musallat olmazdı." Yaʿnī o kimse mebgūz ve rahmetten mübaʿʿad ve dūr olması hasebiyle o melālete uğrayıp o ʿibādeti terk etmiştir demek olur ki bunun mefhūmu icābınca ādem usanık ve melālet ile kendi vird ettiği ʿibādeti aslā terk ve ihmāl etmeye, hemīşe üzerine devām ve sebāt edip icrāʾ etmesi īcāb eder demektir. Ve eger ona geçerse kazāʾ eder tā ki terkine nefsi meyl etmeye. Vallāhu aʿlem.

Musannif-i merhūm bu kazā-i nevāfil hakkında olan reʾyi onun istihsānıdır veyāhūd mezheb-i Şāfiʿī'nin hükmüdür, zīrā ki eʾimme-i Hanefiyye katında onunla şürūʿ ve onu ifsād etmekle ona vācib olan nāfile namāzından gayrı ve sünnet-i fecri dahi farza tebeʿiyetle ve sünnet-i zuhru dahi vaktinde yaʿnī nevāfilden bu zikr olunan sünen-i müʾekkededen gayrı bir nāfile kazāʾ olunmaz, zīrā ki kazāʾ vācib için mahsūstur. Ve bināberīn sünnet-i fecrden ve sünnet-i zuhrdan gayrı ve ferāiz-i hamse

---

416 Buhārī, Rikāk, 18, no: 6464; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 218.

417 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/44; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/298.

ve vitrden gayrı kazāʾ olunmaz ki zikr olunandan mā-ʿadā sünnetlerine yalnız ve ne de farza tebeʿiyyet ile kılınır, yaʿnī kazāʾ olunmazlar.

Ve eʾimme-i Hanefiyye ʿindinde evkāt-ı mekrūhe beş vakttir. Beşten üç vaktlerinde gerek farz ve gerek nāfile kılmak mekruhtur, isterse o nāfile sebebli olsun isterse sebebsiz olsun ki birincisi güneş doğduğu zamāndır ve ikincisi güneş gurūb ettiği zamāndır, meger ki o günün ikindisi ola ki o günün ikindisi namāzı gurūb-ı şemste kılınır, mekrūh değildir ve üçüncüsü zevāl vaktidir ki güneş felek kubbesinin ortasında ola velākin Ebū Yūsuf'tan rivāyet olunmuş ki cumʿa günün zevāl vaktinde nāfile namāz kılmağı cāiz görmüştür. [174] Ve bu üç vaktlerde meyyit namāzı ve tilāvet secdesi ve sehv secdesi kılınmaz. Ve eger bir farz namāzın kazāsı ederse de iʿādesi lāzımdır. Ve eger bu vaktlerde āyet-i secde okunursa efdal odur ki bu vaktlerde ona secde olunmaya ve eger secde olunduysa iʿāde olunmaz. Ve o beş vaktten kusūr kalan iki vaktlerde nāfile namāz kılınsa mekrūhtur ve tavāf namāzı ve nezr olunmuş olan namāz ve şürūʿ ile vācib olmuş olan namāz kılması dahi mekrūhtur. Ammā farz namāz ve geçmiş namāz ve cenāze namāzı ve tilāvet secdesi kılmak mekrūh değildir. Ve o iki vaktin birisi fecr tulūʿundan güneş tulūʿuna dektir, illā o günün fecr sünneti ve ikincisi ikindi kıldıktan sonra tā ki güneş gurūb ede. Ve güneşin gurūbundan sonra magrib namāzı kılmaktan evvel dahi nāfile kılmak mekrūhtur, zīrā magrib namāzı teʾhīr olunur. Ve yine imām hutbeye cumʿa gününde çıktıkta nāfile kılmak mekrūhtur lākin imām hutbeye çıkmazdan mukaddem nāfileye şürūʿ etmişse nāfile kesmeye, onu iki rekʿat itmām ede ve eger tahiyye-i mescid namāzı ise veyāhūd bir nāfile-i mutlaka ise iki rekʿatta onu katʿ edip kese. Ve iki bayram namāzlarını kılmaktan evvel ve iki hutbeleri vaktinde ve küsūf-i şems namāzının hutbesi vaktinde ve istiskāʾ yaʿnī yağmur duʿāsına çıkmakta kılınan hutbe vaktinde nāfile kılmak mekrūhtur, yaʿnī bu yerlerde dahi nāfile kılınmaz. Ve işbu üç vakt-i mekrūhta bir nāfile namāzına şürūʿ olunmuş olsa efdal odur ki o namāz kesilsin sonra sahīh bir vaktte kazāʾ olunsun ve eger kesmezse günāhkār olur, lākin üzerine iʿāde etmek lāzım gelmez. Ve eger nāfileye bir müstehabb vaktinde başlasa sonra bozsa ikindi namāzını kıldıktan

sonra ve güneşin gurūbundan evvel vaktinde kazāʾ etmeye. Ve fecr sünnetini dahi bozsa fecr farzını kıldıktan sonra ve onu kazāʾ eylemeye. Ve eger fecr namāzının esnāsında güneş doğarsa namāz fāsid olur velākin ikindi namāzı esnāsında eger güneş gurūb ederse ikindi namāzı fāsid olmaz. Vallāhu aʿlem.

el-Hāmisetü Rekʿatāni Baʿde'l-Vuzūʾ [الخامسة ركعتان بعد الوضوء]:

[مستحبتان لأن الوضوء قربة ومقصودها الصلاة والأحداث عارضة فربما يطرأ الحدث قبل صلاة فينتقض الوضوء ويضيع السعي فالمبادرة إلى ركعتين استيفاء المقصود الوضوء قبل الفوات وعرف ذلك بحديث بلال إذ قال صلى الله عليه وسلم ''دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ بِلَالًا فِيهَا فَقُلْتُ لِبِلَالٍ بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا أَعْرِفُ شَيْئًا إِلَّا أَنِّي لَا أُحْدِثُ وُضُوءًا إِلَّا أُصَلِّي عَقِبَيْهِ رَكْعَتَيْنِ'']

Ve beşinci namāz ise şükrāne-i vuzūʾ namāzıdır ki ābdest alındıktan sonra tetavvuʿan kılınan iki rekʿat namāzdır. Bu namāz müstehabbdır, çünkü ābdest almak bir kurbe ve ʿibādet olup maksūdu namāzdır, yaʿnī namāz kılmak için bir ʿibādettir ve ahdās ise yaʿnī ʿābdesti bozup nakz eden umūr ise ʿārızlardır. Olur ki namāz kılmazdan evvel namāz için alınan ābdest üzerine bir hades tārī olup o ābdesti nakz edip bozar ve o saʿy zāyiʿ olur gider. İşte bu melhūz için her bir ābdestin ʿakībinde ābdestin maksūdu istīfāsı için iki rekʿat namāz kılmağa müsāraʿat etmek müstehabb olmuştur, tā ki ābdestin maksūdu geçmeye ve bī-semere kalmaya. Ve bu hāl dahi Bilāl ʿaleyhi'r-rıdvānın hadīsiyle bilinip maʿrūf olmuştur, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ بِلَالًا فِيهَا فَقُلْتُ لِبِلَالٍ بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا أَعْرِفُ شَيْئًا إِلَّا أَنِّي لَا أُحْدِثُ وُضُوءًا إِلَّا أُصَلِّي عَقِبَيْهِ رَكْعَتَيْنِ''[418] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Ben cennete girip içinde Bilāl'i gördüm. Bilāl'e dedim ki ey Bilāl ne ile sen bana cennete sebkat ettin yaʿnī ne ʿibādet ile sen benden evvel cennete girmişsin diye suʾāl edince, Bilāl buna bir sebeb ve mūcib bir nesneyi bilmem illā bir şey ki ben bir ābdest almadım illā ki onun ʿakībinde iki rekʿat namāz kılmadım." Yaʿnī ʿale'd-devām her bir ābdestin ʿakībinde iki rekʿat namāz kılmışım. İşte Bilāl ʿaleyhi'r-rıd-

---

418 *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/150.

vān o sebkat-i duhūlüne bu namāzı sebeb göstermiş ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz onu redd ve inkār etmemiştir. Ve çün semeresi böyle bir semere olunca artık onun ᶜizam-ı fazlına bir diyecek kalmaz.

es-Sādisetü Rekᶜatāni ᶜİnde Duhūli'l-Menzili ve ᶜİnde'l-Hurūci Minhü [السادسة ركعتان عند دخول المنزل وعند الخروج منه]:

[روى أبو هريرة رضي الله عنه قال قَالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم "إِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مُخْرَجَ السُّوءِ وَإِذَا دَخَلْتَ إِلَى مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مُدْخَلَ السُّوءِ" وفي معنى هذا كل أمر يبتدأ به مما له وقع ولذلك ورد ركعتان عند الإحرام وركعتان عند ابتداء السفر [١٧٥] وركعتان عند الرجوع من السفر في المسجد قبل دخول البيت فكل ذلك مأثور من فَعَلَ رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve altıncı namāz ise o dahi kendi hānesinden çıkarken ve kendi hānesine dönüp girerken kılınan iki rekᶜat namāzdır ki bunun hakkında Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip dedi ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مُخْرَجَ السُّوءِ وَإِذَا دَخَلْتَ إِلَى مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ يَمْنَعَانِكَ مُدْخَلَ السُّوءِ"[419] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Sen kendi hānenden çıktığın vaktte yaᶜnī çıkacağın vaktte iki rekᶜat namāz kıl ki o iki rekᶜat namāz seni mahrec-i sūˀdan menᶜ ederler ve eger hānene dönüp girdinse kezālik girdiğin vaktte dahi iki rekᶜat namāz kıl ki onlar seni medhal-i sūˀdan menᶜ ederler." Yaᶜnī o kıldığın namāzın bereketi iktirāf-ı aᶜmāl-i seyyiˀe ve tesādüf-i āfāt u beliyyāttan seni saklar ki hānene ᶜavdet edince dek bir sūˀa düşüp giriftār olmazsın ve girdiğin vaktte kıldığın namāzın bereketi dahi kezālik dāhil-i hānende beliyye ve seyyiˀelerden seni saklar ki hānenden hurūc edinceye dek mülākāt-ı sūˀdan masūn ve emīn olursun ve buna devām olunursa ᶜömründe müşāhede-i sūˀdan vāreste kalırsın demektir. Ve vākıᶜalı her bir emrin bedˀ ve şürūᶜu bunun maᶜnāsında olup hattā ᶜinde'l-ihrām kılınan iki rekᶜat namāz ve ᶜinde's-sefer yaᶜnī yola çıkmak vaktinde kılınan iki rekᶜat namāz ve seferden dönüp rücuᶜ ederken hāneye girmezden evvel mescidde kılınan iki rekᶜat namāz

419 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/52; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/461, no: 2814.

dahi bu kabīlden olup ki hakkında āsār ve ahbār vārid olmuştur ve onun için bu namāzların kılması müstehabb görünmüştür ki bunların kāffesi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden meᵓsūrdurlar, yaᶜnī Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i risālet-penāhī dahi bu namāzları kılmıştır.

[وكان بعض الصالحين إذا أكل أكلة صلى ركعتين وإذا شرب شربة صلى ركعتين وكذلك في كل أمر يحدثه وبداية الأمور ينبغي أن يتبرك فيها بذكر الله عز وجل وهي على ثلاث مراتب بعضها يتكرر مرارًا كالأكل والشرب فيبدأ فيه باسم اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم ''كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَهُوَ أَبْتَرُ'' الثانية ما لا يكثر تكرره وله وقع كعقد النكاح وابتداء النصيحة والمشورة فالمستحب فيها أن يصدر بحمد الله فيقول المزوج ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوَّجْتُكَ ابْنَتِي'' ويقول القابل ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلْتُ النِّكَاحَ'' وكانت عادة الصحابة رضي الله عنهم في ابتداء أداء الرسالة والنصيحة والمشورة تقديم التحميد الثالثة ما لا يتكرر كثيرًا وإذا وقع دام وكان له وقع كالسفر وشراء دار جديدة والإحرام وما يجري مجراه فيستحب تقديم ركعتين عليه وأدناه الخروج من المنزل والدخول إليه فإنه نوع سفر قريب]

Ve dahi baᶜzu's-sālihīn bir yemek yediği vaktte iki rekᶜat namāz kılardı ve bir içim şerbet içtiği vaktte iki rekᶜat namāz kılardı ve buna kıyāsen her bir emri ihdās ettiği vaktte böyle ederdi, yaᶜnī ikişer rekᶜat namāz kılardı, çünkü maᶜlūm ve müsellemdir ki umūr-ı hayriyyenin ibtidāları teberrüken zikrullāh ile mukterin olmak lāzımdır ki her bir emr-i hayra şürūᶜ ve bedᵓ ve mübāşeret ettiği vaktte o emri zikrullāh ile bedᵓ edip onunla teberrük etmek gerektir. Ve onunla ibtidāᵓ olunan umūr üç mertebe üzeredirler, çünkü umūrun baᶜzısı hemīşe mütekerrerdir ve tekerrürü dahi pek çok olup ki gece gündüz kerrāt ve merrāt ile tekerrür eder, yemek içmek gibi ki bunlar bir mertebe ᶜadd ve iᶜtibār olunmuştur. İşte bu gibi tekerrürü kesīr olan umūr kelime-i besmele ile bedᵓ olunurlar ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَهُوَ أَبْتَرُ''[420] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Her bir emr-i hayr ki bis-

420 *Musnedu* Ahmed, 2/359, no: 8712; *Sahīhu* İbn Hibbān, 1/173, no: 1; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 9/185, no: 10258; en-Nesāī, *Amelu'l-yevmi*

millāhirrahmānirahīm ile bedᵓ olunmaz, o emr ebterdir" yaᶜnī hayrsızdır ki hayrı noksān ve gayr-ı muᶜteber olur. Ve ikinci mertebenin ise onlar dahi vākıᶜalı olup velīkīn tekerrürü kesīr olmayan umūrdur ki o umūr tekerrür ederler de ammā mertebe-i ūlā gibi kerrāt ve merrāt ile pek çok kerre tekerrür etmezler, meselā ᶜakd-i nikāh ve ibtidā-i pend ü nasīhat ve meşveret gibi umūr, onlar hamdele ile bedᵓ ve tasdīr etmek müstehabbdır ki ᶜakd-i nikāhta müzevvic olan kimse "اَلْحَمْدُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوَّجْتُكَ ابْنَتِي" der ve kāil dahi "اَلْحَمْدُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلْتُ النِّكَاحَ" der. Ve ibtidā-i edā-i risālet ü nasīhat u meşverette sahābe-i kirāmın ᶜādetleri dahi hamd kelimesinin takdīmi idi, yaᶜnī evvelā el-hamdu lillāh derlerdi ve baᶜdehu teblīg-i risālet ü nush u meşverete başlarlardı. Ve üçüncü mertebe ise o dahi o umūrdur ki çokça tekerrürü olmaz ve çün vākiᶜ olurlarsa dāim olurlar ve çok vākıᶜaları olur, meselā gurbete çıkıp sefer etmek ve müceddeden hāne satın almak ve ihrām-ı hacc etmek yaᶜnī ziyāret-i beytullāh için ihrāmı bağlamak ve bunun mecrāsında cārī olan umūr gibidir. İşte bu gibi vākıᶜası çok ve tekerrürü az ve baᶜde'l-vukūᶜ dāimī kalan umūra iki rekᶜat namāz takdīmi müstehabbdır. [176] Ve ednāsı hānesinden hurūc ve hānesine olan duhūlüdür yaᶜnī mādām ki hānesine girip çıkarken ikişer rekᶜat namāz kılmak müstehabb oldu, artık bu mertebede bulunan umūr-ı sāirede ikişer rekᶜat namāz kılmak bi-tarīki'l-evlā lāzım gelir, çünkü hurūc-ı hāne ve duhūlü dahi bir nevᶜ seferdir ki yakın ve karīb bir seferdir.

es-Sābiᶜatu Salātu'l-İstihāre [السابعة صلاة الاستخارة]:

[فمن هم بأمر وكان لا يدري عاقبته ولا يعرف أن الخير في تركه أو في الإقدام عليه فقد أمره رسول الله صلى الله عليه وسلم بأن يصلي ركعتين يقرأ في الأولى فاتحة الكتاب و﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وفي الثانية الفاتحة و﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ فإذا فرغ دعا وقال "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَقَدِّرْهُ لِي وَبَارِكْ

---

ve'l-leyle, 1/346; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/189. Bir kısmında "كل كلام" şeklinde.

لِي فِيهِ ثُمَّ يَسِّرْهُ لِي وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاصْرِفْهُ عَنِّي وَقَدِّرْ لِيَ الْخَيْرَ أَيْنَمَا كَانَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ'' رواه جابر بن عبد الله قال كَانَ رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا الاستخارة في الأمور كلها كما يعلمنا السورة من القرآن وقال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِأَمْرٍ فَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ لِيَسُمَّ الْأَمْرَ وَيَدْعُو بِمَا ذَكَرْنَاهُ'' وقال بعض الحكماء من أعطي أربعًا لم يمنع أربعا من أعطي الشكر لم يمنع المزيد ومن أعطي التوبة لم يمنع القبول ومن أعطي الاستخارة لم يمنع الخيرة ومن أعطي المشورة لم يمنع الصواب]

Ve dahi yedinci namāz ise o dahi istihāre namazıdır. Kim ki bir emrin teᶜātīsine ihtimām eder de hayrı o emrin terkinde midir yoksa onun üzerine ikdām etmekte midir bilmez de onda mütehayyir olursa ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu istihāre ile emr etmiştir ki o ādem iki rekᶜat namāz kılar ve birinci rekᶜatta Fātihatü'l-kitāb sūresiyle ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[421] sūresini okur ve ikinci rekᶜatta sūre-i Fātiha ile sūre-i İhlās'ı kırāet eder ve namāzdan fārig olduktan sonra ''اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَقَدِّرْهُ لِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ ثُمَّ يَسِّرْهُ لِي وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاصْرِفْهُ عَنِّي وَقَدِّرْ لِيَ الْخَيْرَ أَيْنَمَا كَانَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ''[422] duᶜāsı okuyup o emri dahi ᶜinde'd-duᶜā' tesmiye ede ki hulāsa-i meᵓāl-i duᶜā budur ki "Yā rabbi, ben senin ᶜilminle istihāre edip senden hayrı dilerim ve dahi senin kudretinle senden kudreti isteyip tevakkuᶜ ederim ve hem dahi senin fazl-ı ᶜazīminden suᵓāl ve taleb ederim ki kādirsin sen ve ben muktedir değilim ve ᶜālim ve dānāsın sen ki her bir şey bilirsin ve ben bilemem ve hem dahi ᶜallāmü'l-guyūbsun yaᶜnī gāib denilen nesneleri dahi sen ziyādesiyle bilirsin. Yā rabbi, eger bu emrde benim dīn ve dünyāmda ve ᶜākıbet-i emrimde ve dahi ᶜācil ve ācilimde yaᶜnī dünyā ve āhiretimde bana bir hayr olduğunu bilirsin onu bana mukadder eyle ve onda bana bereket edip

421 el-Kāfirūn, 109/1.

422 Buhārī, Teheccud, 27, no: 1171; Daᶜavāt, 49, no: 6382; Tevhīd, 10, no: 7390.

bana mübārek eyle ve baᶜdehu bana müyesser eyle ve eger bu emrde benim dīn ve dünyāmda ve ᶜākıbet-i emrimde ve ᶜācil ve ācilimde bana bir şerr ve fenālık olduğunı bilirsin sen beni ondan ve onu benden sarf edip hayrlısı her nerede ise onu bana mukadder eyle ki sen her bir şeyᵓe kādirsin, sen bana hayrı nasīb eyle" demektir. Bu hadīs-i şerīfi Cābir b. ᶜAbdullāh rivāyet etmiştir. Ve dahi demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān'dan bize sūreyi taᶜlīm eder gibi her bir emrimizde ki topunda yaᶜnī umūrumuzun kāffesinde bize bu istihāreyi taᶜlīm ederdi. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz dīger lafz ile buyurmuş ki "إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِأَمْرٍ فَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ لِيُسَمِّ الْأَمْرَ وَيَدْعُو بِمَا ذَكَرْنَاهُ" Yaᶜnī "Biriniz ki bir emre ihtimām ederse iki rekᶜat namāz kılsın ve o emri tesmiye edip bu zikr ettiğimiz duᶜā ile duᶜāᵓ etsin." Ve dahi baᶜzu'l-hukemāᵓ demiş ki "Kim ki ona bu dört şeyᵓ verilir, dört şeyden menᶜ olunmaz. Kim ki ona niᶜmeti şükr etmek verilmiştir, mezīd-i niᶜmetten menᶜ olunmaz ve kim ki ona tevbe etmek muvaffakiyyeti verilip de tevbe ederse kabūl-i tevbeden menᶜ olunmaz ve kim ki ona istihāre verilmiştir, hayrdan menᶜ olunmaz ve kim ki ona meşveret verilmiştir, savābdan menᶜ olunmaz" ki istişhād istihāre hakkında vākiᶜ olan kelām iledir. Ve'l-hāsıl ᶜākıbeti mechūl bulunan umūrda istihāre etmek lāzımdır ve mendūbdur. Ve keyfiyyeti dahi minvāl-i meşrūh üzere mervīdir ve duᶜā-i meᵓsūru dahi işbu mezkūr olan duᶜādır.

es-Sāminetü Salātu'l-Hācet [الثامنة صلاة الحاجة]:

[فمن ضاق عليه الأمر ومسته حاجة في صلاح دينه ودنياه إلى أمر تعذر عليه فليصل هذه الصلاة فقد روي عن وهيب [١٧٧] بن الورد أنه قال إن من الدعاء الذي لا يرد أن يصلي العبد ثنتي عشرة ركعة يقرأ في كل ركعة بأم الكتاب وآية الكرسي وقل هو الله أحد فإذا فرغ خر ساجدًا ثم قال "سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ الْعِزَّ وَقَالَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ بِالْمَجْدِ وَتَكَرَّمَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ بِعِلْمِهِ سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ سُبْحَانَ ذِي الْمَنِّ وَالْفَضْلِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزِّ وَالْكَرَمِ سُبْحَانَ ذِي الطَّوْلِ أَسْأَلُكَ بِمَعَاقِدِ الْعِزِّ مِنْ عَرْشِكَ وَمُنْتَهَى الرَّحْمَةِ مِنْ كِتَابِكَ وَبِاسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَجِدِّكَ الْأَعْلَى وَكَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ الْعَامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ أَنْ تُصَلِّي عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ" ثم يسال حاجته التي لا معصية

فيها فيجاب إن شاء الله عز وجل قال وهيب بلغنا أنه كان يقال لا تعلموها لسفهائكم فيتعاونون بها على معصية الله عز وجل]

Ve sekizinci namāz ise o dahi kazā-i hācet namāzıdır. Kim ki onun üzerine bir emr dar olup da salāh-ı dīn veyā dünyāsında ona bir emr-i müteᶜazzir ü müteᶜassir olmakla ihtiyāc ve ıztırāra dūçar olduysa o kimse bu namāzı kılsın, zīrā ki Vüheyb b. el-Verd üzerine mervī olup demiş ki "ᶜAle't-tahkīk redd olunmayan duᶜādan bu duᶜādır ki bir kimse ki on iki rekᶜat namāz kılar da her bir rekᶜatta birer kerre sūre-i Fātiha ile āyete'l-kürsī ve sūre-i İhlās'ı okur ve çün namāzdan fārig olur, secdeye varıp "سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ الْعِزَّ وَقَالَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ بِالْمَجْدِ وَتَكَرَّمَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ بِعِلْمِهِ سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ سُبْحَانَ ذِي الْمَنِّ وَالْفَضْلِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزِّ وَالْكَرَمِ سُبْحَانَ ذِي الطَّوْلِ أَسْأَلُكَ بِمَعَاقِدِ الْعِزِّ مِنْ عَرْشِكَ وَمُنْتَهَى الرَّحْمَةِ مِنْ كِتَابِكَ وَبِاسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَجِدِّكَ الْأَعْلَى وَكَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ الْعَامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ أَنْ تُصَلِّي عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ" kırāet ve tesbīh eder ve maᶜsiyet olmadığı hālde onun hāceti her ne ise suᵓāl edip taleb eylerse o kimsenin duᶜāsı müstecāb olup murādı hāsıl olur inşāallāhu taᶜālā." Ve dahi demiş ki "Bize bālig oldu ki denilmiş ki bunu süfehānıza taᶜlīm etmeyiniz ki eger onu bilirlerse maᶜsiyet-i Bārī üzerine onunla teᶜāvün ederler." Ve secdede kırāᶜet olunan tesbīhātın hulāsa-i meᵓāli ise: "Ben libās-ı ᶜizzi giyip onunla söyleyen yaᶜnī ᶜizzet ve ᶜazametle muhtass ve dilediği nesneyi ᶜazīz eyleyen ve mecd ve şerefle teᶜattuf edip onunla tekerrüm eden ve onun ᶜilmi her bir nesneye muhīt ve muhsī ve şāmil olan ve zātından gayrı tesbīhe sezā ve lāyık olmayan o Zāt-ı Zü'l-Celāl'i ben her bir sıfat-ı naks u nakīsadan tenzīh ve takdīs ederim ve sıfāt-ı kemāl ile onu vasf ve taᶜzīm edip tesbīh eylerim. Ve dahi ey sāhib-i menn ü ihsān u fazl u ᶜizz ü kerem-i bī-pāyān ve ey sāhib-i tūl u gınā vü kudret ü siᶜatī, ben seni tesbīh edip senin ᶜarşından meᶜākıd-ı ᶜizz ile ve kitābından dahi müntehā-yı rahmetiyle ve senin ism-i ᶜazīminle ve cidd-i bülendin ile ve onu her bir şerr ve fācir ve sālih ve müsīᵓ ve muhsin ve fāsık tecāvüz edemedikleri kelimāt-ı tāmme vü ᶜāmmen ile senden dileyip suᵓāl ederim ki Muhammed ve āl-i Muhammed'e salāt edip benim bu hācetimi revā göresin" demektir.

et-Tāsiᶜatü Salātu't-Tesbīh [التاسعة صلاة التسبيح]:

[وهذه الصلاة مأثورة على وجهها ولا تختص بوقت ولا بسبب ويستحب أن لا يخلو الأسبوع عنها مرة واحدة أو الشهر مرة فقد روى عكرمة عن ابن عباس رضي الله منها أنه صلى الله عليه وسلم قال للعباس بن عبد المطلب ''أَلَا أُعْطِيكَ أَلا أَمْنَحُكَ أَلا أَحْبُوكَ، بِشَيْءٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَهُ غَفَرَ الله لَكَ ذَنْبَكَ، أَوَّلَه وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، سِرَّهُ وَعَلانِيَتَهُ تُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعاتٍ، تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالحَمْدُ للهِ، وَلا إِلَهَ إِلا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُها عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُها جَالِسًا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُها عَشْرًا فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذِلكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَها فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي السَّنَةِ مَرَّةً'']

Ve dokuzuncu nevᶜ namāz ise o dahi tesbīh namāzıdır. Ve bu namāz vechi üzerine meᵓsūredir ki bir vakt veyā bir sebebe muhtass değildir ve müstehabb odur ki her bir hafta ve māh ondan be-hīc olmazsa bir kerre-i vāhideden hālī olmaya ki bunun fezāil ve keyfiyyeti beyānında ᶜİkrime ᶜaleyhi'r-rahme İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvāndan bi'r-rivāye demiş ki İbn ᶜAbbās rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜamcası ᶜAbbās b. ᶜAbdulmuttalib ᶜaleyhi'r-rıdvāna buyurmuş ''أَلَا أُعْطِيكَ أَلا أَمْنَحُكَ أَلا أَحْبُوكَ، بِشَيْءٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَهُ غَفَرَ الله لَكَ ذَنْبَكَ، أَوَّلَه وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، سِرَّهُ وَعَلانِيَتَهُ تُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعاتٍ، تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالحَمْدُ للهِ، وَلا إِلَهَ إِلا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرَ مَرَّاتٍ ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُها عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُها جَالِسًا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُها عَشْرًا فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذِلكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَها فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي السَّنَةِ مَرَّةً''[423] ki hulāsa-i meᵓāl-i

423 *Cāmiᶜu'l-Usūl*, 6/252; *el-Bedru'l-Munīr*, 4/235; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 7/818;

şerīfi: "Āgāh ol ki sana vereyim mi, āgāh ol ki sana ihsān edeyim mi, āgāh ol ki sana bir vergi vereyim mi ki öyle bir vergidir ki eger sen onu işledinse [178] Zāt-ı Zü'l-Celāl Hazretleri senin evvel ve āhir, kadīm ve hādis, ᶜamd ve hatāᵓ, gizli ve āşikār olan cürm ve kusūrun sana ᶜafv ve magfiret eder ki dört rekᶜat namāz kılıp beher rekᶜatta sūre-i Fātiha ile zamm-ı sūreyi kırāet ettikten sonra rükūᶜa varmadan evvel kāimen on beş kerre "سُبْحَانَ اللهِ، وَالحَمْدُ للهِ، وَلا إِلَـهَ إلا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ" diyesin ve rükūᶜda vardığın vaktte bunu rükūᶜda dahi on kerre söyleyesin ve rükūᶜdan kalktığın vaktte kāimen on kerre onu söyleyesin ve secdeye gittiğin vaktte kezālik onu on kerre secdede diyesin ve secdeden refᶜ edip oturduğun vaktte dahi yine onu on kerre söyleyesin ve be-tekrār ikinci secdeye vardığın vaktte kezālik secdede on kerre onu diyesin ve secde-i sāniyeden refᶜ ettiğin vaktte dahi yine on kerre onu söyleyesin. İşte bu sūretle beher rekᶜatta o vech üzere yetmiş beş kerre tesbīh etmekle dört rekᶜatta üç yüz kerre tesbīh etmiş olursun. Ve eger bunu beher günde bir kerre kılabildinse kıl ve beher gün kılamadınsa beher cumᶜada onu bir kerre kıl ve eger böyle de etmedinse beher bir ayda bir kerre kıl ve bunu da etmedinse beher senede bir kerre kıl" diye onu bu namāza nedb ve tergīb ve keyfiyyetini taᶜlīm buyurmuştur.

[وفي رواية أخرى أنه يقول في أول الصلاة "سُبْحَانَكَ اللَّهُـمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَتَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُكَ وَلَا إِلَـهَ غَيْرُكَ" ثم يسبح خمس عشرة تسبيحة قبل القراءة وعشرًا بعد القراءة والباقي كما سبق عشرًا عشرًا ولا يسبح بعد السجود الأخير قاعدا وهذا هو الأحسن وهو اختيار ابن المبارك والمجموع من الروايتين ثلاثمائة تسبيحة فإن صلاها نهارًا فبتسليمة واحدة وإن صلاها ليلًا فبتسليمتين أحسن إذ ورد "أَنَّ صَلَاةَ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى" وإن زاد بعد التسبيح قوله "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" فهو حسن فقد ورد ذلك في بعض الروايات]

Ve dīger bir rivāyette gelmiş ki bu tesbīh namāzına başladığı vaktte tekbīr-i iftitāhı aldıktan sonra senā-i maᶜhūd duᶜāsı ki "سُبْحَانَكَ اللَّهُـمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَتَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُكَ وَلَا إِلَـهَ غَيْرُكَ" kırāet ettikte

Cemᶜu'l-Fevāᶜid, 1/368; *el-Fevāidu'l-Mecmūᶜa*, 1/37; *Enīsu's-Sārī*, 3/2329; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/82.

on beş kerre dahi bu tesbīhātı okuyup baᶜdehu Fātiha ve zamm-ı sūre-yi kırāet eder ve baᶜde'l-kırāet kāimen yine on kerre bu tesbīhātı okur ve kusūru taᶜrīf-i sābık mūcibince onar onar tesbīh eder, fakat secde-i sāniyeden refᶜ ettikten sonra kāᶜiden bir tesbīh okumaz. Ve bu sūretle kılmak İbnu'l-Mübārek'in ihtiyārıdır ve vech-i ahsen dahi bu vechdir. Ve rivāyetinden mecmūᶜ-ı tesbīhāt üç yüz tesbīha olduğu mefhūm olur. Ve eger onu nehāren yaᶜnī gündüzde kıldıysa dört rekᶜatı bir teslīme ile kılar ve eger onu leylen yaᶜnī gecede kıldıysa dört rekᶜatı iki teslīme ile kılar ki ahseni odur, çünkü eserde vārid olmuş ki "أَنَّ صَلَاةَ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى"[424] Yaᶜnī "Gece namāzı ikişer ikişerdir" ki beher iki rekᶜati bir teslīme ile kılınır demektir. Ve eger tesbīhlerde beher tesbīhaya "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" kelāmı dahi ᶜilāve ve izāfe eylerse o dahi güzeldir, çünkü baᶜzı rivāyātta bu vech dahi vārid olmuştur.

[فهذه الصلوات المأثورة ولا يستحب شيء من هذه النوافل في الأوقات المكروهة إلا تحية المسجد وما أوردناه بعد التحية من ركعتي الوضوء وصلاة السفر والخروج من المنزل والاستخارة فلا لأن النهي مؤكد وهذه الأسباب ضعيفة فلا تبلغ درجة الخسوف والاستسقاء والتحية وقد رأيت بعض المتصوفة يصلي في الأوقات المكروهة ركعتي الوضوء وهو في غاية البعد لأن الوضوء لا يكون سببا للصلاة بل الصلاة سبب الوضوء فينبغي أن يتوضأ ليصلي لا أنه يصلي لأنه توضأ وكل محدث يريد أن يصلي في وقت الكراهية فلا سبيل له إلا أن يتوضأ ويصلي فلا يبقى للكراهية معنى]

İşte salavāt-ı meˀsūre bunlardır. Ve tahiyye-i mescid namāzından gayrı işbu nevāfil namāzlardan evkāt-ı mekrūhede bir nesne müstehabb değildir ki ābdest namāzı ile mā-baᶜdinde zikr ettiğimiz sefer namāzı ve hurūc-ı menzil ve istihāre namāzları bu evkāt-ı mekrūhede kılınmazlar, çünkü nehy müˀekked olup ve bu salātın esbābı zaᶜīf sebeblerdir ki husūf ve istiskāˀ ve tahiyye-i mescidin esbābı derecelerine bālig olamazlar. Ve ben baᶜzı mutasavvıfeyi gördüm ki evkāt-ı mekrūhede ābdest aldıkları hālde ābdestin şükrānesi olan iki rekᶜat namāzı kılarlar ve bu ise gāye-i buᶜdde bir reˀydir, zīrā ki ābdesti namāz için sebeb it-

424 Buhārī, Vitr, 1, no: 990; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 145.

tihāz etmek demektir, hālbuki ābdest almak namāza sebeb olmaz, ancak namāz ābdest almağa sebebdir ki namāz kılmak için ābdest almak gerektir, değil ki namāz kılar çünkü ābdest almıştır, çünkü evkāt-ı mekrūhede namāzı [179] kılmak murād edenin başka bir yolu yoktur illā ki o vaktlerde ābdest alır da ābdest alması için iki rekᶜat namāz kılar ve bu sūrette nehy için bir maᶜnā kalmaz.

[ولا ينبغي أن ينوي ركعتي الوضوء كما ينوي ركعتي التحية بل إذا توضأ صلى ركعتين تطوعًا كيلا يتعطل وضوءه كما كان يفعله بلال فهو تطوع محض يقع عقيب الوضوء [وحديث بلال لم يدل على أن الوضوء سبب كالخسوف والتحية حتى ينوي ركعتي الوضوء] فيستحيل أن ينوي بالصلاة الوضوء بل ينبغي أن ينوي بالوضوء الصلاة وكيف ينتظم أن يقول في وضوئه أتوضأ لصلاتي وفي صلاته يقول أصلي لوضوئي بل من أراد أن يحرس وضوءه عن التعطيل في وقت الكراهية فلينو قضاء إن كان يجوز أن يكون في ذمته صلاة تطرق إليها خلل لسبب من الأسباب فإن قضاء الصلوات في أوقات الكراهية غير مكروه فأمانية التطوع فلا وجه لها]

Ve tahiyye-i mescid namāzına niyyet ettiği gibi ābdest almasına evvel iki rekᶜat kıldığını niyyet etmemek gerektir, yaᶜnī niyyetinde aldığım ābdestin iki rekᶜatidir diye tasrīh etmemek gerektir, ancak bir tetavvuᶜ-ı mahzdır ki çün ābdest alır, aldığı ābdest müteᶜattal olmamak için tetavvuᶜ olarak iki rekᶜat namāz kılar, nitekim Bilāl onu işlerdi. Hulāsa-i kelām baᶜde'l-vuzūᶜ kılınan namāz tetavvuᶜ-ı mahz olup ābdestin ᶜakībinde vākiᶜ olur, yoksa ābdest almak için namāz değildir, zīrā ki müstehīl olur ki kendi namāzı ile ābdesti niyyet ede ki ābdest aldığına namāz kıla belki ābdest almasıyla namāzı niyyet ede ki namāzı kılmak için ābdesti alır. Ve nice muntazam olabilir ki bir ādem ābdest almakta dese ki ben namāz kılmak için ābdest alırım ve namāzı kılmakta dahi ben ābdest aldığım için namāz kılarım, yaᶜnī bu söz muntazam olmaz demektir, çünkü ābdest aldığı için namāz kılmak maᶜkūl olmaz velākin vakt-i kerāhiyyede ābdest alan ādem namāz ile ābdestini taᶜtīlden hıfz ve hirāset etmek isterse kendi zimmetinde esbābdan bir sebebin tetarrukuyla namāzına halel gelip deyni olmak bir namāz bulunmasının cevāzı olduğu hālde o namāzın kazāsını niyyet eylesin, zīrā ki evkāt-ı kerāhiyyette ona geçmiş ve kazāsı ona lāzım gelmiş olan namāzların

kazāları mekrūh değildir. Bu dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir. Ve mezheb-i Hanefī'nin bu bābda olan reᵓyi taᶜrīf ve tafsīl-i mukaddemden maᶜlūm olmuştur, yoksa bu evkāt-ı kerāhiyyette niyyet-i tetavvuᶜa bir vech yoktur.

[ففي النهي في أوقات الكراهية مهمات ثلاثة أحدها التوقي من مضاهاة عبدة الشمس والثاني الاحتراز من انتشار الشياطين إذ قال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ الشَّمْسَ لَتَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا طَلَعَتْ قَارَنَهَا وَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا فَإِنْ اسْتَوَتْ قَارَنَهَا فَإِذَا زَالَتْ فَارَقَهَا فَإِذَا تَضَيَّفَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا'' ونهى عن الصلوات في هذه الأوقات ونبه به على العلة والثالث أن سالكي طريق الآخرة لا يزالون يواظبون على الصلوات في جميع الأوقات والمواظبة على نمط واحد من العبادات يورث الملل ومهما منع منها ساعة زاد النشاط وانبعثت الدواعي والإنسان حريص على ما منع منه ففي تعطيل هذه الأوقات زيادة تحريض وبعث على انتظار انقضاء الوقت فخصصت هذه الأوقات بالتسبيح والاستغفار حذرًا من الملل بالمداومة وتفرجًا بالانتقال من نوع عبادة إلى نوع آخر ففي الاستطراف والاستجداد لذة ونشاط وفي الاستمرار على شيء واحد استثقال وملالا ولذلك لم تكن الصلاة سجودًا مجردًا ولا ركوعًا مجردًا ولا قيامًا مجردًا بل رتبت العبادات من أعمال مختلفة وأذكار متباينة فإن القلب يدرك من كل عمل منهما لذة جديدة عند الانتقال إليها ولو واظب على الشيء الواحد لتسارع إليه الملل]

Ve hāl böylece maᶜlūmun olunca dahi bilesin ki evkāt-ı kerāhiyyede namāz kılmaklığın hakkında olan nehyde üç mühimme vardır ki birincisi ᶜabede-i şemsin muzāhāt ve müşābehelerinden tevakkī vardır. Ve ikincisi intişār-ı şeyātīnden bir ihtirāz ve sakınmak vardır, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''إِنَّ الشَّمْسَ لَتَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا طَلَعَتْ قَارَنَهَا وَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا فَإِنْ اسْتَوَتْ قَارَنَهَا فَإِذَا زَالَتْ فَارَقَهَا فَإِذَا تَضَيَّفَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا''[425] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "ᶜAle't-tahkīk güneş çıkar ve tulūᶜuyla maᶜan karn-ı şeytān vardır ki onunla tulūᶜ eder yaᶜnī tulūᶜ ettiği vaktte şeytān ona mukārin olur ve çün mürtefiᶜ olur onu müfārakat edip gider ve çün nısfu's-semāda dahi

425 *Muvatta*, Kur'ān, 44; *Musnedu* Ahmed, 4/349, no: 19070; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/212, no: 1554; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/637, no: 4384.

müstevī olur yine ona mukārenet eder ve zevāl vaktinde dahi ondan müfārakat eder ve dahi gurūba yaklaşıp mihmān gurūb olursa yine ona mukārenet eyler ve çün gurūb eder o dahi ondan ayrılıp müfārakat eder" demektir. Ve hem dahi bu evkātta namāz kılmaktan ümmeti nehy edip ᶜillet-i nehy üzerine tenbīh etmiştir. Ve üçüncü mühimme ise o dahi tarīk-i āhirete sālik olanların ᶜibādete ziyādet-i tahrīz kaziyyesidir ki sālik-i rāh-ı āhiret cemīᶜ-i evkātta namāz üzerine muvāzabet etmekten zāil olmaz ki hemīşe namāza müdāvimdir. Ve ᶜibādāttan namat-ı vāhidin üzerine devām ve muvāzabet etmek meleli mūristir, yaᶜnī usanmaklığa dāᶜīdir ve ondan bir sāᶜat menhī ve memnūᶜ oldukça ona neşātı müzdād ve devāᶜīsi münbaᶜis olur, çünkü insān ondan memnūᶜ olduğu nesnenin üzerine harīs olur. İşte bu vaktlerde namāzın taᶜtīlinde ziyādet-i tahrīz ve vakt-i inkızāsının intizārına dahi bir baᶜs vardır. Ve dahi külliyyen ᶜibādetten mühmel kalmamak için işbu evkāt-ı mezkūre [180] müdāvemetinden husūlü melhūz olan melelden hazer ve ihtirāzen ve bir ᶜibādetten dīger ᶜibādete intikāl ile olan teferrüc ve telezzüze tergīben istigfār ve tesbīha mütehassas olmuşlardır, zīrā ki istitrāf ve isticdādda neşāt ve lezzet ve şeyᵓ-i vāhidin üzerine devām ve istimrārda istiskāl ve melālet vardır. Ve onun için bizim namāzımız ve sücūd-ı mücerred veyā rükūᶜ-ı mücerred veyāhūd kıyām-ı mücerred olmadı ve ᶜibādātımız aᶜmāl-i muhtelife ve ezkār-ı mütebāyineden müretteb olmuştur, çünkü gönül her bir ᶜamelden bir lezzet-i cedīde idrāk eder ki ᶜamelden dīger ᶜamele intikāl ettikçe kalb müntekali bulunduğu ᶜamelden bir tāze lezzet bulur. Ve bir şeyᵓ-i vāhidin üzerine muvāzabet etmiş olsaydı ona bir melel mütesāriᶜ olup çabucak ondan usanırdı.

[فإذا كانت هذه أمورًا مهمة في النهي عن ارتكاب أوقات الكراهة إلى غير ذلك من أسرار أخرى ليس في قوة البشر الاطلاع عليها والله ورسوله أعلم بها فهذه المهمات لا تترك إلا بأسباب مهمة في الشرع مثل قضاء الصلوات وصلاة الاستسقاء والخسوف وتحية المسجد فأما ما ضعف عنها فلا ينبغي أن يصادم به مقصود النهي هذا هو الأوجه عندنا والله أعلم]

Musannif-i merhūm buyurur ki çün bu evkāt-ı kerāhiyyetin irtikābından şeref-sādır olan nehyde böyle bir umūr-ı mühimme vardır ve dahi

başka bir esrār vardır ki ona muttaliᶜ olmağa kuvvet-i beşeriyyeye kudret yoktur, ancak onu Zāt-ı Zü'l-Celāl ile Resūl-i Ekrem bilirler. Artık bu mühimmātı şerᶜ-i şerīfte mühimm olmayan esbāb ile terk olunmazlar, yaᶜnī terk olunurlarsa ancak lede'ş-şerᶜ mühimm bir esbāb ile terk olunurlar ki geçmiş namāzın kazāsı ve istiskāᵓ ve husūf ve tahiyye-i mescid namāzları gibi bir esbāb ile terk olunurlar, yoksa bundan zaᶜīf bulunanlarla nehyin maksūdu müsādeme olunmamak gerektir ki bizim ᶜindimizde yaᶜnī mezheb-i Şāfiᶜī'de vech-i evceh budur. Vallāhu taᶜālā aᶜlemu.

[كمل كتاب أسرار الصلاة من كتاب إحياء علوم الدين يتلوه إن شاء الله كتاب أسرار الزكاة بحمد الله وعونه وحسن توفيقه والحمد لله وحده وصلاته على خير خلقه محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليمًا كثيراً]

Bi-hamdillāhi ve ᶜavnihi onun hüsn ve tevfīki ile İhyā*-i ᶜUlūmu'd-dīn*'den olan esrār-ı namāzın kitābı bunde tekmīl oldu. İnşāallāhu taᶜālā esrār-ı zekātın kitābı dahi ona tālī olur. ᶜAle'd-devām sunūf-ı hamd-i bī-hadd ve şükr-i bī ᶜadd o Hazret-i Zāt-ı Ehad'a yalnız muhtass ola ve onun salavāt-ı tāmme vü ᶜāmmesi onun hayr-ı halkı Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selām ile āl-i kirām ve ashāb-ı ᶜızāmına ve ona hāsıl ve vāsıl ola ve hemīşe selām-ı ᶜālīsi dahi onlara sezāvār buyurula. [181]

KİTĀBU ESRĀRİ'Z-ZEKĀTİ

[كتاب أسرار الزكاة]

Bismillāhirrahmānirrahīm

[''اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي أَسْعَدَ وَأَشْقَى وَأَمَاتَ وَأَحْيَا وَأَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَوْجَدَ وَأَفْنَى وَأَفْقَرَ وَأَغْنَى وَأَضَرَّ وَأَفْنَى الَّذِي خَلَقَ الْحَيَوَانَ مِنْ نُطْفَةٍ تُمْنَى ثُمَّ تَفَرَّدَ عَنِ الْخَلْقِ بِوَصْفِ الْغِنَى ثُمَّ خَصَّصَ بَعْضَ عِبَادِهِ بِالْحُسْنَى فَأَفَاضَ عَلَيْهِمْ مِنْ نِعْمَةٍ مَا أَيْسَرَ بِهِ مَنْ شَاءَ وَاسْتَغْنَى وَأَحْوَجَ إِلَيْهِ مَنْ أَخْفَقَ فِي رِزْقِهِ وَأَكْدَى إِظْهَارًا لِلْاِمْتِحَانِ وَالْاِبْتِلَاءِ ثُمَّ جَعَلَ الزَّكَاةَ لِلدِّينِ أَسَاسًا وَمَبْنًى وَبَيَّنَ أَنَّ بِفَضْلِهِ تَزَكَّى مِنْ عِبَادِهِ مَنْ تَزَكَّى وَمِنْ غِنَاهُ زَكَّى مَالَهُ مَنْ زَكَّى وَالصَّلَاةُ عَلَى محمدٍ الْمُصْطَفَى سَيِّدِ الْوَرَى وَشَمْسِ الْهُدَى وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ الْمَخْصُوصِينَ بِالْعِلْمِ وَالتُّقَى'']

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾[426] nass-ı celīlinin nazmına bi'r-riᶜāye musannif-i merhūm ᶜibādet-i bedeniyye-i mahziyye olan namāzın esrār ve fezāil ve ādāb ve keyfiyyātı beyānından fārig oldukta ᶜibādet-i mahziyye-i maliyyeye şürūᶜ edip işbu kitāb esrār-ı zekātı beyānındadır diye mecmūᶜ-ı mesāile bi'l-işāre mebhasi besmele-i şerīfe ile bedᵓ birle ''اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي أَسْعَدَ وَأَشْقَى وَأَمَاتَ وَأَحْيَا وَأَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَوْجَدَ وَأَفْنَى وَأَفْقَرَ وَأَغْنَى وَأَضَرَّ وَأَفْنَى الَّذِي خَلَقَ الْحَيَوَانَ مِنْ نُطْفَةٍ تُمْنَى ثُمَّ تَفَرَّدَ عَنِ الْخَلْقِ بِوَصْفِ الْغِنَى ثُمَّ خَصَّصَ بَعْضَ عِبَادِهِ بِالْحُسْنَى فَأَفَاضَ عَلَيْهِمْ مِنْ نِعْمَةٍ مَا أَيْسَرَ بِهِ مَنْ شَاءَ وَاسْتَغْنَى وَأَحْوَجَ إِلَيْهِ مَنْ أَخْفَقَ فِي رِزْقِهِ وَأَكْدَى إِظْهَارًا لِلْاِمْتِحَانِ وَالْاِبْتِلَاءِ ثُمَّ جَعَلَ الزَّكَاةَ لِلدِّينِ أَسَاسًا وَمَبْنًى وَبَيَّنَ أَنَّ بِفَضْلِهِ تَزَكَّى مِنْ عِبَادِهِ مَنْ تَزَكَّى وَمِنْ غِنَاهُ زَكَّى مَالَهُ مَنْ زَكَّى وَالصَّلَاةُ عَلَى محمدٍ الْمُصْطَفَى سَيِّدِ الْوَرَى وَشَمْسِ الْهُدَى وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ الْمَخْصُوصِينَ بِالْعِلْمِ وَالتُّقَى'' diye vecībe-i hamdeleyi dahi īfāᵓ ve berāᶜat-ı istihlāl ile şürūᶜ edeceği ahkāma elfāz-ı mütekaddime-i hutbede telmīh ve temlīh etti ki hulāsa-i meᵓāl-i hutbe: "Sipās-ı niᶜam-cūyān ve şükr ü minnet-i bī-pāyān o sāhib-i emr vü fermān u lutf u kerem ü ihsān, hakīm-i rahīm-i dānā ve hākim-i ᶜādil-i hikmet-resān Hazret-i

426 el-Bakara, 2/43, 83, 110; en-Nisā, 4/77; en-Nūr, 24/56; el-Müzzemmil, 73/20.

Zāt-ı Zü'l-Celāl ve ferd-i samed-i bī-nazīr ü bī-misāle maᶜrūz ve menhūzdur ki kudret-i ilāhiyye ile ibdāᶜ buyurulan işbu kār-hāne-i kāināt tarz-ı güzīn üzere kesb-i nizām u intizām için hüsn-i idāresinde baᶜzı esbābı halk ve īcād ve azdādıyla masnūᶜātını tekvīn ve īrād edip ez-cümle ekrem-i mahlūkātı hükm-i celīlelerine mirᵓāt-ı sūret-nümā olmak üzere efrādı hakkında onun irāde-i ᶜaliyye-i ezeliyyesi bi't-tecellī onları kimi saᶜīd ve kimi şakī ve baᶜzıları zinde ve baᶜzıları ölü yaratıp ki ᶜibādını īcād ve ifnāda onları hem güldürüp ve hem de ibkāᵓ etti ve li-hikmetin erādehā onları hem ganī ve hem dahi fakīr halk etmekle aralıkla agniyā-yı dahi ızrār ve ifnāᵓ etti ve ᶜazametine bir delīl ve burhān olmak için nevᶜ-i hayevānı nokta-i nutfe-i menīden halk ve zāt-ı celīli vasf-ı gınā ile halkından teferrüd buyurup velākin baᶜzı ᶜibādını cennet ve hüsnü ile tahsīs etmesiyle onların üzerlerine niᶜam-ı nā-mütenāhiyesi ᶜummānından onunla mūsir ve müstagnī olacakları mikdārı kendi meşīᵓeti vech üzere ifāza birle rızkında mugtenim olamayıp bī-behre ve bī-nevā kalan gedāyāyı dahi ona muhtāc etti tā ki ki emr-i imtihān u ibtilāᵓ zāhir olup hükmü mütekarrit ola. Ve bināen ᶜaleyh zekātı dīn-i mübīne esās ve temel ve mebnā edip fazl ve kereminden dahi beyān ve iᶜlān etti ki kendi ᶜibādından denes-i āsāmdan pāk ve mütezekkī olan kimse ancak kendi fazlı ile mütezekkī olmuş ve dahi onun gınāsından ganī olup zekātı defᶜ eden müzekkī yine onun gınāsından verip müzekkī oldu. Ve salavāt-ı lāyıka ve teslīmāt-ı rāika ᶜale'd-devām ve'l-istimrār şems-i hüdā ve bedr-i vefā seyyidü'l-verā Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā ile maᶜan sādāt-ı ehl-i irtikāᵓ ve muhtass-ı ᶜilm ü hilm ü tükā olan āl-i kirām ve ashāb-ı ᶜızāmına mühdā ve mahfūf olsun.

[أما بعد فإن الله تعالى جعل الزكاة إحدى مباني الإسلام وأردف بذكرها الصلاة التي هي أعلى الأعلام فقال تعالى ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ'' وشدد الوعيد على المقصرين [١٨٢] فيها فقال ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ومعنى الإنفاق في سبيل الله إخراج حق الزكاة]

Ve baᶜde edāi farīzeti'l-ibtidāᵓ musannif-i merhūm maksūda şürūᶜ

edip dedi ki Zāt-ı Zü'l-Celāl zekātı vermek mebānī-i İslām'dan bir mebnā edip onun zikri aᶜle'l-aᶜlām olan namāza bi't-terdīf ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾[427] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Ey ehl-i īmān, namāzı ikāme edip mālınızın zekātını dahi veriniz" demektir. Ve Nebiyy-i zī-şānı ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ"[428] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı hikmet-meknūnu: "İslām beş rükn üzerine bināᵓ olunmuştur ki birinci rüknü şehādet-i vāhdāniyyet-i ilāh ve şehādet-i nübüvvet-i Muhammed ᶜaleyhi's-selām'dır ki her bir müᵓmin "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ محمدا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" deyip lisānı ile ikrār ve kalbi ile tasdīk ede. Ve ikincisi salavāt-ı mefrūzayı kılmaktır. Ve üçüncüsü mevcūdu bulunan māl ve menālin zekātını vermektir. Ve dördüncüsü sıyām-ı şehr-i ramazāndır. Ve beşincisi ᶜinde'l-kudret ve'l-istitāᶜa beyt-i mükerremi ziyāret ve hacc eylemektir." Burada istişhād iᶜtā-i zekāt kelimesindedir. Ve bu evāmir ile zekāt iᶜtāsı farz olduğu hālde iᶜtāsında taksīr edenin vaᶜīdini dahi teşdīd buyurup ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾[429] diye nass-ı celīli ile o vaᶜīdi beyān buyurmuştur. İşbu nass-ı ᶜālī, sūre-i Tevbe'nin otuz beşinci āyetinde vārid olmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ve şunlar ki altın ve gümüşü cemᶜ ve iddihār edip Allāhu taᶜālā yoluna infāk etmezler, onları ᶜazāb-ı elīmle tebşīr eyle." Musannif-i merhūm Allāh yoluna infāktan murād olunan maᶜnā hakk-ı zekātın ihrācıdır diye nass edip ve nassına āsār-ı selefi sened ittihāzıyla dedi ki:

[قال الأحنف بن قيس كنت في نفر من قريش فمر أبو ذر فقال "بَشِّرِ الْكَانِزِينَ بِكَيٍّ فِي ظُهُورِهِمْ يَخْرُجُ مِنْ جُنُوبِهِمْ وَبِكَيٍّ فِي أَقْفَائِهِمْ يَخْرُجُ مِنْ جِبَاهِهِمْ" وَفِي رِوَايَةٍ "أَنَّهُ يُوضَعُ عَلَى حَلَمَةِ ثَدْيِ أَحَدِهِمْ فَيَخْرُجُ مِنْ نُغْضِ كَتِفَيْهِ وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفَيْهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيَيْهِ يَتَزَلْزَلُ وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ انْتَهَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ

427 el-Bakara, 2/43, 83, 110; en-Nisā, 4/77; en-Nūr, 24/56; el-Müzzemmil, 73/20.

428 Buhārī, Īmān, 1, no: 8; Müslim, Īmān, 19.

429 et-Tevbe, 9/34.

الْكَعْبَةِ فَقُلْتُ وَمَنْ هُمْ قَالَ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفِدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ"]

Ahnef b. Kays demiş ki Kureyş'ten nefer içinde olduğum hālde Ebū Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvān mürūr edip فَقَالَ "بَشِّرِ الْكَانِزِينَ بِكَيٍّ فِي ظُهُورِهِمْ يَخْرُجُ مِنْ جُنُوبِهِمْ وَبِكَيٍّ فِي أَقْفَائِهِمْ يَخْرُجُ مِنْ جِبَاهِهِمْ" وَفِي رِوَايَةٍ "أَنَّهُ يُوضَعُ عَلَى حَلَمَةِ ثَدْيِ أَحَدِهِمْ فَيَخْرُجُ مِنْ نُغْضِ كَتِفَيْهِ وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفَيْهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيَيْهِ يَتَزَلْزَلُ وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ اِنْتَهَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَقُلْتُ وَمَنْ هُمْ قَالَ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفِدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ"[430] dedi, yaᶜnī "Sīm ve zeri iddihār edip onu Allāh yoluna infāk etmeyen buhalāya inzār eyle ki bu buhlün cürm ve cināyeti olarak yevm-i kıyāmette onlara öyle dāglar vurulacaktır ki arkalarına vurulacak dāg cenblerinden çıkacaktır ve kafālarına vurulacak dāg cebhelerinden çıkacaktır. Ve āher bir rivāyette gelen ᶜibārenin hulāsa-i meᵓāli: "O dāg onların birisinin memesi üzerine konuldukta küreği ucuna muttasıl olan kemirdek yerinden çıkar ve kemirdeği üzerine konuldukta iki memeleri halemelerinden çıkıp vücūdu mütezelzil olur." Ve dahi Ebū Zerr demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Kaᶜbe-i mükerremenin gölgesinde otururken huzūr-ı ᶜālīlerine vardım. Beni görünce "هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ" buyurdu, yaᶜnī "Rabb-i Kaᶜbe'ye kasem ederim ki en ziyāde hasārete uğrayan onlardır." Ben dahi: "Onlar kimlerdir?" diye istifsār eylediğimde, o dahi "الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفِدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُقْضَى

430 Buhārī, Zekāt, 4, no: 1407; Eymān ve'n-nuzūr, 3, no: 6638; Müslim, Zekāt, 32.

"بَيْنَ النَّاسِ" buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Mālları en ziyāde çok olanlardır, meger ki öyle öyle edeler ki arkalarından ve dahi önlerinden ve sağ ve sol taraflarından mālı dağıtıp fukarā ve mesākīne tasadduk edenler olalar ki o kimseler ehl-i hüsrāndan değillerdir ve bunlar dahi az ādemlerdir, yaʿnī çok değildirler, dünyāda ve ibil ve inek ve agnām sāhibleri olup da onların zekātlarını vermeyen bir kimse yoktur illā ki yevm-i kıyāmette o ibil veyā bakar veyā agnām dünyāda bulundukları cüsseden aʿzam ve daha ziyāde semiz ve esmen olarak mahşere gelip o hayvānāt beyne'l-halāyık kazāʾ oluncaya dek boynuzları ile ona darb ve ayaklarıyla onu basıp çığnamazlar." Yaʿnī zekātlarını vermemek için elbette gelip onu darb edip çığnarlar[431] demektir. Ve üzerine yürüyüp mürūr ettikçe ve āheri geçtikçe ūlāları dönüp ʿavdet eder ki devren ve müteselsilen onu basıp çığnarlar, tā ki beyne'l-halāyık kazā-i rabbānī hitām-pezīr olur.

[وإذا كان هذا التشديد مخرجًا في الصحيحين فقد صار من مهمات الدين الكشف عن أسرار الزكاة وشروطها الجلية والخفية ومعانيها الظاهرة والباطنة مع الاقتصار على ما لا يستغنى عن معرفته مؤدي الزكاة وقابضها وينكشف ذلك في أربعة فصول]

Ve bu vaʿīd-i şedīd *Sahīhayn*'da muhrec olunca esrār-ı zekāttan keşf etmek mühimmāt-ı dīniyyeden olup artık onun şurūt-ı celiyye vü hafiyye ve maʿānī-i zāhire vü bātınesini dahi beyān etmek vācibeden oldu, fakat müzekkī ve kābız ondan müstagnī olamayacakları umūrun maʿrifeti üzerine iktisār [183] etmek lāzımdır. Ve bu ahvāl dört fasl ile keşf olunurlar.

[الفصل الأول في أنواع الزكاة وأسباب وجوبها]

Ki birinci faslı zekātın envāʿı ile esbāb-ı vücūbu beyānında ola.

[الثاني في آدابها وشروطها الباطنة والظاهرة]

Ve ikinci faslı onun zāhir ve bātın olan şurūt ve ādābının beyānında ola.

---

431 "Çiğne-" fiilinin diyalektte kalın sırası.

[الثالث في القابض وشروط استحقاقه وآداب قبضه]

Ve üçüncü faslı dahi kābız ile istihkākının şurūt ve kabzının ādābı beyānında ola.

[الرابع في صدقة التطوع وفضلها]

Ve dördüncü faslı dahi sadaka-i tetavvuᶜ ve fazlı beyānında ola.

Faslu'l-Evvel Fī Envāᶜi'z-Zekāti ve Esbābi Vücūbihā

[الفصل الأول في أنواع الزكاة وأسباب وجوبها]

[والزكوات باعتبار متعلقاتها ستة أنواع زكاة النعم والنقدين والتجارة وزكاة الركاز والمعادن وزكاة المعشرات وزكاة الفطر]

İşbu fasl envāᶜ-ı zekāt ile esbāb-ı vücūbunda olan birinci fasldır ki müteᶜallikātı iᶜtibāriyle zekāt altı nevᶜdir ki zekāt-ı neᶜam yaᶜnī ibil ve bakar ve agnām-ı sāimenin zekātıdır ve zekātu'n-nakdeyn yaᶜnī sīm ve zerin zekātıdır ve zekātu't-ticāre yaᶜnī emvāl-i ticāretin zekātıdır ve zekātu'r-rikāz ve'l-maᶜādin yaᶜnī defāin ve hazāin-i merkūze ile maᶜādinin zekātıdır ve zekātu'l-muᶜaşşerāt yaᶜnī taᶜşīr olunan zehāir ve vücūbātın zekātıdır ve zekāt-ı fıtr yaᶜnī sadaka-i fıtrın vermesidir. İşte zekātın envāᶜı bunlardır ki mücmelen zikr ettik ve mufassalen beyānı ber-vech-i ātī zikr ve taᶜrīf olunur. Şöyle ki:

en-Nevᶜü'l-Evvelü Zekātu'n-Neᶜam [النوع الأول زكاة النعم]

Birinci nevᶜi ise ki hayvānāt-ı memlūke-i sāimenin zekātı idi, işte bu nevᶜdir. Sen ey tālib-i saᶜādet ve sālik-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki işbu ᶜibādāt-ı māliyyenin vücūbuna şartlar vardır, baᶜzısı mālda ve baᶜzısı mā-melektedir. Onun için musannif-i merhūm der ki

[ولا تجب هذه الزكاة وغيرها إلا على حر مسلم ولا يشترط البلوغ بل تجب في مال الصبي والمجنون هذا شرط من عليه وأما المال فشروطه خمسة أن يكون نعمًا سائمة باقية حولًا نصابًا كاملًا مملوكًا على الكمال]

ᶜİbādāt-ı māliyyeden işbu zekāt yaᶜnī neᶜam-ı sāimenin zekātı ve gayrısı yaᶜnī zekātın envāᶜ-ı sāire-i mezkūresi ancak hürr ve müslimin üzerine vācibdir velev ki sāhib-i māl sabī veyā mecnūn ola ki hürr ve müslim olmayan ādeme vācib olmaz yaᶜnī rakīk-i mahcūr ve merd-i kāfire vācib değildir. İşte bu şart zī-māl olup ona zekāt vācib olacak kimsenin üzerine olan şarttır, yaᶜnī kim ki hürr ve müslim olup bu emvālden bir nevᶜ ve daha ziyāde envāᶜa mālik olur ise mālik olduğu māl için şurūtu vech üzere zekāt iᶜtāsı vācib olur. Ve dahi mālın şurūtu ise yaᶜnī mālda vücūb-ı zekātın şartı ise o dahi beş şarttır ki o māl neᶜamdan ise hem neᶜam ve hem de sāim olmak şarttır ki o hayvānāt berr ve beyābāndan raᶜy edip ona yem ve ᶜalef verilmez ola ve eger envāᶜ-ı sāireden ise o dahi mālını yedinde bir havl durmak ve nisāb-ı meşrūᶜa bālig olmak ve tamāmen ve kāmilen mālına memlūk bulunmak husūsları dahi o envāᶜ-ı sāirede vücūb-ı zekāta şart iᶜtibār olunmuştur ki beyān ve taᶜrīfi ber-vech-i ātī tafsīlen zikr olunacaktır. Fakat burası dahi der-hātır ola ki bu taᶜrīf ve bu şurūt cümlesi musannif-i merhūm mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce zikr etmiştir. Ve mezheb-i Hanefī hükmünce olan taᶜrīf ve şurūt baᶜde-mā ᶜalā-hidetin beyān ve tasrīh kılınacaktır.

[الشرط الأول كونه نعمًا فلا زكاة إلا في الإبل والبقر والغنم أما الخيل والبغال والحمير والمتولد من بين الظباء والغنم فلا زكاة فيها]

Birinci şartı yaᶜnī vücūbu zekāt için mālda olan şurūt-ı hamsenin birisi memlūkü olan māl hayvānāttan ise o hayvānāt neᶜam nevᶜinden olmak şarttır. Ve neᶜam dahi üç nevᶜ hayvāndır ibil ki deve ve bakar ki inek ve ganem ki koyundur, zīrā ki sāir hayvānātta zekāt vācib olmaz, yaᶜnī atlarda ve esterlerde ve merkeblerde ve zaby ile koyun mā-beyninde mütevellid olanlarda zekāt vermek mefrūz değildir.

[الثاني السوم فلا زكاة في معلوفة وإذا أسيمت في وقت وعلفت في وقت تظهر بذلك مؤنتها فلا زكاة فيها]

İkincisi yaᶜnī o şurūt-ı hamsenin ikincisi dahi o neᶜamın sevmidir ki neᶜam-ı memlūke sāime ola ki berr ve beyābāndan raᶜy ile iktifā olunup ona yem ve ᶜalef verilmeye ve eger bir vaktte sevm eder ve bir vaktte

yem ve ʿalef yerse ki onunla meʾūneti zāhir olur, onda bir zekāt vācib olmaz.

[الثالث الحول [١٨٤] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ״لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ״ ويستثنى من هذا نتاج المال فإنه ينسحب عليه حكم المال وتجب الزكاة فيه لحول الأصول ومهما باع المال في أثناء الحول أو وهب انقطع الحول]

Ve üçüncüsü ise yaʿnī şurūt-ı hamse-i mezkūrenin üçüncüsü ise o dahi māliki olduğu mālın üzerine havelān-ı havl olmaktır ki o māl yedinde ve mülkünde bir sene-i kāmile durmaktır, çünkü ʿaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz “لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ”[432] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: “Üzerine havelān-ı havl vākiʿ olmayan bir mālda zekāt vācib olmaz.” Fakat bundan mālın nitācı müstesnā olur, çünkü usūlüne havelān-ı havl vukūʿuyla onun üzerine dahi o hālin hükmü münsehıb olup kable tamāmi’l-havl o mālın nitācına dahi zekāt vācib olur. Esnā-yı havlde mālı sattıkça veyāhūd hibe edip āhere bağışladıkça havl munkatıʿ olur ki o mālda zekāt vācib olmamış olur.

[الرابع كمال الملك والتصرف فتجب الزكاة في الماشية المرهونة لأنه الذي حجر على نفسه فيه ولا تجب في الضال والمغصوب إلا إذا عاد بجميع نمائه فيجب زكاة ما مضى عند عوده ولو كان عليه دين يستغرق ماله فلا زكاة عليه فإنه ليس غنيًا به إذ الغنى ما يفضل عن الحاجة]

Ve dördüncü şart ise o dahi mülk ve tasarrufun kemālidir. Ve bināberīn mevāşī-i merhūnede zekāt vācib olur ki o mālda nefsine hacr eden kendisidir, ammā itkin[433] ve magsūb olan māl, sāhibine dönüp ʿavdet etmedikçe o māl-ı zāyiʿ ü magsūbda zekāt vācib olmaz. Ve çün cemīʿ-i nemāsı ile ʿavdet eder, o vaktte yaʿnī ʿavdet ettiği vaktte geçmiş olan zamānın zekātı vācib olur. Ve eger mālına müstagrak olarak düyūnu olsa onun üzerine yedinde bulunan mālda bir zekāt vācib olmaz,

432 İbn Māce, Zekāt, 5, no: 1792; *Musnedu*’l-Bezzār, 18/259; no: 303; *Sunenu*’d-Dārekutnī, 2/470, no: 1894; el-Beyhakī, *es-Sunenu’l-Kubrā*, 4/160, no: 7274.

433 “Yitkin” anlamında ağız kelimesi.

zīrā ki o māl ile ganī ve zengin değildir, onunla ganī olacak māl ancak ihtiyācından fāzıl ve vāreste olan māldır.

[الخامس كمال النصاب]

Ve beşinci şart nisābın kemālidir.

[أما الإبل فلا شيء فيها حتى تبلغ خمسًا ففيها جذعة من الضأن والجذعة هي التي تكون في السنة الثانية أو ثنية من المعز وهي التي تكون في السنة الثالثة

وفي عشر شاتان وفي خمس عشرة ثلاث شياه

وفي عشرين أربع شياه

وفي خمس وعشرين بنت مخاض وهي التي في السنة الثانية فإن لم يكن في ماله بنت مخاض فابن لبون ذكر وهو الذي في السنة الثالثة يؤخذ إن كان قادرًا على شرائها وفي ست وثلاثين ابنة لبون

ثم إذا بلغت ستًا وأربعين ففيها حقة وهي التي في السنة الرابعة

فإذا صارت إحدى وستين ففيها جذعة وهي التي في السنة الخامسة

فإذا صارت ستًا وسبعين ففيها بنتا لبون

فإذا صارت إحدى وتسعين ففيها حقتان

فإذا صارت إحدى وعشرين ومائة ففيها ثلاث بنات لبون

فإذا صارت مائة وثلاثين فقد استقر الحساب ففي كل خمسين حقة وفي كل أربعين بنت لبون]

Ve nisāb ise māla göredir ki deveden beş deveye mālik olmaktır; çün beş deveye mālik olur, üzerine koyundan bir cezeᶜa vermek vācib olur. Ve koyundan cezeᶜa o kuzudur ki bir yaşını tekmīl edip ikinciye girmiş ola. Ve deveden cezeᶜa vermezse keçiden bir seniyye verir ki seniyye o keçidir ki iki yaşını tekmīl edip üçüncüye girmiş ola. Ve dahi on deveye mālik olursa iki koyun vermesi vācib olur ve on beş deveye mālik olur ise üzerine üç koyun vācib olur ve yirmi deveye mālik olursa dört reʾs koyun vācib olur ve yirmi beş deveye mālik olursa üzerine bir bint-i mehāz vācib olur. Bint-i mehāz o dişi devedir ki bir yaşını tekmīl

edip ikinci yaşına girmiştir. Ve mālı içinde bint-i mehāz bulunmaz ise ibn-i lebūn alınır ki ibn-i lebūn şol erkek devedir ki iki yaşını tekmīl edip üçüncüye girmiştir velev ki mālını bint-i mehāzın iştirāsına kudreti vardır. Ve otuz altı deveye mālik olursa üzerine bir ibnet-i lebūn vācib olur yaᶜnī ikinci yaşını tekmīl edip üçüncü yaşına giren dişi deve vācib olur ve kırk altıya bālig olunca üzerine bir hıkka vācib olur. Hıkka şol dişi devedir ki üçüncü yaşını tekmīl edip dördüncü yaşına girmiştir. Ve develeri altmış bire bālig olunca onda deveden bir cezeᶜa vācib olur. Ve devenin cezeᶜası şol dişi devedir ki dört yaşını tekmīl edip beşinci yaşına girmiştir. Ve develeri yetmiş altıya bālig olursa üzerine iki ᶜaded bint-i lebūn vācib olur ve doksan bire bālig olursa üzerine iki ᶜaded hıkka vācib olur ve develeri yüz yirmi bire bālig olursa üç ᶜaded bint-i lebūn vācib olur ve yüz otuz deveye mālik olursa o vaktte hisāb müstakirr olup ki her elli devede bir hıkka ve her kırk devede bir bint-i lebūn vācib olur ki yüz otuz devenin zekātı bir hıkka ve iki ᶜaded bint-i lebūn olur. Hulāsa-i kelām develeri beşe bālig olmayınca ona bir nesne vācib olmaz ki ekall-i nisābı beştir ve beşe mālik olunca üzerine koyundan bir cezeᶜa vācib olur. [185]

[وأما البقر فلا شيء فيها حتى تبلغ ثلاثين ففيها تبيع وهو الذي في السنة الثانية ثم في أربعين مسنة وهي التي في السنة الثالثة ثم في ستين تبيعان واستقر الحساب بعد ذلك ففي كل أربعين مسنة وفي كل ثلاثين تبيع]

Ve inekte olan nisāb ise o dahi inek otuza bālig olmayınca bir zekāt onda vācib olmaz. Ve çün otuz reʾs ineğe bir ādem mālik olur, onun üzerine bir ᶜaded tebīᶜ vermek vācib olur. Ve tebīᶜ şol erkek buzavıdır[434] ki bir yaşını tekmīl edip ikinci yaşına girmiştir. Ve kırk reʾs ineğe mālik olursa onun üzerine bir müsinne zekāt vermek vācib olur. Ve müsinne şol dişi inektir ki iki yaşını tekmīl edip üçüncüye girmiştir. Ve altmışa mālik olur ise üzerine iki reʾs tebīᶜ vācib olur ve ondan sonra hisāb müstakirr olur ki her bir kırkta bir müsinne ve her bir otuzda bir tebīᶜ vācib olur ki eger yetmiş reʾs bakara mālik olur ise bir müsinne ve bir tebīᶜ verir ve seksene mālik olursa iki ᶜaded müsinne verir ve doksana mālik

434 "Buzağı" kelimesinin ağız varyantı.

olursa üç tebīᶜ verir ve yüze mālik olursa bir müsinne ve iki tebīᶜ verir ve kıss ᶜaleyhi'l-bākī.

[وأما الغنم فلا زكاة فيها حتى تبلغ أربعين ففيها شاة جذعة من الضأن أو ثنية من المعز ثم لا شيء فيها حتى تبلغ مائة وعشرين وواحدة ففيها شاتان إلى مائتي شاة وواحدة فيها ثلاث شياه إلى أربعمائة ففيها أربع شياه ثم استقر الحساب في كل مائة شاة]

Ve agnāmın nisābı ise o dahi kırk reˀs koyun ve keçidir ki koyun ve keçisi kırka bālig olmadıkça onda bir zekāt vācib olmaz. Ve bir ādem kırk reˀs agnāma mālik olursa üzerine bir şāt vācib olur. Şāt koyundan bir senesini tekmīl edip ikinci senesine girmiş olan cezeᶜaya denilir, yaᶜnī bir yaşını tekmīl edip ikinci yaşına girmiş olan kuzuya ıtlāk olunur ve keçiden dahi ikinci yaşını tekmīl edip üçüncü yaşına girmiş olan keçiye ıtlāk olunmuştur ki ona seniyye dahi denilir. Ve ondan sonra yüz yirmi bire bālig oldukça bir şāttan başka dīger bir şeyˀ vācib olmaz ve yüz yirmi bir koyun ve keçiye mālik olursa üzerine iki ᶜaded şāt vācib olur, tā iki yüz bire bālig ola ve çün iki yüz bir reˀs koyun ve keçiye mālik olur üzerine üç şāt vācib olur tā agnāmı dört yüze bālig olur ve çün dört yüze bālig olur üzerine dört şāt vācib olur ve hisāb dahi müstakirr olur ki her bir yüz ziyāde oldukça ona birer şātı dahi vācib olur ki beş yüze mālik olursa beş şāt verir ve altı yüze mālik olursa altı şāt verir ve yedi yüze mālik olursa yedi şāt verir ve kıss ᶜaleyhi'l-bākī.

[وصدقة الخليطين كصدقة المالك الواحد في النصاب فإذا كان بين رجلين أربعون من الغنم ففيها شاة وإن كان بين ثلاثة نفر مائة شاة وعشرون ففيها شاة واحدة على جميعهم وخلطة الجوار كخلطة الشيوع ولكن يشترط أن يريحا معًا ويسقيا معًا ويحلبا معًا ويسرحا معًا ويكون المرعى معًا ويكون إنزاء الفحل معاً وأن يكونا جميعًا من أهل الزكاة ولا حكم للخلطة مع الذمي والمكاتب]

Ve halītayn zekātı mālik-i vāhidin zekātı gibidir, yaᶜnī iki şerīklerin ᶜale'l-iştirāk mālik oldukları neᶜame vācib olan zekāt mālik-i vāhid hükmündedir. Meselā iki şerīkin beyninde müşterek bulunan kırk reˀs koyuna yalnız bir koyun zekāt vermek onlara vācib olur ve ᶜale'l-iştirāki's-seviyy üç kişi yüz yirmi koyuna mālik bulunurlarsa yine onlara

yalnız bir koyun vācib olur ve hıltat-ı civār hıltat-ı şüyūᶜ gibidir ki iki ādem münferiden mālik oldukları agnāmı götürüp yekdīgerlerine katıp müşāreket etseler, onlar ikisi birlikte gidip beynlerinde müşāᶜ-i müşterek olmak üzere satın aldıkları agnāmın hükmü gibidir ki vücūb-ı zekātta mālik-i vāhid iᶜtibāriyle o māl-ı müşterekte zekāt vācib oluyor, fakat beynlerinde olan mevāşī-i sāime-i müştereke dāimā birlikte irāha ve saky olunmak ve birlikte sağmak ve otlamak ve müşterek bir merᶜāda otlayıp hem dahi aralarına koçu birlikte salıvermek ve şürekāʾ dahi her biri ehl-i zekāttan bulunmak şarttır, çünkü zimmī ve mükāteb ile olan hıltatın bir hükmü olmaz.

[ومهما نزل في واجب الإبل عن سن إلى سن فهو جائز ما لم يجاوز بنت مخاض في النزول ولكن تضم إليه جبران السن لسنة واحدة شاتين [١٨٦] أو عشرين درهماً ولسنتين أربع شياه أو أربعين درهماً وله أن يصعد في السن ما لم يجاوز الجذعة في الصعود ويأخذ الجبران من الساعين من بيت المال ولا تؤخذ في الزكاة مريضة إذا كان بعض المال صحيحًا ولو واحدة ويؤخذ من الكرائم كريمة ومن اللئام لئيمة ولا يؤخذ من المال الأكولة ولا الماخض ولا الربا ولا الفحل ولا غراء المال]

Ve dahi develere vācib olan zekāt devesi sinninden mā-dūnu olan sinne nāzil oldukça bint-i mehāzı tecāvüz etmedikçe o nüzūl cāiz olur, fakat bir seneliğin cebr-i noksān-ı sinni için meʾhūzu olan deve ile maᶜan yā iki koyun veyāhūd yirmi dirhem gümüş alır ve iki seneliğin cebr-i noksān-ı sinni için yā dört koyun veyāhūd kırk dirhem gümüş olur. Ve kezālik ahz-ı vācibde dahi kezālik sinnde suᶜūdu cāizdir mādām ki suᶜūdda cezeᶜayı tecāvüz etmemiştir. Ve sāhib-i māl cebr-i noksānı beytü’l-mālden ve sāᶜī olanlardan alır. Meselā zekātı veren ādeme mālik olduğu deveye nazaran bint-i lebūn vācib olmuş iken sāʿī bint-i mehāz almağa nüzūl ve bint-i lebūn yerinde bint-i mehāz ile cebr-i noksān-ı sinn olan iki ᶜaded koyun veyāhūd yirmi dirhem gümüşü alsa o nüzūl ve ahzi cāiz olur. Ve eger vācib hıkka olup ve sāᶜī bint-i mehāz almağa nüzūl edip hıkkanın yerinde bint-i mehāz ile maᶜan dört koyun veyā kırk dirhem gümüşü ahz etse yine cāiz olur ve vācib cezeᶜa olursa ve cezeᶜanın yerinde bint-i mehāz ile altı ᶜaded koyun veyā altmış dirhem

gümüşü ahz ederse yine cāizdir veyāhūd cezeᶜanın yerinde bint-i lebūn ile dört koyun veyā kırk dirhem gümüşü alsa yine cāiz olur ve cezeᶜanın yerinde bir hıkka ile iki koyun veyā yirmi dirhem gümüşü ahz etse kezālik cāiz olur ve eger vācib bint-i lebūn olup ve sāᶜī hıkka almasına suᶜūd edip alır ise o dahi beytü'l-mālden sāhibine iki koyun veyā yirmi dirhem cebr-i sinni iᶜtā eder ve eger bint-i lebūn yerinde cezeᶜa alırsa dört koyun veyā kırk dirhemi verir ve kıss ᶜaleyhi'l-bākī.

Ve zekātta çārpā içinde sağ var iken hasta civān alınmaz velev ki sahīh ve sağı yalnız bir hayvān ola ve māla nazaran alınır ki kerīmlerden kerīme yaᶜnī iyi māldan iyi māl alınır ve leᵓīmlerden leᵓīme alınır ve zaᶜīf ve nātüvānlardan kezālik zaᶜīf ve nātüvān alınır. Māldan ekūle alınmaz. Ekūle şol koyuna derler ki sürüden ayırıp beslerler ve māhiz ve ribāᵓ ve fahl ve mālın garrāsı yaᶜnī güzeli dahi alınmaz ki fahl cānverlerin erkeğine ve ribāᵓ gözcü ve māhid vilādeti yakın yüklüye ıtlāk olunagelir. Ve'l-hāsıl vācib olan zekāt mālın cinsinden ve vasatından alınır ki ne ednāsı ola ve ne de çok aᶜlāsı ola demektir. Vallāhu aᶜlemu intehā.

Bu bahsin mebdeᵓinden buraya dek ki zekātın şerāit-i vücūb ve keyfiyyet-i vücūb ve ahzı hakkında cārī olan bahs ve beyān kāffesi mezheb-i Şāfiᶜī üzeredir ki baᶜzı yerlerinde yine mezheb-i Hanefī'nin hilāfı vākiᶜ olmuştur. Ve orası bilinip mezheb-i Hanefī üzere olan vücūb ve şurūtu maᶜlūm olmak için reᵓy-i eᵓimme-i Hanefiyye'nin beyānı dahi vācib oldu. Şöyle ki zekāt lügatte ziyāde maᶜnāsınadır ki زكى المال [kavli] نمى وازداد demektir. Ve tahāret maᶜnāsına da gelir, kālallāhu taᶜālā: ﴿وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾[435] أي تطهرهم بها Pes zekāt [ile] dünyāda māl ve āhirette sevāb ziyādeliği vardır ve sāhibinin tahāretine bāᶜistir. Ve sadaka tesmiye olunmasına sebeb kulun ᶜubūdiyyette sıdkına delālet eyler, o eclden bu ism ile tesmiye olundu. Ve zekāt kitāb ve sünnet ve icmāᶜ-ı ümmet ile farzdır.

Maᶜlūmdur ki meşrūᶜat beştir: biri iᶜtikādāt ve biri ᶜibādāt ve biri

---

435 et-Tevbe, 9/103.

muᶜāmelāt ve biri ᶜukūbāt ve biri keffārāttır. İᶜtikādāt dahi beştir: Allāh'a īmān ve melāikeye īmān ve kütübe īmān ve rüsüle īmān ve yevm-i āhirete īmāndır. Ve muᶜāmelāt dahi beştir: muᶜāvazāt ve münākehāt ve muhāsamāt ve emānāt ve şirākāt. Ve ᶜukūbāt dahi beştir: katl-i nefste kısās ve sirkat için ahz-i mālda katᶜ-ı yed ve zināda celde ve recm ve ᶜırz-ı müᵓmini hetk eylemede hadd-i kazf ve mürtedd olana katl gibi. Ve keffārāt dahi beştir: keffāretü'l-katl ve keffāretü'z-zıhār ve keffāretü'l-iftār ve keffāretü'l-yemīn ve keffāret-i cināyāti'l-hacc. Ve ᶜibādāt-ı hams dahi üç nevᶜa mütenevviᶜ olur: birisi ᶜibādet-i mahz-i bedenīdir ki salāt ve savm ve cihād gibi ve birisi ᶜibādet-i māliyyedir ki zekāt gibi ve birisi bedeniyye ve māliyye ile mürekkebe olandır ki hacc gibi.

Ve zekāt ᶜibādet-i māliyye olunca şerᶜan taᶜrīfi budur ki merd-i müslim ve hürr ve ᶜākıl, mālik olduğu māldan bir cüz-i muᶜayyeni Hāşimī ve Hāşimī'nin mevlāsı olmayan bir fakīr müslime temlīk etmektir. Ve mālik üzerine yaᶜnī mālikine vücūbunun şurūtu ᶜakl ve bülūg ve İslām ve hürriyyet ve dahi deyn ve havāic-i asliyyeden fārig ve nāmī bir nisāb-ı havlīnin mülk-i tāmm ile mālik olmaktır ki zekāt mecnūn ve sabī ve kāfir ve rakīk yaᶜnī köle veyā cāriye üzerine vācib olmaz ve medyūn ve havāyic-i asliyyeden gayrı nisāb-ı havlīye mālik olmayan bir fakīr veyā bir miskīn üzerine vācib olmaz, [187] çünkü merd-i kāfir fürūᶜ-ı īmān ile muhātab değildir ve İslām ᶜibādātın sıhhatına şarttır. Ve ᶜakl ve bülūg dahi şart olup bu ikisi olmayınca teklīf sahīh olmaz, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ"[436] Ve dahi merd-i rakīk memlūk olup kendisi bir māla mālik olamaz.

Ve mülk-i nisāb vücūb-ı zekāta şarttır ki mā-dūne'n-nisābda zekāt meşrūᶜ olmamıştır. Ve nisāb dahi havlī olmak gerektir, çünkü ᶜaleyhi's-selām efendimiz "لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ"[437] diye beyān

436 Ebū Dāvūd, Hudūd, 16, no: 4398; İbn Māce, Talāk, 15, no: 2041; Dārimī, Hudūd, 1, no: 2342; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/265, no: 5596; *Sahīhu* İbn Hibbān, 1/356, no: 142.

437 İbn Māce, Zekāt, 5, no: 1792; *Musnedu*'l-Bezzār, 18/259; no: 303; *Sune-*

ve fermān buyurmuştur. Ve havl bir sene-i kāmile iᶜtibār olunmuştur ki fusūl-i erbaᶜayı müştemil ola, yaᶜnī yaz ve güz ve kış ve bahār fasllarına müştemil olan seneye havl denilir, zīrā ki bu kadar müddette nemā mütehakkak olur, çünkü nisābda nemā dahi şarttır velev ki takdīren ola, zīrā ki nemā yā hakīki ola tevellüd ve tenāsül ve ticārāt gibi veyāhūd takdīrī ola ki istinmā mümkin ola, çünkü tefāvüt-i esᶜārdan ve fusūl-i erbaᶜanın geçmesinden istinmāᵓ mümkindir, gerek nemā bulsun gerek bulunmasın havelān-ı havl nemā makāmına ikāmet olunur hem dahi o nisāb havlī ve nāmī borçtan fārig olmak gerektir ki bir deyne müstagrak olmaya.

Ve dahi havāyic-i asliyyeden fārig ola ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْمَرْءُ أَحَقُّ بِكَسْبِهِ"[438] diye fermān buyurmuştur. "وَابْدَأْ بِنَفْسِكَ"[439] kavl-i latīfi dahi havāyic-i asliyyesinin tekaddümüne delālet eder. Havāyic-i asliyye sākin olduğu evler ve giydiği esvāb ve esās-ı hāne ve bindiği atlar ve hizmet için olan kullar ve istiᶜmāl olunan silāh ve kütüb-i fıkh u tefsīr ü hadīs ve ālāt-ı hirfet ve'l-hāsıl maᶜāşına lāzım olan bu gibi şeylerdir. Ve memlūk olan nisāb dahi mülk-i tāmm ile memlūk olmak lāzımdır ki mülkiyyeti māl-ı mükāteb gibi yeden olmaya, zīrā ki mükāteb egerçi eline olan māla māliktir, ammā hakīkatte o māl mükātebin efendisinin mülküdür. Ve dahi zekāt māl-ı zımār yaᶜnī māl-ı mefkūdda ve bahre düşende ve beyyinesi olmayan bir māl-ı magsūbda ve sahrāda defn olunup yeri unutulmuş māl-ı medfūnda ve müsādereten yedinden alınmış olan emvālde ve zimmette olup inkār olunmuş ve üzerine beyyine bulunmayan deynde vācib olmaz. Zımār şol şeydir ki gözden gāib ola ve ᶜaynı kāim ola, lākin onunla intifāᶜ kābil olmaya, māl-ı mefkūd ve ᶜabd-i ābık gibi ve bunlara benzer ne vār ise; eᵓimme-i selāse katında bunlardan zekāt vācib değildir, ammā Zufer ve İmām Şāfiᶜī hilāf edip kaçan o māl-ı zımāra vāsıl olsa sinīn-i

---

nu'd-Dārekutnī, 2/470, no: 1894; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/160, no: 7274.

438 *Musnedu* Ahmed, 4/389, no: 19469; Dārimī, Vesāyā, 17, no: 3268; *Sahīhu* İbn Hibbān, 11/587, no: 5183.

439 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 4/35, no: 2391.

māziyenin zekātını verir diye reʾy etmişler. Ve eʾimme-i Hanefiyye'nin ʿindinde māl-ı zımār māl-ı nāmī olamaz, zīrā ki nemā tasarrufa kudrettir ve māl-ı zımārda tasarrufa kudret yok idi, yaʿnī ele geçtiği hālde sinīn-i māziyenin zekātı vācib olmaz, ancak müceddeden iktisāb olunan māl hükmünde olur denilmiştir ve "لَا زَكَاةَ فِي الْمَالِ الضِّمَارِ"[440] kavl-i şerīfine istinād edilmişti.

Ve zekāt edāsının şartı edāya veyāhūd mikdār-ı vācibi tefrīka mukārin olan niyyettir, zīrā zekāt ʿibadettir, ʿibādette ise niyyet şarttır.

Ve dahi niʿamdan ve çārpāda olan nisāb sāim olmak şarttır. Sāime şol çārpādır ki yılın ekserinde otlamağa iktifāʾ eyleye ve eger nısf-ı havlde veyāhūd ekserinde ʿalef verilse o çārpā sāime olmayıp ʿalūfe olur. Ve eger sāime nesl için olursa zekāt vācib olur ve eger yük için ve binmek için olursa aslā zekāt vācib olmaz. Sāim olan devede beşten ekall olan develerde zekāt yoktur. Ve beş deveye mālik olursa üzerine bir şāt zekāt vācib olur ve on deve olursa iki şāt ve on beş devede üç şāt ve yirmi deve dört şāt vācib olur ve yirmi beş deve olursa bint-i mehāz verilir tā otuz altı deveye bālig olur ve otuz altı olursa o vakt bint-i lebūn verilir, tā kırk beş deveye kadar onu verir. Ve kırk altıdan altmış deveye varınca hıkka vardır ve altmış bir deveden yetmiş beş deveye varınca bir cezeʿa vācib olur ve yetmiş altıdan doksan deveye varınca iki ʿaded bint-i lebūn verir ve doksan birden yüz yirmi deveye kadar iki ʿaded hıkka vācib olur ve ondan sonra farīza istīnāf olunup her beşte bir koyun verilir ki yüz yirmi beş deve olursa iki hıkka ve bir koyun verir ve yüz otuzda iki hıkka iki koyun ve yüz otuz beşte iki hıkka ile üç koyun ve yüz kırkta iki hıkka, dört koyun verilir ve yüz kırk beşte iki hıkka ile bir bint-i mehāz verilir tā yüz eliye varır ve yüz elli deve olursa üç hıkka vācib olur ve ondan sonra yine istīnāf olunup her bir beş devede bir koyun verir tā ki yüz yetmiş beş deveye bālig ola ve çün yüz yetmiş beşe bālig olur, üç hıkka ile bir bint-i mehāz verir ve yüz seksen altı deveye bālig olur ise onda üç hıkka ile bir bint-i lebūn [188] vācib olur, tā ki yüz doksan altı deveye bālig olur ve çün yüz doksan altı deveye bālig

440 *el-İstizkār*, 3/162; *Nasbu'r-Rāye*, 2/234.

oldu, iki yüze kadar dört hıkka vācib olur ve ondan sonra her ellide yüz elliden sonra işlediği gibi işler, meselā iki yüze dört hıkka vācib olunca iki yüz beş deveye mālik olur ise dört hıkka bir koyun verir ve iki yüz onda dört hıkka, iki koyun ve iki yüz on beşte dört hıkka ile üç koyun ve iki yüz yirmide dört hıkka ile dört koyun ve iki yüz yirmi beşte dört hıkka ile bint-i mehāzı verir ve iki yüz otuz altıda dört hıkka ile bint-i lebūnu verir ve iki yüz kırk altıda beş hıkka verir tā iki yüz elliye ve ondan sonra yine kezālik istīnāf eder. Ve devede vācib olan dişidir, erkek vācib olmaz meger ki kıymeti tarīki ile olursa cāizdir.

Fasl: Bakarda dahi otuzdan ekallde zekāt yoktur, yaᶜnī vācib değildir, zīrā ki bakardan nisāb otuzdur. Ve bir kimse çün otuz reᵓs bakara mālik olur ve otuzu dahi sāime bulunur, onda bir tebīᶜ vācib olur. Tebīᶜ o buzağıdır ki üzerinden bir havl havelān edip ikinciye dāhil olmuş ola. Yāhūd bir dişi buzağı ola tā ki kırka bālig olur ki kırkta bir müsinne vācib olur. Müsinn şol danadır ki iki seneyi tamām edip üçüncü seneye dāhil olmuş ola. Ve müsinn dahi verse cāizdir. Ve altmışa varınca ziyāde olanda bir nesne vācib olmaz. Ve çün altmışa bālig olur, altmışta iki tebīᶜ vācib olur velākin bu mesᵓelede beyne eᵓimmeti'l-Hanefiyye hilāf vākiᶜ olmuştur. İmām Aᶜzam katında kırktan altmışa dek zāid olanlarda bi-hisābihi zekāt vācib olur, meselā kırk bir olsa müsinnenin bahāsının ᶜöşrünün rubᶜu verilmek lāzımdır, kırk iki oldukta müsinne bahāsının ᶜöşrünün nısfı verilmek lāzımdır ki müsinnenin bahası kırk kuruş takdīr olunsa kırk birde bir müsinne ile bir kuruş ve kırk ikide bir müsinne ile iki kuruş ve kırk üçte bir müsinne ile üç kuruş ve kırk dörtte bir müsinne ile dört kuruş ve kırk beşte bir müsinne ile beş kuruş vermek īcāb eder ve kıss ᶜaleyhi'l-bākī. Velākin kavl-i esahh u akvā ve mā-ᶜaleyhi'l-fetvā imāmeynin kavlidir ki kavl-i evveldir, yaᶜnī kırktan altmışa kadar mā-beyne'n-nisābeyn vākiᶜ olan ziyādede bir şey vācib olmaz ki bu kavl ᶜaleyhi's-selām efendimizin Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvāna "لَا تَأْخُذْ مِنْ أَوْقَاصِ الْبَقَرِ شَيْئًا"[441] diye vākiᶜ olan emr ve fermānına müs-

---

441 *Nasbu'r-Rāye*, 2/348; *Cāmiᶜu'l-Mesānīd*, 7/474; *Gāyetu'l-Maksad*, 1/390; *Mecmaᶜu'z-Zevāid*, 3/73; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 6/564.

teniddir, yaᶜnī "Sen ey Muᶜāz, evkās-ı bakardan bir nesne almayasın." Evkās ise erbaᶜīn ile sittīn mā-beynidir ki bu takdīrce kırk ile altmış mā-beyni maᶜfuvvdur. Ve bakarı yetmiş olursa onda bir müsinne ve bir tebīᶜ vācib olur ve ondan sonra her otuzda bir tebīᶜ ve her kırkta bir müsinne verir ki seksende iki müsinne ve doksanda üç tebīᶜa ve yüzde bir müsinne ve iki tebīᶜ ve yüz onda iki müsinne ve bir tebīᶜ ve yüz yirmide üç müsinne veyāhūd dört tebīᶜ verir ve ile'n-nihāye böyle hisāb olunur. Ve sığır yaᶜnī cāmūs hayvānları bakar gibidir, ahkām-ı zekātta ism-i bakar ikisine mütenāvildir.

Fasl: Kırk koyundan ekallde zekāt yoktur ki nisāb-ı ganem dahi kırktır. Bir kimse sāime olarak kırk reᵓs agnāma mālik olursa üzerine bir şāt zekāt vermek vācib olur tā yüz yirmi bir reᵓs agnāma mālik ola ki yüz yirmi birde iki şāt vācib olur ve kırk ile yüz yirmi birin mā-beyni maᶜfuvvdur. Ve çün iki yüz bir reᵓs agnāma mālik olur onda dahi üç şāt vācib olur ve çün dört yüze mālik olur o vaktte üzerine dört şāt vācib olur ki yüz yirmi birden iki yüze varıncaya dek mā-beynde olan ziyāde maᶜfuvvdur ki onda bir nesne vācib olmaz ve iki yüz bir ile dört yüzün mā-beyni dahi maᶜfuvvdur ve ondan sonra yaᶜnī dört yüzün mā-fevkinde her bir yüz koyunda bir koyun vācib olur ki beş yüzde beş ve altı yüzde altı ve yedi yüzde yedi ve sekiz yüzde sekiz ve dokuz yüzde dokuz ve binde on koyunu verir ve kıss ᶜaleyhi'l-bākī. Ve keçi ve koyun zekāt hükmünde mütesāvīdirler, isterse ayrı ayrı olsun isterse karışık olsun ve şāt dahi ism-i cinstir, ganeme dahi şāmil olur. Ve dahi vücūb-ı zekāt taᶜlīk eylediği şeyᵓin en ednāsı ve zekātta ahz olunan şeyᵓin ednāsı seniyydir. Ve seniyy şol bir keçidir ki yaşı tām bir sene ola ki ikinci yaşına duhūl etmiş olur ve koyundan yaᶜnī zāin agnāmından olan cezaᶜ dahi hükmde seniyy gibidir. Ve cezaᶜ şol bir kuzudur ki sinni nısf-ı seneyi tecāvüz etmiştir ki sinni altı aydan ziyāde ola. Ve şāt lafzı dahi hem cezaᶜ ve hem de seniyye şāmildir.

Fasl: Kaçan hayl sāime [189] olsa gerek aygır at olsun gerek kısrak olsun onda zekāt vācibdir. Ve nisābı beştir ki beşten ekall olsa zekāt vācib olmaz. Ammā Ebū Ahmed el-ᶜIyādī demiş ki onun nisābı üçtür

ki üçten ekall olsa onda zekāt vācib olmaz ve o hayl rükūb ve haml için olursa zekāt vācib olmaz ve eger ticāret için olursa onun zekātı māl-ı ticāret zekātı gibi verilir, hayl zekātı gibi verilmez. Ve bu kavl yaᶜnī hayl-i sāimede vücūb-ı zekāt İmām Aᶜzam'ın kavlidir ki bunda İmām Muhammed ve İmām Ebū Yūsuf'un hilāfları vardır. Ve kavl-i evvele nazaran onda zekāt vācib olunca māliki dilerse her bir feresten bir altın verir ve dilerse kıymete tutar, ona göre kıymetten rubᶜ-ı ᶜöşrün verir eger o kıymet nisāba bālig olursa. Ve takvīm meᵓsūrdur, zīrā ki ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanhu Ebū ᶜUbeyde radıyallāhu taᶜālā ᶜanhuya böylece yazmışlardır. Ve hālis erkek atlar için bir şey yoktur ittifākan, zirā ki zükūrda tenāsül yoktur ve ᶜadem-i nemā mukarrerdir ki bu rivāyet zāhirü'r-rivāyenindir. Ammā nevādirde imāmdan dīger bir rivāyet zikr olunmuş ki yalnız ondan dahi zekāt vācib olur sevāim-i sāireye kıyās ile, lākin bu rivāyet zaᶜīftir. Ve dahi hālis kısraklarda zekāt vācib olmasında Ebū Hanīfe'den iki rivāyet vardır. Zekāt vācib olmamak rivāyetinde yalnız kısraklarda tenāsül olmadığı için ve zekāt vācib olmak rivāyetinde ᶜamel-i müstefād ile tenāsül mümkin olduğu içindir. Ve ticāret için olmadıkça katır ve eşeklerde bir şey vācib olmaz ve fuslān ve humlān ve ᶜacācīl-i hālisalarda bir nesne vācib olmaz. Fuslān fasīlin cemᶜidir ki deve köşeğine derler, yaᶜnī deve yavruları. Ve humlan dahi kuzular maᶜnāsınadır. Ve ᶜacācīl buzağı maᶜnāsınadır ki her bir nevᶜinde büyükleri berāber bulunmadıkça onlarda bir nesne vācib olmaz ve çün büyükleri onlarla muhtelit olur, onlarda zekāt vācib olur, hattā Ebū Yūsuf ᶜindinde o humlān ve ᶜacācīl ve fuslāndan her nevᶜinden vācib olur, yaᶜnī humlānın veyāhūd gayrıların cinsinden biri vācib olur. Ammā İmām Aᶜzam ve İmām Muhammed'in ekāvillerinde tafsīl vardır, meselā bir kimsenin yüz on dokuz kuzusu ve iki müsinnesi olsa iki müsinne vācib olur ve bir kimsenin yüz yirmi kuzusu ve bir müsinnesi olsa İmām Aᶜzam'ın ᶜindinde o ādeme ancak bir müsinne vācib olur ve Ebū Yūsuf katında bir müsinne ve bir hamel vācib olur. Ve bu kıyās üzerine devenin ve öküzün fuslān ve ᶜacācīl ile ᶜamel olunur ki bir kimsenin elli dokuz buzağısı olsa, bir tebīᶜi olsa ancak bir tebīᶜ verilir Ebū Hanīfe katında ve İmām Muhammed'in ᶜindinde, ammā Ebū Yūsuf katında bir

tebīᶜ ve bir ᶜicl vācib olur. Ve bir kimsenin yetmiş beş fuslānı ve bir bint-i lebūnu olsa Ebū Hanīfe ve İmām Muhammed ᶜindlerinde ancak bir bint-i lebūn vācib olur ve Ebū Yūsuf ᶜindinde bir bint-i lebūn ve bir fuslān vācib olur. Ve havāmil ve ᶜavāmil ve ᶜalūfede bir şey yoktur, yaᶜnī onlarda zekāt vācib değildir. Havāmil yük götürmek için hāzırlanmış olan çārpādır. Ve ᶜavāmil aᶜmāl için ola, meselā yer sürmek ve sakalık eylemek için iᶜdād olana. Ve ᶜalūfe ise otluk verilendir.

Ve sevāim-i müşterekede her bir şerīkin hissesi nisāba bālig olmayınca bir zekāt vācib olmaz, meselā iki kimsenin beyninde beş deve olsa onların üzerine bir zekāt vācib olmaz, zīrā ki her birisinin hissesi nisāba bālig değildir, ammā beynlerinde on deve olsa yāhūd seksen koyun olsa her birinin üzerine birer koyun vācib olur ve eger bu şirket bir sabī ile bir bālig beyninde olsa bāliga bir şāt vermek vācib olur ki sabīye bir nesne vācib olmaz. Ve kim ki üzerine bir müsinn vācib olur veyā bint-i lebūn veyāhūd bint-i mehāz ve vācib olan nesne yanında bulunmazsa dilerse vācib olandan bir ednāyı maᶜa'l-fazl verir ve dilerse ondan aᶜlāyı verip fazlı alır, meselā vācib olan nesnenin kıymeti yüz akçe olsa ve verdiği hayvān ondan ednā ise kıymeti seksen akçe olsa yirmi akçe ile berāber o ednāyı verir ve aᶜlāyı vermiş ise ki yüz yirmi akçe kıymetli bulunmuş, o vaktte yirmi akçeyi sāᶜīden alır. Ve bir kavlde hıyār sāᶜīnindir ki müzekkīnin değildir, lākin kavl-i akvā kavl-i mütekaddimdir. Ve zekāt ve ᶜöşr ve harāc ve keffāret ve nezr ve sadaka-i fıtrda defᶜ-i kıymet cāiz olur ve baᶜde'l-havl mālın helāki ile zekāt sākıt olur. Ve kāffesi hālik olmayıp baᶜzısı hālik olsa evvelā helāki ᶜafve sarf olunur ve çün ᶜafvı dahi tecāvüz eder, yine ondan sonra tāli olacak nisābın ᶜafvına sarf olunur, tā ki en son nisāba varıp müntehī ola ve bākī kalana göre verir, hisse-i hālik sākıt olur. Meselā bir kimsenin kırk deveye mālik iken mezkūr kırk deveden on beşi helāk [190] olsa dördü ᶜafve sarf olunur ve on biri ᶜafv-ı ahīre tālī olan nisāba yaᶜnī otuz altıya bi'l-intikāl ondan sarf kılınıp yirmi beş deve kalmış olur ki o yirmi beşte ibne-i mehāz var idi, onu edāʾ eder. Bu reʾy İmām-ı Aᶜzam Ebū Hanīfe'nin reʾyidir, ammā İmām Ebū Yūsuf'un katında helāk ᶜafv-ı evvele sarfından sonra kāffe-i nusuba şāiᶜan sarf olunur. Meselā bir kimsenin kırk devesi

olup on beşi helāk olsa evvelā dördü ᶜafv ola ki otuz altı nisābından sonra olan ᶜafva sarf ve hālikten kusūr kalan on bir devenin hisseleri bākī kalan kāffe-i nusuba taᶜalluk etmesiyle o vaktte nazar olunur ki otuz altı nisābında vācib ne idi. O vācibin iczāsından evvel hālikin hissesi tenzīl kılınıp kusūru verilir ki otuz altıda ibnet-i lebūn vācibdir, onu otuz altı cüzᵓden iᶜtibār ettiğimiz hālde on bir cüzᵓü hālikin hissesi olup sākıt olunca kusūr yirmi beş cüzᵓü kalır, yaᶜnī bint-i lebūnun rubᶜu ve tisᶜanın nısfı helāk hissesidir ve sülüsān ve rubᶜ-ı tisᶜi bākī kalanın hissesi olup ki onu ihrāc olunup verilir, meselā bint-i lebūnā otuz altı kuruş kıymet takdīr olunursa onun kıymetinden yirmi beş kuruş zekāt verilir demektir. Ve sadakātı cemᶜ eden kimse ancak emvālin vasatını zekātta alır ki aᶜlāsını ve ednāsını ahz eylemez. Vallāhu aᶜlemu.

en-Nevᶜü's-Sānī Zekātu'l-Muᶜaşşerāt [النوع الثاني زكاة المعشرات]

[فيجب العشر في كل مستنبت مقتاة بلغ ثمانمائة من ولا شيء فيما دونها ولا في الفواكه والقطن ولكن في الحبوب التي تقتات وفي التمر والزبيب ويعتبر أن تكون ثمانمائة من تمرًا أو زبيبًا لا رطبًا وعنبًا ويخرج ذلك بعد التجفيف ويكمل مال أحد الخليطين بمال الآخر في خلطة الشيوع كالبستان المشترك بين ورثة لجميعهم ثمانمائة من من زبيب فيجب على جميعهم ثمانون منًا من زبيب بقدر حصصهم ولا يعتبر خلطة الجوار فيه ولا يكمل نصاب الحنطة بالشعير ويكمل نصاب الشعير بالسلت فإنه نوع منه]

Ve ikinci nevᶜ ki muᶜaşşerātın zekātı beyanındadır, işte bu nevᶜdir ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki her bir muktāt ve müstenbet olup sekiz yüz menne bālig hubūbāt ile temr ve zebībde bir ᶜöşür zekāt vardır, yaᶜnī ondan biri ki ᶜöşürüdür, zekātı olarak sunūfuna verilir. Ve sekiz yüz menne bālig olmayan müstenbet ve muktāt ile penbe ve fevākihte bir nesne vācib olmaz ki muᶜaşşerātta vücūb-ı zekāt kūt ᶜadd olunan temr ve zebīb ile hubūb-ı kūtiyyeye muhtass olmuştur, nisābı dahi sekiz yüz menn iᶜtibār olunmuştur ki o dahi temr ve zebībden baᶜde'l-cefāf ola. Temr ve zebīb olmak şarttır, yoksa ratb ve ᶜinebden nisābı sekiz yüz menn iᶜtibār edilmemiştir hem dahi kuru olduktan

sonra ᶜöşürü ihrāc olunur. Ve hılta-i şüyūᶜda nisāb ehad-ı halīteynin mālı dīger halītinin mālıyla tekmīl olunur, nitekim cemīᶜ-i verese beynlerinde müşāᶜan müşterek olan bāgçe gibi ki o bāgçeden sekiz yüz menn temr veyāhūd zebīb hāsıl olsa cemīᶜ-i vereseye seksen menn zekāt vācib olur ve beynlerinde hısaslarına göre tesviye olunur. İşte tekmīl-i nisābı bu müştereklerin hisseleri yekdīgerine zamm ve ilhākıla oldu, yoksa her birinin hissesi nisāba bālig olmamıştı, ammā bunda hılta-i civār muᶜteber değildir. Ve dahi hintanın nisābı şaᶜīr ile tekmīl olunmaz, yaᶜnī buğdayın nisābı arpa ile tekmīl olunmaz, ammā arpanın nisābı sült ile tekmīl olunur ki ondan bir nevᶜdir. Sült bir dānedir ki arpaya benzer, kabuğu yoktur ve dānesi kiçirek olur ve lügatte baᶜzen buğdaya benzer bir dānedir demiş.

[هذا قدر الواجب إن كان يسقى بسيح أو قناة فإن كان يسقى بنضح أو دالية فيجب نصف العشر فإن اجتمعا فالأغلب يعتبر وأما صفة الواجب فالتمر والزبيب اليابس والحب اليابس بعد التنقية]

Ve bu vācib hubūbātın zekātında ᶜöşür olarak takdīri ancak o hubūbātta olur ki onun ekini seyh ve kanāt ile saky olunur. Ve eger nazh veyā dāliye ile zerᶜi saky olunursa o hubūbātın zekātı nısfu'l-ᶜöşür olur yaᶜnī yirmiden bir olur ve zerᶜleri eger seyh ve kanāt ile sulanmış ve hem dahi nazh ve dāliye ile sulanmış olur ise o vaktte iᶜtibār gālibindir. Eger agleb-i saky mā-i seyh ü kanāttır zekātı, onda birdir ki tamāmu'l-ᶜöşür olur ve eger agleb-i saky mā-i dāliye ve nazh iledir, onun zekātı nısfu'l-ᶜöşürdür ki yirmide birdir. Ve vācibin sıfatı ise o dahi kuru üzüm ve hurmā ve samanından tenkiye ve pāk olunan kuru hubūbāt olmaktır. Mā-i seyh ü kanāt lügatte mā-i cārī maᶜnāsınadır ki akarsu demektir, mā-i ᶜuyūn ve enhār gibi. [191] Ve nazh kuyulardan çārpā ile çekilip arāzīye icrā' ettirilen suya denilir. Ve dāliye derin ve ᶜamīk olan nehrlere konulup çārpā ile idāre kılınan dūlāb ile nehrden çekilip arāzīye icrā' edilen sulara ıtlāk olunmuştur. İşte bu tekellüfāt ve me'ūne ile ihrāc ve icrā' edilen sularla saky olunan mezrūᶜātın hubūbātında vācib olan zekāt ᶜöşürün yarısı yaᶜnī nısfıdır.

[ولا يؤخذ عنب ولا رطب إلا إذا حلت بالأشجار آفة وكانت المصلحة في

قطعها قبل تمام الإدراك فيؤخذ الرطب فيكال تسعة للمالك وواحد للفقير ولا يمنع من هذه القسمة قولنا إن القسمة بيع بل يرخص في مثل هذا للحاجة]

Zekātta yaş yüzüm[442] ve ratb alınmaz meger ki eşcāra bir āfet hulūl edip kable tamāmi'l-idrāk esmārının katᶜı lāzım gelir ve īcāb-ı hāl ü maslahattan olur, o vaktte li-ᶜözrin cāiz olup alınır. Ve ratb ölçek ile ölçülür, dokuz ölçek mālikine ve bir ölçek fukarāya verilir. Ve bizim kısmet yaᶜnī paylaşmak, beyᶜ ve satmaktır dediğimiz bu kısmete mānīᶜ değildir, belki bu gibi şeylerde ihtiyāc-ı nās için onda terhīs olunur.

[ووقت الوجوب أن يبدو الصلاح في الثمار وأن يشتد الحب ووقت الأداء بعد الجفاف]

Ve muᶜaşşerātta vücūb-ı zekātın vakti esmārın zuhūr-ı salāhının zamanıdır ve hubūbātın iştidādı vaktidir. Ve zekāt vermenin vakti dahi baᶜde'l-cefāftır, yaᶜnī kurumaktan sonradır, işte bu bahs ve tibyān kezālik mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir.

Ve mezheb-i Hanefī hükmü ise onun bu muᶜaşşerāt zekātı hakkında olan reᵓy ve ihtiyārı şu sūretledir ki mezrūᶜāttan yağmur ile saky olunan veyāhūd miyāh-ı cāriye ki ᶜuyūn ve enhār sularından bilā-tekellüf seyh ile saky olunan hubūbātta ve cebel-i ᶜöşrīden alınan simārda gerek kalīl olsun ve gerek kesīr olsun bülūg-ı nisāb ve bekā-i havl şartınsız zekāt vācib olup ki mikdārı dahi ᶜöşürdür, yaᶜnī onda birdir. Ve bu reᵓy İmām-ı Aᶜzam Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahmenin reᵓy ve ihtiyārıdır, ammā imāmeyn yaᶜnī İmām Muhammed ve İmām Ebū Yūsuf katında yağmur suyuyla ve seyh ile saky olunan mezrūᶜātın hubūbātında ve cibāl-i ᶜöşriyyeden alınan esmārda zekāt ancak o zamānda vācib olur ki o hāsılāt bir sene kalıp ve beş veska bālig olur ki bekā-i havl ve nisāb şartlarını iᶜtibār etmişlerdir ve nisābı beş vesktır demişler. Vesk altmış sāᶜdır ve sāᶜ seksen rıtldır ve rıtl on evkıyyedir ve her evkıyye kırk dirhemdir. Ve şol şey ki veska gelmeye meselā zaᶜferān ve penbe gibi, onun kıymeti veska gelen eşyānın en ziyāde ednāsı olan şeyᵓin beş veskı kıymetine bālig olursa onda zekāt vācib olur. Ve bu reᵓy İmām Ebū Yūsuf'undur.

---

442 "Üzüm"ün ağır varyantı.

Ve İmām Muhammed'in ʿindinde veska gelmeyen şey kendi nevʿi takdīr olunan şeyʾin aʿlāsından beş misline bālig olsa ʿöşür vācib olur ve bir şey takdīr olunmak lāzım gelse ekall ve ednā olur ise sāʿ ile ve vasat olursa keyl ile ve aʿlā ve ekser olursa vesk ile takdīr olunur. Ve bināen ʿaleyh penbede beş yük ve zaʿferānda beş menn iʿtibār olunmuştur, zīrā ki vücūb-ı zekāt için aʿlā mā-yukedderu bihi'l-kutn hamldir ki bunda ibtidāen takdīr olunan istār iledir. İstār altı buçuk dirhemdir. Ve evsatı menndir ki batmandır. Ve batman iki yüz altmış dirhemdir. Ve aʿlāsı hamldir ki yüktür. Ve yük ise üç yüz batmandır.

Ve dahi arāzī ve cibāl-i ʿöşriyyeden alınan hatab yaʿnī odun ve kasab-ı Fārisī ki kalemdir ve haşīş yaʿnī giyāh ve tibn yaʿnī saman ve seʿaf yaʿnī hurmā dalı bunlarda bir şey vācib olmaz ki bunlardan zekāt olarak bir şey alınmaz. Ve garb yaʿnī kova ve dāliye yaʿnī dūlāb ve sāniye yaʿnī deve ile ihrāc olunan miyāh ile saky olunan mezrūʿātta zekāt-ı vācibe ancak nısfu'l-ʿöşürdür yaʿnī yirmide birdir, o dahi zerʿin müʾneti refʿ olmazdan evvel. Ve müʾnet denilen şeyʾ ücret ve ırgat ve öküz nafakası ve hafr u kery-i enhār ve bekçi ve nātūrun ücreti ve bunlara mümāsil olan mesārāttır.

Ve balda dahi ʿöşür vardır, yaʿnī bala dahi zekāt vācib olur ve zekātı ʿöşürdür, yaʿnī onda birdir, az olsun çok olsun yaʿnī onda bir nisāb yoktur, o dahi cibāl veyāhūd arāzī-i ʿöşriyyeden alınmış ise, ammā İmām Muhammed katında balda dahi nisāb takdīri vardır ki nisābı beş farkadır demiş yaʿnī alınan bal beş farkaya bālig olmuşsa onda zekāt vācib olur ve beş farkadan eksik ise onda bir şey vācib olmaz demektir. Farka otuz altı rıtldır ve rıtl on iki evkıyyedir ve evkıyye kırk dirhemdir ki bu takdīrce her rıtl dört yüz seksen dirhem olur. Ve Ebū Yūsuf katında alınan bal on kırbaya bālig ise onda zekāt vācib olur ve ondan ekall ise onda bir şey vācib olmaz ki nisābı on kırbadır demiş ki kırba elli batmandır. Ve'l-hāsıl bal ʿöşrü hakkında dört rivāyet vardır: Evvelkisi arāzī ve cibāl-i ʿöşriyyeden alınan bal az ve çokluğuna bakılmaya, onda bir zekāt vācib olur ki onda nisāb iʿtibārı yoktur, kalīl olsun kesīr olsun ʿöşrünü vermek lāzımdır. İkincisi beş fırkaya bālig olsa ʿöşr vācib olur

ki bu kavl İmām Muhammed ahz etmiştir. Ve üçüncüsü on kırbaya bālig olursa ʿöşr vācib olur ki bu kavl İmām Ebū Yūsuf ahz etmiştir. Ve dördüncüsü [192] ednā mā-yūsaku bih olan eşyādan bir şeyʾin beş veskı kıymetine bālig olur ise onda ʿöşr vācib olur ve bu dahi İmām Ebū Yūsuf'tan rivāyettir.

Ve Taglibī'nin arz-ı ʿöşriyyesinden iki ʿöşr ahz olunur. Ve İmām Muhammed'in katında o tarlayı eger bir müslümāndan satın aldıysa bir ʿöşr alınır ve çün tarlayı bir zımmīye veyāhūd bir müslime yaʿnī o merd-i Taglibī ki iki ʿöşrü veren tarlasını bir zımmīye veyāhūd bir müslime beyʿ eder, kezālik ondan iki ʿöşr alınır, sanki o mikdār ona vazīfe olmuştur ve müşterīsine o vazīfe ile intikāl etmiş olur. Ve o Taglibī müslümān olsa bile yine o tarladan hāsıl olan hāsılāttan iki ʿöşr verir. Bu reʾy Ebū Hanīfe'nindir, ammā İmām Ebū Yūsuf katında o merd-i Taglibī müslümān olsa veyāhūd tarlasını müslümāna satsa o tarladan yalnız bir ʿöşr alınır, zīrā ki tazʿīfe dāʿīnin beliyye-i küfrü idi ve çün zāil oldu, ondan yalnız bir ʿöşr alınmak vācib oldu. Ve ʿalā-kavlin İmām Muhammed dahi bu kavlde İmām Ebū Yūsuf iledir. Ve kavm-i Taglibī'nin ʿöşr ve harācdan ricāline vācib olan şey nisāʾ ve sıbyānı üzerine vācib olur. Ve bir zımmī bir müslimin arz-ı ʿöşriyyesini satın alırsa o zımmīye o tarla için harāc vācib olur ki ona ʿöşr vācib olmaz, ammā İmām Muhammed katında ʿalā-hālihā bākī kalır ki onu satın alan zımmī dahi o tarlanın hāsılātından ʿöşriyye verir. Vallāhu aʿlemu.

en-Nevʿü's-Sālisü Zekātu'n-Nakdeyn [النوع الثالث زكاة النقدين]

[فإذا تم الحول على وزن مائتي درهم بوزن مكة نقرة خالصة ففيها خمسة دراهم وهو ربع العشر وما زاد فبحسابه ولو درهماً ونصاب الذهب عشرون مثقالًا خالصًا بوزن مكة ففيها ربع العشر وما زاد فبحسابه وإن نقص من النصاب حبة فلا زكاة وتجب على من معه دراهم مغشوشة إذا كان فيها هذا المقدار من النقرة الخالصة وتجب الزكاة في التبر وفي الحلي المحظور كأواني الذهب والفضة ومراكب الذهب للرجال ولا تجب في الحلي المباح وتجب في الدين الذي هو على ملي ولكن تجب عند الاستيفاء وإن كان مؤجلًا فلا تجب إلا عند حلول الأجل]

Ve dahi üçüncü nevᶜi ki nakdīnin zekātı beyānında idi, o dahi işte bu nevᶜdir ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur, Mekke-i mükerreme-nin vezni ile fidda-i hāliseden iki yüz dirhemin üzerine bir havl tamām olursa mālikine beş dirhem vācib olur ki rubᶜu'l-ᶜöşürdür, çünkü iki yüz dirhemin ᶜöşürü yirmi dirhemdir ve yirminin dörte bir rubᶜu beştir ve iki yüz dirheme her ne ziyāde vukūᶜ bulursa onda bi-hisābihi zekāt vācib olur velev ki bir dirhem ola yaᶜnī fiddadan nisāb iki yüz dirhemdir. Ve bir ādem ki bir nisāba mālik olur ve havl dahi ona vākiᶜ olur, o nisāb ve nisāba zāid olan mikdārda zekāt vācib olur ki kırkta bir hisābıyla mevcūdunun zekātını ihrāc eder. Ve altının nisābı dahi Mekke'nin vez-niyle yirmi miskāldir. Bir kimse ki zer-i hālisten yirmi miskāl ve daha ziyāde altına mālik olursa onun rubᶜ-ı ᶜöşürünü yaᶜnī kırkta bir zetākını vermek ona vācib olur ve nisābdan bir habbe eksilip noksān olursa onda bir zekāt vācib olmaz, çünkü bülūg-ı nisāb şarttır ve şart bulunmadıkça meşrūt bulunmaz. Ve kim ki bir nukūd-ı magşūşeye mālik olur ve o nukūdda nukre-i hāliseden bu mikdār yaᶜnī gümüşten iki yüz dirhem veyā altından yirmi miskāl bulunursa o kimseye dahi o nukūdun zekātı vācib olur. Nukre lügatte sikkelenmedik gümüş pāresine ıtlāk olun-muştur. Zekāt tibrde yaᶜnī sikkelenmedik sīm ve zer parçalarında ve huliyy-i mahtūrda ki evānī-i sīm ü zer gibi tecemmül ve bezemek eş-yāsında ve erkeklerin altından olan merākiblerlerinde vācib olur, ammā mübāh olan huliyyde vācib olmaz. Ve dahi meliyy-i mūsirin zimmetin-de olan alacakta dahi vācib olur, o dahi istīfāsı vaktinde ve vaᶜdeli olan matlūbun dahi vaᶜde ve ācāli hulūlünde vācib olur. Bu beyān ve taᶜrīf dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir.

Ve mezheb-i Hanefī'nin baᶜzı ahvāline muhālif görünmekle zekāt-ı nakdeyn hakkında mezheb-i Hanefī'nin ihyitārı dahi zikr etmek vācib oldu. Şöyle ki altının nisābı yirmi miskāl ve gümüşün nisābı iki yüz dir-hemdir ve vücūb-ı zekātı için hālis olmaklığı ve Mekke'nin vezni şart değildir. Bir kimse ki bu nisāblara mālik olur, ona zekātlarını vermek vācib olur. Ve onlarda rubᶜu'l-ᶜöşür vācib olur ki yirmi miskāl altın-dan nısf-ı miskāl ve iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem vācib olur. Miskāl yirmi kırāttır ve kırat beş şaᶜīrdir ve dirhem on dört kırāttır. Ve

ondan sonra altının her dört miskālinde ve gümüşün her kırk dirheminde hisābıyla zekāt vācib olur ki altının dört miskālinde iki kırāt vācib olur. Ve gümüşün kırk dirheminde bir dirhem vācib olur, ammā imāmeyn katında nisāba zāid olan nesne her ne ise az çok onun hisābı ile zekāt vācib olur [193] velev ki o zāid dört miskāl altın ve kırk dirhem gümüşten ekall ola. Ve dahi nakdeyn-i mezkūreynde muᶜteber vezndir, gerek vücūbda olsun ve gerek edāda olsun ki her on dirhem yedi miskāl vezninde buluna. Ve o nukūd-ı magşūşe eger altın ve gümüşü gışşına gālib ise onun hükmü hālis zeheb ve fiddanın hükmü gibidir. Ve eger gışşı gālib ise o vaktte hükmü mütegayyir olup ki iᶜtibār kıymetinde kalır ve veznine iᶜtibār kalmaz ve ᶜurūz gibi niyyet-i ticāret onda müşterat olur, yaᶜnī nukūd-ı magşūşenin kıymeti altından veyā gümüşten eger bir nisāba muᶜādil gelirse ve ticāret için istiᶜmāl ve kasd ederse onun kıymetinden rubᶜu'l-ᶜöşür zekāt vācib olur. Ve dahi altın ve gümüşün tibrlerinde, huliyylerinde ve āniyelerinde yaᶜnī sahn ve tepsi ve sāir istiᶜmāl olunacak şeylerde zekāt vācib olur, yaᶜnī ᶜale'l-ıtlāk vācib olur ki huliyye kayd-ı mahtūr şart değildir. Vallāhu aᶜlemu.

en-Nevᶜü'r-Rābiᶜu Zekātu't-Ticāret [النوع الرابع زكاة التجارة]

[النوع الرابع زكاة التجارة وهي كزكاة النقدين وإنما ينعقد الحول من وقت ملك النقد الذي به اشترى البضاعة إن كان النقد نصابًا فإن كان ناقصًا أو اشترى بعرض على نية التجارة فالحول من وقت الشراء وتؤدى الزكاة من نقد البلد وبه يقوم فإن كان ما به الشراء نقدًا وكان نصابًا كاملًا كان التقويم به أولى من نقد البلد]

Ve dördüncü nevᶜi ki emvāl-i ticāretin zekātı beyānında idi, o dahi işbu nevᶜdir ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur ki emvāl-i ticāretin zekātı nakdeynin zekātı gibidir, ancak üzerine havelānı meşrūt olan havl māl-ı ticārete sarf olunan nakdin vakt-i temellükünden münᶜakid olur ki ne tārihte o nakde mālik oldu, o tārīh mebde-i havli olur, o dahi o nakd nisāba bālig ise. Ve eger nisābdan dūn ve ekall ise yāhūd emvāl-i ticāreti ᶜarz ile satın almıştır ve niyyet-i ticāret ile onları iştirā etmiştir, mebde-i havl vakt-i şirāᵓ[da] kalır ve onların zekātı nakd-i beledden ve-

rilir ve onunla takvīm olunur, ammā semen-i māl-ı ticāret ᶜarz olunmayıp nakdeynden olursa ve o nakd dahi nisāb-ı kāmil ise o vaktte emvāl-i ticāretin takvīmi o nakd ile olur ve onunla takvīm etmesi nakd-i beledle takvīm etmesinden evlā olur.

[ومن نوى التجارة من مال قنية فلا ينعقد الحول بمجرد نيته حتى يشتري به شيئًا ومهما قطع نية التجارة قبل تمام الحول سقطت الزكاة والأولى أن تؤدى زكاة تلك السنة وما كان من ربح في السلعة في آخر الحول وجبت الزكاة فيه بحول رأس المال ولم يستأنف له حولًا كما في النتاج وأموال الصيارفة لا ينقطع حولها بالمبادلة الجارية بينهم كسائر التجارات وزكاة ربح مال القراض على العامل وإن كان قبل القسمة هذا هو الأقيس]

Ve kim ki māl-ı kınye ile ticāreti niyyet eder, niyyet-i mücerredesiyle o māl üzerine havl münᶜakid olmaz tā ki onunla dīger bir māl satın almaya. Māl-ı kınye o māldır ki aslında ticāret için alınmamıştır, belki nefsine saklamak ve iddihār etmek için alınmıştır, işte bu gibi māla mālik olan ādem nefsine satın aldığı māl ile ticāret eylemek kasd ederse onun vakt-i kasdından o mālın havli münᶜakid olmaz belki onun havli ancak onunla dīger māl aldığı günden iᶜtibār olunur. Ve ticāret için alınan mālda tamām-ı havl olmadan her ne vakt ondan niyyet-i ticāreti kesip katᶜ ederse ondan zekātı dahi sākıt olur velākin evlā odur ki o senenin zekātını vermektir velev ki kable tamāmi'l-havl niyyet-i ticāret ondan munkatıᶜ olmuştur. Ve dahi havlin āhirinde māl-ı ticāretin her ne ribhi olursa reˀsü'l-māle havelān-ı havl etmekle o erbāhta dahi zekāt vācib olur ki onun hükmü nitāc gibidir ve ona bir havl istīnāf olunmaz ve ticāret-i sāire gibi mübādelāt-ı cāriye ile sarrāfların emvāli üzerine havl kesilmez. Ve māl-ı mudārebenin zekātı ᶜāmil üzerine vācib olur velev ki kable'l-kısmet ola ki akyes budur yaᶜnī māliki üzerine vācib olmaz, bu dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir.

Ve mezheb-i Hanefī'nin bu bābda olan hükmü ise o dahi altın veyā gümüşten kıymeti nisāba bālig olan ᶜurūd-ı ticārette zekāt vācib olur ve fukarāya enfaᶜ olan nesne ile takvīm olunur ve nakdeyne kıymeti zamm olunur tā ki nisāba bālig ola, meselā bir kimse yüz dirhem gümüş ve on

miskāl altına mālik olsa ikisi birbirine zamm olunur ve yüz dirhemlik ve on miskāllik ʿurūda mālik olsa yine ikisi birbirine zamm olunur ve onda zekāt vācib olur. Ve dahi sabī-i Taglibī'ye bu emvāl için bir zekāt vācib olmaz ki onların ricālleri üzerine vācib olan şey nisāları üzerine vācib olur. Bu kavm-i Taglibī ʿArabın müşriklerindendir. Hazret-i ʿÖmer onlardan cizye taleb eyledikte ibāʾ edip biz cizyeden ʿār ederiz lākin iki kat sadaka verelim diye rāzī olup sulh eylediler. ʿÖmer radıyallāhu ʿanhu "هَـذَا جِزْيَتُكُـمْ فَسَـمُّوهَا مَـا شِـئْتُمْ" diye fermān buyurdu, yaʿnī "Bu sizin cizyenizdir, siz her ne dilersiz onu tesmiye ediniz" demektir. [194] Ve çün sulh bu minvāl üzere münʿakid oldu, sabīlerinden bir şeyʾ alınmayıp ricāl ve nisālarından berāber alınmıştır. Ve māl-ı mudārebenin zekātı māliki üzerine vācibdir, zīrā ki ʿāşir māl-ı bizāʿa ve māl-ı mudārebeyi taʿşīr edemez. Māl-ı bizāʿa o māldır ki bir kimse bir ādeme ticāret için vermiştir, muʿaşşir ondan bir şey alamaz, çünkü o kimse o māla mālik değildir ve zekātının edāsı için mālına nāib ve vekīl değildir. Ve māl-ı mudārebe dahi böyledir, taʿşīr olunmaz, zīrā ki mudārib māla mālik değildir ve edā-i zekāta dahi nāib değildir ki mā-hasal māl-ı mudārebenin zekātı ʿāmili üzerine vācib değildir, ancak māliki üzerine vācib olur demektir.

en-Nevʿü'l-Hāmisü er-Rikāz ve'l-Maʿdin [النوع الخامس الركاز والمعدن]

[والركاز مال دفن في الجاهلية ووجد في أرض لم يجر عليها في الإسلام ملك فعلى واجده في الذهب والفضة منه الخمس والحول غير معتبر والأولى أن لا يعتبر النصاب أيضًا لأن إيجاب الخمس يؤكد شبهه بالغنيمة واعتباره أيضًا ليس ببعيد لأن مصرفه مصرف الزكاة ولذلك يخصص على الصحيح بالنقدين]

Ve beşinci nevʿ ki rikāz ve maʿdenin zekātı beyānında idi, o dahi işbu nevʿdir ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki rikāz denilen māl o māldır ki zamān-ı cāhiliyyede bir tarlada defn olunmuş ve içinde bulunduğu tarlanın üzerine İslām'da kimseye bir mülkiyyet cārī olmamıştır, işte bu mālı bulan ādemin üzerine altın ve gümüşte humus vermek vācib olur, onda havelān-ı havl muʿteber değildir ve dahi onda

nisāb iᶜtibār olunmamak ahrā ve evlādır, zīrā ki onda olan humusun īcābı māl-ı ganīmeye müşābehetini teᵓkīd eder. Ve bu iᶜtibārı dahi ırak değildir, çünkü onun masrafı zekātın masrafıdır ve bunun için kavl-i sahīh üzere nakdeyn ile muhassas olmuştur, yaᶜnī eger bir kimse bir tarlada zamān-ı cāhiliyyeden medfūn olarak bir mikdār altın veyāhūd gümüş bulup da o tarla İslām'da kimsenin mülküne girmemiş olsa, o kimsenin üzerine bulduğu nakdden beşte bir zekāt vermek vācib olur ve vücūb-ı zekātı için o nakd üzerine havelān-ı havl muᶜteber değildir ve onda bülūg-ı nisāb dahi muᶜteber olmaz ki bu māl māl-ı ganīmete benzer, çünkü vācibi humustur yaᶜnī beşte birdir ki ᶜöşür değildir ve ondan alınan mikdāra zekāt iᶜtibārı dahi baᶜīd ve uzak değildir, zīrā zekāt masrafına sarf olunur.

[وأما المعادن فلا زكاة فيما استخرج منها سوى الذهب والفضة ففيها بعد الطحن والتخليص ربع العشر على أصح القولين وعلى هذا يعتبر النصاب وفي الحول قولان وفي قول يجب الخمس فعلى هذا لا يعتبر وفي النصاب قولان والأشبه والعلم عند الله تعالى أن يلحق في قدر الواجب بزكاة التجارة فإنه نوع اكتساب وفي الحول بالمعشرات فلا يعتبر لأنه عين الرفق ويعتبر النصاب كالمعشرات والاحتياط أن يخرج الخمس من القليل والكثير ومن عين النقدين أيضًا خروجًا عن شبهة هذه الاختلافات فإنها ظنون قريبة من التعارض وجزم الفتوى فيها خطر لتعارض الاشتباه]

Ve maᶜādin ise o dahi maᶜdenlerden hurūc eden maᶜdeniyyāttan altın ve gümüşün mā-ᶜadāsında bir zekāt yoktur ki yalnız altın ve gümüşte zekāt vācib olur, o dahi baᶜde't-tahn ve't-tahlīs yaᶜnī cevheri dövülüp ve izābe olunup altın ve gümüşünü ecsām-ı sāireden imtiyāz ve tahlīsinden sonra zekātı vācib olur. Ve esahh-ı kavleyn üzere zekātı rubᶜ-ı ᶜöşürdür, yaᶜnī kırkta birdir. Ve bu kavle göre onda bülūg-ı nisāb iᶜtibār olunur ki nisāba bālig olursa zekātı vācib olur. Ve üzerine havlin havelānı muᶜteber olmaklıkta iki kavl vardır. Ve bir kavlde onda humus vācib olur yaᶜnī onun zekātı beşte birdir. Ve bu kavle göre onda havelān-ı havl muᶜteber olmaz. Ve bülūg-ı nisābda iki kavl vardır. Ve'l-ᶜilmu ᶜindallāh eşbeh ve elyak odur ki kadr-i vācibde emvāl-i ticāret zekātına ilhāk oluna, zīrā ki o dahi bir nevᶜ iktisābdır. Ve havl iᶜtibarında muᶜaşşerāta il-

hāk oluna ve onda havelān-ı havl iᶜtibār olunmaya, çünkü ᶜayn-ı rıfktır. Ve bülūg-ı nisāb dahi iᶜtibār oluna muᶜaşşerāt gibi, ammā ihtiyāt odur ki o nakdeynin ᶜaynından humus ihrāc oluna ve kalīl ve kesīri tahmīs oluna ki onda bülūg-ı nisāb muᶜteber tutulmaya, yaᶜnī azından ve çoğundan her ne ki çıkmışsa onun humusu alına tā ki bu ihtilāfātın şübühātından çıkıp vāreste ola, zīrā ki taᶜāruza karīb bir zunūn ve gümānlardır. Ve iştibāhın taᶜāruzuna mebnī onda cezm-i fetvāda bir hatar ve tehlikelik vardır.

Bu mesāilde dahi eᵓimme-i Hanefiyye'nin hilāfı vardır. Şöyle ki rikāz şerᶜan Hakk subhānehu ve taᶜālānın tahte'l-arz halk eylediği maᶜdene ve ᶜibādın defn eylediği māla ᶜalem olmuştur ve birine kenz dahi tesmiye olunmuştur ve rikāz ikisine dahi şamildir. Ve bir müslim veyā bir zımmī arz-ı ᶜöşriyyede veyāhūd arz-ı harāciyyede altın veyāhūd gümüş veyā demir veyā kurşun veyāhūd bakır maᶜdeni bulsa o bulduğu maᶜdenden [195] humus alınır, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [443]"وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ" Yaᶜnī "Rikāzda humus vardır" ki humus vācib olur. Ve kusūru yaᶜnī kalan dört humusu bulan ādemindir. Bu dahi eger o tarla bir kimseye mülk değildir. Ve eger memlūke ise bākīsi yaᶜnī o dört humusu māliki içindir ki bulan ādem için değildir. Ve harbīnin bulduğu şeyᵓ ganīmettir ki beytü'l-māle teslīm olunur. Ve bir kimse müslim veyāhūd zımmī olsun kendi mülk-i hānesinde bulduğu şeyᵓ vācib olmaz, yaᶜnī humusu alınmaz, ammā imāmeyn bunda ihtilāf edip tahmīs olunmasına zāhib olmuşlar. Ve eger kendi mülkü olan tarlada bulursa İmām Aᶜzam Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahmeden iki rivāyet vardır ki bir rivāyette tahmīs olunmaz ve bir rivāyette tahmīs olunur. Ve eger bulduğu şeyᵓ kenz ise ki üzerinde ᶜalāmet-i İslām vardır, kelime-i şehadet gibi ve esmā-i selātīn-i İslām gibi o dahi lukata gibidir, ondan lukatanın hükmü icrāᵓ olunur. Ve eger üzerine ᶜalāmet-i küfr vardır, sūret-i sanem ve salīb gibi, tahmīs olunur ve bākīsi onundur, yaᶜnī bulmuş

443 Buhārī, Zekāt, 64, no: 1497; Müslim, Hudūd, 45; Ebū Dāvūd, Harāc, 40, no: 3085; İbn Māce, Lukata, 4, no: 2509; *Muvatta*, Ukūl, 12; *Musnedu* Ahmed, 2/228, no: 7120; Dārimī, Zekāt, 30, no: 1710; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī; 4/68, no: 2424.

olan ādemindir. Eger içinde bulunduğu zemīn kimseye mülk değildir ve memlūke olursa kezālik tahmīs olunur ve dört humusu Ebū Yūsuf katında onu bulan ādeme verilir ve İmām Aᶜzam ile İmām Muhammed'in ᶜindlerinde o fethte onun mālik-i maᶜlūmu var ise onundur yaᶜnī o döt humusu hīn-i fethte māliki bulunan ādeme verilir ve hīn-i fethte māliki maᶜlūm olmazsa İslām'da maᶜrūf olan mālikin aksāsı yaᶜnī en son mālik-i maᶜrūfundur. Ve darbı müştebih olan kenze kenz-i kāfirī iᶜtibār olunur. Ve dağda bulunan zeberced ve fīrūz gibi ahcār-ı maᶜdeniyye ve sāir taşlarda humus yoktur ve ᶜalā-kavlin civadan humus alınır ve inci ve ᶜanberden humus alınmaz. Ve Ebū Yūsuf katında inci ve ᶜanberden humus alınır, civadan alınmaz, zīrā ki Hazret-i ᶜÖmer ᶜanberden humus almıştır. Vallāhu aᶜlemu.

en-Nevᶜü's-Sādisü Fī Sadakati'l-Fıtr [النوع السادس في صدقة الفطر]

[النوع السادس في صدقة الفطر وهي واجبة على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم على كل مسلم فضل عن قوته وقوت من يقوته يوم الفطر وليلته صاع مما يقتات بصاع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو منوان وثلثا من يخرجه من جنس قوته أو من أفضل منه فإن اقتات بالحنطة لم يجز الشعير وإن اقتات حبوبًا مختلفة اختار خيرها ومن أيها أخرج أجزأه وقسمتها كقسمة زكاة الأموال فيجب فيها استيعاب الأصناف ولا يجوز إخراج الدقيق والسويق]

Ve altıncı nevᶜ ise ki o dahi sadaka-i fıtrın beyānında idi, işte bu nevᶜdir ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki sadaka-i fıtr lisān-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī üzere vācibdir, yaᶜnī vücūbu hadīs-i şerīf-i peygamberī ile sābittir ki her bir müslim ki yevm-i fıtrda ve gecesinde meᵓūnetleri ona vācib olan ehl ve ᶜayāli nafakalarından fazla olarak bir sāᶜ zahīreye mālik olmuş, onun üzerine sadaka-i fıtr iᶜtāsı vācib olur. Sāᶜ dahi ᶜaleyhi's-selām efendimizin sāᶜı gibi ola ki iki batman ile iki sülüs-i batmanı alır. Ve her bir nefs üzerine bir sāᶜ ihrāc olunur ve o cins-i zahīreden onu çıkarır ki kendisi o cinsten yiyip tekavvut eder veyāhūd ondan efdal olan cinsten çıkar, meselā arpadan tekavvut ederse arpadan verir veyāhūd ondan efdal olan buğdaydan verir ki ondan aşağı yaᶜnī

arpadan aşağı bir cinsten vermez. Ve eger kūtu buğday ise arpa ona kifāyet etmez ve eger onun kūtu ve meᵓkūlu hubūb-ı muhtelifedir, en iyisi hangisi ise onu ihrāc eder ve her hangisinden çıkarırsa onu kifāyet eyler. Ve onun kısmeti emvālin zekātı gibidir, onda dahi asnāfın istīᶜābı vācib olur. Ve dakīk ve sevīkten ihrāc olunmaz ki dakīk un demektir ve sevīk kavrulmuş buğdaydır.

[ويجب على الرجل المسلم فطرة زوجته ومماليكه وأولاده وكل قريب هو في نفقته أعني من تجب عليه نفقته من الآباء والأمهات والأولاد قال صلى الله عليه وسلم ''أَدُّوا صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَمَّنْ تُمَوِّنُونَ'' وتجب صدقة العبد المشترك على الشريكين ولا تجب صدقة العبد الكافر وإن تبرعت الزوجة بالإخراج عن نفسها أجزأها وللزوج الإخراج عنها دون إذنها وإن فضل عنه ما يؤدى عن بعضهم أدى عن بعضهم وأولاهم بالتقديم من كانت نفقته آكد وقد قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم نفقة الولد على نفقة الزوجة ونفقتها على نفقة الخادم فهذه أحكام فقهية لا بد للغني من معرفتها وقد تعرض له وقائع نادرة خارجة عن هذا فله أن يتكل فيها على الاستفتاء عند نزول الواقعة بعد إحاطته بهذا المقدار]

Ve dahi her bir recül-i müslimin üzerine zevcesinin fıtresini vermek ve dahi memlūk ve evlādı ile kendi akāribinden nafakası ona vācib olan akāribi yaᶜnī ābāᵓ ve ümmehātının fıtrelerini iᶜtā etmek dahi vācib olur, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''أَدُّوا صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَمَّنْ تُمَوِّنُونَ''[444] Yaᶜnī "Siz meᵓūnet ve nafakalarıyla kāim bulunduğunuz kesānların üzerlerine sadaka-i fıtrı edāᵓ ediniz." Yaᶜnī o kimse ki bir gün ve bir geceliğinin nafakasından ziyāde bir māla mālik olur onun üzerine kendi nefsi için ve zevcesi ve memālīk ve evlādı ile nafakası ona bi-hükmi'l-karābet farz bulunmuş olan ābāᵓ ve ümmehātı için sadaka-i fıtr iᶜtāsı vācib olur. Ve bir ᶜabd-i müşriki var ise onun dahi şerīki ile maᶜan o ᶜabdin sadaka-i fıtrını vermek vācib olur ki iki şerīke lāzım gelir, [196] ammā ᶜabd-i kāfirin fıtresi efendisi üzerine vācib olmaz. Ve zevcesi kendi fıtresi iᶜtāsına teberruᶜ edip kendi mālından verirse ona yaᶜnī zevceye kifāyet eder ve izni

444 *Sunenu*'d-Dārekutnī, 3/66, no: 2077; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/271, no: 7682.

olmaksızın zevci dahi sadaka-i fıtrını verebilir.

Ve bir gün ve bir geceliği nafakasından fāzıl olan nesne eger kāffelerinin sadaka-i fıtrlarına kifāyet etmezse onların baᶜzılarının sadaka-i fıtrlarını verip yekdīgerine takdīm eder. Ve takdīme evlā olanların nafakaları āked olanlardır ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz veledin nafakasını zevcenin nafakasına takdīm etmiştir ve zevcenin nafakasını dahi hādimin nafakası üzerine takdīm eylemiştir. İşte merd-i ganīye bu ahkām-ı fıkhiyyenin maᶜrifeti lāzım ve lābüddür. Ve ona baᶜzı nādirü'l-vukūᶜ bir mesāilin taᶜarruzu dahi mümkin ise de ki o mesāil bundan hāric kalmışlar, onlarda dahi vukūᶜları vaktinde istiftāya ittikāli cāiz olur mādām ki bu kadar ahkāmı bilmiştir. İntehā.

Bu nevᶜin beyānı kezālik mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir. Ve bunda dahi eᵓimmenin hilāfı vardır, yaᶜnī eᵓimme-i Hanefiyye'nin ihtilāfı vardır ve o ihtilāf maᶜlūm olmak için sadaka-i fıtrın vücūbu hakkında olan reᵓy ve ihtiyār-ı Hanefī'nin ᶜilāvesi dahi vācib olup şöyle ki sadaka-i fıtr hadīs-i nebevī ile fi'l-hakīka vācibdir, ammā onun derecesi farzın derecesi mā-dūnundadır, nitekim İmām Mahbūbī demiş ki "Vācibāt-ı İslām yedidir: sadaka-i fıtr ve nafaka-i zevi'l-erhām ve vitr ve udhiye ve ᶜumre ve hizmet-i vālideyn ve ᶜavretin erine hizmet etmektir." Ve delīl-i vücūbu ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "أَدُّوا عَنْ كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ"[445] emr ü fermān-ı celīlidir. Fakat o hürr-i müslime vācib olur ki havāic-i asliyye-i maᶜlūmesinden fāzıl olarak bir nisāba mālik ola ki vücūbuna gınā olmak şarttır, zīrā ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki "لاَ صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرِ غِنًى"[446] Yaᶜnī "Ganī olmayınca ona sadaka vermek vācib olmaz" demektir. Velākin vücūb-ı sadaka-i fıtr için havāic-i asliyyesinden zāid olarak mālik olacağı nisābda nemā ve havelān-ı havl şart değildir. Hulāsa-i kelām sadaka-i fıtr ancak o hürr müslime vācib olur ki zāten ganī olup ona sadaka almak cevāzı yoktur. Ve udhiyye dahi ona vācib olur,

---

445 Buhārī, Zekāt, 77, no: 1511; Müslim, Zekāt, 12; Nesāī, Zekāt, 30, no: 2500.

446 Buhārī, Vesāyā, 9, no: 2750; *Musnedu* Ahmed, 2/230, no: 7155; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/51, no: 2326.

yaᶜnī o kimse ki havāic-i asliyyeye māliktir ve havāic-i asliyyeden gayrı altından yirmi miskāl veyā gümüşten iki yüz dirheme dahi mālik bulunmuştur. Havāic-i asliyye zekāt bahsinde beyān olunmuşlardır. Ve ona vācib olacak mikdār ise buğday ve buğdayın unundan ve sevīkinden nısf-ı sāᶜ olup ki beş yüz yirmi dirhemle mukadderdir ve temrden yaᶜnī hurmādan ve arpadan tamām bir sāᶜdır ki bin kırk dirhemdir. Ve vücūbu dahi kendi nefsi üzerine ve fakīr olan veled-i sagīri ile hizmetine muhtass bulunan ᶜabīd ve müdebbir ve ümmehāt-ı evlādı için vācib olur velev ki ᶜabīd ve müdebbirleri kāfirlerdir, işte fıtreleri ona vācib olanlar bunlardır, yoksa zevcesi ve veled-i kebīri ve tıfl-ı ganīsi ve mükātebi ve ticāret için satın aldığı ᶜabīdin fıtreleri ona vācib olmazlar. Ve zevcesi ganiyye ise fıtresi kendi nefsi üzerine vācibdir ve veled-i kebīri dahi kezālik eger ganī ise onun fıtresi kendi nefsi üzerine vācib olur. Ve ᶜabd-i müşterekin fıtresi İmām Aᶜzam katında bir kimseye vācib olmaz, ᶜabīd-i ticāret gibidir ve imāmeyn katında ᶜabīd-i müşterekede bi-hasebi'r-ruʾūs fıtreleri efendileri üzerine vācib olur, ammā bi-hasebi'l-işkās vācib değildir. Meselā iki kimsenin dörd ᶜabdi olsa her birine iki ᶜabdin fıtresi vācib olur ve eger üç ᶜabdi olsa her birinin üzerine bir ᶜabdin fıtresi vācibdir ve üçüncüsü maᶜfuvvdur.

Ve sadaka-i fıtr yevm-i fıtrın tulūᶜ-ı fecriyle vācib olur. Kim ki yevm-i mezkūrun tulūᶜ-ı fecrinden evvel fevt olur veyāhūd tulūᶜ-ı fecrden sonra müslim olur veyā doğar, o kimsenin fıtresi vācib olmaz ammā takdīmi dahi cāizdir velākin kable salāti'l-ᶜīd ihrācı mendūbdur, zīrā ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz musallāya çıkmazdan mukaddem ihrāc buyururlardı. Ve teʾhīr ile sākıt olmaz, yaᶜnī bayram namāzından sonraya teʾhīr ile sākıt olmaz. Ve şol mekānda ki buğday ile eşyāʾ iştirāʾ olunur, o mekān ahālīsine sadaka-i fıtrda buğday vermek efdaldir ve Ebū Yūsuf ᶜindinde ᶜale'l-ıtlāk dirhem yaᶜnī akçe vermek efdaldir. Vallāhu aᶜlemu. İntehā.

Faslu's-Sānī Fi'l-Edāi ve Şurūtihi'l-Bātıneti ve'z-Zāhireti

[الفصل الثاني في الأداء وشروطه الباطنة والظاهرة]

[اعلم أنه يجب على مؤدى الزكاة مراعاة خمسة أمور الأول النية وهو أن ينوي بقلبه زكاة الفرض ويسن عليه تعيين الأموال فإن كان له مال غائب فقال هذا عن مالي الغائب إن كان سالمًا وإلا فهو نافلة جاز لأنه إن لم يصرح به فكذلك يكون عند إطلاقه ونية الولي تقوم مقام نية المجنون والصبي ونية السلطان تقوم مقام نية المالك الممتنع عن الزكاة ولكن في ظاهر حكم الدنيا أعني في قطع المطالبة عنه أما في الآخرة فلا بل تبقى ذمته مشغولة إلى أن يستأنف الزكاة وإذا وكل [١٩٧] بأداء الزكاة ونوى عند التوكيل أو وكل الوكيل بالنية كفاه لأن توكيله بالنية نية]

Ve ikinci fasl ki edā-i zekātın beyānında ve şurūt-ı bātıne vü zāhiresi taᶜrīfindedir, o dahi işbu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki sen ey sālik-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki zekātı edāᵓ eden ādeme beş emrin mürāᶜatı vācib olur. Umūr-ı hamsenin birisi niyyettir ki kendi kalbinde ona mefrūza olan zekātı verir ve emvālin taᶜyīni dahi üzerine mesnūn olur, hattā onun bir māl-ı gāibi olsa ve onun zekātını verdiği vaktte işte bu benim verdiğim şey benim gāib olan mālımın zekātı olmak üzere verdim, eger sālim ise onun zekātı olsun ve eger hālik ise benim için bir tetavvuᶜ ve nāfile olsun derse cāiz olur, çünkü onunla tasrīh olunmamıştır ve öyle olıcak onun ıtlākında dahi böyle olur. Ve velīnin niyyeti mecnūn ve sabīnin niyyetleri makāmlarında kāim olur ve sultānın niyyeti dahi zekāttan mümteniᶜ olan kimsenin niyyeti makāmında kāim olur ki o dahi hükm-i dünyāvīnin zāhirindedir ki o kimseden dünyāda hakk-ı mütālebe o niyyet ile munkatıᶜ olur, ammā hükm-i uhrevīde sultānın niyyeti onun niyyeti makāmında kāim olamaz ve onunla hakk-ı ilāhī sākıt olmaz belki onun zimmeti o hakk ile meşgūl kalır tā ki bir dahi o zekātı bi'z-zāt veyā li-vekāletin tavᶜan çıkarıp vere ve edāyı istīnāf ede. Ve zekātın edāsına tevkīl ederse ve ᶜinde't-tevkīl niyyet etse veyāhūd niyyete dahi tevkīl eylese ona kifāyet eder, çünkü niyyete tevkīl etmek dahi niyyettir.

[الثاني البدار عقيب الحول وفي زكاة الفطر لا يؤخرها عن يوم الفطر ويدخل

وقت وجوبها بغروب الشمس من آخر يوم من شهر رمضان ووقت تعجيلها شهر رمضان كله ومن أخر زكاة ماله مع التمكن عصى ولم يسقط عنه بتلف ماله وتمكنه بمصادقة المستحق وإن أخر لعدم المستحق فتلف ماله سقطت الزكاة عنه وتعجيل الزكاة جائز بشرط أن يقع بعد كمال النصاب وانعقاد الحول ويجوز تعجيل زكاة حولين ومهما عجل فمات المسكين قبل الحول أو ارتد أو صار غنيًا بغير ما عجل إليه أو تلف مال المالك أو مات فالمدفوع ليس بزكاة واسترجاعه غير ممكن إلا إذا قيد الدفع بالاسترجاع فليكن المعجل مراقبًا آخر الأمور وسلامة العاقبة]

Ve ikinci emri havlin ʿakībinde edā-i zekāta müsāraʿat etmektir ki baʿde tamāmi'l-havl ve tahakkuki'l-vücūb onu teʾhīr etmeye ve sadaka-i fıtrı dahi yevm-i fıtrdan teʾhīr eylemeye, zīrā ki vakt-i vücūbu şehr-i ramazānın son gününün gurūb-ı şemsi ile dāhil olur ve vakt-i taʿcīli şehr-i ramazānın mecmūʿudur ki taʿcīl-i edāsı dahi cāizdir ve vakt-i taʿcīli ramazānın ibtidāsından nihāyetine dektir. Ve kim ki mālının vācib olan zekātını maʿa't-temekkün teʾhīr eder, günāhkār olur ve mālın telefi ile sākıt olmaz ve temekkünü müstehakkının müsādefesiyledir. Ve müstehakkın bulmamasıyla teʾhīr eylerse mālın telefi ile zekāt ondan sākıt olur, yaʿnī eger müstehakkını bulamadığından nāşī teʾhīr etmişti, o vaktte maʿzūr olup günāhkār olmaz. Ve o māl telef ve hālik olur ise onun zekātı dahi ondan sākıt olur. Ve emvālin zekātını taʿcīl etmek dahi cāizdir o şart ile ki o mālın nisābı kāmil ola ve üzerine havelān-ı havl dahi olmuş ola. Ve iki senelik zekātının taʿcīli cāiz olur, ammā ki taʿcīl edip verdiyse o zekātı ahz eden miskīn eger kable tamāmi'l-havl vefāt ederse veyāhūd mürtedd olur ve yāhūd dīger bir māl ile ganī olursa veyāhūd zekātı verilmiş olan telef olur veyā māliki vefāt ederse o muʿaccel olan şey zekāt olmaz ve istircāʿı dahi gayr-ı mümkindir meger ki ʿinde'd-defʿ istircāʿı mukayyed ve mansūs ola, kaldı ki zekātı taʿcīl eden zāt gerektir ki āhir-i umūr ve selāmet-i ʿākıbeti murākebet ede, yaʿnī āhir-i umūr ve selāmet-i ʿākıbeti gözetsin.

[الثالث أن لا يخرج بدلًا باعتبار القيمة بل يخرج المنصوص عليه فلا يجزىء ورق عن ذهب ولا ذهب عن ورق وإن زاد عليه في القيمة ولعل بعض من لا يدرك غرض الشافعي رضي الله عنه يتساهل في ذلك ويلاحظ المقصود من سد الخلة

وما أبعده عن التحصيل فإن سد الخلة مقصود وليس هو كل المقصود بل واجبات الشرع ثلاثة أقسام قسم هو تعبد محض لا مدخل للحظوظ والأغراض فيه وذلك كرمي الجمرات مثلًا إذ لا حظ للجمرة في وصول الحصى إليها فمقصود الشرع فيه الابتلاء بالعمل ليظهر العبد رقه وعبودته بفعل ما لا يعقل له معنى لأن ما يعقل معناه فقد يساعده الطبع عليه ويدعوه إليه فلا يظهر به خلوص الرق والعبودية إذ العبودية تظهر بأن تكون الحركة لحق أمر المعبود فقط لا لمعنى آخر وأكثر أعمال الحج كذلك ولذلك قال صلى الله عليه وسلم في إحرامه لبيك بحجة حقًا تعبدًا ورقًا تنبيهًا على أن ذلك إظهار للعبودية بالانقياد لمجرد الأمر وامتثاله كما أمر من غير استئناس العقل منه بما يميل إليه ويحث عليه [١٩٨]]

Ve üçüncü emr ise o dahi mālında vācib olan nesne bi-ʿaynihi çıkarıp vermektir ki ona bedel çıkarmaya. Mansūsun ʿaleyh her ne ise onu ihrāc ede, değiştirmeye ki altına bedel gümüş vermek ve gümüşe bedel altın vermek kifāyet etmez velev ki medfūʿu vācib olan nesnenin kıymetinde zāid ola. Ve mercūdur ki İmām Şāfiʿī ʿaleyhi'r-rahmenin bu bābda olan reʾyinin ʿilleti ve ondan olan garaz ve maksadını idrāk edemeyen zāt sedd-i halleden olan maksūdu mülāhaza ile onda tesāhül eder, yaʿnī gümüş yerinde altın ve altın yerinde gümüşü vermek cāiz görür. Ve bu reʾy tahsīlden ne çok ırak ve baʿīddir! Vākıʿā sedd-i hallet egerçi bunda maksūddur, ammā vücūb-ı zekāttan yalnız sedd-i hallet maksūd değildir ki ondan olan maksadın cemīʿisi değildir belki maksūdun baʿzısıdır, çünkü şerʿ-i şerīfin vācibātı üç kısmdır: bir kısmı taʿabbüd-i mahzīdir ki huzūz ve agrāz için onda bir medhal yoktur, meselā menāsik-i haccda remy-i cemerāt gibi, zīrā ki cemrenin ona vusūl-i hasādan bir hazz yoktur, onda şerʿ-i şerīfin maksūdu ʿamel ile bir ibtilādır, tā ki onunla ʿabdin ʿubūdiyyet ve rıkkıyyeti zāhir ola, çünkü ona bir maʿnā taʿakkul edemediği nesnenin fiʿli ile ʿubūdet zāhir olur, zīrā maʿnāsını taʿakkul ettiği ʿamelin işlemesine tabʿı ona müsāʿid olur ve işlemesine onu daʿvet eder ve o cihetle hulūs-i rıkk ve ʿubūdiyyet onunla zāhir olmaz, çünkü ʿubūdiyyet ancak o vaktte zāhir olur ki onun hareketi emr-i maʿbūd için ola ve dīger bir maʿnāya olmaya. Ve haccın ekser-i aʿmāli böyledir ve onun için ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ihrāmında "لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ

حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا"[447] diye fermān buyurdu ki bununla ʿamel-i mezkūr ile ona meyl ve üzerine hass eder bir maʿnāya istiʾnās-ı ʿakl olmaksızın mücerred emrin imtisāl ve inkıyādı için fiʿline meʾmūr olduğu gibi onu ʿubūdiyyetinin izhārı için işlemiş olduğuna bir tenbīh murād etmiştir ki ümmeti buna āgāh olalar.

[القسم الثاني من واجبات الشرع ما المقصود منه حظ معقول وليس يقصد منه التعبد كقضاء دين الآدميين ورد المغصوب فلا جرم لا يعتبر فيه فعله ونيته ومهما وصل الحق إلى مستحقه بأخذ المستحق أو ببدل عنه عند رضاه تأدى الوجوب وسقط خطاب الشرع فهذان قسمان لا تركيب فيهما يشترك في دركهما جميع الناس]

Vācibāt-ı şerʿin ikinci kısmı ise o dahi ondan maksūd bir hazz-ı maʿkūl olup ki onunla taʿabbüd maksūd değildir, deyn-i ādemīnin ödemesi gibi ve emvāl-i magsūbeyi ashābına redd etmek gibi ki lā-cereme onda onun niyyet ve fiʿli dahi muʿteber değildir, her ne sūretle olur ise olsun hakk müstehakkına vāsıl oldukça vācib-i edāʾ olur ve hitāb-ı şerʿ sākıt olur, yaʿnī müstehakk olan hakk gerek ʿaynen ve gerek tarafeyn rızāsıyla bedelen her ne vakt ki müstehakkına vāsıl olur, o vācib-i edāʾ olunup hitāb-ı şerʿ onunla sākıt olur. İşte bu iki kısm basīt olup onlarda bir terkīb yoktur, idrākinde kāffe-i nās müştereklerdir.

[والقسم الثالث هو المركب الذي يقصد منه الأمران جميعًا وهو حظ العباد وامتحان المكلف بالاستعباد فيجتمع فيه تعبد رمي الجمار وحظ رد الحقوق فهذا قسم في نفسه معقول فإن ورد الشرع به وجب الجمع بين المعنيين ولا ينبغي أن ينسى أدق المعنيين وهو التعبد والاسترقاق بسبب أجلاهما ولعل الأدق هو الأهم والزكاة من هذا القبيل]

Ve vācibāt-ı şerʿin üçüncü kısmı ise o dahi ondan hazz-ı ʿibād ve bi'l-istiʿbād imtihān-ı mükellef murād olunan hukūktur ki mārrü'z-zikr olan iki emr cemīʿan ondan murād olunur. İşte o iki emrden mürekkeb olan vācibdir ki onda remy-i cimārın taʿabbüdü ve redd-i hukūkun hazzı müctemiʿ olur. Kaldı ki bu kısm fī nefsihi maʿkūldür. Ve çün onunla

447 Nesāī, Menāsiku'l-Hacc, 49, no: 2729; *Musnedu* Ahmed, 3/225, no: 13349; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 3/352, no: 2734.

şerᶜ-i şerīf vārid olur, o iki maᶜnā beyninde cemᶜ etmek vācib olur. Ve edakk-ı maᶜneyeyni unutmamak gerektir ki taᶜabbüd ve istirkāk maᶜnāsıdır, yaᶜnī onları iclā eder bir sebeb ile onlar ferāmūş olunmayalar ve mercūdur ki edakk-ı maᶜneyeyn onlardan en ziyāde mühimm olan maᶜnā ola. Ve zekāt dahi bu kabīldendir, yaᶜnī vācibātın kısm-ı sālisindendir ki onda hem hazz-ı ᶜibād murād buyurulmuş ve hem dahi istiᶜbād ile mükellefin imtihān ve ibtilāsı murād buyurulmuş.

[ولم ينتبه له غير الشافعي رضي الله عنه فحظ الفقير مقصود في سد الخلة وهو جلي سابق إلى الأفهام وحق التعبد في اتباع التفاصيل مقصود للشرع وباعتباره صارت الزكاة قرينة للصلاة والحج في كونها من مباني الإسلام ولا شك في أن على المكلف تعبًا في تمييز أجناس ماله وإخراج حصة كل مال من نوعه وجنسه وصفته ثم توزيعه على الأصناف الثمانية كما سيأتي والتساهل فيه غير قادح في حظ الفقير لكنه قادح في التعبد ويدل على أن التعبد مقصود بتعيين الأنواع أمور ذكرناها في كتب الخلاف من الفقهيات ومن أوضحها أن الشرع أوجب في خمس من الإبل شاة فعدل من الإبل إلى الشاة ولم يعدل إلى النقدين والتقويم وإن قدر أن ذلك لقلة النقود في أيدي العرب بطل بذكره عشرين درهمًا [في الجبران مع الشاتين فلم يذكر في الجبران قدر النقصان من القيمة ولمقدر بعشرين درهماً] وشاتين وإن كانت الثياب والأمتعة كلها [١٩٩] في معناها فهذا وأمثاله من التخصيصات يدل على أن الزكاة لم تترك خالية عن التعبدات كما في الحج ولكن جمع بين المعنيين والأذهان الضعيفة تقصر عن درك المركبات فهذا شأن الغلط فيه]

Hālbuki İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmenin mā-ᶜadāsı bu maᶜnā ve bu nükteye āgāh ve mütenebbih olmamıştır. Ve fi'l-hakīka sedd-i hallede hazz-ı fakīr maksūddur ve maksūd olduğu dahi celī ve zāhir olup efhāma sürᶜatle sebkat eder, ammā ittibāᶜ-ı tefāsīlde olan taᶜabbüdün hakkı dahi kezālik şerᶜin maksūdudur ve onun iᶜtibāriyle zekāt, salāt ve hacca mukārin olup mebānī-i İslām'dan oldu. Ve bī-şekk ve şübhe mālının temyīz-i ecnāsı ile her bir mālın zekātı onun nevᶜinden ve onun cins ve sıfatından çıkarmak ve vech-i ātī üzere müstehakkı bulunan asnāf-ı semāniyenin üzerine tevzīᶜ ve taksīm eylemekte o merd-i mükellefin üzerine bir taᶜab ve yorgunluk vardır. Ve onda olan tesāhül hazz-ı fakīre kādih değildir, ammā taᶜabbüdde kādihtir ve taᶜyīn-i envāᶜ ile taᶜabbüd

maksūd olduğuna fıkhiyyāttan kütüb-i hilāfta bizim zikr ettiğimiz umūr delālet eder. Ve o umūrun evzahından bu mesʾeledir ki zekāt-ı ibilde şerᶜ-i şerīf her beş devede bir şāt īcāb etmiş ki deveden koyuna ᶜudūl edip nakdeyn ve takvīme ᶜudūl etmemiş ve buna ᶜudūlü eger eyādī-i ᶜArabda nukūdun kılletine mübtenīdir diye takdīren denilirse cebr-i noksānda şāteyn ile maᶜan yirmi dirhemin takdīri ile bu kavl bātıl olur, zīrā ki kıllet-i nukūd için olmuş olaydı bunda dahi iki şāt ile maᶜan yirmi dirhem gümüşü īcāb olunmamalıydı yine hayvāndan bir şeyʾ īcābı lāzım gelirdi ve taᶜabbüdü olmasaydı yalnız kıymetten noksānını īcāb edip maᶜan şāteyni īcāb etmezdi velev ki kāffe-i siyāb u emtiᶜa dahi onun maᶜnāsındadır. İşte bu īcāb ile tahsīsāttan buna mümāsil husūsāt delālet ederler ki zekātı taᶜabbüdāttan tehī ve hālī bırakılmamıştır, nitekim haccda vācib olmuştur ve zekātta ānifü'l-beyān olan iki maᶜnā beyninde cemᶜ etmiştir. Ve ezhān-ı zaᶜīfe mürekkebātın idrākinden kāsır olur, işte onda olan şeʾn-i galat budur. İntehā.

Musannif-i merhūm bu mesʾelede olan tevcīh ve tatvīli ancak muhtārı olan mezheb-i Şāfiᶜī'nin bunda hāsıl olan reʾyinin tercīhi içindir, hālbuki bu bābda muhālifi bulunan eʾimme-i Hanefiyye'nin dahi mezheblerinin tercīhine edille-i kaviyye ve berāhīn-i şerᶜiyyeleri vardır ve bu tevcīhinin tevcīh ve tevfīkine dahi menāhic ve turukları vardır. Ve buraca īrādları egerçi min-vechin münāsib ise de fakat īrād-ı edille ve icrā-i muhākemātı tatvīl-i bahs ve makāleye bādī olur ve onunla sadedden hurūc edilmiş olur, bināen ᶜaleyh onun īrādından sarf-ı nazarla bu kadarcık ihtār ile iktifā kılındı. Zekātta defᶜ-i kıymeti tecvīz eden eʾimme-i ᶜızāmın tahkīkātına kesb-i vukūf-ı tāmm ve ıttılāᶜ etmek murād eden zāt, kütüb-i mufassala-i fıkhiyyelerine mürācaᶜat ve tetebbuᶜu onun reʾyine mufavvazdır. İntehā.

[الرابع أن لا ينقل الصدقة إلى بلد آخر فإن أعين المساكين في كل بلدة تمتد إلى أموالها وفي النقل تخييب للظنون فإن فعل ذلك أجزأه في قول ولكن الخروج عن شبهة الخلاف أولى فليخرج زكاة كل مال في تلك البلدة ثم لا بأس أن يصرف إلى الغرباء في تلك البلدة]

Ve dahi edā-i zekātta mürāᶜātı vācib olan umūr-ı hamsenin dördün-

cüsü sadakayı beled-i āhere nakl etmemekliktir ki evlāsı odur, yaʿnī ona vācib olan sadakātı sākin olduğu beldede ihrāc ve o beldede müstehakklarına edāʾ ede, zīrā ki her bir beldede aʿyün-i mesākīn o beldenin emvāline mümtedd olur. Ve beled-i āhere naklinde tahyīb-i zunūn vardır. Ve eger onu nakl edip bunu murāʿat etmezse ʿalā-kavlin ona kifāyet eder de onunla vācib sākıt olur, velākin şübhe-i hilāftan çıkmak daha ziyāde güzel ve enseb ve evlādır ve lāyıkı odur ki her bir mālın zekātı o beldede çıkarıla, ondan sonra o beldede gurebāya sarf ve iʿtāsında dahi bir beʾs olmaz.

[الخامس أن يقسم ماله بعدد الأصناف الموجودين في بلده فإن استيعاب الأصناف واجب وعليه يدل ظاهر قوله تعالى ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ الآية فإنه يشبه قول المريض إنما ثلث مالي للفقراء والمساكين وذلك يقتضي التشريك في التمليك والعبادات ينبغي أن يتوقى عن الهجوم فيها على الظواهر وقد عدم من الثمانية صنفان في أكثر البلاد وهم المؤلفة قلوبهم والعاملون على الزكاة ويوجد [٢٠٠] في جميع البلاد أربعة أصناف الفقراء والمساكين والغارمون والمسافرون أعني أبناء السبيل وصنفان يوجدان في بعض البلاد دون البعض وهم الغزاة والمكاتبون]

Ve umūr-ı hamse-i mezkūrenin beşincisi zekāt-ı mālı memleketinde mevcūd bulunan asnāf-ı müstehakkīnin ʿadedi üzerine taksīm etmektir, zīrā ki istīʿāb-ı asnāf vācibdir. Ve ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾[448] nass-ı celīlinin zāhir-i meʾāli onun vücūbuna delālet eder, çünkü marīzin benim sülüs-i mālım ancak fukarāʾ ve mesākīnindir dediğine müşābih olur ki temlīkte teşrīk muktezī olur. Ve ʿibādāt ise onda zavāhirin üzerine hücūm etmekten sakınmak gerektir, hālbuki asnāf-ı semāniyeden iki sınıf maʿdūm ve nā-yāb olmuştur ki kulūb-ı müʾellefe ve ʿummāl-i zekāt sınıflarıdır. Ve kāffe-i bilādda dört sınıf mevcūddur ki fukarāʾ ve mesākīn ve gārimīn ve müsāfirīn sınıfları ki müsāfirīnden murād ebnā-i sebīldirler. Ve iki sınıfları baʿzı bilādda bu-

448 et-Tevbe, 9/60.

lunurlar ve baᶜzılarında bulunmazlar ki guzāt ve mükātebīndir.

[فإن وجد خمسة أصناف مثلًا قسم بينهم زكاة ماله بخمسة أقسام متساوية أو متقاربة وعين لكل صنف قسم ثم قسم كل قسم ثلاثة أسهم فما فوقه إما متساوية أو متفاوتة وليس عليه التسوية بين آحاد الصنف فإن له أن يقسمه على عشرة وعشرين فينقص نصيب كل واحد وأما الأصناف فلا تقبل الزيادة والنقصان فلا ينبغي أن ينقص في كل صنف عن ثلاثة إن وجد ثم لو لم يجب إلا صاع للفطرة ووجد خمسة أصناف فعليه أن يوصله إلى خمسة عشر نفرًا ولو نقص منهم واحد مع الإمكان غرم نصيب ذلك الواحد فإن عسر عليه ذلك لقلة الواجب فليتشارك جماعة ممن عليهم الزكاة وليخلط مال نفسه بمالهم وليجمع المستحقين وليسلم إليهم حتى يتساهمون فيه فإن ذلك لا بد منه]

Ve çün merd-i müzekkī meselā beldesinde asnāf-ı semāniye-i mezkūreden beş sınıfı bulur, beynlerinde üzerine mefrūz olan zekātı beş kısm üzere taksīm eder ki o aksām mütesāvī olalar veyāhūd mütekārib olalar, yaᶜnī beynlerinde pek çok tefāvüt olmaya. Ve asnāf-ı mevcūdenin her bir sınıfına ondan bir kısm taᶜyīn eder ve ondan sonra her bir kısmı dahi üç sehm üzerine taksīm eyler, dilerse müsāviyen ve dilerse mütefāviten taksīm eder ki bunda tesviye etmek ona vācib değildir, zīrā ki on nefere ve yirmi nefere taksīm etmeğe muktedirdir ve bu sūrette her bir neferin hisse ve nasībi eksilip nākıs olur, ammā asnāf ziyāde ve noksānı kabūl etmez ve beynlerinde tesviye-i kısmet lāzımdır ve her bir sınıftan üçten noksān olmamak gerektir. Eger üç neferi bulabilirse ve eger ona fıtre için bir sāᶜdan başka bir nesne vācib olmazsa ve beldesinde beş sınıf bulunduysa üzerine vācib olur ki onu on beş nefere īsāl ede ve maᶜa'l-imkān eger onlardan bir neferi tenkīs ederse o neferin hissesine dāmin olur. Ve kıllet-i vācibden dolayı on beş nefere īsāli eger ona müteᶜassir olur ise gerektir ki onlara zekāt vācib olan cemāᶜate müşāreket edip ve kendi nefsinin zekātı onların zekātlarına katıp müstehakkīne cemᶜ etmekle onlara teslīm ede tā ki onlar beynlerinde bi'l-müsāheme onu iktisām edeler, zīrā ki lābüdd bir şeydir, terki cāiz olmaz. İntehā.

Bu mesāil dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce zikr ve beyān olunmuşlar ki mezheb-i Hanefī ahkāmı bu ahkāma muhāliftir. Şöyle ki fi'l-hakīka

masraf-ı zekāt bu asnāf-ı semāniyedir ve asnāf-ı mezkūreden bir sınıf sākıt olmuştur ki bizim vaktimizde kulūb-ı müʾellefe sınıfı kalmamıştır. Ammā beldesinde mevcūd olan asnāfın ʿadedi üzerine taksīmi vācib olmaz ve asnāf-ı sebʿa-i bākıye ise onlar fakīr ve mesākīn ve ʿāmilīn ve medyūnīn ve munkatıʿu'l-guzāt veyāhūd munkatıʿu'l-hacc ve ibnü's-sebīl ve'l-mükātebīndirler. Fakīr şol kimsedir ki onun için az bir şey ola, ammā nisāba bālig olmaya. Ve miskīn şol kimsedir ki onun hīçbir şeyʾi yoktur ki bir māla mālik değildir. Ve ʿāmil o kimsedir ki ʿamel-i müslimīn için nefsini aʿmāl-i sāireden fārig etmiştir ki ʿameli mikdārınca ona zekāttan verilir ki onu ve ʿayāl ve aʿvānını kifāyet edecek mikdārı iʿtāʾ olunur velev ki kendisi ganī ola. Ve mükāteb dahi o köledir ki efendisi bana bu kadar kuruş ver de āzād ol demiş, buna dahi rakabesini rıkkıyyetten kurtarmak için bir mikdār iʿāne verilir. Ve medyūn borçlu olan kimsedir ki deyninden fāzıl olarak bir nisāba mālik olmaya. Ve munkatıʿu'l-guzāt guzātın fukarāsıdır. Ve munkatıʿu'l-hacc huccācın fukarāsıdırlar. Ve ibnü's-sebīl şol kimsedir ki vatanında onun mālı olup lākin kendi ile mālı olmaya. İşte bu sunūf-ı sebʿa zekātın masrafıdırlar ve onların cemīʿisine vermek cāiz olur. Ve baʿzılarına vermek dahi cāizdir ki asnāfın istīʿābı vācib değildir, zīrā ki bu mahalde olan izāfet mesārifi beyān içindir, yoksa isbāt-ı istihkāk için değildir, husūsan sultānü'l-müfessirīn Hazret-i İbn ʿAbbās demiş ki bundan murād beyān-ı mesāriftir, beyān-ı istihkāk değildir ki her hangisine sarf olunursa kifāyet eder ve öyle olıcak her sınıftan üç nefere īsāli dahi vācib değildir.

Fakat binā-i mescide ve tekfīn-i meyyite veyāhūd meyyitin kazā-i deynine ve āzād olacak rakīkin semenine veyā bir zımmīye ve nisāba mālik olan merd-i ganīye veyā merd-i ganīnin kölesine ve āl-i ʿAlī ve ʿAbbās ve Caʿfer ve ʿAkīl [201] ve Hāris b. ʿAbdulmuttalib nesl ve sülālelerinden merd-i Hāşimī'ye ve bu sülālelerin āzādlılarına zekāt mālı sarf olunmaz. Ve merd-i müzekkī kendi zekātını ābāʾ ve ecdādına ve evlād ve ahfādına ve zevce ve ʿabīd ve mükātebi ile müdebbir ve ümmehāt evlādına veremez. Ve bir fakīre bir günlük suʾālden onu ignā edecek şey vermek mendūbdur, yaʿnī māl-ı zekāttan merd-i fakīre bir

gün onu idāre ve kifāyet edecek mikdārı vermek mendūbdur. Ve medyūn olmayan fakīre bir nisāb vermek mekrūhtur. Ve beled-i āhere nakli dahi mekrūhtur, meger ki onda bir akrabāsı ola ki o zamānda mekrūh olmaz ki onda hem ecr-i sadaka ve hem dahi sevāb-ı sıla hāsıl olur veyāhūd kendi ehl-i beledinden ve daha ziyāde muhtāc ve efkar ola o vaktte dahi nakli mekrūh kalmaz, zīrā maksūd muhtācın hācetini kazāʾ etmektir. Ve o muhtāc daha ziyāde muztarr ve ahvec olıcak elbette āherden ehakk ve evlā olur.

Ve maʿlūmdur ki beytü'l-māl için cemʿ olan dört nevʿdir: Nevʿ-i evvel zekāt-ı sevāim ü aʿşārdır ve ticāret için mürūr eden müslümānlardan ahz olunan şeydir. Ve masrafı ise mārrü'z-zikr olan asnāftır. Ve nevʿ-i sānī ganāim ve maʿādin ve rikāzın humusudur. Ve bunun masrafı fī zamāninā üç sınıf kalmıştır: yetāmā ve mesākīn ve ebnāʾü's-sebīldir. Ve nevʿ-i sālis harāc ve cizyedir ki ehl-i zimmet ve müsteʾmenden ahz olunandır. Bunların mesārifi kervānsarāyların ve köprülerin bināsı ve sedd-i sugūr ve sāirler bunlara benzer olan şeylerdir ve dahi erzāk-ı kuzāt ve vülāt ve müftī ve muhtesib ve huffāz ve müfessirīn ve muʿallimīn ve müteʿallimīn ve mukātile içindir. Hāsıl-ı kelām bu nevʿin mālı ʿimāret-i dīn ve salāh-ı dār-ı İslām içindir. Ve nevʿ-i rābiʿ şol māldır ki bir kimse fevt olup veresesi olmadıkça metrūkātı beytü'l-mālden kabz olunur. O makūle mālın masrafı marzā ve hastegānın nafaka ve edviyesi içindir ve dahi mālı olmayan fukarā mevtāsının kefeni içindir ve lakītin nafaka ve cināyeti için ve kesbden ʿāciz olan kimselerin nafakası içindir. Selātīn ve vülāt üzerine vācibdir ki zikr olunan īrād ve mesārifi erbābına īsālde bezl-i ictihād edeler, vallāhu aʿlemu. İntehā.

Beyānu Dekāiki'l-Ādābi'l-Bātıneti Fi'z-Zekāt

[بيان دقائق الآداب الباطنة في الزكاة]

[اعلم أن على مريد طريق الآخرة بزكاته وظائف الوظيفة الأولى فهم وجوب الزكاة ومعناها ووجه الامتحان فيها وأنها لم جعلت من مباني الإسلام مع أنها تصرف مالي وليست من عبادة الأبدان]

Ve zekātta olan ādāb-ı bātınenin beyānı ise işte bu mebhastır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki sen ey tālib-i saᶜādet-i sermediyye, bil ve āgāh ol ki mürīd-i tarīk-i āhiret olup edā-i zekātıyla sevāb-ı mevᶜūdunu murād edenin üzerine vezāif-i lāzime vardır.

Vazīfe-i Ūlā:

Birinci vazīfesi odur ki vücūb-ı zekātı bilip maᶜnāsını anlamaktır ve dahi onda olan vech-i imtihānı bilip zāten ᶜibādet değil iken bir tasarruf-ı mālī olduğu hālde o dahi mebānī-i İslāmiyyeden nice olduğunu fehm etmektir.

[وفيه ثلاث معان] الأول أن التلفظ بكلمتي الشهادة التزام للتوحيد وشهادة بإفراد المعبود وشرط تمام الوفاء به أن لا يبقى للموحد محبوب سوى الواحد الفرد فإن المحبة لا تقبل الشركة والتوحيد باللسان قليل الجدوى وإنما يمتحن به درجة المحب بمفارقة المحبوب والأموال محبوبة عند الخلائق لأنها آلة تمتعهم بالدنيا وبسببها يأنسون بهذا العالم وينفرون عن الموت مع أن فيه لقاء المحبوب فامتحنوا بتصديق دعواهم في المحبوب واستنزلوا عن المال الذي هو مرموقهم ومعشوقهم ولذلك قال الله تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾ وذلك بالجهاد وهو مسامحة بالمهجة شوقا إلى لقاء الله عز وجل والمسامحة بالمال أهون]

Birincisi odur ki şehādetin iki kelimesi ile telaffuz etmek tevhīde iltizām ve ifrād-ı maᶜbūda bir şehādettir. Ve bunun tamāmıyla vefā etmeğin şartı odur ki vāhid-i ferdden gayrı o tevhīd edicinin bir mahbūb ve sevgilisi kalmamaktır, zīrā ki muhabbet şirāket ve ortaklığı kabūl etmez. Ve yalnız lisān ile tevhīd etmeğin fāidesi azdır ve muhibbin derecesi ancak müfārakat-i mahbūb ile imtihān olunur. Ve emvāl ise halāyıkın katında mahbūbdur, çünkü dünyāda temettuᶜ etmelerine bir ālettir ve onun sebebi ile bu ᶜālem-i fānī ile istīnās edip ölümden nefret ederler, maᶜa-hāzā ki likā-i mahbūb ölümledir. Bināen ᶜaleyh tasdīk-i daᶜvālarına mahbūbda imtihān olundular ve mermūk ve maᶜşūkları olan emvālden nüzūl etmelerini taleb olundu. Ve bunun için tebāreke ve taᶜālā

hazretleri ﴿إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[449] buyurdu [202] ki hulāsa-i meᵓāli: "Tahkīkan Allāhu taᶜālā müᵓminlerden nefslerini cihāda ve māllarını sadaka ve infāka sarf edenlere mukābilesinde cennet iᶜtāsıyla müşterī oldu ki onlar fī sebīlillāh mukātele edip katl ederler ve katl olunurlar, onlara vaᶜd olunan cennet hakktır" ki Tevrāt ve İncīl ve Kurᵓān'da sābittir, ilā-āhirihi. Bu āyet-i kerīme sūre-i Tevbe'nin yüz on ikinci āyetidir. Ve mefhūmu mūcibince rūhu verip cennet almak cihādda mendūbdur. Mahsūlü ise likā-i Bārī şevkiyle ādem mühcesinde müsāmahası olıcak elbette likāullāh için mālda müsāmaha etmek daha ziyāde sehl ve āsān ve ehven ve kolay olur.

[ولما فهم هذا المعنى في بذل الأموال انقسم الناس إلى ثلاثة أقسام قسم صدقوا التوحيد ووفوا بعهدهم ونزلوا عن جميع أموالهم فلم يدخروا دينارا ولا درهمًا فأبوا أن يتعرضوا لوجوب الزكاة عليهم حتى قيل لبعضهم كم يجب من الزكاة في مائتي درهم فقال أما على العوام بحكم الشرع فخمسة دراهم وأما نحن فيجب علينا بذل الجميع ولهذا تصدق أبو بكر رضي الله عنه بجميع ماله وعمر رضي الله عنه بشطر ماله فقال صلى الله عليه وسلم "مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ فَقَالَ: مِثْلَهُ وَقَالَ لأبي بَكْرٍ رضي الله عنه مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ قَالَ: اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلِمَتَيْكُمَا" فالصديق وفي بتمام الصدق فلم يمسك سوى المحبوب عنده وهو الله ورسوله]

Ve bezl-i mālda bu maᶜnā fehm olunca yaᶜnī bu āyet-i kerīmede beyān buyurulan maᶜnādan bezl-i mālda ne ecr ve bedel olduğu ve onun bezli dahi tasdīk-i daᶜvā-yı tevhīd için imtihān idüğü ᶜāleme mefhūm olunca artık nās onda üç kısma münkasım oldular ki bir kısmı cemīᶜ māllarından nüzūl etmekle bu daᶜvā-yı tevhīdi tasdīk edip ᶜahde vefā ettiler ve nefslerine bir altın veyā bir dirhem gümüşü iddihār etmediler ve üzerlerine zekāt vācib olmağa taᶜarruz etmekten ibāᵓ eylediler, yaᶜnī bir māla mālik olmadılar ki vücūb-ı zekāta maᶜriz olalar, hemān her ne ki ellerine geçtiyse derhāl fī-sebīlillāh onu sarf ve infāk ettiler. Hattā baᶜzılarına denilmiş ki "İki yüz dirhem gümüşte ne mikdār zekāt vācib olur?" O dahi: "Bi-hükmi'ş-şerᶜ ᶜavāmma beş dirhem vācib olur, ammā

449 et-Tevbe, 9/111.

biz isek cemīᶜ-i mālın bezli bizim üzerimize vācib olur." Ve bunun için Hazret-i Ebī Bekr es-Sıddīk ᶜaleyhi'r-rıdvān cemīᶜ-i mālı ile tasadduk etti. Ve ᶜaleyhi'r-rıdā Hazret-i ᶜÖmer dahi nısf-ı mālı ile tasadduk eyledi ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ona "مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ" diye suᵓāl buyurdukta, yaᶜnī "Sen ehline kendi mālından ne mikdār terk edip bıraktın ki onu ibkāᵓ edip infāk etmedin? buyurunca Hazret-i ᶜÖmer: "Onun mislini" diye cevāb vermiş. Ve Hazret-i Ebī Bekr'e "مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ" diye fermān buyurdukta, o dahi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ile Resūl'ü" diye cevāb verdi. O vaktte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلِمَتَيْكُمَا"[450] diye beyān buyurdu, yaᶜnī "Mā-beyninizde olan fark iki kelimenizin mā-beyninde olan fark gibidir." İşte Sıddīk-i Ekber radıyallāhu ᶜanhu sıdkın tamāmıyla vefā etti ve mahbūbu olan Zāt-ı Zü'l-Celāl ile resūlünden gayrı bir nesneyi tutmadı.

[القسم الثاني درجتهم دون درجة هذا وهم الممسكون أموالهم المراقبون لمواقيت الحاجات ومواسم الخيرات فيكون قصدهم في الادخار الإنفاق على قدر الحاجة دون التنعم وصرف الفاضل عن الحاجة إلى وجوه البر مهما ظهر وجوهها وهؤلاء لا يقتصرون على مقدار الزكاة وقد ذهب جماعة من التابعين إلى أن في المال حقوقا سوى الزكاة كالنخعي والشعبي وعطاء ومجاهد قال الشعبي بعد أن قيل له هل في المال حق سوى الزكاة قال نعم أما سمعت قوله عز وجل ﴿وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ﴾ الآية واستدلوا بقوله عز وجل ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ وبقوله تعالى ﴿أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾ وزعموا أن ذلك غير منسوخ بآية الزكاة بل هو داخل في حق المسلم على المسلم ومعناه أنه يجب على الموسر مهما وجد محتاجا أن يزيل حاجته فضلًا عن مال الزكاة]

Ve ikinci kısmı ise o dahi onların dereceleri kısm-ı evvel derecesinden dūndur ki o kısm farz-ı zekātı vaktiyle verirler ve vakt-i hāce ve mevsim-i hayrātı gözetip emvāli tutup iddihār ederler ve iddihārından murād ve maksūdları o māldan kadr-i ihtiyāc üzere infāk etmektir, yoksa tenaᶜᶜum etmek değildir. Hem dahi fāzılı yaᶜnī kadr-i ihtiyācdan fazla kalan mālı dahi vücūhu zāhir oldukça onu vücūh-ı birre infāk edeler ki

450 *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/32.

bunlar zekāt-ı mefrūzanın mikdārı üzerine iktisār etmezler. Hattā tabiᶜīnden bir cemāᶜat zāhib olmuş ki zekāt-ı mefrūzadan başka emvāl-i müddeharede dīger hukūk vardır ki ᶜAllāme Nehaᶜī ve Şaᶜbī ve ᶜAtā᾿ ve Mücāhid gibi zevāt böyle bir re᾿ye zāhib olmuşlar ve ᶜAllāme Şaᶜbī'ye, "Zekāttan başka mālda bir hakk var mıdır?" denildikte, kendisi "Evet, tebāreke ve taᶜālānın ﴿وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ﴾[451] de şeref-müteᶜallik olan beyān-ı celīlini sen işitmedin mi?" diye cevāb vermiş ve dahi ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾[452] nass-ı ᶜālīsi ile istidlāl etmişler. Ve dahi ﴿أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾[453] nassı āyet-i zekāt ile mensūh olmadığını zuᶜm edip o dahi müslime olan müslimin hakkında dāhildir ki maᶜnāsı merd-i mūsire vācibdir ki merd-i muhtācı buldukça onun hācetini izāle ede ve o dahi zekāttan fazla ola, yaᶜnī farz-ı zekātı verdikten sonra izāle-i hācet-i [203] muhtācīn dahi ﴿أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾[454] emr-i ᶜālīsi ile zümre-i mūsirīne vācibdir diye zuᶜm etmişler.

[والذي يصح في الفقه من هذا الباب أنه مهما أرهقته حاجته كانت إزالتها فرض كفاية إذ لا يجوز تضييع مسلم ولكن يحتمل أن يقال ليس على الموسر إلا تسليم ما يزيل الحاجة فرضا ولا يلزمه بذله بعد أن أسقط الزكاة عن نفسه ويحتمل أن يقال يلزمه بذله في الحال ولا يجوز له الاقتراض أي لا يجوز له أن يكلف الفقير قبول القرض وهذا مختلف فيه والاقتراض نزول إلى الدرجة الأخيرة من درجات العوام وهي درجة القسم الثالث الذين يقتصرون على أداء الواجب فلا يزيدون عليه ولا ينقصون عنه وهي أقل الرتب وقد اقتصر جميع العوام عليه لبخلهم بالمال وميلهم إليه وضعف حبهم للآخرة قال الله تعالى ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾ أي يستقصي عليكم فكم بين عبد اشترى منه ماله ونفسه بأن له الجنة وبين عبد لا يستقصي عليه لبخله]

Ve bu bābdan fehme lāyık ve fıkhda sahīh olan hükm odur ki ihtiyāca giriftār olan müslim ona ihāta etmiş olan hācet her ne ise onun izāle-

451 el-Bakara, 2/177.

452 el-Bakara, 2/3; el-Enfāl, 8/3; el-Hacc, 22/35; el-Kasas, 28/54; es-Secde, 32/16; eş-Şūrā, 42/38.

453 el-Bakara, 2/254.

454 el-Bakara, 2/254.

si ehl-i İslām'a farz-ı kifāyedir, çünkü bir müslimin tazyīᶜi cāiz olmaz velākin muhtemeldir ki izālesinde denile ki izāle-i hācetine verecek şey temlīken vermek lāzım gelmez belki karzan vermek merd-i mūsire vācib olur, yaᶜnī māllarının gāh mefrūzasını verip kendi zimmetlerinden o vācibi iskāt ettikten sonra ve muhtācın hācetini izāle edecek nesnenin sadakaten ve teberruᶜan iᶜtāsı ehl-i yesār üzerine vācib değildir, belki onu karzan iᶜtāsı onlara farz-ı kifāyedir. Ve dahi muhtemeldir, denile ki fi'l-hāl bezl-i māl onlara vācib olup yoksa iktirāz etmek yaᶜnī fakīre kabūl-i karzı teklīf eylemek cāiz değildir ki bu hükm muhtelefün fīhtir, fakat fakīre kabūl-i karzın teklīf ve icbārı derecāt-ı ᶜavāmdan en son dereceye nüzūl ve inmekliktir ki o derece kısm-ı sālisin derecesidir ve aksām-ı selāse-i mezkūrenin üçüncü kısmının mertebesidir ki onlar yalnız edā-i vācib üzerine iktisār edip ziyāde ve noksān ile onu tecāvüz etmezler, fakat onlara vācib olan zekātı verip ondan bir nesne eksik etmezler ve zekāttan başka bir hayr ve tasadduk etmezler ve bu mertebe ise rütebin en ziyāde ednā ve ekallidir. Hālbuki māla meyl ve muhabbetlerinden ve dahi buhl ve āhirete kıllet-i ragbet ve zaᶜf-ı muhabbetlerinden cemīᶜ-i ᶜavāmm bunun üzerine iktisār eylemişlerdir, nitekim tebāreke ve taᶜālā ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾[455] buyurdu, yaᶜnī "Onu sizden taleb ve istiksā' buyuraydı siz buhl ederdiniz." Ve hāl bu minvāl üzere olunca mālı ve cānı ile cenneti satın alan ᶜabd ile kendi buhlüne bināen ona istiksā' olunmayan ᶜabdin mā-beyninde ne fark ve ne tefā[vüt]tler vardır.

[فهذا أحد معاني أمر الله سبحانه عباده ببذل الأموال]

İşte tasadduk ve bezl-i māla Hakk subhānehu ve taᶜālānın ᶜibādına olan emrin ehad-ı maᶜānīsi budur ki bezl-i māldan bir maksad dahi budur. Ve emri bu imtihān içindir ve emrinin bir maᶜnāsı bu olur demektir.

[المعنى الثاني التطهير من صفة البخل فإنه من المهلكات قال صلى الله عليه وسلم "ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ" وَقَالَ تَعَالَى ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ وسيأتي في ربع المهلكات وجه كونه مهلكًا وكيفية التفصي منه]

---

455 Muhammed, 47/37.

Ve dahi ikinci maᶜnā ise sıfat-ı buhl u hissetten bir tathīr ve pāk etmekliktir, zīrā ki buhl ve hisset āfāt-ı mühlikedendir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ"[456] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Üç haslet helāk edicilerdir: şuhh-ı mutāᶜ ve hevā-yı müttebaᶜ ve hodbīnliktir." Ve tebāreke ve taᶜālā dahi buyurmuş ki ﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾[457] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "O kimse ki nefsi hubb-ı māldan ve buhlden menᶜ oluna, o hālli kimseler dünyā ve āhirette necāt ve felāh bulucılardır." Ve mühlik olduğunun vechi ve ondan halās bulmadığın keyfiyyeti rubᶜ-ı mühlikātta gelecektir.

[وإنما تزول صفة البخل بأن تتعود بذل المال فحب الشيء لا ينقطع إلا بقهر النفس على مفارقته حتى يصير ذلك اعتيادا فالزكاة بهذا المعنى طهرة أي تطهر صاحبها عن خبث البخل المهلك وإنما طهارته بقدر بذله وبقدر فرحه بإخراجه واستبشاره بصرفه إلى الله تعالى]

Ve sıfat-ı buhlün zevāli ancak bezl-i mālın taᶜavvüdüyledir, zīrā ki muhabbet-i eşyāᵓ müfārakatlarına kahr-ı nefs etmekten gayrı dīger bir nesne ile munkatıᶜ olmaz, ancak müfārakatları üzerine nefsin kahrıyla muhabbetleri kesilip munkatıᶜ olur tā ki o müfārakat ona muᶜtāde olur, yaᶜnī nefsi onunla müteᶜavved olup müfārakatı ona ᶜādet-i müstemirre ola, işte bu maᶜnā ile zekāt tuhret veyā pāklıktır, yaᶜnī bu maᶜnā ile buhl-i mühlik habesinden sāhibini tathīr edip pāk eder ve onun tahāreti bezli mikdārıncadır ve dahi ihrācın ferah ve şādumānlığı kadrincedir ve fī sebīlillāh sarf ve infākında olan istibşārı kadrincedir ki ne kadar onu bezl ederse ve bezlinde ne kadar şād ve mesrūr ve müstebşer olur ise ondan o kadar pāk ve tāhir olur.

[المعنى الثالث شكر النعمة فإن لله عز وجل على عبده نعمة في نفسه وفي ماله فالعبادات البدنية شكر لنعمة البدن والمالية شكر لنعمة المال وما أخس من ينظر

---

456 *Musnedu*'l-Bezzār, 13/486, no: 7293; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/328, no: 5452; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/203, no: 731; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/214, no: 325.

457 el-Haşr, 59/9; et-Tegābün, 64/16.

إلى الفقير وقد ضيق عليه الرزق وأحوج إليه ثم لا تسمح [٢٠٤] نفسه بأن يؤدي شكر الله تعالى على إغنائه عن السؤال وإحواج غيره إليه بربع العشر أو العشر من ماله]

Ve üçüncü maᶜnā niᶜmetin şükrüdür zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ᶜabdi üzerine iki niᶜmet-i celīlesi vardır: birisi nefsinde ve dīgeri mālındadır. İşte ᶜibādāt-ı bedeniyye niᶜmet-i beden şükrü içindir ve ᶜibādāt-ı māliyye niᶜmet-i mālın şükrü içindir. Ve ne çok hasīs bir kimsedir ki o kimse ki fakīre bakıp nazar eder ki onun rızkı bi-takdīrillāhi onun üzerine tazyīk olunmasıyla kendisine muhtāc olmuş ve kendisi ise suᵓālden ganī olup dīgeri ona muhtāc olduğunun teşekküründe onun nefsi mālının rubᶜ-ı ᶜöşrü ile veyāhūd bir ᶜöşrü ile o muhtācı olmuş olan fakīre iᶜtāᵓ ve tasdīk etmeğe müsāmahat etmez.

el-Vazīfetü's-Sāniye:

[الوظيفة الثانية في وقت الأداء ومن آداب ذوي الدين التعجيل عن وقت الوجوب إظهارا للرغبة في الامتثال بإيصال السرور إلى قلوب الفقراء ومبادرة لعوائق الزمان أن تعوقه عن الخيرات وعلما بأن في التأخير آفات مع ما يتعرض العبد له من العصيان لو أخر عن وقت الوجوب ومهما ظهرت داعية الخير من الباطن فينبغي أن يغتنم فإن ذلك لمة الملك وقلب المؤمن بين أصبعين من أصابع الرحمن فما أسرع تقلبه والشيطان يعد الفقر ويأمر بالفحشاء والمنكر وله لمة عقيب لمة الملك فليغتنم الفرصة فيه]

Ve ikinci vazīfe ise o dahi vakt-i edādır ki ashāb-ı dīnin ādābındandır ki onu vakt-i vücūbundan evvel taᶜcīl ederekten ihrāc edip verirler ki bu taᶜcīl kulūb-ı fukarāya īsāl-i sürūr bābında olan emrin imtisāline bir izhār-ı ragbet ve ᶜavāik-ı zamān dahi hayrāttan onu taᶜvīk etmemek için bir müsāraᶜat ve vaktinden teᵓhīriyle ᶜabde müteᶜarrız olan ism ve günāhla maᶜan teᵓhīrde āfāt olduğuna ᶜilm ve maᶜrifeti içindir, yaᶜnī dīndārın taᶜcīl-i zekāta ibtidār ve vakt-i vücūbundan evvel onu çıkarıp iᶜtāsının esbābı bunlardır ve hāl böyle olunca gerektir ki bātınından dāᶜiye-i hayr zāhir oldukça onu ganīmet bilip o emr-i hayra şitāb ve müsāraᶜat

ede, zīrā ki o hāl bir melekin lemmesidir yaʿnī messidir ve müʾminin kalbi yed-i kudretin iki parmağı arasındadır, ne çok sürʿatle tekallüb eder. Lā-cereme şeytān-ı laʿīn onu fakr ile tahvīf edip fahşāʾ ve münkerle emr eder ki melekin lemmesi ʿakībinde onun dahi bir lemme ve messi vardır. Artık dāiye-i hayr zuhūrunda hemān müsāraʿat icrāsıyla fırsatı igtinām olunsun.

[وليعين لزكاتها إن كان يؤديها جميعًا شهرًا معلومًا وليجتهد أن يكون من أفضل الأوقات ليكون ذلك سببًا لنماء قربته وتضاعف زكاته وذلك كشهر المحرم فإنه أول السنة وهو من الأشهر الحرم أو رمضان فقد كان صلى الله عليه وسلم أجود الخلق وكان في رمضان كالريح المرسلة لا يمسك فيه شيئًا ولرمضان فضيلة ليلة القدر وأنه أنزل فيه القرآن وكان مجاهد يقول لا تقولوا رمضان فإنه اسم من أسماء الله تعالى ولكن قولوا شهر رمضان وذو الحجة أيضًا من الشهور الكثيرة الفضل فإنه شهر حرام وفيه الحج الأكبر وفيه الأيام المعلومات وهي العشر الأول والأيام المعدودات وهي أيام التشريق وأفضل أيام شهر رمضان العشر الأواخر وأفضل أيام ذي الحجة العشر الأول]

Ve eger emvālinin zekātını birlikte yaʿnī cemīʿisi bir vaktte verirse gerektir ki edāsına şühūr-ı mufazzaladen bir şehri taʿyīn ede ve o şehr efdal-i evkāt olmasına ictihād eyleye tā ki o vaktin fazl ve şeref ve berekātıyla onun kurbet ve ʿibādeti nemālı ve zekātı dahi mütezāʿaf ola. Ve fazīletli evkāt ise o dahi mebde-i ʿām ve evvel-i sene olup eşhür-i hurumdan bulunan şehr-i muharremü'l-harām gibi ola veyāhūd şehr-i ramazān ola ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz halkın ecved ve eshāsı iken o dahi şehr-i ramazānda bir nesneyi imsāk etmez, rīh-i mürsele gibi idi ki şehr-i ramazāna leyle-i kadrin fazl ve mecdi vardır ve dahi onda Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şān nāzil oldu ve o şerefiyyete hāizdir ki Mücāhid ʿaleyhi'r-rahme buyururdu ki "Siz ramazān demeyiniz, zirā ki esmāullāhtan bir ismdir velākin şehr-i ramazān deyiniz." Ve şehr-i zü'l-hicce dahi şerefli bir şehrdir ve kesīrü'l-fazl olan şühūrdandır ve hem dahi şehr-i harām-ı zevi'l-ihtirāmdır ki hacc-ı ekber ondadır ve eyyām-ı maʿlūme dahi içindedir ki ʿaşr-ı evvel eyyāmıdırlar ve eyyām-ı maʿdūde dahi ondadır ki eyyām-ı teşrīktirler. Şehr-i ramazānın efdal-i

eyyāmı onun ʿaşr-ı evāhiridir, yaʿnī onun son on günleridir ve şehr-i zi'l-hiccenin efdal-i eyyāmı onun ʿaşr-ı evvelidir ki gurresinden onuncu gününe dek olan on gündür. İşte bu gibi eyyām ve bu gibi şehri onun zekātı edāsına tahsīs ve taʿyīn ede.

el-Vazīfetü's-Sālise:

[الوظيفة الثالثة الإسرار فإن ذلك أبعد عن الرياء والسمعة قال صلى الله عليه وسلم "أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ جُهْدُ الْمُقِلِّ إِلَى فَقِيرٍ فِي سِرٍّ"] [٢٠٥]

Üçüncü vazīfe odur ki edā-i zekātta isrār etmektir, yaʿnī gizletmektir ki onu fakīre gizli vere, çünkü onun isrārı riyāᵓ ve sümʿadan halāsını mūcibdir, zīrā ki gizletmekte riyāᵓ ve sümʿadan ve halka gösterişten daha ziyāde baʿīdlik ve ıraklık vardır, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ جُهْدُ الْمُقِلِّ إِلَى فَقِيرٍ فِي سِرٍّ"[458] diye beyān buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Efdal-i sadaka o sadakadır ki merd-i fakīr ve mukıllin makdūru olan sadakayı gizli ve tenhāda hafiyyen bir fakīre verile." Yaʿnī ganiyyü'l-kalb ve kalīlü'l-māl tarafından cühd ve meşakkatle hafiyyen gizli olarak fakīre verilen sadaka kāffe-i sadakātın efdālidir ki onun ecr ve sevābı çoktur ve daha ziyāde hayrlı ve nefʿi ʿazīmdir demek olur. Cühd zamm-ı cīm'le mechūd demektir ve mukıll kalīlü'l-māl demektir ki mahsūl-ı kelām bezl-i fakīr demektir.

[وقال بعض العلماء ثلاث من كنوز البر منها إخفاء الصدقة]

Ve dahi baʿzu'l-ʿulemāᵓ demiş ki üç şey birr ve ihsān kenzlerindendir ki sadakayı gizletmek dahi ondandır.

[وقد روي أيضًا مسندًا وقال صلى الله عليه وسلم إن العبد ليعمل عملًا في السر فيكتبه الله له سرًا فإن أظهره نقل من السر وكتب في العلانية فإن تحدث به نقل من السر والعلانية وكتب رياء]

Ve müsned olarak rivāyet olunmuş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām

458 Ebū Dāvud, Salāt, 347, no: 1449; *Musnedu* Ahmed, 3/412, no: 15401; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/47, no: 2317.

efendimiz buyurmuş ki ''إن العبد ليعمل'' إلى آخر الحديث ki hulāsa-i me'āli: "ᶜAle't-tahkīk ᶜibādullāhtan bir kimse aᶜmāl-i sālihadan bir ᶜameli gizli ve tenhāda sırren işler ve tebāreke ve taᶜālā hazretleri dahi ona sırren yazar ve çün onu izhār edip açığa çıkarır, Hakk subhānehu ve taᶜālā dahi gizlilikten onu ᶜalāniyete nakl eyler ve çün onunla tekellüm ve tahaddüs eder, onu riyā' yazar."

[وفي الحديث المشهور ''سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ أَحَدُهُمْ رَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَلَمْ تَعْلَمْ شِمَالُهُ بِمَا أَعْطَتْ يَمِينُهُ'']

Ve dahi hadīs-i meşhūrda gelmiş ki ''سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ أَحَدُهُمْ رَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَلَمْ تَعْلَمْ شِمَالُهُ بِمَا أَعْطَتْ يَمِينُهُ''[459] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gölgesinden gayrı bir gölgelik olmadığı günde yedi kimseler vardır ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri onları gölgelendirir ki onun gölgesi altında müstezıll olurlar. onların birisi o kimsedir ki dünyāda tasadduk etmiş ve onun sağ eliyle verdiği sadakayı onun sol eli bilememiştir ki bu kesret-i isrār ve ihfā' ve ketmden kināyedir, yaᶜnī onun tasaddukuna hīçbir kimse vākıf ve muttaliᶜ olmamış demektir.

[وفي الخبر صدقة السر تطفيء غضب الرب]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki sırrın sadakası rabbin gazabını itfā' eder. Bu ᶜibāre dahi mecāzdır ki sevāb-ı sadakayı āb-ı zülāle benzetmiş ve gazab-ı rabbānīyi āteşe benzetmiş ki āb-ı zülāl nice āteşi söndürüp itfā' eder, sırren verilen sadakanın ecr ve sevābı dahi öyle nār-ı gazabı itfā' eder demektir ki onun itfāsından murād ondan onun āzād olmasıdır.

[وقال تَعَالَى ﴿وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾]

Ve dahi tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾[460] buyurmuştur. Bu nass-ı ᶜālī dahi sūre-i Bakara'nın iki yüz

459 Buhārī, Ezān, 36, no: 660; Zekāt, 16, no: 1423; Müslim, Zekāt, 91; Tirmizī, Zühd, 53, no: 2391; Nesāī, Ādābu'l-Kudāt, 2, no: 5380.

460 el-Bakara, 2/271.

yetmiş ikinci āyetindendir ki mebde-i āyet ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ﴾[461] ve onun tetimmesi ﴿وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ki hulāsa-i tefsīr-i āyette denilmiş ki "Eger sadakalarınızı āşikār verirseniz güzel şeydir ki gayrılara ragbeti mūcib ve bahīllere ᶜibreti müstevcib olur ve eger sadakanızı fukarāya gizlice verirseniz o sizin için hayrlıdır ve sizin baᶜzı günāhınızı mahv eder. Allāhu ᶜazīmü'ş-şān zāhir ve hafī sadakanızı ve sāir aᶜmālinizi bilicidir."

[وفائدة الإخفاء الخلاص من آفات الرياء والسمعة فقد قال صلى الله عليه وسلم ''لَا يَقْبَلُ اللهُ مِنْ مُسَمِّعٍ وَلَا مُرَائِيٍ وَلَا مَنَّانٍ وَالْمُتَحَدِّثِ بِصَدَقَتِهِ يَطْلُبُ السُّمْعَةَ وَالْمُعْطِي فِي مَلَأٍ مِنَ النَّاسِ يَبْغِي الرِّيَاءَ وَالْإِخْفَاءُ وَالسُّكُوتُ هُوَ الْمُخَلِّصُ مِنْهُ'' وقد بالغ في فضل الإخفاء جماعة حتى اجتهدوا أن لا يعرف القابض المعطى فكان بعضهم يلقيه في يد أعمى وبعضهم يلقيه في طريق الفقير وفي موضع جلوسه حيث يراه ولا يرى المعطى وبعضهم كان يصره في ثوب الفقير وهو نائم وبعضهم كان يوصل إلى يد الفقير على يد غيره بحيث لا يعرف المعطي وكان يستكتم المتوسط شأنه ويوصيه بأن لا يفشيه كل ذلك توصلًا إلى إطفاء غضب الرب سبحانه واحترازًا من الرياء والسمعة ومهما لم يتمكن إلا بأن يعرفه شخص واحد فتسليمه إلى وكيل ليسلم إلى المسكين والمسكين لا يعرف أولى إذ في معرفة المسكين الرياء والمنة جميعًا وليس في معرفة المتوسط إلا الرياء]

Ve ihfāᵓ ve isrār ve gizletmeğin fāidesi ise āfet-i riyāᵓ vü sümᶜadan halās bulmaktır ki o āfetten bu gizletmekle kurtulur, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَا يَقْبَلُ اللهُ مِنْ مُسَمِّعٍ وَلَا مُرَائِيٍ وَلَا مَنَّانٍ وَالْمُتَحَدِّثِ بِصَدَقَتِهِ يَطْلُبُ السُّمْعَةَ وَالْمُعْطِي فِي مَلَأٍ مِنَ النَّاسِ يَبْغِي الرِّيَاءَ وَالْإِخْفَاءُ وَالسُّكُوتُ هُوَ الْمُخَلِّصُ مِنْهُ''[462] diye beyān buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ne bir müsmiᶜ ve ne bir mürāᵓī ve ne bir minnet ediciden kabūl eder, yaᶜnī onun ᶜamel-i sālihi ve sadakasını āhere işittiren ve gösteren ve minnet eyleyenden o işlediği ᶜameli ve verdiği sadakayı kabūl etmez ki onunla ona bir ecr ve sevāb yazmaz

461 el-Bakara, 2/271.

462 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/212, no: 606; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/381, no: 1096; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 6/34, no: 29270; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/118.

demektir ve sadakası ile mütehaddis olan kimse sümᶜayı ister ve ᶜalā-meleᵓi'n-nās tasadduk eden dahi riyāyı taleb eder." Yaᶜnī halka sadaka verdiğini işittirmek ve göstermek ister ve gizletmek [206] ve sükūt etmek o kimsenin muhallisidir ki onunla o āfetten kurtulup halās bulur ve bunun için eslāf-ı kirām sadakātını ketm ve ihfāᵓ ettiler. Ve bir cemāᶜatleri ketm ve ihfāda pek ziyāde mübālaga ettiler ki bu fazl için ihfāya çok cidd ve cehd eylediler tā ki sadakalarını kabz edip el-ān kimse dahi merd-i muᶜtī ve mütesaddıkı bilmeye ve tanımaya ki baᶜzıları sadakalarını aᶜmā ve nā-bīnā ādemlerin ellerine sırren ilkāᵓ ederlerdi ve baᶜzıları fakīrin yoluna ve memerrine veyā cāy-ı cülūs ve ikāmetlerine onu görecek ve vereni görmeyecek bir mertebe ve haysiyyetle sadakalarını ilkāᵓ ederlerdi ve baᶜzıları dahi fakīr uykuda iken onun lābisi bulunduğu sevbin ucunda düğümleyip surre ederlerdi ve baᶜzıları dahi dīgeri yediyle fakīre ulaştırıp īsāl ederdi o haysiyyet ile ki onu iᶜtāᵓ edeni bilmeye ve merd-i mütevassıtın ketm-i şeᵓnini dileyip onu ifşāᵓ etmemeğe dahi ona tavsiye ederdi. Ve bunun kāffesinden murādları gazab-ı rabbānīnin itfāsına tevassul ve riyāᵓ ve sümᶜadan tevakkī ve ihtirāz etmek idi, yaᶜnī mübālaga-i ketm bunun için ederlerdi.

Ve şahs-ı vāhid onu tanımaksızın iᶜtāya imkānı olmayan ādemin dahi münāsibi odur ki o sadakayı miskīne teslīm etmek üzere onu vekīline vere ki vekīl dahi cānını fakīre bildirmeksizin o sadakayı ona teslīm eyleye, zīrā ki miskīn ve fakīr bilmemesi daha evlādır, çünkü miskīnin maᶜrifetinde riyā ve minnet müctemiᶜ olur ve mütevassıtın maᶜrifetinde yalnız bir riyā olur ki minnet bulunmaz ve iki āfet ictimāᶜından ise yalnız bir āfetin vukūᶜu elbette ehven olur.

[ومهما كانت الشهرة مقصودة له حبط عمله لأن الزكاة إزالة للبخل وتضعيف لحب المال وحب الجاه أشد استيلاء على النفس من حب المال وكل واحد منهما مهلك في الآخرة ولكن صفة البخل تنقلب في القبر في حكم المثال عقربًا لادغًا وصفة الرياء تقلب في القبر أفعى من الأفاعي وهو مأمور بتضعيفها أو قتلهما لدفع أذاهما أو تخفيف أذاهما فمهما قصد الرياء والسمعة فكأنه جعل بعض أطراف العقرب مقويًا للحية فبقدر ما ضعف من العقرب زاد في قوة الحية ولو ترك الأمر كما كان لكان الأمر أهون عليه وقوة هذه الصفات التي بها قوتها العمل بمقتضاها

وضعفت هذه الصفات بمجاهدتها ومخالفتها والعمل بخلاف مقتضاها فأي فائدة في أن يخالف دواعي البخل ويجيب دواعي الرياء فيضعف الأدنى ويقوي الأقوى وستأتي أسرار هذه المعاني في ربع المهلكات]

Ve şöhret ona maksūde oldukça onun aᶜmāl-i hasenesi habt olunup bir fāidesi olmaz, zīrā ki zekāt vermek buhle bir izāle demektir ve hem dahi hubb-i mālın tazᶜīfi demektir. Ve hubb-i cāh ise nefsin üzerine hubb-i māldan ziyāde müstevlīdir ve bunların her birisi āhirette mühliktir. Meselā buhlün sıfatı kabrde ᶜakreb-i lādiga kalb olunursa riyā-i sıfatı dahi yılan nevᶜinden bir yılana kalb olunur. Ve kendisi ezālarının defᶜi için tazᶜīf veyā katllerine meᵓmūrdur. İşte kendisi riyā ve sümᶜayı kasd ettikçe sanki ᶜakrebin baᶜzı etrāfını hayyeye yaᶜnī yılana mukavvī etmiş olur ki ᶜakrebin kuvvetinden her ne mikdār tenkīs ettiyse o kadar kuvvet hayyenin kuvvetine ziyāde eylemiş olur. Ve maᶜlūmdur ki hayye ᶜakrebden eşedd ve akvā ve daha ziyāde mühliktir. Ve o ᶜameli ile kendisi zaᶜīfi tazᶜīf ve kuvveti takviye etmiş olduğundan artık onları ke-mā-kān hālleri üzere terk etmiş olsaydı onların şerri onun üzerine daha ziyāde ehven olurdu. Kaldı ki bu sıfātın kuvveti muktezālarıyla ᶜamel etmeklikledir ve hem dahi işbu sıfātın zaᶜfı onların mücāhedet ve muhālefet ve muktezālarıyla ᶜamel etmemekledir. Ve hāl böyle olunca devāᶜī-i buhlün muhālefet ve devāᶜī-yi riyā vü sümᶜaya icābet etmesinde ne fāide vardır, belki daha ziyāde zarar ve hüsrān vardır ki ednāyı tazᶜīf ve akvāyı takviye etmek beliyyesi vardır. Ve bu maᶜānīnin esrārı mufassalan ve mükemmelen rubᶜ-ı mühlikātta gelecektir.

el-Vazīfetü'r-Rābiᶜa:

[الوظيفة الرابعة أن يظهر حيث يعلم أن في إظهاره ترغيبا للناس في الاقتداء ويحرس سره من داعية الرياء بالطريق الذي سنذكره في معالجة الرياء في كتاب الرياء فقد قال الله عز وجل ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ﴾ وذلك حيث يقتضي الحال الإبداء إما للاقتداء وإما لأن السائل إنما سأل على ملأ من الناس فلا ينبغي أن يترك التصدق خيفة من الرياء في الإظهار بل ينبغي أن يتصدق ويحفظ سره عن الرياء بقدر الإمكان]

Ve dördüncü vazīfe ise o dahi tergīben li'n-nās edā-i zekātın izhārıdır ki o müzekkī bilse ki edāsının izhārıyla agniyā-i sāire dahi ona iktidāen māllarının zekātını çıkarıp vereceklerdir, onlara tergīben ve iktidāsına teşvīkan edāsını izhār eder, fakat kitābu'r-riyāda mezkūr olacak tarīk-i muᶜālece ile dāᶜiye-i riyādan sırrını hıfz etmek gerektir, çünkü li-maslahatin izhārına [207] cevāz-ı şerᶜī vardır, zīrā ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurmuş ki ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ﴾[463] Ve hulāsa-i tefsīri ānifen geçmiştir. Ve bu izhār ancak o vaktte müstahsendir ki o ibdāʾ yā li-ecli'l-iktidāʾ ola veyāhūd ᶜalā-meleʾi'n-nās sāil suʾāl etmiş ola, zīrā riyādan havf ile terk-i tasadduk gayr-ı lāyıktır. Ve'l-hāsıl izhārı muktezā-yı hālden olursa izhārı gerektir ve bi-kadri'l-imkān sırrı riyādan saklayıp muhāfaza etmek lāzımdır.

[وهذا لأن في الإظهار محذورا ثالثا سوى المن والرياء وهو هتك ستر الفقير فإنه ربما يتأذى بأن يرى في صورة المحتاج فمن أظهر السؤال فهو الذي هتك ستر نفسه فلا يحذر هذا المعنى في إظهاره وهو كإظهار الفسق على من تستر به فإنه محظور والتجسس فيه والاعتياد بذكره منهي عنه فأما من أظهره فإقامة الحد عليه إشاعة ولكن هو السبب فيها وبمثل هذا المعنى قال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيبَةَ لَهُ'']

Ve bu yaᶜnī ᶜalā-meleʾi'n-nās suʾāl eden sāile sadakanın iᶜtāsı cevāzı ise izhār-ı edāda olan mahzūr-ı sālisin zevālindendir, çünkü izhār-ı edāda menn ve riyādan gayrı dīger bir mahzūr dahi vardır ki o dahi setr-i fakīrin hetkidir, zīrā ola ki halk içinde o fakīr sūret-i muhtācīnde görünmekten müteʾezzī olur ki bu mahzūr izhār-ı edānın üçüncü mahzūrudur. Ammā o ki suʾāle izhār eder, kendi nefsinin sitrini kendisi hetk etmesiyle daha o mahzūr hakkında mütālaᶜa olunmaz ve onda o maᶜnā mahzūr olmaz ki o dahi fıskını setr eden kimsenin üzerine tecessüs ve izhār ve zikriyle iᶜtiyād etmek gibidir ki o tececssüs ve iᶜtiyād-ı zikri egerçi menhiyyün ᶜanhtir, ammā o kimse ki kendi fıskını izhār eder onun üzerine hadd-i şerᶜī ikāme olunur ve üzerine haddin ikāmesi fıskına işāᶜadır, lākin kendisi ona mütesebbib olduğu haysiyyetle menhiyyün ᶜanh kal-

463 el-Bakara, 2/271.

maz. Ve bu gibi maʿnāya ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [464]"مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيبَةَ لَهُ" Yaʿnī "utanmaklığın carcefini[465] ilkāʾ edenin bir gıybeti yoktur" ki fıskını zikr etmekle bir günāh hāsıl olmaz demektir.

[وَقَدْ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ ندب إلى العلانية أيضا لما فيها من فائدة الترغيب فليكن العبد دقيق التأمل في وزن هذه الفائدة بالمحذور الذي فيه فإن ذلك يختلف بالأحوال والأشخاص فقد يكون الإعلان في بعض الأحوال لبعض الأشخاص أفضل ومن عرف الفوائد والغوائل ولم ينظر بعين الشهوة اتضح له الأولى والأليق بكل حال]

Ve dahi Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri izhār-ı edāya nedb edip buyurmuş ki [466]﴿وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ Zīrā ki infāk-ı ʿalenīde tergīb fāidesi vardır ve bināen ʿaleyh gerektir ki ʿabd-i müʾmin bu bābda dakīkü't-teʾemmül olsun ve bu fāide ile izhār-ı edāda olan mehāzīri vezn etsin, zīrā ki bu hāl eşhās ve ahvālin ihtilāfıyla muhtelif olur. Ve iʿlān-ı tasadduk u infāk baʿzı ahvālde baʿzı eşhāsa efdal olur. Ve kim ki fevāid ve gavāili bilip de ʿayn-ı şehvetle bakmazsa her bir hāle sezā olan muʿāmelenin elyak ve evlāsı ona muttazıh ve ʿayān olur.

el-Vazīfetü'l-Hāmise:

[الوظيفة الخامسة أن لا يفسد صدقته بالمن والأذى قال الله تعالى ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ واختلفوا في حقيقة المن والأذى فقيل المن أن يذكرها والأذى أن يظهرها وقال سفيان من منَّ فسدت صدقته فقيل له كيف المن فقال أن يذكره ويتحدث به وقيل المن أن يستخدمه بالعطاء والأذى أن يعيره بالفقر وقيل المن أن يتكبر عليه لأجل عطائه والأذى أن ينتهره أو يوبخه بالمسألة وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَدَقَةَ مَنَّانٍ"]

Ve dahi beşinci vazīfe ise o dahi sāil ve fakīr minnet ve ezā ve in-

464 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/354, no: 20915; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/263, no: 426.

465 "Çarşaf"ın ağız varyantı.

466 er-Raʿd, 13/22; el-Fātır, 35/29.

citmekle sadakasını ifsād etmemekliktir ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾[467] diye fermān buyurmuştur ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Bakara'nın iki yüz altmış beşinci āyetindendir. Ve tamām-ı āyet ise ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾[468] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müᵓminler, sadakalarınızın sevābını menn ve ezā ile ibtāl etmeyin şol kimsenin ibtāli gibi ki mālını nās görsün de cömert imiş desinler diye infāk ve tasadduk eder ve Allāhu taᶜālaya ve āhirete īmān etmez. Onun bu gösterişinin misāli bir düz kayanın üzerinde bir mikdār toprak olup ona bir şiddetli yağmur isābetiyle o toprağı yıkayıp o kayayı katı taş terk eder ki onun gibi mürāᵓī dahi tasadduk ettiği şeyden bir sevāba kādir olamaz. Allāhu ᶜazīmü'ş-şān kavm-i kāfirīne hidāyet etmez." Ve ᶜulemā-i kirām menn ve ezānın hakīkatinde ihtilāf etmişlerdir. Baᶜzıları demişler ki menn odur ki onu zikr etmektir ve ezā dahi odur ki onu izhār ve açık eylemektir. Ve Süfyān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki minnet eder, sadakasını ifsād eder." Ve minnet [208] nicedir diye keyfiyyet-i imtinānı ondan sorulduktа o dahi: "Verdiğini zikr ve onunla tahaddüs etmektir" diye cevāb vermiş. Ve dahi denilmiş ki "menn" odur ki verdiği nesne ile fakīri istihdām etmektir ve "ezā" odur ki onu fakri ile taᶜyīb ve taᶜyīr eylemektir. Ve dahi denilmiş ki "menn" odur ki fakīre verdiği sadaka ile üzerine tekebbür etmektir ve "ezā" dahi onu kelām-ı galīz ile zecr etmektir veyāhūd fakīri mesᵓele ile tevbīh eylemektir. Hālbuki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا يَقْبَلُ اللهُ صَدَقَةَ مَنَّانٍ"[469] diye beyān buyurmuştur, yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri mennān ādemin sadakasını kabūl etmez" demektir.

[وعندي أن المن له أصل ومغرس وهو من أحوال القلب وصفاته ثم يتفرع

---

467 el-Bakara, 2/264.

468 el-Bakara, 2/264.

469 Bkz. İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/212, no: 606; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/381, no: 1096; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 6/34, no: 29270; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/118.

عليه أحوال ظاهرة على اللسان والجوارح فأصله أن يرى نفسه محسنًا إليه ومنعما عليه وحقه أن يرى الفقير محسنا إليه بقبول حق الله عز وجل منه الذي هو طهرته ونجاته من النار وأنه لو يقبله لبقي مرتهنا به فحقه أن يتقلد منه الفقير إذ جعل كفه نائبا عن الله عز وجل في قبض حق الله عز وجل قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ الصَّدَقَةَ تَقَعُ بِيَدِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ'' فليتحقق أنه مسلم إلى الله عز وجل حقه والفقير آخذ من الله تعالى رزقه بعد صيرورته إلى الله عز وجل]

Musannif-i merhūm menn ve ezāda olan ihtilāf-ı ᶜulemāᵓ ve ekāvīllerini zikr ettikten sonra kendisi dahi taᶜrīfine şürūᶜ edip buyurdu ki benim ᶜindimde bu mennin bir asl ve magrisi vardır ki zāten ahvāl-i kalb ve sıfatındandır, sonra lisān ve cevārih üzerine ona bir takım ahvāl müteferrag olur ve onun aslı ise nefsini fakīre muhsin edici görmek ve üzerine münᶜim olduğunu zuᶜm etmektir. Hālbuki onun hakkı odur ki bu bābda fakīri ona muhsin olduğunu görmektir ki onun tuhreti āteşten sebeb-i necāt u selāmeti olan hakkullāhı ondan kabūl etmiştir, zīrā ki o sadakayı ondan kabūl etmemiş olsaydı zimmeti olan borç ile mürtehin kalırdı ve hāl böyle olunca hakkı odur ki kendisi fakīrden minneti kabūl ve tekallüd ede ki o fakīr kendi ayasını Zāt-ı Zü'l-Celāl tarafından vekīl ve nāib edip onun elinden hakkullāhı kabz etti ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ الصَّدَقَةَ تَقَعُ بِيَدِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ''[470] buyurmuştur, yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk verilen sadaka sāilin yedine düşmeden evvel Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın yedine vākiᶜ olur" demektir. Ve o mütesaddık kendi nefsinde bilip tahkīk etsin ki kendisi verdiği nesneyi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e verir ve onun hakkını ona teslīm eder ve fakīr ise ancak o nesne Zāt-ı Zü'l-Celāl'e muhtass olduktan sonra da rızkı olarak onu Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan alıcıdır.

[ولو كان عليه دين لإنسان فأحال به عبده أو خادمه الذي هو متكفل برزقه لكان اعتقاد مؤدى الدين كون القابض تحت منته سفهًا وجهلًا فإن المحسن إليه هو المتكفل برزقه أما هو فإنما يقضي الذي لزمه بشراء ما أحبه فهو ساع في حق نفسه

470 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/227, no: 647; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 9/109, no: 857; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/81; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/168, no: 3249.

فلم يمن به على غيره ومهما عرف المعاني الثلاثة التي ذكرناها في فهم وجوب الزكاة أو أحدها م ير نفسه محسنا إلا إلى نفسه إما ببذل ماله إظهارا لحب الله تعالى أو تطهيرا لنفسه عن رذيلة البخل أو شكرا على نعمة المال طلبًا للمزيد وكيفما كان فلا معاملة بينه وبين الفقير حتى يرى نفسه محسنًا إليه ومهما حصل هذا الجهل بأن رأى نفسه محسنًا إليه تفرع منه على ظاهره ما ذكر في معنى المن وهو التحدث به وإظهاره وطلب المكافأة منه بالشكر والدعاء والخدمة والتوقير والتعظيم والقيام بالحقوق والتقديم في المجالس والمتابعة في الأمور فهذه كلها ثمرات المنة ومعنى المنة في الباطن ما ذكرناه]

Ve bunun misāli odur ki bir insān bir kimseye bir borcu olup da alacak sāhibi dahi kendi kölesi veyāhūd onun nafakasına mütekeffil bulunduğu bir hizmetiçisi o medyūn üzerine onun matlūbu ile ihāle edip medyūnu dahi deyni o köle veyāhūd o hādime edāsıyla deynini kabz eden kimseyi onun minneti altında olduğunu zuᶜm eylemek sefeh ve nādānlığın hükmü gibidir, yaᶜnī o zuᶜm ve iᶜtikād nice mahz-ı sefeh ü nādānī ise o dahi böylecedir, çünkü muhsin onun rızkına mütekeffil olan ādemdir, kendisi değildir, kendisi ancak muhabbet edip satın aldığı nesnenin semeninden zimmetine müteᶜallik olan deyni kazāᵓ edip zimmetini pençe-i mütālebeden kurtarmıştır ki bu sūretle kendi nefsinin hakkında sāᶜī olup ᶜameli ile dīgerine minnet etmeğe bir hakkı yoktur. Ve eger burasını bilmeyip de minnet ederse elbette o minnet onun cehl ve nādānlığından ve ᶜaklı noksānından neşᵓet etmiş olur. Ve zekātın vücūbu maᶜnālarından bizim zikr ettiğimiz maᶜānī-i selāseyi veyāhūd bir maᶜnāyı fehm ettikçe o merd-i müzekkī ancak muhsin olduğunu bilir ki hubb-ı Bārī veyāhūd rezālet-i buhlden nefsinin tathīri veyā ziyādet-i niᶜmet talebinde niᶜmet-i mālın şükrü için o mālı bezl etmiştir ve her ne sūretle olur ise olsun kendisiyle fakīrin mā-beyninde bir muᶜāmele yoktur tā ki onunla nefsini fakīre muhsin göre. Ve her ne vakt ki bu cehl ve nādānlığı hāsıl olur da nefsini ona muhsin görür, o vaktte onun zāhiri [209] üzerine menne zikr olunan maᶜānī müteferriᶜ olur ki verdiği sadaka ile tahaddüs etmek ve edā-i sadakayı izhār eylemek ve fakīrden mükāfāt istemek ki onu şükr edip birle ona hizmet ve duᶜā ve tevkīr ve taᶜzīm ve hukūku ile kıyām ve meclislerde dahi kendisini takdīm ve

umūrda mütābaᶜat etmek gibi mükāfātı taleb ve ümīd etmek fürūᶜātı o asldan mütevellid ve ona müteferriᶜ olur. İşte bunların kāffesi minnetin semereleridir. Ve bātında minnetin maᶜnāsı bizim bu zikr ettiğimizdir.

[وأما الأذى فظاهره التوبيخ والتعيير وتخشين الكلام وتقطيب الوجه وهتك الستر بالإظهار وفنون الاستخفاف وباطنه وهو منبعه أمران أحدهما كراهيته لرفع اليد عن المال وشدة ذلك على نفسه فإن ذلك يضيق الخلق لا محالة والثاني رؤيته أنه خير من الفقير وأن الفقير لسبب حاجته أخس منه وكلاهما منشؤه الجهل]

Ve ezā ve rencīde ve incitmekliği ise o dahi onun zāhiri fakīre vākiᶜ olan tevbīh ve taᶜyīr ve taglīz-i kelām ve yüz ekşitmek ve sadakasının izhār-ı edāsıyla fakīrin setrini hetk etmek ve'l-hāsıl istihfāfın kāffe-i envāᶜ ve fünūnu ile fakīri tahkīr ve hor tutmak efᶜāl ve atvārıdır. Ve ezānın bātınīsi ki onun menbaᶜıdır, o dahi iki emrdir: birisi ona vereceği mālın üzerinden refᶜ-i yed etmekliğinin kerāhiyyetidir ki nefsine güç ve şedīd gelir, zīrā o māldan refᶜ-i yed edip fakīre teslīmi lā-mahāle hulku dar eder ve ikincisi kendi nefsini fakīrden yeğ görmektir ki fakīrin ihtiyācı sebebiyle ondan ahass ve mā-dūn görür ve ikisinin menşeᵓi yine cehl ve nādānīdir.

[أما كراهية تسليم المال فهو حمق لأن من كره بذل درهم في مقابلة ما يساوي ألفًا فهو شديد الحمق ومعلوم أنه يبذل المال لطلب رضا الله عز وجل والثواب في الدار الآخرة وذلك أشرف مما بذله أو يبذله لتطهير نفسه عن رذيلة البخل أو شكرًا لطلب المزيد وكيفما فرض فالكراهة لا وجه لها]

Hele teslīm-i mālın kerāheti hamākattir, yalnız nādānī değildir, çünkü bin dirhemi değer bir nesnenin mukābilesinde bir dirhemin bezlini kerāhet eden kimsenin hamākati şedīd olur, yaᶜnī katı çok ahmak olmasa onu kerh etmez demektir. Ve maᶜlūmdur ki tasaddukta bezl-i māl yā rızāᵓ-ı Bārī taleb ve tahsīl ve dār-ı āhirette sevābın istihsāli içindir veyā buhl ve hissetin rezāletinden nefsinin tathīri içindir veyāhūd ziyāde-i niᶜmet talebinde teşekkür içindir. Ve rızā-yı Bārī husūlü ve sevāb-ı āhiret kazancı elbette onun bezl edeceği māldan eşreftir. Ve kezālik rezālet-i mezkūreden tahāret ve pākliği dahi kezālik o māldan ona yeğdir ve ziyādete tamaᶜan bezli ticārettir. Ve her nice farz olunursa kerāhete bir

vech yoktur.

[وأما الثاني فهو أيضًا جهل لأنه لو عرف فضل الفقر على الغنى وعرف خطر الأغنياء لما استحقر الفقير بل تبرك به وتمنى درجته فصلحاء الأغنياء يدخلون الجنة بعد الفقراء بخمسمائة عام ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ''هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ'' فقال أبو ذر من هم قال ''هُمْ قَالَ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا'' الحديث ثم كيف يستحقر الفقير وقد جعله الله تعالى متجرة له إذ يكتسب المال بجهدك ويستكثر منه ويجتهد في حفظه بمقدار الحاجة وقد ألزم أن يسلم إلى الفقير قدر حاجته ويكف عنه الفاضل الذي يضره لو سلم إليه فالغني مستخدم للسعي في رزق الفقير ويتميز عليه بتقليد المظالم والتزام المشاق وحراسة الفضلات إلى أن يموت فيأكله أعداؤه فإذًا مهما انتقلت الكراهية وتبدلت بالسرور والفرح بتوفيق الله تعالى له في أداء الواجب وتقبيضه الفقير حتى يخلصه عن عهدته بقبوله منه انتفى الأذى والتوبيخ وتقطيب الوجه وتبدل بالاستبشار والثناء وقبول المنة فهذا منشأ المن والأذى]

Ve ikinci ise o dahi cehl ve nādānlıktır, çünkü yoksulluğun zenginliğe olan fazlını ve agniyānın hatar ve tehlikeliklerini bilmiş olsa o kimse fakīri tahkīr etmezdi, yaᶜnī onu hor ve zelīl ve kendinin ahass ve mā-dūnu görmezdi belki onunla teberrük edip derecesini temennī eylerdi. Maᶜlūmdur ki fukarāᵓ-ı sābirīn sulahā-i agniyādan beş yüz sene akdem cennete dāhil olurlar. Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ'' Ve çün Ebū Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvān ''مَنْ هُمْ'' diye suᶜāl etti, ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''هُمْ قَالَ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفِدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ''[471] buyurdu. Ve merd-i fakīr nice müstahkar olur o hāl ile ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onu metcere etmiştir, çünkü onun cidd ve cehdi ile māl kazanıp istiksār eder de bi-mikdāri'l-hāce [210] hıfzında ona çalışır ki fakīre hāceti mikdārınca hisse iᶜtāsını ilzām ile ona verilmiş olsa onu ızrār edecek fazlayı ondan imsāk ve keffe dahi meᵓmūrdur. Kaldı ki fakīrin rızkında saᶜy eylemeğe ganī müstahdemdir.

471 Buhārī, Zekāt, 4, no: 1407; Müslim, Zekāt, 30; Tirmizī, Zekāt, 1, no: 617; Nesāī, Zekāt, 2, no: 2440.

Ve fakīr ise bir takım hısāl ile ganīden mümtāz olmuştur ki ganī taklīd-i mezālim ve istilzām-ı meşākk ile kazanıp vefātıyla aᶜdāsına intikāl olunan emvālinin fazalātı vefātına dek hıfz ve hirāseti taᶜabına mütehammildir; zümre-i fukarā bunlardan vārestelerdir. Fukarā tāifesi iktisāb-ı ism-i taᶜaddī vü mezālimden masūn ve cemᶜ-i emvālin meşakkatlerinden hālis olup onların mikdār-ı hācetlerinden ziyāde dahi bir māl-ı fazlaları olmaz ki onu müddet-i hayātında hıfz ve hirāsetinin taᶜabını göreler ve vefātında o māl düşmanlarına irsen intikāl oluna da ona müʾekkel oluna. Ve çün bu sūretle kerāhet müntakil olup edā-i vācibde ona hāsıl olan tevfīk-i rabbānī ile şād ve fakīrin kabzı ile memnūn ve onun kabzı ile vācibin ᶜuhdesinden halās bulduğu ferahı ile o kerāhet şādumānlıkla mübeddel olur. O vaktte ezā ve tevbīh ve yüz türşlüğü istibşār ve senāya muhavvel ve mübeddel olur da merd-i ganī bu bābda merd-i fakīrden kabūl-i minnet eyler. İşte menn ve ezānın menşeʾi budur.

[فإن قلت فرؤيته نفسه في درجة المحسن أمر غامض فهل من علامة يمتحن بها قلبه فيعرف بها أنه لم ير نفسه محسنًا فاعلم أن له علامة دقيقة واضحة وهو أن يقدر في نفسه أن الفقير لو جنى عليه جناية أو مالًا عدوًّا له عليه مثلًا هل كان يزيد في استنكاره واستبعاده له على استنكاره قبل التصدق فإن زاد لم تخل صدقته عن شائبة المنة لأنه توقع بسببه ما لم يكن يتوقع قبل ذلك]

Ve eger sen nefsini muhsin derecesinde görmek bir emr-i gāmız u hafīdir, ammā kalbini onunla imtihān edip nefsini muhsin görmediğini anlamağa bir ᶜalāmet var mıdır der isen o dahi böylece bil ve āgāh ol ki onun bir ᶜalāmet-i dakīka vü vāzıhası vardır. Şöyle ki kendi nefsinde o fakīr ona bedeninde veyāhūd mālında meselā bir taᶜaddī ve cināyet ettiğini farz ve takdīr eder görür ki ona tasadduk etmezden evvel onun bu taᶜaddīsinin vākiᶜ olacak olsa ona tabᶜan vākiᶜ olacak veyāhūd istinkārı ve istibᶜādı baᶜde't-tasadduk hāsıl olacak istinkār ve istibᶜāddan dūn ise onun sadakası şāibe-i minnetten hālī olmaz, zīrā ki onun sebebi ile bir hāl tevakkuᶜ etmiş ki o tasadduk olmasaydı o hāli tevakkuᶜ etmezdi.

[فإن قلت فهذا أمر غامض ولا ينفك قلب أحد عنه فما دواؤه فاعلم أن له دواء باطنًا ودواء ظاهرًا أما الباطن فالمعرفة بالحقائق التي ذكرناها في فهم الوجوب وأن

الفقير هو المحسن إليه في تطهيره بالقبول وأما الظاهر فالأعمال التي يتعاطاها متقلد المنة فإن الأفعال التي تصدر عن الأخلاق تصبغ القلب بالأخلاق كما سيأتي أسراره في الشطر الأخير من الكتاب ولهذا كان بعضهم يضع الصدقة بين يدي الفقير ويتمثل قائمًا بين يديه حتى يسأله قبولها حتى يكون هو في صورة السائلين وهو يستشعر مع ذلك كراهية لو رده وكان بعضهم يبسط كفه ليأخذ الفقير من كفه وتكون يد الفقير هي العليا وكانت عائشة وأم سلمة رضي الله عنهما إذا أرسلتا معروفًا إلى فقير قالتا للرسول احفظ ما يدعو به ثم كانتا تردان عليه مثل قوله وتقولان هذا بذاك حتى تخلص لنا صدقتنا فكانوا لا يتوقعون الدعاء لأنه شبه المكافأة وكانوا يقابلون الدعاء بمثله وهكذا فعل عمر بن الخطاب وابنه عبد الله رضي الله عنهما]

Ve dahi bu da bir emr-i gāmızdır ve hīçbir kimsenin kalbi ondan münfekk olamaz. Yā bunun devāsı nedir der isen, onu dahi böylece bil ki bunun iki devāsı vardır: Birisi bātınīdir ve dīgeri zāhirīdir. Bātınī ise fehm-i vücūbda ānifen bizim zikr ettiğimiz maᶜānī ve hakāyıkın maᶜrifetidir ve dahi sadakası kabūlüyle onun tathīrine sebeb ve muhsin fakīr olduğunu bilmektir. Ve devā-i zāhirī ise mütekallid-i minnet işlediği aᶜmāldir, zīrā ki ahlāktan sādır olan efᶜāl kalbi ahlākla boyatıp sıbg eder, nitekim işbu kitābın şatr-ı ahīrinde esrārı gelecektir. Ve bunun için baᶜzu's-sālihīn gidip sadakasını fakīrin önünde koyup ve kendisi dilenci gibi karşısında dīvān durup onun kabūlünü diler ve redd edecek olsa onu kalbinde kerāhet ettiğini nefsinden istişᶜār eder yaᶜnī kabūl-i sadakası için nefsini sāil ve dilenci kılığında gösterip ihsān ve minneti sāile görürdü. Ve baᶜzılar dahi sadakası kendi keffi üzerine koyup ve keffini fakīrin önünde açıp bast ederdi tā ki fakīr onu elinden ala ve eli dahi yukarı gele, elinden aşağı olmaya. Ve Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka ve Ummu Seleme ᶜaleyhime'r-rıdvān bir fakīre bir sadaka gönderdikleri vaktte sefīrlerine tenbīh ederlerdi ki sāile sadakayı [211] verirken sāilin edeceği duᶜāya dikkat ede ve her ne söylerse onun sözü onlara ihbār ede. Ve çün sāilin duᶜāsından haberdār olurlardı, onlar dahi onun duᶜāsı gibi sāile duᶜā edip üzerine redd ederlerdi, "İşte bu duᶜāmız onun duᶜāsına karşı olsun ki sadakamızın sevābı ondan hālis ola" derlerdi. Ve'l-hāsıl selef-i sālihīn sāilden duᶜāyı dahi tevakkuᶜ etmezlerdi, çünkü duᶜāᵓ mükāfāta şebīhtir ve dahi fukarānın duᶜāları misli ile mukābele eylerlerdi. Ve ᶜÖmer b. el-Hattāb ve ferzend-i

ercümendi ᶜAbdullāh ᶜaleyhime’r-rıdvān dahi böyle ederlerdi. Ve erbāb-ı kulūb bu gibi muᶜāmelāt ile kulūbunu müdāvāt ederlerdi. Ve bināen ᶜaleyh musannif-i merhūm buyurdu ki:

[وهكذا كان أرباب القلوب يداوون قلوبهم ولا دواء من حيث الظاهر إلا هذه الأعمال الدالة على التذلل والتواضع وقبول المنة ومن حيث الباطن المعارف التي ذكرناها هذا من حيث العمل وذلك من حيث العلم ولا يعالج القلب إلا بمعجون العلم والعمل وهذه الشريطة من الزكوات تجري مجرى الخشوع من الصلاة وثبت ذلك بقوله صلى الله عليه وسلم ''لَيْسَ لِلْمَرْءِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا'' وهذا كقوله صلى الله عليه وسلم لا يتقبل الله صدقة منان وكقوله عز وجل ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ وأما فتوى الفقيه بوقوعها موقعها وبراءة ذمته عنها دون هذا الشرط فحديث آخر وقد أشرنا إلى معناه في كتاب الصلاة]

Ehl-i dil dahi yaᶜnī evliyāullāh hazarātı kendi gönüllerini böylece müdāvāt ederlerdi. Ve min haysü’z-zāhir tezellül ve tevāzuᶜ ve kabūl-i minnet-i fakīre delālet eden işbu aᶜmālden başka bu ᶜillete bir devāᵓ ve ᶜilāc yoktur. Ve min haysü’l-bātın ᶜamelden yana ᶜilācı bizim bu zikr ettiğimiz maᶜāriftir ki edviyesi onlardır ve o dahi min haysü’l-ᶜilmdir ve maᶜcūn-ı ᶜilm ve ᶜamelden gayrı dīger bir nesne ile gönül muᶜālece ve müdāvāt olmaz. Ve bu şerāyit-i zekāttan namāza huşūᶜun şarītası mecrāsında cārī olur ki o şarīta namāz için ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin ''لَيْسَ لِلْمَرْءِ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا عَقَلَ مِنْهَا''[472] hadīs-i şerīfi ile sābit oldu ve o dahi bu hadīs gibidir ki ᶜaleyhi’s-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَا يَقْبَلُ اللهُ صَدَقَةَ مَنَّانٍ''[473] ve dahi tebāreke ve taᶜālānın ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾[474] emr-i celīli gibidir. Bu ehādīs ve bu āyetin tefsīrleri sebkat etmiştir. Ammā fakīhin bu şartı iştirāt etmeksizin merd-i müzekkīnin sadakası masrafına tesādüfüyle mevkiᶜine vākiᶜ olur diye ondan berāet-i zimmetine vākiᶜ olan fetvāsı o dahi başka bir bahs ve bir hadīs-

472 *Kūtu’l-Kulūb*, 2/170; İbnu’s-Subkī, *Tabakātu’ş-Şāfiᶜiyye*, 6/376.

473 Bkz. İbnu’l-Mubārek, *ez-Zuhd ve’r-Rekāik*, 1/212, no: 606; *Şuᶜabu’l-Īmān*, 2/381, no: 1096; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 6/34, no: 29270; *Hilyetu’l-Evliyā*, 2/118.

474 el-Bakara, 2/264.

tir ki esrār-ı salātın kitābında biz onun maᶜnāsına işāret etmişiz.

el-Vazīfetü's-Sādise:

[الوظيفة السادسة أن يستصغر العطية فإنه إن استعظمها أعجب بها والعجب من المهلكات وهو محبط للأعمال قال تعالى ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا﴾]

Ve dahi altıncı vazīfe ise o dahi ᶜatiyyesini istisgār etmektir, yaᶜnī vereceği nesneyi gözünde büyük görmeyip her ne kadar büyük ve çok olsa bile onu az ve küçük bir şey göre, zīrā ki eger onu istiᶜzām eder ise onunla nefsine bir ᶜucb ve hodbīnlik gelir ve ᶜucb ve hodbīnlik ise o dahi mühlik olan āfāttandır ve aᶜmāle dahi muhbittir, nitekim Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا﴾[475] buyurdu ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Tevbe'nin yirmi altıncı āyetindendir. Onun tefsīrinde denilmiş ki "Mekke ile Tāif beyninde olan Huneyn harbi gününde Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri size nusret verdi. Sizin kesretiniz size ᶜucb verdi ki o kesretiniz kazāullāhtan bir şeyᵓ defᶜ etmedi" ki medlūlü ᶜucbün zemmine burhāndır.

[ويقال إن الطاعة كلما استصغرت عظمت عند الله عز وجل والمعصية كلما استعظمت صغرت عند الله عز وجل وقيل لا يتم المعروف إلا بثلاثة أمور تصغيره وتعجيله وستره]

Ve dahi denilir ki tāᶜat sagīr göründükçe Zāt-ı Zü'l-Celāl katında ᶜazīm olur ve maᶜsiyet dahi istiᶜzām olundukça yaᶜnī merd-i mücrim kendi işlemiş olduğu vizr ve günāhı gözünde ᶜazīm göründükçe ᶜindallāh sagīr olur, yaᶜnī o cürm ve kusūru sagīr olur. Ve dahi denilmiş ki maᶜrūf ve ihsān ve ᶜatāᵓ ancak üç nesne ile tamām olur ki bu üç nesne olmadıkça tamām olmaz yaᶜnī nākıs kalır. O üç nesne onun tasgīr ve taᶜcīl ve setridir ki bir maᶜrūf nesneyi işleyecek ise onu teᵓhīr etmeye, serīᶜan icrāᵓ ede ve kimseye onu ifşāᵓ ve iᶜlān eylemeye, mektūm ve mestūr tuta ve her ne kadar büyük olsa onu sagīr göre, istiᶜzām eylemeye.

---

475 et-Tevbe, 9/25.

[وليس الاستعظام هو المن والأذى فإنه لو صرف ماله إلى عمارة مسجد أو رباط أمكن فيه الاستعظام ولا يمكن فيه المن والأذى بل العجب والاستعظام يجري في جميع العبادات ودواؤه علم وعمل اما العلم فهو أن يعلم أن العشر أو ربع العشر قليل من كثير وأنه قد قنع لنفسه بأخس درجات البذل كما ذكرنا في فهم الوجوب فهو جدير بأن يستحيي منه فكيف يستعظمه وإن ارتقى إلى الدرجة العليا فبذل كل ماله أو أكثره فليتأمل أنه من أين له المال وإلى ماذا يصرفه فالمال لله عز وجل وله المنة عليه إذ أعطاه ووفقه لبذله فلم يستعظم في حق الله تعالى ما هو عين حق الله سبحانه وإن كان مقامه يقتضي أن ينظر إلى الآخرة وأنه يبذله للثواب فلم يستعظم بذل ما ينتظر عليه أضعافه]

Ve sarf ve bezl ve infāk olunan nesnenin istiᶜzām ve istiksārı dahi menn ve ezā değildir ki istiᶜzām menn ve ezāᵓ āfetinden gayrı başka bir āfet-i ᶜuzmādır, çünkü bir ādem ᶜimāret-i mescid ü ribāta kendi mālını sarf etse onda istiᶜzām etmek mümkin olur ve menn ve ezā onda mümkin olmaz. Bu ᶜucb ve istiᶜzām cemīᶜ-i ᶜibādātta cārī olur ve o ᶜibādetin ecr ve sevābını habt eder, o dahi ᶜazīm bir derd ve ᶜillet-i mühlikedir. Ve onun dermān ve devāsı ᶜilm ve ᶜameldir. ᶜİlm ise o ādem bile ki ᶜöşür ve rubᶜ-i ᶜöşrün infākı az ve kalīl bir şeydir ve kendisi nefsine derecāt-ı bezlin ahassını beğenip kanāᶜat etmiştir, nitekim onu fehm-i vücūb bahsinde zikr etmişiz. Ve mebzūlü ᶜöşür veyā rubᶜ-i ᶜöşür ise lāyık odur ki ondan utanıp şermsār ola, nice onu istiᶜzām edebilir. Ve eger derece-i ᶜulyāya irtikāᵓ edip māl ve menālını kāffeten bezl ve fī sebīlillāh sarf ve infāk etmiş ise veyāhūd ekser-i mālını infāk eylemiş ise o vaktte dahi teᵓemmül ve tedebbür etsin ki o māl nereden ona gelmiş ve neye sarf etmiştir, māl ve menāli büsbütün yaᶜnī kāffesi ve yekūn ve mecmūᶜu Hazret-i Mālikü'l-mülk Zāt-ı Zü'l-Celāl'indir ve onun üzerine fazl ve minneti vardır ki onu ona vermiş ve infākına dahi onu muvaffak etmiştir. Ve çün bunu teᵓemmül eyler, o vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hakk olan nesnenin bezlini istiᶜzām etmez, zīrā ki ᶜayn-ı hakkı hakkına vermiştir. Ve eger onun makāmı nazar-ı āhirete muktezī ise ve sevāb için onu sarf ve infāk etmiştir, artık bezliyle onun o adᶜāf-ı muzāᶜafasını meᵓmūl ettiği şeyᵓi kezālik istiᶜzām edemez, kat-ender-kat ᶜıvazı meᵓmūl olunan nesne nice istiᶜzām olunur.

[وأما العمل فهو أن يعطيه عطاء الخجل من بخل بإمساك بقية ماله عن الله عز وجل فتكون هيئته الانكسار والحياء كهيئة من يطالب برد وديعة فيمسك بعضها ويرد البعض لأن المال كله لله عز وجل وبذل جميعه هو الأحب عند الله سبحانه وإنما لم يأمر به عبده لأنه يشق عليه بسبب بخله كما قال الله عز وجل ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾]

Ve ᶜamel ise o dahi bezl ve infāk edeceği nesneyi verirken hacel ve şermsārlıkla vere ki Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine bakiyye-i mālı imsākiyle buhl ve hisset etmiş olur, kaldı ki o utanmaklık ve şermsārlıkla o nesneyi vermek iktizāᵓ eder. Ve'l-hāsıl onu verirken onun heyᵓet-i hayā ve hacālet ve inkisārı o mertebede zāid ve o ādemin heyᵓet-i hacāletine müşābih ve mümāsil ola ki onun ᶜindinde bir kimsenin vedīᶜası olsa ve sāhib-i vedīᶜa gelip onu reddiyle mütālebe ederken kendisi vedīᶜayı tamāmen redd etmeyip ancak baᶜzısını redd ve baᶜzısını geriye bırakıp imsāk etmiş ola. İşte o ādem baᶜzu'l-vedīᶜayı redd eder iken nice utanıp hacālet eder ve ne hayāᵓ ve şermsārlık ile onu redd eder, o mutasaddık dahi bezl-i sadaka ederken böyle bir heyᵓette bulunması lāzım olur, çünkü mālın kāffesi Allāhu ᶜazīmü'ş-şānındır ve kāffesinin bezl ve infākı ᶜindinde marzī ve mahbūbdur. Ve kāffesinin bezl ve infākına emr ve fermān etmemesi ancak kullarına girān gelmemek içindir ki kāffesinin bezli kulunun buhlü hasebiyle ona güç ve meşakkatli gelir, nitekim buyurmuş ki ﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾[476] ki o sūretle emr edip ve onlar buhl etmiş olsalar hālik olurlardı. Mezīd-i rahmetinden ᶜibādını onunla emr etmemiştir. Ve hakīkat-i emr bu vechle maᶜlūm olıcak işte kāffesini bezl etmeyen ādem yedinde olan vedīᶜayı tamāmen redd etmiyor demektir ki bir mikdārını verip ve bir mikdārını geriye el komuş olur. Ve o hacālet ve şermsārlığa giriftār olmuş olur gerektir ki kendisi dahi o heyᵓet ile iᶜtāᵓ ede. İşte ᶜilmen bu umūru bilip ve ᶜamelen bu aᶜmāli işleyen kimse elbette onun verdiği ᶜatiyyeyi istiᶜzām etmez olur.

[الوظيفة السابعة أن ينتقي من ماله أجوده وأحبه إليه وأجله وأطيبه فإن الله تعالى

---

476 Muhammed, 47/37.

طيب لا يقبل إلا طيبا وإذا كان المخرج من شبهة فربما لا يكون ملكا له مطلقا فلا يقع الموقع وفي حديث أبان عن أنس بن مالك "طُوبَى لِعَبْدٍ أَنْفَقَ مِنْ مَالٍ اِكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ" وإذا لم يكن المخرج من جيد المال فهو من سوء الأدب إذ قد يمسك الجيد لنفسه أو لعبده أو لأهله فيكون قد آثر على الله عز وجل غيره ولو فعل هذا بضيفه وقدم إليه أردأ طعام في بيته لأوغر بذلك صدره]

Ve dahi yedinci vazīfe ise o dahi mālının ahsenini ve en ziyāde iyisi ve ona en ziyāde sevgilisi ve enfesi ve ecelli seçip çıkarmaktır, zīrā Zāt-ı Zü'l-Celāl tayyibdir ve tayyibden gayrı dīger bir nesneyi kabūl etmez. Ve eger zekāta ihrāc olunan nesne şübheli olursa ola ki mutlakan ona mülk olmaz ve o vaktte dahi mevkiᶜine vākiᶜ olamaz ki Enes b. Mālik'in üzerine Ebān'ın rivāyet ettiği hadīste gelmiş ki "طُوبَى لِعَبْدٍ أَنْفَقَ مِنْ مَالٍ اِكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ" Yaᶜnī "Tūbā ola o kimseye ki maᶜsiyete düşmeksizin kazandığı māldan infāk eder." Ve dahi zekāta ihrāc olunan nesne eger mālın güzelinden ve iyisi nevᶜinden olmazsa ona sū-i edeb olur, zīrā ki mālın fenāsı ve ednāsını çıkarmak sū-i edebdendir, çünkü iyisini nefsine ve memlūkuna ve ehline tutar da kötüsünü onun tanrısına ve hālık ve muhsinine ifrāz ederse onunla Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine dīgerini īsār etmiş olur ki bunu kendi mihmān ve müsāfirine işlemiş olsa ve hānesindeki taᶜāmın fenā ve erdāsını ona takdīm etse onun sīnesini gayz ile kızdırmış olurdu, yaᶜnī bu fiᶜl ile ki iyisini kendi nefsine ve ᶜayālīne saklamak ve kötüsü ve fenāsını mihmān ve müsāfirine takdīm etmekle mihmānını gücendirmiş olurdu [212] demektir.

[هذا إن كان نظره إلى الله عز وجل وإن كان نظره إلى نفسه وثوابه في الآخرة فليس بعاقل من يؤثر غيره على نفسه وليس له من ماله إلا ما تصدق به فأبقى أو اكل فأفني والذي يأكله قضاء وطر في الحال فليس من العقل قصر النظر على العاجلة وترك الادخار وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ﴾ أي لا تأخذوه إلا مع كراهية وحياء وهو معنى الإغماض فلا تؤثروا به ربكم وفي الخبر "سَبَقَ دِرْهَمٌ مِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ" وذلك بأن يخرجه الإنسان وهو من أحل ماله وأجوده فيصدر ذلك عن الرضا والفرح بالبذل وقد يخرج مائة ألف درهم مما يكره من ماله فيدل ذلك على أنه ليس يؤثر الله عز وجل بشيء مما يحبه

وبذلك ذم الله تعالى قومًا جعلوا لله ما يكرهون فقال تعالى ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى﴾ لا وقف بعض القراء على النفي تكذيبًا لهم ثم ابتدأ وقال ﴿جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ﴾ أي كسب لهم جعلهم لله ما يكرهون النار]

Ve bu dediğimiz sū-i edeb o hāldedir ki o müzekkī ve mutasaddıkın matmah-ı nazarı Zāt-ı Zü'l-Celāl ise yaʿnī o tasadduktan murādı tahsīl-i rızā-yı Bārī olur ise. Ve eger onun nazarı kendi nefsinedir ve tasadduktan āhiret sevābı murādı etmiş ise o kimse ʿākıl değildir, zīrā ki dīgerini nefsine īsār eden ādem mecnūn ve bī-hıreddir, çünkü insānın yedinde bulunan emvālden kendisine bir nesne kalmaz illā o māl ki onunla tasadduk edip nefsine ibkāʾ etmiştir veyā o māl ki onu dünyāda yiyip ifnāʾ eylemiştir ve dünyāda onu ekl edip ifnāʾ etmiş olan māl ile ancak hāl-i hāzırda bir vatarı kazāʾ edip nefsine bir hāceti revā görmüştür ve ʿācileye kasr-ı nazarla terk-i iddihār ise kār-ı ʿakldan değildir, hālbuki tebāreke ve taʿālā hazretleri buyurmuş ki ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ﴾[477] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müʾminler, kesb ettiğiniz şeyʾin tayyib ve helālinden ve sizin için yerden ihrāc ettiğimiz hubūbāt ve esmārdan Allāh yoluna tasadduk ve infāk edin ve alçak ve denī şeyden nafaka vermeği kasd etmeyin, hālbuki o ednā şey size verseler almazsınız meger ki cemīʿ alacağınız fevt olur havfıyla igmāz-ı ʿaynla ahz edesiz. Ve bilin ki tahkīk Allāhu ʿazīmü'ş-şān sizin tasaddukunuzdan müstagnī ve onun kabūlüyle mahmūddur" ki bu āyet sūre-i Bakara'nın iki yüz altmış sekizinci āyetidir. Ve musannif-i merhūm igmāzın tefsīrinde der ki o ednā şeyi size verseler kerāhetsizin ve o utanmaksızın siz onu almazdınız, yaʿnī kerāhet ve utanmaklıkla alırdınız ki igmāzın maʿnāsı budur demiş ve böyle olunca bu ednā şeyde siz dīgerini īsār etmeyiniz demektir. Ve dahi haberde gelmiş ki "سَبَقَ دِرْهَمٌ مِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ"[478] ki hulāsa-i meʾāli "Bir dirhem yüz bin dirhemi

---

477 el-Bakara, 2/262.

478 *Musnedu* Ahmed, 2/379, no: 8929; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/354, no: 20915; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/47, no: 2318; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 2/23.

sebkat etmiştir." Sebkati bundandır ki insān olur ki şādumān olarak kendi mālının en ziyāde güzeli ve ehalli yaᶜnī ecvedīnden bi'l-ihtiyār ve'r-rızā bir dirhemi çıkarıp infāk eder ve olur ki bir insān kendi mālından sevmediği eşyādan yüz bin dirhemi maᶜa'l-kerāhe çıkarır da onu sarf eder. işte o bir dirhem işbu yüz bin dirhemi sebkat eder, çünkü o yüz bin dirhemi onun kerāhet ettiği māldan ihrāc ve sarfı delālet eder ki kendisi sevdiği şeyden Zāt-ı Zü'l-Celāl'i īsār edici değildir. Ve bununla Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri o kavmi zemm etmiş ki kendileri sevmedikleri şeyi Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna isnād ve nisbet ederler ki hakklarında ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى﴾[479] buyurmuştur ki hulāsā-i tefsīrinde denilmiş ki "Allāhu taᶜālā için kerīh gördükleri şeyi hükm ederler ki isnād-ı benāt şirktir ve maᶜa-hāzā lisānları kizb edip derler ki eger haşr ve baᶜs olsaydı bizim mertebemiz ᶜālī olmakla cennet bizim için idi. Hakkā ki cehennem onlar içindir. Ve tahkīk onlar o āteşte muhalled ve muhakkarlardır." Musannif-i merhūm buyurur ki baᶜzu'l-kurrā᾿ "لا" harfi üzerine durup sükūn etmişler ki bi-hasebi'l-maᶜnā o küffārā bir tekzīb hāsıl olur, çünkü harf-i nāfiyenin üzerine sükūt etmekte "yok dedikleri gibi değildir ki hüsnü onların değildir" mefhūmu hāsıl olur ve bununla o makāle-i kefereyi sarāhaten tekzīb edilmiş olur. Ve böylece kırāet edenler "جرم" kelimesi ile bed-i kırāet ederler ki ﴿جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ﴾[480] derler, yaᶜnī "Onların bu fiᶜli ki kerh ettikleri şeyi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e caᶜl ve isnādı onlara āteşi kesb edip kazandı" ki "جرم" kesb maᶜnāsına te᾿vīl ederler ve istişhād ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ﴾[481] nass-ı celīlindedir ki zāhir-i lafzın müfādı: "Onlar kerh ettikleri şeyi Allāh'a caᶜl ederler" demektir. [213]

el-Vazīfetü's-Sāmine:

[الوظيفة الثامنة أن يطلب لصدقته من تزكو به الصدقة ولا يكتفي بأن يكون من عموم الأصناف الثمانية فإن في عمومهم خصوص صفات فليراع خصوص تلك

479 en-Nahl, 16/62.

480 en-Nahl, 16/62.

481 en-Nahl, 16/62.

الصفات وهي ستة]

Ve sekizinci vazīfe ise o dahi sadakasına onunla sadaka nemā bulur bir zātı taleb etmektir ki asnāf-ı semāniyenin ʿumūmundan olan nefere iktifā etmeye, yaʿnī asnāf-ı mezkūreden olduğuna kanāʿatle onun dīger bir sıfat-ı mergūbesine aramamazlık etmeye, zīrā ki ʿumūmlarında bir husūs-ı sıfāt vardır, o sıfātın husūsuna mürāʿat etmek gerektir ki o dahi altı sıfattır.

[الأولى أن يطلب الأتقياء المعرضين عن الدينا المتجردين لتجارة الآخرة قال صلى الله عليه وسلم ''لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ'' وهذا لأن التقي يستعين به على التقوى فتكون شريكاً في طاعته بإعانتك إياه وقال صلى الله عليه وسلم ''أَطْعِمُوا طَعَامَكُمُ الْأَتْقِيَاءَ وَأَوْلَوْا مَعْرُوفَكُمُ الْمُؤْمِنِينَ'' وفي لفظ آخر ''أَضِفْ بِطَعَامِكَ مَنْ تُحِبُّ فِي اللَّهِ تَعَالَى'']

Birinci sıfat takvādır. Gerektir ki merd-i müzekkī vü mutasaddık zekātına ve sadakasına asnāf-ı semāniyeden bir muttakī zātı taleb ede ki sadakasını muttakīye vere, öyle bir muttakī ki āhiret ticāretine metcer olup dünyādan iʿrāz eden etkiyādan ola, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ''[482] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Muttakīnin taʿāmından gayrı bir taʿām yeme ve muttakīden başkasının senin taʿāmını bir kimse yemeye." Ve bunun sebebi odur ki merd-i muttakī onunla takvā üzerine müstaʿīn olur ve senin bu iʿānen ile onun tāʿātinde sen dahi şerīki olursun. Ve dahi ʿaleyhi's-selām efendimiz ''أَطْعِمُوا طَعَامَكُمُ الْأَتْقِيَاءَ وَأَوْلَوْا مَعْرُوفَكُمُ الْمُؤْمِنِينَ''[483] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Taʿāmınızı etkıyāya itʿām ve maʿrūfunuzu müʾminīne īlāʾ ediniz." Yaʿnī Allāh yoluna itʿām-ı taʿām edecek olursanız taʿāmınızı ehl-i takvāya itʿām ediniz ve bir kimseye maʿrūf işleyip iyilik etmek isterseniz ehl-i īmāna ediniz demektir. Ve

482 Tirmizī, Zühd, 55, no: 2395; *Musnedu* Ahmed, 3/38, no: 11337; Dārimī, Etʿime, 23, no: 2101; *Sahīhu* İbn Hibbān, 2/314, no: 554; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/143, no 7169,.

483 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/24.

rivāyet-i uhrāda "أَضِفْ بِطَعَامِكَ مَنْ تُحِبُّ فِي اللهِ تَعَالَى"[484] Yaᶜnī "Allāh için sevdiğiniz ādemi taᶜāmınızla mihmān ve zayf eyle" demektir.

[وكان بعض العلماء يؤثر بالطعام فقراء الصوفية دون غيرهم فقيل له لو عممت بمعروفك جميع الفقراء لكان أفضل فقال لا هؤلاء قوم همهم لله سبحانه فإذا طرقتهما فاقة تشتت هم أحدهم فلأن أرد همة واحد إلى الله عز وجل أحب إلي من أن أعطي ألفًا ممن همته الدنيا فذكر هذا الكلام للجنيد فاستحسنه وقال هذا ولي من أولياء الله تعالى وقال ما سمعت منذ زمان كلامًا أحسن من هذا ثم حكى أن هذا الرجل اختل حاله وهم بترك الحانوت فبعث إليه الجنيد مالًا وقال اجعله بضاعتك ولا تترك الحانوت فإن التجارة لا تضر مثلك وكان هذا الرجل بقالًا لا يأخذ من الفقراء ثمن ما يبتاعون منه]

Ve baᶜzu'l-ᶜulemā ᶜaceze-i sāireden fukarā-i sūfiyyeyi taᶜāmlarına īsār ederdi, yaᶜnī Allāh yoluna itᶜām-ı taᶜām edecek olur ise fukarā-i sūfiyyeyi itᶜām ve dīgerleri üzerine bu husūsta onları īsār ve takdīm ederdi, hattā ona denilmiş ki "Fukarānın cemīᶜisini maᶜrūfun ile taᶜmīm etsen efdal olurdu." O dahi yok diye "Bunlar böyle bir kavmdir ki himemleri Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mahsūr ve maksūrdur. Ve onlara bir fakr u fāka ve ihtiyāc-ı zarūrī tārī olursa elbette onların birisinin himmeti dağıtıp teşettüt ve tefrīk eder. Ve bence bunların birisinin himmeti Zāt-ı Zü'l-Celāl'e redd etmekliğim, himmetleri dünyāya masrūf olanların bin neferlerine ᶜatiyye vermekten daha ziyāde hoştur" dedi. Ve çün bu kelāmı Cüneyd-i Bagdādī'ye nakl olundu, Cüneyd Hazretleri onu istihsān edip beğenmiş ve "Bu zāt evliyāullāhtan bir velīdir, Ben hayli zamāndan beri bundan güzel ve ahsen bir kelāmı işitmemişim" demiştir. Ondan sonra hikāyet olundu ki bu adamın hāli muhtell olup dükkānı terkine ihtimām etmiş ve Cüneyd-i Bagdādī hazretleri ona bir mikdār māl gönderip "Bunu sermāye edin de dükkānını terk etme, zīrā ki ticāret senin gibi ādeme zarar etmez" diye haber göndermiş. Onun sanᶜatı bakkāllık idi, fukarāya sattığı eşyāᵓ ve erzākın esmānını almaz idi.

[الصفة الثانية أن يكون من أهل العلم خاصة فإن ذلك إعانة له على العلم والعلم

484 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/124.

أشرف العبادات مهما صحت فيه النية وكان ابن المبارك يخصص بمعروفه أهل العلم فقيل له لو عممت فقال إني لا أعرف بعد مقام النبوة أفضل من مقام العلماء فإذا اشتغل قلب أحدهم بحاجته لم يتفرغ للعلم ولم يقبل على التعلم فتفريغهم للعلم أفضل] [٢١٤]

Ve ikinci sıfat ʿilmdir ki müstehakk-ı zekāt ehl-i ʿilmden ola ve bā-husūs muttakī ve ʿālim olursa daha ziyāde hoş olur, çünkü ʿālime zekāt iʿtāsı ʿilm üzerine ona iʿānedir ve ʿilm ise eşref-i ʿibādāttır, ammā niy-yet-i ʿālim sahīh olursa yaʿnī dānişmendin niyyeti sahīh oldukça onun ʿilm ile iştigāli sanki ʿibādātın efdalini işlemiş olur. Ve İbnu'l-Mübārek kendi maʿrūfu ile ehl-i ʿilmi tahsīs ederdi. Ona denilmiş ki "Taʿmīm edeydin." O dahi demiş ki "Ben makām-ı nübüvvetten sonra ʿulemānın makāmından efdal bir makām bilemem, onların birisinin kalbi kendi hāceti ile müştagil olursa ʿilme müteferrig ve boş olamaz ve öğrenmeğe ikbāl edemez ve böyle olunca ʿilme onların tefrīgleri efdaldir" dedi.

[الصفة الثالثة أن يكون صادقا في تقواه وعلمه بالتوحيد وتوحيده أنه إذا أخذ العطاء حمد الله عز وجل وشكره ورأى أن النعمة منه ولم ينظر إلى واسطة فهذا هو أشكر العباد لله سبحانه وهو أن يرى أن النعمة كلها منه وفي وصية لقمان لابنه "لَا تَجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَ اللهِ مُنْعِمًا وَاعْدُدْ نِعْمَةَ غَيْرِهِ عَلَيْكَ مُغْرَمًا" ومن شكر غير الله سبحانه فكأنه لم يعرف المنعم ولم يتيقن أن الواسطة مقهور مسخر بتسخير الله عز وجل إذ سلط الله تعالى عليه دواعي الفعل ويسر له الأسباب فأعطى وهو مقهور ولو أراد تركه لم يقدر عليه بعد أن ألقى الله عز وجل في قلبه أن صلاح دينه ودنياه في فعله فمهما قوي الباعث أوجب ذلك جزم الإرادة وانتهاض القدرة ولم يستطع العبد مخالفة الباعث القوي الذي لا تردد فيه والله عز وجل خالق للبواعث ومهيجها ومزيل للضعف والتردد عنها ومسخر القدرة للانتهاض بمقتضى البواعث]

Ve üçüncü sıfat ise takvāsında sādık ve tevhīde ʿālim olmaktır ki asnāf-ı semāniyeden zekātını kabz edecek ādem muttakī ve ʿālim olup takvāsında sādık ve tevhīdde ʿālim olmağa ictihād ede. Ve tevhīde ʿilmi odur ki kendisi ʿatāyı aldığı vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine hamd ve şükr eder ve niʿmeti ondan görür, vāsıtaya yaʿnī zekātı verene nazar etmez ve kim ki bu sıfatla muttasıf olursa işte eşkerü'l-ʿibād odur, yaʿnī Allāhu ʿazīmü'ş-şāna en ziyāde şükr edici odur ki niʿmetin kāffesini

Allāh'tan bilir, ᶜibāda bir niᶜmet görmez, nitekim Lokmān oğluna vasiyyet ettiği vaktte demiş ki ''لَا تَجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَ اللهِ مُنْعِمًا وَاعْدُدْ نِعْمَةَ غَيْرِهِ عَلَيْكَ مُغْرَمًا'' Yaᶜnī "Seninle Zāt-ı Zü'l-Celāl beyninde bir münᶜim kılmayasın, gayrısının niᶜmetini mugrem bil" ki onu niᶜmet sayma demektir. Ve kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısını şükr eder, sanki münᶜimi bilmemiş olur ve vāsıta Zāt-ı Zü'l-Celal tarafından makhūr ve teshīri ile musahhar olduğu teyakkun ve iᶜtikād etmemiş olur, zīrā ki o mütesaddık üzerine Hallāk-ı ᶜĀlim fiᶜlin devāᶜīsini musallat edip ona esbābı teysīr etmiştir. Ve kendisi makhūr olduğu hālde o sadaka ve ᶜatāyāyı verip iᶜtā' etmiştir, hattā onun kalbinde onun salāh-ı dīn ü dünyāsı bunun fiᶜlinde olduğunu Cenāb-ı Hakk ilhām ettikten sonra o ᶜatāyāyı vermemek isterse muktedir olamaz, yaᶜnī kalbinde devāᶜī-i hayrı halk ettikten sonra terkine muktedir olamaz demektir, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bāᶜis-i fiᶜl-i hayrı takviyet ettikçe o kuvvet bāᶜis-i cezm-i irādeyi mūcib olur ve dahi kudretin intihāzına müstelzim olur ve o ᶜabd dahi tereddüdü olmayan bāᶜis-i kavīnin muhālefetine kudret ve istitāᶜatı olmaz, zīrā ki bevāᶜisin hālık ve müheyyici ve zaᶜf ve tereddüdün müzīli ve bevāᶜisin muktezāsıyla intihāda olan kudretin müsahhiri ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir.

[فمن تيقن هذا لم يكن له نظر إلا إلى مسبب الأسباب وتيقن مثل هذا العبد أنفع للمعطي من ثناء غيره وشكره فذلك حركة لسان يقل في الأكثر جدواه وإعانة مثل هذا العبد الموحد لا تضيع وأما الذي يمدح بالعطاء ويدعو بالخير فسيذم بالمنع ويدعو بالشر عند الإيذاء وأحواله متفاوتة وقد روي أنه صلى الله عليه وسلم بعث معروفًا إلى بعض الفقراء وقال للرسول ''اِحْفَظْ مَا يَقُولُ'' فلما أخذ قال الحمد لله الذي لا ينسى من ذكره ولا يضيع من شكره ثم قال اللهم إنك لم تنس فلانًا يعني نفسه فاجعل فلانًا لا ينساك يعني بفلان نفسه فأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك فسر وقال صلى الله عليه وسلم ''عَلِمْتُ أَنَّهُ يَقُولُ ذَلِكَ'' فانظر كيف قصر التفاته على الله وحده]

Ve bunu böyle iᶜtikād edip teyakkun eden kimse müsebbibü'l-esbābdan gayrı dīger bir nesneye nazarı olmaz ve bu gibi ᶜabdin teyakkunu merd-i muᶜtī vü mütesaddıka dīgerinin senā' ve şükründen daha ziyāde

nefᶜlidir, zīrā dīgerinin şükr ve senāsı lisān harekesidir ve lisān harekesi nefᶜi fi'l-ekser az olup fāidesi kalīl olur ve bu gibi ᶜabd-i muvahhidin iᶜānesi zāyiᶜ olmaz. Evvelki ᶜatāᵓ ile medh eder ve hayr ile duᶜā eyler, baᶜdehu menᶜ ile zemm eder ve incinginliği vaktte dahi şerr ile duᶜā edip inkisār eyler, yaᶜnī medhi meᵓmūl olduğu gibi zemm ve bed-duᶜāsı dahi meᵓmūldür ki onun ahvāli mütefāvittirler. Ve mervīdir ki ᶜaley-hi's-salātu ve's-selām efendimiz baᶜzu'l-fukarāya maᶜrūf gönderip mersūlü bulunan ādeme dahi "إِحْفَظْ مَا يَقُولُ" diye irāde [215] ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "O maᶜrūfu fakīre verip teslīm ettiğin vaktte fakīr her ne söylerse sen onu ezberle" demektir. Ve çün sefīri gidip o fakīre ᶜatiyyesini verdi, fakīr: "Onu zikr edeni nisyān etmeyen ve şükr edicisini tazyiᶜ eylemeyen Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna ben hamd ederim. Yā rabbi, sen filānı ki o fakīrin nefsidir, unutup nisyān etmedin, filānı dahi ki kendi nefsidir seni nisyān etmez kıl ki sen onu unutmadığın gibi o dahi seni unutmaz kıl" meᵓālinde bir hamd ve duᶜā ettikte sefīr-i peygamberī onun makālesini ezber edip zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī'ye ᶜarz ve ihbārında Resūl-i Ekrem efendimiz onunla şād ve mesrūr olmakla "عَلِمْتُ أَنَّهُ يَقُولُ ذَلِكَ"[485] diye beyān buyurdu, yaᶜnī "Böyle diyeceğini ben bilmiştim" demektir. Kaldı ki sen buna nazar edip bak ki onun iltifātını Zāt-ı Zü'l-Celāl'e nice kasr etmiştir ki Zāt-ı ᶜālī-i Risālet-penāhī'den ᶜatiyye almış iken kendisi yalnız Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna şükr ve senāᵓ eyledi ve ondan bildi, başkasına bir gūnā iltifātı olmadı.

[وقال صلى الله عليه وسلم لرجل تب فقال أتوب إلى الله وحده ولا أتوب إلى محمد فقال صلى الله عليه وسلم "عَرَفَ الْحَقَّ لِأَهْلِهِ" ولما نزلت براءة عائشة رضي الله عنها في قصة الإفك قال أبو بكر رضي الله عنه قومي فقبلي رَأْس رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقالت "وَاللهِ لَا أَفْعَلُ وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللهَ" فقال صلى الله عليه وسلم "دَعْهَا يَا أَبَا بَكْرٍ" وفي لفظ آخر أنها رضي الله عنها قالت لأبي بكر رضي الله عنه "بِحَمْدِ اللهِ لَا بِحَمْدِكَ وَلَا بِحَمْدِ صَاحِبِكَ" فلم ينكر رسول الله صلى الله عليه وسلم عليها ذلك مع أن الوحي وصل إليها على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم ورؤية الأشياء من غير الله سبحانه وصف الكافرين قال الله تعالى ﴿وَإِذَا ذُكِرَ

485 *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/298.

اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ ومن لم يصف باطنه عن رؤية الوسائط إلا من حيث إنهم وسائط فكأنه لم ينفك عن الشرك الخفي سره فليتق الله سبحانه في تصفية توحيده عن كدورات الشرك وشوائبه]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir ādeme "Tevbe eyle" diye emr ve fermān buyurdukta, o ādem: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'e yalnız tevbe ederim, Muhammed ᶜaleyhi's-selāma inābe etmem" demiş. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām dahi "عَرَفَ الْحَقَّ لِأَهْلِهِ"[486] diye buyurmuş, yaᶜnī "Ehline hakkı bildi" demek olur. Ve dahi Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhānın ifk kıssasında onun berāeti nāzil olduğu vaktte Hazret-i Ebū Bekr es-Sıddīk radıyallāhu ᶜanhu Hazret-i ᶜĀişe'ye "Kalk, Resūl-i Ekrem efendimizin başını öp" deyince Hazret-i ᶜĀişe "وَاللهِ لَا أَفْعَلُ وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا الله" dedi, yaᶜnī "Vallāhi senin bu dediğini işlemem! Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı bir kimseye hamd ve teşekkür etmem" dedikte, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "دَعْهَا يَا أَبَا بَكْرٍ" diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Ey Ebā Bekr, onu bırak ilişme" demektir. Ve āher bir lafz ile rivāyet olunmuş ki Hazret-i ᶜĀişe o vaktte demiş ki "بِحَمْدِ اللهِ لَا بِحَمْدِكَ وَلَا بِحَمْدِ صَاحِبِكَ"[487] Yaᶜnī "Bana bu niᶜmet ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'indir, ben dahi ancak Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd eylerim ne senin hamdinledir ve ne de sāhibinin hamdiyledir, yalnız Allāh'ın hamdiyledir" ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz onun bu sözünü onun üzerine inkār etmedi. Maᶜa-hāzā o vahy-i ilāhī Resūl-i Ekrem efendimizin lisān-ı ᶜālīsi üzere ona vāsıl oldu. Ve eşyāyı Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısından bilip görmek keferenin vasfıdır. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurmuş ki ﴿وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾[488] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki

486 *Musnedu* Ahmed, 3/435, no: 15587; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/284, no: 7654; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/244, no: 4111; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 1/286, no: 839.

487 Bkz. et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 23/118, no: 153; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 8/335, no: 4931.

488 ez-Zümer, 39/45.

"Kaçan Allāhu taᶜālānın vahdāniyyeti zikr olunsa āhirete īmānı olmayanların kalbleri ürker; Allāhu taᶜālānın gayrı āliheleri zikr olunsa kalbleri sürūrla dolup yüzlerine beşāşet gelir." Ve kim ki bātınını rüʾyet-i vesāitten yaᶜnī vāsıta oldukları haysiyyeti mā-ᶜadāsından sāfī etmezse sanki şirk-i hafīden onun sırrı münfek olmamıştır. Ve hāl böyle olunca gerektir ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan havf edip onun tevhīdini küdūrāt-ı şirk ve şevāibinden tasfiye etmekte ittikāʾ etsin.

[الصفة الرابعة أن يكون مستترا مخفيا حاجته لا يكثر البث والشكوى أو يكون من أهل المروءة ممن ذهبت نعمته وبقيت عادته فهو يتعيش في جلباب التجمل قال الله تعالى ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾ أي لا يلحون في السؤال لأنهم أغنياء بيقينهم أعزة بصبرهم وهذا ينبغي أن يطلب بالتفحص عن أهل الدين في كل محلة ويستكشف عن بواطن أحول أهل الخير والتجمل فثواب صرف المعروف إليهم أضعاف ما يصرف إلى المجاهرين بالسؤال]

Ve dahi beşinci sıfat ise o dahi fakīrin mestūr veyāhūd devletten düşkün ve hāli mahfī olmaklıktır ki onun ihtiyācını herkese söylemez ve bess-i şekvāyı teksīr etmez bir ādem ola veyāhūd zāten ehl-i mürüvvetten olup onun niᶜmeti gitmiş ve ᶜādātı kalmış velākin cilbāb-ı tecemmül ile geçinmekte bulunmuş bir ādem ola ki bu gibi zevātın şānında [216] Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri buyurmuş ki ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾[489] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Bu sizin sadaka ve nafakanız hālleri fī sebīlillāh tāᶜat ve cihāda münhasır olup yeryüzünde seyr ile ticārete vakt ve kudretleri olmayan fukarāʾ içindir, onların sāillikten ᶜiffet ve istignāları sebebiyle cāhiller onları agniyā zann ederler. Yā Muhammed, sen onları sīmālarının sufretinden ve bedenlerinin zaᶜfından bilirsin; onlar ᶜiffetlerinden nāşī nāstan ibrām ve ilhāh ile sadaka istemezler. Mālınızdan bunlara infāk ederseniz tahkīk Allāhu ᶜazīmü'ş-şān verdiğinizi ve niçin verdiğinizi bilir" ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Bakara'nın iki yüz yetmiş dördüncü āyetindendir. Ve musannif-i merhūm dahi tefsīrinde demiş ki onlar yakīnleriyle ag-

489 el-Bakara, 2/273.

niyā ve sabrlarıyla eᶜizze oldukları için suᵓālde ilhāh etmezler ve bu gibi fakīr ancak tefahhus ile bulunur. Gerektir ki merd-i mütesaddık her bir mahalleden ehl-i dīn üzerine tefahhus ede ve ehl-i hayr u tecemmülün bevātın-ı ahvāli üzerinden istikşāf eyleye ki bu gibi fakīr-i sābir ü müteᶜaffifi görürse ona tasadduk ede. Bunlara sarf olunan maᶜrūfun ecr ve sevābı suᵓālde mücāhir ve fakrını işāᶜa ve iᶜlān edenlere verilen maᶜrūfun sevābına kat-ender-kat zāid ve müteząᶜaftır, yaᶜnī azᶜāf-ı muzāᶜafasıyla mütezāyid ve mütevāfir olur demektir.

[الصفة الخامسة أن يكون معيلا أو محبوسا بمرض أو بسبب من الأسباب فيوجد فيه معنى قوله عز وجل ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ أي حبسوا في طريق الآخرة بعيلة أو ضيق معيشة أو إصلاح قلب ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ﴾ لأنهم مقصوصوا الجناح مقيدوا الأطراف فبهذه الأسباب كان عمر رضي الله عنه يعطي أهل البيت القطيع من الغنم العشرة فما فوقها وكان صلى الله عليه وسلم يعطي العطاء على مقدار العيلة وسأل عمر رضي الله عنه عن جهد البلاء فقال كثرة العيال وقلة المال]

Ve beşinci sıfat ise o dahi zī-ᶜayāl olmak veyāhūd kesbden hastalık veyā āher bir sebeb ile mahbūs ve tutsak olmaktır ki onda tebāreke ve taᶜālānın ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾[490] buyurduğu kelāmının maᶜnāsı mevcūd buluna ki meᵓāli: "Sizin sadaka ve nafakanız hālleri fī sebīlillāh tāᶜat ve cihāda münhasır olup yeryüzünde seyr ile ticārete vakt ve kudretleri olmayan fukarāᵓ içindir." Ve musannif-i merhūm dahi bu maᶜnānın beyānında buyurur ki nafaka ve sadakanız o fukarāyadır ki tarīk-i āhirette ehl ve ᶜayāl veyā zīk-i maᶜīşet veyāhūd ıslāh-ı kalb ile tutsaklardır ki bu esbāb ile kanatları maktūᶜ ve maksūs ve etrāfları dahi yaᶜnī el ve ayakları kayd ve bend ile bağlı ve mukayyed bulunduklarından yeryüzünde bir sefer ve saᶜye muktedir değillerdir. İşte bu gibi esbāb ile Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb hilāfeti hengāmında ehl-i hāneye on ve daha ziyāde koyunlardan ᶜibāret olan sürüyü verirdi. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz dahi fukarāya her birinin ehl ve ᶜayāline göre vergi ve ᶜatāyāyı verirdi. Ve ᶜÖmer b. el-Hattāb'dan cühd-i cccbelādan dolayı suᵓāl vākiᶜ oldukta "Kesret-i ᶜayāl ile mālın kılletidir"

490 el-Bakara, 2/273.

diye beyān buyurmuş, yaᶜnī belānın en ziyāde suᶜūbetlisi ve cefā ve meşakkatlisi ancak kesret-i ᶜayāl ile kıllet-i māl beliyyesidir demek olur.

[الصفة السادسة أن يكون من الأقارب وذوي الأرحام فتكون صدقة وصلة رحم وفي صلة الرحم من الثواب ما لا يحصى قال علي رضي الله عنه لأن أصل أخا من إخواني بدرهم أحب إلي من أن أتصدق بعشرين درهما ولأن أصله بعشرين درهما أحب إلي من أن أتصدق بمائة درهم ولأن أصله بمائة درهم أحب إلي من أن أعتق رقبة والأصدقاء وإخوان الخير أيضا يقدمون على المعارف كما يتقدم الأقارب على الأجانب]

Ve dahi altıncı sıfat ise o dahi o fakīr ve mütesaddakun ᶜaleyh kendi akāribinden ve zevi'l-erhāmından olmaktır ki o vergisi hem sadaka ve hem dahi sıla-i rahm ola, zīrā ki sıla-i rahmde bir sevāb vardır ki hadd-i ihsāya gelmez. Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu ᶜanhu demiş ki "لأن أصل أخا" إلى آخره Yaᶜnī "Kendi ihvānımdan bir ahı bir dirhem ile sıla etmek bana yirmi dirhem ile tasadduk etmekten daha ziyāde hoştur ve onu yirmi dirhem ile sıla etmek yüz dirhem ile tasadduk etmekten daha ziyāde hoştur ve onu yüz dirhem ile sıla etmek bir rakabeyi ᶜıtk ve āzād eylemekten daha ziyāde hoştur." Asdikā᾽ ve hayyir ihvānı dahi sāir bildik olanların üzerlerine takdīm olunurlar ki akārib ecānibin üzerine nice takdīm olunurlarsa asdikā᾽ ve ihvān-ı hayyir dahi kezālik sāir bildik olanların üzerlerine takdīm olunurlar.

[فليراع هذه الدقائق فهذه هي الصفات المطلوبة وفي كل صفة درجات فينبغي أن يطلب أعلاها فإن وجد من جمع جملة من هذه الصفات فهي الذخيرة الكبرى والغنيمة العظمى ومهما اجتهد في ذلك وأصاب فله أجران وإن أخطأ فله أجر واحد فإن أحد أجريه في الحال تطهيره نفسه عن صفة البخل وتأكيد حب الله [٢١٧] عز وجل في قلبه واجتهاده في طاعته وهذه الصفات هي التي تقوي في قلبه فتشوقه إلى لقاء الله عز وجل والأجر الثاني ما يعود إليه من فائدة دعوة الآخذ وهمته فإن قلوب الأبرار لها آثار في الحال والمآل فإن أصاب حصل الأجران وإن أخطأ حصل الأول دون الثاني فبهذا يضاعف أجر المصيب في الاجتهاد ههنا وفي سائر المواضع والله أعلم]

Kaldı ki merd-i mütasaddık bu dekāyıka mürāᶜāt etsin. İşte sıfāt-ı mat-

lūbe bunlardır. Ve her bir sıfatta dahi dereceler vardır. gerektir ki onların daha ziyāde yüksek ve aᶜlāsını taleb ede. Ve merd-i mütesaddık eger bu sıfāttan bir cümleyi cāmiᶜ bir zāt bulup sadakasını ona verdiyse artık zahī-re-i kübrā ve ganīmet-i ᶜuzmā odur. Ve her ne kadar buna cehd edip isābet eylerse ona iki ecr vardır ve eger isābet etmeyip ictihādı hatāᶜ olursa ona yalnız bir ecr vardır ki o iki ecrin birisi derhāl nefsini sıfat-ı buhlden tat-hīr ve pāk etmekle kalbinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'in muhabbetini teᵓkīd ve tāᶜatinde ictihād etmek niᶜmetidir. Bu sıfatlardır ki kalbine kuvvet verip onu likāullāha teşvīk ettirir. Ve ikinci ecri o ecrdir ki onun sadakasını ahz edenden hāsıl olan duᶜā ve himmetinin fāidesidir, zīrā ki kulūb-ı ebrār için hāl ve meᵓālde bir āsār vardır ve çün isābet edip böyle bir zāta rāst gelip tesādüf etti o iki ecr ona hāsıl oldu ve eger hatāᵓ edip tesādüf etme-diyse ona birinci ecr hāsıl olur ve ikincisinden bī-behre kalır. Ve bununla ictihādda ecr-i musīb gerek, bunda ve gerek mevāziᶜ-i sāirede müzdād ve mütezāᶜaf olur. Vallāhu aᶜlemu.

el-Faslu's-Sālisü Fi'l-Kābızi ve Esbābi İstihkākihi ve Vezāifi Kabzihi

[الفصل الثالث في القابض وأسباب استحقاقه ووظائف قبضه]

[بيان أسباب الاستحقاق اعلم أنه لا يستحق الزكاة إلا حر مسلم ليس بهاشمي ولا مطلبي اتصف بصفة من صفات الأصناف الثمانية المذكورين في كتاب الله عز وجل ولا تصرف زكاة إلى كافر ولا إلى عبد ولا إلى هاشمي ولا إلى مطلبي أما الصبي والمجنون فيجوز الصرف إليهما إذا قبض وليهما فلنذكر صفات الأصناف الثمانية]

Ve dahi kitābu'z-zekātın üçüncü faslı ise ki kābızın beyanıyla onun esbāb-ı istihkāk ve kabzının vezāifi beyānında idi, o dahi işbu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olur. Ve çün kābızın esbāb ve istihkā-kı maᶜrifeti ehemm olmakla musannif-i merhūm onu bi't-takdīm es-bāb-ı istihkākın beyānı budur diye zikr-i esbāb ile bedᵓ ettikte "إِعْلَمْ أَنَّهُ لَا يَسْتَحِقُّ إِلَى آخِرِهِ" dedi, yaᶜnī ey sālik-i rāh-ı āhiret ve tālib-i tarīk-i necāt u saᶜādet, bil ve āgāh ol ki Hāşimī ve Muttalibī olmayan hür ve müslimden gayrı bir kimse zekāta müstehakk olmaz. Ve o hür müslim

dahi asnāf-ı semāniyeden bir sınıfın sıfātıyla muttasıf bulunması şarttır. Ve asnāf-ı semāniye ise onlar kitābullāhta mezkūr olan sınıflardır. Ve bināen ᶜaleyh zekāt-ı mefrūza kāfire ve rakīka ve sādāt-ı Hāşimī'ye ve Muttalibī'ye verilmez ki masrafı değillerdir, ammā sabī ve mecnūn evliyāları onlara kabz ederlerse sarf olunur. İmdi biz asnāf-ı semāniyenin sıfatlarını zikr edelim.

[الصنف الأول الفقراء والفقير هو الذي ليس له مال ولا قدرة له على الكسب فإن كان معه قوت يومه وكسوة حاله فليس بفقير ولكنه مسكين وإن كان معه نصف قوت يومه فهو فقير وإن كان معه قميص وليس معه منديل ولا خف ولا سراويل ولم تكن قيمة القميص بحيث تفي بجميع ذلك كما يليق بالفقراء فهو فقير لأنه في الحال قد عدم ما هو محتاج إليه وما هو عاجز عنه فلا ينبغي أن يشترط في الفقير أن لا يكون له كسوة سوى ساتر العورة فإن هذا غلو والغالب أنه لا يوجد مثله ولا يخرجه عن الفقر كونه معتادًا للسؤال فلا يجعل السؤال كسبًا بخلاف ما لو قدر على كسب فإن ذلك يخرجه عن الفقر]

Birinci sınıf ise fukaradır. Ve fakīr ᶜalā-kavlin şol kimsedir ki onun aslā bir mālı yoktur ve kesbe dahi kudreti yoktur. Ve eger onunla bir günlük kūtu vardır ve hāline göre kisveti dahi vardır, o kimse fakīr değildir velākin miskīndir. Ve eger onunla yarım günlük kūtu vardır, o kimse fakīrdir. Ve eger onunla yalnız bir kamīs yaᶜnī bir gömlek vardır ve onunla bir mendīl ve huff ki mest ve serāvīl ki şalvar yaᶜnī iç don bulunmazsa o gömleğin kıymeti dahi fukarāya lāyık olarak bunlara vefāᵓ etmezse [218] yine o kimse fakīrdir, zīrā ki hāl-i hāzırda ona muhtācı bulunduğu ve tedārükünden ᶜāciz kaldığı eşyādan tehī-dest ve maᶜdūmdur. Ve fakīre setr-i ᶜavret edecek nesneden gayrı bir nesneye mālik olmaklığı şartı iştirāt olunmamak gerektir, zīrā ki böyle bir şart iştirātı gulüvvdür ve tecāvüz-i hadd-i iᶜtidāldir ki fi'l-gālib misli bulunmaz. Ve suᵓāle iᶜtiyādı onu fakrden çıkarmaz, çünkü suᵓāl yaᶜnī dilencilik etmek kesb sayılmaz ki suᵓāl kesb değildir, ammā eger bir kesbe zāten muktedir ise onun o iktidārı onu fakīrlikten çıkarır, zīrā ki kesbe ᶜadem-i kudret fakīrliğe şarttır.

[فإن قدر على الكسب بآلة فهو فقير ويجوز أن يشتري له آلة وإن قدر على

كسب لا يليق بمروءة وبحال مثله فهو فقير وإن كان متفقها ويمنعه الاشتغال بالكسب عن التفقه فهو فقير ولا تعتبر قدرته وإن كان متعبدا يمنعه الكسب من وظائف العبادات وأوراد الأوقات فليكتسب لأن الكسب أولى من ذلك قال صلى الله عليه وسلم "طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ" وأراد به السعي في الاكتساب وقال عمر رضي الله عنه كسب في شبهة خير من مسألة وإن كان مكتفيًا بنفقة أبيه أو من تجب عليه نفقته فهذا أهون من الكسب فليس بفقير]

Ve eger ālet ile kesbe muktedirdir ve o ālete mālik değildir, yine fakīrdir ve cāizdir ki ona bir ālet iştirā᾽ oluna. Ve eger onun mürüvvetine veyā emsālinin hāllerine gayr-ı lāyık bir kimse muktedirdir, yine fakīrdir ve eger mütefakkıh olup kesbe iştigāli onu tefakkuhtan menᶜ eylerse, yine fakīrdir. Ammā eger müteᶜabbid olup ve kesbe iştigāli onu vezāif-i ᶜibādāt ve evrād-ı evkāttan menᶜ eder, ona vācibdir ki iktisāb etsin, zīrā ki iktisābı ondan evlādır, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ"[491] buyurmuştur, yaᶜnī "ᶜİbādāt-ı mefrūzadan sonra helāli taleb etmek farzdır. Ve taleb-i helālden iktisābda saᶜy etmek murād buyurmuştur. Kaldı ki iktisāb ona farz olunca ᶜibādāt-ı sāire ve evrād-ı evkāt ile iştigāli o farzın terkine ve emr-i müstehabbı vücūb üzerine tercih ve takdīmine bādī olur, bu ise mesāg-ı şerᶜīye mübāyindir. Ve dahi ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Şübhede kesb etmek mes᾽eleden yeğdir." Yaᶜnī müştebih olan kesb, ādeme dilencilik etmekten hayrlıdır. Ve eger babasının nafakasıyla veyāhūd nafakası ona vācib olan ādemin nafakasıyla müktefī olur ise artık bu hāl kesbden ehvendir ve bununla fakīr değildir, yaᶜnī mādām ki bir münfiki vardır ve o nafaka ile kifāyeti hāsıl olur, artık o kimse fakīr sayılmaz, çünkü muhtāc değildir.

[الصنف الثاني المساكين والمسكين هو الذي لا يفي دخله بخرجه فقد يملك ألف درهم وهو مسكين وقد لا يملك إلا فأسا وحبلا وهو غني والدويرة التي يسكنها والثوب الذي يستره على قدر حاله لا يسلبه اسم المسكين وكذا أثاث البيت أعني ما يحتاج إليه وذلك ما يليق به وكذا كتب الفقه لا تخرجه عن المسكنة وإذا

491 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/74, no: 9993; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 6/211, no: 11695; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/175, no: 8367.

لم يملك إلا الكتب فلا تلزمه صدقة الفطر وحكم الكتاب حكم الثوب وأثاث البيت فإنه محتاج إليه ولكن ينبغي أن يحتاط في قطع الحاجة بالكتاب فالكتاب محتاج إليه لثلاثة أغراض التعليم والاستفادة والتفرج بالمطالعة أما حاجة التفرج فلا تعتبر كاقتناء كتب الأشعار وتواريخ الأخبار وأمثال ذلك مما لا ينفع في الآخرة ولا يجري في الدنيا إلا مجرى التفرج والاستئناس فهذا يباع في الكفارة وزكاة الفطر وتمنع اسم المسكنة وأما حاجة التعليم إن كان لأجل الكسب كالمؤدب والمعلم والمدرس بأجره فهذه آلته فلا تباع في الفطرة كأدوات الخياط وسائر المحترفين وإن كان يدرس للقيام بفرض الكفاية فلا تباع ولا يسلبه ذلك اسم المسكين لأنها حاجة مهمة وأما حاجة الاستفادة والتعلم من الكتاب كادخاره كتب طب ليعالج بها نفسه أو كتاب وعظ ليطالع فيه ويتعظ به فإن كان في البلد طبيب وواعظ فهذا مستغنى عنه وإن لم يكن فهو محتاج إليه ثم ربما لا يحتاج إلى مطالعة الكتاب إلا بعد مدة فينبغي أن يضبط مدة الحاجة والأقرب أن يقال ما لا يحتاج إليه في السنة فهو مستغنى عنه فإن من فضل من قوت يومه شيء لزمته الفطرة فإذا قدرنا القوت باليوم فحاجة أثاث البيت وثياب البدن ينبغي أن تقدر بالسنة فلا تباع ثياب الصيف في الشتاء والكتب بالثياب والأثاث أشبه وقد يكون له من كتاب نسختان فلا حاجة إلى إحداهما فإن قال إحداهما أصح والأخرى أحسن فأنا محتاج إليهما قلنا اكتف بالأصح وبع الأحسن ودع التفرج والترفه وإن كان نسختان من علم واحد إحداهما بسيطة والأخرى وجيزة فإن كان مقصوده الاستفادة فليكتف بالبسيطة وإن كان قصده التدريس فيحتاج إليهما إذ في كل واحدة فائدة ليست في الأخرى]

Ve ikinci sınıf ise o dahi mesākīndir. Ve mesākīn ʿalā-kavlin şol kimselerdir ki onların vāridātları mesārifātlarına vefā etmez. Ve ola ki bir kimse bin dirheme mālik olur da kendisi miskīndir ve bir balta ve bir ipten gayrı mālik olmayan dīger bir kimse [219] ganīdir. Ve sākini olduğu hānecik ve kendi hāline göre lābisi bulunduğu sevb onu nām-ı meskenetten çıkarmaz, yaʿnī onun havāyic-i asliyyesi o kimseden ism-i meskeneti soyup selb etmez ve esās-ı hānesi dahi yaʿnī muhtācı bulunduğu eşyā-yı hāne ve ālāt-ı hirfet onu miskīnlikten çıkarmaz ki o dahi herkese kendi hāline göre lāyık ve sezāvārı bulunan esās ve evānī ve ālāt-ı melzūmedir ve kütüb-i fıkh dahi hükmü böyledir ki kütüb-i fıkh onu meskenetten ihrāc etmez ve kütüb-i fıkhiyyenin mā-ʿadāsı bir māla mālik olmayan kimseye sadaka-i fıtr vācib olmaz. Ve'l-hāsıl kitābların

hükmü siyābın hükmü gibidir ve dahi esās-ı hānenin hükmü gibidir, zīrā ki kitāba dahi muhtācdır; velākin kitābda katᶜ-ı hācette muhtāt olmak gerektir ki kitāba ihtiyācı üç garaz içindir: yā taᶜlīm veyā istifāde veyāhūd mütālaᶜasıyla teferrüc içindir, teferrücün hāceti ise muᶜteber olmaz, meselā kütüb-i eşᶜār ve tevārīh-i ahbār ve bunlara mümāsil kütüblerin imsāki gibi, yaᶜnī āhirette menfaᶜati olmayan ve dünyāda dahi teferrüc ve istīnās mecrāsından gayrı dīger bir mecrāda cārī olmayan kitāblara vukūᶜ bulan ihtiyāc muᶜteber değildir ki bu gibi kütüb zekāt-ı fıtra ve edā-i keffārede satılırlar ve ism-i meskeneti menᶜ ederler. Ve taᶜlīm hāceti ise, eger o kütübü kesb için mesk ve iktināʾ ederse ücretle olan müʾeddib ve muᶜallim ve müderris gibi o ādeme kütüb ālettir, zekāt-ı fıtrda satılmaz ki hayyāt ve muhterifīn-i sāirenin edevātı gibidir. Ve eger ücretle tedrīs etmeyip ancak farz-ı kifāye ile kıyām etmek için tedrīs ederse yine onun kütübü sadaka-i fıtrda satılmaz ve ondan ism-i miskīni selb etmez, zīrā o dahi bir hācet-i mühimmedir. Ve istifādenin hāceti ise veyā kitābdan öğrenmek garazı ise, eger nefsine muᶜālece etmek için bir tıb kitābı imsāk eder ve onunla muttaʾiz olmak üzere bir vaᶜz ve nasāyıh kütübü saklar ise bakılır ki eger beldesinde āher bir tabīb ve vāᶜiz var ise o kütübden istignāʾ olunur ve satılır ve eger o beldede tabīb ve vāᶜiz bulunmazsa o vaktte onlara muhtāc kalır, satılmazlar. Fakat bunda bir nükte ve dakīka vardır ki kütüb-i tıbb u vaᶜz ve bunlara mümāsil kitāblara her bār ihtiyāc vākiᶜ olmaz, ancak baᶜde müddetin onlara vukūᶜ-ı hācete meʾmūl olur der isen onun dahi müddet-i hāceti zabt olunmak gerektir. Ve yakın ve akreb yolu odur ki denile ki bir sene-i kāmilede ona ihtiyāc vukūᶜ bulmazsa onlardan müstagnīdir ve zekāt-ı fıtrda satılırlar, zīrā ki bir gün ve bir geceliği kūtundan fazlası bulunan kimseye sadaka-i fıtr lāzımdır ve çün kūtu bir gün ile takdīr ettik, esās-ı hāne ve siyāb-ı bedeni dahi bir sene ile mukadder olmak gerektir ki elbise-i sayfiyyesi mevsim-i şitāda satılmaz. Ve kütüb dahi esās-ı hāne ve siyāb-ı bedene her şeyden ziyāde müşābihtir, o dahi bir sene ile mukadder olmak gerektir ki eger beher sene ona mürācaᶜata muhtāc ise satılmazlar. Ve beher sene eger ona ihtiyācı olmazsa ve ona muhtāc olacağı vakte kadar bir seneden ziyāde zamān mürūru musav-

ver ise, o vakt onlardan müstagnī ᶜadd olunup satılırlar. Ve ola ki bir kitābdan iki nüshası olur, işte bir nüshasına hācet kalmaz ve bir nüshası dīgerinden esahh ve öbür nüshası āher nüshasından ahsen olup ben ikisine ihtiyācım var der ise, biz dahi sen nüsha-i esahh ile iktifāᶜ edip ahsen olan nüshayı beyᶜ ve teferrüc ve tereffühü terk eyle diyeriz. Ve eger ᶜilm-i vāhidden iki nüshaya māliktir ki bir nüshası basīt ve dīgeri vecizdir, eger onun maksadı istifāde ise basīt olan nüsha ile iktifā etsin ve eger kasdı tedristir, ikisine ihtiyācı olur, zīrā ki her birisinde bir fāide vardır ki dīgerinde bulunmaz.

[وأمثال هذه الصور لا تنحصر ولم يتعرض له في فن الفقه وإنما أوردناه لعموم البلوى والتنبيه بحسن هذا النظر على غيره فإن استقصاء هذه الصور غير ممكن إذ يتعدى مثل هذا النظر في أثاث البيت في مقدارها وعددها ونوعها وفي ثياب البدن وفي الدار وسعتها وضيقها وليس لهذه الأمور حدود محدودة ولكن الفقيه يجتهد فيها برأيه ويقرب في التحديدات بما يراه ويقتحم فيه خطر الشبهات والمتورع يأخذ فيه بالأحوط ويدع ما يريبه إلى ما لا يريبه والدرجات المتوسطة المشكلة بين الأطراف المتقابلة الجلية كثيرة ولا ينجي منها إلا الاحتياط والله أعلم]

Ve bu sūretlerin emsāli hasr olunmazlar. Fenn-i fıkhta bunlara taᶜarruz olunmamış ve burada bizim īrād ettiğimiz ise ancak ᶜumūm-ı belvā içindir ve bu hüsn-i nazarla dīger umūra bir tenbīh olmak içindir, zīrā ki bu sūretlerin istiksāsı gayr-ı mümkindir. Ve bu gibi nazar ve dikkat esās-ı beyte dahi taᶜaddī eder ki onun mikdār ve ᶜaded ve nevᶜinde kadr-i hācet ve lüzūmu iᶜtibār kılınır ve siyāb-ı bedene dahi taᶜaddī eder ki onda bu hüsn-i nazar icrāʾ olunur ve kezālik hānenin zīk ve siᶜat ve derece-i kifāyesine bakılır. [220] Bu umūrun hudūdu yoktur, velākin merd-i fakīh kendi reʾyiyle onlara ictihād eder ve gördüğü mesāg ile tahdīdātta takrīb edip hatar-ı şübühāta iktihām eder. Ve merd-i müteverriᶜ ise onda ahvat ile ahz eder ve ona reyb vereni hazeren terkiyle ona reyb vermeyene temessük eyler, zīrā ki beyne'l-etrāf olan derecāt-ı mütevassıta-i müşkile vü mütekābile vü celiyye çoktur ve ihtiyāttan başka dīger bir şey ondan necāt vermez. Vallāhu aᶜlemu.

[الصنف الثالث العاملون وهم السعاة الذين يجمعون الزكاة سوى الخليفة

والقاضي ويدخل فيه العريف والكاتب والمستوفى والحافظ والنقال ولا يزاد واحد منهم على أجرة المثل فإن فضل شيء من الثمن عن أجر مثلهم رد على بقية الأصناف وإن نقص كمل من مال المصالح]

Ve üçüncü sınıf ise o dahi ᶜāmillerdir. Ve ᶜāmiller şol kimselerdir ki zekātı cemᶜ ve cibāyetine saᶜy edenlerdir ki halīfe ve kādīnin mā-ᶜadā-larında olan ᶜummāl-ı beytü'l-māldirler ki ᶜarīf ve kātib ve müstevfī ve hāfız ve nakkāl dahi suᶜātta dāhildirler, onlar dahi müstehakk-ı zekāt-tırlar. Ve bunlara zekātı verildiği hālde onun ecr-i mislinden ziyāde bir nesne verilmeye. Ve onlara verilen nesnenin semeninden eger onların ecr-i misllerinden bir şey artarsa o ziyādeyi bakiyye-i asnāf üzerine redd olunur ve eger onun ecr-i mislinden eksilip bir noksān kalırsa o dahi māl-ı mesālihten tekmīl olunur.

[الصنف الرابع المؤلفة قلوبهم على الإسلام وهم الأشراف الذين أسلموا وهم مطاعون في قومهم وفي إعطائهم تقريرهم على الإسلام وترغيب نظائرهم وأتباعهم]

Ve dördüncü sınıf ise onlar dahi İslām üzerine kulūbu müᵓellef bulunanlardır ki onlar o kimselerdir ki kavmlerinde itāᶜat olunur eşrāf iken şeref-i İslām ile müşerref olmuşlardır ki bunlara olan ᶜatāᵓ hem onları İslām üzerine takrīr eder ve hem dahi nezāir ve etbāᶜlarını İslām'a tergīb eder.

[الصنف الخامس المكاتبون فيدفع إلى السيد سهم المكاتب وإن دفع إلى المكاتب جاز ولا يدفع السيد زكاته إلى مكاتب نفسه لأنه يعد عبدًا له]

Ve beşinci sınıf ise o dahi mükātebler dir ki merd-i mütesaddık, mükātebin sehmini efendisine verir. Ve mükātebe verilmesi dahi cāiz-dir, ammā mükātebin efendisi kendi nefsinin zekātını kendi mükātebine veremez, zīrā ki henüz onun memlūküdür, onun rıkkatinden kurtulma-mıştır.

[الصنف السادس الغارمون والغارم هو الذي استقرض في طاعة أو مباح وهو فقير فإن استقرض في معصية فلا يعطى إلا إذا تاب وإن كان غنيا لم يقض دينه إلا إذا كان قد استقرض لمصلحة أو إطفاء فتنة]

Ve altıncı sınıf ise o dahi gārimlerdir. Ve gārim şol kimsedir ki fakīr

olduğu hālde bir tāᶜat veyā bir mübāh şey için istikrāz etmiştir ve medyūn ve borçlu olmuştur. Ve eger bir maᶜsiyet için istikrāz etmişse o kimse tevbe etmedikçe ona zekāt verilmez. Ve eger ganī ve müstekfī olduğu hālde istikrāz etmiştir, onun borcu zekāttan tesviye ve īfāᵓ olunmaz meger ki bir maslahat için veyāhūd bir fitnenin itfāsı için istikrāz etmiş ola, o vaktte onun borcu māl-ı zekāttan kazāᵓ olunur.

[الصنف السابع الغزاة الذين ليس لهم مرسوم في ديوان المرتزقة فيصرف إليهم سهم وإن كانوا أغنياء إعانة لهم على الغزو]

Ve yedinci sınıf ise gāzī ve mücāhidlerdir ki onların dīvān-ı mürtezekada bir mersūm ve vazīfe-i mukarrereleri yoktur, yaᶜnī maᶜāş almayan gāzīlerdir velev ki agniyādandırlar, zīrā ki gazāᵓ üzerine onlara bir iᶜānedir.

[الصنف الثامن ابن السبيل وهو الذي شخص من بلده ليسافر في غير معصية أو اجتاز بها فيعطى إن كان فقيرا وإن كان له مال ببلد آخر أعطي بقدر بلغته]

Ve dahi sekizinci sınıf ise o dahi ibnü's-sebīldir. Ve ibnü's-sebīl şol kimsedir ki kendi beldesinden maᶜsiyetli bir sefer olmayarak yaᶜnī tāᶜat veyāhūd mübāhlı bir iş için sefere nefsini teşhīs etmiş ola veyāhūd o beldede mürūr edip geçici bulunmuş ola ve berāberince bir mālı bulunmaya ki fakīr ola. Ve eger āher beldede onun mālı var ise o kimseye onu mālına veyāhūd beledine īsāl edecek bir mikdār şey verilir, ziyāde verilmeye.

[فإن قلت فبم تعرف هذه الصفات قلنا أما الفقر والمسكنة فبقول الآخذ ولا يطالب ببينة ولا يحلف بل يجوز اعتماد قوله إذا لم يعلم كذبه وأما الغزو والسفر فهو أمر مستقبل فيعطى بقوله إني غاز فإن لم يف به استرد وأما بقية الأصناف فلا بد فيها من البينة فهذه شروط الاستحقاق وأما مقدار ما يصرف إلى كل واحد فسيأتي]

Ve eger bu sıfāt ne ile bilinir der isen, deriz ki fakr ve meskeneti āhizin kavliyle bilinir ve beyyine ile mütālebe olunmaz ve tahlīf olunmaz belki onun sözünün iᶜtimādı cāizdir. Eger kizbi bilinmezse ve gazā ve sefer dahi emr-i müstakbel olup o dahi ben gāziyim demesiyle veri-

lir ve çün sözüne vefā etmez ve gazāya gitmezse aldığı nesneyi ondan istirdād olunur. Ve bakiyye-i asnāf elbette onlar için kıyām-ı beyyine lāzımdır. İşte istihkākın şurūtu bunlardır ve her birine verilecek mikdār ise o dahi onun beyānı baᶜde-mā gelecektir.

Beyānu Vezāifi'l-Kābız

[بيان وظائف القابض]

[بيان وظائف القابض وهي خمسة الأولى أن يعلم إن الله عز وجل أوجب صرف الزكاة إليه ليكفي همه ويجعل همومه همًا واحدًا فقد تعبد الله عز وجل الخلق بأن يكون [٢٢١] همهم واحدًا وهو الله سبحانه واليوم الآخر وهو المعني بقوله تعالى ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾]

Ve kābız-ı zekāt u sadakanın beyānı ise o dahi bu mebhastır ki ber-vech-i ātī zikr ve taᶜrīf olunur. Şöyle ki kābızın dahi vezāifi vardır ve vazīfe-i evveli odur ki o kimse bile ki ᶜale't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona sarf-ı zekātın farz ve īcābı ancak onun himmetine bir kifāyet etmek içindir ki onun hümūmu kāffesi bir hemm-i vāhid ede, zīrā ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri ᶜibādının hemmi bir hemm-i vāhid olmak üzere halkı, taᶜabbüd etmiştir ki o dahi zāt-ı kibriyāsıdır ve yevm-i āhirdir ki Hakk subhānehu ve taᶜālānın ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾[492] kavl-i ᶜālīsinden murād olunan maᶜnā dahi bu maᶜnādır. Ve bu nass-ı ᶜālī sūre-i Zāriyāt'ın elli altıncı āyetindendir ki o āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ben cinn ve insi halk ettim ki ancak bana ᶜibādet edip beni bileler" ve hālıkıyyetim ve hüdāniyyetim onlarla maᶜlūm ola.

[ولكن لما اقتضت الحكمة أن يسلط على العبد الشهوات والحاجات وهي تفرق همه اقتضى الكرم إفاضة نعمة تكفي الحاجات فأكثر الأموال وصبها في أيدي عباده لتكون آلة لهم في دفع حاجاتهم ووسيلة لتفرغهم لطاعاتهم فمنهم من أكثر ماله فتنة وبلية فأقحمه في الخطر ومنهم من أحبه فحماه عن الدنيا كما يحمي المشفق

---

492 ez-Zāriyāt, 51/56.

مريضه فزوى عنه فضولها وساق إليه قدر حاجته على يد الأغنياء ليكون سهل الكسب والتعب في الجمع والحفظ عليهم وفائدته تنصب إلى الفقراء فيتجردون لعبادة الله والاستعداد لما بعد الموت فلا تصرفهم عنها فضول الدنيا ولا تشغلهم عن التأهب الفاقة وهذا منتهى النعمة]

Velākin ᶜibādı üzerine şehevāt ve hācātın taslīti muktezā-yı hikmet-i ᶜaliyye olunca ve o şehevāt ve hācāt çün onların hemmlerini dağıtıp tefrīk eder. Onların hācātlarını kifāyet edecek bir niᶜmetin ifāzası dahi kerem-i ᶜālīsi muktezāsından oldu ve bināen ᶜaleyh emvāli çok edip ᶜibādı ellerine sabb etti tā ki hācātlarının defᶜlerine bir ālet ve tāᶜāta fārig olmalarına bir vesīle ola. Ve o emvālden kimsenin fitne ve beliyyesi olmak üzere ona çok verdi ve hatar ve tehlikeye onu ikhām eyledi ve kimisini dünyādan saklayıp himāye etti, nitekim merd-i müşfik hastasını muzırr şeylerden himāye eder gibi, yaᶜnī muhibb-i müşfik hasta olan mahbūbunu muzırr şeylerden saklayıp himāye ettiği gibi Hallāk-ı ᶜĀlim dahi baᶜzı kullarını ifāza buyurduğu niᶜām-ı dünyāviyyeden saklayıp himāye eyledi ve ihtiyācı kadar mālı agniyā yediyle ona sevk edip fazlaları ondan kabz etti tā ki kesbi sehl ve āsān ola ve cemᶜ ve hıfzında olan yorgunluğu gürūh-ı agniyāᵓ üzerinde kala ve fāidesi o fukarāya munsabb ola ve onunla zümre-i fukarāᵓ ᶜibādet-i ilāhiyyeye mütecerrid olup ölümden sonra olan umūra müstaᶜidd olalar ki onları ᶜibādetten o fazalāt sarf etmeye ve baᶜde'l-mevt olan umūra teᵓehhüb ve istiᶜdād etmekten dahi fazla-i māl onları meşgūl eylemeye.

[وهذا منتهى النعمة فحق الفقير أن يعرف قدر نعمة الفقر ويتحقق أن فضل الله عليه فيما زواه عنه أكثر من فضله فيما أعطاه كما سيأتي في كتاب الفقر تحقيقه وبيانه إن شاء الله تعالى فليأخذ ما يأخذه من الله سبحانه رزقًا له وعونًا له على الطاعة ولتكن نيته فيه أن يتقوى به على طاعة الله فإن لم يقدر عليه فليصرفه إلى ما أباحه الله عز وجل فإن استعان به على معصية الله كان كافرا لأنعم الله عز وجل مستحقا للبعد والمقت من الله سبحانه]

Ve bu ise niᶜmetin müntehāsıdır. Kaldı ki fakīre vācib ve üzerine hakk odur ki fakrın niᶜmetini bile ve tahkīkan cezm ve iᶜtikād ede ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ondan imsāk ve kabz ettiğinin fazlı ona

verdiğinin fazlından daha ziyade ve ekserdir, nitekim kitābu'l-fakrda inşāallāhu taᶜālā onun beyān ve tahkīki gelecektir. Ve ganīden aldığı nesneyi dahi Hakk subhānehu ve taᶜālādan rızkı olarak alsın ki tāᶜatı üzerine ona bir iᶜānedir, yoksa o vergi ganī olan kimseden değildir. Ve dahi bu suretle onu rızk olarak aldığı vaktte gerektir ki kasd ve niyyeti onunla tekavvī etmek ola ki onunla geçinip ᶜibādeti üzerine mütekavvī olmak kasdıyla ahz ede. Ve eger bununla tekavvī etmeğe muktedir olamazsa onu mübāh olan mesārifāta sarf eyleye, zīrā ki eger onunla bir maᶜsiyet üzerine istiᶜāne edip hilāf-ı şerᶜ-i şerīf bir masrafa sarf eyler ise o vakt enᶜum-ı Bārī'ye cāhid ve kāfir olmuş olur ve ondan buᶜd ve bugza dahi müstehakk olur, yaᶜnī rahmet-i Bārī'den dūr ve gazab-ı rabbānī ile makhūr olmağa müstehakk olmuş olur demektir.

[الثانية أن يشكر المعطى ويدعو له ويثني عليه ويكون شكره ودعاؤه بحيث لا يخرجه عن كونه واسطة ولكنه طريق وصول نعمة الله سبحانه إليه وللطريق حق من حيث جعله الله طريقا وواسطة وذلك لا ينافي رؤية النعمة من الله سبحانه فقد قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ" وقد أثنى الله عز وجل على عباده في مواضع على أعمالهم وهو خالقها وفاطر القدرة عليها نحو قوله تعالى ﴿نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ إلى غير ذلك وليقل القابض في دعائه "طَهَّرَ اللهُ قَلْبَكَ فِي قُلُوبِ الْأَبْرَارِ وَزَكَّى عَمَلَكَ فِي عَمَلِ الْأَخْيَارِ وَصَلَّى عَلَى رُوحِكَ فِي أَرْوَاحِ الشُّهَدَاءِ" وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ أَسْدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا [٢٢٢] أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ"]

Ve ikinci vazīfe odur ki kābız-ı sadaka ve muᶜtīye teşekkür edip ona duᶜā etmektir ve dahi onun üzerine senā eylemektir velākin şükr ve duᶜāsı onu vāsıta olmaktan ihrāc etmeyecek haysiyyetle ola ki onu münᶜim-i hakīkī bilmeye ve münᶜim-i hakīki ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl olduğunu ve o kimse dahi o niᶜmet-i ilāhiyyeyi mahalline īsāl ve teslīm etmeğe kıbel-i Hallāk u Rezzāk u ᶜĀlim'den meᵓmūr ve bir ᶜabd-i müsahhar u fermān-ber ü makhūr idüğünü bilip iᶜtikād eyleye, fakat o niᶜmet-i rabbāniyyenin güzergāhı ve tarīk ve memerr ve rāhı olduğu haysiyyetle şükre müstehakk olup Zāt-ı Zü'l-Celāl onu niᶜmete tarīk ettiği eclden şükr ve duᶜāya hakkı olduğunu idrāk ede, yaᶜnī vāsıta olduğu hasebiyle

ona şükr ve duʿā ve medh ve senāʾ etmiş ola demektir. Ve buna bu sūretle teşekkür etmek o niʿmet[i] Zātü'l-Celāl'den görmeğe münāfī ve mübāyin olmaz, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ"[493] diye emr ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Nāsı şükr etmeyen kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'i şükr etmez" demektir. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kullarının aʿmāline hālık ve o aʿmāl ve efʿāle olan kudretin fātırı iken baʿzı yerlerde kulları üzerine senāʾ buyurmuştur, ﴿نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾[494] buyurduğu kelām gibi ve sāir bu gibi ʿibārāt. Ve kābıza gerektir ki onun duʿāsında "طَهَّرَ اللهُ قَلْبَكَ فِي قُلُوبِ الْأَبْرَارِ وَزَكَّى عَمَلَكَ فِي عَمَلِ الْأَخْيَارِ وَصَلَّى عَلَى رُوحِكَ فِي أَرْوَاحِ الشُّهَدَاءِ" diye yaʿnī kābızın duʿāsı bu meʾālde ola ki hulāsa-i mazmunu: "Hakk subhānenu ve taʿālā hazretleri senin gönlünü sulahāʾ ve ebrārın gönülleri içinde pāk ve tāhir eyleye ve ʿamelini dahi ahyārın ʿameli miyānında ribhli ve nemālı eyleye ve senin rūhun üzerine ervāh-ı şühedāʾ içinde merhamet eyleye." Ve bu bābda ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ أَسْدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ"[495] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki size bir maʿrūf işlerse siz dahi onu mükāfāt ediniz ve çün mükāfātına muktedir olamazsız, ona duʿā ediniz tā ki bilesiz ki siz onu mükāfāt etmişsiz."

[ومن تمام الشكر أن يستر عيوب العطاء إن كان فيه عيب ولا يحقره ولا يذمه ولا يعيره بالمنع إذا منع ويفخم عند نفسه وعند الناس صنيعه فوظيفة المعطى الاستصغار ووظيفة القابض تقلد المنة والاستعظام وعلى كل عبد القيام بحقه وذلك لا تناقض فيه إذ موجبات التصغير والتعظيم تتعارض والنافع للمعطي ملاحظة أسباب التصغير ويضره خلافه والآخذ بالعكس منه وكل ذلك لا يناقض رؤية النعمة من الله عز وجل فإن من لا يرى الواسطة واسطة فقد جهل وإنما المنكر أن يرى الواسطة أصلا]

---

493 Tirmizī, Birr, 36, no: 1955; *Musnedu* Ahmed, 3/32, no: 11280; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 2/356, no: 2501; *Musnedu* Ebī Yaʿlā, 2/365, no: 1122.

494 Sād, 38/30, 44.

495 *Musnedu* Ahmed, 2/68, no: 5365; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/65, no: 2359; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 2/72, no: 2369; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 3/411, no: 2007.

Ve ʿaybı olduğu hālde ʿatānın ʿuyūbunu setr ve ketm ve ihfāʾ ede ve onu cüzʾī ve hakīr görmeye ve muʿtīsini zemm ve kadh etmeye ve menʿ ederse onu menʿ ile taʿyīb ve taʿyīr eylemeye ve ʿatāsını kendi nefsi katında ve nās ʿindinde tefhīm ve sunʿ-i cemīlini taʿzīm eyleye, zīrā bunlar şükrün tamāmındandır, yaʿnī mādām ki onun teşekkürü vācib oldu, buraları gözetip mürāʿāt etmek dahi lāzımdır ki bunlar dahi cümle-i teşekkürdendir, bunlarla şükrü tamām olur, çünkü verilegelen ʿatānın tasgīri muʿtīnin vazīfesidir ki verdiği nesneyi gözünde büyük görmeye, her ne kadar çok ʿazīm ve kebīr ve kesīr olsa onu hakīr ve sagīr ve kalīl göre, zīrā kalīl ve sagīri kesīr ve kebīr ve ʿazīmi görmek ve minneti tekallüd etmek kābızın vazīfesidir. Ve her bir ʿabd üzerine vācibdir ki ona hakk olan nesne ile kıyām ede. Bunda bir tenākuz yoktur, çünkü mūcibāt-ı tasgīr ü taʿzīm yekdīgerine müteʿārızlardır ki muʿtīye nāfiʿ odur ki verdiği şeyi sagīr görmektir ve onun hilāfını görmek ona muzırrdır, yaʿnī verdiği nesneyi ʿazīm ve kebīr ve kesīr görmek ona zarar verir. Ve kābız ise onun ʿaksinde olmak gerektir ki onun aldığı şey çok ve ʿazīm ve kebīr görmek ona nāfiʿdir ve hilāfı yaʿnī ona hakīr ve sagīr ve kalīl görmek ona muzırrdır ve bunun cemīʿisi niʿmeti Zāt-ı Zü'l-Celāl'den görmeğe mütenākız olmaz, zīrā ki vāsıtayı vāsıta görmeyen kimse nādāndır ve nādānlık etmiş olur ve münkir ancak odur ki vāsıtayı asl görmektir.

[الثالثة أن ينظر فيما يأخذه فإن لم يكن من حل تورع عنه ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (٢) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ ولن يعدم المتورع عن الحرام فتوحًا من الحلال فلا يأخذ من أموال الأتراك والجنود وعمال السلاطين ومن أكثر كسبه من الحرام إلا إذا ضاق الأمر عليه وكان ما يسلم إليه لا يعرف له مالكا معينا فله أن يأخذ بقدر الحاجة فإن فتوى الشرع في مثل هذا أن يتصدق به على ما سيأتي بيانه في كتاب الحلال والحرام وذلك إذا عجز عن الحلال فإذا أخذ لم يكن أخذه أخذ زكاة إذ لا يقع زكاة عن مؤديه وهو حرام]

Ve dahi üçüncü vazīfe odur ki kābız olan kimse alacağı nesneye nazar etmektir ki eger helālden ise alır ve helālden olmazsa ondan teverruʿ eder. Ve kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den havf edip menāhīsinden tebāʿud ve ittikāʾ ederse Cenāb-ı Rezzāk-ı ʿĀlem onun rızkını gümān etmediği yerden verir. Ve harāmdan müteverriʿ olan kimse helālden bir fütūhātı

olmaktan maᶜdūm olmaz, yaᶜnī harāmdan ittikāᵓ eden kimse helālden mahrūm kalmaz, elbette Rezzāk-ı ᶜĀlem ona helālden bir kapı açıp rızkını helālden ihsān eyler demektir. Ve bināen ᶜaleyh Etrāk ve cünūd-ı mülūk ve ᶜummāl-ı selātīnden almamak gerektir. Ve dahi ekser-i kesbi harām olan kimseden almamak lāzımdır, meger ki darlığa düşüp emr-i maᶜīşeti üzerine be-gāyet dar ola ve ona verilegelen nesneye dahi bir mālik-i müteᶜayyen bilinmeye, o hālde bi-kadri'l-hācet almak cevāzı vardır ki kitābu'l-helāl ve'l-harāmda vārid olacak beyān mūcibince bu gibi müştebih sadakalarla tasadduk etmek bābında [223] şerᶜ-i şerīfin fetvāsı olmuştur, yaᶜnī mütesaddakun ᶜaleyh o māl-ı müştebehi alıp fukarāya vere onunla kazā-i hācet etmeye, meger ki ona muztarr ola ki o dahi helālden ᶜāciz olursa yaᶜnī helāl nesneyi bulamazsa ve harām nesneden sadaka kabūl ederse onu zekāt almış olmaz, zīrā ki müᵓeddīsinin mālına zekāt düşmez, çünkü harāmdır.

[الرابعة أن يتوقى مواقع الريبة والاشتباه في مقدار ما يأخذه فلا يأخذ إلا المقدار المباح ولا يأخذ إلا إذا تحقق أنه موصوف بصفة الاستحققا فإن كان يأخذه بالكتابة والغرامة فلا يزيد على مقدار الدين وإن كان يأخذ بالعمل فلا يزيد على أجرة المثل وإن أعطى زيادة أبى وامتنع إذ ليس المال للمعطي حتى يتبرع به وإن كان مسافرًا لم يزد على الزاد وكراء الدابة إلى مقصده وإن كان غازيًا لم يأخذ إلا ما يحتاج إليه للغزو خاصة من خيل وسلاح ونفقة وتقدير ذلك بالاجتهاد وليس له حد وكذا زاد السفر والورع ترك ما يريبه إلى ما لا يريبه]

Ve dördüncü vazīfe ise o dahi aldığı mikdārda mevākiᶜ-i rībe vü iştibāhtan sakınıp tevakkī etmektir, yaᶜnī ona ahzı mübāh olan mikdārı alıp ziyādesini almaya, meger ki sıfat-ı istihkāk ile muttasıf olduğu ᶜindinde maᶜlūm ve mütehakkak ola, meselā kitābet ile veyāhūd garāmet ile alırsa bedel-i kitābet ve borcunu īfāᵓ edecek mikdārdan ziyāde almaya ve eger ᶜamel sıfatı ile alır ki ᶜāmilīnden o dahi ecr-i mislinden ziyāde almaya ve eger ona ziyāde verilirse gerektir ki ziyādenin kabūlünden ibāᵓ ve imtināᶜ ede, zīrā ki o māl hakkullāhtır, onu veren yaᶜnī teslīm ve iᶜtāᵓ edenin mālı değildir ki ziyādenin teberruᶜuna muktedir ola. Ve eger müsāfir ise zād ve kirā-i dābbeden ziyāde maksadına onu īsāl edecek zād ile ücret-i merkūbu ahz ede ve eger gāzī ise hāssatan gazā için

muhtācı bulunduğu şeyi ahz ede, meselā esb ve silāh ve nafaka gibi şeyleri alır ve onun mikdārı kendi ictihādıyladır, çünkü onun bir haddi yoktur ve tahdīd dahi olamaz, zād-ı sefer dahi böyledir ki onun mikdā-rı mahdūd değildir, veraᶜ ise onu reyb edip kalbine şübheyi ilkāᵓ eden nesnenin terkiyle reyb vermeyen nesneye temessük etmek kaziyyesidir.

[وإن أخذ بالمسكنة فلينظر أولا الى أثاث بيته وثيابه وكتبه هل فيها ما يستغنى عنه بعينه أو يستغنى عن نفاسته فيمكن أن يبدل بما يكفي ويفضل بعض قيمته وكل ذلك إلى اجتهاده وفيه طرف ظاهر يتحقق معه أنه مستحق وطرف آخر مقابل يتحقق معه أنه غير مستحق وبينهما أوساط مشتبهة ومن حام حول الحمى يوشك أن يقع فيه والاعتماد في هذا على قول الآخذ ظاهرًا وللمحتاج في تقدير الحاجات مقامات في التضييق والتوسيع ولا تنحصر مراتبه وميل الورع إلى التضييق وميل المتساهل إلى التوسيع حتى يرى نفسه محتاجًا إلى فنون من التوسع وهو ممقوت في الشرع ثم إذا تحققت حاجته فلا يأخذن مالا كثيرا بل ما يتمم كفايته من وقت أخذه إلى سنة فهذا أقصى ما يرخص فيه من حيث أن السنة إذا تكررت تكررت أسباب الدخل ومن حيث إن رسول الله صلى الله عليه وسلم ادخر لعياله قوت سنة فهذا أقرب ما يحد به حد الفقير والمسكين ولو اقتصر على حاجة شهره أو حاجة يومه فهو أقرب للتقوى]

Ve eger sıfat-ı fakr u meskenet ile alırsa gerektir ki evvelā kendi esās-ı beyt ve siyāb-ı beden ve kütübüne nazar edip baksın ki onun ᶜaynı beyᶜiyle veyāhūd mā-dūnuna bi'l-iktifāᵓ nefāseti semeniyle sadaka al-maktan onu ganī edecek bir nesnesi var ise onunla iktifāᵓ edip sadakayı ahz etmez ve ondan müstagnī olması mümkin olan nesneyi satıp semeni ile hācetini defᶜ eder veyāhūd mā-dūnu ile istignā mümkin olunan nes-neyi satıp onun ednāsını iştirāᵓ ve kıymetinden fazla ve bākī kalan mik-dār ile zarūret ve ıztırārını defᶜ eyler. Ve bu tasarrufātın cemīᶜisi onun ictihādına mütevakkıftır, zīrā ki bu gibi şey iki taraflıdır, yaᶜnī onun iki tarafı vardır ki bir tarafı zāhirine nazaran yanında mütehakkık olur ki sadakanın ahzına müstehakktır ve dīger tarafı mukābili ile ᶜindinde mütehakkık olur ki sadakanın ahzına müstehakk değildir ve beynlerde evsāt-ı müştebihe vardır. Ve maᶜlūmdur ki hummānın etrāfına dolaşan hummāya vukūᶜu yakın ve karīb olur. Kaldı ki bunda iᶜtimād zāhiren

kavl-i āhiz üzerinedir. Ve muhtācın dahi takdīr-i hācātında tazyīk ve tevsīᶜden dolayı müteᶜaddid makāmlar vardır ve merātibinin hasrı dahi kābil değildir ki veriᶜ ve müttakī ve perhīzkārın meyli tazyīkedir ve mütesāhilin meyli tevsīᶜ ü tereffüh-i maᶜīşetedir, hattā nefsini fünūn-ı tevessuᶜdan çok şeylere muhtāc görür. Ve bu hāl ise şerᶜ-i şerīfte mebgūz ve memkūttur. İşte bu cihetle o tasarrufāt o kābızın reʾy ve ictihādına merbūt oldu. Ve tarīk-i esheli odur ki onun ahz-ı sadakaya ıztırār ve hāceti nazar-ı dikkatle bī-reyb ü iştibāh tahakkuk ederse gerektir ki o fakīr ve miskīn çok şey almaya, yaᶜnī māl-ı kesīr almaya, ancak onun kifāyetini vakt-i ahzinden bir seneye kadar itmām edecek mikdārı ala. İşte bu müntehā-yı ruhsattır çünkü sene tekerrür ettikçe esbāb-ı dahl dahi tekerrür eder. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hazretleri onun āl ve ᶜayāline bir senelik nafakasını iddihār buyurmuştur. Ve fakīr ve miskīne alınacak mikdārın tahdīdine işbu tahdīd her bir tahdīdden ziyāde akreb ve yakındır. Ve eger fakīr ve miskīn onun bir māhlık hāceti üzerine veyāhūd bir günlüğün hāceti üzerine iktisār eyler ise o iktisārları takvāya daha ziyāde karībdir.

[ومذاهب العلماء في قدر المأخوذ بحكم الزكاة والصدقة مختلفة فمن مبالغ في التقليل [٢٢٤] إلى حد أوجب الاقتصار على قدر قوت يومه وليلته وتمسكوا بما روى سهل بن الحنظلية أنه صلى الله عليه وسلم نهى عن السؤال مع الغنى فسئل عن غناه فقال صلى الله عليه وسلم "غَدَاؤُهُ وَعَشَاؤُهُ"]

Ve mezāhib-i ᶜulemāʾ bi-hükmi'z-zekāt ve's-sadaka olan meʾhūzun kadrinde muhteliftirler. Baᶜzıları taklīlde o mertebeye kadar mübālaga etmiş ki fakīrin bir gün ve bir geceliğinin kūtu üzerine iktisār etmeğe karār verip īcāb etmiş ve bu mikdār ile kadr-i meʾhūzu tahdīd eylemiştir. Ve bu tahdīdi için Sehl b. el-Hanzaliyye'nin rivāyet ettiği hadīse istinād edip o delīle temessük etmiştir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz maᶜa'l-gınāʾ suʾāl ve dilencilik etmekten nehy edince gınāsı üzerine sorulmuş ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz "غَدَاؤُهُ وَعَشَاؤُهُ"[496] diye buyurmuştur, yaᶜnī "Onun gınāsı o kadardır ki onun kuşluk ve akşamlık

496 *Musnedu*'l-Bezzār, 2/289, no: 712; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/160, no: 333.

yemeğidir" ki kuşluk ve akşamlık yemeğine mālik olan kimseye dilencilik etmek cevāzı yoktur demek olur.

[وقال آخرون يأخذ إلى حد الغنى حد الغنى نصاب الزكاة إذ لم يوجب الله تعالى الزكاة إلا على الأغنياء فقالوا له أن يأخذ بنفسه ولكل واحد من عياله نصاب زكاة]

Ve dīgerleri demişler ki hadd-i gınāya kadar almaklığının cevāzı vardır ki merd-i fakīr onunla ganī olacak mikdārı alır. Ve o mikdāra kadar ahz etmeğe şerᶜan muktedirdir ve onunla ganī olacak mikdār dahi zekātın nisabıdır, meselā deveden beş ve agnāmdan kırk ve sığırdan otuz reᵓs hayvāndır ve gümüşten iki yüz dirhem ve altından yirmi miskāldir. İşte iki yüz dirhem gümüşe [kadar] almak ruhsatı vardır demek olur ki onun ganīliği bu kadar mikdār ile tahdīd olunur, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl zekātı agniyānın gayrısında īcāb etmemiştir. Ve bir kimse bu nisāba mālik olmayınca onun üzerine zekāt vermek vācib olmaz. Ve öyle olıcak hadd-i gınā nisāb-ı zekātı mālik olmaklık olur. Fakīr dahi hadd-i gınāya vāsıl oluncaya dek kendi nefsine ve ᶜayālinin her bir neferine nisāb-ı zekātı alabilir demişlerdir.

[وقال آخرون حد الغنى خمسون درهمًا أو قيمتها من الذهب لما روى ابن مسعود أنه صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَالٌ يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ فَسُئِلَ وَمَا غِنَاهُ قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَمًا أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ" وقيل راويه ليس بقوي وقال قوم أربعون لما رواه عطاء بن يسار منقطعًا أنه صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ أُوقِيَّةٌ فَقَدْ أَلْحَفَ فِي السُّؤَالِ"]

Ve dahi dīgerleri demiş ki hadd-i gınā elli dirhem gümüştür ve altından dahi elli dirhemi değer bir mikdārdır, yaᶜnī merd-i fakīr elli dirhem gümüşe mālik oluncaya dek ahz-ı sadakaya şerᶜan muktedirdir ki onun gınāsı bu mikdār māl ile mahdūddur, çünkü İbn Mesᶜūd rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَالٌ يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ فَسُئِلَ وَمَا غِنَاهُ قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَمًا أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ"[497] ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki onu ganī eder bir māla mālik oldu-

497 Ebū Dāvūd, Zekāt, 23, no: 1626; Tirmizī, Zekāt, 22, no: 650; Nesāī, Zekāt,

ğu hālde suʾāl eylerse yaʿnī dilencilik ederse yevm-i kıyāmette yüzü tırmalanmış olarak haşr olunur gelir" yaʿnī yüzünde tırmalanmak eseriyle gelir. Ve o vaktte çün onun gınāsı mikdārından suʾāl olundu, "Gümüşten elli dirhem ve altından olursa elli dirhem gümüşe değer bir mikdārdır" yaʿnī elli dirhem kıymetli bir mikdārdır diye beyān buyurmuştur. Velākin denilmiş ki bu hadīsin rivāyeti kavī değildir. Ve bir kavm demiş ki fakīrin hadd-i gınāsı kırk dirhem gümüşe mālik olmaktır ve onlar dahi munkatıʿ olarak ʿAtā b. Yesār'ın rivāyet ettiği hadīse temessük edip istinād etmişler ve onun için böyle bir reʾy ve ictihādda bulunmuşlar ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ سَأَلَ وَلَهُ أُوقِيَّةٌ فَقَدْ أَلْحَفَ فِي السُّؤَالِ"[498] Yaʿnī "Kim ki bir evkıyyeye mālik olduğu hālde dilencilik edip suʾāl ederse suʾālde ilhāf yaʿnī ilhāh etmiş olur."

[وبالغ آخرون في التوسيع فقالوا له أن يأخذ مقدار ما يشتري به ضيعة فيستغني به طول عمره أو يهيىء بضاعة ليتجر بها ويستغني بها طول عمره لأن هذا هو الغنى وقد قال عمر رضي الله عنه "إِذَا أَعْطَيْتُمْ فَأَغْنُوا" حتى ذهب قوم إلى أن من افتقر فله أن يأخذ بقدر ما يعود به إلى مثل حاله ولو عشرة آلاف درهم إلا إذا خرج عن حد الاعتدال ولما شغل أبو طلحة ببستانه عن الصلاة قال جعلته صدقة فقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اجْعَلْهُ فِي قَرَابَتِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ" فأعطاه حسان وأبا قتادة فحائط من نخل لرجلين كثير مغن وأعطى عمر رضي الله عنه أعرابيًا ناقة معها ظئر لها فهذا ما حكي فيه]

Ve dahi başkaları tevsīʿde mübālaga edip dediler ki tūl-i ʿömründe onun hāsılātıyla ganī olacak bir tarlanın kıymetini almağa kadar muktedir olur, yaʿnī alacağı mikdārın haddi o kadardır ki onunla bir tarlayı satın ala, öyle bir tarla ki onun hāsılātıyla tūl-i ʿömründe ganī olup suʾāle ihtiyācı kalmaya veyāhūd ticāret etmek üzere onunla ʿamel ve ticāret edip tūl-i ʿömründe onun ribh ve nemāsıyla müstagnī olacak bir

---

87, no: 2592; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/565, no: 1479; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/252, no: 320.

498 Ebū Dāvūd, Zekāt, 23, no: 1627; Nesāī, Zekāt, 87, no: 2596; *Muvatta*, Sadaka, 11; *Musnedu* Ahmed, 4/36, no: 16411; el-Beyhakī, es-*Sunenu'l-Kubrā*, 7/38, no: 13209.

sermāyenin tedārük ve tehyiʾesine kadar sadakayı alır demişler, zīrā ki hadd-i gınā budur. Ve ʿÖmer ʿaleyhi’r-rıdvān buyurmuş ki ”إِذَا أَعْطَيْتُمْ فَأَغْنُوا“[499] Yaʿnī “Vergi verdiğiniz vaktte o ādemi ganī ediniz.” Hattā bir kavm zāhib olmuş ki o fakīr ki evvelā zengin ve ganī idi, sonra hāli düşüp müftekir olmuştur, onunla hāl-i evveline ʿavdet edecek mikdārın ahzı ona cāiz olur velev ki on bin dirhem gümüşe bālig ola, meger ki hadd-i iʿtidālden hāric ola, yaʿnī hadd-i iʿtidāli tecāvüz etmedikçe onun hāl-i sābıkına ʿavdet ettirecek mikdārı alabilir velev ki on bin dirhem ola. Ve bununla muhtecc olmuşlar ki Ebū Talha namāzından bāgçesiyle meşgūl olup onun namāzı geçince bu bāgçemi sadaka ettim demiş. Ve ʿaleyhi’s-selām efendimiz ”اجْعَلْهُ فِي قَرَابَتِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ“[500] [225] diye emr ve fermān buyurdukta, yaʿnī “Onu karābetine tasadduk eyle ki sana daha ziyāde hayrlıdır” diye irāde buyurunca Ebū Talha dahi onu Hassān ile Ebā Katāde’ye verdi. Ve hurmādan bir bāgçe iki kişiye çoktur ve mugnīdir. Ve Hazret-i ʿÖmer dahi bir aʿrābīye yavrusuyla berāber bir dişi deveyi vermiştir. İşte kadr-i meʾhūzun hakkında hikāye olunan ārāʾ ve ekāvīl bunlardır.

[فأما التقليل إلى قوت اليوم أو الأوقية فذلك ورد في كراهية السؤال والتردد على الأبواب وذلك مستنكر وله حكم آخر بل التجويز إلى أن يشتري ضيعة فيستغني بها أقرب إلى الاحتمال وهو أيضًا مائل إلى الإسراف والأقرب إلى الاعتدال كفاية سنة فما وراءه فيه خطر وفيما دونه تضييق وهذه الأمور إذا لم يكن فيها تقدير جزم بالتوقيف فليس للمجتهد إلا الحكم بما يقع له ثم يقال للورع ”اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ“ كما قاله صلى الله عليه وسلم إذ الإثم حزاز القلوب فإذا وجد القابض في نفسه شيئًا مما يأخذه فليتق الله فيه ولا يترخص تعللا بالفتوى من علماء الظاهر فإن لفتواهم قيودًا ومطلقات من الضرورات وفيها تخمينات واقتحام شبهات والتوقي من الشبهات من شيم ذوي الدين وعادات السالكين لطريق الآخرة]

499 *Musannefu* Abdirrezzāk, 4/150, no: 7286; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/403, no: 10425; el-Harāitī, *Mekārimu’l-Ahlāk*, 1/58, no: 130; el-Beyhakī, *es-Sunenu’s-Sagīr*, 2/77.

500 Tirmizī, Tefsīru’l-Kur’ān, 4, no: 2997; *Musnedu* Ahmed, 3/262, no: 13767; *Musnedu* Ebī Yaʿlā, 6/463, no: 3865; el-Harāitī, *Mekārimu’l-Ahlāk*, 1/107, no: 293.

Ve bir günlük kūtuna ve bir evkıyyeye olan taklīl ise, o hükm-i kerā-het-i suʾāl ve tereddüd-i ebvābdadır ki fi'l-hakīka bu kadar kūta mālik iken züll ve suʾāli irtikāb edip ebvāb-ı agniyā üzerine tereddüd etmek hoş değildir ve müstenker bir şey olup onun dīger bir hükmü dahi vardır, belki ona tarla satın almağa ve onunla müstagnī olmağa tecvīz etmek iyi ihtimāle daha ziyāde yakın ve akrebdir ve o dahi isrāfa māildir. Ve iʿtidāle en ziyāde karīb bir seneliğin kifāyetidir ki mā-verāsı olan nesnede hatar ve tehlikelik vardır ve mā-dūnunda dahi tazyīk vardır. Ve bu gibi umūrda bir takdīr olmayıcak tevkīfte cezm olunur ve müctehid için ona vākiʿ olan nesneye hükm etmekten başka āher bir tarīk ve mecāl yoktur. Ve ondan sonra veraʿ-kāra denilir ki sen kendi gönlünden istiftāʾ eyle velev ki ʿulemā-i zāhir sana fetvā verirler ve dahi fetvā verirler, nitekim ʿaleyhi's-selām efendimiz demiştir, zīrā ki ism ve günāh gönüllerde kazıp durur yaʿnī kulūbda hakk eder durur ki çün kābız-ı sadaka kendi kalbinde bir şey bulur yaʿnī kabz ettiği mikdārda kalbinde çün bir şübhe ve ihtirāz yeri bulursa onda Allāhu ʿazīmü'ş-şāndan havf ve ittikāʾ etsin ve ʿulemā-i zāhirin fetvāsına taʿallül edip nefsine ahzını terhīs ve tecvīz etmesin, zīrā ki onların fetvālarına kuyūd vardır ve zarūrāttan mutlakāt vardır ve onda tahmīnler dahi vardır, hem dahi iktihām-ı şübühāt hāli vardır ve şübühāttan sakınıp tevakkī etmek dīndārānın ve tarīk-i āhiretin reh-güzārānı şīmelerindendir.

[الخامسة أن يسأل صاحب المال عن قدر الواجب عليه فإن كان ما يعطيه فوق الثمن فلا يأخذه منه فإنه لا يستحق مع شريكه إلا الثمن فلينقص من الثمن مقدار ما يصرف إلى اثنين من صنفه وهذا السؤال واجب على أكثر الخلق فإنهم لا يراعون هذه القسمة إما لجهل وإما لتساهل وإنما يجوز ترك السؤل عن مثل هذه الأمور إذا لم يغلب على الظن احتمال التحريم وسيأتي ذكر مظان السؤال ودرجة الاحتمال في كتاب الحلال والحرام إن شاء الله تعالى]

Ve beşinci vazīfe ise o dahi kābız-ı zekāt sāhib-i māldan o senede ona vācib olan zekātın mikdārını sormaktır. Eger ona verilegelen şey mikdār-ı vācibin semeninden ziyāde ise onu almasın, zīrā ki şerīkleriyle maʿan semen-i vācibden ziyādeye müstehakk olamaz, yaʿnī mikdār-ı vācibden sekizde bir olarak sehmleri olacaktır. Ve böyle olunca ala-

cağı nesne semenden dūn olmak gerektir ki semenden onun sınıfından iki nefere sarf olunacak bir mikdārı tenkīs etsin demektir. Ve bu suʾāl ekser-i halk üzerine vācibdir ve onlar ise bu kısmeti mürāᶜāt etmezler ve ᶜadem-i mürāᶜatları yā cehldendir veyāhūd tesāhüldendir. Ve bu gibi umūrun üzerlerine sormamağın cevāzı yaᶜnī terk-i suʾāl ü tefhīsin cevāzı ancak o hāldedir ki ihtimāl-i tahrīm zanna gālib gelmez, yoksa ihtimāl-i tahrīm zann üzerine gālib gelirse o hālde terk-i suʾāl cāiz kalmaz ve inşāallāhu taᶜālā kitābu'l-helāl ve'l-harāmda mezānn-ı suʾāl ve derece-i ihtimālin zikr ve beyānı gelecektir. İntehā.

Bu mebhas ve ondan mukaddem olan mebāhis dahi kezālik ihtiyār-ı Şāfiᶜī üzerine tehzīb ve zikr olunmuştur. Ve mezheb-i Hanefī egerçi baᶜzı yerlerine mübāyindir velākin mezheb-i Hanefī'nin bu bābda olan ahkāmı bundan akdem zikr olunmasıyla be-tekrār bu mesāilde olan mübāyenet yerlerinin iᶜāde-i zikri lāzım gelmeyip ancak bu kadarcık ihtār üzerine iktisār ve ihtisār etmek münāsib görülmüştür.

Faslu'r-Rābiᶜ Fī Sadakati't-Tetavvuᶜı ve Fazlihā ve Ādābi Ahzihā ve İᶜtāihā

[الفصل الرابع في صدقة التطوع وفضلها وآداب أخذها وإعطائها]

Beyānu Fazīleti's-Sadaka [بيان فضيلة الصدقة]

Dördüncü fasl dahi işbu fasldır ki sadaka-i tetavvuᶜ ve fezāili ve onun ādāb-ı ahz u iᶜtāsı beyānındadır. Evvelā fazl-ı sadaka-i tetavvuᶜ ve nāfilenin beyānı ise [226]

[من الأخبار قوله صلى الله عليه وسلم "تَصَدَّقُوا وَلَوْ بِتَمْرَةٍ، فَإِنَّهَا تَسُدُّ مِنَ الْجَائِعِ، وَتُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ، كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ"]

Ahbār-ı celīle-i nebeviyyeden ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "تَصَدَّقُوا وَلَوْ بِتَمْرَةٍ، فَإِنَّهَا تَسُدُّ مِنَ الْجَائِعِ، وَتُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ، كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ"[501] buyurduğu hadīs-i şerīfidir ki hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīsi: "Siz tasad-

501 *Musnedu* Ahmed, 6/79, no: 24501; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*,

duk ediniz velev ki bir hurmā dānesi olsun, zīrā sadaka olarak verdiğiniz hurmā dānesi karnı aç olan fakīrin ramak-ı cūʿunu sedd eder ve hatīʾeyi söndürüp itfāʾ eyler nice ki su āteşi söndürür." Yaʿnī sāili boş ve tehī-dest red etmeyiniz velev ki bir hurmā dānesinden gayrı verecek bir nesneniz olmaz, işte o hurmā dānesini fakīre veriniz ki onun açlığını bir parça tutup ramakını sedd eder ve sizin günāhınıza keffāret olur, zīrā ki sadaka hatīʾeti mahv eder, su āteşi itfāʾ eder gibi o dahi ism ve günāhı itfāʾ eyler demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ"]

Ve dīger bir hadīste ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ"[502] ki hulāsa-i meʾāli: "Siz āteşten ittikāʾ ediniz velev ki bir hurmā dānesinin yarısı ile ola, eger onu da bulumadınızsa bāri bir kelime-i tayyibe ile olsun." Yaʿnī nār-ı cehennemden sadaka vermekle siz nefsinizi yanmadan vikāye ederek āteşin ʿazābından sakınıp ittikāʾ ediniz ve çün bir dāne hurmānın yarısından gayrı tasadduk edecek bir şey bulamazsanız, o yarım hurmāyı verip āteşten ittikāʾ ediniz ve onu dahi yaʿnī yarım habbe hurmāyı dahi bulamadığınız vaktte bir kelime-i tayyibe tekellümü ile āteşten sakınıp ittikāʾ ediniz ki kelime-i tayyibe dahi sadakadır ve sadaka āteşten siperdir demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللّٰهُ إِلَّا طَيِّبًا إِلَّا كَانَ اللّٰهُ آخِذُهَا بِيَمِينِهِ، فَيُرَبِّيهَا كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَصِيلَهُ حَتَّى تَبْلُغَ التَّمْرَةُ مِثْلَ أُحُدٍ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللّٰهُ إِلَّا طَيِّبًا إِلَّا كَانَ اللّٰهُ آخِذُهَا بِيَمِينِهِ، فَيُرَبِّيهَا كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَصِيلَهُ حَتَّى تَبْلُغَ التَّمْرَةُ مِثْلَ أُحُدٍ"[503] ki hulāsa-i meʾāl-i

---

1/229, no: 651.

502 Buhārī, Zekāt, 9, no: 1413; Müslim, Zekāt, 66.

503 *Musnedu* Ahmed, 2/431, no: 9565; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/119, no: 11163; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 4/92, no: 2425; *Sahīhu* İbn Hibbān, 8/111,

münīfi: "Kesb-i tayyibden bir sadakayı tasadduk eden bir ᶜabd-i müslim yoktur illā ki onun sadakası Cenāb-ı Hakk kendi yemīniyle almaya ve sizin biriniz kendi buzavısını besler gibi onu besleyip büyütmeye, hālbuki Zāt-ı Zü'l-Celāl māl-ı helālden gayrı dīger bir nesneyi kabūl etmez, yaᶜnī her bir ᶜabd-i müslim ki māl-ı helālinden sadaka verir, elbette Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kendi yemīniyle onun o sadakasını alır da sizin biriniz devesinin yavrusunu beslediği gibi besler, tā ki cebel-i Uhud cesāmeti gibi cesīm ve ᶜazīm olur." Yaᶜnī helāl māldan tasadduk eden bir ᶜabd-i müslim yoktur illā ki bu gibi ecr-i ᶜazīme nāil olmaz demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم لأبي الدرداء "إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا ثُمَّ انْظُرْ إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِكَ فَأَصِبْهُمْ مِنْهُ بِمَعْرُوفٍ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvāna buyurmuş ki "إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا ثُمَّ انْظُرْ إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِكَ فَأَصِبْهُمْ مِنْهُ بِمَعْرُوفٍ"[504] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Bir meraka yaᶜnī tiridi pişirdiğin vaktte onun suyunu çok eyle ve komşularına bakıp nazar eyle ki içlerinde tasadduka en ziyāde muhtāc hangi hānenin ehli ise onları ondan hissemend eyle." Yaᶜnī o muhtāca o merakadan münāsib bir mikdārı verip onları bir maᶜrūfla ondan isābet eyle demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا أَحْسَنَ عَبْدٌ الصَّدَقَةَ إِلَّا أَحْسَنَ اللَّهُ الْخِلَافَةَ عَلَى تَرِكَتِهِ" وقال صلى الله عليه وسلم "كُلُّ امْرِىءٍ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ" وقال صلى الله عليه وسلم "اَلصَّدَقَةُ تَسُدُّ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الشَّرِّ" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِىءُ غَضَبَ الرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا أَحْسَنَ عَبْدٌ الصَّدَقَةَ إِلَّا أَحْسَنَ اللَّهُ الْخِلَافَةَ عَلَى تَرِكَتِهِ"[505] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sadakasını muhsin bir ᶜabd-i mütesaddık yoktur illā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onun kusūr kalan mālına halefini ihsān etmeye." Yaᶜnī her

no: 3316 ; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/228, no: 648.

504 Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 142; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 12/90, no: 9092; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/357; *el-Edebu'l-Mufred*, 1/53, no: 114.

505 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/227, no: 646; Kudāī, *Musnedu'ş-Şihāb*, 2/14, no: 789.

kim ki sadakasını vech-i müstahsen üzere verirse elbette Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi onun mālı üzerine güzel bir halef ihsān eder. Ve bir muhsin yok ki illā ki bu gibi mükāfāt ile mükāfāt olmaz demek olur. Ve dahi buyurmuş ki "كُلُّ امْرِىءٍ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ"[506] ki hulāsa-i müfād-ı celīli: "Rūz-ı mahşerde beyne'n-nās kazā᾽ oluncaya dek her bir mütesaddık kendi sadakasının gölgesinde durur." Ve dahi buyurmuş ki "اَلصَّدَقَةُ تَسُدُّ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الشَّرِّ"[507] Yaᶜnī "Sadaka şerrden yetmiş kapıyı sedd eder." Ve dahi buyurmuş ki "صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِىءُ غَضَبَ الرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ"[508] Yaᶜnī "Gizli olan sadaka rabbin gazabını itfā᾽ eder." Yaᶜnī sırren verilen sadaka Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gazabını giderir demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا الَّذِي أَعْطَى مِنْ سَعَةٍ بِأَفْضَلَ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يَقْبَلُ مِنْ حَاجَةٍ" ولعل المراد به الذي يقصد من دفع حاجته التفرغ للدين فيكون مساويًا للمعطي الذي يقصد بإعطائه عمارة دينه]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا الَّذِي أَعْطَى مِنْ سَعَةٍ بِأَفْضَلَ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يَقْبَلُ مِنْ حَاجَةٍ"[509] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı ᶜālīsi: "Genişlikten veren kimsenin ecri ihtiyācından kabūl edenin ecrinden daha ziyāde efdal değildir." Yaᶜnī varlıktan ve genişlikten tasadduk eden kimsenin ecr ve sevābı onun ihtiyāc ve ıztırārından nāşī sadakayı kabūl ve ahz eden kimsenin ecr ve sevābına müsāvī ve muᶜādildir. Ola ki bundan murādı o kimsedir ki kabūl-i sadaka ile defᶜ-i hācetten onun murādı ancak dīn-i mübīne fārig olmaklıktır ki dīnden gayrı dīger hīç-bir şey ile mültehī ve meşgūl olmaya ve çün kasdı dīnin ᶜimāreti olur o kasd ile iᶜmār-ı dīn için tasadduk eden kimseye ecrde müsāvī olur ki bu sebeb ve cihetle onların ecrleri mütekābil ve müteᶜādil olur.

[وسئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الصدقة أفضل قال [٢٢٧] "أَنْ تَصَدَّقَ

506 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/227, no: 645; *Musnedu* Ahmed, 4/148, no: 17333; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/576, no: 1517.

507 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 4/274; no: 4402; İbn Şāhīn, *et-Tergīb ve't-Terhīb*, 1/115.

508 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 19/421, no: 1018; Kudāī, *Musnedu'ş-Şihāb*, 1/94, no: 102.

509 Bkz. *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/129.

وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَأْمُلُ الْبَقَاءَ وَتَخْشَى الْفَاقَةَ وَلَا تَمْهِلُ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden suᵓāl olunmuş ki "Sadakanın efdali hangisidir?" ᶜAleyhi's-selām efendimiz "أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَأْمُلُ الْبَقَاءَ وَتَخْشَى الْفَاقَةَ وَلَا تَمْهِلُ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ"[510] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Sadakanın efdali ol sadakadır ki sen korkulu hastalıklardan sağ ve sālim ve dahi māl ile buhle be-gāyet harīs ve tāmiᶜ olup dünyāda bekāyı diler ve ziyādece yaşamağı emel eyler ve fakr u fākadan havf eder bulunduğun hālde tasadduk ettiğin sadakadır. Kaldı ki sen rūhun boğazına gelinceye dek yaᶜnī hāl-i vefāte vüsūlüne kadar durup temāhül etme ki o vaktte yaᶜnī hayāttan katᶜ-ı ümīd edip mālın dīgere varacağını bildiğin hālde filāna şu ve filāna bu diye vasiyyet edesin, çünkü o vaktte māl filāna olmuştur, yaᶜnī vārisine olmuştur." İşte efdali odur ki hāl-i sıhhat ve muhabbet-i mālda tasadduk etmelisin ve kendi tasaddukunu böyle bir vakte teᵓhīr etmeyesin demektir.

[وَقَدْ قَالَ صلى الله عليه وسلم يَوْمًا لِأَصْحَابِهِ "تَصَدَّقُوا" فَقَالَ رَجُلٌ "إِنَّ عِنْدِي دِينَارًا" فَقَالَ "أَنْفِقْهُ عَلَى نَفْسِكَ" فَقَالَ "إِنَّ عِنْدِي آخَرَ" قَالَ "أَنْفِقْهُ عَلَى زَوْجَتِكَ" قَالَ "إِنَّ عِنْدِي آخَرَ" قَالَ "أَنْفِقْهُ عَلَى وَلَدِكَ" قَالَ "إِنَّ عِنْدِي آخَرَ" قَالَ "أَنْفِقْهُ عَلَى خَادِمِكَ" قَالَ "إِنَّ عِنْدِي آخَرَ" قَالَ صلى الله عليه وسلم "أَنْتَ أَبْصَرُ بِهِ"]

Ve bir gün ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ashābına "تَصَدَّقُوا" diye fermān buyurdukta, yaᶜnī "sadaka veriniz" diye irāde buyurdukta hāzır-ı bezm-i saᶜādet bulunan ādemlerin birisi: "Bende bir altın vardır" dedi. ᶜAleyhi's-selām efendimiz "أَنْفِقْهُ عَلَى نَفْسِكَ" diye emr etmiş, yaᶜnī "Kendi nefsine nafaka edip sarf eyle" demiş. Ve o ādem dahi: "Bende başkası vardır" deyince, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "أَنْفِقْهُ عَلَى زَوْجَتِكَ" diye fermān buyurmuş, yaᶜnī "Onu zevcene nafaka eyle." Ve o ādem yine "Bende dīgeri vardır" diye bir dahi söyleyince, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "أَنْفِقْهُ عَلَى وَلَدِكَ" diye irāde buyurmuş, yaᶜnī "Kendi veledine

510 Buhārī, Zekāt, 11, no: 1419; Müslim, Zekāt, 93; Nesāī, Vesāyā, 1, no: 3611.

sarf ve infāk eyle" buyurdu. Ve o dahi "Bende āheri var" diye bir dahi deyince, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "أَنْفِقْهُ عَلَى خَادِمِكَ" buyurmuş. Ve o dahi "Bende yine āheri vardır" dedikte, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "أَنْتَ أَبْصَرُ بِهِ"[511] diye sarfı onun reʾyine tefvīz etmiş, yaᶜnī "Sarf olacağı yere senin nazarın daha ziyadedir" ki onda sen muhayyersin demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ"[512] buyurmuş, yaᶜnī "Āl-i Muhammed'e sadaka helāl olmaz, sadaka ancak nāsın kīridir."

[وقال "رُدُّوا مَذَمَّةَ السَّائِلِ وَلَوْ بِمِثْلِ رَأْسِ الطَّائِرِ مِنَ الطَّعَامِ"]

Ve dahi buyurmuş ki "رُدُّوا مَذَمَّةَ السَّائِلِ وَلَوْ بِمِثْلِ رَأْسِ الطَّائِرِ مِنَ الطَّعَامِ"[513] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Siz sāilin mezemmesini redd edip döndürünüz velev ki yemekten bir tāirin başı mikdārıyla ola." Yaᶜnī sāili tehīdest ve hāib döndürmeyiniz ve sizi zemm etmeğe sebeb vermeyiniz velev ki verdiğiniz şey pek ziyāde cüzʾī ve kalīl ve az ola, hīç olmazsa yemekten tāirin başı mikdārınca nesne verip onu boş çevirmeyiniz demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَوْ صَدَقَ السَّائِلُ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَوْ صَدَقَ السَّائِلُ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُ"[514] Yaᶜnī "Sāil sıdk etmiş olsaydı onu redd eden felāh bulmazdı."

[وقال عيسى عليه السلام "مَنْ رَدَّ سَائِلًا خَائِبًا مِنْ بَيْتِهِ لَمْ تَغْشَ الْمَلَائِكَةُ ذَلِكَ الْبَيْتَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ"]

---

511 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/51, no: 2327.

512 Müslim, Zekāt, no: 167; Ebū Dāvūd, Harāc, 21, no: 2985; Nesāī, Zekāt, 95, no: 2609; *Musnedu* Ahmed, 4/166, no: 17518; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 4/55, no: 2342; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/213, no: 2859.

513 el-Ukaylī, *ed-Duᶜafāʾu'l-Kebīr*, 1/105.

514 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 2/150, no: 35; el-Ukaylī, *ed-Duᶜafāʾu'l-Kebīr*, 2/275.

Ve ʿĪsā ʿaleyhi's-selām hazretleri buyurmuş ki "مَنْ رَدَّ سَائِلًا خَائِبًا مِنْ بَيْتِهِ لَمْ تَغْشَ الْمَلَائِكَةُ ذَلِكَ الْبَيْتَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ" ki hulāsa-i mefhūmu "Kim ki hānesinden sāili yaʿnī dilenciyi hāib olarak redd ederse, yaʿnī ona bir nesneyi vermeksizin eli boş çevirirse melāike-i kirām yedi gün o hāneye gelip duhūl etmezler."

[وكان نبينا صلى الله عليه وسلم لا يكل خصلتين إلى غيره كان يضع طهوره بالليل ويخمره وكان يناول المسكين بيده]

Ve bizim nebiyy-i zī-şānımız efendimiz iki hasleti onun gayrısına tefvīz etmezdi ve ona kimseyi de vekīl etmezdi ki gecede ābdestinin suyunu kendi yediyle koyup ağzını örterdi ve sadakasını merd-i miskīne kendi yediyle verip teslīm ederdi.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَاللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الْمُتَعَفِّفُ اقْرَؤُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَاللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الْمُتَعَفِّفُ اقْرَؤُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾"[515] ki hulāsa-i müfād-ı celīli: "Onu bir veyā iki hurmā dāneleri veyā bir veyā iki lokmaları redd eden miskīn miskīn değildir, miskīn ancak müteʿaffif olan kimsedir dilerseniz "﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾"[516] nass-ı ʿālīsini okuyunuz."

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِمًا إِلَّا كَانَ فِي حِفْظِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا دَامَتْ عَلَيْهِ مِنْهُ رُقْعَةٌ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِمًا إِلَّا كَانَ فِي حِفْظِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا دَامَتْ عَلَيْهِ مِنْهُ رُقْعَةٌ"[517] ki hulāsa-i mazmūn-ı ʿālīsi: "Bir müslimi iksāʾ eden bir müslim yoktur illā ki o kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in hıfzında olmaya, mādām ki sāilin üzerinde ondan bir yamalık bārihası dura." Yaʿnī onun üzerinde ondan bir rukʿası

515 Buhārī, Tefsīr, 48, no: 4539; Müslim, Zekāt 34, 2/719, no: 1039.

516 el-Bakara, 2/273.

517 Tirmizī, Sıfatu'l-Kıyāme, 41, no: 2484; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/217, no: 7422; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 1/198, no: 603.

durdukça o mutasaddık Allāhu taᶜālānın hıfzında olur demektir.

[الآثار قال عروة بن الزبير لقد تصدقت عائشة رضي الله عنها بخمسين ألفا وإن درعها لمرقع]

Ve fezāil-i sadaka hakkında vārid olan āsār ise onlar dahi bunlardır [228] ki ᶜUrve b. ez-Zübeyr demiş ki Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişe-tü's-Sıddīka ᶜaleyhi'r-rıdvān elli bin dirhem gümüş ile tasadduk etmiş, hālbuki onun üstünde olan dirᶜ yamalı idi ki kendi nefsine fukarāᵓ ve mesākīni īsār ederdi ki kendisi yamalı gömlek giyer giydiği hālde elli bin dirhem ile tasadduk etmişti.

[وقال مجاهد في قول الله عز وجل ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ فقال وهم يشتهونه]

[Ve dahi] ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾[518] nin tefsīrinde Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Onlar taᶜāma iştihāᵓ ve istek ve ārzūları olduğu hālde miskīn ve öksüz ve esīre onu itᶜām ederlerdi."

[وكان عمر رضي الله عنه يقول "اَللَّهُمَّ اجْعَلِ الْفَضْلَ عِنْدَ خِيَارِنَا لَعَلَّهُمْ يَعُودُونَ بِهِ عَلَى ذَوِي الْحَاجَةِ مِنَّا"]

Ve Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān "اَللَّهُمَّ اجْعَلِ الْفَضْلَ عِنْدَ خِيَارِنَا لَعَلَّهُمْ يَعُودُونَ بِهِ عَلَى ذَوِي الْحَاجَةِ مِنَّا" deyip duᶜā ederdi ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen fazlı yaᶜnī bu niᵓmetlerimizin artığı ve çoğu bizim ahyārımızda kıl, yaᶜnī iyi adamlarımızda halk eyle ve onlara müyesser ve nasīb eyle, mercūdur ki onunla bizden olan ashāb-ı hācāt üzerlerine ᶜavdet ederler" ki o fazlden onların ıztırār ve ihtiyāclarını vakᶜ edip hā-cetlerini revā görürler demek olur.

[وقال عمر عبد العزيز الصلاة تبلغك نصف الطريق والصوم يبلغك باب الملك والصدقة تدخلك عليه]

Ve Hazret-i ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Namāz kılmak seni yolun yarısına kadar ulaştırır ve oruç tutmak dahi melikin kapısına dek seni vāsıl eder ve sadaka vermek seni huzūr-ı melike dāhil

518 el-İnsān, 76/8.

eder." Bundan murādı bir temsīl ve kıyās ile ᶜibādāt-ı selāsenin fazl ve fevāidini bildirmektir.

[وقال ابن أبي الجعد إن الصدقة لتدفع سبعين بابا من السوء وفضل سرها على علانيتها بسبعين ضعفا وإنها لتفك لحيى سبعين شيطاناً]

Ve İbn Ebi'l-Caᶜd ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Sadaka-i makbūle sūʾ-dan yetmiş kapıyı defᶜ eder." Ve onun gizlisi āşikārāsından yetmiş kat ziyadedir, yaᶜnī sırren verilegelen sadakanın fazlı zāhiren ve ᶜalenen verilen sadakanın fazlından yetmiş kat ziyādedir ve dahi yetmiş şeytānın çenelerini kesip koparır."

[وقال ابن مسعود إن رجلًا عبد الله سبعين سنة ثم أصاب فاحشة فأحبط عمله ثم مر بمسكين فتصدق عليه برغيف فغفر الله له ذنبه ورد عليه عمل السبعين سنة]

Ve İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bir ādem yetmiş sene Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ᶜibādet ettikten sonra bir günāha giriftār olup onunla o yetmiş senelik ᶜibādetini habt edip sonra bir miskīn üzerine geçip ona bir ekmek iᶜtāsıyla tasadduk ettikte Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri onun zünūbunu ᶜafv ve magfiret etti ve yetmiş seneliğin ᶜibādātını dahi onun üzerine redd edip ona iᶜāde etti."

[وقال لقمان لابنه إذا أخطأت خطيئة فأعط الصدقة وقال يحيى بن معاذ ما أعرف حبة تزن جبال الدنيا إلا الحبة من الصدقة وقال عبد العزيز بن أبي رواد كان يقال ثلاثة من كنوز الجنة كتمان المرض وكتمان الصدقة وكتمان المصائب وروى مسندًا وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه أن الأعمال تباهت فقالت الصدقة أنا أفضلكن وكان عبد الله بن عمر يتصدق بالسكر ويقول سمعت الله يقول ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ والله يعلم أني أحب السكر]

Ve dahi Hazret-i Lokman oğluna demiş ki "Sen eger bir günāh işledinse sadakayı ver." Ve Yahyā b. Muᶜāz demiş ki "Cibāl-i dünyāyı vezn eder bir dāneyi bilemedim sadakanın dānesinden gayrı." Yaᶜnī sadaka-i makbūleden bir habbe cibāl-i dünyāyı vezn edip ağırlıkça onlara muᶜādil ve mukābil gelir ve sadakanın habbesinden gayrı cibālı vezn eder bir şey yoktur demek ister. Ve ᶜAbdulᶜazīz b. Ebī Revvād demiş ki "Denilirdi ki üç haslet kūnūz-ı cennettendir: hastalığın ketm ve ihfāsı

ve sadakanın ketm ve ᶜadem-i izhārı ve musībetlerin kitmānı." Ve bu nass müsneden dahi rivāyet olunmuştur. Ve Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Aᶜmāl-i sāliha yekdīgerine mübāhāt edip, hattā sadaka demiş ki ben sizin cümlenizin efdaliyim." Ve dahi ᶜAbdullāh b. Ömer şekerle tasadduk edip derdi ki "Ben işittim ki tebāreke ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾[519] ki siz sevgilinizden infāk etmedikçe siz birre nāil olmazsınız ve Hakk subhānehu ve taᶜālā bilir ki ben şekeri severim."

[وقال النخعي إذا كان الشيء لله عز وجل لا يسرني أن يكون فيه عيب وقال عبيد بن عمير يحشر الناس يوم القيامة أجوع ما كانوا قط وأعطش ما كانوا قط وأعرى ما كانوا قط فمن أطعم لله عز وجل أشبعه الله ومن سقى لله عز وجل سقاه الله ومن كسا لله عز وجل كساه الله]

Ve ᶜAllāme Nehaᶜī demiş ki "Bir şey ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ola, onda bir ᶜayb bulunmak bana hoş gelmez." Yaᶜnī Zāt-ı Zü'l-Celāl'e olan aᶜmāl-i sālihāt ile tasaddukātta bir ᶜayb ve kusūr olmamak gerektir ki ᶜamelin en iyisi ola ve sadakanın en ziyāde güzel ve ahseni ola ki ᶜuyūbdan sālim ve hālis olup onun bir şeyn ve kusūru olmaya, yaᶜnī ben böylece seni severim demek ister. Ve dahi ᶜUbeyd b. ᶜUmeyr demiş ki "Yevm-i kıyāmette nās be-gāyet aç ve susuz ve çıplak haşr olunurlar. Ve o ki Allāh yoluna yemek yedirmiş, onu Zāt-ı Zü'l-Celal tok eder ve kim ki fī sebīlillāh bir su içirmiş, onu Allāhu ᶜazīmü'ş-şān saky edip kandırır ve kim ki rızā-i Bārī için bir muhtācı giydirip iksāᵓ eylemiş, onu Hakk subhānehu ve taᶜālā giydirip iksā eder." [229]

[وقال الحسن لو شاء الله لجعلكم أغنياء لا فقير فيكم ولكنه ابتلى بعضكم ببعض]

Ve Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl meşīᵓet etmiş olsaydı cümlenizi agniyā kılardı velākin onu meşīᵓet etmeyip ancak baᶜzınızı baᶜzınızla ibtilāᵓ etti."

[وقال الشعبي من لم ير نفسه إلى ثواب الصدقة أحوج من الفقير إلى صدقته

519 Ālu ᶜİmrān, 3/92.

فقد أبطل صدقته وضرب بها وجهه]

Ve dahi ᶜAllāme Şaᶜbī demiş ki "Kim ki kendi nefsini sadakasının sevābına fakīrin sadakaya olan ihtiyācından ziyāde muztarr ve muhtāc görmezse onun sadakasını ibtāl eder de yüzüne atılır ki onunla yüzü darb olunur." ᶜİndallāh makbūl olmaz demek olur.

[وقال مالك لا نرى بأسًا بشرب المؤمن من الماء الذي يتصدق به ويسقى في المسجد لأنه إنما جعل للعطشان من كان ولم يرد به أهل الحاجة والمسكنة على الخصوص]

Ve Mālik ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Mescidde saky olunup onunla tasadduk olunmuş olan sudan merd-i mūsirin şürbünde biz bir beᵓs görmeyiz, çünkü ancak susuz olan ādemlere sadaka ve sebīl olup her kim olur ise olsun ki tesbīl olunur iken ᶜale'l-husūs ehl-i hācet ü meskeneti murād olunmamıştır, ganī ve fakīr susuz ve ᶜatşān oldukları hālde ondan su içerler."

[ويقال إن الحسن مر به نخاس ومعه جارية فقال للنخاس أترضى في ثمنها الدرهم والدرهمين قال لا قال فاذهب فإن الله عز وجل رضي في الحور العين بالفلس واللقمة]

Ve dahi denilir ki bir gün bir esīrci yaᶜnī kul ve cāriyeyi alıp satan kimse kendisi ile berāber bir cāriye bulunduğu hālde Hasen-i Basrī önünde geçip mürūr etti. Hasen-i Basrī o esīrciye: "Bunun semenine bir ve iki dirhemi kabūl edip o mikdār kıymetle beyᶜine rāzī olur musun?" dedikte, esīrci "yok" dedi. Hasen-i Basrī: "Öyle ise savuş git, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri hūr-ı ᶜīnde bir fels ve bir lokma ile rāzī olmuştur." Yaᶜnī helāl māldan niyyet-i hālise ile ehline bir fels ve bir lokmayı tasadduk eden kimseye Cenāb-ı Mālikü'l-mülk hūr-ı ᶜīni ihsān eder demektir. Nazar eyle ki az bir nesne ile ne sevāb-ı cezīl vardır, işte bu kıssa dahi fazl-ı sadakaya burhān olur demek ister.

Beyānu İhfāi's-Sadakati ve İzhārihā

[بيان إخفاء الصدقة وإظهارها]

[قد اختلف طريق طلاب الإخلاص في ذلك فمال قوم إلى أن الإخفاء أفضل ومال قوم إلى أن الإظهار أفضل ونحن نشير إلى ما في كل واحد من المعاني والآفات ثم نكشف الغطاء عن الحق فيه]

Ve sadakanın ihfāʾ ve izhārının beyānı ise o dahi işbu mebhastır. Şöyle ki ihlās-cūyānın yolları onda muhtelif olmuştur ki bir kavm ihfāʾ ve ketmi efdal olduğuna zāhib olmuştur ve bir kavm dahi onun izhārı efdal idüğüne māil olmuştur, biz isek onun her birisinde olan maʿānī ve āfāta işāret edip onda olan hakkın yüzünden nikābı refʿ ve örtüyü keşf edelim. Şöyle ki:

[أما الإخفاء ففيه خمسة معان]

Sadakanın ketm ve ihfāsı ise onda beş maʿnā vardır.

[الأول أنه أبقى للستر على الآخذ فإن أخذه ظاهرا هتك لستر المروءة وكشف عن الحاجة وخروج عن هيئة التعفف والتصون المحبوب الذي يحسب الجاهل أهله أغنياء من التعفف]

Birinci maʿnā odur ki sırren ve hafiyyen tasadduk etmek āhizin üzerine bi'z-ziyāde setrin ibkāsıyla daha ziyāde onun setrine mūcibdir, zīrā ki zāhiren ahzı onun mürūʾetinin setri hetkine ve ihtiyāc ve ıztırābının keşfine ve heyʾet-i taʿaffüften onun ihrācına, yaʿnī onu bilmeyenler taʿaffüfünden onu zengin sanır denilen sıfat-ı mahbūbenin sıyānetinden hurūcuna bāʿis ve müʾeddīdir.

[الثاني أنه أسلم لقلوب الناس وألسنتهم فإنهم ربما يحسدون أو ينكرون عليه أخذه ويظنون أنه آخذ مع الاستغناء أو ينسبونه إلى أخذ زيادة والحسد وسوء الظن والغيبة من الذنوب الكبائر وصيانتهم عن هذه الجرائم أولى]

Ve ikinci maʿnā odur ki hafiyyen tasadduk etmek kulūb-ı nās ve elsinelerine eslemdir, zīrā muhtemeldir ki nās onu hased ederler, yaʿnī ondan kıskanırlar ve maʿa'l-istignāʾ sadaka aldığı zannıyla onun üzerine inkār ederler yāhūd mesāgından zāid aldığını zannıyla irtikāb-ı mahre-

me onu nisbet ederler. Ve maᶜlūmdur ki kıskanmak ve sū-i zann etmek ve gıybet eylemek zünūb-ı kebāirdendirler, artık nāsı o cerīmelerden sıyānet etmek daha ziyāde ahsen ve evlādır.

[وقال أبو أيوب السختياني إني لأترك لبس الثوب الجديد خشية أن يحدث في جيران حسداً وقال بعض الزهاد ربما تركت استعمال الشيء لأجل إخواني يقولون من أين له هذا وعن إبراهيم التيمي أنه رؤي عليه قميص جديد فقال بعض إخوانه من أين لك هذا فقال كسانيه أخي خيثمة ولو علمت أن أهله علموا به ما قبلته]

Ve Ebū Eyyūb es-Sahtiyānī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Ben sevb-i cedīdin lübsünü yaᶜnī giymesini terk ederim o korkudan ki benim komşularımda bir kıskanmağı ihdās eder." Yaᶜnī benim komşularımda bir hasedi ihdās eder havfıyla yeni bir sevbin giyinmesini terk etmişim demektir. Ve dahi baᶜzu'z-zühhād demiş ki "Olur ki ben baᶜzı eşyānın istiᶜmālini benim ihvānım için terk etmişim ki nereden bu eşyā derler." Yaᶜnī bu söz dememeleri için ben baᶜzı eşyāmın istiᶜmāllerini terk ederim demek olur. Ve dahi İbrāhīm et-Teymī ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ki onun üzerinde bir yeni gömlek görülmüş ve onun baᶜzı ihvānı bu nereden sana geldi diye sordukta, o dahi: "Benim birāderim Hayseme beni giydirdi ve bilmiş olsaydım ki onun ehli bundan āgāh olmuşlar, onu kabūl etmezdim." Yaᶜnī bana giydirdiğini duyup bilmiş olduklarını bilseydim onu kabūl [230] etmezdim.

[الثالث إعانة المعطي على إسرار العمل فإن فضل السر على الجهر في الإعطاء أكثر والإعانة على إتمام المعروف معروف والكتمان لا يتم إلا باثنين فمهما أظهر هذا انكشف أمر المعطي ودفع رجل إلى بعض العلماء شيئا ظاهرا فرده إليه ودفع إليه آخر شيئا في السر فقبله فقيل له في ذلك فقال إن هذا عمل الأدب في إخفاء معروفه فقبلته وذاك أساء أدبه في عمله فرددته عليه وأعطى رجل لبعض الصوفية شيئا في الملأ فرده فقال له لم ترد على الله عز وجل ما أعطاك فقال إنك أشركت غير الله سبحانه فيما كان لله تعالى ولم تقنع بالله عز وجل فرددت عليك شركك وقبل بعض العارفين في السر شيئًا كان رده في العلانية فقيل له في ذلك فقال عصيت الله بالجهر فلم أك عونًا لك على المعصية وأطعته بالإخفاء فأعنتك على برك وقال الثوري لو علمت أن أحدكم لا يذكر صدقته ولا يتحدث بها لقبلت صدقته]

Ve dahi üçüncü maʿnā odur ki ketm-i sadakada esrār-ı ʿamel üzerine muʿṭīnin iʿānesidir zīrā ki sırrda olan verginin fazlı cehrde olan verginin fazlından ziyādedir ve maʿrūfun itmāmı üzerine olan iʿāne dahi maʿrūftur. Ve ketm ve saklamak ise ancak iki kişi ile itmām olunur, daha ziyāde ile itmām olunmaz ve bu zāhir oldukça emr-i muʿṭī dahi münkeşif olur, yaʿnī ʿatāsı açık olur, saklı ve mektūm kalmaz ve gizli olan ʿatānın ecr ve sevābı hāsıl olmaz. Mervīdir ki bir ādem baʿzu'l-ʿulemāya zāhiren bir ʿatiyye vermiş ve o ʿālim onun ʿatiyyesini redd edip kabūl etmemiş ve āher bir kimse ona gizli bir ʿatiyye vermekle kabūl edip almış. Ve bunun için suʾāl vākiʿ olup o ʿatiyyenin reddini ve bu ʿatiyyenin kabūlü sebebinin istifsārı ondan hāsıl oldukta o ʿālim demiş ki "O ki zāhiren verdi, edebi isāe etti, onun için ʿatiyyesini redd ettim ve o ki gizli verdi, edeble muʿāmele etti ve onun için maʿrūfunu kabūl edip aldım." Ve dahi baʿzu's-sūfiyyeye bir ādem ʿalā-meleʾi'n-nās bir ʿātiyye verdikte o sūfī onu kabūl etmeyip redd etmiş ve muʿṭīsi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl sana verdiği nesneyi niçin redd edersin?" diye levm edince, o dahi: "Sen Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısını Allāh için olan şeyde ortak ve şerīk ettin, Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kāniʿ olmadın, ben dahi senin o şirkin kabūl etmedim, onu redd ettim" demiş. Ve baʿzu'l-ʿārifīne zāhiren verilip kabūl olunmayarak redd olunan nesneyi gizli olarak ona verildikte kabūl etmiş ve onun sebeb-i redd ü kabūlünü ondan muʿṭīsi tarafından soruldukta, o merd-i ʿārif cevābında: "Sen cehr ve izhārınla Zāt-ı Zü'l-Celāl'in emrine ʿisyān etmiş idin, ben sana o ʿisyānda yaver ve muʿīn olmadım ve çün gizli ve ihfāʾ ile itāʿat ettin, ben dahi birr ve ihsānın üzerine sana muʿīn olup iʿānet eyledim." Ve Sevrī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Ben bilseydim ki onların birisi onun verdiği sadakayı zikr etmez ve onunla söyleşip tekellüm ve tahaddüs etmez, ben dahi onun sadakasını kabūl ederdim" Yaʿnī bilirim ki saklamaz ve ketm etmez, ben dahi onun için onlardan bir sadakayı kabūl etmem demek olur.

[الرابع أن في إظهار الأخذ ذلا وامتهانا وليس للمؤمن أن يذل نفسه كان بعض العلماء يأخذ في السر ولا يأخذ في العلانية ويقول إن في إظهاره إذلالًا للعلم وامتهانًا لأهله فما كنت بالذي أرفع شيئًا من الدنيا بوضع العلم وإذلال أهله]

Ve dahi dördüncü maᶜnā odur ki sadakanın izhārı ahzında züll ve imtihān vardır ve müᵓmine cāiz değildir ki nefsini izlāl ede, yaᶜnī hutām-ı dünyā için nefsini hor ve hakīr etmek müᵓmine lāyık değildir. Mervīdir ki baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ gizli olarak sırren sadakayı alırdı ve āşikāren ve ᶜalenen almazdı ve bunun için derdi ki "Açıkça ahzında ve ahzının izhārında ᶜilme bir mezellet vardır ve ehl-i ᶜilme dahi bir imtihān vardır. Ve ben isem ᶜilmi vazᶜ ve ehlini izlāl ile dünyādan bir nesneyi refᶜ eder ādem değilim."

[الخامس الاحتراز عن شبهة الشركة قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أُهْدِيَ لَهُ هَدِيَّةٌ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَهُمْ شُرَكَاؤُهُ فِيهَا" وبأن يكون ورقًا أو ذهبًا لا يخرج عن كونه هدية قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفْضَلُ مَا يُهْدِي الرَّجُلُ إِلَى أَخِيهِ وَرِقًا أَوْ يُطْعِمُهُ خُبْزًا" فجعل الورق هدية بانفراده فما يعطى في الملأ مكروه إلا برضا جميعهم ولا يخلو عن شبهة فإذا انفرد سلم من هذه الشبهة]

Ve beşinci maᶜnā ise o dahi şirket ve ortaklığın şübhesidir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ أُهْدِيَ لَهُ هَدِيَّةٌ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَهُمْ شُرَكَاؤُهُ فِيهَا"[520] Yaᶜnī "Kim ki bir kavm içinde olduğu hālde ona bir hediyye ihdāᵓ olunur, o kavm-i hāzır o hediyyede onun şerīk ve ortaklarıdır." Yaᶜnī o kavm onda onun şürekāsıdırlar ki o hediyyede nasīb ve hisseleri olur demektir. Ve muᶜtā olan nesne gümüş veyā altın olmaklığı ile hediyye olmaktan çıkamaz yaᶜnī yine hediyyedir. Ve hediyyenin ahkāmı onun üzerine cārī olur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "أَفْضَلُ مَا يُهْدِي الرَّجُلُ إِلَى أَخِيهِ وَرِقًا أَوْ يُطْعِمُهُ خُبْزًا"[521] Yaᶜnī "Ādemin dīn kardeşine ihdāᵓ edecek nesnenin en ziyāde efdali gümüştür veyāhūd ona ekmek itᶜāmıdır." İşte infirādıyla gümüşü hediyye etmiştir. Ve bināen ᶜaleyh meleᵓde olan ᶜatāᵓ mekrūhtur [231] meger ki cemīᶜinin rızāsı ile ola ve o dahi şübheden hālī olmaz ve çün yalnız olup tenhāda münferid bulunur, bu şübheden vāreste ve sālim olur.

[أما الإظهار والتحدث به ففيه معان أربعة الأول الإخلاص والصدق والسلامة عن تلبيس الحال والمراءاة]

---

520 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 6/303, no: 12037; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/104, no: 11183; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/351.

521 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/299.

Ve sadaka iʿtāsının izhārı ise ve onunla tahaddüs etmekliğin ahvāli ise o dahi onda dört maʿnā vardır: Birincisi telbīs-i hāl ve mürāʾāttan selāmet ve sıdk ve ihlāstır.

[والثاني إسقاط الجاه والمنزلة وإظهار العبودية والمسكنة والتبري عن الكبرياء ودعوى الاستغناء وإسقاط النفس من أعين الخلق قال بعض العارفين لتلميذه أظهر الأخذ على كل حال إن كنت آخذ فإنك لا تخلو عن أحد رجلين رجل تسقط من قلبه إذا فعلت ذلك فذلك هو المراد لأنه أسلم لدينك وأقل لآفات نفسك أو رجل تزداد في قلبه بإظهارك الصدق فذلك الذي يريده أخوك لأنه يزداد ثوابًا بزيادة حبه لك وتعظيمه إياك فتؤجر أنت إذ كنت سبب مزيد ثوابه]

Ve ikinci maʿnāsı odur ki onda iskāt-ı cāh u menzilet ve izhār-ı ʿubūdiyyet ü meskenet vardır ve dahi kibriyāʾ ve daʿvā-yı istignādan teberrī ve aʿyün-i halktan nefsin iskātı vardır. Mervīdir ki baʿzu'l-ʿārifīn, tilmīzine demiş ki "Eger sadakayı alacak olursan, yaʿnī eger sadakaya āhizsin, ahzını saklama, ʿalā-külli hāl ahzını halka izhār eyle zīrā ki onda iki recülün birisi olmaktan hālī olamazsın: Yā onun gözünden düşüp ahzın izhārıyla onun kalbinden sākıt bir recül olursun ve murād dahi budur, zīrā ki senin dīnine eslem ve nefsinin āfātına ekalldir veyāhūd o recül olursun ki senin sadakan izhārıyla onun kalbinde müzdād olursun yaʿnī sıdkı izhār etmekle sevilirsin ve senin dīn kardeşinin murād ve maksadı dahi odur, çünkü sana muhabbeti ziyādesiyle ve seni taʿzīm etmekle onun ecr ve sevābı ziyāde olur ve sen dahi mezīd-i sevāba sebeb olduğun hasebiyle müsāb ve meʾcūr olursun."

[الثالث هو أن العارف لا نظر له إلا إلى الله عز وجل والسر والعلانية في حقه واحد فاختلاف الحال شرك في التوحيد قال بعضهم كنا لا نعبأ بدعاء من يأخذ في السر ويرد في العلانية والالتفات إلى الخلق حضروا أم غابوا نقصان في الحال بل ينبغي أن يكون النظر مقصورا على الواحد الفرد حكي أن بعض الشيوخ كان كثير الميل إلى واحد من جملة المريدين فشق على الآخرين فأراد أن يظهر لهم فضيلة ذلك المريد فأعطى كل واحد منهم دجاجة وقال لينفرد كل واحد منكم بها وليذبحها حيث لا يراه أحد فانفرد كل واحد وذبح إلا ذلك المريد فإنه رد الدجاجة فسألهم فقالوا فعلنا ما أمرنا به الشيخ فقال الشيخ للمريد ما لك لم تذبح كما ذبح أصحابك فقال ذلك المريد لم أقدر على مكان لا يراني فيه أحد فإن الله يراني في كل موضع

فقال الشيخ لهذا أميل إليه لأنه لا يلتفت لغير الله عز وجل]

Ve izhārın üçüncü maᶜnāsı ise o dahi ihtilāf-ı hāl beliyyesinden halās bulmaktır ki merd-i ᶜārif Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısına bakmaz, onun nazarı ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'edir. Ve onun hakkında sırr ve ᶜalāniyet birdir, çünkü ihtilāf-ı hāl tevhīdde şirktir, hattā baᶜzu'l-ᶜārifīn demiş ki "Gizlide olup ᶜalāniyette olmayan ādemin duᶜāsına biz iᶜtibār etmezdik, bizde duᶜāsının kadri yok idi. Ve halka iltifāt etmek gerek hāzır olsalar ve gerek gāib olsalar hālde bir eksiklik ve noksandır, gerektir ki nazar-ı ᶜārifīn ferd-i vāhidin üzerine maksūr ve ona mahsūr ola." Hikāyet olunur ki baᶜzu'l-meşāyıh cümle-i mürīdānından bir mürīde onun meyli çok idi ve o mürīde onun kesret-i meyli dīger mürīdāna güç gelip meşakkat verdi. Ve bināberīn o şeyh onun fazīletini izhār etmek istedi ve her bir mürīde birer tavuk verip "Bunu seni bir kimse görmeyecek bir tenhā yerde gizli olarak münferiden zebh eyle" diye emr verince mürīdleri varıp münferiden o tavuk kuşları zebh ettiler. Ve o mürīd yalnız kalıp kendisi o tavuğu zebh etmedi, ancak aldığı tavuğu geriye çevirip redd etti. Ve şeyh mürīdlerden nefāz-ı emri üzerine suᵓāl ettiği vaktte onlar her biri meᵓmūr olduğumuz vechle şeyhin emrini icrāᵓ ettik diye cevāb vermeleriyle, şeyh öbür müride: "Sana ne oldu ki ashābın zebh ettikleri gibi zebh etmedin?" diye suᵓāl edip ve o mürīd: "Beni içinde bir kimse görmeyecek bir mekāna muktedir olamadım, zīrā ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri beni her yerde görür" diye cevāb verdikte, şeyh: "İşte bunun için ben bu ādeme meyl ederim, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı hīçbir şeyᵓe iltifāt etmez" dedi.

[الرابع أن الإظهار إقامة لسنة الشكر وقد قال تعالى ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ والكتمان كفران النعمة وقد ذم الله عز وجل من كتم ما أتاه الله عز وجل وقرنه بالبخل فقال تعالى ﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا أَنْعَمَ اللهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً أَحَبَّ أَنْ تُرَى نِعْمَتُهُ عَلَيْهِ" وأعطى رجل بعض الصالحين شيئًا في السر فرفع به يده وقال هذا من الدنيا والعلانية فيها أفضل والسر في أمور الآخرة أفضل]

Ve dördüncü maᶜnā ise o dahi ahz-ı sadakanın izhārında sünnet-i

teşekkür ikāmesi ile tahdīs-i niᶜmettir, çünkü izhārı sünnet-i şükrün ikāmesidir. Ve tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurmuş ki ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾[522] Bu āyet sūret-i Duhā'nın on birinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Rabbin taᶜālānın niᶜmeti olan nübüvveti yaᶜnī ahkām-ı Kurᵓān'ı nāsa teblīg et" ki niᶜmetin şükrüdür ve zāhir-i mefhūmu niᶜam-ı sāireye şümūlü olduğu hasebiyle musannif-i merhūm onunla istişhād etmiştir. Ve dahi kitmānda küfrān-ı niᶜmet vardır. Ve Hakk subhānehu ve taᶜālā niᶜmetini ketm edenleri zemm edip ketmi buhle karīn etmiştir ki ﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾[523] buyurdu. Bu āyet dahi sūre-i Nisā'nın otuz altıncı āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Onlar ki hakk-ı Allāh'ı irāde ve fukarāya tasaddukta buhl ve imsāk ederler ve nāsa dahi o buhlü emr ederler ve Allāhu taᶜālā fazlından onlara verdiği gınāᵓ ve niᶜmeti ketm ederler. Biz ᶜatāyā-yı ilāhīye ketm eden kāfirler için rüsvāy edici cehennem ᶜazābını āmāde eyledik." Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا أَنْعَمَ اللهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً أَحَبَّ أَنْ تُرَى نِعْمَتُهُ عَلَيْهِ"[524] buyurmuştur, yaᶜnī "Cenāb-ı Mālikü'l-mülk onun bir kuluna bir niᶜmeti inᶜām buyurunca [232] onun niᶜmeti onun üzerinde görünmesini sever." Yaᶜnī o ᶜabdin üzerinde o niᶜmetinin āsārı görünmesini muhabbet eder. Ve mervīdir ki baᶜzu's-sālihīne bir zāt sırren bir ᶜatiyye verdikte o merd-i sālih o ᶜatiyye ile elini kaldırıp "Bu ᶜatiyye dünyādan olup ve onda ᶜalāniyyet efdaldir, gizletmek umūr-ı āhirette efdaldir" demiş yaᶜnī ahzını saklamayıp derhāl izhār etmekle açık etmiştir.

[ولذلك قال بعضهم إذا أعطيت في الملأ فخذ ثم اردد في السر]

Ve onun için baᶜzu's-sulahāᵓ demiş ki meleᵓ-i nās içinde sana bir ᶜatiyye verildiği vaktte onu ahz eyle de sonra gizlide onu sāhibine redd eyle, yaᶜnī geriye ver.

---

522 ed-Duhā, 93/11.

523 en-Nisāᵓ, 4/37.

524 *Musnedu* Ahmed, 3/474, no: 15892; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 19/283, no: 623; *Sahīhu* İbn Hibbān, 12/235, no: 5417; *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/161, no: 1100.

[والشكر فيه محثوث عليه قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ'' والشكر قائم مقام المكافأة حتى قال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ أَسْدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ'']

Ve ᶜatāda şükr etmek mahsūsun ᶜaleyhtir, yaᶜnī mendūbdur ki icrāsına irāde-i Hazret-i Peygamberī müteᶜallik olmuştur, zīrā ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ''[525] Ve şükr etmek mükāfāta kāim-i makāmdır, hattā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ أَسْدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ''[526] irāde ve fermān buyurmuştur. Ve terceme-i meᵓāli sebkat etti.

[ولما قال المهاجرين في الشكر يا رسول الله ما رأينا خيرًا من قوم نزلنا عندهم قاسمونا الأموال حتى خفنا أن يذهبوا بالأجر كله فقال صلى الله عليه وسلم ''كُلُّ مَا شَكَرْتُمْ لَهُمْ وَأَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِمْ بِهِ فَهُوَ مُكَافَأَةٌ'']

Ve çün zümre-i muhācirīn "Teşekkürde yā Resūlallāh, yanlarında nüzūl ettiğimiz kavmden yeğ ve hayrlı bir kavm biz görmedik. Onlar māllarında bizimle mukāseme ettiler, hattā korktuk ki ecr ve sevābın cemīᶜisini onlar götürürler" dediklerinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''كُلُّ مَا شَكَرْتُمْ لَهُمْ وَأَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِمْ بِهِ فَهُوَ مُكَافَأَةٌ''[527] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi "Siz onları şükr edip üzerlerine hüsn-i senā eyledikçe sizin o şükr ve sitāyişiniz onlara mükāfāttır."

[فالآن إذا عرفت هذه المعاني فاعلم أن ما نقل من اختلاف الناس فيه ليس اختلافًا في المسئلة بل هو اختلاف حال فكشف الغطاء في هذا أنا لا نحكم حكمًا بتًا بأن الإخفاء أفضل في كل حال أو الإظهار أفضل بل يختلف ذلك باختلاف النيات وتختلف النيات باختلاف الأحول والأشخاص]

İmdi sen bu maᶜnāları bilince bil ki ihtilāf-ı nāstan menkūl olan ak-

---

525 Tirmizī, Birr, 36, no: 1955; *Musnedu* Ahmed, 3/32, no: 11280; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 2/356, no: 2501; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 2/365, no: 1122.

526 *Musnedu* Ahmed, 2/68, no: 5365; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/65, no: 2359; el-*Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 2/72, no: 2369.

527 Ebū Dāvūd, Dahāyā, 8, no: 2811; Tirmizī, Sıfatu'l-Kıyāme, 44, no: 2487.

vāl mesʾelede bir ihtilāf olmayıp ancak ihtilāf-ı ahvāldir. Ve kaldı ki bunun yüzünden keşf-i gitāʾ odur ki biz ʿalā-külli hāl ihfā-i sadaka izhārından efdal olduğuna katʿiyyen hükm etmeyiz ve kezālik izhārı dahi onun ihfāsından efdaldir demeyiz, ancak bu hükm ki ihtilāf-ı niyyāt ile muhtelif olur deriz ve niyyāt dahi ihtilāf-ı ahvāl ve ihtilāf-ı eşhās ile muhtelif olur deriz.

[فينبغي أن يكون المخلص مراقبا لنفسه حتى لا يتدلى بحبل الغرورِ ولا ينخدع بتلبيس الطبع ومكر الشيطان والمكر والخداع أغلب في معاني الإخفاء منه في الإظهار مع أن له دخلًا في كل واحد منهما]

Ve hāl böyle olunca gerektir ki merd-i ihlāskār hemīşe nefsine murākıb ola, tā ki hablü'l-gurur ile çāh-ı belāya sarkınmaya ve dahi taʿbın telbīs ve tedlīsi ve şeytānın hīle ve mekriyle mahdūʿ ve mugaffel olmaya, hālbuki maʿānī-i ihfāya onun maʿānī-i izhārdan ziyāde girintisi vardır, yaʿnī mekr ve hudāʿ maʿānī-i ihfāda daha ziyāde gālibdir, maʿa-hāzā onun her birinde birer medhali vardır, yaʿnī telbīs-i tabʿ ve mekr-i şeytān hem ihfāda ve hem dahi izhāra medhali var velākin maʿānī-i ihfāda onun galebesi daha ziyādedir.

[فأما مدخل الخداع في الإسرار فمن ميل الطبع إليه لما فيه من في خفض الجاه والمنزلة وسقوط القدر عن أعين الناس ونظر الخلق إليه بعين الازدراء وإلى المعطي بعين المنعم المحسن فهذا هو الداء الدفين ويستكن في النفس والشيطان بواسطته يظهر معاني الخير حتى يتعلل بالمعاني الخمسة التي ذكرناها ومعيار كل ذلك ومحكه أمر واحد وهو أن يكون تألمه بانكشاف أخذه الصدقة كتألمه بانكشاف صدقة أخذها بعض نظرائه وأمثاله فإنه إن كان يبغي صيانة الناس عن الغيبة والحسد وسوء الظن أو يتقي انتهاك الستر أو إعانة المعطي على الإسرار أو صيانة العلم عن الابتذال فكل ذلك مما يحصل بانكشاف صدقة أخيه فإن كان انكشاف أمره أثقل عليه من انكشاف أمر غيره فتقديره الحذر من هذه المعاني أغاليط وأباطيل من مكر الشيطان وخدعه فإن إذلال العلم محذور من حيث إنه علم لا من حيث إنه علم زيد أو علم عمرو والغيبة محذورة من حيث إنها تعرض لعرض مصون لا من حيث إنها تعرض لعرض زيد على الخصوص ومن أحسن من ملاحظة مثل هذا ربما يعجز الشيطان عنه وإلا فلا يزال كثير العمل قليل الحظ]

Ve gizlide yaʿnī isrārda olan hudāʿın medhali ise meyl-i tabʿdandır, çünkü zāhiren sadakanın ahzında cāh ve menzilin hafz ve inhitāt ve tenezzülü vardır ve aʿyün-i nāstan sukūt-ı kadr ü iʿtibārı dahi vardır ki halk ona ʿayn-ı izdirāʾ vü tahkīr ve muʿtīsine ʿayn-ı münʿim ü muhsin nazarıyla bakarlar ve bu hāl nefse girān gelir de tabʿ onu kabūl etmez. İşte nefste müstekin olan dā-i defīn ve derd-i pinhān ve çetin budur ve bunun vāsıtasıyla şeytān-ı laʿīn maʿānī-i hayrı izhār edip ānifen zikr ettiğimiz maʿānī-i [233] hamse ile taʿallül eyler. Ve bunun kāffesinin miʿyār ve mihekki yalnız bir emr-i vāhiddir ki onun sadaka alışının inkişāfı ile olan keder ve teʾellümü dīgerinin yaʿnī onun emsāl ve enzārının sadaka alışının inkişāfıyla olan keder ve eleminden ziyāde olmayıp müsāvī ve mümāsil olmasıdır, zīrā ki nāsı gıybet ve hased ve sū-i zanndan sıyānetlerini isterse ve āhizin intihāk-i setrden mürūʾetinin vikāyesini arzū edip muʿtīnin dahi isrārı üzerine iʿānet eylemek emel eylerse ve hem dahi ibtizālden ʿilmin sıyānetini kasd ederse bunun cemīʿisi birāderinin aldığı sadakanın inkişāfıyla hāsıl olurlar. Ve çün onun inkişāf-ı emri onun nefsi üzerine dīgerinin inkişāf-ı emrinden daha ziyāde ağır ve güç ve girān gelir. Onun bu maʿānīden hazer takdīr edişi kāffesi hudaʿ u mekr-i şeytāndan bir ebātīl ve egālīttir, yaʿnī bir mugallata ve bātıl şeylerdir, zīrā ki ʿilmin izlāli mahzūr olduğu ancak ʿilm olduğu haysiyyetledir, yoksa Zeyd veyā ʿAmr'ın ʿilmi olduğu haysiyyetle değildir ve gıybet dahi bir ʿırz-ı masūna taʿarruz ettiği haysiyyetle mahzūrdur, yoksa ʿale'l-husūs Zeyd'in ʿırzına taʿarruz edeceği haysiyyetle mahzūr olmamıştır. Ve kim ki bu gibi umūrun mülāhazalarını güzelce eder, ola ki ondan şeytān ʿāciz kalır, yoksa yaʿnī eger bu gibi umūra güzelce mülāhaza etmezse o kimse kesīrü'l-ʿamel ve kalīlü'l-hatt olmaktan münfekk ve zāil olmaz.

[وأما جانب الإظهار فميل الطبع إليه من حيث إنه تطييب لقلب المعطي واستحثاث له على مثله وإظهاره عند غيره أنه من المبالغين في الشكر حتى يرغبوا في إكرامه وتفقده وهذا داء دفين في الباطن والشيطان لا يقدر على المتدين إلا بأن يروج عليه هذا الخبث في معرض السنة ويقول له الشكر من السنة والإخفاء من الرياء ويورد عليه المعاني التي ذكرناها ليحمله على الإظهار وقصده الباطن ما ذكرناه ومعيار ذلك ومحكه أن ينظر إلى ميل نفسه إلى الشكر حيث لا ينتهي الخبر

إلى المعطي ولا إلى من يرغب في عطائه وبين يدي جماعة يكرهون إظهار العطية ويرغبون في إخفائها وعادتهم أنهم لا يعطون إلا من يخفي ولا يشكر فإن استوت هذه الأحوال عنده فليعلم أن باعثه هو إقامة السنة في الشكر [والتحدث بالنعمة وإلا فهو مغرور ثم إذا علم أن باعثه السنة في الشكر] فلا ينبغي أن يغفل عن قضاء حق المعطي]

Ve dahi izhārın cānibi ise o dahi kalb-i muᶜtīye tatyīb ve onun misli dīger bir ᶜatiyye onu hass ve tergīb ve dīgerleri dahi şükre mübālagatı hasebiyle onun nafaka ve ikrāmına teşvīk ve tahbīb etmek haysiyyeti ile meyl-i tabᶜ vardır. Ve bu dahi bātında medfūn bir dā-i hafīdir. Ve şeytān-ı laᶜīn ise merd-i dīndār üzerine maᶜriz-i sünnette habesi tervīc etmeksizin muktedir olamaz, ancak habesi maᶜriz-i sünnette tervīc etmekle merd-i dīndār üzerine muktedir olur ki ona der ki "İzhār-ı ahz şükr-i niᶜmettir ve ᶜatıyyenin teşekkürü sünnettir ve ihfāda riyākārlık vardır." Ve izhārın maᶜānīsinden bizim zikr ettiğimiz maᶜānīyi onun üzerine īrād eder tā ki onu izhār üzerine haml ede, maᶜa-hāzā onun kasdı dahi bu zikr ettiğimiz şeyᵓ ola. Ve bunun miᶜyār ve mihekki odur ki onun nefsinin meyline nazar ede ki muᶜtīye onun teşekkürü bālig olmamak ve dahi ᶜatāsına rāgıb olduğu kesāna vāsıl olmamak tarīkinde olursa ve bir cemāᶜatin içinde onu izhār eder ki o cemāᶜat izhār-ı ᶜatıyyeyi kerh edip ki onların ragbetleri ihfāsınadır ve ᶜādetleri dahi ihfāᵓ etmeyene vermezler, ancak ketm edip şükr eylemeyene verirler, yaᶜnī eger meyli bu yolda ise hevā-yı nefs ve mekr-i şeytān değildir. Ve çün bu ahvāl onun ᶜindinde müstevī olur, bilsin ki onun bāᶜis-i izhārı ancak sünnet-i teşekkürdür ve o vaktte muᶜtīnin kazāᵓ hakkından gaflet etmemek gerektir.

[فينظر فإن كان هو ممن يحب الشكر والنشر فينبغي أن يخفى ولا يشكر لأن قضاء حقه أن لا ينصره على الظلم وطلبه الشكر ظلم وإذا علم من حاله أنه لا يحب الشكر ولايقصده فعند ذلك يشكره ويظهر صدقته ولذلك قال صلى الله عليه وسلم للرجل الذي مدح بين يديه ''ضَرَبْتُمْ عُنُقَهُ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ'' مع أنه صلى الله عليه وسلم كان يثني على قوم في وجوههم لثقته بيقينهم وعلمه بأن ذلك لا يضرهم بل يزيد في رغبتهم في الخير فقال لواحد إنه سيد أهل الوبر وقال صلى الله عليه وسلم

في آخر ''إِذَا جَاءَكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ'' وسمع كلام رجل فأعجبه فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا'' وقال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا عَلِمَ أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ خَيْرًا فَلْيُخْبِرْهُ فَإِنَّهُ يَزْدَادُ رَغْبَةً فِي الْخَيْرِ'' وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِذَا مُدِحَ الْمُؤْمِنُ رَبَا الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ'']

Şöyle ki o kimseye nazar edip bakar ki eger şükr ve neşri sever bir ādem ise onun ᶜatāsını ihfā᾿ edip ona teşekkür etmez, çünkü onun kazā hakkı zulm üzerine onu nasr etmemektir, yaᶜnī ona maᶜsiyet üzerine yardım etmemektir ki onun şükr istemesi zulm ve taᶜaddīdir ve eger onun hālinden bildi ki kendisi şükr olunmasını sevmez ve kasd etmez bir ādem ise o vaktte onu şükr eder ve sadakasını izhār eder ve bunun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin huzūr-ı ᶜālīsinde medh olunan bir ādem için ''ضَرَبْتُمْ عُنُقَهُ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ''[528] diye fermān buyurmuştur ki hulāsa-i me᾿āli: "Siz onun boynunu vurdunuz, onu işitmiş olsaydı necātı bulmazdı." Maᶜa-hāzā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onların yakınlarına nafaka ve iᶜtimādı bulunan ve onlara onun senāsı muzırr olmayıp belki hayra ragbetlerini [234] artırıp ziyāde edeceğini bildiği eclden yüzlerine karşı bir kavm üzerine medh ve senā buyururlardı. Ve bir ādem için "إنه سيد أهل الوبر" buyurdu, yaᶜnī "Ehl-i hıyām ve ashāb-ı cimālin ulusudur" demektir. Ve dīger ādemde ''إِذَا جَاءَكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ''[529] buyurmuştur, yaᶜnī "Bir bir kavmin kerīmi size gelirse siz onu ikrām ediniz" demektir. Ve dahi bir ādemin sözünü işitip beğendiğinde hakkında ''إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا''[530] buyurdu, yaᶜnī "Tahkīkan beyānın baᶜzısı efsūn gibi te᾿sīr eder" demektir ki hüsn-i taᶜbīr ü ifāde ve belāgat-i sühan kulūbu efsūn gibi cezb eder. Ve dahi ''إِذَا عَلِمَ أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ خَيْرًا فَلْيُخْبِرْهُ فَإِنَّهُ يَزْدَادُ رَغْبَةً فِي الْخَيْرِ''[531] Yaᶜnī "Eger biriniz birāderinden bir hayrı

528 Buhārī, Şehādāt, 16, no: 2662; Müslim, Zuhd, 65.

529 İbn Māce, Edeb,19, no: 3712; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/291, no: 16686.

530 Buhārī, Nikāh, 47, no: 5146; Ebū Dāvūd, Edeb, 86, no: 5007; Muvattā, Kelām, 7.

531 *İlelu'd-Dārekutnī*, 7/304, no: 1371.

bilip anlarsa onunla birāderine haber versin, zīrā ki hayrda onun rağbetini artırıp müzdād eder" demektir ki onun ihbārı ragbetinin izdiyādına sebeb olur demek olur. Ve dahi [532]"إِذَا مُدِحَ الْمُؤْمِنُ رَبَا الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ" buyurdu, yaʿnī "Müʾmin-i muvahhide medh olunursa onun kalbinde īmān müzdād olur" demektir ki o medh ve senā ile onun yakīni izdiyād bulur.

[وقال الثوري من عرف نفسه لم يضره مدح الناس وقال أيضًا ليوسف بن أسباط إذا أوليتك معروفًا كنت أنا أسر به منك ورأيت ذلك نعمة من الله عز وجل علي فاشكر وإلا فلا تشكر]

Ve İmām Süfyān es-Sevrī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Nefsini bilen kimse ona halkın medh ve senāsı zarar vermez." Ve Yūsuf b. Esbāt ʿaleyhi'r-rahmeye demiş ki "Ben sana bir maʿrūf işleyip bir inʿāmım olur ise senden ziyāde ben onunla şād ve mesrūr olurum ve benim üzerime Hakk subhānehu ve taʿālānın bir niʿmeti olduğunu bilirim, sen istersen şükr et ve istersen şükr etme bence onun için teşekkür ve ʿadem-i teşekkürün siyyāndır." Yaʿnī hīçbir farkı yoktur demek ister.

[ودقائق هذه المعاني ينبغي أن يلحظها من يراعي قلبه فإن أعمال الجوارح مع إهمال هذه الدقائق ضحكة للشيطان وشماته له لكثرة التعب وقلة النفع ومثل هذا العلم هو الذي يقال فيه إن تعلم مسألة واحدة منه أفضل من عبادة سبعين سنة إذ بهذا العلم تحيا عبادة العمل وبالجهل به تموت عبادة العمل كله وتتعطل وعلى الجملة فالأخذ في الملأ والرد في السر أحسن المسالك وأسلمها فلا ينبغي أن يدفع بالتزويقات إلا أن تكمل المعرفة بحيث يستوي السر والعلانية وذلك هو الكبريت الأحمر الذي يتحدث به ولا يرى نسأل الله الكريم حسن العون والتوفيق]

Ve kalbini mürāʿāt eden kimseye gerektir ki bu maʿānīnin dekāyıkını mülāhaza ede, zīrā ki bu dekāyıkın ihmāliyle aʿmāl-i cevārih şeytānın duhkesidir ve onda şemāteti vardır, yaʿnī düşmanın sevinci ve şādlık ve handeliğidir, çünkü onda yorgunluk çok olur ve nefʿ ve fāide az ve cüzʾī olur. Ve bu ʿilm gibidir, o ʿilm ki hakkında denilir ki onun bir mesʾelesinin taʿallümü yetmiş seneliğin ʿibādetinden efdaldir, zīrā ki bu ʿilm ile ʿömrün ʿibādeti dirilip ihyāʾ olunur ve bunun cehl ve nādānlı-

532 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 1/170, no: 424.

ğıyla cemīᶜ-i ᶜömrün ᶜibādeti olup fevt olur ve helāk ve muᶜattal olur ve ᶜale'l-cümle meleᵓ-i nāsta almak ve gizlide onu redd etmek mesālikin ahsen ve eslemidir, kaldı ki maᶜrifeti tekmīl olup onun ᶜindinde sırr ve ᶜalāniyyet siyyān olmadıkça bu gibi tezvīkāt ile defᶜ etmemek gerektir. Ve o dahi onunla tahaddüs olunup cismi görünmeyen kibrīt-i ahmerdir, yaᶜnī kırmızı kükürt gibidir ki istivā-i sırr u ᶜalāniyyet ile olan kemāl-i maᶜrifet kibrīt-i ahmer gibidir, ondan bahs olunur ve onunula tahaddüs olunup velīkīn bir kimsede görünmez. Biz kerīm olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan hüsn-i ᶜavn ü tevfīki dileriz.

Beyānu'l-Efdali Min Ahzi's-Sadakati ve'z-Zekāt

[بيان الأفضل من أخذ الصدقة أو الزكاة]

[بيان الأفضل من أخذ الصدقة أو الزكاة كان إبراهيم الخواص والجنيد وجماعة يرون أن الأخذ من الصدقة أفضل فإن في أخذ الزكاة مزاحمة للمساكين وتضييقًا عليهم ولأنه ربما لا يكمل في أخذه صفة الاستحقاق كما وصف في الكتاب العزيز وأما الصدقة فالأمر فيها أوسع]

Ve dahi ahz-ı sadaka ile ahz-ı zekātın efdali hangisi idüğünün beyānı ise o dahi işbu bahstir. Şöyle ki kibār-ı ehlullāhtan İbrāhīm el-Havvās ve Cüneyd el-Bagdādī ve bir cemāᶜat ahz-ı sadaka efdal olduğuna zāhib olmuşlar idi, zīrā ki ahz-ı zekātta mesākīne bir müzāhame ve üzerlerine bir tazyīk vardır ve ola ki Kitāb-ı ᶜazīzde vasf olduğu vech üzere onun ahzında sıfat-ı istihkāk mükemmel olmaz ve sadaka ise böyle değildir ki onda emr daha ziyāde geniş ve vāsiᶜdir.

[وقال قائلون بأخذ الزكاة دون الصدقة لأنها إعانة على الواجب ولو ترك [٢٣٥] المساكين كلهم أخذ الزكاة لأثموا ولأن الزكاة لا منة فيها وإنما هو حق واجب لله سبحانه رزقًا لعباده المحتاجين ولأنه أخذ بالحاجة والإنسان يعلم حاجة نفسه قطعًا وأخذ الصدقة أخذ بالدين فإن الغالب أن المتصدق يعطي من يعتقد فيه خيرًا ولأن مرافقة المساكين أدخل في الذل والمسكنة وأبعد من التكبر إذ قد يأخذ الإنسان الصدقة في معرض الهدية فلا تتميز عنه وهذا تنصيص على ذل الآخذ وحاجته]

Ve āher kimseler dahi zekātın ahzı sadakanın ahzından efdaldir de-

mişler çün ki vācibin ahzıyla müzekkīnin edā-i vācibi üzerine onun bir iʿānesi vardır, hattā kāffe-i mesākīn ahz-ı zekātı terk ederlerse cümlesi āsim olurlar. Ve dahi zekātta bir kimseye bir minnet yoktur, ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine bir hakktır ki muhtāc kullarına onu rızk etmiştir ve hem dahi ihtiyāc ile bir alıştır ve insān ise katʿā kendi hālini ve nefsinin ihtiyācını bilir. Ve sadakanın ahzı ise onu dīn ile bir ahzdır, zīrā ki fi'l-gālib ehl-i tasadduk onun salāh-ı hālini bilip onda bir hayr olduğunu iʿtikād ettikleri ādeme sadaka verirler. Ve ihtiyāc ile olan ahz elbette dīn ile olan ahzdan yeğdir. Ve dahi zekāt ahzında mürāfaka-i mesākīn vardır ve mürāfaka-i mesākīn tekebbürden daha ziyāde buʿdü vardır. Ve züll ve meskenete daha ziyāde ādemi idhāl eder ola ki insān maʿriz-i hediyyede sadakayı alır da hediyyeden imtiyāzı olamaz. Ve zekātın ahzı ise āhizin züll ve ihtiyācına bir tansīstir. İşte bu vechlerle ahz-ı zekāt efdaldir diyorlar.

[والقول الحق في هذا ان هذا يختلف بأحوال الشخص وما يغلب عليه وما يحضره من النية فإن كان في شبهة من اتصافه بصفة الاستحقاق فلا ينبغي أن يأخذ الزكاة فإذا علم أنه مستحق قطعًا كما إذا حصل عليه دين صرفه إلى خير وليس له وجه في قضائه فهو مستحق قطعا فإذا خير هذا بين الزكاة وبين الصدقة فإذا كان صاحب الصدقة لا يتصدق بذلك المال لو لم يأخذه هو فليأخذ الصدقة فإن الزكاة الواجبة يصرفها صاحبها إلى مستحقها ففي ذلك تكثير للخير وتوسيع على المساكين وإن كان المال معرضًا للصدقة ولم يكن في أخذ الزكاة تضييق على المساكين فهو مخير والأمر فيهما يتفاوت وأخذ الزكاة أشد في كسر النفس وإذلالها في أغلب الأحوال والله أعلم]

Ve bunda hakk olan kavl budur ki bu hāl eşhāsın ahvāliyle ve onlara gālib olan hālāt ile muhtelif olur ve hem dahi ʿinde'l-ahz hāzır olan niyyetle dahi muhtelif olur. Eger sıfat-ı istihkāk ile ittisāfında onun bir iştibāhı var ise zekātı almamak gerektir. Ve eger katʿan zekāta müstehakk olduğunu bilirse, mesela umūr-ı hayriyyeden dolayı sarf ettiği mesārifin deynine giriftār olup dīger vechle o deynin kazāsına ʿadīmü'l-iktidar idüğü gibi ve sāir bu gibi bir sebeb ile onun ihtiyācı mütehakkak ise o hālde katʿan zekāta müstehakktır, fakat bu hāl ile maʿan eger bu ādem

sadaka ile zekātın ahzında muhayyer olursa o vaktte bakıp nazar eder ki eger kendisi o sadakayı ahz etmezse sāhib-i sadaka o sadakayi dīgerine vermez ve onunla āher bir kimse üzerine tasadduk eylemez, gerektir sadakayı ala zīrā ki zekāt vācibe elbette onun sāhibi bir müstehakkına sarf edecektir. Ve bu sūrette olan ahzı teksīr-i hayra sebeb ve mesākīn üzerine tevsīᶜe müᵓeddī olur. Ve eger sadaka dahi mesākīne maᶜrūz olup kendisi almazsa dīgeri ahz edecektir. Ve zekātın ahzında dahi mesākīn üzerine bir tazyīk hāsıl olmaz, o vakit muhayyer kalır, her hangisini alırsa ona mücāz vardır, fakat onlarda emrin yine tefāvütü olur, zīrā ki zekātın ahzı nefsin kesr ve izlālinde daha ziyāde eşeddir ki agleb-i ahvālde zekātın ahzı nefsine güç ve girān gelir ve onunla nefsin inkisār ve züllü hāsıl olur. Vallāhu aᶜlemu.

[كمل كتاب أسرار الزكاة بحمد الله وعونه وحسن توفيقه ويتلوه إن شاء الله تعالى كتاب أسرار الصوم والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى جميع الأنبياء والمرسلين وعلى الملائكة والمقربين من أهل السموات والأرضين وعلى آله وصحبه وسلم تسليمًا كثيرًا دائمًا إلى يوم الدين والحمد لله وحده وحسبنا الله ونعم الوكيل]

Bi-hamdihi taᶜālā onun hüsn-i ᶜavn ü tevfīki ile esrār-ı zekātın kitābı bunda tekmīl oldu. İnşāallāhu taᶜālā ᶜakabinde esrār-ı sıyāmın kitābı gelip ona tālī olacaktır. Ve bu niᶜmet-i celīleye dahi bizim mazharıyyetimiz için Rabbü'l-ᶜālemīn olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd olsun ve bizim efendimiz Hazret-i Muhammed ile cemīᶜ-i enbiyāᵓ ve mürselīn ve yer ve gök melāikelerinden olan melāike-i mukarrebīn ve nebiyy-i zī-şānımızın āl ü ashāb-ı güzīnine salāt-ı Rabbü'l-ᶜālemīn hemīşe dāimen ve müstemirren teslīm-i kesīr ile maᶜan yevm-i cezāya değin sābit ve pāyidār ve mütevālī ve sezāvār ola birle cemīᶜü'l-hamd bu şükrümüzle maᶜa-hamdi'l-hāmidīn yalnız Allāhu ᶜazīmü'ş-şānındır. Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bize kāfīdir, bizim iᶜtimād ve ittikālimiz dahi onun rahmeti üzerine vabestedir, zātı niᶜme'l-vekīldir. [236]

KİTĀBU ESRĀRİ’S-SAVM

[كتاب أسرار الصوم]

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي أعظم على عباده المنة بما دفع عنهم كيد الشيطان وفنه ورد أمله وخيب ظنه إذ جعل الصوم حصنا لأوليائه وجنة وفتح لهم به أبواب الجنة وعرفهم أن وسيلة الشيطان إلى قلوبهم الشهوات المستكنة وإن بقمعها تصبح النفس المطمئنة ظاهرة الشوكة في قصم خصمها قوية المنة والصلاة على محمد قائد الخلق وممهد السنة وعلى آله وأصحابه ذوي الأبصار الثاقبة والعقول المرجحة وسلم تسليمًا كثيراً]

İsm-i Zāt-ı cāmiᶜu’s-sıfāt-ı muᶜazzamın bereket ve meymeneti mülābesesiyle musannif-i merhūm bismillāhirrahmānirrahīm diye işbu esrār-ı sıyāmın kitābı feth ve küşād ve sadr-ı mebāhiste İhyāᵓu ᶜUlūmi’d-Dīn kitābından olan esrār-ı sıyām kitābı işbu kitābdır diye meᵓālini mutazammın olan kelām yaᶜnī kitāb-ı esrāru’s-savm ᶜibāresi dahi zikr ve īrādıyla maᶜan farīza-i ibtidāiyye olan hutbeye şürūᶜ ve āti’z-zikr olan mebāhise ᶜalā-tarīki berāᶜati’l-istihlāl elfāz-ı münāsibe ile telmīh ve telvīh ve hüsn-i edāsını mezāmīn-i ehādīs-i celīle-i nebeviyye ile teşrīh ve temlīh edip buyurdu ki evliyāsına sıyāmı cennet ve hüsn-i cezāsı onlara fütūh-ı ebvāb-ı cennet etmekle onlardan keyd-i şeytān ve fiteni defᶜ ve onun emelini redd ve zannı tahyīb edip el-minnetu ᶜale’l-minnet etmekle ᶜibādına taᶜzīm-i ᶜatāᵓ vü minnet eden Hazret-i Allāh ᶜazīmü’ş-şāna hamd-i bī-pāyān ve sipās-ı senā-gūyān olsun ki ᶜibād-ı sıdk iᶜtiyādlarını kemāl-i lutf u kereminden vikāye ve onun hısn-ı hasīnine bi’l-idhāl siper-i muhāfazayı yed-i kudretlerine īsāliyle ᶜadüvv-i mübeyyenleri olan şeytān-ı laᶜīnin kulūblarına vesīle-i mekr ü hudāᶜı olan şehevāt-ı müstekinneyi onlara bildi[ri]p ki o şehevāt-ı müstekinnenin ᶜurūku kalᶜ ve kamᶜıyla nefs-i mutmaᵓinne kasm-ı hasmına fırsat-yāb ve zāhirü’ş-şevke ve kaviyyü’l-minne olup o dahi bir sūret-i mümtāzede teshīl ve icrāsına emr ü irāde-i hikmet-muᶜtāde-i rabbānīleri erzānī ve şāyān buyurmuştur. Ve niᶜam-ı gayr-ı mahsiyye ve kerem-i ᶜaliyyelerine vāsıta-i kübrā olup hilkat-ı mevcūdāta ᶜillet-i gāiyye ve bi’l-hāssa aᶜzam-ı niᶜmet-i rabbāniyye olan hazret-i mahbūb-ı hudā ve şefīᶜ-i

rūz-ı cezā ve delīl-i ehl-i ihtidā' kāidü'l-halk ve mümehhidü's-sünne nebiyy-i zī-şānımız efendimiz Muhammedü'l-Mustafā ile āl ve ashāb-ı bā-safā ve ashāb-ı enzār-ı sākıbe ve ʿukūl-ı pür-vefāya salavāt-ı ʿaliyye ve teslīmāt-ı kesīre-i marziyye-i samedāniyyesi hemīşe sābit ve üstüvār ola.

[أما بعد فإن الصوم ربع الإيمان بمقتضى قوله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''الصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ'' وبمقتضى قَوْله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ'' ثم هو متميز بخاصية النسبة إلى الله تعالى من بين سائر الأركان إذ قال الله تعالى فيما حكاه عنه نبيه صلى الله عليه وسلم ''كُلُّ حَسَنَةٍ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ إِلَّا الصِّيَامُ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ'' وقد قال الله تَعَالَى ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ والصوم نصف الصبر فقد جاوز ثوابه قَانُونَ التَّقْدِيرِ وَالْحِسَابِ]

Pes ez-hamd ü senā vü tasliye vü teslīm, sen ey sālik-i rāh-ı saʿādet ü taʿlīm, bil ve āgāh ol ki savm yaʿnī oruç tutmak ʿale't-tahkīk īmānın rubʿudur ki dörtte biridir, o dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ki kavl-i ʿālīsinin muktezāsıdır [237] ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''الصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ''[533] Yaʿnī "Oruç tutmak sabr etmeğin yarısıdır." Ve dīger bir hadīste ''الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ''[534] buyurmuştur, yaʿnī "Sabr etmek īmānın yarısıdır." Ve çün īmānın yarısı sabr oldu ve sabrın yarısı savm oldu, bu sūretle savm īmanın yarısının yarısı oldu. Bu hisāb üzere savm īmānın rubʿusu olur ki dört bölüğünün bir bölüğü demek olur. Ve oruç tutmak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine müntesib olduğu haysiyyetle īmānın yaʿnī İslām'ın erkān-ı sāiresi beyninde mümtāz ve ser-efrāz olmuştur, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri üzerine peygamber-i zī-şānını hikāyeten nakl ederek buyurdu ki ''كُلُّ حَسَنَةٍ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ إِلَّا الصِّيَامُ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ''[535] ki hulāsa-i

533 İbn Şāhīn, *et-Tergīb fī Fedāili'l-Aʿmāl*, 89, no: 278; *Cāmiʿu'l-Ulūm ve'l-Hikem*, 2/26; Şerhu'l-Kastallānī, 3/343; *et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 13/23; *Fethu'l-Mennān*, 4/34.

534 Şerhu'l-Kastallānī, 3/343; *et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 13/23; *Fethu'l-Mennān*, 4/34.

535 Müslim, Sıyām, 164; Tirmizī, Savm, 55, no: 764; İbn Māce, Edeb, 58, no: 3823; *Musnedu* Ahmed, 2/266, no: 7607; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*,

mazmūn-ı şerīfi: "Yedi yüze müntehī oluncaya dek her bir hasene on misli ile müteżāᶜaf olur velākin sıyām böyle müteżāᶜaf olmaz, zīrā ki sıyām benim içindir ve cezāsı yaᶜnī onun sevābını ben veririm" diye Hakk taᶜāla vaᶜd buyurmuştur, yaᶜnī sıyāmdan mā-ᶜadā kāffe-i aᶜmāl-i sālihanın hasenātı sebt-i defter olup ve yedi yüz zaᶜfa varınca her bir hasenenin ecri teżāᶜuf eder, ammā sıyāmın ecr ve sevābı mertebe-i hisāb u takdīrden hāricdir ki bī-hadd ve bī-hisāb verilir çün ki sıyām benim içindir ve onun ecr ve sevābını ben veririm demektir. Fi'l-hakīka kāffe-i ᶜibādāt onundur ve cemīᶜ-i ücūrātı kendisi verir velākin ᶜibādāt-ı sāiresi vesāit ve şevāib-i riyā ve hazz-ı nefs olmasıyla onları cemīᶜan ᶜalā-sebīli'l-kelām Zāt-ı Celīl'ine nisbet ettirmemiş ve ecri takdīr ve tahdīd altına alıp onların tefāvütleri hasebiyle vesāiti vesātatlarıyla taᶜyīn kılınıp sebt-i defter olunurlar ve sıyām ise o vesāit ve şevāibden ᶜārī idüğünden Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müntesib oldu. Ve ᶜatiyye-i mülūk vāsıtasız olursa elbette ᶜatāyā-yı sāireden ziyāde efzūn olacağı gibi sıyāmın dahi melāike-i kirām vesātatı olmaksızın ecri verilip ve ᶜatıyye-i rabbāniyye ᶜatıyye-i ᶜibāda makīs ve mümāsil olmadığı hasebiyle artık onun ecr ve sevābı bī-hadd ve bī-hisāb olup mertebe-i beyan u takdīrden hāric kalmıştır. Ve bu mazmūnu teᵓyīd eder bir nass-ı Kurᵓānī dahi vārid olmuştur ki tebāreke ve taᶜālā ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾[536] buyurulmuştur. Ve hadīs-i mütekaddim müfādından müstefād olduğu vechile çün sıyām sabrın nısfıdır ve sābirin ücūrātı bi-gayri hisāb īfā buyurulacağına irāde-i celīle-i rabbāniyye şeref-müteᶜallik buyurulmuştur, işte bu sūretle sevāb-ı sıyām kanūn-ı takdīr ü hisābı tecāvüz etmiştir.

[وناهيك في معرفة فضله قوله صلى الله عليه وسلم "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لِخُلُوفِ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا يَذَرُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ لِأَجْلِي فَالصَّوْمِ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ"]

Ve onun fazlı maᶜrifetine ᶜaleyhi's-selām efendimizin "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لِخُلُوفِ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا يَذَرُ

4/502, no: 8509.

536 ez-Zümer, 39/10.

شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ لِأَجْلِي فَالصَّوْمِ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ"[537] buyurduğu beyān sana kāfīdir ki hulāsa-i meᵓāli: "Benim nefsim yed-i kudretinde bulunan Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ben yemīn edip kasem ederim ki sāimin ağzı kokusu Zāt-ı Zü'l-Celāl katında miskin kokusundan daha ziyāde hoş ve tayyibdir." Ve Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri buyurur ki "Benim kulum ancak benim için kendi şehvet ve ārzūsunu ve taᶜām ve şarābı yaᶜnī yemesini ve içmesini terk eder, artık savm benim içindir ve onunla ben cezāᵓ ederim." Yaᶜnī ecr ve sevābını ben veririm demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لِلْجَنَّةِ بَابٌ يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا الصَّائِمُونَ" وهو موعود بلقاء الله تعالى في جزء صومه]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ki "لِلْجَنَّةِ بَابٌ يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا الصَّائِمُونَ" وَهُوَ مَوْعُودٌ بِلِقَاءِ اللهِ تَعَالَى فِي جَزَاءِ صَوْمِهِ[538] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Cennetin bir kapısı vardır, ona reyyān denilir yaᶜnī reyyān ismiyle müsemmādır ve o kapıya sāimlerden gayrı bir kimse girmez, ancak sāimler o kapıya dāhil olurlar ve sāim dahi savmının cezāsında likāullāhla mevᶜūddur."

[وقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ عِنْدَ إِفْطَارِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ عِنْدَ إِفْطَارِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ"[539] ki hulāsa-i müfād-ı celīli: "Sāimin iki ferhası vardır, yaᶜnī sāim için iki sevinç ve şādlık vardır, birisi iftārı vaktindedir ve dīger birisi Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın likāᵓ ve görmesi vaktindedir." İşte bu hadīsin müfādı rüᵓyet ve likāᵓ ile mevᶜūd olduğuna delīldir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لِكُلِّ شَيْءٍ بَابٌ وَبَابُ الْعِبَادَةِ الصَّوْمُ" وقال صلى

537 *Musnedu* Ahmed, 2/313, no: 8129; *Musannefu* Abdurrezzak, 4/306, no: 7892; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/130, no: 2532.

538 Buhārī, Savm, 4, no: 1896; Müslim, Sıyām, 166; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/502, no: 8511.

539 Buhārī, Savm, 9, no: 1904; Müslim, Sıyām, 164.

الله عليه وسلم ''نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ''‍]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لِكُلِّ شَيْءٍ بَابٌ وَبَابُ الْعِبَادَةِ الصَّوْمُ''[540] buyurmuştur ki hulāsa-i mefhūm-ı ᶜālīsi: "Her bir şeyʾin bir kapısı vardır ve ᶜibādetin kapısı oruç tutmaktır." Ve dahi ''نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ''[541] buyurmuştur, yaᶜnī "Sāimin uykusu ᶜibādettir."

[وروي أبو هريرة رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم قال ''إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَنَادَى مُنَادٍ يَا بَاغِي الْخَيْرِ هَلُمَّ وَيَا بَاغِي الشَّرِّ أَقْصِرْ'']

Ve Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَنَادَى مُنَادٍ يَا بَاغِي الْخَيْرِ هَلُمَّ وَيَا بَاغِي الشَّرِّ أَقْصِرْ''[542] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Şehr-i ramazān dāhil olduğu vaktte cennet kapıları açılırlar ve āteş kapıları kapanıp kilitlenirler ve şeyātīn ayakları der-zencīr pā-bend olup tutsak olurlar. [238] Ve bir münādī nidāʾ eder ki ey hayr isteyen kimse, tīz getür ve ey şerr isteyen kimse, kısa eyle." Yaᶜnī sana elverir, bir dahi şer-hāh olma demektir ki tevbe ve istigfār eyle demek olur.

[وقال وكيع في قوله تعالى ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ هي أيام الصيام إذ تركوا فيها الأكل والشرب]

Ve dahi Vekīᶜ ᶜaleyhi'r-rahme ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾[543] el-āyetin tefsīrinde eyyām-ı hāliyeden murād eyyām-ı sıyāmdır dedi, çünkü onlarda yeme ve içmeyi terk etmişlerdi. Bu āyet-i kerīme sūre-i Hākka'nın yirmi üçüncü āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Onlara denir ki o cennetin meyve ve şarābından ekl ve şürb

540 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/500, no: 1423

541 Şuᶜabu'l-Īmān, 5/421, no: 3652; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/83; İbn Şāhīn, *et-Tergīb fī Fedāili'l-Aᶜmāl*, 53.

542 Buhārī, Savm, 5, no: 1899; Müslim, Sıyām, 1; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/93, no: 2418; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 3/188, no: 1882,.

543 el-Hākka, 69/24.

edin, ᶜāfiyet olsun o sebebdendir ki dünyāda aᶜmāl-i sāliha işlediniz ve sıcak günlerde sāim oldunuz idi."

[وقد جمع رسول الله صلى الله عليه وسلم في رتبة المباهاة بين الزهد في الدنيا وبين الصوم فقال ''إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبَاهِي مَلَائِكَتَهُ بِالشَّابِّ الْعَابِدِ فَيَقُولُ أَيُّهَا الشَّابُّ التَّارِكُ شَهْوَتَهُ لِأَجْلِي الْمُبْذِلُ شَبَابَهُ لِي أَنْتَ عِنْدِي كَبَعْضِ مَلَائِكَتِي'' وقال صلى الله عليه وسلم في الصائم يقول الله عز وجل ''انْظُرُوا يَا مَلَائِكَتِي إِلَى عَبْدِي تَرَكَ شَهْوَتَهُ وَلَذَّتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ مِنْ أَجْلِي'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz rütbe-i mübāhātta zühd-i dünyā ile savm beyninde cemᶜ edip buyurmuş ki ''إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبَاهِي مَلَائِكَتَهُ بِالشَّابِّ الْعَابِدِ فَيَقُولُ أَيُّهَا الشَّابُّ التَّارِكُ شَهْوَتَهُ لِأَجْلِي الْمُبْذِلُ شَبَابَهُ لِي أَنْتَ عِنْدِي كَبَعْضِ مَلَائِكَتِي''[544] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri melāikesini şābb-ı ᶜābid ile mübāhāt edip buyurur ki ey benim rızam için şehvetini terk ve benim için civānlığını bezl eden civān, sen benim ᶜindimde baᶜzı melāikem gibisin." Ve dahi sāimde dīger bir hadīste buyurmuş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl melāikelerine irāde ve fermān buyurur ki ''انْظُرُوا يَا مَلَائِكَتِي إِلَى عَبْدِي تَرَكَ شَهْوَتَهُ وَلَذَّتَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ مِنْ أَجْلِي''[545] ki hulāsa-i mazmūn-ı ᶜālīsi: "Ey benim melāikem, benim kuluma nazar edip bakınız ki benim için kendi şehvet ve lezzet ve taᶜām ve şarābını terk etmiştir."

[وقيل في قوله تعالى ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ قيل كان عملهم الصيام لأنه قال ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ فيفرغ للصائم جزاؤه إفراغا ويجازف جزافا فلا يدخل تحت وهم وتقدير]

Ve dahi tebāreke ve taᶜālānın ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾[546] şeref-müteᶜallik olan fermānında denilmiş ki onların ᶜamelleri sıyām idi, zīrā buyurmuştur ki ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ

544 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/117, no: 346; Ebū Dāvūd, *ez-Zuhd*, 1/393, no: 488; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/138, 5/237.

545 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/299.

546 es-Secde, 32/17.

﴿بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾[547] Ve sābirden murād sāimlerdir ki sāimin cezāᵓ ve sevābını veznsiz ve ölçüsüz olarak bir vehm ve takdīr altında dāhil olmadığı hālde dökmek ve boşaltmak tarīkiyle verilir, yaᶜnī ecr-i sıyāmı teraziye konulmaksızın ve ölçeğe vazᶜ etmeksizin bī-vezn ve bī-keyl verilir demektir. Ve bu sūretle olan ᶜatāsı kesretten kināyedir. Bu āyet ki ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾[548] sūre-i Secdenin on altıncı āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Hīçbir melek ve nebī bilmez ki o yataklarını terk ile ᶜibādet edenler için gizli ne niᶜmetler vardır ki onunla gözler rūşen olur, tā ki onlara o işledikleri aᶜmāl-i sālihaya mücāzāt ola."

[وجدير بأن يكون كذلك لأن الصوم إنما كان له ومشرفا بالنسبة إليه وإن كانت العبادات كلها له كما شرف البيت بالنسبة إلى نفسه والأرض كلها له لمعنيين أحدهما أن الصوم كف وترك وهو في نفسه سر ليس فيه عمل يشاهد وجميع أعمال الطاعات بمشهد من الخلق ومرأى والصوم لا يراه إلا الله عز وجل فإنه عمل في الباطن بالصبر المجرد والثاني أنه قهر لعدو الله عز وجل فإن وسيلة الشيطان لعنه الله الشهوات وإنما تقوى الشهوات بالأكل والشرب ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ" ولذلك قال صلى الله عليه وسلم لعائشة رضي الله عنها "دَاوِمِي قَرْعَ بَابَ الْجَنَّةِ قَالَتْ بِمَاذَا قَالَ صلى الله عليه وسلم بِالْجُوعِ" وسيأتي فضل الجوع في كتاب شره الطعام وعلاجه من ربع المهلكات فلما كان الصوم على الخصوص قمعًا للشيطان وسدًا لمسالكه وتضييقًا لمجاريه استحق التخصيص بالنسبة إلى الله عز وجل]

Ve lāyıktır ki böyle ola, yaᶜnī sıyām Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müntemī ve mensūb olup onun ecri bilā-vezn ve bilā-keyl verilmeğe sezādır, zīrā ki savm ona mensūb olması ancak iki maᶜnā içindir, hem nisbeti nisbet-i şereftir, beyt-i mükerrem nisbeti gibidir, yoksa kāffe-i arāzī vü emākin ü semāvāt ve ᶜāmme-i kāināt u mükevvenāt onundur ve ᶜibādāt dahi kāffesi onundur, fakat ᶜibādāt içinde sıyām yalnız bu şerefle müşerref olmak ve bu nisbete sezā ve lāyık olmak vechi ancak bu iki maᶜnā içindir: Birinci maᶜnā odur ki savm keff ve terk olup fī zātihi sırr ve gizli

547 ez-Zümer, 39/10.

548 es-Secde, 32/17.

bir hāldir ki onda görülecek ve müşāhede olunacak bir ᶜamel yoktur ve tāᶜāt ve ᶜibādāt-ı sāirenin kāffesi halkın manzarında ve müşāhede ve merᵓalarındadırlar. Ve savm ise Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı bir kimse onu görmez, zīrā ki bātında sabr-ı mücerredle bir ᶜameldir, melāike-i kirām bile ona vākıf ve āgāh olamazlar. Ve ikinci maᶜnā dahi odur ki ᶜadüvvullāh olan şeytān-ı laᶜīne onunla bir kahr ve tenkīl vardır, zīrā ki vesīle-i şeytān şehevāt-ı nefsāniyyedir. [239] Ve şehevāt ise o dahi ancak ekl ve şürb ile kuvvetlenir ve onun için ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ''[549] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk şeytān-ı recīm benī ādemde kan mecārīsinde cārī olur ve öyle olunca siz dahi açlık ile onun mecārīsini tazyīk ediniz." Ve dahi Ümmu'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhāya buyurmuş ki ''دَاوِمِي قَرْعَ بَابَ الْجَنَّةِ قَالَتْ بِمَاذَا قَالَ صلى الله عليه وسلم بِالْجُوعِ''[550] Yaᶜnī "Cennet kapısının çalması üzerine devām eyle." O dahi: "Ne ile?" diye suᵓāl ve istifsār ettikte ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''بِالْجُوعِ'' diye beyān buyurmuş, yaᶜnī "Açlık ile." Ve rubᶜ-ı mühlikātta taᶜāmın şereh ve ᶜilācı kitābında açlığın fazlı gelecektir. Ve ber-minvāl-i meşrūh çün ᶜale'l-husūs oruç tutmakla şeytānın kamᶜı ve onun mesālikinin seddi ve mecārīsinin tazyīki vardır, işte bu hāssiyyetle Zāt-ı Zü'l-Celāl'e intimā ve nisbete müstehakk ve sezā oldu.

[ففي قمع عدو الله نصرة لله سبحانه وناصر الله تعالى موقوف على النصرة له قال الله تَعَالَى ﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ فالبداية بالجهد من العبد والجزاء بالهداية من الله عز وجل ولذلك قال تعالى ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾ وإنما التغير تكثير الشهوات فهي مرتع الشياطين ومرعاهم فما دامت مخصبة لم ينقطع ترددهم وما داموا يترددون لم ينكشف للعبد جلال الله سبحانه وكان محجوبًا عن لقائه وقال صلى الله عليه وسلم ''لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ'' فمن هذا الوجه صار الصوم باب العبادة وصار جنة]

Ve maᶜlūmdur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜadüvvü kamᶜıyla Zāt-ı kib-

549 Buhārī, İᶜtikāf, 12, no: 2039; Ahkām, 21, no: 7171; Müslim, Selām, 24.
550 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/299.

riyā'ya nusret vardır. Ve Zāt-ı kibriyā'ya nāsır olan kimse ona nusret etmek üzere mevkūftur ki Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾[551] Bu āyet-i kerīme sūre-i Kıtāl'ın sekizinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müᵓminler, eger siz Allāhu taᶜālānın dīnine ve resūlüne yardım ederseniz o dahi size aᶜdānız üzere nusret eder ve kıtālde ayaklarınızı sābit eder." Ve hāl böyle olunca ᶜabdden cehd ile başlayıp bedᵓ etmek ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den hidāyetle mücāzāt etmek mukarrerdir ve onun için tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurdu ki ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾[552] bu nassın tefsīri sebkat etmiştir. Ve dahi buyurdu ki ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾[553] ki bu āyet-i kerīme sūre-i Raᶜd'ın on ikinci āyetidir. Ve hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Allāhu taᶜālānın insāna müᵓekkel melekleri vardır ki önünden ardından taᶜkīble Hakk taᶜālānın izniyle onu hıfz ederler. Allāhu taᶜālā ᶜāfiyet ve niᶜmette olan bir kavmin niᶜmetini tagyīr etmez tā o kavm nefsindeki ahvāl-i cemīleyi ahlāk-ı rediyyeye tagyīr ve tebdīl etmeyince ve Allāhu taᶜālā bir kavme ᶜukūbet murād etse onu redd eder olmaz. Ve Allāhu taᶜālādan gayrı o kavm için o ᶜukūbeti defᶜ eder ve umūrunu tevellī eder olmaz." Musannif-i merhūm dahi teᵓvīlinde buyurur ki tagyīr ancak şehevātın teksīridir, zīrā ki mertaᶜ-ı şeyātīndir ve onların merᶜāsıdır. Ve mādām ki muhsıbedir, onların tereddüdleri ondan kesilmez ve onların tereddüdleri durdukça yaᶜnī onlar mütereddid oldukça ᶜabd için celālullāh münkeşif olmaz ve onun likāsından mahcūb olur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ"[554] Yaᶜnī "Kulūb-ı benī ādemin etrāf ve havālīsinde şeyātīnin dolaşmaları olmamış olsaydı benī ādem melekūt-ı semāvāte nazar ederlerdi." İşte bu vechten oruç tutmak ᶜibādātın kapısı oldu ve onlara siper ve kalkan ve sütre oldu.

---

551 Muhammed, 47/7.

552 el-Ankebūt, 29/69.

553 er-Raᶜd, 13/11.

554 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/164.

[وإذا عظمت فضيلته إلى هذا الحد فلا بد من بيان شروطه الظاهرة والباطنة بذكر أركانه وسننه وشروطه الباطنة ونبين ذلك بثلاثة فصول]

Ve sıyāmın ᶜazamet-i fazlı bu hadde varınca onun şurūt-ı zāhire vü bātınesinin beyānı lāzım ve lābüddür, yaᶜnī sünen ve erkānı zikriyle onun şurūt-ı zāhire vü bātınesinin beyānı mütehattim ve lāzım oldu, biz dahi onları üç fasl ile beyān ederiz. Şöyle ki

Faslu'l-Evvel Fi'l-Vācibāti ve's-Süneni'z-Zāhireti ve'l-Levāzimi bi-İfsādihi

[الفصل الأول في الواجبات والسنن الظاهرة واللوازم بإفساده]

[أما الواجبات الظاهرة فستة الأول مراقبة أول شهر رمضان وذلك برؤية الهلال فإن غم فاستكمال ثلاثين يوما من شعبان]

Birinci faslı vācibāt ve sünen-i zāhirenin beyānıyla ifsādının mūcibāt ve levāzımı zikrindedir:

Ve vācibāt-ı zāhiresi ise altıdır: Birinci vācibi odur ki gurre-i şehrin murākabe ve intizārıdır, yaᶜnī şehr-i sıyām olan şehr-i ramazānın ilk günü gözetip gurre-i şehr-i ramazānı murākabe etmektir ki o dahi hilāli [240] rüʾyetledir. Ve eger havāda bulut olup rüʾyet-i hilāl gaymdan mümkin olmadıysa yaᶜnī hilāl-i ramazān bulut altında kalıp mütevārī olursa şaᶜbānın otuz günü tekmīliyle o şehri murākabe olunur. Hulāsa-i kelām sübūt-ı māh-ı sıyām hilālinin rüʾyeti ile olur. Ve semāda bir ᶜözr zuhūruyla rüʾyet-i hilāl müteᶜazzir olur ise mā-kablinde olan şehr-i şaᶜbānın eyyāmı ikmāl ve itmāmıyladır, yaᶜnī otuz gün ᶜaddiyle itmām olunur ki şühūr-ı ᶜArabiyye'de otuz günden ziyāde bir şehr olmaz.

[ونعني بالرؤية العلم ويحصل ذلك بقول عدل واحد ولا يثبت هلال شوال إلا بقول عدلين احتياطا للعبادة ومن سمع عدلا ووثق بقوله وغلب على ظنه صدقه لزمه الصوم وإن لم يقض القاضي به فليتبع كل عبد في عبادته موجب ظنه وإذا رؤي الهلال ببلدة ولم ير بأخرى وكان بينهما أقل من مرحلتين وجب الصوم على الكل وإن كان أكثر كان لكل بلدة حكمها ولا يتعدى الوجوب]

Musannif-i merhūm muhtārı olan mezheb hükmünce yaᶜnī mezheb-i

Şāfiʿī hükmünce rüʾyet-i hilālden murādı tebyīn edip buyurur ki ''وَنَعْنِي بِالرُّؤْيَةِ الْعِلْمَ وَيَحْصُلُ ذَلِكَ بِقَوْلِ عَدْلٍ وَاحِدٍ إلى آخره'' Yaʿnī biz rüʾyetle murādımız bizim ʿilmdir ve o dahi ʿadl-i vāhidin kavliyle hāsıl olur. Ammā hilāl-i şehr-i şevvāl ʿadl-i vāhidin kavliyle sābit olmaz ki onun sübūtuna ʿibādete ihtiyāt için iki ʿadlin kavl ve şehādetleri lāzımdır, yaʿnī kim ki bir ʿadlden hilāl-i ramāzanın müşāhedesini işitti ve o kimsenin sözüne dahi vüsūk ve iʿtimādı olup onun sıdkı zannı üzerine gālib olduysa o kimseye oruç tutmak lāzım olur velev ki kāzī sübūtuna hükm ve kazāʾ etmemiştir velev ki kendisi bi'z-zāt hilāli görmemiştir, zīrā ki onun ʿilmi onunla hāsıl oldu, gerektir ki her bir ʿabd kendi ʿibādetinde onun mūcib-i zannına müttebiʿ olsun. Ve eger bir beldede ramazānın hilāli görünür de dīger beldede görünmezse o belde ile dīgeri arasında olan buʿd ve mesāfe iki merhaleden ekall ise o belde-i uhrā ve ahālīsine oruç tutmak lāzım olur ve eger mā-beynlerinde iki merhaleden ziyāde buʿd ve mesāfe vardır, o vaktte onun ahālīsine vācib olmaz, o beldenin hükmü başka olup belde-i dīgerīye olan vücūbu ona taʿaddī etmez.

[الثاني النية ولا بد لكل ليلة من نية مبيتة معينة جازمة فلو نوى أن يصوم شهر رمضان دفعة واحدة لم يكفه وهو الذي عنينا بقولنا كل ليلة ولو نوى بالنهار لم يجزه صوم رمضان ولا صوم الفرض إلا التطوع وهو الذي عنينا بقولنا مبيتة ولو نوى الصوم مطلقًا أو الفرض مطلقًا لم يجزه حتى ينوي فريضة الله عز وجل صوم رمضان ولو نوى ليلة الشك أن يصوم غدًا إن كان من رمضان لم يجزه فإنها ليست جازمة إلا أن تستند نيته إلى قول شاهد عدل واحتمال غلط العدل أو كذبه لايبطل الجزم أو يستند إلى استصحاب حال كالشك في الليلة الأخيرة من رمضان فذلك لا يمنع جزم النية أو يستند إلى اجتهاد كالمحبوس في المطمورة إذا غلب على ظنه دخول رمضان باجتهاده فشكه لا يمنعه من النية ومهما كان شاكًا ليلة الشك لم ينفعه جزمه النية باللسان فإن النية محلها القلب ولا يتصور فيه جزم القصد مع الشك كما لو قال في وسط رمضان أصوم غدًا إن كان من رمضان فإن ذلك لايضره لأنه ترديد لفظ ومحل النية لا يتصور فيه تردد بل هو قاطع بأنه من رمضان ومن نوى ليلًا ثم أكل لم تفسد نيته ولو نوت امرأة في الحيض ثم طهرت قبل الفجر صح صومها]

Ve ikinci vācib niyyettir ki beher geceye tebyīt olunmuş bir niyyet-i muʿayyene vü cāzime lāzımdır, zīrā ki defʿaten vāhideten şehr-i

ramazānın sıyāmını niyyet etse ona kāfī olmaz. Ve bunun için biz kavlimizde beher gece dedik ve eger nehāren yaᶜnī gündüzde niyyet eylese yine ona kāfī olmaz ve onun için mübeyyete kaydıyla makālimizi kayd ettik, çünkü sıyām-ı ramazān ve sıyām-ı farz için niyyet-i nehāriyye kāfī değildir, fakat sıyām-ı tetavvuᶜ için kāfī olunur. Ve dahi ᶜale'l-ıtlāk sıyāmı niyyet edip hangi sıyām olduğunu taᶜyīn etmez ise veyāhūd sıyām-ı mefrūz olarak niyyet edip sıyām-ı şehr-i ramazānı taᶜyīn etmezse kezālik o niyyet ona kāfī olmaz tā ki farz-ı Hudā olan savm-ı ramazānı niyyet eyleye ve bu maᶜnā için muᶜayyene kaydıyla ihtirāz olundu. Ve eger leyle-i şekkte yaᶜnī şekk gecesinde ramazāndan olur ise onun savmını niyyet edip niyyetinde tereddüd ederek cezm eylemezse yine o niyyet ona kāfī olmaz, çünkü cāzime değildir ve onun için taᶜrīfimizde cāzime kaydı dahi īrād ettik meger ki onun niyyeti bir şāhid-i ᶜadlin kavline müstenid olur ki o vaktte kifāyet eder ve o şāhid-i ᶜadlin kavlinde vukūᶜ-ı galat ve sudūr-ı kizb ihtimāli o cezmi ibtāl etmez veyāhūd o niyyet-i gayr-ı cāzimesi istishāb-ı hāle müsādif olur, meselā şehr-i ramazānın leyle-i ahīresinde vukūᶜa gelmiş olan niyyet gibi. İşte o hāl-i sābıkın istishābıyla onun ᶜadem-i cezmi niyyetin cezmine māniᶜ olmaz veyā o niyyet-i gayr-ı meczūmesi bir ictihāda müstenid olur, meselā matmūre ve çukur yerlerde mahbūs ve saklı olan ādemin niyyeti gibi ki o ādem onun ictihādıyla duhūl-i şehr-i ramazān onun zannı üzerine gālib gelip fakat kalbinde bir cezm-i katᶜī bulunmazsa işte onun o şekki onu niyyetten menᶜ eylemez ve leyle-i şekkte duhūl-i ramazāna şekk ettikçe lisān ile onun cezm-i niyyeti bir menfaᶜat vermez, zīrā ki niyyetin mahalli gönüldür. Ve gönülde maᶜa'ş-şekk cezm kasd-ı mutasavver olmaz, meselā şehr-i ramazānın vasatında ben yarın [241] ramazāndan ise onun sıyāmını niyyet ettim dese işte bu söz ona mazarrat vermez, zīrā bir lafzın terdīdidir ve niyyetin mahalli ise onda tereddüd mutasavver olmaz, ancak ramazāndan olduğuna kalbi cāzim ve kātıᶜdır. Ve kim ki leylen niyyet edip ve niyyetten sonra bir yiyecek yese o yemesi onun niyyeti fāsid etmez. Ve eger hayz gören kadın hayzı esnāsında niyyet edip ve kable tulūᶜi'l-fecr hayzı kesilse onun niyyeti sahīh olur.

[الثالث الإمساك عن إيصال شيء إلى الجوف عمدا مع ذكر الصوم فيفسد

صومه بالأكل والشرب والسعوط والحقنة ولا يفسد بالفصد والحجامةوالاكتحال وإدخال الميل في الأذن والإحليل إلا أن يقطر فيه ما يبلغ المثانة وما يصل بغير قصد من غبار الطريق أو ذبابة تسبق إلى جوفه أو ما يسبق إلى جوفه في المضمضة فلا يفطر إلا إذا بالغ في المضمضة فيفطر لأنه مقصر وهو الذي أردنا بقولنا عمدا فأما ذكر الصوم فأردنا به الاحتراز عن الناسي فإنه لايفطر أما من أكل عامدًا في طرفي النهار ثم ظهر له أنه أكل نهارًا بالتحقيق فعليه القضاء وإن بقي على حكم ظنه واجتهاده فلا قضاء عليه ولا ينبغي أن يأكل في طرفي النهار إلا بنظر واجتهاد]

Ve dahi üçüncü vācib karnına sıyāma mütezekkir olduğu hālde bir nesneyi īsāl etmekten keff ve imsāk edip nefsini tutmaktır. Ve öyle olunca onun sıyāmı ekl ve şürb ve seᶜūt ve hukne ile fāsid olur, çünkü sıyāma mütezekkir iken yemekle taᶜāmı ve içmekle şürbü ve burnuna istinşāk ile enfiyeyi ve seᶜūtu ve dübüründen hukne ile edviyeyi bātınına īsāl eder. Ve sıyāmı kolundan kan almakla ve hacamat etmekle ve gözüne sürme çekmekle ve kulağına veyāhūd zekerine mīli idhāl etmekle fāsid olmaz, meger ki idhāl-i mīl ile içinde bir şeyᵓ damlatıp ve o katre onun mesānesine vāsıl olur, o vaktte o taktīr ile sıyāmı fāsid olur. Ve ᶜamden olmayarak bi-gayri kasdin gubār-ı yol ve sinek ve bu gibi toz ve zübābdan karnına sebkat eden şey orucunu bozmaz. Ve kezālik ābdest alırken mazmaza suyundan karnına sebkat eden su sıyāmını bozmaz meger ki mazmazada mübālaga etmiş ola, o vaktte orucunu bozar, zīra onun taksīriyle o su karnına sebkat etmiş olur. Ve "ᶜamden" kavlimizden bu idi murādımız. Ve "sıyāma mütezekkir olduğu hālde" kaydı dahi ekl ü şürb-i nāsīden ihtirāz olunmak içindir, çünkü ekl ü şürb-i nāsī müftır değildir, yaᶜnī oruç tuttuğu hātırına gelmeyip kendi nefsini müftır zannı ile nāsiyen bir nesneyi ekl veyā şürb eder ise onun orucu o unutmakla vākiᶜ olan ekl ve şürb ile bozulmaz. Ammā nehārın iki tarafında yaᶜnī kable tulūᶜi'l-fecr veyā baᶜde gurūbi'ş-şems ᶜāmiden ekl ve şürb eden kimseye ᶜinde't-tahkīk nehāren yediği veyā içtiği tebeyyün eder ise ona kazāᵓ vācib olur, yaᶜnī bir kimse henüz fecr tulūᶜ etmemiş zannıyla veyāhūd güneş gurūb ettiği zuᶜmüyle bir nesneyi yerse sonra o nesneyi baᶜde tulūᶜi'l-fecr veyā kable gurūbi'ş-şems ekl eylemiş olduğu mütehakkak olur ise o kimseye o günün kazāsı vācib olur, zīrā orucu

bozulmuş olur ki ramazāndan sonra onun yerinde bir gün tutmak lāzım gelir. Ve eger hükm zann ve zuᶜmü üzere kalıp onun hilāfı zāhir olmazsa onun üzerine bir kazāᵓ vācib olmaz. Ve nazar ve ictihād etmeksizin nehārın iki tarafında bir nesneyi yememek gerektir.

[الرابع الإمساك عن الجماع وحده مغيب الحشفة وإن جامع ناسيا لم يفطر وإن جامع ليلا أو احتلم فأصبح جنبًا لم يفطر وإن طلع الفجر وهو مخالط أهله فنزع في الحال صح صومه فإن صبر فسد ولزمته الكفارة]

Ve dahi dördüncü vācib cimāᶜdan imsāk etmektir. Ve cimāᶜın haddi dahi magīb-i haşefedir ki lā-hayāe fi'd-dīn, reᵓs-i zeker imreᵓenin fercinde dāhil olmaktır ki buna cimāᶜ ıtlāk olunur ki sıyāmı ifsād eder. Ve eger nāsī yaᶜnī unutmuş olduğu hālde cimāᶜ eder ise orucu bozulmaz. Ve eger leylen cimāᶜ eder veyāhūd ihtilām ederse ve cünüb olduğu hālde üzerine fecr tulūᶜ edip sabāh olursa yine orucu bozulmaz. Ve ehline muhtelit olduğu hālde üzerine fecr tulūᶜ eylerse ve derhāl nüzūᶜ ederse kezālik onun orucu bozulmaz, ammā eger derhāl nüzūᶜ etmeyip biraz durursa orucu bozulur ve keffāret dahi ona vacib olur.

[الخامس الإمساك عن الاستمناء وهو إخراج المني قصدا بجماع أو بغير جماع فإن ذلك يفطر ولا يفطر بقبلة زوجته ولا بمضاجعتها ما لم ينزل لكن يكره ذلك إلا أن يكون شيخا أو مالكا لإربه فلا بأس بالتقبيل وتركه أولى وإذا كان يخاف من التقبيل أن ينزل فقبل وسبق المني أفطر لتقصيره]

Ve beşinci vācib ihrāc-ı menīden istimsāk etmektir, yaᶜnī kasden ve ᶜamden cimāᶜ ile veyāhūd bi-gayri cimāᶜ bir gūnā mülāᶜabe ile ihrāc-ı menīden nefsini tutmak vācibdir, zīrā ki istimnāᵓ müftır olup orucu bozarlar, ammā öpüş olmakla iftār etmez, yaᶜnī zevcesini öpmekle ve koynunda yatmakla orucu bozulmaz, meger ki inzāl ede o vaktte nüzūl-i menī ile orucu bozulur. Ve'l-hāsıl mādām ki inzāl-i menī vākiᶜ olmaz, öpmekle ve muzācaᶜa ile oruç bozulmaz demektir velākin mekrūhtur meger ki pīr-i müsinn olup nüzūl-i menīsinden emīn olup ondan bir havfi olmaya veyāhūd nefsine ve şehevātına mālik ve zabta muktedir ola, o vaktte onun takbīlinde bir beᵓs olmaz velākin yine terki evlādır. [242] Ve öpüş olmaktan inzāl-i menī edeceğinden

havf eder olduğu hālde öpüş olsa ve menī ona galebe edip ihtiyārı olmaksızın nüzūl edip onu sebkat eylerse taksīrine bināen orucu bozulup sıyāmı fāsid olur.

[السادس الإمساك عن إخراج القيء فالاستقاء يفسد الصوم وإن ذرعه القيء لم يفسد صومه وإذا ابتلع نخامة من حلقه أو صدره لم يفسد صومه رخصة لعموم البلوى به إلا أن يبتلعه بعد وصوله إلى فيه فإنه يفطر عند ذلك]

Ve dahi altıncı vācib onun sunᶜu ile kusmaktan imsāk etmektir ki sunᶜuyla kusmak sıyāma müfsiddir. Ve eger sunᶜu olmayarak kusmak onu galebe edip bī-ihtiyār kusarsa orucu bozulmaz. Ve eger boğazından veyāhūd göğsünden sümüğünü ve tükürüğünü veyā balgamı yutarsa onunla orucu bozulmaz ki bununla ᶜumūm-ı belvā hāsıl olduğundan bir ruhsattır, ammā ağzına nuhāmesi geldikten sonra yutarsa orucu onunla fāsid olur, yaᶜnī sıyāmı bozulur demektir. İntehā.

Ve sıyāmın hakkında mezheb-i Hanefī'nin hükm ve tahdīd ve beyān ve taᶜrīfi ise kezālik işbu mezhebe baᶜzı yerleri muhālif olup ve müstefīd olan kimse Hanefiyyü'l-mezheb olursa o ahkāmın maᶜrifetine muhtāc idüğünden teshīlen li't-taᶜallüm muhtār-ı eʾimme-i Hanefiyye'nin ᶜilāvesi lāzım geldi. Şöyle ki şehr-i ramazān-ı şerīfin sıyāmı kıblenin Kuds-i şerīften Kaᶜbe-i mükerremeye tahvīlinden sonra hicretten bir buçuk yıl sonra şaᶜbānın onuncu gününde farz kılındı. Ve meşrūᶜiyyeti nice hükm ve fevāidi müştemildir: Evvelā ᶜibādı takvāya hamldir. Ve sāniyen Zāt-ı Zü'l-Celāl'in niᶜam ve ālālarına şükre tahrīzdir ve sıfat-ı melāike ile ittisāf ve fukarānın ahvāline ᶜilmle onlara şefkat ve merhamet mislli fevāidi dahi hāvīdir. Ve aᶜzam-ı menāfiᶜindendir emmāre bi's-sūʾ olan nefsin sükūnu ve göz ve lisān ve kulak ve ferc emsāli cemīᶜ-i cevāriha müteᶜallik fuzūlde nefsinin şehvetini kesri, zīrā mahsūsatta harekāt-ı nefsāniyye savm ile zaᶜf bulur. Ve savm lügatte mutlakan imsāk ve fiᶜlden sükūn maᶜnāsınadır ve şerᶜde niyyet-i maᶜhūde ki ehlinde ve mahallinde olan niyyetle şahs-ı mahsūstan ki dār-ı İslām'da kāin veyāhūd vücūbuna ᶜālim ve hayz ve nifāstan tāhir müslimden vakt-i mahsūsta ki yevmdir yaᶜnī subh-ı sādık zamānının evvelinden magribe dek ki cirm-i şemsin tamām gāib olup maş-

rık tarafından zulmet-i leyl zuhūruna dek hakīkaten veyā hükmen ekl ve şürb ve cimāᶜ ve emsālī gibi müftırāttan imsaktir.

Ve savm sekiz kısmdır: Farz, vācib, sünnet, mekrūh ve her birleri muᶜayyen ve gayr-ı muᶜayyen olıcak sekiz olur; farz-ı muᶜayyen edā-i savm-ı ramazān gibi ve farz-ı gayr-ı muᶜayyen savm-ı ramazānı kazāᵓ gibi. Ve vācib dahi iki nevᶜdir ki muᶜayyen, nezr-i muᶜayyen gibi; meselā bu haftanın yevm-i hamīsinin sıyāmını nezr etmek gibi ve gayr-ı muᶜayyen ki ᶜale'l-ıtlāk bir günün sıyāmını nezr etmek gibi. Ve farz ve vācibin mā-ᶜadālarının sıyāmı sünnettir, muᶜayyeni yevm-i ᶜarefe ve yevm-i ᶜāşūrā ve eyyām-ı bīz gibi ve gayr-ı muᶜayyeni eyyām-ı mefrūza ve muharremenin mā-ᶜadālarında bulunan eyyām-ı mübāhadan dilediği günlerin sıyāmı gibidir. Ve mekrūh kısmları eyyām-ı hamse-i muharreme ve münferiden yevm-i ᶜāşūrā ve yevm-i sebt ve yevm-i nevrūz ve mihrecān gibi günlerin sıyāmıdır. Ammā eyyām-ı hamsenin kerāhetleri tahrīmedir ve kusūrlarının kerāheti tenzīhiyyedir. Ve savm-ı dehr ve savm-ı samt ki sāim olup aslā bir söz söylememek ve savm-ı visāl ki baᶜde'l-gurūb ertesi güne dek muttasılan tutmak dahi bu kabīldendir, yaᶜnī kerāhetleri tenzīhiyyedir.

Ve sıyāmın envāᶜı on üçtür, yedisi mütetābiᶜadır ki bilā-fasl edāᵓ olunur, ramāzan orucu ve zıhār ve katl ve yemīn ve iftār-ı ramazān keffāretleri ve nezr-i muᶜayyen ve iᶜtikāf-ı vācib. Ve altısı kendisi tetābuᶜda muhayyerdir, nāfile ve kazā-i ramazān ve hacc-ı temettuᶜ u kırān savmı ve fidye-i halk ve cezā-i katl-i sayd ve nezr-i mutlak. İşte on üç nevᶜ bunlardır, Ve çün bu taksīm-i meşrūh maᶜlūm ve mukarrer oldu, ramazān orucunu ve nezr-i muᶜayyeni ve nāfileyi geceden dahve-i kübrāya dek vukūᶜ bulān niyyetle sahīh olur, fakat dahve-i kübrādan sonra vukūᶜ bulacak niyyetle bunların sıyāmı sahīh olmaz, fāsid olur ve kazāları lāzım gelir. Ve dahi ramazān edāsında mutlak savma niyyetle sahīh olur, yaᶜnī sıfatına taᶜarruz olunmaksızın ve dahi nakl niyyetiyle ve vasfında hatā ile, meselā vācib-i āhere niyyet gibi ki işbu sūretlerde ramazān orucunun edası sahīh olur demektir, meger ki niyyet eden kimse hasta veyā müsāfir ola o vaktte niyyeti neye etmiş ise ona vākiᶜ olur,

fakat nezr-i muʿayyen vācib-i āherin niyyetiyle sahīh olmaz. Ve beher gün için müstakil bir niyyet lāzımdır.

Ve semāda ʿillet olur ise meselā bulut ve gubār ve duhān gibi mevāniʿ-i rüʾyet bir şeyʾ bulunursa hilāl-i ramazānın rüʾyet ve sübūtuna ʿadl-i vāhidin haberi yaʿnī hilāli gördüm demesi makbūl olur velev ki āzād olmamış bir rakīk ola veyāhūd kazf ile hadd olunup ve ondan tevbe etmiş ādem ola veyāhūd hatun kişi ola. Ammā semāda ʿillet olmazsa cemʿ-i ʿazīmin haberi gerektir ve bir rivāyette dahi iki kimsenin şehādetiyle iktifā olunur. Ve eger bir mevziʿde sābit olursa cemīʿ-i nāsa lāzım olur, ihtilāf-ı metāliʿe iʿtibār yoktur, hattā demişler ki eger ehl-i magrib hilāl-i ramazānı [243] görse ehl-i maşrık üzerine onların görmesiyle savm vācib olur.

İşte bu beyāndan müstefād olduğu vechle sıhhat-i sıyām-ı farza tebyīt-i niyyet ve ramazānda dahi taʿyīn-i vasf ve cezm şart değildir. Ve rüʾyet-i hilāl için beyne'l-bilād iki merhale takdīri dahi lüzūmsuz olup kavl-i esahh üzere ihtilāf-ı metāliʿe iʿtibār yoktur. Ve imsāk-ı ekl ü şürb ü cimāʿ vü istikāʾ vü istimnāʾ ve karna bir nesnenin īsāl etmemenin teʿārīflerinde olan muhālefet ve mübāyenet mebāhisi ise onlar dahi levāzım-ı ifsād beyānı ʿakībinde zikr ve īrādları münāsib görülüp teʾhīr olundu. Vallāhu taʿālā aʿlemu. İntehā.

[وأما لوازم الإفطار فأربعة القضاء والكفارة والفدية وإمساك بقية النهار تشبيها بالصائمين]

Ve iftārın levāzımı ise onlar dahi dört şeydir: kazā ve keffāret ve fidye ve bakiyye-i nehārın imsākıdır tā ki sāim olanlara bakiyye-i nehārın imsākinde şebīh ola.

[أما القضاء فوجوبه عام على كل مسلم مكلف ترك الصوم بعذر أو بغير عذر فالحائض تقضي الصوم وكذا المرتد وأما الكافر والصبي والمجنون فلا قضاء عليهم ولا يشترط التتابع في قضاء رمضان ولكن يقضي كيف شاء متفرقا ومجموعا]

Ve kazāʾ ise onun vücūbu ʿāmmdır ki ʿözrlü ve ʿözrsüz savmı terk eden her bir müslim ve mükellefe vācibdir. Ve bināen ʿaleyh hāiza

savmı kazāᵓ eder. Ve mürtedd dahi kezālik kazāᵓ eyler, ammā kāfir ve sabī ve mecnūn üzerlerine kazāᵓ vācib olmaz. Ve dahi ramazān sıyāmının kazāsında tetābuᶜ şart değildir, nice dilerse onu kazāᵓ eder, dilerse müteferrikan kazāᵓ eder ve dilerse müctemiᶜan kazāᵓ eder.

[وأما الكفارة فلا تجب إلا بالجماع وأما الاستمناء والأكل والشرب وما عدا الجماع لا يجب به كفارة فالكفارة عتق رقبة فإن أعسر فصوم شهرين متتابعين وإن عجز فإطعام ستين مسكينا مدا مدا]

Ve dahi keffāret ise o dahi şehr-i ramazānda nehāren cimāᶜ etmekle vācib olur ki cimāᶜın mā-ᶜadāsı ile vācib olmaz, yaᶜnī ekl ve şürb ve istimnāᵓ ve istikāᵓ ve sāir müftırāt ile vācib olmaz demektir. Ve keffāret ᶜıtk-ı rakabedir, yaᶜnī bir memlūku āzād etmektir ve muᶜsir olup ᶜıtk-ı rakabeye muktedir olamayan kimseye iki māh oruç tutmaktır ki ᶜale't-tevālī ve't-tetābuᶜ tutup içinde bir iftār mütehallil olmaya ve bundan dahi ᶜāciz kalırsa altmış miskīne birer müdd taᶜāmı itᶜām etmektir.

[وأما إمساك بقية النهار فيجب على من عصى بالفطر أو قصر فيه ولا يجب على الحائض إذا طهرت إمساك بقية نهارها ولا على المسافر إذا قدم مفطرا من سفر بلغ مرحلتين ويجب الإمساك إذا شهد بالهلال عدل واحد يوم الشك والصوم في السفر أفضل من الفطر إلا إذا لم يطق ولا يفطر يوم يخرج وكان مقيمًا في أوله ولا يوم يقدم إذا قدم صائماً]

Ve bakiyye-i nehārın imsāki ise o dahi iftār ile maᶜsiyet edene ve taksīri ile sıyāmı bozulan kimseye vācibdir ki hāiza esnā-i nehārda hayzdan pāk olur ise onun bakiyye-i nehārını tutmak ona vācib değildir. Ve dahi buᶜd-ı mesāfesi iki merhaleli bir seferden müftır olarak kudūm eden kimseye vācib olmaz. Ve yevmü'ş-şekkte rüᵓyet-i hilāle şehādet eden şāhid-i vāhidin şehādetinde dahi bakiyye-i nehārın imsāki vācib olur. Ve seferde oruç tutmak iftār etmekten efdaldir, meger ki tutmağa muktedir olmaya. Ve evvelinde mukīm olduğu hālde sefere hurūc edeceği günde iftār etmez ve kezālik seferden ᶜavdet edip sāim olduğu hālde kudūm eder ise yine iftār etmez.

[وأما الفدية فتجب على الحامل والمرضع إذا أفطرتا خوفا على ولديهما لكل يوم

مد حنطة لمسكين واحد مع القضاء والشيخ الهرم إذا لم يصم تصدق عن كل يوم مدا]

Ve fidye ise o dahi evlādının helākinden havfıyla iftār eden hāmile ve murziᶜaya vācib olur ki her bir gün için maᶜa'l-kazāᵓ bir miskīne bir müdd hıntayı verir. Ve pīr-i fānī ve şeyh-i herim dahi sıyām edemezse o dahi her bir gün için bir müdd tasadduk eder. İntehā.

Ve mezheb-i Hanefī'nin bu bābda olan reᵓy ve ihtiyārı ise o dahi bu vechledir ki bu dört levāzım egerçi fi'l-hakīka iftārın mūcibātı iseler de ammā küffāra yalnız cimāᶜ üzerine maksūr değildir, belki ᶜamden bī-vech-i şerᶜī sıyāmını [244] ifsād eden her bir müslim ve mükellef ve mukīm ve sahīh üzerine vācib olur. Şöyle ki sāimden sādır olan efᶜāl üç kısmdır: Evvelki kısmı şol fiᶜldir ki tevehhüm olunur ki müfsid ola, hālbuki müfsid değildir. İkinci kısmı şol fiᶜldir ki savmı ifsād eder, lākin keffāreti īcāb eylemez. Ve üçüncü şol fiᶜldir ki savmı ifsād eder ve keffāret dahi īcāb eder ki kazāᵓ ve keffāret vācib olur. Şol kimsenin üzerine ki ramazānda ᶜamden ehadü's-sebīleyne cimāᶜ eyleye yāhūd cimāᶜ oluna veyāhūd ekl ede veyāhūd şürb ede kasden ki gıdā cihetinden veyāhūd devāᵓ cihetinden ola ki keffāret-i zıhār gibi. Ve keffāret-i zıhār ise kul āzād etmektir ve eger ona kādir değil ise iki ay mütetābiᶜan sāim olmaktır ve buna dahi muktedir olamazsa altmış miskīni itᶜām eylemektir.

Ve eger hacāmat edip veyāhūd gıybet etse ve bununla iftār etmiş olduğu zannıyla ᶜamden ekl eylese yine ona kazāᵓ ve keffāret vācib olur. Ve ramazāndan gayrı savmın ifsādında keffāret yoktur. Ve eger hataᵓen iftār ederse veyāhūd mükrehen iftār ederse yalnız kazāᵓ vācib olur, onda keffāret vācib olmaz. Ve eger ihtikān edip veyāhūd burnuna devāᵓ sabb edip veyā kulağına devāᵓ taktīr eyleyip veyāhūd cevfe bāliga olan cirāhat için müdāvāt eylese veyāhūd kafāsında başı yarığı ki dimāga erişmiş ola, ona devāᵓ eylese ve o edviye cevfine veyāhūd dimāgına vāsıl olsa o savm fāsid olur ki onun kazāsı vācib olur velākin keffāresini vācib olmaz. Ve kezālik eger bir taşçağazı veyā demir parçası yutsa veyāhūd ağız dolusu kusmağa tālib olsa yaᶜnī tekellüf ile kussa veyāhūd gece zann edip sahūr taᶜāmını ekl eylese hālbūki fecr çıkmış olsa veyāhūd

şems gurūb etti zannıyla iftār eylese hālbuki şems gurūb etmemiş olsa veyāhūd nāsiyen ekl edip ve onunla iftār etmiş olduğu zannıyla bir dahi ᶜamden ekl eylese veyāhūd nāim olduğu hālde su dökülse veyāhūd nāime iken veyā mecnūne iken ᶜavret cimāᶜ olunsa veyāhūd ramazānda bir savm veyā iftārı niyyet eylemezse işte bu sūretlerin kāffesinde yalnız kazāᵓ vācib olup bunlarda keffāret vācib olmaz. Ve eger bir kişi nāsiyen ekl veyā şürb veyā cimāᶜ eylese veyāhūd uyuyup ihtilām etse veyā bir kimseye nazar etmekle inzāl etse veyāhūd yağlansa veyāhūd iktihāl etse veyā öpse veyā gıybet eylese veyā ihticām olsa veyāhūd ona kusmak ᶜārız olup kussa veyā tekellüf ile kalīl bir şeyᵓ kussa veyāhūd cünüben sabāha dāhil olsa veyāhūd kulağına su dökülse veyāhūd zekerinin deliğine dühn veyā dīger bir şey sabb olunsa onun savmı bunlarla bozulmaz ve ona bir şey vācib olmaz.

Fasl: Fıtr mübāh olur şol marīze ki savm ile marazın ziyāde olmasından havf eder, yaᶜnī li-ᶜözrin iftāra ibāhat vardır ki birisi seferdir ve ikincisi marazdır ve üçüncüsü hāmile ve murziᶜaların helāk-i evlādı havfıyla iftār etmektir ve dördüncüsü helāki müᵓeddī ᶜataş-ı şedīd ve şiddet-i cūᶜ ᶜözrleridir. Ammā müsāfirin savmı eger ona bir zarar vermezse onun sıyāmı daha ziyāde hoştur. Ve marīz ifākat ederse ve müsāfir ikāmet eylerse sāir ashāb-ı aᶜzār dahi ᶜözrleri zāil olursa onların iftār ettikleri eyyāmın kazāları üzerlerine vācib olur. Ve eger hasta geçmiş olan zamān mikdārı sahīh olmayıp ve müsāfir dahi o kadar zamān ikāmet eylemezse ancak sıhhat ve ikāmeti mikdār günün kazāsı vācib olur. Ve onun velīsi ona fevt olan her günü için fıtre gibi itᶜām eder ki buğdaydan nısf-ı sāᶜ ve sāirinden bir sāᶜ idi ve sülüs-i mālından onun vasiyyetinden verilir ve eger vasiyyeti yok ise vereseye lāzım gelmez ammā teberruᶜ ederlerse sahīh olur. Ve şeyh-i fānī eger savmdan ᶜāciz ve kāsır olup ᶜadīmü'l-iktidār olmuş ise her gün için fıtre gibi itᶜām edip iftār eder. Ve hāmil ve murziᶜ olanlar iftār ederlerse onlara yalnız kazāᵓ vācib olup fidye vermek vācib olmaz yaᶜnī onlar şeyh-i fānī gibi miskīni itᶜām etmezler ki hükmleri marīz ve müsāfirin hükmü gibidir. Ve ramazānın kazāsını murād eden kimse dilerse tefrīk eder ve dilerse birbirine tābiᶜ kılar yaᶜnī tefrīk eylemez. Ve eger ramazān-ı āher gelin-

ceye dek kazāsını teʾhīr ederse edā-i savm-ı ramazānı takdīm eder ve ondan sonra evvelki kazāya kalan ramazānı kazāʾ eder ve üzerine fidye lāzım gelmez. Ve ramazāndan bir günde eger sabī bālig olsa veyāhūd kāfir müslümān olsa veyāhūd müsāfir mukīm olsa veyāhūd hāiz tāhir olsa o yevmin bakiyyesini imsāk ederler, zīrā ki ramazāna hürmet ve kendilerini sāimīne teşbīh etmek onlara lāzım olur ve o sabī ve o kāfire o günün kazāsı vācib olmaz, çünkü o günün tulūʿ-ı fecrinde onların sıyāma ehliyyetleri yok idi ammā ikāmet eden müsāfir ve tahāret eden hāiz onlar zāten eyyām-ı sāireleriyle maʿan onu kazā ederler. İntehā.

[وأما السنن فست تأخير السحور وتعجيل الفطر بالتمر أو الماء قبل الصلاة وترك السواك بعد الزوال والجود في شهر رمضان لما سبق من فضائله في الزكاة ومدارسة القرآن والاعتكاف في المسجد لا سيما في العشر الأخير فهو عَادَة رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كان إذا دخل العشر الأواخر طوى الفراش وشد المئزر ودأب وأدأب أهله أي أداموا النصب في العبادة إذ فيها ليلة القدر والأغلب أنها في أوتارها وأشبه الأوتار ليلة إحدى وثلاث وخمس وسبع]

Ve sıyām-ı ramazānın süneni ise onlar dahi altıdırlar [245] ki teʾhīr-i sahūr ve taʿcīl-i iftār ki kable's-salāt hurmā veyāhūd bir su ile iftār etmek ve baʿde'z-zevāl terk-i sivāk yaʿnī öğle namāzından sonra misvākı kullanmamak ve şehr-i ramazānda sehī ve cevād olmak, zīrā ki zekāt bahsinde sebkat eden beyān mūcibince onun fezāili çoktur ve müdārese-i Kurʾān ve mescidde iʿtikāf eylemek efʿālidirler. Ve bi'l-hāssa ʿaşr-ı ahīrde mescidde iʿtikāf etmek ʿaleyhi's-selām efendimizin ʿādet-i seniyyesi idi ki ramazāndan ʿaşr-ı evāhiri girince yatağını büküp kaldırırdı ve miʾzeri bağlar ve ʿibādette āli ile maʿan yorgunluğu üzerine devām ederlerdi, zīrā ki ʿaşr-ı ahīr gecelerinde leyle-i kadr vardır ve fi'l-agleb onun evtārındadır, yaʿnī ʿadedi tek olan gecelerdendir. Ve evtārın eşbehi yaʿnī leyle-i kadr olmağa sezā ve en ziyāde eşbehi ʿaşr-ı ahīrin birinci ve üçüncü ve beşinci ve yedinci geceleridir.

[والتتابع في هذا الاعتكاف أولى فإن نذر اعتكافًا متتابعًا أو نواه انقطع تتابعه بالخروج من غير ضرورة كما لو خرج لعيادة أو شهادة أو جنازة أو زيارة أو تجديد طهارة وإن خرج لقضاء الحاجة لم ينقطع وله أن يتوضأ في البيت ولا ينبغي أن

يعرج على شغل آخر كان صلى الله عليه وسلم لا يخرج إلا لحاجة الإنسان ولا يسأل عن المريض إلا مارًا ويقطع التتابع بالجماع ولا ينقطع بالتقبيل ولا بأس في المسجد بالطيب وعقد النكاح وبالأكل والنوم وغسل اليد في الطست فكل ذلك قد يحتاج إليه في التتابع ولا ينقطع التتابع بخروج بعض بدنه كان صلى الله عليه وسلم يدني رأسه فترجله عائشة رضي الله عنها وهي في الحجرة ومهما خرج المعتكف لقضاء حاجته فإذا عاد ينبغي أن يستأنف النية إلا إذا كان قد نوى أولًا عشرة أيام مثلًا والأفضل مع ذلك التجديد]

Ve ber-minvāl-i muharrer mescidde iᶜtikāf etmek sıyāmın sünneti olunca ve efdal-i eyyāmı dahi ᶜaşr-ı ahīr olunca o iᶜtikāfta tetābuᶜ-ı eyyām dahi evlādır, yaᶜnī bilā-fāsıla ve lā-tefrīk eyyām-ı mütevāliyede müctemiᶜan iᶜtikāf etmek daha ziyade müstahsen ve mendūbdur. Ve eger iᶜtikāf-ı mütetābiᶜi nezr veyāhūd niyyet etse min-gayri zarūret mescidden hurūcuyla onun tetābuᶜu munkatıᶜ olur, meselā ᶜiyādet-i marīz ve şehādet-i cenāze ve ziyāret-i akārib ve tecdīd-i tahārete çıkarsa onun tetābuᶜu kesilir, ammā hācet-i beşeriyyenin kazāsı için çıkarsa o hurūc ile tetābuᶜu kesilmez, çünkü zarūrīdir. Ve kazā-i hācete çıkınca hānede ābdest almağın cevāzı dahi vardır velākin başka işe tasaddī ve ᶜurūc etmemek gerektir, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hācet-i insāniyyeden gayrı dīger bir nesneye hurūc etmezdi, yalnız hācet-i insāniyyeye çıkardı ve geçici olduğu hālde hasta üzerine suᵓāl ederdi, başka bir hāl ile sormazdı, yaᶜnī hāssaten ᶜiyādetine varıp onun hāl ve hātırını sormazdı. Ve cimāᶜ ile tetābuᶜ munkatıᶜ olur velākin takbīl etmekle munkatıᶜ olmaz. Ve muᶜtekifin baᶜzı bedeni mescidden çıkmakla onun tetābuᶜu munkatıᶜ olmaz, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz mübārek ser-i saᶜādetlerini Hazret-i ᶜĀişe'ye takrīb ederdi ve Hazret-i ᶜĀişe hücrede olduğu hālde onun başını tarardı. Ve mescidde tībin istiᶜmālinde bir beᵓs yoktur ve kezālik mescidde nikāhı ᶜakd etmek ve yatmak ve taşt içinde ellerini yıkamakta bir beᶜs yoktur, zīrā ki bunların cemīᶜisine tetābuᶜda ihtiyācı olur. Ve kazā-i hācete çıktıkça yerine ᶜavdetinde niyyeti istīnāf etmek gerektir, meger ki müddet-i muᶜayyeneyi niyyet etmiş ola, meselā on gün iᶜtikāf etmekliği niyyet etmiş ola, o vaktte istīnāf-ı niyyete ihtiyāc yok ise de velākin maᶜa-zālik tecdīd-i niyyet efdaldir. İntehā.

Faslu's-Sānī Fī Esrāri's-Savmi ve Şurūtihi'l-Bātıneti

[الفصل الثاني في أسرار الصوم وشروطه الباطنة]

[اعلم أن الصوم ثلاث درجات صوم العموم وصوم الخصوص وصوم خصوص الخصوص وأما صوم العموم فهو كف البطن والفرج عن قضاء الشهوة كما سبق تفصيله وأما صوم الخصوص فهو كف السمع والبصر واللسان واليد والرجل وسائر الجوارح عن الآثام]

Kitāb-ı esrāru's-savmın ikinci faslı ise ki esrār-ı savm ile şurūt-ı bātınesinin beyānında idi, o dahi işte bu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki ey tālib-i esrār-ı tarīk ve sālik-i rāh-ı saᶜādet, bil ve āgāh ol ki savm yaᶜnī oruç tutmak üç derecedir ki bir derecesi savmu'l-ᶜumūmdur ve ikincisi savmu'l-husūstur ve üçüncüsü savm-ı husūsu'l-husūstur. Savmü'l-ᶜumūm ise sebkat eden beyān ve tafsīl mūcibince kazā-i şehvetten batn ve fercin keff ve imsākidir. Ve savmu'l-husūs ise o dahi bunların keff ve imsākleriyle berāber semᶜ ve basar ve lisān ve yed ve ricl ve cevārih-i sāireyi āsām ve meᶜāsīden keff ve imsāk etmektir.

[واما صوم خصوص الخصوص فصوم القلب عن الهضم الدنية والأفكار الدنيوية وكفه عما سوى الله عز وجل بالكلية ويحصل الفطر في هذا الصوم بالفكر فيما سوى الله عز وجل واليوم الآخر وبالفكر في الدنيا إلا دنيا تراد للدين فإن ذلك من زاد الآخرة وليس من الدنيا حتى قال أرباب القلوب من تحركت همته بالتصرف في نهاره لتدبير ما يفطر عليه كتبت عليه خطيئة فإن ذلك من قلة الوثوق [٢٤٦] بفضل الله عز وجل وقلة اليقين برزقه الموعود وهذه رتبة الأنبياء والصديقين والمقربين ولا يطول النظر في تفصيلها قولًا ولكن في تحقيقها عملًا فإنه إقبال بكنه الهمة على الله عز وجل وانصراف عن غير الله سبحانه وتلبس بمعنى قوله عز وجل ﴿قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾]

Ve savm-ı husūsu'l-husūs ise o dahi himem-i deniyye ve efkār-ı dünyeviyye ve ᶜammā-sivallāh olan kāffe-i ᶜalāyıktan külliyyen kalbin savmıdır ki fī-mā sivallāh ve yevm-i āhiret mā-ᶜadāsında olan umūrun efkārıyla iftār hāsıl olur, yaᶜnī umūr-ı dünyāya tefekkürle o savm bozulur meger ki āhiret ve dīn için murād olunan bir dünyā ola onunla

iftār hāsıl olmaz, çünkü dünyādan değildir, āhiretin zād ve tūşesidir hattā ehl-i kulūb demişler ki "Kim ki akşamda onun üzerine iftār edeceği nesnenin tedārük ve tedbīri için nehāren tasarrufa onun himmeti taharrük eder ise o kimsenin üzerine bir hatīᵓe yazılır, zīrā ki fazl-ı ilāhiyyeye kıllet-i vüsūk ve rızk-ı mevᶜūduna kıllet-i yakīnden neşᵓet eder." Ve bu sıyām ise enbiyā-i ᶜizām ve sıddikīn-i kirām ve mukarrebīn-i bülend-makāmların rütbeleridir. Ve kavlen tafsīline tatvīl-i nazar īcāb etmez, ancak ᶜamelen tahkīkine tatvīl-i nazar vācibdir, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine künh-i himmetle bir ikbāl olup ve ᶜammā-sivallāhtan ferāgat ve insirāftır ve dahi ﴿قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾[555] nass-ı ᶜālīsinin maᶜnāsına telebbüstür.

[وأما صوم الخصوص وهو صوم الصالحين فهو كف الجوارح عن الآثام وتمامه بستة أُمُورٍ]

Ve meᶜāsī ve āsāmdan keff-i cevārih ile olan sıyām ise ki savm-ı husūs idi o dahi savm-ı sulahādır ve altı emr ile o savm tamām olur.

[الأول غض البصر وكفه عن الاتساع في النظر إلى كل ما يذم ويكره وإلى كل ما يشغل القلب ويلهي عن ذكر الله عز وجل قال صلى الله عليه وسلم "النَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ اِبْلِيسَ لَعَنَهُ اللهُ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللهِ آتَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِيمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ" وروى جابر عن أنس عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "خَمْسٌ يُفَطِّرْنَ الصَّائِمَ الْكَذِبُ وَالْغِيبَةُ وَالنَّمِيمَةُ وَالْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ وَالنَّظَرُ بِشَهْوَةٍ"]

Birincisi gazz-ı basardır ki her bir mezmūm ve mekrūh ve zikrullāhtan kalbi mülhī ve müşgıl olan eşyāya nazar etmekte olan ittisāᶜ ve genişlikten basarını keff ve menᶜ eylemektir, yaᶜnī kendi basarını her bir mezmūma bakmaktan ve her bir mekrūha nazar etmekten ve zikrullāhtan kalbini mültehī ve meşgūl eder eşyāya bakmaktan imsāk ve keff etmektir ki bu imsāk ile savmı tamām olur demektir, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "النَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ اِبْلِيسَ لَعَنَهُ اللهُ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللهِ آتَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِيمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي

555 el-Enᶜām, 6/91.

قَلْبِهِ"[556] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Nazret yaᶜnī bakmaklık iblīs ᶜaleyhi'l-laᶜnenin sihāmından yaᶜnī oklarından zehrli ve ağulu bir oktur, yaᶜnī zehrli oka benzer ki o ok nice ādemi helāk eder, o dahi böyle helāk eder. Kim ki onu yaᶜnī nazreyi Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan havf etmekle terk eylerse yaᶜnī ānifü'l-beyān olan şeylere bakmazsa Zāt-ı Zü'l-Celāl ona bir īmān-ı tāmm u kāmil verir ki o īmān ile mütelezziz olup onun tatlılık ve şīrinliği kendi gönlünde bulur." Ve dahi Cābir ᶜaleyhi'r-rahme Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvāndan rivāyetle ᶜaleyhi's-selāmdan rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "خَمْسٌ يُفَطِّرْنَ الصَّائِمَ الْكَذِبُ وَالْغِيبَةُ وَالنَّمِيمَةُ وَالْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ وَالنَّظَرُ بِشَهْوَةٍ"[557] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi:" Beş nesne sāimi iftār eder, yaᶜnī onun ecr ü sevāb-ı sıyāmının husūlüne māniᶜ olur: el-kezib yaᶜnī yalan söylemek ve gıybet ve mezemmet etmek ve nemīmelik etmek yaᶜnī yerden yere sözü nakl edip söylemek ki bir ādemin sözünü dīger ādeme nakl etmek ve yalan yere yemīn ve kasem etmek yaᶜnī hilāf-ı vākiᶜ üzerine and içmek ve hılf eylemek ve nā-mahrem kimseye şehvetle bakmak efᶜālidir." Yaᶜnī bunların her biri merd-i sāimi iftār eder ki merd-i müftır gibi ecr-i sıyāmdan mahrūm ve tehī-dest kalır demektir.

[الثاني حفظ اللسان عن الهذبان والكذب والغيبة والنميمة والفحش والجفاء والخصومة والمراء وإلزامه السكوت وشغله بذكر الله سبحانه وتلاوة القرآن فهذا صوم اللسان وقد قال سفيان الغيبة تفسد الصوم رواه بشر بن الحارث عنه وروى ليث عن مجاهد خصلتان يفسدان الصيام الغيبة والكذب وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّمَا الصَّوْمُ جُنَّةٌ فَإِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ وَإِنِ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ إِنِّي صَائِمٌ"]

Ve ikinci emr odur ki lisānı hezeyāndan ve yalandan ve mezemmetten ve kelām-ı fuhştan ve cefālı sözden ve muhāsameden ve mücādeleden saklamaktır ki onu sükūt ve hāmūşī ile ilzām ve zikrullāh ve tilāvet-i Kurᵓān ile işgāl etmektir. İşte lisānın savmı budur ve sıyām-ı sāim bununla tāmm olur. Mervīdir ki İmām Süfyān es-Sevrī demiş ki

556 *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/196, no: 293.
557 İbnu'l-Cevzī, *el-Mevdūᶜāt*, 2/195.

"Mezemmet ve gıybet etmek savmı bozup ifsād eder." Bu kelāmı ondan Bişr b. el-Hāris rivāyet etmiştir. Ve dahi Leys ʿaleyhi'r-rahme Mücāhid ʿaleyhi'r-rahmeden rivāyet edip demiş ki "İki haslet sıyāmı ifsād ederler ki gıybet ve kezibdir." Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّمَا الصَّوْمُ جُنَّةٌ فَإِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ وَإِنِ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ إِنِّي صَائِمٌ"[558] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Savm ancak cünnettir, yaʿnī oruç tutmak insāna ancak kalkan ve siper ve sütre gibidir. Biriniz sāim olup oruçlu olunca [247] gerektir ki bir fuhş sözü söylemeye ve cehl ve nādānī etmeye ve eger bir kimse onu incitip onunla bir mukātele ve müşāteme ederse ben oruçluyum ben oruçluyum diye."

[وجاء في الخبر إن امرأتين صامتا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجهدهما الجوع والعطش من آخر النهار حتى كادتا أن تتلفا فبعثتا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يستأذناه في الإفطار فأرسل إليهما قدحا وقال صلى الله عليه وسلم "قُلْ لَهُمَا قِيئَا فِيهِ مَا أَكَلْتُمَا فَقَاءَتْ إِحْدَاهُمَا نِصْفَهُ دمًا عَبِيطًا وَلَحْمًا غَرِيضًا وَقَاءَتِ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى مَلَأَتَاهُ فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم هَاتَانِ صَامَتَا عَمَّا أَحَلَّ اللهُ لَهُمَا وَأَفْطَرَتَا عَلَى مَا حَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَعَدَتْ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى فَجَعَلَتَا يَغْتَابَانِ النَّاسِ فَهَذَا مَا أَكَلَتَا مِنْ لُحُومِهِمْ"]

Ve haberde vārid olmuş ki ʿasr-ı saʿādet ve ʿahd-i nebevīde iki hatun kişi oruç tutmuşlar ve onlara açlık ve susuzluk zor verip nehārın āhirinde helāk derecesine yaklaşınca oruçlarını bozmak için taraf-ı eşref-i ʿālī-i Hazret-i Peygamberī'ye ādem gönderip istīzān ettiler. Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onlara bir kadehi gönderip gelen ādeme hitāben "قُلْ لَهُمَا قِيئَا فِيهِ مَا أَكَلْتُمَا فَقَاءَتْ إِحْدَاهُمَا نِصْفَهُ دمًا عَبِيطًا وَلَحْمًا غَرِيضًا وَقَاءَتِ الْأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى مَلَأَتَاهُ فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم هَاتَانِ صَامَتَا عَمَّا أَحَلَّ اللهُ لَهُمَا وَأَفْطَرَتَا عَلَى مَا حَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَعَدَتْ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى فَجَعَلَتَا يَغْتَابَانِ النَّاسِ فَهَذَا مَا أَكَلَتَا مِنْ لُحُومِهِمْ"[559] diye emr ve fermān buyurdu, yaʿnī "Sen onlara de ki bunda yediğinizi kusunuz." Ve çün emre imtisāl edip onda yediklerini kustular, birisi kadehi

558 Buhārī, Savm, 2, no: 1894; Müslim, Sıyām, 160.

559 *Musnedu* Ahmed, 5/431, no: 23654.

yarısına kadar dem-i gabīt yaᶜnī koyu ve galīz bir kan ve enli guşt yaᶜnī lahm-ı ᶜarīzi kusmuş ve dīgeri dahi onun gibi kusup kadehi doldurdular. Ve halk ve ālem onlardan müteᶜaccib kaldılar. O vaktte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''هَاتَانِ صَامَتَا عَمَّا أَحَلَّ اللهُ لَهُمَا وَأَفْطَرَتَا عَلَى مَا حَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَعَدَتْ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى فَجَعَلَتَا يَغْتَابَانِ النَّاسِ فَهَذَا مَا أَكَلَتَا مِنْ لُحُومِهِمْ'' buyurdu ki hulāsa-i fehvā-yı şerīfi: "Bunlar helāl nesnelerden sıyām ve imsāk ettiler ve onların üzerine muharrem bulunan nesne ile iftār ettiler ki yekdīgeri yanında oturup nāsı gıybet ve mezemmet ettiler, işte onların etlerinden yaᶜnī nāsın lahmlerinden ekl ettikleri şey budur" diye hikāye ve beyān buyurdular.

[الثالث كف السمع عن الإصغاء إلى كل مكروه لأن كل ما حرم قوله حرم الإصغاء إليه ولذلك سوى الله عز وجل بين المستمع وآكل السحت فقال تعالى ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ وقال عز وجل ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ فالسكوت على الغيبة حرام وقال تعالى ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ﴾ ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ''اَلْمُغْتَابُ وَالْمُسْتَمِعُ شَرِيكَانِ فِي الْإِثْمِ'']

Ve üçüncü emr dahi odur ki her bir mekrūhun istimāᶜından semᶜini keff ve hıfz eylemektir, zīrā ki her bir tekellümü harām olan kelām onun işitip istimāᶜı dahi harāmdır, hattā onun için Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri müstemiᶜ-i harām ile ākil-i harām beynlerinde müsāvāt edip buyurdu ki ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾[560] Yaᶜnī "Yalan sözleri işitici ve harām nesneleri yiyici." Ve dahi Hakk ᶜazze ve celle hazretleri ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾[561] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Onların zühd ve şerīᶜat ᶜulemāları niçin onları kavl-i bātıl ve ekl-i harāmdan nehy etmezler?" İşte gıybet ve mezemmet üzerine sükūt etmek harāmdır. Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ﴾[562] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "O vaktte siz dahi ᶜale't-tahkīk onlar gibisiniz." Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''اَلْمُغْتَابُ وَالْمُسْتَمِعُ شَرِيكَانِ فِي الْاِثْمِ'' diye sarāhaten günāhkārlıklarını beyān bu-

560 el-Māide, 5/42.

561 el-Māide, 5/63.

562 en-Nisāᵓ, 4/140.

yurdu, yaᶜnī "Gıybet ve mezemmet edici ile gıybeti işitip istimāᶜ eden ādemler ikisi ism ve maᶜsiyette şerīklerdir." Ve çün bu nusūs-ı ᶜaliyye müfādınca istimāᶜ-ı mekrūh tekellüm-i mekrūh gibi oldu ve tekellüm-i mekrūhtan sakınması vācib idi, işte istimāᶜından sakınması dahi lāzım ve lābüdd oldu çün ki ikisi derece-i müsāvāttadırlar.

[الرابع كف بقية الجوارح عن الآثام من اليد والرجل عن المكاره وكف البطن عن الشبهات وقت الإفطار فلا معنى للصوم وهو الكف عن الطعام الحلال ثم الإفطار على الحرام فمثال هذا الصائم مثال من يبني قصرا ويهدم مصرًا فإن الطعام الحلال إنما يضر بكثرته لا بنوعه فالصوم لتقليله]

Ve dahi dördüncü emr ise o dahi el ve ayak ve batnı ile kāffe-i aᶜzā᾽ vü cevārihi mekārih ve āsām ve şübühāttan keff ve imsāk etmektir. Ve bi'l-hāssa karnı vakt-i iftārda harām ve şübheli taᶜāmın ekl ve tenāvülünden saklamak lāzımdır, zīrā ki taᶜām-ı harām üzerine iftār eylerse taᶜām-ı helālden vākiᶜ olan savm ve imsākine bir maᶜnā kalmaz ve o kimseye benzer ki bir kasrı binā edip de bir mısrı yıkıp harāb eyler, çünkü taᶜām-ı helālin mazarratı ancak onun kesreti iledir ki nevᶜiyle değildir ve savm ise o dahi onun taklīli içindir.

[وتارك الاستكثار من الدواء خوفًا من ضرره إذا عدل إلى تناول السم كان سفيهًا والحرام سم مهلك للدين والحلال دواء ينفع قليله ويضر كثيره وقصد الصوم تقليله وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٢٤٨] "كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صَوْمِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَالْعَطَشُ" فقيل هو الذي يفطر على الحرام وقيل هو الذي يمسك عن الطعام الحلال ويفطر على لحوم الناس بالغيبة وهو حرام وقيل هو الذي لا يحفظ جوارحه عن الآثام]

Ve zararı havfıyla devānın kesretini terk eden kimse tenāvül-i semme ᶜudūl ederse bu sunᶜla sefīh olup kalīlü'l-ᶜakl ve'l-ᶜirfāndır, yaᶜnī o kimse şaşkın demektir ve harām ise dīne mühlik bir semmdir, yaᶜnī ağudur ve helāl ise onun kalīli nefᶜ eder bir devā᾽ ve dermāndır, fakat onun kesīri yaᶜnī çoğu muzırrdır ve savmın maksadı onun taklīlidir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ

مِـنْ صَوْمِـهِ إِلَّا الْجُـوعُ وَالْعَطَـشُ"[563] ki hulāsa-i meʾāli: "Nice sāim vardır ki onun kendi sıyāmından cūᶜ ve ᶜataştan gayrı bir nesnesi yoktur." Yaᶜnī sıyāmından bir fāide ve nefᶜi olmaz, çektiği meşakkat cūᶜ ve ᶜataştan gayrı onun bir mahsūlü olmaz demektir. Ve bunun beyānında kimi harām üzerine iftār eden kimsedir demiş ve kimi taᶜām-ı helālden keff ve imsāk edip luhūm-ı nās üzerine gıybet ile iftār eden kimsedir demiş ki o dahi harāmdır ve bir kavlde meᶜāsī ve āsāmdan cevārihini hıfz etmeyen sāimdir denilmiş. Ve ᶜalā-külli kavlin mine'l-akvāl hakīkaten veyā hükmen harām üzerine iftār eden kimse onun savmından bir gūnā ecr ve sevābı olmaz demektir.

[الخامس أن لا يستكثر من الطعام الحلال وقت الإفطار بحيث يمتلىء جوفه فما من وعاء أبغض إلى الله عز وجل من بطن مليء من حلال وكيف يستفاد من الصوم قهر عدو الله وكسر الشهوة إذا تدارك الصائم عند فطره ما فاته ضحوة نهاره وربما يزيد عليه في ألوان الطعام حتى استمرت العادات بأن تدخر جميع الأطعمة لرمضان فيؤكل من الأطعمة فيه ما لا يؤكل في عدة أشهر ومعلوم أن مقصود الصوم الخواء وكسر الهوى لتقوى النفس على التقوى وإذا دفعت المعدة من ضحوة نهار إلى العشاء حتى هاجت شهوتها وقويت رغبتها ثم أطعمت من اللذات وأشبعت زادت لذتها وتضاعفت قوتها وانبعث من الشهوات ما عساها كانت راكدة لو تركت على عادتها فروح الصوم وسره تضعيف القوى التي هي وسائل الشيطان في العود إلى الشرور ولن يحصل ذلك إلا بالتقليل وهو أن يأكل أكلته التي كان يأكلها كل ليلة لو لم يصم فأما إذا جمع ما كان يأكل ضحوة إلى ما كان يأكل ليلًا فلم ينتفع بصومه]

Ve beşinci emr ise o dahi vakt-i iftārda taᶜām-ı helālden karnı doluncaya dek yemekten istiksār etmemektir, yaᶜnī ᶜinde'l-iftār çok yemek yememektir ki karnı tok etmemektir, zīrā ki indallāh helālden batn-ı mümliye gibi bir mebgūz viᶜāʾ yoktur, ancak mebgūz ve en ziyāde memkūt o kaptır. Bu kelām kesret-i bugz-ı teşebbuᶜdan kinayedir, çünkü sāim savmından ᶜadüvvullāhın kahrı ve şehvetinin kesri nice istifāde edebilir o hāl ile ki iftārında merd-i sāim dahve-i nehārından ona geçmiş olan nesneyi maᶜa-ziyādetin tedārük ede ve belki ona geçmiş olan yemeğe daha ziyāde ede ve ola ki etᶜimenin elvānında dahi ziyāde

563 *Musnedu* Ahmed, 2/441, no: 9685; Dārimī, Rikāk, 12, no: 2762.

eder hattā ᶜādet-i müstemirre olmuş ki cemīᶜ-i etᶜime-i nefīse ramazāna iddihār olunur ve şehr-i ramazānda ekl olunan etᶜime eşhür-i müteᶜaddidede ekl olunmaz. Ve maᶜlūmdur ki savmın maksadı ferāg-ı batn ve hulüvv ve havā-yı cevf ve kesr-i hevādır, tā ki nefs-i sāim takvā üzerine kuvvet bula. Ve çün miᶜdesi dahve-i nehārdan akşama kadar tenāvül-i taᶜāmdan müdāfaᶜa ve yemekten menᶜ olunur ve onun şehevātı heyecān edip azar ve taᶜāma ragbeti kavī ve müzdād olur ve ondan sonra dahi lezzāttan tok oluncaya dek itᶜām olunur, elbette onunla lezzeti müzdād ve kuvveti mütezāᶜaf olur ki onun hāline terk olunmuş olsaydı, ondan münbaᶜis olamayacak şehevāt-ı rākide hareket edip münbaᶜis olur da maksad-ı sıyām fevt olup onun ᶜaks-i murādı bir hāl hāsıl olur. Ve'l-hāsıl sıyāmın rūh ve sırrı ᶜavdet-i şürūra vesāil-i şeytān olan kuvvetlerinin tazᶜīfidir, yaᶜnī o vesāili bī-tāb ve bī-tüvān etmekliktir ve bu hāl ise taklīl-i taᶜāmın gayrısıyla hāsıl olmaz. Ve taklīl-i taᶜām dahi bu sūretledir ki merd-i sāim sıyām etmediği günde onun her gece yediği yemek mikdārı ve misli ola ki ondan ziyāde olmaya, yoksa dahve-i nehārda yiyeceği yemeği akşam yemeğine cemᶜ edip telāfī-i mā-fāt eylerse o sāim onun savmıyla müntefiᶜ olmaz.

[بل من الآداب أن لا يكثر النوم بالنهار حتى يحس بالجوع والعطش ويستشعر ضعف القوي فيصفو عند ذلك قلبه ويستديم في كل ليلة قدرًا من الضعف حتى يخف عليه تهجده وأوراده فعسى الشيطان أن لا يحوم على قلبه فينظر إلى ملكوت السماء وليلة القدر عبارة عن الليلة التي ينكشف فيها شيء من الملكوت وهو المراد بقوله تعالى ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ومن جعل بين قلبه وبين صدره مخلاة من الطعام فهو عنه محجوب ومن أخلى معدته فلا يكفيه ذلك لرفع الحجاب ما لم يخل همته عن غير الله عز وجل وذلك هو الأمر كله ومبدأ جميع ذلك تقليل الطعام وسيأتي له مزيد بيان في كتاب الأطعمة إن شاء الله عز وجل]

Ve belki ādābdandır ki merd-i sāim [249] açlık ve susuzluğu hiss etmek için nehāren yaᶜnī gündüzde çok uyku uyumaya tā ki zaᶜf-ı kuvāyı istişᶜār ede ve o vaktte kalbi sāfī ola ve o zaᶜftan beher gece bir mikdārı istidāme ede tā ki onun üzerine teheccüdü ve evrādı hafīf ve sebük ola ve ola ki bununla tahassun edip onun kalbi etrāfında şeytān dolaşmaz da melekūt-ı semāvāta nazar etmeğe muktedir olur, zīrā ki leyle-i kadr

ona melekūt-ı semāvāttan inkişāf olacak nesnenin gecesinden ᶜibārettir ki ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[564] diye irāde buyurulan maᶜnānın murādıdır. Ve kim ki kalbi ile sīnesi beyninde yemekten dolu bir torba ederse o kimse o inkişāftan mahcūb olur, yalnız miᶜdenin hulüvvü refᶜ-i hicāba kāfī olmaz, gerektir ki ᶜammā-sivallāhtan dahi onun himmeti hālī ola ki bu ferāg-ı miᶜde ve hulüvv-i himmet ile o maksad hāsıl ola ki emrin yekūn ve mecmūᶜu odur velākin mebdeʾi taklīl-i taᶜāmdır ve inşāallāhu taᶜālā kitābu'l-etᶜimede dahi ona bir mezīd-i beyān gelecektir.

[السادس أن يكون قلبه بعد الإفطار معلقا مضطربا بين الخوف والرجاء إذ ليس يدرى أيقبل صومه فهو من المقربين أو يرد عليه فهو من الممقوتين وليكن كذلك في آخر كل عبادة يفرغ منها]

Ve altıncı emr odur ki onun kalbi baᶜde'l-iftār havf ve recā beyninde muztarib olarak asılı olmaktır, çünkü bilemez ki onun sıyāmı kabūl olunup mukarrebīnden mi olmuş yoksa üzerine redd olunup memkūtīnden mi olmuş. Ve her bir ᶜibādetin āhirinde böyle olmalı, yaᶜnī her bir ᶜibādetten fārig olduğu vaktte o hālde bulunmalı.

[فقد روي عن الحسن بن أبي الحسن البصري أنه مر بقوم وهم يضحكون فقال إن الله عز وجل جعل شهر رمضان مضمارًا لخلقه يستبقون فيه لطاعته فسبق قوم ففازوا وتخلف أقوام فخابوا فالعجب كل العجب للضاحك اللاعب في اليوم الذي فاز فيه السابقون وخاب فيه المبطلون أما والله لو كشف الغطاء لاشتغل المحسن بإحسانه والمسيء بإساءته أي كان سرور المقبول يشغله عن اللعب وحسرة المردود تسد عليه باب الضحك]

Ve mervīdir ki Hasen ibn Ebī Hasen el-Basrī ᶜaleyhi'r-rahme güler bir kavm üzerine mürūr edip demiş ki "Hakk ᶜazze ve celle halk için şehr-i ramazānı meydān etmiş ve ᶜibādı o meydānda onun tāᶜatine müsābakat ederler ki bir kavm dīgerine sebkat edip fāiz olurlar ve dīger kavm tahallüf edip hāib ve hāsir kalırlar. Ve ᶜaceb ve pek çok ᶜacebdir o kimseden ki içinde sābıkīn fevz ve mübtılīn habt ettiği günde laᶜib edip güler! Āgāh ve mütenebbih olunuz ki vallāhi örtü ve gıtāʾ keşf olunup

564 el-Kadr, 97/1.

hicāb refᶜ olunmuş olsaydı merd-i muhsin ihsānıyla meşgūl olup onun makbūl olduğunun şādumānlığı onu oyun ve laᶜibden fārig ederdi ve merd-i müsīᵓ dahi kendi isāetiyle meşgūl olup merdūd olmasının hasreti ona gülmek kapısını tutup sedd ederdi."

[وعن الأحنف بن قيس أنه قيل له إنك شيخ كبير وإن الصيام يضعفك فقال إني أعده لسفر طويل والصبر على طاعة الله سبحانه أهون من الصبر على عذابه]

Ve dahi Ahnef b. Kays ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ki ona denilmiş ki "Sen bir şeyh-i müsinn ü kebīrsin ve oruç tutmak seni zaᶜīf ve nātüvān eyler." O dahi cevaben: "Ben onu uzun sefere ihzār ve iddihār eylerim, zīrā Zāt-ı Zü'l-Celāl'in tāᶜati üzerine sabr etmek ᶜazābı üzerine sabr etmekten daha ziyāde sehl ve āsāndır" diye söylemiş.

[فهذه هي المعاني الباطنة في الصوم فإن قلت فمن اقتصر على كف شهوة البطن والفرج وترك هذه المعاني فقد قال الفقهاء صومه صحيح فما معناه فاعلم أن فقهاء الظاهر يثبتون شروط الظاهر بأدلة هي أضعف من هذه الأدلة التي أوردناها في هذه الشروط الباطنة لا سيما الغيبة وأمثالها ولكن ليس إلى فقهاء الظاهر من التكليفات إلا ما يتيسر على عموم الغافلين المقبلين على الدنيا الدخول تحته]

İşte savmda olan maᶜānī-i bātıne bunlardır. Ve eger sen kim ki şehvet-i batn u fercin terki üzerine iktisār edip bu maᶜānī-i bātıneyi terk eylerse onun savmı fukahāᵓ katında sahīh olur, zīrā zümre-i fukahāᵓ bunları sıhhat-i sıyāma şart etmemişler der isen, onu dahi öylece bil ki fukahā-i zāhir şurūt-ı zāhireyi bizim īrād ettiğimiz işbu edilleden azᶜaf bir edille ile isbāt ederler, yaᶜnī şurūt-ı bātıneye īrād ettiğimiz berāhīn ve hucecden azᶜaf bir huccet ve burhān ile şurūt-ı zāhireyi isbāt etmişler, lā-siyyemā gıybet ve emsāli gibi müfsidāta olan edille gibi. Velākin zümre-i fukahā-yı zāhirenin teklīfāttan dünyā üzerine mukbil olan ᶜumūm-ı gāfilīn elbette duhūlleri müteyessir olamayan bir teklīfi reᵓy etmeğe mecālleri yoktur, yaᶜnī ᶜavāmm-ı nās altına girmeyecekleri bir teklīfe reᵓy ve iştirāt etmek fukahā-yı zāhirenin sebīl ve mecālleri yoktur, ancak ᶜumūm-ı nās onun hakkından gelebilecekleri tekālīfi reᵓy ve ictihād edebilirler. [250]

[فأما علماء الآخرة فيعنون بالصحة القبول وبالقبول الوصول إلى المقصود ويفهمون أن المقصود من الصوم التخلق بخلق من أخلاق الله عز وجل وهو الصمدية والاقتداء بالملائكة في الكف عن الشهوات بحسب الإمكان فإنهم منزهون عن الشهوات والإنسان رتبته فوق رتبة البهائم لقدرته بنور العقل على كسر شهوته ودون رتبة الملائكة لاستيلاء الشهوات عليه وكونه مبتلى بمجاهدتها فكلما انهمك في الشهوات انحط إلى أسفل السافلين والتحق بغمار البهائم وكلما قمع الشهوات ارتفع إلى أعلى عليين والتحق بأفق الملائكة والملائكة مقربون من الله عز وجل والذي يقتدي بهم ويتشبه بأخلاقهم يقرب من الله عز وجل كقربهم فإن الشبيه من القريب قريب وليس القريب ثم بالمكان بل بالصفات]

Ve ᶜulemā-i āhiret ise onlar sıhhat-i savmdan kabūlünü murād ederler ve kabūlünden dahi vusūl-i maksūdu murād ederler. Ve dahi anlarlar ki savmdan murād ahlāk-ı ilāhiyyeden bir huluk ile mütehallik olmaktır ki o dahi samediyyettir ki bī-cevf ve bī-batn olup mürtefiᶜ ve yüce olmaklıktır ve hem dahi bi-hasebi'l-imkān şehevāttan keff-i nefs ile melāike-i kirāma iktidā› etmektir, zīrā ki şehevāttan münezzehlerdir ve insān ise onun rütbesi nūr-ı ᶜakl ile kesr-i şehvete muktedir olduğu haysiyyetle behāimin mertebesi mā-fevkindedir, yaᶜnī ondan ziyāde yüksek ve bülend ve mürtefiᶜdir ve üzerine şehevāt-ı nefsāniyye müstevlī ve mücāhedeleriyle mübtelī olduğu haysiyyetle melāike-i kirāmın rütbelerinin mā-dūnudur, yaᶜnī ondan aşağıdır. Şehevāta dalıp münhemik oldukça esfel-i sāfilīne inip gımār-ı behāime mültehik olur ve şehevātı kalᶜ ve kamᶜ ettikçe aᶜlā-yı ᶜilliyyīne mürtefiᶜ ve ufk-ı melāikeye mültehık olur. Ve melāike ise mukarreblerdir, yaᶜnī Zāt-ı Zü'l-Celāl'den mukarrablerdir ve o ki onlara iktidā› eder de ahlāklarıyla onlara müteşebbih olur, Zāt-ı Zü'l-Celāl'den onların kurbü gibi mütekarrib olur, zīrā ki karībden şebīh olan kimse karībdir. Bu kurb onda kurb-ı mekān değildir, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl mekāndan münezzeh ve mukaddestir belki kurb-ı sıfāttır, yaᶜnī sıfāt ile kāin olan kurbdür.

[وإذا كان هذا سر الصوم عند أرباب الألباب وأصحاب القلوب فأي جدوى لتأخير أكلة وجمع أكلتين عند العشاء مع الانهماك في الشهوات الأخر طول النهار ولو كان لمثله جدوى فأي معنى لقوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ

مِنْ صَوْمِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَالْعَطَشُ" ولهذا قال أبو الدرداء يا حبذا نوم الأكياس وفطرهم كيف لا يعيبون صوم الحمقى وسهرهم ولذرة من ذوي يقين وتقوى أفضل وأرجح من أمثال الجبال عبادة من المغترين ولذلك قال بعض العلماء كم من صائم مفطر وكم من مفطر صائم والمفطر الصائم هو الذي يحفظ جوارحه عن الآثام ويأكل ويشرب والصائم المفطر هو الذي يجوع ويعطش ويطلق جوارحه]

Ve ehl-i bātın ve ashāb-ı ᶜukūl ü besāir ve zevi'l-kulūb katında sırr-ı savm bu sırr olunca bir eklenin teʾhīriyle ᶜinde'l-ᶜışāʾ iki eklenin cemᶜi-ne ne fāide ve menfaᶜat vardır, lā-siyyemā tūl-i nehārda dahi şehevāt-ı dīgerde münhemik olursa. Ve bunun gibi ᶜamelin bir fāidesi olsa ᶜaley-hi's-salātu ve's-selām efendimizin "كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صَوْمِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَالْعَطَشُ"[565] hadīs-i şerīfine ne maᶜnā vardır. Ve bunun için Ebu'd-Der-dāʾ ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "ᶜUkalānın nevm ve fıtrları ne güzeldir ki hamkānın savm ve seherleri nice taᶜyīb ederler. Ve ben kasem ederim ki ashāb-ı yakīn ü takvādan bir zerre tāᶜat ve ᶜibādet mugterrlerin dağ-lar gibi ᶜibādetlerinden daha ziyāde efdal ve ercahtır. Ve bunun için baᶜzu'l-ᶜulemāʾ demiş ki "Nice sāim vardır ki müftırdır ve nice müftır ādem vardır ki sāimdir." Müftır-ı sāim o kimsedir ki kendi cevārihini āsām ve meᶜāsīden hıfz edip saklar ve ᶜalā-vefki'ş-şerᶜ dahi ekl ve şürb eyler. Ve sāim-i müftır o kimsedir ki aç ve susuz olup aᶜzāʾ ve cevārihi-ni ıtlāk eder, yaᶜnī āsām ve meᶜāsīden ictināb ve ihtirāz etmez de dediği gibi cevārihini koyuverip salıverir.

[ومن فهم معنى الصوم وسره علم أن مثل من كف عن الأكل والجماع وأفطر بمخالطة الآثام كمن مسح على عضو من أعضائه في الوضوء ثلاث مرات فقد وافق في الظاهر العدد إلا أنه ترك المهم وهو الغسل فصلاته مردودة عليه بجهله ومثل من أفطر بالأكل وصام بجوارحه عن المكاره كمن غسل أعضاؤه مرة مرة فصلاته متقبلة إن شاء الله لإحكامه الأصل وإن ترك الفضل ومثل من جمع بينهما كمن غسل كل عضو ثلاث مرات فجمع بين الأصل والفضل وهو الكمال وقد قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الصَّوْمَ أَمَانَةٌ فَلْيَحْفَظْ أَحَدُكُمْ أَمَانَتَهُ" [٢٥١] وَلَمَّا تَلَا قَوْلَهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا﴾ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى سَمْعِهِ وَبَصَرِهِ فَقَالَ "اَلسَّمْعُ

565 *Musnedu* Ahmed, 2/441, no: 9685; Dārimī, Rikāk, 12, no: 2762.

أَمَانَةٌ وَالْبَصَرُ أَمَانَةٌ'' ولولا أنه من أمانات الصوم لما قال صلى الله عليه وسلم فليقل إني صائم أي إني أودعت لساني لأحفظه فكيف أطلقه بجوابك فإذن قد ظهر أن لكل عبادة ظاهرًا وباطنا وقشرًا ولبًا ولقشورها درجات ولكل درجة طبقات فإليك الخيرة الآن في أن تقنع بالقشر عن اللباب أو تتحيز إلى غمار أرباب الألباب]

Ve kim ki savmın sırr ve maᶜnāsını anlar, bilir ki yemekten keff ve cimāᶜdan imsāk ederek āsāmın muhālefesiyle iftār eden kimse o kimseye benzer ki ābdest ᶜuzvlarından bir ᶜuzvun üzerine üç kerre mesh eder ki mezheb-i Şāfiᶜī üzere ᶜaded-i meshte zāhiren muvāfakat edip velākin mühimmi terk etmiş ki ᶜuzvun gaslidir ve o mühimmin terkiyle ābdesti bātıl olup namāzı dahi nādānlığıyla onun üzerine redd olunmuş ve yemekle iftār edip cevārihi ile mekārihten sıyām eden kimsenin dahi o kimseye benzer ki aᶜzāᵓ-yı vuzūᵓu birer kerre gasl edip fazīleti terk etmiş ki o kimsenin namāzı inşāallāh makbūle olup ᶜindallāh marzī olmuştur, çünkü aslā tahkīm edip fazlı terk eylemiştir. Ve beynlerinde cemᶜ eden kimse dahi o kimseye benzer ki aᶜzā-yı vuzūᵓu üçer kerre gasl edip beyne'l-asl ve'l-fazl cemᶜ etmiş ki mertebe-i kemāl odur ve maᶜa-hāzā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''إِنَّ الصَّوْمَ أَمَانَةٌ فَلْيَحْفَظْ أَحَدُكُمْ أَمَانَتَهُ''[566] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk savm emānettir, siz her biriniz kendi emānetini hıfz etsin." Ve çün ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا﴾[567] āyet-i kerīmesini okuyup tilāvet etti, mübārek dest-i şerīfleri semᶜ ve basarı üzerine vazᶜ edip ''اَلسَّمْعُ أَمَانَةٌ وَالْبَصَرُ أَمَانَةٌ''[568] diye buyurdu ki "Semᶜ emānettir ve basar emanettir" diye beyān buyurdu. Ve bunlar savmın emānetlerinden olmamış olsaydılar ᶜinde'l-mukātele merd-i sāim onu sāim diye söylemeğe ᶜaleyhi's-selām efendimiz irāde ve fermān buyurmazdı, zīrā ki bu kelāmın medlūlü böyle olur ki ben kendi lisānımı hıfz etmeğe bana vedīᶜaten verilmiş bende emanettir, senin cevābın ile ben onu nice salıverip hıfzını terk ederim? İşte bu beyān ve tavzīhten zāhir oldu ki her bir ᶜibādet için zāhir ve bātın vardır ve dahi kabuk ve içi vardır ve kabukların dahi dereceleri vardır ve her bir

566 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/299.

567 en-Nisāᵓ, 4/58.

568 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/299.

derecenin müteᶜaddid tabakaları vardır. Kaldı ki sen imdi muhayyersin, yaᶜnī hīre senindir, dilersen kabuk ile kāniᶜ olup içi ve lübbü bırakırsın ve dilersen erbāb-ı elbābın gımārınacak taᶜmīk edip mütehayyiz ve vāsıl olursun. Vallāhu aᶜlemu.

el-Faslu's-Sālisü Fi't-Tetavvuᶜı bi's-Sıyāmi ve Tertībi'l-Evrādı Fīhi

[الفصل الثالث [في] التطوع بالصيام وترتيب الأوراد فيه]

[اعلم أن استحباب الصوم يتأكد في الأيام الفاضلة وفواضل الأيام بعضها يوجد في كل سنة وبعضها يوجد في كل شهر وبعضها في كل أسبوع]

Ve dahi kitāb-ı esrāru's-sıyāmın üçüncü faslı ise ki sıyām-ı tetavvuᶜ sevābıyla onda tertīb-i evrādın zikr ve beyānına şāmil idi, o dahi işbu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr olunur. Şöyle ki sen ey sālik-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki savmın istihbābı eyyām-ı fāzıladan müteᵓekkid olur ve fevāzıl-ı eyyām ise baᶜzıları senede ve baᶜzıları her bir ayda ve baᶜzıları her bir haftada bulunurlar.

[أما في السنة بعد أيام رمضان فيوم عَرَفَةَ وَيَوْمُ عَاشُورَاءَ وَالْعَشْرُ الْأُوَلُ مِنْ ذِي الحجة والعشر الأول من المحرم وجميع الأشهر الحرم مظان الصوم وهي أوقات فاضلة وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ صَوْمَ شَعْبَانَ حَتَّى كَانَ يُظَنُّ أَنَّهُ فِي رَمَضَانَ وَفِي الْخَبَرِ "أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمِ" لِأَنَّهُ ابْتِدَاءُ السَّنَةِ فَبِنَاؤُهَا على الخير أحب وأرجى لدوام بركته وقال صلى الله عليه وسلم "صَوْمُ يَوْمٍ مِنْ شَهْرٍ حَرَامٍ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ غَيْرِهِ وَصَوْمُ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ شَهْرٍ حَرَامٍ" وفي الحديث "مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ شَهْرٍ حَرَامٍ الْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ عِبَادَةَ تِسْعِمِائَةِ عَامٍ"]

Senede olan eyyām ise şehr-i ramazāndan sonra yevm-i ᶜarefe ki şehr-i zi'l-hiccenin dokuzuncu günüdür ve yevm-i ᶜāşūrāᵓ ki şehr-i muharremin onuncu günüdür ve dahi muharremin birinci ᶜaşrı ve şehr-i zi'l-hiccenin dahi birinci ᶜaşrlarıdır, yaᶜnī şehreyn-i mezkūreynin gurrelerinden onuncu günlerine olan onar günleridir ve dahi cemīᶜ-i eşhür-i hurum savmın mezānnları olup evkāt-ı fāzıladırlar. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz şehr-i şaᶜbānın sıyāmını teksīr ederdi, hattā onu

şehr-i ramazānda olduğu zann olunurdu. Ve haberde gelmiş ki "أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمِ"[569] Yaᶜnī "Şehr-i ramazāndan sonra [252] sıyāmın efdali Zāt-ı Zü'l-Celāl'in şehri olan muharremü'l-harām-dır." Çünkü senenin mebdeᵓidir ve hayr üzere bināsı daha ziyāde hoştur ve hayrın bereketi devāmına bir sebeb-i istidāmedir, yaᶜnī o savm ile bereket-i hayrın devāmı daha ziyāde mercū ve meᵓmūldur demek olur. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "صَوْمُ يَوْمٍ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ غَيْرِهِ وَصَوْمُ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ أَفْضَلُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ"[570] ki hulāsa-i müfād-ı ᶜālīsi "Şehr-i harāmdan bir günün sıyāmı şehr-i harām olmayan şühūrdan otuz günün sıyāmından efdaldir. Ve şehr-i ramazāndan bir günün sıyāmı şehr-i harāmdan olan otuz günün sıyāmından efdaldir." Ve kezālik hadīste gelmiş ki "مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ شَهْرِ حَرَامٍ الْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ عِبَادَةَ تِسْعِمِائَةِ عَامٍ"[571] ki hulāsa-i mefhumu: "Kim ki bir şehr-i harāmdan üç gün ki hamīs ve cumᶜa ve sebt günleri sıyām ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri her bir günün sıyāmıyla dokuz yüz senelik ᶜibādeti ona yazar." Yaᶜnī her bir günün sıyāmına dokuz yüz senelik ᶜibādetin sevābı kadar bir ecr ve sevāb yazar demektir.

[وَفِي الْخَبَرِ "إِذَا كَانَ النِّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ فَلَا صَوْمَ حَتَّى رَمَضَانَ" ولهذا يستحب أن يفطر قبل رمضان أياما فإن وصل شعبان برمضان فجائز فعل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم مرة وفصل مرارا كثيرة ولا يجوز أن يقصد استقبال رمضان بيومين أو ثلاثة إلا أن يوافق وردا له وكره بعض الصحابة أن يصام رجب كله حتى لا يضاهى بشهر رمضان فالأشهر الفاضلة ذو الحجة والمحرم ورجب وشعبان والأشهر الحرم ذو القعدة وذو الحجة والمحرم ورجب واحد فرد وثلاثة سرد وأفضلها ذو الحجة لأن فيه الحج والأيام المعلومات والمعدودات وذو القعدة من الأشهر الحرم وهو من أشهر الحج وشوال من أشهر الحج وليس من الحرم والمحرم ورجب ليسا

569 Müslim, Sıyām, 202; Ebū Dāvūd, Sıyām, 55, no: 2429; Nesāī, Kıyā-mu'l-Leyl, 6, no: 1613; Dārimī, Savm, 47, no: 1798; el-Beyhakī, *es-Sune-nu'l-Kubrā*, 4/480, no: 8421.

570 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/300.

571 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/219, no: 1789.

من أشهر الحج وفي الخبر "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ فِيهِنَّ أَفْضَلُ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَيَّامِ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةَ إِنَّ صَوْمَ يَوْمٍ مِنْهُ يَعْدِلُ صِيَامَ سَنَةٍ وَقِيَامُ لَيْلَةٍ مِنْهُ تَعْدِلُ قِيَامَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ قِيلَ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى قَالَ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا مَنْ عُقِرَ جَوَادُهُ وَأُهَرِيقَ دَمُهُ"]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki "إِذَا كَانَ النِّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ فَلَا صَوْمَ حَتَّى رَمَضَانَ"[572] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Şehr-i şaᶜbānın yarısı olunca ramazāna kadar savm yoktur." Ve bunun için ramazān-ı şerīften çend gün akdem iftār etmek müstehabb olmuştur ve iki üç gün evvel ramazān-ı şerīfi karşılayıp istikbāl etmek kasdı cāiz olmaz meger ki onun bir virdine muvāfık gele, meselā onun ᶜādeti perşembe ve cumᶜa ve sebt günü oruç tutmak ola ve o eyyām ramazāndan evvel vākiᶜ olsalar o vaktte o günlerin sıyāmı cāiz olur velev ki ramazāndan iki üç gün evvel düşmüşler. Ve eger şehr-i şaᶜbānı kāmilen tutup ramazān-ı şerīfe vasl ederse o dahi cāizdir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz onu etmiştir ve lākin bunu bir kerre işlediyse de mirāren dahi ayırıp şaᶜbānı ramazāndan fasl etmiştir. Ve şehr-i receb kāmilen sıyām etmek baᶜzu's-sahābe mekrūh görmüştür tā ki şehr-i ramazāna müşābih ve mümāsil olmaya.

Ve eşhür-i fāzıla ise zü'l-hicce ve muharrem ve receb ve şaᶜbāndır ve eşhür-i hurum zü'l-kaᶜde ve zü'l-hicce ve muharrem ve recebdir ki biri vāhid-i ferddir yaᶜnī tekdir ki şehr-i recebdir ve üçü mütetābiᶜ ve serddir ki zi'l-kaᶜde ve zu'l-hicce ve muharremdir. Ve eşhür-i hurumun efdali şehr-i zü'l-hiccedir, çünkü hacc etmek onun içindedir ve eyyām-ı maᶜlūme vü maᶜdūde dahi onun içindedir. Ve zü'l-kaᶜde eşhür-i hurumdandır ve hem dahi eşhür-i haccdandır. Ve şevvāl eşhür-i haccdandır, ammā eşhür-i hurumdan değildir. Ve muharrem ve receb dahi eşhür-i hurumdandırlar velākin eşhür-i haccdan değildirler. Ve dahi haberde vārid olmuş ki "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ فِيهِنَّ أَفْضَلُ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَيَّامِ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةَ إِنَّ صَوْمَ يَوْمٍ مِنْهُ يَعْدِلُ صِيَامَ سَنَةٍ وَقِيَامُ لَيْلَةٍ مِنْهُ تَعْدِلُ قِيَامَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ قِيلَ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى قَالَ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا مَنْ

572 İbn Māce, Sıyām, 5, no: 1651; Dārimī, Savm, 39, no: 1781; *Musnedu* Ahmed, 2/442, no: 9707; *Sahīhu* İbn Hibbān, 8/356, no: 3589.

عُقِرَ جَوَادُهُ وَأُهَرِيقَ دَمُهُ"[573] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "ᶜAşr-ı zi'l-hicce-nin eyyāmında olan aᶜmāl-i sālihadan efdal hīçbir eyyām yoktur, yaᶜnī ᶜaşr-ı zi'l-hiccede olan ᶜamel senenin eyyām-ı sāiresinde olan ᶜamelden ᶜindallāh daha ziyāde hoş ve efdaldir ki ondan bir günün sıyāmı bir senenin sıyāmına muᶜādildir ve ondan bir gecenin kıyāmı leyle-i kadrin kıyāmına muᶜādildir." Ve o vaktte denilmiş ki "Cihād fī sebīlillāh dahi o günlerin ᶜamelinden efdal olmaz mı?" "Cihād fī sebīlillāhi taᶜālā efdal olmaz meger esbi yaralanıp onun kanı dahi dökülürse." Yaᶜnī o hālde efdal olur demektir.

[وأما ما يتكرر في الشهر فأول الشهر وأوسطه وآخره ووسطه الأيام البيض وهي الثالث عشر والرابع عشر والخامس عشر]

Ve āyette mütekerrir olan eyyām-ı fāzıla ise o dahi şehrin evveli ve evsatı ve āhiridir yaᶜnī ilk günleridir ortası günleri ve son günleridir ki ortası günleri olan üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci günleridir.

[وأما في الأسبوع فالإثنين والخميس والجمعة فهذه هي الأيام الفاضلة فيستحب فيها الصيام وتكثير الخيرات لتضاعف أجورها ببركة هذه الأوقات]

Ve haftalarda mütekerrir [253] olan eyyām-ı fāzıla ise onlar dahi pazar ertesi ve perşembe ve cumᶜa günleridir. İşte eyyām-ı fāzıla bunlardır ve onlarda sıyām etmek müstehabbdır ve hem dahi teksīr-i hayrāt müstehabbdır, çünkü bu evkātın berekātıyla ecr-i ᶜibādet müttezāᶜaf olur.

[وأما صوم الدهر فإنه شامل للكل وزيادة وللسالكين فيه طرق فمنهم من كره ذلك إذ وردت أخبار تدل على كراهته والصحيح أنه إنما يكره لشيئين أحدهما أن لا يفطر في العيدين وأيام التشريق فهو الدهر كله والآخر أن يرغب عن السنة في الإفطار ويجعل الصوم حجرًا على نفسه مع أن الله سبحانه يحب أن تؤتى رخصه كما يحب أن تؤتى عزائمه فإذا لم يكن شيئا من ذلك ورأى صلاح نفسه في صوم الدهر فليفعل ذلك فقد فعله جماعة من الصحابة والتابعين رضي الله عنهم وقال صلى الله عليه وسلم فيما رواه أبو موسى الأشعري "مَنْ صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ ضُيِّقَتْ عَلَيْهِ جَهَنَّمُ وَعَقَدَ تِسْعِينَ" ومعناه لم يكن له فيها موضع]

573 Ebū Dāvūd, Sıyām, 61, no: 2438; Tirmizī, Savm, 52, no: 757; İbn Māce, Sıyām, 39, no: 1727; *Musnedu* Ahmed, 1/224, no: 1968.

Ve dehrin sıyāmı ise o dahi cümlelerine şāmildir ve dahi ziyādesi vardır. Ve bu yolda sālik olanların turuk ve yolları vardır ki baᶜzıları onu mekrūh görmüştür, çünkü onun kerāhetine delālet eder ahbār vārid olmuştur. Ve kavl-i sahīh odur ki onun kerāheti ancak iki maᶜnā içindir: Birinci maᶜnā iki bayramın günlerinde eyyām-ı teşrīkte iftār etmemek içindir ki dehrin cemīᶜisi odur, yaᶜnī eyyām-ı hamse-i muharremenin sıyāmından nāşī kāffe-i dehrin sıyāmı mekrūh olur. Ve ikinci maᶜnā iftār-ı sünnetten ragbet etmek içindir ve dahi savmı nefsi üzerine māniᶜ ve hācir eylemek içindir, hālbuki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri ᶜazāimlerine gelip ragbet olunduğu gibi onun ruhsatlarına gelip ragbet olunmak husūsunu dahi muhabbet eder. Ve çün sıyām-ı dehrde bu iki maᶜnā bulunmaz ve onun salāh-ı nefsi sıyām-ı dehr ile görür, onu etsin, zīrā ki sahābeden bir cemāᶜat ve tābiᶜīnden dahi bir fırka onu etmişlerdir, yaᶜnī eyyām-ı muharremenin mā-ᶜadāsı kāffe-i dehrlerini ruhas-ı rabbānīye rāgıb ve sünen-i iftāriyyeye muhibb oldukları hālde sıyām etmişlerdir. Ve hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ ضُيِّقَتْ عَلَيْهِ جَهَنَّمُ وَعَقَدَ تِسْعِينَ"[574] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki kāffe-i dehri sıyām ederse onun cehennemde bir yeri olmaz." Yaᶜnī aslā nār-ı cehennemle muᶜazzeb olmaz demektir ki bu hadīs Ebū Mūsā el-Eşᶜarī ᶜaleyhi'r-rıdvān efendimizden rivāyet etmiştir.

[ودونه درجة أخرى وهو صوم نصف الدهر بأن يصوم يومًا ويفطر يومًا وذلك أشد على النفس وأقوى في قهرها وقد ورد في فضله أخبار كثيرة لأن العبد فيه بين صوم يوم وشكر يوم فقد قال صلى الله عليه وسلم "عُرِضَتْ عَلَيَّ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَكُنُوزُ الْأَرْضِ فَرَدَدْتُهَا وَقُلْتُ أَجُوعُ يَوْمًا وَأَشْبَعُ يَوْمًا أَحْمَدُكَ إِذَا شَبِعْتُ وَأَتَضَرَّعُ إِلَيْكَ إِذَا جُعْتُ" وقال صلى الله عليه وسلم "أَفْضَلُ الصِّيَامِ صَوْمُ أَخِي دَاوُدَ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا" "وَمِنْ ذَلِكَ مُنَازَلَتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي الصَّوْمِ وَهُوَ يَقُولُ إِنِّي أَطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم صُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا فَقَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ صلى الله عليه وسلم لَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ" "وَقَدْ رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه وسلم مَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا قَطُّ إِلَّا رَمَضَانَ" بل كان يفطر منه]

574 *Musnedu* Ahmed, 4/414, no: 19713.

Ve sıyām-ı dehrin mā-dūnu vardır ki onun mā-dūnu sıyām-ı dehrin nısfıdır, yaᶜnī savm-ı dehrin yarısıdır ki bir gün tutar ve bir gün iftār eder. Ve bu sūretle olan savm nefsin üzerine daha ziyāde şedīd olur ve dahi nefsin kahrında daha ziyāde kavī ve kuvvetlidir. Ve onun fezāilinde ahbār-ı kesīre vārid olmuştur, çünkü insān bu sıyāmın içinde bir günün sıyāmı ile bir günün şükrānesi beynindedir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "عُرِضَتْ عَلَيَّ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَكُنُوزُ الْأَرْضِ فَرَدَدْتُهَا وَقُلْتُ أَجُوعُ يَوْمًا وَأَشْبَعُ يَوْمًا أَحْمَدُكَ إِذَا شَبِعْتُ وَأَتَضَرَّعُ إِلَيْكَ إِذَا جُعْتُ"[575] ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Dünyānın hazāini anahtarları ve künūz-ı arzın mefātīh-i mükemmeleleri bana ᶜarz olundu. Ben onları redd edip çevirdim, yaᶜnī onları kabūl etmedim ve dedim ki ben isterim ki bir gün aç olayım ve bir gün tok olayım tā ki tok olduğum vaktte sana hamd ve şükr edeyim ve aç olduğum vaktte sana yalvarıp niyāz ve tazarruᶜ edeyim." Ve dahi "أَفْضَلُ الصِّيَامِ صَوْمُ أَخِي دَاوُدَ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا"[576] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Sıyāmın efdali birāderim Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmın savmıdır ki bir gün oruç tutardı ve bir gün iftār ederdi." Ve ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān: "Ben bundan ziyādesine tākat ve iktidārım vardır" der iken ᶜaleyhi's-selām efendimizin [254] ona şeref-vākiᶜ olan münāzeleti bundandır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz İbn ᶜÖmer'e "صُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا" buyurdu, yaᶜnī "Bir gün oruç tut ve bir gün iftār eyle." Ve İbn ᶜÖmer: "Bundan efdali isterim" deyince ᶜaleyhi's-selām efendimiz "لَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ"[577] diye fermān buyurmuştir ki "Bundan efdali yoktur" deyip cevāb-ı katᶜī vermiştir. Ve dahi rivāyet olunmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz şehr-i ramazānın mā-ᶜadāsı aslā bir şehr-i kāmili tutmamıştır, elbette onun içinde iftār ederdi.

[ومن لا يقدر على صوم نصف الدهر فلا بأس بثلثه وهو أن يصوم ويفطر يومين وإذا صام ثلاثة من من أول الشهر وثلاثة من الوسط وثلاثة من الآخر فهو ثلث وواقع في الأوقات الفاضلة وإن صام الاثنين والخميس والجمعة فهو قريب من الثلث]

---

575 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/134.

576 Buhārī, Fezāilu'l-Kur'ān, 34, no: 5052; Müslim, Sıyām, 35.

577 Buhārī, Savm, 56, no: 1976.

Ve kim ki nısf-ı dehrin sıyāmına kudreti olmazsa sülüs-i dehrin savmında dahi bir beʾs yoktur ki bir gün oruç tutar ve iki gün iftār eder. Ve eger her bir şehrin ibtidāsından üç gün ve ortasından üç gün ve sonundan dahi üç gün tutarsa yine sülüs-i dehr olmuş olur ve hem dahi savmı eyyām-ı fāzılada düşmüş olur. Ve ʿale'd-devām pazar ertesi ve perşembe ve cumʿa günleri tutarsa o dahi sülüs-i dehrin sıyāmından karībdir.

[وإذا ظهرت أوقات الفضيلة فالكمال في أن يفهم الإنسان معنى الصوم وأن مقصوده تصفية القلب وتفريغ الهم لله عز وجل والفقيه بدقائق الباطن ينظر إلى أحواله فقد يقتضي حاله دوام الصوم وقد يقتضي دوام الفطر وقد يقتضي مزج الإفطار بالصوم وإذا فهم المعنى وتحقق حده في سلوك طريق الآخرة بمراقبة القلب لم يخف عليه صلاح قلبه وذلك لا يوجب ترتيبًا مستمرًا ولذلك روي أنه صلى الله عليه وسلم كان يصوم حتى يقال لا يفطر ويفطر حتى يقال لا يصوم وينام حتى يقال لا يقوم ويقوم حتى يقال لا ينام وكان ذلك بحسب ما ينكشف له بنور النبوة من القيام بحقوق الأوقات]

Ve evkāt-ı fazīlet olduğu bilinip zāhir olunca kaldı ki kemāl ancak savmın maʿnāsını bilmektir ve ondan garaz ve maksūd tasfiye-i kalb olup Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine hemmin tefrīgidir, yaʿnī kemāl ancak evkāt-ı fazīletin maʿrifetiyle berāber maʿnā-yı savm ve garaz ve maksadını anlamaktadır ki kendi ahvāline nazar eder, baʿzı ahvāli devām-ı sıyāmı iktizā eder ve baʿzı ahvāli devām-ı iftārı iktizā eder ve dahi baʿzı ahvāli olur ki sıyāma iftārın mezci ve karıştırılmasını iktizā eder. Ve çün bu maʿnāyı dahi bilir ve murākabe-i kalb ile tarīk-i āhirette sülūku için onun hadd ve taʿrīfini tahkīk eylerse artık onun salāh-ı kalbi onun üzerine hafī ve pinhān kalmaz ve bu hāl bir tertīb-i müstemirri īcāb eylemez ve onun için mervīdir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz oruç tutardı tā kim denilir ki artık daha iftār etmez ve iftār ederdi tā ki denilir ki artık daha oruç tutmaz ve dahi yatardı ki hattā denilir ki bir dahi leyli kıyām etmez ve kıyām-ı leyl ederdi tā ki denilirdi ki artık daha gecede yatmaz. Onun bu ahvāli ise hukūk-ı evkāttan ona nūr-ı nübüvvetle münkeşif olan hakāyıkın hasebince vākiʿ olurlardı.

[وقد كره العلماء أن يوالى بين الإفطار أكثر من أربعة أيام تقديرًا بيوم العيد وأيام

التشريق وذكروا أن ذلك يقسي القلب ويولد رديء العادات ويفتح أبواب الشهوات ولعمري هو كذلك في حق أكثر الخلق لا سيما من يأكل في اليوم والليل مرتين فهذا ما أردنا ذكره من ترتيب الصوم المتطوع به والله أعلم بالصواب]

Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ beyne'l-iftār dört günden ziyāde müvālāt etmek mekrūh görmüştür, yaᶜnī mütevāliyen dört günden ziyāde iftār etmek mekrūhtur demişler. Ve bu dört güne takdīrleri eyyām-ı īdeyn ve eyyām-ı teşrīkin mukāyeseleriyledir. Ve taᶜlīl-i kerāhet beyānında zikr etmişler ki kadr-i mezkūrdan ziyāde ᶜale't-tevālī iftār etmek kalbi kāsi edip ᶜādāt-ı rediyyeyi tevellüd ettirir ve ebvāb-ı şehevātı küşāde eder. Ve ben kendi ᶜömrüme kasem ederim ki ekser-i halkın hakkında böyledir, yaᶜnī dedikleri gibidir, lā-siyyemā beher gün ve beher gecede iki kerre ekl eden kesān ki onların bi-tarīki'z-ziyāde ve tevālī iftār ve teksīr-i taᶜām kalblerini daha ziyāde katı ve kāsī edip ᶜādāt-ı rediyyeleri tevlīd eder ve nefsleri üzerine ebvāb-ı şehevātı açıp küşāde eyler demektir. İşte savm-ı tetavvuᶜdan zikrini murād ettiğimiz.

Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ

2. CİLT

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Türkçe Yazmalar, No. 5852